بسم الله الرحمن الرحيم

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 1066
HALK KİTAPLARI: 243

Bu eserin içeriği
Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı
tarafından hazırlanmıştır.

Yayın Yönetmeni
Cafer Tayyar DOYMAZ

Yayın Koordinatörü
Önder ÖZKAN

Baskı Takip
Kürşat ASLAN

Grafik & Tasarım
Ali ÇINKI

Baskı Hazırlık
Kader TANAK

Baskı
Sarıyıldız Matbaacılık
İvogsan Ağaç İşleri Sanayi Sitesi
1358 Sokak No: 31 OSTİM Ankara
Tel: 0312 395 99 95
Sertifika No: 46685

12. Baskı, Ankara Nisan 2025

ISBN 978-625-435-700-8
2025-06-Y-0003-1066
Sertifika No: 46325

Din İşleri Yüksek Kurulu Kararı
01.03.2017/19 ve 07.06.2023/64

© Diyanet İşleri Başkanlığı

Dağıtım ve Satış
Döner Sermaye Daire Başkanlığı
Tel: 0312 295 71 53 - 295 71 56
Faks: 0312 285 18 54
e-posta: dosim@diyanet.gov.tr

DİN İŞLERİ YÜKSEK KURULU

FETVALAR

GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ İLAVELİ BASKI

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ 53

İTİKAD

ALLAH'A İMAN 59

1. "Esmâ-i Hüsnâ" ne demektir? 59
2. Allah'ın doksan dokuz ismi hakkında bilgi verir misiniz? 59
3. "İsm-i a'zam" ne demektir? 64
4. "Allah" ismi yerine "Tanrı" kelimesini kullanmak caiz midir? 65
5. "Mevlânâ" kelimesi ne anlama gelir? Allah, Peygamber ve insanlar için bu ifadenin kullanılması doğru olur mu? 66
6. Çocuklara Allah için kullanılan isimler verilir mi? 67
7. Allah neresidir? 67
8. "Allah'ın zaman ve mekândan münezzeh olması" ne anlama gelir? 68
9. Camiler için kullanılan "Allah'ın evleri" ifadesi, Allah'a bir mekân isnat etme anlamı taşır mı? 68
10. Müslüman olduğu bilinen bir kimseyi tekfir etmenin hükmü nedir? 69

MELEKLERE İMAN VE CİNLER 70

11. Meleklerin varlığı nasıl ispat edilir? 70
12. "Kirâmen kâtibîn" ne demektir? 71
13. "Cin" diye bir varlık var mıdır? 72
14. Cinler ve şeytanlar, insanlara zarar verebilir mi? 72

KİTAPLARA İMAN 74

15. Kur'ân-ı Kerîm'in indirildiği hâliyle korunmuş olduğunun delilleri nelerdir? 74
16. Yazının icadından önce Allah tarafından gönderilmiş olan kitap veya sahîfeler hakkında bilgi verir misiniz? 74

PEYGAMBERLERE İMAN 76

17. Her topluluğa peygamber gönderilmiş midir ve peygamberlerin sayısı kaçtır? 76
18. Önceki semâvî dinler İslam diye adlandırılabilir mi? 76
19. Mucize nedir ve çeşitleri nelerdir? Hz. Peygamber'in ne tür mucizeleri vardır? 77

20. Kerâmet nedir, nasıl anlaşılmalıdır? 80
21. Hz. Peygamber'den (s.a.s.) sonra Allah'ın özel olarak seçtiği veya görevlendirdiği kişi ya da grup var mıdır? 81
22. Günahsız insan var mıdır? 82

AHİRET, ÖLÜM, KABİR VE KIYAMET **84**

23. "Âhir Zaman" ne demektir? Biz âhir zamanda mı yaşıyoruz? 84
24. "Berzah hayatı" ne demektir? 84
25. Kabir azabı var mıdır? 84
26. Ölümü temenni etmek caiz midir? 85
27. Ölünün arkasından ağlamak ve yas tutmak caiz midir? 85
28. Salgın hastalıklar, kıyamet alameti midir? 85

KADER VE KAZÂ **89**

29. Kader ve kazâya inanmak iman esası mıdır? 89
30. Âmentü'de yer alan "Hayır ve şer Allah'tandır" ifadesinin açılımı nedir? 89
31. Kader değişir mi? 90
32. Müslümanın âfetlere bakışı nasıl olmalıdır? 91
33. "Allah böyle yazmış, ben ne yapayım?" demek doğru mudur? 94

BİDAT VE HURAFELER/BÜYÜ VE SİHİR **94**

34. Sihir veya büyü yapmanın ve yaptırmanın dinî hükmü nedir? 94
35. Büyü ve sihirden korunmak için ne yapılmalıdır? 96
36. Göz değmesine karşı nazar boncuğu takmak caiz midir? 97
37. Muska kullanmak caiz midir? 97
38. Yoga yapmanın hükmü nedir? 98
39. Reenkarnasyon inancının İslam'da yeri var mıdır? 99
40. Lohusanın ilk sütünün bebeğe verilmemesi, kırk gün dolmadan evden çıkmaması, lohusa kadınların bir araya gelmemesi gibi anlayışların dinî bir dayanağı var mıdır? 100
41. Bebeğin göbek bağının cami, okul bahçesi gibi yerlere gömülmesi doğru mudur? 100
42. Bebeğin doğumunun kırkıncı gününde dinen yapılması gereken işlemler var mıdır? 100

İNANÇLA İLGİLİ DİĞER KONULAR **100**

43. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat hakkında bilgi verir misiniz? 100
44. Ruhun varlığı, mahiyeti, yaratılışı ve ebedîliği konusunda bilgi verir misiniz? 103
45. Mümeyyiz çocukların ihtidası geçerli midir? 105
46. Vesvese nedir? Vesveseden kurtulmanın yolları nelerdir? 105
47. Müslüman bir kimsenin inanç konularında şüpheye düşmesi, vesveseye kapılması dinden çıkmasına neden olur mu? 106

TAHÂRET/TEMİZLİK

ABDEST 111

48. Abdest nedir ve nasıl alınır? 111
49. Abdest alırken niyet etmek farz mıdır? 112
50. Hades (hükmî kirlilik) ve hadesten taharet ne demektir? 112
51. Mezhepler arasında abdestin farzları konusunda farklılık var mıdır? 112
52. Abdestin sadece farzlarıyla yetinildiğinde abdest geçerli olur mu? 113
53. Abdest alırken belli duaları okumak şart mıdır? 113
54. Misvak kullanmanın hükmü nedir? Dişlerin fırçalanması misvak kullanmak yerine geçer mi? 114
55. İdrarını yapan bir kimse abdest almadan önce bir miktar beklemeli midir? 114
56. Boya, oje, ruj ve jöle gibi maddeler abdest ve gusle engel olur mu? 115
57. Tedavi maksadı ile cilde sürülen ilaç vb. maddeler abdeste engel olur mu? 115
58. Gözdeki lens abdest ve gusle engel midir? 116
59. Diş dolgusu yaptırmak, kaplatmak veya dişe tel taktırmak abdest ve gusle engel olur mu? Bu işlemler cünüp veya âdetli iken yapılabilir mi? 116
60. Abdest alırken başörtüsünün üzerinden baş mesh edilebilir mi? 116
61. Abdestli olup olmadığını unutan ya da abdestinden şüphe eden bir kimse ne yapmalıdır? 116
62. Namazda veya namaz dışında ağlamak abdesti bozar mı? 117
63. Abdest suyunun elbiseye sıçramasının sakıncası var mıdır? 117
64. Bayılma veya aklı yitirme abdesti bozar mı? 117
65. Diş eti kanaması abdesti bozar mı? 117
66. Uyumak abdesti bozar mı? 117
67. Karşı cinse dokunmak abdesti bozar mı? 118
68. Kulak akıntısı abdesti bozar mı? 118
69. Tenya ve benzeri bağırsak kurtları abdesti bozar mı? 118
70. Kusmak abdesti bozar mı? 118
71. Trombosit vermek abdesti bozar mı? 119
72. Protez göz veya gözden akan iltihap abdesti bozar mı? 119
73. Periton diyalizine giren hastanın abdesti bozulur mu? 120
74. Ağız veya burun ameliyatı olan bir kimse nasıl abdest alır? 120
75. Hanefî mezhebine mensup bir kimsenin bir yeri kanarsa abdest konusunda Şâfiî mezhebini taklit edebilir mi? 120
76. Abdest alabileceği uygun bir ortam bulamayan kadın, teyemmüm ederek namazını kılabilir mi? 121

ABDEST VE TEMİZLİKLE İLGİLİ DİĞER KONULAR 121

77. Kur'ân-ı Kerîm'e abdestsiz dokunmak caiz midir? 121
78. Abdest alan kimseye selâm verilebilir mi? 122
79. Kurumuş necasetin elbiseye değmesi ile elbise kirlenmiş olur mu? 122
80. Elbiseye bulaşan bebek kusmuğu namaza engel olur mu? 122
81. Alkol içeren maddelerin temizlikte kullanılması caiz midir? 123

ÖZÜR HÂLİ 123

82. Özür hâli ne demektir ve özür sahibi kimse ne zaman abdest alır? 123
83. Özür sahibi kimsenin sabah namazı vaktinde veya güneş doğduktan sonra aldığı abdest ne zamana kadar devam eder? 124
84. Özür sahibinin elbise veya bedenine bulaşan özür kaynaklı necaset namaza engel midir? 125
85. İdrar torbası kullanan hastalar özür sahibi hükmüne girer mi? 125
86. Kalın bağırsak ameliyatından dolayı abdestini tutamayan kimsenin durumu nedir? 125
87. Hemoroid/basur hastalığı sebebiyle meydana gelen kanamadan dolayı abdest bozulur mu? 126
88. Kolostomi (kalın bağırsağın ameliyatla karın ön duvarına ağızlaştırılması) ameliyatı geçiren kişi abdest konusunda nasıl hareket etmelidir? 126
89. Özür sahibi bir kimse cemaate namaz kıldırabilir mi? 127

MESH 128

90. Mest üzerine mesh nasıl yapılır ve bunun şartları nelerdir? 128
91. Abdest aldıktan sonra giyilen meste ayrıca mesh etmek gerekir mi? 129
92. Çıplak ayak üzerine mesh edilebilir mi? 129
93. Mest üzerine giyilen çoraplara mesh edilebilir mi? 130
94. Çizme veya bot üzerine mesh caiz midir? 130
95. Varis çorabı üzerine mesh yapılabilir mi? 130
96. Çorap üzerine mesh etmek caiz midir? 130
97. Abdestli iken mestlerin çıkarılıp giyilmesi abdesti bozar mı? 131
98. Bedeninde veya bir uzvunda sargı, alçı ya da yara bulunan kimse nasıl abdest alır? 131
99. Özür sahibi bir kimse için mest üzerine meshin müddeti ne kadardır? 132

GUSÜL 132

100. Gusül (boy abdesti) ne zaman gereklidir ve sünnete uygun gusül abdesti nasıl alınır? 132
101. Oruçlu bir kimsenin guslederken ağza ve burna su vermesinin ölçüsü nedir? 133
102. Besmele ve niyet unutulduğunda gusül veya abdest sahih olur mu? 133

103. Abdest veya gusül alırken konuşmanın sakıncası var mıdır? 133
104. Guslederken suyun küpe deliklerine ulaşması şart mıdır? 134
105. İhtilam olmak guslü gerektirir mi? 134
106. Sezaryen yöntemi ile doğum yaptıktan sonra gusül gerekir mi? 134
107. Akupunktur bantları abdest veya gusle engel midir? 135
108. Gusülden sonra tekrar abdest almak gerekir mi? 135
109. Gusül veya abdest esnasında vesveseye düşen kişi ne yapmalıdır? 135
110. Cünüp olarak uyumak, yemek ve içmekte bir sakınca var mıdır? 136
111. Aklî dengesi yerinde olmayan kişi gusül ile mükellef midir? 136
112. Cünüp olan kimse yıkanmak için su ve uygun bir yer bulamazsa ne yapar? 136

TEYEMMÜM **137**

113. Teyemmüm nedir, nasıl yapılır, teyemmümü bozan şeyler nelerdir? 137
114. Hangi durumlarda abdest yerine teyemmüm yapılır? 137
115. Su mevcut olduğu hâlde abdest alıncaya kadar namaz vaktinin çıkmasından endişe eden kişi teyemmümle namaz kılabilir mi? 138
116. Hapsedilmiş olan kimse, temiz su veya teyemmüm edecek temiz toprak bulamayınca namazını nasıl kılar? 139

KADINLARA ÖZGÜ HÂLLER **139**

117. Âdet görmesi gecikmiş kızlar ne zaman mükellef olurlar? 139
118. Kadınlardan gelen beyaz ve kokusuz akıntı abdesti bozar mı? 139
119. Kadınların âdet veya lohusalık hâllerinde yapamayacakları şeyler nelerdir? 140
120. Âdetli veya lohusa bir kadın Kur'ân-ı Kerîm'e dokunabilir mi? 140
121. Âdetli veya lohusa bir kadın Kur'ân-ı Kerîm okuyabilir mi? 141
122. Âdetli veya lohusa kadın camiye girebilir mi? 142
123. Kadınlar âdetli veya lohusa iken dua edebilirler mi? 143
124. Âdetli kadınların, cenazenin yanında bulunmaları ve kabir ziyareti yapmaları caiz midir? 143
125. Âdet kanaması on günden fazla süren bir kadın ibadetlerini yerine getirmede nasıl hareket etmelidir? 143
126. Düzenli olarak üç günden az ya da on günden fazla kanaması olan bir kadının âdeti nasıl belirlenir? 144
127. Âdet geciktirici ilaç kullanıp kesik kesik leke gören bir kadın âdetli sayılır mı? 144
128. Âdet döneminden önce başlayan lekelenmenin hükmü nedir? 144
129. Cünüp iken âdet olan bir kadının ayrıca gusletmesi gerekir mi? 145
130. Kanaması hiç kesilmeyen bir kadının âdet durumu nedir? 145
131. Lohusalık süresi ne kadardır? Bu sürede yapılamayan ibadetlerin durumu nedir? 146

132. Hamile bir kadından gelen kanın hükmü nedir? Bu esnada ibadet yapılabilir mi? 146
133. Âdeti bittikten sonra on beş gün geçmeden yeniden kanaması başlayan bir kadın ibadetlerine devam edebilir mi? 147
134. Rahim ameliyatı sebebiyle veya rahmin alınmasından sonra gelen kanama ibadete engel midir? 147
135. Spiral nedeniyle âdet öncesi ve sonrası görülen lekelenmelerin hükmü nedir? 148
136. Düşük yapan bir kadından gelen kanın hükmü nedir? 148
137. Dış gebelik sürecinde görülen kanın hükmü nedir? 148
138. Dış gebeliğin sonlandırılmasının ardından görülen kanın hükmü nedir? 149
139. Boş gebelik sürecinde ve bu gebeliğin sonlanmasından sonra görülen kanın hükmü nedir? 149
140. Mol gebelik (üzüm gebeliği) esnasında ve bu gebeliğin sonlanmasından sonra görülen kanın hükmü nedir? 150
141. Menopoza geçiş döneminde kanaması olan bir kadın ibadetlerini nasıl yerine getirir? 150
142. Menopoz dönemindeki kanamalarda ibadetler nasıl yerine getirilir? 151
143. Bir kadının jinekolojik muayene olması ya da rahim ultrasonu çektirmesi guslü gerektirir mi? 151
144. Cünüp iken bebek emzirilebilir mi? 151
145. Namazın geçerliliği için vajinal akıntı sebebiyle tampon, ped vb. kullanmak gerekir mi? 151
146. Âdet döneminde, lohusalıkta yahut cünüpken genel vücut temizliği yapmakta bir sakınca var mıdır? 152

NAMAZ

147. İbadet ne demektir ve kaç kısma ayrılır? 155
148. Namaz ibadeti Hz. Peygamber'den önce de var mıydı? 155
149. Müslümandan namaz ibadeti ne zaman ve hangi hâllerde düşer? 156
150. Namazların rek'at sayıları ve kılınış şekilleri neye göre belirlenmiştir? 157
151. Namaz kılmamanın mazereti olabilir mi? 157
NAMAZIN FARZLARI **158**
152. Sabah namazı imsak vaktinin girmesiyle kılınabilir mi? 158
153. "Asr-ı evvel" ve "asr-ı sani" ne demektir? 159
154. İkindi namazının vakti ne zaman başlar ve ne zaman sona erer? 159
155. Akşam namazı ne zamana kadar kılınır? 160

156. Yatsı namazı ne zamana kadar kılınabilir? 161
157. Kılınmakta olan namaz henüz tamamlanmadan önce vakit çıkarsa bu namaz bozulur mu? 161
158. Kerâhat vakitlerinde namaz kılmanın yasak olmasının sebebi ve hikmeti nedir? 162
159. Vakitlerin oluşmadığı yerlerde namazlar nasıl kılınır? 163
160. Namazlar cem‘ edilmek (birleştirilmek) suretiyle kılınabilir mi? 163
161. Namazda niyet sadece kalben yapılsa yeterli olur mu? Kılınan namaza farz ya da sünnet diye niyet etmek gerekir mi? 164
162. Kıbleye doğru yönelmeden kılınan namaz geçerli olur mu? 165
163. Kıblesinde hata tespit edilen camilerle ilgili ne yapmak gerekir? 165
164. Kadınlar başları açık olarak namaz kılabilirler mi? 166
165. Kıraatin bazı namazlarda açık bazılarında gizli olmasının sebebi nedir? 167
166. Namazda sûrelerin Türkçe tercümesi okunabilir mi? 167
167. Namazda kıraati, Mushaf’a bakarak yapmak caiz midir? 170
168. Namazda okunması farz olan kıraati, dudakları kıpırdatmadan, sadece zihinden geçirmekle namaz sahih olur mu? 170
169. İşitme engelliler namaz kılarken kıraat ve tesbîhâtı nasıl yaparlar? 170
170. Namazda sadece Fâtiha okumakla, farz olan kıraat yerine gelir mi? 171

NAMAZIN VACİPLERİ **171**

171. Namazda ta‘dîl-i erkânın hükmü nedir? 171
172. Tek başına (münferit) namaz kılan bir kimse, sessiz okunması gereken namazlarda kıraati sesli yaparsa sehiv secdesi gerekir mi? 171
173. Şâfiî mezhebinden olan birinin sabah namazında kunût duası okumasının hükmü nedir? Hanefî imama uyarak sabah namazı kıldığında bu duayı okumazsa namazı geçerli midir? 172
174. Secdede burnun yere değmesinin hükmü nedir? Burun yere değmeden kılınan namaz geçerli midir? 172
175. Farz namazlarda ilk oturuşu unutan kimse namazını nasıl tamamlar? 173
176. Namazda kavme ve celsenin hükmü nedir, ne kadar beklemek gerekir? 173
177. Son oturuşu yaptıktan sonra selâm vermeden namazdan çıkan bir kimsenin namazı geçerli midir? 174
178. Namazdan çıkarken verilen selâmın hükmü nedir? 174

NAMAZIN SÜNNETLERİ VE ADABI **175**

179. İftitah tekbirinde elleri kaldırmanın hükmü nedir? 175
180. Namaz kılarken kıyamda ayaklar arası açıklık ne kadar olmalıdır? 175
181. Namazlarda Sübhâneke okurken “ve celle senâüke” kısmı niçin okunmaz? 175
182. Namazda Fâtiha sûresi okunduğunda “âmîn” demenin hükmü nedir? 176

183. Namazda Fâtiha'dan sonra okunacak âyet veya sûreler için besmele çekilir mi? 176
184. Farz namazların üçüncü ve dördüncü rek'atında Fâtiha'dan sonra niçin başka âyet veya sûre okunmaz? 176
185. İlk iki rek'atta okunan âyetlerin veya sûrelerin sonraki rek'atlarda tekrarlanmasının hükmü nedir? 177
186. Erkeklerin namazda başlarını örtmeleri gerekir mi? 177
187. Erkeklerin kolu kıvrık veya kısa kollu gömlek ile namaz kılmaları caiz midir? 177
188. Kadınlar namazda ellerini erkekler gibi bağlayabilirler mi? 178
189. Mescid-i Haram'da namaz kılarken kıyam hâlinde nereye bakılmalıdır? 178
190. Namazda huşû için nelere dikkat edilmelidir? 178
191. Kadınlar çıplak ayakla namaz kılabilirler mi? 179
192. Erkeklerin çorapsız namaz kılmaları caiz midir? 179
193. İş elbisesi ile namaz kılınabilir mi? 179

NAMAZI BOZAN ŞEYLER **180**

194. Gülmek namazı bozar mı? 180
195. Kıraat hataları namazı bozar mı? 180
196. Namazda harfleri yerli yerince çıkarmamakla namaz bozulur mu? 181
197. Namaz kılarken dünyevî düşüncelere dalmak namazı bozar mı? 182
198. Namazda örtülmesi gereken bir yeri açılan kişinin namazı bozulur mu? 183
199. Namaz kılanın önünden geçilmesi namazı bozar mı? 183
200. Rükûya veya secdeye giderken pantolonu çekmek/elbiseyi düzeltmek namazı bozar mı? 183
201. Namaza ait olmayan bir hareketi, bir özre dayanmaksızın çokça yapmanın hükmü nedir? 184
202. Son rek'atı kıldığını zannederek teşehhütte bulunup selâm veren kimse namazını nasıl tamamlar? 184
203. Namaz, hangi hâllerde bozulabilir? 185
204. Namaz kılarken anne-babanın seslenmesi durumunda namaz bozulmalı mıdır? 185
205. Cemaatle namaz kılınırken bayılan, hastalanıp düşen, kalp krizi geçiren birine müdahale etmek için namazı bozmak caiz midir? 185
206. Namaz kıldıktan sonra iç çamaşırda ıslaklık görülmesi durumunda ne yapılmalıdır? 186
207. Secdede ayakların yerden kesilmesi namaza zarar verir mi? 187
208. Sarhoşken namaz kılınabilir mi? 187

NAMAZDA MEKRUH OLAN FİİLLER **188**

209. Ön safta boşluk varken arkada saf tutulabilir mi? 188

210. Cemaatle namaz kılarken müezzinlik yapanların, müezzin mahfilinde tek başına namaz kılmaları uygun mudur? 188
211. Tuvalet ihtiyacı varken namaz kılmak caiz midir? 188
212. Namazda sûreleri Mushaf'taki sıraya göre okumanın hükmü nedir? 189
213. Üzerinde resim olan elbiseyle namaz kılınabilir mi? 190

NAMAZLARIN KAZÂSI **190**

214. Kazâ namazının delili nedir? 190
215. Mekruh vakitler hangileridir? Hangi vakitlerde kazâ ve hangi vakitlerde nâfile namaz kılınmaz? 191
216. İmsak vakti ile güneşin doğuşu arasında sabah namazının sünneti dışında kazâ veya nâfile namaz kılmak caiz midir? 192
217. Kazâ namazına nasıl niyet edilir? 193
218. Bir namaz hem kazâ hem sünnet niyeti ile kılınabilir mi? 193
219. Kazâ namazı borcu olan kimse sünnet namazları kılabilir mi? 193
220. Hangi namazlar kazâ edilir? 194
221. Vaktinde kılınmayan namaz daha sonra kazâ edildiğinde, namazı kazâya bırakma günahı da affedilmiş olur mu? 194
222. Namaz borcu olan kişilerin yerine başkaları bu namazları kılabilir mi? 195
223. Kazâya kalan namazlar cemaatle kılınabilir mi? 195
224. Kazâ namazı kılınırken ezân okunursa kazâ namazına devam edilebilir mi? 195
225. Kazâ edilecek namazlar arasında bir sıra takip etmek şart mıdır? 196
226. Kazâya kalan namaz, yeni vakit girdiğinde, o vaktin namazından önce kılınabilir mi? 196
227. Namaz vakti girdiği hâlde namazı kılmadan âdet görmeye başlayan kadın o vaktin namazını kazâ eder mi? 196

NAFİLE NAMAZLAR **197**

228. Farz namazlarla birlikte kılınan sünnet namazların dayanağı nedir? 197
229. Vakit namazlarının farzlarıyla birlikte kılınan sünnetleri terk etmenin sakıncası var mıdır? 197
230. Nâfile namazları camide mi yoksa evde mi kılmak daha faziletlidir? 198
231. Sağlık ve güvenlik gibi alanlarda çalışan bir kimse namazların sadece farzını kılıp, sünnetleri terk edebilir mi? 198
232. Cemaate yetişmek için sabah namazının sünneti terk edilebilir mi? 199
233. Öğle ve yatsının son sünnetleri dört rek'at olarak kılınabilir mi? 200
234. İkindi namazının sünneti ile yatsı namazının ilk sünnetinin birinci oturuşlarında niçin "salli" ve "bârik" ve üçüncü rek'atın başında "sübhâneke" duaları okunur? 200
235. Revâtib sünnetler dışındaki nâfile namazlarda kaç rek'atta selâm vermek daha faziletlidir? 200

236. Hâcet namazı nasıl kılınır? 200
237. Tahiyyetü'l-mescid namazının hükmü nedir? Kerâhet vakitlerinde kılınması caiz midir? 201
238. Kur'ân okunurken camiye giren bir kimse, "tahiyyetü'l-mescid" namazını kılabilir mi? 202
239. Tesbih namazı nasıl kılınır? 203
240. Tesbih namazı cemaatle kılınabilir mi? 203
241. Evvâbîn namazı nedir ve nasıl kılınır? 204
242. Teheccüd namazı nasıl kılınır? 204
243. Kuşluk (duhâ) namazı ne zaman ve nasıl kılınır? 205
244. İstihâre namazı nasıl kılınır? İstihâre nasıl yapılır? 205
245. "Kabir-nur" namazı diye bir namaz var mıdır? 207
246. Kul hakkı namazı var mıdır? 207
247. Muharrem ayına özgü bir namaz ve oruç var mıdır? 207
248. Kandil gecelerine ait özel bir namaz veya ibadet şekli var mıdır? Mübarek geceleri nasıl değerlendirmek gerekir? 208
249. Şükür secdesi nasıl yerine getirilir? 209

EZÂN, KÂMET VE TESBİHAT **209**

250. Ezân ve kâmet nedir? Ne zaman ve nasıl meşru kılınmıştır? 209
251. Ezân Arapça dışında başka dillerde okunabilir mi? 210
252. Namaz vaktini bildirmek için CD, kaset vb. kayıtlardan ezân okunabilir mi? 211
253. İmam kâmet getirebilir mi? 211
254. Cemaatle namazda kâmet yapacak kişinin özellikleri nelerdir? Çocuklar kâmet yapabilirler mi? 211
255. Cemaatle namazda kâmet yapılırken ne zaman ayağa kalkılır? 212
256. Kâmet bitmeden imam namaza başlayabilir mi? 213
257. Müezzinin kâmet yaparken yürümesinin hükmü nedir? 213
258. Kâmetten sonra ezân duası okunabilir mi? 213
259. Cemaate yetişemeyen kimse camide tek başına namaz kılarken kâmet getirmeli midir? 213
260. Ezân ve kâmet cümleleri ikişer kere mi, birer kere mi okunmalıdır? 214
261. Kazâ namazlarında ezân ve kâmet gerekir mi? 214
262. Hangi namazlardan sonra tesbîhât yapılır? 215
263. Namazlardan sonra tesbîhât nasıl yapılır? 215
264. Farz namazlardan sonra "estağfirullâh" demenin dayanağı nedir? 216
265. Namazdan sonraki tesbîhâtın müezzin eşliğinde yapılmasının hükmü nedir? 216

266. Tesbîhât yapmadan camiden çıkmak caiz midir? 217
267. İkindi namazından sonra aşır okumak bid'at mıdır? 217
268. Namazdan sonra Âyetü'l-kürsî okumanın hükmü nedir? 218
269. Salânın anlamı ve dindeki yeri nedir? 218
İMÂMET VE CEMAAT 219
270. Vakit namazlarını cemaatle kılmanın hükmü nedir? 219
271. İmamın, kendisine uyan kadınlar için ayrıca niyet etmesi gerekir mi? Kendi başına namaz kılan bir erkeğe, bir kadın sonradan gelip uyabilir mi? 220
272. İmama uyan kimse nasıl niyet eder? 220
273. Farz, vâcip ve nâfile namazların hangileri cemaatle, hangileri tek başına kılınmalıdır? 220
274. Bir farz namazı kılmış veya kıldırmış olan kimse aynı namaz için başka bir cemaate namaz kıldırabilir mi? 221
275. Kadın, kadınlara namaz kıldırabilir mi? 221
276. Kadınlar erkeklere namaz kıldırabilir mi? 222
277. Büyük günah işleyen kişinin namaz kıldırması caiz midir? 222
278. Kur'ân okuyamayan, okuyabilene namaz kıldırabilir mi? 223
279. Kekeme olan kimse başkalarına namaz kıldırabilir mi? 223
280. Harfleri doğru telaffuz edemeyen kişi namaz kıldırabilir mi? 223
281. Kollarından biri veya her ikisi bulunmayan kimse namaz kıldırabilir mi? 223
282. Başka mezhepten olan bir imamın arkasında namaz kılınabilir mi? 224
283. İmamdan farklı bir mekânda bulunan kişi, ses bağlantısıyla imama uyabilir mi? 224
284. Radyo, televizyon, telefon ve bilgisayar gibi iletişim araçları vasıtasıyla farklı bir mekânda bulunan imama uyulmasının hükmü nedir? 225
285. Müdrik, mesbûk, lâhik ne demektir? Bunlar namazlarını nasıl kılarlar? 226
286. İmama uyan bir kimse Fâtiha okuyabilir mi? 227
287. İmam son oturuşu yapmadan ayağa kalkarsa cemaat ne yapmalıdır? 228
288. Cemaatle namaz kılarken ön safta meydana gelen boşluğu doldurmak için öndeki safa yürümek caiz midir? 228
289. Mescid-i Haram'da kadınların ve erkeklerin aynı safta namaz kılmaları caiz midir? 228
290. Mescid-i Haram'da cemaatle namaz kılarken imamın hizasından önde olanların namazları geçerli olur mu? 229
291. Namazda abdesti bozulan imam nasıl hareket etmelidir? 229
292. Cemaatle namaz kılan bir kimsenin abdesti bozulursa ne yapmalıdır? 230
293. Cemaatten olmayan bir kimsenin imamın yanlışını düzeltmesi namazı bozar mı? 230
294. Namazdan sonra camide musafaha yapılması bidat mıdır? 231

295. Din hizmetleri karşılığında maaş alınabilir mi? Maaşlı görevlilerin arkasında namaz kılınabilir mi? 231

CUMA VE BAYRAM NAMAZI **232**

296. Cuma namazının hükmü nedir? 232
297. Cuma namazı kaç rek'attır? 232
298. Zuhr-i âhir namazı nedir? Bu namazı kılmak gerekir mi? 233
299. Cuma namazının sahih olması için şehirde kılınması şart mıdır? 233
300. Cuma namazı en az kaç kişiyle kılınabilir? 234
301. Cuma namazında iç ezânı okumanın hükmü nedir? 235
302. Büluğa ermeyen çocukların hutbe okuması caiz midir? 235
303. Hutbede Hz. Peygamber'in adı geçtiğinde salavât getirilebilir mi; yapılan duaya âmin denilebilir mi? 235
304. Hutbede Türkçe dua edilebilir mi? 236
305. Cuma hutbesinde yapılan duaya 'âmîn' demek caiz midir? 236
306. Cuma namazında hutbeye yetişemeyen kimsenin namazı geçerli midir? 237
307. Cuma namazına selâmdan önce yetişen kimse, selâmdan sonra kılmadığı rek'atları nasıl kılmalıdır? 237
308. Kadınların cuma namazı kılmaları zorunlu mudur? 238
309. Cumaya gitmeyen kadın veya erkekler cuma namazı kılınmadan önce öğle namazı kılabilirler mi? 238
310. Açık alanlarda cuma namazı kılınabilir mi? 239
311. İş yeri ve apartman altındaki mescitlerde cuma namazı kılınabilir mi? 239
312. Cemaatin çoğalması için cuma namazı geciktirilebilir mi? 239
313. Cuma günü ve cuma namazı vaktinde çalışmanın ve bu vakitte elde edilen kazancın hükmü nedir? 240
314. İş vaktinin cumaya denk gelmesi, cuma namazını kılmamak için geçerli bir mazeret midir? 240
315. Aralıksız çalışan iş yerlerindeki kişiler cuma namazlarına nöbetleşe gidebilirler mi? 241
316. Cezaevinde mahkûm olan şahsın cuma namazını kıldırması caiz midir? 242
317. Salgın ve elverişsiz hava şartlarında bir camide birden fazla cuma namazı kılınmasının hükmü nedir? 242
318. Teşrik tekbirlerinin dinî hükmü nedir, bu tekbirleri kimler ne zaman getirir? 243
319. Kadınlar bayram namazı ile sorumlu mudur? 243

SEFERÎLİK VE NAMAZ **243**

320. Seferî sayılma bakımından bulunulan yerleri ifade eden vatan-ı aslî, vatan-ı ikâmet ve vatan-ı süknâ ne demektir? 243
321. Seferîliğin başlangıcı nasıl belirlenir? 244

322. Seferî olan kişi namaz kıldırabilir mi? 245
323. Seferî olan bir kimse mukîm imamın arkasında namazını nasıl kılar? 245
324. Seferî iken kılınamayan dört rek'atlı namazların kazası nasıl yapılır? 245
325. Gemiyle seyahat edenler namazlarını nasıl kılarlar? 246
326. Ulaşım araçlarında farz veya nâfile namazlar kılınabilir mi? 246
327. Çalışmak üzere bir şehre giden fakat ailesini oraya götürmeyen kimse, namazlarını seferî mi yoksa mukîm olarak mı kılar? 247
328. İş gereği hafta içi başka bir şehirde çalışıp hafta sonları evine dönen kişi, çalıştığı yerde seferî olur mu? 248
329. Birden çok yerde evi olan bir kimse, buralara gittiğinde seferî olur mu? 248
330. Anne babasının yaşadığı beldeye giden kişi seferî olur mu? 248

VİTİR NAMAZI **249**

331. Vitir namazı nedir, nasıl kılınır? 249
332. Vitir namazının delili nedir? 249
333. Vitir namazının üçüncü rek'atında tekbir alırken eller niçin kaldırılır? 250
334. Vitir namazının üçüncü rek'atında tekbir almayı unutan kimse ne yapmalıdır? 250
335. Vitir namazında kunut duasını okumayı unutan kimse namazını nasıl tamamlar? 250
336. Kunut nedir? Hangi namazlarda kunut yapılır? Musibet zamanlarında namazda kunut yapılır mı? 250
337. Kunut duasını bilmeyen bir kimse ne yapar? 252

TERAVİH NAMAZI **252**

338. Teravih namazının hükmü ve mahiyeti nedir? 252
339. Teravih namazının vakti ne zamandır, yatsı namazını kılmadan önce teravih kılınsa geçerli olur mu? 253
340. Teravih namazı kaç rek'attır? 253
341. Teravih namazı tek niyetle kılınabilir mi? 255
342. Teravih namazını cemaatle kılmanın hükmü nedir? 255
343. Kadınlar teravih namazını camide kılabilirler mi? 255

HASTA NAMAZI **256**

344. Abdest ve teyemmüme güç yetiremeyen kişi nasıl namaz kılar? 256
345. Dizlerinde rahatsızlığı olanların sandalyede namaz kılması caiz midir? 257
346. Hamile bir kadın namaz kılarken zorlanmakta ise namazlarını oturarak veya îmâ ile kılabilir mi? 258
347. Bitkisel hayatta olan insandan namaz ve oruç ibadetleri düşer mi? 259
348. Îmâ ile namaz nasıl kılınır? Gözle îmâ ederek namaz kılınabilir mi? 259

SEHİV SECDESİ VE TİLAVET SECDESİ 260

349. Hangi sebeplerle sehiv secdesi yapmak gerekir? Sehiv secdesi nasıl yapılır? 260
350. Namazda kaç rek'at kıldığı konusunda tereddüt eden kimse ne yapmalıdır? 261
351. Birinci oturuşu son oturuş sanarak selâm veren kimse ne yapar? 261
352. Namazda son oturuşu yapmadan ayağa kalkan kişi ne yapmalıdır? 262
353. Farz namazların ilk oturuşunda tahiyyât okunduktan sonra "Allahümme salli alâ Muhammed" demek sehiv secdesi gerektirir mi? 262
354. İmam farz namazların ilk iki rek'atında Fâtiha'dan sonra bir sûre veya âyet okumamışsa ne yapması gerekir? 262
355. Farz namazların üçüncü ve dördüncü rek'atında sûre veya âyet okuyana sehiv secdesi gerekir mi? 263
356. Sehiv secdesini yapmayı unutan kişinin ne yapması gerekir? 263
357. Namazın dışında veya namazda tilavet secdesi nasıl yapılır? 263
358. Radyo, televizyon ve internet gibi araçlardan Kur'ân-ı Kerîm dinlerken secde âyeti geçerse tilâvet secdesi yapmak gerekir mi? 264

NAMAZLA İLGİLİ DİĞER KONULAR 264

359. Vakit namazlarının sünneti ile farzı arasında başka bir şeyle meşgul olmanın sakıncası var mıdır? 264
360. Farz ve sünnet namaz arasında abdest bozulursa önceki kılınan namazın iadesi gerekir mi? 265
361. Kâbe'nin içinde namaz kılınır mı? 265
362. Kılınış bakımından kadınların namazı ile erkeklerin namazı arasında ne gibi farklar bulunmaktadır? 265
363. İş yerinde namaz kılmasına müsaade edilmeyen kimse namazını îmâ ile kılabilir mi? 266
364. Mesai içerisinde kılınan vakit namazından dolayı kul hakkı çiğnenmiş olur mu? 267
365. Bir kimse namaz kılmayan eşinden dolayı sorumlu mudur? 267

CENAZE İLE İLGİLİ HÜKÜMLER 268

366. Cenaze namazının hükmü nedir? 268
367. Cenaze namazını kılmanın belli bir vakti var mıdır? Cenazenin defni geciktirilebilir mi? 269
368. Cenaze namazı nasıl kılınır? 269
369. Cenaze namazında tekbirlerin fazla veya eksik alınması hâlinde ne yapılmalıdır? 270
370. Birden fazla cenaze için tek bir namaz kılınabilir mi? 270
371. Vefat eden kişiye birden fazla cenaze namazı kılınabilir mi? 270
372. Gıyâbî cenaze namazı kılınabilir mi? 270

373. Cenaze namazı ayakkabı ile kılınabilir mi? 271
374. Cenaze namazına katılan kadınların saf düzeni nasıl olmalıdır? 271
375. Cenaze namazı cami içerisinde kılınabilir mi? 271
376. Cenaze namazı teyemmüm ile kılınabilir mi? 272
377. İntihar edenin cenaze namazı kılınır mı? 272

CENAZE VE KABİRLE İLGİLİ DİĞER KONULAR 273

378. Cenaze için salâ vermenin hükmü nedir? 273
379. Cenazeyi yıkamanın hükmü nedir? Yıkanmadan defnedilmiş cenazenin kabirden çıkarılıp yıkanması gerekir mi? 273
380. Cenaze nasıl kefenlenir? Cenaze kefenlenmeden elbisesiyle gömülebilir mi? 273
381. Cenazenin bulunduğu yerde Kur'ân okunabilir mi? 274
382. Yıkanıp kefenlendikten sonra cenazenin yüzünü açıp bakmak caiz midir? 274
383. Kişi öldüğü yerden başka bir yere götürülüp defnedilebilir mi? 275
384. Bir mezara birden fazla cenaze defnedilir mi? 275
385. Çok katlı mezar yapılması dinen uygun mudur? 276
386. Defnedilmiş cenaze kabirden çıkarılıp başka bir yere nakledilebilir mi? 276
387. Kıbleye yönelik olarak defnedilmediği sonradan anlaşılan bir cenaze için herhangi bir işlem yapılır mı? 276
388. Ameliyatla kesilen bacak veya kol gibi vücut azalarının defin işlemi olur mu? 276
389. Gayrimüslim bir kimse Müslüman mezarlığına veya Müslüman bir kimse gayrimüslim mezarlığına defnedilebilir mi? 276
390. Ölüyü tezkiye etmenin anlamı ve hükmü nedir? 277
391. Telkin nedir, nasıl yapılır ve dinî hükmü nedir? 278
392. Ölen bir kişi, hayatta olanların hâllerinden haberdar olabilir mi? 278
393. Gayrimüslimlerin cenaze törenlerine katılmak dinen uygun mudur? 279
394. Müslümanın cenaze merasimine gayrimüslimler katılabilir mi? 279
395. Taziyenin hükmü nedir? 279
396. Ölen kişinin arkasından ağlamanın ve yas tutmanın hükmü nedir? 280
397. Cenaze sahiplerinin, merasime katılanlara yemek vb. ikramlarda bulunması uygun mudur? 280
398. Cenaze geçerken orada bulunanların ayağa kalkmasının hükmü nedir? 281
399. Cenazenin yıkanması ve defni konusunda yapılan vasiyet bağlayıcı mıdır? 281
400. Ölen eşin vücuduna bakmanın ve cenazesini yıkamanın hükmü nedir? 281
401. Yapılan hayrın veya okunan Kur'ân'ın sevabı ölen kimseye bağışlanabilir mi? 282
402. Ölünün ardından yapılan yedinci, kırkıncı ve elli ikinci gecesi gibi uygulamaların dinî dayanağı var mıdır? 283

403. Devir ve ıskatın dinimizde yeri var mıdır? 283
404. Cenazenin defin esnasında alkış tutulması, slogan atılması ve ıslık çalınması caiz midir? 284
405. Cenazeye çelenk veya çiçek göndermek dinî açıdan uygun mudur? 285
406. Kabir veya türbe yaptırmanın hükmü nedir? 285
407. Kabir ziyaretinin âdâbı nedir? 285
408. Kadınlar kabir ziyaretinde bulunabilirler mi? 286
409. Kadınlar âdet hâlinde iken kabir ziyareti yapılabilir mi? 287
410. Kabir üzerine oturmak günah mıdır? 287
411. Kabirlerin üzerinden yol geçirilebilir mi? 287

ZEKÂT VE SADAKA-İ FITIR

ZEKÂTIN MAHİYETİ, HÜKMÜ VE ZEKÂTA TÂBİ MALLAR **291**

412. Zekât nedir? 291
413. Zekâtın farz kılınmasındaki hikmetler nelerdir? 291
414. Zekât kimlere farzdır? Geçerli olmasının şartları nelerdir? 293
415. Havaic-i asliyye (temel ihtiyaçlar) nelerdir? 293
416. Zekât hesaplanırken hangi borçlar düşülür? 294
417. İhtiyaç için kullanılan araç-gereç ve malzemelere zekât düşer mi? 295
418. Babası ile birlikte oturan kimse zekât ile mükellef midir? 295
419. Büluğ çağına ermemiş zengin çocukların malından zekât vermek gerekir mi? 295
420. Bir öğrencinin burs olarak aldığı para nisap miktarına ulaşırsa zekât vermesi gerekir mi? 295
421. Kira gelirleri zekâta tâbi midir? 296
422. Ticaret amaçlı alınıp satılan taşınmaz mallar için zekât vermek gerekir mi? 296
423. Ticaret malının zekâtı nasıl hesaplanır? 296
424. Ticaret malının zekâtı kendi cinsinden ödenebilir mi? 297
425. Kâğıt paraların/banknotların zekâtı verilir mi? 297
426. Altının nisabı ve birbirinden farklı ayarlardaki altınların zekâtında hangi ölçü esas alınır? 297
427. Farklı ayarlarda altını bulunan kimse zekâtını nasıl hesaplar? 298
428. Altın ticareti yapan bir kimse zekâtını nasıl verir? 298
429. Paraların ve ticaret mallarının nisabında ölçü alınacak altının ayarı ne olmalıdır? 299
430. Gümüşün zekât nisabı nedir? 300

431. Kadınların, ziynet eşyasından zekât vermeleri gerekir mi? 300
432. Hayvanların zekâtı, para olarak da verilebilir mi? 301
433. Emlakçı, kendi mülkiyetindeki gayrimenkullerin zekâtını vermekle yükümlü müdür? 301
434. Üretim araçları için zekât vermek gerekir mi? 301
435. Hisse/pay senetlerinin zekâtı nasıl hesap edilir? 301
436. Şirket ortakları nasıl zekât verirler? 302

ÖŞÜR **303**

437. Öşür ne anlama gelir, dinî dayanağı nedir? 303
438. Hangi tarım ürünlerinden öşür verilir? 303
439. Topraksız tarım yöntemiyle elde edilen ürünlerden öşür vermek gerekir mi? 304
440. Çay ve pancar gibi ürünlerden zekât vermek gerekir mi? 304
441. Toprak ürünlerinin öşründe nisap var mıdır? 304
442. Masrafların öşre etkisi nedir? 305
443. Öşür hesaplamalarında borçlar düşülebilir mi? 306
444. Öşrü verilen mahsul elden çıkarılmayıp muhafaza edilirse ve üzerinden bir sene geçerse, bu mahsule yeniden zekât ve öşür gerekir mi? 306
445. Kamış ve ot gibi kendiliğinden yetişen ürünler için öşür gerekir mi? 306
446. Telef olan ürünün öşrünün verilmesi gerekir mi? 306
447. Ekilmesi için başkasına verilen tarlanın öşrü kim tarafından verilir? 307

ZEKÂTLA İLGİLİ DİĞER KONULAR **307**

448. Vergi, zekât yerine geçer mi? 307
449. Gayrimeşru yolla sağlanan kazançtan zekât vermek gerekir mi? 308
450. Alacağın zekâtını vermek gerekir mi? 308
451. Vadeli alacağa dair bir çek veya senet zekât olarak verilebilir mi? 308
452. Zekât vermenin belirli bir zamanı var mıdır? 309
453. Zekât vekâlet, havâle, EFT vb. yollarla ödenebilir mi? 309
454. Zekât taksitle ödenebilir mi? 309
455. Zekât, vaktinden önce verilebilir mi? 309
456. Önceki yıllara ait zekâtını vermeyen bir kimse daha sonra zekât borçlarını nasıl öder? 310
457. Zekât yükümlüsü bir kimse, zekâtını vermeden fakir düşse ve vefat etse, zekât sorumluluğu kalkar mı? 310
458. Zekât malının hayır kurumlarınca nemalandırılması caiz midir? 310

ZEKÂTIN VERİLECEĞİ YERLER **312**

459. Zekât kimlere verilir? 312
460. Zekât kimlere verilmez? 313

461. Sütanne ve sütbabaya zekât verilir mi? 313
462. Fakir kardeşe zekât verilebilir mi? 314
463. Üvey anne, üvey baba ve üvey çocuklara zekât verilebilir mi? 314
464. Damat ve geline zekât verilebilir mi? 314
465. Kayınvalide ve kayınpedere zekât verilebilir mi? 314
466. Evlat edinilen (bakımı üstlenilen) çocuğa zekât verilebilir mi? 315
467. Geçimini maaş veya ücretle sağlayanlara zekât verilebilir mi? 315
468. Zekât âyetinde geçen "fî sebîlillâh"ın kapsamına okullar, Kur'ân kursları, camiler ve benzeri hayır kurumları girer mi? 315
469. Sivil toplum kuruluşlarına zekât verilebilir mi? 316
470. Fakir ve yoksul kimselerin tedavilerini yaptıran vakıf, dernek gibi kuruluşlara zekât verilebilir mi? 316
471. İçki, kumar gibi haramları işleyen kimseye zekât ya da fitre verilebilir mi? 317
472. Gayrimüslimlere zekât verilebilir mi? 317
473. Sünnet ettirmek veya evlendirmek için fakire harcanan para zekât yerine geçer mi? 317
474. Ramazan ayında belediye, dernek veya vakıflarca hazırlanan iftar yemekleri, aşevlerinde dağıtılan yemekler zekât ve fitre yerine geçer mi? 318
475. Fakir kiracıdan alınacak kira bedeli, alınmayarak zekâta sayılabilir mi? 318
476. Hastanelere alınan sağlık cihazları zekât yerine geçer mi? 319
477. Ağaç dikme kampanyası için harcanan paralar zekât yerine geçer mi? 319
478. Bir firma, çalışanlarına dağıttığı yardımları zekât yerine sayabilir mi? 319
479. Zekât verilen kişinin zengin olduğu ortaya çıkarsa ne yapmak gerekir? 320
480. İşveren çalışanının maaşını zekâtından verebilir mi? 320
481. Zekât birden fazla kişiye taksim edilerek verilebilir mi? 320
482. Bir organizasyonun kurban hesabına, kurbanın eti muhtaçlara dağıtılmak üzere para yatırmakla zekât verilmiş olur mu? 320
483. Fakir Müslümanların yaşadığı bölgelerde "su kuyusu" açılması için zekât verilebilebir mi? 321
484. Yetimlere yardım kampanyası düzenleyen bir kuruluşa bu amaçla yapılan bağış, zekât yerine geçer mi? 321
485. Depremzedelere zekât verilmesi caiz midir? 321
486. Afetzedeler için zekât parasıyla barınma yerleri (konteyner, çadır, konut) yapılması caiz midir? 322

SADAKA-İ FITIR **323**

487. Fıtır sadakası nedir ve ne zaman verilir? 323
488. Kimler fıtır sadakası vermekle yükümlüdür? 323
489. Fıtır sadakası kimlere verilebilir, kimlere verilemez? 324

490. Fıtır sadakasının buğday, arpa, hurma veya üzüm olarak verilmesi zorunlu mudur? 325
491. Fıtır sadakası cami inşaatı için verilebilir mi? 325
492. Vaktinde verilmeyen fıtır sadakası borcu nasıl ödenir? 325
493. Yurt dışında yaşayan kişi, fıtır sadakasını bulunduğu ülke şartlarına göre mi yoksa Türkiye şartlarına göre mi verir? 326
494. Fitre, yemin keffâreti ve oruç fidyesinin askıda ekmek uygulaması yoluyla verilmesi caiz midir? 326
495. Bir fitrenin (fıtır sadakası) veya bir oruç fidyesinin bölünerek verilmesi caiz midir? 326

ORUÇ

ORUCUN MAHİYETİ VE ÇEŞİTLERİ **331**

496. Oruç tutmakla yükümlü olmanın şartları nedir? 331
497. Oruç tutmamayı mübah kılan mazeretler nelerdir? 331
498. Oruca başlamak için hilalin gözle görülmesi şart mıdır? 333
499. Ramazan'ı karşılamak için oruç tutulur mu? 334
500. Oruca ne zaman ve nasıl niyet edilir? 335
501. İmsak nedir? Ne zaman başlar? Sabah ezânı okunmaya başladığında yeme içmeye kısa bir süre devam edilebilir mi? 335
502. Sahur yemeğinin dindeki önemi nedir? 336
503. Şevval orucunun hükmü nedir? Ramazan'da tutulamayan oruçlar Şevval orucu niyetiyle tutulabilir mi? 336
504. Zilhicce'nin ilk on gününün fazileti nedir? 337
505. Zilhicce ayında ve Arefe gününde oruç tutmanın fazileti nedir? 337
506. Muharrem ayının fazileti ve bu ayda, özellikle de 10 Muharrem'de oruç tutmanın hükmü nedir? 338
507. Üç ayların dindeki yeri ve bu aylarda oruç tutmanın hükmü nedir? 339
508. Kandillerde oruç tutmayla ilgili dinî bir gereklilik var mıdır? 339
509. Kandillerde oruç tutmak isteyen kişi, kandil gecesinin olduğu günde mi, bir gün sonrasında mı oruç tutmalıdır? 340
510. Dâvûd orucu nedir? 340
511. Eyyâm-ı biyd (aydınlık günler) orucu ne zaman tutulur ve önemi nedir? 340
512. Adak orucu nasıl tutulur? 341
513. Oruç tutulması yasak olan günler hangileridir? 341
514. Bayram günlerinde oruç tutulur mu? 342
515. Cuma günleri oruç tutmanın hükmü nedir? 343

ORUCUN BOZULMASI, KAZÂSI VE KEFFÂRETİ 343

516. Orucu bozup sadece kazâyı gerektiren durumlar nelerdir? 343
517. Orucu bozup hem kazâ hem de keffâret gerektiren durumlar nelerdir? 344
518. Eşlerin oruçlu iken ilişkilerinin sınırı ne olmalıdır? 345
519. Oruçluyken elle tatmin olan kimsenin orucu bozulur mu? 345
520. Oruca niyetlenen bir kadın gün içinde âdet görmeye başlarsa ne yapmalıdır? 345
521. Ağız kokusunu önlemek için ağız spreyi kullanmak veya sakız çiğnemek oruca zarar verir mi? 346
522. Endoskopi ve kolonoskopi yaptırmak orucu bozar mı? 346
523. Makat ultrasonu ve transvajinal işlemler orucu bozar mı? 346
524. Anestezi orucu bozar mı? 347
525. Kulağın yıkattırılması orucu bozar mı? 347
526. Fitil kullanmak, lavman yaptırmak orucu bozar mı? 347
527. Diyaliz uygulamalarında oruç bozulur mu? 348
528. Aşı olmak veya iğne yaptırmak orucu bozar mı? 349
529. Oruçlu iken kan vermek ve vücuda kan almak orucu bozar mı? 349
530. Trombosit temini için kan vermek orucu bozar mı? 350
531. Diş tedavisi yaptırmak orucu bozar mı? 350
532. Diş kanaması ve diş yarasından çıkan kanın tükürük ile yutulması orucu bozar mı? 350
533. Diş fırçalamak orucu bozar mı? 351
534. Kusmak orucu bozar mı? 351
535. Oruçlu kimse abdest alırken hata ile boğazına su kaçırırsa orucu bozulur mu? 351
536. Ramazan'da oruçluyken yolculuğa çıkan kimse, yolculuk sebebi ile orucunu bozarsa ne gerekir? 352
537. Sigara veya keyif verici madde kullanmak orucu bozar mı? 352
538. Kazâya kalan Ramazan oruçlarının belli bir sürede tutulma zorunluluğu var mıdır? 353
539. Kişinin çok sayıda kazâ orucu varsa nasıl tutmalıdır? 353
540. Bozulan vâcip ve nâfile oruçların kazâsı gerekir mi? 354
541. Orucu kasten bozmanın hükmü nedir? 354
542. Keffâret orucu tutan bir kimse yolculuğa çıktığında, keffâret orucuna ara verebilir mi? 354
543. Oruç keffâreti tutan bir kadın âdet dönemi esnasında tutamadığı günler için ne yapmalıdır? 355
544. Ramazan aylarında birden fazla oruç bozulması durumunda bu oruçların her biri için ayrı ayrı keffâret gerekir mi? 355

ORUCU BOZMAYAN HALLER 355

545. Unutarak yemek içmek orucu bozar mı? 355
546. Unutarak yiyen kişiye oruçlu olduğunun hatırlatılması gerekir mi? 356
547. Cünüp iken tutulan oruç geçerli midir? 356
548. Oruçlu iken ihtilam olmanın veya cünüp olarak sabahlamanın hükmü nedir? 356
549. Ağda veya epilasyon yaptırmak oruca engel olur mu? 356
550. Makyaj yapmak ve saç boyamak orucu bozar mı? 357
551. Nikotin bandı orucu bozar mı? 357
552. Oruçlu iken böbrek taşı kırdırmak orucu bozar mı? 357
553. Şeker hastalarının uyguladıkları insülin iğnesi orucu bozar mı? 357
554. Damardan verilen radyoaktif madde orucu bozar mı? 358
555. Göz damlası orucu bozar mı? 358
556. Kulak damlası orucu bozar mı? 358
557. Burun damlası orucu bozar mı? 358
558. Anjiyo yaptırmak orucu bozar mı? 359
559. Biyopsi yaptırmak orucu bozar mı? 359
560. İdrar kanalının görüntülenmesi, kanala ilaç akıtılması orucu bozar mı? 359
561. Kalp hastalarının kullandıkları dilaltı hapı orucu bozar mı? 359
562. Akupunktur tedavisi orucu bozar mı? 359
563. Merhem ve ilaçlı bant kullanmak orucu bozar mı? 360
564. Astım hastalarının kullandığı ilaçlı sprey orucu bozar mı? 360
565. Yıkanmak orucu bozar mı? 361
566. Denize girmekle oruç bozulur mu? 361
567. Ramazan orucu tutmaya başlayan bir kimse daha sonraki günlerde oruç tutmaktan vazgeçerse ne gerekir? 361
568. Haram olan bir fiilin işlenmesi, oruca zarar verir mi? 362

FİDYE VE ISKÂT 362

569. Fidye nedir, hangi durumlarda gerekir? 362
570. Tutmadığı oruçları kazâ etmeden oruç tutamayacak hâle gelen kimse ne yapmalıdır? 363
571. Oruç fidyesi nasıl ödenir? 363
572. Oruç fidyesi kimlere verilebilir? 364
573. Oruç tutacak gücü olduğu hâlde tutmayan bir kimse, bu oruçlarının fidyesini vererek oruç borcundan kurtulmuş olur mu? 364
574. Fidye verme gücü olmayan kişiler ne yapmalıdırlar? 365
575. Iskât-ı savm ne demektir? 365

RAMAZAN VE ORUÇLA İLGİLİ DİĞER KONULAR 366

576. Ramazan ayını ve bayramı başka ülkelerde geçirenler, o ülkelerin hesaplarının/takvimlerinin Türkiye'den farklı olması hâlinde bayramlarını Türkiye'ye göre mi, bulundukları ülkeye göre mi yapmalıdırlar? 366
577. Kutup bölgelerinde oruç nasıl tutulur? 366
578. Uçakla seyahat eden oruçlu kişi iftarını nereye göre yapar? 367
579. Mesleği gereği sürekli olarak yolcu olan kişi namaz ve oruç ibadetlerini nasıl yerine getirebilir? 367
580. Ramazan ayında lokanta işletmek caiz midir? 367
581. Ramazan gecelerinde eşlerin cinsel ilişkide bulunması caiz midir? 368
582. Ramazan'da oruçlu iken gündüzü uyuyarak geçirmenin oruca zararı var mıdır? 368
583. Çalışanların iş verimini düşürmesi endişesiyle oruç tutmamaları caiz midir? 368
584. Uzman bir doktorun oruç tutmamasını önerdiği kimse ne yapmalıdır? 369
585. Kadınlar, âdet ve lohusalık hâllerinde oruç tutabilirler mi? 369
586. Kadınlar, gebelik dönemlerinde oruç tutabilirler mi? 370
587. Düşük yapan bir kadın oruç tutabilir mi? 370
588. Düzensiz âdet kanaması olan bir kadın oruçlarını nasıl tutmalıdır? 371
589. İtikâf nedir, nasıl yapılır? 371
590. Kadir Gecesinin tayini hakkındaki rivâyetler nasıl anlaşılmalıdır? 372
591. Mübarek gün ve geceler ile kandillerin İslam'daki yeri nedir? 373

HAC VE UMRE

HACCIN ŞARTLARI VE RÜKÜNLERİ 381

592. Hac kimlere farzdır? 381
593. Hac ayları hangileridir? Farz olan vakfe ile tavafın vakti ne zamandır? 382
594. Hac ibadetinin ifası için nisap miktarı mala sahip olma şartı var mıdır? 382
595. Çocuklarını bırakacak güvenli bir yeri olmayan kimsenin hacca gitmesi farz mıdır? 383
596. Evlenme çağında bekâr çocuğu bulunan kişi hacca gitmeyi erteleyebilir mi? 383
597. İmkân bulup Kâbe'yi gören veya umre yapan kişiye hac farz olur mu? 383
598. Borçlanarak hacca gitmek doğru mudur? 383
599. Bankada vadeli hesapta bekletilen para ile hac yapılır mı? 384
600. Haram yollardan elde edilen kazanç ile hac yapılır mı? 384
601. Hacca görevli olarak giden kişinin hac borcu düşer mi? 384

EDÂSI BAKIMINDAN HAC ÇEŞİTLERİ 385

602. İfrad haccı ne demektir ve nasıl yapılır? 385
603. Temettu‘ haccı ne demektir ve nasıl yapılır? 385
604. Kırân haccı ne demektir, nasıl yapılır? 385
605. Kudüm tavafını yapan kişi, ifrad haccını temettu‘ veya kırâna çevirebilir mi? 386
606. Temettu‘ haccı için umreye niyet eden kişi, haccını kırâna dönüştürebilir mi? 386
607. Kırân haccına niyet eden kişi, tavaf ve sa‘y yapmadan niyetini değiştirip temettu‘ haccına dönüştürebilir mi? 386
608. Hac ayları içinde umre yaptıktan sonra mikât sınırlarının dışına çıkan kimse, tekrar hac için ihrama girerse bu kişi ifrad mı yoksa temettu‘ haccı mı yapmış olur? 386
609. Temettu‘ haccı yapacak kişinin, umreyi yapıp ihramdan çıktıktan sonra hac ihramına girinceye kadar başka bir umre yapması caiz midir? 387
610. Temettu‘ veya kırân haccına niyet eden bir kimse, kurban kesme imkânına sahip olduğu hâlde bunun yerine oruç tutabilir mi? 387
611. Kırân haccına niyet eden bir kimsenin, umre yaptıktan sonra ikinci bir umre yapmasının hükmü nedir? 388

İHRAM VE MİKÂT 388

612. İhram ne demektir? 388
613. İhrama girerken, ihramlıyken veya ihramdan çıkmak için gusletmenin hükmü nedir? 389
614. İhram namazının hükmü nedir? 389
615. İhramsız olarak Mekke’ye girmenin hükmü nedir? 389
616. Âfâkîler Cidde’de ihrama girebilir mi? 390
617. Her umre için mikâta gitmek gerekir mi? 390
618. Harem sınırları içerisindeki kişinin Hill bölgesine gitmeden bulunduğu yerden umre için ihrama girmesinin hükmü nedir? 390
619. Harem bölgesinde bulunanların hac için Arafat’ta ihrama girmeleri caiz midir? 391
620. Ten‘îm, Arafat, Cidde gibi Hill bölgesine çıkan kimsenin tekrar Harem bölgesine dönmesi hâlinde ihrama girmesi gerekir mi? 391
621. Hac ve umre niyetiyle Mekke’de bulunup mikât dışında kalan Tâif gibi yakın bir yere gidenlerin, Harem’e dönerken tekrar ihrama girmeleri gerekir mi? 392

İHRAM YASAKLARI VE CEZALARI 392

622. İhramlı kimsenin dikilmiş elbise veya iç çamaşırı giymesi durumunda ne yapması gerekir? 392

623. Harem bölgesine (Mekke'ye) ihramlı olarak girmelerine izin verilmeyen kimselerin, mikât mahallinde elbiselerini çıkarmadan hac veya umreye niyetlenip Harem bölgesine elbise ile girmeleri hâlinde kendilerine ne gerekir? 393
624. Umre ihramına girdiği hâlde tavaf ve sa'y yapmadan elbise giyen kişinin ne yapması gerekir? 393
625. İhrama girmiş olan bir kişi hasta olduğu için tavaf ve sa'y yapmadan bir gün süreyle elbise giyerse ne yapması gerekir? 394
626. Hac için ihrama girdikten sonra henüz birinci tahallül gerçekleşmeden elbise giyen kimseye ne gerekir? 394
627. İhramdan çıkma aşamasına geldiği hâlde saç tıraşı olmadan elbise giyen kişiye ne gerekir? 394
628. İhramlı erkeğin varis çorabı giymesinin hükmü nedir? 395
629. İhramlı erkeğin korse giymesinin hükmü nedir? 395
630. Basur vb. rahatsızlığı olan ihramlı erkeğin hasta bezi kullanmasının hükmü nedir? 396
631. İhramlının üzerine nevresim veya battaniye gibi bir şey alması/örtmesi ceza gerektirir mi? 396
632. İhramlının gözlük, saat, kemer, toka vb. aksesuarlar takması veya atel, bandaj gibi sargı malzemeleri kullanması ceza gerektirir mi? 397
633. İhramlıyken başa tutturulan şemsiye kullanmak bir ceza gerektirir mi? 397
634. İhramlı kimsenin tıbbî maske takması ceza gerektirir mi? 397
635. İhramlı kimse, arkası kayışlı terlik giyebilir mi? 398
636. İhramlının saç kremi vb. şeyleri kullanmasının hükmü nedir? 399
637. İhramlı kimse, banyo yaparken ve çamaşır yıkarken sabun veya deterjan kullanabilir mi? 399
638. İhramlının tırnak kesmesinin veya kopmak üzere olan bir tırnağı koparmasının hükmü nedir? 399
639. İhramlı iken saç tıraşı olan veya kasık ya da koltuk altlarındaki tüyleri temizleyen kişiye ne gerekir? 400
640. İhramlının vücudundan kendiliğinden düşen saç veya kıllar için ceza gerekir mi? 400
641. Hac için ihrama girdikten sonra hac menâsikinden hiçbirini yapmadan saç tıraşı olan kimsenin ne yapması gerekir? 401
642. İhramlı iken sakal tıraşı olan kişinin ne yapması gerekir? 401
643. Hacda kurban kesmeden önce saç tıraşı olana ceza gerekir mi? 401
644. Umre tavafını yapıp sa'yini yapmadan saç tıraşı olup ihramdan çıkan kişinin ne yapması gerekir? 401
645. Tavaf yapmadan saç tıraşı olan ihramlı kimsenin ne yapması gerekir? 402
646. Tavaf yapmaksızın sa'y yapan ve saç tıraşı olan kimsenin ne yapması gerekir? 402

647. Hastalık gibi bir özür nedeniyle saçını, sakalını veya vücudundan herhangi bir yerini tıraş eden ihramlı kimseye ne gerekir? 403
648. Umrenin tavaf ve sa'yini yapıp saç tıraşı olmayı unutan kimse ne yapmalıdır? 403
649. Tavaf ve sa'yi yapıp saç tıraşı olmayı geciktiren kişiye herhangi bir ceza gerekir mi? 404
650. İhramlı bir kimse, ihramdan çıkma aşamasına gelen bir kimseyi saç tıraşı edebilir mi? 404
651. Vakti geldiğinde sakal tıraşı ile ihramdan çıkılır mı? 404
652. Hac ve umre için Mekke ve Medine'de bulunan eşlerin cinsel ilişkide bulunmalarının hükmü nedir? 405
653. Umrede ihramlı iken cinsel ilişkide bulunan eşlere ne gerekir? 405
654. Temettu' haccına niyet eden kimsenin, umre ihramından çıktıktan sonra hac için ihrama girinceye kadarki sürede eşiyle cinsel ilişkide bulunmasının hükmü nedir? 405
655. Birinci tahallülden sonra henüz ziyaret tavafı yapmadan cinsel ilişkide bulunan kimseye ne gerekir? 405
656. Kırân haccına niyet etmiş olan kimse, ihram yasağı işlediği takdirde ceza miktarı değişir mi? 406
657. Kırân haccına niyet eden bir kimse, ihram yasağı işlerse kendisine ne gerekir? 406
658. Unutma veya bilgisizlik sebebiyle ihram yasaklarını ihlal etmenin hükmü nedir? 406
659. İhram yasaklarının ihlali sebebiyle verilmesi gereken sadakaların Harem dışında ödenmesi caiz midir? 407
660. İhrama giren çocuğun ihram yasaklarını ihlal etmesi durumunda ceza gerekir mi? 407
661. Aynı yasağı birden fazla işleyen ihramlı bir kimseye ne gerekir? 407

ARAFAT VE MÜZDELİFE VAKFESİ **408**

662. Arafat vakfesi cuma gününe denk geldiğinde hacıların Arafat'ta cuma namazı kılmaları gerekir mi? 408
663. Hac için yola çıkan kişinin Arafat vakfesi öncesi veya sonrasında ölmesi hâlinde ne yapılmalıdır? 408
664. Müzdelife vakfesi ne zaman yapılır ve asgari süresi ne kadardır? 409

TAVAF VE SA'Y **410**

665. Tavaf nedir ve kaç çeşit tavaf vardır? 410
666. Namaz kılınması mekruh olan vakitlerde tavaf yapılabilir mi? 412
667. Hacer-i Esved'in selâmlanması ve öpülmesinin hikmeti nedir, bunların yapılmaması ibadete halel getirir mi? 412

668. Hac ve umre görevlerini yaparken belli duaları okumanın hükmü nedir? 413
669. Bütün tavaflarda remel ve ıztıbâ' yapılmalı mıdır? 413
670. Tavaf namazını kılmanın hükmü nedir, terk edilmesi hâlinde ceza gerekir mi? 413
671. Tavaf namazı nerede kılınır? 414
672. Tavaf namazını kılmadan birkaç defa tavaf yapmak doğru olur mu? 414
673. Namaz kılınması mekruh olan vakitlerde tavaf namazı kılınabilir mi? 414
674. Sabah namazından sonra tavaf namazı kılınır mı? 414
675. Başkası adına nâfile tavaf yapılabilir mi? 415
676. Tavaf esnasında abdesti bozulan kişinin ne yapması gerekir? 415
677. Mescitte uyuyan kişi uyandıktan sonra abdest almadan tavaf yapabilir mi? 415
678. Tavafın abdestsiz, cünüp veya âdetli olarak yapılması hâlinde hangi ceza gerekir? 415
679. Abdestsiz, cünüp veya âdetli olarak kudüm veya nâfile tavaf yapmanın hükmü nedir? 417
680. Umre tavafını abdestsiz, cünüp veya âdetli yapan kişinin ne yapması gerekir? 417
681. Umre tavafını yaparken abdesti bozulan, fakat abdestinin hangi şavtta bozulduğunu bilmeden hem tavafı hem de sa'yi tamamlayan kimsenin ne yapması gerekir? 418
682. Tavaf esnasında veya tavaf tamamlandıktan sonra abdesti hakkında şüphe duyan kimsenin durumu nedir? 418
683. Cünüp, âdetli veya abdestsiz olarak yapılan bir tavaftan sonra sa'y yapan kimsenin ne yapması gerekir? 418
684. Bir mazereti olmadığı hâlde tekerlekli sandalyeye binerek tavaf ve sa'y yapan kimsenin tavaf ve sa'yi geçerli midir? 419
685. Umre veya ziyaret tavafı esnasında eli, burnu veya başka bir yeri kanayan bir Hanefî, o esnada Şâfiî mezhebini taklit edebilir mi? 419
686. Harem-i Şerif'e girip çıkarken veya tavaf yaparken eli bir kadına değen kimsenin abdesti bozulur mu? 420
687. Tavaf ve sa'y yaparken beden veya elbisenin necâsetten temiz olması şart mıdır? 420
688. Tavaf esnasında avret mahalli açılan kimseye ne gerekir? 420
689. Tavaf veya sa'y yaparken kaç şavt yaptığını unutan kimsenin ne yapması gerekir? 421
690. Tavafın şavtlarının eksik yapılması durumunda ne gerekir? 421
691. Tavaf esnasında tekerlekli sandalye vb. araçlar üzerinde uyuyan kimsenin tavafı geçerli midir? 422
692. Tavafta geri geri yürünmesi durumunda ne gerekir? 422

693. Tavaf iade edilirken ihramlı olmak şart mıdır? 422
694. Tavaf ve sa'yi peş peşe yapmak şart mıdır? 423
695. Sa'yin şavtlarını eksik yapan kişiye ne gerekir? 423
696. Temettu' haccı yapan kişi, umresini tamamlayıp ihramdan çıktıktan sonra hac ihramına girmeden nâfile bir tavafın ardından haccın sa'yini yapabilir mi? 423
697. Sa'y esnasında abdesti bozulan kişi ne yapmalıdır? 424
698. Sa'yden sonra kılınması gereken bir namaz var mıdır? 424

ZİYARET TAVAFI **424**

699. İhramdan çıkmadan önce ziyaret tavafı yapılabilir mi? 424
700. Ziyaret tavafı ihramsız yapılabilir mi? 424
701. Arafat vakfesini yaptıktan sonra ziyaret tavafını yapamayacak duruma gelen kişiye ne gerekir? 425
702. İzdiham, yaşlılık, hastalık gibi nedenlerden dolayı ziyaret tavafının bayramın ilk üç günü sonrasına ertelenmesi caiz midir? 425
703. Ziyaret tavafının hemen ardından vedâ tavafı yapmak caiz midir? 426

ŞEYTAN TAŞLAMA **426**

704. Şeytan taşlama günlerinde atılacak taşlar nereden toplanır? 426
705. Abdestsiz, cünüp veya âdetli olarak yapılan şeytan taşlama geçerli midir? 426
706. Akabe cemresi, bayramın ilk günü fecr-i sâdıktan önce taşlanabilir mi? 427
707. Kurban bayramı gecesi, gece yarısından önce şeytan taşlamak geçerli midir? 427
708. Şeytan taşlama, kurban kesme, saç tıraşı olma ve ziyaret tavafını yapma görevleri arasındaki tertibin hükmü nedir? 427
709. Mazereti nedeniyle şeytan taşlamayı tamamlamadan Mekke'den ayrılmak zorunda kalan kimsenin ne yapması gerekir? 428
710. Müzdelife vakfesini yaptıktan sonra mazeret sebebiyle Akabe cemresine taş atmadan saç tıraşı olan kişi ihramdan çıkmış sayılır mı? 428
711. Vaktinde atılamayan taşların kazâsı nasıl yapılır? 429
712. Şeytan taşlamayı terk eden veya eksik bırakan kimse, taşlarını dördüncü günü atacak olursa o gün için de taş atması gerekir mi? 429

HACDA KURBAN (HEDY) **430**

713. Hacda kurban ne zaman kesilir? 430
714. Hacca giden kişinin hacla ilgili kurbanları memleketinde kesilebilir mi? 431
715. Ergenlik çağına girmemiş çocuk temettu' veya kırân haccına niyet etmesi durumunda kurban (hedy) kesmekle yükümlü olur mu? 431
716. Hac ibadetini yapan kişi, ayrıca memleketinde de kurban kesmekle yükümlü müdür? 431

UMRE İLE İLGİLİ HÜKÜMLER 432

717. Umre yapmak üzere ihrama girip Mekke'ye gelen kişi sağlık sorunları sebebiyle umresini erteleyebilir mi? 432

718. Tavaf veya sa'yden herhangi biri yapılmadan umre tamamlanmış olur mu? 432

719. Kişi, umre tavafı ve sa'yi arasında veya sa'yini yaptıktan sonra ihramdan çıkmadan önce nâfile tavaf yapabilir mi? 432

720. Bir umreyi tamamlamadan ikinci bir umre için ihrama giren kişiye ne gerekir? 433

721. Hac veya umre için Mekke'de bulunanlar, umre yaptıktan sonra kalan günlerde yeni bir umre yapmayı mı yoksa bunun yerine nâfile tavafı mı tercih etmelidirler? 433

722. Başkası adına umre yapılabilir mi? 434

723. Kurban bayramı günlerinde umre yapılabilir mi? 434

HACDA VEKÂLET VE VASİYET 434

724. Vekâlet yoluyla haccın geçerli olmasının şartları nelerdir? 434

725. Hacca gitmemiş bir kimse, başkasının yerine vekil (bedel) olarak hacca gidebilir mi? 436

726. Bir kimse aynı yıl içinde hem kendisi için asaleten hem de başkası için vekâleten hac yapabilir mi? 436

727. Hacca görevli gidip masrafları ilgili kurum tarafından karşılanan görevli, aynı zamanda başkası adına vekâleten hac yapabilir mi? 436

728. Vekâleten hac yaptırmak yerine hac parasını tasadduk etmekle hac sorumluluğu düşer mi? 437

729. Hacca gönderilirken, vekilin, gönderen kişinin yaşadığı yerden gitmesi şart mıdır? Mekke veya Medine'de yaşayan birine vekâlet verilebilir mi? 437

730. Bedel hac için gelen kimse hangi hacca niyet etmelidir? 438

731. Arafat'tan önce komada olup ölmek üzere olan hacı adayı için bulunduğu yerden vekil tayin edilebilir mi? 438

732. Temettu' haccı yapmak üzere vekil olan kimse, umreyi kendisi için yaparsa ne gerekir? 438

733. Vekâleten yapılan hac veya umre ibadetinde vekilin ihlalleri sebebiyle ödenmesi gereken cezaları kim öder? 438

734. Bir kimse, yerine haccedilmesini vasiyet ederse ne yapılır? 439

735. Hac ibadeti üzerine farz olan bir kimse, bu vazifesini yapmadan vefat ederse, vârisleri bu durumda ne yapmalıdırlar? 439

736. Kur'ada adı çıkan kimse, başkası adına vekâleten hac yapabilir mi? 439

737. Vekil olarak hacca giden kişi, kendi adına udhiyye kurbanı kesmeli midir? 440

İHSÂR VE FEVÂT 440

738. İhrama girdikten sonra hacda Arafat vakfesini veya umrede tavafı iradesi dışındaki bir engelden dolayı yapamayan (muhsar) kimseye ne gerekir? 440

739. Muhsar olan kimse, ihsâr kurbanını ne zaman ve nerede keser? 441

740. Hac için ihrama girdiği hâlde Arafat'a çıkmayan kimsenin (fevât) ne yapması gerekir? 441

HAC VE UMREDE KADINLARA ÖZGÜ HÂLLER 442

741. Bir kadın, âdetli veya lohusa olduğu için ihrama girmeden mikâtı geçip Mekke'ye girerse ne yapmalıdır? 442

742. Temettu' haccına niyet eden bir kadın, özel hâli sebebiyle umresini yapamazsa doğrudan Arafat'a çıkabilir mi? 442

743. Menopoza geçiş ve menopoz dönemindeki kadından gelen kanamalar, hac veya umre görevlerinin yerine getirilmesine engel olur mu? 443

744. Kadınların hac veya umrede âdet hâllerini geciktiren veya öne alan ilaç kullanmaları durumunda ibadetleri geçerli midir? 443

745. Âdet geciktirici hap kullandığı hâlde yine de leke gören bir kadın namaz, oruç ve tavaf gibi ibadetleri yapabilir mi? 443

746. Âdetli olarak Arafat'a çıkan bir kadın, Arafat ve Müzdelife vakfelerinden sonra şeytan taşlayıp ihramdan çıkabilir mi? 444

747. Âdetli bir kadın, haccın tavaf ve sa'yini yapmadan saçlarını kısaltıp ihramdan çıkabilir mi? 444

748. Normal âdeti bittiği hâlde âdetin âzami süresi bitmeden hac veya umre vazifesini yapıp saçını keserek ihramdan çıkan bir kadın, daha sonra leke görürse ne yapması gerekir? 445

749. Umre veya ziyaret tavafını yaptıktan sonra âdet olan kadın, bu hâliyle sa'y yaparsa ne gerekir? 445

750. Âdetli ya da lohusa iken umrenin tavaf ve sa'yini yapıp saçını keserek ihramdan çıkan kadının ne yapması gerekir? 446

751. Bir kadın, umrenin sa'yini yapmadan saçını kısaltırsa kendisine ne gerekir? 446

752. Âdeti bitmeden Mekke'den ayrılmak zorunda kalan kadın, bu hâliyle ziyaret veya umre tavafını yapabilir mi? 446

753. Kafilesi Mekke'den ayrılacak olan bir kadının âdet hâli sebebiyle vedâ tavafı yapamaması durumunda ceza gerekir mi? 447

754. Tekerlekli sandalyeyle tavaf etmek durumunda olan birine yardım etmek için metâfa (tavafın yapıldığı yer) giren âdetli bir kadına ceza gerekir mi? 448

755. Bir kadın ihramlı iken elbise değiştirebilir mi? 448

756. Kadınlar ihramdan çıkmak için saçlarının ne kadarını kesmelidirler? 448

757. Özür sahibi kimse veya istihâze olan kadın, tavafını nasıl yapar? 448

758. Evli bir kadın, kocasının iznini almadan veya yanında mahremi olmadan hac veya umreye gidebilir mi? 449

HAC VE UMREDE SEFERÎLİK 450

759. Umreye gidenler seferîlik hükümleri açısından Mekke ve Medine'de namazlarını nasıl kılarlar? 450

760. Mekke'ye dışarıdan gelenlerin Arafat vakfesinden önce veya sonra Mekke'de bulundukları süre içinde seferîlik durumları nedir? 450

HAC VE UMRE İLE İLGİLİ DİĞER MESELELER 451

761. Vedâ haccı ve vedâ hutbesi nedir? 451

762. Hacc-ı ekber ve hacc-ı asğar ne demektir? 452

763. Hacca giderken helallik almanın dinî hükmü nedir? 452

764. Birden çok umre veya nâfile tavaf yapmak hac ibadeti yerine geçer mi? 453

765. Hac yapan kimsenin bütün günahlarının affedileceğine dair rivayetler sahih midir? 453

766. Kurban bayramının Suudi Arabistan'da Türkiye'den önce veya sonra başlaması hâlinde yapılan hac ibadeti geçerli olur mu? 454

767. Kur'a sistemi dışında hacca gidebilmek için farklı yöntemlere başvurmak caiz midir? 455

768. Mekke ve Medine'de cuma namazı vaktinde ezanın hemen ardından hutbeye başlandığında cumanın ilk sünneti veya nâfile namaz kılınır mı? 455

769. Mekke ve Medine'nin kutsallığına inanarak oralardan toprak veya taş getirmenin bir sakıncası var mıdır? 456

MEDİNE ZİYARETİ 456

770. Mescid-i Nebevî'de kırk vakit namaz kılmanın hükmü nedir? 456

771. Peygamberimizin (s.a.s.) kabr-i saâdetini ziyaret etmek ve Ravza-i Mutahhara'da namaz kılmak haccın menâsikinden midir? 457

KURBAN

KURBANIN MAHİYETİ VE HÜKMÜ 461

772. Kurban ibadetinin mahiyeti ve hükmü nedir? 461

773. Kurbanın dinî dayanağı nedir? 461

774. Kimler kurban kesmekle yükümlüdür? 462

775. Günümüzde kurban ibadetiyle yükümlü olmak için gümüşün nisabını ölçü almak uygun mudur? 462

776. Ailede zengin olan karı-kocadan her birinin ayrı ayrı kurban kesmesi gerekir mi? Evde aile reisinin kurban kesmesi ile zengin olan öteki aile fertlerinden kurban vecibesi düşer mi? 463
777. Yolcunun kurban kesmesi gerekir mi? 463
778. Kurban kesim vakti ne zaman başlar ve biter? 464
779. Kurban keserken nelere dikkat edilmelidir? 464
780. Kurban keserken Allah'ın isminin anılmasının, besmele çekilmesinin hükmü nedir? Kesim sırasında hangi dualar okunabilir? 464
781. Kurbanlık hayvanı elektrik veya narkozla bayıltarak kesmek caiz midir? 465
782. Kurban kestikten sonra namaz kılmak gerekir mi? 465
783. Kurban eti nasıl değerlendirilmelidir? 466
784. Kurban derisi nasıl değerlendirilmelidir? 466
785. Bir hayvanın yenilmeyecek yerleri nerelerdir? Bu organların ne yapılması gerekir? 466
786. Kurban kesen kasaba ücret vermek caiz midir? Kurban etinin bir kısmı veya derisi kesim ücreti olarak verilebilir mi? 467
787. Kurbanın eti, derisi ve bağırsakları gibi kısımlarının kurban sahibi tarafından satılması caiz midir? 467
788. Kişi beslediği ve kurban olarak kesmeyi kararlaştırdığı bir hayvanın sütünden veya gücünden yararlanabilir mi? 468
789. Kurban kesmek yerine sadaka vermekle bu ibadet yerine getirilmiş olur mu? 468
790. Akîka, adak, udhiye ve nâfile kurbanlar için aynı büyükbaş hayvana ortak olunabilir mi? 469
791. Dişi ya da erkek hayvandan hangisinin kurban edilmesi daha faziletlidir? 469
792. Kurban Bayramı günü kurban kesilmeden önce bir şey yememenin dinî dayanağı var mıdır? 470
793. Kesilen kurbanın kanından alna sürülmesi dinimizde var mıdır? 470

KURBAN ÇEŞİTLERİ **470**

794. Akîka kurbanı nedir? 470
795. Şükür kurbanı ne demektir? 471
796. Ölü kurbanı diye bir kurban çeşidi var mıdır? 471
797. Kişiler bir araya gelerek Hz. Peygamber (s.a.s.) adına kurban kesebilirler mi? 472

KURBAN KESEN İLE İLGİLİ KONULAR **472**

798. Hz. Peygamber (s.a.s.) bizzat kurban kesmiş midir? 472
799. Abdestsiz olarak kurban kesilebilir mi? 472
800. Müslüman olmayan kişinin kestiği kurbanın eti yenir mi? 473
801. Kredi kartıyla kurban satın almak caiz midir? 473

802. Banka kredisiyle kurban kesilebilir mi? 473
803. Taksitle kurban alınabilir mi? 474
804. Gayrimeşru yolla kazanılan parayla kurban kesilebilir mi? 474
805. Bir kimsenin, oğlunun veya bir başkasının bağışladığı para ile kurban alıp kesmesi durumunda bu, kurban sayılır mı? 474
806. Bir özür sebebiyle vaktinde kesilemeyen kurbanların fakir ve zengin için hükmü nedir? 474
807. Kurbanın satıldıktan sonra satıcının elinde emaneten dururken ölmesi veya başka bir sebeple kesilememesi durumunda ne yapılmalıdır? 475
808. Satın alınan kurbanlığın ölmesi durumunda ne yapılmalıdır? 476
809. İhmal sebebi ile kurban kesmeyen kimse ne yapmalıdır? 476
810. Kurban kesmek üzere vekil kılınan kişinin kurbanı kesmediği öğrenilirse ne yapılması gerekir? 476
811. İki büyükbaş hayvanın yediden fazla kişi tarafından hisseleri belirlenmeksizin kurban edilmesi ve kesildikten sonra etlerin karışık bir şekilde bölünerek hissedarlara dağıtılması hâlinde yapılan bu işlem caiz olur mu? 476
812. Kurbanlık olarak satın alınan hayvana, daha sonra başkaları ortak edilebilir mi? 477
813. Kurbanlık olarak alınan büyükbaş hayvana birden fazla hisse ile ortak olan birinin, kendisine ait hisselere sonradan bir başkasını dâhil etmesi caiz midir? 477
814. Vekâlet yoluyla kurban kesilebilir mi? Kişinin bulunduğu şehir veya ülke dışında vekâletle kurban kestirmesinin hükmü nedir? 477
815. Vekâletle kurban organizasyonlarında uyulması gereken esas ve şartlar nelerdir? 478
816. Kurban kesim işlemi yapan kuruluşların, bir kurbanın aynı miktardaki hisselerini farklı fiyata satmaları, kesilen kurbana zarar verir mi? 480
817. Kurbanlık hayvanın satış usûlleri nelerdir? Kilogram birim fiyatı üzerinden kurban alım-satımının hükmü nedir? 480
818. Vekâletle Kurban organizasyonu yapan kuruluşların kurban etlerini satması caiz midir? 481
819. Vekâleten kurban kesen hayır kurumları dağıtamadıkları ve telef olma ihtimali olan etleri daha sonra mislini almak üzere kasaplara verebilirler mi? 482

KURBANLIK HAYVANLA İLGİLİ KUSURLAR **482**

820. Kurban edilecek hayvanlar hangi nitelikleri taşımalıdır? 482
821. Kurbanlık hayvanların yaşlarında aranacak olan asgari sınır nedir? 483
822. Sığırların iki yaşına gelmeden kurban edilmesi caiz olur mu? 483
823. İki yaşını bitirmeyen ancak kapak atmış olan sığır cinsi büyükbaş hayvanların kurban edilmeleri caiz midir? 484
824. Kulağı kesik veya delinmiş hayvanlar kurban olur mu? 485

825. Kuyruksuz veya kuyruğu kesik koyunlar kurban edilebilir mi? 485
826. Kısırlaştırılmış hayvanlar kurban edilebilir mi? 485
827. Memeleri kusurlu olan hayvan kurban edilebilir mi? 485
828. Doğuştan boynuzu olmayan veya boynuzları kırık olan ya da doğumdan sonra boynuzları elektrikle köreltilen hayvanlar kurban olarak kesilebilir mi? 486
829. Kesimden önce kusuru tespit edilemeyen bir hayvanın, kurban edildikten sonra hasta olduğunun anlaşılması ve etinin yenilmeyeceğine dair uzmanlarca karar verilmesi hâlinde kurban dinen geçerli midir? 486
830. Kurbanlık hayvanların gebeliğinin önlenmesi veya sonlandırılması ya da iğdiş edilmesi caiz midir? 486
831. Gebe hayvanın kurban edilmesi caiz midir? Kurbanlık hayvanın kurban edilmeden önce doğurması durumunda ne yapılmalıdır? 487
832. Sun'î tohumlama yoluyla üretilen hayvanların kurban olarak kesilmesinde bir sakınca var mıdır? 487

ADAK VE YEMİN

ADAK **491**

833. Adak nedir, dindeki yeri nedir? 491
834. Adakla ilgili şartlar nelerdir? 492
835. Güç yetirilemeyecek bir şey adamak geçerli olur mu? 493
836. Adak kurbanı kesmenin hükmü nedir? Etinden kimler yiyemez? 493
837. Adak kurbanı düğün vb. toplantılarda ikram edilebilir mi? 494
838. Adak kurbanında bulunması gereken nitelikler nelerdir? 494
839. Adak kurbanı ne zaman kesilmelidir? 495
840. Kurban kesmeyi adayan bir kimse bu adaktan vazgeçebilir mi? 495
841. Bir koç kurban etmeyi adayan kişi mutlaka koç mu kesmelidir? Bir büyükbaş hayvana ortak olabilir mi? 495
842. Rüyada kurban kesmeyi adayan kişi, bu adağını yerine getirmeli midir? 496
843. "Çocuğum sağ-salim doğarsa bir kurban keseceğim" diye adakta bulunan kimsenin ikiz çocuğu olursa, kaç kurban kesmelidir? 496
844. İki veya daha fazla kişi tek bir konu hakkında kurban adasalar hepsinin de ayrı ayrı kurban kesmesi gerekir mi? 496
845. Belirli bir hayır kurumuna veya fakire yardım yapmayı adayan kimse, başka bir hayır kurumuna veya fakire yardım yaparsa adağı yerine gelmiş olur mu? 497
846. Türbelere adakta bulunulabilir mi? 497
847. Bir yıl veya daha fazla süreyle oruç tutmayı adamanın hükmü nedir? 497

848. Birden çok oruç tutmayı adayan kimsenin bu oruçları peş peşe tutması şart mıdır? 498
849. Zaman veya mekân belirleyerek yapılan adaklarda, bu belirleme bağlayıcı mıdır? Belirlenmiş bir adak başka bir ibadet türü ile yerine getirilebilir mi? 498
850. Lokma döktürüp dağıtacağım, yemek yedireceğim gibi sözler adak sayılır mı? 499

YEMİN VE KEFFÂRETİ 500

851. Yemin ne demektir, dinî hükmü nedir? 500
852. Kaç çeşit yemin vardır? 500
853. Ağız alışkanlığı ile yerli yersiz edilen yeminin hükmü nedir? 501
854. Örfen yemin kabul edilen sözler dinen de yemin kabul edilir mi? 502
855. Yemin keffâreti nasıl yerine getirilir? 503
856. Yemin keffâretini yerine getirmekten aciz olan kimse ne yapmalıdır? 503
857. Bozulan her bir yemin için ayrı ayrı mı yoksa hepsi için bir keffâret mi ödenmelidir? 503
858. Yemin keffâreti ödeyen bir kimse, aynı konuda tekrar yemin eder ve yeminini yine bozarsa, bunun için de yeni bir keffâret ödemeli midir? 504
859. Dinî bir emri yerine getirmemeye veya bir haramı işlemeye yemin eden kişi ne yapmalıdır? 505
860. Eşinin evine gitmeyeceğine yemin eden bir kadının ne yapması gerekir? 505
861. "Sana sütümü helal etmem, hakkımı helal etmem" şeklinde söylenen sözler yemin sayılır mı? 505
862. Bir kimse "şöyle yaparsam Allah'ı inkâr etmiş olayım!", "kâfir olayım!" veya "dinden çıkmış olayım!" derse bunun hükmü nedir? 506
863. "Şart olsun" sözünü kullanmanın hükmü nedir? 506
864. Bir kişi, içinden yemin etse veya bir şey adasa; bu durumda yemin ve adak hükümleri oluşur mu? 506

DUA, TÖVBE ve ZİKİR

DUA 509

865. Duanın önemi nedir ve dua nasıl yapılmalıdır? 509
866. Duaların kabul olması için ön şartlar var mıdır? 509
867. Kur'ân-ı Kerim'de geçen dua âyetlerinin muhtevası nedir? 511
868. Her zaman dua edilebilir mi, dua için belirlenmiş özel vakitler var mıdır? 516
869. Yatarak dua etmekte bir sakınca var mıdır? 517
870. Duada ellerin durumu nasıl olmalıdır? Duadan sonra elleri yüze sürmenin dayanağı var mıdır? 517

871. Duaların sonunda söylenen "âmin" sözü ne anlama gelir; bunun dinî dayanağı nedir? 518
872. Dua ve zikir sesli mi, yoksa sessiz mi yapılmalıdır? 518
873. Dua ederken 'Allah'ım! Peygamberimizin hürmetine dualarımızı kabul eyle' demek caiz midir? 519
874. Fiilî dua ne demektir? 520
875. Ezân duasının dinî hükmü nedir ve nasıl yapılır? 521
876. Ezân duasını camilerde açıktan okumakta bir sakınca var mıdır? 522
877. Ezân ile kâmet arasında yapılan duanın kabul olacağına dair rivâyet var mıdır? 522
878. "İsm-i a'zam" duası diye bir dua var mıdır? 522
879. Salât-ü selâm nedir? Hz. Peygamber'e nasıl ve hangi lafızlarla salât-ü selâm getirilir? 523
880. Salât-ı münciye, salât-ı tefrîciye dualarının dinî dayanağı var mıdır? 524
881. Nazardan nasıl korunulur, nazar duası var mıdır? 525
882. Yağmur duası nedir? Nasıl yapılır? 525
883. Çocuğu dünyaya gelen bir kimse ne yapmalı ve nasıl dua etmelidir? 526
884. Kenzü'l-arş isminde me'sûr (rivâyet edilen) bir dua var mıdır? 526
885. Karınca duası diye bir dua var mıdır? 527
886. Çevirgel/döngel duası diye bir dua var mıdır? 527
887. Cinlerin insanlara zararı olur mu? Bunların zararını engellemek için hangi dualar okunur? 527
888. Safer ayının uğursuz ve musibet ayı olduğu söylentisi doğru mudur? Bu aya özel ibadet ya da dua var mıdır? 528
889. Vesvese sebebiyle zihne gelen kötü sözlerden dolayı insan günahkâr olur mu? Bunlardan kurtulmak için bir dua var mıdır? 528
890. Dua-kader ilişkisi nedir, duanın eceli değiştirdiği, belaları uzaklaştırdığı sözü ne anlama gelmektedir? 530
891. Duada tevessül ne demektir? Duada vesilenin dinî dayanağı var mıdır? 530
892. Gayrimüslimlere dua etmek, rahmet okumak, istiğfar etmek caiz midir? 531

TÖVBE **532**

893. Tövbenin dindeki yeri nedir, nasıl tövbe edilir? 532
894. Tövbe ederken hangi dualar okunmalıdır? 533
895. İstiğfar duası nedir? 534

ZİKİR **534**

896. Yetmiş bin kelime-i tevhid okumanın dinî dayanağı var mıdır? 534
897. 4444 gibi belli sayıda zikir çekme uygulamasının dinî bir dayanağı var mıdır? 535
898. Mevlid-i şerif okumanın dinî hükmü nedir? 535

KUR'ÂN-I KERÎM

899. Kur'ân-ı Kerîm'de kaç âyet bulunmaktadır? 539
900. Âyet ve sûrelerin tertibi nasıl yapılmıştır? 539
901. Okunan Kur'ân-ı Kerîm'i dinlemenin hükmü nedir? İnsanların başka işlerle meşgul olduğu bir ortamda açıktan/sesli Kur'ân-ı Kerîm okunabilir mi? 540
902. Sesli olarak okunan Kur'ân-ı Kerîm'i dinlemek zorunlu mudur; böyle bir durumda namaz kılınabilir mi? 541
903. Abdestsiz olan bir kimse ezberden Kur'ân-ı Kerîm okuyabilir mi? 541
904. Kur'ân okumanın mekruh olduğu zamanlar var mıdır? 542
905. Kur'ân-ı Kerîm'i yavaş veya hızlı okumanın ölçüsü ne olmalıdır? 542
906. Arapçada ötreli harfin ü veya u seslerinden hangisiyle okunması gerekir? 543
907. Kur'ân-ı Kerîm'i Latin harfleriyle okumak doğru mudur ve bu şekilde hatim yapılabilir mi? 544
908. Kur'ân'ı makamlı okumanın hükmü nedir? 544
909. Radyo, televizyon ve internet gibi araçlardan Kur'ân-ı Kerîm dinlemek kişiye sevap kazandırır mı? 545
910. Televizyon, radyo veya başka bir cihazdan mukâbele dinlemekle hatim yapılmış olur mu? 545
911. Meal okumak hatim yerine geçer mi? 545
912. Cüz dağıtılarak hatim yapılması mümkün müdür? Dağıtılan cüzlerin bir kısmının hatim duasından sonra okunmuş olması hâlinde hatim geçerli midir? 546
913. Şifa niyetiyle Kur'ân okumak ve okutmak caiz midir? 547
914. Allah'ın izniyle şifa bulmak veya kötülüklerden korunmak amacıyla yapılan "rukye" caiz midir? 547
915. Kur'ân okuma karşılığında ücret almak caiz midir? 548
916. Muska, dinî kitap ve üzerinde Allah yazısı olan takılarla tuvalet vb. yerlere girmek caiz midir? 548
917. Secde âyetlerinin mealini okuyan kişinin tilavet secdesi yapması gerekir mi? 549
918. Cep telefonu ve bilgisayar gibi cihazlardan Kur'ân okurken abdestli olmak gerekir mi? 549
919. Yatarak Kur'ân okuma ve dinlemede sakınca var mıdır? 549
920. Kur'ân-ı Kerîm tilavetini, telefon zil sesi olarak ayarlamak caiz midir? 550
921. Eski ve yıpranmış olan Mushaf, meal ve tefsir kitapları ne yapılmalıdır? 550
922. Satır arası/satır altı yöntemle Kur'ân-ı Kerîm meali yazımı ve basımı caiz midir? 551
923. Latin harfleriyle yazılan Mushafların basımı caiz midir? 552

924. İçinde Kur'ân yüklü olan elektronik cihazlarla tuvalete girilebilir mi? 552
925. İşitme engellilerin Kur'ân-ı Kerim'i öğrenme konusundaki sorumluluğu nedir? 552
926. Görme engellilerin Kur'ân-ı Kerim'i öğrenme konusundaki sorumluluğu nedir? 553
927. Görme engellilerin Kabartma yazıyla (Braille Alfabesi) yazılmış Kur'ân-ı Kerim'i okumaları hatim sayılır mı? 553
928. Kolu olmayan veya kullanamayan bireylerin Kur'ân-ı Kerim'e ayaklarıyla temas etmeleri ve sayfaları değiştirmeleri dinen uygun mudur? 554

AİLE HAYATI

EVLİLİK ÖNCESİ 557

929. Evlenme teklifi yapılan bir kadına bir başkasının teklifte bulunması caiz midir? 557
930. Nişanlıların rahat görüşebilmek için dinî nikâh kıymaları uygun mudur? 557
931. Nişan sırasında kıyılan nikâh, nişanın bozulmasıyla sona erer mi? 558

EVLİLİK (NİKÂH) 559

932. Evlenmenin dinî hükmü nedir? 559
933. Kendileriyle evlenilmesi haram olan kadınlar kimlerdir? 560
934. Kişi hangi akrabaları ile evlenemez? 561
935. Müslüman erkek gayrimüslim bir kadınla evlenebilir mi? 561
936. Müslüman kadın gayrimüslim bir erkekle evlenebilir mi? 562
937. Nikâhın tescili şart mıdır? 562
938. Resmî nikâh kıydıran kimse ayrıca dinî nikâh kıydırmalı mıdır? 563
939. Nikâhta şahitliğin hükmü nedir? 563
940. Gizli nikâhın hükmü nedir? 564
941. Tehdit altında yapılan nikâh geçerli midir? 564
942. Mehir ne demektir? Çeşitleri nelerdir? 565
943. Kadın hangi durumlarda mehir alamaz? 566
944. Mehrini eşine bağışlayan kadın daha sonra bu bağışından dönebilir mi? 566
945. Mehri ödenmeden ölen kadının mehrinin hükmü nedir? 566
946. Kadın mehir olarak mal olmayan bir şey isteyebilir mi? 567
947. İki bayram arasında evlenmek caiz midir? 567
948. Kayıp olup da hayatta olup olmadığı bilinmeyen bir kişinin eşi başkasıyla evlenebilir mi? 568
949. Baba çocuğunu evlendirmekle yükümlü müdür? 568

950. Otuz iki farzı bilmeyen bir kişinin nikâhı geçersiz olur mu? 569
951. Âdetli iken nikâh kıydırılabilir mi? 569
952. Ehl-i kitaptan olan kadının nikâhı nasıl kıyılır? Şahitlerin Ehl-i kitaptan olmaları caiz midir? 569
953. Cuma geceleri bazı camilerde yapılan nikâh tazelemenin hükmü nedir? 570
954. Mazeretsiz olarak cuma namazına üst üste üç defa gitmeyenin nikâhı düşer mi? 570
955. Hz. Peygamber'in çok evliliği nasıl izah edilmektedir? 571
956. "Müt'a nikâhı" ne demektir, hükmü nedir? 572
957. Düğünde eğlenmenin hükmü nedir? 572

SÜT EMZİRME (RADÂ) **574**

958. Süt haramlığının delili nedir? Süt akrabalığının oluşma şartları nelerdir? 574
959. Anne sütünün başka bebeklere verilmesinde dikkat edilecek hususlar nelerdir? 574
960. Çocuğun süt gelmeyen memeyi emmesiyle süt akrabalığı oluşur mu? 576
961. Bir kadının kendi çocukları dışında farklı doğumlarda emzirdikleri arasında sütkardeşliği olur mu? 576
962. "Süt bankası"ndan alınan sütle süt hısımlığı oluşur mu? Süt bankasındaki sütlerin karışmış olması hükmü etkiler mi? 576
963. Bir kadının sütünün inek, koyun veya keçi sütü ile karıştırılıp bir çocuğa içirilmesiyle süt hısımlığı gerçekleşmiş olur mu? 577
964. Göze veya kulağa damlatılan sütten dolayı süt akrabalığı meydana gelir mi? 577
965. Süt sebebiyle oluşan mahremiyette ölçü nedir? 577
966. Doğum dışında kendiliğinden veya ilaç yoluyla gelen süt, mahremiyet oluşturur mu? 577
967. Bir kimse sütbabasının diğer hanımından olan çocuğuyla evlenebilir mi? 578
968. Bir kimse kardeşinin sütkardeşiyle evlenebilir mi? 578
969. Sütkardeş oldukları evlendikten sonra anlaşılan çiftlerin durumu ne olacaktır? 578
970. Ücretle sütanne tutmak caiz midir? 579
971. Bir kimsenin sütannesine karşı ne gibi görevleri vardır? 580
972. Gayrimüslim kadının, bir Müslümanın çocuğunu emzirmesinde sakınca var mıdır? 580

BOŞANMA (TALÂK) **580**

973. Boşama yetkisinin eşe veya başkasına devredilmesi mümkün müdür? 580
974. Boşanma esnasında şahit bulundurmak gerekir mi? 581
975. 'Boşarım' demekle boşanma meydana gelir mi? 582
976. Bir defada iki veya üç talakla boşamanın hükmü nedir? 582

977. Boşama anlamına gelebilecek kinayeli sözlerle boşanma meydana gelir mi? 583
978. Kadının, "ben ayrılmak istiyorum." deyip erkeğin de "peki" demesiyle boşama meydana gelir mi? 583
979. Boşamada kullanılan sözler dille söylenmeden zihinden geçirilmekle boşama gerçekleşir mi? 584
980. Boşamadığı hâlde yalan beyanda bulunarak eşini boşadığını söylemenin hükmü nedir? 584
981. Niyeti boşama olmadığı hâlde eşe karşı tehdit unsuru olarak boşama sözlerini kullanma hâlinde boşanma gerçekleşir mi? 584
982. Bir erkek hanımına "Sen benim anam bacımsın" derse, bu boşama olur mu? 584
983. Zifaf olmadan boşamanın hükmü nedir? 585
984. Bir kimse henüz zifafa girmeden önce karısına peş peşe üç kere "seni boşadım/boş ol" veya tek seferde "üç talakla boşsun/boşadım" derse bu durumda kaç boşama meydana gelir? 585
985. Öfkeli iken yapılan boşama geçerli midir? 586
986. Sarhoş iken yapılan boşama geçerli midir? 586
987. Baskı ve tehdit (ikrah) altında boşama geçerli midir? 587
988. Âdet döneminde olan kadını boşamak geçerli midir? 587
989. Şizofreni hastasının boşaması geçerli midir? Kadın böyle bir eşten boşanabilir mi? 588
990. Resmî nikâhı bulunmayan evli bir kadın nasıl boşanabilir? 588
991. Erkek evliliğin gereklerini yerine getirmiyorsa kadın boşanma talebinde bulunabilir mi? 589
992. Geçimsizlik, kadın için bir boşanma sebebi sayılır mı? 589
993. Bir kimsenin, çocuğu olmayacağını bildiği hâlde bunu evleneceği kimseden gizlemesi diğer eş için boşanma sebebi sayılır mı? 590
994. Çocuk sahibi olamamak boşanma sebebi sayılır mı? 590
995. Dinen gerçekleşen boşamadan sonra mahkemede verilen boşanma kararı yeni bir talâk sayılır mı? 591
996. Kişinin eşini boşadığını değişik zaman ve mekânlarda başkalarına söylemesi ayrı bir boşama sayılır mı? 591
997. Dinden çıkmayı gerektiren sözleri (elfâz-ı küfrü) söylemenin nikâha etkisi nedir? 591
998. Dil alışkanlığıyla Allah, Kur'ân ve din gibi kutsal değerlere küfretmek nikâha zarar verir mi? 592
999. Birbirleriyle uzun süre görüşmeyen eşlerin nikâhları zarar görür mü? 592
1000. Maddî çıkar elde etmek için boşanmak caiz midir? 593
1001. Mahkeme kararıyla boşanan eşler, dinen de boşanmış olurlar mı? 593

1002. Mahkeme sonuçlanmadan önce boşanma davasından vazgeçilirse evliliği sürdürmenin bir sakıncası olur mu? 593
1003. Boşanma davalarında dinen boşanma hangi aşamada gerçekleşir? 594
1004. Dinen evliliği sona ermiş bir kadın, resmen boşanmadan başka bir erkekle evlenebilir mi? 594
1005. İddet ne demektir? İddet süreleri ne kadardır? 595
1006. Bâin talakla boşanıp iddet beklemekte olan bir kadını yeniden boşamak geçerli midir? 596
1007. Bir veya iki talakla boşanmış olan bir kadın iddet süresinin sona ermesinden sonra başka bir erkekle evlenebilir mi? 596
1008. Boşanan eşler birbirleriyle yeniden evlenebilir mi? 596
1009. Bâin talâkla boşanan kadın başka bir erkekle evlenebilir mi? 597
1010. Şarta bağlı boşamanın hükmü nedir? 597

NAFAKA VE TAZMİNAT **598**

1011. Boşanan kadının malî hakları nelerdir? 598
1012. Düğünlerde verilen hediyeler boşanma durumunda kime kalır? 598
1013. Boşanma davası uzun süre sonuçlanmayan kadının aldığı nafaka helal midir? 599
1014. Boşanmadan sonra çocukların bakım hakkı kime aittir? 599
1015. Boşanmadan sonra çocukların nafakası kime aittir? 601
1016. Bir erkek evli olmayan kız kardeşine bakmakla yükümlü müdür? 601
1017. Kadına iddet sonrası için mahkemenin takdir ettiği nafaka, mehir borcuna mahsup edilebilir mi? 601
1018. Nişanın bozulması sonucu maddî ve manevî tazminat talep edilebilir mi? 602

KORUYUCU AİLE **603**

1019. Koruyucu aile olmanın hükmü nedir? 603
1020. Koruyucu aile kapsamında himayeye alınan çocuklar için devletin ödediği paranın alınmasında dinen bir sakınca var mıdır? 604
1021. Kişi, bakımını üstlendiği (evlat edindiği) çocuğa bütün malını bağışlayabilir mi? 605

VASİYET, MİRAS VE VAKIF

VASİYET **609**

1022. Vasiyet ve hükmü nedir? 609
1023. İnsanın hayatta iken, çocukları arasında ayrım yaparak birine veya bazılarına mal varlığının tamamını veya bir kısmını bağışlaması caiz midir? 609

1024. Anne veya baba, diğerlerini mahrum edip sadece bir çocuğuna bağışta bulunmuşsa, çocuk bundan sorumlu olur mu, ne yapması gerekir? 610
1025. Çocukları olan bir kişi, malını torunlarına vasiyet edebilir mi? 611
1026. Akrabalık ilişkilerini kesecek bir vasiyet uygulanabilir mi? 611
1027. Eşinin kabrine defnedilmeyi vasiyet eden kişinin bu vasiyetini yerine getirmek gerekir mi? 612
1028. Ruhuna hatim okunması için vasiyette bulunan bir kimsenin vasiyetini yerine getirmek zorunlu mudur? 612
1029. Belli bir hayra harcanmak üzere vasiyet edilen paranın/malın başka bir yere kullanılması caiz midir? 612
1030. Kişinin, bütün mallarını eşine vasiyet etmesi caiz midir? 613
1031. Kişinin malı üzerindeki tasarruflarına ailesinin karışma hakkı var mıdır? 613

MİRAS **614**

1032. İslam miras hükümlerine uymamanın sorumluluğu var mıdır? 614
1033. Ölenin geride bıraktığı mallar (tereke) hangi işlemlerden sonra mirasçılarına intikal eder? 614
1034. Mirası paylaşmayı geciktirmek sakıncalı mıdır? 615
1035. Ölen kimsenin anne-babasının mirastaki payı nedir? 615
1036. Kadının mirastaki durumu nedir? 616
1037. Ölen kimsenin çocukları ve karısı varsa kardeşine miras düşer mi? 617
1038. Dede yetimi (babası dedesinden önce vefat eden çocuk) dedesinin ölümü üzerine ona mirasçı olur mu? 617
1039. Taşınmaz mallar miras kaldığında kız ve erkek evlat bunları eşit olarak mı paylaşırlar? 618
1040. Vârislerden biri diğeri lehine mirastan feragat edebilir mi? 618
1041. Kişi kendi miras payını başkasına verebilir mi? 619
1042. Mirasçılar mirastan mahrum edilebilir mi? 619
1043. Başkasına evlatlık olarak verilen kişinin öz babasından miras hakkı var mıdır? 619
1044. Haram kazançlarla alınan mallar kişinin ölümünden sonra mirasçılara helal olur mu? 620
1045. Emekli maaşı miras malı sayılır mı? 620
1046. Anne veya baba hayatta iken malını mirasçıları arasında bölüştürmüşse, vefat ettikten sonra vârisler bu taksime uymak zorunda mıdır? 621
1047. Yeğenini evlat edinen ve resmiyette tek vâris olarak onu bırakan kimsenin vefatından sonra ölenin kardeşleri dinen bu maldan hak alabilirler mi? 621
1048. Nikâhlandıktan sonra zifaf gerçekleşmeden ölen kişiye eşi mirasçı olur mu? 621
1049. Trafik kazasıyla mûrisinin ölümüne sebep olan kimse ona vâris olabilir mi? 622
1050. Müslüman gayrimüslime mirasçı olabilir mi? Din ayrılığı mirasa engel midir? 622

1051. Evli bir kadın, kendisine ailesinden kalan mirası kocasına danışmadan istediği gibi kullanabilir mi? 623
1052. Küçük yaşta iken babası vefat eden çocuğa mirastaki payı ne zaman teslim edilir? 623
1053. Kişinin mal varlığında ölümünden sonra meydana gelen artış mirasa dâhil midir? 623
1054. Eşi ölüp tekrar evlenen bir kimse, önceki eşi zamanında elde ettiği mallardan sonraki eşini mahrum edebilir mi? 623
1055. Baba çocuklarının bir kısmını evlendirdikten sonra vefat ederse bekâr kalan çocukları, mirastaki hisselerine ek olarak terekeden evlenme masraflarını karşılama hakkına sahip olurlar mı? 624
1056. Üvey annelerinin nüfusuna kayıtlı çocuklar ona mirasçı olabilirler mi? 624
1057. Bir kadın, "Vefatımdan sonra kocam evlenirse malıma vâris olmasın!" diye vasiyette bulunabilir mi? 625
1058. Babadan kalan mal taksim edilirken bu malın kazanılmasında ya da korunmasında emeği olan evlada taksimde ayrıcalık tanınabilir mi? 625
1059. Ölen kişi mallarını eşiyle beraber çalışıp kazanmış ise bu durumda hayatta kalan eşin hakkı nedir? 626
1060. Borçlu olarak ölen kimsenin borcu nasıl ödenir? 626

VAKIF **627**

1061. Bir vakfa ait olup resmî tescili bulunmayan gayrimenkuller hakkında dinen ne yapılması gerekir? 627
1062. Kişinin mallarını tümüyle vakfetmesi caiz midir? 628
1063. Bir kimse hayatta iken mülkünü bir hayır kurumuna bağışlasa, ölümünden sonra çocukları bu bağışı iptal ettirebilirler mi? 629
1064. Önceden mezarlık olan bir alana cami veya başka bina yapılabilir mi? 629
1065. Camideki eski halıları veya diğer kullanılmayan eşyayı satarak caminin ihtiyaçları için kullanmak caiz midir? 630

HELALLER ve HARAMLAR

SOSYAL HAYAT **633**

1066. Selâmlaşmanın İslam dinindeki yeri ve hükmü nedir? 633
1067. Kul hakkının önemi nedir ve ihlali durumunda nasıl ödenir? 634
1068. Kadın şahsi ihtiyacını karşılamak için kocasının parasını rızası olmadan alabilir mi? 635
1069. Kız ve erkek çocukların odaları kaç yaşından sonra ayrılmalıdır? 635
1070. Kadının anne-baba ve akraba ziyaretlerine kocanın sınırlama yetkisi var mıdır? 636
1071. Müslüman kadınların gayrimüslim kadınlara karşı tesettürü nasıl olmalıdır? 637

1072. Ölen yakınının maaşını alabilmek için resmen boşanan ama evliliğini dinî nikâhla devam ettirenlerin aldıkları bu maaşlar helal midir? 638
1073. Sakal bırakmanın ve kesmenin dinî hükmü nedir? 638
1074. Yetkili makamlarda bulunanların hediye kabul etmeleri caiz midir? 639
1075. Kadınların ve erkeklerin saçlarını boyamaları caiz midir? 640
1076. Define aramak ve bulunduğunda sahiplenmek caiz midir? 641
1077. Buluntu eşya (lukata) ile ilgili hükümler nelerdir? 641
1078. Spor müsabakaları üzerinden bahis oynamak caiz midir? 641
1079. Piyango, toto, loto, iddia vb. şans oyunları oynamanın dinî hükmü nedir? 642
1080. Vakıf veya derneklere gelir elde etmek için düzenlenen etkinliklerde çekiliş yoluyla hediye dağıtmanın hükmü nedir? 642
1081. Satranç oynamak caiz midir? 643
1082. Dijital oyunlar oynamanın dinî hükmü nedir? 644
1083. Sosyal medyada dikkat edilmesi gereken hususlar nelerdir? 645
1084. Yarışmalarda elde edilecek ödülleri almak caiz midir? 646
1085. Market ve mağazalarda alışveriş karşılığında verilen çekiliş kuponlarına çıkan hediyeler helal midir? 646
1086. İslam'ın müziğe bakışı nasıldır? 647
1087. Bakıma muhtaç erkeğin bakımını yapan bir kadının bu erkeğe dokunmasının veya avret yerlerine bakmasının hükmü nedir? 647
1088. Hayvanların kısırlaştırılması caiz midir? 648
1089. Herhangi bir sebeple kovandaki fazla ana arıların veya bunların larvalarının itlaf edilmesi caiz midir? 648
1090. Hasta olan ve tedavisi yapılamayan kedi, köpek gibi hayvanların veteriner tarafından uyutulması caiz midir? 649
1091. Sol elle yemek yemekte bir sakınca var mıdır? 649
1092. Demir, bakır, çelik vb. takıların kullanılması caiz midir? 649
1093. Mezarlıktaki ağaç, ot vb. bitkileri kesmek caiz midir? 650

HELAL ÜRÜN VE HİZMET **651**

1094. Eti yenilip yenilmeyen hayvanların tespiti neye göre yapılmıştır? 651
1095. Kara hayvanlarından eti yenilip yenilmeyenler hangileridir? 652
1096. At eti helal midir? 653
1097. Yengeç, ıstakoz, karides, kalamar ve midye gibi deniz ürünleri yenir mi? 653
1098. Tavuk vb. kanatlıların yolum yöntemlerinin, etin helal olup olmamasına etkisi nedir? 655
1099. Kesilen tavukların içleri temizlenmeden sıcak suya sokularak yolum yapılması hâlinde etlerinin yenilmesi caiz midir? 656
1100. Bir hayvanın etinin helal olabilmesi için kesim nasıl olmalıdır? 656
1101. Hayvan kesecek kimselerde bulunması gereken şartlar nelerdir? 657
1102. Ehl-i kitabın yemeklerini ve kestiği hayvanların etini yemek caiz midir? 658

TIP ve SAĞLIK

1103. Organ nakli ve bağışı caiz midir? 661
1104. Ötanazi caiz midir? 662
1105. Kullanılması veya yenilmesi haram bir maddenin ya da bunlardan imal edilen ilaçların tedavide kullanılması caiz midir? 663
1106. Domuz kalp kapağının insan kalbine takılması caiz midir? 663
1107. Tüp bebek yöntemi ile çocuk sahibi olmak caiz midir? 663
1108. Doğal gebelikte yumurta çatlatma iğnesi yaptırmak caiz midir? 664
1109. Doğum kontrolünün dinî hükmü nedir? 664
1110. Gebeliği engellemek için vazektomi, kordon bağlatma vb. yöntemlerin uygulanması caiz midir? 665
1111. Kürtaj yaptırmak caiz midir? 665
1112. Çoğul gebeliklerde ceninlerden bir ya da birkaçının hayatının sonlandırılması caiz midir? 665
1113. Henüz sütten kesilmemiş bebeği olan bir kadın yeniden hamile olursa bebeği emzirmeye devam edebilir mi? 666
1114. Dövme yaptırmak caiz midir? 666
1115. Botoks yaptırmak caiz midir? 666
1116. Kaş uygulaması (kaş kontürü) yaptırmanın dinî hükmü nedir? 667
1117. Saç ektirmek ve peruk kullanmak caiz midir? 667
1118. Diş tedavisinde altın kullanmak caiz midir? 668
1119. Tedavi olan bir hastanın avret mahallini açmasında bir sakınca var mıdır? 669
1120. Erkek doktora jinekolojik muayene olmak caiz midir? 669
1121. Toplum sağlığını tehdit eden salgın hastalıklara karşı aşı yaptırmamak kul ve kamu hakkı ihlali olarak değerlendirilebilir mi? 669
1122. Erkek çocukları sünnet ettirmenin hükmü nedir? 670
1123. Küçük yaşta sünnet olamayan veya sonradan Müslüman olan yetişkin erkeklerin sünnet olması gerekli midir? 670
1124. Yeni doğan bebeğin sünnet ettirilmesinde dinen bir sakınca var mıdır? 671
1125. Cinsiyet gelişim bozukluğu olan kişilerin, tıbbî müdahale ile tedavi edilmelerinin dinî hükmü nedir? 671
1126. Cinsiyet değiştirmek caiz midir? 672
1127. Taşıyıcı annelik diye adlandırılan yöntemle çocuk sahibi olmanın dinî hükmü nedir? Bu yöntemle dünyaya gelen bir çocuğun nesep, velayet ve mahremiyet açısından durumu nedir? 674

TİCARÎ HAYAT

ALIŞVERİŞ 677

1128. Ticarette kâr haddi var mıdır? 677

1129. İslam'ın haram kıldığı şeylerin gayrimüslimlere satışı caiz midir? 677
1130. Yapılan akitlerin kayda geçirilmesi zorunlu mudur? 678
1131. Bir malın taksitli olarak birden fazla fiyatla satışa sunulması caiz midir? 679
1132. Yapılan bir alım-satım akdi hiçbir sebep olmaksızın tarafların karşılıklı rızası ile feshedilebilir mi? 680
1133. Para peşin, mal vadeli olarak yapılan satım akdi (selem) caiz midir? 681
1134. Müşterinin, görmeden satın aldığı bir malı daha sonra gördüğünde, alışveriş akdini feshetme hakkı var mıdır? 681
1135. Taraflar belli bir süre içerisinde alım-satım akdini bozmayı şart koşabilirler mi? 682
1136. Satıcı malın niteliklerini gizler veya yanlış beyanda bulunursa, alışveriş akdi gerçekleştikten sonra bunun farkına varan müşteri ne yapabilir? 682
1137. Satın alınan bir malda müşterinin yanında (mülkünde) bir kusur meydana gelir ayrıca önceden bir kusurunun da olduğu anlaşılırsa müşteri bu malı geri verebilir mi? 683
1138. Müşteri, aralarından birini satın almak amacıyla götürdüğü birkaç maldan birini seçme hakkına sahip midir? 683
1139. Akit yapanlardan birisi tarafından fark verilmesi kaydıyla aynı cinsten iki malın takas edilmesi caiz midir? 683
1140. Satıcı, belirli bir müddet ücretsiz kullanmak şartıyla evini veya aracını satabilir mi? 683
1141. Henüz olgunlaşmamış sebze ve meyvenin satışı caiz midir? 684
1142. Henüz hasat edilmemiş ziraî ürünlerin bir kısmının istisna edilerek satılması caiz midir? 684
1143. Yaş çayın işlenmiş kuru çay, domatesin salça ve zeytinin zeytinyağı karşılığında satılması caiz midir? 685
1144. Domates, patlıcan, incir gibi bir kısmı oluşmuş diğer bir kısmı ise peyderpey oluşacak olan ziraî ürünlerin tarlada toptan satışı caiz midir? 685
1145. Anason, haşhaş, kenevir vb. bitkileri yetiştirmenin veya ticaretini yapmanın dinî hükmü nedir? 686
1146. Ticarî amaçla domuz yetiştirip satmak caiz midir? 686
1147. Sucuk ve sosis gibi ürünlerin imalatında kullanılmak üzere domuz bağırsağının alım-satımını yapmak caiz midir? 687
1148. İcra yolu ile satışa sunulan malların satın alınması caiz midir? 687
1149. Karaborsacılığın (ihtikâr) hükmü nedir ve hangi tür mallar ihtikâr kapsamına girer? 687
1150. Demir, çimento, mazot ve un gibi mislî (standart) bir malın fiyatı belirlenmeden sadece miktarı kaydedilerek veresiye satışı (isticrâr) caiz midir? 688

KİRA **689**

1151. Kira akdi, tek taraflı olarak feshedilebilir mi? 689

1152. Bir kimse kiraladığı taşınır veya taşınmaz bir malı sahibinin izni olmadan üçüncü bir şahsa kiralayabilir veya kullandırabilir mi? 690
1153. Kira akdinde süre veya ücret belirlenmemişse taraflar neye göre hareket ederler? 690
1154. Kira sözleşmesinde depozito vermek caiz midir? 690
1155. Bir evi belli bir süre için peşin parayla kiralayıp süresi dolmadan evden çıkan kişi, oturmadığı günlerin kirasını geri alabilir mi? 691
1156. Kiralanan bir tarladan kuraklık, dolu, sel vb. nedenlerle ürün alınamadığı durumlarda, tarla sahibine yine de kira ödenmesi gerekir mi? 691
1157. Dinen haram olan işlemler için bir gayrimenkulün kiraya verilmesi caiz midir? 692

BORÇ (KARZ) 692

1158. Standart nitelikli olmayan (kıyemî) mallar borç olarak alınıp verilebilir mi? 692
1159. Borç ilişkilerinde takas (mahsuplaşma) caiz midir? 693
1160. Altının borç (karz) verilmesi caiz midir? 693
1161. Paranın değerinde artma veya azalma olması hâlinde borç (karz) veya alışveriş sonucu oluşan borçlar nasıl ödenir? 694
1162. Yardımlaşma sandığından borç olarak alınan para geri ödenirken bir fazlalık ödenmesi caiz midir? 694
1163. Vadeli satış veya borç (karz) akdinde borcun başka bir para birimiyle ödenmesi caiz midir? 694
1164. Kadınların kendi aralarında yaptıkları "gün" adı verilen toplantılarda topladıkları paraları dönüşümlü olarak almaları caiz midir? 695
1165. Kişinin bir borca kefil olması karşılığında ücret alması caiz midir? 695
1166. Bir borcun EFT ve havâle gibi yollarla gönderilmesi karşılığında ücret ödenmesi caiz midir? 696
1167. Kişinin borcunu ikinci bir şahsa devretmesi caiz midir? 696

FAİZ, KREDİ, KREDİ KARTI, BORSA VE SİGORTA 697

1168. Kredi kartı ile yapılan alışverişlerde bankanın yaptığı hizmet karşılığında iş yeri sahiplerinden komisyon alması faiz olur mu? 697
1169. Ön ödemeli banka kartlarının kullanılması caiz midir? 697
1170. Kredi kartı ile altın satışı caiz midir? 697
1171. Kredi kartı ile yapılan taksitli alışverişlerde peşin fiyata göre bir miktar fazla ücret ödenmesi caiz midir? 698
1172. Banka kredisi almaya aracılık eden kişinin komisyon alması helal olur mu? 699
1173. Bireysel emeklilik sistemi caiz midir? 699
1174. Banka promosyonu caiz midir? 699
1175. Hac ve umre ibadetlerini yerine getirirken mal ve hizmet satın alımlarını kredi kartı ile peşin yahut taksitli olarak yapmanın dinî hükmü nedir? 700
1176. Sigortanın dinî hükmü nedir? 700

GÜNCEL TİCARİ MESELELER 701
1177. Çek, senet vb. kıymetli evrakın bedelinde indirim yapma karşılığında, gününden önce üçüncü şahıslara kırdırarak tahsili caiz midir? 701
1178. Kapora caiz midir? Alışverişten vazgeçilmesi hâlinde kaporanın geri verilmesi gerekir mi? 701
1179. İnternetten program, yazılım, kitap, müzik vb. indirmek ve bunları kullanmak helal midir? 703
1180. Başkasına ait bir markayı izinsiz kullanmak, bunun ticaretini yapmak, para kazanmak dinen caiz olur mu? 703
1181. Leasing (Finansal kiralama) sistemi ile alışveriş caiz midir? 704
1182. Sosyal medya platformlarından kazanç elde etmek caiz midir? 704
1183. Elektronik ürün senedi (ELÜS) alıp-satmak caiz midir? 705
1184. Altın tahvili ve altına dayalı kira sertifikası caiz midir? 706
1185. Ağ pazarlama ya da çok katlı pazarlama uygulamalarının hükmü nedir? 707
DİĞER SÖZLEŞMELER 708
1186. Ödünç alınan malın iade masrafları kime aittir? 708
1187. Yanında emanet mal bulunan kişi o maldan yararlanabilir mi? 708
1188. Kendisine bir şey emanet edilen kişi emanet malı koruması karşılığında ücret talep edebilir mi? 708
1189. Emanet bırakılan bir şey, sahibinin izni olmadan başka birisine emanet edilebilir mi? 709
1190. Bir mal ya da ürünü belli bir fiyattan satmak üzere vekil kılınan kişi, bu malı daha yüksek bir fiyata satabilir mi? 709
1191. Ortaklardan birinin şirket malından (hibe ve sadaka gibi) teberruda bulunması, ödünç veya zekât vermesi caiz midir? 709
1192. İçki ve diğer haram ürünlerin satıldığı bir iş yerinde çalışmak caiz midir? 710
1193. Dinen meşru olmayan yollardan elde edilen gelirler ne yapılmalıdır? 710
1194. Mahkemenin hükmettiği tazminatı almak caiz midir? 711
1195. Mahkemenin hükme bağladığı kan bedelini almak caiz midir? 711
1196. Kıdem tazminatı almak caiz midir? 711
KAYNAKÇA 713

ÖN SÖZ

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm Allah'ın adıyla.

Kitabıyla doğru yola ulaştıran, Resûlü'nün sünnetiyle iyiyi ve güzeli öğreten, böylece dünya ve âhiret saâdetinin yolunu gösteren Yüce Allah'a hamd olsun! Güzel örnekliğiyle İslam'ın hükümlerini ve hikmetlerini en güzel şekilde açıklayan âlemlere rahmet Peygamber Efendimize, âline, ashâbına ve onların yolunu takip edenlere salât ve selâm olsun!

Günlük hayatta kendisine gerekli olan dinî bilgiyi öğrenmek her Müslümana farzdır. Yapılan her iş farz, vâcip, sünnet, mübah, haram, mekruh gibi dinî hükümlerden birinin kapsamında yer aldığından Müslümanın hayatında din çerçevesi dışında kalan hiçbir şey yoktur. Bu sebeple sergilenen tutum ve davranışların dinî niteliğinin bilinmesi, hayatın dine uygun bir şekilde yaşanabilmesi için zorunludur. İşte geniş anlamıyla "kişinin dinî hak ve yükümlülüklerini bilmesi" şeklinde tanımlanan fıkıh ilmi, tarihî süreç içerisinde bu ihtiyacın bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve hayatı dinî ölçülere göre yaşamayı mümkün hâle getirmiştir.

Değişen hayat şartları içinde çözüm bekleyen yeni meselelerin ortaya çıkması, ictihad ehliyetine sahip âlimleri, söz konusu meselelere çözüm aramaya sevk etmiştir. Müctehid âlimlerin ürettiği bu çözümlerin ve ictihadî yaklaşımların adı olan fetva, Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminden itibaren Müslümanların dinî hayatının düzenlenmesi ve yönlendirilmesinde etkili olmuş ve fıkhın güncelliğinin muhafazasında önemli rol oynamıştır.

Hayatın, teknoloji, tıp, ekonomi gibi alanlardaki gelişmelerle hızla değiştiği günümüzde fetva kurumuna duyulan ihtiyaç daha da yoğun bir şekilde hissedilmektedir. Bu itibarla İslam âleminde modern dönemde ortaya çıkan karmaşık meselelere çözüm bulacak ortak akılla çalışan fetva kurumlarının varlığı kaçınılmaz olmuştur.

Din İşleri Yüksek Kurulu, 1924 yılında Hey'et-i Müşâvere adıyla kurulduğu günden bu yana ortaya çıkan yeni meselelerin dinî hükmünü tespite çalışmış ve insanımızın dinî konulardaki güvenilir mercii olagelmiştir.

Kurula devlet kurumlarından sade vatandaşlara varıncaya kadar toplumun her kesiminden soru yöneltilmektedir. Bu soruların önemli bir kısmını, daha önce fakihler tarafından ele alınan ve hükümleri verilen meseleler oluşturmaktadır. Genellikle konu hakkındaki görüşlerin, ihtiyaca göre güncellenerek nakledildiği bu fetvalarda esasen halkımızın ağırlıklı olarak mensubu bulunduğu Hanefî mezhebinin ictihadları esas alınmakta, bununla birlikte duruma göre diğer mezheplere ait görüş ve ictihadlara da başvurulmaktadır. Klasik meselelerin yanı sıra geleneksel fıkıh kaynaklarında hükmü bulunmayan pek çok güncel meseleyi de ele alan Kurul, söz konusu meseleler hakkında görüş oluştururken aslî deliller yanında maslahat ve zaruret ilkeleri ile örf ve âdet gibi tali delilleri de esas almakta, ihtiyaca göre alan uzmanlarının bilgi ve tecrübelerine başvurmaktadır. Ayrıca İslam ülkelerindeki fıkıh meclislerinin ulaştıkları sonuçları da takip etmektedir.

Kurul, kolaylaştırıcı bir usûl benimseme, birleştirici bir dil kullanma, fıkıh mirasını önemseme ve onlardan imkân dâhilinde istifade etme gibi ilke ve esasları benimser. Dinî konulardaki bazı münferit veya şâz görüşleri gündeme getirmekten ve örfe dayalı ya da bir olgunun tespiti sadedinde kayıt altına alınmış ifadeleri İslam'ın değişmez kuralları gibi takdim etmekten kaçınır.

Elinizdeki eser; Kurulun öteden beri verdiği fetvalardan oluşan arşiv müktesebatının baştan sona taranıp seçilenlerin, hüküm, üslup ve delilleri bakımından ele alınarak gerekli güncellemelerle yeniden yazılmasıyla ortaya çıkmıştır. Kitap, öncelikle gerek Kurul bünyesinde gerekse Müftülüklerde dinî soruları cevaplandırmakla görevli personel arasında söylem birliğinin sağlanması, Diyanet Akademisi bünyesinde eğitim

gören kursiyerlerin yararlanması ve daha sonra da halkın istifade etmesi amacıyla hazırlanmıştır.

Kitapta, ilmihal konularının yanında halkımızın ihtiyaç duyabileceği genel fıkhî meseleler de yer almaktadır. Bunlar; İtikad, Taharet, Namaz, Zekât ve Sadaka-i Fıtır, Oruç, Hac ve Umre, Kurban, Adak ve Yemin, Dua, Tövbe ve Zikir, Kur'ân-ı Kerîm, Aile Hayatı, Vasiyet, Miras ve Vakıf, Helaller ve Haramlar, Sosyal Hayat, Helal Ürün ve Hizmet, Tıp ve Sağlık ile Ticarî Hayat ana başlıkları altında toplanmıştır. Kitaptaki fetvaların bir kısmı, herkesi ilgilendiren genel hükümleri ihtiva ederken diğer bir kısmı da özel durumlarla ilgili hükümleri içermektedir.

1196 fetvadan oluşan bu eser, Kurul üyeleri ile uzman ve uzman yardımcılarının uzun ve titiz çalışmaları sonunda vücut bulmuştur. Bu baskıya bazı fetvalar ilave edilmiş ve düzenlemeler yapılmıştır. Kitabın, halkımızın ihtiyaçlarının karşılanmasına katkı sunmasını temenni eder hayırlara vesile olmasını Yüce Allah'tan niyaz ederiz.

Din İşleri Yüksek Kurulu

Ankara, Nisan-2025

FETVALAR

FETVALAR

İTİKAD

İTİKAD

ALLAH'A İMAN

1. "Esmâ-i Hüsnâ" ne demektir?

İsmin çoğulu olan "esmâ" kelimesi ile "en güzel" anlamındaki "hüsnâ" kelimesinin oluşturduğu bir sıfat tamlaması olan "esmâ-i hüsnâ", "en güzel isimler" anlamında Yüce Allah'ın isimleri için kullanılan bir terimdir. Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Allah, kendisinden başka ilâh olmayandır. En güzel isimler O'na mahsustur."* (Tâhâ, 20/8); *"...En güzel isimler O'nundur. Göklerde ve yerde olanlar O'nun şanını yüceltmektedirler. O galiptir, hikmet sahibidir."* (el-Haşr, 59/24) mealindeki âyetlerde ifade edildiği gibi en güzel isimler Allah'a mahsustur. Çünkü bütün kemâl ve yetkinliklerin sahibi O'dur. O'nun isimleri, en yüce ve mutlak üstünlük ifade eden kutsal nitelemelerdir.

Allah Teâlâ'nın (c.c.) Kur'ân'da ve sahih hadislerde geçen pek çok ismi vardır. Kul, bu isimleri öğrenerek Allah'ı tanır, O'nu sever ve gerçek kul olur. Kur'ân'da, *"En güzel isimler Allah'ındır. O hâlde O'na o güzel isimlerle dua edin..."* (el-A'râf, 7/180) buyrularak esmâ-i hüsnâ ile dua ve niyazda bulunulması istenmiştir. Esmâ-i hüsnânın birden fazla olması, işaret ettiği zâtın birden çok olmasını gerektirmez; bütün isimler o tek zâta delâlet eder: *"De ki: İster Allah deyin ister Rahmân deyin, hangisini deseniz olur. Çünkü en güzel isimler O'na aittir."* (el-İsrâ, 17/110)

2. Allah'ın doksan dokuz ismi hakkında bilgi verir misiniz?

Hz. Peygamber (s.a.s.) bir hadislerinde, Yüce Allah'ın doksan dokuz isminden söz ederek bu isimleri sayan ve ezberleyen kimselerin cennete

gireceğini haber vermiştir. (Buhârî, De'avât, 68, [6410]; Müslim, Zikir, 5-6 [2677]) Hadislerde geçen "saymak" (ihsâ) ve "ezberlemek" (hıfz) ile maksat, Allah'ı güzel isimleriyle tanımak ve O'na iman, ibadet ve itaat etmektir.

Allah'ın isimleri, doksan dokuz ile sınırlı olmayıp bunların dışında başka isimleri de vardır. Söz konusu hadiste doksan dokuz sayısının zikredilmesi, sınırlama anlamında değil bu isimlerin Allah'ın en meşhur isimleri olması sebebiyledir.

Tirmizî ve İbn Mâce'nin rivâyet ettikleri hadiste bu doksan dokuz isim tek tek sayılmıştır. (Tirmizî, De'avât, 83 [3507]; İbn Mâce, Duâ, 10 [3861]) Bu isimler şunlardır:

Allah (اللَّهُ) **:** Tek yaratıcının özel ismi, varlığı zorunlu olan, bütün kemâl sıfatları kendisinde toplayan hakiki mâbud.

er-Rahmân (الرَّحْمنُ) **:** Sonsuz merhametiyle lütuf ve ihsanda bulunan.

er-Rahîm (الرَّحِيمُ) **:** Rahmetiyle her şeyi kuşatan.

el-Melik (الْمَلِكُ) **:** Bütün varlıkların sahibi/hükümdarı.

el-Kuddûs (الْقُدُّوسُ) **:** Eksiklik ve kusurlardan münezzeh/uzak olan, bütün kemâl sıfatları kendisinde toplayan.

es-Selâm (السَّلاَمُ) **:** Esenlik ve selâmet veren, yaratılmışlara özgü değişikliklerden ve yok oluştan münezzeh olan.

el-Mü'min (الْمُؤْمِنُ) **:** Bütün mahlûkâta emniyet/güven veren ve kendisine güvenilen.

el-Müheymin (الْمُهَيْمِنُ) **:** Kâinatın bütün işlerini gözetip yöneten, her şeyi hükmü altına alan.

el-Azîz (الْعَزِيزُ) **:** Ulu, galip, her şeye üstün gelen izzet sahibi.

el-Cebbâr (الْجَبَّـارُ) **:** Dilediğini yaptırma gücüne sahip olan, her şeyi tasarrufu altına alan ve iradesini her durumda yürüten.

el-Mütekebbir (الْمُتَكَبِّرُ) **:** Büyüklüğünü izhar eden, son derece ulu, yüce.

el-Hâlik (الْخَالِقُ) **:** Her şeyin yaratıcısı, hikmeti gereği her şeyi ölçülü yaratan.

el-Bâri' (الْبَارِئُ) **:** Yoktan yaratan, maddesi ve örneği olmadan îcat eden.

el-Musavvir (الْمُصَوِّرُ) **:** Varlığa şekil ve sûret veren.

el-Gaffâr (الْغَفَّارُ) **:** Kusur ve günahları örten, çokça bağışlayan.

el-Kahhâr (الْقَهَّـارُ) **:** Yenilmeyen, dilediğini yerine getiren, kendisine her şeyin boyun eğdiği yegâne kudret ve tasarruf sahibi.

el-Vehhâb (الْوَهَّابُ) : Karşılıksız olarak çokça nimet veren ve ihsanda bulunan.

er-Rezzâk (الـرَّزَّاقُ) : Maddî ve manevî bol rızık veren, her türlü rızık imkânlarını yaratan.

el-Fettâh (الْفَتَّاحُ) : Hayır kapılarını açan, hükmüyle adaleti sağlayan.

el-Alîm (الْعَلِيمُ) : İlmi her şeyi kuşatan.

el-Kâbız (الْقَابِـضُ) : Her şeyi teslim alan, hikmeti gereği rızkı ve her türlü nimeti ölçülü veren, eceli gelenlerin ruhlarını teslim alan.

el-Bâsıt (الْبَاسِطُ) : Rızkı ve her türlü rızık imkânını genişleten, ömürleri uzatan.

el-Hâfıd (الْخَافِضُ) : Kâfirleri ve zalimleri alçaltan.

er-Râfi' (الرَّافِعُ) : Müminleri yükselten, izzetli ve şerefli kılan.

el-Muizz (الْمُعِزُّ) : Yücelten, güçlü ve aziz kılan.

el-Müzill (الْمُذِلُّ) : Boyun eğdiren, değersiz kılan.

es-Semî' (السَّمِيعُ) : Her şeyi işiten.

el-Basîr (الْبَصِيرُ) : Her şeyi gören.

el-Hakem (الْحَكَمُ) : Nihaî hükmü veren.

el-Adl (الْعَدْلُ) : Adaletli, her şeyi yerli yerinde yapan.

el-Latîf (اللَّطِيفُ) : En gizli ve ince hususları dahi bilen, lütufta bulunan, zâtı duyularla algılanamayan, fiillerini rıfk ile gerçekleştiren.

el-Habîr (الْخَبِيرُ) : Gizli ve açık her şeyden haberdar olan, dilediğini haber veren.

el-Halîm (الْحَلِيـمُ) : Sabırlı, acele ve kızgınlıkla muamele etmeyen, kudreti olduğu hâlde hemen cezalandırmayan.

el-Azîm (الْعَظِيمُ) : Zât ve sıfatları bakımından pek yüce olan, azametli olan.

el-Gafûr (الْغَفُورُ) : Çok affedici ve bağışlayıcı olan.

eş-Şekûr (الشَّكُورُ) : Yapılan iyi amellerin karşılığını bolca veren.

el-Aliyy (الْعَلِيُّ) : Yücelik ve hükümranlıkta kendisine eşit veya kendisinden daha üstün bir varlık bulunmayan.

el-Kebîr (الْكَبِيـرُ) : Zâtının ve sıfatlarının mahiyeti bilinemeyecek kadar büyük ve ulu olan.

el-Hafîz (الْحَفِيـظُ) : Her şey gözetiminde olan, koruyan ve kâinatı dengede tutan.

el-Mukît (الْمُقِيتُ) **:** Mahlukatın gıdasını yaratıp veren, güç yetiren ve koruyup gözeten.

el-Hasîb (الْحَسِيبُ) **:** Hesaba çeken, her şeyin neticesini bilen.

el-Celîl (الْجَلِيلُ) **:** Hiçbir kayıt ve kıyas kabul etmeksizin azamet sahibi, kıymeti ve mertebesi en yüce olan.

el-Kerîm (الْكَرِيمُ) **:** Çok cömert, nimet ve ihsanı bol olan.

er-Rakîb (الرَّقِيبُ) **:** Gözeten, koruyan ve bütün işler murakabesi/kontrolü altında olan.

el-Mücîb (الْمُجِيبُ) **:** Dua ve dilekleri kabul eden.

el-Vâsi' (الْوَاسِعُ) **:** İlmi, rahmeti ve kudreti her şeyi kuşatan.

el-Hakîm (الْحَكِيمُ) **:** Her işi, emri ve yasağı yerli yerinde olan.

el-Vedûd (الْوَدُودُ) **:** Müminleri seven ve onlar tarafından da sevilen.

el-Mecîd (الْمَجِيدُ) **:** Her türlü eksiklikten münezzeh, lütuf ve ikramı bol olan.

el-Bâis (الْبَاعِثُ) **:** Ölüleri dirilten, peygamberler gönderen.

eş-Şehîd (الشَّهِيدُ) **:** Her şeye muttali olan, kendisine hiçbir şey gizli kalmayan.

el-Hakk (الْحَقُّ) **:** Bizzat ve sürekli olarak var olan, varlığı kendinden olan, uluhiyet ve rububiyeti gerçek olan.

el-Vekîl (الْوَكِيلُ) **:** Bütün yaratıkların işlerinin görülmesinde güvenilip dayanılan, bu konuda tam yeterli olan.

el-Kavî (الْقَوِيُّ) **:** Gücü ve kuvveti her şeye yeten.

el-Metîn (الْمَتِينُ) **:** Âcizliği, zafiyeti ve güçsüzlüğü olmayan, güçlü olan.

el-Velî (الْوَلِيُّ) **:** Müminlere dost ve yardımcı olan.

el-Hamîd (الْحَمِيدُ) **:** Çok övülen, bütün övgülere ve övgülerin en yücesine layık olan.

el-Muhsî (الْمُحْصِي) **:** Gizli ve âşikâr her şeyin ölçü ve sayısını bütün ayrıntılarıyla bilen.

el-Mübdi' (الْمُبْدِئُ) **:** Her şeyi yoktan var eden.

el-Muîd (الْمُعِيدُ) **:** Varlıkları ölümlerinden sonra tekrar yaratan.

el-Muhyî (الْمُحْيِي) **:** Hayat veren, yaşatan ve dirilten.

el-Mümît (الْمُمِيتُ) **:** Öldüren, canları kabzeden.

el-Hayy (الْحَيُّ) **:** Ezelî ve ebedî olarak diri ve ölümsüz olan.

el-Kayyûm (الْقَيُّومُ) **:** Varlığı kendinden olan, her şeyin varlığı kendisine bağlı olan, kâinatı idare eden.

el-Vâcid (الْوَاجِدُ) **:** Her şeyi bilen, hiçbir şeye muhtaç olmayan, emrini ve isteğini daima gerçekleştiren.

el-Mâcid (الْمَاجِدُ) **:** Şanı yüce ve sonsuz kerem sahibi olan.

el-Vâhid (الْوَاحِدُ) **:** Bir, tek, yegâne varlık; zâtında, ilah ve rab oluşunda ortağı olmayan.

es-Samed (الصَّمَـدُ) **:** Herkesin kendisine muhtaç olduğu, kendisi ise kimseye muhtaç olmayan, ezelî ve ebedî olan.

el-Kâdir (الْقَادِرُ) **:** Her şeye gücü yeten.

el-Muktedir (الْمُقْتَدِرُ) **:** Güç ve kuvvetinde hiçbir sınır olmayan.

el-Mukaddim (الْمُقَـدِّمُ) **:** Hikmeti gereği istediğini öne alan, ileri geçiren.

el-Muahhir (الْمُؤَخِّرُ) **:** Hikmeti gereği dilediğini geriye bırakan.

el-Evvel (الأَوَّلُ) **:** Varlığının başlangıcı olmayan, ezelî olan.

el-Âhir (الآخِرُ) **:** Varlığının sonu olmayan, ebedî olan.

ez-Zâhir (الظَّاهِرُ) **:** Varlığını ve birliğini belgeleyen birçok delilin bulunması açısından varlığı açık olan.

el-Bâtın (الْبَاطِنُ) **:** Zâtı itibarıyla gizli olan, bütün gizlilikleri bilen.

el-Vâlî (الْوَالِى) **:** Kâinatı yöneten, onlar için gerekli olan her şeyi üstlenen.

el-Müteâlî (الْمُتَعَالِى) **:** Noksanlıklardan berî, aşkın ve yüce olan.

el-Berr (الْبَرُّ) **:** Çokça iyilik eden.

et-Tevvâb (التَّوَّابُ) **:** Kullarını tövbelerini kabul eden.

el-Müntakım (الْمُنْتَقِمُ) **:** Suçluları yaptıklarına karşılık cezalandıran.

el-Afüvv (الْعَفُوُّ) **:** Çokça affeden.

er-Raûf (الرَّؤُوفُ) **:** Merhameti ve şefkati çok olan.

Mâlikü'l-mülk (مَالِكُ الْمُلْـكِ) **:** Mülkün gerçek sahibi, tüm mevcûdatı idare eden.

Zü'l-celâli ve'l-ikrâm (ذُو الْجَـلَالِ وَالإِكْـرَامِ) **:** Sonsuz yücelik ve ikram sahibi olan.

el-Muksit (الْمُقْسِطُ) **:** Adaleti gerçekleştiren, hakkaniyetle hükmeden.

el-Câmi' (الْجَامِـعُ) **:** Dünya ve âhirette bütün mahlûkâtı bir araya getirme kudretine sahip olan.

el-Ganî (الْغَنِيُّ) **:** Hiçbir şeye ihtiyacı olmayan.

el-Muğnî (الْمُغْنِى) **:** İhtiyaçtan kurtaran zengin kılan.

el-Mâni` (الْمَانِعُ) **:** Hikmeti gereği engel koyan, mâni olan.

ed-Dârr (الضَّارُّ) **:** Hikmeti gereği elem ve zarar verici şeyleri yaratan.

en-Nâfi` (النَّافِعُ) **:** Hayrı ve faydayı yaratan ve veren.

en-Nûr (النُّــورُ) **:** Nurlandıran, her şeyi aydınlatan, kalplere nur ve iman veren.

el-Hâdî (الْهَادِى) **:** Doğru yolu gösteren, hidâyete erdiren.

el-Bedî` (الْبَدِيعُ) **:** Örneksiz ve benzersiz olarak yoktan yaratan.

el-Bâkî (الْبَاقِى) **:** Varlığı sürekli olan, ebedî, sonsuz olan.

el-Vâris (الْوَارِثُ) **:** Varlığının sonunun bulunmaması vasfıyla kâinatın gerçek sahibi.

er-Reşîd (الرَّشِيدُ) **:** Yol gösteren, her işi isabetli olan.

es-Sabûr (الصَّبُــورُ) **:** Günahkârları hemen cezalandırmayıp onlara mühlet tanıyan.

هُوَ اللَّهُ الَّذِى لا إِلَهَ إِلا هُوَ الرَّحْمنُ الرَّحِيمُ المَلِكُ القُدُّوسُ السَّلَامُ المُؤْمِنُ المُهَيْمِنُ العَزِيزُ الجَبَّارُ المُتَكَبِّرُ الخَالِقُ البَارِئُ المُصَوِّرُ الغَفَّارُ القَهَّارُ الوَهَّابُ الرَّزَّاقُ الفَتَّاحُ العَلِيمُ القَابِضُ البَاسِطُ الخَافِضُ الرَّافِعُ المُعِزُّ المُذِلُّ السَّمِيعُ البَصِيرُ الحَكَمُ العَدْلُ اللَّطِيفُ الخَبِيرُ الحَلِيمُ العَظِيمُ الغَفُورُ الشَّكُورُ العَلِيُّ الكَبِيرُ الحَفِيظُ المُقِيتُ الحَسِيبُ الجَلِيلُ الكَرِيمُ الرَّقِيبُ المُجِيبُ الوَاسِعُ الحَكِيمُ الوَدُودُ المَجِيدُ البَاعِثُ الشَّهِيدُ الحَقُّ الوَكِيلُ القَوِىُّ المَتِينُ الوَلِىُّ الحَمِيدُ المُحْصِى المُبْدِئُ المُعِيدُ المُحْيِي المُمِيتُ الحَىُّ القَيُّومُ الوَاجِدُ المَاجِدُ الوَاحِدُ الصَّمَدُ القَادِرُ المُقْتَدِرُ المُقَدِّمُ المُؤَخِّرُ الأَوَّلُ الآخِرُ الظَّاهِرُ البَاطِنُ الوَالِى المُتَعَالِى البَرُّ التَّوَّابُ المُنْتَقِمُ العَفُوُّ الرَّؤُوفُ مَالِكُ المُلْكِ ذُو الجَلَالِ وَالإِكْرَامِ، المُقْسِطُ الجَامِعُ الغَنِىُّ المُغْنِى المَانِعُ الضَّارُّ النَّافِعُ النُّورُ الهَادِى البَدِيعُ البَاقِى الوَارِثُ الرَّشِيدُ الصَّبُورُ.

3. “İsm-i a‘zam” ne demektir?

İsm-i a‘zam, sözlükte “en büyük isim” anlamına gelmektedir. Terim olarak Allah’ın (c.c.) en güzel isimleri içerisinde yer alan bazı isimler için kullanılmıştır. İslam âlimlerinin bir kısmı, Allah’ın isimlerinin tamamının, fazilet ve üstünlük bakımından eşit derecede olduğunu kabul etmiş, diğer

bir kısmı ise hadisleri göz önünde bulundurarak bazı isimlerin diğerlerinden daha büyük ve faziletli olduğu görüşünü benimsemişlerdir.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bazı hadislerinde İsm-i a'zamdan bahsedilmekte, bu isimle dua edildiği zaman duanın mutlaka kabul edileceği bildirilmektedir. (bk. Tirmizî, De'avât, 64-65, 100 [3475-3476, 3544]; Ebû Dâvûd, Salât (Duâ), 356 [1493]) Fakat Allah'ın en büyük isminin hangisi olduğunu kesin olarak belirlemek mümkün değildir. Çünkü bu hadislerin bir kısmında "Allah" ismi, bir kısmında ise "Rahmân, Rahîm" (esirgeyen, bağışlayan), "Hay Kayyûm" (diri ve her şeyi ayakta tutan), "Zü'l-celâli ve'l-ikrâm" (ululuk ve ikram sahibi) isimleri Allah'ın en büyük ismi olarak belirtilmektedir.

Konuyla ilgili bir hadis şöyledir: *"Resûlullah (s.a.s.), bir kişinin şöyle dua ettiğini işitti: 'Allah'ım, şehadet ettiğim şu hususlar sebebiyle senden talep ediyorum: Sen, kendisinden başka ilah olmayan Allah'sın, birsin, Samed'sin (hiçbir şeye ihtiyacın yoktur, her şey sana muhtaçtır), senden çocuk olmadı (kimsenin babası olmadın), doğmadın (kimsenin çocuğu olmadın), bir eşin ve benzerin yoktur."* Bunun üzerine Efendimiz (s.a.s.) buyurdular: *"Nefsimi kudret elinde tutan Zât'a yemin olsun ki bu kimse, Allah'tan İsm-i a'zâmı ile talepte bulundu. Şunu bilin ki kim İsm-i a'zâm'la dua ederse Allah ona icabet eder, kim onunla talepte bulunursa (Allah ona dilediğini mutlaka) verir."* (Tirmizî, De'avât, 64 [3475]) Başka bir hadis meali de şöyledir: "Bir adam şöyle dua etmiştir: *"Ey Allah'ım, hamdler sanadır, nimetleri veren sensin, senden başka ilah yoktur. Sen semâvât ve arzın celâl ve ikrâm sahibi yaratıcısısın, Hay ve Kayyûm'sun (kâinatı ayakta tutan hayat sahibisin). Bu isimlerini şefaatçi yaparak senden istiyorum!"* (Bu duayı işiten) Resûlullah (s.a.s.) sordu: *"Bu adam neyi vesile kılarak dua ediyor, biliyor musunuz?" "Allah ve Resûlü daha iyi bilir?"* diye cevap verdiler. Resûlullah, şöyle devam etti: *"Nefsimi kudret elinde tutan Zât'a yemin ederim ki o, Allah'a, İsm-i A'zâm'ı ile dua etti. O İsm-i a'zâm ki onunla dua edilirse Allah icabet eder, onunla istenirse verir."* (Nesâî, Sehiv, 58 [1300]; bk. Ebû Dâvûd, Salât, 356 [1495])

4. "Allah" ismi yerine "Tanrı" kelimesini kullanmak caiz midir?

"Tanrı" kelimesi, Arapça "ilâh" kelimesinin karşılığıdır. "İlâh" kelimesi, "kendisine tapınılan varlık" anlamına geldiğinden zaman zaman

Allah Teâlâ (c.c.) için kullanıldığı gibi insanların Allah'tan başka taptıkları varlıklar için de kullanılır. "Allah" lafza-i celâli ise bizzat Allah Teâlâ'nın kendisini ifade eden özel ismidir. Bu bakımdan kelâm âlimlerine göre "Allah" kelimesi, Cenâb-ı Hakk'ın yüce zâtına ve bütün kemâl sıfatlarına delâlet eden özel ismidir. Hiçbir dilde bu kelimenin ifade ettiği özel manayı kapsayacak bir kelime bulunmamaktadır.

Öte yandan "Allah" kelimesi, bütün Müslümanlar için tevhid inancını temsil eden ortak bir bağ niteliğindedir. Bu sebeple Müslümanların, ibadet ettikleri tek yaratıcılarını "Allah" diye anmaları daha doğru olur. Dolayısıyla "Allah" bu adla veya "esmâ-i hüsnâ" adı verilen doksan dokuz isminden biriyle anılmalıdır. Bununla birlikte dinimizin bildirdiği mutlak kemâl sahibi, noksanlardan münezzeh olan Yüce Allah'ı "Tanrı" kelimesi ile ifade etmek de İslam inancına aykırı olmaz. Nitekim İslam toplumlarında "Hudâ", "Yezdân", "Çalap" ve "Mevlâ" gibi kelimeler de kullanılmıştır.

5. "Mevlânâ" kelimesi ne anlama gelir? Allah, Peygamber ve insanlar için bu ifadenin kullanılması doğru olur mu?

Mevlâ, sözlükte "Rab, efendi, dost, arkadaş, yardımcı, sahip ve mâlik, köle azat eden, azat olmuş köle, bir işi gören, idare eden" gibi birçok farklı anlama gelir. Allah'a izafe edildiğinde, "sevme, koruma, yardım etme, tasarruf ve himayesi altında bulundurma" gibi anlamları öne çıkar. Mevlâ kelimesinde asıl olan mana, sevgi ve manevî yakınlıktır. (İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye,* "vly" md. 5/227; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab,* "vly" md. 15/406)

Mevlâ kelimesi, Kur'ân'da hem Allah için hem de insanlar için kullanılmıştır. Bu kelime, ***"Biliniz ki Allah sizin mevlânızdır (sahibinizdir). O ne güzel mevlâ (sahip) ve ne güzel yardımcıdır!"*** (el-Enfâl, 8/40) ve ***"Sen bizim mevlâmızsın."*** (el-Bakara, 2/286) âyetlerinde Allah (c.c.) için; ***"O gün dostun dosta hiçbir faydası olmaz."*** (ed-Duhân, 44/41) âyetinde ise insan için kullanılmıştır. Çeşitli hadislerde de "mevlâ", Allah'ın isimlerinden biri olarak zikredilmiştir: ***"Allah, bizim Mevlâ'mızdır."*** (Buhârî, Cihâd, 164 [3039]; Megâzî, 17 [4043])

Buna göre "mevlâ" kelimesinin sonuna eklenen ve "bizim" anlamına gelen "nâ" zamiri ile birleşerek oluşan "mevlânâ" ifadesi, hem Allah hem Peygamber (s.a.s.) hem de insanlar için kullanılabilir.

Allah için "Mevlânâ" denildiği zaman "rabbimiz, sahibimiz"; Peygamber (s.a.s.) veya insanlar için denildiği zaman ise "dostumuz" veya "efendimiz" anlamları kastedilmiş olur.

6. Çocuklara Allah için kullanılan isimler verilir mi?

Anne-babanın çocuğuna karşı görevlerinden birisi de ona güzel isim vermektir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), bir hadisinde insanların kıyamet günü isimleri ile çağrılacağını belirterek ***"(Çocuklarınıza) güzel isim koyunuz."*** (Ebû Dâvûd, Edeb, 68 [4948]) buyurmuştur.

Allah'a has isimler ise aynı lafızla çocuklara verilmemelidir. Şayet çocuklara bu isimler verilecekse başına "kul" anlamına gelen "abd" kelimesi eklenerek "Abdullah" (Allah'ın kulu), "Abdurrahmân" (Rahmân'ın kulu), "Abdurrezzâk" (Rezzâk'ın kulu), "Abdülhâlık" (Hâlık'ın kulu) şeklinde verilmelidir.

Allah Teâlâ'nın "esmâ-i hüsnâ"sından "Kerîm, Latîf, Raûf, Mümin…" gibi isimler ise Allah'ın dışında kulların da vasıflandığı müşterek isimler olduğundan Allah'a has olmayan bu isimler çocuklara ad olarak verilebilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 6/417)

7. Allah nerededir?

Zaman ve mekân, Allah tarafından yaratılmış olup sınırlılık ifade eder. Bu nedenle zaman ya da mekânla sınırlı olmak, yaratılmışlara ait bir özelliktir. Allah ise yaratıcıdır. Dolayısıyla Allah, zaman yahut mekânla sınırlı olacak şekilde ifade edilemez.

Zaman ve mekândan münezzeh olarak Allah Teâlâ, her daim kullarına yakın ve onlarla beraberdir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de bu anlamı ifade eden pek çok âyet vardır; ***"Kullarım sana, beni sorduğunda (söyle onlara): Ben çok yakınım. Bana dua ettiği vakit dua edenin dileğine karşılık veririm. O hâlde (kullarım da) benim davetime uysunlar ve bana inansınlar ki doğru yolu bulabilsinler."*** (el-Bakara, 2/186), ***"Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz ve biz ona şah damarından daha yakınız."*** (Kâf, 50/16), ***"O, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'a istivâ edendir... Nerede olsanız, O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görür."*** (el-Hadîd, 57/4)

"Rahmân Arş'a istiva etmiştir." (Tâhâ, 20/5) gibi müteşâbih âyetlerden yola çıkarak Allah'ın gökte olduğu şeklinde yapılan yorumlar, İslam âlimlerinin geneli tarafından kabul görmemiştir. Zira bu ve benzeri âyetlerin anlamları müteşâbih olup Allah'ın yüceliğini ifade etmektedir. Her ne kadar sıfatlarıyla Allah Teâlâ'yı bilsek de O (c.c.), zâtı itibarıyla idrak ve tasavvurumuzun ötesindedir. İnanan kimseye düşen, O'nun insana şah damarından daha yakın olduğu bilinciyle hareket etmesi, iman ve amelleriyle rabbine yönelip kulluk görevini yerine getirmeye çalışmasıdır.

8. "Allah'ın zaman ve mekândan münezzeh olması" ne anlama gelir?

Allah'ın zaman ve mekândan münezzeh oluşu, O'nun varlığının hiçbir şekilde zaman ve mekânla sınırlandırılmaması demektir. Zira zaman ve mekân, mahlûk yani "yaratılmıştır". Allah ise yaratıcıdır. Dolayısıyla O, yaratılmışlara has özelliklerden münezzeh yani uzaktır. Biraz daha açarak ifade etmek gerekirse yaratılmış olan varlıklar bir zaman ve mekânda var olurlar. Zaman, varlıklardaki hareketliliğin birimsel olarak ifade edilmesi olup varlıktan ayrı bir şey değildir. Sonuçta bu da mahlûk yani yaratılmış bir şeydir. Allah ise her şeyi var eden yaratandır. (el-En'âm, 6/102) *"O gökleri ve yeri yaratandır…"* (Fâtır, 35/1) O hâlde Allah, her çeşit zaman ve mekân sınırlandırmalarından uzaktır.

9. Camiler için kullanılan "Allah'ın evleri" ifadesi, Allah'a bir mekân isnat etme anlamı taşır mı?

"Allah'ın evi" terkibinin Arapça karşılığı, "Beytullah" olup Kâbe hakkında kullanılan bir ifadedir. "Beyt"ten maksat, Kâbe'dir. *"İbrahim ve İsmail'e; 'Tavaf edenler, kendini ibadete verenler, rükû ve secde edenler için evimi temiz tutun' diye emretmiştik."* (el-Bakara, 2/125) âyetinde de ev kelimesi, Allah'ın zâtına izâfe edilmiştir.

Kâbe'ye Beytullah (Allah'ın evi) denilmesi, Allah'a (c.c.) ibadet etmek için yeryüzünde yapılan ilk mâbed olması, insanların hidâyeti ve putperestliğin yıkılıp tevhid inancının yerleşmesi için gönderilmiş olan Hanîf dininin sembolü ve bütün Müslümanların namazlarında yöneldikleri yer olması gibi sebeplere dayanır. Allah, *"Şüphesiz, âlemlere bereket ve hidâyet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev (mâbed), Mekke'deki*

(Kâbe) dir." (Âl-i İmrân, 3/96) buyurarak onun şerefini yüceltmiştir. Allah için ibadete mahsus olan tüm camiler ve mescitler için de "Allah'ın evi" terkibi kullanılır. Nitekim bir hadis-i şerifte, *"Yeryüzünde Allah'ın evleri; mescitlerdir. Oraya gelene Allah Teâlâ ikramda bulunur."* (Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr,* 10/161 [10324]) buyrulmaktadır.

Bu itibarla "Allah'ın evi" tabirinden Allah için ibadet edilen yer anlaşılmalı, asla Allah'a isnat edilen bir mekân anlaşılmamalıdır. Çünkü Allah (c.c.), zaman ve mekândan münezzehtir. O, bir mekânda olan değil bütün mekânları kuşatmış olandır. Zaman ve mekân, mahlûk/yaratılmıştır. Allah ise yaratıcıdır. Dolayısıyla O, yaratılmışlara has özelliklerden münezzehtir, yani uzaktır.

10. Müslüman olduğu bilinen bir kimseyi tekfir etmenin hükmü nedir?

Tekfir, Müslüman olduğu bilinen bir kimsenin kâfir olduğuna hükmetmektir. Kur'ân ve Hz. Peygamber (s.a.s.), bireylere Müslüman olduğu bilinen hiç kimseyi tekfir etme yetkisi vermemiştir. Nitekim âyet-i kerîmede, *"Ey iman edenler! Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman iyi anlayıp dinleyin. Size selâm verene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek 'Sen mümin değilsin' demeyin…"* (en-Nisâ, 4/94) buyrulmaktadır. Ayrıca bir hadis-i şerifte Kelime-i tevhidi söyleyenlerin ve kıbleye yönelip namaz kılanların Müslüman kabul edileceği, Allah (c.c.) ve Resûlü'nün (s.a.s.) koruması altında olacağı ifade edilmektedir. (Buhârî, Salât, 28 [391])

İslam tarihinde tekfir söylemiyle ilk defa ortaya çıkan fırka, Hâricîlerdir. Nitekim bu grup, Hz. Ali (r.a.) başta olmak üzere pek çok sahâbîyi kâfir olmakla itham etmişlerdir. (Eş'arî, *el-İbâne,* 2/337) Günümüzde de bazı kişi ve gruplar, kendilerine muhalif olarak gördükleri herkesi ve zümreyi tekfir eden bir tutuma sahiptirler.

Tekfir konusunda İslam'ın temel yaklaşımı, kendisini Müslüman olarak tanımlayan bir kişiyi küfre nispet etmemektir. Nitekim Kur'ân ve Sünnet'i anlama ve uygulama bakımından Hz. Peygamber (s.a.s.) ve sahâbenin yolundan yürüyen, İslam'ın ana bünyesi olan Ehl-i sünnete göre Ehl-i kıble tekfir edilemez. Bir kimseye Müslüman isminin verilmesi, onun Ehl-i kıble oluşu ve Kelime-i Tevhid'i tasdik etmesiyle ilgilidir. Yani "Lâ ilâhe illallâh Muhammedün Resûlullah" düsturunu

benimseyen ve dile getiren herkes mümindir. Bu kimse, dinin emir ve yasakları konusunda ihmalkâr davransa da İslam dışında görülemez ve küfürle itham edilemez.

Tekfir meselesinde öncelikle dikkate alınması gereken esaslardan biri şudur: Bir fiil veya sözün "küfür" kapsamına girmesiyle bu tür fiilleri işleyen veya sözleri söyleyen kimse hakkında "kâfir" hükmü verilmesi aynı şey değildir. Bu bağlamda bazı kaynaklarda yer alan "şu fiil/söz küfrü gerektirir" gibi ifadeler, belli bir şahsı nitelemek için değil yapılan fiili vasfetmek ve bundan sakındırmak içindir. Dolayısıyla kişinin, dinin zorunlu olarak bilinen esaslarından birisini veya birkaçını inkâr ettiğini kendi irade ve rızasıyla açıkça beyan etmedikçe kâfir olduğuna hükmedilemez. Zira küfre götüren söz ya da davranışların bir kimsede hata ve cehalet gibi sebeplerle görülmesi, söz konusu kişiyi dinden çıkarmaz.

Tekfirle ilgili dikkat edilmesi gereken hususlardan birisi de tevil konusudur. Kur'ân âyetlerine getirilen yorum ve tevil, tüm eksikliklerden münezzeh olan Allah'tan başka bir ilahın varlığını kabul etme, Allah'ın bazı insanların şahsına hulul ettiğine inanma, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) peygamberliğini inkâr etme; katî delillerle sabit olan haramları helal sayma ya da şer'î yükümlülükleri kaldırma gibi dinin zorunlu olarak bilinen hüküm ve esaslarının dışına çıkmadığı veya bunları alay konusu etmediği sürece tekfir sebebi olarak görülemez. Bu itibarla İslam âlimleri bu hususu, "Tenzilin inkârı küfürdür, te'vili değil." şeklinde bir ilke hâline getirmişlerdir. Öte yandan tekfirin dinî ve hukukî pek çok ciddi sonuçları olduğundan dolayı bu konuda hüküm vermek bireylerin yetki ve sorumluluğuna bırakılmamıştır.

MELEKLERE İMAN VE CİNLER

11. Meleklerin varlığı nasıl ispat edilir?

Melekler, gözlem ve deneye dayanan pozitif bilimlerin ilgi alanı dışında kalan ve duyularla algılanamayan varlıklardır. Onların gözle ve diğer duyu organlarıyla algılanamaz varlıklar oluşu, inkâr edilmelerine gerekçe olamaz. Pozitif bilimlerin ilgi alanı dışında kalan ve duyu organlarıyla

algılanamayan nice varlıkların mevcudiyetine inanıldığı bir gerçektir. Esasen insan aklı, meleklerin varlığını reddetmez; bunu mümkün görür.

Bu konuda kesin bilgi veren, anlamı açık çok sayıda âyet ve hadis bulunmaktadır. Bunlar, meleklerin varlığı konusunda müminlerde hiçbir şüphe bırakmaz. Meleklerin varlığı ile ilgili bazı deliller şöyle sıralanabilir:

a) Bütün peygamberler getirdikleri mesajda meleklerin varlığını bildirmişlerdir. Bütün ilâhî dinlerde melek inancı vardır.

b) Allah'ın kelâmı olduğunda hiçbir şüphe olmayan Kur'ân-ı Kerîm'de meleklerin varlığına ve özelliklerine ilişkin onlarca âyet bulunmaktadır. (bk. el-Bakara, 2/30-34; Hûd, 11/69-70; el-Hicr, 15/28-29; Fâtır, 35/1; ez-Zâriyât, 51/24-28; en-Necm, 53/5; et-Tahrîm, 66/6)

c) Hayatı boyunca hiçbir zaman yalan söylememiş olan Hz. Peygamber (s.a.s.), pek çok hadisinde meleklerden, onların özelliklerinden ve kimi zaman onları gördüğünden bahsetmiştir. (bk. Müslim, Zühd, 60 [2996])

d) Yüce Yaratıcı'nın makro ve mikro âlemde yarattığı varlıklardaki eşsiz güzellik ve mükemmelliği görüp değerlendiren ve bu suretle Allah'ı (c.c.) tesbih ederek yücelten özel varlıkların bulunması, aklın kabul edeceği bir hususdur.

12. "Kirâmen kâtibîn" ne demektir?

"Değerli yazıcılar" anlamına gelen "kirâmen kâtibîn", insanların yanlarında bulunan ve onların yaptıkları işleri amel defterine yazmakla görevli olan melekler demektir. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmaktadır: *"Hâlbuki sizin üstünüzde hakiki bekçiler ve çok değerli yazıcılar (Kirâmen Kâtibîn) vardır ki onlar ne yaparsanız bilirler."* (el-İnfitâr, 82/11-12) "Hafaza", "rakîb-atîd" melekleri de denilen bu meleklerin belirtilen yazma görevinden başka âhiret günü hesap sırasında yapılan işlere şahitlik edecekleri de âyetlerde şu şekilde bildirilmektedir: *"Sûr'a üfürülecek. İşte bu, önceden bildirilen tehdidin gerçekleşeceği gündür. Herkes beraberinde bir sevk edici, bir de şahitlik edici (melek) ile gelir."* (Kâf, 50/20-21) Diğer taraftan İslam âlimleri, söz konusu meleklerin yazma daha doğrusu kayda alma görevini nasıl yaptıkları konusunda kesin bir şey söylenemeyeceğini beyan etmişlerdir.

13. "Cin" diye bir varlık var mıdır?

Cin, sözlükte "örtülü ve gizli varlık, görünmeyen şey" anlamındadır. İnsanın duyu organlarıyla idrak edilemeyen bu varlıkların mahiyetleri konusunda fazla bir bilgimiz bulunmamaktadır. Cinlerin varlığı ve mahiyetlerine dair bilgiler, ancak vahiy yoluyla bilinir.

Kur'ân-ı Kerîm'de cinlerin alevli/dumansız, yalın ateşten yaratıldıkları zikredilir. (bk. el-Hicr, 15/27; er-Rahmân, 55/15) Ayrıca Kur'ân'da, "Cin sûresi" adıyla bir sûre mevcut olup daha birçok âyette ve sahih hadislerde cinlerden bahsedilmektedir. Bu bakımdan cinlerin varlığı gerçek olup her müminin buna inanması gerekir.

Cinler, görünmeyen bir boyutta oldukları için onların yaşayış tarzı, insanlarla ilişkileri gibi konularda vahyin bildirdiği dışında kesin yargılarda bulunmak mümkün değildir. Öte yandan cinler, "mutlak gaybı" da bilemezler. Zira mutlak gaybın bilgisi, sadece Allah'a aittir. Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurur: *"Süleyman'ın canını aldığımızda onun öldüğünü asâsını yiyen bir kurtçuk onlara (cinlere) gösterdi. Onun yere yığılmasıyla cinler anladılar ki eğer gaybı bilmiş olsalardı (içerisinde bulundukları) aşağılayıcı azap içerisinde kalmaya devam etmezlerdi."* (Sebe', 34/14)

Zâriyât sûresinin 56. âyetinde ise cinlerin de insanlar gibi Allah'ı bilip ona ibadet etmekle sorumlu oldukları belirtilmiştir.

14. Cinler ve şeytanlar, insanlara zarar verebilir mi?

Cinler de insanlar gibi sorumlu varlıklar olarak yaratılmışlardır. (ez-Zâriyât, 51/56) Allah'a inanıp O'na ibadet eden, iyi amel sahibi olan cinler olduğu gibi insanlara zarar vermek isteyen ve onları iman ve güzel amelden alıkoymaya çalışan kâfir cinler de vardır. Kur'ân-ı Kerîm'de insan ve cinlerin şeytanlarından söz edilir: *"İşte böylece biz her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. Bunlar aldatmak için birbirlerine yaldızlı laflar fısıldarlar. rabbin dileseydi bunu yapamazlardı. O hâlde onları iftiralarıyla baş başa bırak."* (el-En'âm, 6/112) Bu âyette işaret edildiği üzere şeytan işi amel işleyen cinlere şeytan denmektedir. Şeytanların başı olan İblis'in cinlerden olduğu Kehf sûresinin 50. âyetinde şöyle ifade edilir: *"Hani biz meleklere, 'Âdem için saygı ile eğilin' demiştik de İblis'ten başka hepsi saygı ile eğilmişlerdi. İblis ise cinlerdendi de rabbinin emri dışına çıktı. Şimdi siz, beni bırakıp da İblis'i ve neslini, kendinize*

dostlar mı ediniyorsunuz? Hâlbuki onlar sizin için birer düşmandır. Bu, zalimler için ne kötü bir bedeldir!"

Genel olarak Kur'ân-ı Kerîm'e, özel olarak da Türkçe meallerini zikrettiğimiz bu iki âyete bakıldığında şeytanların ve dolayısıyla cinlerin kötülerinin insanlara zarar vermek istemeleri, öncelikle inanç ve amel bakımındandır. Zira Kur'ân'a ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) açıklamalarına göre şeytan ve şeytan işi ameller işleyen cinlerin düşmanlığı, ancak insanları aldatmak ve kötülüğe teşvik etmek suretiyle olmakta, maddî ve fizikî bir zarar vermeden söz edilmemektedir. Bunun için Yüce Allah, *"Şeytanın adımlarını izlemeyin. Çünkü o, size apaçık bir düşmandır."* (el-Bakara, 2/208) buyurmuştur. Burada şeytanın adımlarını izlememekten maksadın şeytanların ve cinlerin vesvesesine kapılarak kötü ameller işlememek olduğu açıktır. Cin sûresinin 6. âyetinde şöyle buyrulmaktadır: *"Doğrusu insanlardan bazı kimseler, cinlerden bazılarına sığınırlardı da cinler onların taşkınlıklarını artırırlardı."* Bu âyette açıklandığı üzere cinlerin insanlara zarar vermesi, Yüce Allah'ın açık ikazına rağmen insanların cinlere sığınıp onlarla iletişim kurma ve medet umma hevesleri yüzündendir. Bunun için Felak ve Nâs sûrelerinde bu duruma işaret edilerek insanların, cinlerin ve her türlü yaratığın şerrinden ve vesvesesinden her şeyin rabbi olan Yüce Allah'a sığınmaları teşvik edilmiştir. Bu demektir ki gerçekten Allah'a iman edenler üzerinde şeytanların ve cinlerin hâkimiyeti, bir baskı kurması ve zarar vermesi söz konusu değildir. Şeytanın ve cinlerden şeytanların hâkimiyeti ve zararı, sadece onu dost edinenler ve Allah'a ortak koşanlar için söz konusudur. (bk. en-Nahl, 16/99-100)

Bu bakımdan müminlerin, cin ve insan şeytanların her türlü şerrinden ve zarar vermesinden Allah'a (c.c.) sığınması ve onlardan korkmaması gerekir. Onlara hiçbir şekilde meyletmeyen ve iradesini sadece hak ve hakikat doğrultusunda kullanan kimseler, cin ve şeytanlardan gelebilecek her türlü etki ve zarardan korunmuş olurlar.

KİTAPLARA İMAN

15. Kur'ân-ı Kerîm'in indirildiği hâliyle korunmuş olduğunun delilleri nelerdir?

Kur'ân-ı Kerîm, Yüce Yaratıcı'nın kıyamete kadar gelecek bütün insanlara indirdiği son ilâhî mesajıdır. O, bu yüce kelâmı indirmiş ve koruyacağını bizâtihi şu âyetiyle ifade etmiştir: *"Şüphesiz o zikri (Kur'ân'ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz."* (el-Hicr, 15/9) Bu ilâhî beyan, onun indirildiği hâliyle korunmuş olduğunun müminler için en büyük güvencesidir. Nitekim bu ilâhî muhafazanın bir gereği olarak Kur'ân-ı Kerîm inzâl olmaya başladığında bir taraftan yazılırken diğer taraftan da ezberlenmiş; özellikle namazlarda olmak üzere sürekli okunmuş, ayrıca Müslümanların inanç, ibadet ve sosyal hayatlarına kaynaklık etmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm, ilk indiği andan itibaren Hz. Peygamber ve bazı sahabîler tarafından tamamen, diğerleri tarafından da kısmen ezberlenmiştir. Kur'ân-ı Kerîm, bu şekilde ezberlenerek ve yazılarak nesilden nesile yalan üzerinde ittifak etmeleri mümkün olmayacak şekilde çok kişi tarafından günümüze kadar nakledilmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.s.) zamanında çeşitli malzemeler üzerine yazılmış olan Kur'ân âyet ve sûreleri, onun vefatını müteakip Hz. Ebû Bekir (r.a.) döneminde komisyon tarafından bir araya getirilerek bir Mushaf oluşturulmuştur. Hz. Osman (r.a.) döneminde de diğer bir komisyon tarafından bu ilk Mushaf esas alınarak çoğaltılan Kur'ân nüshaları, Mekke, Kûfe, Basra, Şam, Bahreyn ve Yemen'e gönderilmiştir. Bu dönemden sonra Müslümanlar, bu nüshalara göre pek çok Kur'ân nüshası yazmış ve Kur'ân-ı Kerîm hiçbir değişikliğe uğramadan günümüze kadar gelmiştir. Elimizde bulunan en eski Kur'ân nüshaları ile günümüzdeki Mushaflar arasında herhangi bir fark bulunmaması da bunu göstermektedir. (bk. Maşalı, "Mushaf", *DİA,* 31/242-248)

16. Yazının icadından önce Allah tarafından gönderilmiş olan kitap veya sahîfeler hakkında bilgi verir misiniz?

Allah Teâlâ, kullarını hidâyete sevk eden bilgileri, emir ve yasaklarını peygamberlerine gönderdiği vahiy yoluyla bildirmiştir. (eş-Şûra 42/51) İlk

insan Hz. Âdem (a.s.) ile başlayan nübüvvet, son peygamber Hz. Muhammed (s.a.s.) ile tamamlanmıştır. İman esaslarından biri de peygamberlere indirilen kitaplara inanmaktır. Kitaplara iman, Allah (c.c.) tarafından bazı peygamberlere kitaplar indirildiğine ve bu kitapların içeriğinin tümüyle doğru ve gerçek olduğuna inanmak demektir. Kur'ân-ı Kerîm, bize tek bir kitaba yani sadece Kur'ân'a değil Allah nezdinden gönderilen bütün kitaplara inanmamızı emretmektedir. (el-Bakara, 2/4) Kitap kelimesi, her ne kadar indirilen vahyin yazılı metnini ifade etse de bununla birlikte istiare yoluyla metnin sözlü şekli için de kullanılmıştır. Dolayısıyla Allah kelâmının sözlü şekline de kitap denilir. (Râğıb, Müfredât, "ktb" md.) Kur'ân-ı Kerîm'de kitap ile aynı anlamda kullanılan kelimelerden biri de suhuftur. Suhuf kelimesi, "sahîfe" kelimesinin çoğulu olup İslam öncesi dönemde kitapla eş anlamlı olarak kullanılmasının yanında mektup, hukukî sözleşme, şiir, hitabe ya da bir araya getirilmiş sözleri nitelemek için de kullanılmaktaydı. Yazıya geçirilsin veya geçirilmesin Yüce Allah'ın indirdiği tüm kitap ve sahîfeler, ilâhî vahye dayanmaktadır.

Günümüzde ulaşılan bilimsel veriler doğrultusunda yazının, M.Ö. 3500 yıllarında Sümerler tarafından icat edildiği kabul edilmektedir. Bu bilgi, arkeolojik bulgulara ve bilimin imkânlar dâhilinde ulaşabildiği diğer verilere dayanmaktadır. Ancak bu durum, Sümerlerden önce kesin olarak yazının olmadığı anlamına gelmemektedir. Bu itibarla yazının tarihçesine ait bu bilgiler esas alınarak vahye dayalı kutsal kitapların kayda geçirilmesiyle ilgili kesin bir hüküm vermek doğru değildir.

Dört büyük kitabın nâzil olduğu dönemde yazının var olduğu kesin olarak bilinmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de isim olarak geçen bu kitapların dışında, Hz. İbrâhim (a.s.) ve Hz. Mûsâ'ya (a.s.) sahîfeler/suhuf verildiği (el-A'lâ, 87/19) açıkça geçmekte olup onların yaşadığı devir de aynı şekilde yazının var olduğu zamana denk gelmektedir. Bununla birlikte insanlık tarihinin başlangıcından itibaren bilgi, yazı dışında sözlü aktarım gibi yöntemlerle muhafaza edilmiştir. Bu itibarla Hz. Âdem (a.s.) , Hz. Şît (a.s.) ve Hz. İdris (a.s.) gibi erken dönemde yaşayan peygamberlere indirildiği kabul edilen sahîfelerin şifahen aktarılmış olmaları yeterlidir. Zira elimizde, yazının var olduğu dönemlerde dahi peygamberlerin kendilerine indirilen kutsal kitapları iki kapak arasında toplayarak günümüzdeki kitap formatına soktuklarına dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

Netice itibarıyla peygamberlere indirilen vahiylerin, levhaların, sahîfelerin, zikirlerin ve kitapların günümüz kitap ve kitapçık algısından hareketle yazıya geçirilip iki kapak arasında toplanma zarureti olduğunu, aksi hâlde onların kitap hüviyeti kazanamayacaklarını düşünmek doğru değildir. Bu minvalde onlarla yazının icadı arasında bir bağlantı kurma gereği de bulunmamaktadır. Şu hâlde kutsal kitapları ve sahîfeleri, lafızları ile insanlara tebliğ edilmek üzere peygamberlere indirilen vahiyler mecmuası olarak algılamak isabetli olacaktır.

PEYGAMBERLERE İMAN

17. Her topluluğa peygamber gönderilmiş midir ve peygamberlerin sayısı kaçtır?

Kur'ân-ı Kerîm, ilk peygamber Hz. Âdem'den (a.s.) son peygamber Hz. Muhammed'e (s.a.s.) kadar pek çok peygamberin gelip geçtiğini ve her kavme Allah'ın peygamber gönderdiğini bize haber vermektedir. (Yûnus, 10/47; en-Nahl, 16/63; Fâtır, 35/24) Bu bağlamda *"Ey Muhammed! Andolsun, senden önceki topluluklara da peygamber gönderdik."* (el-Hicr, 15/10) ve *"Andolsun biz, her ümmete, 'Allah'a kulluk edin, tağuttan kaçının' diye peygamber gönderdik…"* (en-Nahl, 16/36) buyrulmaktadır. Bu âyetler, tarihî süreç içerisinde Yüce Allah'ın (c.c.) genel anlamda insanoğlunu peygambersiz bırakmadığını gösterir.

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan *"Biz, bir peygamber göndermedikçe (kimseye) azap edici değiliz."* (el-İsrâ, 17/15) ve *"Andolsun, senden önce de peygamberler gönderdik. Onlardan sana kıssalarını anlattığımız kimseler de var, durumlarını sana bildirmediğimiz kimseler de var."* (el-Mü'min, 40/78) âyetleri de açık bir şekilde gönderilen peygamberlerin sayısının Kur'ân'da zikredilen yirmi beş peygamberle sınırlı olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte peygamberlerin sayısıyla ilgili kesin bir bilgi yoktur.

18. Önceki semâvî dinler İslam diye adlandırılabilir mi?

İslam; Allah'a (c.c.) teslim olmak, boyun eğmek ve itaat etmek manasına gelir. Kur'ân'a göre İslam; kişinin kendisini yalnız Allah'a teslim etmesi, O'na kul olması ve O'na ibadet etmesi demektir. Tevhidin gereği

de budur. Bu anlamıyla İslam; sadece son peygamber olan Hz. Muhammed'in (s.a.s.) getirdiği dinden ibaret değil bütün peygamberlerin getirdiği bir inanç sistemidir. Bu bakımdan insanlığı temel iman esaslarına davet açısından peygamberlerin tamamının vazifesi aynıdır. Buna göre bütün peygamberlerin ilk daveti tevhiddir. Çünkü tevhid, Hak yoluna girmenin başlangıcı ve Allah'a inanmanın ilk basamağıdır. Cenâb-ı Hak, gönderdiği her peygambere ümmetini tevhide davet etmesini şöyle emretmiştir: *"Senden önce hiçbir resûl göndermedik ki ona: 'Benden başka ilâh yoktur; şu hâlde bana kulluk edin.' diye vahyetmiş olmayalım."* (el-Enbiyâ, 21/25)

Peygamberlik, ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'le (a.s.) başlamış, Hz. Muhammed (s.a.s.) ile son bulmuştur. Dolayısıyla Allah'ın peygamberler aracılığıyla farklı zamanlarda gönderdiği dinin esası aynıdır ve hepsine "İslam", müntesiplerine de "Müslüman" denilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm, bunu açıkça ifade etmektedir: *"Allah, sizi hem daha önce, hem de bu Kur'ân'da Müslüman diye isimlendirdi."* (el-Hac, 22/78)

"İbrahim, ne Yahudi, ne de Hristiyan idi; fakat o, Allah'ı bir tanıyan dosdoğru Müslüman idi." (Âl-i İmrân, 3/67) âyetinde Hz. İbrâhim (a.s.) için Müslüman ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca *"Allah'a, bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakup'a ve torunlarına indirilene, Musa'ya ve İsâ'ya verilen ve diğer peygamberlere Rableri tarafından verilene iman ettik. Onlar arasında bir ayrım yapmayız, biz de Müslümanlarız, deyin."* (el-Bakara, 2/136) âyetinde de peygamberlerin mesajının temelde bir ve aynı olduğu ve bunun da İslam'dan ibaret olduğu ifade edilmiştir. Ancak bugünkü hâliyle Yahudilik ve Hristiyanlık, peygamberlere indiği şekliyle muhafaza edilemediği için bu dinlere bu hâliyle İslam denilemez. Esas itibarıyla hak dinin temel prensiplerinde değişiklik yoktur. Fakat Yüce Allah (c.c.), zaman içinde ibadetlerin şekillerinde ve muamelata dair hükümlerde bazı değişiklikler yapmıştır. Yahudi ve Hristiyanlara gayrimüslim denmesi, onların Allah (c.c.) tarafından İslam'ın son peygamberi Hz. Muhammed'e (s.a.s.) ve onunla gönderilen dine inanmamaları sebebiyledir.

19. Mucize nedir ve çeşitleri nelerdir? Hz. Peygamber'in ne tür mucizeleri vardır?

Mucize, nübüvvet/peygamberlik iddiasında bulunan kişinin doğruluğunu göstermek amacıyla Allah (c.c.) tarafından yaratılan ve nitelikleri

bakımından insanları benzerini getirmekten âciz bırakan olağanüstü hadisedir. (Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muġnî,* 15/199)

İslam âlimleri, hem Hz. Muhammed'in (s.a.s.) hem de diğer peygamberlerin göstermiş oldukları mucizeleri idrak edilmeleri açısından aklî, hissî ve haberî; amaçları bakımından ise hidâyet, yardım ve helâk mucizeleri şeklinde sınıflandırmışlardır.

Aklî mucizeye en büyük örnek Kur'ân'dır. Çünkü Kur'ân, her çağdaki akıl sahibi insana hitap eden, akıllara durgunluk veren, başkalarının benzerini meydana getirmekten âciz kaldıkları büyük ve ebedî bir mucizedir. Bu gerçek, Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle ifade edilir: ***"Eğer kulumuza indirdiklerimizden herhangi bir şüpheye düşüyorsanız, haydi onun benzeri bir sûre getirin, eğer iddianızda doğru iseniz, Allah'tan başka şahitlerinizi (yardımcılarınızı) da çağırın."*** (el-Bakara, 2/23) Hz. Peygamber (s.a.s.) de Kur'ân'ın en büyük mucize olduğunu bir hadisinde şöyle ifade etmiştir: ***"Bütün peygamberlere, kendi dönemlerinde yaşayan insanların iman edeceği birtakım mucizeler verilmiştir. Hiç şüphesiz bana ihsan edilen en büyük mucize, Allah'ın vahyettiği Kur'ân'dır."*** (Buhârî, İ'tisâm, 1 [7274]; Müslim, Îmân, 239 [152])

İnsanların duyularına hitap eden hârikulâde olaylara hissî mucizeler denilir. Hz. Sâlih'in (a.s.) devesi (Hûd 11/64-68), Hz. Mûsâ'nın (a.s.) asâsının yılana dönüşmesi ve elinin parıltılı bir ışık vermesi (el-A'râf 7/106-108), Hz. Îsâ'nın (a.s.) kuş şekline soktuğu çamuru canlandırması, ölüleri diriltmesi, anadan doğma körleri ve alaca hastalığına tutulanları iyileştirmesi (Âl-i İmrân, 3/49; el-Mâide, 5/110) gibi örnekler hissî mucizelerdendir.

Hz. Muhammed'in (s.a.s.) asıl mucizesi, Kur'ân-ı Kerîm olmakla birlikte ona hissî mucizeler de verilmiştir. Bedir Savaşı'nda meleklerin Müslümanlara yardım etmesi (Âl-i İmrân, 3/122-123; el-Enfâl, 8/9-10) hadisesi, Kur'ân'da zikredilen hissî mucizelerden biridir. Resûlullah'ın (s.a.s.) az bir yiyecekle birçok insanı doyurması, az miktardaki suyu çoğaltması, hurma kütüğünün inlemesi (Buhârî, Menâkıb, 25 [3572, 3578, 3583]) olayları da hadislerde zikredilen hissî mucizeler arasında yer almaktadır.

Peygamberlerin Allah'tan gelen vahye dayanarak verdikleri gaybî haberlere haberî mucize denilmektedir. İsyankâr toplumların başlarına geleceğini önceden bildirdikleri felaketlerin aynen vuku bulması, Hz. Îsâ'nın (a.s.), muhataplarının evlerinde ne yiyip ne biriktirdiklerini haber

vermesi (Âl-i İmrân, 3/49), Resûl-i Ekrem'in (s.a.s.) Bizanslılar'ın İranlılar'ı savaşta mağlup edeceğini (er-Rûm, 30/1-4) ve Kisrâ'nın saltanatının yıkılacağını (Buhârî, Menâkıb, 25 [3619]) bildirmesi bu tür mucizelerdendir.

Meydan okuma şartı çerçevesinde inkârcıların gözü önünde ve onları acze düşürecek şekilde zuhur eden mucizelere hidâyet mucizeleri denilmektedir. Bu tür mucizeler, insanların kanaatleri üzerinde etkili olup ön yargıdan uzak kimselere fayda verir. Hz. Sâlih'in devesi, (Hûd 11/64-68) Hz. Mûsâ'nın asâsı ile parıltılı eli (el-A'râf 7/106-108), Hz. Îsâ'nın şifa mucizesi (el-Mâide, 5/110) ve Hz. Muhammed'in Kur'ân mucizesi bunlar arasında sayılır. (el-Bakara, 2/23-24) Sadece Kur'ân okuyup Müslüman olan pek çok kişi olduğu gibi Hz. Mûsâ'nın asâsının yılana dönüşüp sihirbazların yaptığı diğer yılanları yutması sonucu sihirbazların imana gelmeleri gibi olaylar bunlardandır.

Müminlerin ihtiyaçlarını gidermeye yönelik olarak zuhur eden ilâhî yardımlar da yardım/nusret mucizeleridir. Hz. Mûsâ'nın İsrâiloğulları için Allah'ın emriyle kayadan su çıkarması, (el-Bakara, 2/60) kavmine gökten kudret helvası ve bıldırcın gönderilmesi, onların gölgelenmesi için bulut getirilmesi, (el-A'râf, 7/160) Hz. Îsâ'ya gökten yiyecek dolu bir sofra indirilmesi, (el-Mâide, 5/112-115) Bedir ve Hendek gazvelerinde meleklerin Müslümanlara yardım etmesi, (Âl-i İmrân, 3/123-127; el-Ahzâb, 33/9) çeşitli münasebetlerle suyun çoğalması ve yemeğin bereketlenmesi (Buhârî, Menâkıb, 25) bu türdendir.

İnkârda ısrar eden kavimlerin cezalandırılmasına yönelik mucizeler de helâk mucizesidir. Kur'ân'daki açıklamalara göre helâk mucizelerinin şiddetli fırtına, korkunç bir gürültü, tûfan, zelzele gibi tabiî âfetler tarzında gerçekleştiği (el-Ankebût, 29/40) görülmektedir. Nûh kavminin tûfanla (el-Ankebût, 29/14), Semûd, Âd ve Medyen halkının korkunç bir gürültüyle (Sâd, 38/13-15), Lût kavminin yaşadığı şehrin altının üstüne getirilip başlarına taş yağdırılmasıyla (Hûd, 11/82-83, el-Kamer, 54/34), Firavun ve ordusunun ise denizde boğulmak suretiyle (eş-Şuarâ, 26/66) helâk edilmesi bunlardandır. Peygamberlerin birçok delil ve mucizesine rağmen inanmamakta ısrar eden inkârcıların helâk edilmesi, Allah'ın bir kanunudur. Helak mucizeleri, aynı zamanda sonraki nesiller için bir uyarı ve ibret vesilesidir.

20. Kerâmet nedir, nasıl anlaşılmalıdır?

Sözlükte "değer, kıymet, iyi, ahlâklı ve cömert olmak" gibi anlamlara gelen kerâmet kelimesi, terim olarak "mümin ve takva sahibi kimselerde ortaya çıkan ve Allah'ın lütfu olan olağanüstü hâller" şeklinde tanımlanır. (İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab,* "krm" 12/510; Cürcânî, *Ta'rîfât,* "krm" 184)

Kur'ân-ı Kerîm'de kerâmet kavramı doğrudan geçmemekle birlikte peygamber olmadıkları hâlde bazı iyi kullar hakkında hârikulâde olaylardan söz edilmektedir. (el-Kehf, 18/16-26; en-Neml, 27/40) Bu âyetlerden hareketle İslam âlimleri, sâlih kulların kerâmetini hak olarak görmüşlerdir. Bununla birlikte onlar, kerâmeti herhangi bir kimsenin velî oluşunun kesin kanıtı olarak kabul etmemişlerdir. Tasavvuf erbabı da kerâmeti gizlenmesi gereken bir sır olarak görmüşlerdir. (bk. Rifâî, *el-Burhânü'l-müeyyed,* 24, 121; Topaloğlu, *Emâlî Şerhi,* 75-76)

Kerâmet, kerâmet sahibinin masum (günahsız ve hatasız) olduğunu veya gaybı bildiğini göstermez. Aksi bir iddia, naslarla bağdaşmayan ve itikadî açıdan da tehlikeli sonuçlar doğurabilecek bir durumdur. Çünkü gaybı bilen, sadece Allah'tır. (el-En'âm, 6/59; en-Neml, 27/65; el-Cin, 72/26-27) Öte yandan İslam inancına göre günah işlemekten uzak kalmak anlamına gelen "ismet" sıfatı, vahyin kontrolünde oldukları için sadece peygamberlere ait bir vasıftır. Dolayısıyla velîler için böyle bir masumiyet söz konusu değildir.

İslam âlimleri ve mutasavvıflara göre en üstün kerâmet, istikamettir. İstikamet, her hâlinde şer'i şerife riâyet etmek, güzel ahlâk ve doğruluktan ayrılmamaktır. Güzel ahlâk, iyilikseverlik, diğerkâmlık ve cömertlik gibi vasıflar, mümine verilmiş en üstün özelliklerdir. Kur'ân-ı Kerîm'de, Allah'ın bütün müminlerin dostu/velisi olduğunun vurgulanması (Âl-i İmrân, 3/68), bu hususa bir işaret olarak görülebilir.

Gerek âyetlerde gerekse hadislerde Allah'ın (c.c.) bazı sâlih kullarına olağanüstü nitelikte lütuflarda bulunduğu ifade edilmektedir. Bu lütuf, belli bir zaman ve belli şahıslarla da sınırlı değildir. Bununla birlikte kerâmetin, Allah'ın azametinin, lütuf ve kereminin bir delili olduğu ve kerâmet lütfedilen kişilerin olağanüstü sıfatlara sahip kişiler olmadıkları hususu unutulmamalıdır. Ayrıca Allah'ın kudretinde olan bir şeyin kişilerin iradesinde olduğunu kabul etmek, itikadî açıdan da doğru değildir. Hiç şüphe yok ki herkes için temel ölçü, istikamet üzere yaşamaktır.

Diğer taraftan neyin kerâmet sayılıp sayılmayacağı hususunda kesin ve objektif bir ölçü olmadığı için konu, tarihte ve günümüzde daima istismara ve suistimale açık bir konu olmuştur. Unutulmamalıdır ki kişinin olağanüstü olarak değerlendirdiği her hâl, kerâmet olmayabilir. Dolayısıyla kerâmet iddialarına değil kişinin istikametine itibar edilmelidir.

21. Hz. Peygamber'den (s.a.s.) sonra Allah'ın özel olarak seçtiği veya görevlendirdiği kişi ya da grup var mıdır?

Seçilmiş ya da seçkin kavramı, yaratıcı tarafından özel olarak belirlendiğine, görevlendirildiğine, diğerlerinden üstün kılındığına ve kurtuluşa erdiğine inanılan kişi ya da grupları nitelemek için kullanılır. Bu düşünceye bütün eski kültürlerde ve dinlerde rastlanmaktadır.

İslam tarihinin belli dönemlerinde de seçilmişlik zannına kapılan kişi veya gruplardan bahsetmek mümkündür. Bunlar, kendilerinin seçkin olduklarını ifade ederken kurtuluşun da yalnızca kendilerine tâbi olmak ve kendi çatıları altında bulunmakla gerçekleşeceğine inanmaktadırlar. Oysa Kur'ân-ı Kerîm'de, seçilmiş olma iddiasının temelde Ehl-i kitap tarafından dile getirildiği belirtilmekte ve onların bu tutumu şöyle eleştirilmektedir: *"Yahudiler ve Hristiyanlar, 'Biz Allah'ın oğulları ve sevgili kullarıyız' dediler. De ki: 'Öyleyse Allah günahlarınızdan dolayı sizi niçin cezalandırıyor?' Doğrusu siz de O'nun yarattığı sıradan insanlarsınız…"* (el-Mâide, 5/18); *"…Başka insanlar değil de yalnız kendinizin Allah'ın dostları olduğunuzu iddia ediyorsanız ve şayet sözünüze sâdıksanız haydi ölümü temenni edin!..."* (el-Cum'a, 62/6) Hak, adalet ve sorumluluk gibi vasıfların dinin temel umdelerini oluşturduğu İslâm'a göre bahsedilen şekliyle hiçbir kişi ve zümre için seçilmişlikten ve kurtuluştan söz etmek mümkün değildir. Zira İslam'a göre Allah'ın (c.c.) bizzat seçerek risalet görevini verdiği peygamberler (el-En'âm, 6/124; eş-Şûrâ, 42/13) dışında hiç kimse ya da grup, özel bir seçilmişlik konumuna sahip değildir. Herkes, kul olarak eşittir ve kendi yapıp ettiklerinden sorumludur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) sevgili kızına, "*Ey Peygamber'in kızı Fatıma! Allah'ın (azabından) kendini koru! Senin için ben bir şey yapamam.*" (Buhârî, Vesâyâ, 11 [2753], Tefsîr, 26 [4771]; Müslim, Îmân, 89 [351]) diyerek bu gerçeğe işaret etmiştir. Mü'min için dinî konularda Kur'ân ve sünnete uymak, bunların rehberliğinde ictihad etmek ya da ictihad eden âlimlere tâbi olmak dışında bir

yol yoktur. Nitekim bir hadis-i şerifte âlimlerin bu yönü hakkında şöyle buyrulmuştur: *"... Âlimler, peygamberlerin vârisleridir. Peygamberler altın ve gümüşü miras bırakmazlar; sadece ilmi miras bırakırlar. O mirası alan kimse, bol nasip ve kısmet almış olur."* (Ebû Dâvûd, İlim, 1 [3641]; Tirmizî, İlim, 19 [2682]) Burada Hz. Peygamber'den (s.a.s.) sonra özel olarak herhangi bir kişi ya da gruba yer verilmemiş; aksine müminlerin, nebevî mirasa sahip çıkmaları teşvik edilmiştir.

Öte yandan Hz. Peygamber (s.a.s.), kurtuluşa erenlerin kimler olacağı sorusuna "*el-Cemâa*" (İbn Mâce, Fiten, 17 [3992]) başka bir rivâyette de "*Benim ve ashâbımın yolundan gidenler.*" (Tirmizî, İman, 18 [2641]) cevabını vermiştir. Buradan kurtuluşa eren kimselerin (fırka-i nâciye) Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünnetine tâbi olup ashâbının izinden giden, diğer bir deyişle İslam'ın ana yolundan ayrılmayan büyük çoğunluk olduğu anlaşılır. İslâm âlimleri, bu büyük çoğunluğu "sevâd-ı a'zam" nitelemesiyle ifade etmişlerdir. Bu niteleme, herhangi bir özel kişi ya da grubu değil İslâm'ın temel inanç esaslarına gönülden inanan bütün Müslümanları kapsamaktadır.

Sonuç itibarıyla İslam dini, Hz. Peygamber'den (s.a.s.) sonra herhangi bir kimsenin veya grubun Allah (c.c.) tarafından seçildiği ve görevlendirildiği iddiasını benimsemez. Aksine dinimiz, iyilik yolunda insanlığa önder ve örnek olmayı hak eden Müslümanları ve onların başlıca niteliklerini ortaya koymakta, bunun dışındaki her türlü dışlayıcı yaklaşımı reddetmektedir.

22. Günahsız insan var mıdır?

Günah, ilâhî emir ve yasaklara aykırı tutum ve davranışlar anlamına gelir. Mahiyeti ve boyutları değişmekle birlikte günah mefhumu tüm dinlerde vardır. Günah, Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde; "ism", "zenb", "vizr", "cünâh", "hûb" ve "seyyie" gibi farklı sözcüklerle ifade edilmiştir.

Her insan, iyilik veya kötülük yapabilecek özellikte yaratılmıştır. (bk. eş-Şems, 91/8) Hz. Peygamber'in (s.a.s.) *"Her insan hata eder, hata edenlerin en hayırlıları ise tövbe edenlerdir."* (Tirmizî, Kıyâmet, 49 [2499]; İbn Mâce, Zühd, 30 [4251]) şeklindeki beyanı, insanların günah işleme ve hata yapma özelliğine sahip olduğu gerçeğinin açık bir ifadesidir. Aynı doğrultuda Hz. Peygamber'in (s.a.s.); *"Eğer siz hiç günah işlemeseydiniz, Allah günah işleyen ve günahlarından tövbe ve istiğfar eden bir topluluk yaratır da*

onları bağışlardı." (Müslim, Tevbe, 9, 10 [2748]) ifadeleri de oldukça anlamlıdır. Hadis-i şerif, insanın mutlak olarak hatasız, kusursuz ve günahsız olamayacağını vurgulamaktadır. Şüphesiz bu ifadeler, günah işlemeye bir teşvik olmayıp aksine insanın doğasını açıklayan ve kendisini tanımasını sağlayan birer hatırlatma ve uyarıdır. Nitekim pek çok âyet ve hadiste insanın günahlardan ve Allah'ın (c.c.) yasaklarını çiğnemekten sakınması emredilmiştir.

İslam inancında peygamberler dışında "masum" yani günah işlemekten korunmuş kimse yoktur. Bu sebeple herhangi bir kimsenin günahsız olduğunu kabul etmek, İslâm inancına aykırı bir durumdur. Zira günahtan korunmuşluk anlamına gelen "ismet sıfatı", sadece peygamberlere aittir.

İslam âlimleri, peygamberlerin birer beşer olmaları hasebiyle zelle olarak tabir edilen küçük hatalar işleyebilecekleri, ancak peygamberlik görevlerine zarar verecek türden hatalara ve günahlara düşmekten korundukları üzerinde ittifak etmişlerdir. Diğer yandan İslâm dininde, hristiyan teolojisinde olduğu gibi "aslî günah" anlayışı yoktur. Zira hiç kimse, doğuştan günahkâr sayılmaz. İslâm'da, herkes kendi günahından sorumludur. *"Hiçbir kimse başkasının günahını yüklenmez."* (el-En'âm, 6/164; en-Necm, 53/38-39) âyet-i kerîmesi, bu hususu ifade etmekte ve işlenen günahtan ancak onu işleyenin sorumlu tutulacağını belirtmektedir.

İslâm'da, herhangi bir soydan gelmekten veya başka bir sebepten dolayı günahtan korunmuş, olduğu kabul edilen kişi ya da zümre yoktur. Dinî konularda topluma rehberlik eden âlimler de günahtan korunmuş değildir. Onların görevi, İslam'ın inanç, ibadet, ahlâk ve muamelat esaslarını insanlara hatırlatmak ve gerektiğinde ictihad ederek Müslümanların amelî hayatını düzenlemelerine katkı sağlamaktır. Bu bağlamdaki ictihadları isabetli olabileceği gibi hataya da açıktır.

Sonuç olarak masûmiyet, sadece peygamberlere özgü bir korunmayı ifade etmektedir. Bunun dışında herhangi bir kimse ya da grubun hatadan veya günahtan korunmuş olduğu kabulü veya iddiası, İslam inanç esaslarına aykırıdır.

AHİRET, ÖLÜM, KABİR VE KIYAMET

23. "Âhir Zaman" ne demektir? Biz âhir zamanda mı yaşıyoruz?

"Âhir zaman", dünya hayatının kıyamet kopmadan önceki son dilimi anlamında kullanılan bir kavramdır. İslam inancına göre âlemin başlangıcı olduğu gibi sonu da vardır. Ancak bu sonun ne zaman gerçekleşeceğini bilmek, insanın bilgisi dışındadır. İnsanın ömrü gibi âlemin ömrünü belirleme hususundaki bilgi de Cenâb-ı Hakk'a aittir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu gerçek şöyle dile getirilmektedir: *"Kıyametin ne zaman kopacağını sana sorarlar. De ki: 'Onun bilgisi sadece rabbimin nezdindedir. Onun vaktini kendisinden başka kimse açıklayamaz' ..."* (el-A'râf, 7/187); *"Kıyametin ne zaman kopacağını bilmek, ancak Allah'a aittir."* (Lokmân, 31/34) Diğer taraftan Hz. Peygamber'den (s.a.s.) sonra elçi gönderilmeyeceği için ona "âhir zaman peygamberi", ümmetine de "âhir zaman ümmeti" denmiştir. Bu anlamda biz âhir zamanda yaşamaktayız.

24. "Berzah hayatı" ne demektir?

Berzah, sözlükte "iki şey arasındaki engel, perde ve ayırıcı sınır" demektir. Dinî ıstılahtaki karşılığı ise "ölümden sonra başlayan ve mahşerdeki dirilişe kadar devam edecek olan kabir hayatı"dır. *"Onların önlerinde ise yeniden dirilecekleri güne kadar (süren) bir berzah vardır."* (el-Mü'minûn, 23/100) âyetinde geçen "berzah" ile de kastedilen budur. Buna göre ölen herkes berzah âlemine girecektir.

25. Kabir azabı var mıdır?

Duyular ve akıl yürütme vasıtasıyla bilinemeyip vahiy yoluyla sabit olan gaybî konulardan biri de kabir azabıdır. Bu husus bazı âyetlerin işareti, (el-Mü'min, 40/46) çeşitli hadislerin de açık beyanlarıyla (Buhârî, Cenâiz, 86) bilinmektedir. Bir hadis-i şerifte, *"Kabir, âhiret duraklarının ilkidir. Bir kimse, eğer o duraktan kurtulursa sonraki durakları daha kolay geçer. Kurtulamazsa sonrakileri geçmek daha zor olacaktır."* (Tirmizî, Zühd, 5 [2308]) buyrularak ölümle âhiret hayatının başladığı ifade edilmiştir. İnsan, öldükten sonra kabre konulunca Münker ve Nekir adında iki melek kendisine gelerek soru soracaklar, iman ve güzel amel sahipleri bu sorulara doğru

cevaplar verecekler ve kendilerine cennet kapıları açılarak cennet gösterilecektir. Kâfir ve münafıklar ise bu sorulara doğru cevap veremeyecek, onlara da cehennem kapıları açılacak ve cehennem gösterilecektir. Kâfirler ve münafıklar, kabirde acı ve sıkıntı içinde azap görürlerken müminler, nimetler içerisinde mutlu ve sıkıntısız bir hayat süreceklerdir. (Tirmizî, Cenâiz, 70 [1071-1072]) Bu sebepledir ki Resûl-i Ekrem (s.a.s.), pek çok kez kabir azabından koruması için Allah'a (c.c.) niyazda bulunmuştur. (Buhârî, Ezân, 149 [832]; Müslim, Küsûf, 8 [903], Cenâiz, 85 [963]; Ebû Dâvûd, Salât, 152 [880])

26. Ölümü temenni etmek caiz midir?

Bir mümin, ne kadar sıkıntı çekerse çeksin ölümü temenni etmemelidir. Çünkü sıkıntılar da ilâhî imtihanın bir gereği olup sabreden insanlar büyük ecir kazanırlar. Hz. Peygamber (s.a.s.), bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *"Sizden hiçbiriniz başına gelen bir sıkıntıdan ötürü ölümü asla temenni etmesin. Şayet ölümü istercesine olağanüstü bir darlık içinde kalırsa, o zaman şöyle desin: 'Allah'ım! Benim için yaşamak hayırlı olduğu müddetçe beni yaşat, benim için ölüm hayırlı olduğu vakit de beni öldür."* (Buhârî, De'avât, 30 [6351]; Merdâ, 19 [5671]; Müslim, Zikir, 10 [2680])

27. Ölünün arkasından ağlamak ve yas tutmak caiz midir?

Ölüm sebebiyle bir insanın üzülmesi, hüzünlenmesi, kederli bir hâl alması normaldir. Hatta acısını açığa vurup sessizce ağlaması ve gözyaşı dökmesinde bir sakınca yoktur. Hz. Peygamber (s.a.s.) de oğlu İbrahim'in, kızının ve kızının çocuğunun vefatlarında gözlerinden yaşlar akıtarak sessizce ağlamıştır. (Buhârî, Cenâiz, 32, 43 [1284, 1303]) Bunun yanında Allah'ın takdirine karşı çıkmanın ve câhiliye döneminde olduğu gibi yaka-paça yırtarak ağlamanın doğru olmadığını da beyan etmiştir. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.s.) küçükken vefat eden oğlu İbrahim'in ardından *"…Göz ağlar, kalp üzülür, fakat rabbimizin razı olmayacağı söz söylemeyiz."* (Buhârî, Cenâiz, 43 [1303]) buyurması, bu konuda müminler için bir örneklik teşkil eder.

28. Salgın hastalıklar, kıyamet alameti midir?

Dünya hayatının sona ermesi demek olan kıyametin ne zaman kopacağını sadece Yüce Allah bilir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu hakikat şöyle yer

alır: *"Sana 'Ne zaman gelip çatacak?' diye kıyamet saatini sorarlar. De ki: 'Onun hakkındaki bilgi sadece rabbimin katındadır. Vakti geldiğinde onu açığa çıkaracak olan ancak Allah'tır. O (kıyamet), göklere de yere de ağır gelecektir! Sizi ansızın yakalayacaktır!' Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki: 'Onun bilgisi Allah katındadır, fakat insanların çoğu bunu bilmezler."* (el-A'râf, 7/187) Meşhur Cibrîl hadisinde de Hz. Peygamber (s.a.s.), Cebrâil'in "*Kıyamet ne zaman kopacak?*" sorusu üzerine "*Sorulan, sorandan daha iyi bilmemektedir.*" diye cevap vermiştir. (Müslim, İmân, 1 [8]) Bunun anlamı, ne Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ne de Cebrâil'in bu sorunun cevabını bildiğidir.

Kıyamet alametleri, kıyametin kopmasından önce meydana gelecek fizikî, toplumsal veya ahlâkî nitelikli olayları ve belirtileri ifade eder. Kur'ân'da bu alametler arasında Ye'cûc ve Me'cûc'ün gelişinden (el-Enbiyâ, 21/96), dâbbetü'l-arzın çıkışından (en-Neml, 27/82), göğün insanları saracak bir duman (duhân) yayacağından (ed-Duhân, 44/10-11) ve ayın yarılmasından (el-Kamer, 54/1) bahsedilir. Ayrıca kıyamet alametleri şeklinde bir belirleme yapılmamakla birlikte kıyametin kopuşu esnasında gerçekleşecek kozmik ve hârikulâde olaylar ve o anın dehşeti ile ilgili pek çok anlatım yer alır. Bu çerçevede göğün yarılması, dağ ve tepelerin yok edilerek yerin dümdüz hâle getirilmesi, güneşin dürülüp kararması, yıldızların dökülüp sönmesi ve denizlerin kaynatılması (el-İnşikâk, 84/1-2; et-Tekvîr, 81/1-6) gibi olağanüstü kozmik değişimler anlatılır. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) son peygamber olarak gönderilişi, âlimlerin azalması, cehaletin, fuhşun ve içki kullanımının artması ile fitnenin ve öldürmenin yaygınlaşması gibi hususlar da hadislerde sıklıkla sayılan alametler arasında yer alır. (Buhârî, Nikâh, 110 [5231]; Fiten, 5 [7062]; Rikâk, 39 [6504]; Cizye, 15 [3176]; Müslim, İlim, 5, [2671]; Ebû Dâvûd, Fiten, 1 [4255])

Âyet ve hadislerde kıyamet alametlerinin açıklanmasındaki amaç, insanları umutsuzluğa düşürmek değil kesin bir gerçek olan kıyamet ve ebedî mutluluk yurdu âhireti hatırlatarak onlara bir farkındalık kazandırmak ve sorumluluk bilinci içinde yaşamaları gerektiğini hatırlatmaktır.

Âyet ve hadislerde belirli bir hastalığın kıyamet alameti olduğuna dair kesin bir bilgi yer almaz. Aksine kaynaklarımızda veba veya tâun kelimeleriyle ifade edilen ve bazı ümmetlerin cezalandırıldığı bir azap türü olan salgınların belirli zaman aralıklarıyla gidip gelen hastalıklar

olduğu vurgulanır. (Buhârî, Hıyel, 13, [6974]; Ehâdîsü'l-Enbiyâ, 54 [3473]; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 3/416, [15473]) Ayrıca bu hastalıklara sabredip karantina kurallarına uyan müminler için bir rahmet vesilesi olduğu ve bu nedenle ölenlerin de şehit sevabı alacağı nakledilmiştir. (Buhârî, Ehâdîsü'l-Enbiyâ, 54 [3474]) Dolayısıyla salgın hastalıklar, bir yönüyle ilâhî hikmetin ve imtihanın gereği, diğer bir yönüyle de insanların çevreye ve doğaya verdiği zararlar nedeniyle ortaya çıkan küresel bir musibet olarak görülebilir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm, insana endişe ve korku veren çeşitli hastalıkların, âfetlerin ve benzeri durumların insan için bir imtihan vesilesi olduğunu açıkça ifade eder. (el-Bakara, 2/155)

Salgın hastalıkların kıyamet alameti olarak değerlendirilmesi düşüncesi, kıyamet alametleriyle ilgili bazı rivâyetlerde yer alan, ölümlerin hızlı ve yaygın hâle gelerek artmasından bahseden ifadelerin yorumlarından kaynaklanır. Bu şekilde yorumlanan en yaygın sahih hadiste Hz. Peygamber (s.a.s.), altı kıyamet alametini sayar. Bu alametler arasında bazı âlimler tarafından salgın hastalık olarak yorumlanan madde, Buhârî rivâyetine göre ***"Koyunları yakalayan kuâs hastalığı gibi sizi yakalayan mûtân"*** şeklinde geçer. (Buhârî, Cizye, 15 [3176]; Ayrıca bk. İbn Mâce, Fiten, 25 [4042]; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir,* 18/40- 41 [70]; 18/41-42 [71]; 18/42 [72]; 18/64 [119]) Sened açısından sahih olarak değerlendirilen diğer bir rivâyette anlatıldığına göre Hz. Peygamber (s.a.s.), kıyamet kopmadan önce "mûtân-ı şedîd"in gerçekleşeceğini ve akabinde senelerce depremler meydana geleceğini haber vermiştir. (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 4/104 [17005]; Dârimî, *Sünen*, 1/43 [55]; İbn Hibbân, *Sahîh,* 15/180 [6777])

Söz konusu hadisler incelendiğinde kıyamet alametleri arasında sayılan altı maddeden biri olarak "mûtân"ın gerçekleşeceği bilgisinin sahih bir âhâd haber şeklinde bize ulaştığı görülmektedir. Diğer taraftan rivâyetler her ne kadar isnad açısından sahih olsa da metin açısından birçok farklılık barındırmaktadır. Bununla birlikte rivâyetlerin ortak noktası, bu alametin "kûas" gibi bir hastalık sonucu çokça ölüme (mûtân) neden olmasıdır. "Mûtân" kelimesi ölüm veya çokça meydana gelen ölüm anlamına gelir. (Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs,* "mvt"; Aynî, *'Umde,* 15/99) "Kuâs" ise sözlüklerde koyunlara bulaşan ve onları çok kısa sürede öldüren bir hastalık olarak tarif edilir. (İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab,* "k'as" 7/78; Aynî, *'Umde,* 15/100) Aslında sürü hayvanlarında ölüme neden bir hastalık olan "kuâs"ın, hadiste insan için

kullanılması, hızlı bir şekilde ölüme neden olmasındaki benzerlikten dolayıdır. (Aliyyü'l-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtîh,* 8/3411; Kirmânî, *el-Kevâkibü'd-Derârî,* 13/140)

Hadiste hızlı ve çok sayıda ölümün kıyamet alametlerinden biri olduğu anlatılmaktadır. Fakat bunun bir hastalıktan mı yoksa fitne vb. karışıklığın neden olduğu savaş veya katilden mi kaynaklandığı açık değildir. Diğer taraftan pek çok hadiste vebâ veya tâun kelimeleri kullanılmasına rağmen söz konusu hadiste bu kelimelerin yerine "mevt" veya "mûtân"ın tercih edilmesi böyle bir sınırlandırmanın uygun olmadığını göstermektedir. Burada "Amvas" salgını hakkında Hz. Ömer ile Ebû Ubeyde b. Cerrah arasındaki tâuna dair konuşmaları hatırlamak gerekir. Bu rivâyette, ordularıyla Şam'a yaklaşan Hz. Ömer'in, veba haberini alması üzerine muhacir ve ensarla istişare ederek Ebû Ubeyde'nin itirazlarına rağmen geri döndüğünden bahsedilir. Ensar ve muhacirlerle uzun müzakerelerin yapıldığından bahseden bu rivâyette dikkat çeken husus, hiçbir sahabinin tâunu kıyamet alameti olarak değerlendirmemiş olmasıdır. (Müslim, Selâm, 92 [2218]; Muvatta', Câmî, 22)

Âyet ve hadislerdeki kıyamet alametlerine yönelik ifadeleri dünyada meydana gelen müşahhas olaylarla birebir ilişkilendirmek pek mümkün değildir. Dolayısıyla salgın hastalıkları insana dünyadaki amacını ve sorumluluklarını hatırlatıcı, tarihin her döneminde meydana gelen imtihan gereği bir olay şeklinde değerlendirmek hem Kur'ân hem de Sünnet açısından daha doğru bir yaklaşım olarak gözükmektedir. Bu imtihanda insana düşen görev, dünya hayatının geçici olduğu şuuruyla birlikte gerekli tedbirlere riâyet etmektir. Zira insanlar üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmediği için salgınlar daha fazla yayılmakta ve insanlık daha çok zarar görmektedir. Bu tarz her olayı kesin olarak kıyamet alameti saymak, insanların kendi sorumluluklarını göz ardı etmelerine, onları umutsuzluğa sevk etmeye ve alametleri gerekmediği hâlde çoğaltmaya neden olabilir.

Kur'ân ve Sünnet, kıyametin muhakkak gerçekleşeceğini ve ardından ebedî hayatın başlayacağını bildirmiş, insanları bu hususta uyarmış ve yaşamlarını buna göre düzenlemelerini istemiştir. Müslüman'a düşen, kıyametin vaktini tespit etmek değil, kıyametin ne zaman kopacağını soran bir sahabiye Hz. Peygamber'in (s.a.s.) verdiği cevapta olduğu gibi (Buhârî, Edeb, 96 [6171]), kıyamet ve sonrası için ne hazırlık yaptığını sorgulamak ve sorumluluklarını elinden geldiğince yerine getirmeye çalışmaktır.

KADER VE KAZÂ

29. Kader ve kazâya inanmak iman esası mıdır?

Kader ve kazâ, her şeyin Allah'ın belli ve düzen içerisinde yarattığı ve takdir ettiğine delâlet eden âyetlerin yanı sıra ilâhî ilmin olmuş ve olacak tüm varlık ve olayları kuşattığını belirten âyetlerde de vurgulanmıştır. Bu âyetlerin bir kısmında Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"...O'nun katında her şey bir ölçü (miktar) iledir."* (er-Ra'd, 13/8); *"...Her şeyi yaratıp ona bir nizam veren ve mukadderatını tayin eden Allah, yüceler yücesidir."* (el-Furkân, 25/2); *"De ki: Allah'ın bizim için yazdığından başkası bize asla erişmez..."* (et-Tevbe, 9/51)

Bu âyetlerden başka Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğunu, -kulun tercihi ile irtibatlı olarak- dilediğini dalalette bırakıp dilediğini hidâyete erdirdiğini, insanların ölümlerini O'nun takdir ettiğini bildiren âyetler de (bk. ez-Zümer, 39/62; es-Sâffât, 37/96; el-A`râf, 7/178; el-Vâkıa, 56/60) kapsam açısından kâinatta her şeyin belli bir kadere bağlı bulunduğu, bunun da Allah Teâlâ tarafından belirlendiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s.) de "Cibrîl hadisi" diye bilinen hadiste, kaderi, iman edilmesi gereken şeyler arasında saymıştır. Bu hadise göre Cebrâil (a.s.), Peygamberimize, *"İman nedir?"* diye sormuş, o da, *"Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe, hayır ve şerriyle kadere inanmandır."* (bk. Müslim, Îmân, 1 [8]; Ebû Dâvûd, Sünnet, 17 [4695]; Tirmîzî, Îmân, 4 [2610]) cevabını vermiştir.

Ehl-i sünnet âlimleri belirtilen âyetler ve Hz. Peygamber'in hadisleri çerçevesinde kader ve kazâya inanmayı iman esaslarından saymışlardır.

30. Âmentü'de yer alan "Hayır ve şer Allah'tandır" ifadesinin açılımı nedir?

"Hayır ve şer Allah'tandır" demek, bunları yaratanın Allah olduğunu dile getirmektir. Bu ifade, Allah'tan başka yaratıcı olmadığını belirtmek ve vurgulamak içindir. Meselenin insana bakan yönü ise hayır ve şerri kulun cüz'î iradesi ile tercih etmesidir. Bundan dolayı da insanlar iyi ve kötü bütün davranışlarından sorumludur.

"Âmentü" esaslarında ifade edildiği üzere her Müslüman kadere, hayır ve şerrin Allah tarafından yaratıldığına inanır. Çünkü âlemde her şey O'nun irade, takdir ve kudreti altındadır. Âlemde O'ndan başka gerçek mülk ve kudret sahibi, tasarruf yetkisi olan bir başka varlık yoktur. Ancak Allah'ın hayra rızası vardır, şerre ise rızası yoktur. Hayrı seçen kişi mükâfat, şerri seçen ise ceza görecektir. Şerrin Allah'tan olması, kulun fiilinin meydana gelmesi için Allah'ın yaratmasının devreye girmesi demektir. Yoksa Allah, kulların kötü fiilleri yapmalarından razı/hoşnut olmaz ve şerri de emretmez.

Yüce Allah (c.c.), mutlak anlamda hikmetli ve düzenli iş yapan yegâne varlıktır. O'nun şerri yaratmasında da birtakım hikmetler vardır. Canlı ölüden, iyi kötüden, hayır şerden ayırt edilebilsin diye Allah eşyayı zıtlarıyla birlikte yaratmıştır. Ayrıca insana şer ve kötü şeylerden korunma yollarını göstermiş, şerden sakınma güç ve kudretini vermiştir. Dünyada şer olmasa hayrın manası anlaşılamaz ve bu dünyanın imtihan dünyası olma vasfı ve hikmeti gerçekleşemezdi. Şer, Allah'ın adalet ve hikmeti gereği veya kendisinden sonra gelecek bir hayra vasıta olmak ya da daha kötü bir şerri defetmek için yaratılmıştır.

Allah'ın (c.c.) kudreti ile meydana gelen her işte gerek birey gerek toplum için birtakım faydalar bulunabilir. Bizim şer veya hayır olarak gördüğümüz her şey sonucu itibarıyla gördüğümüz gibi olmayabilir. Bir âyette bu husus şöyle açıklanmaktadır: ***"Umulur ki hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayırdır. Ve yine umulur ki sevdiğiniz bir şey de sizin için şerdir. Siz bilmezsiniz, Allah bilir."*** (el-Bakara, 2/216)

31. Kader değişir mi?

İnsan, kaderinin ne olduğunu bilmemektedir. Dolayısıyla insana düşen Allah'ın verdiği akıl, irade ve imkânlar çerçevesinde görevini en iyi şekilde yapma şevki ve gayreti içinde olmasıdır. Allah, ezelî ilmiyle herşeyi bildiği için O'nun ilminde ise bir değişiklik olmaz.

Kaderin değişmesinden bahsettiğimizde insanın kendi irâdî fiillerini tercih ve yönlendirilmesini ifade etmiş oluruz. İnsan kaderini bilmediği için ve eylemlerini kendi irade ve tercihi ile gerçekleştirdiğinden dolayı kaderi de böylece şekillendirmiş olur. Sadakanın belayı defedeceğini, sıla-i rahim yapmanın ömrü uzatacağını belirten hadisler işte bu anlamı ifade etmektedir. Bu durumda dahi Allah'ın ezelî ilminde bir değişiklik olmamaktadır.

32. Müslümanın âfetlere bakışı nasıl olmalıdır?

Kâinattaki her varlık Yüce Allah tarafından belli bir düzen, gaye ve hikmete dayalı olarak yaratılmıştır. Tabiatın işleyişinden gezegenlerin hareketlerine kadar her şey Yüce Yaratıcının takdir ettiği belli bir ölçüye ve bir nizama göre varlığını sürdürmektedir. (Yûnus, 10/5; el-Kamer, 54/49) Bu nizam ve işleyiş içerisinde özel bir statüsü olan insan, akıl nimeti başta olmak üzere pek çok üstün kabiliyetle donatılmış ve vahye muhatap kılınarak diğer varlıklar arasında ayrıcalıklı bir konuma yükseltilmiştir. İnsanın yeryüzündeki en temel vazifesi, varoluşunun gaye ve hikmetini idrak ederek buna uygun bir hayat sürdürmeye gayret etmektir. Bu amaçla insan, Allah Teâlâ'ya samimiyetle bağlanıp iman ederek iyi, güzel ve sağlam işler yapmalı; hayatı boyunca adalet, iyilik ve merhamet gibi temel insani değerlerden ayrılmamalıdır. Nitekim İslam'ın önemli kavramlarından olan "ihsan" ve "itkan", insanın işini en iyi, en sağlam ve en güzel şekilde yapmasını ifade eder. Dünya hayatında insanın rabbine, kendisine ve içinde yaşadığı topluma karşı olduğu gibi tabiata karşı da çeşitli sorumlulukları vardır. Bu durum insana, öncelikle tabiatın bir nimet ve emanet olduğu bilinciyle, onu tahrip ve ifsat etmeden hareket etme sorumluluğu yükler. Zira söz konusu sorumluluk ihmal edilip tabiata zarar verecek işler yapıldığında bunun olumsuz sonuçları yine insana dönecektir. (er-Rûm, 30/41)

Bugün dünya çapında yaygınlık gösteren kuraklık, sel vb. felaketlerin bir sebebi de insanoğlunun tabiata karşı tamahkâr ve hoyratça davranışlar sergilemesidir. İnsan, tabiatla ilişkisinde Allah'ın evrene yerleştirdiği kanunlara uygun hareket etmek ve gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür. Yerleşim yerlerinin inşa ve imarında doğal âfet riskini hesaba katmak, zemin, malzeme ve inşa teknikleri başta olmak üzere gerekli tüm iş ve işlemleri söz konusu kurallara göre planlamak bu sorumluluğun kaçınılmaz bir gereğidir. Zira tabiatın işleyişini dikkate almayan yapılanmalar âfet risklerini beraberinde getirmektedir. Aklı, iradesi, inancı, vicdanı ve başka hiçbir canlıda bulunmayan kabiliyetleri, insanoğlunu her konuda olduğu gibi tabiatla ilişkisinde de sorumlu kılmaktadır. İnsanın bu bilinçle hareket etmesi ve gücünün yettiği hususlarda üzerine düşeni hakkıyla yaparak gerekli tedbirleri alması Yüce Allah'ın emridir.

Dolayısıyla âfetleri ve meydana gelen acı neticelerini, insan irade ve sorumluluğunu yok sayarak tamamen kadere yüklemek doğru değildir.

Hiçbir acının, hüznün ve meşakkatin olmadığı tek yer, ebedî mutluluk yurdu olan cennettir. Bu bakımdan dünyanın, insanın hiç üzülmediği, yorulmadığı, problemlerle karşılaşmadığı, sadece iyilik ve güzelliklerle dolu bir yer olduğu düşüncesi hayatın gerçekliğine uygun değildir. Nitekim insanoğlu tabiatın doğal işleyişinden kaynaklanan birtakım âfet ve sıkıntılarla karşılaşabileceği gibi kendi ihmal ve hatalarının acı neticeleriyle de yüzleşmek durumunda kalabilmektedir.

İnsanoğlu dünyada ebedî hayatına hazırlanacağı bir imtihan sürecindedir. İnsanın bilme ve irade etme özgürlüğü gibi kabiliyetlerine binaen muhatap olduğu bu süreç, aynı zamanda, ona anlamlı bir hayat sürdürme imkânı sunmaktadır. İnsan yaşadıklarını doğru değerlendirerek başına gelen hadiselerden ibret almalıdır. Doğal âfetlere maruz kaldığında da dersler çıkarmalı, sorumluluklarını hatırlamalı, maddî ve manevî alanda yapması gerekenlere yönelmelidir.

İnsan, bir arada yaşamanın gereği olarak başkaları tarafından yapılan hataların sonuçlarıyla da karşı karşıya kalabilir. Böyle bir durum karşısında sergilediği tavır biçiminden sorumludur. Nitekim Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmaktadır: *"Hanginizin daha iyi işler yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratan O'dur"* (el-Mülk, 67/2); *"Her canlı ölümü tadacaktır. Sizi hem iyi hem de kötü durumlarla deneriz; sonunda bize döneceksiniz."* (el-Enbiyâ, 21/35)

Dünya imtihanında başarılı olabilmenin yolu, âfet ve musibetler karşısında serinkanlı tutum ve davranışlar sergilemekten geçer. Başına gelen sıkıntı ve ıstıraplara sabredip en güzel şekilde mücadele edenler, âhirette büyük bir mükâfata, ebedî bir huzur ve refaha kavuşacaktır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de *"Sabredenlere mükâfatları hesapsız verilecektir."* (ez-Zümer, 39/10) buyrulur. Ancak musibetler karşısında sabretmek, hiçbir şey yapmadan sadece beklemek ve sıkıntılara çaresizce katlanmak değildir. Aksine sabırlı davranmak, başa gelen olay karşısında metanet göstermek ve isyana düşmeden olumsuz neticeleri gidermek için azim ve kararlılık göstermektir. Bu gibi durumlarda yapılacak en önemli ve öncelikli şey, âfetlerden zarar gören insanların maddî ve manevî yaralarının sarılması ve acılarının hafifletilmesi için elden gelen bütün gayretin

sarf edilmesidir. Müslümanın başına gelen hadiseler karşısında metanet ve sabır göstermesi, ebedî nimetlere kavuşmasının da vesilesidir. Nitekim Allah Resûlü (s.a.s.) *"Müminin durumu ne hoştur! Her hâli kendisi için hayırlıdır ve bu durum yalnız mümine mahsustur. Bir güzellik kendisine verildiğinde şükreder; bu onun için hayır olur; başına bir sıkıntı geldiğinde ise sabreder; bu da onun için hayır olur."* (Müslim, Zühd, 64 [2999]) buyurmuştur.

Yüce Allah'ın kullarına karşı rahmet ve merhameti sınırsızdır. Bu bakımdan Müslüman, başına gelen âfet ve hastalık gibi zor ve sıkıntılı hadiselerin Allah'ın rahmetiyle karşılık bulacağını bilmelidir. Nitekim Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli vesilelerle kullarını sınayacağını haber verirken, bu süreçleri Allah'a yönelerek sabır ve teslimiyetle karşılayanları şöyle müjdelemektedir: *"İşte rablerinin lütufları ve rahmeti bunlar içindir."* (el-Bakara, 2/157) Aynı şekilde Hz. Peygamber (s.a.s.), mümini inciten ve kendisine sıkıntı veren her hadisenin onun arınmasına ve âhiretteki derecesinin yükselmesine vesile olacağını haber vermiştir. (Müslim, Birr, 52 [2573]; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 1 [3089]) Allah Resûlü (s.a.s.) ayrıca, âfetlerde hayatını kaybeden müminlerin şehit hükmünde olduğunu müjdelemektedir. (Müslim, İmâra, 164 [1914]; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 15 [3111])

Bütün bunların yanında zor zamanlarda dua, niyaz ve yakarışlarla manevî duyguları güçlendirmek ve geleceğe dair umudu korumak büyük önem taşımaktadır. Nitekim Yüce rabbimiz, *"Kullarım sana beni sorduklarında bilsinler ki şüphesiz ben (onlara) yakınım, bana dua ettiğinde dua edenin dileğine karşılık veririm."* (el-Bakara, 2/186) buyurarak her durumda kullarını kendisine yönelmeye davet etmektedir. Zira dua insanı teskin ederek maneviyatını besler, zorluklar karşısında dayanıklılığını artırır ve onun Allah katındaki değerini yüceltir.

Sonuç olarak müminlere düşen görev, zor zamanları sabır ve metanetle karşılamak, dünyanın neresinde olursa olsun âfet ve musibetlere maruz kalanlara yardım etmek için seferber olmak, âfetlerin ortaya çıkardığı acıları azaltıp yaraları sarmaya gayret etmek ve bir daha bu tür âfetlere maruz kalmamak için beşeri planda atılması gereken adımları atarak elden gelen her türlü tedbiri almaktır.

33. "Allah böyle yazmış, ben ne yapayım?" demek doğru mudur?

Kader ve kazâya inanmak iman esaslarındandır. Ancak insanlar kaderi bahane ederek kendilerini sorumluluktan kurtaramazlar. Bir insanın, "Allah böyle yazmış, alın yazım buymuş, ben ne yapayım?" diyerek günah işlemesi uygun olmayacağı gibi günah işledikten sonra kaderi bahane ederek kendisini suçsuz sayması da doğru olmaz.

Kul sorumluluk doğuran fiilleri irade edendir ama yaratan değildir; zira yaratmak Allah'a (c.c.) mahsustur. Kur'ân-ı Kerîm'de, ***"Allah, her şeyin yaratıcısıdır."*** (el-En'âm, 6/102) buyrulmaktadır. Her şeyin yaratıcısının Allah olması, bizim sorumluluktan kaçarak kötü ve yanlış işleri Allah'a havâle etmemize yol açmamalıdır. Bu, kader inancını istismar etmek olur. Ayrıca kader ve kazâya güvenip çalışmayı bırakmak, olumlu sonucun sağlanması ya da olumsuz sonuçların önlenmesi için gerekli sebeplere sarılmamak ve tedbirleri almamak, İslam'ın kader anlayışı ile bağdaşmaz. Zira Allah, her şeyi birtakım sebeplere bağlamıştır. İnsan bu sebepleri yerine getirirse Allah (c.c.) da o sebeplerin sonucunu yaratır. Bu ilâhî bir kanundur ve kaderdir.

Sonuç olarak insanların, sorumluluk alanlarına giren meselelerde "Ben ne yapayım, kaderim böyle" demesi doğru değildir. İnsan, Allah'ın sorumluluk yüklediği alanda özgür bırakıldığı için inancından ve yapıp ettiklerinden hesaba çekilecektir.

BİDAT VE HURAFELER/BÜYÜ VE SİHİR

34. Sihir veya büyü yapmanın ve yaptırmanın dinî hükmü nedir?

Sihir kavramı iki anlamda kullanılmaktadır:

Birincisi; cinler veya tabiatüstü olduğuna inanılan güçlerle yakınlık kurduğunu iddia ederek ve/veya gizli güçler atfedilen kemikler, cisimler, şekiller ve isimler gibi bazı nesneleri kullanarak iksir, tılsım, efsun vb. şeyler yapmak suretiyle ortaya koyulan işlerdir.

İkincisi ise el çabukluğu, göz boyama, renk ve duyu yanıltması, yaldızlı sözler söyleme, çeşitli ilaç, kimyasallar, teknik aletler kullanma gibi yollarla insanlarda farklı bir algı oluşturmayı amaçlayan işlemlerdir.

İslam geleneğinde bu tür uygulamalar da sihir kavramıyla ifade edilmektedir.

Türkçede, sihir ve büyü kelimeleri eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

Kadim toplumlarda yaygın olmakla beraber tarihin her döneminde insanların ilgisini çeken ve varlığını devam ettiren sihrin, yukarıda ifade edilen unsurları kullanarak birine iyilik ya da kötülük etmek veya onu zararlardan korumak, maddî-manevî bir menfaat sağlamak gibi amaçlarla yapıldığı görülmektedir.

İslam dini, sihirle uğraşmayı büyük günahlar arasında sayarak yasaklamıştır. (Buhârî, Tıb, 48 [5764]) Kur'ân-ı Kerîm, sihirle uğraşanların âhirette nasibi bulunmadığını ve onların şerrinden Allah'a sığınılması gerektiğini ifade etmiştir. (el-Bakara, 2/102; el-Felak, 113/4) Zira şeytan, cinler, ruhlar ve yıldızlar gibi varlık veya nesnelere Allah'ın kudreti üstünde bir güç nispet eden, onlarda olağanüstü bilgi ve güç iddiası varsayan bütün sihir türleri, İslam'ın tevhid ve tevekkül inancına aykırı olup kişiyi şirke kadar götürebilmektedir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) bir hadisinde, o günkü uygulamalardan biri olan düğüm yapıp sonra ona üflemek suretiyle sihir yapanların şirk koşmuş olduklarını ve nazar gibi etkilerden korunmak amacıyla bazı nesnelere sığınanların, Allah'ın yardımından mahrum kaldıklarını beyan etmektedir. (Nesâî, Tahrîmu'd-dem, 18 [4079]) Zira Müslümanın, kendisini her an koruyan, gözeten, dualarına icabet eden ilâhî kudreti bırakıp Allah'ın verdiğinden başka bir gücü olmayan âciz varlıklara sığınması, İslam'ın ilkelerine aykırı bir davranıştır.

Bunların dışındaki göz bağcılığı, el çabukluğu, telkin gibi çeşitli beceri, teknik ve yöntemlerin kullanılması suretiyle insanları yanıltmaya, aldatmaya, zarara uğratmaya ve maddî-manevî yönden istismar etmeye yönelik davranışlar ise günahtır. Bununla birlikte el çabukluğu ya da göz boyama gibi usûlleri kullanarak sadece insanları eğlendirmek maksadıyla yapılan gösteriler dinen sakıncalı bir unsur barındırmadığı sürece bu kapsamda değerlendirilmez.

Sonuç olarak müminlerin sihir veya büyü kapsamında değerlendirilecek her türlü davranıştan özenle kaçınması ve bu tür işlerle meşgul olanlara asla itibar etmemesi, sihirbazların, cinci ve üfürükçülerin tuzağına düşmemesi gerekir. Sihre maruz kaldığını düşünen kişiler, çare

olarak alacakları tıbbi destek yanında, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) öğrettiği dualarla Allah'a (c.c.) sığınmalıdır.

35. Büyü ve sihirden korunmak için ne yapılmalıdır?

İslam dini, büyük günahlar arasında saydığı sihri şiddetle yasaklamış, Kur'ân-ı Kerîm'de sihir yapanların âhiretten nasibi olmadığı ve bunu yapanların şerrinden Allah'a sığınılması gerektiği vurgulanmıştır. (el-Bakara, 2/102; el-Felak, 113/4) Hz. Peygamber (s.a.s.) de sihir yapmayı yedi büyük günah arasında saymıştır. (Buhârî, Vesâyâ, 23 [2766]; Hudûd, 44 [6857]; Müslim, Îmân, 145 [89])

Cahiliye devrinde sihir/büyü çok yaygındı. Cincilik, kâhinlik, yıldızlardan hüküm çıkarmak, fal oklarına başvurmak, iplere düğüm atıp üflemek gibi işlemler yapılırdı. Müşrikler bu durumun da etkisiyle işi, Kur'ân'ın bir sihir eseri olduğunu ileri sürmeye kadar vardırmışlardı. (Sâd, 38/4; ez-Zârîyât, 51/52)

Sihre ve büyüye karşı en etkili çözüm, Allah'a sığınmak ve O'na güvenmektir. Hz. Peygamber (s.a.s.), her şeyin şerrinden Allah'a sığınarak sürekli Felak ve Nâs sûreleri ile Âyetü'l-kürsî'yi okumuştur. (Buhârî, Vekâlet, 10 [2311]; Fezâilü'l-Kur'ân, 10, 14 [5010, 5016-5017]) Ayrıca o, torunları Hz. Hasan (r.a.) ve Hz. Hüseyin'i (r.a.) nazar, büyü ve benzeri olumsuzluklardan korumak için şu duayı okumuştur:

أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ وَهَامَّةٍ وَمِنْ كُلِّ عَيْنٍ لاَمَّةٍ

"Her türlü şeytan ve zehirli haşarattan ve bütün kem gözlerden Allah'ın eksiksiz kelimelerine sığınırım." (Buhârî, Ehâdîsü'l-enbiyâ, 10 [3371])

Bunun yanında sihre maruz kaldığını düşünen bir kimsenin, şifayı Allah'tan umarak güvendiği insanlara müracaatla kendisine Kur'ân okutması ve dua ettirmesinde bir sakınca yoktur. Din İşleri Yüksek Kurulu 28 Eylül 1979 tarih ve 1883 sayılı kararında Cenâb-ı Hak'tan şifa umarak hastalara Kur'ân-ı Kerîm ve şifa ile ilgili dualar okumanın caiz, halkı kandırmak ve gaipten haber vermek amacıyla üfürükçülük yapmanın ise dinen yasak olduğunu belirtmiştir.

36. Göz değmesine karşı nazar boncuğu takmak caiz midir?

Nazarın mahiyeti ve keyfiyeti kesin olarak bilinmemekle beraber, bazı kimselerin bakışlarıyla olumsuz etkiler meydana getirebildikleri dinen de kabul edilmektedir. Bir hadis-i şerifte, *"(Nazardan) Allah'a sığının, çünkü nazar (göz değmesi) haktır."* (İbn Mâce, Tıb, 32 [3508]) buyurulmaktadır. Resûlullah'ın (s.a.s.) nazar değmesine karşı Âyetü'l-kürsî ile İhlâs ve Muavvizeteyn (Felak, Nâs) sûrelerini okuduğu; ashâbına da bunları okumalarını tavsiye ettiği; göz değmesinden kurtulmak için ayrıca doğrudan Allah Teâlâ'ya (c.c.) yakardığı rivâyet edilmektedir. (bk. Buhârî, Tıb, 32-38 [5735-5742]; Tirmizî, Tıb, 16 [2058]; İbn Mâce, Tıb, 32-36 [3508-3525]; Kâmil Miras, *Tecrîd Tercemesi,* 12/90)

Nazar konusunda Hz. Peygamber'in tavsiyelerini uyguladıktan sonra sonucu Yüce Allah'tan beklemek İslam inancının gereğidir. Dinimizde nihai etkiyi Allah'tan başkasına atfeden tutum, davranış ve inanışlar yasaklanmıştır. Bu sebeple nazar boncuğu ve benzeri şeylerin, bunlardan medet ummak amacıyla boyuna veya herhangi bir yere takılması caiz değildir. Bu tür davranışlarda bulunanlar hakkında Resûlullah (s.a.s.), *"Kim nazarlık takarsa Allah onun işini tamama erdirmesin."* (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 4/154 [17440]) buyurmuştur. Diğer bir hadiste ise nazarlık takan ve nazarlığa koruyucu etki atfeden kimsenin Allah'a ortak koşmuş olacağı ifade edilmiştir. (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 4/156 [17458]) Nazardan korunmak için böyle hurafeleri terk edip Hz. Peygamber'in öğrettiği duaları yapmak gerekir. (bk. Buhârî, Tıb, 32-38 [5735-5742]; Tirmizî, Tıb, 16 [2058]; İbn Mâce, Tıb, 32-36 [3508-3525]; Kâmil Miras, *Tecrîd Tercemesi,* 12/90) Bu çerçevede Felak ve Nâs sûreleri yanında Hz. Peygamber'in (s.a.s.) torunlarına yaptığı şu dua da okunmalıdır: *"Her türlü şeytan ve zehirli haşarattan ve bütün kem gözlerden Allah'ın eksiksiz kelimelerine sığınırım."* (Buhârî, Ehâdîsü'l-enbiyâ, 10 [3371])

37. Muska kullanmak caiz midir?

Muska; hastalık, göz değmesi, âfetten korunmak veya kurtulmak gibi amaçlarla insanların yanlarında taşıdıkları, içinde bazı âyet, hadis ve duaların yazılı bulunduğu metindir. Çoğunlukla koruyucu bir malzemeye sarılı olarak kullanılır.

Korku ve nazardan korunmak, bazı hastalıklardan şifa bulmak için dua etmek, Kur'ân-ı Kerîm'den âyetler okumak, caizdir. (Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 9 [5007]; Müslim, Selâm, 65-66 [2201]; İbn Mâce, Tıb, 35-36 [3517-3525]) Âyet ve dua gibi metinlerin bir şeye yazılıp insanların bedenlerine asılması veya iliştirilmesi konusunda Hz. Peygamber'den bir rivâyet yoktur. Ancak Abdullah b. Amr, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) *"Sizden biriniz uykuda korkarsa 'Allah'ın gazab ve azabından ve kullarının şerrinden, şeytanların vesvesesinden ve yanıma gelmelerinden, eksikliği olmayan Allah'ın sözlerine sığınırım.' desin. O takdirde, hiçbir şey ona zarar vermez."* buyurduğunu bildirmiş ve kendisi de bu duayı temyiz çağına gelen çocuklarına öğretip, temyiz çağına gelmeyen çocukları için yazıp boyunlarına asmıştır. (Ebû Dâvûd, Tıb, 19 [3893]; Tirmizî, De'avât, 94 [3528])

Bazı âlimler, Kur'ân-ı Kerîm'den âyetlerin yazılıp muska yapılarak takılmasında bir sakınca görmemektedir. (Şâfiî, *el-Ümm*, 7/241; Zeylaî, *Tebyîn*, 1/58) Bununla birlikte muskadan medet umma, onu koruyucu olarak algılama, Allah'tan (c.c.) beklenilecek şeyleri muskadan bekleme gibi olumsuzluklara sebep olacaksa muska kullanılması caiz değildir. Bu bağlamda insanların duygularını istismar edenlere karşı da uyanık olunmalıdır.

38. Yoga yapmanın hükmü nedir?

Yoga, Hinduizm ve Budizm'de kişiye birtakım ilâhî bilgiler ve yetenekler kazandırarak onun arınmasına ve hakikate ulaşmasına aracı olması amacıyla uygulanan bir yöntemdir.

Son yıllarda ülkemizde bedensel egzersiz ve psikolojik terapi faaliyetleri görünümünde yaygınlaşan yoga merkezlerinin önemli bir kısmı kendilerini bu dinlerden ayrıştırarak bağımsız yoga uygulayıcısı olduklarını söylemiyle faaliyet göstermektedirler. Ancak yoganın dinî bir yönünün bulunmadığı ve zihinsel arınmayı amaçlayan alıştırmalar olduğu söylemi tam olarak gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü Hint dinlerinde yoga, dinî bir uygulama olarak varlığını sürdürmektedir. (Tümer, "Brahmanizm", *DİA*, 6/331)

Buna göre bir Müslümanın, başka bir dinin inanç ve ibadetlerine dayandığını bilerek yoga yapması caiz değildir. Zira bir Müslümanın İslam'ın inanç esaslarını ve temel prensiplerini göz ardı etmesi, başka

dinlere ve inançlara ait ibadet şekillerinden medet umması ve bunları benimsemesi düşünülemez.

39. Reenkarnasyon inancının İslam'da yeri var mıdır?

Ruh göçü ya da tenasüh olarak ifade edilen reenkarnasyon; ölen bir kimsenin ruhunun bir başka varlığa geçmesi (hulûl) anlamına gelir. Daha çok Hint coğrafyasında zemin bulan ruh göçü inancına göre ruh, ölümle birlikte yok olmayıp başka bir bedende yaşamaya devam eder. Ruh göçü inancının, Hint kültüründeki ölümsüzlük düşüncesi ve kast sisteminden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'da ise bir kimsenin ölümüyle ruhunun başka bir varlıkta yeniden bedenleneceği inancı yer almaz. Bununla birlikte ruh göçü inancı, kültürel etkileşimin bir neticesi olarak bu dinlerin bazı aşırı fırkalarına ve bâtınî grupların içerisine sirâyet etmiştir.

Ruhun ve ölümden sonraki hayatın mahiyet ve keyfiyeti, gaybî konulardan olup akıl yürütmeyle bilinemez. Bu tür konularda ancak bir Peygamber'in haber vermesiyle kesin bir yargıya varılabilir. Kur'ân-ı Kerîm ve hadis-i şeriflerde "ruh göçü" ve benzeri bir anlayışı doğrulayan ya da buna işaret eden bir delil yoktur. Aksine Kur'ân-ı Kerîm'de, ölen bir kimsenin dünyaya tekrar geri dönemeyeceği açıkça ifade edilmiştir:

حَتَّى إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ
كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ

"Onlardan birine ölüm gelince; 'rabbim, beni dünyaya geri çevir, belki yapmayıp noksan bıraktığımı tamamlar, iyi işler işlerim', der. Hayır, bu onun kendi sözüdür. Diriltilecekleri güne kadar arkalarında [geriye dönmekten alıkoyan] bir engel (berzah) vardır." (el-Mü'minûn, 23/99-100; Ayrıca bk. el-En'âm, 6/27-28)

Sonuç olarak; İslam'a göre "ruh göçü" ya da ölümden sonra ruhun başka bir bedene intikali, diğer bir varlıkta yeniden doğması veya bedenlenmesi inancı batıldır.

40. Lohusanın ilk sütünün bebeğe verilmemesi, kırk gün dolmadan evden çıkmaması, lohusa kadınların bir araya gelmemesi gibi anlayışların dinî bir dayanağı var mıdır?

Lohusanın ilk sütünün bebeğe verilmemesi gerektiği şeklindeki anlayış, dinî bir dayanağa sahip olmadığı gibi tıbbi bilgilerle de uyuşmamaktadır. Lohusanın kırk gün boyunca evden çıkmaması veya lohusaların bir araya gelmemeleri gerektiği şeklindeki inanışlar da tamamen hurafe olup dinî bir dayanağı bulunmamaktadır.

41. Bebeğin göbek bağının cami, okul bahçesi gibi yerlere gömülmesi doğru mudur?

Göbek bağının cami, okul gibi mekânlara gömülmesine dair inanışın dinî bir dayanağı bulunmamaktadır. Ancak insanın bir parçası olduğu için saygı gereği göbek bağının uygun bir yere gömülmesi tavsiye edilir.

42. Bebeğin doğumunun kırkıncı gününde dinen yapılması gereken işlemler var mıdır?

Bebeğin doğumunun kırkıncı gününe dair dinen yapılması gereken herhangi bir işlem bulunmamaktadır. Kırk gün boyunca bebeğin ve annenin evden dışarı çıkmaması, bebeğin kırkının çıkarılması gibi uygulama ve inanışların dinî bir dayanağı yoktur.

İNANÇLA İLGİLİ DİĞER KONULAR

43. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat hakkında bilgi verir misiniz?

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat ya da kısaca Ehl-i Sünnet tabiri "Hz. Peygamber ile ashabın dinin temel konularında takip ettikleri yolu benimseyenler" manasına gelir. (Yavuz, "Ehl-i Sünnet", *DİA*, 10/525) Bilindiği gibi rabbimizin insanlığa gönderdiği İslam'ın öğretileri, son vahiy Kur'ân'ın Hz. Muhammed (s.a.s.) tarafından tebliğ ve beyan edilmesiyle vücut bulmuştur. Hz. Peygamber'in Sünneti; Kur'ân'ın beyanı, somut bir açıklaması ve uygulamasıdır. Kur'ân'ın Hz. Peygamber'e itaati emretmesi, ona Kitab'ı beyan görevi vermesi, onun ve beraberindeki müminlerin yolundan

ayrılmayı yasaklaması gibi hükümler, Allah Resûlü'nün Sünnetinin Müslümanlar için sürekli bir rehber ve model olmasını zorunlu kılmıştır.

Ashâb-ı Kirâm, Resûlullah'a iman edip onunla uzun süre beraber bulunmuş, davranışlarına şahit olmuş, söylediklerini dinlemiş, onun yüce ahlâkını benimsemiş kişilik sahibi, samimi ve fedakâr şahsiyetlerdir. Vahyin inişinin ve tatbikatının canlı tanığı olan Sahâbe-i Kiram, İslam'ı bizzat Hz. Peygamber'den görmesi, öğrenmesi ve yaşayarak sonraki nesillere aktarması nedeniyle önemli bir yere ve ayrıcalığa sahiptirler.

Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra Müslümanlar arasında siyasî ihtilaflar baş göstermiştir. Hz. Ali ve Hz. Muaviye arasındaki hakem olayından sonra Haricilik, diğer Müslümanları tekfir eder bir nitelikte ortaya çıkmış ve ümmetin büyük kitlesini teşkil eden ana topluluktan (Cemaat, Sevâd-ı azam) ayrılmıştır. Aynı şekilde Hz. Ali ve onun soyundan gelenlerin imâm/halife olmalarını dinî bir emir ve esas olarak telakki eden ve bunu imanın bir şartı olarak görenler de Hz. Ali taraftarları anlamında "Şia" ismiyle ayrı bir grup oluşturmuşlardır.

Bütün bu siyasi mücadeleler neticesinde büyük günah işleyenin durumu, kader, imâmet ve yöneticilere itaat gibi meseleler başlıca tartışma konularını oluşturmuştur. Bunun yanında farklı inanç ve kültürlerle karşılaşılması, naslarda yer alan Allah'ın fiilleri ve sıfatları gibi bazı hususların yeniden yorumlanması ihtiyacını doğurmuştur. Bu tür meseleler Mutezile, Müşebbihe ve Mücessime gibi yeni ekollerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Ümmetin büyük kitlesini teşkil eden ana topluluk, Kur'ân'ı ve Hz. Peygamber'in Sünnetini esas almış ve başta Râşit Halifeler olmak üzere Sahâbenin yolunu takip etmiştir. Ümmetin ana gövdesine "Ehl-i Sünnet ve›l-cemaat" adının verilmesinde esas unsur budur. Çünkü diğer gruplar bir veya daha fazla noktada İslam'ın temel esaslarından olmayan bazı meseleleri inanç esası haline getirmeleri gibi nedenlerle "Cemaat"ten ayrılmışlardır. Mesela Hariciler, büyük günah meselesindeki dışlayıcı itikatlarıyla diğer Müslümanları tekfir etmişler, âyet-i kerimeleri, Kur›ân ve Sünnet bütünlüğü içerisinde bilinen anlamlarından farklı olarak yanlış yorumlamışlardır. Aynı şekilde Şiîler, Hz. Peygamber'den sonra ümmetin dinî ve siyasî liderinin (imâmın) kim olacağı meselesinde konuyla ilgili Kur'ân ve Sünnetin temel tutumunu ve Sahâbenin anlayışını terk edip,

bazı âyet ve rivâyetleri kendi görüşleri doğrultusunda zorlama yorumlara tabi tutmuşlardır. Onlar, imâmetin vahiyle bildirilen ve bir inanç esası olarak kabul edilmesi gereken dinî bir hüküm olduğunu iddia etmişler, âyet ve hadisleri de bu yanlış anlayışlarına dayanak yapmışlardır.

İşte İslam'ın anlaşılması ve yaşanmasında Hz. Peygamber'in Sünnetini ve ilk üç nesil Müslüman ümmetin çoğunluğunun (Cemaatin) yolunu takip eden ana kitleye, «Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat» adı verilmesi böyle bir arka plana dayanmaktadır.

Tarih boyunca selef-i sâlihînin yolunu takip eden geniş Müslüman kitlelerin mensubu bulunduğu Eşarîlik ve Matüridîlik gibi itikadî mezhepler ile Hanefîlik, Malikîlik, Şafiilik ve Hanbelîlik gibi amelî/fıkhî mezhepler, Ehl-i Sünneti temsil edegelmiştir. Aynı şekilde bu itikadî ve fıkhî anlayışları benimseyen ve şer'î esaslara bağlı kalan tasavvufî yorumlar da Ehl-i Sünnet içerisinde kabul edilmiştir. Dolayısıyla Ehl-i Sünnet tabiri dışlayıcı değil, Kur'ân ve Sünneti anlama ve yorumlamada Sahâbe ve selef-i sâlihînin anlayışını takip eden, açıkça bidat ve dalâlete düşmeyen bütün Müslümanları kapsayıcı bir kavramdır.

Ehl-i Sünnetin en önemli ilkelerinden biri, aynı kıbleye yönelen (Ehl-i kıble) hiçbir Müslümanı İslam dairesi dışında görmemektir. Zira bidata varan görüşleri nedeniyle, Ehl-i Sünnet ana gövdeden ayrılanlara "Ehl-i bidat" adı verilmiş, ancak bu tekfir gibi ağır bir nitelemeye dönüştürülmemiştir. Ehl-i Sünnete göre bir kimseye Müslüman isminin verilmesi, onun "Ehl-i kıble" oluşu ve Kelime-i Tevhid'i tasdik etmesiyle ilgilidir. Yani "Lâ ilâhe illallâh Muhammedün Resûlullâh" düstûrunu benimseyen ve dile getiren herkes mümindir. Bu kimse, dinin emir ve yasakları konusunda ihmalkâr davransa da İslam dışında görülemez ve küfürle itham edilemez. Ehl-i Sünnetin bu konulardaki bazı esasları şöyledir:

- Bir fiil veya sözün "küfür" kapsamına girmesiyle, bu tür fiilleri işleyen veya sözleri söyleyen kimse hakkında "kâfir" hükmü verilmesi aynı şey değildir. Dinin zorunlu olarak bilinen esaslarından birisini veya birkaçını inkâr ettiğini kendi irade ve rızasıyla açıkça beyan etmedikçe bir kimsenin kâfir olduğuna hükmedilemez.

- Kur'ân âyetlerine getirilen yorum ve tevil, Allah'tan başka bir ilâhın varlığını kabul etme, Allah'ın bazı insanların şahsına hulul ettiğine

inanma, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) peygamberliğini inkâr etme veya peygamberliğin O'ndan sonra devam ettiğini iddia etme; katî delillerle sabit olan haramları helal sayma ya da şer'î yükümlülükleri kaldırma gibi dinin zorunlu olarak bilinen hüküm ve esaslarının dışına çıkmadığı veya bunları alay konusu etmediği sürece tekfir sebebi olarak görülmez. Bu itibarla İslam âlimleri bu hususu, "tenzilin inkârı küfürdür, tevili ise küfür değildir" şeklinde bir ilke haline getirmişlerdir.

Bununla beraber günümüzde bazı kişi ve gruplar kendi görüşlerini merkeze alıp bunlara aykırı gördükleri her türlü farklı yorumu Ehl-i Sünnet karşıtı olarak nitelendirmekte ve mahkûm etmektedirler. Bu ve benzeri daraltıcı ve dışlayıcı tutumlar, İslam tarihi boyunca kuşatıcılığı ve kapsayıcılığı esas alan Ehl-i Sünnet anlayışıyla uyuşmamaktadır. Özellikle günümüzde Ehl-i Sünnet kavramını dinî ve ideolojik bir yaftalamaya dönüştüren bu anlayışlar, ayrımcı ve ötekileştirici bir tavrı öne çıkardığı gibi güncel meydan okumalar karşısında yeni yorum ve çözümlere yönelen tüm arayışları Ehl-i Sünnet dairesinden çıkmakla itham etmektedirler.

Müslümanın yapması gereken geçmişten günümüze İslam'ın ana yolunu temsil eden Ehl-i Sünnet tabirini bu türden dışlayıcı bakış açılarına kurban etmemesi ve bu kavramı ideolojik bir yaftalamaya alet etmemesidir. Bu itibarla Ehl-i Sünnet yaklaşımı, yukarıda belirtilen çerçevede bütün Müslümanları kucaklayan ve ötekileştirmeden İslam'ın kardeşlik inancını pekiştiren bir anlayıştır.

44. Ruhun varlığı, mahiyeti, yaratılışı ve ebedîliği konusunda bilgi verir misiniz?

Ruh, genel itibarıyla hayatın kendisine bağlı olduğu öz şeklinde ifade edilmiştir. (bk. İbn Manzur, Lisânu'l-Arab, "rvh" 2/462) Bu terim, "nefs" kelimesiyle aynı anlamda kullanıldığı gibi farklı manalarda da kullanılmıştır. (Rağıb, *Müfredât,* "rvh" 369) Farklı tarifleri bulunmakla birlikte kelâm âlimlerinin ekseriyetine göre insan ruhu; ana rahminde insana melek tarafından verilen/üflenen ve ölümü anında ise insan bedeninden çıkarılan hakikat şeklinde tanımlanmıştır. (bk. et-Tehânevî, *Keşşâf,* "rvh", 1/875-885; Yavuz, *"Ruh"*, *DİA,* 35/187)

Kur'ân-ı Kerîm'de *"Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: "Ruh rabbimin işlerinden bir iştir ve size onunla ilgili pek az bilgi verilmiştir."* (el-İsrâ, 17/85) buyrularak insanlara ruhun mahiyeti hakkında sınırlı bilgi verildiği ve onun gerçek bilgisinin Allah katında olduğu ifade edilmiştir. Ruh, Allah'ın zatının bir parçası değil, kendi dışında yarattığı bir özdür. Şu âyeti kerimede *"Onun şeklini tamamladığım ve ona ruhumdan üflediğim vakit siz de hemen onun için secdeye kapanın."* (el-Hicr, 15/29) şeklinde ruhun Allah'a nispet edilmesi, "Beytullah" misalinde olduğu gibi ruhun önemine ve mertebesinin yüceliğine işaret etmek içindir. (Elmalılı, *Hak Dini*, 3/814)

İslam âlimleri ruh ve bedenin ayrı birer varlık olduğunda ittifak etmişlerdir. Söz konusu ayrılığa işaret eden pek çok âyet ve hadis de bulunmaktadır. (bk. el-Hicr, 15/29; es-Secde, 32/9; Sâd, 38/71-72; Müslim, Cenâiz, 7 [920]) Ruhun yaratılmış olduğu konusunda ittifak eden âlimler onun bedenden önce mi yoksa beden oluştuktan sonra mı yaratıldığı hususunda görüş ayrılığı içerisindedirler. Bazı âlimler ruhun bedenden sonra yaratıldığını kabul ederken (İbn Kayyım, *er-Rûh*, 2/453 vd.) bazıları ise bir kısım âyet ve hadislere dayanarak (bk. el-A'râf 7/172; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 126 [3075]; Muvatta', Kader, 2) ruhların bedenlerden önce yaratıldığını savunmuşlardır. (Kurtubî, *el-Câmi'*, 7/313-318)

İslam düşünürleri ruh bedene girdikten sonra, onun bedenle nasıl bir ilişki içerisinde olduğuna dair muhtelif görüşler ortaya koymuşlardır. Bazı âlimler bu konuda söz söylemenin mümkün olmadığını savunurken bazıları ise beden ve ruhun nasıl etkileşim içerisinde olduğuna dair farklı kanaatler zikretmişlerdir. (bk. İbn Kayyım, *er-Rûh*, 2/521)

İnsan dünya hayatını ruh-beden bütünlüğü içinde yaşar; öldükten sonra bozulan bu bütünlük âhirette yeniden yaratılışla birlikte tekrar kazanılarak ebedî bir hayata dönüşür. Zira pek çok âyette insanların öldükten sonra yeniden ruh-beden bütünlüğü içerisinde ebedî bir yaşam için diriltilecekleri haber verilmektedir. (bk. el-Bakara, 2/25; Âl-i İmrân, 3/198; Hûd, 11/23; Kâf, 50/34)

Diğer taraftan cin ve melek gibi varlıkların da ruh sahibi oldukları kabul edilmiştir. Öte yandan ruh kavramı, 'canlılığı sağlayan öz' olarak kabul edildiğinde insandakinden farklı niteliklerde hayvanlar ve bitkilerin de ruh sahibi olabileceği değerlendirilmiştir.

Netice itibarıyla Allah'ın "kün" emriyle yarattığı bir varlık olarak telakkî edilen ruh, insanın her daim ilgisine konu olmuş ve hakkında yapılan tartışmalar ekseninde ele alınarak farklı yorumlar geliştirilmiştir. Her ne kadar mahiyeti kapalı olsa da varlığında şüphe olmayan ruh, insan hayatının kendisine bağlı olduğu öz olarak kabul edilmekte, gaybî ve müteşâbih bir konu olması nedeniyle naslarda yer alan bilgiler dışında tafsilatına vâkıf olunamayacağı bilinmektedir. Ruhun mahiyeti hakkında kesin bilgiler ancak Yüce rabbimizin katındadır.

45. Mümeyyiz çocukların ihtidası geçerli midir?

İslam âlimleri iyi ile kötüyü, kâr ile zararı ayırt edebilme kabiliyetine sahip olan mümeyyiz çocukların iman ve ibadetlerini geçerli görmüşlerdir. Ayrıca mümeyyiz çocukların bu tür işlemleri için, velilerinin izin ve icazetini de şart koşmamışlardır.

İslam tarihi kaynaklarında, babaları Müslüman olmayan temyiz çağındaki bazı çocuklara, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) İslam'ı tebliğ ettiği ve onların da Müslüman olduğu belirtilmektedir. Nitekim Hz. Ali'nin (r.a.) henüz temyiz çağında olmasına rağmen babası Ebû Tâlib'in onayına başvurmadan Müslüman olduğu bilinmektedir.

Bu itibarla temyiz çağına ulaşmış, aklî melekelerini kullanabilen kişilerin kendi hür iradeleri ile Müslüman olmaları dinen geçerlidir.

46. Vesvese nedir? Vesveseden kurtulmanın yolları nelerdir?

Fısıltı, evham, şüphe, telkin, kuruntu demek olan vesvese yaygın olarak; kötü bir işin yapılması, iyi bir işin terk edilmesi veya geciktirilmesi ya da eksik yapılması için şeytanın insanı kışkırtması, aklını çelmesi ve akla kötü düşünceleri getirmesi anlamında kullanılır.

Vesveseden kurtulmak için kişi, her şeyden önce Allah'ın kulları için dinde zorluk değil kolaylık dilediğini bilmelidir. Aynı zamanda samimiyet içinde Allah'a sığınmalı, kalbinin onaylamadığı düşüncelerin kendi inancı olmadığını bilerek kötümserlik, endişe ve korkudan kurtulmalıdır. Ayrıca kişinin manevi destek olarak abdestli olmaya özen göstermesi, dua ederek Allah'tan şifa istemesi, ibadetlerini düzgün ve devamlı bir şekilde yapmaya gayret etmesi, kalbine olumsuz düşünceler geldiğinde Fâtiha, Felak ve Nâs surelerini okuması tavsiye edilir.

Ayrıca bir kimsenin abdest ve namaz sırasında bazı uygulamaları eksik yaptığı hususunda kuşkuya düşmesi ve evhamlanması hali de sık karşılaşılan vesveselerdendir. Bu tür kuruntulardan sakınılması veya onların üzerinde durulmaması Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından tavsiye edilmiştir. (Ebû Dâvûd, Ṣalât, 161 [905-906]; Tirmizî, Ṭahâret, 43 [57])

Öte yandan vesvesenin tıp biliminde hastalık olarak tanımlanan bir türü de vardır. Bu hastalık "irade dışı gelen, kişiyi tedirgin eden, bilinçli çaba ile uzaklaştırılamayan düşünceler" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tür rahatsızlığı olanların manevi destekle beraber tıbbî tedavi yöntemlerine başvurmaları tavsiye edilir.

47. Müslüman bir kimsenin inanç konularında şüpheye düşmesi, vesveseye kapılması dinden çıkmasına neden olur mu?

Fısıltı, evham, şüphe, telkin, kuruntu demek olan vesvese yaygın olarak; kötü bir işin yapılması, iyi bir işin terk edilmesi veya geciktirilmesi ya da eksik yapılması için şeytanın insanı kışkırtması, aklını çelmesi ve akla kötü düşünceleri getirmesi anlamında kullanılır. Kur'ân'da vesvesecinin (vesvâs) şerrinden Allah'a sığınılması emredilmiş, (en-Nâs, 114/1-6) şeytanın Hz. Âdem ile eşini cennetten vesvese yoluyla çıkardığı bildirilerek müminlerin bu konuda duyarlı olmaları istenmiştir. (el-A'râf, 7/20)

Şeytanın insanı küfre sürükleme yollarından birisi de, onu şüphe ve tereddüde götürebilecek sorulardır. Kalpten geçen bu sorular, hiç şüphesiz şeytanın vesvesesi ile meydana gelmektedir. Nitekim Allah Resulü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Şeytan sizden birinize gelerek 'filan ve filan şeyi kim yarattı?' der. O kişi 'Allah yarattı' deyince peki, 'Allah'ı kim yarattı?' der. İş bu dereceye varınca o kimse hemen Allah'a sığınsın ve o düşünceden uzaklaşsın!"* (Buhârî, Bedü'l-halk, 11 [3276]; Müslim, Îmân, 214 [134]), *"Allah'a iman ettim, desin!"* (Müslim, Îmân, 212 [134]) Bu durum kişinin imanına herhangi bir zarar vermez.

Ashab-ı Kiram'dan bazıları Resul-i Ekrem'e (s.a.s.) gelerek içlerinden, söylemeye dahi cesaret edemeyecekleri vesveseler geçtiğinden yakınmışlar; Resûlullah (s.a.s.) da bu durumun onlardaki kesin ve katıksız imana delâlet ettiğini, ümmetinin bu tür vesveselerden dolayı -telkin edilenleri yapmadıkları sürece- sorumlu tutulmayacağını bildirmiştir. (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 2/255 [7464]; 6/106 [24796]; Müslim, Îmân, 201-205, 211 [127-129, 133])

Bir kimsenin abdest ve namaz sırasında bazı uygulamaları eksik yaptığı hususunda kuşkuya düşmesi ve evhamlanması hali de sık karşılaşılan vesveselerdendir. Bu tür kuruntulardan sakınılması veya onların üzerinde durulmaması öğütlenmiştir. (Ebû Dâvûd, Ṣalât, 161 [905-906]; Tirmîzî, Ṭahâret, 43 [57])

Sonuç olarak kişilerin, içlerinden bir sesin fısıldadığını söyledikleri küfür vb. ifadeleri, vesvese kapsamında olup imanlarına ve dinlerine zarar vermez.

FETVALAR

FETVALAR

TAHÂRET/ TEMİZLİK

TAHÂRET/TEMİZLİK

ABDEST

48. Abdest nedir ve nasıl alınır?

Abdest, bazı ibadetleri yapabilmek için dirseklerle beraber el ve kolların, yüzün ve aşık kemikleri ile beraber ayakların yıkanması ve başın mesh edilmesinden ibaret hususi bir temizliktir.

Abdestle ilgili olarak Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Ey iman edenler! Namaza kalktığınızda yüzlerinizi, dirseklere kadar kollarınızı yıkayın, başınızı mesh edin ve aşık kemikleri ile beraber ayaklarınızı yıkayın… Eğer su bulamazsanız temiz toprakla teyemmüm edin."* (el-Mâide, 5/6) buyurulur. Hz. Peygamber (s.a.s.), abdestin nasıl alınacağını Müslümanlara fiilî olarak gösterdiği gibi (İbn Mâce, Tahâret, 47 [419]; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/16) abdestsiz olarak kılınacak hiçbir namazın Allah (c.c.) katında kabul olunmayacağını da ifade etmiştir. (Buhârî, Vudû', 2 [135]; Müslim, Tahâret, 2 [225]; İbn Mâce, Tahâret, 47 [419])

Farzları, sünnetleri ve âdâbına riâyet edilerek abdest şöyle alınır:

Niyet edilir ve besmele çekilir. Önce eller bileklere kadar ve parmak araları da hilallenerek/ovuşturularak üç defa yıkanır. Abdest azalarında suyun temasına engel maddeler varsa imkân ölçüsünde temizlenir. Parmaktaki yüzük oynatılır. Sağ el ile üç defa ağza su verilerek ağız temizliği sağlanır. Aynı şekilde üç defa burna su verilerek burun temizlenir. Ardından yüz üç kere yıkanır. Sonra dirsekle birlikte sağ kol üç defa ve aynı şekilde sol kol üç defa yıkanır. Sağ el ıslatılarak avuç ve parmakların içiyle başın dörtte biri veya tamamı bir defa mesh edilir. Eller tekrar ıslatılarak başparmakla kulağın dışı, şehadet parmağı veya serçe parmakla içi mesh edildikten sonra her iki elin arkasıyla boyun mesh edilir. Önce sağ, sonra sol ayak, parmak uçlarından başlanarak topuk ve aşık kemikleri de dâhil olmak üzere yıkanır. Suyun parmak aralarına ulaşmasına özen gösterilir. (Buhârî, Vudû', 22-24 [157-159]; Müslim, Tahâret, 3-6 [226-227]; Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/23-25; İbn Cüzey, *el-Kavânîn*, 19-21)

49. Abdest alırken niyet etmek farz mıdır?

Abdest alırken niyet etmek, Hanefî mezhebine göre sünnet, diğer üç mezhebe göre farzdır. Hanefîler, abdest âyeti olarak bilinen âyette (el-Mâide, 5/6) emredilen fiiller arasında niyetin bulunmayışını delil olarak alırlar. Öte yandan abdest gibi namazın şartlarından olan 'necasetten taharet' ile 'setr-i avret'te niyetin zorunlu olmayışı ve abdestin bazı ibadetlere bir vesile olup kendi başına müstakil bir ibadet sayılmayışı da Hanefîlere göre abdestte niyetin farz olmadığını gösterir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/19-20; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/16; Aliyyü'l-Kârî, *Fethu Bâbi'l-'İnâye*, 1/55-56)

Diğer mezhepler ise Cenâb-ı Hakk'ın *"Hâlbuki onlara, ancak dini Allah'a has kılarak, hakka yönelen kimseler olarak O'na kulluk etmeleri, namazı kılmaları ve zekâtı vermeleri emredilmişti."* (el-Beyyine, 98/5) âyeti ile Hz. Peygamber'in (s.a.s.) *"Bütün ameller niyetlere bağlıdır…"* (Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1 [1]; Müslim, İmâre, 155 [1907]) hadisinden hareketle her ibadette olduğu gibi abdestte de niyet etmenin farz olduğunu söylemişlerdir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/167; İbn Rüşd, *Bidâye*, 1/15; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/82)

50. Hades (hükmî kirlilik) ve hadesten taharet ne demektir?

Dinî literatürde hades, abdestsizlik, cünüplük, hayız veya nifas hâline verilen isimdir. Bu durum, kişinin bazı ibadetleri yapmasına engel teşkil eder. (Buhârî, Vudû', 2 [135]; Müslim, Tahâret, 2 [225]; Meydânî, el-Lübâb, 1/5)

Hades, büyük hades ve küçük hades olmak üzere ikiye ayrılır. Cünüplük, hayız ve nifas gibi hükmî kirlilikler büyük hades, abdestsiz olma hâli ise küçük hadestir. (Meydânî, *el-Lübâb*, 1/5)

Büyük hades gusül ile küçük hades ise abdest ile giderilir. Suyun bulunmaması veya bulunduğu hâlde kullanma imkânının olmaması hâlinde hem büyük hem de küçük hades, teyemmüm ile giderilir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/44,45)

51. Mezhepler arasında abdestin farzları konusunda farklılık var mıdır?

Hanefîlere göre abdestin farzları, Kur'ân-ı Kerîm'de (el-Mâide, 5/6) ifade edildiği üzere; yüzü yıkamak, kolları dirseklerle birlikte yıkamak, başı mesh etmek, ayakları topuklarla birlikte yıkamaktır. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/7)

Şâfiîlere göre bu şartlara ilaveten, abdeste niyet etmek ve tertip (abdest organları yıkanırken âyetteki sırayı gözetmek) de farzdır. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/167-180)

Hanbelîler, tertibi ve bir görüşlerinde organların ara verilmeden art arda yıkanmasını (muvâlâtı) (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/100-101); Mâlikîler ise niyet ve abdest organlarının art arda yıkanması yanında, organların yıkanırken ovulmasını da abdestin farzlarından sayarlar. (Haraşî, *Şerhu Muhtasar*, 1/120)

Abdestin ittifak edilen farzlarının ayrıntılarıyla ilgili de mezhepler arasında bazı farklılıklar vardır. Hanbelîlere göre yüzü yıkamanın kapsamına ağza ve burna su vermek dâhildir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/87, 88) Aynı şekilde hem Mâlikîler hem de Hanbelîlerce tercih edilen görüşe göre başın tamamını mesh etmek farzdır. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/92-94; Haraşî, *Şerhu Muhtasar*, 1/124-125)

52. Abdestin sadece farzlarıyla yetinildiğinde abdest geçerli olur mu?

Bir Müslümanın, yerine getirmekle yükümlü olduğu herhangi bir ibadetin sorumluluğundan kurtulması için o ibadetin farzlarını ve vâciplerini yerine getirmesi yeterlidir. Dolayısıyla abdestin farzlarını yapmak abdestin sahih olması için yeterlidir. Ancak sünnetler, farzlarda meydana gelebilecek eksiklikleri tamamladığı gibi elde edilecek sevabın artmasına vesile olur. Bu bakımdan abdest alırken sünnetleri kasten terk etmek mekruhtur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/103-104)

53. Abdest alırken belli duaları okumak şart mıdır?

Bazı kaynaklarda abdest alırken her organın yıkanması sırasında ayrı ayrı okunacak dualara yer verilir. (Nevevî, *el-Ezkâr*, 75-76) Fakat sahih rivâyetlere göre Hz. Peygamber (s.a.s.), abdest alırken özel bir dua yapmamıştır. Dolayısıyla güzel anlamlar içeriyor olsa da abdest sırasında bu duaların okunması şart değildir. Bununla birlikte okumasında da bir sakınca yoktur.

Sahih rivâyetlere göre Hz. Peygamber (s.a.s.) abdestin bitiminde,

أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ التَّوَّابِينَ وَاجْعَلْنِي مِنَ الْمُتَطَهِّرِينَ

"*(Ben, Allah'tan başka ilah olmadığına, O'nun tek olup ortağı bulunmadığına şahitlik ederim. Yine şahitlik ederim ki Muhammed O'nun kulu ve elçisidir. Allah'ım! Beni tövbe edenlerden ve temizlenenlerden eyle)* duasını okuyan kimse için cennetin sekiz kapısının açılacağını ve dilediği kapıdan içeri girmesine izin verileceğini müjdelemiştir." (Tirmizî, Tahâret, 41 [55])

54. Misvak kullanmanın hükmü nedir? Dişlerin fırçalanması misvak kullanmak yerine geçer mi?

Abdest alırken misvak ve benzeri bir şeyle ağız ve diş temizliğini yapmak sünnettir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/8) Zira bu temizlik fıtrattan sayılmaktadır. (Müslim, Tahâret, 56 [261]) Allah Resûlü (s.a.s.) bir hadislerinde, *"Ümmetime ağır gelmesinden (meşakkat) endişe etmeseydim, onlara her namaz vaktinde dişlerini misvakla temizlemelerini emrederdim."* (İbn Mâce, Tahâret, 7 [287]; bk. Buhârî, Temennî, 9 [7240]; Müslim, Tahâret, 42 [252] 7) buyurmuştur.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) uygulamasında ağız ve diş temizliği asıl olup, o dönemde diş temizliğinde misvak kullanılmaktaydı. Bugün misvak yerine diş fırçası kullanılmaktadır. Ağız ve diş sağlığı için uygun olan herhangi bir ürünün veya yöntemin kullanılmasıyla bu sünnet yerine getirilmiş olur.

55. İdrarını yapan bir kimse abdest almadan önce bir miktar beklemeli midir?

İstibrâ; abdest bozduktan sonra idrarın tamamen kesildiğini anlamak için bir süre beklemeyi ve bu amaçla bazı davranışlarda bulunmayı ifade eder. İdrar yapıldıktan sonra idrar yollarında kalabilecek damla ve sızıntıların temizlenmesine özen gösterilmesi gerekir. Bu şekilde idrar yollarında tam kurulanma sağlanmışsa abdest alınabilir. Ancak bazen şahsa, şartlara ve yaşa bağlı olarak idrardan sonra idrar kanalında az veya çok sızıntı kalabilir. Bu sızıntıların kesildiğinden emin olunması için bir süre beklemek uygun olur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/344)

İdrar yaptıktan sonra istibrâya dikkat etmeden abdest alan kişiden abdestten sonra akıntı gelirse abdesti bozulur ve yeniden abdest alması gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/17-18) Ayrıca temizlik iyi yapılmadığı takdirde geriye kalan idrar sızıntısı elbiseye bulaşacak ve belli bir orana ulaşacak

olursa (avuç ayası kadar bir alanı kaplarsa) namazın sıhhatine engel olur. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/31)

İdrarın ardından tuvalette temizliğini yaptıktan sonra sızıntısı olmayan kişilerin, beklemeden hemen abdest almalarında bir sakınca yoktur. İstibrâ ve temizlik konusunda gerekli hassasiyeti gösteren kişinin, yersiz düşünce ve vesveseye itibar etmemesi gerekir.

56. Boya, oje, ruj ve jöle gibi maddeler abdest ve gusle engel olur mu?

Gusül veya abdest alırken, yıkanması gereken organların kuru yer kalmayacak şekilde yıkanması gerekir. Aksi hâlde gusül veya abdest geçerli olmaz. Dolayısıyla, gusledecek veya abdest alacak kimsenin bedeninde veya abdest organlarında suyun deriye ulaşmasına engel olacak bir madde bulunmamalıdır. (Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye*, 1/73) Ancak mesleğini icra ederken tırnaklarına boya yapışan boyacı veya tırnaklarının arasına çamur girip de çıkartamayan çiftçi ve benzeri meslek sahipleri bundan müstesnadır. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/4, 5; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/154) Bu kimseler için cilde yapışan ve tırnak aralarında kalan hamur, mum, zamk, boya vb. şeyler abdest ve gusle engel olmaz. Fakat isteğe bağlı olarak vücuda sürülen ya da yapıştırılan ve suyun bedenle temasına engel olan boya, oje, ruj gibi maddeler, bu ruhsatın dışındadır. Böyle maddeler suyun bedenle temasına engel olursa abdest ve gusle de engel olurlar. Bunların abdest veya gusülden önce giderilmesi gerekir. Saça sürülen jöle ise bir tabaka oluşturmadığından abdest ve gusle engel olmaz.

57. Tedavi maksadı ile cilde sürülen ilaç vb. maddeler abdeste engel olur mu?

Abdest alırken yıkanması gereken bir organın üzerine tedavi maksadıyla sürülen ancak tabaka oluşturan merhem vb. maddelerin yıkanması, yapılan tedaviye engel teşkil etmiyorsa, bu organın yıkanması gerekir. Eğer yıkamak zarar veriyorsa, ıslak elle üzerine mesh edilir. Mesh etmek de zararlı ise o da terk edilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/102-281) Bu maddeler suyun deriye ulaşmasına engel bir tabaka oluşturmuyorsa, abdestin geçerliliğine etki etmez.

58. Gözdeki lens abdest ve gusle engel midir?

Gusülde ve abdestte gözün iç kısmını yıkamak farz değildir. Zira gözlerin iç kısmını yıkamakta meşakkat vardır. Ayrıca bu durum gözlere zarar da verebilir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/7, 11) Dolayısıyla gözdeki lens, gusle ve abdeste engel değildir.

59. Diş dolgusu yaptırmak, kaplatmak veya dişe tel taktırmak abdest ve gusle engel olur mu? Bu işlemler cünüp veya âdetli iken yapılabilir mi?

Tedavi amacıyla diş dolgusu yaptırmak veya kaplatmak caizdir. Dolgu, kaplama, tel taktırma, implant yaptırma veya sabit protez, abdest ve guslün sıhhatine engel olmaz. Ancak çıkarılıp takılabilen/sabit olmayan dişlerin gusül abdesti esnasında ağzı yıkarken (mazmaza) çıkarılması gerekir.

Diş dolgusu yapıldıktan ve dolguyu korumak için üstü de kaplandıktan sonra, dolgu ve kaplamanın dışı, dişin dış kısmı hükmünü alır. Bu sebeple, ağız yıkanınca, kaplama yapılan dişler de yıkanmış sayılır. Dolayısıyla kişi, tedavi amaçlı olarak dişlerine dolgu veya kaplama yaptırabilir ve abdest ya da gusül alıp, ibadetlerini yapabilir. Söz konusu tedavinin abdestsiz, cünüp veya âdetli iken yapılması da caizdir.

60. Abdest alırken başörtüsünün üzerinden baş mesh edilebilir mi?

Başın mesh edilmiş olması için ıslaklığın başın en az dörtte birine temas etmesi şarttır. Bu sebeple ıslaklığın başa temasını önleyecek nitelikteki başörtüsü, bone, peruk vb. şeyler üzerine yapılan "mesh" geçerli olmaz. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/4-5; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/32) Ancak kadınlar abdest alırken başörtülerini çıkartmadan, ellerini başörtülerinin altına sokarak başlarını mesh edebilirler. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.) sarığını çıkarmadan, altından elini sokarak başını mesh etmiştir. (Ebû Dâvûd, Tahâre, 57 [150, 153])

61. Abdestli olup olmadığını unutan ya da abdestinden şüphe eden bir kimse ne yapmalıdır?

Bir kimse abdest aldığından emin olduğu hâlde, abdestini bozup bozmadığı konusunda şüpheye düşerse, o kimse abdestli sayılır. Öte yandan abdestini bozduğunu bildiği hâlde, sonradan abdest alıp almadığından

şüphe eden kimse ise abdestsiz sayılır. Çünkü kesin olarak bilinen bir şey şüphe ile ortadan kalkmaz. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/11; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/119)

62. Namazda veya namaz dışında ağlamak abdesti bozar mı?

Her ne sebeple olursa olsun namaz dışında ağlamak ve buna bağlı olarak gözden yaş akması abdesti bozmaz. Ancak namaz esnasında, dünyalık bir endişe ile ses çıkararak ağlamak kişinin namazını bozar, abdestini bozmaz. (Mergînânî, *el-Hidâye*, 1/62) Bununla birlikte namazda Allah korkusu, cennet veya cehennemin hatırlanması vb. nedenlerle ağlamak abdesti bozmayacağı gibi namaza da zarar vermez.

63. Abdest suyunun elbiseye sıçramasının sakıncası var mıdır?

Abdest ve gusülde kullanılmış sulara 'mâ-i musta'mel' (kullanılmış su) denir. 'Kullanılmış su' hükmî kirliliği (hades) giderme özelliğini yitirmiş olsa bile necis sayılmaz. Bu sebeple bu tür sular değdiği yeri kirletmiş olmaz. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/16)

64. Bayılma veya aklı yitirme abdesti bozar mı?

Kısa ya da uzun süre bayılmak, aklı yitirmek, sarhoş olmak veya sara (epilepsi) nöbeti geçirmek gibi aklın algılama gücünü gideren şeylerle abdest bozulur. (bk. Mevsılî, *el-İhtiyâr,* 1/10)

65. Diş eti kanaması abdesti bozar mı?

Hanefîlere göre bedendeki bir yaradan çıkıp yaranın dışına akan kan abdesti bozar. Diş etinden çıkan kan ise karıştığı tükürüğün yarısı veya daha fazlası kadar olduğunda abdesti bozar. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/10)

Şâfiîlere göre ise abdest, sadece ön ve arkadan çıkan şeylerle bozulur. Bunların dışındaki yerlerden gelen sıvılar abdesti bozmaz. Dolayısıyla Şâfiîlere göre diş eti kanamasıyla abdest bozulmaz. (Mâverdî, *el-Hâvî*, 1/199-200)

66. Uyumak abdesti bozar mı?

Uykunun abdesti bozmasındaki ölçü, yere sağlam bir surette oturup oturmamaktır. Buna göre yan yatarak ve namaz dışında secdedeymiş gibi durarak uyumak abdesti bozar. Ancak uyku ile uyanıklık arasındaki

hâlde veya yere sağlam bir surette oturmuş ve mafsalları gevşememiş bir hâldeyken uyumak abdesti bozmaz. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/10) Bu bakımdan mesela ulaşım araçlarında oturarak seyahat eden yolcuların, dik otururken koltukta uyumaları durumunda abdestleri bozulmaz.

67. Karşı cinse dokunmak abdesti bozar mı?

Bir erkeğin yabancı bir kadına dokunması, günah olmakla beraber, Hanefî mezhebine göre bu durumda erkeğin de kadının da abdesti bozulmaz. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/10) Şâfiî mezhebine göre ise bir kişi karşı cinsten olan ve kendisiyle arasında dinen evlenme engeli bulunmayan bir kimseye arada bir engel olmaksızın dokunursa, her ikisinin de abdesti bozulur. (Mâverdî, *el-Hâvî*, 1/183-187) Ancak karşı cinsin saç veya tırnağına dokunmakla abdest bozulmaz.

68. Kulak akıntısı abdesti bozar mı?

Bir ağrı ve sızı olmaksızın kulaktan, göbek ve gözden çıkan akıntı abdesti bozmaz. Ancak akıntı, ağrı ve sızıyla gelirse Hanefîlere göre abdest bozulur. Zira ağrı, yaranın varlığına delildir. Yaradan akan sıvı da abdesti bozar. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/147) Şâfiî mezhebine göre ise abdest, sadece ön ve arkadan çıkan şeylerle bozulur. Bunların dışındaki yerlerden gelen sıvılar abdesti bozmaz. (Mâverdî, *el-Hâvî*, 1/199-200)

69. Tenya ve benzeri bağırsak kurtları abdesti bozar mı?

Vücuttan çıkan her türlü kan, irin, akıntı, önden ve arkadan çıkan her şey abdesti bozar. Aynı şekilde anüsten (makattan) çıkan tenya ve benzeri kurtlar da abdesti bozar. Çünkü bunlar, necaset mahalli olan yerden çıkmaktadırlar. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/18)

70. Kusmak abdesti bozar mı?

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kusmaktan dolayı abdest aldığı rivâyet edilmiştir. (Tirmizî, Tahâret, 64 [87]) Ancak bunun ağız dolusu olması gerekir. Ağız dolusu kusulan şey, ister yemek ister safra ister kan olsun abdesti bozar. Balgam ise tükürük hükmünde olup abdesti bozmaz. Ağız dolusu sayılmanın ölçüsü, gelen kusmuğun zorlanmadan tutulamayacak bir durumda olmasıdır. Bulunduğu ortamı değiştirmeden birden fazla

kusma hâlinde toplamı ağız dolusu olan kusmukla da abdest bozulur. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/17; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/10; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/12) Şâfiîlere göre ise kusmakla abdest bozulmaz. (Mâverdî, *el-Hâvî*, 1/199-200)

71. Trombosit vermek abdesti bozar mı?

Trombosit, kan içinde bulunan ve kanın pıhtılaşmasını sağlayarak kanamayı durduran hücrelerdir. Halk arasında beyaz kan olarak da bilinmektedir. Trombosit iki şekilde elde edilir:

a) Normal kan verme yöntemi ile: Bu yöntemde normal kan vermek söz konusu olduğu için abdest bozulur.

b) Aferez cihazı ile: Bu yöntemde aferez cihazı ile gönüllünün bir kolundan kan alınır, içindeki trombositler ayrılarak diğer koldan gönüllüye geri verilir. Bu yöntemle alınan kan, her ne kadar diğer koldan aynı kişiye geri verilmekte ise de kanın dışarıya çıkması söz konusu olduğundan aynı şekilde abdest bozulur.

Bu hükümler Hanefî mezhebine göredir. Şâfiîlerde ise kan vermekle abdest bozulmaz. (bk. Mâverdî, *el-Hâvî*, 1/199-200; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/140)

72. Protez göz veya gözden akan iltihap abdesti bozar mı?

Abdestte gözlerin içinin yıkanmasının gerekmediği konusunda, âlimler ittifak etmiştir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/7; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/97; Nevevî, *el-Mecmû'*, 1/369) Bundan dolayı göze takılan protezler abdeste mâni değildir. Göze takılan protezin kendisi abdeste mâni olmadığı gibi gözden gözyaşı gibi dinen temiz olan bir şeyin çıkmasına sebep olması durumunda da abdest bozulmaz. Rivâyette ***"Gözyaşından ve burun akıntısından dolayı abdest gerekmez."*** denilmiştir. (Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 1/146 [559]) Ancak gözden, dinen necis sayılan kan, irin ve iltihap gibi şeylerin çıkmasıyla Hanefî mezhebine göre abdest bozulur. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/17)

Şâfiî mezhebine göre ise ön ve arkadan çıkanlar hariç vücudun diğer yerlerinden çıkan şeylerden dolayı abdest bozulmadığı için gözden akan iltihap, kan vb. sıvılarla da abdest bozulmaz. (Mâverdî, *el-Hâvî*, 1/199-200; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/140)

73. Periton diyalizine giren hastanın abdesti bozulur mu?

Periton diyalizi, böbrek yetmezliği hastalığında kullanılan bir tedavi yöntemidir. Bu yöntemle karın boşluğuna bir katater yerleştirilir. Bu kataterden verilen diyaliz sıvıları ile karın boşluğu doldurulur. Karın zarı bir filtre görevi görür. Kandaki zararlı madde ve fazla sıvılar karın boşluğundaki sıvıya geçer. Bu sıvının boşaltılması ile vücutta biriken fazla sıvı ve zehirli maddeler vücuttan atılır.

Yukarıda izah edildiği şekliyle periton diyalizi uygulanan böbrek hastalarının karın boşluğuna verilen ve daha sonra dışarı atılan sıvılar vücuttaki dinen pis sayılan bir nesnenin dışarıya çıkması hükmündedir. Bu itibarla idrardan korunma hususunda gösterilen titizliğin, bu su için de gösterilmesi gerekir. Mezkûr sıvının anlatıldığı şekilde vücut dışına çıkışı veya çıkarılışı, normal hâllerde vücuttan dışarı çıkan dinen pis bir maddede olduğu gibi abdesti bozar. Elbiseye veya bedene bulaşması hâlinde bu kısmın yıkanması gerekir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/19; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/17)

74. Ağız veya burun ameliyatı olan bir kimse nasıl abdest alır?

Abdestte mazmaza ve istinşâkın (ağza ve burna su vermenin) hükmü âlimler arasında tartışmalıdır. Bunun sebebi, ağız ve burnun, yıkanması farz olan yüzden olup olmadığı konusundaki ihtilaftır. Hanefî, Şâfiî ve Mâlikîlerin içerisinde bulunduğu cumhura göre ağza ve burna su vermek abdestin sünnetlerindendir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/16; Nevevî, *el-Mecmû'*, 1/465; Hattâb, *Mevâhib*, 1/245) Hanbelîlerde ise hem abdest hem de gusülde ağza ve burna su vermek farzdır. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/88) Bu konuda cumhurun delilleri daha kuvvetli ve isabetlidir. Buna göre abdestte ağzın ve burnun yıkanması sünnet olduğundan, abdest esnasında bir hastalıktan veya ameliyattan dolayı veya sebepsiz olarak ağza ve burna su vermeyi terk eden kimsenin bu davranışı abdestin geçerliliğine engel olmaz.

75. Hanefî mezhebine mensup bir kimsenin bir yeri kanarsa abdest konusunda Şâfiî mezhebini taklit edebilir mi?

Herhangi bir yeri kanayan Hanefî mezhebine mensup bir kişinin, abdest almada zorluk yaşama, cum'a, cenâze ve bayram namazlarına yetişememe gibi endişelerle Şâfiî mezhebini taklit etmesinde bir sakınca yoktur. Zira mezhepler arasında ihtilaf olan konularda, belli bir mezhebe

bağlı kalmak zorunlu olmayıp, mazerete binaen başka bir mezhebin görüşü ile de amel edilebilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/75)

76. Abdest alabileceği uygun bir ortam bulamayan kadın, teyemmüm ederek namazını kılabilir mi?

Kadın abdest alırken yabancılar tarafından görülmesi haram olan yerleri açılacaksa, kendisi hükmen suyu kullanmaktan aciz kabul edilir ve teyemmüm ederek namazını kılar. Ancak bu durumdaki bir kadın, namaz vaktinin sonuna kadar abdest alabileceği uygun ortamı bekler. Eğer vaktin çıkacağından endişe ederse teyemmüm ederek namazını kılar. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/154-155, 235; Tahtâvî, *Hâşiye*, 118)

ABDEST VE TEMİZLİKLE İLGİLİ DİĞER KONULAR

77. Kur'ân-ı Kerîm'e abdestsiz dokunmak caiz midir?

Kur'ân-ı Kerîm'in, ezberden abdestsiz okunabileceği konusunda bir ihtilaf yoktur. Bununla beraber, Allah kelâmı olduğundan, ezberden okunduğunda da abdestli olunması, bazı âlimler tarafından tavsiye edilmiştir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/69) Ancak Kur'ân'a abdestsiz olarak dokunulamayacağı ve Kur'ân'ın abdestsiz taşınamayacağı konusunda mezhepler ittifak etmiştir. (bk. Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/33; Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/65; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/108) İbn Kudâme bu konuda Dâvûd ez-Zâhirî'den başka muhalif olanın bilinmediğini ifade etmektedir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/108) Bu görüşün delili *"Ona, ancak tertemiz olanlar dokunabilir."* (el-Vâkı'a, 65/79) âyetiyle beraber, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Amr b. Hazm'a gönderdiği mektupta yer alan *"Kur'ân'a ancak temiz olan dokunsun."* (Muvatta', Kur'ân, 1) hadis-i şerifidir.

Yukarıda verilen deliller çerçevesinde ilk dönemden itibaren Kur'ân'a abdestsiz olarak dokunulamayacağı konusunda ümmet arasında ortak bir kanaat ve bir nevi amelî sünnet oluşmuştur. Kur'ân'ın Allah kelâmı olmasından hareketle, abdestsiz dokunulmaması ona gösterilmesi gereken saygının bir gereği olarak görülmüştür. Bundan dolayı, Kur'ân'ın

abdestsiz olarak ele alınmasını ve taşınmasını, eğitim ve öğretim durumunda olduğu gibi ancak mazeret durumlarına hasretmek gerekir.

78. Abdest alan kimseye selâm verilebilir mi?

Selâm dinimizin çok önem verdiği uygulamalardan birisidir. Hz. Peygamber (s.a.s.) selâmlaşmanın, Müslümanlar arasında sevginin yayılmasına sebep olacağını bildirmiştir. (Müslim, Îmân, 93 [54]) Ancak selâm verildiği takdirde selâma karşılık veremeyecek durumda olan kimselere selâm vermek uygun değildir. Mesela ezân, Kur'ân-ı Kerîm ve hutbe okuyana, hutbe dinleyenlere selâm vermek mekruh kabul edilmiştir. Abdest de ibadete hazırlık ve bir yönü ile ibadet sayıldığından abdestle meşgul olan kimseye selâm vermemek daha uygundur.

79. Kurumuş necasetin elbiseye değmesi ile elbise kirlenmiş olur mu?

Namazın sahih olması için bedenin, elbisenin ve namaz kılınacak yerin temiz olması gerekir. Dolayısıyla elbiseye veya bedene yapışık olan kurumuş necasetin bulunması namaza mâni olduğundan temizlenmesi gerekir. Ancak necasetin, elbisede iz bırakmayıp sadece değmiş olması namaza mâni olmaz.

80. Elbiseye bulaşan bebek kusmuğu namaza engel olur mu?

İnsanın midesinden gelen ve ağız dolusu olan kusmuk, necistir. Bebek kusmuğu da buna dâhildir. Bir bebeğin emdikten hemen sonra kusması ve içtiği sütün olduğu gibi geri gelmesi hâlinde bu kusmuk da Hanefî mezhebine göre pistir. Kusmuk, necaset-i ğalîza hükmünde olduğundan bir elbiseye bulaştığında, katı bir hâlde bulaştı ise bir dirhemi, yani yaklaşık 3 gramı geçtiğinde namaza mâni olur. Sıvı bir hâlde bulaştığında ise el ayası kadar olan bir alan veya daha fazlasını kapladığında namaza mâni olur. Bu miktarlardan az gelen kusmuk ise ruhsat kapsamında olup namaza engel olmaz. Ancak insanın bedeninde, elbisesinde veya namaz kılacağı yerde bulunan az veya çok her türlü pisliği temizlemesi namazın ruhuna yakışır bir davranış olduğundan, temizleme imkânı olduğu hâlde az da olsa bu pislikle namaz kılmak mekruhtur. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 1/202-205; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/306, 318-321)

81. Alkol içeren maddelerin temizlikte kullanılması caiz midir?

İspirto, kolonya vb. sıvılarla, temizlik amacıyla üretilen alkollü maddelerin içilmesi haram olmakla birlikte (Buhârî, Edeb, 80 [6124]; Müslim, Eşribe, 73 [2003]), temizlikte kullanılmaları caizdir. Namaz kılmadan önce bu ürünlerin sürüldüğü yerlerin yıkanması da gerekmez. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 5/115; Elmalılı, *Hak Dini*, 2/763-764)

ÖZÜR HÂLİ

82. Özür hâli ne demektir ve özür sahibi kimse ne zaman abdest alır?

Fıkıhta özür kavramının en çok kullanıldığı konuların başında, sürekli devam eden abdest bozucu hâller gelir. Sürekli burun kanaması, idrarını tutamama, sürekli kusma, yellenme, yaranın sürekli kanaması ve akması, kadınların istihaze durumları gibi abdesti bozan ve süreklilik taşıyan bedenî rahatsızlıklara özür, böyle bir özrü olan kimselere de özür sahibi denir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/28, 29; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/34; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/305)

Bir kimsenin ibadet konusunda özür sahibi sayılabilmesi için özrünün, bir namaz vakti içinde abdest alıp namaz kılacak kadar bile kesilmemesi ve her namaz vaktinde en az bir defa tekrarlaması gerekir. Özür hâli, sebebin tam bir namaz vakti süresince kesilmesiyle ortadan kalkar. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/305-306)

Özür sahibi kimse Hanefî mezhebine göre her namaz vakti için abdest alır. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.) özür sahibi bir kadına böyle yapmasını bildirmiştir. (Buhârî, Vudû', 63 [228]) Özür sahibi, özrü dışında abdesti bozan farklı bir durum meydana gelmedikçe, vakit içinde aldığı abdestle dilediği kadar farz, vâcip, sünnet, kazâ namazı, cuma ve bayram namazı kılabilir, Kâbe'yi tavaf edebilir ve Mushaf'a dokunabilir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/34) Ancak özür sahibinin abdesti namaz vaktinin çıkmasıyla bozulur. Dolayısıyla yeni namaz vaktinde tekrar abdest alması gerekir.

Özür sahibi kimsenin abdesti özür hâli dışında abdesti bozan diğer şeylerle bozulur. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/28) Mesela idrarını tutamayan ve bu

sebeple özür sahibi sayılan kimsenin, burnunun kanamasıyla veya yellenmesiyle abdesti bozulur.

İmam Şâfiî'ye göre özür sahibi kimsenin bir namaz vakti içinde kılacağı her farz namaz için ayrı ayrı abdest alması gerekir. Zira onun abdesti kıldığı namaz bitince son bulmuş olur. Bu abdest ile dilediği kadar nâfile namaz kılabilir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/282)

Mâlikî mezhebine göre özür sahibinin abdesti, vaktin girmesi veya çıkması ile değil, özrün dışında abdesti bozan bir şeyin meydana gelmesi ile bozulur. (İbn Rüşd, *Bidâye*, 1/41; Desûkî, *Hâşiye*, 1/114-118)

Bir kimsede bulunan özür hâlinin, kişiyi ileri derecede sıkıntıya sokması ve abdest almada ciddi zorluklarla karşı karşıya bırakması durumunda Mâlikî mezhebinin bu görüşü ile amel edilebilir.

83. Özür sahibi kimsenin sabah namazı vaktinde veya güneş doğduktan sonra aldığı abdest ne zamana kadar devam eder?

Özür sahibinin abdesti Hanefî mezhebinde tercih edilen görüşe göre namaz vaktinin çıkması ile bozulur. Buna göre sabah namazı için alınan abdest sabah namazının vaktinin çıkması (güneşin doğması) ile bozulmuş olur. Ancak sabah namazının vakti içinde özrünün geçici olarak kesildiği bir anda abdest alır ve henüz özrü tekrar ortaya çıkmadan ve abdestini bozacak başka bir şey de meydana gelmeden güneş doğarsa, bu durumda namaz vaktinin çıkmasıyla abdesti bozulmuş olmaz.

Özür sahibi kişi güneş doğduktan sonra aldığı abdestle abdestini bozacak başka bir şey olmadığı sürece, cuma namazı dâhil öğle vaktinin sonuna kadar dilediği namazları kılabilir. Çünkü vakit çıkmamıştır. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/34; Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/29)

Mâlikî mezhebine göre özür sahibinin abdesti, vaktin girmesi veya çıkması ile değil, özrün dışında abdesti bozan bir şeyin meydana gelmesi ile bozulur. (İbn Rüşd, *Bidâye*, 1/41; Desûkî, *Hâşiye*, 1/114-118) Bir kimsede bulunan özür hâlinin, kişiyi ileri derecede sıkıntıya sokması ve abdest almada ciddi zorluklarla karşı karşıya bırakması durumunda Mâlikî mezhebinin bu görüşü ile amel edilebilir.

84. Özür sahibinin elbise veya bedenine bulaşan özür kaynaklı necaset namaza engel midir?

İslam dininde yükümlülükler mükelleflerin güçlerine uygun olarak belirlenmiştir. *"Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar."* (el-Bakara, 2/286) âyeti, bu temel ilkeyi açık bir şekilde ortaya koymaktadır. İslam, özür sahiplerinin ibadetlerini yerine getirebilmeleri için birtakım kolaylıklar getirmiştir. Bu çerçevede özür sahibi kimsenin çamaşırına özür yerinden çıkarak bulaşan kan, irin, idrar, cerahat gibi şeyler özür hâli devam ettiği müddetçe namaza engel olmaz. Ancak bunlar alınan birtakım tedbirlerle kişinin çamaşırına veya elbisesine tekrar bulaşmayacaksa, necasetin temizlenmesi gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/306-307)

85. İdrar torbası kullanan hastalar özür sahibi hükmüne girer mi?

İdrarını tutamama veya başka rahatsızlıklar sebebi ile idrar torbası kullanmak zorunda kalan kimseler özür sahibi sayılırlar. Böyle kimseler Hanefî mezhebine göre her vakit için bir abdest almak suretiyle namazlarını kılarlar. Bu abdestle vakit içinde diledikleri kadar farz veya nâfile namaz kılabilirler. (bk. Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/28-29; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/34-35)

Mâlikî mezhebine göre ise özür sahibinin abdesti, vaktin girmesi veya çıkması ile değil, özrün dışında abdesti bozan bir şeyin meydana gelmesi ile bozulur. (İbn Rüşd, *Bidâye*, 1/41; Desûkî, *Hâşiye*, 1/114-118) Bir kimsede bulunan özür hâlinin, kişiyi ileri derecede sıkıntıya sokması ve abdest almada ciddi zorluklarla karşı karşıya bırakması durumunda Mâlikî mezhebinin bu görüşü ile amel edilebilir.

86. Kalın bağırsak ameliyatından dolayı abdestini tutamayan kimsenin durumu nedir?

Özür sahibi kimsenin çamaşırına özür yerinden çıkarak bulaşan kan, irin, idrar, dışkı, cerahat gibi şeyler özür hâli devam ettiği müddetçe namaza engel değildir. Zira özür hâli devam ettiği için bundan kaçınılması mümkün değildir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/306-307)

Kalın bağırsak ameliyatı olup da sürekli dışkı çıkaran ya da bir namaz vakti hiç kesilmeden dışkı çıkarıp sonra da her namaz vakti bu özrü en az bir kez tekrarlanan kişi özür sahibi sayılır. Böyle kimseler Hanefî

mezhebine göre her vakit için bir abdest almak suretiyle namazlarını kılarlar. Bu abdestle vakit içinde diledikleri kadar farz veya nâfile namaz kılabilirler. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/34)

Mâlikî mezhebine göre ise özür sahibinin abdesti, vaktin girmesi veya çıkması ile değil, özrün dışında abdesti bozan bir şeyin meydana gelmesi ile bozulur. (İbn Rüşd, *Bidâye*, 1/41; Desûkî, *Hâşiye*, 1/114-118) Bir kimsede bulunan özür hâlinin, kişiyi ileri derecede sıkıntıya sokması ve abdest almada ciddi zorluklarla karşı karşıya bırakması durumunda Mâlikî mezhebinin bu görüşü ile amel edilebilir.

87. Hemoroid/basur hastalığı sebebiyle meydana gelen kanamadan dolayı abdest bozulur mu?

Hanefîlere göre hemoroid kanaması ile abdest bozulur. Ancak çıktığı yerin dışına taşmayan kanamalar abdesti bozmaz. Kanamanın sürekli-lik taşıması hâlinde kişi, özür sahibi olur ve özür sahiplerine tanınan kolaylıktan istifade eder. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/9) Şâfiî mezhebine göre ön ve arkadan çıkan kan abdesti bozar. Ön ve arka hariç vücudun başka bir yerinden gelen kanamalar ise abdesti bozmaz. (Mâverdî, *el-Hâvi'*, 1/199) Dolayısıyla bu mezhebe göre dış basurdan kaynaklanan kanama abdesti bozmazken iç basurdan gelen kan abdesti bozar.

Mâlikî mezhebine göre ise hiçbir kanama abdesti bozmaz. (İbn Rüşd, *Bidâye*, 1/40) Bu itibarla Mâlikîlere göre iç veya dış basurdan kaynaklanan kanama abdesti bozmaz. Bir kimsede bulunan basur hastalığının, kişiyi ileri derecede sıkıntıya sokması ve abdest almada ciddi zorluklarla karşı karşıya bırakması durumunda Mâlikî mezhebinin bu görüşü ile amel edilebilir.

88. Kolostomi (kalın bağırsağın ameliyatla karın ön duvarına ağızlaştırılması) ameliyatı geçiren kişi abdest konusunda nasıl hareket etmelidir?

Kolostomi hastalığında doğrudan karın duvarına yapıştırılan bir torbaya gelen dışkının kontrolsüz bir şekilde boşaltılması söz konusudur. Bu durumda olan hastalar, özür sahibi olarak kabul edilip ibadetlerinde özür sahiplerine tanınan kolaylıklardan yararlanırlar. Abdest dışındaki diğer dinî görevlerde ise özür sahibi olmayan insanlar gibi davranırlar.

Hanefî mezhebine göre özür sahibi, her namaz vakti için abdest alır. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.) özür sahibi bir kadına böyle yapmasını bildirmiştir. (Buhârî, Vudû', 63 [228]) Özür sahibi, özrü dışında abdesti bozan farklı bir durum meydana gelmedikçe, vakit içinde aldığı abdestle dilediği kadar farz, vâcip, sünnet, kazâ namazı, cuma ve bayram namazı kılabilir, Kâbe'yi tavaf edebilir ve Mushaf'a dokunabilir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/34) Ancak özür sahibinin abdesti namaz vaktinin çıkmasıyla bozulur. Dolayısıyla yeni namaz vaktinde tekrar abdest alması gerekir.

Özür sahibi kimsenin abdesti özür hâli dışında abdesti bozan diğer şeylerle bozulur. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/28) Mesela idrarını tutamayan ve bu sebeple özürlü sayılan kimsenin, burnu kanamakla veya yellenmekle abdesti bozulur.

Şâfiîlere göre özürlü kimsenin bir namaz vakti içinde kılacağı her farz namaz için ayrı ayrı abdest alması gerekir. Zira onun abdesti kıldığı namaz bitince son bulmuş olur. Bu abdest ile dilediği kadar nâfile namaz kılabilir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/282)

Mâlikî mezhebine göre özür sahibinin abdesti, vaktin girmesi veya çıkması ile değil, özrün dışında abdesti bozan bir şeyin meydana gelmesi ile bozulur. (İbn Rüşd, *Bidâye*, 1/41; Desûkî, *Hâşiye*, 1/114-118) Bir kimsede bulunan özür hâlinin, kişiyi ileri derecede sıkıntıya sokması ve abdest almada ciddi zorluklarla karşı karşıya bırakması durumunda Mâlikî mezhebinin bu görüşü ile amel edilebilir.

Bu noktada ilave edilmelidir ki özürlü kimsenin çamaşırına, özür yerinden çıkarak bulaşan kan, irin, idrar, dışkı, cerahat gibi necis (pis) maddeler namaza engel değildir. Necasetin az veya çok olması hükmü değiştirmez. Özür devam ettiğinden dolayı bundan kaçınılması mümkün değildir. Ancak bu necis maddeler çamaşırına veya elbisesine tekrar bulaşmayacaksa, yıkanması gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/306-307)

89. Özür sahibi bir kimse cemaate namaz kıldırabilir mi?

Abdest bakımından özür sahibi olan kişi, kendisi gibi özür sahibi olanlara imam olarak namaz kıldırabilir. Fakat Hanefîlere göre bu kişi özür sahibi olmayanlara imam olamaz. Çünkü imamın durumu cemaatin durumundan aşağı olmamalıdır. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/58) Şâfiîlere göre

ise özür sahibi olan kimse, özür sahibi olmayanlara imamlık yapabilir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/483)

MESH

90. Mest üzerine mesh nasıl yapılır ve bunun şartları nelerdir?

Mest, ayakları bilekleriyle beraber örten belli nitelikteki ayak giysilerine verilen isimdir.

Mestler üzerine meshin caiz olabilmesi için gerekli olan şartlar şunlardır:

a) Ayaklar yıkanarak alınan bir abdestten sonra giyilmiş olması,

b) Ayağa giyilmiş olarak normal bir yürüyüşle yaklaşık 5 km. veya daha fazla yürünecek kadar dayanıklı olması,

c) Mestlerin, ayağa giyildikten sonra bağsız olarak durabilecek kadar sağlam ve kalın olması,

d) Mestlerin her birinde, en küçük ayak parmağının üç katı kadar genişlikte delik bulunmaması,

e) Suyu emerek hemen ayağa geçirmemesi gerekir.

Mesh, bir nevi hükmî temizlik olup; abdestte bir uzvun, ayağa giyilen mestin veya yaraya sarılan sargının üzerine ıslak elle; teyemmümde ise toprağa sürülmüş elle yüz ve kollar üzerine yapılır.

Abdest alırken mestler üzerine mesh etmek Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünnetiyle sabittir. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.s.) abdest aldığını ve mestlerinin üzerine mesh ettiğini bildiren birçok rivâyet vardır. (Buhârî, Vudû', 35, 48 [182, 202]; Müslim, Tahâret, 72-73 [272-273])

Abdestli olarak ayağına mest giyen kimse, mest giydikten sonra abdestinin bozulmasından itibaren, mukîm ise bir gün, yolcu ise üç gün mestleri üzerine mesh edebilir. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.) misafir için üç gün üç geceyi, mukîm için de bir gün bir geceyi mest üzerine mesh süresi olarak tayin etmiştir. (Müslim, Tahâret, 85 [276])

Mestleri mesh ederek abdest aldıktan sonra, abdestli iken ayağından her iki mestini veya birisini çıkaran bir kişinin, abdestini bozmadan ayaklarını yıkayıp tekrar mestleri giymesi gerekir. Bu kişi abdesti yokken mestlerini çıkarmışsa, tekrar abdest alırken ayaklarını yıkaması gerekir.

Meshin süresi dolduğunda, abdestli ise mestleri çıkarıp ayaklarını yıkaması yeterlidir; abdestsiz ise ayağını yıkayarak tam abdest almalıdır. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/9)

91. Abdest aldıktan sonra giyilen meste ayrıca mesh etmek gerekir mi?

Abdest aldıktan sonra giyilen meste ayrıca mesh etmek gerekmez. Fakat bu kişi, yeni bir abdest aldığında mestleri üzerine mesh yapar. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/24)

92. Çıplak ayak üzerine mesh edilebilir mi?

Kur'ân-ı Kerîm'de abdestle ilgili olarak *"Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip- topuklarla beraber ayaklarınızı yıkayın."* (el-Mâide, 5/6) buyurulmaktadır.

Ehl-i sünnet mezheplerinin tamamı, bu âyet-i kerîmede emredilenlerin; yüzün, dirseklerle birlikte kolların ve topuklarla birlikte ayakların yıkanmasının farz olduğu konusunda görüş birliği içindedirler. (İbn Rüşd, *Bidâye*, 1/21-22)

Hz. Peygamber ve ashâbının abdest alırken ayaklarını yıkadıklarına dair tevatür derecesine yakın bir şekilde nakledilen hadisler (Buhârî, Vudû', 7, 24, 28, 38-39, 41-42 [140, 159, 164, 185-186, 191-192]; Müslim, Tahâret, 3-4, 18 [226, 235]; bk. Kettânî, *Nazmü'l-mütenâsir*, 59) ayakları yıkamanın farz olduğuna delildir. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.s.), abdest alırken ayaklarını mesh eder gibi yıkayıp da topuklarına su ulaşmayan kişileri gördüğünde, *"Topukları ateşte yanacakların vay hâline!"* (Buhârî, Vudû', 27, 29 [163, 165]; Müslim, Tahâret, 25-30 [240-242]) buyurmuştur. Yine Hz. Peygamber'in (s.a.s.), abdest alıp da ayağı üzerinde kuru yer kalan birisi yanına geldiğinde ona, *"Dön de abdestini tam al"* (Müslim, Tahâret, 31 [243]) buyurmaları, abdestte ayakların yıkanmasının farz olduğuna delildir.

Yukarıda verilen deliller, abdestte çıplak ayak üzerine mesh etmenin caiz olmadığını göstermektedir.

93. Mest üzerine giyilen çoraplara mesh edilebilir mi?

Mestler üzerine giyilen çoraplar, ince olup üzerine mesh edildiğinde, altına ıslaklığı geçirirse, bunlar üzerine mesh edilmesi caizdir. Islaklık alta geçmediği takdirde mesh gerçekleşmiş olmaz. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/32)

94. Çizme veya bot üzerine mesh caiz midir?

Ayakları aşık kemikleri ile birlikte mest gibi örten bot, çizme, potin vb. giyecekler de mest hükmündedir. Bu itibarla bir kimse, abdestli olarak giymiş olduğu çizme veya botların üzerine mesh edebilir ve bunları çıkarmadan namaz kılabilir. Ancak botun veya çizmenin üzerinde ya da altında namaza engel bir pislik varsa bunu temizlemesi gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/32; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/24)

95. Varis çorabı üzerine mesh yapılabilir mi?

Varis tedavisi için ayağa giyilen özel çoraplar, kırık-çıkık üzerindeki sargı hükmündedir. Kırık-çıkık üzerindeki sargıya mesh edilebilir. (İbn Mâce, Tahâret, 134 [657]; Ayrıca bk. Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/13-14; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/278) Bu itibarla abdest alırken varis çoraplarının üzerine mesh edilmesinde bir sakınca yoktur. Fakat ayağın yıkanması gereken yerlerinin bir kısmını örtmeyen bir varis çorabı giyilmişse açık kalan kısımların yıkanması gerekir.

96. Çorap üzerine mesh etmek caiz midir?

İslam âlimleri, abdest alırken ayağa giyilen deri ve benzeri sert ve dayanıklı maddelerden yapılan mestler üzerine mesh etmenin, Resûlullah'ın (s.a.s.) sünnetiyle sabit olduğu (Buhârî, Vudû', 35, 48 [182, 202]; Müslim, Tahâret, 72-73 [272-273]) konusunda görüş birliği içerisindedirler. Ancak çoraplar üzerine mesh etme konusunda görüş farklılıkları vardır. Bu ihtilaf, öncelikle Resûl-i Ekrem'den (s.a.s.), çorap ve ayakkabı üzerine mesh ettiğine dair gelen rivâyetlerin sıhhatindeki görüş ayrılıklarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.s.) üzerine mesh ettiği çorapların keyfiyeti konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. (İbn Rüşd, *Bidâye*, 1/25-27)

Hanefî mezhebince tercih edilen görüşe göre şu şartları taşıyan çoraplar üzerine mesh etmek caizdir:

a) Ayağa giyilmiş olarak normal bir yürüyüşle yaklaşık 5 km (en az bir fersah) veya daha fazla yürüyecek kadar dayanıklı olması,

b) Ayağa giyildiğinde bağsız olarak durabilecek kadar sağlam ve kalın olması,

c) Ayakları aşık kemikleriyle beraber örtmesi,

d) Suyu emerek hemen ayağa su geçirmemesi,

e) İçini göstermeyecek kadar kalın olması gerekir.

f) Mestlerin her birinde -ayak parmaklarının küçüğü ile- üç parmak kadar delik, yırtık ve sökük olmaması gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/32; Mehmed Zihni, *Ni'met-i İslam*, 132, 133)

97. Abdestli iken mestlerin çıkarılıp giyilmesi abdesti bozar mı?

Abdestte ayaklarını yıkadıktan sonra mestlerini giyen kimsenin, bu abdesti devam ettiği sürece mestleri çıkarıp giymesiyle abdesti bozulmaz. Mestlerin üzerine mesh etmek suretiyle abdestini tamamladığı durumlarda ise daha sonra mestlerini çıkaracak olursa meshi bozulur. Bu durumda sadece ayaklarını yıkayıp mestlerini giymesiyle abdesti devam eder. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/31; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/25)

98. Bedeninde veya bir uzvunda sargı, alçı ya da yara bulunan kimse nasıl abdest alır?

Kırılan veya yaralı olan bir organı yıkamak, yaraya zarar verirse veya yaranın iyileşmesini geciktirecek olursa üzerine bağlı olan alçı veya bez sargıya yahut bir şeyle bağlanan pamuğa abdestte veya gusülde bir defa mesh edilir. Sargı üzerine meshin meşruluğu sünnetle sabittir. Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir: *"Bileklerimden biri kırılmıştı. Peygamber'e (s.a.s.) sordum, o da sargıların üzerine mesh etmemi emretti."* (İbn Mâce, Tahâret, 134 [657] 4)

Vücudun herhangi bir yerinde kırık, çıkık veya yaradan dolayı sargı bulunduğunda, abdest alırken veya guslederken yaraya zarar vermiyorsa bu sargı çözülerek altı yıkanır ve yaranın üstü mesh edilir. Ancak sargının çözülmesinin zararlı olması hâlinde sargı çözülmeden üzerine mesh edilebilir.

Sargının üzerine bir defa mesh edilmesi yeterlidir. Yapılan bu mesh ile o uzuv hükmen yıkanmış olur. Sargının abdestsiz veya cünüp iken sarılmış olması meshe engel olmadığı gibi sargı üzerine meshin belirli

bir süresi de yoktur; yara veya kırık iyileşinceye kadar aynı sargı üzerine mesh edilebilir. Bunun da zarar vermesi hâlinde mesh de terk edilir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/13-14)

Üzerine mesh ettikten sonra sargının değiştirilmesi veya düşmesi hâlinde mesh bozulmaz; iade edilmesi de gerekmez. Ancak yaranın iyileşmesi hâlinde sargı açılmış olsun veya olmasın, mesh bozulur.

Sargı veya alçı eğer abdest veya gusül uzuvlarının çoğunluğunu kaplamış ise abdest almak yerine teyemmüm edilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/102, 260, 280 vd.) *"Eğer cünüp iseniz iyice (yıkanıp) temizlenin. Eğer hasta veya seferdeyseniz veya tuvaletten gelmişseniz veya kadınlara dokunmuşsanız (cinsel ilişkiye girmişseniz), su da bulamamışsanız temiz bir toprağa yönelip onunla yüzlerinizi ve ellerinizi mesh edin."* (el-Mâide, 5/6) âyeti bu tür durumlarda teyemmüm edilebileceğini ifade etmektedir.

99. Özür sahibi bir kimse için mest üzerine meshin müddeti ne kadardır?

Özür sahipleri için mest üzerine meshin müddeti tıpkı sağlam kişilerde olduğu gibi mukîm için 24 saat, yolcu için 72 saattir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/9; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/270, 271)

GUSÜL

100. Gusül (boy abdesti) ne zaman gereklidir ve sünnete uygun gusül abdesti nasıl alınır?

Gusül; cünüplük, hayız ve nifas gibi hükmî kirlilik hâllerinin giderilmesi için ağız ve burun dâhil bütün bedeni yıkamak suretiyle yapılan hususi temizlik demektir. Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Eğer cünüp iseniz, iyice temizlenin (yıkanın)."* (en-Nisâ, 4/43; el-Mâide, 5/6) buyrulmaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünnetinde de ihtilam olma veya cinsel ilişki sonucu cünüplük hâlinde veya hayız ve nifas sonrasında gusletmek emredilmiştir. (Buhârî, Gusül, 22, 28 [282, 291]; Müslim, Hayız, 87-88 [348-349]; Ebû Dâvûd, Tahâret, 118, 127 [314, 359])

Gusül abdesti ağza su alıp boğaza kadar çalkalamak, burna su çekmek ve bütün vücudu hiç kuru yer bırakmayacak şekilde yıkamak

suretiyle alınır. Burada sayılan işlemler Hanefîlere göre guslün farzlarıdır. Birinin eksik bırakılması hâlinde gusül geçersiz olur. Guslün bu farzlarından başka bir de sünnetleri vardır.

Sünnetleri de yerine getirilerek gusül şöyle alınır:

Gusletmek isteyen kimse niyet ederek besmele çeker. Ellerini yıkar, vücudunda bir necaset/maddî kirlilik var ise onu temizler, avret yerlerini yıkar. Sonra sağ eli ile üç defa ağzına su vererek iyice çalkalar, daha sonra üç defa burnuna su çekerek temizler ve namaz abdesti gibi abdestini tamamlar. Sonra da vücudunun her tarafını iyice yıkar. Guslettiği yerde su birikiyorsa, son olarak ayaklarını yıkayıp guslünü tamamlar.

101. Oruçlu bir kimsenin guslederken ağza ve burna su vermesinin ölçüsü nedir?

Guslederken ağza ve burna su vermek farzdır. Ağza verilen suyu boğaza kadar ulaştırıp çalkalamak ve burna verilen suyu da iyice çekmek sünnettir. Bu hüküm oruçlu olmayan kimseler içindir. Oruçlu olanların, boğaza veya genze su kaçma ihtimali olduğu için böyle yapmaları uygun olmaz. Onlar gusülde ağza ve burna su verirken mübalağa etmeyip abdestte yaptıkları gibi yaparlar. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/116, 156)

102. Besmele ve niyet unutulduğunda gusül veya abdest sahih olur mu?

Abdeste ve gusle başlarken niyet etmek ve besmele çekmek sünnettir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/15-17) Bu bakımdan niyet etmeden ve besmele çekmeden alınan abdest ve gusül geçerlidir. Ancak abdest ve gusülden önce besmele ve niyetin unutulması sünnet sevabından mahrum olunmasına neden olur.

Şâfiî mezhebine göre abdest ve gusülde niyet farz iken, gusle başlarken besmele çekmek ise sünnettir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/166-167, 222; Erdebîlî, *el-Envâr*, 1/69-71)

103. Abdest veya gusül alırken konuşmanın sakıncası var mıdır?

Abdest alırken veya guslederken konuşmak abdeste veya gusle zarar vermez. Ancak bir ihtiyaç olmadıkça konuşmak uygun değildir. Abdest veya gusül almaya başlayan kişi, yaptığı ibadete odaklanmalı, dünyevî

meşguliyet, duygu ve düşüncelerden mümkün olduğunca uzaklaşmalıdır. (Şürünbülâlî, *Merâkı'l-felâh*, 1/47)

104. Guslederken suyun küpe deliklerine ulaşması şart mıdır?

Yıkanmasında güçlük ve zahmet olan göz, kapanmış küpe deliği gibi yerleri yıkamak farz değildir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/152-153) Gusül esnasında, küpelerin ve dar olan yüzüğün oynatılması gerekir. Bu konuda vesveseye kapılarak aşırıya gitmeye gerek yoktur, küpe deliklerinin ovuşturulması guslün geçerli olması için yeterlidir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/154-155)

105. İhtilam olmak guslü gerektirir mi?

Bir kişi ihtilam olsa ancak uykudan uyandığında üzerinde veya çamaşırında ıslaklık görmese gusletmesi gerekmez. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/164) Buna karşılık, rüya gördüğünü hatırlamamakla birlikte, uyandığında üzerinde veya çamaşırında ıslaklık görürse gusletmesi gerekir. (Ebû Dâvûd, Tahâret, 92-93 [236-237; Tirmizî, Tahâret, 82 [113])

Hz. Âişe (r.anhâ) şöyle anlatır: *"Resûlullah'a, 'Bir kimse uykudan uyandıktan sonra çamaşırında ıslaklık bulsa, ancak ihtilam olduğunu hatırlamasa (yıkanması gerekir mi?)' diye soruldu. O da 'Evet, yıkanmalıdır!' diye cevap verdi. Sonra, ihtilam olduğunu hatırlayıp da ıslaklık farketmeyen kimsenin durumu soruldu: 'Ona gusül gerekmez' dedi. Ümmü Süleym (r.a.) sordu: 'Bunu kadın görecek olursa, kadına gusül gerekir mi?' Buna da: 'Evet! Kadınlar, erkekler gibidir' cevabını verdi."* (Ebû Dâvûd, Tahâret, 92 [236]; Tirmizî, Tahâret, 82 [113]) Yine Âişe (r.a.) anlatıyor: *"Ümmü Süleym (r.a.), Resûlullah'a (s.a.s.), 'Rüyasında, erkeğin gördüğünü gören kadına, guslün gerekip gerekmeyeceğini sordu. Resûlullah, 'Evet! Islaklığı fark ederse.' cevabını verdi."* (Ebû Dâvûd, Tahâret, 93 [237]; Nesâî, Tahâret, 131 [196]; bk. Müslim, Hayız, 32-33 [313-314]) Dolayısıyla kadınların da erkekler gibi ihtilam olmalarından sonra çamaşırlarında ıslaklık görmeleri hâlinde gusletmeleri gerekir.

106. Sezaryen yöntemi ile doğum yaptıktan sonra gusül gerekir mi?

Sezaryen yöntemi ile çocuk dünyaya getirmek lohusalık açısından normal doğum hükmündedir. Sezaryenden sonra rahimden kan

gelmezse kadın ilk fırsatta guslederek lohusalık (nifas) hâlinden temizlenir. Rahimden kan gelirse, kanın kesilmesinden sonra gusletmesi gerekir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 3/210; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/12)

107. Akupunktur bantları abdest veya gusle engel midir?

Akupunktur tedavilerinde kullanılan iğnelerin ve üzerlerindeki bantların tedavi süresince çıkartılıp takılmaları mümkün değilse ya da çok büyük zorluk gerektiriyorsa, kullanılması gerekli olduğu müddetçe gusül ve abdeste mâni olmaz. Bu durumda sargı bezi üzerine mesh hükümleri geçerli olur.

108. Gusülden sonra tekrar abdest almak gerekir mi?

Gusül, abdesti de içerdiğinden abdesti bozacak bir durum meydana gelmedikçe daha sonra ayrıca abdest almaya gerek yoktur. Zira Hz. Âişe, Resûl Ekrem'in (s.a.s.) guslettikten sonra ayrıca namaz abdesti almadığını rivâyet etmiştir. (Ebû Dâvûd, Tahâret, 96 [250]; Tirmizî, Tahâret, 79 [107]) Abdullah b. Ömer de Hz. Peygamber'in (s.a.s.) *"Hangi abdest gusülden daha umumidir ki!"* (Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 12/371 [13377]) buyurduğunu, dolayısıyla gusülden sonra ayrıca abdest almaya ihtiyaç olmadığını nakletmiştir.

109. Gusül veya abdest esnasında vesveseye düşen kişi ne yapmalıdır?

Vesvese, çeşitli sebeplerle insanın yaşadığı kararsızlık, şüphe ve kuruntu hâlidir. Bu, çoğu kere abdest ve guslün alınıp alınmadığı, tam olup olmadığı ya da bozulup bozulmadığı şüphesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Gusül veya abdest alan kişinin vesvese sebebi ile gusül ve abdestini tekrarlaması gerekmez. Hatta kişi bu tür vesveselere itibar etmemeli (İbn Mâce, Tahâret, 48 [421]), içine doğan şüphe ve tereddüt hâllerinin asılsız olduğunu kendine telkin etmeli, ihtiyaç duyulması hâlinde psikolojik tedaviye yönelmeli; ayrıca manevî destek olarak Felak ve Nâs sûrelerini, anlamlarını da düşünerek okuyup bu hâlden kurtulmak için Allah'a dua etmelidir.

110. Cünüp olarak uyumak, yemek ve içmekte bir sakınca var mıdır?

Cünüp olan bir kimse, namaz kılmak ve Kur'ân okumak gibi ibadetleri ve taatleri yerine getiremez. Dolayısıyla, ibadetlerini yapmaya engel olan bu durumdan ilk fırsatta guslederek kurtulmaya çalışmalıdır. Ancak gusletmesi gereken bir kimse ihtiyaç hâlinde herhangi bir namazın geçmesine sebebiyet vermemek kaydıyla, avret mahallinin temizliğini yaptıktan sonra abdest alarak ya da sadece el ve ağzını yıkayarak uyuyabilir, yiyip içebilir ve başka işlerle meşgul olabilir. (Buhârî, Gusül, 27 [288]; Müslim, Hayız, 21-24 [305-306]) Çünkü cünüplük hâli, abdest veya gusül gerektirmeyen işlerin yapılmasına engel değildir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), cünüp olmakla müminin necis (maddeten pis) olmayacağını ifade etmiştir. (Buhârî, Gusül, 23 [283]; Müslim, Hayız, 116 [372])

Fakat cünüp birinin namazını kaçıracak şekilde yıkanmayı geciktirmesi haram, elini ağzını yıkamadan yiyip içmesi ise mekruh görülmüştür. Bu itibarla zorunlu bir durum olmadıkça kişi hemen boy abdesti almalı ve bir an önce yıkanıp temizlenmelidir.

111. Aklî dengesi yerinde olmayan kişi gusül ile mükellef midir?

Kişinin dinen sorumlu olması için aklî melekelerinin yerinde olması ve ergenlik çağına ulaşmış olması şarttır. Bu iki niteliği taşıyan herkes, dinen sorumlu kabul edilir.

Aklî dengesi yerinde olmayanlar, bu niteliğe sahip olmadıkları için gusül, abdest, namaz vb. dinî vecibelerle yükümlü değillerdir. (Ebû Dâvûd, Hudûd, 16 [4403]; Tirmizî, Hudûd, 1 [1423]; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 4/371-373)

112. Cünüp olan kimse yıkanmak için su ve uygun bir yer bulamazsa ne yapar?

Yıkanmak için su bulamayan veya soğukta gusül abdesti aldığı takdirde hastalanacağı kanaatinde olan ya da gusül abdesti alabileceği uygun bir yer bulamayan cünüp kimse, teyemmüm ederek namazını kılar. Çünkü bu noktada zaruret oluşmuştur. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/27; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/20)

TEYEMMÜM

113. Teyemmüm nedir, nasıl yapılır, teyemmümü bozan şeyler nelerdir?

Teyemmüm, su bulunmadığında ya da var olan suyu kullanma imkânı olmadığında abdestsizlik veya cünüplük gibi hükmî kirliliği gidermek amacıyla temiz toprak ya da toprak cinsinden bir şeye sürülen ellerle yüz ve iki kolun mesh edilmesi şeklinde yapılan hükmî temizlik demektir.

Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Eğer hasta iseniz, yolculukta bulunuyorsanız, tuvaletten gelmiş iseniz veya kadınlara yaklaşmışsanız da su bulamamışsanız temiz bir toprağa yönelip, onunla yüzlerinizi ve ellerinizi mesh edin (teyemmüm edin),"* (en-Nisâ, 4/43; el-Mâide, 5/6) buyrulmaktadır.

Teyemmüm edecek kimse, ne için teyemmüm edeceğine (abdeste veya gusle) niyet eder. Parmakları açık olarak ellerini temiz bir toprağa veya toprak cinsinden bir şeye vurur, ileri ve geri hareket ettirerek kaldırır, hafifçe birbirine vurarak ellerini silkeler. Ellerinin içiyle yüzünün tamamını bir kere mesh eder. Sonra ikinci defa ellerini aynı şekilde toprağa vurur ve sol elin içiyle, dirseğiyle birlikte sağ kolunu mesh eder; daha sonra da sağ elinin içiyle sol kolunu aynı şekilde mesh eder.

Abdesti bozan şeyler teyemmümü de bozar. Ayrıca, abdest veya gusle yetecek suyun bulunması, hastalığın iyileşmesi, suyu kullanabilme imkânının elde edilmesi gibi teyemmüm etmeyi mübah kılan mazeretlerin ortadan kalkması da teyemmümü bozar. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/22)

114. Hangi durumlarda abdest yerine teyemmüm yapılır?

Teyemmüm, bazı durumlarda abdest ve gusül yerine geçen istisnai bir uygulama olup ancak belli bir mazeretin bulunması hâlinde yapılabilir. Abdest ve gusül için su bulunmaz veya bulunur da kullanma imkânı olmazsa her ikisi yerine geçmek üzere teyemmüm yapılır.

Teyemmümün su bulunmadığında yapılabileceği âyet-i kerîmelerde açıkça belirtilmiştir. (en-Nisâ, 4/43; el-Mâide, 5/6) Teyemmümle ilgili hadisler de su bulunamadığında teyemmümün yapılabileceği yönündeki Kur'ân hükmünü teyit etmektedir. Nitekim bir kenara çekilip duran, cemaatle namaza iştirak etmeyen birini gören Resûlullah (s.a.s.), *"Ey falan! Neden*

cemaate iştirak etmiyorsun?" diye sorduğunda adam, "Ey Allah'ın Resulü, cünüp oldum; su da yok" deyince Peygamber (s.a.s.), *"Toprağı kullan, o sana yeterlidir."* buyurdular. (Buhârî, Teyemmüm, 9 [348]; Müslim, Mesâcid, 312 [682])

Teyemmüm şu hâllerde yapılır:

a) Abdest veya gusle yetecek miktarda su bulunamaması,

b) Su bulunduğu hâlde, suya ulaşma imkânının olmaması,

c) Su bulunduğu hâlde, havanın çok soğuk oluşu, banyo yapacak yerin bulunmayışı gibi engellerle suyu kullanma imkânının bulunmaması,

d) Sağlık açısından suyun kullanılmasının sakıncalı olması,

e) Yıkandığı veya abdest azalarını yıkadığı takdirde hastalanması, hastalığının artması veya iyileşme süresinin uzaması,

f) Vücudun veya abdest organlarının yarısından fazlasının yara, yanık vb. sebeplerle yıkanamaması.

Uzuvlarının yarısından azında yara olan bir kimse ise sağlam olan organlarını yıkar, yaralı olanları mesh eder. Konu ile ilgili bir rivâyette ifade edildiğine göre cünüp olan yaralı bir kişiye gusletmesi söylenmiş, o da yıkanmış ve bu sebeple ölmüştür. Haber Resûlullah'a (s.a.s.) ulaşınca, *"Onu öldürmüşler! …Hâlbuki ona, teyemmüm yeterliydi."* (Ebû Dâvûd, Tahâret, 122 [336]) buyurmuştur.

115. Su mevcut olduğu hâlde abdest alıncaya kadar namaz vaktinin çıkmasından endişe eden kişi teyemmümle namaz kılabilir mi?

Abdest alma imkânı varken, cuma namazı ile vakit namazları gibi vaktinde kılınamadığı zaman kazâ edilen namazların, vaktin çıkacağı endişesi ile teyemmüm ederek kılınması caiz değildir. Zira abdest alındığı takdirde bu namazlara yetişilemediğinde, cuma namazı yerine öğle namazı, vakit namazı yerine ise kazâsı kılınır. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/29) Ancak abdest alması hâlinde kılınmakta olan cenaze ve bayram namazlarını kaçırmaktan endişe eden kişi teyemmüm ederek bu namazlara iştirak edebilir.

Mâlikî mezhebinde tercih edilen görüşe göre abdest alma imkânı varken, abdest veya gusül alındığı takdirde farz namazlardan birinin vakti geçecek ise bu namaz teyemmüm edilerek kılınabilir. (Nefrâvî, *el-Fevâkihü'd-Devânî*, 1/153, 154)

116. Hapsedilmiş olan kimse, temiz su veya teyemmüm edecek temiz toprak bulamayınca namazını nasıl kılar?

Bir yerde hapsedilen ve abdest alacak su veya teyemmüm yapacak temiz toprak cinsinden bir şey bulamayan kişi, Hanefîlerde tercih edilen görüşe göre vakte hürmeten namaz kılanların hareketlerini yapar, çıktığında da namazlarını kazâ eder. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/50; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/80) Şâfiî mezhebinde sahih kabul edilen görüş de bu şekildedir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/323) Hanbelîlere göre ise bu hâldeyken namaz kılınabileceğinden daha sonra kazâ edilmesi gibi bir durum söz konusu olmaz. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/184)

KADINLARA ÖZGÜ HÂLLER

117. Âdet görmesi gecikmiş kızlar ne zaman mükellef olurlar?

Dinî hükümlerle mükellef olma, ergen olmakla başlar. Kızlar âdet görmekle bulûğa ermiş yani ergen sayılırlar. 15 yaşına kadar ergenliğe ulaşmamış bir kız, 15 yaşını bitirdiği tarihten itibaren hükmen ergen ve mükellef sayılır. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 2/95; Tahtâvî, *Hâşiye*, 108; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/408)

118. Kadınlardan gelen beyaz ve kokusuz akıntı abdesti bozar mı?

Aralarında Ebû Hanîfe'nin de bulunduğu İslam âlimlerinin bir kısmına göre kadından gelen renksiz ve kokusuz akıntı necis olmayıp abdesti de bozmaz. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/166) Nitekim günümüzdeki tıbbi verilere göre sağlıklı her kadından beyaz ve kokusuz bir akıntı (rutûbetü'l-ferc) salgılanması normal bir durum olarak kabul edilmektedir. Bu akıntı rahimden değil, daha aşağıdan gelmekte, herhangi bir necis madde ile de karışmamaktadır. Bu nedenle temiz kabul edilen akıntı, abdesti bozmadığı gibi bu akıntının çamaşıra bulaşması da namaza engel değildir.

119. Kadınların âdet veya lohusalık hâllerinde yapamayacakları şeyler nelerdir?

Âdet veya lohusalık hâlindeki kadınlar için bazı özel hükümler vardır. Bu dönemlerinde bulunan kadınlar;

a) Cinsel ilişkide bulunamazlar. Bu konuda Kur'ân-ı Kerîm'de *"Sana kadınların âdet dönemi hakkında soru soruyorlar. De ki: O sıkıntılı bir hâldir. Bu sebeple âdet günlerinde kadınlardan ayrı durun, temizlenmedikçe onlarla cinsel ilişkide bulunmayın…"* (el-Bakara, 2/222) buyrulmaktadır. Dolayısıyla kadınlar âdet ve lohusalık hâllerinde cinsel ilişkide bulunamayacağı gibi bu dönemlerindeki kadınla cinsel ilişki kurmak da haramdır.

b) Namaz kılamaz ve oruç tutamazlar. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.), bu durumdaki kadınların oruç tutmayacaklarını ve namaz kılmayacaklarını bildirmiştir. (Buhârî, Hayız, 6 [304]) Âdet ve lohusalık hâlindeki kadınların, Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde namaz kılmadıkları ve oruç tutmadıkları konusunda sahâbenin ittifakı vardır. Bu konuda müctehidler de görüş birliği içindedir. Bu hâllerde kılınmayan namazlar daha sonra kazâ edilmez, tutulmayan Ramazan oruçları ise kazâ edilir. Hz. Âişe, âdet hâlinde kılınamayan namazların kazâ edilip edilemeyeceğini soran bir kadına *"Resûlullah zamanında âdet döneminden sonra bize oruçları kazâ etmemiz emredilir, namazları kazâ etmemiz ise emredilmezdi."* (Müslim, Hayız, 67-69 [335]; bk. Buhârî, Hayız, 20 [321]) cevabını vermiştir.

c) Kâbe'yi tavaf edemezler. Hz. Peygamber (s.a.s.), âdet hâli sebebi ile hac yapamayacağından endişe ederek ağlayan Hz. Âişe'ye *"Kâbe'yi tavaf etmek dışında, haccedenlerin yaptığı her şeyi yap."* (Buhârî, Hayız, 1 [294]) buyurmuştur.

d) Gerekmedikçe cami ve mescitlere giremezler. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/13; Mevvâk, et-Tâc, 1/552; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/279)

e) Âdet ve lohusalık hâlindeki kadınların Kur'ân-ı Kerîm'e dokunmaları ve onu okumaları konusunda ise İslam bilginleri farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

120. Âdetli veya lohusa bir kadın Kur'ân-ı Kerîm'e dokunabilir mi?

Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri ile Mâlikî mezhebindeki ağırlıklı görüşe göre âdet, lohusalık veya cünüp hâlindeki kimselerin Mushaf'a

dokunmaları caiz değildir. Bu konuda genel olarak *"O, elbette değerli bir Kur'ân'dır. Korunmuş bir kitaptadır. Ona, ancak tertemiz olanlar dokunabilir. Âlemlerin rabbi'nden indirilmedir."* (el-Vâkıa, 56/77-80) âyetleri ile Hz. Peygamber'in (s.a.s.), Amr b. Hazm'a yazdığı mektuptaki *"Kur'ân'a temiz olandan başkası dokunmaz."* (Muvatta', Kur'ân, 1) ve *"Cünüp kimse ve âdetli kadın Mushaf'tan hiçbir şeye dokunamaz."* (Serahsî, *el-Mebsût*, 3/152) rivâyetleri delil olarak kullanılmıştır. (Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye*, 1/143-144; Mâverdî, *el-Hâvî*, 1/384; Râfiî, *el-'Azîz*, 1/293; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/106, *el-Kâfî*, 1/135; Karâfî, *ez-Zahîre*, 1/378)

121. Âdetli veya lohusa bir kadın Kur'ân-ı Kerîm okuyabilir mi?

Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre tıpkı cünüp gibi âdetli veya lohusa kadın da Kur'ân okuyamaz. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.) *"Âdetli kadın ve cünüp olan kimse Kur'ân'dan hiçbir şey okuyamaz."* (Tirmizî, Tahâret, 98 [131]; İbn Mâce, Tahâret, 105 [595-596]) buyurmuştur. Hz. Ali de *"Resûlullah'ı Kur'ân okumaktan cünüplük hâli dışında hiçbir şey alıkoymazdı."* (Ebû Dâvûd, Tahâret, 88 [229]; Nesâî, Tahâret, 171 [266]; İbn Mâce, Tahâret, 105 [594]) demiştir. Farklı bir lafızla gelen rivâyete göre ise Hz. Ali'nin *"Resûlullah cünüp olmadıkça bize Kur'ân okurdu."* (Tirmizî, Tahâret, 111 [146]) dediği rivâyet edilmiştir.

Bu genel yaklaşımın yanında söz konusu üç mezhep içinde bazı ayrıntılı ictihadlar da bulunmaktadır. Hanefî ve Şâfiîler, dua ve zikir kastıyla dua anlamı içeren âyetlerin cünüp, âdet ya da lohusalık hâlinde okunabileceğini; Şâfiîler dili oynatmadan ve telaffuz etmeden Mushaf'ın yüzüne bakarak kalben veya zihnen süzülebileceğini; Hanbelîler ise Kur'ân okuma kastı olmadan besmele, hamdele vb. zikirlerin okunabileceğini söylemişlerdir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 3/152; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/106; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/290)

Mâlikî mezhebinde ise farklı iki görüş bulunmaktadır. (İbnü'l-Cellab, *et-Tefrî'*, 1/39; Karâfî, *ez-Zahîre*, 1/379) Sonraki bazı Mâlikîler, bu iki görüşten âdet hâlindeki kadının eğitim öğretim amacıyla Mushaf'a dokunabileceği ve Kur'ân-ı Kerîm'i okuyabileceği ictihadını tercih etmişlerdir. (Desûkî, *Hâşiye*, 1/174; Ezherî, *Cevâhir*, 1/32)

Günümüzde Kur'ân eğitim ve öğretiminin aksamadan devam edebilmesi için Mâlikî mezhebinin bu görüşüyle amel edilebilir. Bununla birlikte Kur'ân eğitim ve öğretiminin çok değişik yol ve yöntemleri olduğu

için âdet ve lohusalık dönemlerindeki kadınların, okuyan kimselere kulak vererek ya da kayıttan dinleyerek kulak eğitimi almaları ve âyetleri kelime kelime bölerek tashih-i hurufa ağırlık vermeleri de uygulanabilecek bir başka yöntemdir. Bu yöntem, ihtilaftan kaçınmak açısından daha ihtiyatlı olabilir.

122. Âdetli veya lohusa kadın camiye girebilir mi?

İslam âlimlerinin büyük çoğunluğuna göre kadınların âdet veya lohusalık hâllerinde camiye girmeleri caiz değildir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/13; Mevvâk, *et-Tâc*, 1/552; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/279)

Âdet ve lohusalık hâlleri, dinimizce hükmen kirlilik sayılmakta ve ibadetlere engel kabul edilmektedir. Camiler de ibadet mekânıdır. Hz. Peygamber (s.a.s.) ***"Ben âdetli kadının ve cünüp kimsenin mescide girmesini/mescitte bulunmasını helal görmüyorum."*** (Ebû Dâvûd, Tahâret, 90 [232]; İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, 2/284 [1327]), ***"Mescit, âdetli kadına ve cünübe helal değildir."*** (İbn Mâce, Tahâret, 126 [645]) buyurmuştur. Bazı âlimler ise ihtiyaç hâlinde örneğin, camideki bir eşyayı almak için âdetli kadının camiye girmesini veya camiden geçen yolun daha yakın olması gibi bir sebeple caminin içinden geçmesini caiz görmüşlerdir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/107; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/279) Hanefîler de ihtiyaç olması hâlinde cünüp kişinin, teyemmüm yapmak şartıyla mescitten geçebileceğini ve orada ihtiyaç oranında kalmasını caiz görmüşlerdir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/38) Hanbelîlerden bir görüşe göre cünüp, âdetli veya lohusa kimseler bu durumda iken namaz abdesti almaları şartıyla mescitte bulunabilirler. (Merdâvî, *el-İnsaf*, 1/347-348) Zâhirîlere göre ise âdetli kadın camiye girebilir ve orada durabilir. (İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 1/400-402) İhtiyaç hâlinde bu görüşlerle de amel edilebilir.

Âdetli veya lohusa olan kişiler hakkındaki bu hükümler, duvar veya başka bir şeyle çevrilip mescid olarak inşa edilmiş ve içerisinde itikâfın yapılmasının sahih olduğu yerler için geçerlidir. Bu nedenle mescidlerin avlusu ve müştemilatında bulunup da duruma göre imama uyulabilen yerler mescidden farklı değerlendirilmiştir. Bu yerler Hanefî ve Hanbelîlerden gelen sahih görüşe göre bu konuda mescidin hükümlerine tâbi değildir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/171; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/196)

123. Kadınlar âdetli veya lohusa iken dua edebilirler mi?

Kadınlar âdet veya lohusalık hâllerinde iken dua edebilirler; zikir ve dua anlamı taşıyan âyet-i kerîmeleri okuyabilirler. Bunun yanında, kelime-i şehâdet, kelime-i tevhid, istiğfar, salavât-ı şerîfe getirebilirler. Tefsir, hadis ve fıkıh eserlerini okuyup inceleyebilirler. (bk. İbn Nüceym, *el-Bahr*, 1/209-211; Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye*, 1/143-144; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/292-293; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/290)

124. Âdetli kadınların, cenazenin yanında bulunmaları ve kabir ziyareti yapmaları caiz midir?

Âdetli olsun veya olmasın kadınların, cenazenin yanında durmaları, açıp yüzüne bakmaları ve kabir ziyaretinde bulunmaları caizdir. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 2/184; Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, 1/117)

125. Âdet kanaması on günden fazla süren bir kadın ibadetlerini yerine getirmede nasıl hareket etmelidir?

Her kadının âdet gördüğü gün sayısı eşit değildir. Bu süre Hanefîlere göre en az üç, en çok on gündür. Düzenli âdet gören bir kadının normal âdet günlerinden sonra kanaması devam ederse bu kanama on günü geçmediği takdirde tamamı âdet hükmündedir. Ancak on günü geçerse önceki normal âdeti esas alınarak devam eden kısmı istihâze (özür) kabul edilir. Bu kanama ikinci ayda da on günü geçerse bu kadının âdeti on gün olarak değişmiş olur. İki âdet arasındaki temizlik dönemi ise en az on beş gündür. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 1/218; Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye*, 1/133-134)

Mesela mutadı altı gün olan bir kadının daha sonraki ayda altıncı günün bitiminde kanaması devam etse, bu durum on günü aşmadıkça mutat âdeti olan altı güne ilaveten kanamanın devam ettiği günler de âdet döneminden sayılır. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/28) Fakat aynı kadının bu altı günün bitiminde kanaması devam eder ve bu süre on günü geçer de mesela on iki güne ulaşırsa, bu kadının mutadı, altı gün olarak kabul edilir. Altı günü on iki güne tamamlayan son altı günlük sürede görülen kan, istihâze (özür) sayılır. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/30) Onuncu günden sonra görülen kan, özür kanı olduğu için kadın bu günlerde namazını kılar,

orucunu tutar. Düzenli âdet günleri olan altı günden sonra kılmadığı namazları ve tutmadığı oruçları ise kazâ eder.

Mutat âdet süresinden sonra kanamanın devam etmesi ve bu durumun birden fazla tekrarlaması hâlinde dinî hükmün uzman doktorun muayenesinden sonra verilmesi daha uygun olacaktır.

126. Düzenli olarak üç günden az ya da on günden fazla kanaması olan bir kadının âdeti nasıl belirlenir?

Hanefî mezhebine göre üç günden az ve on günden fazla devam eden kanamalar âdet değil, istihâze (özür) olarak kabul edilir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/26-27; İbn Nüceym, *el-Bahr*, 1/201) Şâfiî mezhebine göre ise âdetin asgari süresi bir gün, azami süresi on beş gündür. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/278)

Kadın hastalıkları ve doğum uzmanlarının verdiği bilgiye göre nadiren de olsa kimi kadınların düzenli olarak üç günden az veya on günden fazla kanaması olabilmektedir. Düzenli olarak üç günden az ya da on günden fazla kanaması olan kadınların tıbbi muayenenin de bunu desteklemesi hâlinde üç günden az ve on beş güne kadar olan kanamalarını âdet olarak kabul etmeleri uygun olur.

127. Âdet geciktirici ilaç kullanıp kesik kesik leke gören bir kadın âdetli sayılır mı?

Âdet kanamasına etki eden ilaçların kullanımı her zaman kesin çözüm olmayabilir. Bazen bu ilaçlar kanamayı tamamen kesmeyebilir. Bu nedenle, kullanılan ilaçlara rağmen mutat âdet döneminde gelen kanama, âdet kanaması hükmünde kabul edilmektedir.

128. Âdet döneminden önce başlayan lekelenmenin hükmü nedir?

Düzenli âdeti olan bir kadının âdet dönemi öncesinde gördüğü lekelenmeler âdet hükmünde kabul edilir ve o andan itibaren âdet günü sona erene kadar âdetli sayılır. Dolayısıyla lekelenmelerin olduğu günlerde de namaz kılınmaz ve oruç tutulmaz. Ancak on gün geçtiği hâlde kanama devam ediyorsa mutat olan âdetten sonraki kanamalar âdet değil özür kanıdır. Kanaması on günden fazla devam eden bir kadın, "özür sahibi" kimselerin yaptığı şekilde abdest alır ve namazını kılar. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/30)

Fıkıh kaynaklarında yer alan genel hüküm bu olmakla birlikte, âdet döneminden önce görülen lekelenmelerin âdet öncesi hormonal değişikliklerden kaynaklandığı bilinir ve doktor kararıyla bunların âdet kanaması olmadığı tespit edilirse, âdet günleri sabit olan kadınların bu günlerinden önce ve sonra görecekleri lekeler, özür kanaması sayılır.

129. Cünüp iken âdet olan bir kadının ayrıca gusletmesi gerekir mi?

Cünüp olup da henüz gusletmeden önce âdet görmeye başlayan bir kadının hemen gusletmesi şart değildir, guslü âdetinin bitimine kadar geciktirebilir. (Haddad, *el-Cevhera*, 1/31-32; İbn Nüceym, *el-Bahr*, 1/63) Ancak bu durumdaki kadınların gusül abdesti alması uygun olur.

130. Kanaması hiç kesilmeyen bir kadının âdet durumu nedir?

Devamlı kanaması olan kadının üç hâli vardır:

a) Büluğ (ergenlik) yaşından önce kanaması olan ve bulûğa erdikten sonra da kanaması kesintisiz olarak devam eden kızın âdeti, Hanefî mezhebine göre her aydan on gün, temizlik dönemi de yirmi gün kabul edilir. Yani on günü âdet, yirmi günü de istihâze (özür) olarak kabul edilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/286) Diğer bazı fakihlere göre ise yaygın olan âdet süresi altı veya yedi gün olduğundan bu durumdaki kadınlar her ayın yedi günü âdet, kalan günleri ise istihâze (özür) hükümlerine göre amel eder. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/396)

b) Düzenli âdet gördükten sonra kanaması kesilmeden devam eden ve geçmişteki âdetini hatırlayan kadın ise daha önceki âdet ve temizlik hâlindeki mutadını esas alır. Mesela önceden beş gün âdet yirmi gün de temizlik müddeti görüyor idiyse, devamlı kanaması olduğu zaman da buna göre âdet ve temizlik dönemini takdiren hesaplar. Dolayısıyla her ayın beş günü âdet, yirmi günü de temizlik müddeti kabul edilir.

c) Düzenli âdet gördükten sonra kanaması kesilmeden devam eden, ancak geçmişteki âdetini unutan bir kadının (mütehayyire) durumu ile ilgili fıkıh mezheplerinin farklı görüşleri olmakla birlikte, kadınların genelde gördükleri âdet süresine uygun olması ve günümüz tıbbi verileriyle de desteklenmesi sebebiyle âdetin yedi gün olarak kabul edilmesi uygun olur. Nitekim Hanbelî mezhebi içinde bu yönde görüşler

bulunmaktadır. (bk. Zeylaî, *Tebyîn*, 1/62-63; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/233-236; Desûkî, *Hâşiye*, 1/171; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/289)

Fıkıh kaynaklarındaki hükümler böyle olmakla birlikte günümüzde bir kanamanın âdet kanı olup olmadığı hususundaki tereddütlerin giderilmesinde, uzman doktorların teşhislerinden yararlanılabilir.

131. Lohusalık süresi ne kadardır? Bu sürede yapılamayan ibadetlerin durumu nedir?

Lohusalık, doğum veya düşük yapan ya da kürtaj olan bir kadının belli bir süre gördüğü kanamadır. Bu durumdaki kadına da lohusa denir. Her kadın için farklı lohusalık süreleri olabilir. Bu, kadınların fizikî bünyelerine, kalıtım ve çevre şartlarına göre değişir.

Lohusalık süresinin alt sınırı yoktur. Üst sınır ise Hanefî mezhebine göre kırk; Şâfiî mezhebine göre altmış gündür. Bu üst sınırlar geçtikten sonra görülen kan, lohusalık değil, özür kanıdır. Ayrıca lohusalık günlerindeki kanama bir süre kesilip sonra devam ederse, kanamanın kesildiği günler de lohusalık hâlinden sayılır. (Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye*, 1/148; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/294)

Kadınlar âdet ve lohusalık hâllerinde cinsel ilişkide bulunamayacağı gibi bu dönemlerindeki kadınla cinsel ilişki kurmak da haramdır. Ayrıca âdet ve lohusa olan kadınlar namaz kılamaz, oruç tutamaz (Buhârî, Hayız, 6 [304]; Müslim, Hayız, 67-69 [335]) ve Kâbe'yi tavaf edemezler. (Buhârî, Hayız, 1, 7 [294, 305]; Müslim, Hac, 111, 119-120 [1211]) Kadınlar âdet ve lohusalık hâllerinde kılamadıkları namazları daha sonra kazâ etmezler, ancak tutamadıkları oruçları kazâ ederler. (Müslim, Hayız, 67-69 [335])

Kırk gün dolmadan lohusalık kanaması kesilen kadın, boy abdesti alır ve ibadetlerini yapmaya başlar.

132. Hamile bir kadından gelen kanın hükmü nedir? Bu esnada ibadet yapılabilir mi?

Hamile bir kadının gördüğü kanama âdet değil, istihâze kanıdır. İstihâze kanı, vücudun herhangi bir yerinden akan kan hükmündedir. Bu kanın akmasıyla yalnız abdest bozulur, gusül gerekmez. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/29-30)

Hamile iken gelen kanamanın süreklilik arz etmesi hâlinde özür hükümleri geçerli olur. Bu durumdaki hamile bir kadın her namaz vaktinin girmesi ile yeni bir abdest alır; başka bir sebeple bozulmadıkça bu abdest o vakit çıkıncaya kadar geçerli olur. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/29)

Mâlikî mezhebine göre ise özür sahibinin abdesti, vaktin girmesi veya çıkması ile değil, özrün dışında abdesti bozan bir şeyin meydana gelmesi ile bozulur. (İbn Rüşd, *Bidâye*, 1/40-41; Desûkî, *Hâşiye*, 1/116) Dolayısıyla bir kimsede bulunan özür hâlinin, kişiyi ileri derecede sıkıntıya sokması ve abdest almada ciddi zorluklarla karşı karşıya bırakması durumunda Mâlikî mezhebinin bu görüşü ile amel edilebilir.

133. Âdeti bittikten sonra on beş gün geçmeden yeniden kanaması başlayan bir kadın ibadetlerine devam edebilir mi?

Fıkıh kaynaklarımıza göre iki âdet arasındaki temizlik müddeti en az on beş gündür. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/34) Bu süre dolmadan önce görülen kanama, özür kanaması olup ibadetleri yapmaya engel değildir.

Bununla birlikte, bir âdetin bitiminden sonra on beş gün dolmadan meydana gelen kanamanın âdet kanaması olduğuna dair alanında uzman hekim teşhisi varsa bu teşhis de dikkate alınabilir.

134. Rahim ameliyatı sebebiyle veya rahmin alınmasından sonra gelen kanama ibadete engel midir?

Rahim ameliyatı sebebiyle veya rahmin alınmasından sonra gelen kanama istihâze (özür) hükmünde olup ibadete engel değildir. Dolayısıyla böyle bir kadın, kanaması devam etse bile ibadetlerine hemen başlayabilir. Ancak kanama bir namaz vakti süresince devam edecek olursa kişi özür sahibi olur ve her namaz vakti için yeniden abdest alması gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/34-35)

Mâlikî mezhebine göre özür sahibinin abdesti, vaktin girmesi veya çıkması ile değil, özrün dışında abdesti bozan bir şeyin meydana gelmesi ile bozulur. (İbn Rüşd, *Bidâye*, 1/40-41; Desûkî, *Hâşiye*, 1/116) Dolayısıyla bir kimsede bulunan özür hâlinin, kişiyi ileri derecede sıkıntıya sokması ve abdest almada ciddi zorluklarla karşı karşıya bırakması durumunda Mâlikî mezhebinin bu görüşü ile amel edilebilir.

135. Spiral nedeniyle âdet öncesi ve sonrası görülen lekelenmelerin hükmü nedir?

Bir kadın âdet döneminde mutad olarak önce leke sonra kanama görmeye başlıyorsa lekeler de âdetten sayılır. Spiral kullanan kadınlarda da mutad günlerinin öncesi ve sonrasında düzenli olarak on günü aşmayan leke görülüyorsa bu lekeler de âdetten kabul edilir.

Âdet döneminden önce veya sonra görülen lekelenmelerin âdet kanaması olmadığı bilinirse, âdet günleri sabit olan kadınların bu günlerinden önce veya sonra görecekleri lekeler, âdet kanaması değil özür (istihâze) kanaması sayılır.

136. Düşük yapan bir kadından gelen kanın hükmü nedir?

Hanefî ve Hanbelîlere göre el, ayak veya parmak gibi uzuvları belirmiş olan bir bebek düşüren kadından gelen kan, lohusalık kanıdır. El ve ayak gibi uzuvları belirmeden meydana gelmiş düşükten sonra görülen kan, istihâze (özür) kanıdır. (bk. Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/35; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/253) Şâfiî ve Mâlikîlere göre ise her durumdaki düşük, lohusalık sebebidir. (Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 1/323; Desûkî, *Hâşiye*, 1/174)

Mezheplerin verdiği bu hükümlerin, rahimden çıkan şeyin cenin olup olmadığı ancak el-ayak gibi uzuvların belirmesiyle anlaşılabildiği zamanlarda verilmiş olduğu dikkate alınmalıdır. (bk. Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/43) Günümüzde ise hangi aşamada olursa olsun düşen şeyin cenin olup olmadığı tespit edilebildiği için buna göre davranmak uygun olacaktır. Bu itibarla organları belli olsun ya da olmasın düşenin cenin olduğu bilindiği durumlarda düşükten sonra görülen kan da lohusalık kabul edilmelidir.

137. Dış gebelik sürecinde görülen kanın hükmü nedir?

Uzmanlardan alınan bilgiye göre döllenmiş yumurtanın rahim içine değil de fallop tüpüne yerleşmesi durumunda oluşan dış gebelikte, zamanla tüpte gelişen embriyo, bölgedeki damarlardan birinin veya birkaçının yırtılmasına ve kanamaya neden olabilir. Rahim içinden olmayıp damar yırtılmasından kaynaklandığı için dış gebelik esnasında görülen kanama istihâze (özür) sayılır.

Özür hâli, kanamanın bir namaz vakti boyunca kesilmeden devam etmesi ve her namaz vaktinde en az bir defa tekrarlaması durumunda meydana gelir. Böyle bir kadın diğer özür sahipleri gibi her namaz vakti için abdest alır. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.), özür sahibi bir kadına böyle yapmasını bildirmiştir. (Buhârî, Vudû', 63 [228])

138. Dış gebeliğin sonlandırılmasının ardından görülen kanın hükmü nedir?

Uzmanlardan alınan bilgiye göre döllenmiş yumurtanın rahim içine değil de fallop tüplerine, nadiren de rahim ağzı ve karın içi gibi farklı bölgelere yerleşmesine dış gebelik denildiği bilinmektedir. Bugünkü tıbbi imkânlarla birkaç haftalık süre içinde fark edilebilecek olan dış gebelik, anne için hayati risk oluşturduğundan çeşitli tıbbi müdahalelerle sonlandırılır. Normal gebelikte rahim içinde meydana gelen değişiklik dış gebelikte de belli ölçüde gerçekleşir. Dış gebelik ameliyatından sonra rahimden gelen kan, özür değil; lohusalık kanıdır. Dolayısıyla bu durumda olan bir kadın lohusalık hükümlerine tâbi olur.

139. Boş gebelik sürecinde ve bu gebeliğin sonlanmasından sonra görülen kanın hükmü nedir?

Boş gebelik, döllenmiş yumurtanın rahim içine yerleştikten sonra gebelik kesesinin oluşup fetüsün oluşmadığı ya da oluşan fetüsün gebeliğin erken aşamasında bir nedenle öldüğü ve eriyerek görülmez hâle geldiği gebelik türüdür. Bu tür gebeliklere "anembriyonik gebelik"; halk arasında da "su gebeliği" adı verilir.

Boş gebelik belirtileri ile normal gebelik belirtileri aynıdır; gebelik testi pozitif çıkar, gebelik hormonları salgılanır ve kadın âdet görmez. Belli bir süre sonra gebelik ya düşükle sonuçlanır ya da tıbbi müdahale ile sonlandırılır.

Buna göre cenin olmasa da ceninle ilgili parça ve oluşumların bulunması ve normal gebelikle aynı belirtilerin olması dolayısıyla boş gebelik esnasında görülen kan özür kanı, bu gebeliğin sonlanmasından sonra gelen kan da lohusalık kanı kabul edilir.

140. Mol gebelik (üzüm gebeliği) esnasında ve bu gebeliğin sonlanmasından sonra görülen kanın hükmü nedir?

Halk arasında "üzüm gebeliği" olarak bilinen mol gebeliği; fetüsün hiç gelişmediği veya anormal olarak geliştiği, bebek eşini (plasenta) oluşturacak olan hücrelerin de kontrol dışı çoğalarak rahim içine üzüm taneleri şeklinde yayıldığı bir gebelik olup iki türü bulunmaktadır. Çekirdeksiz yumurta hücresinin döllenmesiyle meydana gelen tam (komplet) mol gebelikte fetüs oluşmazken, yumurta hücresinin iki spermle döllenmesiyle meydana gelen kısmi (parsiyel) mol gebelikte 69 kromozomlu, yaşama ihtimali bulunmayan bir fetüs oluşmaktadır. Her iki türde de plasental yapılardan salgılanan hamilelik hormonu nedeniyle hastada gebelik belirtileri bulunur ve gebeliğin sonlandırılıp rahmin boşaltılması temel tedavi yöntemidir.

Buna göre cenin olmasa da ceninle ilgili parça ve oluşumların bulunması ve normal gebelikle aynı belirtilerin olması dolayısıyla mol gebelik esnasında görülen kan özür kanı, bu gebeliğin sonlanmasından sonra gelen kan da lohusalık kanı kabul edilir.

141. Menopoza geçiş döneminde kanaması olan bir kadın ibadetlerini nasıl yerine getirir?

Fıkıh kaynaklarında, bir kadının hangi yaşta menopoza gireceği hususu ihtilaflı bir konu olmakla birlikte genel olarak elli beş yaş kabul edilmiş, bu yaşı doldurmadıkça kendisinden gelen kanın âdet olduğu belirtilmiştir. Ancak bu hüküm zamanın tıbbi bilgi ve tecrübelerine dayanmaktadır. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/516)

Menopoz, kadınlarda gebe kalma ve doğurma yetisinin sona ermesiyle âdetten kesilme hâli demektir. Menopoz dönemine geçiş sürecinde âdet düzensizlikleri ve âdet günlerinde değişiklikler meydana gelebilir. Uzmanların belirttiğine göre bir kadın kesintisiz bir yıl âdet görmez ise artık menopoza girmiş demektir. Buna göre menopoza geçiş sürecindeki bir kadından gelen kan âdet kanı olarak kabul edilir. Menopoza girmiş bir kadından gelen kan ise özür kanı olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla menopoza girdikten sonra görülen kanamalarda özür hükümlerine göre amel edilir.

Menopoza geçiş dönemindeki kadının, bir kadın doğum uzmanına muayene olup, kanamasının âdet kanaması mı yoksa özür mü olduğunu tespit ettirmesi ve ibadetlerini ona göre yapması uygun olur.

142. Menopoz dönemindeki kanamalarda ibadetler nasıl yerine getirilir?

Uzmanların belirttiğine göre menopoz sürecine giren kadın kesintisiz bir yıl âdet görmez ise menopoza girmiş demektir. Menopoz dönemine giren bir kadından gelen kanamalar, âdet değil istihâze (özür) kanaması olarak kabul edilir. (Kâsânî, *Bedâ'i'*, 3/200) Buna göre menopoz dönemine girdikten sonra devamlı kanama gören kadın, her namaz vakti için abdest alır, abdest bozan başka bir hâl meydana gelmedikçe, bu abdestle o vakit içerisinde dilediği kadar namaz kılar ve diğer ibadetleri yapar. Namaz vaktinin çıkmasıyla veya başka abdest bozan bir hâlin meydana gelmesiyle abdesti bozulur. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/29) Menopoz döneminde görülen kanamanın devamlı olmaması hâlinde ise sadece geldiği anda abdest bozulur.

143. Bir kadının jinekolojik muayene olması ya da rahim ultrasonu çektirmesi guslü gerektirir mi?

Gusül cinsel ilişkiden, şehvetle meni gelmesinden veya orgazm olmaktan dolayı ya da kadınların âdet ve lohusalık dönemleri bittiği zaman gerekir. Bu sebeple jinekolojik muayene olmak ya da rahim ultrasonu çektirmek guslü gerektirmez.

144. Cünüp iken bebek emzirilebilir mi?

Cünüp iken bebeğin emzirilmesi caizdir. Ancak bu durumda olan bir kadının bir an önce gusül abdesti alması uygun olur.

145. Namazın geçerliliği için vajinal akıntı sebebiyle tampon, ped vb. kullanmak gerekir mi?

Fıkıh kaynaklarında tercih edilen görüşe göre vajinal akıntının (rutûbetü'l-ferc) temiz olduğu ifade edilmekte olup (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/166), çamaşıra bulaşması namaza engel değildir. Bu itibarla tampon ya da ped kullanma zorunluluğu yoktur.

146. Âdet döneminde, lohusalıkta yahut cünüpken genel vücut temizliği yapmakta bir sakınca var mıdır?

Bazı fıkıh kaynaklarında âdet, lohusalık ve cünüplük hâlinde gusletmeden saç ve tırnakları kesmenin, koltuk altı ve kasık temizliğinin tenzihen mekruh olduğu değerlendirilmesi yapılmıştır. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 5/358) Ancak bu konuda sağlam bir delil bulunmamaktadır. Nitekim diğer bazı fıkıh kaynaklarında ise yapılan bu değerlendirmenin uygun olmadığı ifade edilmiştir. (Büceyrimî, *Tuhfe*, 1/256; Dimyâtî, *Hâşiye*, 1/77-85)

Bu sebeple âdet, lohusalık ve cünüp hâlinde olanların gusletmeden saç ve tırnaklarını kesmesinde, koltuk altı ve kasık temizliği yapmasında bir sakınca yoktur.

FETVALAR

FETVALAR

NAMAZ

NAMAZ

147. İbadet ne demektir ve kaç kısma ayrılır?

İbadet; "itaat etmek, boyun eğmek, kulluk etmek, tevazu göstermek, ilah edinmek" anlamına gelir. Dinî bir terim olarak ise "Fiil ve niyete bağlı olarak yapılmasında sevap olan ve Allah'a tazim ve yakınlık ifade eden şuurlu itaat" demektir. Allah'a ibadet; itaat etmenin ve saygı göstermenin zirvesidir. Kur'ân'da insanların, Allah'a ibadet için yaratıldıkları, (Zariyât, 51/56) bütün peygamberlerin, insanları Allah'a ibadete davet ettikleri (el-Bakara, 2/83) bildirilmiştir.

Kur'ân'da ibadet kavramı; tevhid, (en-Nisâ, 4/36) itaat, (el-Bakara, 2/172) dua, (el-Mü'min, 40/60) boyun eğmek, (el-Fâtiha, 1/5) iman ve sâlih amel, (en-Nisâ, 4/172-173) Allah'ı tesbih ve secde, (el-A'râf, 7/206) Allah'ı bilmek ve tanımak (ez-Zâriyât, 51/56) gibi anlamlarda kullanılmıştır. Bu manalardan hareketle ibadet, geniş anlamıyla İslam'ın emir ve yasaklarını gözetmeyi ve Allah'ın sınırlarını korumayı ifade eder.

Bir davranışın ibadet olabilmesi için; kişide iman, niyet ve ihlâs olması gerekir. İbadetin Allah rızası için yapılması ve İslam'a uygun olması lazım gelir.

Uygulama itibarıyla geniş manada ibadetler dört kısma ayrılır:

a) İman, ihlâs, niyet, tefekkür, marifet, sabır, takva gibi kalbî ibadetler.

b) Namaz, oruç, dil ile zikir ve dua, ana-babaya iyilik, insanlara iyi muamele ve sıla-i rahim gibi beden ile yapılan ibadetler.

c) Zekât, sadaka, yakınlara ve fakirlere yardım, Allah yolunda infak gibi mal ve servetle yapılan ibadetler.

d) Hacca gitmek, cihat etmek gibi hem mal hem de beden ile yapılan ibadetler.

148. Namaz ibadeti Hz. Peygamber'den önce de var mıydı?

Kur'ân'da Hz. Muhammed'den (s.a.s.) önceki peygamberlerin de namaz ibadetiyle mükellef kılındıkları belirtilmektedir. (el-Bakara, 2/83; Yûnus, 10/87; Hûd, 11/87; İbrâhim, 14/37, 40; Meryem, 19/30-31, 54-55; Tâhâ, 20/14; el-Enbiyâ, 21/72-73; Lokmân, 31/17)

Âyet-i kerîmelerden, namaz ibadetinin sadece Hz. Muhammed (s.a.s.) ümmetine has olmayıp, önceki ümmetlerde de var olduğu anlaşılmaktadır. Yine aynı şekilde, önceki ümmetlerin namazlarında da kıyam, rükû ve secde gibi temel rükûnların var olduğu bildirilmekle birlikte, namazın kılınışına dair detaylı açıklamalar mevcut değildir.

149. Müslümandan namaz ibadeti ne zaman ve hangi hâllerde düşer?

Akıl sağlığı yerinde olan ve ergenlik çağına ermiş her Müslüman'a namaz farzdır. Bu şartları taşımayan kimse namazla mükellef değildir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), bir hadiste çocuklar ve akıl sağlığı yerinde olmayan kimselerden sorumluluğun kaldırıldığını belirtmiştir. (Ebû Dâvûd, Hudûd, 16 [4398]; İbn Mâce, Talâk, 15 [2041])

Bazı durumlarda sağlık sorunu olanlardan da namaz düşer. Hanefîlere göre sadece başını hareket ettirerek dahi namaz kılmaya gücü yetmeyecek derecede rahatsız olan kimseye bir şey gerekmez. Eğer bu hastalıktan ölürse, kılamadığı namazları kazâ etme imkânı bulamadığı için borçsuz olarak Allah'ın huzuruna çıkmış olur. İyileşmesi durumunda; kılamadığı namazları bir günlük (beş vakit) namazı geçmezse, kazâ etmesi gerekir. Sayı bundan daha çok olursa sahih olan görüşe göre o kimseye kazâ gerekmez. Baygın kalan kişi için de baygınlık süresine göre aynı hükümler geçerlidir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/106, 107, 108) İmam Şâfiî, bayılmanın tam bir namaz vakti sürmesi hâlinde de kazâ gerekmeyeceğini söylemiştir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/314)

Hayatını yatalak olarak geçiren kişi, eğer yataktan kalkıp abdest alamıyorsa veya abdest aldıracak birini bulamıyorsa yanında bulunduracağı tuğla, kiremit veya taş gibi bir madde üzerine teyemmüm eder. Yatağından doğrulmaya ve kıbleye yönelmeye tek başına imkân bulamayan kişi, kendisine yardım edecek kimse de olmadığı takdirde yerinden doğrulmadan, yüzünü çevirebildiği kadar kıbleye çevirerek yattığı yerde namazını îma ile kılar. (Serahsî, *el-Mebsût*, 1/212-213; Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/106-107)

Hastalığından dolayı kendi başına teyemmüm edemeyen ve bu konuda kendisine yardım edecek birini de bulamayan kişi kendisini abdestli gibi sayarak isterse namazını îma ile kılar; isterse de kazâya bırakır; iyileşmesi hâlinde kazâ eder, iyileşmeme durumunda ise kendisinden

yükümlülük düşer. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 1/168, 172; Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, 39; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/252-253)

150. Namazların rek'at sayıları ve kılınış şekilleri neye göre belirlenmiştir?

İbadetler tevkîfîdir. Yani hem farz oluş gerekçelerinin hem de uygulamalarının her yönüyle akılla bilinmesi mümkün değildir. İbadetlerle ilgili hususlar Kur'ân'da genel olarak emredilmiş, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) uygulamasıyla belirgin hâle gelmiştir.

Kur'ân'da, namazların belli vakitlerde farz kılındığı (en-Nisâ, 4/103) ve kıyam, kıraat, rükû ve secde gibi birtakım rükünlerinin olduğu bildirilmiş; söz konusu ibadetin ayrıntıları ve namaz içerisinde yapılması gereken diğer davranışlar ile ilgili hususlar Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünneti ile sabit olmuştur. (Buhârî, Ezân, 95 [755-758]; Müslim, Salât, 45 [397]; Mesâcid, 176 [613]) Bütün bunların bir ifadesi olarak da Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Beni namazı nasıl kılarken gördüyseniz siz de* öyle *kılınız."* (Buhârî, Ezân, 18 [631]) buyurmuştur. Buna göre namazla ilgili genel hüküm, rükün ve şartlar Kur'ân'la, bunlara ilişkin ayrıntılar ise Resûl-i Ekrem'in (s.a.s.) sünnetiyle belirlenmiştir.

151. Namaz kılmamanın mazereti olabilir mi?

Bilindiği gibi namaz, dinimizin ifasını emrettiği ibadetlerin en önemlisidir. Kelime-i şehâdetten sonra, İslam binasının üzerine kurulduğu beş esastan birincisidir. Akıllı ve ergenlik çağına ulaşan her Müslümanın namaz kılması farzdır. Terk edilmesi ve geciktirmeyi caiz kılan meşru bir mazeret bulunmaksızın vaktinde eda edilmeyip kazâya bırakılması, günahtır. Namaz; uyuyakalmak, unutmak ve baş ile de olsa îma ile kılamayacak kadar hasta olmak gibi meşru bir mazeret bulunmadıkça kazâya bırakılamaz. Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Biriniz uyuyakalır veya unutur da bir namazı vaktinde kılamaz ise onu hatırladığı vakit kılsın."* (Müslim, Mesâcid, 316 [684]; bk. Buhârî, Mevâkîtü's-salât, 37 [597]) buyurmuştur.

Meşguliyeti çok olmak, aile fertlerinin geçimini sağlamak için yapılan çalışma ve yolculuk gibi durumlar namazın ertelenmesi için özür sayılmaz. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulur: *"Öyle adamlar vardır ki onları ne bir ticaret, ne bir alışveriş, Allah'ı anmaktan, namazı dosdoğru kılmaktan*

ve zekât vermekten alıkoyabilir. Onlar, dehşetinden kalplerin ve gözlerin ters döneceği günden korkarlar." (en-Nûr, 24/37)

İşverenin veya iş yerinde sorumluluk alan kimsenin, namaz kılmak isteyen memurlarına ve işçilerine, cuma namazını ve beş vakit namazı kılabilme imkânını sağlaması gerekir. Ancak çalışanın da işini aksatmaması ve iş disiplininin korunması açısından işverenin veya amirlerin iznini alması uygun olur. İzin verilmemesine rağmen kılınan namaz geçerlidir. Namaz kılma imkânı bulunmayan bir yerde çalışan kimsenin bu imkânı bulabileceği bir iş araması uygun olur.

Eğer çalışanlar aramalarına rağmen başka bir imkân bulamazlar ise öğle ile ikindiyi, ya ikindiyi öne alarak öğle vaktinde ya da öğleyi geciktirerek ikindi vaktinde; akşam ile yatsıyı da yatsı vaktine geciktirerek veya yatsıyı akşam vaktine alarak (cem ederek/birleştirerek) kılabilirler. Fakat bunun bir zaruret hükmü olduğunu hatırdan çıkarmazlar.

NAMAZIN FARZLARI

152. Sabah namazı imsak vaktinin girmesiyle kılınabilir mi?

Sabah namazının vakti, tan yerinin ağarması demek olan ikinci fecrin doğmasından başlayarak güneşin doğmasına kadar devam eder. Buna göre imsak vakti, başka bir deyişle oruç yasaklarının başlama vakti, fecr-i sâdıkın oluşması, yani tan yerinin ağarmasıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Artık (Ramazan gecelerinde) eşlerinize yaklaşın ve Allah'ın sizin için takdir ettiklerini isteyin. Şafağın beyaz ipliği (aydınlığı), siyah ipliğinden (karanlığından) ayırt edilinceye kadar yiyin, için sonra akşama kadar orucu tamamlayın."* (el-Bakara, 2/187) buyrulmaktadır. İmsak ile birlikte sabah namazının vakti girdiğine göre bu vakitte sabah namazı kılınabilir. Bununla birlikte, konuyla ilgili bazı rivâyetlere dayanan Hanefîler, biraz geciktirilerek (isfar vaktinde) kılınmasını daha uygun (müstehap) bulmuşlardır. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 1/225; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/286; Zeylaî, *Tebyîn*, 1/82) Nitekim Peygamber Efendimiz de bunu tavsiye etmiştir. (Tirmizî, Salât, 117 [154])

Sabah namazının vakti, güneşin doğmasına kadar devam eder. Zira Cebrâil'in Hz. Peygamber'e (s.a.s.) imamlık ettiğine ilişkin hadise göre

Cebrâil (a.s.) sabah namazını birinci günde tan yeri ağardığında, ikinci günde de ortalık aydınlanıp güneş doğmasına yakın bir vakitte kıldırmış ve *"…Bu, senden önceki peygamberlerin (namaz) vaktidir ve (namazlar için) vakit bu iki vaktin arasıdır."* (Ebû Dâvûd, Salât, 2 [393]; Tirmizî, Salât, 113 [149]) demiştir.

153. "Asr-ı evvel" ve "asr-ı sani" ne demektir?

"Asr-ı evvel", ikindi namazının ilk vakti; "asr-ı sânî" ise ikindi namazının ikinci vakti demektir. İkindi namazının vakti, öğle namazının vaktinin sona ermesi ile başlar. Öğle namazının vaktinin ne zaman sona ereceği, fakihlerin kullandıkları delillerin farklılığı sebebiyle ihtilaflı olduğu için buna bağlı olarak ikindi namazının vaktinin başlayacağı zaman da ihtilaf konusu olmuştur. Buna göre İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed ile diğer üç mezhep imamına göre güneşin tepe noktasından batıya meyli sırasında oluşan gölge (fey-i zevâl) hariç herhangi bir şeyin gölgesi kendisi kadar olunca öğle namazının vakti bitmiş ve ikindi namazının vakti başlamış olur. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/40; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/299-300; Desûkî, *Hâşiye*, 1/177; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/271-272) İşte bu vakte "asr-ı evvel" (ikindi namazının ilk vakti) adı verilir.

İmam Ebû Hanîfe'ye göre ise öğle namazı vakti, "fey-i zevâl" hariç bir şeyin gölgesi kendisinin iki katı kadar olunca sona erer. Bu vakte ise "asr-ı sânî" (ikindi namazının ikinci vakti) adı verilir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/122; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/40; Zeylaî, *Tebyîn*, 1/79)

Diyanet İşleri Başkanlığı, yayınlamakta olduğu Diyanet Takvimi'nde ikindi namazının vaktini, "asr-ı evvel" esasına göre düzenlemiştir ve namazlar asr-ı evvel ictihadına göre kılınmaktadır.

154. İkindi namazının vakti ne zaman başlar ve ne zaman sona erer?

İkindi namazı vaktinin başlangıcı, öğle namazı vaktinin sona ermesine bağlı olduğu için öğle namazının sona ermesi konusundaki görüş ayrılığı ikindi vaktinin başlamasına da yansımıştır. Dolayısıyla İmam Ebû Yûsuf ile İmam Muhammed ve diğer mezhep imamlarına göre öğle vakti, her şeyin gölgesi 'fey-i zevâl' hariç kendisinin bir mislî olduğu zaman biter ve ikindi namazının vakti başlar. Buna asr-ı evvel (ikindi namazının

ilk vakti) denir. İmam Ebû Hanîfe'ye göre ise öğle vaktinin bitişi, her şeyin gölgesi "fey-i zevâl" hariç kendisinin iki mislî olduğu zaman biter ve ikindi namazının vakti başlar. Buna asr-ı sânî (ikindi namazının ikinci vakti) denir. Diyanet İşleri Başkanlığı takviminde asr-ı evvel uygulaması esas alınmaktadır.

İkindi namazının son vakti güneşin batışından hemen öncedir. Ancak mazeret yoksa bu ana kadar geciktirmemek gerekir. Hz. Peygamber (s.a.s.), ikindi namazını güneş sararıncaya kadar geciktirip sonra da baştan savma bir şekilde aceleyle kılmayı, münafıkların namazı olarak nitelemiştir. (bk. Müslim, Mesâcid, 195 [622]; Ebû Dâvûd, Salât, 5 [413]) Fakat daha önce kılınamamışsa, güneş batmak üzere de olsa kılınır. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/127; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/40; Zeylaî, *Tebyîn*, 1/80; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/273) Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: ***"Güneş batmadan** önce **ikindi namazından bir rek'ata yetişen, namazın tamamına yetişmiş sayılır."*** (Buhârî, Mevâkîtü's-salât, 28 [579]; Müslim, Mesâcid, 163-165 [608])

Şâfiî mezhebine göre ikindi namazının vakti, kendi içinde "faziletli", "ihtiyarî", "kerâhetsiz cevâz", "kerâhetli cevâz" ve "özür" olmak üzere beşe ayrılır. Özür vakti, sefer veya yağmur gerekçesinden dolayı ikindi namazı ile öğle namazının cem edilmek suretiyle öğle namazı vaktinde kılınmasıdır. Diğerleri ise her şeyin gölgesinin bir buçuk katına çıktığı zamana kadar fazilet, iki misline çıktığı zamana kadar ihtiyarî, ihtiyarî vakitten güneşin sararmasına kadar kerâhetsiz cevaz ve güneşin sararmasından batışına kadar olan zaman aralığını kapsayan kerâhetli cevaz vakitleridir. Bir özür yok iken ikindi namazını kerâhetli cevaz vaktine kadar ertelemek caiz değildir. Bununla birlikte güneşin batışından önce bir rek'at da olsa kılabilen kimse ikindi namazını kılmış olur. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 3/27)

155. Akşam namazı ne zamana kadar kılınır?

Akşam namazının vakti; güneşin batması ile başlayıp, İmam Ebû Hanîfe'ye göre güneşin batışından sonra ufukta kalan aydınlık kayboluncaya kadar devam eder. Hz. Peygamber (s.a.s.), ***"Akşam namazı vaktinin başlangıcı güneşin batışı, sonu da ufkun kayboluşudur."*** (Tirmizî, Salât, 114 [151]) buyurmuştur. Bir rivâyette de Hz. Peygamber (s.a.s.), yatsı namazını

şafağın kaybolmasından sonra kılmıştır. (Dârekutnî, *es-Sünen*, 1/495-496 [1037-1038])

Rivâyetlerdeki 'şafak' veya 'ufuk' kelimeleri İmam Ebû Hanîfe'ye göre kırmızılıktan sonraki beyazlıktır. Ayrıca İmam Ebû Hanîfe bu konuda delil olarak, *"…Akşam namazı vaktinin sonu ufkun karardığı vakittir."* (bk. Müslim, Mesâcid, 174 [612]*)* hadisine dayanmıştır.

İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'le birlikte diğer mezheplere göre ise akşam namazının son vakti, güneşin batışından sonraki kızıllık gidinceye kadar devam eder. Zira hadisteki şafak güneşin batışından sonraki kızıllıktır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Şafak kızıllıktır. O kaybolunca namaz vâcip olur."* (Dârekutnî, *es-Sünen*, 1/506 [1056]) buyurmuştur.

156. Yatsı namazı ne zamana kadar kılınabilir?

Yatsı namazının vakti, akşam namazının vakti çıktıktan sonra başlar, "imsak" vaktine (tan yerinin ağarmaya başlamasına) kadar devam eder. (Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, 1/159 [957-959]) Yatsı namazı bu süre içinde herhangi bir vakitte kılınabilir. Bununla birlikte bazı âlimler, bütün farz namazlarda olduğu gibi yatsı namazını da vaktinin ilk diliminde kılmanın Hz. Peygamber'in (s.a.s.) tavsiyesi gereğince daha faziletli olduğunu söylemişlerdir. Buna karşılık yine bazı rivâyetlere dayanarak yatsı namazını gecenin biraz ilerleyen diliminde kılmanın daha uygun olduğunu söyleyen âlimler de vardır. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/278)

Şâfiî mezhebine göre yatsı namazının vakti batı ufkundaki kızıllığın kaybolmasıyla başlar, tan yerinin ağarmasına kadar devam eder. Ancak bu mezhebe göre yatsı namazının vakti kendi içinde "faziletli", "ihtiyarî", "cevâz" ve "özür" olmak üzere dörde ayrılır. Faziletli vakit, vaktin başında kılınmasıdır. İhtiyarî vakit, gecenin ilk üçte bir vaktidir. Bundan sonra fecre kadarki vakit ise cevaz vaktidir. Bu vakitte yatsı namazını kılmak caiz ise de mekruhtur. Özür vakti ise yatsının cem-i takdim ile kılınacağı akşam namazı vaktidir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 3/31)

157. Kılınmakta olan namaz henüz tamamlanmadan önce vakit çıkarsa bu namaz bozulur mu?

Sabah ve cuma namazı dışında namaz kılarken vaktin çıkmasının o namazı bozmayacağı konusunda âlimler görüş birliği içindedir. Sabah

namazında ise güneş doğarken namaz kılmayı nehy eden hadislere dayanan İmam Ebû Hanîfe, güneşin doğmasının kılınmakta olan namazı bozacağını söylemiştir. Bunun yanında İmam Ebû Yûsuf ve Muhammed son oturuşta teşehhüd miktarı oturulmuşsa namazın bozulmayacağını ifade etmişlerdir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/122-124; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 1/386) Diğer mezhepler ise Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sabah namazının bir rek'atı kılındıktan sonra güneş doğar veya ikindi namazının bir rek'atı kılındıktan sonra güneş batarsa o namazın tamamlanacağını ve geçerli olacağını bildiren hadisine (Buhârî, Mevâkîtü's-salât, 28 [579]) dayanarak namaz kılarken vaktin çıkmasının o namazı bozmayacağını belirtmişlerdir. (İbn Rüşd, *Bidâye*, 1/102-103; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/273) Buna göre sabah namazında ihtilaf bulunmakla birlikte bir vaktin namazı kılınırken diğer vaktin girmesi ile kılınmakta olan namaz bozulmaz.

158. Kerâhat vakitlerinde namaz kılmanın yasak olmasının sebebi ve hikmeti nedir?

Güneşin doğmasından yükselmesine kadar olan zaman diliminde, güneş tam tepe noktasındayken ve güneşin batma zamanında namaz kılmak hadislerde yasaklanmıştır. Bu vakitlere kerâhet vakitleri denilir. Ukbe b. Âmir el-Cühenî'den şöyle nakledilmiştir: *"Resûlullah (s.a.s.) bize üç vakitte namaz kılmayı veya ölülerimizi defnetmeyi yasakladı: Güneşin doğmasından itibaren (bir veya iki mızrak boyu) yükselmesine kadar, güneşin gökyüzünde tam dik oluşundan (batıya) yönelmesine kadar ve güneşin sararmasından itibaren batmasına kadar."* (Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 293 [831]; bk. Ebû Dâvûd, Cenâiz, 55 [3192])

İslam, Allah'tan başkasına ibadet etmeyi ya da bunu çağrıştıracak bütün tutum ve davranışları yasaklar. Belli vakitlerde namaz kılınmasının yasak veya mekruh olması da bu bağlamda değerlendirilmelidir. Zira güneşin tam doğuş, tam tepe noktasında ve tam batış hâlinde olduğu zamanlar mecusilerin ibadet vakitleridir. Bu vakitlerde namaz kılmanın yasaklanması veya kısıtlanması, ateşperestlerin ibadet vakitleri ile çakışarak Müslümanların onlara benzememesi amacıyladır. Böylece Müslümanlarda kimlik ve ibadet bilincinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca bu vakitlerin, namazın kemâl anlamda edasına engel bir özelliğinin

olduğu da belirtilmiştir. (bk. Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 294 [832]; Ebû Dâvûd, Tetavvu', 10 [1276-1277])

159. Vakitlerin oluşmadığı yerlerde namazlar nasıl kılınır?

Vakit, namazın şartlarından birisidir. İslam bilginleri arasında "vakit, namazın şartıdır" gerekçesiyle vakitlerin teşekkül etmediği yerlerde o vaktin namazının farz olmadığını söyleyenler varsa da, namazın asıl sebebinin ilâhî hitap olduğunu esas alarak, bu yörelerde namazların takdirle kılınacağını söyleyen âlimler çoğunluktadır. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/362) Bir rivâyette, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) âhır zamanda Deccal geldiğinde bir günün bir yıl, bir günün bir ay ve bir günün de bir hafta gibi olacağını ifade etmesi ve bu günlerde namazların takdir edilerek kılınması gerektiğini belirtmesi (Müslim, Fiten, 110 [2937]), bu görüşün delillerinden birisidir. Bu hadis, vakitlerin oluşmamasının namazı düşürmeyeceğini ortaya koyduğu gibi vakit oluşmayan bölge ve zamanlarda namazların, vakitleri takdir ederek kılınması gerektiğini açıkça göstermektedir. Anlaşılıyor ki ilâhî hitap, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünneti ve amelî tevatür gereği bütün Müslümanlar, bir günde yani 24 saatte 5 vakit namazla mükelleftirler. Aksi hâlde kutuplarda ve kutuplara yakın bölgelerde olduğu gibi dünyanın bazı yerlerinde yaşayan Müslümanların bir kısmı (altı ay gece altı ay gündüz olduğu için) yılda sadece beş vakit namaz kılacaklardır. Şu hâlde, bir bölgede herhangi bir namazın vakti gerçekleşmiyorsa veya tam olarak belirlenemiyorsa, o namazın vakti takdir edilerek kılınır.

160. Namazlar cem' edilmek (birleştirilmek) suretiyle kılınabilir mi?

Belirli şartları taşıyan her Müslüman'a günde beş vakit namaz farzdır. Her namaz kendi vakti içinde edâ edilmek üzere farz kılınmıştır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Namaz, müminler üzerine belli vakitlerde edâ edilmek üzere farz kılınmıştır."* (en-Nisâ, 4/103) buyrulmaktadır. Bu itibarla normal şartlarda her namazın vaktinde kılınması gerekir. Ancak geçerli bir mazeretin olması durumunda namazlar birleştirilerek (cem' edilerek) kılınabilir.

"İki namazı birleştirmek" anlamına gelen "cem" öğle ile ikindi namazlarının öğle veya ikindi vaktinde; akşam ile yatsı namazlarının da akşam veya yatsı vaktinde birlikte kılınmalarını ifade eder.

Hanefî mezhebine göre cem sadece hacılar için söz konusudur. Arefe (arife) günü Arafat'ta ikindi öne alınarak öğle vaktiyle birlikte (cem-i takdim sureti ile) kılınır. Aynı gün akşam namazı geciktirilerek, Müzdelife'de yatsı vaktinde birlikte (cem-i te'hir) kılınır. Bunun dışında namazları cem ederek kılmak caiz değildir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/127) Diğer mezheplerde (aralarında bazı konularda ihtilaf olmakla birlikte) sefer, yağmur, fırtına gibi mazeretlerle öğle ile ikindiyi veya akşam ile yatsıyı cem-i takdim ya da cem-i tehir yoluyla kılmak caizdir. Bu görüşün delillerinden birisi İbn Abbâs'ın verdiği *"Resûlullah (s.a.s.) Tebûk seferinde* öğle *ile ikindi, akşam ile yatsı namazlarını birleştirerek kıldı."* (Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 51-53 [705-706]) haberidir. Hanefîler bu ve benzeri hadislerde söz konusu olan cemin, sûrî (bir namazı vaktin sonunda, takip edeni de vaktin başında peş peşe kılarak, şeklen bir birleştirme) olduğunu söylerler. (Muvatta', Salât, 203 [Şeybânî Rivâyeti, Bâb: 59]; Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, 1/162 [978-980]; İbn Rüşd, *Bidâye*, 1/173-174)

Önemli mazeretlerin bulunduğu durumlarda Hanefî birisi de diğer mezhepleri taklit ederek anılan namazları cem ederek kılabilir. Mesela seferde olmak, imtihan saatiyle çakışmak, doktorun ameliyatta iken namazı vaktinde kılamaması gibi zaruret ve ihtiyaç hâllerinde öğle ile ikindi, akşam ile yatsı namazları, cem-i takdim veya cem-i te'hir ile kılınabilir.

Namazları birleştirerek kılacak kişi, bu namazları peş peşe ve sırasına göre kılar; iki farz arasındaki sünnetleri kılmaz, başka bir şeyle meşgul olmaz. Öğle ile ikindinin farzları, öğle veya ikindi vaktinde; akşam ile yatsının farzları, akşam veya yatsı vaktinde peş peşe, ara vermeden kılınır. Sabah namazı ne yatsı ne de öğle ile birleştirilemediği gibi ikindiyle akşam veya yatsı ile sabah da birleştirilemez.

161. Namazda niyet sadece kalben yapılsa yeterli olur mu? Kılınan namaza farz ya da sünnet diye niyet etmek gerekir mi?

Niyet, namazın şartlarından biridir. Niyet, kalbe ait bir iş olup, kişinin bir şeye karar vermesi, hangi işi ne maksatla yaptığını bilmesi demektir. Namazda muteber olan, kalpteki niyettir. Niyetin dil ile söylenmesi müstehap olmakla birlikte söylenmediğinde de namaz geçerli olur. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/46) Farz ya da vâcip namaz kılan bir kişinin hangi

namazı kıldığını tayin etmesi gerekir. Sünnet namazlarda ise hangi vaktin sünneti olduğunu belirlemesi şart değildir. (Şürünbülâlî, *Merâkı'l-felâh*, 85)

162. Kıbleye doğru yönelmeden kılınan namaz geçerli olur mu?

Bilerek kıble yönünden başka yöne doğru kılınan namaz geçersiz olur. Kıble yönünü bilmeyen kimse ise araştırma yapar; edindiği bilgi veya kanaate göre namazını kılar. Eğer namazı tamamladıktan sonra hata ettiğini anlarsa, namazı sahih olur. Yeniden kılması gerekmez. Araştırma yaptığı hâlde hatalı tarafa döndüğünü namaz esnasında anlarsa, namaz içinde doğru olan tarafa döner ve namazına devam eder. Herhangi bir araştırma yapmadan veya kimseye sormadan rastgele bir yöne dönüp namaz kılan kimse ise eğer döndüğü o yön, kıble istikameti değilse namazını iade eder. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/435)

163. Kıblesinde hata tespit edilen camilerle ilgili ne yapmak gerekir?

Kıbleye yönelmek (istikbâl-i kıble) namazın farzlarındandır. Kâbe'nin yakınında olup onu görerek namaz kılanların, doğrudan Kâbe'ye yönelmeleri gerekir. İslam âlimlerinin çoğunluğuna göre Kâbe'den uzakta bulunanların ise Kâbe "istikametine" yönelmeleri yeterlidir. Bu yönelişte esas olan, namaz kılan kişinin yönünün Kâbe'nin bulunduğu "cihet"ten tamamen sapmamış olmasıdır. Buna göre hafif sapmalar namazın sıhhatine zarar vermez. (İbn Receb el-Hanbelî, *Fethu'l-bârî*, 3/66-68; Merdâvî, *el-İnsâf*, 2/9; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/430) Zira Kâbe veya Kâbe'nin gökyüzüne doğru dikey doğrultusu, kişinin yüz açısı içerisinde kaldığı sürece namaz kılan kişi, kıbleden sapmış sayılmaz. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/430) Buna göre namaz kılan kişi, kendisini Kâbe'ye dik olarak bağlayan doğrusal çizgiden, sağa veya sola 45 derece dönmediği sürece Kıble istikametinden tamamen sapmış olmaz ve bu durum namazının sıhhatine engel teşkil etmez.

Bir Müslümanın camide namaz kılması hâlinde kıbleyi ayrıca araştırmasına gerek yoktur. Çünkü camiler kıble tespiti yapılarak inşa edilmektedir. Bununla birlikte camilerle ilgili uygulamalarda şu esaslar dikkate alınmalıdır:

a) Günümüzde kıble istikameti tam olarak tespit edilebildiğinden dolayı yeni yapılacak veya yeniden imar edilecek olan camilerin yönlerinin/mihraplarının tam Kâbe istikametinde olacak şekilde yapılması gerekir.

b) Geçmişte yapılan ve daha sonra birebir Kâbe doğrultusunda olmadığı tespit edilen camilerde önceden kılınan namazlar sahihtir. Çünkü bu camilerin kıbleleri, inşa edildikleri devrin şartlarına göre doğru kabul edilmiş olup namazlar da bu kabulle kılınmıştır. Ancak bu sapmanın ruhsat sınırlarının dışında (45 derece ve üzeri) olduğu uzmanlar tarafından tespit edilirse, bu durumun en kısa zamanda ve mümkün olan en uygun yolla düzeltilmesi gerekir. Sapmanın 45 derece ve üzerinde olduğunun tespitinden sonra bilerek o yöne doğru kılınan namazlar sahih değildir.

c) Yetkili merciler tarafından uzmanlarına yaptırılan tespite göre kıblesinde sapma derecesi, ruhsat sınırları içerisinde (45 dereceden az) olan camilerde kılınan namazlar sahihtir. Bununla birlikte cemaat arasında meydana gelebilecek ihtilafları ortadan kaldırmak için imkânlar ölçüsünde cami içi düzenleme ile açı farkının giderilmesi veya mümkün olduğunca azaltılması gerekir.

164. Kadınlar başları açık olarak namaz kılabilirler mi?

Ergenlik çağına ulaşmış bir kadının, mahremi olmayan erkeklerin yanında olduğu gibi namaz kılarken de vücudunun dinen örtülmesi gereken yerlerinin tamamını örtmesi gerekir. Baş da örtülmesi gereken yerlerdendir. Hz. Âişe'den rivâyet edilen bir hadiste Allah Resûlü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Allah, ergenlik çağına ulaşmış kadının başörtüsüz kıldığı namazını kabul etmez."* (Ebû Dâvûd, Salât, 85 [641]; Tirmizî, Salât, 277 [377]) Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.s.) eşlerinin evlerinde namaz kılarken başlarını örttüklerini, kendisinin de başı açık namaz kılan genç kızları uyardığını ve bulûğa eren kadınların başlarını örterek namazlarını kılmaları gerektiğini bildiren hadisler vardır. (Ebû Dâvûd, Salât, 87 [645]) Hz. Peygamber (s.a.s.) zamanından günümüze kadarki uygulama da böyledir.

165. Kıraatin bazı namazlarda açık bazılarında gizli olmasının sebebi nedir?

İbadetler tevkîfîdir; yani farz oluş gerekçelerinin ve yapılış şekillerinin akılla bilinmesi mümkün değildir. Allah emrettiği için ve Hz. Peygamber (s.a.s.) nasıl yaptıysa öyle eda edilir. Namaz da böyledir. Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Benim namazı nasıl kıldığımı gördüyseniz siz de öyle kılınız."* (Buhârî, Ezân, 18 [631]) buyurmuştur.

Bu sebeple gündüz kılınan farz namazlarda kıraatin gizli, gece kılınan farz namazlarda ise açıktan olması Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünnetine ve dini ondan öğrenip sonrakilere öğreten sahâbe-i kiramın uygulamasına dayanmaktadır. (bk. Buhârî, Ezân, 96-105 [759-774]; Müslim, Salât, 47-48, 149-179, 201 [398, 449-465, 475])

166. Namazda sûrelerin Türkçe tercümesi okunabilir mi?

Namazda sûrelerin Türkçe tercümesinin okunması caiz değildir. Konu ile ilgili olarak Din İşleri Yüksek Kurulunun 04.12.1997 tarihinde aldığı 103 numaralı kararda şöyle denilmektedir:

Kur'ân-ı Kerîm'in namazda Türkçe tercümesinin okunmasına gelince: Kur'ân-ı Kerîm'de *"Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun."* (el-Müzzemmil, 73/20) buyurulduğu gibi Hz. Peygamber (s.a.s.) de bütün namazlarda Kur'ân-ı Kerîm okumuş ve namaz kılmayı iyi bilmeyen bir sahabiye namaz kılmayı tarif ederken *"...Sonra Kur'ân'dan hafızanda bulunanlardan kolayına geleni oku."* (Müslim, Salât, 45 [397]) buyurmuştur. Bu itibarla namazda kıraat yani Kur'ân okumak, Kitap, Sünnet ve icmâ ile sabit bir farzdır. Bilindiği üzere Kur'ân, Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Muhammed'e (s.a.s.) Cebrâil aracılığı ile indirdiği manaya delâlet eden elfâzın ismidir. Sadece mana olarak değil Resûlullah'ın (s.a.s.) kalbine lafızları (sözleri) ile indirilmiştir. Bu itibarla bu lafızlardan anlaşılan ve başka lafızlarla ifade edilen mana Kur'ân değildir. Çünkü indirildiği elfâzın dışında, hatta Arapça bile olsa, aşka sözlerle ifade edilen mana Cenâb-ı Hakk'ın kelâmı değil mütercimin ondan anladığı yorumdur. Oysa Kur'ân kavramının içeriğinde sadece mana değil bir rüknü olarak onun elfâzı da vardır. Nitekim; *"Şüphesiz o, âlemlerin rabbi tarafından indirilmiştir. Onu Rûhu'l-emin (Cebrâil), uyancılardan olasın diye, senin kalbine apaçık Arap diliyle indirdi."* (eş-Şuarâ, 26/192-195); *"İşte böylece biz onu Arapça bir Kur'ân olarak*

indirdik...” (Tâhâ, 20/113); *“Korunsunlar diye dosdoğru Arapça bir Kur’ân indirdik.”* (ez-Zümer, 39/28); *“Bu bilen bir toplum için âyetleri Arapça bir Kur’ân olmak üzere ayrıntılı olarak açıklanmış bir kitaptır.”* (Fussilet, 41/3) gibi tam on ayrı yerde (Yûsuf, 12/2; er-Ra’d, 13/37; en-Nahl, 16/103; eş-Şûra, 42/7; ez-Zuhruf, 43/3; el-Ahkâf, 46/12) Kur’ân’ın Arapça olduğunu ifade eden âyetlerden, sadece mananın değil, lafızlarının da Kur’ân kavramının içeriğine dâhil olduğu açık ve kesin bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu sebepledir ki tercümesine Kur’ân denilemeyeceği ve tercümesinin Kur’ân hükmünde olmadığı konusunda İslam âlimleri görüş birliği içindedir.

Bilindiği üzere tercüme, bir sözün anlamını başka bir dilde dengi bir sözle aynen ifade etmek demektir. Oysa her dilin, başka dillerde bulunmayan (kendine ait) ifade, üslup ve anlatım özellikleri vardır. Bu yüzden, edebî ve hissî yönü bulunmayan bazı kuru ifadeler dışında hiçbir tercüme aslının yerini tutamaz ve hiçbir tercümede her bakımdan aslına tam bir uygunluk sağlanamaz. O hâlde Kur’ân-ı Kerîm gibi ilâhî belâğat ve i‘cazı haiz bir kitabın aslı ile tercümesi arasındaki fark, yaratan ile yaratılan arasındaki fark kadar büyüktür. Çünkü biri yaratan Yüce Allah’ın kelâmı; diğeri ise yaratılan kulun âciz beyanı. Hiç böylesi bir tercümenin, Allah kelâmının yerine konulması ve onunla aynı hükümde tutulması mümkün olur mu? Kaldı ki İslam dini evrensel bir dindir. Değişik dilleri konuşan bütün Müslümanların ibadette ortak bir dili kullanmaları onun evrensel oluşunun bir gereğidir.

Herkesin konuştuğu dil ile ibadet yapmaya kalkışması, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) öğrettiği ve bugüne kadar uygulanagelen şekle ters düşeceği gibi içinden çıkılmaz birtakım tartışmalara da yol açacağı muhakkaktır. Konuya ülkemiz açısından baktığımızda ise böyle bir uygulamanın dışarıda Türkiye aleyhinde, içeride ise devlet aleyhinde bir malzeme olarak kullanılacağı, vatandaşların birlik ve beraberliğini zedeleyeceği, sonuç olarak birtakım huzursuzluklara sebebiyet vereceği dikkatten uzak tutulmamalıdır.

Türkçe tercüme ile namaz kılmak ve Türkçe dua etmek birbirine karıştırılmamalıdır. Çünkü dua kulun Allah’tan istekte bulunmasıdır. Bunun ise herkesin konuştuğu dil ile yapılmasından daha tabiî bir şey olamaz ve zaten genelde de ülkemizde Türkçe dua yapılmaktadır.

Diğer taraftan, Kur'ân-ı Kerîm'in en önemli özelliklerinden biri de i'cazıdır. Bir benzerinin ortaya konulması konusunda, Kur'ân bütün insanlığa meydan okumuştur. Bu i'cazın sadece anlamda olduğu söylenemez. Aksine, *"onun Allah katından indirildiğinde şüpheniz varsa, haydi bir benzerini ortaya koyun"* anlamındaki tehaddi (meydan okuma) âyetlerinden (el-Bakara, 2/23-24; Yûnus, 10/37-38; Hûd, 11/13; el-İsrâ, 17/88; et-Tûr, 52/33-34) bu özelliğin daha çok lafızla ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

Ayrıca bir benzerini ortaya koymak için insanlar ve cinler bir araya toplanıp birbirlerine destek olsalar bile bunu başaramayacaklarını ifade eden İsrâ sûresinin 88. âyet-i kerîmesinden de Kur'ân'ın bir benzerinin yapılamayacağı ve bu itibarla tercümesinin Kelâmullah sayılamayacağı, o hükümde tutulamayacağı ve dolayısıyla namazda tercümesinin okunamayacağı açıkça anlaşılmaktadır. Nitekim 1926 yılında İstanbul Göztepe Camii İmam-Hatibi Cemal Efendi'nin cuma namazında Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe tercümesini okumasıyla ilgili olarak İstanbul Müftülüğü'nün 20 Mart 1926 tarih ve 92-93 sayılı yazısı üzerine, altında Atatürk tarafından göreve getirilen ilk Diyanet İşleri Reisi Rıfat Börekçi'nin imzası bulunan 9 Ramazan 1324/23 Mart 1926 tarih ve 743 numaralı Müşavere Hey'eti kararında:

"Namazda kıraet-i Kur'ân bi'l-icma farz ve Kur'ân'ın hangi bir lügat ile tercemesine Kur'ân itlakı kezalik bi'l-icma gayr-ı caiz ve namazda kıraet-i Kur'ân mahallinde terceme-i Kur'ân'ın adem-i cevazı da bi'l-umum mezahib fukahasının icmaı ile sabit olduğundan, hilafına mücaseret, namazı vaz'-ı şer'îsinden tağyir ve emr-i dini istihfaf ve mel'abe şekline vaz'ı mutazammın olduğu gibi beyne'l-müslimin iftirak ve ihtilafa ve memlekette fitne hûdusuna bâis olacağından, fiil-i mezbûre mecasereti sabit olan merkûm Cemal Efendinin uhdesindeki vezaif-i ilmiye ve diniyenin ref'i, emr-i zaruri hâlini almış olmakla ol vechile tebligat icrası..." denilmiştir.

Şüphesiz bir Müslümanın en azından namazda okuduğu Kur'ân-ı Kerîm metinlerinin anlamlarını bilmesi ve namazda bunları anlayarak ve duyarak okuması son derece önemlidir ve bu zor da değildir. Ancak manasını anlamak, onun hidâyetinden faydalanmak ve Yüce rabbimizin emir, yasak ve öğütlerinin neler olduğunu öğrenmek için Kur'ân-ı Kerîm'i tercüme etmenin ve bu maksatla meal, tercüme ve tefsirlerini

okumanın hükmü başka; bu tercümeleri Kur'ân yerine koymanın ve Kur'ân hükmünde tutmanın hükmü yine başkadır.

Namazda ve ibadet olarak Kur'ân-ı Kerîm, aslî lafızları ile okunur. Yüce rabbimizin bize olan öğüt, buyruk ve yasaklarını öğrenmek, onun irşadından yararlanmak maksadıyla ise tercüme, meal ve açıklamaları okunur. Bu maksatla Kur'ân-ı Kerîm'in tercüme, meal ve açıklamalarını okumak da çok sevaptır ve genel anlamı ile ibadettir.

167. Namazda kıraati, Mushaf'a bakarak yapmak caiz midir?

İmam Ebû Hanîfe'ye göre namazda, sûre veya âyetleri Mushaf'a bakarak okumak namazı bozar. İmameyn'e göre ise mekruh olsa da namaz bozulmaz. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 2/11) Şâfiîlere göre de bir kimse, namazda Fâtiha sûresini Mushaf'a bakarak okursa namazı geçerli olur. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/353) Bu konuda ihtiyatlı olan, kişinin namazda kıraati ezberinden yapmasıdır.

168. Namazda okunması farz olan kıraati, dudakları kıpırdatmadan, sadece zihinden geçirmekle namaz sahih olur mu?

Konuşma yetisine sahip kişinin namazda Fâtiha ve diğer sûreleri, dili ve dudağı kıpırdatmaksızın ve ses çıkartmaksızın zihinden geçirmesi okuma (kıraat) sayılmaz. Böyle yapmakla namazın rüknü olan kıraat yerine getirilmiş olmaz. Kişinin kendi duyabileceği bir sesle, fısıldar gibi harfleri yerlerinden çıkartarak ve eğer yanında başkaları varsa onları rahatsız etmeyecek bir şekilde okuması gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/55)

169. İşitme engelliler namaz kılarken kıraat ve tesbîhâtı nasıl yaparlar?

İşitme engelliler, ibadetlerle mükellef olma açısından diğer Müslümanlar gibidirler. Dolayısıyla namaz kılmak, oruç tutmak ve diğer ibadetleri eda etmekle mükelleftirler. Namazın farzlarından olan iftitâh tekbiri ve kıraatin normalde telaffuz edilmesi gerekir. Ancak bunu yerine getirme imkânı olmadığı için işitme engellilerin, tekbir ve kıraati içlerinden yapmaları yeterli olup dillerini hareket ettirmeleri gerekmez. (*el-Fetâva'l-Hindiyye,* 1/69; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/481) Çünkü kişi, ancak gücünün yettiğini yapmakla mükelleftir. (el-Bakara, 2/286)

170. Namazda sadece Fâtiha okumakla, farz olan kıraat yerine gelir mi?

Namazda bir miktar Kur'ân okumak farzdır. Hanefîlerde tercih edilen görüşe göre bu miktar, en az üç kısa âyet veya bu miktarda bir âyet olmalıdır. Özellikle Fâtiha sûresinin okunması vâciptir. Dolayısıyla namazda Fâtiha sûresi okunmakla, hem farz kıraat hem de vâcip yerine getirilmiş olur. Ancak Fâtiha'dan sonra üç kısa âyet veya bu uzunlukta bir sûre okumak da vâciptir. Bu sebeple, farz namazların ilk iki rek'atında, sünnet namazların tüm rek'atlarında Fâtiha'dan sonra sûre ya da birkaç âyet okumayan kişi vâcibi terk etmiş olur. Unutarak terk edilmesi sehiv secdesini gerektirir. Kasten terk edilmesi hâlinde ise namazın iadesi vâciptir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/458)

Şâfiîlere göre ise kıraat farzının yerine gelmiş olabilmesi için asgari olarak Fâtiha'nın okunması gerekir. Buna ilaveten bir sûre veya birkaç âyet daha okumak ise sünnettir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/353, 361)

NAMAZIN VACİPLERİ

171. Namazda ta'dîl-i erkânın hükmü nedir?

Ta'dîl-i erkân, namazın rükünlerini düzgün, yerli yerinde ve tam yapmak demektir. Ta'dîl-i erkâna yakın anlamda kullanılan "tuma'nîne" kelimesi, yapılmakta olan rükne hakkının verildiğine kanaat getirilmesi hâlini ifade eder. Ta'dîl-i erkân özellikle rükûda, kavmede (rükûdan kalktıktan sonraki duruşta), secdede ve celsede (iki secde arasındaki oturuşta) söz konusu olur. Hanefî mezhebindeki kuvvetli görüşe göre sayılan dört yerde ta'dîl-i erkân vâciptir. Diğer bazı mezheplere ve Hanefîlerden de İmam Ebû Yûsuf'a göre ise ta'dîl-i erkân farzdır. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/51; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/464, 465, 472; İbn Rüşd, *Bidâye*, 1/143)

172. Tek başına (münferit) namaz kılan bir kimse, sessiz okunması gereken namazlarda kıraati sesli yaparsa sehiv secdesi gerekir mi?

Tek başına namaz kılarken öğle ve ikindi namazları ile gündüz kılınan sünnet namazlarda gizli okumak yani kendisi işitebilecek derecede diliyle telaffuz etmek gerekir. Ancak tercih edilen görüşe göre tek başına

namaz kılarken gizli okunması gereken yerde açıktan okumak mekruh olmakla birlikte bu durum sehiv secdesi gerektirmez. Cemaatle kılınan namazlarda ise imamın sesli okuması gereken yerde sessiz okuması veya sessiz okuması gereken yerde sesli okuması sehiv secdesini gerektirir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/81; Bilmen, *İlmihâl,* 194) Sesli ya da sessiz okuma hatasında sehiv secdesini gerektiren miktar, namazın sahih olması için gereken asgari kıraat miktarıdır.

173. Şâfiî mezhebinden olan birinin sabah namazında kunût duası okumasının hükmü nedir? Hanefî imama uyarak sabah namazı kıldığında bu duayı okumazsa namazı geçerli midir?

Şâfiî mezhebinde sabah namazının farzının son rek'atında rükûdan kalktıktan sonra kunût duası okumak kuvvetli sünnetlerdendir. Şâfiî mezhebine mensup olan bir kimse Hanefî bir imama uyduğunda, rükûdan kalktıktan sonra vakit bulursa kunût duasını okur. Eğer okuyacağı kadar bir vakit bulamazsa kunûtu terk eder ve mezhepteki kuvvetli görüşe göre namazın sonunda imamdan ayrı olarak sehiv secdesi yapar. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 4/290) Bununla birlikte sehiv secdesi yapmasa da namazı sahih olur.

174. Secdede burnun yere değmesinin hükmü nedir? Burun yere değmeden kılınan namaz geçerli midir?

Namazın rükünlerinden biri de secdeye varmaktır. Namazda rükûdan sonra, ayaklar, dizler ve ellerle beraber alnı yere koymaya secde denir. Her rek'atta iki secde etmek farzdır. Secdede alın ve burun birlikte yere konmalıdır. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/51; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/370; Mehmed Zihni, *Ni'met-i İslam*, 254-255) Zira Resûlullah (s.a.s.), namazda secdeye vardığında alnını ve burnunu yere koyar, kollarını yanlarına yapıştırmaz, ellerini de omuz hizasına gelecek şekilde koyardı. (Tirmizî, Salât, 201 [270]) Buna göre özürsüz olarak secdede alnın yere konulup da burnun konulmaması mekruhtur. Bununla birlikte namaz geçerlidir. Alın yere konulmazsa namaz geçersizdir.

175. Farz namazlarda ilk oturuşu unutan kimse namazını nasıl tamamlar?

İlk oturuş, namazın vâciplerindendir. Vâcibin unutulması durumunda son oturuşta sehiv secdesi yapılması gerekir. İlk oturuşun kasten terk edilmesi ise tahrîmen mekruhtur, dolayısıyla namazın iade edilmesi gerekir. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 1/310; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/88)

176. Namazda kavme ve celsenin hükmü nedir, ne kadar beklemek gerekir?

Kavme; namazda rükûdan kalkarken, secdeye gitmeden önce iyice doğrulmak ve en az "Sübhânellah" diyecek kadar ayakta durmak; celse ise namazda iki secde arasında oturup en az "Sübhânellah" diyecek kadar beklemektir. Celse ve kavme Hanefîlerde bir görüşe göre sünnet, tercih edilen görüşe göre ise vâciptir. Yanılarak terk edilirse sehiv secdesi yapmak gerekir. Bilerek terk edilmesi tahrimen mekruhtur, bu durumda namazın iade edilmesi gerekir. İmam Şâfiî, İmam Mâlik ve İmam Ahmed b. Hanbel'e göre ise celse ve kavme farzdır, bunun terk edilmesi ile namaz bozulur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/465; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/22; Nevevî, *Ravza*, 1/223)

Ebû Hüreyre (r.a.) şöyle anlatmaktadır: *"Hz. Peygamber bir gün mescide girdi, peşinden de bir adam gelerek namaz kıldı. Sonra gelip Hz. Peygamber'i selâmladı. O da selâmını aldı ve ona 'dön ve namazını yeniden kıl' dedi. Bu durum üç kez tekrar etti, sonuncusunda şöyle buyurdu: 'Namaz kılacağın zaman tekbir al, sonra Kur'ân'dan bildiğin kolay gelen bir yeri oku, sonra rükûya eğil ve uzuvların yerleşip rahatlayıncaya kadar rükûda kal. Daha sonra rükûdan kalk ve iyice doğrul. Sonra secdeye git ve orada uzuvların yerleşip rahatlayıncaya kadar kal. Daha sonra iyice yerleşinceye kadar otur, sonra tekrar secdeye kapan ve orada uzuvların yerleşip rahatlayıncaya kadar bekle. Bütün namazlarında böyle yap."* (Buhârî, Ezân, 122 [793]; Müslim, Salât, 45 [397])

Bu itibarla namaz kılan kişinin namazını ta'dil-i erkâna riâyet ederek kılması büyük önem arz etmektedir. Ta'dil-i erkân özellikle rükûda, kavmede (rükûdan kalktıktan sonraki duruşta), secdede ve celsede (iki secde arasındaki oturuşta) söz konusu olur. Sonuç itibarıyla tadili erkân açısından; rükûda, rükûdan doğrulmada, secde ve iki secde aralarında

en az bir defa "Sübhânellah" diyecek kadar durmak gerekir. (Zeylaî, *Tebyîn*, 1/106)

177. Son oturuşu yaptıktan sonra selâm vermeden namazdan çıkan bir kimsenin namazı geçerli midir?

İmam Ebû Hanîfe'ye göre namaz kılan kişinin, namazın sonunda kendi istek ve iradesiyle yaptığı bir fiil ile namazdan çıkması gerekir. İmam Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre ise teşehhüt miktarı (tahiyyâtı okuyacak kadar) oturmakla namaz, rükünleri itibarıyla tamamlanmış olur. Selâm vermese veya kendi isteği ile namaza aykırı bir davranışta bulunmasa bile bu kişinin namazı geçerli olmakla beraber vâcip terk edilmiş olur.

Bu görüş ayrılığının bazı fıkhî sonuçları vardır. Buna göre bir kimse ka'de-i ahîrede (namazdaki son oturuşta) teşehhüt miktarı oturduktan sonra kendi isteği ile namazla bağdaşmayacak bir fiil işlese, mesela kendisine verilen selâmı almak, hapşırana "çok yaşa" veya "yerhamükellâh" demek gibi bir şekilde konuşsa ya da kalkıp gitse adı geçen üç imama göre de namazı sahih olur. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/60-61; Zeylaî, *Tebyîn*, 1/104; Bilmen, *İlmihâl,* 118) Fakat teşehhüt miktarı oturduktan sonra, kendi isteği dışında bir sebeple namazı bozulsa İmam Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre bu kişinin namazı geçerli, İmam Ebû Hanîfe'ye göre ise geçerli değildir. Yine son oturuşta, teşehhüt miktarı oturduktan sonra henüz kendi istek ve iradesiyle namazdan çıkmadan namaz vakti çıksa, bu kişinin namazı İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre sahihtir. İmam Ebû Hanîfe'ye göre ise fâsiddir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/127; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 1/386)

178. Namazdan çıkarken verilen selâmın hükmü nedir?

Hanefî mezhebinde tercih edilen görüşe göre namazların sonunda önce sağ tarafa, sonra sol tarafa yüz çevirerek selâm vermek vâciptir. Bunun bilerek terk edilmesi namazın tekrar kılınmasını gerektirir. Farkında olmadan terk edilmesi hâlinde ise bir şey gerekmez. Bu selâmda "es-selâmü aleyküm ve rahmetullah" cümlesinin "es-selâm" kısmını söylemek vâcip, "aleyküm ve rahmetullah" kısmını eklemek ise sünnettir. Bir görüşe göre de sağa selâm verilmesi vâcip, sol tarafa selâm verilmesi sünnettir. Namazdan çıkılması, bütün imamlara göre yalnız bir selâm ile

olur, bununla namaz biter. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 1/320; Zeylaî, *Tebyîn*, 1/125-126) Birinci selâmı vermeyi farz gören Şâfiîlere göre bunun terk edilmesi namazı da iptal eder. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/385)

NAMAZIN SÜNNETLERİ VE ADABI

179. İftitah tekbirinde elleri kaldırmanın hükmü nedir?

İftitah tekbirini alırken, elleri yukarıya kaldırmak sünnettir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.), bu tekbiri alırken ellerini kaldırmıştır. (Buhârî, Ezân, 84 [736]; Müslim, Salât, 21-22 [390]; Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, 1/195-196 [1157-1170]) Hanefî mezhebine göre erkekler iki elini, avuçların iç kısımları kıble istikametine yönelik olarak ve başparmaklar kulak yumuşakları hizasına gelecek şekilde kaldırırlar. Kadınlar ise omuzlarının hizasına kadar kaldırırlar. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/48) Diğer mezheplerde erkekler de ellerini omuz hizasına kadar kaldırırlar.

180. Namaz kılarken kıyamda ayaklar arası açıklık ne kadar olmalıdır?

Namazda kıyamda iken iki ayağın arasındaki açıklık konusunda sahih ve sarih bir hadis bulunmadığından, miktarın ne olacağı konusunda İslam âlimleri farklı görüşler belirtmişlerdir.

Hanefî mezhebine göre kıyamda iki ayağın arası, dört parmak kadar açık bulundurulmalıdır. (Şürünbülâlî, *Merâkı'l-felâh*, 98) Şâfiî mezhebine göre iki ayak arası bir karış kadar açık tutulmalıdır. (Zekeriyyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 1/146) Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre ise ayaklar aşırı sayılacak kadar fazlaca açılmamalı, tümüyle de bitiştirilmemelidir. (Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslamî*, 2/881-882)

181. Namazlarda Sübhâneke okurken "ve celle senâüke" kısmı niçin okunmaz?

Namazın başında okunan "Sübhâneke" zikri ile ilgili mütevatir veya meşhur hadislerde "ve celle senâüke" ifadesi yer almamaktadır. (Ebû Dâvûd, Salât, 122 [775-776]; Tirmizî, Salât, 179 [242-243]) Bundan dolayı namaz

kılan kişi cenaze namazı dışındaki namazlarda bu ifadeyi okumaz. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/49)

Cenaze namazı ise ölüye dua olduğu için başka duaların da yapılması mümkün olduğu gibi "Sübhaneke" zikrine "Allah'ım, senin şanın yücedir" anlamındaki "ve celle senâuke" ifadesi de eklenebilir. (Tahtâvî, *Hâşiye*, 584; Mehmet Zihnî, *Nimet-i İslam*, 427) Zira namaz dışında yapılan bazı zikir ve dualarla ilgili rivâyetlerde bu ifade yer almaktadır.

182. Namazda Fâtiha sûresi okunduğunda "âmîn" demenin hükmü nedir?

"Âmîn", Yüce Allah'ın kabul etmesini temenni etmek amacıyla duanın sonunda söylenen sözdür. Hz. Peygamber (s.a.s.), duanın sonunda "âmîn" denilmesini tavsiye etmiştir. (Buhârî, Ezân, 111 [780]; Müslim, Salât, 72-75 [410])

Hanefî mezhebine göre Fâtiha'nın sonunda "âmîn"in gizli söylenilmesi sünnettir. Bu konuda imam, cemaat ve yalnız başına kılanlar arasında fark yoktur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/493) Şâfiî mezhebine göre ise "âmîn", açık kıraatli namazlarda açıktan, gizli kıraatli namazlarda gizlice söylenir. (Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 1/139-140)

183. Namazda Fâtiha'dan sonra okunacak âyet veya sûreler için besmele çekilir mi?

Namazda her rek'atın başında ve Sübhâneke'den sonra kırâata başlamadan önce besmele çekilir. Fâtiha'dan sonraki zamm-ı sûre için ise ayrıca besmele çekilmez. (Zeylaî, *Tebyîn*, 1/112)

184. Farz namazların üçüncü ve dördüncü rek'atında Fâtiha'dan sonra niçin başka âyet veya sûre okunmaz?

Kur'ân'da ibadetler ayrıntıları belirtilmeksizin emredilmiştir. Farz, vâcip veya nâfile bütün ibadetlerin nasıl ve ne şekilde yapılacağı ise Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından belirlenmiştir. Namazın kaç rek'at kılınacağını, nerede ve nasıl kıraat, zikir, tesbih, tahmid veya dua yapılacağını, rükûnun ve secdenin nasıl ve kaçar defa olacağını Hz. Peygamber (s.a.s.) göstermiş ve *"Benim kıldığım gibi siz de namazı kılınız."* (Buhârî, Ezân, 18 [631]) buyurmuştur. Yani ibadetler, nasıl emredilmişse o şekilde yapmak ile sorumluyuz.

Farz namazların son iki rek'atında Fâtiha'dan sonra sûre okunmamasını da bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Bununla birlikte farzların son iki rek'atında Fâtiha'dan sonra sûre okunursa bu, namaza bir zarar vermez. Hanefî mezhebindeki makbul görüşe göre sehiv secdesi de gerekmez. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 2/102; Halebî, *es-Sağîr*, 175)

185. İlk iki rek'atta okunan âyetlerin veya sûrelerin sonraki rek'atlarda tekrarlanmasının hükmü nedir?

Dört rek'atlı sünnet namazlarda her iki rek'at müstakil kabul edildiğinden (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/16-17) birinci ve ikinci rek'atta okunan zamm-ı sûreleri üçüncü ve dördüncü rek'atta da okumak, namaza bir zarar vermez. Ancak bilenlerin başka âyet/sûre okuması daha doğru olur.

186. Erkeklerin namazda başlarını örtmeleri gerekir mi?

Hz. Peygamber (s.a.s.) ve ashâb-ı kiram, İslam öncesinde olduğu gibi İslam'dan sonra da günlük hayatlarında örf ve iklim şartları gereği başlarını örtmüşlerdir. Resûl-i Ekrem (s.a.s.) günlük kıyâfeti ile namazlarını kılmış, ibadet için ilave veya bazı özel giysiler giymemiştir. Takke üzerine sarık sardığı gibi sarıksız takke ve takkesiz sarık kullandığı da olmuştur. (bk. Ebû Dâvûd, Libâs, 24 [4078]; Tirmizî, Libâs, 12, 42 [1736, 1784]; İbnü'l-Kayyım, *Zâdü'l-me'âd*, 1/130; Müttakî, *Kenzü'l-'ummâl*, 7/121 [18284-18286])

Bazı âlimler Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu uygulamalarını göz önüne alarak namazda erkeklerin başını örtmesini sünnet kabul etmişlerdir. Bu yaklaşıma göre baş açık namaz kılmak, sünneti terk etmek anlamına geleceğinden tenzîhen mekruh sayılmıştır. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/640; Şürünbülâlî, *Merâkı'l-felâh*, 131) Diğer bazı âlimler ise bunu örf gereği kabul ettiklerinden başı açık namaz kılmakta bir sakınca olmadığını belirtmişlerdir. (bk. Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 2/489)

Sonuç olarak namaz kılarken başın takke, sarık vb. bir şeyle örtülmesi evlâdır. Bununla birlikte baş açık bir hâlde namaz kılmak da caizdir.

187. Erkeklerin kolu kıvrık veya kısa kollu gömlek ile namaz kılmaları caiz midir?

Namaz kılan kimse, manen Yüce Allah'ın (c.c.) huzuruna çıkmaktadır. Bu sebeple, kılık kıyâfeti düzgün olmalıdır. Eskiden kolları sıvamak kibir

alameti sayıldığı için kolu kıvrık namaz kılmak mekruh kabul edilmiştir. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/106) Ancak günümüzde böyle bir algı söz konusu değildir. Öte yandan erkeklerin, kısa kollu gömlekle de namaz kılmalarında bir sakınca yoktur. Çünkü bu tutum da, kolları kıvırıp sıvamakta olduğu gibi yadırganacak bir durum olmaktan çıkmıştır.

188. Kadınlar namazda ellerini erkekler gibi bağlayabilirler mi?

Namazda, sağ el sol elin üstüne gelecek şekilde elleri bağlamak sünnettir. (Buhârî, Ezân, 87 [740]; Müslim, Salât, 54 [401]) Ancak bu bağlamanın nerede olacağına dair farklı rivâyetler bulunmaktadır. Bu rivâyetler ile sahâbe ve tâbiîn uygulamalarına bağlı olarak, erkekler bazı mezheplere göre göbek altında, bazı mezheplere göre göğüslerinin üzerinde, bazılarına göre ise göğüs ile göbek arasında ellerini bağlarlar.

Kadınların ellerini bağlaması, namazda elleri bağlamanın sünnet olduğunu kabul eden âlimlerin ittifakına göre göğsün üzerine bağlama şeklindedir. Bu bağlama şekli, kadınların vücut yapısı bakımından tesettürün ruhuna daha uygun bir davranıştır. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/49)

189. Mescid-i Haram'da namaz kılarken kıyam hâlinde nereye bakılmalıdır?

Başka yerlerde olduğu gibi Mescid-i Haram'da namaz kılan kimse de secde edeceği yere bakar. Zira Resûlullah (s.a.s.), namazda kıyam hâlinde secde mahalline bakardı. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/48; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/477) Başını çevirmeden gözünün görüş alanına giren bir noktaya bakmasında da kerâhet yoktur. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/64) Buna göre namaz kılan kimse Kâbe'ye de bakabilir.

190. Namazda huşû için nelere dikkat edilmelidir?

Kur'ân-ı Kerîm'de huşû ile namaz kılmak, müminin ayırıcı niteliklerinden biri olarak zikredilir. (el-Mü'minûn, 23/2) Resûlullah (s.a.s.), *"Namaz gözümün nuru kılındı."* (Nesâî, 'İşratü'n-nisâ, 1 [3939-3940]) buyurarak namazın özel durumuna işaret etmektedir. Namazda huşû; dikkati dağıtacak dış etkenlerden uzak olup kalbin Allah'a (c.c.) bağlanabilmesi ile gerçekleşir. Kişinin iç dünyasında yaşadıkları, düşünceleri namazındaki huşûunu etkiler ve davranışlarına da yansır. Bu sebeple namaz kılarken kişi

Allah'ın huzurunda bulunduğunun bilincinde olmalı, zihin ve gönül dünyası ile namaza yönelmeli; sağa sola bakmak, elbisesiyle oynamak ve ta'dîl-i erkâna riâyet etmemek gibi hâl ve hareketlerden kaçınmalıdır. Okuduğu sûre ve zikirlerin anlamına odaklanmaya çalışmalıdır. Bunun yanında namazda iken akla gelen haricî düşüncelerin peşine düşmemeye ve rabbinin huzurunda olduğunu hatırlayarak zihnini toparlamaya gayret etmelidir.

191. Kadınlar çıplak ayakla namaz kılabilirler mi?

Kadınların ayakları Hanefî mezhebinde tercih edilen görüşe göre avret mahalli olmadığından, topuklarından yukarısı açık olmamak kaydıyla çorapsız namaz kılabilirler. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/45; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/46) Diğer mezheplerde ise kadınlar açısından ayaklar da örtülmesi farz olan yerlere dâhil olduğundan örtülmesi gerekir. Bu görüşe göre kadının ayakları çıplak olarak kıldığı namaz sahih olmaz. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/431; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/397) İhtiyatlı olan, kadınların namaz kılarken ayaklarını örtmeleridir.

192. Erkeklerin çorapsız namaz kılmaları caiz midir?

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) çorapsız olarak namaz kıldırdığı kaynaklarımızda sabittir. (Ebû Dâvûd, Salât, 89 [653]; İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 66 [1038]) Bu sebeple çorapsız olarak namaz kılmakta bir beis yoktur. Ancak mescitlere çorapsız girmek sağlık, temizlik vb. nedenlerden ötürü örfte hoş karşılanmıyorsa, bundan kaçınmak uygun olur. Çorap giyenlerin de çorapları temiz olmalıdır.

193. İş elbisesi ile namaz kılınabilir mi?

Namazın şartlarından birisi necasetten (pislikten) taharettir. Namaz kılacak kişinin elbisesinde, bedeninde ve namaz kılacağı yerde, kan, idrar, şarap, dışkı gibi namaza mâni necasetler bulunmamalıdır. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/36)

İşin cinsine göre iş elbisesinde bulunan badana, boya, madenî yağlar, pas ve benzeri kirler necaset olmadıkları için namazın sıhhatine engel değildir. Ancak namaz için camiye veya mescide gidecek kişinin temiz elbise giymesi Kur'ân-ı Kerîm'in tavsiyesidir. (el-A'râf, 7/31)

NAMAZI BOZAN ŞEYLER

194. Gülmek namazı bozar mı?

Namazda aslolan kulun rabbinin huzurunda olduğu bilinciyle huşû içerisinde kılınmasıdır. Fakat elde olmayan sebeplerle meydana gelen gülmenin namaza etkisi üç şekilde değerlendirilir:

a) Namazda iken yanındakilerin duyabileceği şekilde sesli olarak gülmek: Bu şekilde gülmekle Hanefîlere göre hem abdest hem de namaz bozulur. (Serahsî, *el-Mebsût*, 1/77; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/18) İbn Üsâme'nin babasından naklettiği bir hadiste şöyle denilmektedir: *"Biz Resûlullah'ın peşinde namaz kılarken görme özürlü birisi bir çukura düştü. Biz de adamın hâline güldük. Bunun üzerine Resûlullah yeniden abdest alıp namazı baştan itibaren iade etmemizi emretti."* (Dârekutnî, *es-Sünen*, 1/295-296 [601]; Ebû Dâvûd, Merâsîl, 75 [8]; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 1/226 [679])

b) Şâfiîlere göre kahkaha namazı bozsa da abdesti bozmaz. Çünkü namazın dışındayken kahkaha abdesti bozmadığına göre namazdayken de bozmaz. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/140)

c) Namaz kılan kimsenin kendisinin duyabileceği kadar gülmesiyle yalnızca namaz bozulur. Kişinin kendisinin ya da yakınındakinin işitmeyeceği şekilde gülümsemesi namazı da abdesti de bozmaz. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/11)

195. Kıraat hataları namazı bozar mı?

Namazda yapılan kıraat hatalarının (zelletü'l-kâri), namazı bozup bozmayacağı konusunda fakihler birtakım ölçüler getirmişlerdir. Bunlar şöyle özetlenebilir:

Kur'ân, manası değişecek derecede kasten yanlış okunursa namaz bozulur. Hata ile veya unutarak yanlış okunması hâlinde ise

a) Yanlışlık kelimelerin harekelerinde ise manada bir değişiklik olsa da namaz bozulmaz.

b) Yanlışlık durak yerlerinde yapılırsa; yani durulacak yerde geçilip geçilecek yerde durulursa, manasında değişiklik olup olmadığına bakılmaksızın namaz bozulmaz.

c) Mahreçleri birbirine yakın olan harflerin hata ile birbirinin yerine okunması ile namaz bozulmaz.

d) Mahreçleri yakın olmayan harflerin birbirlerinin yerine okunması durumunda ise mananın değişip değişmediğine bakılır. Buna göre bir harf değişir de bu değişiklikle kelimenin manası değişmez ve Kur'ân'da da o kelimenin benzeri varsa namaz bozulmaz. Şayet harf değişmekle kelimenin manası bozulmaz ve fakat bu kelimenin bir benzeri Kur'ân'da yoksa İmam Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre namaz bozulmaz, İmam Ebû Yûsuf'a göre bozulur. Eğer harfin değişmesiyle mana değişir ve Kur'ân'da da benzeri yoksa namaz bozulur. Namaz esnasında az veya çok miktarda âyet atlamakla namaz bozulmaz. Bir kimse kıraati, namazı bozacak derecede hatalı yapar ancak geri dönüp hatasını düzeltirse namazı geçerli olur. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/78-82; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/630-633)

196. Namazda harfleri yerli yerince çıkarmamakla namaz bozulur mu?

Namazda Kur'ân'dan bir bölüm okumak farzdır. Bu farzın yerine getirilmiş olması için Kur'ân'ın doğru, usûlüne uygun olarak okunması gerekir. Okuyucunun dilinin sürçmesi ve yanılmasına zelletü'l-kâri veya lahn denir.

Namazdaki kıraatlerde sin ve sad gibi mahreç yakınlığı bulunan harflerde, harflerin tam mahrecinden çıkarılamaması durumunda namaz bozulmaz. Mahreç yakınlığı olmamakla birlikte bazı harfler yaygın olarak karıştırıldığı için ayırt etme zorluğu bulunan bu çeşit harflerin birbiri yerine geçirilmesi durumunda birçok fakihe göre namaz bozulmaz. Mesela (ض) harfi yerine (د) ,(ذ) veya (ظ) harflerinin okunması böyledir. Çünkü bu durumlarda zaruret ve kaçınılması mümkün olmayan bir durum (umûmü'l-belvâ) vardır. Fakat mahreçleri ayrı harfler birbiri yerine telaffuz edilir de mana değişirse namaz bozulur. Geriye dönüp doğru telaffuz edilirse namaz sahih olur. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/78; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/630)

Şâfiî mezhebine göre ise kişi öğrenmeye gücü ve imkânı olduğu hâlde namazda Fâtiha sûresindeki bir harfi başka bir harf ile değiştirirse kıraatı sahih olmaz. Ancak hemen ardından doğrusunu okursa namazı sahih olur. Bu bağlamda örneğin Fâtiha sûresindeki "وَلَا الضَّالِّيـــنَ" ifadesindeki (ض) harfinin mahrecini öğrenme imkân ve gücüne sahip olan kimse,

bu harfin yerine (ظ) harfini söylerse tercih edilen görüşe göre namazı bozulur. Ancak harfin doğru okunuşunu öğrenme imkânı ve gücü yoksa namazı bozulmaz. (Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 1/481) Fâtiha sûresi dışındaki diğer sûre veya âyetlerdeki okuyuş ve mahreç hatalarının ise namaza herhangi bir etkisi olmaz.

197. Namaz kılarken dünyevî düşüncelere dalmak namazı bozar mı?

Namaz kılanın huşû ve huzur içerisinde olması esastır. (el-Mü'minûn, 23/2) Mümkün olduğu kadar namaza odaklanmak gerekir. Bunun için Allah Teâlâ'yı (c.c.) görüyormuşçasına (Buhârî, Îmân, 37 [50]; Müslim, Îmân, 5-7 [9-10]) ibadet etmek ve namazı, kılınan son namaz gibi düşünerek O'na yönelmek (İbn Mâce, Zühd, 15 [4171]) tavsiye edilmiştir.

Diğer taraftan namaz kılarken dünyevî düşüncelerin akla gelmesi, birçok insanın karşılaştığı bir durumdur. Namazda harici düşünceler ile ilgili olarak Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Namaz için ezân okunduğu zaman şeytan, ezânı işitmemek için geriye dönüp olanca hızıyla yellenerek kaçar, ezân bitirildiği zaman gelir. Namaz için kâmet getirilince yine geri dönüp kaçar. Kâmet bitirilince yine gelir, insan ile kalbi arasına sokulur. Filan şeyi hatırla, filan şeyi hatırla, diyerek (namaza başlamadan evvel insanın) hiç de aklında olmayan şeyleri hatırlatır durur. Nihâyet insan kaç rek'at kıldığını bilemez olur. İşte herhangi biriniz kaç rek'at; üç rek'at mı, yoksa dört rek'at mı kıldığını bilmediği zaman, oturur hâlde iki kere secde (sehiv secdesi) etsin."* (Buhârî, Sehiv, 6-7 [1231-1232]; el-'Amelu fi's-salât, 18 [1222]; Müslim, Salât, 16-19 [389])

İslam âlimleri, bu hadis-i şeriften hareketle namazda, akla ve kalbe gelen düşüncelerden dolayı, namazın bozulmayacağını ifade etmişlerdir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/215; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 2/397-398 [861]) Ancak akla gelen dünyevî düşüncelerle meşgul olmamak gerekir. Zira kişinin bu tür düşüncelerden sıyrılmaya çalışmayıp bunlarla meşgul olması, namazın hem çirkinliklerden alıkoyma gücünü hem de sevabını azaltacaktır. Dolayısıyla namazda iken akla gelen haricî düşüncelerin peşine düşmemek ve Allah Teâlâ'nın huzurunda olduğunu hatırlayarak zihni toparlamaya çalışmak gerekir.

198. Namazda örtülmesi gereken bir yeri açılan kişinin namazı bozulur mu?

Gerek tek başına gerekse cemaatle kılınan namaz esnasında örtülmesi gereken bir organ, kişinin iradesi dışında açılır ve hemen örtülürse namaz bozulmaz. Eğer açılan yer bir organın dörtte biri oranına ulaşmış ve bir rükün edâ edilecek (Sübhânellâhi'l-azîm diyecek) kadar açık kalmış ise namaz bozulur. Kendi iradesi ile bilerek açacak olursa namaz fâsid olur. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/45)

199. Namaz kılanın önünden geçilmesi namazı bozar mı?

İster kapalı, ister açık alanda olsun zorunlu olmadıkça namaz kılan birisinin önünden geçilmemelidir. Hz. Peygamber (s.a.s.), namaz kılanın önünden geçmektense beklemenin daha hayırlı olacağını belirtmiştir. (Buhârî, Salât, 101 [510]; Müslim, Salât, 261 [507]) Namaz kılanın da uygun bir yere durmak veya sütre vb. bir şey koymak suretiyle önünden geçilmemesi için önlem alması gerekir. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.), önünden insan veya hayvanların geçmesi muhtemel olan bir yerde namaz kılan kişinin önüne sütre (değnek veya başka bir şey) koymasını tavsiye etmektedir. (Müslim, Salât, 241-242 [499]) Sütreyi terk etmek ise mekruhtur.

Namaz kılanın önünden geçen kimse sorumlu olmakla birlikte önünden geçilen kişinin namazı bozulmaz. Fakat büyük camilerde namaz kılanın secde mahallinin uzağından geçmek caizdir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/217)

Cemaatle kılınan namazlarda, sadece imamın sütre edinmesi yeterlidir; diğerlerinin sütre koyması gerekmez. (Buhârî, Salât, 90 [494-495]) Namaz kılanın önündeki sütrenin ardından geçmekte bir sakınca yoktur.

200. Rükûya veya secdeye giderken pantolonu çekmek/elbiseyi düzeltmek namazı bozar mı?

Kişi, namaz kılarken, namaza halel getirecek hareketlerden kaçınmalı, azalarını kontrol ettiği gibi kalbini de Allah'a yöneltmelidir. Namaza aykırı olup 'amel-i kesîr' olarak nitelenen hareketlerin namazda yapılması namazı bozar. Amel-i kalîl denilen, basit hareketler ise namazı bozmaz. Amel-i kesîr için net bir tanım yapma imkânı olmamakla birlikte tanımlardan birinde dışarıdan gözlemleyen kişide namazda olunmadığı izlenimini verecek kadar hareket etmek şeklinde izah edilmiştir. Amel-i

kalîl ise bunun zıddıdır. Diğer bir tarife göre de iki el ile yapılması âdet olan işler amel-i kesîr, bir el ile yapılan işler ise amel-i kalîldir. Zorunlu olmadıkça pantolonu veya elbiseyi rükûya veya secdeye giderken çekmek, namaz dışı bir işle meşguliyet olduğu ve namazda olması gereken huşûya aykırı düştüğü için mekruhtur, fakat namazı bozmaz. (Kâsânî, *Bedâ'i'*, 1/215; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/64) Pantolonu veya elbiseyi amel-i kesîr sayılacak bir tarzda çekmek ise namazı bozar.

201. Namaza ait olmayan bir hareketi, bir özre dayanmaksızın çokça yapmanın hükmü nedir?

Namaza ait olmayan bir hareketi bir özre dayanmaksızın çokça yapmak, yani amel-i kesîr Hanefîlere göre namazı bozar. Amel-i kesîr için net bir sınır çizmek zordur. Kimi âlimlere göre namazdan olmayan bir hareketi iki elle birden yapmak, kimilerine göre bir hareketi üç defa peş peşe yapmaktır. Tercih edilen diğer görüşe göre ise dışarıdan gözlemleyen kişide namazda olunmadığı izlenimini verecek bir davranışta bulunmaktır. Bu bakımdan namazdaki eylemlere benzemeyen ve namazla bağdaşmayan bir davranış, namazda olunmadığı izlenimini veriyorsa amel-i kesîr çerçevesine girer ve namazı bozar. Namaz kılan kişi, namazdaki hareketlerini ve bunların namazını bozup bozmadığını bu açıklamalara göre değerlendirmelidir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 1/605)

202. Son rek'atı kıldığını zannederek teşehhütte bulunup selâm veren kimse namazını nasıl tamamlar?

Farz veya nâfile namaz kılarken son rek'attan önceki herhangi bir rek'atın sonunda, bu rek'atları son rek'at zannederek oturup teşehhütte bulunduktan sonra selâm veren bir kimse; şayet göğsünü kıbleden çevirmek, konuşmak ve gülmek gibi namaza aykırı bir davranışta bulunmamışsa hemen ayağa kalkarak kalan rek'atları tamamlar. Namazın sonunda sehiv secdesi yapar; böylece namazı tamamlanmış olur. Fakat namazda eksik bıraktığı rek'atları tamamlamadan selâm verip namazı bozan bir davranışta bulunmuşsa namazı başından alarak tekrar kılması gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/76; İbn Nüceym, *el-Bahr*, 1/311; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/91-92)

203. Namaz, hangi hâllerde bozulabilir?

Namazı mazeretsiz bozmak haramdır. Ancak bazı durumlarda namazı bozmak vâcip, bazı durumlarda mübah, bazen de müstehap olur. İnsan canına yönelik bir tehlike karşısında; mesela saldırıya uğrayan, ateşe, suya düşen bir insanın yardım istemesi hâlinde ona yardım etmek maksadıyla namazı bozmak vâcip olur. Bir malın telef olmasını, çalınmasını önlemek gayesiyle namazı bozmak mübahtır. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/654-655) Tek başına namaz kılan bir kişinin, cemaatle namaz kılmanın faziletini kazanmak için namazı keserek farza yetişmesi ise müstehaptır.

204. Namaz kılarken anne-babanın seslenmesi durumunda namaz bozulmalı mıdır?

Farz olan bir namazı kılarken anne veya babadan birinin çağırması durumunda ilke olarak namazı bozmak gerekmez. Ancak anne-baba veya başka birisi ciddi bir tehlike veya ihtiyaçtan dolayı kişiden yardım isterlerse, o takdirde kişi namazını bozar. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/654-655) Nâfile namaz kılmakta olan bir kimseyi, anne veya babası çağırdığında ise ciddi bir ihtiyaç olmasa bile kişi namazını bozar ve anne-babasına itaat eder. Ancak anne-baba çocuklarının namaz kılmasına karşı olduklarından dolayı ve onun namazını bozmak gayesiyle çağırırlarsa onlara itaat etmek gerekmez. Bu istisna dışındaki hâllerde anne-babaya itaat etmek nâfile namaza devam etmekten önce gelir. Bu hükmün delili ise Cüreyc kıssasıdır. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/52) Geçmiş ümmetler zamanında yaşayan bu kimsenin, nâfile namaz kılarken kendisine seslenen annesine cevap vermediğinden annesinin bedduasını aldığı ve birtakım sıkıntılara düştüğü bizzat Hz. Peygamber, tarafından haber verilmiştir. (Buhârî, Ehâdîsü'l-enbiyâ, 48 [3436]; Müslim, Birr, 7-8 [2550])

205. Cemaatle namaz kılınırken bayılan, hastalanıp düşen, kalp krizi geçiren birine müdahale etmek için namazı bozmak caiz midir?

İslam dini, canın, malın, dinin, aklın ve neslin korunmasını zorunlu saymış, bunları korumaya yönelik her şeyi farz, bunlara zararlı olan her şeyi de haram kılmıştır. (Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 1/31 vd.) İnsan hayatı, son derece önemlidir ve korunmalıdır. Namaz da ifa edilmesi gereken dinin beş temel esasından birisidir ve dinin direğidir. (Tirmizî, Îmân, 8 [2616])

Başlanan bir namaz normal hâllerde bozulmaz. Ancak malı korumak, canı korumak ve önemli olan herhangi bir şeye zarar gelmesini önlemek amacıyla zarurî durumlarda farz veya nâfile namaz bozulabilir. (bk. *el-Fetâva'l-Hindiyye*,1/109) Bazı durumlarda namazı bozmak vâcip, bazı durumlarda mübah, bazen de müstehap olur. İnsan canına yönelik bir tehlike karşısında o insana yardım etmek maksadıyla namazın bozulması vâciptir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/51-52)

Bu itibarla cemaatle namaz kılınırken bir kişinin bayılması, kalp krizi geçirmesi, denize veya kuyuya düşme tehlikesi geçirmesi vb. durumlarda, yanında namaz kılanların namazlarını bırakıp ona yardımcı olmaları gerekir. Bu kişiler namazlarını daha sonra iade ederler. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 2/77) Zira Allah, zarurî durumlarda kul haklarına öncelik verilmesini istemiştir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 2/186)

206. Namaz kıldıktan sonra iç çamaşırda ıslaklık görülmesi durumunda ne yapılmalıdır?

Küçük abdest bozduktan sonra idrar yolunda kalabilecek idrar damla ve sızıntılarının tamamen kesilmesi için bir süre bekleme, bundan sonra vücuttaki idrar sızıntılarını temizleme işlemine fıkıh dilinde "istibrâ" denilir. Özellikle erkekler açısından istibrâ önemlidir. Şayet özür hâli söz konusu değilse idrar sızıntısı olması durumunda abdest geçerli olmaz. Bunun için de idrarın vücuttan iyice çıkmasını beklemek, bu amaçla biraz hareket etmek, yürümek veya öksürmek gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1, 344-345) Zira Hz. Peygamber (s.a.s.), ***"İdrardan sakınınız, çünkü kabir azabının çoğu idrardan sakınmama sebebiyledir."*** (Dârekutnî, *es-Sünen*, 1/232-233 [464-466]; bk. Buhârî, Vudû', 55 [216]; Müslim, Tahâret, 111 [292]) buyurmuştur.

Bu itibarla istibrâ yaptığı hâlde namaz kıldıktan sonra iç çamaşırında ıslaklık gören kişi, bunun idrar olduğunu bilmiyorsa temizlenme sırasında kullandığı temiz sudan kaynaklandığını varsayar ve vesveseye itibar etmez. Hatta kişi, vesveseli biri ise istibrâ yaptıktan sonra uzvuna ve çamaşırına az bir temiz su serpmesi ve ileride göreceği ıslaklığı idrara değil bu suya hamletmesi tavsiye edilmiştir. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 1/252; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/49) Ancak kişi, namazdan sonra çamaşırında gördüğü ıslaklığın, namazdan önce veya namaz esnasında çıkan bir idrar damlası olduğunu biliyor ve çıktığı anı hatırlıyorsa o takdirde abdestsiz namaz

kılmış sayılır. Çünkü idrar yolundan gelen akıntılar, abdesti bozar ve abdestsiz kılınan namaz iade edilir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/17) Ayrıca ıslaklığın boyutları el ayasından daha fazla ise çamaşırını değiştirmesi veya kirlenen kısmı yıkaması gerekir.

207. Secdede ayakların yerden kesilmesi namaza zarar verir mi?

Secdenin sahih ve geçerli olması için secde rüknü yerine gelecek kadar (Sübhânellâhi'l-azîm diyecek kadar) ayak parmaklarından en az birinin yere dokunması gerekir.

Ayak parmaklarının en az birisi bu kadar süre ile yere dokunmazsa secde sahih olmayacağı için namaz da sahih olmaz. (Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye*, 1/251; Şürünbülâlî, *Merâkı'l-felâh*, 87) Secde sahih olacak kadar ayaklar yere temas etmiş ise bunun dışında ayakların yerden kaldırılması namazı bozmaz.

208. Sarhoşken namaz kılınabilir mi?

Öncelikle belirtmek gerekir ki alkollü içki ve uyuşturucu kullanmak haramdır. Bu sebeple bir Müslümanın alkollü içki içmesi ve uyuşturucu kullanması düşünülemez. Ancak her nasılsa bu haramı işleyen kişi, bunun haramlığını inkâr etmedikçe Müslümandır. Dolayısıyla ibadetleri yerine getirmekle mükelleftir. Fakat sarhoşluk, kişinin bilincini etkilediği için bu hâlde iken kılınan namaz geçerli olmaz. Allah Teâlâ, *"Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın."* (en-Nisâ, 4/43) buyurmuştur.

Kuşkusuz dua ve ibadet, bir idrak ve şuur işidir. Bunun içindir ki bütün ibadetlerde Müslüman olma ve bulûğ çağına ulaşmanın yanında akıllı olmak şart koşulmuştur. İbadetlerin makbul olması için ibadet niyetiyle ve ihlâsla yapılmaları gerekir. Bu sebeple namaz kılacak, oruç tutacak ve dua edecek kimsenin ne dediğini, ne yaptığını bilecek kadar ayık olması, aklının başında olması lazımdır. Bu itibarla haram olmakla birlikte alkol alan veya uyuşturucu kullanan kişi, ne dediğini bilemeyecek kadar sarhoş değilse bir başka ifadeyle ne yaptığını ve ne okuduğunu bilecek düzeyde bir bilince sahipse namazlarını kılması gerekir. Bunun için belirlenmiş bir süre yoktur.

NAMAZDA MEKRUH OLAN FİİLLER

209. Ön safta boşluk varken arkada saf tutulabilir mi?

Cemaat ile kılınan namazlarda safların tertip ve düzenine riâyet edilmesi, namazın âdâbındandır. İmamın bu konuda gerekli hassasiyeti göstermesi ve gerektiğinde, safların usûlüne uygun şekilde tanzim edilmesi için cemaati uyarması gerekir. Hz. Peygamber (s.a.s.), namaza başlamadan önce safların düzgün ve sık olmasına dikkat etmiş, saflar arasında boşluk bırakılmaması hususunda muhtelif vesilelerle ashâbını uyarmıştır. (Buhârî, Ezân, 71-72 [717-719]; Müslim, Salât, 127-128 [436]) Buna göre cemaat ile kılınan namazlarda ön safta boşluk varken caminin gerisinde imama uyulması, sünnete uygun değildir. Bununla birlikte saf haricinde imama uyan kimselerin namazları sahihtir.

210. Cemaatle namaz kılarken müezzinlik yapanların, müezzin mahfilinde tek başına namaz kılmaları uygun mudur?

Cemaatle kılınan namazlarda safların düzgün olması, sık durulması ve aralarda boşluk bırakılmaması gerekir. Safların tertibi ile ilgili bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurur: *"Saflarınızı düzgün tutun, zira safların düzeltilmesi namazın mükemmelliğini sağlayan şartlardandır."* (Buhârî, Ezân, 74 [723]; Müslim, Salât, 124 [433])

Cami içerisinde imam ile cemaat arasındaki mesafenin fazla olması iktidaya/imama uymaya engel değilse de mazeret olmadıkça bir kişinin saftan ayrı tek başına imama uyması mekruhtur. Buna göre müezzinin saflardan ayrı durması uygun değildir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/216) Ancak mikrofon kullanma ihtiyacı vb. bir mazerete binaen müezzinlerin cami içindeki yerlerinden imama uymalarında bir sakınca yoktur.

211. Tuvalet ihtiyacı varken namaz kılmak caiz midir?

Namaz, huşû ve Allah'ın huzurunda bulunma bilinci ile kılınmalıdır. Bu sebeple, namazda dikkati dağıtacak durumların olabildiğince giderilmesi önem arz eder. Onun için mesela vakit daralmamış ise aç bir kimsenin sofra hazırken namaza durması uygun görülmemiştir. Tuvalet ihtiyacı da namazda huşûyu engelleyen ve dikkati dağıtan bir etki yapacağından bu

hâlde iken namaz kılmak mekruhtur. Hz. Peygamber (s.a.s.), idrarı sıkışık durumda olan veya yemek hazırken namaza duran kişinin namazının faziletinin tam olmayacağını belirtmiştir. (Müslim, Mesâcid, 67 [560])

212. Namazda sûreleri Mushaf'taki sıraya göre okumanın hükmü nedir?

Sünnete uygun olan, namazda okunan âyet ve sûrelerin Mushaf'taki sıraya göre okunmasıdır. Bir sûreyi veya âyeti okuduktan sonra ardından kendinden önceki bir sûreyi veya âyeti okumak tenzîhen mekruhtur. Fakat bu, namazı geçersiz kılacak veya sehiv secdesi yapmayı gerektirecek bir durum değildir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/546) Burada söz konusu olan tertip, esasında namazın değil tilavetin bir gereğidir. Bu husus sûre ve âyetlerin sırasının insanlar tarafından değil de Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından tevkîfen belirlendiği kabulüne dayanmaktadır. Sûrelerin içlerindeki âyetlerin tertibinin tevkîfî olduğunda İslam âlimleri arasında ittifak vardır. Bununla birlikte sûreler arasındaki tertibin tevkîfî olduğu konusunda ittifak bulunmamaktadır. Bu sebeple namazda sûrelerin sıraya göre okunması hakkında farklı görüşler ortaya atılmıştır. Hanefî mezhebinde hem âyetler hem de sûreler arasında tertibe riâyet edip sırayı takip ederek okumak uygun görülmüştür. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir gece namazında sıraya riâyet etmeden önce Nisâ sûresini sonra Âl-i İmrân sûresini okuması gibi olayların ise henüz sûreler arasında tertip gerçekleşmeden önceki bir zamanda meydana geldiği belirtilmektedir. (Nevevî, *Şerhu Müslim*, 6/61-62)

Namazda okuma esnasında ilerideki bir yere geçerken aradaki tek bir sûre veya âyetin atlanması da tenzîhen mekruh kabul edilmiştir. Sonraki rek'atta ileriden okunacaksa uygun olan, en az iki âyet veya iki sûre atlayarak okumaktır.

Âlimlerden bazıları, sıraya riâyet etmemenin sadece farzlarda tenzîhen mekruh olduğunu, nâfile namazlarda mekruh olmayacağını söylemişlerdir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/546) Aksi görüşte olanlar ise şunu delil getirmektedirler: Hz. Peygamber (s.a.s.), Hz. Bilâl'in (r.a.), namaz kılarken bir sûreden diğerine atladığını duyduğunda ona, *"Sûreleri olduğu gibi oku."* (İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/264 [8818], 6/151 [30259]) buyurmuştur.

Sonuç olarak namazda sûre ve âyetlerin tertibine riâyet edilmemesi tenzîhen mekruhtur. Bu durum, namazı bozacak ve tekrar kılmayı gerektirecek boyutta bir eksiklik değildir.

213. Üzerinde resim olan elbiseyle namaz kılınabilir mi?

Üzerinde canlı varlıkların resimlerinin bulunduğu elbise ile namaz kılmak mekruhtur. Mümkünse bu elbiseler çıkarıldıktan sonra namaz kılınmalıdır. Böyle bir elbise ile namaz kılınması mekruh olsa da bu şekilde kılınan namaz geçerlidir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/65) Ancak bakanın kolayca fark edemeyeceği şekilde küçük resimler kerâhet kapsamında değildir.

NAMAZLARIN KAZÂSI

214. Kazâ namazının delili nedir?

Kur'ân'da vaktinde kılınamayan namazların kazâ edilmesi ile ilgili olarak açık bir ifade bulunmamakla birlikte Hz. Peygamber (s.a.s.), vaktinde kılamadığı namazları kazâ etmiş ve ashâbına da bunu tavsiye etmiştir. Resûl-i Ekrem (s.a.s.), "*Kim namazı unutursa veya uyuyup kalırsa hatırlayınca onu kılsın. Onun keffâreti ancak budur.*" (Müslim, Mesâcid, 315 [684]; bk. Buhârî, Mevâkîtü's-salât, 37 [597]) buyurmuştur. Yine Hz. Peygamber (s.a.s.), Hendek Savaşı sırasında harbin şiddetlenmesi nedeniyle ikindi namazını kılamamış; bunun üzerine "*Bizi ikindi namazından alıkoydular. Allah da onların evlerini ve kabirlerini ateşle doldursun.*" diye beddua etmiş ve ikindi namazını akşam namazı vaktinde kazâ etmiştir. (Müslim, Mesâcid, 205 [627]; bk. Buhârî, De'avât, 58 [6396]) Ayrıca Hayber Fethi'nden dönerken bir yerde konakladıklarında uyuyakalmışlar ve vaktinde kılamadıkları sabah namazını güneş doğduktan sonra kazâ etmişlerdir. (Müslim, Mesâcid, 309 [680])

Beş vakit namazın farzı ve vitir namazı kazâ edilir. Kazâya kalan sabah namazı, o günün öğle vaktinden önce kazâ edilecekse sünneti de kazâ edilir. Ayrıca öğle namazının dört rek'atlık ilk sünneti de vakit çıkmadıkça öğlenin farzından sonra kılınır. Öte yandan geçmiş namazlar, kazâya nasıl kaldıysa öyle kılınırlar, yani seferî olarak kaldıysa seferî, mukîm olarak kaldıysa mukîm gibi kazâ edilir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/63)

Unutma ve uyuma gibi bir mazeret olmaksızın kasıtlı olarak terk edilen namazların kazâsı ile ilgili herhangi bir hadis bulunmamaktadır. Fakat bu kasıtlı olarak terk edilen namazların kazâsının gerekmediği anlamına gelmez. Zira Ramazanda kasıtlı olarak cinsel ilişkiye girerek orucunu bozan kimseye Resûl-i Ekrem'in (s.a.s.) hem keffâreti hem de o günkü orucun kazâsını emretmesi (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/208 [6944-6945]; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 4/382 [8059-8060]), bir farz ibadetin kasıtlı olarak terk edilmesi durumunda da kazâsının gerektiğine delildir. Öte yandan Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir mazerete dayalı olarak vaktinde kılamadığı namazları kazâ etmesi ve sahâbeye de bu yönde emir buyurması dikkate alınacak olursa mazeretsiz olarak terk edilen namazların kazâ edilmesinin öncelikle gerekli olacağı sonucuna ulaşılır. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 3/68)

215. Mekruh vakitler hangileridir? Hangi vakitlerde kazâ ve hangi vakitlerde nâfile namaz kılınmaz?

Bazı vakitlerde bir kısım ibadetlerin yapılması yasaklanmıştır. Bu vakitlere kerâhet vakitleri denilir. Ukbe b. Âmir el-Cühenî'den şöyle nakledilmiştir: *"Resûlullah (s.a.s.), bize üç vakitte namaz kılmayı veya ölülerimizi defnetmeyi yasakladı: Güneşin doğmasından itibaren (bir veya iki mızrak boyu) yükselmesine kadar, güneşin gökyüzünde tam dik oluşundan (batıya) yönelmesine kadar ve güneşin sararmasından itibaren batmasına kadar."* (Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 293 [831]; bk. Ebû Dâvûd, Tetavvu', 298 [1277]; Cenâiz, 55 [3192])

Güneş doğarken ve tam tepede iken namaz kılınamaz. Güneşin batmasından önceki kerâhet vaktinde sadece o günün ikindi namazının farzı kılınabilir. Fakat mazeretsiz olarak ikindi namazını bu vakte kadar geciktirmek mekruhtur.

Bu vakitlerin başlama ve bitiş zamanları, mutedil bölgeler itibarıyla şöyledir:

- Güneşin doğmasından itibaren 40-50 dakika sonrasına kadar,
- Güneşin, tam tepede bulunduğu vakit (Öğle vaktinin girmesine yaklaşık 10 dakika kalmasından öğle vaktinin girmesine kadar),
- Güneş batmazdan önce gözleri kamaştırmaz hâle gelmesinden batmasına kadar olan vakit (Güneşin batmasına 40-50 dakika

kalmasından itibaren akşam namazı vakti girinceye kadar olan zaman) (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/42)

Bu sayılan kerâhet vakitlerinde kazâ namazı, vitir gibi vâcip namaz kılınamadığı gibi kerâhet vaktinden önce hazırlanmış bulunan cenazenin namazı da kılınamaz. Bu vakitlerde hazırlanmış cenazenin namazı ise kılınabilir. Daha önce okunmuş bir secde âyetinden dolayı "tilâvet secdesi" yapılamaz. Ancak kerâhet vaktinde okunan secde âyetinin secdesi, daha sonraya bırakmak efdal olsa da bu vakitte yapılabilir.

Bunların dışında şu vakitlerde de sadece nâfile namaz kılmak mekruhtur:

- Sabah namazının sünneti hariç olmak üzere imsak vakti girdikten sonra, güneş doğuncaya kadar olan sürede,
- İkindi namazını kıldıktan sonra güneş batıncaya kadar olan sürede,
- Akşam namazı vakti girdiğinde farz kılınmadan önce,
- Cuma günü hatibin minbere çıkmasından sonra (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/42-43)

Ebû Saîd el-Hudrî'den şöyle nakledilmiştir: *"Resûlullah'ı (s.a.s.) şöyle derken işittim: Sabah (namazı kılındık)tan sonra, güneş yükselinceye kadar başka namaz yoktur. İkindi (namazın)dan sonra, güneş batıncaya kadar başka namaz yoktur."* (Buhârî, Mevâkîtü's-salât, 31 [586]; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 288 [827])

Şâfiî mezhebine göre ise güneşin doğuşu, tam tepede oluşu ve batışı zamanında sadece nâfile namaz kılmak mekruhtur. Ancak bu vakitlerde farz namazlar, kazâ namazları, revâtib sünnetler, tahiyyetü'l-mescid gibi sebepli namazlar kılınabilir. Ayrıca ikindiden sonra güneşin sararasından batışına kadar nâfile namaz kılmak tenzihen mekruhtur. (Nevevî, *Ravza*, 1/192)

216. İmsak vakti ile güneşin doğuşu arasında sabah namazının sünneti dışında kazâ veya nâfile namaz kılmak caiz midir?

Bir namazın vakti girdikten sonra öncelikle o vaktin namazını kılmak daha uygun olmakla birlikte, o vaktin namazını kaçırma tehlikesi olmadığı sürece, öncesinde kazâ namazı kılınabilir. Buna binaen sabah

namazının sünnetini kıldıktan sonra güneşin doğmasına henüz vakit varsa bu arada kazâ namazı kılınabilir.

Fecrin doğuşundan sonra sabah namazının iki rek'at sünneti dışında sünnet ve nâfile namaz kılınmaz. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.), namaza olan düşkünlüğüne rağmen fecrin doğuşundan itibaren sabah namazının iki rek'at sünneti dışında namaz kılmamıştır. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/41)

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sabah namazından sonra güneş bir mızrak boyu oluncaya kadar, ikindi namazından sonra ise güneş batıncaya kadar nâfile namaz kılmayı yasakladığı rivâyet sebebiyle (bk. Buhârî, Mevâkîtu's-salât, 30 [581]; Ebû Dâvûd, Tetavvu', 298 [1276-1277]) sabah namazını kıldıktan sonra nâfile namaz kılmanın mekruh olduğu kabul edilmiştir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/42)

217. Kazâ namazına nasıl niyet edilir?

Kazâ namazı kılacak olan kişinin kılacağı namazı belirleyerek niyet etmesi asıldır. Fakat üzerinde çok sayıda kazâ namazı olan kişi, geçmiş namazları kazâ ederken, "Vaktinde kılamadığım ilk sabah/ ilk öğle/ ilk ikindi/ ilk akşam/ ilk yatsı namazını kılmaya" şeklinde niyet edebileceği gibi " kılamadığım son sabah/ son öğle/ son ikindi/ son akşam/ son yatsı namazını kılmaya" şeklinde de niyet edebilir.

218. Bir namaz hem kazâ hem sünnet niyeti ile kılınabilir mi?

Bir namaz hem kazâ hem de sünnet niyetiyle kılınamaz. Kılınacak namazın ne olduğu kesin olarak tayin edilerek ona niyetlenilmesi gerekir. Hem kazâ namazına, hem de vaktin sünnetine birlikte niyet edilirse bu namaz, kazâ namazı olur. Hem kazâ namazı hem de vaktin sünneti kılınmış olmaz. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/66)

219. Kazâ namazı borcu olan kimse sünnet namazları kılabilir mi?

Kazâya kalmış namazların ilk fırsatta kazâ edilmesi esastır. Bununla birlikte Hanefî mezhebine göre kazâ namazı bulunan kimselerin farz namazların öncesinde ve sonrasında kılınan (revâtib) sünnetler ile teheccüd ve kuşluk namazı gibi nâfileleri kılmaları da caizdir.

Şâfiî mezhebinde, kazâ namazı borcu olan kimsenin, geçmiş namazlarının hepsini kazâ etmeden nâfile namaz kılması caiz değildir. Kazâ

namazı bulunan kimsenin uyku ve evin geçimi gibi yapması zorunlu olan işler hariç bütün vakitlerini kazâya kalan namazlarını kılmakla geçirmesi gerektiğinden nâfile ile meşgul olamaz. (Dimyâtî, *Hâşiye*, 1/31-32)

220. Hangi namazlar kazâ edilir?

Vaktinde kılınmayan beş vakit namazın farzları ile vâcip olan vitir namazı kazâ edilir. Kılınmayan sünnetler vakit çıktıktan sonra kazâ edilmez. Ancak vaktinde kılınmayan sabah namazı, aynı gün zevâlden önce kazâ edildiğinde sünneti ile birlikte kazâ edilir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/65) Çünkü Hz. Peygamber kılamadığı bir sabah namazını öğleden önce kazâ ederken, sünnetiyle birlikte kazâ etmiştir. (Ebû Dâvûd, Salât, 11 [437-438, 443-444])

Bir de öğle namazında cemaate yetişmek için sünneti kılmadan farza başlayan kişi, farzı kıldıktan sonra kılmadığı ilk sünneti de kılar. Bunu, son sünnetten önce kılabileceği gibi sonra da kılabilir.

221. Vaktinde kılınmayan namaz daha sonra kazâ edildiğinde, namazı kazâya bırakma günahı da affedilmiş olur mu?

Günlük işler, sanat ve meslekler, aile fertlerinin geçimini sağlamak için yapılan çalışma ve yolculuklar namazın geriye bırakılması için özür sayılmaz. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulur: *"Öyle kimseler vardır ki onları ne bir ticaret, ne de bir alışveriş, Allah'ı anmaktan, namazı dosdoğru kılmaktan ve zekât vermekten alıkoyar. Onlar, kalplerin ve gözlerin dehşete düşeceği günden korkarlar."* (en-Nûr, 24/37)

Unutmak ve uyuyakalmak gibi meşru bir mazeret olmaksızın namazı kazâya bırakmak büyük günahtır. Bununla birlikte hangi şekilde olursa olsun vaktinde kılınmayan namazların mutlaka kazâ edilmesi gerekir. Meşru mazerete dayalı olarak namazını vaktinde kılamayan kimse bundan bir sorumluluk altına girmediği gibi o namazı kazâ etmekle borcundan da kurtulur. Peygamber Efendimiz, *"Her kim bir namazı unutur veya ondan gaflet edip uyuyakalırsa, onu hatırladığında hemen kılsın. Onun bundan başka keffâreti yoktur…"* (Müslim, Mesâcid, 315-316 [684]; bk. Buhârî, Mevâkîtü's-salât, 37 [597]) buyurmuştur.

İhmal ve tembellik sebebi ile namazı vaktinde kılmayan kimse, bu namazı kazâ etmekle namaz borcundan kurtulur. Namazı vaktinde

kılmamanın vebalinden kurtulmak için ise kişinin tövbe etmesi gerekir. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 2/85)

222. Namaz borcu olan kişilerin yerine başkaları bu namazları kılabilir mi?

Sırf bedenle yerine getirilen ibadetlerde başkasının yerine o ibadeti yapmak geçerli sayılmaz. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/74; Şeyhîzâde, *Mecme'u'l-enhur*, 1/307) Zira herkes kendi amelinin hesabını verecektir. (el-İsrâ, 17/13; Yâsîn, 36/54; et-Tûr, 52/16, 21; el-Müddessir, 74/38) Bu itibarla bir kimse, vefat etmiş veya hayatta olan birinin kılmadığı farz namazları, onun adına kılamaz. Dolayısıyla herkes hayatta ve sağlığı yerinde iken ibadetlerini yerine getirmeye özen göstermeli, Allah'ın huzuruna borçlu olarak gitmemeye gayret etmelidir.

223. Kazâya kalan namazlar cemaatle kılınabilir mi?

İmamla aynı vaktin kazâ namazını kılmak kaydı ile kazâya kalan namazlar cemaatle kılınabilir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/59; Haraşî, *Şerhu Muhtasar*, 2/39) Nitekim Hendek Savaşı'nın zor şartları altında Resûlullah Efendimiz (s.a.s.), namazı kılmaya fırsat bulamamış; bilahare şartlar uygun hâle gelince de kılınamayan bu namazı ashâbı ile birlikte cemaatle kılmışlardır. (Müslim, Mesâcid, 205 [627]) Ayrıca Hayber Fethinden dönerken, bir yerde konakladıklarında uyuyakalmışlar ve vaktinde kılamadıkları sabah namazını güneş doğduktan sonra cemaatle kazâ etmişlerdir. (Müslim, Mesâcid, 309 [680])

224. Kazâ namazı kılınırken ezân okunursa kazâ namazına devam edilebilir mi?

Kazâ namazı kılarken herhangi bir vaktin ezânının okunması, kılınmakta olan kazâ namazına zarar vermez. Vaktinde kılınamayan namazların kazâ edilmesi için belli bir vakit yoktur. Kerâhet vakitleri dışında her zaman kazâ namazı kılınabilir. Namaz kılınamayacak olan bu vakitler Ukbe b. Âmir'in rivâyet ettiği hadiste şöyle belirtilmiştir: *"Resûlullah (s.a.s.) bize üç vakitte namaz kılmayı veya ölülerimizi defnetmeyi yasakladı: Güneşin doğmasından itibaren (bir veya iki mızrak boyu) yükselmesine kadar, güneşin gökyüzünde tam dik oluşundan (batıya)*

yönelmesine kadar ve güneşin sararmasından itibaren batmasına kadar." (Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 293 [831]; bk. Ebû Dâvûd, Tetavvu', 298 [1277] Cenâiz, 55 [3192])

Güneşin batmasından önceki kerâhet vaktinde, sadece o günün ikindi namazının farzı kılınabilir. Fakat mazeretsiz olarak ikindi namazını bu vakte kadar geciktirmek mekruhtur.

225. Kazâ edilecek namazlar arasında bir sıra takip etmek şart mıdır?

Kazâ edilecek namazlar arasında sıra gözetilip gözetilmeyeceği, bu namazları kılacak kimsenin durumuna göre değişir. Buna göre "sahib-i tertip" olan kimseler yani altı vakit veya daha fazla namaz borcu olmayanlar; vaktinde kılamadıkları namazları ilk namazdan başlayarak sırayla kılarlar, ardından içinde bulundukları vaktin farzını kılarlar. Sahib-i tertip olanlar için bu sıraya uymak Hanefîlere göre vâciptir. (Semerkandî, *Tuhfe*, 1/231; Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye*, 1/429) Sahib-i tertip olmayanların ise kazâ namazları için sıraya uyma zorunluluğu yoktur.

226. Kazâya kalan namaz, yeni vakit girdiğinde, o vaktin namazından önce kılınabilir mi?

Namazı kazâya kalan kişinin daha önce kazâya bıraktığı namazlar varsa ve bunların sayısı altıyı bulmamışsa, yani kişi "sahib-i tertip" ise bu kimse önce kazâya kalan namazını, sonra da o vaktin farzını kılmalıdır. Kazâya kalan namazları altı vakit veya daha fazla ise yani kişi "sahib-i tertip" değilse, kazâ namazını vakit namazından önce ya da sonra kılabilir. (Haddâd, *el-Cevhera*, 1/67; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/64-65)

227. Namaz vakti girdiği hâlde namazı kılmadan âdet görmeye başlayan kadın o vaktin namazını kazâ eder mi?

Namaz kılmakla mükellef olan bir kadın, vakit girdiği hâlde henüz namazını kılmadan âdet görürse; Hanefîlere göre artık o vaktin namazını kazâ etmekle yükümlü olmaz. Zira namazın edası mükellefe -daha önce kılmamışsa- vaktin sonunda farz olur. Bu açıdan bir kadın temiz olarak yatıp da uyandığı zaman hayız görmeye başladığını anlarsa, uyandığı andan itibaren âdet görmeye başlamış sayılır ve vaktin namazını kılmaz. Buna mukabil hayızlı bir kadın, yatıp da vakit çıktıktan sonra uyandığı

zaman temizlenmiş olduğunu anlarsa, ihtiyat olarak yattığı zamandan itibaren temizlenmiş sayılır ve o vaktin namazını kılması gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/291)

NAFİLE NAMAZLAR

228. Farz namazlarla birlikte kılınan sünnet namazların dayanağı nedir?

Hz. Peygamber (s.a.s.), farz namazların öncesinde ve sonrasında sünnet namazları kılmış ve ümmetine de tavsiye etmiştir. Bundan dolayı vakit namazlarıyla birlikte eda edilen düzenli (revâtib) sünnetler imkânlar ölçüsünde kılınmalıdır. Hz. Muhammed (s.a.s.) bir hadislerinde, *"Her kim öğle namazından önce dört rek'at, sonra iki rek'at, akşamdan sonra iki rek'at, yatsıdan sonra iki rek'at, sabahtan önce de iki rek'at olmak üzere 12 rek'at sünnet/nâfile namaz kılmaya devam ederse, Allah da o kimseye cennette bir köşk inşa eder."* (Tirmizî, Salât, 306 [414]; bk. Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 101 [728]) buyurmuştur. İkindi namazı ile ilgili olarak da *"İkindiden önce dört rek'at namaz kılana Allah merhamet etsin."* (Ebû Dâvûd, Tetavvu', 296 [1271]; Tirmizî, Salât, 318 [430]) demiştir.

Bir başka hadislerinde de; *"Kıyamet gününde Müslüman kulun ilk hesaba çekileceği şey farz namazdır. Eğer bu namazları tam olarak yerine getirmişse ne güzel. Aksi hâlde şöyle denir: Bakın bakalım, bunun nâfile namazı var mıdır? Eğer nâfile namazları varsa, farzların eksiği bu nâfilelerle tamamlanır. Sonra diğer farzlar için de aynı şeyler yapılır."* (İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 202 [1425]; bk. Ebû Dâvûd, Salât, 148 [864]) buyurmuştur.

229. Vakit namazlarının farzlarıyla birlikte kılınan sünnetleri terk etmenin sakıncası var mıdır?

Farz namazların öncesinde ve sonrasında kılınan revâtib sünnetler, müekked ve gayrimüekked sünnetler olmak üzere iki kısımdır. Müekked sünnet, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sürekli kıldığı fakat bağlayıcı olmadığını göstermek amacıyla bazen terk ettiği; gayrimüekked sünnet ise bazen kıldığı, bazen de terk ettiği sünnet demektir. Gayrimüekked sünnetlere müstehap da denilmektedir. Müekked sünnetleri mazeret

olmadan terk etmek doğru değildir. Mazeretsiz terk edilmeleri, 'isâet' yani yanlış ve kusurlu bir davranış olur; ancak azap gerektirmez. Gayrimüekked sünnetler ise mazeret olmadan da bazen terk edilebilirler. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/103-104, 474, 478)

230. Nâfile namazları camide mi yoksa evde mi kılmak daha faziletlidir?

Hz. Peygamber (s.a.s.), farz namazların cemaatle kılınmasını tavsiye etmiş ve *"Cemaatle kılınan namaz, yalnız kılınan namazdan yirmi yedi derece daha faziletlidir."* (Buhârî, Ezân, 30 [645]; Müslim, Mesâcid, 249-250 [650]) buyurmuştur. Diğer bir hadislerinde ise *"Eğer insanlar yatsı ve sabah namazlarını cemaatle kılmanın sevabını bilselerdi emekleyerek de olsa cemaate katılırlardı."* (Buhârî, Ezân, 32 [654]; Müslim, Salât, 129 [437]) buyurmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.s.), gerek beş vakit farz namazların öncesinde ve sonrasında, gerekse farz namazlardan ayrı olarak sünnet ve nâfile namaz kılar; sünnet ve nâfile namazların evde kılınmasının daha uygun olacağını belirtirdi. Bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *"Ey İnsanlar! Evinizde namaz kılınız. Zira farz namaz dışındaki namazların en makbulü, insanın evinde kıldığı namazdır."* (Buhârî, Ezân, 81 [731]; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 213 [781]) Başka bir hadislerinde ise Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Biriniz farz namazını mescidde kıldığı zaman, o namazından evine de bir pay ayırsın. Zira Allah Teâlâ, bu nâfile namaz sebebiyle evinde hayır yaratır."* (Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 210 [778]) buyurmuş; hatta *"Namazın bir kısmını (yani nâfileleri) evlerinizde kılınız, evlerinizi kabirlere çevirmeyiniz."* (Buhârî, Salât, 52 [432]; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 208 [777]) uyarısında bulunmuştur.

Buna göre farz namazların sünnetleri dâhil tüm nâfile namazların camide kılınması mümkün olmakla birlikte, evlerde kılınması daha faziletlidir.

231. Sağlık ve güvenlik gibi alanlarda çalışan bir kimse namazların sadece farzını kılıp, sünnetleri terk edebilir mi?

Vakit namazlarının öncesinde ve sonrasında kılınan sünnet namazlar, farz namazlara hazırlayıcı ve bu namazlarda oluşabilecek eksiklikleri tamamlayıcı ibadetler olarak değerlendirilmiş, ayrıca Hz. Peygamber'e (s.a.s.) bağlı olmanın bir göstergesi kabul edilmiştir. Bu itibarla bu namazların

mümkün oldukça kılınması tavsiye edilmiştir. Nitekim Resûlullah (s.a.s.) bazı hadis-i şeriflerinde kulun mahşer gününde hesaba çekilirken eksik farz namazlarının, nâfile namazlarla tamamlanacağını beyan etmişlerdir. Ebû Hureyre'nin (r.a.) Resûlullah'tan (s.a.s.) naklettiği bir hadiste şöyle buyrulur:

"Kıyamet gününde Müslüman kulun ilk hesaba çekileceği şey farz namazdır. Eğer bu namazları tam olarak yerine getirmişse ne güzel. Aksi hâlde şöyle denir: Bakın bakalım, bunun nâfile namazı var mıdır? Eğer nâfile namazları varsa, farzların eksiği bu nâfilelerle tamamlanır. Sonra diğer farzlar için de aynı şeyler yapılır." (İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 202 [1425]; bk. Ebû Dâvûd, Salât, 148 [864])

Şu hâlde farz namazlar ile birlikte kılınan düzenli nâfileler (revâtib sünnetler) de kılınmalıdır. Önemli mazeretleri olanlar ise alışkanlık hâline getirmemek kaydıyla gerektiğinde bu sünnetleri terk edebilirler.

232. Cemaate yetişmek için sabah namazının sünneti terk edilebilir mi?

Sünnetler içerisinde en kuvvetlisi, sabah namazının farzından önce kılınan iki rek'atlık namazdır. Çünkü Hz. Peygamber'den (s.a.s.) bu namazın çok daha faziletli olduğuna dair, diğer nâfile namazlar hususunda söylenmeyen sözler varid olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Sabah namazının iki rek'atı, dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır."* (Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 96 [725]) buyurmuştur.

Herhangi bir farz namaz için ikâmete başlandığında veya imam namaza başladığında nâfile namaz kılmak mekruh olup, cemaate katılmak gerektiği hâlde, faziletinden dolayı sabah namazının farzından önce kılınan iki rek'atlık sünnet bundan istisna edilmiştir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/297) İmkân olduğunda bu faziletin kaçırılmaması gerekir.

Bu itibarla bir kimse cemaatle kılınan sabah namazının farzının son rek'atına veya bazı görüşlere göre teşehhüdüne yetişebileceğini düşünüyorsa, sünneti kılmalıdır. Buna mukabil kişi, sünnetle meşgul olduğu takdirde farzın tamamını kaçıracağından endişe ederse sünneti terk ederek cemaate katılması gerekir. (İbn Mâze, *el-Muhît*, 1/448-449; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/56)

233. Öğle ve yatsının son sünnetleri dört rek'at olarak kılınabilir mi?

Öğle ve yatsı namazlarının son sünneti, iki rek'at olarak kılınabileceği gibi dört rek'at olarak da kılınabilir. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.s.) öğle namazının son sünnetini dört rek'at kılmayı tavsiye ettiğine dair rivâyetler bulunduğu gibi (Ebû Dâvûd, Tetavvu', 295 [1269]; Tirmizî, Salât, 317 [426-428]), iki rek'at kıldığı ve tavsiye ettiğine dair rivâyetler de mevcuttur. (Buhârî, Teheccüd, 29, 34 [1172, 1180]; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 104 [729]) Ancak iki rek'at kılındığına yönelik rivâyetler daha kuvvetli ve meşhur olduğundan tercih edilmiş ve genel olarak uygulama bu yönde yerleşmiştir.

234. İkindi namazının sünneti ile yatsı namazının ilk sünnetinin birinci oturuşlarında niçin "salli" ve "bârik" ve üçüncü rek'atın başında "sübhâneke" duaları okunur?

Hanefîlerde öğle ile cuma namazlarının ilk sünnetleri hariç genel olarak nâfile namazların her iki rek'atı müstakil bir namaz sayıldığı için ilk oturuşlar da son oturuş konumunda olur. Bunun için ikindi ile yatsı namazlarının farzlarının öncesinde kılınan nâfile namazların ilk oturuşlarında "Salli" ve "Bârik" duaları okunur. Aynı gerekçe ile ilk oturuştan kalktıktan sonra başlanacak rek'atta da "Sübhâneke" okunur. (Bilmen, *İlmihâl,* 141-142)

235. Revâtib sünnetler dışındaki nâfile namazlarda kaç rek'atta selâm vermek daha faziletlidir?

Gece kılınan nâfile namazlarda iki rek'atta bir, gündüz kılınanlarda ise dört rek'atta bir selâm vermek Hanefîlere göre daha faziletlidir. Gündüz kılınan namazlarda bir selâmla dört rek'attan, gece namazlarında ise tek selâmla sekiz rek'attan fazla nâfile kılmak mekruhtur. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/67-68; Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye*, 1/394) Şâfiîlere göre hem gündüz hem de gece kılınan nâfile namazlarda iki rek'atta bir selâm verilir. (Mâverdî, *el-Hâvî,* 2/289; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/67)

236. Hâcet namazı nasıl kılınır?

Bir Müslüman, ihtiyacı olan bir şeyi elde etmek için Allah'ın kendisine öğrettiği sebepleri ve kanunları elinden geldiği kadar yerine getirmeye

çalışmalı ve sonucunu da Allah'tan beklemelidir. Bununla birlikte âhirete veya dünyaya ait bir dileğin gerçekleşmesi isteği ile Allah rızası için namaz kılması da uygundur. Kılınan bu namaza "Hâcet namazı" denir. Bu konuda Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Kişi, ihtiyacı olan bir şeyi Allah'tan veya bir insandan isteyeceği zaman önce güzelce abdest alsın, sonra iki rek'at namaz kılsın. Sonra Allah'ı anıp Resûlullah'a salavât getirsin ve şöyle desin:*

لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ الحَلِيمُ الكَرِيمُ، سُبْحَانَ اللهِ رَبِّ العَرْشِ العَظِيمِ، الحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ العَالَمِينَ، أَسْأَلُكَ مُوجِبَاتِ رَحْمَتِكَ وَعَزَائِمَ مَغْفِرَتِكَ وَالغَنِيمَةَ مِنْ كُلِّ بِرٍّ وَالسَّلاَمَةَ مِنْ كُلِّ إِثْمٍ لاَ تَدَعْ لِي ذَنْبًا إِلاَّ غَفَرْتَهُ وَلاَ هَمًّا إِلاَّ فَرَّجْتَهُ وَلاَ حَاجَةً هِيَ لَكَ رِضًا إِلاَّ قَضَيْتَهَا يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ.

"Hilim ve kerem sahibi Allah'tan başka ilah yoktur. Ulu arşın rabbi Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederim. Her türlü övgü âlemlerin rabbi Allah'a mahsustur. Rahmetine vesile olacak amelleri, mağfiretini kazandıracak sebepleri, her çeşit iyiliği elde etmeyi ve her türlü günahtan kurtulmayı senden niyaz ediyorum. Affetmediğin hiçbir günahımı, kaldırmadığın hiçbir sıkıntımı bırakma! Rızana uygun olan her türlü dileğimi kabul buyur!" (Tirmizî, Vitir, 348 [479]; İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 189 [1384])

Hâcet namazı dört veya iki rek'at olarak kılınabilir. On iki rek'at kılınabileceği şeklinde de rivâyet vardır. Bu namazı dört rek'at kılacak olan kişi, birinci rek'atında Fâtiha sûresinden sonra üç defa Âyetü'l-kürsî, diğer üç rek'atında da birer Fâtiha ile birer İhlas, Felak ve Nâs sûrelerini okur. Sonra da yukarıda zikredilen duayı yapar. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/28)

237. Tahiyyetü'l-mescid namazının hükmü nedir? Kerâhet vakitlerinde kılınması caiz midir?

Tahiyyetü'l-mescid namazının, camiye girildiğinde kılınması sünnettir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), söz konusu namazla ilgili olarak; *"Sizden biriniz mescide girdiğinde oturmadan iki rek'at namaz kılsın."* (Buhârî, Salât, 60 [444]; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 69 [714]) buyurmuştur.

Tahiyyetü'l-mescid namazı Hanefîlere göre iki veya dört, Mâlikîlere göre ise iki rek'at kılınır. Şâfiîlere göre aslolan iki rek'at olmakla birlikte

Şâfiî ve Hanbelîler bu niyetle istendiği kadar namaz kılınabileceğini ifade etmişlerdir.

Hanefîler, nâfile namaz kılmanın mekruh sayıldığı vakitlerde tahiyyetü'l-mescid namazının kılınamayacağı kanaatindedir. Şâfiîlere göre tahiyyetü'l-mescid mutlak değil sebebe bağlı nâfile namazlardan olduğu için bu vakitlerde de kılınabilir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/311)

Ezân okunduğu sırada mescide giren kimsenin bu namazı kılması Hanefîlere göre mekruh iken Şâfiîlere göre mekruh değildir. Ancak müezzin kâmet getirirken veya cemaatle namaza başlandığında mescide giren kişinin tahiyyetü'l-mescid kılmasının mekruh olduğu hususunda fakihler görüş birliği içindedir.

Hanefîler, cuma namazında hatip minberde iken mescide giren kimsenin oturup hutbeyi dinlemesi gerektiğini ve tahiyyetü'l-mescid kılmasının mekruh olduğunu söylemiştir. Şâfiîlere göre ise uzatmamak ve iki rek'atı geçirmemek şartıyla kılınmalıdır.

Mescide giren kişinin, meşguliyet veya kerâhet vaktinin girmesi gibi sebeplerle bu namazı kılamaması durumunda, "Sübhânallâhi ve'l-hamdü lillâhi ve lâ ilâhe illallâhü va'llâhü ekber" demesi müstehaptır; bazı âlimler buna "ve lâ havle ve lâ kudrete illâ bi'llâhi'l-aliyyi'l-azîm" cümlesini de eklemiştir.

Hanefîler, herhangi bir namazı kılmak veya farz namazı cemaatle kılmak suretiyle de mescidin hakkının verileceğini, dolayısıyla en az iki rek'at farz veya nâfile namazı kılmak niyetiyle mescide giren kişinin kıldığı bu namazın, niyet etmese bile tahiyyetü'l-mescid yerine geçeceğini ve onun sevabını da kazanacağını belirtmişlerdir. (Kâsânî, *Bedâ'i'*, 1/190, 191; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/18)

Mescid-i Harâm'ın tahiyyesi Kâbe'yi tavaf etmektir; tavaf niyetiyle oraya giren hemen tavafa başlamalı, tavaf niyeti olmaksızın giren ise tahiyyetü'l-mescid namazı kılmalıdır.

238. Kur'ân okunurken camiye giren bir kimse, "tahiyyetü'l-mescid" namazını kılabilir mi?

Kur'ân okunurken kişinin zorunlu olmadıkça başka bir işle meşgul olmayıp Kur'ân'ı dinlemesi gerekir. Nitekim, ***"Kur'ân okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun ki; merhamet olunasınız."*** (el-A'râf, 7/204)

mealindeki âyet-i kerîmede müminlere, Kur'ân okunurken onun dinlenilmesi emredilmektedir. Ancak Kur'ân dinlemek farz-ı kifâye olduğundan dinleyen başka birileri varsa, tahiyyetü'l-mescid namazı kılmak caizdir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/546, 2/18)

239. Tesbih namazı nasıl kılınır?

Bazı hadis kitaplarında tesbih namazının tarifine dair rivâyetler vardır. Resûl-i Ekrem (s.a.s.) amcası Abbas'a (r.a.) "*Bak amca, sana tam on faydası olan bir şey öğreteyim; bunu yaparsan günahlarının ilki-sonu, eski-yeni, bilmeyerek işlediğin-bilerek işlediğin, küçüğü-büyüğü ve gizli yaptığın-açıktan yaptığın on türlü günahını Allah bağışlar.*" diyerek bu namazı tavsiye etmiş ve öğretmiş; Hz. Abbas da bunu her gün yapamayız, deyince Hz. Peygamber, bu namazın haftada bir, ayda bir, yılda bir veya ömürde bir defa kılınmasının da yeterli olacağını belirtmiştir. (Ebû Dâvûd, Tetavvu', 302 [1297]; İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 190 [1387])

Tesbih namazı dört rek'at olup şöyle kılınır: "Allah rızası için tesbih namazı kılmaya" diye niyet edilerek namaza başlanır. Sübhâneke'den sonra on beş kere "Sübhânellâhi ve'l-hamdülillâhi velâ ilâhe illallahü vallahü ekber" denir. Sonra eûzü besmele çekilir, Fâtiha ve sûre okunduktan sonra on kere daha "Sübhânellâhi ve'l-hamdülillâhi velâ ilâhe illallahü vallahü ekber" denilir. Bu tesbih, rükûya varınca on kere, rükûdan doğrulunca on kere, birinci secdede on kere, secdeden kalkınca on kere, ikinci secdede on kere söylenir. Böylece her rek'atta yetmiş beş tesbih yapılmış olur. İkinci rek'ata kalkılınca yine önce on beş kere tesbih okunur, ardından besmele çekilip Fâtiha ve sûre okunup on kere tesbih getirilir. Kalan rek'atlar aynı şekilde tekrarlanır ve böylece dört rek'at tamamlanmış ve toplam üç yüz tesbih edilmiş olur.

Tesbih namazı kerâhet vakitlerinde kılınmaz. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/27) Tesbih namazında sehiv secdesini gerektiren bir şey olursa, sehiv secdesi normal olarak yapılır, o secdelerde tesbih namazına özgü tesbîhât yapılmaz. (Tahtâvî, *Hâşiye*, 361)

240. Tesbih namazı cemaatle kılınabilir mi?

Kaynaklarımız, tesbih namazını cemaatle kılınan nâfile namazlar arasında saymamışlardır. Bu konuda Hz. Peygamber'den (s.a.s.) de bir

uygulama nakledilmediğinden, tesbih namazının cemaatle değil tek başına kılınması uygun olur.

Kaynaklarımızda nâfile namazlardan sadece teravih, küsûf (güneş tutulması) ve bir görüşe göre istiskâ (yağmur duası) namazının cemaatle kılınması meşru görülmüştür. Bunların dışındaki tüm sünnet ve nâfile namazların cemaatle kılınması mekruhtur. (Serahsî, *el-Mebsût*, 1/134, 2/144)

241. Evvâbîn namazı nedir ve nasıl kılınır?

'Evvâbîn', tövbe edip Allah'a sığınanlar ve O'na yönelenler anlamına gelir. Hz. Peygamber (s.a.s.), evvâbîn namazının vaktinin kuşluk vakti olduğunu bildirmiştir. (Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 143-144 [748]) Bunun yanı sıra akşam namazından sonra kılınan nâfile namaz (Tirmizî, Salât, 321 [435]; İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 113, 185 [1167, 1374]) için de "Evvâbîn namazı" tabiri kullanılmıştır. Hatta fıkıh geleneğinde ve halk arasında bu kullanım daha yaygındır.

Senetleri bakımından zayıf olmakla birlikte Resûl-i Ekrem'den (s.a.s.) nakledilen *"Kim akşam namazından sonra kötü söz söylemeksizin altı rek'at namaz kılarsa, bu kendisi için on iki senelik ibadete denk tutulur."* (Tirmizî, Salât, 321 [435]; İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 113, 185 [1167, 1374]) rivâyeti de bazı âlimlerce evvâbîn namazı ile irtibatlandırılmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber'in kendisinin de akşam namazından sonra altı rek'at namaz kıldığı rivâyet edilmiştir. (bk. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 1/250 [819]; 7/191 [7245]; bk. Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 3/66-68)

Altı rek'atlık bir namaz olan evvâbîn namazı, tek selâmla kılınabileceği gibi ikişer rek'at hâlinde üç selâmla da kılınabilir. (Şürünbülâlî, *Merâkı'l-felâh*, 147-148)

242. Teheccüd namazı nasıl kılınır?

Teheccüd namazı, yatsı namazı ile fecir arasında kılınan gece namazıdır. Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Her kim geceleyin uyanır, ailesini de uyandırır ve iki rek'at namaz kılarlarsa, Allah'ı çok zikreden erkekler ile kadınlardan yazılır."* (Ebû Dâvûd, Tefri'u ebvâbi'l-vitr, 346 [1451]; Tetavvu', 306 [1309]) Başka bir hadiste de; *"Farz namazlardan sonra en faziletli namaz gece namazıdır."* (Müslim, Sıyâm, 202-203 [1163]) buyurulmuş olması, gece kılınan nâfile namazların gündüz kılınanlardan faziletli olduğuna

işaret etmektedir. Bunun gibi sözlü teşvikleri yanında fiilen de Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu namazı devamlı kılmaya çalışması, teheccüd namazının bizim için sünnet olduğunu göstermektedir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/24-25) Bazı rivâyetlerde, Hz. Peygamber'in (s.a.s.), yatsı namazını kıldıktan sonra vitir namazını kılmadan uyuduğu, gece yarısından sonra uyanıp bir müddet gece namazı kıldıktan sonra vitir namazını ve daha sonra da sabah namazı vakti girince sabah namazını kıldığı belirtilmektedir. (Buhârî, el-'Amelu fi's-salât, 1 [1198]; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 182 [763])

Teheccüd namazı kılacak kişi, "Niyet ettim Allah rızası için teheccüd namazı kılmaya" şeklinde niyet edebilir. Teheccüd namazının iki-sekiz rek'at arasında çiftli sayılarda kılınması tavsiye edilmiştir. Bununla birlikte, dileyen kimse daha fazla da kılabilir. Bu durumda iki rek'atta bir selâm vermek daha faziletli olmakla birlikte, dört rek'atta da selâm verilebilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/25-26) İki rek'attan fazla kılındığında arada konuşma, yeme içme gibi namaza aykırı davranışlarda bulunulmamışsa, tekrar niyet etmek gerekmez. Dört rek'at olarak kılındığında, ikinci rek'at sonunda teşehhüd için oturulduğunda "tahiyyat"tan sonra "Allahümme salli" ve "Allahümme bârik" okunur. Üçüncü rek'at için ayağa kalkıldığında önce "Sübhâneke" okunur, sonra "Eûzü besmele" çekilir ve Fâtiha sûresi okunur.

243. Kuşluk (duhâ) namazı ne zaman ve nasıl kılınır?

Kuşluk (duhâ) namazı; güneşin doğuşundan yaklaşık 40-50 dakika geçmesinden itibaren öğle vaktine yaklaşık 10 dakika kalıncaya kadar kılınabilen nâfile bir namazdır. Hadis kaynaklarında çokça teşvik edilen duhâ (kuşluk) namazı; iki rek'attan on iki rek'ata kadar kılınabilir. (Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 78-84 [719 vd.]; Tirmizî, Vitir, 346 [473]; İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 187 [1380]; Bezzâr, *el-Müsned,* 9/335 [3890]; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/112)

244. İstihâre namazı nasıl kılınır? İstihâre nasıl yapılır?

İstihâre, bir kimsenin yapmak istediği bir şeyin kendisi için hayırlı olup olmayacağı konusunda bir işarete kavuşmak maksadıyla yatmadan önce iki rek'at namaz kılarak Allah'a dua etmesidir. İnsanlar, bazen kendileri için önemli bir karar verecekleri veya bir seçim yapacakları zaman dünya ve âhiret bakımından kendileri için hangisinin daha hayırlı

olacağını kestiremezler. Bunu anlayabilmek için istişare ederler ve Allah'tan yardım dilerler. Bu bakımdan istihâre, bir bakıma yapılacak işin hayırlı olmasını; hayırlı ise gerçekleşmesini Allah'tan dilemek ve O'ndan yardım istemektir. Hz. Peygamber ashâbına her işte istihâreyi, Kur'ân'ın bir sûresini öğrettiği gibi öğretmiştir. (Buhârî, Teheccüd, 28 [Bâb Başlığı]; De'avât, 48 [6382]; Tevhîd, 10 [7390])

İstihâre namazı mendup olup, birinci rek'atında Fâtiha'dan sonra Kâfirûn sûresi; ikinci rek'atında Fâtiha'dan sonra İhlas sûresi okunur. Namazdan sonra istihâre duası yapılır. Hz. Peygamber, istihârede şöyle dua edilmesini tavsiye etmiştir:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَخِيرُكَ بِعِلْمِكَ وَأَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ وَأَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ العَظِيمِ، فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَلاَ أَقْدِرُ وَتَعْلَمُ وَلاَ أَعْلَمُ وَأَنْتَ عَلَّامُ الغُيُوبِ، اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الأَمْرَ خَيْرٌ لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي - أَوْ قَالَ عَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ - فَاقْدُرْهُ لِي وَيَسِّرْهُ لِي، ثُمَّ بَارِكْ لِي فِيهِ وَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الأَمْرَ شَرٌّ لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي - أَوْ قَالَ فِي عَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ - فَاصْرِفْهُ عَنِّي وَاصْرِفْنِي عَنْهُ وَاقْدُرْ لِي الخَيْرَ حَيْثُ كَانَ ثُمَّ أَرْضِنِي.

"Allah'ım! Senden, ilminle hakkımda hayırlı olanı bana bildirmeni, kudretinle bana güç vermeni istiyorum. Senin büyük fazlı kereminden ihsan etmeni istiyorum. Senin her şeye gücün yeter, ben ise acizim; sen her şeyi bilensin, ben ise bilmem; çünkü sen bütün gizli şeyleri en iyi bilensin. Allah'ım! Yapmayı düşündüğüm bu iş, benim dinim, hayatım, dünyam ve âhiretim bakımından hakkımda hayırlı olacaksa, bunu bana takdir eyle, onu bana kolaylaştır, uğurlu ve bereketli eyle! Eğer bu iş, benim dinim, yaşayışım, dünyam ve âhiretim bakımından kötü ise onu benden, beni ondan uzaklaştır. Hayır, nerede ise onu bana takdir et ve onunla beni hoşnut eyle!" (Buhârî, Teheccüd, 28 [Bâb Başlığı]; De'avât, 48 [6382]; Tevhîd, 10 [7390])

İbadet ve sevap işlemek gibi iyi olduğu, haram ve günah gibi kötü olduğu kesin olarak bilinen şeylerde istihâre yapılmaz. İstihâre, yapılmasının doğru olup-olmadığında tereddüt edilen şeylerde yapılır ve yedi kere tekrarlanabilir. İstihâreden sonra, insanın gönlüne bir açıklık gelir ve ilk defa kalbe doğan şeyin hayırlı olduğu kabul edilerek ona

göre hareket edilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/26-27) İstihâreden sonra rüya görmenin ve bu rüyayı iyiye veya kötüye yormanın dayanağı yoktur. İstihâre namazının kılınamaması hâlinde sadece duası okunmakla yetinilir.

245. "Kabir-nur" namazı diye bir namaz var mıdır?

Hz. Peygamber (s.a.s.) ve ashâbından 'kabir-nur namazı' adıyla namaz kılındığına dair bir rivâyet bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu niyetle namaz kılmak bid'attır. Ancak kişi istediği vakit nâfile olarak dilediği kadar namaz kılar ve arkasından yapacağı duada kabir azabı ve kabirdeki şerlerden Allah'a sığınabilir. Zira Peygamberimiz (s.a.s.), duada kabir azabından Allah'a sığınmayı tavsiye etmiştir. (Buhârî, Cenâiz, 86-87 [1372-1377])

246. Kul hakkı namazı var mıdır?

İslam dininde ibadetler, Allah ve Resûlü tarafından belirlenmiştir. Ne Kur'ân'da ne de Sünnet'te "kul hakkı namazı" diye bir namazdan söz edilmiştir. Kişinin kul hakkından kurtulmasının yolu, hak sahibine hakkını vermesi ve onunla helalleşmesidir. Yaptığı zulüm için de Allah'a tevbe etmelidir.

Kul hakkı konusunda Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Kimin namus veya herhangi bir konuda (din) kardeşine yaptığı bir haksızlık varsa, altın ve gümüşün fayda vermeyeceği (kıyamet günü) gelmeden önce onunla bugünden helalleşsin. (Aksi takdirde) kendisinin sâlih amelleri varsa, yaptığı zulüm miktarınca onlardan (sevabından) alınır (ve hak sahibine verilir). İyilikleri yoksa haksızlık yaptığı kardeşinin günahından alınır ve onun üzerine yüklenir."* (Buhârî, Mezâlim, 10 [2449]; Rikâk, 48 [6534])

247. Muharrem ayına özgü bir namaz ve oruç var mıdır?

Mübarek gün ve gecelerde farz, vâcip hükmünde bağlayıcı özel bir ibadet şekli yoktur. Sahih kaynaklarda Muharrem ayına özel bir nâfile namazın olduğuna dair herhangi bir rivâyet mevcut değildir.

Mübarek gün ve gecelerde kaza namazları olanların öncelikle kaza namazlarını kılmaları uygun olur. Ayrıca Kur'ân okumak ve anlamak, dinî eserlerden istifade etmek, zikir ve salavâtla meşgul olmak da unutulmamalıdır.

Muharrem ayı içerisinde oruç tutmak ise müstehaptır. Bu ayın başında, sonunda veya ortasında yani 13, 14, 15'inci günlerinde ya da 9, 10 veya 10 ve 11'inci günlerinde oruç tutulabilir.

Resûl-i Ekrem (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Ramazan orucu dışında en faziletli oruç, Allah'ın ayı Muharrem'de tutulan oruçtur. Farzlar dışında en faziletli namaz da gece namazıdır."* (Müslim, Sıyâm, 202-203 [1163])

Muharrem ayının 10. gününe, âşûrâ günü denmektedir. Resûlullah (s.a.s.), *"Âşûrâ günü orucunun önceki yılın (küçük) günahlarına keffâret olacağını umarım."* (Müslim, Sıyâm, 196-197 [1162]) buyurarak, ümmetine bu günde oruç tutmayı tavsiye etmişlerdir. Âşûrâ günü oruç tutmakla ilgili olarak İbn Abbâs (r.a.) şöyle anlatıyor: *"Resûlullah (s.a.s.) Medine'ye gelince, Yahûdilerin âşûre günü oruç tuttuklarını gördü. Onlara, 'Bu da ne (niçin oruç tutuyorsunuz)?' diye sordu. 'Bu, sâlih (hayırlı) bir gündür. Allah, o günde İsrâiloğulları'nı düşmanlarından kurtardı. (Şükür olarak) Musa o gün oruç tuttu.' dediler. Resûlullah (s.a.s.) da, 'Ben Musa'ya sizden daha yakınım' buyurup o gün oruç tuttu ve Müslümanlara da tutmalarını tavsiye etti."* (Buhârî, Savm, 69 [2004]; Müslim, Sıyâm, 127-128 [1130])

Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde Yahudiler sadece Muharrem ayının 10. (âşûrâ) gününde oruç tuttuklarından, onlarınkine benzememesi için Peygamberimiz (s.a.s.) öncesine veya sonuna bir gün ilave edilerek oruç tutulmasını tavsiye etmiştir. Bazı rivâyetlerde ise bir öncesine ve bir sonrasına ilave ederek üç gün oruç tutulmasını tavsiye etmiştir. (Bezzâr, *el-Müsned*, 11/399 [5238]; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 4/475 [8406]) Bu nedenle âşûrâ günü oruç tutulurken önemli olan âşûrâ gününü yalnız tutmamaktır. Bir önceki veya sonraki günü ilaveyle iki gün oruç tutulabileceği gibi her ikisini de ilave ederek üç gün de tutulabilir.

248. Kandil gecelerine ait özel bir namaz veya ibadet şekli var mıdır? Mübarek geceleri nasıl değerlendirmek gerekir?

Hz. Peygamber (s.a.s.), bazı mübarek gün ve gecelerin değerlendirilmesini tavsiye etmiş (Buhârî, Savm, 6 [1901]; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 175 [760]; Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*, 4/420 [6676]), kendisi de bizzat değerlendirmiştir. (Tirmizî, Savm, 39 [739]; İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 191 [1389]; bk. Nevevî, *el-Mecmû'*, 5/42-43) Ancak bugün ve gecelere ait özel bir namaz veya ibadet şeklinden bahsetmemiştir. Bu bağlamda mübarek gün ve geceleri, bağışlanma ve

hayatımıza çekidüzen vermek için fırsat anı olarak görmemiz gerekmektedir. Dolayısıyla müminler kandil gecelerinde, hayatlarının gidişatını gözden geçirmeli; hata ve günahları için tövbe etmeli, dua ederek, Kur'ân-ı Kerîm okuyup anlamaya çalışarak, kaza veya nâfile namaz kılarak bu fırsatları değerlendirmelidirler.

Kandil gecelerinin gündüzlerinde yani geceyi takip eden ertesi günde oruç tutmak müstehaptır. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Şaban'ın on beşinci gecesi (yani berat gecesi) olduğunda o gece ibadet ediniz, gündüzünde de oruç tutunuz. Allah o gece güneşin batmasıyla dünya semasına (rahmeti ile) tecelli eder ve fecir doğana kadar şöyle buyurur: 'Yok mu benden af isteyen onu affedeyim, yok mu benden rızık isteyen ona rızık vereyim, yok mu bir musibete uğrayan ona afiyet vereyim, yok mu isteyen'…"* (İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 191 [1388]; bk. Tirmizî, Savm, 39 [739]) buyurmuştur.

249. Şükür secdesi nasıl yerine getirilir?

Bir nimete kavuşan veya bir sıkıntıdan kurtulan Müslümanın, şükrünü yerine getirmek maksadıyla Allah rızası için yaptığı secdeye 'şükür secdesi' denilir. Resûl-i Ekrem'in (s.a.s.) bir şeye sevindiğinde veya sevindirici bir haberle müjdelendiğinde Allah'a şükretmek için secde ettiği rivâyet edilmiştir. (Ebû Dâvûd, Cihâd, 172 [2774]; Tirmizî, Siyer, 25 [1578])

Bu secdelerin abdestli olarak yapılacağı konusunda bir hadis bulunmamaktadır. Bazı fakihler namaza kıyas ederek abdesti gerekli görmüşlerdir.

Şükür secdesi şöyle yapılır: Kıbleye dönerek tekbir alıp secdeye varılır, secdede iken tesbîhâtta bulunduktan sonra Allah'a hamd ve şükredilip yine tekbir alarak ayağa kalkılır. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/119)

EZÂN, KÂMET VE TESBİHAT

250. Ezân ve kâmet nedir? Ne zaman ve nasıl meşru kılınmıştır?

Ezân ve kâmet, farz namazların sünnetlerindendir. Farz namazlara çağrı için ezân okumanın dayanağı, Kitap ve Sünnet'tir. Bu konuda Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmaktadır: *"Siz namaza çağırdığınız zaman onu alaya alıp eğlence yerine koyuyorlar."* (el-Mâide, 5/58); *"Ey iman*

edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman hemen Allah'ın zikrine koşun…" (el-Cum'a, 62/9) Resûlullah (s.a.s.) da *"Namaz vakti geldiğinde içinizden biri ezân okusun."* (Buhârî, Ezân, 17-18, 49 [628, 631, 685]; Müslim, Mesâcid, 292 [674]) buyurmuştur.

Namaz, Mekke döneminde farz kılınmakla birlikte, ezân hicretten sonra uygulamaya konulmuştur. Medine'ye hicretten sonra Mescid-i Nebevî'nin inşası tamamlanıp düzenli olarak cemaatle namaz kılınmaya başlanınca, Hz. Peygamber (s.a.s.) vakitlerin girdiğini duyurmak için ne yapılabileceğini arkadaşlarıyla görüşmüş, o esnada Hz. Peygamber'e vahiyle ve içlerinde Hz. Ömer (r.a.) ve Abdullah b. Zeyd'in (r.a.) de bulunduğu bazı sahabîlere rüyalarında bugünkü ezânın şekli öğretilmiştir. (Ebû Dâvûd, Salât, 27-28 [498-499]; İbn Mâce, Ezân, 1 [706-707]); bk. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/383)

Ezân, İslam'ın şiarı (sembolü) olup, müekked bir sünnettir. Ezân aracılığıyla halka hem namaz vaktinin girdiği ilan edilmekte, hem de Allah'ın eşsiz büyüklüğü, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) O'nun kulu ve elçisi olduğu ve namazın kurtuluş yolu olduğu ilan edilmektedir. İmam Muhammed, *"Bir belde halkı tümüyle ezânı terk ederlerse onlarla savaşırım."* (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/146) demiştir.

Kâmet ise farz namazlardan önce, namazın başladığını bildiren ve ezân lafızlarına benzeyen sözlerdir. Ezândan farklı olarak, "hayye ale'l-felâh" cümlesinden sonra, "kad kâmeti's-salât" cümlesi eklenir. Rivâyetlere göre kâmet de yukarıda ismi geçen sahabîlere aynı rüyada öğretilmiştir. (Ebû Dâvûd, Salât, 28 [499, 507])

251. Ezân Arapça dışında başka dillerde okunabilir mi?

Sözleri bizzat Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünneti ile sabit olan ezân, dünyanın neresinde olursa olsun, Müslüman varlığının ve kimliğinin bir göstergesidir. Ezânın, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) vahyedilip uygulandığı özgün şekliyle okunması gerektiği konusunda 15 asırlık bir gelenek ve ittifak söz konusudur. Ezânın asıl amacı, vaktin girdiğini bildirip namaza davet olduğundan değişik dilleri konuşan Müslümanların hepsine bu davetin ulaştırılması, ancak yine hepsinin ortak bilincine hitap etmekle olur ki bu da ezânın bilinen aslî lafızlarıyla yani Arapça olarak okunmasıyla gerçekleşir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/383) Dolayısıyla ezânın aslî şekli dışında bir dille okunması caiz değildir.

252. Namaz vaktini bildirmek için CD, kaset vb. kayıtlardan ezân okunabilir mi?

Bilindiği gibi "ezân" farz namazlar için okunan özel sözlerdir. Ezân aracılığıyla halka hem namaz vaktinin geldiği ve cemaatle namaz kılınacağı duyurulmuş olmakta, hem de Allah'ın eşsiz büyüklüğü, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) peygamberliği ve namazın kurtuluş vesilesi olduğu ilan edilmektedir. Ezân, namaz vakitlerini ilan olduğuna göre muayyen kalıplarını muhafaza ve ifade etmek suretiyle bu ilanın, hoparlörle veya hoparlörsüz yapılması arasında dinî açıdan bir fark yoktur.

Bununla birlikte teyp kasetinden veya CD'den ezân okunması İslam'ın şiarlarından olan ezânı basite almak, ona gereken saygıyı göstermemek anlamına gelir. Ayrıca kayıttan okutulması, Hz. Peygamber'den günümüze kadar gelen teamüle uygun değildir. Onun için ezânın CD veya teypten verilmesinin sakıncasız olduğu söylenemez. Fakihlerin, Kur'ân'ın aks-i sadasının Kur'ân hükmünde sayılmayacağı yönündeki yaklaşımları da bu hükmü desteklemektedir. (Meydânî, *el-Lübâb*, 1/60, 103) Diğer taraftan, ezân sünnettir. Sünnetin mükellefiyeti olan biri tarafından yerine getirilmesi, bu sünnetin tamamlayıcı bir unsurudur.

253. İmam kâmet getirebilir mi?

Kâmet, farz namazların sünnetlerindendir. (Buhârî, Ezân, 2 [605]; Müslim, Salât, 5 [378]) Dolayısıyla terk edilmesi mekruhtur. Zira kâmet, namaza başlamak için bir hazırlık mesabesindedir. Namaza başlanacağını bildiren bir uygulamadır. Bunu görevli bir kimsenin, cemaatten birinin veya imamın yapması hususunda sınırlama yoktur. Dolayısıyla namaz kıldıran bir imamın aynı zamanda kâmet getirmesinde bir sakınca yoktur. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/57)

254. Cemaatle namazda kâmet yapacak kişinin özellikleri nelerdir? Çocuklar kâmet yapabilirler mi?

Kâmet getirecek kişinin hadesten temizlenmiş, âkil ve erkek olması gerekir. Buna göre abdestli olmayan veya cünüp olanın, delinin yahut sarhoşun ve kadının kâmeti mekruh görülmüştür. Kâmet getirenin sâlih bir kimse olması ise müstehaptır. (İbn Nüceym, *el-Bahr,* 1/268-270; Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye,* 1/227)

Kâmet getirecek kişinin en az mümeyyiz (iyiyi kötüden ayırabilir durumda) olması gerekir. Temyiz kabiliyeti ise ortalama 7 yaşında başlar ve bulûğa kadar devam eder. Mümeyyiz olmayan küçüğün ezân ve kâmeti geçerli olmaz. Mümeyyiz çocukların okudukları ezân ve getirdikleri kâmet geçerlidir. Bununla birlikte kâmeti, bulûğa ermiş bir kimsenin getirmesi daha faziletli görülmüştür. (bk. Serahsî, *el-Mebsût,* 1/138; *el-Fetâva'l-Hindiyye,* 1/54; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 1/391-393)

255. Cemaatle namazda kâmet yapılırken ne zaman ayağa kalkılır?

Cemaatle kılınan namazda, cemaatin namaz için ayağa ne zaman kalkacağı hususu, namazın özüyle değil, adap ve müstehaplarıyla ilgilidir.

İmam-ı A'zam'a göre cemaatle namaz kılmak üzere "Kad kâmeti's-salât" yani "namaz başladı" denildiği anda imamın namaza başlaması, namazın âdâbındandır. İmam, bu hareketi ile müezzinin sözünü doğrulamış olur. Bu ictihada göre imamın ve cemaatin bu cümlenin söylenmesinden önce saf düzenini almaları gerekecektir. (*el-Fetâva'l-Hindiyye,*1/57) Fakat namaza kâmet bittikten sonra başlanılmasında da bir sakınca yoktur. Hatta İmam Ebû Yûsuf ve diğer pek çok müctehide göre uygun olan budur. (Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye,* 1/230; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 1/479)

Hanefî mezhebindeki başka bir görüşe göre ise müezzin "haydi kurtuluşa" anlamına gelen "hayye ale'l-felâh" cümlesini söylediğinde imam ve cemaat ayağa kalkar, (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 1/321) imam namaza başlar, cemaat da ona uyar.

Şâfiî mezhebine göre ise kâmet bittikten sonra namaz için ayağa kalkmak müstehaptır. (Nevevî, *el-Mecmû',* 3/252-253) İmam ayağa kalkmadan yahut henüz gelmeden cemaat namaz için ayağa kalkmamalıdır.

Kâmet yapılırken ne zaman kalkılacağı konusu, ibadetin özüyle değil âdâbıyla ilgili olduğundan, caminin büyüklüğüne, saf düzenini almaya ve namaza imamla birlikte başlamaya göre düşünülmelidir. Normal büyüklükteki cami veya mescidlerde imamın mihraba doğru yürüdüğü görülünce kalkılması daha uygundur. Zira Resûl-i Ekrem (s.a.s.), ***"Namaz için kâmet getirildiğinde beni görmeden ayağa kalkmayın."*** (Buhârî, Ezân, 22 [637]; Müslim, Mesâcid, 156 [604]) buyurmuştur. Buna göre kişi, imamdan çok geri kalmayacak ölçüde ve imam ile birlikte namaza başlayacak şekilde

hazır olabileceği kadar bir süre önce yerinden kalkmalıdır. (bk. Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslamî,* 1/719)

256. Kâmet bitmeden imam namaza başlayabilir mi?

Namazların farz, vâcip ve sünnetlerinin yanı sıra âdâbı da vardır. İmam-ı A'zam'a göre cemaatle namaz kılmak üzere "Kad kâmeti's-salât" yani "namaz başladı" denildiği anda imamın namaza başlaması, namazın âdâbındandır. İmam, bu hareketi ile müezzinin sözünü doğrulamış olur. Fakat namaza kâmet bittikten sonra başlanılmasında da bir sakınca yoktur. Hatta İmam Ebû Yûsuf ile diğer üç mezhep imamına göre uygun olan budur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 1/479)

257. Müezzinin kâmet yaparken yürümesinin hükmü nedir?

Kâmet, farz namazlara başlarken söylenen ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) uygulamasına dayanan bir sünnettir. Onun için gereken saygı ve ağırbaşlılık ihmal edilmemelidir. Bu nedenle kâmet yapan kimsenin bu esnada yürümesi, mekruh kabul edilmiştir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/396)

258. Kâmetten sonra ezân duası okunabilir mi?

Kâmetten sonra ezân duası okuma konusunda Hz. Peygamber'den (s.a.s.) herhangi bir bilgi ulaşmış değildir. Bu sebeple kâmetten sonra böyle bir dua ile meşgul olmak uygun görülmemiştir. (Tahtâvî, *Hâşiye,* 190) Ancak kâmet sözleri de namaza başlayana kadar ezân gibi tekrar edilebilir veya kâmet esnasında imam namaza başlamadan başka dualar yapılabilir. (İbn Nüceym, *el-Bahr,* 1/273; *el-Fetâva'l-Hindiyye,* 1/57)

259. Cemaate yetişemeyen kimse camide tek başına namaz kılarken kâmet getirmeli midir?

Düzenli olarak cemaatle beş vakit namaz kılınan camilere o vaktin farz namazını kılmak üzere giren kimselerin, cemaatle veya yalnız başına namaz kılacak olmaları hâlinde tekrar ezân okuyup kâmet getirmelerine gerek yoktur. Düzenli olarak beş vakit namazın kılınmadığı cami ve mescitlerde ise ezân okuyarak ve kâmet getirerek namaz kılmak daha faziletli olup (Alâüddîn, *el-Hediyyetü'l-'Alâiyye,* 37) sadece kâmetle de yetinilebilir.

Hanefîlerin bu yaklaşımına karşılık diğer birçok mezhep, her iki ihtimalde de kâmet getirmenin mendup olduğunu söylemiştir.

260. Ezân ve kâmet cümleleri ikişer kere mi, birer kere mi okunmalıdır?

Kâmet cümlelerinin kaçar sefer okunacağı konusundaki uygulama farklılıkları, bu konuda Hz. Peygamber'den (s.a.s.) farklı rivâyetlerin gelmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Hanefî mezhebinin yanında Süfyân-ı Sevrî ve İbnü'l-Mübârek gibi diğer bazı âlimler dört sefer okunan baştaki tekbir cümleleri dışındaki ezân ve kâmet cümlelerinin ikişer sefer okunacağını söylemişlerdir. Delil olarak sahabîlerden Abdullah b. Zeyd'in ezân ve kâmete dair gördüğü ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) de tasdik ettiği rüya rivâyetini gösterirler. Bu rüya ile ilgili rivâyetlerde kâmet ve ezânın başındaki tekbir dört defa, diğer cümleler ise çift olarak zikredilmiştir. Yine şu rivâyeti de delil olarak zikrederler: *"Resûlullah'ın (s.a.s.) ezânında ve kâmetinde cümleler çift çift idi."* (Tirmizî, Salât, 142 [194]; bk. Şeybânî, *el-Âsâr,* 1/105 [62]; Serahsî, *el-Mebsût,* 1/128; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 1/388)

Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ezân okunurken, yukarıdaki görüşte olduğu gibi ilk tekbirler dört, diğer cümleler ikişer kere söylenir. Kâmete gelince; bu mezheplere göre baştaki tekbir ile "kad kâmeti's-salât" cümlesi ve sondaki tekbirler ikişer sefer, diğer cümleler birer sefer söylenir. Mâlikî mezhebine göre ise kâmette sadece tekbirler ikişer sefer, diğer cümleler birer sefer söylenir. (Nevevî, *el-Mecmû',* 3/91-94) Bu görüşte olanlar şu rivâyeti delil almışlardır: *"Resûlullah (s.a.s.), Hz. Bilâl'e cümleleri ikişer kere söyleyerek ezân, birer kere söyleyerek de kâmet okumasını emretti."* (Buhârî, Ezân, 2-3 [605, 607]; Müslim, Salât, 2-3, 5 [378])

261. Kazâ namazlarında ezân ve kâmet gerekir mi?

Ezân ve kâmet vaktin değil, namazın sünneti olduğu için kaza namazı kılarken de ezân ve kâmet sünnettir. Ezân ve kâmet terk edilerek kılınan namaz geçerli olmakla birlikte, uygun değildir.

Aynı ortamda birden fazla kaza namazı kılınacaksa, her bir namaz için ayrı ezân okunup kâmet getirilmesi daha faziletli olmakla birlikte,

başta bir kere ezân okunup, her bir kaza namazı için ayrı kâmet getirilmesi de yeterlidir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 1/390-391)

262. Hangi namazlardan sonra tesbîhât yapılır?

Farz namazların akabinde yerinden hemen ayrılmayıp istiğfarda bulunmak, "Allahümme ente's-selâmü ve minke's-selâm, tebarekte ya ze'l-celali ve'l-ikram" demek, sonrasında otuz üçer kere "Sübhanallah", "Elhamdülillah", "Allahü ekber" tesbîhâtını yapmak ve bunların dışında diğer bazı dua ve zikirleri okumak sünnettir.

Namazdan sonraki tesbîhâtın pek çok rivâyette farz namazlara mahsus kılınmasından hareketle uygulamalar da bu yönde olmuş; tesbîhât ya farz namazlardan hemen sonra ya da farz namazların ardından kılınan sünnetlerden sonra yapılmıştır. Bunların haricinde müstakil olarak kılınan namazlardan sonra bilinen hâliyle namaz tesbîhâtı yapılmamıştır. Sünnet olmamakla birlikte arzu edenlerin tesbîhâtta bulunmasında da bir engel yoktur.

Farz namazlardan sonra söz konusu olan tesbîhât, Hanefîlere göre ardından sünnet kılınan öğle, akşam ve yatsı namazlarında sünnetten sonraya bırakılır. Farz ile son sünnet arasında "Allahümme ente's-selâmü ve minke's-selâm, tebarekte ya ze'l-celâli ve'l-ikrâm" denir. Akabinde sünnet bulunmayan sabah ve ikindi namazlarında ise tesbîhât farzdan sonra yapılır. Şâfiîlere göre ise tesbîhât, sünnet kılındıktan sonra değil farz namazların hemen akabinde yapılır.

263. Namazlardan sonra tesbîhât nasıl yapılır?

Namazlardan sonra yapılan tesbîhât ve dualar, namaza dâhil olmasa da makbul ibadetler arasında yer alır. Tesbîhât konusunda Müslümanlara özel tavsiyelerde bulunan Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bizzat kendisi de namazlardan sonra üç kere Allah'a istiğfar eder ve şöyle buyururdu:

اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ تَبَارَكْتَ يَا ذَا الجَلَالِ وَالإِكْرَامِ.

"Allah'ım, selâm sensin; selâmet de ancak sendendir. Mübareksin. Ey Celal ve İkram *sahibi!"* (Tirmizî, Salât, 224 [300]; Nesâî, Sehiv, 81 [1337]; bk. Müslim, Mesâcid, 135 [591])

Namazlardan sonra otuz üçer kere "Sübhanallah", "Elhamdülillah", "Allahu ekber" diyerek Allah'ı anmak da sahih hadislerle tavsiye edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) bir hadis-i şerifinde, *"Kim, her namazdan sonra otuz* üç *defa sübhânallah, otuz* üç *defa elhamdülillâh, otuz* üç *defa da Allahü ekber der, sonra da yüze tamamlamak için;*

لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ.

(Allah'tan başka ilâh yoktur; yalnız Allah vardır. O tektir, ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'na mahsustur. O'nun gücü her şeye yeter.) derse, günahları denizköpüğü kadar çok *olsa bile affedilir."* (Müslim, Mesâcid, 146 [597]) buyurmuştur. Bir başka hadiste de namazlardan sonra otuz üç kez bu tesbîhâtı yapanın derecesine kimsenin ulaşamayacağı belirtilmiştir. (Buhârî, Ezân, 155 [843])

264. Farz namazlardan sonra "estağfirullâh" demenin dayanağı nedir?

Farz namazların peşinden istiğfarda bulunmak sünnettir. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.) selâm verip namazdan çıkınca üç kere istiğfarda bulunup *"Allâhümme ente's-selâm ve minke's-selâm…"* derdi. (Müslim, Mesâcid, 135 [591])

Getirilen istiğfarla namazdaki eksiklikler için Allah'tan bağışlanma dilenmiş olur. Bu itibarla kılınan namazın akabinde imam ve cemaatin münferiden "estağfirullâh" demesi sünnete uygun bir davranıştır.

265. Namazdan sonraki tesbîhâtın müezzin eşliğinde yapılmasının hükmü nedir?

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) döneminde müezzinlikleri ile meşhur olmuş sahabîler vardı. Bilâl-i Habeşî, Abdullah b. Ümmi Mektûm, Sa'd b. 'İz el-Karaz ve Ebû Mahzûre (Semüre b. Mi'yer) bunlardandır. (Nesâî, Ezân, 9-10 [637-640]; İbn Mâce, Ezân, 1-3, 6 [706, 708-711, 713, 715, 730]; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr,* 6/39-40 [5448, 5449; 5452]) Bu müezzinler namaz vaktinin girdiğini duyurmak için ezân okur, farz namazların öncesinde de kâmet getirirlerdi.

Asr-ı saâdetteki uygulamada müezzinlerin namaz sonrasındaki tesbîhâtı yönettiklerine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat zaman içinde ülkemiz de dâhil olmak üzere bazı bölgelerde bu uygulamanın yerleştiği görülmüştür. Bilmeyenlere rehberlik etmek veya tesbîhâtın ihmal edilmemesini sağlayıp topluca Yüce Allah'ı anarak dua etmekte dinen bir sakınca bulunmadığı için günümüzdeki müezzinlik uygulamasının bid'at olduğu söylenemez.

266. Tesbîhât yapmadan camiden çıkmak caiz midir?

Tesbîhât, münferit olarak yapılabileceği gibi cemaat hâlinde de yapılabilir. Namazdan bağımsız ve yerine getirilmesi müstehap bir taat olduğu için tesbîhâtın terk edilmesi namaz için bir eksiklik sayılmaz. Bu bakımdan namaz kılındıktan sonra tesbîhât yapmadan camiden çıkmanın caiz olmadığı söylenemez. Fakat Yüce Allah'ı anmak ve rızasını kazanmak için bunun büyük bir fırsat olduğu da unutulmamalıdır.

267. İkindi namazından sonra aşır okumak bid'at mıdır?

Namazlardan sonra, ciddi bir mazeret bulunmadığı durumlarda, yerinden hemen ayrılmayıp bir süre daha zikir ve tesbîhâta devam etmek sünnettir. Hz. Peygamber (s.a.s.), namazların ardından bunun yapılmasını teşvik etmiş, bir kişi namaz kıldığı yerden ayrılmadıkça meleklerin ona dua etmeye devam edeceğini haber vermiştir. (Buhârî, Salât, 87 [477]; Müslim, Mesâcid, 272 [649]) Diğer taraftan Hz. Peygamber (s.a.s.), sabah namazından sonra Haşr sûresinin son üç âyetinin, geceleri de Bakara sûresinin son iki âyetinin okunmasını tavsiye etmiştir. (Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 10 [5009]; Tirmizî, Fezâilü'l-Kur'ân, 22 [2922]) Sabah namazı dışında Hz. Peygamber'in (s.a.s.) namazlardan sonra okunmasını tavsiye ettiği özel bir aşır ya da sûre yoktur. Bununla birlikte Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Namazı kılıp bitirince de ayakta, otururken ve yanınız üzerinde yatarken de (daima) Allah'ı anın."* (en-Nisâ, 4/103) buyrulması, hem bu konuda bir genişliğin bulunduğunu hem de zikir ve tesbîhâtın yalnız namazla sınırlı olmadığını ifade etmektedir. Namaz dışındaki kıraat, zikir ve tesbîhâtta asıl olan, bunları herkesin kendi başına yapmasıdır. Hz. Peygamber (s.a.s.) dönemindeki uygulama bu yöndedir. Ancak daha sonraları tesbîhâtın müezzinin rehberliğinde

topluca yapılması ve 'aşır' okunması bazı ülkelerde yaygınlaşmış, günümüze kadar da uygulama bu şekilde gelmiştir.

Buna göre ikindi namazından sonra aşır okunması konusunda herhangi bir rivâyet bulunmamakla birlikte yukarıdaki âyet ve hadisler ışığında, din tarafından vâcip kılınmış olduğu inancına kapılmamak kaydıyla Kur'ân okunmasında bir sakınca bulunmadığı söylenebilir.

268. Namazdan sonra Âyetü'l-kürsî okumanın hükmü nedir?

Namazlardan sonra 'Âyetü'l-kürsî'yi okumak menduptur. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.), 'Âyetü'l-kürsî'nin özellikle yatmadan önce ve namazlardan sonra okunmasını öğütlemiştir. (Buhârî, Vekâlet, 10 [2311]; Tirmizî, Fezâilü'l-Kur'ân, 2 [2879]; Nesâî, *es-Sünen'ül-kübrâ*, 9/44 [9848]; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 8/114 [7532])

269. Salânın anlamı ve dindeki yeri nedir?

Bazı özel günlerde ezândan önce veya kılınacak cenaze namazını haber vermek amacıyla camilerde; *"es-salâtu ve's-selâmu aleyke ya resûlallah, es-salâtu ve's-selâmu aleyke ya habîballah, es-salâtu ve's-selâmu aleyke ya seyyide'l-evvelîne ve'l-âhirîn, ve selâmun ale'l-murselîn, ve'l-hamdu lillahi rabbi'l-âlemîn"* şeklinde okunan salâ (salavât) şu anlama gelmektedir: *"Salât ve selâm (Allah'ın rahmet ve esenliği) sana olsun ey Allah'ın elçisi, Salât ve selâm (Allah'ın rahmet ve esenliği) sana olsun ey Allah'ın sevgili kulu, Salât ve selâm (Allah'ın rahmet ve esenliği) sana olsun ey geçmiş ve gelecek bütün insanların hayırlısı! Salât ve selâm bütün peygamberlere olsun. Hamd (övgü ve şükür) de âlemlerin rabbi Allah'adır."*

Salâ, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) selâm ve övgüdür. Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde Hz. Peygamber'e (s.a.s.) çeşitli durumlarda salât-ü selâm getirilmesi tavsiye edilmiş (el-Ahzâb, 33/56; Tirmizî, De'avât, 65 [3476-3477]; Ebû Dâvûd, Tefrî'u ebvâbi'l-vitr, 23 [1481]) ise de ne Asr-ı saâdette ne de ilk dönemlerde camilerde salâ okunmuştur. Bununla birlikte Kitap ve Sünnet'te Hz. Peygamber ve diğer peygamberlere salât getirilmesi örneklerine binaen örfümüzde değişik kalıplarda pek çok salâ metni var olagelmiştir.

Sonuç itibarıyla dinî açıdan özel önemi olan gün ve geceleri hatırlatmak, meydana gelen bir vefatı ve kılınacak cenaze namazını haber vermek amacıyla salâ okunması, güzel bir âdet olarak kabul edilebilir ve bu yönüyle de dinî açıdan herhangi bir sakınca taşımadığı söylenebilir.

İMÂMET VE CEMAAT

270. Vakit namazlarını cemaatle kılmanın hükmü nedir?

İslam dini, birlik ve beraberliğe büyük önem vermiştir. Günde beş vakit namazın, haftada bir cuma namazının ve senede iki kez olan bayram namazlarının cemaatle kılınması, müminlerin birbirlerinden haberdar olmalarına, görüşüp kaynaşmalarına, birbirleriyle yardımlaşmalarına vesile olmak gibi bir işlev üstlenmektedir. Bu bakımdan cemaatle namaz kılmak, istenen birlik ruhunun sağlamlaştırılmasında ve devam ettirilmesinde önemli bir rol üstlenmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.s.), farz kılınışından itibaren hayatının son zamanlarına kadar beş vakit namazı sürekli kendisi cemaate imam olarak kıldırmış, Müslümanları da namazları cemaatle kılmaya teşvik etmiştir. (Ebû Dâvûd, Salât, 48-49) Cemaatin önemini belirten çok sayıda hadis bulunmaktadır. Bunlardan birinde Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Üç kişi bir köyde veya kırda bulunur ve namazlarını cemaatle kılmazlarsa, şeytan onlara hâkim olur. Öyleyse cemaatten ayrılma. Çünkü kurt ancak sürüden ayrılan koyunu yer."* (Ebû Dâvûd, Salât, 47 [547]) buyurmaktadır. Ayrıca Peygamber Efendimiz (s.a.s.) cemaatle kılınan namazın sevabının, tek başına kılınandan 27 derece daha fazla olduğunu belirtmiştir. (Buhârî, Ezân, 30 [645]; Müslim, Mesâcid, 249 [650])

Bu ve benzeri hadisler ve ilgili âyetlerden hareketle Hanbelîler beş vakit namazın cemaatle kılınmasının, erkekler için farz-ı ayın, Şâfiîler ise farz-ı kifâye olduğunu söylemişlerdir. Hanefî ve Mâlikîlere göre ise cuma namazı dışındaki farz namazları cemaatle kılmak, gücü yeten erkekler için müekked sünnettir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/56; Cezîrî, *el-Mezâhibü'l-erbe'a*, 1/368-369)

Bu itibarla cemaate gitmeye engel bir durum olmadıkça beş vakit namaz cemaatle kılınmaya çalışılmalıdır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), camiye giderken atılan her adımdan dolayı kişinin bir derece yükseltilip, bir günahının silineceğini haber vermiştir. (Buhârî, Ezân, 30 [647]; Ebû Dâvûd, Salât, 49 [559])

271. İmamın, kendisine uyan kadınlar için ayrıca niyet etmesi gerekir mi? Kendi başına namaz kılan bir erkeğe, bir kadın sonradan gelip uyabilir mi?

İmamın imâmet için yaptığı genel niyet, kadınları da kapsar. Yani kadınlar için ayrıca niyet etmesi gerekmez. Fakat Hânefilere göre imâmete niyet etmeyip kendi başına namaz kılmakta olan bir erkeğe, bir kadın sonradan gelip uyamaz. (bk. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 1/575-576)

Şâfiî mezhebine göre ise imamın, gerek erkeklere gerekse de kadınlara imamlık yapmaya niyet etmesi şart olmayıp müstehaptır. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc,* 1/502) Bundan dolayı kendi başına namaz kılmakta olan bir erkeğe, bir kadın sonradan gelip uyabilir.

272. İmama uyan kimse nasıl niyet eder?

Niyet, namazın şartlarından biridir. Kişinin farz, vâcip veya nâfile namazlardan hangisini ve hangi vaktin namazını kılacağını, tek başına mı yoksa imama uyarak mı ifa edeceğini niyetinde belirlemesi gerekir. Önemli olan bunların kalben bilinmesidir; dil ile söylenmesi ise bu konudaki iradesinin pekiştirilmesi açısından güzel görülmüştür. (Merğînânî, *el-Hidâye,* 1/46)

Buna göre namazını imama uyarak kılacak kişinin, kalben niyet etmesi gerekir; aksi takdirde imama uymaya niyet etmeden kılacağı namaz geçersiz olur. Ayrıca, diliyle "uydum hazır olan imama" demesi de uygun olur.

273. Farz, vâcip ve nâfile namazların hangileri cemaatle, hangileri tek başına kılınmalıdır?

Cuma namazını kılmakla yükümlü olan erkeklerin, cuma namazını camide cemaatle kılmaları farz; beş vakit namazın farzlarını cemaatle camide kılmaları ise Hanefîlere ve Mâlikîlere göre müekked/kuvvetli sünnettir. Cemaatle namaz kılmanın önemini belirten hadislerden ve ilgili âyetlerden hareketle Hanbelîler beş vakit namazın cemaatle kılınmasının, erkekler için farz-ı ayn, Şâfiîler ise farz-ı kifâye olduğunu söylemişlerdir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/56-57; Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/155; Cezîrî, *el-Mezâhibü'l-erbe'a*, 1/368-369)

Ramazan ve Kurban Bayramı namazları vâcip namazlardan olup cemaatle kılınır. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/85) Sünnet namazlardan teravih namazı cemaatle kılınabilir. Teravih namazı cemaatle kılındığında vitir namazı da cemaatle kılınabilir. Ramazan ayının dışında vitir namazını cemaatle kılmak mekruhtur. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/69)

Nâfile namazlardan küsûf (güneş tutulması) namazı ve İmameyn'e göre istiskâ namazı da cemaatle kılınır. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/70-72) Bunların dışındaki tüm sünnet ve nâfile namazları herkesin tek başına kılması uygun, cemaatle kılması ise mekruh görülmüştür. (Serahsî, *el-Mebsût*, 2/144)

Nâfile namazlardan olan tesbih namazının (Ebû Dâvûd, Tetavvu, 302 [1297]) cemaatle kılınabileceğine dair kaynaklarımızda bir bilgi bulunmadığından bu namazın da tek başına kılınması daha uygundur.

274. Bir farz namazı kılmış veya kıldırmış olan kimse aynı namaz için başka bir cemaate namaz kıldırabilir mi?

İmam, kılınan namazın türü itibarıyla kendisine uyan kişiden aşağı durumda olmamalıdır. Ancak cemaat imamdan daha aşağı durumda olabilir. Buna göre nâfile namaz kılan kimse farz namaz kılana imam olamaz; fakat farz namaz kılan ise nâfile namaz kılana imam olabilir. (Merğînânî, *el-Hidâye,* 1/58-59; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr,* 1/371; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 1/590; Desûkî, *Hâşiye,* 1/339; Buhûtî, *er-Ravd*, 134)

Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Farz namaz, bir günde iki kere kılınamaz."* (Dârekutnî, *es-Sünen,* 2/285 [1544]; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef,* 2/78 [6675]) Bir vaktin namazı iki kere kılınamayacağına göre ikinci kere kılınan namaz nâfile olacaktır. Bu durumda imam cemaatten daha alt konumda olacağından o kişinin imamlığı geçerli olmaz.

Şâfiî ve Hanbelîlerde tercih edilen görüşe göre farz namaz kılacak olan kişi, nâfile namaz kılana uyabilir. Bu ictihadlara göre bir vaktin farz namazını kılmış olan kimse aynı vakit için başkalarına imam olabilir. Kendi kıldığı nâfile, cemaatin namazı da farz olarak geçerli olur. (Mâverdî, *el-Hâvî,* 2/316; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 2/166)

275. Kadın, kadınlara namaz kıldırabilir mi?

Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre bir kadının, kadınlara namaz kıldırmasında bir sakınca yoktur. Bu görüşte olanlar, Hz. Peygamber'in (s.a.s.)

Ümmü Varaka'ya kendi ev halkına namaz kıldırmasına izin vermesini (Ebû Dâvûd, Salât, 62 [591]; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 6/405 [27324]; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ,* 1/597 [1909]) delil gösterirler. Hanefî mezhebine göre kadının, kadınlara namaz kıldırması caiz olmakla birlikte, mekruhtur. (Mevsılî, *el-İhtiyâr,* 1/59)

Kadının kadınlara namaz kıldırması hâlinde cemaatten öne geçmeyip diğer kadınların hizasında/arasında durması gerekir. (Abdürrezzâk, *el-Musannef,* 3/140-141 [5080]; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 2/148; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 1/565-566)

276. Kadınlar erkeklere namaz kıldırabilir mi?

Kadının erkeklere namaz kıldırması, bütün mezheplere göre caiz değildir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 2/146; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/576; Cezîrî, *el-Mezâhibü'l-erbe'a*, 1/372) Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Ümmü Varaka'ya kendi ev halkına namaz kıldırabileceği yönünde verdiği izin (Ebû Dâvûd, Salât, 62 [591]; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ,* 1/597 [1909]), sadece ona özel bir uygulama olarak değerlendirilmiştir. Diğer bazı yorumlara göre ise Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu izni, o evdeki veya mahalledeki kadınlara namaz kıldırabileceğini ifade etmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ***"Dikkat edin! Hiçbir kadın erkeğe imam olmasın."*** (İbn Mâce, İkâmetü's-Salavât, 78 [1081]; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ,* 3/128 [5131]) şeklindeki buyruğu da bunu göstermektedir. Nitekim Asr-ı saâdet de dâhil olmak üzere tarihî süreç içinde bunun bir başka örneği de görülmemiştir. Bunu caiz görmek, dinde olmayan bir şeyi dine sokmaktır ki buna bid'at denilir. Hz. Peygamber (s.a.s.), bidatin dalalet olduğunu haber vermiştir. (Müslim, Cum'a, 43 [867]; Ebû Dâvûd, Sünnet, 6 [4606])

277. Büyük günah işleyen kişinin namaz kıldırması caiz midir?

Namaz kıldıracak kişinin, imâmet ehliyetine sahip olması gerekir. Kur'ân okuyamayan, namazın nasıl kılınacağını bilmeyen ve akıl sağlığı yerinde olmayan kişi ile erginlik çağına ulaşmamış çocuğun namaz kıldırması caiz değildir.

Haramı helal, helali haram saymadıkça büyük günah işlemiş de olsa Müslüman bir kişi, namaz kıldırabilir; arkasında kılınan namaz da sahihtir. Hz. Peygamber (s.a.s.), ***"İyi ve kötü (muttaki ve günahkâr) her Müslümanın arkasında namaz kılınız."*** (Dârekutnî, *es-Sünen*, 2/404 [1768]; bk. Ebû Dâvûd, Salât, 64 [594]; Cihâd, 34 [2533]) buyurmuşlardır. Hadiste bir ilke ortaya

konulmaktadır; o da, mümin olan ve namaz kıldırabilecek asgari bilgiye sahip olan bir kimsenin namaz kıldırabileceğidir. (Serahsî, *Şerhu siyeri'l-kebîr,* 1/156-157; İbn Nüceym, *el-Bahr,* 1/370) Ancak imamın günah işlemekten sakınan, cemaat tarafından sevilen, güzel ahlâklı bir kimse olması tercih edilir. Bu vasıflara sahip birisi varken, fasık yani açıkça büyük günah işleyen veya küçük günahta ısrar eden kişinin imam olması Hanefî, Şâfiî ve Mâlikî mezheplerine göre mekruhtur. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr,* 1/350; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 1/560; Haraşî, *Şerhu Muhtasar,* 2/23)

278. Kur'ân okuyamayan, okuyabilene namaz kıldırabilir mi?

Namazı geçerli olacak kadar Kur'ân okuyamayan, okuyabilene imamlık yapamaz. Çünkü imamın durumu, kendisine uyan kimselerin durumundan daha aşağı olmamalıdır. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr,* 1/366-367; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 2/144)

279. Kekeme olan kimse başkalarına namaz kıldırabilir mi?

İmamın özürden uzak ve salim/düzgün bir kıraate sahip olması gereklidir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 1/557-558) Dilinde kekemelik olan kişi Kur'ân-ı Kerîm'i doğru olarak okuyabiliyorsa başkalarına imam olabilir.

Ancak doğru ve düzgün bir şekilde okuyamıyorsa, kendisi gibi kekeme olanlara imamlık yapabilirse de kıraati düzgün olanlara imam olamaz. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 1/581-582; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 2/145)

280. Harfleri doğru telaffuz edemeyen kişi namaz kıldırabilir mi?

Herhangi bir harfi ağız yapısı sebebi ile doğru telaffuz edemeyen kişi eğer cemaatte bu harfleri düzgün okuyabilenler yoksa tercih edilen görüşe göre cemaate imamlık yapabilir. Harfleri doğru telaffuz eden başka bir kimse varsa bu kimsenin imâmeti caiz olmaz. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 1/581-582; *el-Fetâva'l-Hindiyye,* 1/86)

281. Kollarından biri veya her ikisi bulunmayan kimse namaz kıldırabilir mi?

İmamlık yapabilmek için namaz sahih olacak kadar Kur'ân'ı ezbere okuyabilmek (kıraat) ve namaz hükümlerini bilmek şart olduğu gibi namazın rükünlerini ifa edebilecek seviyede bedenen sağlıklı olmak da

şarttır. Kişinin kollarından biri veya her ikisinin bulunmaması, namazın rükünlerinden birini yerine getirmeye engel olmadığından böyle bir kimsenin imamlık yapması caizdir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 2/144)

282. Başka mezhepten olan bir imamın arkasında namaz kılınabilir mi?

Farklı bir mezhebe mensup olan imama uyarak namazı cemaatle kılmakta bir sakınca yoktur. Zira mezhep farklılığı namazda iktidaya (imama uymaya) engel değildir. Her ne kadar ***"başka bir mezhepten olan imam, namazda iken muktedinin mezhebine göre namazı bozan bir davranışta bulunursa, muktedinin namazı fâsit olur"*** (*el-Fetâva'l-Hindiyye,* 1/84; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 1/562-563) şeklinde bir ictihad varsa da bu konudaki daha doğru yaklaşım, imamın kendi mezhebine göre namazı bozulmadığı sürece, hangi mezhepten olursa olsun ona uyan kişinin de namazının tamam olduğu yaklaşımıdır.

Bu son görüş, selefin uygulamalarına muvafık olduğu gibi cemaat ruhunun gereğiyle de uyumludur. Nitekim İmam Ebû Yûsuf, kan aldırdıktan (hacamat) sonra abdest almadan imamlık yapan Halife Harun Reşid'in arkasında namaz kılmıştır. (İbn Ebü'l-'İz, *Şerhu'l-'akîdeti't-Tahâviyye,* 368-369) Ayrıca imamın kendi mezhebindeki şartlara aykırı bir davranış içinde bulunup bulunmadığını araştırmak da gerekmez. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr* 1/562-563)

283. İmamdan farklı bir mekânda bulunan kişi, ses bağlantısıyla imama uyabilir mi?

Cemaatle namaz kılınırken imamla cemaatin yerlerinin hakikaten veya hükmen bir olması gerekir. Bu birlik, safların bitişik olmasıyla sağlanır. Eğer namaz aynı bina içinde kılınıyorsa, içerdekilerin mekânları bir sayılır. Bu itibarla çok katlı binalarda mescit olarak kullanılan bir katta cemaatle namaz kılınırken, bu kat cemaati almadığı takdirde, alt veya üstten bu kata bitişik katlarda duran cemaatin, hoparlör veya müezzinin tebliği ile imamın intikallerinden haberdar olmaları hâlinde imama uymaları sahihtir. İmamı veya imamı görenleri görmeleri şart değildir. Ses bağlantısının kesilmesi durumunda ise imamın hareketlerinin takip edilememesi sebebiyle imamın intikallerini takip edemeyenlerin

namazları bozulur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/550-551, 586-587) İmamın bulunduğu mekândan yol, ırmak ve mekân birliğini bozan benzer engellerle ayrılan yerlerde bulunanların imama uymaları caiz olmaz.

284. Radyo, televizyon, telefon ve bilgisayar gibi iletişim araçları vasıtasıyla farklı bir mekânda bulunan imama uyulmasının hükmü nedir?

Dinimizin, edâsını emrettiği ibadetlerin en önemlisi olan namaz, akıllı ve ergenlik çağına ulaşan her Müslüman'a farzdır. Cemaatle namazın meşruiyeti Kur'ân, Sünnet ve icmâ ile sabittir. Hz. Peygamber (s.a.s.), cemaatle namazı teşvik etmiş, hayatı boyunca cemaate namaz kıldırmış, hastalandığında bile bunu terk etmemiş ve cemaate katılarak Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) arkasında namaz kılmıştır. (bk. Buhârî, Ezân, 29, 30; Müslim, Mesâcid, 245-254 [649-652])

Cemaatle namaz, İslam'ın şiarı (sembolü) olan bir ibadet haline gelmiştir. Birlikte kılınan bir namazda imam ile ona uyanların oluşturduğu topluluğa cemaat denir. Cemaatle namaz kılınırken imama uymaya "iktidâ", uyan kimseye ise "muktedî" denilmektedir. İktidânın geçerli olabilmesi için diğer şartların yanında mekân birliğinin bulunması, imama uymaya niyet edilmesi ve namazın rükünlerinde imamın intikallerinin takip edilmesi gerekir. Hz. Peygamber'in söz ve uygulamalarına bakıldığında cemaatle namaz kılınabilmesi için imam ile cemaat arasında mekân birliğinin bulunması gerektiği açıkça görülmektedir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), ezân işitildiğinde mescide "gidilmesini" istemiş (bk. İbn Mâce, Mesâcid ve Cemaât, 17 [792]) ve cemaatin en az iki kişinin bir araya gelmesiyle oluşabileceğini beyan etmiştir. (bk. Buhârî, Ezân, 35 [658]; Nesâî, İmâmet, 47 [842-843])

Hz. Peygamber (s.a.s.) ve sahâbe-i kiramın (r.a.) uygulamalarına dayanarak fakihlerin ulaştıkları genel kabule göre de cemaatle namazın sahih olabilmesi için imam ile muktedî arasında mekân birliğinin sağlanmış olması şarttır. Örneğin imamla cemaat arasında yol veya nehir bulunması bu şartın gerçekleşmesine engel sayıldığından böyle durumların imama uymayı geçersiz kıldığı fakihler tarafından kabul edilmiştir. Aynı şekilde mescid ve müştemilatının hakikaten veya hükmen sınırları dışında olan birinin, mekân birliği sağlanamadığından mescidin içinde

namaz kıldırana uymasına da cevaz verilmemiştir. (bk. Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/226; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 2/198; İbn Nüceym, *el-Bahr*, 1/384; 2/127; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/87; İbn Âbidîn, *Reddü'lmuhtâr*, 1/550)

İbadetlerde taabbüdîlik esastır. Yani ibadetler, Allah tarafından nasıl emredilmiş ve Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından nasıl edâ edilmişse ona uygun olarak yerine getirilir. Dolayısıyla ibadetin temel vasıflarını değiştirecek veya ibadeti ortadan kaldıracak yorumlara gidilmemelidir. Namazların fizikî olarak aynı mekânda cemaatle kılınmasının birçok hikmeti vardır. Namazın cemaatle kılınması Müslümanların bir araya gelmelerini, hep birlikte bir şahs-ı manevî oluşturmalarını, ümmet olma şuuru kazanmalarını aralarında sevgi ve yardımlaşmanın yerleşmesini, birbirlerinden haberdar olarak dayanışma içerisinde bir toplum oluşturmalarını, bilgi-görgü alışverişinde bulunmalarını, faydasız işlerin ve günahların işlendiği ortam ve topluluklardan uzak kalmalarını sağlamaktadır. Namaz cemaatle eda edildiğinde daha dikkatli ve bilinçli davranıldığı da bir gerçektir. Ayrıca cemaatle namazın feyiz ve bereketi münferit kılınan namazdan çok daha fazla hissedilmektedir. Cemaatle namaz bir kısmını kavrayabildiğimiz dünyevî ve uhrevi pek çok hikmeti barındırmakta olup bu hikmetlerin gerçekleşmesine aykırı olacak uygulamalara gidilmemelidir.

Meşru bir mazeretle cemaatle namaza katılamayan kişi, bulunduğu yerde cemaat oluşturarak namazını kılabilir. Buna da imkân bulamaması durumunda namazını tek başına eda eder.

Sonuç olarak telefon, televizyon, internet vb. araçlarla mekân birliği sağlanmayacak şekilde imama uyularak eda edilen namazlar geçerli olmaz. Bu şekilde kılınan namazların vakit içerisinde yeniden kılınması veya vakit çıkmışsa kaza edilmesi gerekir.

285. Müdrik, mesbûk, lâhik ne demektir? Bunlar namazlarını nasıl kılarlar?

Müdrik sözlükte, "idrak etmiş, yetişmiş, kavuşmuş" gibi anlamlara gelir. Dinî terim olarak, imama en geç birinci rek'atın rükûunda yetişip namazını imamla birlikte kılan kişiye denilir.

Lâhik, namaza imamla başlayıp, namaz esnasında abdestinin bozulması gibi bir durum sebebiyle namaza ara vermek zorunda kalan ve bu

sebeple namazın bir kısmını imam ile birlikte kılamayan kimse demektir. Bu durumda olan kişi usûlünü bilirse abdest alıp geldikten sonra cemaate katılarak namazına devam eder. Kılamadığı rek'atları imam selâm verdikten sonra tamamlar. Usûlünü bilmezse namazı baştan tekrar kılar.

Mesbûk, cemaatle kılınan namaza baştan yetişemeyip ilk rek'atın rükûundan sonra imama uyan kimse demektir. İmam ile birlikte "sübhanallah" diyecek kadar rükûda bulunmayan kimse o rek'atı kaçırmış sayılır. Mesbûk, imam selâm verince, sehiv secdesi yapmazsa, beklemeden ayağa kalkar ve cemaatle kılamadığı rek'atları tek başına tamamlar. Mesbûk, imamla birlikte kılamadığı rek'atları kılarken, tek başına namaz kılan kimse gibidir. Tek başına namaz kılarken Fâtiha'dan sonra sûre veya âyet okuduğu rek'atlarda okur, okumadıklarında okumaz. (*el-Fetâva'l-Hindiyye,* 1/91-92; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 1/594)

286. İmama uyan bir kimse Fâtiha okuyabilir mi?

Hanefî mezhebine göre cemaatle namaz kılarken, imama uyan kimse Fâtiha'yı ve ardından okunan âyet veya sûreyi imam ile birlikte okumaz. İmama uyan kimseden, namazda Kur'ân okuma yükümlülüğü tamamen düşer. (Mevsılî, *el-İhtiyâr,* 1/50)

Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ise okuma yükümlülüğü tamamen düşmez. İmama uyan kişi, imamın sessiz okuduğu namazlarda, namaz başından itibaren Fâtiha ve sûreyi okur. Sesli okunan namazlarda ise imamın Fâtiha'yı bitirip kısa ara vermesi esnasında sadece Fâtiha'yı okur. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc,* 1/361-362)

Hanefîler, *"Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyiniz ve susunuz ki merhamet olunasınız."* (el-A'râf, 7/204) âyetini ve *"Kim imamın arkasında namaz kılarsa, imamın kıraati onun da kıraatidir."* (İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 13 [850]), *"İmam, kendisine uyulmak için öne geçirilmiştir."* (Buhârî, Ezân, 51), *"İmam okuyunca susun."* (İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 13 [846]) gibi hadisleri delil olarak kabul etmektedirler. Şâfiîler ise *"Fâtiha'yı okumayanın namazı yoktur."* (Müslim, Salât, 34 [394]) hadisi ve benzerlerinin genel anlamlarına itibar etmektedirler.

287. İmam son oturuşu yapmadan ayağa kalkarsa cemaat ne yapmalıdır?

İmam son oturuşu yapmadan unutarak ayağa kalkarsa, cemaat imam ile birlikte ayağa kalkmayıp oturur ve imamın geri dönmesini bekler. Bu arada imamı uyarmak için sesli olarak "sübhanallah" denir. İmam, kalktığı rek'atın secdesini yapmadığı sürece, geri dönme ihtimali olduğu için ona uyan kimse, selâm verip namazdan çıkamaz. Selâm verir ise namazı bozulmuş olur. Eğer imam, geri dönmeyip hatasını fark etmeden namaza devam eder ve kalktığı rek'atın secdesini de yapar ise son oturuşu terk ettiği için imamın namazı ile birlikte cemaatin namazı da bozulmuş olur.

Eğer cemaat imamla birlikte ayağa kalkar da imam farkına varıp secde yapmadan geri otururs cemaat da oturur. Cemaat imamın oturduğunu fark etmez ve secdeye giderse bu secde onların namazını bozmaz. Çünkü bu durumda esas olan cemaatin tâbi olduğu imamın namazının geçerli olmasıdır. (İbn Nüceym, *el-Bahr,* 2/111-112)

288. Cemaatle namaz kılarken ön safta meydana gelen boşluğu doldurmak için öndeki safa yürümek caiz midir?

Cemaatle namaz kılarken ön saftaki boşluğu doldurmak için ileri yürümek amel-i kesir sayılmadığı gibi namazı da bozmaz. Aksine böyle yapmak müstehaptır. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 1/570-571, 627-628; Tahtâvî, *Hâşiye,* 323)

289. Mescid-i Haram'da kadınların ve erkeklerin aynı safta namaz kılmaları caiz midir?

Cemaatle namaz kılınırken, imamın arkasında önce erkekler, sonra erkek çocuklar, sonra da kadınlar saf tutarlar. Bu düzen Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından öğretilmiştir. (Müslim, Salât, 132 [440]; Ebû Dâvûd, Salât, 98 [678]; Nesâî, İmâmet, 33[820]; İbn Mâce, İkâmetu's-salavât, 52 [1000]) Söz konusu sıranın erkeklerle kadınlar arasında gözetilmesi farz, erkeklerle erkek çocuklar arasında gözetilmesi ise sünnettir. (Merğînânî, *el-Hidâye,* 1/58; Kâsânî, *Bedâ'i,* 1/159)

Cemaatle kılınan namazlarda erkeklerin, kadınlarla aynı hizada olmalarına "muhâzât-ı nisa" denir ki kadının erkeklerle aynı safta yan yana veya erkeklerin önünde namaza durmasıdır. Cemaatle namazın erkek-kadın karışık olarak bu şekilde kılınması bütün mezheplere göre

doğru görülmemiştir. Bununla birlikte söz konusu durumun erkeklerin namazına tesiri konusunda ihtilaf edilmiştir.

Hanefî mezhebine göre cemaatle kılınan namazda, bir kadın veya ergenlik çağına gelen ya da yaklaşan bir kız, bir erkeğin önünde veya yanında kılacak olursa, aralarında bir örtü ve benzeri bir engel veya bir adam boyu kadar yükseklik farkı bulunmazsa arkasındaki ve yanlarındaki erkeğin namazı sahih olmaz. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 1/573-574)

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre kadınla erkeğin yan yana durup namaz kılması, iki tarafın da namazını bozmaz. Ancak bunda kerâhet vardır. (Râfiî, *el-'Azîz,* 2/174; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 2/179; Hattâb, *Mevâhib,* 2/107; Buhûtî, *Keşşâf,* 1/329-330; Cezîrî, *el-Mezâhibü'l-erbe'a,* 1/268) Kâbe'de ise zaruretten dolayı bu kerâhet de kalkar. Çünkü kadın ve erkeklerin orada ayrı ayrı yerlerde durup namaz kılmaları oldukça zordur.

Bu durumda hac mevsiminde Hanefî mezhebine bağlı bulunan kadın ve erkekler ayrı ayrı yerlerde namaz kılma imkânı bulamadıkları takdirde, bu konuda sözü edilen içtihatlara uyarak namazlarını kılabilirler.

290. Mescid-i Haram'da cemaatle namaz kılarken imamın hizasından önde olanların namazları geçerli olur mu?

Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre Kâbe'nin etrafında da olsa cemaatle namaz kılınırken, imamın bulunduğu taraftaki cemaatin imamdan önde olmamaları şarttır. Dolayısıyla imamın bulunduğu taraftaki cemaat, imamdan önde olursa imama uymuş kabul edilmez ve namazları geçerli olmaz. Diğer yönlerdeki cemaatin, Kâbe'ye imamdan daha yakın bulunmaları ise imama uymalarına engel olmaz. Mâlikî mezhebine göre ise imamın cemaatten önde olması şart değildir. Ancak zaruret olmaksızın cemaatin, imamdan önde olması mekruhtur. (İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 2/157; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/254; İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-Tahsîl,* 1/484)

291. Namazda abdesti bozulan imam nasıl hareket etmelidir?

Bir imamın, namaz kılarken burnunun kanaması gibi elinde olmayan bir sebeple abdesti bozulursa, arkasında bulunan cemaat içinden imam olmaya elverişli bir kimseyi mihraba geçirir. Buna "istihlâf" denir. (Merğînânî, *el-Hidâye,* 1/59) Nitekim Hz. Ömer (r.a.) namaz kıldırırken saldırıya maruz kalıp yaralanınca imamlığa devam etmesi için yerine

Abdurrahman b. Avf'ı (r.a.) geçirmiştir. Yine Hz. Ali de (r.a.) cemaate namaz kıldırdığı sırada burnu kanayınca cemaatten birini yerine geçirmiştir. (Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye,* 1/346) Abdesti bozulan imam, yerine bir kimseyi geçirmeksizin imâmetten ayrılsa cemaatin namazı bozulur. (Kâsânî, *Bedâ'i,* 1/226)

292. Cemaatle namaz kılan bir kimsenin abdesti bozulursa ne yapmalıdır?

Cemaatle namaz kılan kimsenin abdesti bozulursa, ya abdest alıp yeniden namazını kılar -ki faziletli olan budur- ya da namazı bozacak başka bir şey yapmaksızın çıkıp abdest alır ve geri dönüp imam ile bıraktığı yerden namazına devam eder. Şayet imam namazı bitirmiş ise kalan rek'atlarda imama uymuş kimse gibi bir şey okumadan, yaklaşık olarak imamın bekleyeceği kadar bekler, sadece rükû ve secdedeki tesbihleri, oturuştaki dua ve salavâtları okuyarak namazını tamamlar. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/59-61; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/612 vd.)

Kalabalık bir camide cemaatle namaz kılarken abdesti bozulan ön saftaki bir kişi, eğer abdesti bazı mezheplere göre bozulmamış sayılabilecekse o mezhebi taklit ederek namazına devam eder. Mesela bir yeri kanayan Hanefî bir kişi, kanın abdesti bozmadığını söyleyen Şâfiî ve diğer mezhepleri taklit ederek namazını tamamlar. Fakat mesela idrar veya gaz çıkması gibi bütün müctehidlere göre abdesti bozan bir durum gerçekleşmişse ve kalabalıktan dolayı abdest alma yerine gitmeye de imkân bulamazsa, oturur ve namazın bitmesini bekler veya diğer namaz kılanların dikkatini dağıtmamak için hiçbir şey olmamış gibi hareket eder. Sonra abdest alıp namazını kılar.

293. Cemaatten olmayan bir kimsenin imamın yanlışını düzeltmesi namazı bozar mı?

İmam kıraat esnasında yanlış okur veya okuyacağı yerin ilerisini hatırlamazsa cemaatten birisinin düzeltmesi veya hatırlatmasıyla, cemaatin de imamın da namazı bozulmaz. (Merğînânî, *el-Hidâye,* 1/62-63, Mevsılî, *el-İhtiyâr,* 1/60-61) Cemaatten olmayan birinin imamın yanlışını düzeltmesi ve imamın da buna göre hareket etmesi durumunda ise namaz bozulur. Çünkü bu hareket bir öğrenme ve öğretme sayılır. (Zeylaî, *Tebyîn,* 1/156;

el-Fetâva'l-Hindiyye, 1/99) Diğer bazı mezheplerde ise bu düzeltme namazı bozan bir davranış olarak görülmemiştir. Rivâyete göre Hz. Osman (r.a.), Makâm-ı İbrahim'de oturduğu bir sırada yanında namaz kılmakta olan bir kimsenin hatasını bu şekilde düzeltmiştir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 2/45)

294. Namazdan sonra camide musafaha yapılması bidat mıdır?

Musafaha; bir tür dostluk ve barış ifadesi olarak tokalaşma şeklinde yapılan bir muaşeret şeklidir. Hz. Peygamber (s.a.s.), bu uygulamaya büyük önem vermiş (Buhârî, İsti'zân, 27; Ebû Dâvûd, Edeb, 153 [5211]) ve *"Birbiriyle karşılaşan iki Müslüman el sıkıştığında, daha oradan ayrılmadan günahları affedilir."* (Ebû Dâvûd, Edeb, 153 [5212]) buyurmak suretiyle musafaha etmeye teşvik etmiştir.

Müslümanlar arasında dostluk, hoşgörü ve kaynaşmaya vesile olması hasebiyle namaz sonrasında musafaha yapmakta dînen bir sakınca yoktur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 6/381) Ancak namazdan sonra cami içinde veya dışında musâfaha yapmayı, cemaatle namazın ayrılmaz bir parçası gibi algılayarak topluca yapılan bir merasim hâline getirmek uygun değildir.

295. Din hizmetleri karşılığında maaş alınabilir mi? Maaşlı görevlilerin arkasında namaz kılınabilir mi?

İslam dininde ilke olarak ibadet karşılığında ücret almak caiz değildir. Çünkü ibadetler Allah için yapılır. İslam'ın ilk dönemlerinde durumu uygun olan herkes namaz kıldırabiliyordu. Dolayısıyla namaz kıldırmak için belli kişilerin görevlendirilmesine ihtiyaç duyulmuyordu. Zamanla çeşitli nedenlerle mescitlerde sürekli bulunacak görevlilere ihtiyaç duyuldu. Dolayısıyla her vakit namaz kıldıracak görevlilerin belirlenmesi cihetine gidildi ve namaz kıldırmak üzere görevlendirilen kimselere de geçimlerini sağlamaları için maaş ödenmeye başlandı. Nitekim İslam âlimleri imâmet, müezzinlik, dini öğretme gibi işler karşılığında ücret veya maaş almayı, bu görevlerin sahipsiz kalmaması gerekçesiyle caiz görmüşlerdir. (İbn Nüceym, *el-Bahr,* 8/22; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 1/562)

Günümüzde imam-hatip ve müezzinler, namaz kıldırmalarının karşılığı olarak değil, başka bir işle uğraşmayıp böyle bir görev için mesailerini tahsis etmelerinden (habs-i nefs) dolayı maaş almaktadırlar. Çünkü namaz sadece Allah rızası için kılınır ve kıldırılır. Diğer taraftan,

imam-hatip ve müezzin-kayyımlarm görevleri sadece namaz kıldırmaktan ibaret değildir. Cami görevlileri, vaaz, irşat ve Kur'ân öğreticiliği gibi din hizmetlerinin yanında, caminin ibadete açılması, ibadet için hazır tutulması, temizliği, bakımı, korunması gibi pek çok hizmet sunmaktadırlar. Buna göre günümüzde din hizmetlerini yerine getiren imam-hatip ve müezzin-kayyımların aldıkları maaş helal olduğu gibi kıldırdıkları namazlar da geçerlidir.

CUMA VE BAYRAM NAMAZI

296. Cuma namazının hükmü nedir?

Cuma namazı âkil, bâliğ, mukîm ve mazereti olmayan erkeklere farz-ı ayındır. Farz oluşu Kitap, Sünnet ve icma ile sabittir. Yüce Allah, *"Ey inananlar! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığında, alışverişi bırakıp hemen Allah'ı anmaya koşun. Eğer bilirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır. Namaz kılınınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın. Allah'ı çok zikredin ki kurtuluşa eresiniz."* (el-Cum'a, 62/9-10) buyurmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s.) de *"Cuma namazına gitmek, ergenlik çağına ulaşmış her Müslüman erkeğe farzdır."* (Ebû Dâvûd, Tahâret, 124 [342]; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ,* 3/245-246 [5577-5579]) buyurmuştur. Cuma namazı, Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminden günümüze kadar kılınagelmiş ve bunun farz olduğu konusunda herhangi bir farklı görüş ortaya çıkmamıştır.

297. Cuma namazı kaç rek'attır?

Cuma namazının farzı iki rek'attır. Bunun yanında farzdan önce dört rek'at, farzdan sonra dört rek'at olmak üzere sekiz rek'at da sünneti vardır. (Kâsânî, *Bedâ'i,* 1/269, 285)

İmam Ebû Yûsuf'a göre ise farzdan sonra kılınacak sünnet bir selâmla dört ve bir selâmla iki rek'at olmak üzere toplam altı rek'attır. Bu görüşün Hz. Ali'den (r.a.) rivâyet edildiği nakledilmektedir. (Kâsânî, *Bedâ'i,* 1/285)

298. Zuhr-i âhir namazı nedir? Bu namazı kılmak gerekir mi?

Zuhr-i âhir, son öğle namazı demektir. Bazı İslam bilginleri, bir yerleşim yerinde birden fazla mescitte cuma namazı kılındığında ilk kılınan cumanın dışındakilerin sahih olmama ihtimaline binaen, ihtiyaten o günkü öğle namazının kılınmasını önermişlerdir. Zuhr-i âhir adıyla kılınan bu namaz, cuma namazına dâhil değildir. Hz. Peygamber'den ve ilk dönemlerden gelen rivâyetler arasında bu isimle kılınmış bir namaz yoktur.

Zuhr-i âhir, İslam coğrafyasının genişlemesi ve şehirlerde nüfusun kalabalıklaşması sonucu, cuma namazının, Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde olduğu gibi bir şehirde bir tek camide kılınmasının mümkün olmaması, birden fazla camide cuma namazının kılınması zorunluluğunun ortaya çıkması ile gündeme gelmiş bir namazdır. Gerekçesi de birden fazla camide kılınan cuma namazlarından ilk önce kılınanın geçerli olacağı, diğer camilerde kılınan namazın ise geçersiz olabileceği varsayımıdır. İşte bu şüpheli durumdan kurtulmak için içinde bulunulan cuma vakti kastedilerek ihtiyaten, zuhr-i âhir yani "vaktine ulaşılıp da eda edilemeyen son öğle namazı" niyeti ile dört rek'atlık bir namaz kılınması bazı âlimlerce uygun görülmüştür. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/145-147; Karâfî, *ez-Zahîre,* 2/354-355; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 2/248; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc,* 1/544-545)

Cuma namazının tek camide kılınması, cumanın anlamına uygun olmakla birlikte, kalabalık şehirlerde bunun yerine getirilmesi mümkün olmamaktadır. Zaten Hanefî mezhebinde fetvaya esas olan görüşe göre herhangi bir kayıt olmaksızın bir şehirde birden çok camide cuma namazı kılınabilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/145-146) İmam Şâfiî de Bağdat'a gittiğinde cuma namazının birden fazla yerde kılındığını görmüş ve buna karşı çıkmamıştır. (Nevevî, *el-Mecmû',* 4/585; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc,* 1/544) Böyle olunca, her bir camide kılınan cuma namazının ayrı ayrı geçerli olması, bu yönden aralarında bir fark gözetilmemesi esas olup cuma namazı kılanların ayrıca zuhr-i âhir (son öğle namazı) kılmaları gerekmez.

299. Cuma namazının sahih olması için şehirde kılınması şart mıdır?

İslam bilginleri cuma kılınacak yerin şehir veya şehir hükmünde bir yerleşim birimi olmasını şart koşmuşlardır. Bu hüküm Hz. Peygamber'in

(s.a.s.), şehir veya şehir hükmündeki bir yerin dışında cuma namazının kılınmayacağına dair hadisine dayanmaktadır. (Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ,* 3/254 [5615]) Kaynaklarda geçen bu şehir şartının günümüzde, büyük veya küçük yerleşim birimi olarak anlaşılması gerekir. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.), ilk cuma namazını, Mekke'den Medine'ye hicreti esnasında Salim b. Avfoğulları'nın ikâmet ettiği Rânûnâ adı verilen bir vadide kıldırmıştır. (İbn Hişâm, *es-Sîre,* 1/494) Ayrıca Hz. Peygamber ***"Bir yerleşim biriminde, sadece dört kişi bulunsa bile, cuma namazı kılmak farzdır."*** (Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ,* 3/255) buyurmuştur.

Buna göre farzı eda edecek sayıda cemaatin bulunduğu köy, belde, şehir gibi büyük veya küçük tüm yerleşim birimlerinde kılınan cuma namazı sahihtir. Şu kadar var ki nerede kılınırsa kılınsın dinen yetkili mercilerden izin alınması gerekir.

300. Cuma namazı en az kaç kişiyle kılınabilir?

Cuma namazının sahih olması için cemaatin şart olduğu konusunda bütün bilginler ittifak etmekle birlikte, gerekli görülen asgari sayının kaç olduğu hususunda farklı görüşler belirtmişlerdir.

Cuma namazının kılınabilmesi için İmam Ebû Hanîfe'ye göre imamın dışında en az üç; İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre ise imamın dışında en az iki kişi bulunması gerekir. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 2/60)

Her ne kadar İmam Şâfiî kavli cedîdinde cuma namazının sahih olması için kırk kişinin bulunması şart koşulmuşsa da kavli kadiminde imam dâhil üç kişinin bulunması yeterli görülmüştür. Hanbelî mezhebine göre ise en az kırk kişi bulunmalıdır. (Nevevî, *el-Mecmu',* 4/502; Zekeriya el-Ensârî, *el-Ğurer,* 2/8; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 2/242) Mâlikî mezhebine göre ise on iki kişinin bulunması şarttır. (Haraşî, *Şerhu Muhtasar,* 2/76-77)

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Medine'ye hicretinden önce Nakîu'l-Hadamat'ta kılınan cuma namazında kırk kişi hazır bulunmuştu. (İbn Mâce, İkâmetu's-Salavât, 78 [1082]) Ancak daha az kişi ile cuma namazı kılındığı da bilinmektedir. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.s.) emri ile Mus'ab b. Umeyr Medine'de 12 kişiye cuma namazını kıldırmıştır. (Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ,* 3/255 [5617])

Resûlullah (s.a.s.), cuma namazını kıldırırken, ticaret kervanının geldiğini haber alan cemaatten on iki kişi dışında hepsinin dışarı çıktığı rivâyeti

de sahih hadis kaynaklarında yer almaktadır. (Buhârî, Cum'a, 38 [936]) Öte yandan Hz. Peygamber bir yerleşim biriminde sadece dört kişi bulunsa bile, cuma namazının farz olduğunu bildirmiştir. (Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ,* 3/255 [5617])

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber'den (s.a.s.) gelen rivâyetler, biri imam olmak üzere en az dört kişinin bulunduğu yerde cuma namazının kılınabileceğini göstermektedir. Bu da cuma namazının kılınabilmesi için gerekli kişi sayısının alt sınırını belirler.

301. Cuma namazında iç ezânı okumanın hükmü nedir?

Cuma günü öğle vaktini bildiren ezân, Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde cami içinde hatip minbere çıktıktan sonra okunan iç ezândı. Bu sebeple cuma günü hutbeden önce okunan iç ezânın, hatibin huzurunda olması hutbenin sünnetlerindendir.

Hz. Osman (r.a.) döneminde şehrin genişlemesi ve iç ezânın her tarafta duyulmaması üzerine, namaz vaktinin girdiğinin bildirilmesi maksadı ile dışarıda ezân okutulmaya başlandı. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) uygulaması olan iç ezânın da okunmasına devam edildi. (Kâsânî, *Bedâ'i,* 1/152)

302. Büluğa ermeyen çocukların hutbe okuması caiz midir?

Baliğ (ergen) olmayan ancak âkil olan çocuk, yetkili merciin izniyle hutbe okuyabilir, fakat namazı yetişkin bir kimsenin kıldırması gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/162; Şeyhîzâde, *Mecme'u'l-enhur,* 1/172)

303. Hutbede Hz. Peygamber'in adı geçtiğinde salavât getirilebilir mi; yapılan duaya âmin denilebilir mi?

Cuma namazında hutbe okunurken cemaatin konuşmayıp dinlemesi, selâm alıp vermemesi ve başka bir işle meşgul olmaması gerekir. Konu ile ilgili olarak Resûl-i Ekrem (s.a.s.); ***"Cuma günü imam hutbe okurken arkadaşına (yalnızca) 'dinle' desen (bile yine) boş, lüzumsuz konuşmuş olursun."*** (Buhârî, Cum'a, 36 [934]; Müslim, Cum'a, 11-12 [851]) buyurarak hutbenin dinlenmesi hususundaki hassasiyeti dile getirmiştir.

Hutbe okunurken camiye gelen kimse, ilk sünneti kılmayıp oturmalı ve hutbeyi dinlemelidir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/263-264; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/158; Alâüddîn, *el-Hediyyetü'l-'Alâiyye*, 96)

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) uygulamasını göz önüne alan İslam bilginleri hatibin, ikinci hutbede müminler için af ve mağfiret dilemesi, onların afiyet ve esenlik içinde olmaları için Allah'a (c.c.) dua etmesinin mendup olduğunu söylemişlerdir. Hatibin minbere çıkışından namaz bitinceye kadar geçen süreyi bir bütün olarak değerlendiren Hanefî âlimleri, namazda yasak olan her şeyin hutbede de yasak olduğu kuralını esas almışlardır. Bu itibarla hatibin dikkatle dinlenmesi, cemaatin konuşmayıp susması, selâm alıp vermemesi, nâfile namaz kılmaması gerektiğini, ancak hutbede dua edilirse sessizce 'âmin' demenin veya Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ismi zikredilirse sessizce salât-ü selâm okumanın caiz olduğunu söylemişlerdir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/264; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/159) Fakat sesli bir şekilde 'âmin' demek doğru değildir. (Alâüddîn, *el-Hediyyetü'l-'Alâiyye*, 97)

Sonuç olarak hutbe esnasında cemaat, hatibi dinler, konuşmaz ve başka işlerle uğraşmaz. Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ismi anıldığında sessizce salavât okuyabilir ve hatibin duasına yine sessizce 'âmin' diyebilir. (bk. Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/264; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/158-159)

304. Hutbede Türkçe dua edilebilir mi?

Duanın belli bir dilde yapılması şart değildir. Çünkü dua kulun Yüce Allah'a yönelmesi, O'na yalvarması ve O'ndan istemesidir. Dolayısıyla kişinin ne istediğini bilecek şekilde kendi diliyle dua etmesinde hiçbir sakınca yoktur. Ancak Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan veya Hz. Peygamber'den (s.a.s.) gelen duaların mümkün olduğunca kendi aslî şekilleriyle yapılması daha uygundur. Bu itibarla hutbe dualarının da aslî biçimleriyle yapılmasına gayret edilmelidir. Bununla birlikte ikinci hutbenin sonunda, cemaatin anlayabileceği bir dilde dua yapılmasının önünde de bir engel bulunmamaktadır.

305. Cuma hutbesinde yapılan duaya 'âmîn' demek caiz midir?

İslam âlimleri, gerek cuma hakkındaki hadisleri, gerekse Resûlullah'ın (s.a.s.) uygulamasını göz önüne alarak hutbenin esasını teşkil eden rükünler ile sahih bir hutbede uyulması gereken şartları ve hutbenin âdâbını tespit etmişlerdir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/263) Hatip hutbe irâd ederken cemaatin konuşmasının doğru olmadığını ifade eden hadisler vardır. (Buhârî, Cum'a, 36 [934]; Müslim, Cum'a, 11 [851]; Muvatta', Cum'a, 6; Ebû Dâvûd. Salât,

234 [1112]; Tirmizî, Cum'a, 368 [512]; Nesâî, Cum'a, 22 [1401]) Hanefî ve Şâfiîler bu hadislere dayanarak hutbe esnasında konuşmayı mekruh; Hanbelî ve Mâlikîler haram kabul etmişlerdir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/263; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/553) Diğer taraftan yine Resûlullah'ın (s.a.s.) uygulamasını göz önüne alan İslam âlimleri hutbede müminlere dua etmenin mendup veya rükün olduğunu söylemişlerdir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/263)

Buna göre hutbenin dinlenmesi, bu esnada başka işlerle uğraşılmaması ve konuşulmaması gerekir. Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ismi anıldığında sessizce salavât okunması, hatibin duasına 'âmin' denmesi, konuşma olarak değerlendirilmediğinden, bunların yapılmasında bir sakınca yoktur. (bk. Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/264; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/158-159)

306. Cuma namazında hutbeye yetişemeyen kimsenin namazı geçerli midir?

Cuma namazında hutbe, namazın sahih olmasının şartlarından biridir. Hutbe okunmadan kılınan bir cuma namazı sahih değildir. Bu nedenle hutbe okunurken en az bir erkeğin hazır bulunması gerekir. Ancak cuma kılabilmek için hutbeye yetişmek ve dinlemek şart değildir. Buna göre mazeretine binaen okunan hutbeye yetişemeyen veya hutbeyi duymayan kişinin kıldığı cuma namazı sahih olur. Hutbeyi dinlemeye yetişemeyen kimse, cuma namazının ikinci rek'atına bile yetişse, imam selâm verdikten sonra ayağa kalkıp bir rek'at daha kılarak cuma namazını tamamlar. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 2/65-66)

307. Cuma namazına selâmdan önce yetişen kimse, selâmdan sonra kılmadığı rek'atları nasıl kılmalıdır?

Cuma namazına imam selâm vermeden önce yetişen kimse bu namaza yetişmiş olur. Bu kişi imamın selâm vermesinden sonra namazını kendisi tamamlar. İmamın selâmından sonra camiye gelen kimse ise namaza yetişmemiş olur. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/267)

Cuma namazının bir rek'atına yetişen kişi imamın selâmından sonra, ayağa kalkarak bir rek'at daha kılar ve selâm verir. Kendi başına kıldığı bu rek'atta Sübhâneke, besmele, Fâtiha ve zammı sûre ya da birkaç âyet okur. İmama teşehhüdde yetişen kimse, imamın selâmından sonra ayağa kalkar ve iki rek'at kılarak selâm verir. Böylece cuma namazını

tamamlamış olur. Cuma namazına yetişemeyen kimse o günkü öğle namazını kılar. Bayram namazına yetişemeyen ise namazı kaçırmış olur; bunun yerine başka bir namaz kılması gerekmez.

Mâlikî ve Şâfiîlere göre cumaya yetişmiş sayılabilmek için en az bir rek'atı imamla birlikte kılmak gerekir. Buna göre imam ikinci rek'atın rükûundan doğrulduktan sonra yetişerek ona uyan kimse, namazını öğle namazı olarak dörde tamamlar. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/567; Haraşî, *Şerhu Muhtasar*, 2/84)

308. Kadınların cuma namazı kılmaları zorunlu mudur?

Cuma namazı, akıllı, ergenlik çağına erişmiş, sağlıklı, hür ve mukîm (misafir olmayan) erkeklere farzdır. Kadınlar, hürriyeti kısıtlı olanlar, yolcular ve cemaate gelemeyecek kadar mazereti olanlar cuma namazı kılmakla yükümlü değildirler. Ancak kılmaları hâlinde bu namazları geçerli olup ayrıca öğle namazı kılmaları gerekmez.

Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Cemaatle cuma namazı kılmak, her Müslüman'a farzdır. Ancak köle, kadın, çocuk ve hastaya farz değildir."* (Ebû Dâvûd, Salât, 214 [1067]) buyurmuştur. Asr-ı saâdet'ten günümüze kadar bütün âlimler, cuma namazının kadınlara farz olmadığı konusunda ittifak etmişlerdir. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 2/62; Nevevî, *el-Mecmû'*, 4/483-484; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/250)

Cuma namazının kadınlara farz kılınmamış olması, onlar hakkında bir mahrumiyet değil, muafiyettir. Diledikleri takdirde, camiye gidip cemaatle cuma namazı kılmalarında dinen bir engel yoktur. Hatta hutbe ve vaazlardan istifade etmeleri için cuma namazlarına devam etmeleri tavsiye edilebilir.

309. Cumaya gitmeyen kadın veya erkekler cuma namazı kılınmadan önce öğle namazı kılabilirler mi?

Kadınlar ve kendilerine cuma namazı farz olmayan hasta ve benzeri kimseler vakit girdikten sonra, imam cuma namazını bitirmeden önce kendi evlerinde öğle namazını kılarlarsa bu namaz geçerli olur.

Kendilerine cuma namazı farz olmayan bu gruptakilerin şehirde veya şehir hükmünde olan bir yerde öğle namazında cemaat yapmaları mekruhtur; bu kimseler öğle namazını kendi başlarına kılarlar.

Kendisine cuma namazı farz olan bir kimse ise özürsüz olarak cumaya gitmez ve imam cuma namazını bitirmeden önce kendi evinde o günkü öğle namazını kılarsa Hanefîlere göre bu namaz geçerlidir, fakat cumaya gitmediği için günahkâr olur. Diğer üç mezhebe ve Hanefîlerden İmam Züfer'e göre ise kıldığı öğle namazı geçersizdir. Bu kimse öğle namazını, cuma namazı kılındıktan sonra tekrar kılmalıdır. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/83; Halebî, *es-Sağîr*, 343)

310. Açık alanlarda cuma namazı kılınabilir mi?

İslam âlimlerinin çoğunluğuna göre cuma namazı, yerleşim yerlerindeki camilerde veya yakınlarındaki açık alanlarda kılınabilir. Cuma namazının yerleşim bölgesinde kılınmasını gerekli gören Mâlikîler, aynı zamanda bunun camide eda edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. (İbn Rüşd, *Bidâye,* 1/170; Mevvâk, *et-Tâc*, 2/520; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/543; Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/259- 261; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/242-243) Şu kadar var ki cuma namazı nerede kılınırsa kılınsın dinen yetkili mercilerden izin alınması gerekir.

311. İş yeri ve apartman altındaki mescitlerde cuma namazı kılınabilir mi?

Girmek isteyen her Müslüman'a açık olmak ve dinen yetkili mercilerden izin alınmak kaydı ile iş yeri ve apartmanların namaz için ayrılan bölümlerinde cuma namazı kılınabilir.

312. Cemaatin çoğalması için cuma namazı geciktirilebilir mi?

Cuma namazının vakti, öğle namazının vaktidir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/82) Cuma namazı bu vakit içinde kılındığı takdirde geçerli olur. Namazların vaktin başlangıcında kılınması daha faziletli olmakla birlikte, daha çok cemaatin katılımını sağlamak amacıyla biraz geciktirilmesinde sakınca yoktur.

Buna göre cemaatin durumu veya mesai saatleri dikkate alınarak cuma namazının, cemaatin daha çok iştirak edebileceği saatte kıldırılması caizdir.

313. Cuma günü ve cuma namazı vaktinde çalışmanın ve bu vakitte elde edilen kazancın hükmü nedir?

Cuma namazı; Kitap, Sünnet ve icma ile sabit olup hutbeyi de içeren, cemaatle kılınan iki rek'atlı, diğer namazlardan farklı özellikler taşıyan ve her mükellefin yerine getirmesi gereken farz-ı ayn bir namazdır. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/81) Allah Teâlâ, cuma namazı vaktinde çalışma ve alışveriş yapma ile ilgili olarak, *"Ey inananlar! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığında, alışverişi bırakıp hemen Allah'ı anmaya koşun. Eğer bilirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır. Namaz kılınınca artık yeryüzüne dağılın, Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın. Allah'ı çok zikredin ki kurtuluşa eresiniz. "* (el-Cum'a, 62/9-10) buyurmaktadır. Âyetten anlaşıldığına göre cuma namazından önce ve sonra çalışmak ve alışveriş yapmakta bir sakınca yoktur. Ancak cuma namazı kılmakla yükümlü olanların cuma saatinde alışverişi terk etmeleri ve camiye gitmeleri gerekir. Bu itibarla cuma namazı kılmakla yükümlü olmayanlar alışveriş yapabilirler. Cuma namazı kılmakla yükümlü olanların cuma saatinde alışveriş ile meşgul olmaları tahrîmen mekruhtur; ancak yapılan alışverişle elde edilen kazanç helaldir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/161) Ayrıca cuma namazı ile mükellef bir tüccarın, iş yerinde cuma namazıyla mükellef olmayan bir kimseyi çalıştırmasında ve bu şekilde kazanç elde etmesinde bir sakınca yoktur.

314. İş vaktinin cumaya denk gelmesi, cuma namazını kılmamak için geçerli bir mazeret midir?

Cuma namazı hür, mazereti olmayan ve mukîm olan her Müslüman erkeğe farz-ı ayndır. (el-Cum'a, 62/9) Cuma namazının kuvvetli bir farz olduğu ve bu namazı özürsüz olarak terk etmenin büyük günah sayıldığı hususunda sahih hadisler vardır. Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Önemsemeyerek üç cumayı terk eden kimsenin kalbini Allah mühürler."* (Ebû Dâvûd, Salât, 209 [1052]; Tirmizî, Cum'a, 359 [500]); *"Birtakım kimseler, ya cuma namazını terk etmekten vazgeçerler ya da Allah onların kalplerini mühürler ve artık onlar gafillerden olurlar."* (Müslim, Cum'a, 40 [865])

Bu hadis-i şerifler, cuma namazını terk etmenin bir Müslüman için ne kadar sakıncalı olduğunu ifade etmeye yeterlidir. Hasta ve yolcu olanlarla, cuma vaktinde hayati önemi haiz görevleri icra edenler hariç,

akıllı ve ergenlik çağına gelmiş her Müslüman erkeğe cuma namazı kılmak farzdır.

İbadet hakkı, din ve vicdan özgürlüğü kapsamındadır. Bir dine inanan kimse, inanç özgürlüğünün devamı olarak, o dinin gereklerini yerine getirme hakkına da sahiptir. İşverenin, namaz kılmak isteyen çalışanlarına, cuma ve beş vakit namazlarını kılma imkânını sağlaması gerekir. Çalışanlara farz namazlar için izin verilmemesi doğru değildir. Bu durumdaki çalışanlar hukukî haklarını aramalı ve diğer taraftan kendilerine alternatif bir iş bulmaya çalışmalıdırlar. Bu imkânı bulamayan ve başka türlü de geçimini sağlayamayan kişi için bu durum yeni bir iş buluncaya kadar geçici bir mazeret sayılır.

315. Aralıksız çalışan iş yerlerindeki kişiler cuma namazlarına nöbetleşe gidebilirler mi?

Günlük işler, sanat ve meslekler, aile fertlerinin geçimini sağlamak için yapılan çalışma ve yolculuklar namazın geriye bırakılması için özür sayılmaz. Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Öyle kimseler vardır ki onları ne bir ticaret, ne bir alışveriş, Allah'ı anmaktan, namazı dosdoğru kılmaktan ve zekât vermekten alıkoyar. Onlar, dehşetinden kalplerin ve gözlerin ters döneceği günden korkarlar."* (en-Nûr, 24/37) buyrulmuştur.

İşverenin ya da iş yerinde sorumluluk alan kimsenin, namaz kılmak isteyen memurlarına ve işçilerine, cuma ve günlük dinî görevleri olan namazlarının hiç değilse farzlarını kılabilme imkânını sağlaması gerekir. Bununla birlikte işçinin ve memurun da namazı bahane ederek mesaisini suistimal etmemesi ve çalıştığı yerde namaz kılması için iş disiplini ve düzeni açısından işverenin veya amirlerin iznini alması lazımdır. İçinde bulundukları konum gereği cuma namazı kılma imkânı bulamayanlar o günkü öğle namazını kılarlar.

Bu itibarla iş yerinde çalışanların sadece bir kısmına izin veriliyorsa izin verilenler cuma namazına giderler; diğerleri o günkü öğle namazını kılarlar.

316. Cezaevinde mahkûm olan şahsın cuma namazını kıldırması caiz midir?

Cezaevindeki mahkûmlar cuma namazı kılmakla mükellef değildir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/157) Cezaevi şartlarında cuma namazı kılma imkânı bulamayan kimseler, cuma namazı kılmadıkları için günahkâr olmazlar. Ancak öğle namazını kılmakla yükümlüdürler. Bununla birlikte yetkili makamlardan izin alınması hâlinde ceza ve tutukevlerinde de cuma namazı kılınabilir. Bu imkânın bulunması hâlinde mahkûm olan bir şahsın cuma namazı kıldırması caizdir.

317. Salgın ve elverişsiz hava şartlarında bir camide birden fazla cuma namazı kılınmasının hükmü nedir?

Cuma namazı, gerekli şartları taşıyan her mümin erkeğe farzdır. Bu namazla yükümlü olmanın şartlarından birisi, cemaate katılmaya mâni bir mazeretin bulunmamasıdır. Zira meşru bir mazeretin varlığı, cuma namazının farziyetini düşürmektedir. Hastalık, şiddetli yağış, aşırı soğuk ve sıcak gibi elverişsiz hava koşulları yanında salgın hastalık da kişiye cumanın farz olmasını düşüren bu mazeretler kapsamındadır.

Salgın döneminde maske ve mesafe gibi tedbirlere riâyet edilerek cemaatle namaza devam edilebilmektedir. Ancak bu tedbirler, kış mevsiminin getirdiği elverişsiz hava koşullarıyla birleştiğinde, ülkemizde, cemaatin bir kısmı camide yer bulamadığından dolayı cuma namazını kılamamaktadır. Bu durumda, cuma namazını kılamayan kişilere öğle namazını kılmak farz olur. Bu, Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde sabit olduğu bilinen ve günümüze kadar ittifakla uygulanan bir hükümdür.

Gerek yukarıda işaret ettiğimiz mazeretler nedeniyle cuma namazının farziyetinin düşmesi gerekse cuma kılamayanların öğle namazını kılmakla yükümlü olmaları nedeniyle, aynı camide ikinci kez cuma namazı kılınmasını gerektiren bir zaruret oluşmamaktadır. Bu itibarla bir camide birden fazla cuma namazının kılınması meşru değildir. Diğer yandan bulaşıcı salgın hastalığa yakalananların ve temaslı olanların cemaate katılmamaları ve karantina şartlarına riâyet etmeleri dinen zorunludur.

318. Teşrik tekbirlerinin dinî hükmü nedir, bu tekbirleri kimler ne zaman getirir?

Hz. Peygamber'in (s.a.s.), Kurban Bayramı'nın arefe günü sabah namazından başlayarak bayramın dördüncü günü ikindi namazına kadar, ikindi namazı da dâhil olmak üzere farzlardan sonra teşrik tekbirleri getirdiğine dair rivâyetler vardır. (Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 3/438-440 [6273-6278] Dârekutnî, *es-Sünen*, 2/390-391 [1735-1737])

Bu itibarla Hanefîlerde tercih edilen görüşe göre arefe günü sabah namazından bayramın dördüncü günü ikindi namazına kadar yirmi üç vakit, her farz namazın ardından teşrik tekbiri getirmek, kadın erkek her Müslüman'a vâciptir. Teşrik günlerinde kazaya kalan namaz aynı günlerde kaza edilirken teşrik tekbirleri de getirilir. Teşrik günleri çıktıktan sonra kaza edilmeleri hâlinde ise tekbir getirilmez. Namaz kaza edilmedikçe tekbirler kaza edilmez. (Serahsî, *el-Mebsût*, 2/43-44; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 2/80-82) Şâfiî mezhebine göre ise teşrik tekbirleri sünnettir. (Mâverdî, *el-Hâvî*, 2/484)

319. Kadınlar bayram namazı ile sorumlu mudur?

İslam âlimlerinin ittifakına göre kadınlar, cuma ve bayram namazlarıyla yükümlü değildirler. (Semerkandî, *Tuhfe*, 1/161,165; Halîl, *Muhtasar*, 45, 47; İbn Rüşd, *Bidâye*, 1/167, 229; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/546) Bununla birlikte Hz. Peygamber (s.a.s.) kadınları bayram namazına katılmaya teşvik etmiştir. (Buhârî, 'Îdeyn, 15, 19, 21 [974, 979, 981]; el-Hac, 81 [1652]; Müslim, Salâtü'l-'îdeyn, 1-3, 10-12 [884-885, 890]) Bu itibarla kadınlar, şartların elverişli olması hâlinde cuma ve bayram namazlarına katılabilirler.

SEFERÎLİK VE NAMAZ

320. Seferî sayılma bakımından bulunulan yerleri ifade eden vatan-ı aslî, vatan-ı ikâmet ve vatan-ı süknâ ne demektir?

İslam, namaz ve oruç gibi ibadetlerin eda edilmesinde yolcularla ilgili bazı özel hükümler getirmiştir. Buna göre dinen yolcu (seferî) sayılan kimselerin dört rek'atlı farz namazları iki rek'at kılmaları, Ramazan oruçlarını sonradan tutmak üzere erteleyebilmeleri bu özel hükümlerdendir.

Dinen yolcu sayılabilmenin iki temel ölçütü vardır. Bunlardan biri mekân, diğeri ise mesafedir.

Yolculuk açısından bir kimsenin bulunduğu yer, ya "vatan-ı aslî" ya "vatan-ı ikamet" ya da "vatan-ı süknâ"dır.

Vatan-ı aslî: Aslî yerleşim yeri demektir. Bir insanın doğup yaşadığı yer veya çalışmak üzere yerleşip geçimini sağladığı, ev alıp çoluk çocuğu ile yerleştiği yerdir. Kişi burada yolcu olmaz.

Vatan-ı ikamet: Yerleşmek maksadı ile olmaksızın on beş günden fazla kalmak üzere bulunduğu ve aslî vatanından en az doksan km uzaklıktaki yerdir. Kişi burada da yolculuk hükümleri uygulamaz.

Vatan-ı süknâ: Bir kimsenin on beş günden az bir süre kalmak niyetiyle bulunduğu, aslî ya da ikamet vatanından en az doksan km uzaklıktaki yerdir. (Haddâd, *el-Cevhera*, 1/87) Kişi kaldığı yerde bu durumda ise yolcu sayılır.

Bu hükümler Hanefî mezhebine göredir. Şâfiî mezhebine göre ise seferî sayılabilmek için yaklaşık doksan kilometre bir mesafeye gitme niyeti ile yola çıkılmış olmalı ve gidilen yerde, giriş ve çıkış günleri hariç dört günden az kalınmalıdır. Dört gün ya da daha fazla kalınmaya niyet edilmesi hâlinde seferîlik hükmü biter. (Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 2/257)

321. Seferîliğin başlangıcı nasıl belirlenir?

Dinen sefer sayılacak mesafedeki bir yere gitmek üzere yola çıkan kişi, yaşadığı yerleşim yerinin meskûn mahallinden çıkınca misafir hükmünde kabul edilir. Bu kimse yolculuk hüküm ve ruhsatlarından yararlanmaya başlar. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/80) Buna göre yolculuğa başlayıp şehrin meskûn mahallinden çıkan kimse dört rek'atlı farz namazları iki rek'at olarak kılar. Günümüzde şehirler genişlemiş, İstanbul örneğinde olduğu gibi iki ucu arasındaki mesafe neredeyse sefer mesafesi olacak kadar uzamıştır. Bu nedenle İstanbul gibi büyükşehirlerde yaşayan kimseler, yolculuğa kendi araçlarıyla çıktıklarında, ikâmet ettikleri ilçenin belediye sınırlarını geçtikleri andan itibaren seferî sayılırlar ve haklarında seferîlik hükümleri sabit olur. Yolculuğa otobüs, tren, uçak ve gemi gibi umumi vasıtalarla çıkılması hâlinde ise seferîliğin başlangıç noktası olarak otogar, gar, havalimanı ve limanlar esas alınabilir.

322. Seferî olan kişi namaz kıldırabilir mi?

Seferî kimse, hem seferî olan cemaate, hem de mukîm olan cemaate imamlık yapabilir. Seferî olan kişi dört rek'atlı farz namazları iki rek'at kılacağı için mukîm olan cemaate namaz kıldıracağı zaman, namaza başlamadan önce, "Ben seferîyim, ikinci rek'atın sonunda selâm vereceğim. Ben selâm verince siz selâm vermeksizin kalkıp namazınızı tamamlayınız." şeklinde cemaati uyarması, karışıklığı önlemek bakımından uygun olur. (Kâsânî, *Bedâ'i'*, 1/101-102; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/81) Nitekim Hz. Beygamber (s.a.s.), Mekke'nin fethinden sonra Mekke'de kaldığı sürece namazları kısaltarak kıldırmış ve *"Biz misafiriz, siz namazlarınızı tamamlayınız."* (Ebû Dâvûd, Salâtü's-sefer, 278 [1229]) buyurmuştur. Hz. Ömer de (r.a.) aynı şekilde, Mekke'ye geldiği zaman dört rek'atlı farzları iki rek'at olarak kıldırmış ve mukîm cemaate, *"Mekkeliler! Namazınızı tamamlayınız; biz misafiriz."* (Muvatta', Kasru's-salât, 19) demiştir.

323. Seferî olan bir kimse mukîm imamın arkasında namazını nasıl kılar?

Seferî olan bir kimse, mukîm bir imama uyarsa namazını tam olarak kılar. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/80) Zira Resûlullah (s.a.s.), *"İmam kendisine uyulsun diye imam olmuştur."* (Buhârî, Salât, 18 [378]; Müslim, Salât, 77 [411]) buyurarak, cemaatin namazının, imamın namazıyla aynı olması gerektiğini ifade etmiştir. Seferî olan kişi, vakit içinde mukîm bir imama uyup namazını imamla beraber tamamlamadan selâm verirse, kıldığı bu namaz geçerli olmaz. Bu durumda namazı geçersiz olan kimse, aynı namazı yeniden tek başına kılarken dört rek'at olarak değil iki rek'at olarak kılar.

324. Seferî iken kılınamayan dört rek'atlı namazların kazası nasıl yapılır?

Dört rek'atlı namazlar yolculuk hâlinde iken kazaya kalırsa, ister yolculuk (sefer) içerisinde, ister yolculuktan sonra kaza edilsin, ikişer rek'at olarak kaza edilirler. Yolculuk hâli dışında kazaya kalan bir namaz ise yolculuk sırasında kaza edilmek istendiğinde dört rek'at olarak kılınır. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/81) Şâfiîlere göre ise seferde kılınmamış bir namaz, ikâmet hâlinde dört rek'at olarak kaza edilir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/516)

325. Gemiyle seyahat edenler namazlarını nasıl kılarlar?

Gemi gibi üzerinde ayakta durulabilen vasıtalarda asıl olan, namazı ayakta ve kıbleye dönerek rükû ve secdelerini de yaparak kılmaktır. Baş dönmesi gibi sebeplerle ayakta kılmak mümkün olmadığında gemide otururak namaz kılınabilir ve imkân varsa îmâ etmeyip öncelikle rükû ve secdeli olarak kılınır. Namaza başlarken mümkünse kıbleye doğru dönülür, gemi yön değiştirdikçe kişinin kendisinin de kıble tarafına dönmesi gerekir. Binek hayvandan farklı olarak, gemide cemaat yaparak da namaz kılınabilir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/109-110)

326. Ulaşım araçlarında farz veya nâfile namazlar kılınabilir mi?

Otomobil, otobüs, uçak ve tren gibi ulaşım araçlarında nâfile namaz kılmak caiz ise de normal durumlarda farz namazların kılınması uygun görülmemiştir. Çünkü söz konusu ulaşım araçlarında namaz kılındığı takdirde namazın kıyam, rükû, secde ve istikbâl-i kıble gibi farzlarını yerine getirme imkânı yoktur. Nitekim Resûlullah (s.a.s.), nâfile namaz kılarken, hangi istikamete dönerse dönsün bineği üzerinde namaz kılardı. Farz namaz kılmak istediğinde ise bineğinden iner ve kıbleye dönerek namazını kılardı. (Buhârî, Salât, 31 [400])

Cana ve mala zarar gelme korkusunun bulunduğu hâllerde veya yerin çamurlu olması, namaz kılacak uygun bir yerin bulunmaması gibi zaruret hâllerinde, binek üzerinde farz namaz kılmak da caiz görülmüştür. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/108)

Hz. Peygamber zamanında ve müctehid imamlar döneminde günümüzdekine benzer nakil araçları yoktu. O zaman mevcut olan nakil araçları binek hayvan ve gemi idi. Genelde insanlar kendi hayvanları ile seyahat ederler ve diledikleri zaman durup istedikleri zaman yollarına devam edebilirlerdi. Onun için namazı hayvan sırtında kılma zorunlulukları yoktu. Gemide seyahat edenler ise gemi duruyor ise normal yerde kılıyorlarmış gibi kıbleye dönerek rükû ve secdeyi yaparak namazlarını kılarlardı. Gemi hareket hâlinde ise yapabiliyorlarsa ayakta rükû ve secdeyi yaparak, geminin hareketine göre kıbleye doğru dönerek kılarlar, buna güçleri yetmezse oturdukları yerden rükû ve secdeyi yaparak kılarlardı. (Semerkandî, *Tuhfe*, 1/156; Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/109)

Günümüzde, otobüs, tren ve uçak ile seyahat edenler, namazlarını ayakta ve kıbleye dönerek kılmaları genellikle mümkün olmadığından oturdukları yerde îmâ ile kılabilirler. Bununla birlikte namazlarını yolculuk öncesinde veya sonrasında ya da mola yerlerinde cem ederek de kılabilirler. Ancak otobüs firmalarının yolcuların dinî hassasiyetini gözeterek mola zamanını namaz vakitlerine denk gelecek şekilde düzenlemeleri tavsiye edilir.

Cem, yalnızca öğle ile ikindi ve akşam ile yatsı namazları arasında olabilir. Öğle ile ikindinin cemi, ikindiyi öğle vaktinde öğle namazından sonra (cem-i takdim) ya da öğleyi ikindi vaktinde ikindi namazının öncesinde kılmak (cem-i tehir) şeklinde yapılabilir. Akşam ile yatsının cemi de yatsıyı akşam vaktinde akşam namazından sonra (cem-i takdim) ya da akşamı yatsı vaktinde yatsı namazından önce kılmak (cem-i tehir) şeklinde yapılabilir.

Cem edilecek namazlar ara verilmeksizin peş peşe kılınır. Ayrıca cem-i takdim hâlinde birinci namaza başlarken, cem-i tehir hâlinde ise birinci namazın vakti içinde cem yapmaya kalben niyet edilir.

327. Çalışmak üzere bir şehre giden fakat ailesini oraya götürmeyen kimse, namazlarını seferî mi yoksa mukîm olarak mı kılar?

Kişinin doğup büyüdüğü yere veya çalışıp geçimini sağladığı, çoluk çocuğu ile yerleştiği ve sürekli kalmaya niyet ettiği yere "vatan-ı aslî" denir. Vatan-ı aslî, ancak başka bir yeri vatan-ı aslî edinmekle değişir.

Kişi başka bir yere göç edip eşini ve çocuklarını buraya nakletlerek yerleşirse burası vatan-ı aslîsi olur. Önceki vatanı, vatan-ı aslî olmaktan çıkar. Daha sonra buraya (eski vatanına) misafir olarak (on beş günden kısa süreliğine) gelirse dört rek'atlı farz namazlarını iki rek'at olarak kılar. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) ve arkadaşları Mekke'yi terk edip Medine'ye yerleştikten sonra Mekke'ye gittiklerinde dört rek'atlı farz namazları iki rek'at olarak kılmışlardır. (Buhârî, Taksîru's-salât, 1 [1081]; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 15 [693])

Bir kimsenin doğduğu, evlendiği, içinde yerleşmeye karar verdiği yeri terk etmeyi düşünmeyerek; öğrencilik, işçilik ve askerlik gibi geçici sebeplerle uzunca bir zaman oturduğu veya yolculuğa çıkıp en az on beş gün veya daha fazla kalmaya niyet ettiği yerler ise ikâmet vatanıdır.

İkamet vatanında namazlar mukîm olarak kılınır. Hanefîlere göre burada on beş günden az kalacaksa ve kaldığı yer kendi mülkü veya kiraladığı bir mesken değilse namazlarını kısaltarak kılar. (bk. Haddâd, *el-Cevhera*, 1/87; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/131-132; Bilmen, *İlmihâl,* 163)

328. İş gereği hafta içi başka bir şehirde çalışıp hafta sonları evine dönen kişi, çalıştığı yerde seferî olur mu?

Sürekli gidip geldiği iş yeri en az doksan kilometre uzakta olan ve iş yerinin bulunduğu yerde her defasında Hanefîlere göre on beş, Şâfiîlere göre dört günden az kalan kişinin, iş yerinin bulunduğu şehirde otel, misafirhane vb. bir yerde kalıyorsa orada seferî sayılır. Kendi mülkiyetinde veya kiraladığı bir meskende kalıyorsa, iş yerinin bulunduğu yerde seferî olmaz. (bk. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/131-132; Bilmen, *İlmihâl,* 163)

329. Birden çok yerde evi olan bir kimse, buralara gittiğinde seferî olur mu?

Bir kimsenin esas memleketinden ayrı olarak, on beş gün veya daha fazla kalmaya niyet ettiği yer vatan-ı ikamettir. Dinî görevleri yapma konusunda vatan-ı ikametle vatan-ı aslî arasında fark yoktur. Yani vatan-ı ikamette olan kişi de misafire ait olan dinî kolaylıklardan yararlanamaz. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/131-132)

Fıkıh kaynaklarındaki bir görüşe göre iki yerde kullandığı evi bulunan bir kimse bunlardan hangisine gitse mukîm olur. (bk. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/131-132; Bilmen, *İlmihâl,* 163) Buna göre bir beldede kullandığı evi olan kimse oraya gittiğinde seferî sayılmaz.

Günümüzdeki bazı yaklaşımlara göre kişinin yazlığının olduğu yer de aslî vatanı gibidir. Dolayısıyla kişi, kendisine ait yazlık veya kışlık evinin ya da devre mülkünün bulunduğu yerlerde namazlarını tam kılar.

330. Anne babasının yaşadığı beldeye giden kişi seferî olur mu?

Yetişkin bir kimse doğup büyüdüğü ya da sürekli yaşamak üzere temelli yerleştiği aslî vatanını terk edip herhangi bir sebeple sürekli yaşamak üzere bir başka yere yerleşirse burası onun aslî vatanı olur ve bu durumda önceki yer vatan-ı aslî olmaktan çıkar. Eski aslî vatanında

anne-babasının veya yetişkin çocuklarının bulunması durumu değiştirmez. Tercih edilen görüş budur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/131-132)

Buna göre bir kimse sürekli yaşamakta olduğu vatanından ayrılıp, ziyaret vb. amaçlarla doksan kilometre ve daha uzak yerde yerleşik olan anne-babasının yanına giderse, seferîlik hükümlerine tâbi olur. Dolayısıyla gittiği yerde Hanefîlere göre on beş, Şâfiîlere göre dört günden daha az kalmaya niyet ettiği takdirde seferî olur. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/79-80)

VİTİR NAMAZI

331. Vitir namazı nedir, nasıl kılınır?

Vitir namazı, yatsı namazından sonra kılınan, Hanefîlere göre üç rek'atlı vâcip bir namazdır. Vitir namazının her rek'atında Fâtiha ve ardından bir sûre ya da birkaç âyet okunur. İkinci rek'atın sonunda oturulur ve sadece tahiyyât duası okunur. Üçüncü rek'atta kıraat tamamlandıktan (Fâtiha ve ardından bir sûre ya da birkaç âyet okunduktan) sonra eller kulaklara kadar kaldırılarak tekbir alınır ve eller bağlandıktan sonra kunut duaları okunur. Vâcip olan bu namaz yatsı namazı kılındıktan sonra sabah namazının vakti girinceye kadar herhangi bir zamanda kılınabilir. (bk. Ebû Dâvûd, Tefrî'u ebvâbi'l-vitr, 334 [1418]; İbnü'l-Hümam, *Fethu'l-kadîr*, 1/423-426) Uyanabilecek olan kimsenin vitir namazını gecenin sonunda, yani imsak vaktinden bir müddet önce kılması daha faziletlidir. (Müslim, Salâtü'l-müsafirîn, 162-163 [755]) Ancak uyanıp uyanamayacağı endişesi taşıyan kimsenin, vitir namazını uyumadan önce kılması uygun olur. Vaktinde kılınamayan vitir namazının daha sonra kaza edilmesi vâciptir. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 1/426) Diğer mezheplere göre ise vitir namazı kılmak sünnettir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/117)

332. Vitir namazının delili nedir?

Vitir namazının dayanağı Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sözleri ve uygulamalarıdır. Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Vitir, her Müslüman üzerine bir vazifedir."* (Ebû Dâvûd, Tefrî'u ebvâbi'l-vitr, 336 [1422]; Nesâî, Kıyâmü'l-leyl, 40 [1710]) buyurmuş, gecenin son namazının, tek sayılı rek'atlarla (vitr) olmasını tavsiye ve teşvik etmiştir. (Buhârî, Salât, 84 [472-473]; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 148 [749])

333. Vitir namazının üçüncü rek'atında tekbir alırken eller niçin kaldırılır?

İbadetler "tevkîfî", yani Allah'ın emrettiği ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) tarif ettiği şekilde eda edilir. Vitir namazında kunuttan önce tekbir esnasında ellerin kaldırılması, bazı rivâyetlere dayanmaktadır. (Ebû Yûsuf, *el-Âsâr*, 21 [100]; Zeylaî, *Nasbu'r-râye*, 1/389-391; Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 2/567)

334. Vitir namazının üçüncü rek'atında tekbir almayı unutan kimse ne yapmalıdır?

Bir kimse kunut yapmayı unutur ve rükûdan sonra hatırlarsa, ondan kunut düşmüş olur. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/274) Bunun yerine namazın sonunda sehiv secdesi yaparak namazını tamamlar. (Alâüddîn, *el-Hediyyetü'l-'Alâiyye*, 66)

335. Vitir namazında kunut duasını okumayı unutan kimse namazını nasıl tamamlar?

Sözlükte Allah'a ihlâsla kulluk etmek, namaz ve duayı uzatmak, sükût etmek, dua etmek, ibadet kastıyla ayakta durmak gibi anlamlara gelen kunut, dinî bir terim olarak namazda rükûdan önce veya sonra ayakta dua etmeyi ifade eder.

Vitir namazında kunut duasını okumak vâciptir. Bundan dolayı kunut duasının terki veya tehirinden dolayı sehiv secdesi yapmak gerekir. (Haddâd, *el-Cevhera*, 1/77)

Vitir namazını kılmakta olan bir kimse, unutarak ya da yanılarak kunut duasını okumadan rükûya giderse bu kimse namazına devam eder ve sonunda sehiv secdesi yapar. Ancak bu kişi, rükûdan kalktıktan sonra kunut duasını okursa sonrasında tekrar rükû yapmadan secdeye gider ve yine namazın sonunda sehiv secdesi yapar. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/274; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/111)

336. Kunut nedir? Hangi namazlarda kunut yapılır? Musibet zamanlarında namazda kunut yapılır mı?

Kunut; namazda rükûnun hemen öncesi ya da sonrasında Allah Teâlâ'ya dua etmektir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) namazda kunut yaptığı sahih hadislerle sabittir. (Buhârî, Vitir, 7 [1001-1004]; Müslim, Mesâcid, 294-308 [675-679]) İslam âlimleri, bu rivayetlerden yola çıkarak mutad olarak yapılan

kunut ve musibet zamanlarında yapılan kunut (kunûtu'n-nevâzil) olmak üzere iki çeşit kunut olduğunu söylemişlerdir.

Mutad olarak yapılan kunut:

Dört mezhep âlimleri, mutad olarak yapılan kunutun meşruluğu konusunda ittifak etmişlerdir. Hanefîlere göre vitir namazının son rekâtında rükûdan önce tekbir alıp kunut yapmak vaciptir. Diğer üç mezhebe göre ise kunut yapmak sünnet olup Hanbelîlere göre vitir namazında, Şâfiîlere göre sabah namazında ve Ramazanın ikinci yarısına mahsus olmak üzere vitir namazında, Mâlikîlere göre ise sabah namazında yapılır. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/66-67; Nevevî, *el-Mecmû'*, 3/492-493; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/111-115, Şinkîtî, *Levâmi'ü'd-dürer*, 2/127-130)

Konuyla ilgili rivayetlere istinaden Hanefîler kunutta "Allahümme innâ neste'înüke" ve "Allahümme iyyâke na'budu", Şâfiîler ise "Allahümmehdinî fî men hedeyte..." (Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, 1/249; Ebû Dâvûd, Salât, 338 [1425-1429]; Tirmizî, Vitir, 10 [464]; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 3/110 [4968]) diye başlayan duaları okumaktadırlar.

Musibet zamanlarında yapılan kunut (kunûtu'n-nevâzil):

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) "Bi'r-i Maûne" hadisesinde bir ay boyunca sabah namazında kunut yaptığı bilinmektedir. (bk. Buhârî, Megâzî, 28 [4090]; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/424 [15531]) Buna binaen İslam âlimlerinin çoğuna göre savaş, kıtlık, âfet ve salgın gibi musibet zamanlarında namazda kunut yapmak meşrudur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/11; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 1/508; Karâfî, *ez-Zahîre,* 2/231; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 2/114)

Sonraki Hanefî âlimlere göre musibet zamanında yapılacak kunut, sabah namazının farzının son rekâtında rükûdan doğrulunca imam tarafından cehrî (sesli) olarak yapılır ve cemaat de yapılan duaya sessizce "âmîn" der. Bununla birlikte imam söz konusu kunutu sessiz yapmayı tercih ederse cemaat de içinden kunut duası okur. Vitir namazında yapılan kunuttan farklı olarak sabah namazında yapılacak kunut duası öncesinde ayrıca tekbir alınmaz. Yine bu kunutun cemaatle yapılması asıl olup, münferiden kılınan namazlarda yapılması uygun görülmemiştir. (İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadîr,* 1/434-436; İbn Nüceym, *el-Bahr*, 2/47-48; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/11-12; Tehânevî, *İ'lâü's-sünen*, 6/112-123) Böyle bir kunut esnasında ellerin bağlanması daha uygundur. Bazı Hanefî âlimleri ise ellerin semaya

yönelmiş hâlde baş hizasına kadar kaldırılmasını da caiz görmüşlerdir. (Tehânevî, *İ'lâü's-sünen,* 6/121-123).

Şâfiîlere göre ise musibet zamanlarında sadece sabah namazında değil diğer vakit namazlarında da farzın son rekâtında kunut yapılabilir. (Nevevî, *el-Mecmû',* 3/504-507)

Sonuç olarak musibet zamanlarında cemaatle kunut (kunûtu'n-nevâzil) yapılabilir. Bu durumda imam, Kur'ân-ı Kerîm'deki dua mahiyetindeki âyetlerden veya Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yaptığı bilinen (me'sûr) dualardan uygun olanları okur. Diğer yandan böyle bir uygulamanın toplum tarafından bilinmediği yerlerde karışıklığa neden olmamak için namazdan sonra zulmün önlenmesi ve musibetin kalkmasına yönelik dua yapılması daha uygun olur.

337. Kunut duasını bilmeyen bir kimse ne yapar?

Hanefîlere göre vitir namazının üçüncü rek'atında kunut tekbirini almak ve bir dua okumak vâciptir. Kunut duaları olarak bilinen "Allahümme innâ neste'înuke" ve "Allahümme iyyâke na'büdü" dualarını (İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef,* 2/95, 6/89 [6893, 29708]; Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, 1/249 [1475]) okumak ise sünnettir. Bu duaları bilmeyen kimse, ezberlemeye gayret eder; ancak ezberleyinceye kadar "Rabbenâ âtinâ" duasını okur veya üç defa "Allahümmeğfir lî" demekle yetinir. (bk. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/6-7; Bilmen, *İlmihâl,* 132, 158)

Şâfiî ve Mâlikîlere göre ise sabah namazının ikinci rek'atında, rükûdan sonra kunut yapılır. Sabah namazında kunut yapmak, Şâfiîlere göre sünnet, Mâlikîlere göre ise müstehaptır. Şâfiî veya Mâlikî mezhebine mensup imamın arkasında sabah namazı kılan Hanefî bir kimse, dilerse kunut duasına katılır, dilerse sessizce bekler. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/66)

TERAVİH NAMAZI

338. Teravih namazının hükmü ve mahiyeti nedir?

Teravih namazı, Ramazan ayında yatsı namazından sonra sabah namazı vaktine (fecrin doğuşuna) kadar kılınabilen nâfile namazın ismidir.

Hadis-i şeriflerde ramazan gecelerinin ihyası olarak nitelendirilen bu namaza dört rek'atta bir dinlenme amacıyla biraz ara verildiğinden "terâvîh" denmiştir.

Resûl-i Ekrem (s.a.s.) ashâbıyla beraber cemaat hâlinde bu namazı kılmış, onların iştiyakını görünce farz olur endişesiyle cemaatle kılmayı terk ederek yalnız kılmaya devam etmiştir. (Buhârî, Salâtü't-terâvîh, 1 [2012]; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 177-178 [761]) Yine Hz. Peygamber, *"Kim inanarak ve sevabını Allah'tan bekleyerek Ramazan namazını (teravih) kılarsa, onun geçmiş günahları bağışlanır."* (Buhârî, Salâtü't-terâvîh, 1 [2009]; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 173-175 [759-760]) buyurarak teravih namazına teşvik etmiştir. Bu bakımdan teravih namazı, erkek ve kadınlar için sünnet-i müekkededir.

Teravih namazını dört rek'atta bir selâm vererek kılmak caiz ise de iki rek'atta bir selâm vererek kılmak daha faziletlidir. Bu namazın her dört rek'atının sonunda bir miktar oturup dinlenmek müstehaptır. Bu dinlenmelerde tehlîl (lâ ilâhe illallah) ve salavât ile meşgul olunması uygundur.

339. Teravih namazının vakti ne zamandır, yatsı namazını kılmadan önce teravih kılınsa geçerli olur mu?

Teravih ve vitir namazının vakti, yatsı namazının vaktidir. Ancak hem teravih hem de vitir namazı, yatsı namazının farzından sonra kılınır. Bu itibarla yatsı namazının farzından önce kılınan teravih ve vitir namazlarının iade edilmesi gerekir. Eğer vakit çıkmış ise teravihin kazası gerekmez, vitrin kazası gerekir. (Kâsânî, *Bedâ'i'*, 1/290; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 1/426, 469)

340. Teravih namazı kaç rek'attır?

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kıldığı teravih namazlarının kaç rek'at olduğu konusunda, üzerinde ittifak edilen bir rivâyet bulunmamaktadır. Her ne kadar onun vitir dâhil yirmi üç rek'at teravih kıldığı yönünde bazı rivâyetler varsa da (İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/164 [7692]; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 2/698 [4286]) bunlar fukaha tarafından farklı değerlendirilmiştir. Dolayısıyla bu konuda Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Ramazan ayındaki gece namazlarıyla ilgili hadisinden ve Hz. Ömer'in teravihin cemaatle

kılınmasını başlatmasıyla ilgili haberlerden hareketle bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

Resûlullah'ın (s.a.s.) Ramazandaki gece namazları sorulduğunda Hz. Âişe (r.anhâ), *"Resûlullah, Ramazan ve Ramazan dışındaki gecelerde on bir rek'attan fazla (nâfile namaz) kılmamıştır."* (Buhârî, Teheccüd, 16 [1147]; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 125 [738]) karşılığını vermiştir. Başka bir rivâyette bu sayı on üç olarak zikredilmektedir. (Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 123-124) Öncelikle bu hadisin teravih namazı hakkında olduğu konusunda bir açıklık bulunmamaktadır. Diğer taraftan Hz. Âişe'nin (r.anhâ), Allah'ın elçisinin Ramazan ayında ve Ramazan dışındaki gecelerde on bir veya on üç rek'at namaz kıldığını belirtmesi, onun teravih dışında devamlı olarak kıldığı bir gece namazının bulunduğunu göstermektedir. Zaten Kur'ân-ı Kerîm'de de; *"Gecenin bir kısmında uyanarak, sana mahsus bir nâfile olmak üzere namaz kıl. Umulur ki rabbin, seni övgüye değer bir makama gönderir."* (el-İsrâ, 17/79) buyurulmaktadır.

Yukarıda zikredilenlerden söz konusu sorunun, Ramazan ayında Hz. Peygamber'in (s.a.s.) diğer ibadetlerinde olduğu gibi gece namazlarında da bir artış olup olmadığını öğrenmek amacıyla sorulduğu ve teravih namazıyla bir ilişkisinin olmadığı anlaşılmaktadır. Hz. Âişe'den (r.anhâ) rivâyet edilen, *"Resûlullah (s.a.s.) Ramazanın son on günü girdiğinde gecelerini (ibadet ve zikirle) ihya eder, ailesini uyandırır, ibadete daha da yoğunlaşırdı."* (Müslim, İ'tikâf, 7-8 [1174-1175]; bk. Buhârî, Fazlu leyleti'l-kadr, 5 [2024]) hadisi bu görüşü desteklemektedir. Diğer yandan bu hadisin teravihin meşru kılınmasından önce mi yoksa sonra mı olduğu da belli değildir.

Hz. Ömer zamanındaki cemaatle kılınan teravih namazlarının rek'atları konusunda yirmi ve on bir rek'at şeklinde iki rivâyet vardır. (İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/162-163 [7671-7683-7684]) Kaynaklarımızda Hz. Ömer'in dönemiyle ilgili farklı rivâyetler olmakla birlikte daha sonra teravihin yirmi rek'at olarak yerleştiği ve günümüze kadar da cemaatle kılınarak böyle devam ettiği ifade edilmiştir. (bk. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, 1/467-468; 'Aynî, *'Umde*, 11/126-127; Mâverdî, *el-Hâvî*, 2/290-291; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 3/64-65)

Teravih namazı, Hz. Ömer, Hz. Osman (r.a.) ve Hz. Ali dönemlerinden başlayarak günümüze kadar cemaatle yirmi rek'at olarak kılınmıştır. Sahabeden kimse buna itiraz etmemiş ve âlimler tarafından da bu şekilde

kabul edilmiştir. Günümüzde başta ülkemiz olmak üzere pek çok İslam ülkesinde teravih namazı cemaatle yirmi rek'at olarak kılınmaktadır.

Şunu ifade etmek gerekir ki teravih namazı nâfile bir ibadet olduğundan, farz gibi telakki edilmesi doğru değildir. Bu nedenle, yorgunluk, meşguliyet ve benzeri sebeplerle teravih namazının evde sekiz, on, on iki, on dört, on altı veya on sekiz rek'at kılınması hâlinde sünnet yerine getirilmiş olur. Ancak cemaate iştirak etmeye çalışmak daha iyidir.

341. Teravih namazı tek niyetle kılınabilir mi?

Teravih namazına başlarken niyet ettikten sonra her selâm verişte yeniden niyet etmenin şart olup olmadığı konusunda Hanefî âlimleri farklı görüşlere sahiptir. Tercih edilen görüşe göre teravih namazı bir bütün olduğundan her iki veya dört rek'atta selâm verdikten sonra yeniden niyet etme zorunluluğu bulunmamaktadır. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/117)

342. Teravih namazını cemaatle kılmanın hükmü nedir?

Nâfile namazların tek başına kılınması daha faziletli olduğu hâlde, teravih namazının cemaatle kılınması Hz. Peygamber'in (s.a.s.) uygulamasıyla sabittir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) teravih namazını birkaç defa cemaate kıldırmış, ancak daha sonra farz olur düşüncesiyle cemaate kıldırmaktan vazgeçmiştir. (Buhârî, Salâtü't-terâvîh, 1 [2012]; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 177-178 [761])

Hz. Ömer (r.a.) halife olunca halkın dağınık bir şekilde teravih namazı kıldıklarını görüp, tekrar cemaatle kılınmasının daha uygun olacağını düşünmüş ve sahâbeyle istişare ederek bu namazın yeniden cemaatle kılınması uygulamasını başlatmıştır. Halkın vecd içinde bu namazı kıldıklarını görünce, *"Ne güzel bir âdet oldu!"* diyerek memnuniyetini belirtmiştir. (Buhârî, Salâtü't-terâvîh, 1 [2010]) Hz. Ali (r.a.), bu uygulama sebebiyle *"Ömer, mescitlerimizi teravihin feyziyle nurlandırdığı gibi Allah da Ömer'in kabrini öyle nurlandırsın."* (İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dımaşk*, 44/280 [9808]) diye dua etmiştir.

343. Kadınlar teravih namazını camide kılabilirler mi?

Hz. Peygamber (s.a.s.), kadınların mescide gelebileceklerini, ancak evdeki ibadetlerinin daha üstün olduğunu çeşitli vesilelerle dile getirmiş ve

şöyle buyurmuştur: *"Hanımlarınızın mescidlere gitmesine engel olmayın. Fakat evleri onlar için daha hayırlıdır."* (Ebû Dâvûd, Salât, 53 [567]; bk. Buhârî, Cum'a, 13 [900]; Müslim, Salât, 136 [442])

Hz. Peygamber'in, kadınların mescide gitmelerine izin verdiği, hatta Ramazan ve Kurban bayramları gibi toplumun beraberce kutladığı sevinçli günlerde onların da bayram sevincini yaşamaları için bayram namazına gelmelerini teşvik ettiği bilinmektedir. (Buhârî, 'Îdeyn, 15, 19, 21 [974, 979, 981]; el-Hac, 81 [1652]; Müslim, Salâtü'l-'îdeyn, 1-3, 10-12 [884-885, 890]) Allah Resûlü (s.a.s.) camiye gelecek kadınlara birtakım tavsiyelerde bulunmuş; dikkat çekecek şekilde giyinmelerini ve koku sürünmelerini yasaklamıştır. (bk. Müslim, Salât, 141-142 [443])

Kadınların namazlarını evlerinde kılmaları daha faziletli ise de farz namazları ve teravih namazını gerekli hassasiyeti göstermeleri kaydıyla camide cemaatle kılmalarında da bir sakınca yoktur.

HASTA NAMAZI

344. Abdest ve teyemmüme güç yetiremeyen kişi nasıl namaz kılar?

İnsanlar ancak yapabileceklerinden sorumludurlar. Zira dinimiz, kişiye güç yetiremeyeceği yükü yüklemez. Dolayısıyla kişi gücü neye yetiyorsa onu yapmakla mükelleftir. (el-Hac, 22/78; el-Feth, 48/17) Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar"* (el-Bakara, 2/286) buyurmuştur. Bu ilke, ibadetlerin kişiye gerekliliği konusunda olduğu gibi ibadetlerin yerine getirilmesi hususunda da geçerlidir. Mesela aklı olmayana namaz farz değildir.

Buna göre abdest almaya gücü yetmeyen ve kendisine yardım edecek kimsesi de olmayan kişi, teyemmüm ederek namazlarını kılar.

Kolları ve ayakları sağlam olduğu hâlde, temiz su ve temiz toprak kullanmaktan aciz olan veya ağır hasta olan kişi, kendi başına abdest alıp teyemmüm edemediği gibi bu konuda kendisine yardım edecek birini bulamıyorsa abdestli olmasa bile, yapabiliyorsa vakte hürmeten namaz kılanların hareketlerini yapar, iyileştiğinde yine namazlarını kaza eder. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/252-253) Şâfiî mezhebinde sahih kabul

edilen görüş bu şekildedir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/277-278) Hanbelîlere göre ise bu hâldeyken namaz kılınabileceğinden daha sonra kaza edilmesi de gerekmez. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/184)

Kolları ve ayakları olmadığı için abdest almaya gücü yetmeyen ve kendisine yardım edecek kimsesi bulunmayan kişi, teyemmüm de yapamayacak durumda ise bu kişiye abdest ve teyemmüm yükümlülüğü yoktur. Kendisini abdestli gibi kabul ederek, kılabildiği şekilde namazlarını kılar. Bu namazları daha sonra kaza etmesi söz konusu değildir. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 2/125; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/102)

345. Dizlerinde rahatsızlığı olanların sandalyede namaz kılması caiz midir?

Dinimizde sorumluluklar kulun gücüne göre belirlenmiş (el-Bakara, 2/286), gücü aşan durumlar için kolaylaştırma ilkesi getirilmiştir. (el-Bakara, 2/185) Namazın rükünlerinden herhangi birini yerine getirmeye engel olan rahatsızlıklar da kolaylaştırma sebebi sayılmıştır. (Buhârî, Taksîru's-salât, 19 [1117]; bk. Ebû Dâvûd, Salât, 176 [948]) Buna göre namazı normal şekli ile ayakta kılmaya gücü yetmeyen kimse için asıl olan, namazını oturarak kılmaktır. Böyle bir kişi namazını kendi durumuna göre diz çökerek veya bağdaş kurarak yahut ayaklarını yana ya da kıbleye doğru uzatarak kılar. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), nasıl namaz kılacağını soran hasta bir sahabîye, *"Namazı ayakta kıl, güç yetiremezsen oturarak kıl, buna da güç yetiremezsen yan üzere yaslanarak kıl."* (Buhârî, Taksîru's-salât, 19 [1117]) buyurmuştur.

Buna göre ayakta durabilen ve yere oturabildiği hâlde secde edemeyen kimse namaza ayakta başlar, rükûdan sonra yere oturarak secdeleri îmâ ile yapar. Ayakta durabildiği hâlde oturduktan sonra ayağa kalkamayan kişi namaza ayakta başlar, secdeden sonra namazını oturarak tamamlar. Başı ile îmâ etmeye gücü yetmeyen kimse Hanefîlere göre namazını kazaya bırakır; gözleri, kaşları veya kalbiyle îmâ ederek namaz kılamaz. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/77; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/77) Ayakta durmaya ve rükû yapmaya gücü yettiği hâlde yere oturamayan kimse namaza ayakta başlar, rükûdan sonra secdeyi tabure ve benzeri bir şey üzerine oturarak îmâ ile eda eder. Ayakta durmaya gücü yetmeyen, ayaklarını yana veya kıbleye uzatarak da olsa yere oturamayan kimse namazı tabure, sandalye

ve benzeri bir şey üzerine oturarak kılar, rükû ve secdeleri îmâ ile yerine getirir.

Unutulmamalıdır ki kişi rabbine ibadet ederken hem özde samimi olmalı hem de dinin belirlediği şekil şartlarını tam olarak yerine getirmeye özen göstermelidir. Bu sebeple namazını tabure, sandalye ve benzeri şeyler üzerinde kılan müminin ileri sürdüğü mazeretler, kendisini vicdanen rahatlatacak boyutta olmalıdır. Namazı aslî şekline uygun olarak kılmaya engel olmayacak derecedeki rahatsızlıklar meşru mazeret olarak görülmemelidir.

Öte yandan üzerinde namaz kılmak amacı ile camilerde sıralar hâlinde sabit otorakların yapılmasının, cami doku ve kültürüyle bağdaşmayacağı da bilinmelidir.

346. Hamile bir kadın namaz kılarken zorlanmakta ise namazlarını oturarak veya îmâ ile kılabilir mi?

Hamile kadın, namazda rükû ve secde yapması kendisine veya karnındaki bebeğe zarar verecekse aşağıda anlatılanlardan kendisine uygun gelen şekilde namazını kılar.

Hastalığından dolayı namazda rükû ve secde yapamayan kişi oturduğu yerden kolayına geldiği şekilde; mesela bağdaş kurarak veya ayaklarını yana veya öne doğru uzatarak oturup namazını kılar. Ayaklarını yana veya kıbleye uzatarak da olsa yere oturamayan kişi, ayakta veya tabure, sandalye, sedir vb. yerlere oturarak namazını îmâ ile kılabilir.

Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), basur hastalığı olan birinin namazı nasıl kılacağının sorulması üzerine; *"Namazı ayakta kıl, güç yetiremezsen oturarak kıl, buna da güç yetiremezsen yan üzere yaslanarak kıl."* (Buhârî, Taksîru's-salât, 19 [1117]) buyurdu. Bu durumda olan bir kimse usûlüne göre namazını îmâ ile kılar. Îmâ ile namaz kılan kişi başını rükûda biraz, secdede ise rükûdan biraz daha fazla eğer. Bununla birlikte, vücudun baş ile birlikte eğilmesiyle de îmâ yapılmış olur. Bir kişi ayakta durmaya gücü yettiği hâlde, rükû ve secdeye gücü yetmiyorsa, ayakta veya oturarak îmâ edebilir; ancak oturarak îmâ etmesi daha uygundur. Başı ile îmâ etmeye gücü yetmeyen kimse Hanefîlere göre namazını kazaya bırakır; gözleri, kaşları veya kalbiyle îmâ ederek namaz kılamaz. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/77)

347. Bitkisel hayatta olan insandan namaz ve oruç ibadetleri düşer mi?

Bilinci bir günden fazla yerinde olmayan kişinin bu süre zarfındaki namazların yükümlülüğü düşer. Bu itibarla bitkisel hayata giren ve bir daha iyileşemeyen kimse, bu dönemde kılamadığı namazlardan sorumlu olmaz. Bilincini bir günden daha az süreyle kaybedenlerin, ayıldıkları zaman namazlarını kaza etmeleri gerekir. (Semerkandî, *Tuhfe*, 1/192)

Oruç sorumluluğunun düşmesi için ise bilinç kaybının bir ay devam etmesi gerekir. Bir aydan daha az olan bilinç kaybında, tutulamayan oruçların kaza edilmesi gerekir. (Semerkandî, *Tuhfe*, 1/350) Ancak bitkisel hayattayken henüz bir ay dolmadan vefat eden kişinin tutamadığı oruçlar için kaza sorumluluğu yoktur. Dolayısıyla onlar için fidye vermek gerekmez.

348. Îmâ ile namaz nasıl kılınır? Gözle îmâ ederek namaz kılınabilir mi?

Dinimizde sorumluluklar kulun gücüne göre belirlenmiş, gücü aşan durumlar için kolaylaştırma esası getirilmiştir. Hastalık da bu kolaylaştırma sebepleri arasında yer almaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Namazı ayakta kıl, güç yetiremezsen oturarak kıl, buna da* güç *yetiremezsen yan üzere yaslanarak kıl."* (Buhârî, Taksîru's-salât, 19 [1117]) buyurmuşlardır.

Rükû veya secde etmeye gücü yetmeyen kimse îmâ ile namaz kılar. Îmâ, rükû ve secde yerine baş ile işaret etmek demektir. Îmâ ile namaz kılan kişi rükû için başını biraz eğer, secde için ise rükûdan biraz daha fazla eğer. Secdede başını yere koyamayan kimsenin, bir şeyi başına kaldırarak ona secde etmesi caiz değildir. Bir kişi ayakta durmaya gücü yettiği hâlde rükû ve secdeye gücü yetmiyorsa ayakta veya oturarak îmâ edebilir; ancak oturarak îmâ etmesi daha uygundur. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/76-77) Rükû veya secde etmeye gücü yetmeyen kişi, rahatsızlığı sebebiyle ayaklarını yana veya kıbleye uzatarak da olsa yere oturamıyorsa, ayakta veya tabure, sandalye, sedir vb. yerlere oturarak namazını îmâ ile kılabilir. Oturmaya da gücü yetmeyen kişi, sırt üstü yatarak veya yana yaslanarak îmâ eder.

Hanefîlere göre îmâ, mutlaka baş ile yapılmalıdır. Başı ile îmâ etmeye gücü yetmeyen kimse namazını kazaya bırakır; gözleri, kaşları veya

kalbiyle îmâ ederek namaz kılamaz. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/77; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/77)

Hanefîlerden Züfer'e ve Şâfiî mezhebine göre ise başıyla îmâ etmeye gücü yetmeyen kimse gözüyle îmâ ederek namazlarını kılar. Gözle de îmâya gücü yetmezse kalbiyle namazlarını kılar. Yani kalben kendisini namazda hayal eder ve okuması gereken duaları okur. Daha sonra bu şekilde kıldığı namazları kaza etmesi gerekmez. Ancak daha sonra ayakta kılabilecek şekilde sağlığına kavuşursa kalp ve göz ile kıldığı namazları iade etmesi müstehap olur. (Serahsî, *el-Mebsût*, 1/217; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/77; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 1/468-470)

Şu kadar var ki göz veya kalp ile îmâya gücü yeten kimse, Allah ile irtibatını koparmamak için namaz kılmak isterse bu son görüşle amel edebilir.

SEHİV SECDESİ VE TİLAVET SECDESİ

349. Hangi sebeplerle sehiv secdesi yapmak gerekir? Sehiv secdesi nasıl yapılır?

Namazda unutarak bir rüknün geciktirilmesi, tekrarlanması veya öne alınması ya da bir vâcibin terk edilmesi, geciktirilmesi veya değiştirilmesi hâlinde noksanlığın telafi edilmesi için sehiv secdesi yapılması vâciptir. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/125-126)

Sehiv secdesinin yapılış şekli şöyledir: Namazın son oturuşunda tahiyyât okunarak sağ tarafa selâm verilir ve hiç ara vermeksizin, tekbir getirilerek secdeye varılır. Burada üç kere "Sübhâne rabbiye'l-a'lâ" denilir. Sonra tekbir getirilerek oturulur, tekrar "Allahü ekber" denilerek ikinci defa secdeye varılır ve üç kere "Sübhâne rabbiye'l-a'lâ" denilir ve "Allahü ekber" denilerek oturulur. Bu oturuşta, "Ettehiyyâtü, Allahümme salli, Allahümme bârik ve Rabbenâ..." duaları okunarak önce sağa, sonra sola selâm verilir. Sehiv secdesine gitmeden önceki oturuşta da salli-bârik ve diğer duaları okumak caizdir. Sehiv secdesinin, her iki tarafa selâm verdikten sonra yapılabileceği görüşünde olanlar bulunmakla beraber; cumhur, sadece sağ tarafa selâm verdikten sonra yapılmasını tercih etmektedir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/72-73; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/125; İbn Âbidîn,

Reddü'l-muhtâr, 2/77-78) Cemaatle kılınan namazlarda cemaatin yanlışlıkla dağılmaması için yalnız sağ tarafa selâm verdikten sonra sehiv secdesi yapılması daha faziletlidir ve ihtiyata uygundur.

350. Namazda kaç rek'at kıldığı konusunda tereddüt eden kimse ne yapmalıdır?

Yapılan ibadet ve amellerin her türlü şüpheden uzak olması gerekir. Kıldığı namazın kaç rek'at olduğunda, erginlik çağından itibaren ilk defa şüphe eden kimsenin bu namazı yeniden kılması gerekir. Bu şüphe durumu zaman zaman vuku buluyorsa kişi, zann-ı galibine (kuvvetli kanaatine) göre hareket eder. Eğer kaç rek'at kıldığı hususunda zann-ı galibi (kuvvetli kanaati) de yoksa bu durumda kişi, az olan rek'at sayısını esas alarak namazına devam eder. (Şürünbülâlî, *Merâkı'l-felâh*,182-183) Örneğin dört rek'atlı bir namaza başlayan kimse, kıldığı rek'atın birinci rek'at mı ikinci rek'at mı olduğunda kuşkuya düşüp bir tarafı tercih edemezse, kendisini bir rek'at kılmış sayar ve birinci sayılan rek'atın ikinci; üçüncü sayılan rek'atın da dördüncü rek'at olma ihtimali bulunduğu için her bir rek'atın sonunda oturur ve tahiyyâtı okur, sonunda da sehiv secdesi yaparak namazını tamamlar. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/165-166)

351. Birinci oturuşu son oturuş sanarak selâm veren kimse ne yapar?

Dört rek'atlı namaz kılmakta iken son oturuşta olduğunu zannederek dalgınlık sonucu ilk oturuşta selâm veren kişi, eğer bu selâmdan sonra konuşmak, yönünü kıbleden çevirmek gibi namaza aykırı bir davranışta bulunmamışsa kaldığı yerden namaza devam eder ve dördüncü rek'atın sonunda sehiv secdesi yapar. Aksi takdirde bu namazı yeniden kılar.

İlk oturuşta selâm verme hatası yanılmaya değil de bilgi eksikliğine dayanıyorsa namaz iade edilir. Mesela seferî olmadığı hâlde seferî olduğu düşüncesi ile normalde dört rek'at olarak kılması gereken bir namazı iki rek'at olarak kılarsa bu namazın dört rek'at olarak yeniden kılınması gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/129)

352. Namazda son oturuşu yapmadan ayağa kalkan kişi ne yapmalıdır?

Namaz kılmakta olan birisi, son oturuşu yapmadan unutkanlıkla ayağa kalkarsa, secdeye varmadıkça geri oturup tahiyyât duasını okuduktan sonra sehiv secdesi yaparak namazını tamamlar.

Eğer kalktığı rek'atın secdesini yapmışsa İmam Ebû Hanîfe ve İmam Ebû Yûsuf'a göre artık bu namazın farz namaz olarak tamamlanması mümkün olmaz. Kılmakta olduğu namaz, iki veya dört rek'atlı bir namaz ise bu durumda, bir rek'at daha kılarak namazını tamamlar. Bu namaz, nâfileye dönüşmüş olur. Ardından bu farzı yeniden kılması gerekir.

Yanlışlıkla kalkılan rek'atın secdesi yapılmışsa buna bir rek'atın eklenmesi, nâfile namazların çift sayılı rek'atlar şeklinde kılınmasının meşru olmasından dolayıdır. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 2/112) Kılmakta olduğu namaz akşam namazı ise kalktığı rek'atın secdesini yapmamışsa, yukarıda olduğu gibi geri oturup sehiv secdesi yaparak namazını tamamlar. Eğer kalktığı rek'atın secdesini yapmışsa bu durumda namazı dört rek'at olarak kılmış olur. Kıldığı namaz bu hâliyle nâfileye dönüşmüş olacağından akşam namazının farzını yeniden kılar.

353. Farz namazların ilk oturuşunda tahiyyât okunduktan sonra "Allahümme salli alâ Muhammed" demek sehiv secdesi gerektirir mi?

Namazda, unutarak bir rüknün geciktirilmesi, tekrarlanması, bir vâcibin terk edilmesi veya geciktirilmesi hâlinde; noksanlığın telafi edilmesi için sehiv secdesi yapılması vâciptir. Farz namazların ilk oturuşunda tahiyyât okunduktan sonra kalkılması gereken bir namazda "Allahümme salli alâ Muhammed" diyen kişi İmam-ı Âzam'a göre farz olan kıyamı geciktirdiği için sehiv secdesi yapar; böylece namazı tamam olur. İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre bu durumda sehiv secdesi gerekmez. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/164)

354. İmam farz namazların ilk iki rek'atında Fâtiha'dan sonra bir sûre veya âyet okumamışsa ne yapması gerekir?

Namazların ilk iki rek'atında Fâtiha'dan sonra Kur'ân'dan bir miktar daha okumak (zamm-ı sûre) vâciptir. Vâciplerin kasten terk edilmesi günahtır, unutarak terk edilmesi veya geciktirilmesi ise günah olmaz,

fakat namazın sonunda sehiv secdesi yapılması gerekir. Buna göre bir imam dört veya üç rek'atlı farz namazların ilk iki rek'atında, Fâtiha'dan sonra bir sûre veya bir miktar âyet okumamışsa, bu sûre veya âyetleri üçüncü ve dördüncü rek'atlarda Fâtiha'dan sonra okusa da okumasa da sehiv secdesi yapması gerekir. Çünkü namazdaki bir vâcibi geciktirmiş veya terk etmiştir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/166; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/74)

355. Farz namazların üçüncü ve dördüncü rek'atında sûre veya âyet okuyana sehiv secdesi gerekir mi?

Farz namazların, üçüncü veya dördüncü rek'atında Fâtiha sûresinden sonra, bir sûre veya âyet okunması sünnete aykırıdır. Ancak yanılarak sûre okunduğunda farz olan rükû ve secdenin geciktirilmesine sebep olsa da kıyam, kıraat mahalli olduğu için bu durumda sehiv secdesi yapmak gerekmez. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 2/102)

356. Sehiv secdesini yapmayı unutan kişinin ne yapması gerekir?

Yapılması gereken sehiv secdesini yanılarak veya unutarak terk eden bir kimse, eğer selâm verdikten sonra gülmek, konuşmak, yönünü kıbleden çevirmek gibi namaza aykırı bir işte bulunursa veya sehiv secdesi yapmaya vakit kalmaz ise bu kimseden sehiv secdesi düşer. Namazı iade etmesi de gerekmez. Ancak namaza aykırı bir davranışta bulunmadan secdeyi hatırlarsa hemen secde eder. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/174)

357. Namazın dışında veya namazda tilavet secdesi nasıl yapılır?

Kur'ân-ı Kerîm okunurken secde âyetlerini okuyan veya dinleyen kimsenin tilavet secdesi yapması vâciptir. Secde âyeti okuyan kişi namazda değilse, ister âyeti okur okumaz, ister daha sonra kalkıp secdeyi yapar. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/75)

Namaz kılan kişinin namazda secde âyeti okuması hâlinde secde âyetinden sonra üç âyetten daha fazla okumayıp, rükûya eğilecekse, tilavet secdesine niyet ederek rükûya gider. Yapmış olduğu bu rükû, aynı zamanda tilavet secdesi yerine de geçer. Şayet üç âyetten daha fazla okuyacaksa, tilavet secdesine niyet ederek doğrudan secdeye gider ve bir defa secde yaptıktan sonra ayağa kalkıp kaldığı yerden kıraate devam eder. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/133)

Tilavet secdesi, namaz değilse de; taharet, kıbleye dönmek, niyet etmek, avret yerlerinin örtülü olması gibi namazda aranan şartlar tilavet secdesinde de aranır. Ancak tilavet secdesinde iftitâh tekbiri sünnettir.

Tilavet secdesi yapacak kişi, ellerini kaldırmadan doğrudan doğruya "Allahu ekber" diyerek bir kere secdeye gidip üç defa "Sübhâne rabbiye'l- a'lâ" dedikten sonra yine "Allahu ekber" diyerek secdeden kalkar. Böylece tilavet secdesi tamamlanmış olur. Yani tilavet secdesinden sonra teşehhüt miktarı oturmak ve selâm yoktur.

Tilavet secdesini gerektiren âyetleri işiten kişinin, hemen secde yapmaya fırsatı yok ise "Semi'nâ ve eta'nâ ğufrâneke Rabbenâ ve ileyke'l-masîr" demesi müstehaptır. O anda yapamadığı secdeyi daha sonra yapar. (Şürünbülâlî, *Merâkı'l-felâh*, 190)

358. Radyo, televizyon ve internet gibi araçlardan Kur'ân-ı Kerîm dinlerken secde âyeti geçerse tilâvet secdesi yapmak gerekir mi?

Radyo, televizyon, internet ve diğer teknolojik araç ve platformlardan Kur'ân-ı Kerîm'i dinleme esnasında secde âyeti geçtiğinde tilâvet secdesi yapılması gerekir.

NAMAZLA İLGİLİ DİĞER KONULAR

359. Vakit namazlarının sünneti ile farzı arasında başka bir şeyle meşgul olmanın sakıncası var mıdır?

Vakit namazlarının farzı ile sünneti arasında herhangi bir ihtiyaç olmaksızın konuşmak, bir şey yemek veya içmek gibi namaza aykırı bir davranışta bulunmak Hanefî mezhebindeki tercih edilen görüşe göre namazın sevabını azalttığından tenzihen mekruh olur. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 2/53; Tahtâvî, *Hâşiye*, 313) Ancak namazların sünneti ile farzı arasında tesbih, zikir ve Kur'ân-ı Kerîm tilavetinde bulunmak yahut sünnetin evde kılınması hâlinde mescide gidinceye kadar geçen zaman, fasıla (ara verme) sayılmadığı için bunları yapmakta bir sakınca yoktur.

360. Farz ve sünnet namaz arasında abdest bozulursa önceki kılınan namazın iadesi gerekir mi?

Namaz, iftitâh tekbiri ile başlayıp selâm ile sona erer. Bu ikisi arasında namazın sıhhat şartlarından olan bir hususun eksik bırakılmaması gerekir. Mesela abdestli olmak, namazın şartlarından olduğu gibi bu hâlin namazın sonuna kadar devamı gerekir. Ancak selâm vererek bir namaz tamamlandığında, daha sonra meydana gelecek durumlar kılınmış olan namazı etkilemez.

361. Kâbe'nin içinde namaz kılınır mı?

Hz. Peygamber (s.a.s.), Kâbe'nin içerisine girip namaz kılmıştır. (Buhârî, Hac, 51,52 [1598, 1599], Salât 30 [397]; Müslim, Hac, 388-394 [1329]; Muvatta', Hac, 193) Dolayısıyla Kâbe'nin içinde kılınan namaz geçerlidir. Zira Kâbe'den maksat, bina değil binanın üzerinde bulunduğu yer ve alandır. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/254) Kâbe'nin içinde namaz kılan kimse istediği yöne dönebilir.

362. Kılınış bakımından kadınların namazı ile erkeklerin namazı arasında ne gibi farklar bulunmaktadır?

Erkeklerle kadınların namaz kılış biçimlerinde birtakım farklılıklar vardır. Bu farklılıklar bazı rivâyetlere ve sahâbe uygulamasına dayanmaktadır.

Namazlarda kadınların erkeklerden ayrıldığı hususlar şunlardır:

a) Kendi başlarına namaz kılacak erkekler, ezân okurlar, kâmet getirirler. Kadınlar ise ezân okumaz ve kâmet getirmezler.

b) İftitâh (başlangıç) tekbirini alırken elleri kaldırmak sünnettir. Erkekler ellerini, başparmaklar kulak yumuşaklarına değecek şekilde kaldırırlar. Kadınlar ise el parmaklarının uçları omuzları hizasına gelecek kadar kaldırırlar.

c) Namazda erkekler, ellerini göbeklerinin altında bağlarlar, sağ ellerini sol elleri üzerine koyup sağ elleri ile sol bileklerini kavrarlar. Kadınlar ise ellerini göğüsleri üzerinde bağlarlar, sağ ellerini sol elleri üzerine halka yapmaksızın koyarlar.

d) Erkekler, rükû durumunda dizlerini dik ve sırtlarını düz tutarlar. Kadınlar ise sırtlarını erkekler gibi düz tutmazlar, biraz meyilli bulundururlar.

e) Erkekler, secdede kollarını ve uyluklarını karınlarından uzak tutarlar ve kollarını yere değdirmezler. Kadınlar ise secdede karınlarını uyluklarına yapıştırıp kollarını yanlarına temas ettirirler.

f) Tahiyyâta oturuşta ve secde aralarında erkekler sol ayaklarını sağa doğru yatırarak üzerlerine otururlar ve sağ ayaklarının parmak uçlarını kıbleye doğru dikerler. Kadınlar ise ayaklarını sağ taraflarına yatık bulundurarak yere otururlar. (Serahsî, *el-Mebsût*, 1/25; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/53; İbn Nüceym, *el-Bahr*, 1/320)

363. İş yerinde namaz kılmasına müsaade edilmeyen kimse namazını îmâ ile kılabilir mi?

Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Allah herkesi ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef tutar."* (el-Bakara, 2/286) buyrulmaktadır. Bu âyete dayanılarak *"Tâat, tâkata göredir."* (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/76) şeklinde temel bir ilke ortaya konmuştur. Asıl olan, namazın şartlarının ve rükûnlarının eksiksiz bir şekilde yerine getirilmesidir. Baş ile işaret edilerek (îmâ ile) namaz kılınması, ancak normal şekilde namaz kılmanın mümkün olmadığı hâllerde caizdir. Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Eğer yere secde edebiliyorsan et. Yere secde edemiyorsan başın ile îmâ et. Secde için îmâ yaparken, başını rükû için eğdiğinden daha aşağı eğ."* (Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 3/345) buyurmuştur. Namazların îmâ ile kılınması, ancak hastalık durumunda başvurulması gereken bir yol olarak ele alınmış ve fıkıh kitaplarında "hastanın namazı" konusu içerisinde incelenmiştir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 1/212)

İş yerinde namaz kılınmasına müsaade edilmemesi ise kişinin namaz kılma kudretini değil, kudreti olduğu hâlde fiilen namaz kılma imkânını ortadan kaldırmaktadır. Sağlığı yerinde olduğu hâlde fiilen namaz kılma imkânı bulamamak, îmâ ile namaz kılmayı caiz kılan durumlar arasında yer almamaktadır. Bu sebeple namaz kılmasına izin verilmeyen bir ortamda bulunan kimse namazını îmâ ile kılamaz.

Böyle bir ortamda çalışan kimsenin, öncelikle ibadetlerini rahatça yerine getirebileceği başka bir iş araması uygun olur. Böyle bir iş bulamaz da mevcut işinden ayrıldığı takdirde kendisi ya da bakmakla yükümlü

olduğu kimselerin maişetini karşılayamama durumu ile karşı karşıya kalırsa, mümkünse namazlarını usûlüne göre cem ederek kılar. Yani, öğle ile ikindiyi, ya ikindiyi öne alarak öğle vaktinde, ya da öğleyi geciktirerek ikindi vaktinde; akşam ile yatsıyı da akşamı yatsı vaktine geciktirerek veya yatsıyı akşam vaktine alarak (cem ederek/birleştirerek) kılabilir. Fakat bunun istisnai bir hüküm olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır. Eğer bu da mümkün değilse ilk fırsatta kılmak üzere kazaya bırakabilir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) de savaş nedeniyle kılamadığı namazı daha sonra kaza etmiştir. (Buhârî, Cihad, 98 [2931])

364. Mesai içerisinde kılınan vakit namazından dolayı kul hakkı çiğnenmiş olur mu?

Din ve vicdan özgürlüğünün bir boyutu da ibadet hakkıdır. İnanç özgürlüğünün devamı olarak, bir dine inanan kimse, o dinin gereklerini yerine getirebilme hakkına da sahiptir. Bu hakkı suistimal etmeden kılınan namazda kul hakkı ihlal edilmiş olmaz.

365. Bir kimse namaz kılmayan eşinden dolayı sorumlu mudur?

İslam'a göre her fert, kendi yaptıklarından sorumludur. Başkalarının yaptıklarından sorumlu değildir. Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez. Günah yükü ağır gelen kimse onun taşınması için yardım çağrısında bulunsa -çağrılan yakını bile olsa- o yükten hiçbir şeyi başkası üzerine alamaz."* (Fâtır, 35/18) buyrulur. İslam, her insanın bir iradesi ve seçme hürriyeti bulunduğunu ve bunun sonucu olarak yaptıklarından sorumlu olacağını bildirmiştir. *"Herkes kazandığı karşılığında rehindir."* (et-Tûr, 52/21); *"Her kim zerre kadar iyilik yapmışsa onu görür, kim de zerre kadar kötülük yapmışsa onu görür."* (ez-Zilzâl, 99/7-8); *"O (Allah) yaptığından sorumlu değildir. Onlar ise sorumlu tutulacaklardır."* (el-Enbiyâ, 21/23) mealindeki âyetler buna delildir.

Bir Müslüman, ibadetlerini yerine getirmezse bunun hesabını Allah'a verecektir. Diğer Müslümanlara düşen ise ona nasihat etmek ve telkinlerde bulunmaktır. İnsanın emr-i bi'l-ma'rûfa en yakınlarından, ailesinden başlaması esastır. Nitekim Hz. Peygamber'e (s.a.s.) de böyle emredilmiştir. rabbimiz ona tebliği emrederken, *"(Önce) en yakın akrabanı uyar."* (eş-Şu'arâ, 26/214) buyurmuştur. Hadis-i şerifte de her Müslümanın

yönetimindekilerden sorumlu olduğu belirtilmiştir. (Buhârî, Cum'a, 11 [893]; Müslim, İmâre, 20 [1829]) Eşlerin birbirlerine ve çocuklarına karşı, maddî konularda olduğu gibi manevî alanlarda da sorumlulukları vardır. Bu sorumluluk, dinin gereklerini öğretmek ve telkin etmektir. Zira Allah Teâlâ, Hz. Muhammed'e (s.a.s.) hitaben şöyle buyurur: *"Ailene namazı emret; kendin de ona sabırla devam et. Senden rızık istemiyoruz; (aksine) biz seni rızıklandırıyoruz. Güzel sonuç, takva iledir."* (Tâhâ, 20/132)

Bir kimse, namaz kılmayan eşine, beş vakit namazını vakti içinde eda etmesi için namazın maddî ve manevî faydalarını güzellikle anlatmalı, onu geçmişteki ihmalkârlığından ötürü tövbeye davet ederek namaz kılmaya iknaya çalışmalıdır. Güzellikle yapılacak tavsiyelere rağmen, eşin namaz kılmamasının sorumluluğu tamamen kendisine yani kılmayana aittir.

CENAZE İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

366. Cenaze namazının hükmü nedir?

Cenaze namazı, farz-ı kifâyedir. Müslümanların ölen din kardeşlerine karşı yerine getirmeleri gereken dinî vecibelerin başında cenaze namazının kılınması ve bunun için gerekli hazırlıkların yapılması gelmektedir.

Kadın olsun erkek olsun yalnız bir kişinin bu namazı kılmasıyla farz yerine getirilmiş olur. Cenaze namazı, Allah'a senâ, Resûlullah'a (s.a.s.) salât ve ölü için duadan ibarettir. Tebük seferine geçerli bir mazereti olmadığı hâlde çıkmayan münafıklarla ilgili olarak şöyle buyrulmaktadır: *"Onlardan ölen hiçbirinin (cenaze) namazını kılma ve kabrinin başında durma. Çünkü onlar Allah'ı ve Resûlü'nü inkâr ettiler ve fasık olarak öldüler."* (et-Tevbe, 9/84) Bu âyet, cenaze namazının farz oluşuna işaret etmektedir. Ayrıca Resûlullah (s.a.s.), bir Müslümanın ölümü üzerine, *"Bir din kardeşiniz vefat etmiştir. Kalkın, onun cenaze namazını kılın."* (Müslim, Cenâiz, 66 [952]; bk. Buhârî, Cenâiz, 54 [1320]) buyurmuştur.

367. Cenaze namazını kılmanın belli bir vakti var mıdır? Cenazenin defni geciktirilebilir mi?

Cenaze namazının kılınması için belirli bir vakit yoktur. Günün her saatinde cenaze namazı kılınabilir. Ancak zorunlu olmadıkça kerâhet vakitlerinde kılınması uygun değildir. (Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 293 [831]) Hazırlanmış olan bir cenazeyi bekletmeksizin namazını kılıp çabukça defnetmek daha uygundur. (Tirmizî, Salât, 127 [171]; Cenâiz, 73 [1075]) Bununla beraber, daha çok cemaatin katılması, ölen kişinin akraba, eş, dost ve komşuları gibi hukuku bulunan insanlara ölüm haberini duyurup son görevlerini yapmak üzere cenaze merasiminde bulunabilmelerinin sağlanması amacıyla cenaze bir süre bekletilebilir.

368. Cenaze namazı nasıl kılınır?

Cenaze namazı rükû ve secdesi olmayan bir namazdır; rükünleri kıyam ve tekbirlerdir. Cenaze namazında iftitâh (başlangıç) tekbiriyle birlikte dört tekbir bulunmaktadır. Selâm vermek vâciptir. Sünnetleri ise Allah'a hamd ve sena etmek, Resûlullah'a (s.a.s.) salât ve selâm getirmek, hem vefat eden kişi hem de Müslümanlar için dua etmekten ibarettir.

Cenaze namazı kılmak için cenazeye karşı ve kıbleye yönelik olarak saf bağlanır ve niyet edilir. İmam ve cemaat tekbir alarak ellerini bağlarlar "ve celle senâük" cümlesiyle birlikte "Sübhâneke" duasını okurlar. Ardından, eller kaldırılmadan tekbir alınır ve "Salli-Bârik" duaları okunur. Tekrar eller kaldırılmaksızın tekbir alınır. Bilenler cenaze duasını (Tirmizî, Cenâiz, 38 [1024-1025]) bilmeyenler ise dua niyetiyle "Fâtiha" sûresini (Tirmizî, Cenâiz, 39 [1026]) veya başka bir duayı okurlar. Dördüncü tekbirden sonra sağa ve sola selâm verilir. Böylece namaz tamamlanmış olur.

Cenaze namazında taharet, kıbleye yönelmek, setr-i avret (vücudun örtülmesi gereken yerlerini örtmek) ve niyet gibi şartlara riâyet edilir. Namazı kılınacak cenazenin Müslüman olması, yıkanıp kefenlenmiş olması, cemaatin önünde olması gerekir. Ayrıca Hanefî ve Mâlikîlere göre bedeninin tamamı veya yarıdan fazlası yahut başı ile birlikte en az yarısı bulunmalıdır. Şâfiîlere göre ise kişi ölüp de bir tek uzvu bulunsa bile cenaze namazı kılınır. Nitekim ashâb, ölen ve sadece eli bulunan bir sahabînin namazını kılmıştır. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/32) Canlı olarak doğup ölen çocuk yıkanır ve cenaze namazı kılınır. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/159)

369. Cenaze namazında tekbirlerin fazla veya eksik alınması hâlinde ne yapılmalıdır?

Cenaze namazı rükû ve secdesi olmayan bir namazdır; rükünleri kıyam ve tekbirdir. Cenaze namazında iftitâh tekbiriyle birlikte dört tekbir bulunmaktadır. Selâm vermek ise vâciptir. Sünnetleri ise Allah'a hamd ve sena etmek, Resûlullah'a (s.a.s.) salât ve selâm getirmek, hem ölüye hem de Müslümanlara dua etmekten ibarettir.

İmam dörtten fazla tekbir alırsa cemaat ona uymaz, imamla selâm vermiş olmak için onun selâm vermesini bekler. Fakat imam unutarak tekbirleri eksik alır ve selâm verirse, imamın namazı bozulmuş olacağından cemaat kendi başına dördüncü tekbiri alsa bile namaz sahih olmaz. Bu durumda namaz yeniden kılınmalıdır.

Cenaze defnedildikten sonra namazın eksik tekbirle kılındığının anlaşılması hâlinde defin üzerinden uzun bir zaman geçmemişse namaz kabir üzerine kılınır. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/313-315)

370. Birden fazla cenaze için tek bir namaz kılınabilir mi?

Birden fazla cenaze hazır olduğunda, bunların namazlarını ayrı ayrı kılmak daha uygun ise de hepsi için tek bir namaz kılmak da yeterlidir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 2/65; Mehmed Zihni, *Ni'met-i İslam*, 591)

371. Vefat eden kişiye birden fazla cenaze namazı kılınabilir mi?

Cenaze namazı bir defa kılınmakla farz yerine getirilmiş olur. Bu nedenle, tekrar kılınması gerekmez. Ancak cenaze namazında bulunamayan kişiler, daha sonra münferit olarak veya ayrı bir cemaatle tekrar kılabilirler. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), cenaze namazında hazır bulunamadığı Ümmü Sa'd için daha sonra cenaze namazı kılmıştır. (Tirmizî, Cenâiz, 47 [1037])

372. Gıyâbî cenaze namazı kılınabilir mi?

Aslolan, namazının kılınabilmesi için cenazenin hazır bulunmasıdır. Bununla birlikte hazır olmayan cenaze için de namaz kılınabilir. Nitekim Resûlullah (s.a.s.), Habeş Kralı Necâşî'nin vefatını haber vermiş, sonra da onun cenaze namazını kıldırmak üzere cemaatin önüne geçmiş, ashâb da arkasında saf tutmuştur. (Buhârî, Cenâiz, 54 [1318]; Müslim, Cenâiz, 63 [951]) Olayda

hazır bulunan Câbir b. Abdullah (r.a.) şöyle demiştir: *"Resûlullah* (s.a.s.) *, Necâşî'nin (gıyâbında) cenaze namazını kıldırdı. Ben de ikinci saftaydım."* (Buhârî, Cenâiz, 54 [1320]) Yine, Resûlullah'ın (s.a.s.) Uhud şehitleri (Buhârî, Cenâiz, 72 [1344]) ve kendisine haber verilmeden defnedilen cenazeler için de gıyâbî cenaze namazı kıldığı bilinmektedir. (Buhârî, Cenâiz, 55 [1321])

373. Cenaze namazı ayakkabı ile kılınabilir mi?

Bütün namazlarda olduğu gibi cenaze namazında da namaza mâni olan pisliklerin giderilmesi (necasetten taharet) şarttır. Buna göre cenaze namazı kılacak kimsenin ayakkabısında namaza engel bir pislik yoksa namazını ayakkabısıyla kılmasında dînen bir sakınca yoktur. Nitekim Resûlullah (s.a.s.), ayakkabıları ile cenaze namazına durmuş, Cebrâil'in ayakkabılarına pislik bulaşmış olduğunu haber vermesi üzerine onları çıkarmıştır. (Ebû Dâvûd, Salât, 89 [650])

374. Cenaze namazına katılan kadınların saf düzeni nasıl olmalıdır?

Cenaze namazına katılan kadınların bir zorunluluk olmadıkça erkeklerle aynı safta bulunmaları uygun görülmemiştir. Bu itibarla kadınların, hangi namaz olursa olsun, erkeklerle birlikte namaz kıldıkları takdirde, erkeklerin arkasında durmaları gerekir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), namaz saflarını önce erkekler, sonra erkek çocuklar, en arkada da kadınlar olmak üzere düzenlemiştir. (Müslim, Mesâcid, 266 [658]) Sünnete uygun olan bu usûl olmakla birlikte kadınların erkeklerin arasında cenaze namazı kılmış olmaları bu namazın geçerliliğini etkilemez. Çünkü cenaze namazı rükûsu ve secdesi olan tam bir namaz olarak değerlendirilmemiştir. Bununla birlikte kadınların böyle bir davranışta bulunması mekruhtur.

375. Cenaze namazı cami içerisinde kılınabilir mi?

Cenaze namazı bir mazeret bulunmadıkça cami dışında kılınır. Ancak yağmur, çamur, soğuk gibi bir mazeret bulunması durumunda camide kılınmasında bir sakınca yoktur. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/165)

Şâfiîlere göre camiyi kirletme endişesi yoksa bu namazın camide kılınması, müstehaptır. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 5/213) Sa'd b. Ebî Vakkâs vefat ettiği zaman Hz. Âişe kendisinin de cenaze namazı kılabilmesi için cenazenin

mescide getirilmesini istemiş ancak sahabîler onun bu isteğini hoş karşılamamıştı. Bunun üzerine Hz. Âişe, *"İnsanlar ne çabuk unutuyorlar! Resûlullah (s.a.s.), Süheyl b. Beydâ'nın cenaze namazını mescidde kılmıştı."* (Müslim, Cenâiz, 99 [973]) demiştir.

376. Cenaze namazı teyemmüm ile kılınabilir mi?

Cenaze namazı, şartları bakımından diğer namazlar gibidir. Bu namazda, taharet, kıbleye yönelmek, setr-i avret ve niyet gibi şartlara riâyet edilir. Cenaze namazının abdestsiz olarak kılınması caiz değildir. Ancak kişi abdest ile meşgul olduğu takdirde cenaze namazını kaçıracak ise teyemmüm ederek cenaze namazını kılabilir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/21)

377. İntihar edenin cenaze namazı kılınır mı?

Can, Allah'ın kula verdiği bir emanettir. Başkasının canına kıymak nasıl günah ise kişinin kendi canına kıyması da aynı şekilde büyük bir günahtır. Hz. Peygamber (s.a.s.) pek çok hadisinde intihar etmenin ne denli büyük bir günah olduğunu ve intihar edenin karşılaşacağı cezayı haber vermiştir. O, bir hadislerinde şöyle buyurmaktadır: *"Her kim kendini bir dağdan aşağı atıp intihar ederse, bu kimse cehennem ateşi içinde ebedî olarak kendisini yüksekten aşağıya bırakır olacaktır. Her kim zehir yudumlar da kendisini öldürürse, o kimse de zehri elinde, cehennem ateşi içinde ebedî o zehri içer olacaktır. Her kim de kendisini kesici ve delici bir aletle öldürürse, o da kullandığı aleti kendi karnına vurur ve yarar hâlde ebedî cehennem ateşinde kalacaktır."* (Buhârî, Tıb, 56 [5778]) Hadiste, intihar eden kimsenin âhirette göreceği şiddetli ve kalıcı azabın kendi fiilinin sonucu olduğu etkileyici bir dille anlatılmaktadır.

İslam âlimleri, hadisteki ebedî azap kaydının, intiharı helal sayarak kendi canına kıyanlar için söz konusu olduğunu veya uzun süreli azap anlamında mecazî bir ifade olduğunu belirtmişlerdir. (Aynî, *'Umde*, 21/292)

Yüce Allah'ın emanet olarak lütfettiği hayatı O'nun razı olmadığı bir tarzda sonlandırma anlamına gelen intihar eyleminin salim akılla gerçekleştirilemeyeceği açıktır. Ancak kişinin cinnet hâlinde iken canına kıymış olacağı varsayılarak bağışlanması için Allah'a dua edilir. Nitekim âlimler, *"Her 'lâ ilahe illallah' diyenin cenaze namazını kılınız."* (Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 12/447[13622]) hadisinin genel anlamından hareketle, kelime-i

şehâdet getiren herkesin cenaze namazının kılınacağını söylemişlerdir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/417; Nevevî, *el-Mecmû'*, 5/211; İbn Rüşd, *Bidâye*, 1/239)

CENAZE VE KABİRLE İLGİLİ DİĞER KONULAR

378. Cenaze için salâ vermenin hükmü nedir?

Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde salâ okunduğuna dair kaynaklarda herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Bununla birlikte ölüm haberinin çeşitli yollarla duyurulması sünnettir. Nitekim Resûlullah'ın (s.a.s.), Necâşî'nin vefatını ashâbına haber verdiği (Buhârî, Cenâiz, 4 [1245]), kendisine bildirilmeden defnedilen bir cenaze için de *"Bana neden haber vermediniz*?" (Buhârî, Cenâiz, 5 [1247]) diye serzenişte bulunduğu rivâyet edilmiştir. Zorunlu olduğu inancı taşımaksızın cenazeyi duyurmak amacıyla salâ vermekte sakınca yoktur.

379. Cenazeyi yıkamanın hükmü nedir? Yıkanmadan defnedilmiş cenazenin kabirden çıkarılıp yıkanması gerekir mi?

Müslüman cenazesinin yıkanması ve kefenlenmesi farz-ı kifâyedir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/300, 306, 318; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/91-93) Bu görev bazı Müslümanlar tarafından yerine getirildiği takdirde diğerlerinden sorumluluk kalkar. Herhangi bir sebeple yıkanmadan defnedilen cenaze, defin işlemi bittikten sonra yıkanmak amacıyla mezardan çıkarılmaz. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/207-208)

380. Cenaze nasıl kefenlenir? Cenaze kefenlenmeden elbisesiyle gömülebilir mi?

Cenazenin yıkanmasından sonra, usûlüne uygun olarak hazırlanmış bezlerle sarılıp örtülmesine kefenleme (tekfin) denir. Cenazenin kefenlenmesi, Müslümanların üzerine farz-ı kifâyedir. Kefenleme, geride kalanların vefat eden mümine karşı cenaze namazı ile birlikte yerine getirecekleri son görevlerden biridir. Nitekim Resûl-i Ekrem (s.a.s.), *"Sizden birisi (ölen) din kardeşinin cenazesinin teçhiz* ve *tekfinini üstlendiği zaman bu işi güzelce yapsın."* (Müslim, Cenâiz, 49 [943]; İbn Mâce, Cenâiz, 12 [1474]) buyurmuştur.

Kefenleme, erkekler için gömlek, izâr ve lifâfe olmak üzere üç parça; kadınlar için bunlara ilaveten, başörtüsü ve göğüs örtüsü olmak üzere beş parça bez ile yapılır.

Yeterli kefen örtüsü bulunamaması hâlinde erkekler için izâr ve lifâfe olmak üzere iki parça; kadınlar için de bunlarla birlikte başörtüsü olmak üzere üç parça bez ile yetinilir. Bunların da bulunamaması hâlinde ise vücudun bütününü örtecek bir bez yeterli olur. (Müslim, Cenâiz, 44 [940]) Bu durumda kadın ve erkeğin kefenlenmesi arasında fark yoktur.

Kefenin parçalarından biri olan gömlek, cenazeyi boyundan ayaklara kadar; 'izâr' baştan ayaklara kadar örten iki bezdir. 'Lifâfe' ise baştan ayağa kadar örten bez olup kefenin en üstüne gelen parçasıdır. Bu, ayak ve baş tarafından bağlanması için biraz daha uzundur.

Kefenin beyaz renkli pamuk bezinden olması daha faziletlidir. Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Ölülerinizi beyaz kefenle kefenleyiniz"* (İbn Mâce, Cenâiz, 12 [1472]) buyurmuştur.

İslam'a göre ölü kefenlenmeden üzerindeki elbiseyle gömülemez. Ancak Allah yolunda savaşırken şehit düşen kimse bundan müstesnadır. Hem dünya hem de âhiret bakımından şehit sayılanlar kefenlenmez, namazları kılındıktan sonra kanlı elbiseleriyle defnedilir, zira onların kefenleri, üzerlerindeki elbiseleridir.

381. Cenazenin bulunduğu yerde Kur'ân okunabilir mi?

Hanefîlere göre yıkanıncaya kadar cenazenin bulunduğu odada Kur'ân okunması mekruhtur. Başka bir yerde okunmasında sakınca yoktur. Cenaze yıkandıktan sonra yanında da okunabilir. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/157; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/193-194) Şâfiîlere göre definden önce Kur'ân okunması mekruhtur. (Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 2/438)

382. Yıkanıp kefenlendikten sonra cenazenin yüzünü açıp bakmak caiz midir?

Cenaze yıkanıp kefenlendikten sonra yüzünün açılarak yakınlarının ve dostlarının ona son kez bakmaları veya öpmeleri caizdir. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Osman b. Maz'ûn (r.a.) (Ebû Dâvûd, Cenâiz, 40 [3163]) ve oğlu İbrahim vefat ettiğinde (Buhârî, Cenâiz, 43 [1303]) böyle yaptığı bilinmektedir. Aynı şekilde Hz. Peygamber (s.a.s.) vefat ettiğinde Hz. Ebû

Bekir'in (r.a.) de onun yüzünden örtüyü kaldırdığı, sonra da üzerine kapanıp, iki kaşının arasını hürmetle öptüğü ve ağlamaya başladığı hadis kaynaklarında nakledilmektedir. (Buhârî, Cenâiz, 3 [1241])

Kadın cenazenin yüzüne mahremi olan erkekler ve kadınların bakmaları caiz ise de mahremi olmayan erkeklerin herhangi bir zaruret bulunmadıkça bakmaları mekruh görülmüştür. Erkek cenazenin yüzüne kadınların bakmasında ise bir sakınca yoktur. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/304-305; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/46)

383. Kişi öldüğü yerden başka bir yere götürülüp defnedilebilir mi?

Kişinin, öldüğü yerin kabristanına defnedilmesi müstehaptır. İstisnalar olmakla birlikte sahâbe-i kiram genellikle vefat ettikleri yerlerde defnolunmuşlardır. Ancak cesedin bozulmasından endişe edilmiyorsa cenazenin başka bir şehre veya memlekete taşınmasında ve oraya defnedilmesinde dinî açıdan bir sakınca yoktur. Nitekim ashaptan Sa'd b. Ebî Vakkâs ve Saîd b. Zeyd'in (r.a.) Medine'nin dışında bulunan Akik denilen yerde vefat ettiği ve Medine'de defnedildiği rivâyet edilmiştir. (Muvatta', Cenâiz, 31; Aliyyü-kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye*, 2/60)

384. Bir mezara birden fazla cenaze defnedilir mi?

Normal şartlarda bir kabre, yalnız bir cenaze defnedilir. Zaruret hâlinde bir kabre birden çok cenaze konulabilir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) Uhud şehitleri için böyle bir uygulama yapmıştır. Fakat bu durumda cenazelerin arası toprak vb. bir şeyle ayrılmalıdır. (İbn Mâze, *el-Muhît*, 2/193)

Önce defnedilmiş olan cenaze, tamamen çürüyüp toprak hâline gelmedikçe, bir zaruret olmaksızın kabrin açılması ve bu kabre ikinci bir cenazenin defni caiz değildir. Cenaze çürüyüp toprak hâline geldikten sonra, aynı kabre başka bir cenaze defnedilebilir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/381; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/96; Nevevî, *Ravza*, 2/140; Mehmed Zihni, *Ni'met-i İslam*, 602)

Cesedin ne kadar sürede çürüyeceği konusu, toprağın cinsine ve bölgenin iklimine göre değişir. Önceki cesedin çürüdüğüne dair zann-ı gâlip hâsıl olunca aynı kabre ikinci bir cenaze defnedilebilir. Daha önce defnedilen cenazenin çürüdüğü kanaatiyle mezar açıldığında çürümeyen bazı kemikler bulunursa, bu kemikler bir tarafa çekilip araya topraktan bir set yapmak suretiyle ikinci cenaze defnedilebilir.

385. Çok katlı mezar yapılması dinen uygun mudur?

Yer darlığı ve ekonomik zaruretler nedeniyle, bölümleri birbirinden beton kapak veya toprak tabakayla ayrılmış katlı mezarlar yapılmasında ve bunlara cenaze defnedilmesinde dinen bir sakınca yoktur.

386. Defnedilmiş cenaze kabirden çıkarılıp başka bir yere nakledilebilir mi?

Kabrin olduğu yerden yol geçmesi, su altında kalması veya bulunduğu yerin başkasına ait olup sahibinin orada cenaze defnine izin vermemesi gibi zorunlu bir durum olmadıkça defnedilen cesedin başka bir mezarlığa nakledilmek üzere çıkarılması dinen caiz değildir. (İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 2/237-238; Şürünbülâlî, *Merâkı'l-felâh*, 227; Mehmed Zihni, *Ni'met-i İslam*, 436)

Ölenin vasiyetinin bulunması, mezarın yakınları tarafından ziyaret edilmesinin zor olması, yolunun olmaması gibi hususlar ise kabrin nakli için geçerli mazeret sayılmaz.

387. Kıbleye yönelik olarak defnedilmediği sonradan anlaşılan bir cenaze için herhangi bir işlem yapılır mı?

Cenazenin yüzü kıbleye gelecek şekilde sağ tarafına yatırılarak defnedilmesi sünnettir. Ancak bilmeyerek kıble dışında bir istikamete doğru defnedilen cenaze olduğu gibi bırakılır. Zira meşru bir mazeret bulunmaksızın kabrin açılması caiz değildir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/238)

388. Ameliyatla kesilen bacak veya kol gibi vücut azalarının defin işlemi olur mu?

Herhangi bir sebeple bir kimsenin kesilen veya kopan kolu ya da ayağı, temiz bir bez parçasına sarılır, namazı kılınmaksızın mezarlığa veya uygun bir yere gömülür. (Tahtâvî, *Hâşiye*, 575)

389. Gayrimüslim bir kimse Müslüman mezarlığına veya Müslüman bir kimse gayrimüslim mezarlığına defnedilebilir mi?

Ölen bir kimsenin, kendi dininden olan kimselerin mezarlığına gömülmesi genel bir uygulamadır. Bu, ölü ile ilgili işlemler konusunda her dinin kendine has uygulamaları bulunmasından kaynaklanır. Ölünün yıkanıp kefenlenerek defnedilmesi, kabir ziyareti ve ölüye dua gibi İslamî

gelenekte var olan uygulamaların sürdürülebilmesi ve dinî kültürün bu alanda ayakta tutulabilmesi açısından Müslüman mezarlarının diğer inanç sahiplerinin mezarlarından ayrı alanlarda bulunması önem arz etmektedir. Nitekim tarih boyunca Müslümanlar bu konuda hassas davranmışlar, Müslüman mezarlarının başka inançtan olanların mezarları ile karışmamasına özen göstermişlerdir.

Bununla birlikte Müslümanlar arasında yaşayan bir gayrimüslimin ölümü hâlinde kendi din mensuplarının gömüldüğü bir mezarlık yoksa ve başka yere nakli de mümkün değilse, cenazesi Müslüman mezarlığının uygun bir yerine defnedilebilir. Tıpkı bunun gibi bir Müslüman da gayrimüslim bir toplum içinde ölür ve defnedilecek bir Müslüman mezarlığı bulunamazsa, cenazesi gayrimüslim mezarlığının diğer mezarlardan ayrı uygun bir yerine defnedilebilir. Bununla birlikte azınlık olarak yaşayan Müslümanlar, bulundukları ülkelerde cenazelerini defnedebilecekleri bir kabristan tahsisi gayretinde olmalıdırlar.

390. Ölüyü tezkiye etmenin anlamı ve hükmü nedir?

Ölen kimsenin, iyi bir mümin olduğuna Müslümanların şahitlik etmelerine tezkiye denir. Her Müslüman, öldüğünde hakkında güzel şehadette bulunulacak bir hayat yaşamaya çalışmalıdır. Bununla birlikte ölünün, tanıyanlarının güzel şahitliklerinden yararlanacağı umulur. Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Bir Müslüman öldüğünde yakın komşularından dört hane halkı kendisi için 'Bu adam hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyoruz' diye şehadet ettiklerinde, Allah Teâlâ şöyle buyurur: 'Ey müminler! Sizin bildiğinizi, bu ölü haklındaki şehadetinizi kabul ettim, sizin bilmediğiniz kusurlarını da ben affettim.'"* (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/242 [13565])

Tezkiye için cenaze namazından önce veya sonra, "Bu kişiyi nasıl bilirsiniz?" şeklindeki soruya, iyi olarak bilinen kişiler için "iyi biliriz" diye şahitlik etmek, kötü olarak bilinen kişiler için susmak, tanınmayan kimseler için ise "Allah rahmet eylesin" demek uygun olur. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Ölülerinizi iyilikleriyle anınız, kötülüklerinden bahsetmeyiniz."* (Ebû Dâvûd, Edeb, 49 [4900]; Tirmizî, Cenâiz, 34 [1019]) buyurmuştur.

391. Telkin nedir, nasıl yapılır ve dinî hükmü nedir?

Telkin, ölmek üzere olan kişiye kelime-i tevhidi; definden sonra ise kabri başında ölüye iman esaslarını hatırlatmaya denir.

Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Ölmek üzere olanlara 'lâ ilahe illallah' demeyi telkin ediniz."* (Müslim, Cenâiz, 1, 2 [916, 917]) buyurmuştur. Ölüm döşeğindeki kişilerin sağ tarafı üzerine çevrilerek yüzü kıbleye gelecek şekilde yatırılması müstehaptır. Aklî melekeleri yerinde olup konuşma yeteneğini kaybetmemiş kişiye kelime-i tevhid telkin edilir. Telkinin amacı hastanın hayata veda ederken tevhid inancını hatırlamasına yardımcı olmaktır. Telkin sırasında "kelime-i tevhid" ve "kelime-i şehâdet" söylemekle yetinilmeli; kişi, söylemeye zorlanmamalıdır. Hz. Peygamber (s.a.s.), ölmek üzere olan kişinin yanında Yasin sûresini okumayı da teşvik etmiştir. (Ebû Dâvûd, Cenâiz, 24 [3121])

Ayrıca definden sonra kalabalık dağılınca, orada kalan bir kişinin kabrin başında ölüye hitaben iman esaslarını hatırlatması şeklindeki telkin bazı âlimlerce meşru görülmemekle birlikte, mükellef olduktan sonra vefat eden kimsenin kabrinin başında bunun yapılabileceğini söyleyen âlimler de vardır. (bk. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, 2/104-105; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/157)

392. Ölen bir kişi, hayatta olanların hâllerinden haberdar olabilir mi?

Hz. Peygamber'in (s.a.s.), Bedir savaşında müşrik ölülerine seslendiği, onlarla konuştuğu ve onların, kendisini duyduklarını haber verdiği (Buhârî, Cenâiz, 86 [1370]; Müslim, Cenâiz, 9 [921]); yine kabir ziyaretinde bulunanların orada medfun bulunan ölülere selâm vermelerini tavsiye ettiği, ayrıca kendisinin de Baki' kabristanına giderek orada medfun bulunanlara selâm verdiği (Müslim, Cenâiz, 102 [974]) sabittir. Yine rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.), dünyada yaşayanların yapmış oldukları amellerin ölmüş akraba ve yakınlarına gösterileceğini ve iyi amellerine sevinip kötü amellerine de üzüleceklerini haber vermiştir. (Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 4/129 [3887]) Bazı İslam âlimleri, bu hadislere dayanarak, ölülerin hayatta olanların hâllerinden Allah'ın izin verdiği ölçüde haberdar olabileceklerini ifade etmişlerdir.

393. Gayrimüslimlerin cenaze törenlerine katılmak dinen uygun mudur?

Müslümanlar sadece taziyede bulunmak ve teselli vermek gibi insani amaçlarla gayrimüslimlerin cenaze törenlerine katılabilirler. Ancak böyle bir merasime katılan kişinin, diğer dinlere ait dua, ibadet ve benzeri dinî ayin ve merasimlerin icrasına katılması ve gayrimüslim ölüler için rahmet dilemesi caiz değildir. Resûlullah (s.a.s.) amcası Ebû Tâlib ölüm döşeğinde iken ona "Lâ ilahe illallah" kelimesini telkin etmiş, iman etmemesi üzerine, *"Allah'a yemin ederim ki senin için af ve mağfiret dilemek bana yasaklanmadığı müddetçe, senin için muhakkak Allah'tan mağfiret dileyeceğim."* buyurmuştur. Bu olay üzerine gayrimüslimler için bağışlanma dilemeyi yasaklayan Tevbe sûresinin 113. âyet-i kerîmesi inmiştir. (Buhârî, Cenâiz, 80 [1360])

394. Müslümanın cenaze merasimine gayrimüslimler katılabilir mi?

Müslümanların cenaze merasimine gayrimüslimlerin katılmalarında dinî açıdan bir sakınca yoktur.

395. Taziyenin hükmü nedir?

Taziye, ölünün yakınlarının üzüntüsünü paylaşarak onları teselli edici, rahatlatıcı sözler söylemektir. Hz. Peygamber (s.a.s.), başına bir felaket gelen kimseyi ziyaret etmekle ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"Felakete uğrayan bir kimseye 'geçmiş olsun' ziyaretinde bulunan kimseye, felakete uğrayan kişiye verilecek sevabın mislî verilir."* (Tirmizî, Cenâiz, 71 [1073]) Aynı şekilde cenaze yakınlarına taziyede bulunmayı tavsiye ederek, *"Her kim çocuğunu kaybeden bir kadına başsağlığı ziyaretinde bulunursa, o kimseye Cennet'te bir elbise giydirilir."* (Tirmizî, Cenâiz, 74 [1076]) buyurmuştur.

Ölü yakınlarının acılarını tazelememek için taziye üç günden sonraya bırakılmamalıdır. (İbn Hacer, *Feth*, 3/146) Taziyede bulunan şahıs, ölünün yakınlarına sabır ve metanet diler, cenaze için hayır duada bulunur. (Nesâî, Cenâiz, 120 [2088])

396. Ölen kişinin arkasından ağlamanın ve yas tutmanın hükmü nedir?

Ölen kişinin arkasından ağlamak, Allah'ın lütfettiği merhamet duygusunun bir tezahürüdür. Hz. Peygamber (s.a.s.) de oğlu İbrahim ölünce ağlamış, yine ölmek üzere olan torunu kendisine haber verilince, gözlerinden yaşlar gelmiştir. Sebebi sorulunca da *"Bu, Allah'ın rahmetidir, onu kullarının kalplerine koymuştur. Allah, ancak merhametli olan kullarına merhamet eder."* (Buhârî, Cenâiz, 43 [1303]; Müslim, Cenâiz, 11,12 [923, 924]; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 28 [3125]) buyurmuşlardır. Ancak ölüm olayından sonra arkada kalanların bağırıp çağırarak, üstlerini başlarını yırtarak ağlamaları caiz değildir. Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Musibete uğradığında yakasını-paçasını yırtan, yüz ve yanaklarına vuran, câhiliye işlerine çağıran kimseler bizden değildir."* (Ebû Dâvûd, Cenâiz, 29 [3128]); *"Elleri ile yüzüne vuran, yüzünü tırmalayan, yakasını-paçasını yırtan, kendisinin helâk olması ve belaya uğraması için dua eden kadını/kişiyi Allah rahmetinden uzak etsin."* (İbn Mâce, Cenâiz, 52 [1584]) buyurmuştur.

397. Cenaze sahiplerinin, merasime katılanlara yemek vb. ikramlarda bulunması uygun mudur?

Bir yakınını kaybetmenin üzüntü ve sıkıntısı içinde olan cenaze sahiplerinin, taziye için gelen misafirlere yemek hazırlayıp sunması ilave bir telaş ve sıkıntıya sebep olacağından mekruh görülmüştür. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/240) Bunun yerine komşular veya yakınlarının, cenaze sahiplerine ve uzaktan gelenlere ikramda bulunmaları sünnettir. (Tirmizî, Cenâiz, 21 [998])

Cenaze sahiplerinin mezarlıkta veya evde helva, ekmek gibi şeyler dağıtmalarının ise dinî bir dayanağı yoktur. Dinî bir gereklilik olarak görmeden yapılmasında bir sakınca olmayacağı söylenebilirse de bu tür uygulamaların kısa süre sonra cenazeyle ilgili bir dinî hüküm olarak algılanması tehlikesi bulunmaktadır. Dolayısıyla bu ikramlar dinî bir zorunluluk olarak yapılırsa, bid'at ve hurafe sayılır.

398. Cenaze geçerken orada bulunanların ayağa kalkmasının hükmü nedir?

Dinimize göre Müslüman olsun olmasın, bütün insanlar saygıdeğerdir. Kur'ân-ı Kerîm'de insanın bu yönüne atıf yapan âyetler vardır. (el-İsrâ, 17/70) İnsan hayattayken olduğu gibi ölümünden sonra da saygıya layıktır. Bu sebeple gerek ölüm sonrası henüz defnedilmeden gerekse defnedildikten sonra kabirde iken insanın bu saygınlığına aykırı davranışlardan kaçınmak gerekir. Hz. Peygamber (s.a.s.), yanından geçen bir cenaze için ayağa kalkmış, orada bulunanların kendisine bunun bir Yahudi cenazesi olduğunu haber vermeleri üzerine, *"O da bir insan değil miydi?"* (Buhârî, Cenâiz, 49 [1312]; Nesâî, Cenâiz, 46 [1921]) buyurmuştur. Konu ile ilgili bir başka hadis ise şöyledir: *"Cenaze gördüğünüzde, geçinceye kadar ayakta durunuz."* (Buhârî, Cenâiz, 47 [1308]) Dolayısıyla cenaze geçerken mümkünse ayağa kalkılması sünnete uygun olur.

399. Cenazenin yıkanması ve defni konusunda yapılan vasiyet bağlayıcı mıdır?

Sağlığında kendisini belirli bir kimsenin yıkamasını, cenaze namazını kıldırmasını ve defnetmesini yahut da belirli bir yere defnedilmesini vasiyet eden kişinin, bu vasiyeti bağlayıcı değildir. (bk. *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/163) Ancak ölünün yakınları, dilerlerse bu vasiyeti yerine getirebilirler.

400. Ölen eşin vücuduna bakmanın ve cenazesini yıkamanın hükmü nedir?

Kadının ölen kocasını yıkayabileceği konusunda İslam âlimleri arasında icma vardır. Kocanın ölen eşini yıkaması hususuna gelince;

Hanefîlere göre eşlerden herhangi birisi vefat ettiğinde aralarındaki nikâh bağı sona erer. Ancak eşlerin birbirine bakma ve birbirini yıkaması meselesinde kadınla erkeğin durumunu farklı değerlendirmişlerdir. Şöyle ki; ölüm iddeti bekleyen kadının, kocasının bedenine bakmasını ve onu yıkamasını caiz görmüşler; erkeğin ise ölen hanımının sadece ellerine ve yüzüne bakabileceğini, fakat onu yıkayamayacağını ifade etmişlerdir. (Kâsânî, *Bedâ'i'*, 1/304-305) Çünkü erkek iddet beklemek zorunda olmadığından evliliğin koca açısından sona erdiği kabul edilmektedir. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 2/111)

Şâfiî mezhebine göre ise nikâhın doğurduğu sonuçların bir kısmı, ölümle son bulmadığından koca, ölen eşini yıkayabilir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/12) Ayrıca Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre de kocanın hanımını yıkaması caizdir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/390)

Sonuç olarak, kadının iddet süresince vefat eden kocasını yıkayabileceği konusunda ittifak vardır. Ayrıca Hanefî mezhebi dışındaki mezhepler, kocanın da vefat eden eşinin cenazesini yıkayabileceği görüşündedir. Dolayısıyla erkek olsun kadın olsun eşin, ölen eşinin eline ve yüzüne bakabileceği gibi gerektiğinde bedenine de bakabileceği ve cenazesini yıkayabileceği görüşü ile amel edilebilir.

401. Yapılan hayrın veya okunan Kur'ân'ın sevabı ölen kimseye bağışlanabilir mi?

Yapılan ibadetin ve hayırların sevaplarının başkasına bağışlanması caizdir. Kişi, okuduğu Kur'ân-ı Kerîm'in, yaptığı hatmin ve işlediği bir hayrın sevabını başkasına bağışlayabilir. İster sağ ister ölmüş olsun, kendisine sevap bağışlanan kimsenin, bundan yararlanacağı umulur. Zira Hz. Peygamber'in (s.a.s.) cenazeye Fâtiha sûresini okuduğu ve tavsiye ettiği, (İbn Mâce, Cenâiz, 22 [1495, 1496]) yine Abdullah bin Ömer'in (r.a.) ölülerin ruhuna Bakara sûresinden okunabileceğini güzel gördüğü rivâyet edilmektedir. (Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 4/93 [7068]) Başkası tarafından bağışlanan sevapla, bir kimsenin bizzat yapması gereken ibadet borçları ödenmiş olmaz ise de bunlar iyilik ve sevaplarının çoğalmasına ve derecesinin yükselmesine vesile olabilir.

Benî Seleme kabilesinden bir adam, annesi ve babası öldükten sonra, onlara bir iyilik yapıp yapamayacağını sorduğunda, Hz. Peygamber (s.a.s.) *"Evet, onlara rahmet dilemek,* onlar *için istiğfâr etmek, vasiyetlerini yerine getirmek, akrabaları ile ilgilenip onlara karşı üzerine düşeni yapmak, dostlarına hürmet edip ikramda bulunmaktır."* (Ebû Dâvûd, Edeb, 128 [5142]; İbn Mâce, Edeb, 2 [3664]) şeklinde cevap vermiştir.

Annesinin aniden öldüğünü, şayet konuşabilseydi sadaka verilmesini vasiyet edeceğini zannettiğini belirterek, onun adına sadaka verirse sevabının kendisine ulaşıp ulaşmayacağını soran sahabiye; *"Evet, ulaşır. Onun namına sadaka ver."* (Buhârî, Vesâyâ, 19 [2760]; Müslim, Zekât, 51 [1004]) buyurmuşlardır.

402. Ölünün ardından yapılan yedinci, kırkıncı ve elli ikinci gecesi gibi uygulamaların dinî dayanağı var mıdır?

Ölen bir Müslümanın usûlüne göre yıkanıp kefenlenmesi ve cenaze namazının kılınarak defnedilmesi farzdır. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/300, 306, 318) Bunun dışında yapılması gereken yedinci, kırkıncı ve elli ikinci gün merasimi veya duası gibi zaman ve şekle bağlanmış bir görev yoktur. Bunların hiçbir dinî dayanağı da bulunmamaktadır. Bu itibarla söz konusu günlerde ölüye yönelik merasimler düzenlenmesi bid'attır; *"Her bid'at da dalalettir."* (Müslim, Cum'a, 43 [867]; Ebû Dâvûd, Sünnet, 6 [4606]) Ancak sevabı ölen kimsenin ruhuna bağışlanmak üzere her zaman hayr-u hasenât yapılabileceği gibi çeşitli vesilelerle dua da edilebilir. (bk. Buhârî, Vesâyâ, 19 [2760]; Müslim, Zekât, 51 [1004])

403. Devir ve ıskatın dinimizde yeri var mıdır?

Iskat, kişinin sağlığında çeşitli sebeplerle eda edemediği oruç, kurban, adak, keffâret gibi dinî mükellefiyetlerinin, ölümünden sonra fidye ödenerek düşürülmesi, böylece o kişinin bu tür borçlarından kurtulması anlamını taşır. Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Oruca gücü yetmeyenler bir yoksul doyumu fidye öder."* (el-Bakara, 2/184) buyrulmaktadır. Bu âyete göre oruca dayanamayan veya mazeretleri sebebiyle Ramazan'da ve diğer zamanlarda oruç tutmaktan aciz kalan kimselerin, her bir oruç günü için fidye ödemeleri gerekir. Fakihlerin çoğunluğu, bu âyet-i celîledeki oruç yerine fidye ödenmesi hükmüne illet olan vasfın "acz" olduğuna hükmederek, mazeretli veya mazeretsiz oruç tutmamış ve kaza etmeden vefat etmiş olan kimselerin oruç borçları için de fidye ödeneceğini, hatta bu kimselerin bu konuda vasiyette bulunmaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Oruç tutmaktan aciz olma yönüyle ölen kişinin durumu, mazeret sebebiyle oruç tutamayan kimselerin durumuna kıyas edilebilir. Ölenin bu konuda vasiyeti varsa, bu kıyas hükmü daha da kuvvet kazanmış olur. Vasiyet yoksa mirasçılar bunu yapmaya mecbur değildir. Ölen kişi miras bırakmamışsa veya bıraktığı mal yetmezse kendi mallarından bağış (teberru) olarak da verebilirler. Oruç için bu şekilde yapılacak ıskat, dinî hükümlere uygundur.

Namazların ıskatına gelince; bir kişinin namaz borçlarının fidye ile ödenebileceğine dair Kur'ân ve Sünnet'te ne bir delil ne bir işaret vardır.

Bu itibarla fidye ile namaz borçlarının düşeceği söylenemez. Ancak ihtiyaç sahiplerine yapılacak yardımlar ölü adına yapılmış sadaka gibi olacağından günahların bağışlanmasına ve Allah'ın affının tecellisine vesile olacağı umulur. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de ***"Şüphesiz, iyilikler kötülükleri giderir."*** (Hûd, 11/114) buyrulmuştur. Ancak belli bir miktar paranın fakire verilmesi ve onun da güya hamiyetli davranarak aldığı parayı veren kişiye hibe etmesi ve ödenmesi gereken meblağ tamamlanıncaya kadar bu kabul ve hibe işinin tekrar ettirilmesi demek olan "devir" uygulamasının aklî ve naklî hiçbir mesnedi yoktur.

İmkânlar dâhilinde fakirlere sadaka vermek, hayır işleri yaptırmak, hayır kurumlarına yardımda bulunmak geride kalanların ölüler için yapabilecekleri en uygun davranışlardır. Fakat ölenin vârisleri arasında çocukların bulunması hâlinde (ölenin vasiyeti dışında) bunların mallarından ıskat veya tasadduk yapılarak mağdur edilmeleri caiz değildir. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 4/117; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/240-241)

Şâfiî mezhebindeki ağırlıklı görüş, namaz veya adanmış itikâf borcuyla ölen kimsenin yakınlarının ölen adına bu ibadetleri ifa etmesinin de fidye vererek bu borçları düşürmesinin de sahih olmadığı yönündedir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 6/372)

404. Cenazenin defin esnasında alkış tutulması, slogan atılması ve ıslık çalınması caiz midir?

Cenazenin ardından kabre kadar gitmek sünnettir. Hz. Peygamber, Müslümanın Müslüman üzerindeki haklarını sayarken cenazeyle alakalı görevleri de saymıştır. Cenaze merasimlerinin ölen bir Müslüman'a yapılması gereken son bir vazife olması yanında, yaşayanlara ölümü hatırlatmak, âhireti düşünerek ibret almalarını sağlamak gibi amaçları vardır. Bu nedenle cenaze törenlerinde bağırıp çağırmak, yüksek sesle ağlamak, alkışlamak, slogan atmak, ıslık çalmak, zılgıt çekmek, tezahürat yapmak caiz değildir. İslam âlimleri, bu tür davranışlar bir yana, cenaze merasimlerinde yüksek sesle tekbir getirmeyi dahi mekruh kabul etmişlerdir. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/162) Bu itibarla cenaze merasiminde hazır bulunanların cenazeyi sükûnet ve vakarla takip etmeleri gerekir. Bu, ölen kimseye gösterilecek saygının da bir gereğidir.

405. Cenazeye çelenk veya çiçek göndermek dinî açıdan uygun mudur?

Cenaze merasimlerine çelenk veya çiçek gönderilmesinin ya da kabirlere konulmasının ölüye hiçbir faydası yoktur. Öte yandan bu tür harcamalar, yerinde bir harcama olmadığından israftır. Bu itibarla çelenk için sarf edilecek paranın, sevabı ölenin ruhuna hediye edilmek üzere, hayır kurumlarına veya fakirlere bağışlanması uygun olur.

406. Kabir veya türbe yaptırmanın hükmü nedir?

Kaybolmalarını önlemek üzere, gösteriş ve israftan uzak kalarak kabir yapılmasında, mezarların başuçlarına, üzerinde ölenin kimliğini belirleyen ifadelerin yer aldığı sade bir taş ve benzeri levhaların yerleştirilmesinde dinen bir sakınca yoktur. Sahabîlerden Osman b. Maz'ûn (r.a.) ölünce cenazesi o günkü Medine'nin dışında gömülmüştü. Resûlullah (s.a.s.), Osman'ın mezar yerini belli edecek bir taş istemiş ve getirilen taşı mezarın başına koyunca, *"Bununla, kardeşimin kabrini işaretliyorum, ailemden ölenleri bunun yanma defnedeceğim."* (Ebû Dâvûd, Cenâiz, 63 [3206]) buyurmuştur.

Ancak kabirlerin bir-iki karıştan yüksek yapılması, üzerlerine bina veya kubbe inşa edilmesi; kabir taşlarına kimlik bilgilerinin ötesinde aşırı övgü sözlerinin; ölümden ve kaderden şikâyet eden ifadelerin yazılması uygun görülmemiştir.

407. Kabir ziyaretinin âdâbı nedir?

Mezarlıkların ziyaret edilmesi, bu vesileyle ölümün hatırlanması ve orada yatanlardan ibret alınması dinimizin tavsiye ettiği hususlardandır.

Kabir ziyaretinde bulunan kişi, âhireti hatırlamalı, dünyanın geçici olduğunu ve bir gün kendisinin de öleceğini düşünmelidir. Hz. Peygamber (s.a.s.), geceleri Baki' kabristanına gelir ve *"Müminler yurdunun sakinleri, sizlere selâm olsun. İnşaallah biz de size katılacağız. Bizler ve sizler için Allah'tan afiyet dilerim; Allah'ım, Baki' kabristanında bulunanları bağışla."* (Müslim, Cenâiz, 102 [974]) diye dua ederdi. Kabir ziyaretinde bulunan kişinin ölü için dua etmesi ve Kur'ân okuyarak sevabını orada bulunanların ruhlarına bağışlaması uygun olur.

Ancak kabir ve türbe ziyaretlerinde İslam'ın özüne ve tevhid anlayışına ters düşen, itikâdî bakımdan da zararlı olan tutum ve davranışlardan uzak durmak gerekir. Kabrin başında yüksek sesle ağlayıp gürültü yapmak, kabrin parmaklık ve taşlarını öpmek, onlara sarılıp ağlamak İslam ile bağdaşmaz. Türbelerde yatan kişileri beşer üstü varlıklar olarak görmek; bu zatların duaları kabul ettiğine, ilâhî kudretlerinin olduğuna inanmak doğru olmadığı gibi bir kısım ihtiyaç ve dilekleri onlara arz etmek, kendilerinden medet ummak, bu ziyaretleri dinî bir vecibe gibi telakki etmek; bez bağlamak, mum yakmak, kurban kesmek, şeker vb. yiyecek maddeleri dağıtarak onlardan yardım dilemek gibi davranışlarda bulunmak da tevhid dini olan İslam'la bağdaşmaz. Ölen kişilerden medet ummak ve onlardan bazı şeyler beklemek iman açısından tehlikeli bir davranıştır.

408. Kadınlar kabir ziyaretinde bulunabilirler mi?

Bütün Müslümanlar kabir ziyaretinde bulunabilirler. Hz. Peygamber (s.a.s.), cahiliye alışkanlıklarının devam ettiği dönemde kabir ziyaretini bir ara yasaklamış, ancak bunu daha sonra serbest bırakarak, *"Size kabir ziyaretini yasaklamıştım. Artık kabirleri ziyaret edebilirsiniz. Çünkü bu size âhireti hatırlatır."* (Müslim, Cenâiz, 106, 108 [976, 977]; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 81 [3235]) buyurmuştur. Bu itibarla kadınlar da kabirleri ziyaret edebilirler. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), çocuğunun kabri başında ağlamakta olan bir kadına sabır tavsiye etmiş, onu ziyaretten menetmemiştir. (Buhârî, Cenâiz, 7 [1252], Ahkâm, 11 [7154]; Müslim, Cenâiz, 15 [926])

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kabirleri çok ziyaret eden kadınlara beddua ettiğini bildiren hadisler (Tirmizî, Cenâiz, 61 [1056]; İbn Mâce, Cenâiz, 49 [1574]), kabir ziyaretinin yasak kılındığı dönemle ilgilidir. Büyük hadis bilgini Tirmizî, ilgili hadisi zikrettikten sonra şöyle demektedir: *"Bir kısım ilim adamlarının görüşü şudur: Kabirleri ziyaret eden kadınlara beddua içeren hadisler, kabir ziyaretine izin verilmesinden önce idi. Kabir ziyaretine izin verilince, bu izin kadınlar ve erkekleri kapsayan bir genellik ifade eder."* (Tirmizî, Cenâiz, 61)

409. Kadınlar âdet hâlinde iken kabir ziyareti yapılabilir mi?

Kadınların özel hâllerinde iken kabir ziyareti yapmalarını yasaklayan bir âyet veya hadis yoktur. Bu sebeple kadınların bu hâlde iken kabir ziyareti yapmaları, dua etmeleri ve dua niyetiyle ezberden dua âyetlerini okumaları caizdir.

410. Kabir üzerine oturmak günah mıdır?

İnsanın dirisi saygın olduğu gibi ölüsü de saygındır. Dolayısıyla ölülere saygı duyulması ve saygısızlık anlamı taşıyan davranışlardan kaçınılması gerekir. Bu itibarla zaruret olmadığı sürece, mezarların üzerinden geçilmesi ve kabirlerin üzerine oturulması dînen uygun bir davranış değildir. Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Sizden birinizin ateş üzerine oturup da bu ateşin elbisesini yakması, kabir üzerine oturmasından daha iyidir."* (Müslim, Cenâiz, 96 [971]) buyurmuşlardır. Ancak kabrin kenarına oturulmasında bir sakınca yoktur.

411. Kabirlerin üzerinden yol geçirilebilir mi?

Bir kabristan ne kadar eski olursa olsun bir zaruret olmadıkça yine kabristan olarak korunması gerekir. Böyle bir kabristanı satmak, üzerine bina ve benzeri şeyler yaparak içinde bulunan ölü kemiklerini başka bir mezarlığa nakletmek caiz değildir. Ancak başka bir alternatif olmaması sebebiyle, umumun yararına oradan yol geçirilmesi gibi kamunun kaçınılmaz bir ihtiyacını giderme zarureti varsa, bu ihtiyacı gidermek için mezarlar başka bir yere nakledilebilir. Nitekim kamuya ait olan bir yer ya da mal, yararı yine kamuya dönük olmak üzere gerektiğinde satılabilir ya da değiştirilebilir. (Zeylaî, *Tebyîn*, 3/331) Mezarlıktan yol geçirmek de bu çerçevede değerlendirilebilir.

FETVALAR

FETVALAR

ZEKÂT VE SADAKA-İ FITIR

ZEKÂT VE SADAKA-İ FITIR

ZEKÂTIN MAHİYETİ, HÜKMÜ VE ZEKÂTA TÂBİ MALLAR

412. Zekât nedir?

Zekât, dinen zenginlik ölçüsü kabul edilen miktarda (nisap) mala sahip olan kimselerin Allah rızası için muayyen kişilere vermesi gereken belli miktarı ifade eder. Zekâtın farz olması için; malların nisaba ulaşması yanında nâmî (hakikaten ya da hükmen üreyici/artıcı) olması, sahip olunduğu andan itibaren üzerinden bir yıl geçmesi, bir yıllık borcundan ve aslî ihtiyaçlardan fazla olması gerekir.

Nisap, zekâtla yükümlü olmak için esas alınan zenginlik ölçüsüdür. Bu ölçü, altında yirmi miskal (80.18 g), devede beş, sığırda otuz, koyun ve keçide kırk adettir.

Zekâtın kimlere verileceği Kur'ân-ı Kerîm'de ayrıntılı şekilde açıklanmış (et-Tevbe, 9/60), nisabı da hadislerde belirtilmiştir. (Buhârî, Zekât, 32, 38, 56 [1447, 1454, 1484]; Müslim, Zekât, 1-6 [979-980]) Buna göre temel ihtiyaçları dışında nisap miktarı mala sahip olan kişinin, yukarıda belirtilen diğer şartlar da yerine gelmişse bu mallarının zekâtını vermesi gerekir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/4-6.)

413. Zekâtın farz kılınmasındaki hikmetler nelerdir?

Hicretin ikinci yılında Medine'de farz kılınmış olan zekât, Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok âyette namaz ile birlikte zikredilmiş (el-Bakara, 2/43, 110; el-Hac, 22/78; en-Nûr, 24/56); Hz. Peygamber (s.a.s.) de bunun İslam'ın temel ibadetlerinden biri olduğunu bildirmiştir. (Buhârî, Zekât, 1 [1395-1398]; Müslim, Îmân, 31 [19]) Zekât malî bir ibadet olup ferdi ve toplumsal manada birçok hikmet ve faydayı kendisinde barındırmaktadır.

Öncelikle zekât, alan açısından çok önemlidir. Zira zekât vasıtasıyla muhtaç kişilerin temel ihtiyaçları karşılanır. Bu yönüyle zekât ibadeti toplumsal barışa ve dayanışmaya da büyük katkı sağlamaktadır. Zekât zengin ile fakir arasında gönül köprülerinin kurulmasına vesile olur.

Sevgili Peygamberimizin, "*Zekât, İslam'ın köprüsüdür.*" (Taberânî, *Mu'cemü'l-evsât*, 8/380 [8937]) hadis-i şerifi de bu noktaya işaret etmektedir. Zekât vesilesiyle insanlar birbiriyle kaynaşır aralarında sevgi ve saygıya dayalı bir huzur ortamı oluşur.

Zekât vermek kişiyi kalben, ruhen ve manen arındırır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmaktadır: *"Onların mallarından zekât al ki onları temizleyesin ve arındırasın…"* (et-Tevbe, 9/103); *"…Eğer namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, peygamberlerime iman eder ve onları destekler, bir de Allah için karz-ı hasende bulunursanız andolsun ki sizin günahlarınızı örterim ve sizi mutlaka altından ırmaklar akan cennetlere koyarım…"* (el-Mâide, 5/12) Bir başka âyet-i kerîmede ise *"…Rahmetim her şeyi kapsamıştır. Onu, bana karşı gelmekten sakınanlara, zekâtı verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım."* (el-A'râf, 7/156) buyrulmaktadır.

Zekât veren kimse Allah'ın kendisine bahşettiği malından infakta bulunmak suretiyle kulluk şuuruna ve bilincine kavuşur. Başa kakmadan ve gönül incitmeden ifa edeceği bu ibadet sayesinde kişi içindeki mal sevgisini ve dünya hırsını dizginler. Böylelikle zekât, kişideki cimrilik hastalığını ortadan kaldırır.

İnsanoğlu mala karşı gerçekten hırslıdır. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) *"Âdemoğlunun iki vadi dolusu malı olsa mutlaka bir üçüncüsünü ister. Onun gözünü ancak toprak doyurur."* (Buhârî, Rikâk, 10 [6436]; Müslim, Zekât, 116 [1048], 119 [1050]) buyurmuştur. Ancak kişi zekât vermek suretiyle malın, mülkün ve servetin gerçek sahibinin Allah olduğu inancını pratiğe dökmüş olur. Böylelikle ideal kulluk bilincine ulaşıp, hırstan, gururdan, bencillik ve kibirden uzaklaşmış olur.

Zekât veren kimse diğer insanlara karşı şefkatli ve merhametli olur. Kalbinin katılığından şikâyet eden bir sahabiye Peygamber Efendimiz (s.a.s.), "*Eğer kalbinin yumuşamasını istiyorsan fakiri yedir, yetimin başını okşa!*" (Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, 13/389 [10523]) şeklinde cevap vermiştir.

Zekât, veren açısından bir borç, alan açısından da bir haktır. Kur'ân-ı Kerîm müminlerin mallarında hem isteyebilen hem de istemekten utanan yoksul için belli bir hak olduğunu ifade etmektedir. (bk. ez-Zâriyât, 51/19; el-Meâric, 70/24-25) Çünkü insan servet elde ederken içerisinde yaşadığı toplumun imkânlarını kullanır.

Zekât sayesinde, toplum olarak elde edilen ve üretilen maddî değerlerin belirli kişilerin ellerinde toplanmasına engel olunur. Bu sayede sosyal adaletin sağlanması ve refahın geniş kitlelere yayılmasına katkıda bulunulur. Ayrıca bu sayede, ekonomik sıkıntı yaşayan kişiler ihtiyaçlarını, bir sömürü aracı olan faizli borca girmeden karşılama imkânı bulurlar.

414. Zekât kimlere farzdır? Geçerli olmasının şartları nelerdir?

Zekât ibadeti ile ilgili şartlar, zekâtın bir kimseye farz olmasının ve verilen zekâtın geçerli olmasının şartları şeklinde iki ayrı başlık altında ele alınır.

Bir kimseye zekâtın farz olması için o kimsenin Müslüman, akıl sağlığı yerinde, ergenlik çağına gelmiş ve hür olması, (Kâsânî, *Bedâ'i,* 2/4-6) bir yıllık borcundan ve aslî ihtiyaçlarından fazla hakikaten ya da hükmen artıcı nitelikte "nisap miktarı" mala sahip olması gerekir. Artıcı nitelikte olmakla kastedilen, malın sahibine gelir, kâr, fayda temin etmesi yahut kendiliğinden çoğalma ve artma özelliğine sahip bulunmasıdır.

Zekâtın farz olması için ayrıca nisap miktarı mal ya da servete sahip olduktan sonra üzerinden bir kamerî yılın geçmesi ve yılsonunda da nisap miktarını koruması gerekir. (Kâsânî, *Bedâ'i,* 2/13 vd.; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/467) Yıl içerisindeki artış ve düşüşlere itibar edilmez. Zekât bu süre dolmadan önce de verilebilir. (Kâsânî, *Bedâ'i,* 2/50-51)

Zekâtın geçerli olmasının şartlarına gelince, öncelikle "niyet" şarttır. Zekât bir ibadet olduğu için niyetsiz yerine getirilemez. (Kâsânî, *Bedâ'i,* 2/40; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 2/478) Ayrıca fakire verilmesi ve teslimi demek olan "temlik" de şarttır. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/39) Yemek hazırlayıp yedirmek gibi ibâha denilen yollarla fakire zekât verilmiş olmaz.

415. Havaic-i asliyye (temel ihtiyaçlar) nelerdir?

İslam kişiyi güç yetirebileceği yükümlülüklerle sorumlu kılmıştır. Bu nedenle zekât ve diğer bazı mali yükümlülüklerle mükellef olmak için temel ihtiyaçlardan (havâic-i asliyye) fazla bir mala sahip olma şartı aranmıştır. Havâic-i asliyye; kişinin kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin bir yıllık temel ihtiyaçlarıdır.

Hangi malların temel ihtiyaç maddesi sayılacağı ve bunun ölçüsünün ne olduğu hususu kişiye, zamana, şartlara ve çevreye göre değişir.

Bununla birlikte İslam bilginleri temel ihtiyaç maddeleriyle ilgili birtakım genel, açık ve objektif ölçüler getirmişlerdir. Temel ihtiyaçların bu ölçüler ışığında toplumun ortak değerlerine ve toplumdaki asgari geçim ve hayat standartlarına göre belirlenmesi gerekir.

Buna göre temel ihtiyaçlar; barınma, yiyecek, giyecek, sağlık ve güvenlik giderleri, ulaşım, eğitim, ev eşyası, meslek ve üretim için kullanılan arsa, bina, makine ve aletler ile elektrik, su, yakıt, aidat vb. cari giderlerdir.

416. Zekât hesaplanırken hangi borçlar düşülür?

Zekât vermekle yükümlü olan kişi, elindeki zekâta tâbi olan malından kul haklarına müteallik borçlarını düşer. Hanefî mezhebinin genel görüşüne göre ödeme günü gelmiş veya gelmemiş olan borçlar bu konuda aynı hükme tâbidir. Ancak Hanefîlerden bir kısım âlimlerin görüşüne göre sadece vadesi gelmiş olarak birikmiş ve alacaklısı tarafından talep edilen borçlar düşülür; henüz ödeme günü gelmemiş olan borçlar düşülmez. Zira bu tür veresiye borçlar genellikle alacaklıları tarafından istenmez; ödeme günü gelmiş olan borçlar istenir. (Kâsânî, *Bedâ'i,* 2/6)

Şâfiî mezhebinin meşhur olan görüşüne göre ise hiçbir borç, zekâta tâbi olan malların hiçbirisinden düşülmez, dolayısıyla borçluluk hâli zekât vermeye engel değildir. (Nevevî, *el-Mecmû',* 5/344)

Günümüzde ödeme planı uzun bir takvime bağlanmış olan ve ileriki yıllarda düzenli olarak ödenecek olan kamu, TOKİ, kooperatif, kredi türü borçlar, bütünüyle zekât malından düşülmemelidir. Zira bu ödeme takvimleri 10-20 yıllık çok uzun vadeleri kapsamakta ve insanlar bu borçları hemen o yılda ödeme durumuyla karşı karşıya kalmamaktadırlar.

Bu bakımdan kişinin elinde bulunan zekâta tâbi mallardan, sadece o zekât yılına ait olan birikmiş borçlar, vadesi o yıl içinde dolmuş veya dolacak olan ve dolayısıyla o zekât yılı içinde hemen ödenmesi gereken borçlar düşülmelidir. Zira zekât, yıllık bir ibadettir.

417. İhtiyaç için kullanılan araç-gereç ve malzemelere zekât düşer mi?

Sanat ve mesleğin icrası için gerekli olan araç-gereç, makine ve malzemeler, aslî ihtiyaçlar kapsamında yer alır. Dolayısıyla bunların zekâtının verilmesi gerekmez. Ancak kişinin kendi mesleğinin icrası için değil de ticaret için üretilen veya alınıp satılan araç-gereç, malzeme ve makinelerin zekâtının verilmesi gerekir. (Zeylaî, *Tebyîn,* 1/253; *el-Fetâva'l-Hindiyye,* 1/172)

418. Babası ile birlikte oturan kimse zekât ile mükellef midir?

İslam'da mülkiyetin şahsiliği esastır. Buna göre bir kimse babasıyla birlikte oturuyor olsa bile zekâta tâbi nisap miktarı mala sahip ise zekât ile mükelleftir. Ancak babası ile mallarını ayırmamışlar da ortak kazanıp ortak harcıyorlarsa, bu takdirde ellerindeki birikim üzerinde tasarruf yetkisine sahip olan kişi zekâtla yükümlü olur.

419. Büluğ çağına ermemiş zengin çocukların malından zekât vermek gerekir mi?

Bir kimsenin zekâtla mükellef olması için âkil ve bâliğ olması gerekir. (Kâsânî, *Bedâ'i,* 2/4-5) Bu bakımdan Hanefîlere göre zengin de olsa bulûğ çağına girmemiş çocukların mallarından zekât vermek gerekmez. Ancak çocuklara ait tarım arazilerinden elde edilen tarım ürünlerinin öşrü yani zekâtının verilmesi gerekir. (Serahsî, *el-Mebsût,* 3/50; İbn Nüceym, *el-Bahr,* 2/255)

Şâfiî mezhebine göre zekât vermek için akıl ve bulûğ şart değildir. Çocuk ve aklî yeterliliği olmayan (mecnun) kimsenin de zekât vermesi gerekir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc,* 2/123)

420. Bir öğrencinin burs olarak aldığı para nisap miktarına ulaşırsa zekât vermesi gerekir mi?

Bir yıllık borcu ve temel ihtiyaçları dışında yirmi dört ayardan 80,18 gr. veya daha fazla altına veya bu değerde para veya ticaret malına sahip olan bir kimse, buna mâlik olduğu günden itibaren üzerinden bir yıl geçtiğinde, zekât vermekle yükümlü olur. Zekâta tâbi olan paranın alınan yardımlardan ve burs paralarından oluşması durumu değiştirmez.

421. Kira gelirleri zekâta tâbi midir?

Bir yıllık borcu ve aslî ihtiyaçları dışında yirmi dört ayardan 80.18 gr. altını veya bu miktar değerinde malı yahut parası olan kimseler, dinen zengin sayılır. Kira gelirlerinin zekâta tâbi diğer mal ve gelirlerle birlikte, temel ihtiyaçlar ve borçlar çıktıktan sonra nisap miktarına (80.18 gr. altın veya değeri) ulaşması ve üzerinden bir yıl geçmesi hâlinde kırkta bir (%2,5) oranında zekâtının verilmesi gerekir.

422. Ticaret amaçlı alınıp satılan taşınmaz mallar için zekât vermek gerekir mi?

Ticaret maksadıyla elde bulundurulan taşınmaz mallar zekâta tâbidir. Kişilerin ticarî amaçlı olarak alıp sattıkları taşınmaz mallar da bu kapsamda yer alır. Buna göre büro ve mesken gibi kullanım amaçlı olmayıp alıp satmak amacı ile kişilerin ellerinde bulundurdukları taşınmazların, bir yıllık borçlar çıktıktan sonra değerleri nisap miktarına ulaşmış ve üzerinden bir kamerî yıl geçmiş ise kırkta bir (% 2,5) oranında zekâtının verilmesi gerekir. (bk. Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/6, 20)

Ticaret amaçlı olarak alıp satmak üzere elde bulunan taşınmazların zekâtları, zekât hesaplama anındaki cari/güncel değeri üzerinden verilir. Ev, dükkân, tarla veya bağ-bahçe yapma niyetiyle satın alınan arsalar ise zekâta tâbi değildir.

423. Ticaret malının zekâtı nasıl hesaplanır?

Kâr amacıyla alınıp satılan mallara "ticaret malları" denir. yirmi dört ayardan 80,18 gr. altın değerinde ticaret malına sahip olan kişinin, nisap miktarı mala sahip olmasının üzerinden bir kamerî yıl geçmesi hâlinde kırkta bir (% 2,5) oranında zekâtını vermesi gerekir.

Zekât, diğer şartlar yanında, hakikaten veya hükmen elde mevcut bulunup üzerinden bir kamerî yıl geçen maldan verilir. İleride sağlanması muhtemel artışlar zekâtın hesaplanmasında dikkate alınmaz. Ticaret malları için de aynı ilke geçerlidir. Bu itibarla ticaret malının zekâtı verilirken, satıldığı takdirde elde edilecek kâr dikkate alınmadan sanki malın bizzat kendisinden zekât veriyormuş gibi zekât hesaplama anındaki cârî/güncel değeri esas alınır.

424. Ticaret malının zekâtı kendi cinsinden ödenebilir mi?

Ticaret mallarının zekâtı, malın değeri üzerinden hesaplanıp parayla verilebileceği gibi malın kendi cinsinden de verilebilir.

425. Kâğıt paraların/banknotların zekâtı verilir mi?

Günümüzde mübadele aracı olarak kullanılan para, kâğıt paradır. Para, eşyanın bedeli olarak kullanılmakta, alım-satım onunla yapılmakta, işçi ücretleri, memur maaşları vs. onunla verilmekte ve zenginlik ölçüsü kabul edilmektedir. Dolayısıyla kâğıt para, altın ve gümüşün mübadele vasıtası olarak yapmış olduğu görevi yüklenmiştir. Bu itibarla altın ve gümüşün zekâtının verilmesi gerektiği gibi kâğıt paranın da zekâtı verilmelidir. (Cezîrî, *el-Mezâhibü'l-erbe'a,* 1/549; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslamî,* 3-1821)

426. Altının nisabı ve birbirinden farklı ayarlardaki altınların zekâtında hangi ölçü esas alınır?

İslam tarihinde Hanefî mezhebine mensup âlimler, bir alaşımın yarıdan fazlasının altın olması hâlinde bunun saf altın hükmünde olduğu ve bu vasıftaki altınlar yirmi miskal (80,18 gram) ağırlığına ulaştığında zekât verilmesi gerektiği görüşündedirler. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/16, 17, 18; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/179) Diğer mezheplerdeki âlimler ise altın denildiğinde saf altının anlaşılması gerektiği, farklı ayarlardaki altınların içindeki saf altın miktarının itibara alınması ve yirmi miskal ağırlığına ulaşması durumunda zekâtının verilmesi gerektiği görüşüne sahip olmuşlardır. (Nevevî, *el-Mecmû*, 6/3, 9-19; Mevvâk, *et-Tâc*, 3/144; Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî*, 2/494-495) Dolayısıyla birinci görüş, farklı ayarlardaki altınların nisabında kıymet bakımından büyük bir fark bulunmasını dikkate almazken, ikinci görüş bu farkı dikkate almakta ve bütün altın çeşitlerinin nisabını kıymet bakımından birbirine eşitlemektedir.

Günümüzde Hanefî mezhebine uyarak hareket etmek isteyenlerin, sahip oldukları altınların ayarları ve kıymetlerine bakmaksızın toplam ağırlıkları 80,18 gram (yirmi miskal) ağırlığına ulaştığında zekât vermeleri mümkündür. Ancak bu durumda örneğin, yirmi dört ayar altının nisabı ile 14 ayar altının nisabı arasında kıymet bakımından neredeyse yarı yarıya bir fark ortaya çıkmaktadır. Zekâtın, dinen zengin sayılanların yükümlü olduğu bir ibadet olması ve nisabın da belli bir zenginlik

ölçüsü olduğu dikkate alındığında, Hanefîlerin yaklaşımı birden çok zenginlik değeri ortaya çıkarmakta ve bu farkın günümüzde izah edilmesi zorlaşmaktadır. Ayrıca geçmiş dönemlerde piyasalarda yirmi dört ayar altın neredeyse hiç bulunmazken günümüzde ulusal veya uluslararası altın piyasalarında yirmi dört ayar altının tedavülü yaygınlaşmış ve ağırlık kazanmış, altın fiyatlarının oluşmasında yirmi dört ayarla ilgili işlemler belirleyici hale gelmiştir. Diğer yandan günümüzde zekâta tâbi birbirinden farklı mal, para ve kıymetli madene sahip kişi ve kuruluşlar, zekâtın kolaylıkla hesaplanabilmesine ihtiyaç duymaktadırlar. Ticaret malları ve paraların zekât nisabında yirmi dört ayar esas alındığı gibi farklı ayarlardaki altınların nisabında da cumhurun görüşü doğrultusunda yirmi dört ayarın esas alınması, zekât hesaplamalarına kolaylık sağlayacaktır.

Buna göre altın kavramının, mutlak olarak kullanıldığında yirmi dört ayar saf altını ifade etmesi, daha düşük ayardaki altınların saf altın olmayıp başka maddelerle karışık bulunması, günümüzde gerek uluslararası gerek ulusal altın piyasalarında yirmi dört ayar altının belirleyici olması ve tedavülünün yaygınlaşması gibi sebeplere dayanarak, fukahânın ve günümüzde farklı ülkelerdeki fetva mercilerinin çoğunluğunun da altının nisabında saf altını (yirmi dört ayarı) esas alması gözetilerek ve Kurulumuzun 1960/75 sayılı kararı istikametinde; altının nisabında yirmi dört ayardan 80,18 gramın esas alınması; yani farklı ayarlardaki altınlar bir arada bulunduğunda bunların toplam değeri yirmi dört ayardan 80,18 gram altın değerine ulaştığında kırkta bir (% 2,5) oranında zekât verilmesi gerekir.

427. Farklı ayarlarda altını bulunan kimse zekâtını nasıl hesaplar?

Birbirinden farklı ayardaki altınların zekât nisabı, yirmi dört ayardan 80,18 gram altın değeri üzerinden hesaplanır. Buna göre ayarları veya ağırlıkları ne olursa olsun kişinin elinde bulunan altınların toplamı yirmi dört ayardan 80,18 gram altın değerine ulaştığında kırkta bir (% 2,5) oranında zekât verilmesi gerekir.

428. Altın ticareti yapan bir kimse zekâtını nasıl verir?

Altın ticareti yapan bir kimse zekâtını sahip olduğu altın ve elde ettiği gelirin toplamı üzerinden verir. Ayarları veya ağırlıkları ne olursa olsun

altın ticareti yapan kimsenin elinde bulunan altınların toplamı yirmi dört ayardan 80,18 gram altın değerine ulaştığında, kırkta bir (% 2,5) oranında zekât verilmesi gerekir.

Zekât yıllık bir ibadet olduğu için zekât verme zamanı bir kameri yıl üzerinden hesaplanır. Söz gelimi, geçen yılın zekâtı 15 Ramazan'da hesaplanmışsa, yeni yılın zekâtı 15 Ramazan'da elde mevcut altın esas alınarak hesaplanır. Yıl içinde altın miktarında meydana gelen artışlar ve eksilmeler dikkate alınmaz.

Ticaret için olan ziynetlerin zekâtı, sırf maden değerleri üzerinden değil; işçilik, kullanılan kıymetli taşlar vb. şeyler dâhil güncel maliyet değeri üzerinden hesaplanır. Kuyumcu olmayanlar için ise bozdurma fiyatı üzerinden zekât verilir.

429. Paraların ve ticaret mallarının nisabında ölçü alınacak altının ayarı ne olmalıdır?

Zekâta tâbi olan altın, gümüş, sâime hayvanlar ve tarım ürünlerinin nisabı hadislerle sabittir. Bunların dışında kalan paralar ve ticaret mallarının nisabının nasıl belirleneceği hususunda ise fakihler arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı fakihler altın veya gümüşten birinin ölçü alınabileceğini kabul ederken; bazıları fakirin yararına olmak üzere altın veya gümüşten hangisinin değeri daha düşükse bunun ölçü alınması gerektiği görüşündedirler. (Kâsânî, *Bedâ'i,* 2/21; Nevevî, *el-Mecmû,* 6/3, 9-19, 63, 66) Altın veya gümüşten birinin esas alınması durumunda da bunların hangi ayarının ölçü alınacağında ihtilaf edilmiştir. Hanefîler, bir alaşımın yarıdan fazlası ne ise söz konusu alaşıma o hükmü verdiklerinden, altında da 12 ayarın üstünü altın olarak kabul etmektedirler. (Kâsânî, *Bedâ'i* , 2/17, 20, 21; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/179) Diğer mezheplerdeki âlimlerin geneli ise bu durumda altın veya gümüşün saf halinin yani en yüksek ayarının ölçü alınması gerektiğini savunmuşlardır. (Nevevî, *el-Mecmû,* 6/3, 9-19, 63; Mevvâk, *et-Tâc,* 3/144; Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî,* 2/494-495) Kurulumuz, geçmişten beri verdiği fetvalarda, gümüşün aşırı değer kaybetmesi nedeniyle, günümüzdeki paralar ile ticaret mallarının nisabında artık sadece altının ölçü alınması gerektiği görüşüne sahip olmuştur.

Buna göre altın kavramının, mutlak olarak kullanıldığında yirmi dört ayar saf altını ifade etmesi, daha düşük ayardaki altınların saf altın

olmayıp başka maddelerle karışık bulunması, günümüzde gerek uluslararası gerek ulusal altın piyasalarında yirmi dört ayar altının belirleyici olması ve tedavülünün yaygınlaşması gibi sebeplere dayanarak, ayrıca ticaret mallarının nisabında ölçü alınacak altının saf altın olduğunu ileri süren mezheplerin görüşleri ile farklı ülkelerdeki fetva mercilerinin çoğunun da zekât nisabında yirmi dört ayar altını esas alması gözetilerek; günümüzde tedavülde bulunan para, ticaret eşyası ve kıymetli evrakın nisaplarında Kurulumuzun 1960/75 sayılı kararında olduğu gibi ölçü olarak yirmi dört ayar altının esas alınması; yani sayılan mallar tek başına veya birlikte yirmi dört ayardan 80,18 gram altın değerine ulaştığında kırkta bir (% 2,5) oranında zekât verilmesi gerekir.

430. Gümüşün zekât nisabı nedir?

Peygamberimiz (s.a.s.) zamanındaki nisapta ölçü alınma durumuna nispetle aşırı değer kaybetmesinden dolayı para, ticaret eşyası ve kıymetli evrakın nisabında gümüşün değil altının ölçü alınması ictihadı, hem Kurulumuz hem de fetva mercileri tarafından öteden beri tercih edilmektedir. Gümüşün zekât nisabında da, altın ve ticaret malı durumundaki tüm mallarda olduğu gibi yirmi dört ayardan 80,18 gram altın değerinin ölçü alınması uygundur.

431. Kadınların, ziynet eşyasından zekât vermeleri gerekir mi?

Altın ve gümüşten yapılmış ziynet eşyaları, zekât için gerekli diğer şartları da taşıdığı takdirde Hanefîlere göre zekâta tâbidir. Bu itibarla altından yapılmış ziynet eşyaları, yirmi dört ayardan 80,18 gr. veya daha fazla olup üzerinden de bir yıl geçmiş ise kırkta bir oranında zekâtları verilir. Altın ve gümüş dışındaki maden ve taşlardan mamul ziynet eşyası ise zekâta tâbi değildir. (İbn Nüceym, *el-Bahr,* 2/243)

Şâfiî mezhebine göre ise kadının mutad ölçülerde ve israfa kaçmayacak şekilde ziynet olarak kullandığı altın ve gümüş takılar, aslî ihtiyaç sayıldığından bunlardan zekât gerekmez. Ancak ziynet eşyası olarak değil de tasarruf amaçlı saklandığında bunların zekâtı verilmelidir. (Nevevî, *el-Mecmu',* 6/35-36, 46; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/99; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 3/41-42)

432. Hayvanların zekâtı, para olarak da verilebilir mi?

Hayvanların zekâtı, kendi cinsinden verilebileceği gibi değerleri üzerinden para olarak da verilebilir. (bk. Kâsânî, *Bedâ'i,* 2/41) Ancak fakirin yararına olanı tercih etmek daha uygundur.

433. Emlakçı, kendi mülkiyetindeki gayrimenkullerin zekâtını vermekle yükümlü müdür?

Emlakçıların ticarî amaçla alıp sattıkları gayrimenkuller zekâta tâbidir. Buna göre emlakçıların alıp satmak amacı ile mülkiyetlerinde bulundurdukları gayrimenkuller, borçlar düşüldükten sonra değeri nisap miktarına ulaşmış ve üzerinden bir kamerî yıl geçmiş ise kırkta bir (%2,5) oranında zekâta tâbidir. (Kâsânî, *Bedâ'i,* 2/20) Her bir gayrimenkul üzerinden ayrı ayrı bir yıl geçmiş olması şart değildir. Dolayısıyla zekât vermekle yükümlü olduktan sonra mülkiyete geçen emlakın, diğer mal ve emlak ile birlikte hesaplanarak zekâtı verilir. Bu kapsama giren gayrimenkullerin zekâtları verilirken zekât hesaplama anındaki güncel değeri esas alınır.

434. Üretim araçları için zekât vermek gerekir mi?

Üretim araçları zekâta tâbi değildir. Ancak bunlarla elde edilen ürün veya gelirler, tek başına ya da diğer birikimlerle birlikte nisap miktarına ulaşır ve üzerinden bir yıl geçerse kırkta bir (%2,5) oranında zekâta tâbi olur.

435. Hisse/pay senetlerinin zekâtı nasıl hesap edilir?

Hisse/pay senedi, şirket sermayesindeki belli bir payı temsil eden ve bu miktar üzerinden sahibine ortaklık hakkı veren bir menkul kıymettir. Bir şirketin hissesine sahip olan kimse, dolaylı olarak o şirketin aynî malları, nakit/finansal varlıkları, hak ve borçları gibi tüm varlıkları yanında bu varlıkların kârına ve zararına ortak olur.

Buna göre -payları borsada işlem görsün veya görmesin- bir şirkette hisse sahibi olan kimse, şirkete ait nakit ve nakit hükmünde olan (altın, çek vb.) varlıklar, tahsili umulan ticarî alacaklar, hammadde, mamul veya yarı mamul cinsinden ticarî mallar, satış amaçlı elde bulundurulan menkul ya da gayrimenkuller ve finansal yatırım varlıklarından borcu dışında payına düşen miktar, tek başına ya da zekâta tabi diğer mallarıyla

birlikte nisap miktarına ulaşır ve üzerinden de bir yıl geçerse % 2,5 oranında zekât vermesi gerekir. Şirketin zekâta tâbî varlıklarından kendi hissesine düşen miktar konusunda bilgisi bulunmayan hisse sahibi ise araştırma yapar ve araştırma sonucunda oluşan zann-ı galibine göre zekâtını verir.

Diğer taraftan borsa üzerinden ticaret (alıp satarak kazanç sağlama) amaçlı satın alınan pay senetleri, zekât açısından ticaret malı gibi değerlendirilir ve değeri üzerinden % 2,5 oranında zekâta tabî olur.

436. Şirket ortakları nasıl zekât verirler?

Şirketler, hükmî şahıs niteliğinde olduklarından, şirketlerin kendisi değil de ortaklardan her birinin hissesi, tek başına veya varsa diğer mallarıyla birlikte nisap miktarına ulaşırsa zekâta tâbi olur. Buna göre aslî ihtiyaçlarından fazla, nisap miktarı (80.18 gr. altın veya değeri) mala sahip olan kimsenin, bu malın üzerinden bir yıl geçmesi hâlinde zekâtını vermesi gerekir.

Sanayi sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin; duran varlıkları (üretim aletleri, makine vb.) zekâttan muaftır. Bir yıllık borçlar, malzeme, işçilik, üretim, pazarlama, yönetim, finansman vb. giderlerin maliyet hesapları yapılıp çıkarıldıktan sonra dönen varlıklar (yarı mamul ve üretilmiş mallar, hammaddeler, nakit para, çek vs.) net kâr ile birlikte kırkta bir (%2,5) oranında zekâta tâbidir. (Zühaylî, *el-Fıkhuî-İslamî,* 3/1947-1948) Dolayısıyla böyle bir şirketin ortağı olan kişinin, şirketin büro, alet vb. duran varlıkları dışındaki dönen varlığından kendi hissesine düşen miktarın nisaba ulaşması ve üzerinden bir yıl geçmesi hâlinde zekâtını vermesi gerekir. Ticaret alanında çalışan şirketlerde de durum aynıdır.

Hisse sahiplerinin, zekâtın verilmesini şirket yönetimine bırakması hâlinde yönetim, hisse sahiplerine vekâleten onların payının zekâtını verebilir. Bu durumda, gerçek şahıslar mallarının zekâtını nasıl hesaplayıp veriyorlarsa, şirket yönetimi de o şekilde verir. Şirket, hisselerin zekâtını vermemişse, hissedarların kendi hisselerinin zekâtını vermeleri gerekir.

Kamerî yıl esasına göre senede bir envanter/bilanço çıkarılır. Dönen varlıklar, nakiller, çekler ve alacaklar değer olarak toplanır. Varsa borçlar çıkarıldıktan sonra geride kalan tüm meblağın %2,5'i zekât olarak verilir.

ÖŞÜR

437. Öşür ne anlama gelir, dinî dayanağı nedir?

Sözlükte onda bir anlamına gelen öşür, dinî bir kavram olarak, tarım ürünlerinden verilen zekât demektir. Tarım ürünlerinin zekâta tâbi oluşu Kur'ân ile sabittir.

Yüce Allah, *"Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve rızık olarak yerden size çıkardıklarımızdan infâk edin."* (el-Bakara, 2/267); *"Çardaklı ve çardaksız (üzüm) bahçeleri, ürünleri çeşit çeşit hurmaları, ekinleri, birbirine benzer ve benzemez biçimde zeytin ve narları yaratan O'dur. Her biri meyve verdiği zaman meyvesinden yiyin. Devşirilip toplandığı gün de hakkını (zekât ve sadakasını) verin, fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez."* (el-En'âm, 6/141) buyurmaktadır.

Bu ürünlerin zekâtlarının oranı bizzat Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından belirlenmiştir. Bir hadis-i şerifte, *"Yağmur ve nehir sularıyla sulanan toprak mahsullerinde onda bir; kova ile (masraf edilerek) sulananlarda ise yirmide bir öşür gerekir."* (Buhârî, Zekât, 55 [1483]) buyrulmuştur.

438. Hangi tarım ürünlerinden öşür verilir?

Kur'ân-ı Kerim'de *"Ey iman edenler! Kazandıklarınızın ve sizin için yerden çıkardıklarımızın iyilerinden verin"* (el-Bakara, 2/267) ve *"Çardaklı ve çardaksız bağları, değişik ürünleriyle hurmaları, ekinleri, birbirine benzeyen ve benzemeyen biçimlerde zeytin ve narları meydana getiren O'dur. Her biri ürün verdiğinde ürününden yiyin; hasat günü de hakkını verin; fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez."* (el-En'âm, 6/141) buyrulmaktadır. Peygamberimiz (s.a.s.) de "*Yağmur ve nehir sularıyla sulanan mahsullerde onda bir; kova ile (emek sarf edilerek) sulananlarda ise yirmide bir (öşür vermek) gerekir.*" (Buhârî, Zekât, 55 [1483]) buyurmuştur. Bu gibi ayet ve hadisleri yorumlayan İslam âlimleri, öşrü verilecek ziraî ürünlerin kapsamı konusunda farklı görüşlere sahip olmuşlardır.

Başta İmam Azâm Ebû Hanîfe olmak üzere bazı müçtehitler, ilgili nasların umumundan hareketle herhangi bir ayırıma gitmeden yerden çıkan bütün tarım ürünlerinin öşre tâbî olduğu görüşündedir. (Mergînânî, *el-Hidâye*, 1/107; Kâsânî, *Bedâ'i,* 2/53-54) Farklı rivayetleri dikkate alan diğer

müçtehitler ise tarım ürünlerinin bir kısmının öşre tâbî olduğu kanaatindedirler. İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'ye göre bir sene saklanabilen ve gıda olarak tüketilebilen ürünler öşre tâbîdir. (İbn Cüzey, *el-Kavânîn,* 72; Şîrâzî, *el-Mühezzeb,* 1/284-285) İmam Ahmed'e göre ölçülebilen ve kurutulabilen dayanıklı gıda maddeleri yanında pamuk ve keten gibi dayanıklı ürünler de öşre tâbidir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 3-4)

Kurulumuz öşre tâbî ürünlerin kapsamı konusunda, âyet-i kerimelerin ve bazı hadis-i şeriflerin umumî ifadelerine dayanan ve yerden çıkan bütün tarım ürünlerinden öşür gerekeceği şeklindeki İmam Azâm Ebû Hanîfe'nin görüşünü benimsemektedir. Ürünün; tahıl, sebze, meyve, bakliyat, yem bitkileri, yağ bitkileri veya tıbbî aromatik bitkilerden olması arasında fark bulunmadığı gibi bizzat tüketmek veya satmak üzere üretilmesi ile sanayi için veya tohum elde etmek için üretilmesi arasında da bir fark yoktur; hepsinden öşür verilmesi gerekir.

439. Topraksız tarım yöntemiyle elde edilen ürünlerden öşür vermek gerekir mi?

Öşrün sebebi, fukâhanın belirttiği gibi ürün veren arazidir. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 5/113) Topraksız tarım ürünleri, doğrudan araziden elde edilmediğinden öşür hükümlerine tâbî değildir. Bu yöntemle üretilen ürünlerin satılmaları durumunda elde edilen gelir, para ve ticaret malları ile ilgili şartlar çerçevesinde kırkta bir (% 2,5) oranında zekâta tâbî olur.

440. Çay ve pancar gibi ürünlerden zekât vermek gerekir mi?

Tercih edilen görüşe göre her türlü toprak mahsulleri ile meyveler için zekât/öşür vermek gerekir. (Kâsânî, *Bedâ'i,* 2/53) Dolayısıyla çay ve pancar da zekâta (öşre) tâbidir.

441. Toprak ürünlerinin öşründe nisap var mıdır?

Fukahâ arasında toprak ürünlerinin öşründe nisabın aranıp aranmamasıyla ilgili olarak iki temel görüş bulunmaktadır.

Hanefîlerden İmâmeyn ve diğer mezheplerden fakihlerin çoğu, beş "vesk" miktarına ulaşmadıkça öşür gerekmediğini ifade eden hadislere (Buhârî, Zekât, 42 [1459]; Müslim, Zekât, 1-6 [979-980]) dayanarak toprak

ürünlerinde nisabı gerekli görmüşlerdir. (Mergînânî, *el-Hidâye*, 1/107, İbn Cüzey, *el-Kavânîn,* 72; Şîrâzî, *el-Mühezzeb,* 1/284; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 3/5)

İmam Ebû Hanîfe gibi fakihler ise bu konudaki âyet ve bazı rivayetlerin umumî oluşunu dikkate alarak toprak ürünlerinin öşründe nisap aranmayacağını söylemişlerdir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 3/2-3; Kâsânî, *Bedâ'i,* 2/59) Yüce Allah; *"Ey İnananlar! Kazandıklarınızın helal/temiz olanlarından ve size yerden çıkardıklarımızdan infak edin."* (el-Bakara, 2/267) ve *"Hasat edildiğinde ürünün hakkını verin."* (el-En'âm, 6/141) ayetlerinde herhangi bir nisap kaydı olmadan topraktan elde edilen ürünlerden infak edilmesini emretmektedir. Aynı şekilde konuyla ilgili bazı hadislerde (bk. Muvatta', Zekât, 33; Buhârî, Zekât, 55 [1483]; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/371 [10028]) nisap kaydı olmadan ister az ister çok olsun topraktan çıkan üründen öşür verilmesinin gerektiği ifade edilmektedir. Din İşleri Yüksek Kurulu İmâm Ebu Hanife'nin görüşünü esas almaktadır.

Buna göre mülk arazilerinde yetişen bütün toprak ürünleri, üzerinden yıl geçme şartı ve nisap aranmaksızın öşre tâbîdir. Ancak kişilerin evlerinin çevresinde bulunan küçük bahçe/bostan/arsalarda yetiştirilen ürünlerden veya bu yerlerdeki ağaçların meyvelerinden öşür verilmesi gerekmez. (bk. İbn Mâze, *el-Muhît*, 2/327; Bilmen, *İlmihâl*, 351)

442. Masrafların öşre etkisi nedir?

Hadis-i şerifte belirtildiği üzere, emek sarf edilmeden sulanan arazilerden elde edilen ürünün onda biri, emek sarf edilerek sulanan arazilerden elde edilen ürünün ise yirmide biri öşür olarak verilir. (Buhârî, Zekât, 55 [1483]) Sulama ile birlikte günümüz tarım şartlarının getirdiği ekstra masraflar, üretimin maliyetinde önemli bir yekûn oluşturmaktadır. Bu masrafların öşre etkisi âlimler arasında tartışmalıdır. Çoğunluk, öşür verilirken bu masrafların öşür hesaplamasında dikkate alınacağı kanaatindedir. Hadis-i şeriflerde sulama emek ve masrafı dikkate alınarak, verilecek öşrün oranı onda birden yirmide bire düşürülmüştür.

Buna göre sulama, gübre veya ilaçlama gibi doğrudan üretime yönelik masraf yapılarak elde edilen toprak ürünlerinden yirmide bir (% 5), böyle olmayan ürünlerden ise onda bir (% 10) oranında öşür verilir.

443. Öşür hesaplamalarında borçlar düşülebilir mi?

İslam âlimlerine göre öşürde borçlar düşülmez. Buna göre elde edilen ürün ne ise borçlar çıkarılmadan öşrü verilir. Doğrudan üretimle ilgili borçlanma söz konusuysa bunlar masraf kalemine dâhil olup oranı onda birden (% 10) yirmide bire (% 5) düşürdüğünden öşür hesabında ayrıca dikkate alınmaz.

444. Öşrü verilen mahsul elden çıkarılmayıp muhafaza edilirse ve üzerinden bir sene geçerse, bu mahsule yeniden zekât ve öşür gerekir mi?

Öşrü verilen tarım ürünleri, üreticisi tarafından paraya dönüştürülmedikçe ürün olarak ambarda ne kadar kalırsa kalsın yeniden öşre tâbi olmaz. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/268, 298) Ancak öşrü verilen bir ürün satılır ve paraya dönüştürülürse bu para nakit türü diğer zekât malları ile birlikte değerlendirilir.

445. Kamış ve ot gibi kendiliğinden yetişen ürünler için öşür gerekir mi?

Tabiatta kendiliğinden yetişen kamış, ot ve benzeri şeyler için öşür gerekmez. (Serahsî, *el-Mebsût,* 3/2; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr,* 2/249) İnsanlar tarafından kazanç elde etmek üzere yetiştirilen kavak ve kamış gibi ürünlerden ise zekât (öşür) gerekir.

446. Telef olan ürünün öşrünün verilmesi gerekir mi?

Tarım ürünlerinin öşrü hasat edildikten sonra farz olur. Nitekim Yüce Allah, *"Devşirilip toplandığı günde hakkını (zekât ve sadakasını) verin."* (el-En'âm, 6/141) buyurmuştur.

Henüz hasat edilmeden ürünü tarlada telef olan çiftçinin, zekât/öşür ödemesi gerekmez. Hasattan sonra ürünün çalınma, kaybolma, gasp gibi elde olmayan bir nedenle telef olması durumunda da öşür gerekmez. Ancak hasat edildikten sonra, üreticiden kaynaklanan bir taksirle ürün zayi olursa öşrünün verilmesi gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/331)

447. Ekilmesi için başkasına verilen tarlanın öşrü kim tarafından verilir?

Türkiye'de tarlanın ekilmesi için başkasına verilmesi konusunda iki farklı uygulama vardır. Bunlardan birisi, tarlanın belli bir bedel karşılığında kiraya verilmesidir. Bu uygulamada tarla sahibi belli bir ücret alır, çıkan mahsulden hiçbir şey almaz. Diğer uygulama ise tarladan çıkan ürünün bölüşülmesi karşılığında verilmesidir. Bu uygulamaya bazı bölgelerde "yarıcılık" da denilmektedir. Bu durumda tarla sahibi belli bir ücret almamakta; çıkan mahsul, tarla sahibi ile yarıcı arasında anlaştıkları oranda bölüşülmektedir.

Kiraya verilen tarlanın öşrü, Hanefî mezhebinden İmam Ebû Yûsuf ve Muhammed'in de içinde bulunduğu çoğunluğun görüşüne göre kiracıya aittir. Çünkü öşür; tarlanın değil, çıkan ürünün hakkıdır. Çıkan ürünün tamamını kiracı aldığına göre öşrü vermek de ona düşer. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/334-335; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 1/349)

Yarıcılığa verilen tarlanın öşrünü tarla sahibi ve kiralayan, hisseleri oranında verirler. Her biri, payına düşen ürünün öşrünü verir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/335; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 1/348)

İyilikte bulunma, sıla-i rahim vb. düşüncelerle tarlanın, akrabalara veya fakir kimselere bedelsiz olarak verilmesi ise dinimizin teşvik ettiği bir davranıştır. Bu şekilde bedelsiz olarak tahsis edilen (ödünç olarak verilen) tarlanın öşrü tarlayı kullanana aittir. Tarla sahibinin herhangi bir yükümlülüğü yoktur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/334; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 1/348)

ZEKÂTLA İLGİLİ DİĞER KONULAR

448. Vergi, zekât yerine geçer mi?

Vergi bir vatandaşlık görevidir; zekât ise dinî bir yükümlülüktür. Ayrıca zekât ile vergi; mükellefiyet, temel gaye, oran, miktar ve harcanacağı yerler (et-Tevbe, 9/6) bakımından birbirinden farklıdır. Bu itibarla devlete ödenen vergiler zekât yerine geçmez. Zekâtın ayrıca verilmesi gerekir. (Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, 2/1118; *İslam Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri*, (*Sonuç Bildirileri*), 996)

449. Gayrimeşru yolla sağlanan kazançtan zekât vermek gerekir mi?

Gayrimeşru yolla sağlanan kazancın sahibi belli ise bu kazancın sahibine iade edilmesi; belli değil ise karşılığında sevap beklemeksizin yoksullara veya hayır kurumlarına verilerek elden çıkarılması gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/291) Bu itibarla gayrimeşru yolla elde edilen kazancın tamamı ya sahibine iade edilerek veya hayır yolunda harcanarak elden çıkarılacağından, zekâtının verilmesi söz konusu değildir.

450. Alacağın zekâtını vermek gerekir mi?

Zekâta tâbi olup olmama bakımından alacaklar üç kısımdır:

Kuvvetli Alacak: Bunlar, borç olarak verilen paralar ile ticaret mallarının bedeli olan alacaklardır. Bu alacaklar, borçlular tarafından ikrar edilirse veya borcu ispata yarayan kesin delil varsa, alacaklı tarafından her yıl zekâtlarının ödenmesi gerekir. Önceki yıllara ait zekâtı verilmemiş ise alacak tahsil edildikten sonra, geçmiş yıllara ait zekâtları ödenir.

Orta Alacak: Satım için olmayan bir malın gelirinden kaynaklanan alacaktır. Ev kirası alacağı gibi. Bu alacakta da geçmiş senelerin zekât borcu gerçekleşir. Ancak zekât borcunun ödenme mecburiyeti için alacaklının en az nisap miktarı kadar tahsil etmesi gerekir.

Zayıf Alacak: Vasiyet, mehir ve diyet gibi mal bedeli olmayan alacaklardır. Çünkü bu tür alacaklar mal değişiminde oluşmuş bir borç değildir. Bu nevi alacakların geçmiş yıllara ait zekâtları gerekmez. Tahsil edilip üzerlerinden bir yıl geçince zekâtları verilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/305; Mehmed Zihni, *Ni'met-i İslam*, 739, 740)

İnkâr edilen veya geri alınma ihtimali olmayan alacaklar için alacaklının her yıl zekât vermesi gerekmez. Şayet bu tür ümit kesilmiş bir alacak daha sonra ödenirse, tahsil edilip üzerinden yıl geçtikten sonra sadece o yılın zekâtı verilir; geçmiş yıllar için zekât gerekmez. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/96)

451. Vadeli alacağa dair bir çek veya senet zekât olarak verilebilir mi?

Zekât, gıda ve giyim eşyaları gibi mallardan aynî olarak verilebileceği gibi para, döviz ve altından da nakdî olarak verilebilir. (İbn Âbidîn,

Reddü'l-muhtâr, 2/298-299) Çek veya senet, bir malın, bir paranın kime ait olduğunu belirten, iki veya daha fazla kişi arasında tanzim edilmiş bir belgedir. Dolayısıyla üzerinde yazılı miktardaki malı veya parayı temsil etmektedir. Bu nedenle, zekât mükellefi olan bir zengin, vadesinde ödeneceğini kesin olarak bildiği senedi, zekâtına mahsuben fakire ciro edebilir. Ancak sorumluluk para tahsil edildiği zaman düşer. Senet ödenmediği takdirde zekâtın tekrar verilmesi gerekir. (Bk. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/270)

452. Zekât vermenin belirli bir zamanı var mıdır?

Zekât senenin herhangi bir zamanında verilebilir. Oruç ve hac ibadetlerinde olduğu gibi nisap miktarı malın üzerinden bir sene geçmiş olması konusunda da kamerî yıl hesabı uygulanır. Zekâtın farz olduğu andan itibaren verilmesi gerekir. Bunun için belli bir kamerî ayı veya Ramazan'ı beklemeye gerek yoktur. Zekât vermekle yükümlü olanların, yükümlü oldukları andan itibaren en kısa zamanda zekâtlarını vermeleri gerekir. Çünkü zekât bir kulluk borcudur, borç da bir an önce ödenmelidir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/271-272)

453. Zekât vekâlet, havâle, EFT vb. yollarla ödenebilir mi?

Kişi zekâtını, bizzat kendisi elden verebileceği gibi başkasına vekâlet vererek veya havâle yoluyla da verebilir. Burada önemli olan, zekâtın, zekât alacak kişiye ulaşmasıdır. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/269-270) Ancak varsa havâle ve EFT masrafları zekâttan düşülmeyip ayrıca ödenir.

454. Zekât taksitle ödenebilir mi?

Zekâtta asıl olan, kişinin zekâtını vakti geldiğinde bir an önce vermesidir. Bununla birlikte kişi zekâtını yıl içinde taksitle de ödeyebilir. (bk. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/271-272)

455. Zekât, vaktinden önce verilebilir mi?

Oruç ve hac ibadetlerinde olduğu gibi zekât konusunda da kamerî yıl hesabı uygulanır. Zekâtın farz olması için nisap miktarı malın üzerinden bir kamerî yılın geçmesi gerekir. Buna rağmen mal sahibi dilerse nisaba

ulaşmış olan malın zekâtını sene dolmadan önce de verebilir. (Kâsânî, *Bedâ'i,* 2/50-51; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr,* 2/206)

456. Önceki yıllara ait zekâtını vermeyen bir kimse daha sonra zekât borçlarını nasıl öder?

Zekât vermekle yükümlü olduğu hâlde önceki yıllarda zekâtını vermemiş olan kimse, elinde malı varsa zekâtını vermediği geçmiş yılların zekâtını da verir. Mesela iki yıl zekât vermeyen bir kişi, ilk yılın zekâtını verdikten sonra ikinci sene için kalan paranın % 2,5'ini zekât olarak verir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr,* 1/101; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr,* 2/165)

457. Zekât yükümlüsü bir kimse, zekâtını vermeden fakir düşse ve vefat etse, zekât sorumluluğu kalkar mı?

Zamanında zekâtını vermeyen bir kişi, daha sonra fakir düşer ve zekât borcunu ödemeden ölürse zekât sorumluluğundan kurtulamaz. Bu durumdaki kişi mirasçılarına, zekât borcunu ödemeleri hususunda vasiyette bulunmalıdır. Şayet vasiyet etmeden ölürse günahkâr olur. Geride kalan vârisleri onun adına zekâtı verirlerse bu borçtan kurtulacağı ümit edilir.

Bir malda zekât borcu doğduktan sonra mal çalınma, kaybolma, gasp gibi istem dışı bir yolla telef olsa; mükellef ödeme gücüne sahip olsun veya olmasın, Hanefîlere göre o malın zekât sorumluluğu ortadan kalkar. Mal bulunmayınca, zekât da gerekmez. Diğer fakihlere göre ise zekât sorumluluğu devam eder. Mükellefin onu ödemesi gerekir. Ancak bağış veya satış yoluyla elden çıkartılmış olan malın zekâtının verilmesi gerektiği ittifakla kabul edilmiştir. (bk. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/266; Bilmen, *İlmihâl,* 321-322)

458. Zekât malının hayır kurumlarınca nemalandırılması caiz midir?

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) zekât mallarını hak sahiplerine teslim etmede gösterdiği hassasiyet (bk. Buhârî, Ezân, 158 [851]; Müslim, Zekât, 31, 32 [991]), ürünlerin zekâtının hasat gününde hemen verilmesini emredip (el-En'âm, 8/141) diğer hayırlı amellerin bir an önce yapılmasını tavsiye eden âyet-i kerîmeler (Bakara, 2/148; Âl-i İmrân, 3/133) ve muhtaç kimselerin ihtiyaçlarının

bir an önce karşılanması zarureti, zekât mallarının geciktirilmeden fakire ulaştırılmasının gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s.) ve râşid halifeler döneminde de uygulama bu yönde olmuştur. Ancak o dönemde, bazen, fakirlere sarf edilene kadar zekât malı belli bir yerde bir müddet tutulmuştur. (Buhârî, Hudûd, 15 [6802]; Müslim, Kasâme ve'l-muhâribîn, 9, 10 [1671]; Mâlik, Muvattâ, Zekât, 8) Burada zekât malının nemalandırılması amacı güdülmemiştir.

Günümüzde hayır kuruluşları, zekât ve sadakaların fakirlere ulaştırılması hususunda aracılık hizmeti yürütmektedirler. Bu şekilde söz konusu kuruluşlara "vekâlet" vererek zekât malının fakirlere ulaştırılması caizdir. Ancak bu kuruluşların zekât ve vekâlet ahkâmının gereği olarak, topladıkları zekât mallarını bir an önce fakirlere ulaştırmaları gerekir.

Bazı hayır kuruluşları, zekât mallarını hak sahiplerine ulaştırmadan, hak sahipleri lehine çeşitli üretim alanlarında yatırıma dönüştürerek arttırma (nemalandırma) yoluna gitmek istemektedirler. Böyle bir uygulamanın; yukarıda zikredilen nasların gereğine, Hz. Peygamber (s.a.s.) ve sahâbe uygulamalarına, fakirlerin ihtiyaçlarının doğrudan karşılanması gibi zekâtın teşriî hikmetlerine ve sıhhat şartlarına aykırı olmasının yanında aşağıdaki sakıncaları da beraberinde getirdiği görülmektedir:

- Zekât mallarını sermaye olarak kullanıp fabrika vb. müesseselerin kurulması ve bunlardan elde edilecek gelirlerin zekât verilecek yerlere harcanması durumunda, zekât malının neması ve menfaati fakirlere verilmiş ancak kendisi "temlik" edilmemiş olacaktır.
- Zekâtı fakirlere ulaştırmaya vekil olan kişi veya kuruluşlar, zekât malına zarar vermesi muhtemel tasarruflarda bulunamaz. Nemalandırma amacıyla sermaye olarak kullanılan zekât malının kâr etmesi ihtimal dâhilinde olduğu gibi zarar etmesi de mümkündür. İkinci ihtimal söz konusu olursa zekât olarak ayrılan mal hak sahibine ulaşmadan yok olmuş, dolayısıyla zekât verilmemiş olacaktır.
- Zekât malı, vekil olan kişi ve kuruluşların elinde emanet hükmündedir. Nemalandırma süreçlerinde, kasıt veya kusur olmadan mal zarar gördüğünde vekil olanların tazmin mecburiyeti bulunmadığından zekât malı hak sahibine ulaşmayacak ve müvekkilin zekât borcu ödenmiş olmayacaktır.

- Zekât olarak ayrılan mal nemalandırılırken, gerekli birtakım harcamalar da bu maldan yapılacağından fakirlerin hakkının zayi olması ihtimali bulunmaktadır.
- Zekât malının nemalandırılması, fakirlerin ihtiyacının bir an önce karşılanması ilkesine aykırıdır.

Buna göre zekât malının, hak sahiplerine verilmeden önce, zekât dağıtmaya aracılık eden hayır kuruluşları tarafından nemalandırmak amacıyla tasarrufa konu edilmesi caiz değildir.

ZEKÂTIN VERİLECEĞİ YERLER

459. Zekât kimlere verilir?

Zekâtın verileceği kimseler Kur'ân-ı Kerîm'de belirtilmiştir. Bunlar; fakirler, miskinler, zekât toplamakla görevlendirilen memurlar, müellefe-i kulûb/kalpleri İslam'a ısındırılmak istenen kimseler, hürriyetlerini elde etmeye çalışan köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış olanlardır. (bk. et-Tevbe, 9/60)

Fakir ve miskin; temel ihtiyaçları dışında nisap miktarı mala sahip olmayan kimsedir. Ancak temel ihtiyaçları dışında, ister artıcı (nâmî) vasıfta olsun ister olmasın, nisap miktarı mala sahip olan kimse fakir veya miskin kapsamında olmadığından ona zekât verilmez. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr,* 2/261)

Zekât toplamakla görevlendirilenler (âmilûn); Müslüman devlet başkanı (ülü'l-emr) tarafından zekât toplama görevi için tayin edilen memurlardır. Devlet başkanı tarafından zekât memuru olarak tayin edilmeyen fertler veya sivil kuruluşlar, bu kapsamda değildir.

Müellefe-i kulûb; kalpleri İslam'a ısındırılmak istenen kimselerdir. Hz. Peygamber (s.a.s.), gerek zekâttan gerekse devlet gelirlerinden kalplerini İslam'a ısındırmak istediği kişilere pay vermiştir. (Buhârî, Farzu'l-humus, 19 [3143]; Tirmîzî, Zekât, 30 [666]). Hulefâ-i râşidîn döneminde bu gruba girenlere, zekât verme şartları ortadan kalktığı gerekçesiyle zekât verilmemiştir. Müçtehitlerin bir kısmı bu uygulamayı benimserken, diğer bir kısmı müellefe-i kulûba zekât verme uygulamasının şartlara ve maslahata bağlı olarak devam ettiği görüşündedir. Bu sınıfa zekât verilebileceğini

savunan âlimler, bu yönde bir tasarrufun devlet yetkililerinin takdirine bağlı olduğunu söylemişlerdir. (Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 1/43; 2/351; 3/24)

Hürriyetlerini elde etmeye çalışan köleler; âzat olmak üzere belli bir bedel üzerine anlaşma yapmış ve bu gayeyle yardıma muhtaç olmuş kölelerdir.

Borçlu; kul hakkı olarak borcu olan ve borcunu ödeyeceği maldan başka nisap miktarı malı bulunmayan kimsedir. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr,* 2/263)

"Allah yolunda" anlamına gelen "fî sebîlillah" ifadesi; orduyla birlikte savaşa gitmek istediği halde maddî imkân bulamayan mücahitleri içermektedir. Hac yoluna çıkıp fakir duruma düşen hac yolcularını da bu kapsamda değerlendirenler vardır. (*el-Fetâva'l-Hindiyye,* 1/188)

Yolda kalmış kimse; normalde zengin sayılacak miktarda malı bulunsa bile, çıktığı yolculukta parasız kalıp parasına ulaşma imkânı bulamayan, başka bir deyişle, parasızlıktan yolda kalmış ve memleketine dönemeyen kimsedir. Bu kimseye, malına ulaşıncaya kadarki ihtiyaçlarını gidermesine yetecek miktarda zekât verilebilir. (Kâsânî, *Bedâ'i'* , 2/46) Günümüzde yolcu olan kişi istediği zaman memleketindeki parayı banka kartı veya başka bir yöntemle alma imkânına sahipse ona zekât verilmez.

460. Zekât kimlere verilmez?

Hanefîlere göre aşağıda sayılanlara zekât ve fitre verilmez:

a) Ana, baba, büyük anne ve büyük babalara,

b) Oğul, oğlun çocukları, kız, kızın çocukları ve bunlardan doğan çocuklara,

c) Eşine,

d) Müslüman olmayanlara,

e) Zengine yani aslî ihtiyaçları dışında nisap miktarı mala sahip olan kişiye,

f) Babası zengin olan ergen olmamış çocuğa (Merğînânî, *el-Hidâye,* 1/111-112)

461. Sütanne ve sütbabaya zekât verilir mi?

Usûl ve furûa yani anne, baba, dede ve ninelerle, çocuk ve torunlara zekât verilmez. (Mevsılî, *el-İhtiyâr,* 1/120) Çünkü kişi bakmakla yükümlü

olduğu bu kimselere zekât verecek olsa verdiği zekât dolaylı yoldan kendisine dönmüş olacaktır. Oysa zekât veren, verdiği zekâttan hiçbir maddî menfaat sağlamamalı ve ondan yararlanmamalıdır. Ayrıca bu durumda, zekât olarak verilen malın ihtiyaç sahibinin mülkiyetine geçirilmiş olması şartı da ihlal edilmiş olur. Sütanne ve sütbaba ise kişinin bakmakla yükümlü olduğu kimselerden olmadığı için onlara zekât verilebilir.

462. Fakir kardeşe zekât verilebilir mi?

Fakir olan kardeşe zekât verilebilir. Kardeş çocuğu, amca, dayı, hala ve bunların çocukları da böyledir. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr,* 2/270; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/346) Hatta zekât verirken yoksul akrabalara öncelik verilmesi daha sevaptır. Çünkü bunda hem zekât borcunu ödeme hem de sıla-i rahim vardır. Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Fakire verilen sadaka için bir ecir vardır. Sadakasını hısımına veren için iki ecir vardır: Hısımlık ecri ve sadaka ecri."* (Nesâî, Zekât, 82 [2582]; İbn Mâce, Zekât, 28 [1844]; bk. Buhârî, Zekât, 44 [Bâb başlığı]) buyurarak bunu teşvik etmiştir.

463. Üvey anne, üvey baba ve üvey çocuklara zekât verilebilir mi?

Üvey anne, üvey baba ve üvey çocuklara, fakir olmaları hâlinde zekât verilebilir. Çünkü bu kişilerle zekâtı veren kişi arasında usûl ve fürû ilişkisi olmadığı gibi zekât veren şahıs normal durumlarda bunlara bakmakla yükümlü de değildir. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr,* 2/270; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/346)

464. Damat ve geline zekât verilebilir mi?

Fakir olan damada ve geline zekât verilebilir. Çünkü bu kişilerle zekâtı veren kişi arasında usûl ve fürû ilişkisi olmadığı gibi zekât veren şahıs bunlara bakmakla yükümlü de değildir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/346)

465. Kayınvalide ve kayınpedere zekât verilebilir mi?

Fakir olan kayınvalide ve kayınpedere zekât verilebilir. Çünkü bu kişilerle zekâtı veren kişi arasında usûl ve fürû ilişkisi olmadığı gibi zekât veren şahıs bunlara bakmakla yükümlü de değildir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/346)

466. Evlat edinilen (bakımı üstlenilen) çocuğa zekât verilebilir mi?

Dinimizde kimsesiz çocukların bakım ve gözetilmesi tavsiye edilmiş olmakla birlikte hukukî birtakım sonuçlar doğuracak şekilde bir evlatlık müessesesi kabul edilmemiştir. (el-Ahzâb, 33/4-5) Buna göre "evlat edinme", evlat edinenle evlatlık arasında usûl-fürû ilişkisi meydana getirmez. Bu sebeple kişi, bakımını gönüllü olarak üstlendiği ve kendi soyundan olmayan bir çocuğa, fakir olması kaydıyla, zekât verebilir.

467. Geçimini maaş veya ücretle sağlayanlara zekât verilebilir mi?

İslam'da zekât ve fitrenin kimlere verilip verilemeyeceği, kişilerin meslek gruplarına bakılmaksızın belirlenmiştir. Bu itibarla belirli bir geliri bulunduğu hâlde, bu geliriyle asgari temel ihtiyaçlarını karşılayamayan veya temel ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra elinde 80,18 gram altın veya bu değerde bir mal bulunmayan kişilere zekât verilebilir. Bu kişilerin ücretli, memur, esnaf veya işsiz olması fark etmez. Ancak bu kadar malı olmasa bile kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek durumda olanlara zekât verilemeyeceği görüşünde olan âlimler bulunduğundan (Râfiî, *el-Azîz*, 7/377), zekât verirken daha yoksul olanlara öncelik verilmesi uygun olur.

468. Zekât âyetinde geçen "fî sebîlillâh"ın kapsamına okullar, Kur'ân kursları, camiler ve benzeri hayır kurumları girer mi?

Zekâtın sarf yerleri, Kur'ân-ı Kerîm'de (et-Tevbe, 9/60) belirlenmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) de toplanan zekâttan kendisine hisse verilmesini isteyen bir zata hitaben, *"Yüce Allah, zekât (taksimi) hususunda bir peygamberin veya başkasının hükmüne razı olmadı, onunla ilgili hükmü bizzat kendisi verdi ve onu sekiz sınıfa taksim etti. Eğer o sınıflardan isen sana hakkını veririm."* (Ebû Dâvûd, Zekât, 23 [1630]) buyurmuştur. Bu itibarla belirli şartları taşıyan Müslümanların yükümlü oldukları zekât ve fıtır sadakasının, Kur'ân-ı Kerîm'de Cenâb-ı Hak tarafından belirlenen yerler dışında herhangi bir yere verilmesi veya cami, köprü, yol, okul, yurt, çeşme gibi yerlere sarf edilmesi caiz değildir. Zira zekât ve fıtır sadakasının sahih olmasının şartlarından biri de bunların zekât alması caiz olan gerçek kişilere temlik edilmesidir.

İlgili âyetteki "Allah yolunda" anlamına gelen "fî sebîlillâh" ifadesi, orduyla birlikte savaşa gitmek istediği halde maddî imkân bulamayan mücahitleri içermektedir. Hac yoluna çıkıp fakir duruma düşen hac yolcularını da bu kapsamda değerlendirenler vardır. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/188)

Buna göre okullar, Kur'ân kursları, camiler ve benzeri hayır kurumları, zekât verilecek yerler bağlamında "fî sebîlillâh" kapsamına girmez.

469. Sivil toplum kuruluşlarına zekât verilebilir mi?

Zekâtın verileceği yerler, Tevbe sûresinin 60. âyetinde belirlenmiştir. Buna göre zekât, ilke olarak fakirlerin ve ihtiyaç sahibi bireylerin hakkıdır. Bu itibarla belirli şartları taşıyan Müslümanların yükümlü oldukları zekât ve fıtır sadakasının, Kur'ân-ı Kerîm'de belirlenen yerler dışında herhangi bir yere verilmesi veya cami, köprü, yol, okul, su gibi hayır işlerine sarf edilmesi caiz görülmemiştir. Bu esas gözetilmeksizin zekât niyeti ile yapılan ödemeler zekât yerine geçmez. Zekât, kendilerine zekât verilmesi caiz olan kimselere doğrudan teslim edilebileceği gibi aracı vasıtası ile de ulaştırılabilir. Bu aracının birey olması ile kurum olması arasında fark yoktur. Buna göre hayır kurumu veya sivil toplum kuruluşu, toplayacağı zekâtları Kur'ân'da belirlenen yerlere/fakir ve ihtiyaç sahiplerine ulaştırıyorsa aracı konumunda olan bu kuruluşlara zekâtı fakir vb. alacaklılara ulaştırma vekâleti verilebilir.

Zekâtı hak sahiplerine ulaştırmayıp, inşaat, aydınlatma, büro masrafları gibi genel hizmetleri içinde değerlendirecek olan kuruluşlara ise zekât verilmez.

Halka hizmet veren bu gibi kurumların varlıklarını sürdürmeleri için desteklenmeleri önemlidir. Ancak bu, zekât dışında gönüllü yardımlar yolu ile yapılmalıdır. Bunun yanında kamusal ve bireysel denetimler de ihmal edilmemelidir.

470. Fakir ve yoksul kimselerin tedavilerini yaptıran vakıf, dernek gibi kuruluşlara zekât verilebilir mi?

Zekât ve fıtır sadakasının sahih olmasının şartlarından biri temliktir. Temlik eşya üzerindeki mülkiyet hakkını veya malî bir hakkı başkasına devretmeyi ifade eder. Bu itibarla fakirlere temlik etmek üzere zekât ve fıtır sadakalarını ayrı bir fonda toplayan ve her bakımdan kendilerine

güvenilen kimseler eliyle yönetilen dernek ve kurumlara (muhtaçlara ulaştırmaları için yöneticileri, vekil tayin edilerek) zekât ve fıtır sadakası verilebilir. (Kâsânî, *Bedâ'i,* 2/4)

Söz konusu dernek ve vakıflar, zekât almaları caiz olan kimselerin tedavileri için zekât almak ve aldıkları zekâtı bu ihtiyaçlara sarf etmek üzere bunlardan vekâlet aldıkları takdirde, onlar adına zekât alabilirler. Henüz ergenlik çağına varmamış küçükler için de bunların velilerinden vekâlet almak gerekir. Şüphesiz vekâlet verilecek kişilerin her bakımdan güvenilir kimseler olmaları, toplanacak zekâtın başka işlere harcanmaması ve bu yöndeki denetimlerin ihmal edilmemesi gerekir.

Adı geçen vakıf ve kuruluşlarda tedavi gören ancak fakir olmayan insanlara zekât, fitre ve fidye gelirlerinden harcama yapılamaz.

471. İçki, kumar gibi haramları işleyen kimseye zekât ya da fitre verilebilir mi?

Zekât, Tevbe sûresinin 60. âyetinde sayılan başta yoksullar olmak üzere sekiz sınıf insana verilir. Dolayısıyla bu görevin yerine getirilmesi sırasında dinî hassasiyeti olan fakirlere öncelik verilmesi tavsiye edilirse de Müslüman olmak kaydı ile herkese verilebilir.

Gayrimeşru işler yapan ve verilen zekâtı bu işlere harcayacağı tahmin edilen yoksul bir kimseye ailesinin ihtiyaçlarını göz önüne alarak zekât vermek gerektiğinde, zekâtın nakit olarak değil de gıda veya giyim eşyası olarak verilmesi uygun olur.

472. Gayrimüslimlere zekât verilebilir mi?

Aralarında dört mezhep imamının da bulunduğu fakihlerin çoğunluğu zekâtın, gayrimüslimlere verilemeyeceğinde görüş birliğine varmışlardır. Çünkü esas olarak zekât Müslüman fakirlerin hakkıdır. (Kâsânî, *Bedâ'i,* 2/49; Nevevî, *el-Mecmû',* 6/197; *el-Fetâva'l-Hindiyye,* 1/188; İbn Nüceym, *el-Bahr,* 2/261; İbn Kudâme, *el Muğnî*, 2/487; Halîl, *Muhtasar*, 59)

473. Sünnet ettirmek veya evlendirmek için fakire harcanan para zekât yerine geçer mi?

Kendilerine zekât verilecek gruplardan biri de fakirlerdir. (et-Tevbe, 9/60) Bir kişi zekâtını, elindeki malın cinsinden verebileceği gibi bedeli

olan başka mallardan veya nakit olarak da verebilir. Bu itibarla evlenecek kişiye, zekât alma şartlarını taşıyor ise ihtiyacı olan eşyalar zekât olarak verilebilir. Velisi fakir olan çocukların sünnet masrafları da zekât niyetiyle karşılanabilir. Ancak daha uygun olanı zekâtı ihtiyaç sahiplerine verip harcamayı onların yapmasına imkân tanımaktır.

474. Ramazan ayında belediye, dernek veya vakıflarca hazırlanan iftar yemekleri, aşevlerinde dağıtılan yemekler zekât ve fitre yerine geçer mi?

Belediye, dernek veya vakıflarca hazırlanıp ikram edilen iftar yemekleri zekât yerine geçmez. Çünkü iftar yemeği yiyenler arasında kendilerine zekât verilmesi caiz olmayan birçok kişi de bulunmaktadır. Ancak hazırlanan yemekler zekât niyetiyle yoksullara ulaştırılırsa zekât yerine geçer.

475. Fakir kiracıdan alınacak kira bedeli, alınmayarak zekâta sayılabilir mi?

Zekâtın geçerli olması için fakire verilecek para veya malın ona temlik edilmesi yani onun mülküne geçirilmesi şarttır. Bu da zekâtın fiilen fakire teslimi ile gerçekleşir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/369) Mesela yemek hazırlayıp bunu fakirlerin yiyebileceğini ilan etmekle ya da onlara yedirmekle o yemek temlik edilmiş/verilmiş olmaz. Ancak aynı yemek yapılıp zekât niyeti ile fakire teslim edilirse, temlik gerçekleşmiş yani zekât verilmiş olur. Buna göre bir kimseye borç verirken zekâta niyet edilmediği, daha sonra da bu parayı zekâta saymaya niyet edildiği zaman, paranın kendisi ortada bulunmadığı için temlik gerçekleşmiş olmayacaktır. Dolayısıyla bir kimseye borç olarak verilmiş olan paranın daha sonra borçluya zekât niyeti ile bağışlanması ile zekât verilmiş olmaz. Dört mezhep âlimleri bu görüştedir.

Temlik kavramına daha geniş bir anlam yükleyen bazı âlimler ise fakirin zimmetinde bulunan kira vb. alacağın ona bağışlanmasını da temlik olarak değerlendirmişler ve bunu caiz görmüşlerdir. (Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât,* 3/325-326; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslamî,* 3/1981) Bu son görüşle de amel edilebilir.

476. Hastanelere alınan sağlık cihazları zekât yerine geçer mi?

Zekâtın verilebileceği yerler Kur'ân-ı Kerîm'de ismen sayılarak belirtilmiştir. Bunlar; fakirler, yoksullar (miskinler), zekât toplamakla görevlendirilen memurlar, müellefe-i kulûb, hürriyetlerini elde etmeye çalışan köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler (fî sebîlillah) ve yolda kalmış olanlardır. (et-Tevbe, 9/60) Bu âyette belirtilenler kurum değil, bireylerdir. Buna göre zekât bizzat bireye veya onun vekiline verilmelidir. Bu genel ilkeye göre adı ne olursa olsun kurumlara zekât verilmez. Âlimlerin çoğunluğunun görüşü bu istikamettedir. (Kâsânî, *Bedâ'i,* 2/43-46; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr,* 2/272; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 2/497-498) Ancak halka hizmet veren bu gibi kurumlara gönüllü yardımlar yapılabilir.

477. Ağaç dikme kampanyası için harcanan paralar zekât yerine geçer mi?

Ağaç dikme kampanyasına yapılan bağışlar zekâta ve sadaka-i fıtır yerine geçmez. Kur'ân-ı Kerîm'de zekâtın verileceği yerler sekiz sınıf olarak belirlenmiştir. Bunlar; fakirler, düşkünler, hürriyetlerini elde etmeye çalışan köleler, borçlu düşenler, Allah yolunda cihada koyulanlar, yolda kalmış olanlar, zekât toplamakla görevlendirilen memurlar ve kalpleri İslam'a ısındırılmak istenen kimselerdir. (et-Tevbe, 9/60) Bu sayılanlardan başka yerlere zekât ve fitre verilemez.

Şu da bilinmelidir ki Kur'ân-ı Kerîm, ekosistemin çok önemli bir parçası olan ağaç dikmeye ve yeşili korumaya dikkatlerimizi çekmiştir. (el-Bakara, 2/266; Abese, 80/25-32) Hz. Peygamber (s.a.s.) de Müslümanları ağaç dikmeye yönlendirmiş ve *"Müslümanlardan bir kimse bir ağaç dikerse, o ağaçtan yenen meyve mutlaka onun için sadaka olur."* (Müslim, Müsâkât, 7 [1552]; bk. Buhârî, Müzâra'a, 1 [2320]; Edeb, 27 [6012]) ifadeleri ile ağaç dikmeye teşvik etmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu tavrını her Müslüman örnek almalıdır.

478. Bir firma, çalışanlarına dağıttığı yardımları zekât yerine sayabilir mi?

Firma tarafından yapılacak olan yardım ve bağışların zekâta sayılabilmesi için bağışların;

a) Zekât niyetiyle verilmesi,

b) Yardım yapılanların zekât alması caiz olan kimselerden olması,

c) Firma bir şirketse, ortakların zekât verme konusunda yöneticilere vekâlet vermesi,

d) Yapılacak yardımın, sözleşme gereği verilmesi gereken promosyon vb. ödeme kalemlerinden olmaması gerekir.

479. Zekât verilen kişinin zengin olduğu ortaya çıkarsa ne yapmak gerekir?

Zekât mükellefi, kime zekât verdiğini araştırmalıdır. Araştırma sonucu zekât verilebilecek kişilerden olduğu kanaatine ulaştığı birisine zekât verir, daha sonra bu kimsenin zekât verilecek kişilerden olmadığı ortaya çıkarsa, zekâtı geçerli olur. Araştırma yapmaksızın zekât verir ve daha sonra bu kimsenin zekât verilebilecek kişilerden olduğu ortaya çıkarsa, zekâtı geçerlidir. Ancak böyle olmadığı anlaşılırsa, zekâtı geçerli olmaz, yeniden vermesi gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/352-353)

480. İşveren çalışanının maaşını zekâtından verebilir mi?

İşveren, işçisinin maaş, ikramiye, prim ve sigorta gibi hak ettiği alacaklarını zekâtına mahsuben veremez. Ücret yükümlülüğü ile zekât yükümlülüğü birbirinden farklı iki yükümlülük olduğundan biri diğerinin yerine ödenemez. Ancak işveren zekât alabilecek durumda olan işçisine ücretinin yanı sıra zekât da verebilir.

481. Zekât birden fazla kişiye taksim edilerek verilebilir mi?

Kişi zekâtını dinen fakir olan bir kişiye verebileceği gibi birden fazla kişiye de verebilir.

482. Bir organizasyonun kurban hesabına, kurbanın eti muhtaçlara dağıtılmak üzere para yatırmakla zekât verilmiş olur mu?

Bir kurum veya kuruluşun kurban hesabına, kurbanın eti muhtaçlara dağıtılmak üzere para yatırmakla zekât verilmiş olmaz. Zekâtını et olarak dağıtmak isteyen kişi, bunun bedelini kuruluşların ilgili zekât hesabına yatırmalı ve zekâtının et olarak ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmasını talep etmelidir.

483. Fakir Müslümanların yaşadığı bölgelerde "su kuyusu" açılması için zekât verilebilebir mi?

Zekâtın, Kur'ân-ı Kerîm'de belirlenen yerler dışında herhangi bir yere verilmesi caiz değildir. Bu anlamda olmak üzere cami, köprü, yol, okul, yurt, çeşme vb. hayır işlerine zekât verilemez. Zira zekât ve fıtır sadakasının sahih olmasının şartlarından biri temlikin zekât alması caiz olan kişilere yapılmasıdır. Temlik, eşya üzerindeki mülkiyet hakkını başka bir kişiye devretmek demektir. Zekât ve fıtır sadakasının tüzel kişilere, binalara, camilere veya kuyu gibi yerlere verilmesi durumunda zekât ve fitre, zekât alması caiz olmayan yerlere verilmiş olur.

Bu bilgilere göre herhangi bir hayır kurumu aracılığıyla su kuyusu açılması için zekât verilemez. Bu tür faaliyetler zekât dışındaki hayır ve hasenattan karşılanır.

484. Yetimlere yardım kampanyası düzenleyen bir kuruluşa bu amaçla yapılan bağış, zekât yerine geçer mi?

Bir çocuğun yetim veya öksüz olması zekât ve fitre alması için tek başına yeterli bir sebep değildir. Zekât ve fitre fakir olan yetim veya öksüz çocuklara verilebilir. Fakir, temel ihtiyaçları ve borçları dışında nisap miktarı mala sahip olmayan, yani yirmi dört ayardan 80,18 gr. altını veya bu değerde parası ya da malı bulunmayan kimsedir.

Asıl olan zekâtı kişinin kendisinin vermesidir. Bununla birlikte zekât vekil aracılığıyla da yerine ulaştırılabilir. Bu itibarla zekât ve fıtır sadakalarını ayrı bir fonda toplayan ve her bakımdan güvenilir olan kurum ve kuruluşlara fakir olan yetimlere temlik etmek üzere vekâleten zekât ve fıtır sadakası verilebilir. Ancak yetimlere yardım kampanyası düzenleyen kuruluş, kampanyada toplanan parayı zekât hükümlerine uygun olarak dağıtacağını ilan ve taahhüt etmedikçe, böyle bir kampanyaya para yatırmakla zekât ödenmiş olmaz.

485. Depremzedelere zekât verilmesi caiz midir?

Zekât, toplumsal dayanışma ve insanların temel ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için farz kılınmış bir ibadettir. Deprem gibi büyük âfet zamanlarında toplumun acil ihtiyaçlarının karşılanması son derece önemli hâle gelmektedir. Böyle durumlarda diğer bağışların yanında zekât yoluyla da

yaraların sarılmasına destek olmak gerekir. Buna göre şartlarına riâyet etmek kaydıyla zekât farizası doğrudan ya da her bakımdan güvenilir kişi ve kuruluşlar aracılığı ile yerine getirilebilir. Normal şartlar altında zengin sayılacak mal varlığına sahip olan kimselere de içinde bulunduğu olağanüstü şartlar sebebiyle malına ulaşamadığı sürece zekât verilebilir.

Zekâtı bir aracı kuruluş vasıtasıyla yerine getirirken şu hususlara dikkat edilmelidir:

a) Bu kuruluşun her bakımdan güvenilir olması,

b) Bu kuruluşun, zekâta aracılık ettiğini açıkça taahhüt ediyor olması ve topladıkları zekâtların tamamını aynî veya nakdî olarak hak sahiplerine teslim etmesi,

c) Zekâtın, söz konusu kuruluşun özel "zekât hesabı"na yatırılması.

Öte yandan dinimize göre dayanışma ve yardımlaşma sorumluluğu sadece zekâttan ibaret değildir. Dolayısıyla zekât dışındaki infak ve bağışlar ile de yardıma muhtaç olanlara ulaşmak ve yaralarını sarmak inancımızın bir gereğidir.

486. Afetzedeler için zekât parasıyla barınma yerleri (konteyner, çadır, konut) yapılması caiz midir?

Deprem, sel ve benzeri nedenlerle barınma ihtiyacı ortaya çıkan ve zekât alabilecek durumda olan âfetzedelere, kendilerine mülk olarak teslim edilmek üzere, zekât parası ile barınma yerleri (konteyner, çadır, konut) yapılması caizdir. Zekât yükümlüsü bunu bizzat yapabileceği gibi her bakımdan güvenilir kişi ve kuruluşlar aracılığıyla da yaptırabilir.

Mülkiyeti âfetzedelere devredilmeyen çadır, konteyner, konut vb. barınma yerleri ise zekât dışındaki infak ve bağışlardan yapılmalıdır. Zira dinimize göre dayanışma ve yardımlaşma sorumluluğu sadece zekâttan ibaret değildir. Dolayısıyla zekât dışındaki infak ve bağışlar ile de yardıma muhtaç olanlara ulaşmak ve yaralarını sarmak inancımızın bir gereğidir.

SADAKA-İ FITIR

487. Fıtır sadakası nedir ve ne zaman verilir?

Halk arasında fitre diye bilinen fıtır sadakası (sadaka-i fıtır); insan olarak yaratılmanın ve Ramazan bayramına ulaşmanın bir şükrü olarak; dinen zengin olup Ramazan ayının sonuna yetişen Müslümanın, belirli kimselere vermesi vâcip olan bir sadakadır. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 6/103-105) Vâcip oluşu, sünnetle sabittir. (Buhârî, Zekât, 70-78 [1503-1512]; Müslim, Zekât, 12-21 [984-985])

Kişi, kendisinin ve küçük çocuklarının fitrelerini vermekle yükümlüdür. Hz. Peygamber (s.a.s.), köle-hür, büyük-küçük, kadın-erkek her Müslüman için fitrenin gerektiğini ifade etmiştir. (Buhârî, Zekât, 70; [1503; Ebû Dâvûd, Zekât, 20 [1619])

Fıtır sadakasının vâcip olma zamanı Ramazan Bayramı'nın birinci günü olmakla birlikte, bayramdan önce de verilebilir. Hatta bu daha faziletlidir. Nitekim bayram namazından önce verilmesi müstehap kabul edilmiştir. Bununla birlikte, bayram günü veya daha sonra da verilebilir. Ancak bayramdan sonraya bırakılması mekruhtur.

Şâfiî mezhebinde ise fitreyi, meşru bir mazeret bulunmadıkça bayramın birinci gününün gün batımından sonraya bırakmak haramdır. Fitreyi Ramazan'ın ilk günlerinde vermek de caizdir. (Nevevî, el-*Mecmû'*, 6/128)

Fitrenin hedefi, bir fakirin içinde yaşadığı toplumun hayat standardına göre bir günlük yiyeceğinin karşılanması suretiyle onun bayram sevincine iştirak etmesine katkıda bulunmaktır.

Günümüzde fıtır sadakası miktarının belirlenmesinde, kişinin bir günlük normal gıda ihtiyacını karşılayacak miktarın ölçü alınması daha uygundur. Kişi dinen zengin sayılanlara, usûlüne (anne, baba, dedeler ve nineler), fürûuna (çocuk ve torunlar) ve eşine fıtır sadakası veremez. Fitreler bir fakire verilebileceği gibi birkaç fakire de dağıtılabilir. (Kâsânî, *Bedâ'i,* 2/75) Ancak bir kişiye verilen miktarın bir fitreden az olmaması evlâdır.

488. Kimler fıtır sadakası vermekle yükümlüdür?

Ramazan Bayramına kavuşan, temel ihtiyaçlarının ve bir yıllık borçlarının dışında nisap miktarı (80,18 gr. altın veya bu değerde) mala sahip

olan Müslümanlar kendileri ve velâyetleri altındaki kişiler için fıtır sadakası vermekle yükümlüdürler. (Kâsânî, *Bedâ'i,* 2/70,72) Ancak fıtır sadakası ile yükümlü olmak için bulunması gereken nisap miktarı malın, "artıcı" özellikte olması ve üzerinden "bir kamerî yıl" geçmiş olması gerekmez.

Kişi, kendisinin ve ergenlik çağına ulaşmamış çocuklarının fitresini vermekle yükümlüdür. (Kâsânî, *Bedâ'i,* 2/70) Buna karşılık kişinin ana-babası, büyük çocukları, karısı, kardeşleri ve diğer yakınları için fitre ödeme zorunluluğu yoktur. (Kâsânî, *Bedâ'i,* 2/70,72) Fakat vekâletleri olmadığı hâlde bu kişiler için ödeme yapsa geçerli olur.

Şâfiî mezhebine göre ise fıtır sadakası vermek "farz"dır ve bununla yükümlü olmak için nisap miktarı mala sahip olmak şart değildir. Buna göre temel ihtiyaçlarının yanı sıra bayram günü ve gecesine yetecek kadar azığa sahip zengin-fakir her Müslüman fitre ile yükümlüdür. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc,* 2/113) Ayrıca varlıklı kimsenin Müslüman olan eşi, çocukları, ana-babası ve diğer yakınları için de sadaka-i fıtır vermesi gerekir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc,* 2/114; İbn Rüşd, *Bidâye*, 2/41)

489. Fıtır sadakası kimlere verilebilir, kimlere verilemez?

Fıtır sadakası, kişinin bakmakla yükümlü olmadığı yoksul Müslümanlara verilir. Fıtır sadakası ve oruç fidyesini vermek durumunda olan kimsenin bunlardan doğrudan ya da dolaylı olarak yararlanmaması esastır. Zekât için de aynı kural geçerlidir. Bu sebeple bir kimse zekâtını, fıtır sadakasını ve fidyesini kendi usûl ve fürûuna veremez. *(Usûl, bir kimsenin anası, babası, dede ve nineleri; fürûu ise çocukları, torunları ve onların çocuklarıdır.)* Ayrıca eşler de birbirlerine zekât, fitre ve fidye veremez.

Hanefîlere göre aşağıda sayılanlara fitre verilmez:

a) Ana, baba, büyük anne ve büyük babalara,

b) Oğul, oğlun çocukları, kız, kızın çocukları ve bunlardan doğan çocuklara,

c) Eşine,

d) Zengine yani aslî ihtiyaçları dışında nisap miktarı mala sahip olan kişiye,

e) Babası zengin olan ergen olmamış çocuğa (Merğînânî, *el-Hidâye,* 1/111-112)

f) Şâfiîlere ve İmam Ebû Yûsuf'a göre fitre, Müslüman olmayana da verilemez. (Mâverdî, *el-Hâvî,* 3/387; 10/519; Merğînânî, *el-Hidâye,* 1/111)

Zikredilenlerin dışındaki kardeş, teyze, dayı, amca, hala ve onların çocukları, gelin, damat, kayınpeder ve kayınvalide gibi akrabalar zengin değillerse kendilerine zekât, fitre ve fidye verilebilir. (Zeylaî, *Tebyîn,* 1/301)

490. Fıtır sadakasının buğday, arpa, hurma veya üzüm olarak verilmesi zorunlu mudur?

Fıtır sadakası, soruda sayılan maddelerden verilebileceği gibi bunların değeri para olarak da verilebilir. Ancak fakirin yararına olanı tercih etmek daha uygundur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/366)

491. Fıtır sadakası cami inşaatı için verilebilir mi?

Fıtır sadakasının geçerlilik şartlarından biri de fitre alması caiz olan kimselere temliktir. Cami, okul, köprü, yol vb. yerler fitre ve zekât alabilecek yerler olmadığından bu tür yerlere fıtır sadakası verilemez. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/368-369) Bu tür yerlerin ihtiyaçları fitre, fidye ve zekât dışındaki hayır ve hasenattan karşılanmalıdır.

492. Vaktinde verilmeyen fıtır sadakası borcu nasıl ödenir?

Bütün ibadetlerde olduğu gibi sadaka-i fıtır yükümlülüğü de geciktirilmeyip zamanında yerine getirilmelidir. Bununla birlikte zamanında ödenmemişse, bu fitrelerin mümkün olan ilk fırsatta ödenmesi gerekir.

Fitre yükümlülüğü, İmam Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve bir rivâyette İmam Mâlik'e göre Ramazan'ın son günü güneşin batmasıyla, İmam Ebû Hanîfe'ye ve diğer bazı müctehid imamlara göre ise bayram günü tan yerinin ağarmasıyla gerçekleşir. Böyle olmakla birlikte fitre Ramazan ayı içinde de verilebilir. Hatta fakirlerin bayram ihtiyaçlarını karşılamaları için bayramdan önce verilmesi daha iyidir. Ancak bayram sabahına kadar sadaka-i fıtır verilmemiş ise bayram günlerinde ödenmesi gerekir. Zamanında ödenmeyip sonraya kalan fitreler ise mümkün olan ilk fırsatta ödenmelidir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/367)

Şâfiî mezhebinde fitreyi, Ramazan'ın ilk günlerinde vermek caiz; meşru bir mazeret bulunmadıkça bayramın birinci gününün gün batımından sonraya ertelemek ise haramdır. (Nevevî, *el-Mecmû',* 6/128)

Fakihlerin çoğunluğuna göre fitrenin ödenmesinin bayramdan sonraya bırakılması mekruh olmakla birlikte yapılan ödeme kaza değil edadır. Bazı fakihler ise fitreyi bayram sonrasına bırakmayı haram sayar ve yapılan ödemeyi kaza olarak nitelendirir. (Cezîrî, *el-Mezâhibü'l-erbe'a,* 1/568)

493. Yurt dışında yaşayan kişi, fıtır sadakasını bulunduğu ülke şartlarına göre mi yoksa Türkiye şartlarına göre mi verir?

Ülke ve bölgelere göre geçim standartları farklı olduğundan, sadaka-i fıtır mükellefi, kendi bulunduğu yere göre tespit edilen miktarda sadaka-i fıtır vermelidir. (bk. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/365-366) Ancak sürekli olarak yurt dışında yaşadığı hâlde sadaka-i fıtrin ödeneceği zaman Türkiye'de bulunan kimse, Türkiye'nin şartlarına göre sadaka-i fıtrını verir.

494. Fitre, yemin keffâreti ve oruç fidyesinin askıda ekmek uygulaması yoluyla verilmesi caiz midir?

Fitre, yemin keffâreti ve oruç fidyesi gibi dinî yükümlülüklerin fakirlere ulaştırılması için günümüzde çeşitli yöntemler gündeme gelmektedir. Bu bağlamda gündeme gelen yöntemlerden biri de askıda ekmek uygulamasıdır.

Fitre, yemin keffâreti ve oruç fidyesinin, fakirin bir günlük gıda ihtiyacını karşılayacak miktarda ve vasıfta olması gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/366) Yemin keffâreti ve oruç fidyesinin miktarı da bir fitre miktarıdır. Askıda ekmek uygulamasında zekât, fitre ve fidyenin, verilmesi gereken yerlere ulaşıp ulaşmadığının tespit edilmesi oldukça zordur. Dolayısıyla bu uygulamada verilen ekmeğin fitre verilebilecek yere ulaştığı garanti edilemediğinden fitre, yemin keffâreti ve oruç fidyesi, askıda ekmek uygulaması yöntemiyle ödenmiş sayılmaz. Bu tür uygulamalar, genel hayır ve hasenât kabilinden olup diğer bağışlar yoluyla yaşatılmalıdır.

495. Bir fitrenin (fıtır sadakası) veya bir oruç fidyesinin bölünerek verilmesi caiz midir?

Fitre (fıtır sadakası), Ramazan Bayramı'na kavuşan ve temel ihtiyaçlarının dışında nisab miktarı mala sahip olan Müslümanların, kendileri ve bakmakla yükümlü oldukları kişiler için yerine getirmeleri gereken malî bir ibadettir.

Fitre, kişinin bakmakla yükümlü olmadığı yoksul Müslümanlara verilir. Bir fakire bir fitre verilebileceği gibi birden fazla fitre de verilebilir. Bir fitre miktarının birkaç fakire bölüştürülerek verilmesi diğer mezheplere göre caizken (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/120; Kurtûbî, *el-Kâfî*,1/324; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/99) Hanefîlere göre ihtilaflıdır. (Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 1/196; İbn Nüceym, *Bahru'r-Râik*, 2/275; İbn'ül Hümâm, *Fethu'l Kadîr*, 2/300) Bazı Hanefî âlimler Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ***"Bugün (Bayram günü) fakirleri istemekten müstağni kılın."*** (Darekutnî, *Sünen*, 3/89 [2133]; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 4/292 [7739]) hadisine binaen fitrenin maksadının bayram gününde fakirlerin ihtiyaçlarının karşılanması olduğunu ve bundan dolayı da bir fitre miktarının bölünemeyeceğini söylemişlerdir. Diğerleri ise bu hadisteki buyruğun tek tek fertleri değil toplumu kapsadığını, fakirlerin ihtiyaçlarının karşılanmasının herkesin fitresini vermesiyle mümkün olduğunu ifade etmiş ve fitrenin bölünerek verilmesine cevaz vermişlerdir. (Tahtâvî, *Hâşiye*, 725; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/367; Bilmen, *İlmihâl,* 347)

Oruç fidyesi ise ihtiyarlık veya şifa ümidi olmayan bir hastalık sebebiyle oruç tutamayan kimsenin daha sonra bu oruçları kaza etme imkânı da bulamazsa her güne karşılık vermekle sorumlu olduğu aynî/nakdî miktardır. (Serahsî, *el-Mebsût*, 3/100; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/124) Bir fidye miktarının bölünerek verilmesinde ihtilaf bulunmakla birlikte Hanefî mezhebinde İmam Ebû Yusuf'a dayandırılan görüşe göre bir fidye birkaç fakire de verilebilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/427; İbn Nüceym, *Bahru'r-râik*, 2/308-309, 3/33-34; Tahtâvî, *Hâşiye*, 688-699)

Sonuç olarak bir fitre veya fidyenin bölünmeden bir fakire verilmesi evlâ olmakla birlikte bölünerek de verilebilir.

FETVALAR

FETVALAR

ORUÇ

ORUÇ

ORUCUN MAHİYETİ VE ÇEŞİTLERİ

496. Oruç tutmakla yükümlü olmanın şartları nedir?

Oruç, Müslüman, akıllı ve ergenlik çağına ulaşmış olanlara farzdır. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/87) Oruç tutmakla yükümlü olma şartlarını taşıdığı hâlde yolculuk, hastalık, yaşlılık, gebe veya emzikli olmak gibi bazı özel durumlardaki kimselere oruç tutmama ruhsatı verilmiştir. Bu kişilerin mazeretleri geçici ise daha sonra kaza etmeleri, ölünceye kadar kalıcı ise her bir gün için bir fidye vermeleri gerekir.

Diğer yandan kadınların hayız ve nifas hâlinde oruç tutmaları haramdır, bu şekilde tuttukları oruç geçersiz olur. Bu hallerinde tutamadıkları oruçları daha sonra kaza etmeleri gerekir.

Oruç tutmakla yükümlü olmamakla birlikte, ergenlik çağına gelmeyen çocukların alıştırılmak ve ısındırılmak maksadıyla namaz kılmaları ve oruç tutmaları teşvik edilir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), yedi yaşından on yaşına kadarki sürede çocuğun namaza alıştırılmasını istemiştir. (Ebû Dâvûd, Salât, 26 [494-495]; Tirmizî, Salât, 299 [407])

497. Oruç tutmamayı mübah kılan mazeretler nelerdir?

İslam dini, ilke olarak, kişileri güçleri nispetinde sorumlu tutmuş, bazı durumlarda kolaylaştırıcı hükümler getirmiştir. Bu genel ilke uyarınca farz olan Ramazan orucunu belli şartlara bağlı olarak erteleme veya fidyesini verme konusunda bazı ruhsatlar getirilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmuştur: *"Ey inananlar! Oruç sizden öncekilere farz kılındığı gibi Allah'a karşı gelmekten sakınasınız diye, size de sayılı günlerde farz kılındı. İçinizden hasta olan veya yolculukta bulunan, tutamadığı günler sayısınca diğer günlerde tutar. Oruca dayanamayanlar, bir yoksulu doyuracak kadar fidye verir. Kim gönülden iyilik yaparsa, o iyilik kendisinedir. Eğer bilirseniz, oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır."* (el-Bakara, 2/183-184)

İslam âlimleri bu âyet-i kerîme ve ilgili hadislere dayanarak Ramazan orucunu tutmamayı mübah kılan mazeretleri şöylece sıralamışlardır:

a) Yolculuk: Ramazan'da sefer mesafesi (en az doksan km) kadar bir yere gitmek için yola çıkacak olan kimse, geceden oruca niyet etmeyebilir. Fakat niyet ettikten sonra gündüz yolculuğa çıksa bu yolculuk esnasında meşru başka bir mazereti bulunmazsa orucunu bozmamalıdır. Zira başlanan bir ibadetin mazeret yoksa tamamlanması gerekir. Buna rağmen sefer bir mazeret olduğu için orucunu seferîliği başladıktan sonra bozarsa kendisine keffâret gerekmez, sadece kaza gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/421-424)

b) Hastalık: Oruç tuttuğu zaman hastalığının artmasından veya uzamasından endişe edilen ya da hastalığı sebebiyle oruç tutmakta zorlanan kişilerin daha sonra kaza etmek üzere Ramazan ayında oruç tutmamalarına ruhsat tanınmıştır. Oruç tutması hâlinde hasta olacağı güvenilir bir doktor tarafından bildirilen kimse de hasta hükmündedir.

c) Yaşlılık: Oruç tutamayacak kadar yaşlı olan kimseler, oruç tutmayıp yerine fidye verirler. Bakara sûresinin 184. âyetinde, bu şekilde olup da oruç tutmaya güç yetiremeyenlerin fidye vermeleri gerektiği hükme bağlanmıştır. İyileşme umudu olmayan hastalar da aynı hükme tâbidir.

d) İleri derecede açlık, susuzluk: Açlık veya susuzluk sebebi ile beden ve ruh sağlığının ciddi derecede zarar görmesi söz konusu olan kimse orucunu bozabilir. Sağlık şartlarının düzelmesi hâlinde bozulan oruç Ramazan'dan sonra kaza edilir. Böyle bir kimsenin orucuna devam etmesi ölümüne veya bir hastalığa sebep olacak nitelikte ise orucunu açmaması yani oruca devam etmesi günah olur.

e) Zor ve meşakkatli işlerde çalışmak: Esas itibarıyla bir insanın ibadetlerini normal bir şekilde yapmasını engelleyecek zor ve ağır işlerde çalışması veya çalıştırılması doğru değildir. Ancak kişisel veya toplumsal zorunluluklar, bazılarının böyle işlerde çalışmasını gerektirebilmektedir. Böyle durumda bulunan bir kişi, oruç tuttuğu takdirde sağlığına bir zarar gelmesinden korkuyorsa, orucunu tutmayabilir. Bu durumda olanlar, izin günlerinde veya müsait zamanlarda tutamadıkları oruçlarını kaza etmelidirler.

f) Gebe ve emzikli olmak: Oruç tuttuğu takdirde kendisinin veya çocuğunun zarar görmesinden endişe eden gebe veya emzikli kadınlar

oruç tutmayabilirler; zarar görme ihtimali kuvvetli ise tutmamaları gerekir. Durumları normale döndüğünde tutamadıkları oruçları kaza ederler. (bk. Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/278- 279; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 1/328; İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 1/434; Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/97)

Fakihler oruç tutmama ruhsatını Kur'ân ve Sünnet'te zikredilen sebeplerle sınırlı tutmayı tercih etmiş, bunların ortak özelliği meşakkat olsa bile, her meşakkatli durumda oruç tutulmayabileceğini söylemekte temkinli davranmışlardır. (İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 1/433-436)

Ruhsata gerekçe olan hâl ortadan kalkınca tutulamayan oruçlar kaza edilir. İyileşmesi mümkün olmayacak şekilde hasta olmak, ya da aşırı yaşlı bulunmak gibi oruç tutmaya sürekli bir engelin bulunması hâlinde tutulamayan her oruç için bir fidye verilir. Bir oruç fidyesi bir fıtır sadakası miktarıdır. Bir fıtır sadakası ise bir kimseyi orta hâllisi ile bir gün doyurabilecek yiyecek miktarı veya bunun parasal karşılığıdır.

498. Oruca başlamak için hilalin gözle görülmesi şart mıdır?

Kamerî aylar, adından anlaşıldığı gibi başlangıcı ve bitişi ayın hareketlerine göre belirlenen aylardır. Ramazan orucu, Ramazan ayında tutulduğundan ve Ramazan ayı da ay takvimine göre her sene değiştiğinden, oruca başlayabilmek için öncelikle, Ramazan ayının başladığını tespit etmek gerekir. Hz. Peygamber (s.a.s.) ***"Hilali (Ramazan hilalini) görünce oruca başlayın ve hilali (Şevval hilalini) görünce bayram edin. Hava bulutlu olursa içinde bulunduğunuz ayı otuza tamamlayın."*** (Müslim, Sıyâm, 19-20 [1081]; bk. Buhârî, Savm, 5, 11 [1900, 1909]) buyurmuştur.

Bu hadis ilk bakışta hilali çıplak gözle görmedikçe oruca başlanmayacağı ve bayram edilmeyeceği fikrini uyandırmaktadır. Konu ile ilgili diğer rivâyetler değerlendirildiğinde, bu hadislerin amacının günün şartları içinde en uygun uygulamanın öğretilmesi olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bir rivâyette Hz. Peygamber (s.a.s.), ***"Biz ümmî bir toplumuz; hesap ve okuma yazma bilmeyiz. Şunu biliriz ki ay ya 29 ya 30 gündür."*** (Buhârî, Savm, 13 [1913]; Müslim, Sıyâm, 15 [1080]) buyurarak, kamerî aybaşlarının belirlenmesinde hesap yöntemine de başvurulabileceğine işaret etmiştir.

Çıplak gözle görülsün ya da görülemesin, ay mutat hareketlerine devam etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de güneş ve ayın bir hesaba göre hareket ettiği (er-Rahmân, 55/5), bunların, diğer fonksiyonlarının yanında

aynı zamanda birer hesap ölçüsü kılındığı (el-En'âm, 6/96), yılların sayısını ve hesabı bilmemiz için aya menziller tayin edildiği (Yûnus, 10/5), gökler ve yer yaratıldığı zaman on iki ay meydana gelecek şekilde bir nizam konduğu (et-Tevbe, 9/36), ayın yeryüzünden hilal şeklinde başlayıp kademe kademe farklı şekillerde görülmesinin insanlar ve hac için vakit ölçüleri olduğu (el-Bakara, 2/189) ifade edilmektedir.

Buna göre Hz. Peygamber (s.a.s.), kamerî aybaşlarının belirlenmesi konusunda çıplak gözle görmeyi, başvurulacak yegâne yöntem olduğu için değil, belki o günkü şartlar içinde en sağlıklı sonuç veren yöntem olduğu için öngörmüştür. Hilali gözlemlemenin amacı Ramazan ayının girip girmediğini belirlemektir. Bu sebeple, hilali çıplak gözle görme dışında, bizi bu amaca ulaştıracak başka yöntemlerden yararlanmak da mümkündür.

Bugün, insanoğlunun ulaştığı teknolojik gelişmişlik, ayın hareketleri konusunda en ince ayrıntıyı bile izleme imkânı sunmaktadır. Artık ince astronomik hesaplar yoluyla, gelecek birkaç yıllık namaz vakitlerini gösteren takvimleri hazırlama imkânı bile doğmuştur. Dolayısıyla kamerî ayların başlangıçlarını hesap yöntemiyle belirlemek meşrudur.

499. Ramazan'ı karşılamak için oruç tutulur mu?

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Receb ve Şaban aylarında diğer aylara oranla daha fazla nâfile oruç tuttuğu (Buhârî, Savm, 52 [1969-1970]; Müslim, Sıyâm, 175-179 [1156-1157]) veya tavsiye ettiği bilinmektedir. (Ebû Dâvûd, Savm, 54 [2428]; İbn Mâce, Sıyâm, 43 [1741]) Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu uygulamasını, Ramazan'ı karşılama olarak değerlendirmek doğru değildir. Ramazan'ı karşılamak amacıyla oruç tutmanın dinî bir dayanağı yoktur. Ramazan ayı girmediği hâlde, Ramazan'ın gelmiş olabileceği düşüncesiyle ihtiyaten Ramazan'dan bir veya iki gün önce oruç tutmak da mekruhtur. Dinî ıstılahta bugüne "şek günü" denilir. Ancak Ramazan'ı karşılama niyeti olmaksızın şek gününde oruç tutulmasında bir sakınca yoktur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), ***"Ramazan'ı bir veya iki gün önce oruçta karşılamayın. Eğer bir kimse âdeti olduğu için bu günleri oruçla geçiriyorsa tutsun."*** (Müslim, Sıyâm, 21 [1082]; bk. Buhârî, Savm, 14 [1914]) buyurmuştur.

500. Oruca ne zaman ve nasıl niyet edilir?

Niyet etmek orucun şartlarındandır. Niyetsiz oruç sahih değildir. Kalben niyet etmek yeterli ise de niyeti dil ile ifade etmek menduptur. Oruç için sahura kalkılması da niyet sayılır.

Ramazan orucu, belli günlerde tutulmak üzere adanan oruçlar ile nâfile oruçlar için niyet etme vakti, güneşin batması ile ertesi gün tepe noktasına gelmesi öncesine (on dk.) kadarki süredir ancak imsaktan sonra yapılacak niyetin geçerli olması için bu vakitten itibaren bir şey yenilip içilmemiş, oruca aykırı bir iş yapılmamış olması gerekir. Aksi takdirde gündüz niyet caiz olmaz. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/85) Bu oruçlar için "yarınki orucu tutmaya" şeklinde mutlak niyet yeterlidir. Bununla birlikte geceden niyet edilmesi ve "yarınki Ramazan orucuna" şeklinde orucun belirlenmesi daha faziletlidir. Ramazan'ın her günü için ayrı niyet edilmesi gerekir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/126-127)

Kazâ, keffâret ve bir zamana bağlı olmaksızın adanan oruçlar için gün batımından itibaren en geç imsak vaktine kadar niyet edilmiş olmalıdır. Bu tür oruçlara niyet edilirken, "falanca kazâ, keffâret veya adak orucuna" şeklinde belirtilmesi gerekir.

Şâfiî mezhebine göre ise nâfile dışındaki tüm oruçlara geceden niyet edilmelidir. İmsak vaktine kadar niyet edilmemişse o günün orucu geçerli olmaz. Nâfile oruçlara ise güneş tepe noktasına gelmeden öncesine kadar niyet edilebilir. (Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 1/331-332)

501. İmsak nedir? Ne zaman başlar? Sabah ezânı okunmaya başladığında yeme içmeye kısa bir süre devam edilebilir mi?

Sözlükte "kendini tutmak, engellemek, el çekmek, geri durmak" anlamlarına gelen imsak, dinî bir kavram olarak, fecr-i sâdıktan, iftar vaktine kadar yemeden, içmeden, cinsel ilişki ve diğer orucu bozan şeylerden uzak durmak, el çekmek demektir. İmsakin zıttı iftardır.

Halk arasında ise "imsak" oruç tutmaya başlanan fecr-i sâdığın oluştuğu vakit anlamında kullanılır. Bu manada imsak, oruca başlama vakti demektir.

Oruca ne zaman başlanıp ne zaman bitirileceği Kur'ân-ı Kerîm'de şu şekilde açıklanmıştır: *"(Ramazan gecelerinde) şafağın aydınlığını gecenin karanlığından ayırt edinceye (tan yeri ağarıncaya/fecr-i sâdığa)*

kadar yiyin, için. Sonra da akşama kadar (yiyip içmeden, cinsel ilişkide bulunmadan) orucu tamamlayın." (el-Bakara, 2/187)

Takvimlerde gösterilen "imsak", oruca başlama vaktini ifade eder. İmsak vakti aynı zamanda gecenin sona erdiği, yatsı namazı vaktinin çıkıp sabah namazı vaktinin girdiği andır. Ramazan ayında ezân da imsak vaktinin başlaması ile okunmaktadır. Bu sebeple ezânın başlaması ile yemeyi içmeyi terk etmek gerekir. Ezân başladığı sırada ağızda bulunan lokmanın yutulmasında bir sakınca yoktur.

502. Sahur yemeğinin dindeki önemi nedir?

Sahur yemeği, oruç tutacak kişilerin imsak vaktinden önce gece yedikleri yemektir. Hz. Peygamber (s.a.s.) sahura kalkmış ve bunu ümmetine de tavsiye etmiştir. (Buhârî, Savm, 19-20 [1921, 1923]; Müslim, Sıyâm, 45-47 [1095-1097])

Resûl-i Ekrem (s.a.s.), sahur yemeğinde "bereket" (Buhârî, Savm, 20 [1923]; Müslim, Sıyâm, 45 [1095]) olduğunu ifade etmiş ve sahur yemeğinin, Müslümanların orucu ile Ehl-i kitabın orucu arasındaki en önemli farklardan biri olduğunu belirtmiştir. (Müslim, Sıyâm, 46 [1096]) Onun sahurla ilgili söz ve uygulamalarından hareketle fakihler, sahura kalkmanın ve sahuru geciktirmenin sünnet olduğunu söylemişlerdir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/105)

Âlimler, sahurun oruca dayanma gücü verdiğini, maddî-manevî bereketlere vesile olacağını bildirmişlerdir. Çünkü kişi sahura kalkmakla seher vaktini uyanık geçirmiş ve bu vakitte hem dua hem de istiğfar etmek suretiyle cennet ehlinin özelliklerine sahip olmuştur. (ez-Zâriyât, 51/18) Bu şekilde manevî lezzetlerle başlanan oruç daha canlı, daha şevkli tutulur. Bu tür maddî-manevî bereketleri olan sahur, ihmal edilmemelidir.

503. Şevval orucunun hükmü nedir? Ramazan'da tutulamayan oruçlar Şevval orucu niyetiyle tutulabilir mi?

Ramazan'dan sonra Şevval ayında altı gün oruç tutmak müstehaptır. Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Kim Ramazan orucunu tutar ve ona Şevval ayından altı gün ilave ederse, sanki yılın bütününde oruç tutmuş gibi olur."* (Müslim, Sıyâm, 204 [1164]) buyurmuştur. Bu oruç peş peşe tutulabileceği gibi ara verilerek de tutulabilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/435)

Şevval ayında nâfile olarak tutulan oruç, Ramazan'da tutulmayan oruçların yerine geçmez; yani Ramazan'da tutulmayan oruçların ayrıca kazâ edilmesi farzdır. Bir oruçta hem kazâ hem de nâfile yerine niyet edilmesi geçerli olmadığından Şevval ayında tutulan oruçta da bunlardan yalnız birine niyet etmek gerekir. Şevval ayında oruç tutulurken, Ramazan'da tutulamayan oruçların kazâsına niyet edilirse bu oruçlar kazâ orucu olarak tutulmuş olur.

504. Zilhicce'nin ilk on gününün fazileti nedir?

Fecr sûresinin 2. âyetinde geçen "on gece" ile tercih edilen yoruma göre hac ayı olan Zilhicce'nin ilk on gecesi kastedilmiştir. (Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 31/148) Zilhiccenin ilk on gününün faziletine işaretle, Hz. Peygamber (s.a.s.) *"Allah katında şu on günde işlenecek sâlih amelden daha sevimli bir amel yoktur."* buyurmuş, sahabîler: *"Ey Allah'ın Resûlü! Allah uğrunda yapılacak cihattan da mı üstündür?"* diye sormuşlar. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.); *"Evet, Allah yolunda cihat etmekten de. Ancak malını ve canını tehlikeye atarak cihada çıkan, şehit olup dönmeyen kimsenin cihadı başka. (O, bundan üstündür.)"* (Ebû Dâvûd, Savm, 61 [2438]; bk. Buhârî, 'Îdeyn, 11 [969]) buyurmuştur.

Zilhicce'nin bu on gününün fazileti hac ibadetinin bu ayda yapılmasından kaynaklanmaktadır. (İbn Hacer, *Feth*, 6/110) Zira bu günlerde hac ibadetinin bir kısım menâsiki yapılmakta bir kısmı da (ziyaret tavafı, şeytan taşlama gibi) ardından gelen teşrik günlerinde gerçekleştirilmektedir. Zilhicce ayının dokuzuncu günü olan Kurban Bayramı'nın arefesinde tutulan orucun da çok faziletli olduğu rivâyetlerde zikredilmiştir. (Müslim, Sıyâm, 196-197 [1162])

505. Zilhicce ayında ve Arefe gününde oruç tutmanın fazileti nedir?

Zilhiccenin ilk dokuz günü oruç tutmak müstehap kabul edilmiştir. İsteyen tamamını tutabileceği gibi birkaç gününü de tutabilir.

Zilhicce'nin dokuzuncu günü olan Arefe gününün dinde önemli bir yeri vardır. Hz. Peygamber (s.a.s.) bugünü oruçlu geçirme ile ilgili olarak *"Arefe günü tutulacak orucun önceki ve sonraki senenin günahlarına keffâret olacağını Allah'tan ümit ediyorum."* (Müslim, Sıyâm, 196-197 [1162])

buyurmuştur. Fakat hacda olanların, yapacakları ibadetleri aksatmamaları, sıkıntı ve hâlsizliğe düşmemeleri gerekçesiyle Arefe günü oruç tutmamaları daha uygundur. (Ebû Dâvûd, Savm, 63 [2440]; İbn Mâce, Sıyâm, 40 [1732])

506. Muharrem ayının fazileti ve bu ayda, özellikle de 10 Muharrem'de oruç tutmanın hükmü nedir?

"Muharrem" hürmet edilen anlamındadır. Bu ay Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından Allah'ın ayı diye nitelendirilmiştir. (Müslim, Sıyâm, 202-203 [1163]) Bu niteleme Muharrem ayının faziletine, ilâhî feyz ve bereketinin bolluğuna işarettir.

Resûlullah (s.a.s.), bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *"Ramazan'dan sonra en faziletli oruç, Allah'ın ayı olan Muharrem'de tutulan oruçtur. Farz namazlardan sonra en faziletli namaz da gece namazıdır."* (Müslim, Sıyâm, 202-203 [1163])

Muharremin onuncu günü âşûrâ günüdür. Bugün oruç tutmak da bazı âlimlere göre sünnettir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 3/92) Zira Resûlullah (s.a.s.), âşûrâ gününde oruç tutmuş ve bunu Müslümanlara tavsiye etmiştir. (Buhârî, Savm, 69 [2004]) Hz. Peygamber (s.a.s.) Medine'ye gelince, Yahudilerin âşûrâ gününde oruç tuttuklarını görmüş ve *"Bugün niçin oruç tutuyorsunuz?"* diye sormuştu. *"Bu, hayırlı bir gündür. Allah, o günde İsrâiloğulları'nı düşmanlarından kurtardı. Hz. Mûsâ o gün (şükür olarak) oruç tuttu"* dediklerinde Resûlullah da (s.a.s.) *"Ben Musa'ya sizden daha layığım (yakınım)."* buyurup o gün oruç tuttu ve Müslümanlara da tutmalarını tavsiye etti. (Buhârî, Savm, 69 [2004]; Müslim, Sıyâm, 127-128 [1130]) Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu günde oruç tutulmasını teşvik eden başka hadisleri de vardır. Bir hadiste, *"Aşûre günü orucunun önceki yılın günahlarına keffâret olacağını zannederim."* (Müslim, Sıyâm, 196-197 [1162]) buyurmuştur.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Yahudilere muhalefet için ertesi sene âşûrâ orucunu Muharremin dokuzuncu günü de tutacağını söylemesi (Müslim, Sıyâm, 133-134 [1134]); bu orucun Muharrem ayının dokuzuncu ve onuncu veya onuncu ve on birinci günlerinde tutulmasının daha doğru olacağına işaret etmektedir. (bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/241 [2154])

Şu da bilinmelidir ki Ramazan orucu farz kılınınca Hz. Peygamber (s.a.s.), isteyenlerin âşûrâ orucu tutup isteyenlerin tutmayabileceğini belirtmiştir. (Buhârî, Savm, 69 [2001]; Müslim, Sıyâm, 113-126 [1125-1129])

507. Üç ayların dindeki yeri ve bu aylarda oruç tutmanın hükmü nedir?

Halk arasında üç aylar diye bilinen Receb, Şaban ve Ramazan ayları mübarek aylardır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), Receb ayı girdiğinde *"Allah'ım! Receb ve Şaban'ı bize mübarek kıl ve bizi Ramazan'a ulaştır."* diye dua etmiştir. (Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 4/189 [3939]; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 5/348-349 [3534]) Ramazan ayında oruç tutmak farzdır. (el-Bakara, 2/184-185) Receb ve Şaban aylarında ise Hz. Peygamber'in (s.a.s.) diğer aylara oranla daha fazla nâfile oruç tuttuğu, ancak Ramazan'ın dışında hiçbir ayın tamamını oruçlu geçirmediği hadis kaynaklarında yer almaktadır. (Buhârî, Savm, 52-53 [1969-1973]; Müslim, Sıyâm, 173-179 [1156-1157]; Ebû Dâvûd, Savm, 54 [2428]; İbn Mâce, Sıyâm, 43 [1741]) Bu itibarla Receb ve Şaban aylarının aralıksız olarak oruçlu geçirilmesinin dinî bir dayanağı yoktur. Kişi, sağlığı müsait olup güç yetirdiği takdirde bu aylarda dilediği kadar nâfile oruç tutabilir.

508. Kandillerde oruç tutmayla ilgili dinî bir gereklilik var mıdır?

Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Şaban'ın on beşinci gecesi (yani Berat Gecesi) olduğunda o gece ibadet ediniz, gündüzünde de oruç tutunuz. Allah o gece güneşin batmasıyla dünya semasına (rahmeti ile) tecelli eder ve fecir doğana kadar şöyle buyurur: 'Yok mu benden af isteyen onu affedeyim, yok mu benden rızık isteyen ona rızık vereyim, yok mu bir musibete uğrayan ona afiyet vereyim, yok mu isteyen…"* (İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 191 [1388]; bk. Tirmizî, Savm, 39 [739]) Diğer taraftan Hz. Peygamber (s.a.s.), Zilhiccenin ilk dokuz günü (Ebû Dâvûd, Savm, 61 [2437]; Nesâî, Sıyâm, 70 [2372]), pazartesi ve perşembe günleri, âşûrâ ve arefe günü oruç tutar (Müslim, Sıyâm, 196-197 [1162]; Nesâî, Sıyâm, 70 [2372]; İbn Mâce, Sıyâm, 41-42 [1733, 1739-1740]), pazartesi orucunu soranlara; *"Bugün benim doğduğum ve Peygamber olarak gönderildiğim -veya Kur'ân'ın bana vahyedildiği- gündür."* (Müslim, Sıyâm, 197-198 [1162]) diye cevap verirdi.

Bu ve benzeri rivâyetlere dayanarak bazı İslam âlimleri dinî açıdan faziletli sayılan diğer gün ve gecelerin ibadetle ihyasının müstehap olduğunu söylemişlerdir.

509. Kandillerde oruç tutmak isteyen kişi, kandil gecesinin olduğu günde mi, bir gün sonrasında mı oruç tutmalıdır?

Dinî açıdan güneşin batmasıyla önceki gün sona erer ve yeni bir gün başlar. Gece gündüzden önce gelir. (Kurtubî, *el-Câmi'*, 14/15) Nitekim Ramazan ayı, Şaban ayının son gününde güneşin batışıyla başladığı için o gece teravih namazı kılınmakta ve Ramazan'ın son gününde güneşin batışıyla Şevval ayı başladığı için o gecede teravih namazı kılınmamaktadır. Cuma günü de perşembe günü akşam vaktinin girmesiyle başlar, cuma günü akşam vaktine kadar devam eder. Mesela "Receb'in ilk cuma gecesi" dendiği zaman perşembeyi ilk cumaya bağlayan gece (akşam vaktinden sabah vaktine kadar olan süre) anlaşılır. Yine "Şaban'ın 15. gecesi" bu ayın 14. gününü 15. güne bağlayan gece, "bayram gecesi" de arefe gününü bayrama bağlayan gecedir.

Bu itibarla kandil geceleri için tutulan nâfile oruçların asıl zamanı, geceyi takip eden gün olmakla birlikte, daha önceki günle birlikte de oruç tutulabilir.

510. Dâvûd orucu nedir?

Bir gün oruç tutup bir gün tutmamaya "Dâvûd orucu" denir. Bu ismin veriliş nedeni Hz. Dâvûd'un (a.s.) bu şekilde oruç tutmuş olmasıdır. Bu oruca söz konusu ismi bizzat Hz. Peygamber (s.a.s.) vermiş ve faziletini şöyle belirtmiştir: *"En faziletli oruç Dâvûd'un (a.s.) tuttuğu oruçtur; o bir gün oruç tutar, bir gün tutmazdı."* (Nesâî, Sıyâm, 76 [2388]; bk. Buhârî, Ehâdîsü'l-enbiyâ, 38 [3420], Savm, 56 [1976]; Müslim, Sıyâm, 181 [1159]) Yine Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Allah'ın en çok sevdiği oruç Dâvûd Peygamber'in (a.s.) orucudur."* (Buhârî, Teheccüd, 7 [1131]; Müslim, Sıyâm, 189-190 [1159]) buyurmuştur.

511. Eyyâm-ı biyd (aydınlık günler) orucu ne zaman tutulur ve önemi nedir?

Eyyâm-ı biyd (aydınlık günler) ayın en parlak olduğu hicri ayların on üç, on dört ve on beş. geceleridir. (bk. Buhârî, Savm, 60 [1981]; Nesâî, Sıyâm, 84 [2432]) Ay bu gecelerde tam olarak göründüğü ve geceleri her zamankinden daha çok aydınlattığı için bu isim verilmiştir. Resûlullah (s.a.s.), her ayın bu günlerinde oruç tutmayı tavsiye etmiş (Ebû Dâvûd, Savm, 68 [2449]; Tirmizî, Savm, 54 [761]) ve o günlerde oruç tutmanın senenin tüm günlerini oruçlu geçirmek gibi olduğunu belirtmiştir. (Ebû Dâvûd, Savm, 68 [2449]; İbn Mâce, Sıyâm, 29 [1707])

512. Adak orucu nasıl tutulur?

Adak, kişinin sorumlu olmadığı hâlde farz veya vâcip cinsinden bir ibadeti yapacağına Allah'a söz vererek o ibadeti kendisine borç kılması demektir. Herhangi bir şart ve zamana bağlanmayan mutlak adaklar, adama anından itibaren ilk fırsatta yerine getirilmelidir. Bir şarta bağlı olan adakların ise şartın gerçekleşmesi hâlinde yerine getirilmesi gerekir. Şart gerçekleşmeden adağın yerine getirilmesi geçersiz olup şart gerçekleşince iade edilmesi gerekir. Belli bir zamana bağlı olan adak orucu o zamanda tutulmalıdır. Böyle bir oruca niyette, tutulacak orucun adak olduğunu açıkça belirleme şartı yoktur. Belli bir zamana bağlı olmayan adak oruçlar ise Ramazan ayı ile oruç tutmanın yasak olduğu günlerin dışında herhangi bir günde tutulabilir. Fakat bu orucun adak niyetiyle tutulması gerekir. Bu itibarla adak orucu nasıl adanmışsa o şekilde tutulur. Yani, peş peşe tutulması adanmışsa ara vermeden tutulur, böyle bir kayıt yoksa ara verilerek de tutulabilir. Ancak oruç tutulması caiz olmayan günlerde tutulmaz. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/375, 435, 437)

513. Oruç tutulması yasak olan günler hangileridir?

Dinimizde, oruç tutmanın emredildiği veya tavsiye edildiği günler olduğu gibi oruç tutmanın yasaklandığı veya hoş karşılanmadığı günler de vardır. Yasağın mahiyetine ve ağırlık derecesine göre bugünlerin bir kısmında oruç tutmak haram veya tahrîmen mekruh, diğer bir kısmında ise tenzîhen mekruhtur.

Oruç tutmanın yasak olduğu günlerin başında bayram günleri gelir. Hz. Peygamber (s.a.s.) iki vakitte oruç tutulmayacağını bildirmiştir ki birisi Ramazan Bayramı'nın birinci günü, diğeri Kurban Bayramı günleridir. (Buhârî, Savm, 66-67 [1990-1991, 1993]; Müslim, Sıyâm, 138-139 [1137-1138]) Ramazan Bayramı'nın sadece birinci gününde ve Kurban Bayramı'nın dört gününde oruç tutmak yasaktır. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/125-126) Bu günlerde oruç tutmanın yasak oluşunun nedeni, bayram günlerinin yeme, içme ve sevinç günleri olmalarıdır. Ramazan Bayramı, bir ay boyunca Allah (c.c.) için tutulan orucun arkasından verilen bir "genel iftar ziyâfeti" hükmündedir. Bundan dolayı, ona "fıtır/iftar bayramı" denilmiştir. Ramazan Bayramı'nın ilk günü bu yönüyle bir aylık Ramazan orucunun iftarı olmaktadır. Böyle toplu iftar gününde oruçlu olmak, Allah'ın (c.c.) ziyâfetine

katılmamak anlamına gelir ki bunun en azından edep dışı olduğu ortadadır. Allah için kurbanların kesildiği Kurban Bayramı günleri de ziyâfet günleridir. Hz. Peygamber (s.a.s.), teşrik günlerinin yeme, içme ve Allah'ı anma günleri olduğunu belirtmiştir. (Müslim, Sıyâm, 144 [1141])

Hacıların, oruç tuttukları takdirde güçsüz ve yorgun düşme ihtimalleri bulunduğu takdirde, Zilhiccenin 8. "terviye" ve 9. "arefe" günlerinde oruç tutmamaları daha uygun olur. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.), arefe günü Arafat'ta olanların oruç tutmalarını yasaklamıştır. (Ebû Dâvûd, Savm, 63 [2440]; İbn Mâce, Sıyâm, 40 [1732]) Çünkü hac ibadetini yaparken daha zinde ve canlı olmaları, öncesinde nâfile oruç tutmuş olmalarından daha hayırlıdır.

Bunların dışındaki bazı günlerde oruç tutmak ise çeşitli sebeplerle mekruh sayılmıştır. Mesela; sadece âşûrâ gününde (Muharrem ayının 10. gününde) oruç tutmak, Yahudilere benzemek ve onları taklit etmek anlamını içerdiği için mekruh görülmüştür. (Müslim, Sıyâm, 133 [1134])

Şek günü (Şaban ayının sonuna gelip, Şaban'dan mı yoksa Ramazan'dan mı olduğunda şüphe edilen gün) oruç tutmak mekruhtur. Hz. Peygamber (s.a.s.) Ramazan'ı bir veya iki gün önceden oruç tutarak karşılamayı yasaklamıştır. (Buhârî, Savm, 14 [1914]; Müslim, Sıyâm, 21 [1082])

İki veya daha fazla günü, arada iftar etmeksizin birbirine ekleyerek oruç tutmak mekruhtur. Buna visal orucu (savm-i visal) denir. Hz. Âişe'nin belirttiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) visal orucu tutmalarını yasaklamış; kendisinin bu şekilde oruç tuttuğu hatırlatılınca da *"Ben sizin gibi değilim; beni rabbim yedirir, içirir."* (Müslim, Sıyam, 61 [1105]) diye cevap vermiştir.

514. Bayram günlerinde oruç tutulur mu?

Bayram günleri, oruç tutmanın yasak olduğu günlerin başında gelir. Ramazan Bayramı'nın birinci gününde ve Kurban Bayramı'nın dört gününde oruç tutmak tahrîmen mekruhtur. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/125-126; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/375) Bugünlerde oruç tutmanın hoş karşılanmayıp yasaklanması, bayram günlerinin yeme, içme ve sevinç günleri olmasından dolayıdır. Ramazan Bayramı, bir ay boyunca Allah için tutulan orucun arkasından verilen bir "genel iftar ziyâfeti" hükmündedir ve bu anlamından ötürü ona "fıtır bayramı (iftar bayramı)" denilmiştir. Ramazan Bayramı'nın ilk günü, bir aylık Ramazan orucunun iftarı anlamına

gelir. Böyle toplu iftar gününde oruçlu olmak, Allah'ın ziyâfetine katılmamak anlamına gelir ki bunun yakışıksız bir davranış olduğu ortadadır. Allah için kurbanların kesildiği Kurban Bayramı günleri de ziyâfet günleridir. Hz. Peygamber (s.a.s.), teşrik günlerinin yeme, içme ve Allah'ı anma günleri olduğunu belirtmiştir. (Müslim, Sıyâm, 144 [1141])

515. Cuma günleri oruç tutmanın hükmü nedir?

Sadece cuma günleri nâfile oruç tutmak, tenzîhen mekruh görülmüştür. Resûl-i Ekrem (s.a.s.), *"Sizden hiç kimse cuma günü oruç tutmasın. Ancak bir gün önceden veya sonradan oruç tutuyorsa, bu takdirde cuma günü de oruç tutabilir."* (Buhârî, Savm, 63 [1985]; Müslim, Sıyâm, 147 [1144]) buyurmuştur. Cuma günü kazâya kalan farz veya adak gibi vâcip bir oruç tutmakta sakınca yoktur. Cuma günü nâfile oruç tutmak isteyenlerin, bir gün önce veya sonrasında da oruç tutması uygun olur. Oruç tutmak için özellikle cuma gününü seçmenin mekruh oluşu, bu günün Müslümanların haftalık bayram günü kabul edilmesindendir.

ORUCUN BOZULMASI, KAZÂSI VE KEFFÂRETİ

516. Orucu bozup sadece kazâyı gerektiren durumlar nelerdir?

Oruç, ibadet niyetiyle tan yerinin ağarmasından (fecr-i sâdık), güneş batıncaya kadar, yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durmak demektir. Söz konusu yasak fiillerin işlenmesiyle oruç bozulur.

Orucu bozup sadece gününe gün kazâ gerektiren fiiller şunlardır:

a) Yolculuk ve hastalık gibi meşru bir mazerete dayalı olarak yemek ve içmek.

b) Kasıt olmaksızın hata ile bir şey yemek ve içmek. Oruçlu olduğu hatırında olan bir kimsenin abdest alırken boğazına su kaçırması böyledir.

c) Taş, kâğıt ve pamuk gibi beslenme amacı ve anlamı taşımayan şeyleri yutmak.

d) Dişler arasında kalan nohut tanesi büyüklüğündeki kırıntıyı yutmak.

e) Yenilip içilmesi mutat olmayan çiğ pirinç, buğday ve darı gibi küçük bir şeyi alıp yutmak.

f) Henüz vakit var zannı ile fecrin/tan yerinin ağarmasından sonra yeme ve içmeye devam etmek veya güneş battı zannı ile henüz güneş batmadan iftar etmek.

g) Orucu bozan şeyleri bir başkasının zorlaması ile yapmak.

h) İsteyerek ağız dolusu kusmak.

i) Cinsel ilişki dışında başka bir fiille cünüp olmak.

j) Ağza giren yağmur, kar veya doluyu elinde olmadan yutmak.

k) Yıkanırken veya yüzerken elinde olmadan su yutmak.

l) Unutarak yiyip içtikten sonra orucunun bozulmuş olduğu zannıyla günün geri kalan kısmında yeme-içmeye devam etmek.

m) Niyeti imsaktan sonraya bırakıp sonrasında yaptığı bu niyetin geçersiz olduğunu düşünerek günün geri kalan kısmında bilerek yemek-içmek.

n) Ramazan orucunu vaktinde tutmamak. Dinen meşru bir mazeret bulunmaksızın Ramazan'da oruç tutmamak büyük günahtır. (Merğînânî, *el-Hidâye,* 1/120-127; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/409-411)

517. Orucu bozup hem kazâ hem de keffâret gerektiren durumlar nelerdir?

Oruç, ibadet niyetiyle tan yerinin ağarmasından (fecr-i sâdık), güneş batıncaya kadar, yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durmak demektir. Oruçlunun söz konusu yasak fiillerden uzak durması anlamındaki "imsak"ın ihlal edilmesiyle oruç bozulur.

Başlanan Ramazan orucunun aşağıdaki fiiller sebebiyle bozulmasından dolayı hem kazâ hem de keffâret gerekir:

a) Cinsel ilişkide bulunmak. Oruçlu iken cinsel ilişkide bulunmak her iki taraf için de kazâ ve keffâreti gerektirir.

b) Meşru bir mazeret bulunmaksızın, gıda veya gıda hükmünde olan ya da yenilip içilmesi mutat bir şeyi bilerek yemek ve içmek Hanefîlere *göre kazâ ve* keffâreti gerektirir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/409-411) *Şâfiîlere göre ise bu durum sadece kazâyı gerektirir*. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc,* 2/177-178)

518. Eşlerin oruçlu iken ilişkilerinin sınırı ne olmalıdır?

Oruçlu olan kimse orucu bozacak şeylerden kaçındığı gibi orucun sevabını azaltacak şüpheli durumlardan da kaçınmalıdır. Ramazan'da oruçlu olduğunu bile bile cinsel ilişkide bulunmakla oruç bozulur, hem kazâ ve hem de keffâret gerekir. (Buhârî, Savm, 30 [1936]; Müslim, Sıyâm, 81-84 [1111]; Ebû Dâvûd, Savm, 37 [2390-2393]; İbn Mâce, Sıyâm, 14 [1671]) Eşlerin birbirlerini öpmeleri veya sarılmalarıyla oruçları bozulmaz. Ancak bu durumda boşalma meydana gelirse oruç bozulur ve güne gün kazâ gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/120)

519. Oruçluyken elle tatmin olan kimsenin orucu bozulur mu?

Oruç, nefsin isteklerinden bilinçli olarak uzak durma yönüyle bir irade eğitimidir. Nefsin isteklerinin kontrol altına alınmasında, ruhun arındırılıp yüceltilmesinde etkili bir yoldur. Şehevî arzularına mağlup olanların bu irade eğitiminde başarısız oldukları ortaya çıkar.

Oruçlu iken elle tatmin olmak orucu bozar, kazâyı gerektirir. Bu fiili işleyen kimselerin bozmuş oldukları orucu kazâ etmekle yetinmeyip ayrıca tövbe etmeleri de gerekir.

Elle tatmin olmanın keffâreti gerektirmemesi, bu fiilin önemsiz bir günah olduğunu göstermez. Bilakis özürsüz olarak orucunu bozan kimseler büyük günah işlemiş olurlar. (Zeylaî, *Tebyîn*, 1/323; İbn Nüceym, *el-Bahr*, 2/293)

520. Oruca niyetlenen bir kadın gün içinde âdet görmeye başlarsa ne yapmalıdır?

Kadınlar âdet ve lohusalık denilen özel hâllerinde namaz kılmazlar, oruç tutmazlar. Daha sonra tutamadıkları oruçlarını kazâ ederler.

Oruca niyetlenen bir kadın, gün içerisinde âdet görmeye başlarsa orucunu bozar, temizlenince bugünün orucunu da kazâ eder. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/126) İftar vaktine kadar oruçlu gibi davranılması doğru değildir. Ancak Ramazan'ın hassasiyetine riâyet ederek başkalarının yanında yiyip içilmemesi uygun olur.

521. Ağız kokusunu önlemek için ağız spreyi kullanmak veya sakız çiğnemek oruca zarar verir mi?

Ağız ve burundan alınıp mideye ulaşan her şey orucu bozar. Bu itibarla ağız kokusunu önlemek veya diş ağrısını gidermek maksadı ile ağza sıkılan sprey ve benzeri maddeler yutulur da mideye ulaşırsa orucu bozar, yutulmazsa bozmaz.

Günümüzde üretilen sakızlarda, ağızda çözülen katkı maddeleri bulunduğundan, ne kadar dikkat edilirse edilsin bunların yutulmasından kaçınmak mümkün değildir. Bu sebeple bu tür sakız çiğnemek orucu bozar. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/416-417) Öte yandan, hangi sakızın orucu bozmayan türden olduğu bilinemeyeceğinden oruçlu iken sakız çiğnemekten sakınılmalıdır.

522. Endoskopi ve kolonoskopi yaptırmak orucu bozar mı?

Midedeki hastalığı tespit amacıyla mideyi görüntülemek veya mideden parça almak için yaptırılan endoskopide, ağız yoluyla mideye tıbbi bir cihaz sarkıtılmakta ve işlem bittikten sonra çıkarılmaktadır. Kolonlardaki hastalığı teşhis etmek amacıyla bağırsak içini görüntülemek veya parça almak için yapılan kolonoskopide, makattan bağırsaklara cihaz gönderilmekte ve işlem bittikten sonra çıkarılmaktadır. Kolonoskopide genellikle, endoskopide ise bazen, incelenecek alanın temizliğini sağlamak amacıyla cihaz içinden su verilmektedir.

Endoskopi ve kolonoskopi yaptırmak; yeme, içme anlamına gelmemekle birlikte, cihaz içinden su verildiğinde oruç bozulur. Ancak söz konusu işlemlerde cihazların kullanımı sırasında sindirim sistemine su, yağ ve benzeri bir madde girmemesi durumunda endoskopi ve kolonoskopi yaptırmak, orucu bozmaz. (DİYK 2005/155 Tarih ve Sayılı Karar)

523. Makat ultrasonu ve transvajinal işlemler orucu bozar mı?

Makattan ultrason çektirmek; yeme, içme anlamına gelmemekle birlikte, cihaz içinden su verildiğinde oruç bozulur. Ancak söz konusu işlemlerde cihazların kullanımı sırasında sindirim sistemine su, yağ ve benzeri gıda özelliği taşıyan bir madde girmemesi durumunda makattan ultrason çektirmek orucu bozmaz.

Kadın üreme organlarında sindirim bulunmadığı için rahim ultrasonu çektirmek, jinekolojik muayene olmak, smear testi ve biyopsi yaptırmak gibi transvajinal işlemler orucu bozmaz.

524. Anestezi orucu bozar mı?

Anestezi, acı ileten sinir yolları üzerinde iletimin değişik seviyelerde engellenmesi demektir. Lokal, bölgesel ve genel anestezi olmak üzere, üç türlü anestezi vardır. Küçük ameliyatlarda ameliyat bölgesinin yakın çevresine iletimi engelleyen ilaçların verilmesi ile oluşan anesteziye, "sınırlı uyuşturma" denir. Vücudun daha geniş bölgeleri, örneğin belden aşağısı veya bir yarısı iletimin omurilik düzeyinde engellenmesi için omuriliğe veya omuriliğe varmadan geniş bir sinir grubunun oluşturduğu bağlantı yerleri üzerine ilaç verilerek oluşturulan anesteziye "bölgesel anestezi" denir. Hastanın uyutulup ağrının duyulması beyin düzeyinde engellenirse, bu tür anesteziye "genel anestezi" denir.

Anestezi, nefes yolu veya iğne ile vücuda ilaç verilerek oluşturulmaktadır. Nefes yolu veya iğne ile yapılan anestezi, mideye ulaşmadığı gibi yeme-içme anlamı da taşımamaktadır. Ancak bölgesel ve genel anestezide, acil durumlarda ilaç ve sıvı vermek amacıyla damar yolu açılarak, bu açıklık işlem süresince serum vermek suretiyle sağlanmaktadır. Bu itibarla sınırlı uyuşturma orucun sıhhatine engel değildir. Bölgesel ve genel anestezide serum verildiği için oruç bozulur.

525. Kulağın yıkattırılması orucu bozar mı?

Kulak ile boğaz arasında bir kanal bulunmaktadır. Ancak kulak zarı bu kanalı tıkadığından, su boğaza ulaşmaz. Bu nedenle kulağın yıkattırılması orucu bozmaz. Ancak kulak zarının delik olması durumunda, kulak yıkattırılırken suyun mideye ulaşması mümkündür. Bu itibarla yıkama sırasında suyun mideye ulaşması hâlinde oruç bozulur. (DİYK 2005/155 Tarih ve Sayılı Karar)

526. Fitil kullanmak, lavman yaptırmak orucu bozar mı?

Ağrı kesici, ateş düşürücü olarak veya diğer bazı amaçlarla makattan; mantar ve bazı kadın hastalıklarının tedavisinde ferçten fitil

kullanılmaktadır. Lavman, tıbbi operasyon öncesi veya kabızlıkta kalın bağırsakta bulunan dışkının, anüsten içeriye sıvı verilerek dışarı çıkarılmasıdır.

Sindirim sistemi, ağızla başlayıp anüsle sona eren, sindirim borusu ile sindirim bezlerinden oluşur. Sindirim borusu ise ağızla başlar. Ağzın gerisinde yutak bulunur. Sonra yemek borusu, mide, ince bağırsak, kalın bağırsak, rektum ve anüs gelir. Sindirim ince bağırsaklarda tamamlanmaktadır. Kalın bağırsaklarda ise sadece su, glikoz ve bazı tuzlar emilmektedir. Kadının ferci ile sindirim sistemleri arasında ise bir bağlantı bulunmamaktadır.

Bu itibarla kadınların fercinden kullanılan fitiller, orucu bozmaz. Makattan kullanılan fitiller ise her ne kadar sindirim sistemine dâhil olmakta ise de sindirim ince bağırsaklarda tamamlandığı, fitillerde gıda verme özelliği bulunmadığı ve makattan fitil almak, yemek ve içmek anlamına gelmediği için orucu bozmaz.

Lavman yaptırmak konusunda ise iki durum söz konusudur; kalın bağırsaklarda su, glikoz ve bazı tuzlar emildiği için gıda içeren sıvının bağırsaklara verilmesi veya orucu bozacak kadar su emilecek şekilde verilen suyun bağırsakta kalması durumunda oruç bozulur. Ancak suyun bağırsaklara verilmesinden sonra bekletilmeyip bağırsakların hemen temizlenmesi durumunda, verilen su ile birlikte bağırsaklarda bulunan dışkının dışarıya çıkarıldığı ve bu esnada emilen su da çok az olduğu için oruç bozulmaz. (DİYK 2005/155 Tarih ve Sayılı Karar)

527. Diyaliz uygulamalarında oruç bozulur mu?

Böbrek yetmezliği hastalarına uygulanan diyaliz; periton diyalizi, hemodiyaliz olmak üzere iki çeşittir.

Periton diyalizi, karın boşluğuna verilen özel bir solüsyon aracılığı ile hastanın kendi karın zarı kullanılarak kanın zararlı maddelerden arındırılması ve sıvı dengesinin sağlanması işlemidir. Hemodiyaliz ise kanın vücut dışında bir makine yardımı ile temizlenip vücuda geri verilmesi işlemidir. Kan bir iğne aracılığı ile hastanın kolundan alınır. Hemodiyaliz makinası, diyalizör denen bir filtreden kanı sürekli geçirerek zararlı maddeleri ve fazla suyu filtre eder. Filtre edilen temiz kan ikinci bir iğne

ile hastanın damarına geri verilir. Bu işlem yapılırken bazen, gıda içerikli sıvı verilmesi gerekmektedir.

Buna göre hastaya herhangi bir sıvı maddesi verilmeden gerçekleştirilen hemodiyalizde oruç bozulmaz. Diğer diyaliz çeşitlerinde ise vücuda gıda içerikli sıvı verildiği için oruç bozulur. (DİYK 2005/155 Tarih ve Sayılı Karar)

528. Aşı olmak veya iğne yaptırmak orucu bozar mı?

Oruç; yemek, içmek, cinsel ilişki ve bunların kapsamına giren şeylerle bozulur. Bu sebeple, gıda ve keyif verici olmayan enjeksiyonlar, yemek ve içmek anlamına gelmediklerinden orucu bozmazlar. Aşı da böyle olup orucu bozmaz. Ancak gıda veya keyif verici enjeksiyonlar orucu bozar.

Tedavisi devam eden hastalar, sağlıklarına kavuşup tedavileri sona erinceye kadar oruçlarını erteleyebilirler. Bununla birlikte, Ramazan ayında herkesle birlikte oruca devam etmeyi arzu ediyorlar ve oruç tutmalarına da başka bir engel bulunmuyorsa iğnelerini iftardan sonra yaptırmaları yerinde olur. Bu imkâna sahip olmayanlar, tedavi ve aşı amaçlı iğne yaptırabilirler. Ancak oruçlu iken gıda ve vitamin iğneleri yaptıranların, ağızdan aşı alanların damardan serum ve kan verilenlerin orucu bozulur. Daha sonra bu oruç kazâ edilir.

529. Oruçlu iken kan vermek ve vücuda kan almak orucu bozar mı?

Ramazan'da oruçlu iken kan verenin orucu bozulmaz. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/120-121) Vücuda kan almak ise beslenme, gıda alma kapsamına girdiği için orucu bozar.

Kan vermenin orucu bozup bozmaması ile ilgili olarak birbirine zıt iki rivâyet vardır. Bunlardan birine göre Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Hacamat yapanın ve yaptıranın (vücuttan tedavi maksadıyla kan alanın ve aynı amaçla vücudundan kan aldıranın) orucu bozulur."* (Ebû Dâvûd, Savm, 28 [2367, 2370-2371]; İbn Mâce, Sıyâm, 18 [1680]) buyurmuştur. Öte yandan Resûlullah'ın (s.a.s.) oruçlu iken hacamat yaptırdığı rivâyet edilmiştir. (Buhârî, Savm, 32 [1938-1939])

Bu iki hadisi birlikte değerlendiren bilginlerin çoğu, birinci hadisi o dönemde hacamat yapan kişinin, kanı özel alet ile emerken ağzına kaçırabileceği, hacamat yaptıran ise kan verdiği için zayıf düşerek hasta

olabileceği için oruçları bozulma tehlikesi ile karşı karşıya kalacağı şeklinde yorumlamış ve ikinci hadisi esas alarak kan vermenin orucu bozmayacağı sonucuna varmışlardır.

530. Trombosit temini için kan vermek orucu bozar mı?

Konunun uzmanlarından alman bilgiye göre kandaki trombosit, normal kan verme yoluyla veya aferez cihazı vasıtasıyla elde edilmektedir. Normal kan verme yöntemiyle trombosit alımında sadece kan vermek söz konusudur. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) oruçluyken kan aldırdığı yönündeki rivâyetleri değerlendiren İslam âlimleri kan verenin orucunun bozulmayacağını ifade etmişlerdir. (Buhârî, Savm, 32 [1938-1939])

Aferez cihazıyla trombosit alımında ise kan bağışçısının bir kolundan cihaz vasıtasıyla kan çekilir ve kandaki trombositler cihaz içinde ayrıştırılarak diğer koldan bağışçıya tekrar geri verilir; kanın pıhtılaşmasını önlemek için de cihaz setinin içi iki farklı serumla doldurulur. Vücuda kan ve serumun verildiği bu uygulama orucu bozar. Aferez cihazıyla trombosit vermek isteyen bağışçıların bunun yerine normal kan verme yöntemini kullanmaları veya iftar ile sahur arasında bu uygulamayı tatbik ettirmeleri gerekir.

531. Diş tedavisi yaptırmak orucu bozar mı?

Sırf diş tedavisi sebebi ile oruç bozulmaz. Tedavinin ağrısız gerçekleşmesi için yapılan enjeksiyonlar da beslenme amacı taşımadığı için orucu bozmazlar. Ancak tedavi sırasında yapılan başka işlemler sebebi ile -mesela ağız su ile çalkalanırken- boğaza su, kan veya tedavide kullanılan maddelerden biri kaçarsa oruç bozulur ve kazâ edilmesi gerekir.

532. Diş kanaması ve diş yarasından çıkan kanın tükürük ile yutulması orucu bozar mı?

Diş kanaması orucu bozmaz. Ancak çıkan kan, karıştığı tükürüğe eşit veya daha fazla olursa yutulması hâlinde oruç bozulur ve kazâ edilmesi gerekir. Daha az miktarda olan kan ise dikkate alınmaz. (Haddâd, *el-Cevhera*, 1/141)

533. Diş fırçalamak orucu bozar mı?

Boğaza su kaçırmadan ağzı su ile çalkalamak orucu bozmadığı gibi diş fırçalamakla da oruç bozulmaz. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/202) Bununla birlikte, diş macununun veya suyun boğaza kaçması hâlinde oruç bozulur. Orucun bozulma ihtimali dikkate alınarak, dişlerin imsaktan önce veya iftardan sonra fırçalanması, oruçluyken fırçalanacaksa da macun kullanılmaması uygun olur.

534. Kusmak orucu bozar mı?

Miktarı ne olursa olsun kendiliğinden gelen kusuntu orucu bozmaz. Aynı şekilde mideden ansızın ağza yükselip tekrar mideye dönen şeyler de oruca zarar vermez. Kişinin kendi isteği ile ağız dolusu kusması hâlinde ise oruç bozulur.

Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Oruçlu kimse kendisine hâkim olamayarak kusarsa ona kazâ gerekmez. Her kim de kendi isteği ile kusarsa orucunu kazâ etsin."* (Ebû Dâvûd, Savm, 32 [2380]; Tirmizî, Savm, 25 [720]) buyurmuştur.

Bununla birlikte, kustuğu için orucu bozuldu zannıyla yemeye içmeye devam eden kimsenin orucu bozulur. Böyle bir kimseye keffâret değil, gününe gün kazâ gerekir. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 2/334-335; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/206)

535. Oruçlu kimse abdest alırken hata ile boğazına su kaçırırsa orucu bozulur mu?

Orucun bozulması konusunda hata; kişinin oruçlu olduğunu bildiği hâlde, orucu bozan durumun kasıtsız meydana gelmesidir. Örneğin abdest sırasında ağza ve burna su verilirken istem dışı boğaza su kaçması böyledir. Bu şekilde orucu bozan fiilin hataen yapılması orucu bozar ve yalnızca kazâyı gerektirir.

Boğaza su kaçması, kişinin oruçlu olduğu hatırda değilken meydana gelirse, unutarak yapılmış olur ve oruç bozulmaz. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/202) Bir sahabi Resûlullah'a (s.a.s.), *"Ey Allah'ın Resulü! Oruçlu iken unutarak yiyip içtim. (Orucum bozuldu mu)?"* diye sormuş. Resûlullah (s.a.s.) da; *"(Hayır bozulmadı) Allah seni yedirip içirdi."* (Ebû Dâvûd, Savm, 39 [2398]; bk. Buhârî, Savm, 26 [1933]; Müslim, Sıyâm, 171 [1155]) cevabını vermiştir.

Şâfiî mezhebine göre abdest veya gusül alırken ağız ve burna az miktarda alınan su, elde olmayarak (hataen) boğazdan inerse oruç bozulmaz. Çünkü oruçlu iken abdestte ağza ve burna az miktarda su vermek menduptur. Ancak serinlemek veya suyla oynamak ya da abdest ve gusülde gereğinden fazla abartılı bir şekilde ağza ve burna su almak gibi bir sebeple hataen su boğazdan aşağı inerse oruç bozulur. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/158)

536. Ramazan'da oruçluyken yolculuğa çıkan kimse, yolculuk sebebi ile orucunu bozarsa ne gerekir?

Ramazan'da sefer mesafesi (en az doksan km) kadar bir yere gitmek için yola çıkacak olan kimse, geceden oruca niyet etmeyebilir. Fakat niyet ettikten sonra gündüz yolculuğa çıksa bu yolculuk esnasında meşru başka bir mazereti bulunmazsa orucunu bozmamalıdır. Başlanan bir ibadetin mazeret yoksa tamamlanması gerekir. Buna rağmen sefer bir mazeret olduğu için kişi orucunu seferîliği başladıktan sonra bozarsa kendisine keffâret gerekmeyip sadece kazâ gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/421-424) Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Mekke'nin fethi için sefere çıktığında oruçlu iken, Kedîd denilen yere varınca orucunu bozması (Buhârî, Savm, 34 [1944]; Müslim, Sıyâm, 88 [1113]) savaş şartlarının gereği olarak değerlendirilebilir.

537. Sigara veya keyif verici madde kullanmak orucu bozar mı?

Oruç, ibadet niyetiyle tan yerinin ağarmasından (fecr-i sâdık) güneş batıncaya kadar yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durmak demektir. Oruçlunun söz konusu yasak fiillerden uzak durması anlamındaki "imsak"in ihlal edilmesiyle oruç bozulur. Dolayısıyla yeme içme ve bu anlama gelen davranışlar orucu bozar. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/120-121; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/371)

Sigara, nargile gibi keyif veren tütün mamulleri ve uyuşturucu maddeleri kullanmak da oruç yasakları kapsamına girer. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/395, 410) Söz konusu maddeleri kullanan kişinin orucu bozulur.

538. Kazâya kalan Ramazan oruçlarının belli bir sürede tutulma zorunluluğu var mıdır?

Ramazan ayında tutulamayan veya başlanıp da bozulan oruçların kazâ edilmesi gerekir. Kur'ân-ı Kerîm'de, *"İçinizden hasta olan veya yolculukta bulunan, tutamadığı günlerin sayısınca diğer günlerde tutar."* (el-Bakara, 2/184) buyrulmaktadır. Kazâ oruçlarının peş peşe tutulması hakkında herhangi bir delil bulunmamaktadır. Bu oruçların, geciktirilmeksizin bir an önce tutulması uygun olur. Çünkü bu bir Allah hakkıdır. Kişi ne zaman öleceğini bilemez.

Ramazan orucunun kazâsı, oruç tutmanın haram olduğu günler dışında her zaman yapılabilir. Hz. Peygamber (s.a.s.), iki vakitte oruç tutulmayacağını bildirmiştir ki birisi Ramazan Bayramı'nın birinci günü, diğeri Kurban Bayramı günleridir. (Buhârî, Savm, 66-67 [1990-1991, 1993]; Müslim, Sıyâm, 138-139 [1137-1138])

Hanefîlere göre Ramazan oruçlarının kazâsı için bir zaman sınırlaması yoksa da mümkün olan ilk fırsatta bu oruçlar tutulmaya çalışılmalıdır. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/104) Şâfiîlere göre ise bir Ramazan'da kazâya kalmış orucun, gelecek Ramazan'a kadar kazâ edilmesi gerekir. Bir Ramazan'ın kazâ borcu herhangi bir mazeret olmaksızın yerine getirilmeden, öteki Ramazan gelecek olursa, kazâ borcuna ilaveten bir de fidye ödeme yükümlülüğü ortaya çıkar. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 6/364; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/175)

539. Kişinin çok sayıda kazâ orucu varsa nasıl tutmalıdır?

Ramazan orucunu tutmakla yükümlü olduğu hâlde tutmamış veya bir mazeretten dolayı tutamamış kimseler; öncelikle tutmadıkları bu oruçların sayısını belirlerler ve bu oruçlarını, oruç tutmanın yasak olduğu bayram günlerinin dışındaki günlerde kazâ ederler.

Tutulacak her kazâ orucuna, "Üzerimde borç olan ilk orucun kazâsına..." diye niyet edilmesi uygun olur. Kazâya kalan oruçların hesaplanması konusunda iki durum söz konusu olabilir:

a) Kişi mükellef olduğundan beri hiç oruç tutmamış olabilir. Bu durumda ergenlikten itibaren geçen her yıl itibarı ile bir kamerî ay hesabı ile -ki bu yirmi dokuz veya otuz gündür; ihtiyaten otuz gün tercih edilmesi uygundur- oruçlarını tutar.

b) Kişi mükellef olduktan sonra bazı oruçları kazâya bırakmış olabilir. Bu durumda mümkün mertebe tutulmayan oruçların sayısı hesaplanıp gününe gün kazâ edilir.

Orucunu mazeretsiz olarak terk eden kimselerin kazâ yanında tövbe ve istiğfar etmesi de gerekir.

540. Bozulan vâcip ve nâfile oruçların kazâsı gerekir mi?

Adak sebebiyle vâcip olan oruç bozulursa kazâ edilmesi gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/128-129) Nâfile oruç ise kişiye farz veya vâcip olmadığı hâlde, isteğe bağlı olarak Ramazan ayının dışında tutulan oruçtur. Nâfile de olsa, başlanan bir ibadetin tamamlanması gerekir. Bu nedenle diğer nâfile ibadetlerde olduğu gibi bozulan nâfile orucun da kazâ edilmesi Hanefîlere göre vâciptir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/125)

541. Orucu kasten bozmanın hükmü nedir?

Orucu kasten, yani mazereti olmadığı hâlde bilerek bozmak, Ramazan'ın hürmetine saygısızlıktır ve büyük günahtır. Hz. Peygamber (s.a.s.), orucunu bu şekilde bozanların keffâret ile yükümlü olacaklarını belirtmiştir. (Buhârî, Savm, 30 [1936]; Müslim, Sıyâm, 81-84 [1111]; Ayrıca bk. Dârekutnî, *es-Sünen,* 3/167 [2308]; Serahsî, *el-Mebsût*, 3/73) Oruç keffâreti, iki kamerî ay veya 60 gün ara vermeksizin oruç tutmaktır. Buna da gücü yetmeyen kişi, 60 fakiri bir gün ya da bir fakiri 60 gün doyurur. Bu keffâretin yanında ayrıca, tövbe edilmesi ve bozulan orucun da kazâsı gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/122-123)

542. Keffâret orucu tutan bir kimse yolculuğa çıktığında, keffâret orucuna ara verebilir mi?

Başlanan bir Ramazan orucunu meşru bir mazeret olmaksızın bilerek bozan bir kimsenin gücü yetmesi hâlinde peş peşe iki kamerî ay veya altmış gün keffâret orucu tutması gerekir. Hanefîlere göre kadınların âdet hâlleri hariç hiçbir sebeple keffâret orucuna ara verilmez. Sefer ve benzeri bir sebeple ara verilmesi hâlinde daha önce tutulmuş olan oruçlar nâfile yerine geçer. Bu durumda keffâret orucuna baştan başlanır. Çünkü keffâret orucunun ara verilmeksizin tutulması gerekir. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 2/278) Bununla birlikte tutulmakta olan keffâret orucuna hastalık

ve yolculuk mazeretine binaen ara verilebileceğini, bu mazeretler sona erince ara vermeden kaldığı yerden devam edilebileceğini söyleyen mezheplerin görüşleriyle de amel edilebilir. (bk. Mevvâk, *et-Tâc*, 5/448)

543. Oruç keffâreti tutan bir kadın âdet dönemi esnasında tutamadığı günler için ne yapmalıdır?

Keffâret orucu ara vermeden tutulmalıdır. Ancak kadınların keffâret orucu tutarken araya giren âdet günleri bunun dışındadır. Çünkü onlar bu günlerinde oruç tutamazlar, âdet hâlleri bitince ara vermeden, keffârete kaldıkları yerden devam ederler. İki ayı tamamlarlar. Şayet âdetin dışındaki bir sebeple ara verirlerse, keffâret orucuna baştan başlamaları gerekir. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 4/115)

544. Ramazan aylarında birden fazla oruç bozulması durumunda bu oruçların her biri için ayrı ayrı keffâret gerekir mi?

Farklı Ramazan aylarında da olsa bir kimsenin meşru mazereti olmaksızın kasten bozduğu bütün oruçlar için bir keffâret ödemesi (peş peşe iki kamerî ay veya altmış gün oruç tutması) yeterlidir. Ayrıca bozduğu her orucu kazâ etmesi gerekir. Ancak keffâretin ödenmesinden sonra başlanıp kasten bozulan Ramazan orucu için yeni bir keffâret gerekir. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 2/338-340)

ORUCU BOZMAYAN HALLER

545. Unutarak yemek içmek orucu bozar mı?

Unutarak yemek içmek orucu bozmaz. Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Bir kimse oruçtu olduğunu unutarak yer, içerse orucunu tamamlasın, bozmasın. Çünkü onu, Allah yedirmiş, içirmiştir."* (Buhârî, Savm, 26 [1933]; Müslim, Sıyâm, 171 [1155]) buyurmuştur.

Unutarak yiyip içen kimse, oruçlu olduğunu hatırlarsa hemen ağzındakileri çıkarıp ağzını yıkar ve orucuna devam eder. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/120-121)

546. Unutarak yiyen kişiye oruçlu olduğunun hatırlatılması gerekir mi?

Oruçlu olduğunu unutarak yiyip içen kişi, yaşlı, hasta, zayıf ve oruç tutmaya güç yetiremeyecek durumdaysa onu gören kişi oruçlu olduğunu hatırlatmamalı, aksi durumda hatırlatmalıdır. (Şürünbülâlî, *Merâkı'l-felâh*, 244)

547. Cünüp iken tutulan oruç geçerli midir?

Cünüplük oruç tutmaya engel değildir. Cünüp olmayı gerektiren hâl ister oruca başlamadan gerçekleşmiş olsun ister ihtilam olma şeklinde oruçlu iken gerçekleşmiş olsun fark etmez. Ancak cünüp olan kişi, bir an önce yıkanıp temizlenmelidir. Cünüp iken üzerinden bir namaz vakti geçmemelidir. Guslün bir namaz vaktinden daha fazla süreyle ertelenmesi günahtır. Çünkü geciktirilirse namaz terk edilmiş olur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/399)

548. Oruçlu iken ihtilam olmanın veya cünüp olarak sabahlamanın hükmü nedir?

Oruçlu iken rüyada ihtilam olmak orucu bozmaz, gusletmeyi geciktirerek cünüp olarak sabahlamak da oruca bir zarar vermez. (*el-Fetâvaî-Hindiyye*, 1/200; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/400) Ancak guslü sabah namazı vaktinin çıkmasına kadar ertelemek günahtır. Çünkü bu durumda namaz terk edilmiş olur. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Ramazan'da imsaktan sonra sabah namazı vakti içinde yıkandıkları bilinmektedir. (Buhârî, Savm, 25 [1930-1931]; Müslim, Sıyâm, 76 [1109])

549. Ağda veya epilasyon yaptırmak oruca engel olur mu?

Vücuttaki kılların hangi yolla olursa olsun alınması orucu bozmaz. Çünkü oruç, bir şey yemek, içmek ve cinsel ilişkide bulunmaktan dolayı bozulur. Kıl almak veya aldırmak bunların kapsamında olmadığından orucu bozmaz.

Burada şu husus da belirtilmelidir ki kadının erkeğe karşı avret mahalli eller, ayaklar ve yüzü hariç tüm bedenidir. Kadının kadına karşı avret mahalli, diz kapağı ile göbek arasıdır. Zaruret olmadan bu yerlerin dışındaki bölgelerin başka kadınlara veya erkeklere gösterilmesi caiz değildir. Bu itibarla ağda veya lazerle epilasyon yaptırmak isteyen kişinin,

erkek olsun kadın olsun yabancı bir kişiye avret mahallini açması helal olmadığı gibi bu işlemi uygulayan kişinin de bu kısma bakması ve dokunması helal değildir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/368-370)

550. Makyaj yapmak ve saç boyamak orucu bozar mı?

Oruç, bir şey yemek, içmek ve cinsel ilişkide bulunmaktan dolayı bozulur. Makyaj yapmak, saç boyamak ve saç bakımı bu kapsamda olmadığından orucu bozmaz.

551. Nikotin bandı orucu bozar mı?

Nikotin bandı orucu bozmaz. Kural olarak orucu bozan şeyler, vücuda normal yollarla giren maddeler ve cinsel ilişkidir. Vücuda sürülen yağ, merhem gibi maddeler, deri üzerindeki gözenekler ve deri altındaki kılcal damarlar yoluyla emilerek kana karışmaktadır. Bu işlem yeme, içme ve beslenme anlamına gelmemektedir. (bk. Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/123-124; Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/98; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/395-396)

552. Oruçlu iken böbrek taşı kırdırmak orucu bozar mı?

Oruçlu olan bir kimsenin, vücuduna gıda verici bir madde enjekte edilmeden böbrek taşı kırdırmasıyla orucu bozulmaz. Bu operasyon esnasında böbreklere kan akması da orucu bozmaz.

553. Şeker hastalarının uyguladıkları insülin iğnesi orucu bozar mı?

İğnenin orucu bozup bozmayacağı, kullanılış amacına göre değerlendirilebilir. Ağrı dindirmek, tedavi etmek, vücudun direncini artırmak, gıda vermek gibi amaçlarla enjeksiyon yapılmaktadır. Gıda ve keyif verici olmayan enjeksiyonlar, yemek ve içmek anlamına gelmediklerinden orucu bozmazlar. Ancak gıda ve/veya keyif verici enjeksiyonlar orucu bozar. (DİYK 2005/155 Tarih ve Sayılı Karar) Şeker hastalarının kullandıkları insülin iğnesi bu nitelikte olmadığı için orucu bozmaz.

Diğer yandan ehil doktorların, oruç tutmasının sağlık açısından zararlı olacağı teşhisini koyduğu bir hasta, Ramazan'da oruç tutmayabilir. Böyle bir kişi, eğer iyileşme ihtimali varsa orucunu daha sonra kazâ etmek üzere bırakır; böyle bir ihtimal yoksa Ramazan ayının her günü

için birer fidye verir. İnsüline bağımlı olarak yaşayan hastaların da oruç tutmaları sağlıklarına zarar veriyorsa oruç tutmayabilirler. Tutamadıkları oruçlarının sayısınca her gün için bir fidye verirler.

554. Damardan verilen radyoaktif madde orucu bozar mı?

Bazı hastalıkların teşhisi amacıyla hastalara damar yoluyla besleyici niteliği olmayan radyoaktif maddenin verilmesi orucu bozmaz. Çünkü bu şekilde verilen söz konusu madde besleyici ve vücudu kuvvetlendirici mahiyet taşımamaktadır.

555. Göz damlası orucu bozar mı?

Konunun uzmanlarından alman bilgilere göre göze damlatılan ilaç, miktar olarak çok az (1 mililitrenin 1/20'si olan 50 mikrolitre) olup bunun bir kısmı gözün kırpılmasıyla dışarıya atılmakta, bir kısmı gözde, göz ile burun boşluğunu birleştiren kanallarda ve mukozasında mesâmat (gözenekler) yolu ile emilerek vücuda alınmaktadır. Kaldı ki bu işlem yeme içme yani gıdalanma anlamı da taşımamaktadır. Dolayısıyla göz damlası orucu bozmaz.

556. Kulak damlası orucu bozar mı?

Kulak ile boğaz arasında bir kanal bulunmaktadır. Ancak kulak zarı bu kanalı tıkadığından, ilaç boğaza ulaşmaz. Bu nedenle kulağa damlatılan ilaç orucu bozmaz.

Kulak zarında delik bulunsa bile, kulağa damlatılan ilaç, kulak içerisinde emileceği için ilaç ya hiç mideye ulaşmayacak ya da çok azı ulaşacaktır. Kaldı ki bu işlem yeme içme yani gıdalanma anlamı da taşımamaktadır. Dolayısıyla kulak damlası orucu bozmaz. (DİYK 2005/155 Tarih ve Sayılı Karar)

557. Burun damlası orucu bozar mı?

Tedavi amacıyla burna damlatılan ilacın bir damlası, yaklaşık 0,06 cm3'tür. Bunun bir kısmı da burun çeperleri tarafından emilmekte, çok az bir kısmı mideye ulaşmaktadır. Bu da mazmazadan (ağzı su ile çalkalamadan) sonra ağızda kalan rutubette olduğu gibi orucu bozacak düzeyde görülmemiştir. Kaldı ki bu işlem yeme içme yani gıdalanma anlamı da taşımamaktadır. Dolayısıyla burun damlası orucu bozmaz. (DİYK 2005/155 Tarih ve Sayılı Karar)

558. Anjiyo yaptırmak orucu bozar mı?

Halk arasında anjiyo olarak bilinen operasyon, teşhis ve tedaviye yönelik olarak uygulanmaktadır. Anjiyografi, vücut damarlarının görüntülenmesi demektir. Damar içine damarların görünür hâle gelmesini sağlayan ve kontrast madde olarak tanımlanan ilaç verilerek, anjiyogram adı verilen filmler elde edilir. Anjiyografi sayesinde organları besleyen damarlar görüntülenerek damar hastalıkları veya bu damarlardan beslenen organlara ait tanı koydurucu bilgiler edinilir. Tedaviye yönelik olarak uygulanan anjiyonun klasik yöntemi anjiyoplastidir. Bu ise dar veya tam tıkalı damarların balon ya da stent denilen özel araçlarla tekrar açılması için yapılır.

Bu bilgiler ışığında gerek anjiyografi, gerekse anjiyoplasti operasyonlarında yemek ve içmek anlamı bulunmadığından, oruç bozulmaz.

559. Biyopsi yaptırmak orucu bozar mı?

Tahlil amacıyla vücudun herhangi bir organından parça alınması (biyopsi), orucu bozmaz. (DİYK 2005/155 Tarih ve Sayılı Karar)

560. İdrar kanalının görüntülenmesi, kanala ilaç akıtılması orucu bozar mı?

İdrar kanallarına giren cihazlar veya akıtılan ilaçlar orucu bozmaz. (DİYK 2005/155 Tarih ve Sayılı Karar)

561. Kalp hastalarının kullandıkları dilaltı hapı orucu bozar mı?

Bazı kalp rahatsızlıklarında dilaltına konulan hap, doğrudan ağız dokusu tarafından emilip kana karışarak kalp krizini önlemektedir. Söz konusu hap ağız içinde emilip yok olduğundan mideye bir şey ulaşmamaktadır. Bu itibarla dilaltı hapı kullanmak orucu bozmaz. (DİYK 2005/155 Tarih ve Sayılı Karar)

562. Akupunktur tedavisi orucu bozar mı?

Oruç, imsak vaktinden iftar vaktine kadar ibadet niyetiyle yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durmak suretiyle yapılan bir ibadettir. (el-Bakara, 2/187) Akupunktur, vücutta belirli noktalara iğne batırarak çeşitli hastalıkları tedavi etme metodudur. Orucu bozan şeyler kapsamında olmadığı

yani vücudu beslemesi ve gıdalandırması söz konusu olmadığı için akupunktur yaptırmak orucu bozmaz.

563. Merhem ve ilaçlı bant kullanmak orucu bozar mı?

Deri üzerindeki gözenekler ve deri altındaki kılcal damarlar yoluyla vücuda sürülen yağ, merhem ve benzeri şeyler emilerek kana karışmaktadır. Ancak cildin bu emişi, çok az ve yavaş olmaktadır. Diğer taraftan bu işlem, yeme içme anlamına da gelmemektedir. Bu itibarla deri üzerine sürülen merhem, yapıştırılan ilaçlı bantlar orucu bozmaz. (DİYK 2005/155 Tarih ve Sayılı Karar)

564. Astım hastalarının kullandığı ilaçlı sprey orucu bozar mı?

Astımlı hastaların, rahat nefes almalarını sağlamak amacıyla ağza püskürtülen oksijenli ilaç, orucu bozmaz.

Nefes açıcı sprey kullanmak zorunda kalan astım hastası oruç tutmayabilir. Daha sonra iyileşince tutamadığı günleri kazâ eder. İyileşme ümidi kalmamışsa, o takdirde tutamadığı günler sayısınca fidye verir. Bir fidye, Ramazan'da bir kişi için verilen bir fitre miktarıdır.

Ancak nefes darlığı dışında oruç tutmaya engel başka sağlık problemi bulunmayan astım hastaları, soluk almayı rahatlatacak özel spreyi ağızlarına püskürterek oruç tutabilirler. Ağza püskürtülen bu ilaçlar orucu bozmaz. Çünkü bu spreyden bir kullanımda 1/20 ml gibi çok az bir miktar ağza sıkılmaktadır. Bunun da önemli bir kısmı ağız ve nefes boruları cidarları tarafından emilip yok olmaktadır. Bundan geriye kalan miktarın tükürükle mideye ulaştığı konusunda ise kesin bir bilgi yoktur.

Abdest alırken ağızda kalan su ile kıyaslandığında, bu miktarın çok az olduğu görülmektedir. Oruçlunun, abdest alırken ağzına aldığı sudan kalan miktarın mideye ulaşması hâlinde orucun bozulmayacağı konusunda hadis-i şerifler vardır. (Ebû Dâvûd, Savm, 33 [2385]) Bu konuda icma oluşmuştur.

Ayrıca, misvaktan bazı kırıntıların ve kimyevi maddelerin mideye ulaşması kaçınılmazdır. Hâl böyle iken Hz. Peygamber'in (s.a.s.) oruçlu olarak misvak kullandığı, sahih hadis kaynaklarında yer almaktadır. (Buhârî, Savm, 27 [Bâb başlığı]; Ebû Dâvûd, Savm, 26 [2364]; Tirmizî, Savm, 29 [725]) Diğer taraftan, *"Kesin olarak bilinen, şüphe ile bozulmaz."* kaidesi gereğince,

mideye bir şeyin ulaşıp ulaşmadığı konusundaki şüphe ile de oruç bozulmaz. Bu itibarla astımlı hastaların, rahat nefes almalarını sağlamak amacıyla ağza püskürtülen oksijenli ilaç, orucu bozmaz.

565. Yıkanmak orucu bozar mı?

Ağız ve burundan su girip de sindirim organına ulaşmadıkça oruçlu kimsenin yıkanması, orucuna zarar vermez. Nitekim Hz. Âişe ve Ümmü Seleme, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Ramazan'da imsaktan sonra yıkandıklarını haber vermişlerdir. (Buhârî, Savm, 25 [1930-1931]; Müslim, Sıyâm, 76 [1109]) Bu itibarla ağız ve burundan mideye su kaçırmamak şartıyla oruçlu kişi yıkanabilir. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/199)

566. Denize girmekle oruç bozulur mu?

Ağız ve burundan su kaçırmamak kaydıyla denize girmekle oruç bozulmaz. Fakat denize giren kimsenin, yüzme esnasında veya başka bir şekilde su yutma ihtimali yüksektir. Bu itibarla oruçlu iken denize girmekten kaçınmak daha ihtiyatlıdır.

567. Ramazan orucu tutmaya başlayan bir kimse daha sonraki günlerde oruç tutmaktan vazgeçerse ne gerekir?

Ramazan ayında her günün orucu başlı başına müstakil bir ibadettir. Bundan dolayı her gün için oruç tutmaya niyet etmek gerekir. Dolayısıyla bir günün orucundaki bozukluk, diğer günün sıhhatine engel olmaz.

Bu itibarla Ramazan orucu tutmaya başlayan bir kimse daha sonraki günlerde mazeretsiz olarak oruç tutmaktan vazgeçerse, sadece tutmadığı günlerin orucunu kazâ etmesi gerekir, keffâret gerekmez. Zira keffâret, oruç tutmamanın değil, orucu Ramazan ayında mazeretsiz olarak kasten bozmanın cezasıdır.

Ancak Ramazan orucunun mazeretsiz olarak tutulmaması büyük günah olup, kazâsıyla birlikte tövbe etmek de gerekir. Ayrıca Ramazan'dan sonra tutulan oruç, Ramazan'da tutulan orucun sevabını karşılamaz. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/403) Hz. Peygamber (s.a.s.) bir hadisinde, Ramazan'da mazeretsiz olarak tutulmayan bir günü, bir sene boyu tutulan orucun karşılamayacağını belirtmiştir. (Ebû Dâvûd, Savm, 38 [2396]; bk. Buhârî, Savm, 29)

568. Haram olan bir fiilin işlenmesi, oruca zarar verir mi?

Müslüman her zaman ve her yerde haramlardan sakınmalı, başta oruç olmak üzere ibadetle geçirilen Ramazan ayında ise daha da dikkatli davranmalıdır. Oruçlu kimsenin tüm günahlardan sakınarak oruç ibadetinin maksadına uygun hareket etmesi gerekir. Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır: *"Her kim yalan söylemeyi ve yalanla amel etmeyi bırakmazsa, o kimsenin yemesini içmesini bırakmasına Allah'ın hiçbir ihtiyacı yoktur."* (Buhârî, Savm, 8 [1903])

Oruçlu olan kimsenin yalan konuşmaktan ve yalanla iş yapmaktan uzak durduğu gibi gıybet, kötü söz söylemek, kul hakkı yemek, harama bakmak, kumar oynamak vb. yasak davranışlardan da uzak durması gerekir.

FİDYE VE ISKÂT

569. Fidye nedir, hangi durumlarda gerekir?

Fidye, bir kimseyi bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtarmak için ödenen bedel demektir. Dinî bir terim olarak fidye, oruç ibadetinin eda veya kazâ imkânının kalmaması sebebiyle veya hac ibadetinin edası sırasında işlenen birtakım kusurların giderilmesi için ödenen maddî bedeli ifade eder.

Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Oruç tutmaya güç yetiremeyenler, bir yoksul doyumu fidye öder."* (el-Bakara, 2/184) buyrulmaktadır. Buna göre ihtiyarlık ve şifa ümidi olmayan bir hastalık sebebiyle oruç tutamayan kimse, daha sonra bu oruçları kazâ etme imkânı bulamazsa, her gününe karşılık bir fidye öder. (Serahsî, *el-Mebsût*, 3/89; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/151)

Öte yandan Şâfiîlere göre Ramazan ayının kazâ borcu herhangi bir mazeret olmaksızın yerine getirilmeden, öteki Ramazan gelecek olursa, kazâ borcuna ilaveten bir de fidye ödeme yükümlülüğü ortaya çıkar. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 6/364; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/175)

Şâfiî mezhebinde fidye ödeme yükümlüğünün ortaya çıktığı bir diğer mesele de gebe ve emzikli kadınlarla ilgilidir. Emzirme ve hamilelik sebebiyle çocuğunun sağlığı hakkında endişe duyan annelerin, oruç tutamadıkları günleri hem kazâ etmeleri hem de fidye vermeleri gerekir.

Fakat çocuk hakkında değil de kendileri hakkında endişe ederlerse o zaman sadece kazâ gerekir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 6/267)

Hac ve umre ile ilgili görevler yerine getirilirken meydana gelen bazı eksiklikler için uygulanması gereken maddî yaptırım da fidye kapsamına girer. (el-Bakara, 2/196)

Bir fidye, bir kişiyi bir gün doyuracak yiyecek miktarı veya bunun ücretidir. Bu da "sadaka-i fıtır" ile aynı miktarı ifade eder. Bu, fidyenin asgari ölçüsüdür. İmkânı olanların daha fazla vermesi daha iyidir. (el-Bakara, 2/184; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/124)

570. Tutmadığı oruçları kazâ etmeden oruç tutamayacak hâle gelen kimse ne yapmalıdır?

Fakihlerin çoğunluğu, *"Oruç tutmaya güç yetiremeyenler, bir yoksul doyumu kadar fidye öder."* (el-Bakara, 2/184) âyetinden hareketle, mazeretli veya mazeretsiz oruç tutmamış ve kazâ etmeden ölüm döşeğine düşmüş kimselerin oruç borçları için fidye ödenmesi vasiyetinde bulunmalarının müstehap olacağını söylemişlerdir. Eğer vasiyet etmişse mirasçıları malının üçte biri oranında bu vasiyeti yerine getirirler. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/124; bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 3/89; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/152-153)

Fidye, ölenin bıraktığı maldan teçhiz, tekfin masrafları ve borçları çıkarıldıktan sonra, kalan malın üçte birinden verilir. Şayet fidye üçte birden çok tutarsa, fazla olan kısım ancak vârislerinin rızası ile ödenebilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/425)

Şâfiî mezhebine göre ise bir kimse imkânı olduğu hâlde fidyeyi vermeden ölürse, vasiyete gerek olmaksızın bıraktığı mirastan ödenir. Zira onun fidye ödemesi, hasta ve yolcunun orucu kazâ etmesi gibidir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 6/259)

571. Oruç fidyesi nasıl ödenir?

Oruç fidyesinin tutarı, fıtır sadakası kadardır. Bu fidyeler Ramazan'ın başlangıcında verilebileceği gibi Ramazan'ın içinde veya sonunda da verilebilir. Fidyelerin tamamı bir fakire topluca verilebileceği gibi ayrı ayrı fakirlere de verilebilir. Bu durumda olan kimseler, fidye vermeye güçleri yetmiyorsa Allah'tan bağışlanmalarını isterler.

Oruç tutmaya gücü yetmeyen yaşlılar ile iyileşme ümidi olmayan hastalar, ileride tutabilecek duruma gelirlerse, fidyelerini vermiş bile olsalar tutamadıkları oruçları Hanefîlere göre kazâ ederler. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/105; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/124) Önceden verdikleri fidyelerin hükmü kalmaz, bunlar nâfile bağış/sadaka sayılır.

572. Oruç fidyesi kimlere verilebilir?

Oruç fidyesi, tıpkı fıtır sadakasında olduğu gibi onları verecek kişinin bakmakla yükümlü olmadığı yoksul Müslümanlara verilir. Fıtır sadakası ve oruç fidyesini vermek durumunda olan kimsenin bunlardan doğrudan ya da dolaylı olarak yararlanmaması esastır. Zekât için de aynı kural geçerlidir. Bu sebeple bir kimse zekâtını, fıtır sadakasını ve fidyesini kendi usûl (üst soy) ve fürûuna (alt soy) veremez. Usûl, bir kimsenin anası, babası, dede ve nineleri; fürû ise çocukları, torunları ve onların çocuklarıdır.

Yine bir kimse hanımına zekât, fitre ve fidyesini veremeyeceği gibi hanımı da kocasına bunları veremez.

Bunların dışındaki kardeş, teyze, dayı, amca, hala ve onların çocukları, gelin, damat, kayınpeder ve kayınvalide gibi akrabalar zengin değillerse kendilerine zekât, fitre ve fidye verilebilir. (Zeylaî, *Tebyîn*, 1/301)

573. Oruç tutacak gücü olduğu hâlde tutmayan bir kimse, bu oruçlarının fidyesini vererek oruç borcundan kurtulmuş olur mu?

Oruç için fidye verilmesi, oruç tutmaya gücü yetmeyen yaşlı kimseler ile iyileşme ümidi olmayan hastalar için geçerlidir. Hz. Peygamber (s.a.s.) ve sahâbenin uygulaması, fidyeden bahseden âyetteki ***"oruç tutmakta zorluk çekenler."*** (el-Bakara, 2/184) ifadesinin yalnızca yukarıda sayılan kimseleri kapsadığını göstermektedir. Buna göre oruç tutmaya gücü yettiği hâlde tutmayan veya geçici bir sebeple tutamayan kimseler hakkında fidye hükmü yoktur. (Buhârî, Tefsîr (Bakara), 26 [4507]; Müslim, Sıyâm, 149-150 [1145])

Mazeretsiz oruç tutmayanların, tutmadıkları oruçları kazâ etmeleri ve tövbe istiğfar etmeleri gerekir. Ayrıca, oruç tutmaya gücü yetmeyen yaşlılar ile iyileşme ümidi olmayan hastalar, fidye vermiş bile olsalar, ileride tutabilecek duruma gelirlerse tutamadıkları oruçları Hanefîlere göre kazâ etmeleri gerekir. Önceden verdikleri fidyeler oruç borcunu düşürmez. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/105; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/124)

574. Fidye verme gücü olmayan kişiler ne yapmalıdırlar?

Senenin hiçbir mevsiminde oruç tutamayacak kadar yaşlı olan (pîr-i fânî) kimselerin, Ramazan'ın her bir günü için bir fakire fidye (yani bir fitre) vermeleri gerekir. İyileşme umudu olmayan hasta da bu hükme tâbidir. (el-Bakara, 2/184) Fidye verecek gücü olmayanlar ise fidyeden sorumlu olmazlar. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/151) Ancak kasten tutmadıkları oruçların uhrevî sorumluluğunu taşırlar. Bu durumda olanların yapabileceği Cenâb-ı Hak'tan bağışlanma dilemektir.

575. Iskât-ı savm ne demektir?

Iskât, kişinin sağlığında eda edemediği oruç, adak, keffâret gibi dinî mükellefiyetlerinin, ölümünden sonra fidye ödenerek düşürülmesi, böylece o kişinin bu tür borçlarından kurtulması anlamını taşır.

Kişinin mazereti sebebiyle tutamadığı oruç borçlarının düşürülmesi için fidye verilmesi hususu, âyet ile sabittir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Oruç tutmaya güç yetiremeyenlerin, bir yoksul doyumuna yetecek kadar fidye ödemeleri gerekir."* (el-Bakara, 2/184) buyrulmaktadır.

Bu âyetin hükmüne göre oruca güç yetiremeyen veya sağlık mazeretleri sebebiyle Ramazan'da ve diğer zamanlarda oruç tutmaktan âciz olan kimselerin, tutamadıkları her bir gün için fidye ödemeleri gerekir. Âyette, hayatta olup oruç tutmaya sağlığı imkân vermeyenlerin fidye vermeleri söz konusu edilmektedir.

Hayatta iken imkân buldukları hâlde oruç tutmadan ölenler için oruç keffâreti ödenip ödenemeyeceği konusu âlimler arasında tartışmalıdır. Fakihlerin çoğunluğu, yukarıdaki âyet-i kerîmeden hareketle, mazeretli veya mazeretsiz oruç tutmamış ve kazâ etmeden vefat etmiş olan kimselerin oruç borçları için de fidye ödeneceğini belirtmişlerdir. Bu durumdaki kimseler hayattayken vasiyette bulunmalıdırlar. Eğer vasiyet varsa mirasçıların, kalan malın üçte birini geçmediği müddetçe bu vasiyeti yerine getirmeleri gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/124) Şayet vasiyet miktarı malın üçte birinden fazlaysa, bu fazlalık varislerin rızası ile ödenir. Eğer vasiyet yoksa varislerin kendiliklerinden gerekli fidyeyi ödemeleri de caizdir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/135)

RAMAZAN VE ORUÇLA İLGİLİ DİĞER KONULAR

576. Ramazan ayını ve bayramı başka ülkelerde geçirenler, o ülkelerin hesaplarının/takvimlerinin Türkiye'den farklı olması hâlinde bayramlarını Türkiye'ye göre mi, bulundukları ülkeye göre mi yapmalıdırlar?

Fakihlerin çoğunluğunca tercih edilen görüşe göre kamerî aylar, hilalin güneş battıktan sonra, yeryüzünün herhangi bir yerinden görülmesiyle başlar. (bk. Buhârî, Savm, 5, 11 [1900, 1906]; Müslim, Sıyâm, 3-9 [1080])

Günümüzde ayın, hilal hâlinde nerede ve ne zaman görülebileceği, hatasız olarak, hesapla tespit edilebilmektedir. Yurdumuzda ve İslam ülkelerinin çoğunda takvimler bu hesaplamalara göre düzenlenmekte; Ramazan ve bayramlar da buna göre belirlenmektedir. Az sayıda bazı İslam ülkeleri ise kamerî aybaşlarının tespitinde, ayın hilal şeklinde gökyüzünde görülebilecek hâlde bulunması zamanını değil, kavuşum anını veya hilalin kendi ülkelerinde de görülmesini esas almaktadırlar. İslam âleminde zaman zaman bizden bir gün önce veya bir gün sonra oruca başlayan ve bayram yapan ülkelerin bulunması bu sebepledir. Bu tür ictihad farklılığından doğan uygulamalar kimsenin ibadetine zarar vermez. Bu nedenle başka bir ülkede bulunan bir Müslüman, bayramını bulunduğu ülkeye göre yapar. Bayram coşkusunu, bulunduğu yerdeki Müslüman kardeşleriyle birlikte yaşar.

577. Kutup bölgelerinde oruç nasıl tutulur?

Namaz ve oruç gibi vakte bağlı ibadetlerin vakitlerinin tamamının veya bir kısmının teşekkül etmediği kutup bölgelerinde bu ibadetler, şer'î kıstaslar dikkate alınarak takdir yoluyla eda edilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/361-366) Hz. Peygamber (s.a.s.) kıyamet yaklaştığında günlerin uzayacağını, bir günün bir yıl, bir günün bir ay bir günün bir hafta kadar süreceğini söyledikten sonra o günlerde namazların takdir edilerek yani kıyaslamalar ve ölçümlerle vakitleri öngörüp/belirleyip buna göre kılınacağını bildirmiştir. (Müslim, Fiten, 110 [2937])

578. Uçakla seyahat eden oruçlu kişi iftarını nereye göre yapar?

Seyahate çıkan kişilerin, imsak ve iftarları o anda bulundukları yere göre yapmaları gerekir. Uçakla seyahat eden oruçlu kişiler de uçuş esnasında varsa uçak yetkilisinin vereceği bilgiye göre böyle bir uygulama yoksa uçağın üzerinde bulunduğu yere göre imsak ve iftar yapmalıdırlar. Ancak çok hızlı uçaklarla kıtalararası yolculuk yapılması durumunda, imsak ile iftar arasında süre, anormal ölçüde kısa veya uzun olabilmektedir. Bu durumda, yolculuk yapacak kişi orucunu kazâya bırakabilir. Ancak oruca başlamış ise bir takdir yaparak (mesela oruç tutmaya başladığı yerin akşam vaktinde) iftar edebilir.

579. Mesleği gereği sürekli olarak yolcu olan kişi namaz ve oruç ibadetlerini nasıl yerine getirebilir?

Sürekli yolculuk hâli, ibadetlerde bir ruhsat sebebidir. Yolcuların bu ruhsatlardan yararlanmalarında dinen bir sakınca yoktur. Genel bir ilke olarak mazeret devam ettiği sürece ruhsatlar da devam eder. Buna göre sürekli yolculuk hâlinde olan kimseler, namazlarını ertelemeden ve dört rek'atlı farzları kısaltarak iki rek'at olarak kılarlar. İhtiyaç duyduklarında veya mecbur kaldıklarında, öğle ile ikindi veya akşam ile yatsı namazlarını birleştirerek (cem ederek) de kılabilirler. Ramazan oruçlarını ise mümkün olduğunca tutmaya çalışırlar. Fakat yolculuk esnasında oruç tutmakta zorlanırlarsa, uygun zamanda kazâ etmek şartıyla yolculuk süresince oruçlarını tutmayarak erteleyebilirler. Ertelemek zorunda kaldıkları Ramazan oruçlarını imkân buldukları ilk fırsatta kazâ etmeye çalışırlar. Kazâ da edemeyecek duruma düşerler ise söz gelimi artık oruç tutmalarına imkân vermeyen ve iyileşme ümidi olmayan bir hastalığa yakalanmak gibi durumlarda tutamadıkları her bir günlük oruç için bir fidye verirler.

580. Ramazan ayında lokanta işletmek caiz midir?

Ramazan ayında hasta, yolcu vb. oruç tutmama ruhsatına sahip kimseler oruçlarını daha sonraki bir zamanda tutabilirler. (el-Bakara, 2/185; İbn Mâce, Sıyâm, 11-13 [1664-1670]; bk. Müslim, Sıyâm, 69 [335]) Mazereti sebebiyle oruç tutamayanların yeme-içme ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için Ramazan ayında lokanta vb. yerlerin açık olmasında dinen bir sakınca

bulunmamaktadır. Ayrıca lokanta sahibi, oruç tutmayanların niçin oruç tutmadıklarını bilmek zorunda değildir. Fakat hem oruç tutanlara saygı için hem de yeni yetişmekte olan çocuk ve gençlerin, Ramazan gününde oruç tutulmayıp aleni yemek yenilmesinin olağan bir şey olduğu gibi bir izlenime kapılmamaları için mazeretli de olsa, yiyip içenlerin bunu açıktan yapmamaları uygun olur. Lokanta sahipleri de gerekli tedbirleri alarak böyle algılamalara fırsat vermemeye özen göstermelidirler.

581. Ramazan gecelerinde eşlerin cinsel ilişkide bulunması caiz midir?

Oruç, imsak (fecr-i sâdık) vaktinden güneşin batımına kadarki süre içinde yeme, içme ve cinsel ilişkiden, ibadet niyetiyle uzak durmaktır. Yani oruç gündüz tutulur. Ramazan geceleri için yeme, içme ve cinsel ilişki yasağı söz konusu değildir. Dolayısıyla iftar ile imsak arasında yemek, içmek ve eşlerin cinsel ilişkide bulunmasında bir sakınca yoktur. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmaktadır: *"Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı."* (el-Bakara, 2/187)

582. Ramazan'da oruçlu iken gündüzü uyuyarak geçirmenin oruca zararı var mıdır?

Orucun sahih/geçerli olması için "oruç tutmaya niyet etmiş ve orucu bozacak şeylerden kaçınmış olmak" şarttır. Gündüzleri az veya çok uyumak, orucun sıhhatine zarar vermez. Bununla birlikte orucun vereceği sıkıntılardan uzak kalmak ve onları hissetmemek kastıyla, gerekli olmadığı hâlde Ramazan günlerinde uzun süreli uyumanın, orucun hikmetiyle bağdaşmayacağı da unutulmamalıdır.

583. Çalışanların iş verimini düşürmesi endişesiyle oruç tutmamaları caiz midir?

Ramazan orucu, ergenlik çağına ulaşmış ve akıl sağlığı yerinde her Müslüman'a farzdır. Mazeretsiz olarak oruç tutmayanlar büyük günah işlemiş olurlar. Zira Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Bir kimse, Allah'ın tanıdığı bir ruhsat olmadan, Ramazan'da bir gün orucunu tutmazsa, bütün yılın orucu bile o günün yerini tutmaz."* (Ebû Dâvûd, Savm, 38 [2396]; bk. Buhârî, Savm, 29)

Ailesinin rızkını temin etmek için ağır işlerde çalışmak zorunda olup da oruç tutmaları sağlığına zarar verenlerin o günlerde oruç tutmayıp daha sonra kazâ edebilecekleri, kazâ etme imkânlarının olmaması durumunda ise her gün için bir fidye vermeleri şeklinde görüşler vardır. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/420) Ancak çok ağır olmayan günlük işlerde çalışmak orucu terk için özür sayılmaz. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulur: *"Öyle erkekler vardır ki onları ne bir ticaret ne bir alışveriş, Allah'ı anmaktan, namazı dosdoğru kılmaktan ve zekât vermekten alıkoyamaz. Onlar, dehşetinden kalplerin ve gözlerin ters döneceği günden korkarlar."* (en-Nûr, 24/37)

584. Uzman bir doktorun oruç tutmamasını önerdiği kimse ne yapmalıdır?

Uzman bir doktorun, oruç tutmasının sağlık açısından zararlı olacağı teşhisini koyduğu bir hasta, Ramazan'da oruç tutmayabilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/422-423) Şayet hastalığı geçici ise tutmadığı oruçlarını iyileşince kazâ eder. Hastalığı kalıcı ise tutamadığı oruçlar için fidye verir. Konuyla ilgili âyet-i kerîmede şöyle buyrulmaktadır: *"Oruç, sayılı günlerdedir. Sizden kim hasta ya da yolculukta olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar. Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fidye verir. Bununla birlikte, gönülden kim bir iyilik yaparsa (mesela fidyeyi fazla verirse), o kendisi için daha hayırlıdır. Eğer bilirseniz oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır."* (el-Bakara, 2/184) Fidye verecek gücü olmayanlar ise bu imkânı buluncaya kadar dinen sorumlu olmazlar. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/151)

585. Kadınlar, âdet ve lohusalık hâllerinde oruç tutabilirler mi?

Âdet ve lohusalık hâlindeki bir kadının namaz kılması ve oruç tutması haramdır. Bu durumdaki kadının namazı ve orucu sahih olmaz. Fakihler bu konuda görüş birliği içindedirler. (Şâfiî, *el-Ümm*, 1/76-77; Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/151; Haddâd, *el-Cevhera*, 1/30; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 1/380; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/33-34; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/223-224; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/371; Şevkânî, *es-Seylü'l-cerrâr*, 92) Âdet süresince terk edilen namazların kazâ edilmeyeceği, oruçların ise temizlendikten sonra tutulacağı hususlarında da

bütün mezheplerin görüş birliği vardır. (İbnü'l-Münzir, *el-İcmâ'*, 47-48; Nevevî, *Şerhu Müslim*, 4/26; San'ânî, *Sübülü's-selâm*, 1/105; Cezîrî, *el-Mezâhibü'l-erbe'a*, 1/123)

Söz konusu icmânın dayanağı Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hadisleri ve sahâbe uygulamasıdır. Nitekim Hz. Âişe bu konuda kendisine sorulan bir soru üzerine; Resûlullah döneminde âdet gördüklerinde tutmadıkları oruçları kazâ etmekle emrolunduklarını, kılmadıkları namazları ise kazâ etmekle yükümlü tutulmadıklarını söylemiştir. (Buhârî, Hayız, 20 [321]; Müslim, Hayız, 69 [335])

586. Kadınlar, gebelik dönemlerinde oruç tutabilirler mi?

Ramazan orucunu tutmamak için geçerli mazeretlerden biri de gebelik veya çocuk emzirmektir. Gebe veya emzikli olan kadınlar, kendilerine yahut çocuklarına bir zarar gelmesinden korkmaları hâlinde oruç tutmayabilirler. Bunlar bir yönüyle hasta hükmünde oldukları gibi onlara bu ruhsatı tanıyan hadisler de bulunmaktadır. (Nesâî, Sıyâm, 52 [2274], 62 [2315]; İbn Mâce, Sıyâm, 12 [1667])

Kendisi dayanabilecek ve çocuk da etkilenmeyecek ise gebe ve çocuk emziren kadın oruç tutabilir. Bu konuda alanında uzman bir hekime danışılması uygun olur. Hamilelik ve çocuk emzirme gibi meşru sebeplerle oruç tutamayan kadınlar, tutamadıkları bu oruçlarını şartların elverişli olduğu başka zamanlarda kazâ ederler. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/124)

587. Düşük yapan bir kadın oruç tutabilir mi?

Düşük yapan bir kadının oruç tutup tutamayacağı konusundaki hüküm, düşüğün lohusalık sebebi sayılıp sayılmaması ile ilgilidir. Hanefî ve Hanbelîlere göre el, ayak veya parmak gibi uzuvları belirmiş cenin düşüren kadından gelen kan, lohusalık kanıdır; bu kadın da lohusadır. El ve ayak gibi uzuvlar belirmeden meydana gelmiş düşükten sonra görülen kan ise istihâza (özür) kanıdır. (bk. Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/35; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/253)

Hanefî ve Hanbelîlerin verdiği bu hükmün, rahimden gelip düşen/dışarıya çıkan maddenin cenin mi yoksa başka bir şey mi olduğunun ancak el-ayak gibi uzuvların belirmesiyle anlaşılabildiği zamanlarda verilmiş olduğu dikkate alınmalıdır. (bk. Kâsânî, *Bedâ'i'*, 1/43) Bu konu ile ilgili olarak âlimler kendi dönemlerindeki tıbbi bilgilerden hareketle farklı

ictihadlarda bulunmuşlardır. Bu sebeple günümüzdeki tıbbi veriler dikkate alınmalıdır.

Bu itibarla düşenin cenin olduğu tıbben tespit edildiğinde düşükten sonra görülen kan da lohusalık kabul edilmelidir. Nitekim Şâfiî ve Mâlikîlere göre de her durumdaki düşük lohusalık sebebidir. (Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 1/211-212; Desûkî, *Hâşiye*, 1/174-175) Sonuç olarak organları belli olsun ya da olmasın düşenin, cenin olduğu biliniyorsa söz konusu kadın, lohusalık hükümlerine tâbi olup oruç tutamaz.

588. Düzensiz âdet kanaması olan bir kadın oruçlarını nasıl tutmalıdır?

Kadınlar âdet dönemlerinde namaz kılmazlar, oruç tutmazlar. Temizlendikten sonra kılamadıkları namazları kazâ etmezler fakat oruçlarını kazâ ederler. (Buhârî, Hayız, 20 [321]; Müslim, Hayız, 69 [335])

Her kadının âdet gördüğü gün sayısı eşit değildir. Bu süre Hanefîlere göre en az üç, en çok on gün olabilir. Âdet günlerinin süresi, daha önce yaşanmış tecrübelere göre belirlenir. Düzensiz kanamalarda, üç ile on gün arasındaki kanama âdet sayılıp, o günlerde oruç terk edilir. Daha sonra kazâ edilir. On gün dolduktan sonra gusledilip, namaz ve oruca başlanır. İki âdet arasındaki temizlik süresi de on beş günden az olmaz.

589. İtikâf nedir, nasıl yapılır?

Dinî bir terim olarak itikâf, akıl sağlığı yerinde ve ergenlik çağına gelmiş bir Müslümanın beş vakit namaz kılman bir mescitte ibadet/Allah'a yakınlık elde etme niyetiyle bir süre durması demektir. İtikâfa giren kimse, camide yer, içer, uyur ve ihtiyacı olan şeyleri mümkün olduğu takdirde camide tedarik eder. Tuvalete gitmek, abdest almak ve gerekli olduğunda gusletmek gibi tabiî ihtiyaçları için ise camiden dışarı çıkabilir. Bulunduğu camide cuma namazı kılınmıyorsa, cuma namazını kılmak üzere başka bir camiye gidebilir. Cenaze namazı için ise dışarı çıkamaz. Kendisine veya malına bir zarar geleceği korkusuna kapılması ya da zorla çıkarılması hâlinde başka bir camiye gitmek üzere içerisinde bulunduğu cami veya mescitten çıkabilir. Bu zorunlu hâllerin dışında camiden çıkarsa itikâfı bozulur. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/129-131)

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Ramazan'da ve özellikle bu ayın son on gününde itikâfta bulunduğunu bildiren birçok hadis-i şerif vardır. (Buhârî, İ'tikâf, 1 [2025-2026]; Müslim, İ'tikâf, 1-5 [1171-1172])

Nâfile olan itikâfın en azı bir gündür. İmam Ebû Yûsuf en az süreyi, bir günün yarıdan fazlası olarak belirlerken; İmam Muhammed itikâf için bir saati de yeterli bulur. Yukarıda izah edildiği şekli ile camide itikâf erkeklere mahsustur. Kadınlar ise evlerinin namaz kılmak üzere belirledikleri bir yerinde itikâfta bulunabilirler. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/129)

Şâfiî mezhebine göre ise mescit dışında itikâf caiz değildir. Kadın, kocasından izin alarak mescitte itikâf yapar. Zira Hz. Peygamber'in (s.a.s.) eşlerinin mescide itikâfa girdikleri rivâyet edilmiştir. (Müslim, İ'tikâf, 5-6 [1172]) Bu mezhebe göre itikâf sırasında oruçlu bulunmak da şart değildir. (Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 1/350; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/188-191)

590. Kadir Gecesinin tayini hakkındaki rivâyetler nasıl anlaşılmalıdır?

Kadir Gecesi Kur'ân'da belirtildiğine göre içerisinde bu gecenin bulunmadığı bin aydan daha hayırlıdır. Kur'ân, Ramazan ayında (el-Bakara, 2/185) ve bu gecede indirilmiştir. (el-Kadr, 97/1) Kadir gecesinin Ramazan ayında olduğu kesindir. Ancak hangi güne tekabül ettiği konusunda farklı rivâyetler vardır.

Zirr b. Hubeyş anlatıyor: *"Ubey b. Ka'b'a (r.a.); İbn Mes'ud'un (r.a.), 'Senenin bütün gecelerini ihya eden kimse Kadir Gecesine tesadüf edebilir' sözünü hatırlattığımda, bana şu cevabı verdi: 'Kendisinden başka ilah olmayan Yüce Allah'a yemin olsun ki Kadir Gecesi Ramazan ayındadır. Kadir Gecesi; Resûlullah'ın (s.a.s.) bize namaz kılmamızı emir buyurduğu gecedir. O da Ramazan'ın 27. gününün gecesidir. O gecenin alameti, o gecenin sabahında güneşin beyaz ve ışınlan gözü almayacak şekilde doğmasıdır.'"* (Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 179 [762])

Abdullah b. Ömer'den gelen bir rivâyette Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Kadir gecesini aramak isteyen 27. gecede arasın."* (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/27 [4808]) buyurmuş, böylece 27. geceyi ibadet ve zikirle uyanık olarak geçirmemizi tavsiye etmiştir.

Kadir gecesinin Ramazan ayının 27. gecesinde olduğu (Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 179-180 [762]) genel kabul görmüş olmakla birlikte,

Ramazan'ın son on gününün tek gecelerinde (Buhârî, Fazlu leyleti'l-kadr, 3 [2017] Müslim, Sıyâm, 207 [1165]) veya son yedi gecesinde aranması ile ilgili farklı rivâyetler de vardır. (Buhârî, Fazlu leyleti'l-kadr, 2 [2015-2016]; Müslim, Sıyâm, 205-206 [1165]) Dolayısıyla Ramazan'ın son gecelerini Kadir gecesiymiş gibi değerlendirmek tavsiye edilir.

591. Mübarek gün ve geceler ile kandillerin İslam'daki yeri nedir?

Kur'ân-ı Kerim'e ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hayatına bakıldığında bazı gün ve gecelere özel önem verildiği görülür. (bk. Âl-i İmrân, 3/16-17; İsrâ, 17/78) Örneğin Cuma gününün Müslümanlar için özel bir önemi vardır. Hz. Peygamber (s.a.s.) "*Üzerine güneş doğan en hayırlı gün cuma günüdür. Âdem o gün yaratıldı; o gün cennete konuldu ve o gün cennetten çıkarıldı. Kıyamet de cuma günü kopacaktır.*" (Müslim, Cum'a, 18 [854]) buyurmuştur. Bu itibarla o gün Müslümanların bir araya gelip cuma namazı kılmaları emredilmiş (el-Cum'a, 62/9) namaz öncesinde boy abdesti almaları ve güzel elbiseler giyinip güzel kokular sürünmeleri tavsiye edilerek (Buhârî, Cum'a, 2 [877], 3 [880], 6 [883], 7 [886]) bugün onlar için hidayet vesilesi ve adeta bayram kabul edilmiş, (Müslim, Cum'a, 19 [855]) gün içerisinde duaların mutlaka kabul edileceği bir anın bulunduğu haber verilmiştir. (Buhârî, Cum'a, 37 [935])

İçinde "*bin aydan daha hayırlı*" olan Kadir gecesinin bulunduğu Ramazan ayı da Müslümanlar için mübârek zaman dilimlerindendir. Rahmet kapılarının açıldığı, cehennem kapılarının kapanıp şeytanların zincire vurulduğu (Müslim, Sıyâm, 1 [1079]) ve Kur'ân-ı Kerim'in indirilmeye başlandığı bu ayın gündüzlerinde müminlere oruç tutmak emredilmiş, (el-Bakara, 2/185) gecelerini de ibadetler ile ihyâ etmeleri tavsiye edilmiştir. (İbn Mâce, İkâmetu's-salavât, 173 [1326-1328]) Ramazan gecelerini ihyâ etmeye önem veren Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır: "*Ramazan ayı, Allah Teâlâ, gündüzlerinde oruç tutmayı üzerinize farz kıldığı benim de gecelerini ibadetle ihyâ etmeyi sünnet kıldığım bir aydır. Artık kim inanarak ve sırf Allah rızasını dileyerek orucunu tutar ve gecelerini ihyâ ederse, anasından doğmuş gibi günahlarından temizlenmiş olur.*" (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 1/191 [1660]; İbn Mâce, İkâmetu's-salavât, 173 [1328]; Nesâî, Sıyâm, 40 [2210])

Nitekim Allah Resûlü, yılın diğer gecelerinden farklı olarak Ramazan gecelerinde birkaç gün cemaatle nafile (terâvîh) namazı kılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.s.), farz olarak anlaşılır endişesiyle bu namazı cemaatle kılmaya devam etmeyeceğini ashâbına ifade etmiştir. (Buhârî, İ'tisâm, 3 [7290]; İbn Mâce, İkâmetu's-salavât, 173 [1327]) Hz. Peygamber'in vefatıyla bu endişe ortadan kalkınca, Hz. Ömer (r.a.) döneminden itibaren teravih namazı cemaatle düzenli bir şekilde kılınmaya tekrar başlanmış, (Muvatta', es-Salâtü fî Ramadan, 3-5; Buhârî, Salâtü't-terâvîh, 1 [2010]) böylece Müslümanlar tarafından Ramazan geceleri sünnete uygun bir şekilde ihyâ edilegelmiştir. Yine Müslümanlar Peygamberimizin (s.a.s.) sahur yapmaları yönündeki teşvik ve tavsiyeleri (Müslim, Sıyâm, 45 [1095]) gereğince sahura kalkmaya önem vermişlerdir.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) cömertliği Ramazan ayında daha da artardı. Peygamberimiz bu ayda çokça Kur'ân okur ve Cebrâil (a.s.) ile Kur'ân-ı Kerim'i mukabele ederdi. (Buhârî, Savm, 7 [1902]) O'nun (s.a.s.) sünnetinden hareketle Müslümanlar asırlardır Ramazan ayında hatimler okumuş, camilerde itikâfa girmiş, infak ve tasadduklarını çoğaltarak sosyal dayanışmanın en güzel örneklerini sergilemişlerdir.

Zilhicce ayının ilk dokuz günü de önemli günlerdendir. Bu günlerde oruç tutmak -Arafat'ta vakfe yapmakta olan hacılar dışında- sünnettir. Zira Peygamberimiz (s.a.s.) ***"Allah katında şu on günde işlenecek sâlih amelden daha değerli bir amel yoktur."*** buyurarak Zilhiccenin ilk dokuz gününü oruçlu geçirmiştir. (Ebû Dâvûd, Savm, 61 [2437-2438]) Zilhicce'nin dokuzuncu günü olan arefe gününün de ayrı bir önemi vardır. Hz. Peygamber (s.a.s.) bugünü oruçlu geçirme ile ilgili olarak ***"Arefe günü tutulacak orucun önceki ve sonraki senenin günahlarına keffâret olacağını Allah'tan ümit ediyorum."*** (Müslim, Sıyâm, 196-197 [1162]) buyurmuştur.

Ramazan ve Kurban bayramı günleri ve geceleri de mübarek zaman dilimlerindendir. Hadis-i şerifte bu günlerin Allah Teâlâ tarafından Müslümanlara bayram kılındığı bildirilmiştir. (Ebû Dâvûd, Salât, 244 [1134]) Bu gecelerde ihlâsla yapılan duaların reddedilmeyeceği rivayet edilmiştir. (Abdurrezzâk, *Musannef*, 4/317 [7927])

Allah Resûlü (s.a.s.), bayramlarda Müslümanların bir araya gelmesine çok önem vermiş ve herkesi bayram namazları kılınan namazgâha davet etmiştir. (bk. Buhârî, 'Îdeyn, 7 [957]; 15 [974]; Ebû Dâvûd, Salât, 246 [1136]) Yine

Peygamberimiz (s.a.s.) Kurban bayramında kendi eliyle kurban kesmiş, gücü yeten mü'minlerin de kurban kesmesini istemiştir. (Ebû Dâvûd, Edâhî, 4 [2792], 5 [2800]) Böylece Kurban bayramı günlerinde kurban ibadetini yerine getiren müminler, kurbanlarını paylaşarak bütün toplumun bayram sevincini yaşamalarını da sağlamış olurlar. (Buhârî, 'Îdeyn, 3 [951], 5 [954])

Müminler için bayram olması nedeniyle bu günleri oruçlu geçirmek yasak olduğundan (Buhârî, Savm, 66 [1990]) Asr-ı saâdetten beri bu günlerde ikramlarda bulunulmuş, kutlamalar yapılmış, oyunlar oynanmış ve bu günler sevinç içinde geçirilmiştir. Peygamberimiz böyle günlerde insanların maddî ve manevî dayanışma içerisinde olmasını tavsiye etmiştir. (bk. Buhârî, 'Îdeyn, 2 [949, 950], 3[952], 7 [961], 8 [964], 9, 24 [986])

Ayrıca Peygamberimiz (s.a.s.) pazartesi ve perşembe günleri, kamerî ayların 13. 14. ve 15. günleri, Şevvâl ayından altı gün ve Muharrem ayında oruç tutmuş ve oruçlu geçirilmesini de tavsiye etmiştir. (bk. Müslim, Sıyâm, 194-198 [1160-1162], 203 [1163], 204 [1164]; Ebû Dâvûd, Savm, 61 [2437), 68 [2449], 69 [2451])

Bunların dışında halk arasında ***kandil*** olarak isimlendirilen bazı geceler daha vardır ki bunlardan bir kısmının önemine ayet ve hadislerde işaret edilmiş, diğerleri de ibadet etme, şükretme ve bir anma vesilesi olarak toplum tarafından kabul görmüştür. Bu gecelere "kandil" denilmesi, Osmanlı döneminde bu gecelerde camilerin kandille aydınlatılması sebebiyledir.

Kandil geceleri şunlardır:

Kadir gecesi, Kur'ân-ı Kerim'in indirilmeye başlandığı gecedir. Bu gece, Kadir sûresinde ***"bin aydan daha hayırlı"*** olarak nitelendirilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) de Kadir gecesinde, inanarak ve mükâfatını ancak Allah'tan bekleyerek namaz kılanların geçmiş günahlarının affedileceğini müjdelemiştir. (Buhârî, Savm, 6 [1901]) Bununla birlikte Kadir gecesinin Ramazan ayının kaçıncı gecesi olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Hz. Peygamber (s.a.s.) Ramazan ayının son on gecesinin ihyâ edilmesine özel önem vermiş ve Kadir gecesinin de bu gecelerde aranmasını tavsiye etmiştir. (Buhârî, Fazlu leyleti'l-kadr, 3 [2018]) Kadir gecesinin Ramazan ayının 27. gecesinde olduğu (Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 179-180 [762]) genel kabul görmüş olmakla birlikte, Ramazan ayının tamamında, son on gününün tek gecelerinde (Buhârî, Fazlu leyleti'l-kadr, 3 [2017] Müslim, Sıyâm, 207 [1165]) veya

son yedi gecesinde aranması ile ilgili farklı rivayetler de vardır. (Buhârî, Fazlu leyleti'l-kadr, 2 [2015-2016]; Müslim, Sıyâm, 205-206 [1165]) Hz. Peygamber'in konuyla ilgili söz ve fiillerinden Müslümanları, Ramazan'ın tamamını, özellikle de son on gecesini Kadir gecesiymiş gibi ihyâ etmeye teşvik ettiği anlaşılmaktadır.

Mevlid kandili, Peygamberimizin (s.a.s.) doğum yıl dönümü olan Rebîulevvel ayının on ikinci gecesidir. Kur'ân ve Sünnet'te bu gecede yapılması özel olarak emir ya da tavsiye edilen bir ibadet şekli yoktur. Bununla birlikte Müslümanlar, Allah Resûlü'ne olan muhabbetleri nedeniyle mevlid kandilinin gece ve gündüzünü nafile ibadetlerle ihyâ ederler.

Mevlid kandili kutlamaları Müslümanların asırlardır uyguladığı bir gelenektir. Allah Resûlü'nün dünyayı teşrif ettiği günün yıl dönümlerinde Müslümanlar, öteden beri düzenleyegeldikleri çeşitli programlarla, Hz. Peygamber'in hayatını, mesajını ve güzel ahlâkını dünyaya tanıtmak için gayret göstermekte ve ilmî-kültürel programlar düzenlemektedirler. Mevlid programlarında Kur'ân-ı Kerim tilaveti, ilâhiler ve naatlar okunması ve dualar edilmesi Müslümanların gönlünde Allah ve Peygamber sevgisini canlı tutmaktadır.

Regaib kandili, üç ayların başladığını vurgulamak ve toplumda farkındalık oluşturmak için Receb ayının ilk cuma gecesi kutlanır. Kur'ân-ı Kerim'de, saygı gösterilmesi istenen ve savaşmanın yasaklandığı aylardan biri de Receb ayıdır. (bk. el-Bakara, 2/217; el-Mâide, 5/2; et-Tevbe 9/5, 36) Hz. Peygamber'in (s.a.s.) belirli bir gün belirtmeden bu ayda oruç tuttuğuna dair rivayetler bulunmaktadır. (bk. Ebû Dâvûd, Savm, 55 [2430]) Ancak Receb ayının her günü oruç tuttuğuna ve Regaib gecesine mahsus namazın olduğuna dair kaynaklarımızda sahih bir rivâyet bulunmamaktadır. (İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/434-438, 576-580) Bununla birlikte Şaban ve Ramazan ayından önce gelen Receb ayı, gerek manevî bir iklimin yaklaşması gerekse içerisinde Miraç gecesini de barındırması sebebiyle Müslümanlar için bir şükür ve sevinç kaynağıdır. Nitekim Hz. Peygamber'in, Receb ayı girdiğinde ***"Allah'ım! Receb ve Şaban'ı bize mübarek kıl ve bizi Ramazan'a ulaştır."*** diye dua ettiği bilinmektedir. (Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, 4/189 [3939]; Beyhâkî, *Şuabü'l-îmân*, 5/348-349 [3534])

Miraç kandili, Receb ayının yirmi yedinci gecesinde yâd edilmektedir. Bu gecede Hz. Peygamber (s.a.s.) Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya

götürülmüş (el-İsrâ, 17/1) ve oradan da miraca yükseltilmiştir. Beş vakit namaz bu gece farz kılınmıştır. (Buhârî, Salât, 1 [349]) Ayrıca Allah'a şirk koşulmadığı sürece ümmetin günahlarının bağışlanacağı müjdesi de miraçta verilmiştir. (Müslim, İmân, 279 [173]) Bu geceye özel bir ibadet olmasa da Müslümanlar miraç kandilinin gecesini ve gündüzünü asırlardır nafile ibadetlerle ve anma programlarıyla ihyâ etmektedirler. Müminlerin mi'racı olan beş vakit namazın bu gece onlara hediye edilmesinin sevincini yaşamak, Mescid-i Aksâ'nın Müslümanlar için mübarek ve mukaddes olduğu şuurunu devam ettirmek ve gelecek nesillere bilinç kazandırmak için İsrâ ve Mi'rac hadisesi yâd edilmektedir.

Berat kandili, Şaban ayının on beşinci gecesidir. Bu gecede ibadetle meşgul olunması, gündüzünde oruç tutulmasına dair rivayetler bulunmakta ve Allah Teâlâ'nın kullarının günahlarını bağışladığı haber verilmektedir. (İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 191 [1388]; Tirmizî, Savm, 39 [739]) "Berat" ismi de günahların affedilmesi anlamına gelir.

Kandil gecelerinde gerçekleşen önemli hadiseler sebebiyle Müslümanlar, Allah'a şükürlerini ifade etmek ve bu önemli hadiseler hakkında farkındalık oluşturmak için bu geceleri ihyâ etmektedirler. Bu geceler, Müslümanların tövbe istiğfar edip dua etmeleri, kazâ veya nafile namaz kılıp oruç tutmaları, Kur'ân okuyup dinlemeleri, sadaka vermeleri, sıla-i rahim yapmaları gibi sâlih amellere ve maddî-manevî dayanışma içerisine girmelerine birer vesiledir. Bu tür zamanlarda oluşan manevî atmosfer, inananların maneviyatını güçlendirdiği gibi pek çok insanın günahtan el çekmesine de zemin hazırlamaktadır. Bunun yanında kandil geceleri insanların camiyle buluşmaları ve dinin emir ve yasaklarını öğrenmeleri açısından da değerlidir. Ayrıca bu geceler, birlik ve beraberliğimize katkı sağladığı gibi toplumsal bir bilinç ve şuur oluşmasına da vesile olmaktadır.

Öte yandan ibadetleri sadece bu gecelerde yoğunlaştırmak ve diğer zamanlarda bütünüyle terk etmek de yanlış bir davranıştır. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.) ***"Gücünüz nispetinde nafile ibadet ediniz. Çünkü siz usanmadıkça Allah usanmaz. Allah katında amellerin en sevimlisi, az olsa da devamlı olanıdır."*** buyurmuştur. (Ebû Dâvûd, Salât, 315 [1368]) Dolayısıyla önemli olan, düzenli ve devamlı ibadet etmektir.

Sahih kaynaklarda bu gecelere mahsus bir ibadet şekli bildirilmemiştir. Ancak kandil gecelerinde kılınan namazların veya yapılan diğer sâlih amellerin -bu gecelere mahsus oldukları iddia edilmedikçe- bidat olduğu söylenmez. Çünkü bidat, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefatından sonra dinî bir delile dayanmadığı halde dinin emri olduğu inancıyla yerine getirilen uygulamalar için kullanılan bir tabirdir. (bk. Yaran, "Bid'at", *DİA*, 6/129-131)

Kandil gecelerinde düzenlenen programlar öteden beri Müslümanlar arasında dinî-kültürel bir nitelik kazanmıştır. Hz. Peygamber (s.a.s.) ve sahâbe döneminde bayramlar ve farklı münasebetlerle kutlamalar yapıldığı bilinmektedir. Bu tür kutlamalar millî ve manevî değerleri canlı tutabilmek ve sonraki nesillere aktarabilmek için önemlidir. Bununla birlikte kandil geceleri vesilesiyle yapılan uygulama ve faaliyetler, dinî bir zorunluluk olarak görülmemeli, dinin temel ilkeleriyle çelişmemeli, gayrimeşru eğlence kültürüne malzeme edilmemeli ve manevî anlamlarına halel getirecek davranışlardan uzak durulmalıdır.

FETVALAR

FETVALAR

HAC VE UMRE

HAC VE UMRE

HACCIN ŞARTLARI VE RÜKÜNLERİ

592. Hac kimlere farzdır?

Hac, İslam'ın beş temel esasından biri olup bedenî ve malî yönü olan bir ibadettir. Hac; âkil, bâliğ ve malî yeterlilik sahibi olan Müslümanlara farzdır. İmam Ebû Hanîfe ile İmam Mâlik'e göre bir kişiye haccın farz olması için yukarıdaki şartların yanında hac menâsikini yerine getirebilecek bedenî güce ve sağlığa sahip olması da şarttır. Kurulumuz da bu görüşü tercih etmektedir. (DİYK 2019/4 Tarih ve Sayılı Karar) Ancak hac kendilerine sağlıklı iken farz olduktan sonra bunu edâ etmeyen ve sonrasında sağlığını kaybedenlerin vekil (bedel) göndermek suretiyle bu ibadeti vekâletle yerine getirmeleri gerekir. Bu konuda âlimler arasında görüş birliği vardır. (bk. İbn Nüceym, *el-Bahr*, 2/335; İbn Rüşd, *Bidâye*, 2/84; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/221-222; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/219)

Yukarıda sayılan vücup/yükümlülük şartlarını taşıyan kişinin haccı bizzat eda etmekle yükümlü olması için yol emniyetinin olması, tutuklu olmaması, yurt dışına çıkma yasağının bulunmaması ve kadının iddet döneminde olmaması şarttır. Bu tür kişilerin engelin ortadan kalkmasından sonra hacca gitmeleri gerekir. Haccı bizzat yapamayacak durumda olmaları hâlinde ise vekil göndermek suretiyle hac görevini yerine getirmelidirler. Hayatta iken vekil göndermemişlerse, kendi adlarına hac yaptırılmasını vasiyet etmelidirler. Vasiyet etmeden ölmüşlerse varisleri onlar adına hac yapabilir/yaptırabilir. (bk. Kâsânî, *Bedâ'i,* 2/212; Zeylaî, *Tebyîn*, 2/3-4)

Günümüzde hac farz olur olmaz hacca müracaat ettiği hâlde kurada ismi çıkmadığı için hacca gidemeden ölen kimseler, hacca gitmeye imkân bulamadıkları için borçlu olarak ölmüş olmazlar.

593. Hac ayları hangileridir? Farz olan vakfe ile tavafın vakti ne zamandır?

Hac ayları, hicrî takvimdeki şevvâl ve zilkade aylarının tamamı ile zilhicce ayının ilk on günüdür. Hac için ihrama bu aylar içerisinde girilmesi gerektiğinden dolayı bu aylara hac ayları denilmiştir. Bu döneme hac ayları denmesi, hac menâsikinin bu aylardan herhangi birinde bitirilebilmesi açısından değil haccın şartı olan ihrama şevvâlden itibaren girilebilmesi bakımındandır.

Bu süre içerisinde ihrama girerek haccın iki temel rüknünden biri olan ve sadece zilhiccenin dokuzuncu günü öğle vakti ile onuncu günü fecr-i sâdık arasında yapılabilen Arafat vakfesini yapan kimsenin haccı geçerli olur.

Haccın diğer rüknü olan ziyaret tavafında ise asıl olan bayramın ilk üç gününde yapılmasıdır. Ancak mazeretsiz olarak bu günlerden sonra yerine getirilmesi mekruh olmakla birlikte ceza gerektirmez. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/132-133; Mâverdî, *el-Hâvi*, 4/192; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/391)

594. Hac ibadetinin ifası için nisap miktarı mala sahip olma şartı var mıdır?

Bir insana haccın farz olması için zekât verecek konuma gelmesi şart değildir. Borcu ve aile fertlerinin nafakası kabilinden her türlü ihtiyacı dışında hacca gidip gelecek kadar parası, malı, mülkü ve imkânı bulunan kimseye, haccın farz olması için gerekli olan diğer şartları da taşıyorsa hac farz olur. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/120, 122) Bir sahâbînin, *"Hac yapmayı farz kılan şey nedir?"* şeklindeki sorusuna Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Azık ve binit."* cevabını vermiştir. (Tirmizî, Hac, 4 [813]; İbn Mâce, Menâsik, 6 [2896]) Dolayısıyla bir kimsenin aslî ihtiyaçları, varsa borcu ve bakmakla yükümlü olduğu insanların nafakası dışında hacca gidip geleceği sürede kendisine yetecek kadar yeme, içme ve barınma giderleriyle yol parasına sahip olması durumunda kendisine hac yapmak farz olur. Ayrıca nisap miktarı mala sahip olması gerekmez.

595. Çocuklarını bırakacak güvenli bir yeri olmayan kimsenin hacca gitmesi farz mıdır?

Kendisine hac farz olan kimse, çocuklarını bırakacak hiçbir güvenli yer bulamaması hâlinde bu imkânı elde edinceye kadar hacca gitmekle mükellef olmaz. Böyle bir kimse, imkân bulduğu ilk fırsatta gecikmeden bu görevini yerine getirmelidir.

596. Evlenme çağında bekâr çocuğu bulunan kişi hacca gitmeyi erteleyebilir mi?

Sağlık ve servet yönünden haccetme imkânına sahip, hür, akıl sağlığı yerinde ve bulûğ çağına erişmiş Müslümanların ömürlerinde bir defa haccetmeleri farzdır. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/139-140) Bu şartları taşıyan kişinin, imkân elde edince geciktirmeden bu farzı yerine getirmesi gerekir.

Bu itibarla kişinin evlenme çağında bekâr çocuğu da bulunsa bu şartları taşıması hâlinde haccetmesi farzdır. Hacca gitmeyip de hac parasını çocuğunu evlendirmek için kullanırsa hac yükümlülüğü üzerinden kalkmaz.

597. İmkân bulup Kâbe'yi gören veya umre yapan kişiye hac farz olur mu?

Haccın farz olması için hac günlerinde bu ibadetin ifa edileceği yerlerde bulunma imkânına sahip olmak gerekir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/120) Bu iki şarttan biri eksik olursa kişiye hac farz olmaz. Dolayısıyla haccın rükünlerini yerine getirme imkânı bulamayan kişilere haccın edâsı farz olmaz. Hac erkânının yapıldığı günlerde değil de başka bir vakitte Mekke'de bulunan bir kimse hac günleri başlamadan oradan ayrılmak zorunda kalır ve hac vaktinde tekrar gitme imkânı bulamazsa sırf Mekke'de bulunmuş olmasından dolayı kendisine hac farz olmaz. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/583-584) Kâbe'yi gören veya umre yapan kimse eğer hac günlerine kadar orada kalma imkân ve fırsatı bulursa orada kalır ve haccını yapar.

598. Borçlanarak hacca gitmek doğru mudur?

Bir Müslümanın hac ibadetiyle yükümlü olması için sağlık ve servet yönünden haccetme imkânına sahip, hür, akıl sağlığı yerinde ve bulûğ çağına erişmiş olması gerekir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/140) Bu itibarla maddî

yönden haccetme imkânına sahip olmayan kişilerin borçlanarak hacca gitmeleri gerekmez. Ancak borçlanarak hacca gitmeleri hâlinde hac ibadeti geçerli olur ve kendilerinden hac sorumluluğu da düşer.

Diğer taraftan haccın farz olması için gerekli şartları taşıdığı hâlde hac mevsiminde hazır parası bulunmayan ve borç aldığı takdirde bunu daha sonra ödeme gücüne sahip olan kişilerin, bu görevi bir an önce ifa etmeleri için borç alarak hacca gitmeleri uygun olur.

599. Bankada vadeli hesapta bekletilen para ile hac yapılır mı?

İslam dini, kişilerin meşru işlerle uğraşmalarını ve geçimlerini helal yollardan elde etmelerini emreder. İbadetler de helal kazanç ile ifa edilmelidir. Bankada vadeli hesapta bekleyen paranın aslı helal ise bu para ile hacca gidilebilir. Ancak bu yolla elde edilen faiz gelirlerinin sevap beklemeksizin fakirlere veya hayır kurumlarına dağıtılması ve tövbe edilmesi gerekir.

600. Haram yollardan elde edilen kazanç ile hac yapılır mı?

İslam dini, kişilerin meşru işlerle uğraşmalarını ve geçimlerini helal yollardan sağlamalarını emreder; haram yollara tevessül etmelerini ise yasaklar. Bu nedenle kişinin meşru olmayan bir yolla elde ettiği parayı kullanması haram olduğu gibi onu ibadet için kullanması da haramdır. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/456; Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/62) Dolayısıyla hac ibadeti, helal mal ile edâ edilmelidir.

601. Hacca görevli olarak giden kişinin hac borcu düşer mi?

Görevli olarak hacca giden kimse, ister zengin ister fakir olsun yaptığı hac kendi adına geçerlidir. Yaptığı görev karşılığında ücret alması bunu değiştirmez. Eğer kendisine hac daha önceden farz olmuş idiyse farz olan haccı edâ etmiş olur. Kendisine daha önce hac farz olmamışsa haccın farz olması için şart olan "yol (imkân) bulma" şartı gerçekleştiği için farz haccı edâ etmiştir. Daha sonra maddî açıdan hacca gidecek güce sahip olsa bile yeniden hacca gitmesi gerekmez. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/120)

EDÂSI BAKIMINDAN HAC ÇEŞİTLERİ

602. İfrad haccı ne demektir ve nasıl yapılır?

İfrad haccı, aynı yılın hac mevsimi içinde umre yapılmaksızın edâ edilen hacdır. İfrad haccı yapmak isteyen kişi, hac mevsimi içinde; Mekke'de ikamet ediyorsa bulunduğu yerde, mikât dışından geliyorsa mikâtta sadece hacca niyet ederek ihrama girer. Mekke'ye varınca kudüm tavafını yapar, ihramdan çıkmaz. Arafat ve Müzdelife vakfelerini yapıp bayram günü Akabe cemresine taş atar, sonra tıraş olup ihramdan çıkar. Daha sonra ziyaret tavafını ve sa'yi yapar, cemrelere taş atar. İfrad haccı yapan kimsenin kurban kesmesi gerekmez. (Zeylaî, *Tebyîn*, 2/32)

603. Temettu' haccı ne demektir ve nasıl yapılır?

Temettu' haccı, aynı yılın hac mevsiminde önce umre yapıp ihramdan çıktıktan sonra yeniden hac için ihrama girilerek yapılan hacdır. Temettu' haccı yapmak isteyen kişi, mikâtta veya daha öncesinde umreye niyet ederek ihrama girer, Mekke'ye vardıktan sonra umre yapar. Sonra tıraş olup ihramdan çıkar. Böylece umresi tamamlanmış olur. Arefeden önce hac için ihrama girer. Haccını edâ ettikten sonra ihramdan çıkar. Temettu' haccı yapanların şükür kurbanı kesmesi vaciptir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/153)

604. Kırân haccı ne demektir, nasıl yapılır?

Kırân haccı, aynı yılın hac mevsiminde umre ve haccın ikisine birden niyet edilip ihrama girilerek tek ihramla yapılan hacdır. Kırân haccı yapmak isteyen kişi, mikâta varınca veya daha varmadan umre ve haccın her ikisine birden niyet ederek ihrama girer. Umreyi yaptıktan sonra ihramdan çıkmayıp aynı ihramla haccı da edâ eder, sonra ihramdan çıkar. Kırân haccı yapanların şükür kurbanı kesmesi vaciptir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/151-152; Aynî, *el-Binâye*, 4/245)

605. Kudüm tavafını yapan kişi, ifrad haccını temettu‘ veya kırâna çevirebilir mi?

Hanefî, Şâfiî ve Mâlikîlerin de içinde bulunduğu çoğunluğa göre ifrad haccına niyet eden ve kudüm tavafını yapan kişi, bu haccını temettu‘ veya kırâna dönüştüremez.

Hanbelî mezhebine göre ise bu durumdaki kişi, haccını temettu‘ veya kırâna dönüştürebilir. (İbn Kudâme, *el-Mukni‘*, 112; İbn Rüşd, *Bidâye*, 2/98-99)

606. Temettu‘ haccı için umreye niyet eden kişi, haccını kırâna dönüştürebilir mi?

Hanefî mezhebine göre umre için ihrama giren kişi, tavafın en az dört şavtını yapmadan hacca da niyet ederse haccı kırâna dönüşmüş olur. Ancak dört şavt yaptıktan sonra hacca da niyet ederse niyeti geçersiz olup haccı temettu‘ olarak devam eder. (Zeylaî, *Tebyîn*, 2/74)

Şâfiî mezhebine göre umre niyetiyle ihrama giren bir kimse, henüz tavafa başlamadan hacca da niyet edebilir ve bu durumda yaptığı hac kırân haccına dönüşür. Ancak bir adım bile olsa tavafa başlamışsa bu durumda ayrıca hac için niyet edemez. Ettiği takdirde bu niyeti geçersiz olur. (Remlî, *Nihâyetü’l-muhtâc*, 3/323)

Mâlikî mezhebine göre ise temettu‘ haccına niyet eden kişi, ihramdan çıkmadan önce niyetini değiştirip kırân haccına dönüştürebilir. (Karâfî, *ez-Zahîre*, 3/289)

607. Kırân haccına niyet eden kişi, tavaf ve sa‘y yapmadan niyetini değiştirip temettu‘ haccına dönüştürebilir mi?

Hanefî, Şâfiî ve Mâlikî mezheplerine göre kırân haccına niyet eden kişi, bu haccını temettu‘ haccına dönüştüremez. Hanbelî mezhebine göre ise dönüştürebilir. (İbn Kudâme, *el-Mukni‘*, 112; İbn Rüşd, *Bidâye*, 2/98-99)

608. Hac ayları içinde umre yaptıktan sonra mikât sınırlarının dışına çıkan kimse, tekrar hac için ihrama girerse bu kişi ifrad mı yoksa temettu‘ haccı mı yapmış olur?

Hanefî mezhebine göre hac ayları içinde hedy kurbanını (temettu‘ veya kırân kurbanı) yanında getirmemiş veya kurban bedelini ilgili kuruma ödememiş kimsenin umre yapıp ihramdan çıktıktan sonra mikât

sınırları dışındaki ailesinin yaşadığı yere dönmesi durumunda temettu‘ niyeti iptal olur. (bk. İbn Nüceym, *el-Bahr*, 2/397) Bu kimse, tekrar hac için ihrama girdiğinde ifrad haccı yapmış olur; dolayısıyla hedy kurbanı kesmesi gerekmez. Ancak hedy kurban bedelini ilgili kuruma teslim etmişse veya dönüşte yeni bir umre yapmışsa temettu‘ haccı yapmış olur.

Hac mevsimi içinde umre yaptıktan sonra ailesinin yaşadığı yere dönmeyip Medine gibi mikât sınırı dışındaki bir yere çıkarak tekrar hac için ihrama giren kişi, İmam Ebû Hanîfe'ye göre temettu‘, Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre ise ifrad haccı yapmış sayılır. Bu durumda olan kişi, İmam Ebû Hanîfe'ye göre kurban kesmekle sorumlu iken İmameyn'e göre sorumlu değildir. (Aynî, *el-Binâye*, 4/320-321; Zeylaî, *Tebyîn*, 2/50) Şâfiî mezhebine göre ise temettu‘ umresinden sonra mikât mahallinin dışına çıkarak oradan hac için ihrama giren kimse, her hâlükârda ifrad haccı yapmış olur. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/289-290; Dimyâtî, *Hâşiye*, 2/332)

609. Temettu‘ haccı yapacak kişinin, umreyi yapıp ihramdan çıktıktan sonra hac ihramına girinceye kadar başka bir umre yapması caiz midir?

Temettu‘ haccı yapan kişinin, hacdan önce yaptığı ilk umreden sonra umre yapamayacağını söyleyen fakihler varsa da bazı Hanefî eserlerinde, kurban bayramı günleri dışındaki diğer günlerde umre yapmanın caiz olduğu hükmüne istinaden temettu‘ haccı yapan bir kişinin, ihramdan çıktıktan sonra nâfile tavaf yapabileceği gibi umre de yapabileceği belirtilmektedir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/537)

610. Temettu‘ veya kırân haccına niyet eden bir kimse, kurban kesme imkânına sahip olduğu hâlde bunun yerine oruç tutabilir mi?

Temettu‘ veya kırân haccına niyet eden bir kimse, kurban kesme imkânına sahip olduğu hâlde bunun yerine oruç tutamaz. Kurban kesme imkânı bulamayıp oruç tutmuş olan kimse ise "eyyâm-ı nahr" denilen kurban kesme günlerinde bu imkânı elde ederse ayrıca kurban kesmesi gerekir. Eyyâm-ı nahrdan veya tıraş olduktan sonra bu imkânı elde ederse orucu yeterli olup kurban kesmesi gerekmez. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/174)

611. Kırân haccına niyet eden bir kimsenin, umre yaptıktan sonra ikinci bir umre yapmasının hükmü nedir?

Kırân haccına niyet eden bir kimsenin, umre yaptıktan sonra ikinci bir umre yapması caiz değildir. Bu kimse, haccını tamamladıktan sonra umre yapabilir. Kırân haccına niyet eden bir kişinin umre (tavaf ve sa'y) yaptıktan sonra ikinci bir umre yapması hâlinde Hanefî mezhebine göre ceza olarak dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. Ayrıca bu umrenin iade edilmesine gerek yoktur. Kırân haccı yapan kimse, ikinci umreye sadece niyet etmiş ise bu umresini iptal eder ve hacdan sonra kazâ eder. Bu kimseye de umresini iptal ettiği için dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. (bk. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/587)

Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise kırân haccı yapan kimsenin hac menâsikini tamamlamadan başka bir umre için ihrama girmesi geçerli değildir. Bu nedenle ikinci bir ihrama giren kişiye kazâ ve ceza gerekmez. (İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 3/269; Nevevî, *el-Mecmû',* 7/143; Hattâb, *Mevâhib,* 3/48)

İHRAM VE MİKÂT

612. İhram ne demektir?

İhram, hac ve umre ibadetini yapmaya niyet etmek ve telbiye getirmektir. Hanefîlere göre niyet ve telbiye, ihramın rüknüdür. Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise niyet, ihramın rüknü olup telbiye getirmek sünnettir. Dolayısıyla bu mezheplere göre hac veya umreye niyet eden fakat telbiye getirmeyen kişi ihrama girmiş sayılır. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/135; İbn Cüzey, *el-Kavânîn*, 87; İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 1/483; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/233) Niyette esas olan, kalben yapılması olmakla birlikte dil ile söylemek evlâdır. Telbiyeyi zaman zaman tekrarlamak ise sünnettir. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 2/434; Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur,* 1/267-268, 270) İhrama giren kimseye sair zamanlarda mübah olan bazı fiilleri yapmak, ihramlı olduğu müddetçe yasak hâle gelir. Bunlara ihram yasakları denir.

İhrama girdikten sonra erkekler için elbise giyme yasağı başladığından erkeklerin izâr ve ridâ denilen ihram örtülerine bürünmeleri gerekir. Kadınların ihrama girdikten sonra bürünmesi gereken özel bir kıyâfet bulunmayıp sadece yüzlerini açık tutmaları yeterlidir.

613. İhrama girerken, ihramlıyken veya ihramdan çıkmak için gusletmenin hükmü nedir?

Hac veya umre ihramına girmek için gusül abdesti almak sünnettir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/480; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/233) İhramlı kimsenin ihramlı bulunduğu sürece gusül abdesti almasında bir sakınca yoktur. (Şâfiî, *el-Ümm*, 2/158-159; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/274) İhramdan çıkmak için ise gusül abdesti almak gerekmez. Ancak kişi, ihramdan çıktıktan sonra ter, kötü koku vb. insanı rahatsız edici durumlardan dolayı gusül abdesti veya duş alabilir.

614. İhram namazının hükmü nedir?

İhrama girecek kişinin iki rek'at ihram namazı kılması sünnettir. Şayet kerahet vakti ise ihram namazı kılınmamalıdır. Mikât mahallinde kılınamaması hâlinde Mekke'ye geldikten sonra da kılınabilir. Bunun için maddî bir ceza gerekmez. İçinde bulunulan vaktin namazını kılmak da bu iki rek'at namazın yerine geçer. Bu namazın ilk rek'atında Fâtiha'dan sonra "Kâfirûn", ikinci rek'atında ise "İhlâs" sûrelerinin okunması faziletlidir. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/223)

615. İhramsız olarak Mekke'ye girmenin hükmü nedir?

Hanefî mezhebine göre ne maksatla olursa olsun, Şâfiî mezhebine göre ise hac veya umre yapmak amacıyla Harem bölgesine girmek isteyen kişinin, mikâttan ihramlı geçmesi gerekir. Hac veya umreye giderken sebebi ne olursa olsun ihrama girmeksizin mikât sınırından geçen kişi, henüz hac menâsikinden birine başlamadan önce geri dönüp âfâkîler için olan bir mikât mahallinden ihrama girerek tekrar içeri girerse bir ceza gerekmez. Geri dönmezse Hanefîlere göre bulunduğu yerden ihrama girer ve bir koyun veya keçi kurban eder. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/164-165; Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/10-14) Buna "ceza hedyi" denir. Bu tür kurbanlar, Harem sınırları içinde kesilmek kaydıyla kurban bayramı günlerinde kesilebileceği gibi diğer günlerde de kesilebilir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/181; Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/499)

616. Âfâkîler Cidde'de ihrama girebilir mi?

Mikâtın dışında kalan belde ve ülkelerde oturanlara "âfâkî" denir. Âfâkîlerden hac veya umre yapmak maksadıyla Hicaz'a gidenler için geldiği bölge veya ülkeye göre ihrama girme yerleri, bizzat Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından belirlenmiştir. "Mikât" denilen bu yerler beş tanedir. İbn Abbas'ın (r.a.) şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Hz. Peygamber (s.a.s.), Medineliler için Zülhuleyfe'yi, Şamlılar için Cuhfe'yi, Necidliler için Karnü'l-menâzil'i ve Yemenliler için Yelemlem'i mikât olarak belirledi. Bunlar, belirtilen bölge veya ülke yönünden gelen diğer belde yolcuları için de mikâttır."* (Buhârî, Hac, 7-13 [1524-1531], Cezâü's-sayd, 18 [1845]; Müslim, Hac, 11-18 [1181-1183]) Başka bir hadiste buna Iraklılar için "Zâtüırk" ilave edilmiştir. (Ebû Dâvûd, Menâsik, 8 [1739]; Nesâî, Menâsikü'l-hac, 19 [2653]) Eğer hac veya umre yolcusunun yolu bu noktalardan geçmiyorsa yolcu, buraların hizalarında ihrama girer.

Cidde, ulemânın cumhuruna göre Hill'den (mikât içinden) sayılmaktadır. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/476) Buna göre âfâkîler, Cidde'de ihrama giremez. İster deniz yoluyla ister hava yolu ile gelsinler kuzey ve batı istikametinden gelenler Cuhfe hizasını geçmeden ihrama girmelidirler.

617. Her umre için mikâta gitmek gerekir mi?

Bir kimsenin umresini tamamladıktan sonra yeni bir umre yapabilmek için tekrar mikât mahalline gitmesi gerekmez; Harem bölgesi hudutları dışına (Hill bölgesine) çıkarak orada ihrama girmesi gerekir. Bu konuda en çok bilinen ve daha faziletli olan yer, Hz. Âişe Mescidi'nin bulunduğu Ten'îm'dir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/167)

618. Harem sınırları içerisindeki kişinin Hill bölgesine gitmeden bulunduğu yerden umre için ihrama girmesinin hükmü nedir?

Mekkeli olsun ya da olmasın Mekke'de bulunan kişiler, umre yapmak istediklerinde Harem bölgesi hudutları dışına -yani Hill bölgesine- çıkarak oradan ihrama girerler. Bu konuda en çok bilinen yer, Hz. Âişe Mescidi'nin bulunduğu Ten'îm'dir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/167) Kişi şayet bu kuralı ihlal ederek Harem bölgesinden ihrama girer ve tavafa başlarsa Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre başlamış olduğu bu umreyi tamamlar ve ceza olarak bir dem (koyun veya keçi kesmek) keser. Ancak tavafa başlamadan önce

hatasının farkına varıp Hill bölgesine gider ve oradan ihrama niyet edip telbiye getirirse dem kesme sorumluluğu ortadan kalkar. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/248; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/229; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/478-479; Ali el-Kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye*, 3/172)

Mâlikîlere göre kişi, Hill bölgesine gitmeden Harem bölgesinden ihrama girmiş ve tavaf ile sa'y yapıp tıraş olmuşsa yaptığı tavaf ve sa'yi geçersiz sayılır. Bu kişi, ayrıca umresini tamamlamadan tıraş olmak suretiyle ihram yasağı işlediği için kendisine fidye gerekir. Fidye hususunda bir dem, üç gün oruç veya altı fakire sadaka verme seçeneklerinden birini yerine getirmelidir. Bu kişinin ayrıca Hill bölgesine çıkıp ardından tavaf ve sa'yini iade ederek umresini tamamlaması gerekir. (Haraşî, *Şerhu Muhtasarı Halîl*, 2/393; Derdîr, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 2/23; İlîş, *Minehü'l-celîl*, 2/226)

619. Harem bölgesinde bulunanların hac için Arafat'ta ihrama girmeleri caiz midir?

Arafat, Harem sınırları dışında olup Hill bölgesinde yer almaktadır. Mekkeli olsun veya olmasın Harem bölgesinde bulunanlar, hac için ihrama Harem bölgesinde girerler. Harem bölgesindeki kimseler, Harem'de değil de Hill bölgesinde ihrama girerlerse Hanefî ve Şâfiîlere göre ceza olarak bir dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/478-479; Nevevî, *el-Mecmû',* 7/196) Ancak Arafat vakfesini yapmadan önce Mekke'ye dönüp Harem sınırları içinde ihrama girecek olurlarsa ceza düşer. (Kâsânî, *Bedâ'i,* 2/167; Nevevî, *el-Mecmû',* 7/196) Mâlikî ve Hanbelîlere göre ise Harem bölgesinde bulunanların, hac için ihrama Harem bölgesinde girmeleri esas olsa da Hill bölgesinde girmeleri hâlinde bir ceza gerekmez. (İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 3/246-247; Hattâb, *Mevâhib*, 3/26)

Buna göre Harem bölgesinde ihrama girme imkânı bulamadan Arafat'a çıkan kimseler, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinin içtihadıyla amel edebilirler.

620. Ten'îm, Arafat, Cidde gibi Hill bölgesine çıkan kimsenin tekrar Harem bölgesine dönmesi hâlinde ihrama girmesi gerekir mi?

Harem sınırları içerisinde bulunan bir kimse, herhangi bir sebeple Ten'îm, Arafat, Cidde gibi Hill bölgesine çıkıp tekrar Harem bölgesine dönmesi hâlinde hac veya umre yapma kastı olmadıkça ihrama girmek

zorunda değildir. Zira Hill bölgesinde bulunan kimseler, eğer hac veya umre yapma niyetleri yoksa ihramsız bir şekilde Harem bölgesine girebilirler. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/478)

621. Hac ve umre niyetiyle Mekke'de bulunup mikât dışında kalan Tâif gibi yakın bir yere gidenlerin, Harem'e dönerken tekrar ihrama girmeleri gerekir mi?

Hanefî mezhebine göre Harem sınırları içerisinde bulunan bir kimsenin, herhangi bir sebeple mikât sınırları dışına çıkıp tekrar Harem bölgesine dönmesi hâlinde her hâlükârda ihrama girmesi gerekir. (Serahsî, *el-Mebsût,* 4/167; Aynî, *el-Binâye,* 4/162) Şâfiî mezhebine göre bir kimsenin hac veya umre yapma niyeti olmadıkça mikât yerlerini ihramlı geçmesi zorunlu değildir. (Râfiî, *el-'Azîz,* 3/388; Nevevî, *Ravza,* 3/39, 77) Mâlikî mezhebine göre ise kısa süreliğine mikât sınırları dışına çıkıp tekrar Harem'e dönmek isteyenlerin, gittikleri yerin Tâif gibi Mekke'ye yakın olması şartıyla Harem bölgesine dönerken ihrama girmeleri zorunlu değildir. (Hattâb, *Mevâhib*, 3/41; Meyyâre, *ed-Dürrü's-semîn*, 505-506)

Mekke'de bulunup mikât dışında kalan Tâif gibi yakın bir yere gidenler için esas olan, Harem bölgesine dönüşte ihrama girmeleridir. Ancak bu durumdaki kimseler, ihtiyaç hâlinde mikât sınırını ihramsız geçmeyi caiz görenlerin görüşüyle de amel edebilirler.

İHRAM YASAKLARI VE CEZALARI

622. İhramlı kimsenin dikilmiş elbise veya iç çamaşırı giymesi durumunda ne yapması gerekir?

İhramlı kimsenin bir gündüz veya bir gece süresince dikilmiş elbise veya iç çamaşırı giymesi durumunda dem yani küçükbaş hayvan kurban etmesi gerekir. Giyim süresi bir gündüz veya bir geceden az olursa sadaka-i fıtr verir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/488)

Şâfiî, Hanbelî ve Mâlikî mezheplerine göre elbise giyen kişi, süresine bakılmaksızın dem, üç gün oruç ve altı fakire sadaka vermekten birisini seçmekte muhayyerdir. Cezanın gerekmesi için bir günün veya gecenin

geçmesi gerekmez. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/383; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 3/358; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/429-430)

623. Harem bölgesine (Mekke'ye) ihramlı olarak girmelerine izin verilmeyen kimselerin, mikât mahallinde elbiselerini çıkarmadan hac veya umreye niyetlenip Harem bölgesine elbise ile girmeleri hâlinde kendilerine ne gerekir?

Mekke'ye ihramlı girmelerine izin verilmeyen şoför vb. kimselerin, mikât mahallinde elbiselerini çıkarmadan hac veya umre yapmak amacıyla niyet edip telbiye getirerek Harem bölgesine girmeleri durumunda ihram yasağı işlediklerinin farkında olarak bir an önce elbiselerini çıkarıp ihram örtülerine bürünmeleri gerekir. Ancak niyet ve telbiye ile ihrama girdikten sonra bir gündüz veya gece elbiseli olarak kalmışlarsa Hanefî mezhebine göre ceza olarak dem (koyun veya keçi kesmek), bundan daha az bir süre kalmışlarsa bir fitre miktarı sadaka vermeleri gerekir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/161) Şâfiî mezhebine göre ise cezanın gerekmesi için belirli bir sürenin geçmesi şart olmayıp bu durumdaki kişi ceza olarak bir dem, üç gün oruç tutma veya altı fakire sadaka verme seçeneklerinden birini yerine getirir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/383; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 3/358)

624. Umre ihramına girdiği hâlde tavaf ve sa'y yapmadan elbise giyen kişinin ne yapması gerekir?

Umre ihramına girdiği hâlde henüz tavaf ve sa'y yapmadan bir gündüz veya gece süresince elbise giyen kişinin, öncelikle elbisesini çıkartıp ihram bezlerine bürünerek tavaf ve sa'yini yapması gerekir. Ancak ihramlı iken bir gündüz veya gece süresince elbise giymiş olduğu için küçükbaş hayvan kurban eder, daha az bir süre giymiş ise sadaka verir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/488)

Şâfiî mezhebine göre ise cezanın gerekmesi için bir günün veya gecenin geçmesi gerekmediğinden bu kişi küçükbaş hayvan kurban etme, üç gün oruç tutma veya altı fakire sadaka verme seçeneklerinden birini tercih edebilir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/383; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 3/358; Dimyâtî, *Hâşiye*, 2/365; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/429-430)

625. İhrama girmiş olan bir kişi hasta olduğu için tavaf ve sa'y yapmadan bir gün süreyle elbise giyerse ne yapması gerekir?

İhrama girdikten sonra hasta olduğu için en az bir gündüz veya bir gece elbise giyen kişi, iyileşir iyileşmez tekrar ihram bezlerine bürünerek tavaf ve sa'yini yapar. Bu durumdaki kişi bir küçükbaş hayvan kesmek, üç gün oruç tutmak veya altı fakire sadaka vermek seçeneklerinden birini tercih edebilir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/164; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/294; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/300) Giyim süresi bir gündüz veya bir geceden az olursa bir sadaka-i fıtr verir veya bir gün oruç tutar. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/488; Mekkî, *İrşâdü's-sârî*, 472-473)

626. Hac için ihrama girdikten sonra henüz birinci tahallül gerçekleşmeden elbise giyen kimseye ne gerekir?

Hac için ihrama girdikten sonra henüz birinci tahallül gerçekleşmeden bir gündüz veya gece süresince elbise giyen kimse, öncelikle elbiselerini çıkarıp ihram örtülerine bürünmelidir. İhramlıyken elbise giydiği için de ceza ödemesi gerekir.

Hanefî mezhebine göre bir gündüz veya gece süresince hastalık vb. özür olmaksızın elbise giyen kimseye ceza olarak dem (koyun veya keçi kesmek); daha az bir süre giyen kişiye ise sadaka gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/488) Şâfiî ve Mâlikî mezhebine göre ise bu durumdaki kimse, süreye bakılmaksızın ceza olarak bir dem, üç gün oruç tutma veya altı fakire sadaka verme seçeneklerinden birini tercih edebilir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/383; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/429-430)

627. İhramdan çıkma aşamasına geldiği hâlde saç tıraşı olmadan elbise giyen kişiye ne gerekir?

İhramdan çıkmak için saç tıraşı olmak gerekir. İhramdan çıkma aşamasına geldiği hâlde saç tıraşı olmadan elbise giyen kişi, ihram yasağı işlemiş olur. Eğer elbise giymesi bir gündüz veya bir gece devam etmişse dem (koyun veya keçi kesmek); giyim süresi bir gün veya bir geceden az olursa bir fitre miktarı sadaka vermesi gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/488)

Şâfiî mezhebine göre küçükbaş hayvan kurban etme, üç gün oruç tutma veya altı fakire miktarı sadaka verme seçeneklerinden birini tercih edebilir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/367-368, 383; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/429)

628. İhramlı erkeğin varis çorabı giymesinin hükmü nedir?

Mazereti olan ihramlı kimsenin giydiği varis çorabı, normal bir çorap gibi ayağa giyiliyorsa giysi olarak değerlendirileceğinden ceza gerektirir. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/242) Çünkü mazeretli olmak, bu çorabı giymeyi mübah kılsa da cezayı düşürmez. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 3/7) Hanefî mezhebine göre bu durumda olan kimse, giyim süresi bir gündüz veya gece sürerse dem (koyun veya keçi kesmek), üç gün oruç tutma veya altı fakire birer fitre miktarı sadaka verme seçeneklerinden birini tercih ederek fidye öder. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/159; Zeylaî, *Tebyîn*, 2/56) Bu süreden az giyilmesi durumunda ise bir fitre miktarı sadaka verme veya bir gün oruç tutma seçeneklerinden birini tercih edebilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/488; Mekkî, *İrşâdü's-sârî*, 472-473)

Şayet varis çorabı tam bir çorap gibi giyilmeyip ayağın veya bacağın bir kısmını örtüyorsa sargı hükmünde olacağından herhangi bir ceza gerektirmez. Çünkü ihramlı bir kimsenin baş ve yüzü dışındaki bir yere sardığı sargı, giysi kapsamında değerlendirilmez. (Serahsî, *el-Mebsût*, 4/127-128; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 3/31)

629. İhramlı erkeğin korse giymesinin hükmü nedir?

İhramlı kimsenin giydiği korse normal bir iç çamaşırı gibi olup bu şekilde kullanılıyorsa giysi olarak değerlendirileceğinden ceza gerektirir. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/242) Böyle bir korse şayet bir mazerete binaen giyilmiş ise cezada muhayyerlik hakkı olur. Bu durumda Hanefîlere göre giyim süresi bir gündüz veya gece sürerse dem (koyun veya keçi kesmek), üç gün oruç tutma veya altı fakire birer fitre miktarı sadaka verme seçeneklerinden biri tercih edilerek ceza ödenir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/159; Zeylaî, *Tebyîn*, 2/56) Bu süreden az giyilmesi durumunda ise bir fitre miktarı sadaka verme veya bir gün oruç tutma seçeneklerinden biri tercih edilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/488; Mekkî, *İrşâdü's-sârî*, 472-473)

Şayet korse, tam bir iç çamaşırı gibi olmayıp bele sarılarak kullanılıyorsa sargı hükmünde olacağından herhangi bir ceza gerektirmez.

Çünkü ihramlı bir kimsenin baş ve yüzü dışındaki bir yere sardığı sargı, giysi olarak değerlendirilmez. (Serahsî, *el-Mebsût*, 4/127-128; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 3/31)

630. Basur vb. rahatsızlığı olan ihramlı erkeğin hasta bezi kullanmasının hükmü nedir?

Bir mazereti olan ihramlı kimse hasta bezi kullanabilir. Ancak hasta bezi iç çamaşırı gibi giysi hâline sokulmuş ise ceza gerektirir. Çünkü mazeretli olmak, hasta bezi kullanmayı mübah kılsa da cezayı düşürmez. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 3/7) Bu durumdaki kimse, giyim süresi bir gündüz veya gece sürerse dem (koyun veya keçi kesmek), üç gün oruç tutma veya altı fakire birer fitre miktarı sadaka verme seçeneklerinden birini tercih ederek ceza öder. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/164; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/309-310) Bu süreden az giyilmesi durumunda ise bir fitre miktarı sadaka veya bir gün oruç tutma seçeneklerinden birini tercih edebilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/488; Mekkî, *İrşâdü's-sârî*, 472-473) Şayet hasta bezi, iç çamaşırı gibi giysi hâline sokulmamış olup yapıştırılıyor veya sarılıyorsa sargı hükmünde olacağından herhangi bir ceza gerektirmez.

631. İhramlının üzerine nevresim veya battaniye gibi bir şey alması/örtmesi ceza gerektirir mi?

İhrama giren kimseye sair zamanlarda mübah olan bazı fiilleri yapmak, ihramlı olduğu müddetçe yasak hâle gelir. Bunlardan biri de elbise giymektir. Giyimle ilgili yasaklar, sırf erkekler içindir. Kadınların ise ihrama girdikten sonra bürünmesi gereken özel bir kıyâfet yoktur; ancak yüzleri açık olmalıdır.

Vücudun baş ve yüz dışındaki bir yerinin nevresim veya battaniye gibi giysi olarak kullanılmayan bir şeyle örtülmesi, elbise giymek anlamına gelmediğinden ihram yasakları kapsamında değerlendirilmez. (bk. Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/184; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/293)

Bu itibarla yüzü ve başı örtmeden nevresim, battaniye vb. bir şey ile ayaklar da dâhil olmak üzere vücudu örtmek herhangi bir ceza gerektirmez.

632. İhramlının gözlük, saat, kemer, toka vb. aksesuarlar takması veya atel, bandaj gibi sargı malzemeleri kullanması ceza gerektirir mi?

Erkeklerin elbise giymeleri, başlarını veya yüzlerini örtmeleri, kadınların ise yüzlerini örtmeleri, ceza gerektiren ihram yasaklarındandır. (İbn Nüceym, *el-Bahr,* 3/8-9; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/547)

Vücudun baş ve yüz dışındaki herhangi bir yerinin mazeretsiz olarak sargı ile sarılması mekruh olmakla birlikte ceza gerektirmez. (Serahsî, *el-Mebsût,* 4/127-128; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/242) Baş veya yüzde giyme ve örtme işlevi taşımayan bir şey kullanılması da ceza gerektiren durumlardan değildir. (Kâsânî, *Bedâ'i,* 2/185; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/488)

Buna göre ihramlı kimsenin gözlük, saat, kemer, toka vb. aksesuarları takması veya baş ve yüz dışındaki bir yerinde atel, bandaj gibi sargı malzemeleri kullanması ihram yasağı kapsamına girmediğinden herhangi bir ceza gerektirmez.

633. İhramlıyken başa tutturulan şemsiye kullanmak bir ceza gerektirir mi?

Hz. Peygamber (s.a.s.), ihramlı erkeğin başını örtmesini yasaklamıştır. (Buhârî, Hac, 21 [1543]) Fakihler, söz konusu yasağın takke, sarık, şal, şapka vb. başı örten eşyalar hakkında geçerli olduğunu; çadır ve şemsiye gibi başa temas etmeyen veya kova vb. giysi özelliği olmayan eşya hakkında ise geçerli olmadığını ifade etmişlerdir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/185)

Buna göre ihramlıyken başa tutturulan şemsiye, mûtat giysi veya örtü özelliği taşımadığından bir ceza gerektirmez.

634. İhramlı kimsenin tıbbî maske takması ceza gerektirir mi?

Günümüzde hac ve umre ibadetleri esnasında bulaşıcı hastalıklar veya enfeksiyona sebep olabilecek toz, gaz vb. zararlı şeylerden korunmak gibi nedenlerle tıbbî maske takılmaktadır. Ayrıca ihramlı olarak görev yapan sağlık çalışanlarının da bu tür maske kullandıkları bilinmektedir. Tıbbî maske takmanın, ihram yasağı kapsamına girip girmediği hususunda farklı görüşler bulunmaktadır.

Mutat giysilerle erkeklerin başlarını örtmesinin ihram yasağı oluşturduğunda fukaha arasında ittifak vardır. İhramlı erkek ve kadınların mutat giysilerle yüzlerini örtmesi de Hanefî ve Mâlikî mezheplerine göre

ihram yasakları kapsamındadır. (Merğînânî, *Hidâye*, 1/136; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/547; İlîş, *Minehu'l-celîl*, 2/303) Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise yüzün örtülmesi kadınlar için ihram yasağı olup erkekler için ihram yasağı değildir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/268; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/300-302) Hanefîlere göre ihramlı kimsenin mutat bir giysi ile bir gündüz veya bir gece süresince yüzünü örtmesi durumunda ceza olarak dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. Şayet bu süre, bir gündüz veya bir geceden az olursa sadaka-i fıtır verilir. Ayrıca yüzün dörtte birinden azının örtülmesi durumunda bir fitre miktarı sadaka verilmesi yeterli olur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/547) Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre bu ihram yasağını işleyen kişi, süresine bakılmaksızın dem, üç gün oruç ve altı fakire sadaka vermekten birisini seçmekte muhayyerdir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/250; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/300; İlîş, *Minehu'l-celîl*, 2/303)

Yukarıda belirtilen hükümler mutat giysilerle yüzün veya başın örtülmesine dairdir. Fukahâ, mutat giysi olmayan şeyleri ise ihram yasağı kapsamında görmemiştir. Örneğin fakihlere göre mutat giysi olmadığından, başın üst tarafından terek yapılarak yüze sarkıtılan örtü (sedl) (İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 3/302; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/527-528; İlîş, *Minehu'l-celîl*, 2/303; Bâcûrî, *Hâşiye*, 2/453) veya başın üzerinde taşınan kova, kasa vb. şeyler ihram yasağı ihlali oluşturmamakta ve herhangi bir ceza gerektirmemektedir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/185; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/547; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/300; İlîş, *Minehu'l-celîl*, 2/304) İhramlı erkek ve kadınlar tarafından takılan tıbbî maske de mutat giysi olmadığından ihram yasağı ihlali oluşturmadığı gibi ceza da gerektirmez.

635. İhramlı kimse, arkası kayışlı terlik giyebilir mi?

İhramlı erkeğin topuk ve aşık kemiklerinin açık olması, ayakların üst kısmının da tam örtülmemesi gerekir. Buna göre sandalet gibi ayakların üzerini tam kapatmayan ve arkası kayışlı terlik giyebilir. Diğer taraftan ayakkabı giyen ihramlı erkek, ihram yasağı işlemiş olur. Cezası da giyme süresine göre değişir. Bir gündüz veya geceden az giymiş ise sadaka, bir gündüz veya gece giymiş ise dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/490)

636. İhramlının saç kremi vb. şeyleri kullanmasının hükmü nedir?

İhramlı kimsenin vücuduna, saç, sakal gibi bir uzvunun tamamına, süslenmek ya da güzel görünmek için krem, yağ, jöle, saç kremi, briyantin sürmesi ya da kına, saç boyası ve benzeri şeylerle boyaması durumunda kendisine dem (koyun veya keçi kesmek); bir uzvun tamamına değil de bir kısmına bunu uygulaması hâlinde de bir fitre miktarı sadaka vermesi gerekir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/161)

Şâfiî mezhebine göre kına için herhangi bir ceza gerekmezse de diğerleri için ceza gerekir ve bu durumdaki kişi bir dem (koyun veya keçi kesmek), üç gün oruç veya altı fakire sadaka verme seçeneklerinden birini tercih edebilir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/383) Tedavi için sürülen ilaç, merhem, krem ve yağlar için ise bir şey gerekmez.

637. İhramlı kimse, banyo yaparken ve çamaşır yıkarken sabun veya deterjan kullanabilir mi?

İhramlı kimsenin, ihramlı bulunduğu sürece koku kullanması caiz değildir. Bu kimsenin bir uzvuna tamamen veya bir uzvu miktarı olacak şekilde değişik yerlerine kokulu bir şey sürmesi durumunda dem (koyun veya keçi kesmek); bir uzuvdan daha az kısmına bunu uygulaması hâlinde ise bir fitre miktarı sadaka vermesi gerekir. Kokulu sabun, deterjan veya ıslak mendil gibi imalatında esans kullanılan temizlik malzemeleri, koku sürünmekten ziyade temizlik amacıyla kullanılmaktadır. Bu nedenle kokusuz temizlik malzemeleri kullanılması tavsiye edilmekle birlikte söz konusu kokulu temizlik maddelerinin kokulanma amacı olmaksızın ihramlı iken kullanılması ceza gerektirmez.

638. İhramlının tırnak kesmesinin veya kopmak üzere olan bir tırnağı koparmasının hükmü nedir?

İhramlı kişinin tırnaklarını kesmesi yasaktır. Şayet tırnağını keserse ceza gerekir; cezası ise kestiği miktara göre değişir. Şöyle ki; Hanefî mezhebine göre bir defada (aynı anda ve aynı yerde) bütün tırnakları veya bir elin yahut bir ayağın tırnaklarının tamamını kesme durumunda bir dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. Bir elin veya ayağın tırnaklarının tamamı kesilmeyip bir kısmı kesilirse kesilen her bir tırnak için sadaka verilir. El ve ayaklardan her birinin tırnaklarının tamamı, ayrı

ayrı yerlerde ve zamanlarda kesilirse her biri için ayrı ceza gerekir. Eğer verilmesi gereken sadaka toplamı, bir koyun veya keçi bedelini aşarsa her tırnak için bir sadaka yerine tamamı için dem de kesilebilir. Tırnağın kendiliğinden kopması veya kırılan tırnakların koparılması ya da kesilip atılması bir ceza gerektirmez. (Serahsî, *el-Mebsût*, 4/77; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/162)

Şâfiî mezhebine göre ise bir veya iki tırnak kesilmesi hâlinde kesilen her bir tırnak için fitre miktarının dörtte birinden az olmamak kaydıyla sadaka gerekir. Bir defada (aynı anda ve aynı yerde) üç veya daha fazla tırnak kesilmesi hâlinde ise bir dem (koyun veya keçi kesmek), üç gün oruç tutma veya altı fakire sadaka verme seçeneklerinden biri tercih edilebilir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/297)

Öte yandan tırnak eti, deri vb. parçaların koparılması ceza gerektirmez.

639. İhramlı iken saç tıraşı olan veya kasık ya da koltuk altlarındaki tüyleri temizleyen kişiye ne gerekir?

Hanefî mezhebine göre ihramlı iken saç veya sakalın en az dörtte birini tıraş eden, koltuk altlarından en az birini ya da kasıklardaki tüylerin tamamını temizleyen kişiye ceza olarak dem (bir koyun veya keçi kesmek) gerekir. Bunlardan daha azının tıraş edilmesi durumunda bir sadaka verilmesi yeterlidir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/161-162)

Şâfiî mezhebine göre ise en az üç kılın tıraş edilmesi hâlinde kişi dem, üç gün oruç tutma veya altı fakire sadaka verme seçeneklerinden birini tercih edebilir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/247, 367-368, 371, 376; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 5/381-382)

640. İhramlının vücudundan kendiliğinden düşen saç veya kıllar için ceza gerekir mi?

İhramlının vücudundan kendiliğinden düşen saç veya kıllar için herhangi bir şey gerekmez. (bk. İbn Nüceym, *el-Bahr*, 3/9; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/549) Ancak tıraş olur veya vücudundan kılları koparırsa tıraş ettiği ya da kopardığı miktara göre ceza ödemesi gerekir.

641. Hac için ihrama girdikten sonra hac menâsikinden hiçbirini yapmadan saç tıraşı olan kimsenin ne yapması gerekir?

Hac için ihrama girdikten sonra hac menâsikinden hiçbirini yapmadan tıraş olan kişi, tıraş olmakla ihramdan çıkmış olmaz; ihram yasağı işlemiş olur. Böyle bir kimse, saçının tamamını veya en az dörtte birini tıraş etmişse dem (koyun veya keçi kesmek); daha azını tıraş etmişse sadaka-i fıtr gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/549) İhrama girdikten sonra diğer hac veya umre görevlerine başlasın veya başlamasın vakti gelmeden önce yapılan bütün tıraşlar bu hükme tâbidir. Şâfiî mezhebine göre ise saçından en az üç kıl koparmış veya tıraş etmişse dem, üç gün oruç veya altı fakire sadaka verme seçeneklerinden birini tercih edebilir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/367-368, 371, 376; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/429)

642. İhramlı iken sakal tıraşı olan kişinin ne yapması gerekir?

Hanefî mezhebine göre ihramlı iken sakalın en az dörtte birini tıraş eden kişiye ceza olarak dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/549) Şâfiî, Hanbelî ve Mâlikî mezheplerine göre böyle bir kişi, dem, üç gün oruç ve altı fakire sadaka vermekten birisini seçmekte muhayyerdir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/247, 367-368, 372; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/429-430)

643. Hacda kurban kesmeden önce saç tıraşı olana ceza gerekir mi?

Hacda Akabe cemresine taş atmak, kurban kesmek ve saç tıraşı olmak arasında sırayı gözetmenin hükmü ihtilaflıdır. Bu sıraya uymak, İmam Ebû Hanîfe'ye göre vaciptir; dolayısıyla sıralamanın bozulması dem (koyun veya keçi kesmek) gerektirir. İmam Ebû Yûsuf, İmam Muhammed ve diğer mezhep imamlarına göre ise sünnettir. Bu sıraya uyulmaması hâlinde herhangi bir ceza gerekmez. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/154) Günümüzdeki zorluklar dikkate alındığında bu görüşle amel etmenin uygun olacağı söylenebilir.

644. Umre tavafını yapıp sa'yini yapmadan saç tıraşı olup ihramdan çıkan kişinin ne yapması gerekir?

Hanefî mezhebine göre umre yapmak üzere niyet edip ihrama giren ve umre tavafını yaptıktan sonra sa'y yapmadan tıraş olan kişi, ihramdan çıkmış olur. Bu durumda umrenin sa'yini yapar, ancak tertibi terk ettiği

için kendisine dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/163; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/163; Mekkî, *İrşâdü's-sârî*, 248) Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre ise sa'y, umrenin rükünlerinden biri olduğu için kişi sa'y yapmadan tıraş olmakla ihramdan çıkmış olmaz; ihram yasağı işlemiş olur. Bu durumda yapması gereken, şayet elbise giymişse tekrar ihram bezlerine bürünerek umrenin sa'yini yapmak ve ondan sonra tıraş olarak ihramdan çıkmaktır. Ayrıca bu kişi sa'yi tamamlamadan önce tıraş olduğu ve elbise giydiği için kendisine iki ceza gerekir. Ceza konusunda ise iki dem, altı gün oruç veya on iki fakire sadaka verme seçeneklerinden birini tercih edebilir. (İbn Rüşd, *Bidâye,* 2/130)

645. Tavaf yapmadan saç tıraşı olan ihramlı kimsenin ne yapması gerekir?

Tavaf yapmadan saç tıraşı olan kimse, ihramdan çıkmış olmaz; ihram yasağı işlemiş olur. Böyle bir kimse, işlediği ihram yasağı (tırnak kesmek, elbise giymek, tıraş olmak, koku sürünmek, cinsel ilişki vb.) hangi cezayı gerektiriyorsa onu öder. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/162) Ayrıca elbise giymişse bunları çıkarıp ihram bezlerine bürünür, tavaf ve sa'yini yapması gerekir.

646. Tavaf yapmaksızın sa'y yapan ve saç tıraşı olan kimsenin ne yapması gerekir?

Henüz tavaf yapmadan sa'y yapan ve tıraş olan kimsenin sa'yi geçerli değildir. Zira sa'yin geçerli olabilmesi için muteber bir tavaftan sonra yapılmış olması gerekir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/134) Dolayısıyla bu durumdaki kişi, ihramdan çıkmış olmaz; ihram yasağı işlemiş olur. Böyle bir kimse önce tavafını yapar, sonra sa'yini tekrarlar, daha sonra ihramdan çıkar. Ayrıca ihramdan çıkma vakti gelmeden tıraş olarak ihram yasağı işlediğinden dolayı da kendisine dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/162)

Şâfiî mezhebine göre küçükbaş hayvan kurban etme, üç gün oruç tutma veya altı fakire sadaka verme seçeneklerinden birini tercih edebilir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/247, 367-368)

Öte yandan bu süreç içerisinde ihlal edilen diğer ihram yasakları için de ayrıca ceza ödenir.

647. Hastalık gibi bir özür nedeniyle saçını, sakalını veya vücudundan herhangi bir yerini tıraş eden ihramlı kimseye ne gerekir?

Saç veya sakalın dörtte birini ya da daha fazlasını veya ense, kasık yahut koltuk altlarındaki tüylerin tamamını tıraş eden ihramlı kimseye Hanefîlere göre dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. Saç veya sakalın dörtte birinden daha azını ya da ense, kasık veya koltuk altlarındaki tüylerin bir kısmını yahut bacak, göğüs ve diğer uzuvların tamamını tıraş eden ihramlı kişiye ise bir fitre miktarı sadaka verme yeterli olur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/549-550; Mekkî, *İrşâdü's-sârî*, 461-464)

Diğer taraftan mazereti olan ihramlı kimse, saçını, sakalını veya vücudunun herhangi bir yerini tıraş edebilir. Ancak ihramlı kimsenin tıraş olması ceza gerektirir. Çünkü mazeretli olmak, tıraş olmayı mübah kılsa da cezayı düşürmez. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 3/9-10; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/549) Ceza konusunda ise muhayyerlik hakkından yararlanabilir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/159; Zeylaî, *Tebyîn*, 2/56)

Bu itibarla hastalık gibi bir özür nedeniyle saç veya sakalın en az dörtte birini ya da ense, kasık veya koltuk altlarındaki tüylerin tamamını tıraş eden ihramlı kimse, Hanefîlere göre dem (koyun veya keçi kesmek), üç gün oruç tutma veya altı fakire bir fitre miktarı sadaka verme seçeneklerinden birini tercih ederek fidye öder. Saç veya sakalın dörtte birinden daha azını ya da ense, kasık veya koltuk altlarındaki tüylerin bir kısmını yahut bacak, göğüs ve diğer uzuvların tamamını tıraş eden ihramlı kişi ise bir fitre miktarı sadaka verme ya da bir gün oruç tutma seçeneklerinden birini tercih edebilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/549-550, 557-558; Mekkî, *İrşâdü's-sârî*, 461-464, 472-473)

648. Umrenin tavaf ve sa'yini yapıp saç tıraşı olmayı unutan kimse ne yapmalıdır?

Umre için ihrama girip tavaf ve sa'y yaptıktan sonra tıraş olmayı unutan kişinin, hatırladığı anda hemen tıraş olması gerekir. Şayet bu süre içinde ihlal ettiği ihram yasakları varsa ihlal edilen yasağın durumuna göre gerekli olan cezayı öder.

649. Tavaf ve sa'yi yapıp saç tıraşı olmayı geciktiren kişiye herhangi bir ceza gerekir mi?

Tavaf ve sa'yi yapıp tıraş olmayı geciktiren kişinin ihramlılık hâli devam eder. Dolayısıyla tıraş oluncaya kadar geçen süre içinde ihram yasakları da devam eder. Kişi bu süre zarfında herhangi bir ihram yasağını çiğnemezse bir ceza gerekmez. Fakat bir ihlal söz konusu ise ihlalin türü ve miktarına göre gerekli olan cezayı öder.

650. İhramlı bir kimse, ihramdan çıkma aşamasına gelen bir kimseyi saç tıraşı edebilir mi?

Hac veya umrede ihramdan çıkma aşamasına gelen bir kimse, kendisi saç tıraşı olup ihramdan çıkmadan ihramlı ya da ihramsız başka birisini tıraş edebilir ve bundan dolayı bir ceza gerekmez. Fakat henüz ihramdan çıkma aşamasına gelmeyen bir kimsenin, ister ihramlı ister ihramsız olsun başka birini tıraş etmesi caiz değildir. Şayet tıraş ederse kendisine bir fitre miktarı sadaka gerekir. Tıraş ettiği kişi, ihramdan çıkma aşamasına gelmemiş ise ona da dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/158)

Şâfiî mezhebine göre ihramdan çıkma aşamasına henüz gelmemiş olan bir kimse, ihramsız kimseleri tıraş ettiği takdirde bir şey gerekmez. Fakat ihramlı bir kimseyi tıraş ederse fidye ödemesi gerekir. Eğer tıraş edilen kişi kendisinden talep etmişse fidyeyi tıraş edilen şahıs öder. Fidye hususunda bir dem, üç gün oruç veya altı fakire sadaka verme seçeneklerinden biri yerine getirilmelidir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/344-345; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/432)

651. Vakti geldiğinde sakal tıraşı ile ihramdan çıkılır mı?

İhramdan çıkmak için saç tıraşı olmak gerekir. Bunu yapmadan önce sakalın tıraş edilmesiyle kişi ihramdan çıkmış olmaz; sakalın tamamının veya en az dörtte birinin tıraş edilmesi hâlinde dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/549)

Şâfiî mezhebine göre böyle bir kimse, küçükbaş hayvan kurban etme, üç gün oruç tutma veya altı fakire sadaka verme seçeneklerinden birini tercih edebilir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/367, 368, 372; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/435)

652. Hac ve umre için Mekke ve Medine'de bulunan eşlerin cinsel ilişkide bulunmalarının hükmü nedir?

İhramlı olmamak kaydıyla veya âdet hâli dışında eşlerin Mekke ve Medine'de cinsel ilişkide bulunmalarında dinen bir sakınca yoktur. Bununla birlikte hac için ihrama giren kişinin, birinci tahallül (saç tıraşı olup ihramdan çıkma) gerçekleşse de farz olan tavaf (ziyaret tavafı) yapılana kadar devam eden cinsel ilişki yasağına riayet etmesi gerekir. Aksi takdirde ceza olarak bir dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/ 553)

653. Umrede ihramlı iken cinsel ilişkide bulunan eşlere ne gerekir?

Hanefî mezhebine göre umrede ihramlıyken tavafın ilk dört şavtı yapılmadan cinsel ilişkide bulunmak, umreyi ifsad eder. Bu kimseler, ihramdan çıkmadan ifsat ettikleri umrelerini tamamlar; daha sonra umrelerini kazâ eder; ceza olarak da kendilerine ayrı ayrı dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 3/19; Haddâd, *el-Cevhera*, 1/171) Tavafın ilk dört şavtından sonra henüz tıraş olup ihramdan çıkmadan önce cinsel ilişkide bulunan eşlerin ise umresi geçerli olur. Ancak ceza olarak her birisine ayrı ayrı bir dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/245)

654. Temettu' haccına niyet eden kimsenin, umre ihramından çıktıktan sonra hac için ihrama girinceye kadarki sürede eşiyle cinsel ilişkide bulunmasının hükmü nedir?

Temettu' haccı yapmak üzere umre ihramına niyet eden kimsenin, umresini yapıp ihramdan çıktıktan sonra hac için ihrama girinceye kadarki sürede eşiyle cinsel ilişkide bulunmasında bir sakınca yoktur.

655. Birinci tahallülden sonra henüz ziyaret tavafı yapmadan cinsel ilişkide bulunan kimseye ne gerekir?

Birinci tahallül (tıraş olup ihramdan çıkma) gerçekleştikten sonra Hanefîlere göre ziyaret tavafını yapmadan veya dört şavtını tamamlamadan cinsel ilişkide bulunan kimseye dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/161; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/518) Şâfiî mezhebine göre ise birinci tahallülden sonra ziyaret tavafını tamamen bitirmeden cinsel

ilişkide bulunan kimse, ceza olarak dem, üç gün oruç tutma veya altı fakire sadaka verme seçeneklerinden birini tercih eder. (Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 3/358; Heytemî, *Tuhfe*, 4/197; Büceyrimî, *Tuhfe*, 2/466)

656. Kırân haccına niyet etmiş olan kimse, ihram yasağı işlediği takdirde ceza miktarı değişir mi?

Kırân haccı yapan bir kimseye ihram yasaklarından birini işlemesi hâlinde Hanefî mezhebine göre biri umrenin, diğeri de haccın ihramı için iki ceza gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/171) Şâfiîlere göre tek ceza yeterlidir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/291)

657. Kırân haccına niyet eden bir kimse, ihram yasağı işlerse kendisine ne gerekir?

Kırân haccı için ihrama giren kimse, ihram yasaklarından herhangi birini işlemesi hâlinde Hanefîlere göre birisi hac, diğeri umre ihramının ihlalinden dolayı iki ceza öder. Mesela bir kimse, bir gündüz veya gece elbise giyerek ihram yasağı işlese ceza olarak iki dem (iki koyun veya iki keçi kesmek) gerekir. (Kâsânî, *Bedâ'i,* 2/219; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/171; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/119; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 3/10)

Şâfiî mezhebine göre ise kırân haccı için ihrama giren kişinin ihram yasağı işlemesi hâlinde tek bir ceza ödemesi yeterlidir. Bu durumdaki kişi, ceza olarak bir dem (koyun veya keçi kesmek), üç gün oruç tutma veya altı fakire sadaka verme seçeneklerinden birini tercih edebilir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc,* 2/291; Mâverdî, *el-Hâvi*, 4/319)

Bunun yanında kırân haccına niyet eden kişi, umrenin tavaf ve sa'yini yaptıktan sonra saçını tıraş etmekle ihramdan çıkmış olmaz; ihram yasağı işlemiş olur. Zira Hanbelîler dışındaki üç mezhebe göre kırâna niyet eden kişi, bu haccını temettu' haccına dönüştüremez. (bk. İbn Rüşd, *Bidâye*, 2/98-99)

658. Unutma veya bilgisizlik sebebiyle ihram yasaklarını ihlal etmenin hükmü nedir?

Unutma veya bilgisizlik sebebiyle ihlal edilen ihram yasaklarının ceza gerektirip gerektirmediği mezhepler arasında ihtilaf konusudur. Hanefî ve Mâlikîler, gerek unutarak gerek bilgisizliği sebebiyle ihram yasağını

işleyen kişiye ceza gerekeceğini ifade etmişlerdir. (Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/442, 463; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/165; Sâvî, *Bulğatü's-sâlik,* 2/59; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/543)

Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise avlanma, saç ve tırnak kesme gibi yok etme (itlaf) türü yasaklarda unutma ve bilgisizlik mazeret sayılmaz. Buna mukabil elbise giyme, koku sürünme gibi yararlanma (tereffüh) türü yasaklarda ise bu durumlar mazeret kabul edilir. Bu iki mezhebe göre ihramlı kişi, unuttuğu veya hükmünü bilmediği için elbise giyinir ya da koku sürünürse ceza ödemesi gerekmez. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/435-436; *el-Kâfî*, 1/496-497; Kalyûbî, *Hâşiye*, 2/168-171)

659. İhram yasaklarının ihlali sebebiyle verilmesi gereken sadakaların Harem dışında ödenmesi caiz midir?

Hanefî mezhebine göre ihram yasaklarının ihlali sebebiyle verilmesi gereken sadakaların Harem'de ödenmesi daha faziletli olmakla birlikte Harem dışında ödenmesi de caizdir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/558) Şâfiî mezhebine göre ise bu sadakaların Harem bölgesinde ödenmesi zorunludur. (Dimyâtî, *Hâşiye*, 2/368-370)

660. İhrama giren çocuğun ihram yasaklarını ihlal etmesi durumunda ceza gerekir mi?

İhrama girmiş çocuğu ile hac veya umre yapan velî, çocuğunun ihram yasaklarını işlememesi için hassasiyet göstermelidir. Buna rağmen çocuğun ihram yasaklarından birini çiğnemesi hâlinde cezanın gerekli olup olmadığı fakihler arasında tartışılmıştır. Hanefîlere göre çocuğun işlediği ihram yasakları cezayı gerektirmez. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/543) Şâfiîlere göre ise velîsinin izniyle ihrama giren çocuğun işlediği ihram yasakları için velîsinin onun adına ceza ödemesi gerekir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/39; Nevevî, *Ravza,* 3/119-120)

661. Aynı yasağı birden fazla işleyen ihramlı bir kimseye ne gerekir?

Aynı ihram yasağının aynı mekân ve zamanda birden fazla işlenmesi hâlinde tek bir ceza yeterlidir. Farklı mekân ve zamanda işlenmesi hâlinde ise İmam Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve Şâfiîlere göre her bir ihlal için ayrı ayrı ceza gerekir. İmam Muhammed'e göre aynı ihram yasağının

farklı mekân ve zamanda da olsa birden fazla ihlal edilmesi hâlinde henüz bir ceza ödenmediyse bütün ihlaller için tek bir ceza yeterlidir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/188-190, 217-218; Zeylaî, *Tebyîn,* 2/55-56; Aynî, *el-Binâye,* 4/341-342; Zekeriyyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib,* 1/523)

ARAFAT VE MÜZDELİFE VAKFESİ

662. Arafat vakfesi cuma gününe denk geldiğinde hacıların Arafat'ta cuma namazı kılmaları gerekir mi?

Arafat vakfesi cuma gününe denk geldiğinde orada bulunan hacıların cuma namazı kılmaları gerekmez. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), Vedâ haccında arefe günü cumaya denk geldiği hâlde Arafat'ta cuma namazı kılmamıştır. (bk. Beyhakī, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 3/257 [5622]; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/55; Nevevî, *el-Mecmû'*, 4/502, 8/89)

663. Hac için yola çıkan kişinin Arafat vakfesi öncesi veya sonrasında ölmesi hâlinde ne yapılmalıdır?

Hanefî mezhebine göre:

a) Kendisine hac farz olup hacca gitme imkânı bulduğu hâlde bu ibadetini geciktiren kimsenin, kendi yerine haccedilmesini vasiyet etmesi gerekir. Haccını geciktirmiş kişi hac için yola çıkar ve Arafat vakfesinden önce vefat ederse varsa bu vasiyeti yerine getirilir.

b) Kendisine hac farz olduğu yıl hac için yola çıkan kişinin hac vasiyetinde bulunması gerekli değildir. Bu kişi, Arafat vakfesini yapamadan önce vefat etmiş ise yerine bedel hac yaptırılması da gerekmez. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/604) Bu kişiden hac yükümlülüğü düşer.

c) Arafat vakfesini yaptıktan sonra ziyaret tavafını yapmadan vefat eden kişi, hac ibadetini yerine getirmiş sayılır. Eğer bu kimse, haccının tamamlanmasını vasiyet etmişse, ziyaret tavafı ve yerine getiremediği diğer menâsik için vasiyetine binaen bir bedene (deve veya sığır) kurban edilir. (İbn Nüceym, *el-Bahr,* 2/373; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/467, 604)

d) Şâfiî mezhebindeki bir görüşe göre Arafat vakfesinden önce veya sonra vefat eden kişinin yerine hemen birisi tayin edilir ve bu

kimse ihrama girerek onun adına geriye kalan hac menâsikini tamamlar. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/135)

664. Müzdelife vakfesi ne zaman yapılır ve asgari süresi ne kadardır?

Hanefîlere göre Müzdelife vakfesinin zamanı, kurban bayramı günü fecr-i sâdık ile güneşin doğuşu arasındaki zamandır. Bu zaman zarfında bir an bile Müzdelife'de bulunan kimsenin vakfesi geçerlidir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/136) Şâfiî ve Hanbelîlere göre vakfenin zamanı, arefeyi bayrama bağlayan gece yarısından itibaren başlar ve fecr-i sâdıka kadar devam eder. Bu süre zarfında bir an orada bulunmakla vakfe yapılmış olur. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/264-266; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/375-377) Mâlikîlere göre ise vakfenin zamanı, arefe günü güneşin batmasından itibaren başlar (İbn Rüşd, *Bidâye*, 2/114-115) ve güneşin doğuşuna kadar devam eder. Bu süre zarfında kısa bir müddet orada bulunmakla vakfe yapılmış olur. (Nefrâvî, *el-Fevâkihü'd-devânî*, 1/362)

Mâlikî mezhebine göre şeytan taşlamanın fecr-i sâdıktan sonra; ziyaret tavafının da şeytan taşlamadan sonra yapılması gerekir. Şeytanı taşlamadan ziyaret tavafının yapılması durumunda ise tavaf iade edilmelidir. Aksi takdirde dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. (Hattâb, *Mevâhib*, 3/131; İlîş, *Minehü'l-celîl*, 2/285)

Şâfiî ve Hanbelî mezhebine göre ise Müzdelife vakfesi, şeytan taşlama ve ziyaret tavafı gece yarısından itibaren yapılabilir. (Nevevî, *Mecmû'*, 8/125, *Ravza*, 3/99; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/264; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/374; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ'*, 2/497) İhtiyaç durumunda bu görüşle amel edilir.

Ancak bütün mezheplere göre izdiham, yaşlılık, hastalık gibi mazeretler nedeniyle Müzdelife'den gece yarısından önce ayrılmak durumunda kalan kimselere herhangi bir ceza gerekmez. Bu durumda ziyaret tavafı, Hanefîlere göre imsaktan; Şâfiî ve Hanbelîlere göre gece yarısından sonra yapılır. (Ali el-Kârî, *Menâsikü'l-hac*, 310-311; Nevevî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/264-265; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/437; Haraşî, *Şerhu Muhtasarı Halîl*, 2/332-333)

TAVAF VE SA'Y

665. Tavaf nedir ve kaç çeşit tavaf vardır?

Bir hac terimi olarak tavaf, Hacer-i Esved'in hizasından başlanarak ve Kâbe sola alınarak Beytullah'ın etrafında yedi defa dönmek demektir. Bu dönüşlerin her birine şavt denir. Tavafın, Kâbe'nin etrafında yapılması gerektiği şu âyet-i kerîmeden anlaşılmaktadır: *"Ve Beyt-i Atîk'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler."* (el-Hac, 22/29)

Hükmü itibarıyla farz, vacip, sünnet ve nâfile olmak üzere dört çeşit; yapılışı itibarıyla "kudüm", "ziyaret", "vedâ", "umre", "nezir", "nâfile" ve "tahiyye" olmak üzere yedi çeşit tavaf vardır. Hükümleri ve isimleri farklı olsa da bu tavafların hepsinin yapılışları, farzları (şartları ve rükünleri), vacipleri ve sünnetleri aynıdır. Yapılışı itibarıyla tavaf çeşitleri şunlardır:

Kudüm Tavafı: "Kudüm", sözlükte bir yere gelmek veya varmak anlamına gelir. Bir hac terimi olarak, "ifrad haccı" yapanların Mekke'ye vardıklarında yaptıkları ilk tavaftır. Bu tavafın yapılması sünnettir. İfrad haccı niyetiyle ihrama giren ancak Mekke'ye uğramadan doğrudan Arafat'a çıkan kimseler ile Arafat vakfesinden önce âdetleri kesilmeyen kadınların kudüm tavafı yapmaları gerekmez.

Ziyaret Tavafı: Ziyaret veya diğer adıyla ifâza tavafı, haccın rüknüdür. *"Ve Beyt-i Atîk'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler."* (el-Hac, 22/29) âyetinde kastedilenin, bu tavaf olduğu hususunda fakihler arasında görüş birliği vardır. Âyette geçen *"tavaf etsinler"* emri genel bir ifade olduğu için Mekkeli olan ve olmayan her hacı adayının mutlaka bu tavafı yapması gerekir. Ziyaret tavafının geçerli olması için Arafat vakfesinin yapılmış olması ve belirlenmiş olan vaktinde yapılması şarttır.

Ziyaret tavafının vakti, kurban bayramının ilk günü; Hanefî ve Mâlikî mezhebine göre fecr-i sâdıkın doğması ile Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ise gece yarısından sonra başlar. Ancak bu tavafın bayramın birinci günü Akabe cemresi taşlanıp, kurban kesip, tıraş olduktan sonra yapılması daha faziletlidir. Cumhura göre ziyaret tavafının son vakti için bir sınırlama yoktur. Ömrün sonuna kadar yapılabilir. Tavaf etmeden memleketine dönen kişi, sonradan geri döner ve tavafını yaparsa ziyaret tavafı farzı yerine gelmiş olur ve bu gecikmeden dolayı da herhangi bir

ceza gerekmez. (Mâverdî, *el-Hâvi*, 4/192; Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/132; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/408; Ali el-Kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye*, 3/85) Fakat ziyaret tavafını yapıncaya kadar cinsel ilişki yasağı devam eder.

Vedâ Tavafı: Âfâkî (mikât sınırları dışından gelen) hacıların Mekke'den ayrılmadan yapmaları gereken son tavaftır. Buna "sader (ayrılma) tavafı" da denir. Vedâ tavafı, haccın aslî vaciplerinden biridir. Hz. Peygamber (s.a.s.), ***"Sizden biri son olarak Kâbe'yi ziyaret etmeden ayrılmasın."*** (Müslim, Hac, 379 [1327-1328]; bk. Buhârî, Hac, 144 [1755]) buyurmuştur. Âdetli olup âdeti bitmeden Mekke'den ayrılmak zorunda olan veya lohusa olan kadınlar vedâ tavafı yapmazlar ve kendilerine bir şey gerekmez. (Serahsî, *el-Mebsût*, 3/195; İbn Nüceym, *el-Bahr*, 2/377)

Umre Tavafı: Umre tavafı, bütün mezheplere göre umrenin farzlarından biridir. Umre tavafının vakti, umre ihramına girilmesinden sonra başlar. Son vakti için bir sınır yoktur. Umre ihramında iken herhangi bir vakitte yapılabilir.

Nezir (Adak) Tavafı: Kâbe'yi tavaf etmeyi adayan kimsenin bu adağını yerine getirmesi vaciptir. Nezredilen tavaf belli bir zaman ile kayıtlanmış ise bu kayda uyulması gerekir.

Nâfile Tavaf: Mekke'de bulunulan süre içinde farz ve vacip tavaflar dışında yapılan tavaflara "nâfile (tatavvu) tavaf" denir.

Sahâbeden Abdullah b. Abbas (r.a.), tâbiînden Atâ b. Ebî Rebâh, Saîd b. Cübeyr ve Mücâhid b. Cebr'in görüşlerine göre Mekkeli olmayanların Mekke'de bulundukları süre içinde Mescid-i Harâm'da nâfile namaz kılmaktan çok nâfile tavaf yapmaları daha faziletlidir. Yine Mekkeli olmayanların Mekke'de bulundukları sürece nâfile umre yerine nâfile tavaf yapmayı tercih etmeleri uygun olur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/502)

Tahiyyetü'l-mescid Tavafı: Kudüm, ziyaret, umre, vedâ ve nezir tavafı yapmak durumunda olmayan kimselerin, Mescid-i Harâm'a her gittiklerinde mescidi selâmlama olarak "tahiyyetü'l-mescid tavafı" yapmaları müstehaptır. Yukarıda sayılan tavaflardan birinin yapılması hâlinde bu tavaf, tahiyyetü'l-mescid tavafı yerine de geçer. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 2/447)

666. Namaz kılınması mekruh olan vakitlerde tavaf yapılabilir mi?

Namaz kılmanın mekruh olduğu vakitlerde tavaf yapılabilir, bunun hiçbir sakıncası yoktur. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/57) Ancak Hanefîlere göre bu tavafın namazını söz konusu vakitte kılmak mekruhtur. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/41)

667. Hacer-i Esved'in selâmlanması ve öpülmesinin hikmeti nedir, bunların yapılmaması ibadete halel getirir mi?

Hacer-i Esved'i selâmlama ve öpmenin meşruiyeti, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ve ashâb-ı kirâmın uygulamalarıyla sabittir. (Buhârî, Hac, 60 [1610-1611]; Müslim, Hac, 249-250 [1270])

Fıkıh âlimleri, bu uygulamalara dayanarak tavaf sırasında Hacer-i Esved'i sünnete uygun şekilde ziyaret etmenin (istilâm), ona el ile dokunup öpmenin sünnet olduğu konusunda görüş birliği içindedirler. (İbn Rüşd, *Bidâye*, 2/107; Cezîrî, *el-Mezâhibü'l-erbe'a*, 1/592) Hacer-i Esved'i istilâm ederken tekbir getirilmesi de aynı gerekçe ile müstehap sayılmıştır. (Buhârî, Hac, 62 [1613])

Tavaf esnasında Hacer-i Esved'e dokunulması ve onun öpülmesi yönündeki rivayetlerden, bu taşın kutsallığı sonucunu çıkararak bu uygulamayı bizzat Hacer-i Esved'e karşı bir saygı ifadesi olarak görmek doğru değildir. Hac ibadetindeki birçok şekil ve merasim gibi bunun da Hz. İbrâhim'in (a.s.) ve Resûl-i Ekrem'in (s.a.s.) hatırasını canlandırma, haccı önemsemeyi ve Allah'ın bu konudaki emrine boyun eğmeyi vurgulama, kulluk ve itaat gibi ruhî ve derunî hâlleri, zahirî bazı davranışlarla ifade etme gibi sembolik ve taabbüdî bir anlam taşıdığı söylenebilir. Hacer-i Esved'le ilgili olarak Hz. Ömer'in (r.a.) ***"Allah'a andolsun ki senin zarar veya fayda vermeyen bir taş olduğunu biliyorum; eğer Resûlullah'ı*** (s.a.s.) ***seni istilâm ediyor görmeseydim ben de seni istilâm etmezdim."*** (Buhârî, Hac, 57 [1605]; Müslim, Hac, 248-251 [1270]) şeklindeki sözü de bu yaklaşımı desteklemektedir.

Tavaf mahalli tenha olur ve Hacer-i Esved'e yaklaşmak mümkünse öpülür; öpme imkânı bulunamaması hâlinde bu sünnet uzaktan eller kaldırılıp "Bismillâhi Allahü ekber" denilerek selâmlamakla yerine getirilmiş olur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/493) İzdiham olması hâlinde Hacer-i Esved'i öpmek için başkalarına eziyet etmek, kadın erkek sıkışık hâlde

bulunmak caiz değildir. Hacer-i Esved'e dokunamamak hiçbir surette tavafta bir eksikliğe sebep olmaz.

668. Hac ve umre görevlerini yaparken belli duaları okumanın hükmü nedir?

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen veya Hz. Peygamber (s.a.s.) ile sahâbeden rivayet edilegelen duaları okumak, yerinde ve daha uygun olsa da bu duaları aynen okumak zorunlu değildir. Arzu edenler, bu dualardan yararlanabileceği gibi önceden bildiği ve devam etmekte olduğu duaları da okuyabilirler. Arapça okumayı bilmediği için kitaplarda yer alan duaları telaffuz edemeyen veya telaffuzda güçlük çekenler, okumak istedikleri duanın tercümesini de okuyabilirler. Esasen kişinin Yüce Yaratıcı'ya gönlünü açıp yakarmasında en güzel yol, içinden geldiği gibi dua etmesidir.

669. Bütün tavaflarda remel ve ıztıbâ' yapılmalı mıdır?

Remel, erkeklerin tavafın ilk üç şavtında hızlı adımlarla çalımlı bir şekilde yürümesi; ıztıbâ' ise tavaf esnasında sağ omuz ve kolu açık bırakmak demektir. Remel ve ıztıbâ', sadece ardından sa'y yapılacak tavaflarda sünnettir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/138; Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/14)

Remel, bu tür tavafın ilk üç şavtında, ıztıbâ' ise bütün şavtlarında yapılır. Tavaf namazı kılarken ıztıbâ' yapmak mekruhtur. Hanefîlere göre sa'y esnasında ıztıbâ' yapılmazken (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/147; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/481, 495) Şâfiîlere göre yapılabilir. (Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 3/287) Remel ve ıztıbâ'nın terk edilmesi durumunda herhangi bir ceza gerekmez.

670. Tavaf namazını kılmanın hükmü nedir, terk edilmesi hâlinde ceza gerekir mi?

İster farz isterse nâfile olsun her tavaftan sonra iki rek'at tavaf namazı kılmak, Hanefî ve Mâlikîlere göre vacip; Şâfiî ve Hanbelîlere göre sünnettir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 4/12; Râfiî, *el-'Azîz*, 3/396; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/348; Hattâb, *Mevâhib*, 3/111) Bu namazın kılınmaması hâlinde Mâlikîlere göre dem (koyun veya keçi kesmek) gerekirken (Karâfî, *ez-Zahîre*, 3/242) diğer mezheplere göre herhangi bir ceza gerekmez. (Aynî, *el-Binâye*, 4/201)

Şâfiî ve Hanbelîlere göre tavaftan sonra kılınan farz namaz, tavaf namazının yerine geçerken Hanefî ve Mâlikîlere göre tavaf namazının

müstakil olarak kılınması gerekir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/52; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/348; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/226; Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/426)

Öte yandan tavaf namazının Makam-ı İbrâhim'de kılınması efdal olmakla birlikte tavaf edenlere eziyet vermemek bakımından Mescid-i Harâm'ın içinde müsait bir yerde kılınması daha uygundur. Buna da imkân bulunamazsa tavaf namazı Harem'in dışında da kılınabilir.

671. Tavaf namazı nerede kılınır?

Tavaf namazının Makam-ı İbrâhim'de kılınması efdal olmakla birlikte tavaf edenlere eziyet vermemek bakımından imkân nispetinde Mescid-i Harâm'ın içinde uygun bir yerde kılınması da mümkündür. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/148) Buna imkân bulunamazsa bu namaz, Mescid-i Harâm'ın dışında da kılınabilir. Bu itibarla tavaf namazını Makam-ı İbrâhim'de kılmaya çalışarak tavaf edenlere engel teşkil etmekten sakınılmalıdır.

672. Tavaf namazını kılmadan birkaç defa tavaf yapmak doğru olur mu?

Tavaf namazı, Hanefîlere göre vaciptir. Ancak bu namaz, tavafın vâcibi olmadığı için kılınmaması tavafın sıhhatine mâni değildir. Peş peşe birden fazla tavaf yapan kimsenin, her bir tavafın arkasından iki rek'at tavaf namazı kılması gerekir. Tavaf namazı kılmadan iki tavafı peş peşe yapmak, Hanefîlere göre mekruhtur. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 2/356) Şâfiîlere göre ise bunun bir sakıncası yoktur. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/54)

673. Namaz kılınması mekruh olan vakitlerde tavaf namazı kılınabilir mi?

Hanefî mezhebine göre tavaf yapıldıktan sonra kerahet vakti değilse ara vermeden tavaf namazı kılmak efdaldir. Mekruh vakitlerde ise daha sonraya tehir edilir. (Haddâd, *el-Cevhera*, 1/70) Şâfiî mezhebine göre tavaf namazının kerahet vaktinde kılınmasında hiçbir sakınca yoktur. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/57)

674. Sabah namazından sonra tavaf namazı kılınır mı?

Hanefî mezhebine göre namaz kılınması mekruh olan vakitlerde tavaf namazı kılmak mekruhtur. Dolayısıyla sabah namazından sonra tavaf

namazı kılmak mekruhtur. Tavaf namazını kılmak için güneş doğduktan sonra kerahet vaktinin çıkması beklenmelidir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 1/150; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/42) Diğer mezheplere göre her an tavaf namazı kılınabilir. Hanefî olanlar, bu konuda diğer mezheplerin görüşüyle amel edebilirler.

675. Başkası adına nâfile tavaf yapılabilir mi?

Bir kimse, nâfile tavafa başlarken bu tavafı başkası adına yapmaya niyet edebilir. Ancak kişinin kendi adına nâfile tavaf yaparak sevabını dilediği kimselere bağışlaması, âlimler tarafından daha uygun görülmüştür. (bk. İbn Nüceym, *el-Bahr*, 3/63-64; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/595-596)

676. Tavaf esnasında abdesti bozulan kişinin ne yapması gerekir?

Tavafı abdestli yapmak Hanefîlere göre vacip, diğer mezheplere göre farzdır. Tavaf esnasında abdesti bozulan kişi, Hanefî ve Şâfiîlere göre abdest alarak tavafına kaldığı yerden devam edebileceği gibi tavafını baştan başlayarak yeniden de yapabilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/497-498; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc,* 2/243)

677. Mescitte uyuyan kişi uyandıktan sonra abdest almadan tavaf yapabilir mi?

Uykunun abdesti bozmasındaki ölçü, yere sağlam bir surette oturup oturmamaktır. Buna göre yatarak veya sağlam bir şekilde makadını yere koymadan bir şeye dayanarak uyumak abdesti bozar. Ancak kişi, uyku ile uyanıklık arasında olursa veya makadını sağlam bir şekilde yere koyarak uyursa abdesti bozulmaz. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/12; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/141-143) Dolayısıyla bu durumdaki kişi tavaf yapabilir.

678. Tavafın abdestsiz, cünüp veya âdetli olarak yapılması hâlinde hangi ceza gerekir?

Hükmü itibarıyla tavaf farz, vacip, sünnet ve nâfile kısımlarına ayrılır. Ziyaret ve umre tavafı farz iken nezir ve veda tavafı vaciptir. Kudüm tavafı sünnet, nâfile ve tahiyye tavafı ise menduptur.

Hükümlerine bakılmaksızın tavafların tamamında abdestli olmak Hanefîlere göre vacip, diğer mezheplere göre farzdır. Dolayısıyla Hanefîler

dışındaki mezheplere göre abdestsiz yapılan bütün tavaflar geçersiz olduğundan nâfile dışındaki tavaflar yeniden yapılmalıdır. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/129; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/243; Tetâî, *Cevâhirü'd-dürer*, 3/258; Hattâb, *Mevâhib*, 3/68; Haraşî, *Şerhu Muhtasarı Halil*, 2/314; İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 3/398; İbn Müflih, *el-Mübdi'*, 3/200; Merdâvî, *İnsâf*, 9/114)

Hanefîlere göre ise herhangi bir sebepten dolayı tavafı abdestsiz yapan kişi, Mekke'den ayrılmamışsa tavafını iade eder. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/130; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/162) Tavaf esnasında abdesti bozulan kişi ise abdest alarak kaldığı yerden tavafa devam eder; dilerse tavafı baştan başlayarak yeniden yapar. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/497-498)

Hanefîlere göre cünüp, âdetli veya abdestsiz olarak yapılan tavaflar iade edilmelidir. İade edilmediği takdirde ceza olarak:

a. Ziyaret tavafının tamamını veya çoğunu cünüp ya da âdetli olarak yapan kimseye bedene (deve veya sığır kesmek); üç veya daha az şavtını bu şekilde yapan kimseye dem (koyun veya keçi kesmek); yine ziyaret tavafının çoğunu abdestsiz yapan kimseye dem; üç veya daha az şavtını abdestsiz yapan kimseye ise her bir şavt için bir sadaka gerekir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/129; İbn Nüceym, *el-Bahr*, 3/24; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/550, 551)

b. Umre tavafının tamamını veya bir kısmını abdestsiz, cünüp veya âdetliyken yapan kimseye dem gerekir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/129-130; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/162; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/550, 551) Ancak Hanefîlerdeki diğer bir görüşe göre umre tavafının üç veya daha az şavtı abdestsiz olarak yapılırsa her şavt için bir sadaka gerekir. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 3/24; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/551)

c. Veda ve nezir tavaflarının tamamını veya çoğunu cünüp ya da âdetliyken yapan kimseye dem; üç veya daha az şavtını bu şekilde yapana ise her bir şavt için sadaka gerekir. Bu tavafların tamamını veya bir kısmını abdestsiz yapan kimse her şavt için bir sadaka verir.

d. Kudüm ve nâfile tavaflar cünüp veya âdetli olarak yapılırsa dem, abdestsiz olarak yapılırsa her şavt için bir sadaka gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/550, 556; Mekkî, *İrşâdü's-sârî*, 497-498) Ancak diğer bir görüşe göre kudüm ve nâfile tavaflar abdestsiz olarak yapılırsa tek bir sadaka gerekir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/130; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/161; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 3/49-50; İbn Nüceym, *el-Bahr*, 3/21; Bilmen, *İlmihâl*, 390)

Abdestsiz, cünüp veya âdetli olarak yapılan ziyaret, umre, nezir, veda, kudüm ve nâfile tavafları, şartlarına riayet edilerek iade edilirse yukarıda zikredilen cezalar düşer. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/162)

679. Abdestsiz, cünüp veya âdetli olarak kudüm veya nâfile tavaf yapmanın hükmü nedir?

Hanefî mezhebine göre tavafın abdestli yapılması vaciptir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/129) Kudüm veya nâfile tavafın cünüp veya âdetli olarak yapılması hâlinde dem (koyun veya keçi kesmek), abdestsiz yapılması durumunda ise her şavt için bir sadaka gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/550, 556; Mekkî, *İrşâdü's-sârî*, 497-498) Ancak diğer bir görüşe göre kudüm ve nâfile tavaflar abdestsiz olarak yapılırsa tek bir sadaka gerekir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/130; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/161; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 3/49-50; İbn Nüceym, *el-Bahr*, 3/21; Bilmen, *İlmihâl*, 390) Cünüp, âdetli veya abdestsiz olarak yapılan tavaf daha sonra iade edilirse ceza düşer. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/162)

Şâfiî mezhebine göre ise hadesten tahâret, tavafın sıhhat şartı olduğundan cünüp, âdetli veya abdestsiz yapılan bütün tavaflar geçersiz olup nâfile dışındaki tavaflar yeniden yapılmalıdır. (Mâverdî, *el-Hâvi*, 4/144; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/243)

680. Umre tavafını abdestsiz, cünüp veya âdetli yapan kişinin ne yapması gerekir?

Hanefîlere göre tavafın abdestli olarak yapılması vaciptir. Umre tavafının tamamını veya bir kısmını, hatta bir şavtını cünüp, abdestsiz, lohusa veya âdetli olarak yapmak dem gerektirir. Ancak abdestli olarak yeniden tavaf yapılması hâlinde ceza ortadan kalkar. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/162) Hanefîlerdeki diğer bir görüşe göre umre tavafının üç veya daha az şavtı abdestsiz olarak yapılırsa her şavt için bir sadaka gerekir. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 3/24; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/551) Şâfiî mezhebine göre ise abdestsiz yapılan tavaf geçersiz olup bu şekilde yapılan tavaf mutlaka iade edilmelidir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/243)

681. Umre tavafını yaparken abdesti bozulan, fakat abdestinin hangi şavtta bozulduğunu bilmeden hem tavafı hem de sa'yi tamamlayan kimsenin ne yapması gerekir?

Tavafın abdestli olarak yapılması ve sa'yin de muteber bir tavaftan sonra yapılmış olması gerekir. Abdestsizliğin hangi şavtta meydana geldiği bilinmediğinde abdestsizlik hâli ilk şavta hamledilir. Bu durumda kişi, abdest alarak tavaf ve sa'yi iade eder. Tavafı iade etmediği takdirde Hanefîlere göre dem; küçükbaş hayvan kesmesi gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/163; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/162) Şâfiî mezhebine göre ise abdestsiz yapılan tavaf geçersiz olduğundan dolayı tavafın ve sa'yin iadesi gerekir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/243) Ancak abdestli olarak tavafı yaptıktan sonra abdesti bozulup o şekilde sa'y yapmışsa yapılan sa'y geçerlidir. Zira sa'yde abdestli olmak sünnettir.

682. Tavaf esnasında veya tavaf tamamlandıktan sonra abdesti hakkında şüphe duyan kimsenin durumu nedir?

Bir kimse, abdest aldığından emin olduğu hâlde abdestini bozup bozmadığı konusunda şüpheye düşerse o kimse abdestli sayılır. Ancak abdestini bozduğunu bildiği hâlde sonradan abdest alıp almadığından şüphe eden kimse abdestsiz sayılır. Çünkü kesin olarak bilinen bir şey, şüphe ile ortadan kalkmaz. (Serahsî, *el-Mebsût*, 1/86; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/11; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/150; Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/63) Buna göre abdest aldığından emin olup tavaf esnasında veya tavaf tamamlandıktan sonra abdesti hakkında şüphe duyan kimsenin tavafı geçerlidir.

683. Cünüp, âdetli veya abdestsiz olarak yapılan bir tavaftan sonra sa'y yapan kimsenin ne yapması gerekir?

Sa'y, müstakil bir ibadet olmayıp öncesinde yapılan tavafa bağlı bir ibadettir. Bu itibarla sa'y, ancak geçerli/muteber bir tavaftan sonra yapılabilir. Dolayısıyla haccın sa'yi, ancak hac için ihrama girdikten sonra yapılan geçerli bir tavafın akabinde yapılabilir. Umrenin sa'yi de umre için ihrama girdikten sonra yapılan geçerli bir tavafın akabinde yapılır. Sa'y, geçersiz bir tavaftan sonra yapılmışsa hem tavaf hem de sa'yin yeniden yapılması gerekir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr,* 1/163; İbn Cüzey, *el-Kavânîn*, 89; Nevevî, *Mecmû'*, 8/14)

Hanefîler dışındaki üç mezhebe göre tavafın geçerli olabilmesi için yedi şavtında abdestli olarak yapılması şarttır. (İbn Cüzey, *el-Kavânîn*, 89; Nevevî, *Mecmû'*, 8/14)

Hanefîlere göre tavafın geçerli olabilmesi için asgari dört şavtının yapılmış olması gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/517-518) Ayrıca Hanefîlere göre hadesten tahâret, tavafın vaciplerindendir. Dolayısıyla bu mezhebe göre abdestsiz, cünüp, hayız veya nifas hâlinde yapılan tavaflar iade edilmediği takdirde ceza gerektirse de geçerlidir. (Kâsânî, *Bedâ'i,* 2/129; Zeylaî, *Tebyîn*, 2/60)

Bu itibarla tavafını abdestsiz, cünüp, hayız veya nifas hâlinde yapan kimse, öncelikle şartlarına uygun olarak tavafı ve sa'yi iade etmelidir. Bu durumda herhangi bir ceza gerekmez. Tavafı iade etmemesi hâlinde ise gereken cezayı öder.

Bununla birlikte bir kimse, tavafını abdestsiz, cünüp veya âdetli olarak yaptıktan sonra tavafı iade edip sa'yi iade etmezse bir ceza gerekmez. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/129, 135; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/163; Zeylaî, *Tebyîn*, 2/60; Aynî, *el-Binâye,* 4/362; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/518; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/247; İbn Nüceym, *el-Bahr*, 3/23-24; Mekkî, *İrşâdü's-sâri*, 490)

684. Bir mazereti olmadığı hâlde tekerlekli sandalyeye binerek tavaf ve sa'y yapan kimsenin tavaf ve sa'yi geçerli midir?

Hanefî ve Mâlikî mezheplerine göre gücü yeten kimsenin tavafı ve sa'yi yürüyerek yapması vaciptir. Buna göre gücü yettiği hâlde tavaf ve sa'yi tekerlekli sandalye ile yapmak, dem (koyun veya keçi kesmek) gerektirir. Hasta, yürüyemeyecek kadar yaşlı ve özürlü olanlar, tekerlekli sandalye ile tavaf ve sa'y yapabilirler. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/468, 469)

Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ise tavaf ve sa'yi yürüyerek yapmak sünnettir. Gücü yettiği hâlde tavaf ve sa'yi tekerlekli sandalye ile yapmak mekruh ise de ceza gerekmez. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/75)

685. Umre veya ziyaret tavafı esnasında eli, burnu veya başka bir yeri kanayan bir Hanefî, o esnada Şâfiî mezhebini taklit edebilir mi?

Hanefî mezhebine mensup olan bir kişinin tavaf esnasında bir yerinin kanaması hâlinde abdesti bozulur. Bu durumda yapması gereken şey, tekrar abdest alıp kaldığı yerden veya baştan başlayarak tavafını

tamamlamaktır. Şayet umre veya ziyaret tavafına abdestsiz olarak devam edecek olursa kendisine bir dem; küçükbaş hayvan kesmesi gerekir; abdest alıp tavafı yeniden yaparsa ceza düşer.

Hastalık, yaşlılık veya aşırı izdiham gibi sebeplerle yeniden abdest almanın zor olduğu durumlarda Hanefî olan kimse, Şâfiî mezhebini taklit ederek tavafına devam edebilir.

686. Harem-i Şerif'e girip çıkarken veya tavaf yaparken eli bir kadına değen kimsenin abdesti bozulur mu?

Hanefî mezhebine göre kadın ve erkeklerin birbirlerine ellerinin değmesinden dolayı abdestleri bozulmaz. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/10) Şâfiî mezhebine göre ise bu durumda abdest bozulur. Ancak Şâfiî olanlar, bu konuda Hanefî mezhebini taklit edebilirler.

687. Tavaf ve sa'y yaparken beden veya elbisenin necâsetten temiz olması şart mıdır?

Hanefî mezhebine göre necâsetten tahâret, tavaf ve sa'yin sünnetlerindendir. Bu sebeple necâsetten tahârete riayet edilmeden yapılan tavaf ve sa'y geçerli olup ceza gerektirmese de bu şekilde yapılması mekruhtur. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/129; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/163; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/469) Şâfiî mezhebine göre ise tavafta necâsetten tahâret şart olduğundan, bedeninde veya elbisesinde necâset bulunan kimsenin yaptığı tavaf geçersizdir. (Şâfiî, *el-Ümm*, 2/196; Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/14-15) Sa'yde ise Şâfiî mezhebine göre de necâsetten tahâret şart olmadığı için beden veya elbisede necâsetin bulunması, sa'yin geçerliliğine engel değildir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/74)

688. Tavaf esnasında avret mahalli açılan kimseye ne gerekir?

Hanefî mezhebine göre avret mahallinin örtülmesi (setr-i avret), tavafın vaciplerindendir. Bu nedenle tavaf esnasında örtülmesi gereken bir uzvunun dörtte biri veya daha fazlası, namazın bir rüknü yerine gelecek kadar (üç defa "sübhânellahi'l-azîm" diyecek kadar) açılan kimseye dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. Ancak bu tavaf, Mekke'den ayrılmadan şartlarına uygun olarak iade edilmelidir; iade edilirse ceza düşer. Söz konusu tavaf nâfile ise -iade edilmesi daha uygun olmakla

birlikte- Mekke'den ayrılmadan iade edilmemesi hâlinde bir fitre miktarı sadaka verilmesi gerekir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/129-130; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/409; 2/469)

Şâfiî mezhebine göre ise tavafta setr-i avret, namazda olduğu gibi şarttır. Dolayısıyla avret mahalli açık olarak yapılan tavaf geçersizdir. Şayet tavaf esnasında kişinin avret mahalli açılacak olursa derhâl açılan yerini örter ve tavafına devam eder. Bu kişinin söz konusu tavafını baştan yapması müstehap olur. (Nevevî, *Ravza*, 3/79; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/243; Zekeriyyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib,* 1/477)

689. Tavaf veya sa'y yaparken kaç şavt yaptığını unutan kimsenin ne yapması gerekir?

Kaç şavt yaptığına karar veremeyen kimse, mesela "Altı şavt mı, yedi şavt mı yaptım?" diye tereddüt ederse az olan sayıyı esas alarak tavafını veya sa'yini tamamlar. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/166; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 3/344; Remlî, *Ġāyetü'l-beyân,* 169) Hanefî mezhebine göre eğer bu tereddüt hac veya umre tavafında söz konusu olmuşsa bu tavafların yeniden yapılması gerekir. Ancak kişi, bu konularda sık sık şüpheye düşen biriyse emin olduğu asgari sayıyı esas alır. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 2/356; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/95,496-497) Tavaf ve sa'yi tamamladıktan sonra şavtların sayısında ortaya çıkacak tereddüde ise itibar edilmez.

690. Tavafın şavtlarının eksik yapılması durumunda ne gerekir?

Hanefîlere göre ziyaret ve umre tavafının ilk dört şavtı farz, kalan üç şavtı ise vaciptir. Dolayısıyla ilk dört şavtı yapmayan kimsenin tavafı geçersizdir. Tavafın üç veya daha az şavtını terk edene ise dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/162)

Vedâ, nezir veya başlanan kudüm tavaflarında şavtların tamamının veya çoğunun terk edilmesi hâlinde dem gerekir. Bu tavaflarda üç veya daha az şavtı terk edilmişse terk edilen her bir şavt için bir fıtır sadakası verilmesi gerekir. Hanefîlerdeki diğer bir görüşe göre ise kudüm veya nafile tavaflarda üç veya daha az şavtın terk edilmesi hâlinde hepsi için tek bir sadaka verilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/496; Mekkî, *İrşâdü's-sârî*, 496-499) Bütün tavaflarda eksik kalan şavtlar daha sonra usulüne uygun olarak yapılırsa ilgili cezalar düşer.

Diğer üç mezhepte ise farz/vacip tavafı yedi şavta tamamlamak farzdır. Aksi takdirde yapılan tavaf geçersiz olup mutlaka iade edilmelidir. (İbn Cüzey, *el-Kavânîn*, 89; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/245-246) Şâfiî ve Hanbelî mezhebine göre şavtları eksik yapılan nâfile tavafın yeniden yapılması gerekmez, yapılan şavtların sevabı alınır. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 6/242; İbn Müflih, *el-Fürû'*, 5/119)

691. Tavaf esnasında tekerlekli sandalye vb. araçlar üzerinde uyuyan kimsenin tavafı geçerli midir?

Yatarak veya sağlam bir şekilde makadını yere koymadan bir şeye dayanarak uyumak abdesti bozar. Zira uykunun abdesti bozmasındaki ölçü, yere sağlam bir surette oturup oturmamaktır. Ancak kişi uyku ile uyanıklık arasında olursa veya makadını sağlam bir şekilde yere koyarak uyursa abdesti bozulmaz. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/12; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/141-143) Dolayısıyla kişinin tekerlekli sandalye vb. araçlar üzerinde belirtilen şekilde uyuması abdesti bozmayacağından yaptığı tavaf geçerli olur.

Öte yandan bir araç üzerinde abdestin bozulacağı şekilde uyunması hâlinde Hanefî mezhebine göre yapılan tavaf geçerli olmakla birlikte ceza gerektirir. Söz konusu tavaf iade edilirse ceza düşer. Diğer mezheplerde ise abdest, tavafın sıhhat şartı olduğu için abdesti bozacak şekilde uyuyan kimsenin tavafı geçerli olmaz. (İbn Rüşd, *Bidâye*, 2/108-109; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/243)

692. Tavafta geri geri yürünmesi durumunda ne gerekir?

Tavafın tamamı veya çoğu geri geri yürüyerek yapılırsa iade edilmelidir. İade edilmezse Hanefîlere göre bir dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. Şâfiî mezhebine göre ise bu şekilde yapılan tavaf geçerli olmaz; yeniden yapılması gerekir. (Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 3/280) Bazı şavtlarda böyle yapılırsa bu şavtların iadesi yeterlidir. (Dimyâtî, *Hâşiye*, 2/336)

693. Tavaf iade edilirken ihramlı olmak şart mıdır?

Hanefîlere göre abdestsiz, cünüp ya da âdetli olarak yapılan veya üç ya da daha az şavtı eksik olup iade edilen tavaflarda kişi ihramdan çıkmamışsa tavafı ihramlı olarak iade eder; ihramdan çıkmış ise iade için

yeniden ihrama girmesi gerekmez. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/163; Zeylaî, *Tebyîn*, 2/60; Aynî, *el-Binâye*, 4/362)

Umre tavafı geçersiz olarak yapıldığında, saç tıraşı olmakla ihramdan çıkılmış olmaz. Bu nedenle tavaf ve sa'y yeniden yapılırken ihramlı olarak edâ edilir. (bk. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/517-518; İbn Cüzey, *el-Kavânîn*, 89; Zekeriyyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 1/478) Ancak saç tıraşı olmakla ihram yasağı işlenmiş olduğundan ceza gerekir.

694. Tavaf ve sa'yi peş peşe yapmak şart mıdır?

Hanefî ve Şâfiî mezhebine göre sa'yin tavafın ardından ara vermeden yapılması sünnettir. Aynı şekilde tavaf veya sa'yin şavtlarının peş peşe yapılması (muvâlât) da sünnettir. Namaz kılmak, abdesti tazelemek gibi durumlar ise muvâlâtı bozmaz. (Serahsî, *el-Mebsût*, 4/48; Kâsânî, *Bedâ'i,* 2/130; Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/47-48; Kalyûbî, *Hâşiye*, 2/132-137)

Öte yandan yaşlılık, hastalık, izdiham gibi bir mazeret olmaksızın tavafın ve sa'yin şavtları arasında uzun süre fasıla verilmesi mekruh olmakla birlikte bu şekilde yapılan tavaf ve sa'y geçerlidir.

695. Sa'yin şavtlarını eksik yapan kişiye ne gerekir?

Safa ile Merve arasında bir defa gitmeye "şavt" denir. Bir sa'y için dört defa Safa'dan Merve'ye, üç defa da Merve'den Safa'ya gitmek gerekir. Hanefî mezhebine göre sa'yin ilk dört şavtını yapmak farz, yediye tamamlamak ise vaciptir. Son üç şavtı terk eden kişinin, kalan şavtları tamamlaması lazımdır. Tamamlanmayan her şavt için "bir fitre miktarı sadaka" verilmesi gerekir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/134; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/553)

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre ise yedi şavta tamamlamak rükündür. Bir şavt eksik olsa sa'y geçerli olmaz. (Mâverdî, *el-Hâvi*, 4/155; İbn Rüşd, *Bidâye*, 2/110-111; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/350-351)

696. Temettu' haccı yapan kişi, umresini tamamlayıp ihramdan çıktıktan sonra hac ihramına girmeden nâfile bir tavafın ardından haccın sa'yini yapabilir mi?

Temettu' haccı yapanlar, mikâtta sadece umreye niyet ettikleri için umrenin sa'yini tamamlayınca tıraş olup ihramdan çıkarlar. Tekrar hac için ihrama girinceye kadar Mekke'de ihramsız kalırlar. Zilhicce ayının

sekizinci (terviye) günü veya isterlerse daha önce hac için tekrar ihrama girerler.

Hac için ihrama girdikten sonra yapacakları nâfile bir tavafı takiben isterlerse hac sa'yini Arafat'a çıkmadan önce yapabilirler. Bu takdirde ziyaret tavafından sonra sa'y yapmaları gerekmez. Ancak bu kişiler, hac için ihrama girmeyip ihramsız bir şekilde yaptıkları nâfile tavaflardan sonra sa'y yapamazlar. Yaptıkları takdirde de bu sa'y, haccın sa'yi yerine geçmeyeceğinden bu kişilerin ziyaret tavafından sonra yeniden sa'y yapmaları gerekir. (Haddâd, *el-Cevhera*, 1/165; Heyet, *İlmihâl I*: İman ve İbadetler, 536)

697. Sa'y esnasında abdesti bozulan kişi ne yapmalıdır?

Sa'yi abdestli olarak yapmak, sa'yin sünnetlerindendir. Bilerek abdestsiz yapmak ise mekruhtur. Bununla birlikte tavafı abdestli olarak yaptıktan sonra sa'y esnasında abdesti bozulan kişinin bu hâliyle sa'yini tamamlaması durumunda sa'yi geçerli olur. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/247)

698. Sa'yden sonra kılınması gereken bir namaz var mıdır?

Hac ve umre sa'yinden sonra kılınması gereken bir namaz yoktur.

ZİYARET TAVAFI

699. İhramdan çıkmadan önce ziyaret tavafı yapılabilir mi?

Ziyaret tavafının vakti, Hanefî ve Mâlikî mezhebine göre kurban bayramının ilk günü fecr-i sâdıkla birlikte; Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ise gece yarısından sonra başlar. Bu tavafın bayramın birinci günü ihramdan çıktıktan sonra yapılması daha faziletlidir. Bununla birlikte vakti girdikten sonra ziyaret tavafı, ihramdan çıkmadan yapılacaksa ihram örtüleriyle; sonrasında yapılacaksa normal elbiselerle edâ edilir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/132; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/470; Mâverdî, *el-Hâvi*, 4/192; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/391)

700. Ziyaret tavafı ihramsız yapılabilir mi?

Ziyaret tavafı (farz olan tavaf), ihramlı olarak yapılabileceği gibi ihramsız olarak da yapılabilir.

701. Arafat vakfesini yaptıktan sonra ziyaret tavafını yapamayacak duruma gelen kişiye ne gerekir?

Ziyaret tavafı, haccın rükünlerinden olup yapılmadıkça kişi haccını tamamlamış ve tamamen ihramdan çıkmış sayılmaz. Hacca gidip Arafat'ta vakfe yaptığı hâlde bir sağlık problemi ile karşı karşıya kalanların, öncelikli olarak farz olan bu tavafı tekerlekli sandalye veya sedye üzerinde de olsa yapmaya gayret etmeleri gerekir. Ziyaret tavafının son vakti için bir sınırlama yoktur. Ömrün sonuna kadar yapılabilir. Dolayısıyla tavaf etmeden memleketine dönen kişi, sonradan geri döner ve tavafını yaparsa ziyaret tavafı farzı yerine gelmiş olur ve bu gecikmeden dolayı da cumhura göre herhangi bir ceza gerekmez. (Mâverdî, *el-Hâvi*, 4/192; Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/132; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/391; Ali el-Kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye*, 3/85) Fakat ziyaret tavafını yapıncaya kadar ihramdan tamamen çıkmış olmayacağından, cinsel ilişki yasağı devam eder.

Bazı âlimlere göre ise Arafat vakfesinden sonra müzmin yatalak hasta olan kişiler, hiçbir şekilde tavaf yapamayıp bu şekilde ülkelerine dönmek zorunda kalmışlarsa artık tavafı bizzat yapma imkânı kalmadığı ve zaruret durumu ortaya çıktığı için bir başkasına vekâlet vererek tavafı ve haccın geriye kalan menâsikini yaptırırlar. Böylece ihramdan tamamen çıkmış ve haclarını tamamlamış olurlar. (bk. Remlî, *Fetâvâ*, 2/93)

702. İzdiham, yaşlılık, hastalık gibi nedenlerden dolayı ziyaret tavafının bayramın ilk üç günü sonrasına ertelenmesi caiz midir?

Ziyaret tavafının vakti, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre Müzdelife vakfesinden sonra gece yarısından itibaren; Hanefî ve Mâlikî mezhebine göre ise fecr-i sâdıkın doğmasıyla başlar. Ebû Hanîfe'ye göre ziyaret tavafının bayramın ilk üç gününde yapılması vacip olduğundan mazeretsiz olarak bu günlerden sonraya ertelenmesi dem (koyun veya keçi kesmek) gerektirir. Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed de dâhil fakihlerin çoğunluğuna göre ise ziyaret tavafının bayramın ilk üç gününden sonrasına ertelenmesi caiz olup bu durumda herhangi bir ceza gerekmez. (Mâverdî, *el-Hâvi*, 4/192; Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/132; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/391) Fakat saç tıraşı olup ihramdan çıkma (birinci tahallül) gerçekleşmiş olsa da ziyaret tavafı yapılana kadar cinsel ilişki yasağının devam ettiği unutulmamalıdır.

Sonuç olarak aşırı izdiham, yaşlılık, hastalık gibi nedenlerden dolayı ziyaret tavafının bayramın ilk üç günü sonrasına ertelenmesi herhangi bir ceza gerektirmez.

703. Ziyaret tavafının hemen ardından vedâ tavafı yapmak caiz midir?

Vedâ tavafı, âfâkî (mikât sınırları dışından gelen) hacıların Mekke'den ayrılmadan yapmaları gereken son tavaftır. Buna sader (ayrılma) tavafı da denir. Bu tavaf, Hanefî ve Şâfiîlere göre vacip, Mâlikîlere göre ise müstehaptır. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/148; Mevvâk, *et-Tâc*, 4/90; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/280)

Hanefî mezhebine göre ziyaret tavafından sonra yapılan her nâfile tavaf, vedâ tavafı yerine geçer. Vedâ tavafının Mekke'den ayrılma gününde yapılması ise müstehaptır. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/523)

Şâfiî mezhebine göre hac görevlerini tamamladıktan sonra Mekke'den ayrılmak isteyen kişinin vedâ tavafını yapması hâlinde namaz kılma, dua etme veya yol hazırlığı yapma gibi bir durum dışında Mekke'den hemen ayrılması gerekir. Şayet bu kişi, herhangi bir ihtiyaç olmadan bir müddet daha Mekke'de kalırsa vedâ tavafını iade eder. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/280) İhtiyaç hâlinde Hanefî mezhebinin görüşüyle amel edilmesi yerinde olur.

ŞEYTAN TAŞLAMA

704. Şeytan taşlama günlerinde atılacak taşlar nereden toplanır?

Bayramın birinci günü Akabe cemresine atılacak yedi taşın Müzdelife'den toplanması müstehaptır. Diğer günlerde ise atılacak taşların toplanacağı özel bir yer yoktur. Kişi, bu günlerde atacağı taşları dilediği yerden toplayabilir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/137; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/515; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/379)

705. Abdestsiz, cünüp veya âdetli olarak yapılan şeytan taşlama geçerli midir?

Abdestsiz, cünüp veya âdetli olarak yapılan şeytan taşlama geçerlidir; herhangi bir ceza gerekmez. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/127)

706. Akabe cemresi, bayramın ilk günü fecr-i sâdıktan önce taşlanabilir mi?

Akabe cemresini taşlamanın zamanı, Hanefî mezhebine göre bayramın birinci günü fecr-i sâdıktan itibaren başlar, ikinci gün fecr-i sâdıka kadar devam eder. Buna göre fecr-i sâdıktan önce yapılan taşlama geçerli olmayıp vakti içerisinde iadesi gerekir. Taşlar bu zaman diliminde atılmazsa dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. İmam Ebû Yûsuf ile İmam Muhammed'e göre vaktinde atılamayan taşlar, bayram sonuna kadar kazâ olarak atılabilir ve bundan dolayı ceza da gerekmez. (Serahsî, *el-Mebsût*, 4/64)

Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ise Akabe cemresine taş atma, arefe gününü bayramın birinci gününe bağlayan gece yarısından itibaren başlar, aynı gün güneşin batışına kadar devam eder. Bu zaman diliminde atılması gereken taşlar bayramın dördüncü günü güneş batıncaya kadar atılsa geçerli olur ve herhangi bir ceza da gerekmez. (Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 3/307-308) Günümüzde organizasyon gereklilikleri, yaşanan izdiham ve diğer zorluklar sebebi ile bu görüşle amel edilebilir.

707. Kurban bayramı gecesi, gece yarısından önce şeytan taşlamak geçerli midir?

Şeytan taşlama vakti, Hanefî ve Mâlikîlere göre bayramın birinci günü fecr-i sâdıktan; Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise arefe gününü bayrama bağlayan gece yarısından itibaren başlar. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/137; İbn Abdilber, *el-Kâfî*, 1/374, 410; Büceyrimî, *Tuhfe*, 2/445; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ'*, 1/1001) Buna göre bayram gecesi, gece yarısından önce şeytan taşlamak, hiçbir mezhebe göre sahih/geçerli değildir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/515; Dimyâtî, *Hâşiye*, 2/326; Haraşî, *Şerhu Muhtasarı Halil*, 2/336-337; İbn Kudâme, *el-Mukni'*, 128) Bu itibarla vaktinden evvel atılan taşların, en geç bayramın dördüncü günü güneş batıncaya kadar iade edilmesi gerekir. Şayet iade edilmezse ceza gerekir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 4/65; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/278-279)

708. Şeytan taşlama, kurban kesme, saç tıraşı olma ve ziyaret tavafını yapma görevleri arasındaki tertibin hükmü nedir?

İmam Âzam Ebû Hanîfe'ye göre Akabe cemresine taş atma, kurban kesme ve saç tıraşı olma arasındaki sıralama vaciptir. Bu üç nüsük

arasındaki tertibe uymayan kimseye dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. Ziyaret tavafının bu üç nüsükten sonra yapılması ise sünnet olup aksi durum ceza gerektirmez. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/470, 517; Mekkî, *İrşâdü's-sârî*, 257)

Mâlikî mezhebine göre ise Akabe cemresine taş atmanın, saç tıraşı olma ve ziyaret tavafından önce yapılması vaciptir. Kurban kesme, saç tıraşı olma ve ziyaret tavafını yapma görevleri arasındaki tertip ise menduptur. Dolayısıyla Mâlikîlere göre vacip olan tertibin ihlalinde dem (koyun veya keçi kesmek) gerekirken mendup olan tertibin ihlalinde ceza gerekmez. (Saîdî, *Hâşiyetü'l-adevî,* 1/544)

Hanefîlerden Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed ile Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ise taş atma, kurban kesme, saç tıraşı olma ve ziyaret tavafını yapma arasındaki tertip sünnet olduğundan bu tertibe uymayan kimseye herhangi bir ceza gerekmez. (Serahsî, *el-Mebsût,* 4/41-42; Mâverdî, *el-Hâvi*, 4/186; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 3/395) Günümüzde fetva ve uygulama bu yöndedir.

709. Mazereti nedeniyle şeytan taşlamayı tamamlamadan Mekke'den ayrılmak zorunda kalan kimsenin ne yapması gerekir?

Hastalık, yaşlılık, kötürüm olmak, çok zayıf olup izdihamdan zarar görecek durumda olmak gibi mazereti nedeniyle şeytan taşlamayı tamamlamadan Mekke'den ayrılmak mecburiyetinde olmak ve benzeri durumlar meşru mazerettir. Bu tür mazereti olan kimseler taşlarını vekâleten başkalarına attırabilirler. Vekil olanlar, önce kendi taşlarını, daha sonra vekil olduğu kimselerin taşlarını atarlar. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/243-245)

710. Müzdelife vakfesini yaptıktan sonra mazeret sebebiyle Akabe cemresine taş atmadan saç tıraşı olan kişi ihramdan çıkmış sayılır mı?

Hacda asıl olan, Müzdelife vakfesinden sonra Akabe cemresine yedi taş atılması ve ardından saç tıraşı olunup ihramdan çıkılmasıdır. Bununla birlikte bir kimse, mazereti sebebiyle Akabe cemresine taş atamadan konakladığı yere gelerek burada fecr-i sâdıktan sonra tıraş olup ihramdan çıkmışsa herhangi bir ceza ödemesi gerekmez. Bu şekilde birinci tahallül gerçekleşmiş, cinsellikle ilgili yasaklar hariç diğer ihram yasakları kalkmış olur. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/157) Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.),

taşlamadan önce saç tıraşı olarak sıralamayı ihlal eden ve bundan sonra taşlama yapıp yapamayacağını soran bir kişiye, bunda bir sakınca olmadığını beyan etmiştir. (Müslim, Hac, 327-333 [1306])

711. Vaktinde atılamayan taşların kazâsı nasıl yapılır?

Şeytan taşlamada, her günün taşının kendi vakti içinde atılması esastır. Ancak herhangi bir sebeple vaktinde atılmayan taşların taş atma süresi içinde kazâ edilmesi vaciptir. Taş atma süresi, bayramın dördüncü günü, güneşin batması ile son bulur.

İmam Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik'e göre vaktinde atılmayan taşlar, şeytan taşlama günleri içinde kazâ edilse bile cezası düşmez. Mazeretsiz olarak şeytan taşlamayı tamamen terk etmek veya bir günde atılması gereken taşların yarıdan çoğunu atmamak, İmam Ebû Hanîfe'ye göre dem (koyun veya keçi kesmek) gerektirir. Bir veya daha çok günün taşının atılması terk edilse bile hepsi için bir dem yeterlidir. Her gün için atılması gereken taşların yarıdan fazlası atılmış ise eksik bırakılan her bir taş için sadaka gerekir. İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre taş atma süresi içinde kazâ edildiği takdirde cezası düşer. (Serahsî, *el-Mebsût*, 4/64-65)

Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise vaktinde atılmayan taşlar, bayramın dördüncü günü güneş batmadan önce atıldığı takdirde kazâ değil edâ sayılır. Bu gecikmeden dolayı ceza da gerekmez. (Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 3/307-308)

712. Şeytan taşlamayı terk eden veya eksik bırakan kimse, taşlarını dördüncü günü atacak olursa o gün için de taş atması gerekir mi?

Bayramın ilk üç gününde şeytan taşlamayı terk eden veya eksik bırakan kimse, vaktinde atamadığı taşları dördüncü gün atmalıdır. Hanefîlere göre bayramın dördüncü günü fecr-i sâdıktan, Şâfiîlere göre ise bayramın üçüncü günü güneş battıktan sonra Mina'da bulunan kimseye, bayramın dördüncü günü her üç cemreyi de taşlamak vacip olur. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/138; Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/283) Dolayısıyla dördüncü günü daha önce atmadığı taşları atmak üzere Mina'ya giden kişinin dördüncü gün için de her üç cemreye taş atması gerekir. Aksi hâlde terk edilen veya eksik bırakılan taşlar için ceza ödenmelidir.

Öte yandan dördüncü günü taş atma vakti, İmam Ebû Hanîfe'ye göre fecr-i sâdıktan, İmameyn'e ve Şâfiîlere göre zeval vaktinden sonra başlar; güneşin batmasıyla son bulur. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/138; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/276)

HACDA KURBAN (HEDY)

713. Hacda kurban ne zaman kesilir?

Hanefî mezhebine göre kurban, bayramın ilk üç gününde kesilir. Daha önce kesilemez. Tehir edilerek daha sonra kesilmesi durumunda, İmam Ebû Hanîfe'ye göre ceza olarak ayrıca bir dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. İmam Muhammed ve İmam Ebû Yûsuf'a göre tehirden dolayı ceza gerekmez. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/616)

Şâfiî mezhebine göre temettu' kurbanı, umreyi tamamladıktan sonra hac için ihrama girmeden önce kesilebilir. Bu kurbanın kesiminin son vakti yoktur. Ancak kurban bayramı günlerinde kesilmesi daha faziletlidir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/183-184)

Nâfile olarak kesilen kurbanın, Hanefîlere göre kurban bayramı günlerinde kesilmesi efdal olmakla birlikte daha önce de kesilebilir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/181; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/616) Bunların dışındaki adak ve ceza kurbanları, bunları vacip kılan sebebin oluşmasından sonra ister bayram günlerinde isterse diğer günlerde kesilebilir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/181; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/616)

Şâfiîlere göre ceza kurbanı, sebebin oluşmasından itibaren hem bayram günlerinde hem de başka zamanlarda kesilebilirken, adak ve tatavvu (mendup) kurbanları, ancak bayram günlerinde kesilebilir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/498-500)

Şâfiîlere göre fevât (ihrama girdiği hâlde Arafat vakfesine yetişemeyen kişinin ertesi yıl haccedip, kesmesi gereken) kurbanı, haccın kazâ edildiği yılda kesilir. Hanefîlere göre ise fevât dolayısıyla kurban kesmek gerekmez. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/499; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/177)

Muhsar, ihrama girdikten sonra iradesi dışında gerçekleşen bir engel dolayısıyla umrede tavafı veya hacda Arafat vakfesini yapamayan kimsedir. Bu kişi, o sene hac yapamayacağına kanaat getirdikten sonra hemen kurban keser ve ihramdan çıkar. Ancak Hanefîlerden İmam Ebû

Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre ihsâr hedyi denilen bu kurban ancak bayramın ilk üç gününde kesilir. İmam Ebû Hanîfe ve İmam Şâfiî'ye göre bayramdan önce de kesilebilir. İhsâr kurbanının Harem bölgesinde kesilmesi Hanefîlere göre gerekli iken Şâfiîlere göre gerekli değildir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/175-176)

714. Hacca giden kişinin hacla ilgili kurbanları memleketinde kesilebilir mi?

Temettu' veya kırân haccına niyet eden hacıların, Cenâb-ı Hak kendilerine aynı mevsimde hac ve umreyi nasip ettiği için şükür olarak kesecekleri hayvanları Harem dâhilinde kesmeleri gerekir. (el-Bakara, 2/196; el-Mâide, 5/95) Bu kurbanın, kurban bayramında kesilen udhiyye kurbanı ile ilgisi olmadığından dolayı Harem bölgesi dışında kesilmesi geçerli değildir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/150) Aynı şekilde hac ve umre ile ilgili ceza kurbanlarının da Harem bölgesinde kesilmeleri gerekir.

715. Ergenlik çağına girmemiş çocuk temettu' veya kırân haccına niyet etmesi durumunda kurban (hedy) kesmekle yükümlü olur mu?

Temettu' veya kırân haccı sebebiyle kesilen şükür kurbanının vacip olması için kişinin akıllı ve ergen olması gerekir. (Mekkî, *İrşâdü's-sârî*, 369) Bu nedenle ergenlik çağına girmemiş çocuk, temettu' veya kırân haccına niyet etmesi durumunda kurban (hedy) kesmekle yükümlü olmadığı gibi velîsinin de çocuk için hedy kesmesi gerekmez.

716. Hac ibadetini yapan kişi, ayrıca memleketinde de kurban kesmekle yükümlü müdür?

Hac için ihramda olan kişi, Mekke'de seferî ise kendisine udhiyye (kurban bayram günlerinde kesilen) kurbanının vacip olmadığı konusunda ittifak vardır. Seferî olmaması hâlinde ise udhiyye kurbanının vacip olup olmadığı konusunda Hanefî fakihleri arasında ihtilaf vardır.

Tercih edilen görüşe göre haccetmekte olan kimse, ister seferî olsun ister olmasın udhiyye kurbanı kesmekle yükümlü olmaz. (bk. Haddâd, *el-Cevhera*, 2/186-187; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/315) Ancak yolcu hükmünde bulunan kimsenin tek başına veya mukîmlerle birlikte kurban kesmesine bir engel de yoktur.

Şâfiî mezhebine göre ise udhiyye kurbanı, seferî olsun olmasın, hacda bulunsun bulunmasın imkân bulan herkes için sünnet-i müekkededir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/383)

UMRE İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

717. Umre yapmak üzere ihrama girip Mekke'ye gelen kişi sağlık sorunları sebebiyle umresini erteleyebilir mi?

Umre yapmak üzere ihrama giren fakat umre yapacak kadar kendini sağlıklı hissetmeyen kişi, sağlığına kavuşuncaya kadar ihramlı olarak bekler; iyileşince tavaf ve sa'yini yaparak tıraş olup ihramdan çıkar. Tavaf ve sa'yini ertelemesinden ötürü de bir ceza gerekmez. Ancak bu bekleme süresi içinde ihram yasaklarına riayet etmesi gerekir.

718. Tavaf veya sa'yden herhangi biri yapılmadan umre tamamlanmış olur mu?

Tavaf, İslam âlimlerinin tamamına göre umrenin farzıdır. Dolayısıyla tavaf terk edilirse umre bâtıl olur ve yeniden yapılması gerekir.

Sa'y ise Hanefî mezhebine göre umrenin vâcibidir. Kişinin iradesi dışında gerçekleşen bir özür olmaksızın sa'y terkedilirse -umre geçerli olmakla birlikte- dem gerekir. (Kâsânî, *Bedâ'i,* 2/227; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/544) Şâfiî ve Mâlikî mezheplerine göre ise sa'y, umrenin rüknü olduğundan umrenin tamamlanması için tavafla birlikte sa'yin de mutlaka yapılması gerekir. (Nevevî, *Ravza,* 3/119; Büceyrimî, *Tuhfe*; 2/460; Hattâb, *Mevâhib*, 3/13)

719. Kişi, umre tavafı ve sa'yi arasında veya sa'yini yaptıktan sonra ihramdan çıkmadan önce nâfile tavaf yapabilir mi?

Hanefî ve Şâfiî mezheplerine göre umrenin tavaf ve sa'yini ara vermeden yapmak ve hemen saç tıraşı olup ihramdan çıkmak sünnettir. (Serahsî, *el-Mebsût,* 4/48; Kâsânî, *Bedâ'i,* 2/130; Nevevî, *el-Mecmû',* 8/47-48; Kalyûbî, *Hâşiye*, 2/132-137) Dolayısıyla umre ibadetinde, tavaf, sa'y ve saç tıraşının peş peşe yapılmasına dikkat etmek ve arada başka bir ibadet veya işle meşgul olmamak uygun olur. Bununla birlikte kişinin, umre tavafı ve sa'yi arasında veya

sa'yini yaptıktan sonra saç tıraşı olup ihramdan çıkmadan önce nâfile tavaf yapması ibadetinin geçerliliğine engel teşkil etmez.

Öte yandan umre ihramından çıkmadan nâfile tavaf yapmak isteyen kimsenin, ihram yasaklarına riayet etmesi gerekir. Ayrıca bu kişi umre tavafından ayrı olarak nâfile tavafı için de tavaf namazı kılmayı ihmal etmemelidir.

720. Bir umreyi tamamlamadan ikinci bir umre için ihrama giren kişiye ne gerekir?

Hanefî mezhebine göre başladığı bir umreyi tamamlamadan ikinci bir umre için ihrama giren kimse, henüz ilk umresinin sa'yini yapmadan önce ikinci bir umre için ihrama girerse ikinci umresini iptal ederek öncelikle ilk umresinin sa'yini yapıp saç tıraşı olarak ihramdan çıkar. Daha sonra ise iptal ettiği umreyi kazâ eder. İkinci umreyi iptal ettiği için dem gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/587)

İlk umresinin tavafını ve sa'yini yaptıktan sonra henüz saç tıraşı olmadan önce ikinci bir umre için ihrama girerse bu durumda ikinci umresini de tamamlaması gerekir. Ancak iki umreyi birleştirdiği için dem gerekir. İkinci umreyi tamamlamadan önce saç tıraşı olmuşsa bu durumda biri ihram yasağını çiğnediği, diğeri de iki umreyi birleştirdiği için iki dem icap eder. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/587)

Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise bu durumdaki kişinin iki ihramından sadece biri geçerli olur. Dolayısıyla bu kişi sadece bir umre yapar. Kendisine kazâ ve fidye de gerekmez. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/269; Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/143; Hattâb, *Mevâhib*, 3/48)

721. Hac veya umre için Mekke'de bulunanlar, umre yaptıktan sonra kalan günlerde yeni bir umre yapmayı mı yoksa bunun yerine nâfile tavafı mı tercih etmelidirler?

Temettu' haccı yapan kimselerin umre yaptıktan sonra hac ihramına girinceye kadarki süre içinde, Arafat vakfesinden önce tekrar umre yapmaları caizdir. Ancak bu kimseler için efdal olan, umre yapmak değil tavaf yapmaktır. Umre mevsiminde umreye gidenlerin de Harem hudutları dışına çıkarak ikinci, üçüncü… umre yapmaları caiz ise de tavaf yapmaları daha faziletlidir.

722. Başkası adına umre yapılabilir mi?

Hanefîlere göre kişi kendi adına yaptığı umrenin sevabını başkasına bağışlayabilir. Bununla birlikte başkası adına yapılan umre de geçerlidir. (Kâsânî, *Bedâ'i,* 2/215; İbn Nüceym, *el-Bahr,* 3/63) Mâlikîlere göre başkası yerine umre yapmak caiz olmakla birlikte mekruhtur. (Hattâb, *Mevâhib,* 3/3) Şâfiîlere göre ise umre yapmak farz olduğundan, umre yapmadan ölen ya da yaşlılık, müzmin hastalık gibi sebeplerle umre yapamayan kimse adına onun malından umre yapılması gerekir. (Râfiî, *el-'Azîz*, 3/300; Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/101; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc,* 2/219) Ayrıca Şâfiîlere göre başkası adına nâfile hac yapmak caiz olduğu gibi nâfile umre yapmak da caizdir. (Mâverdî, *el-Hâvi,* 4/20; Zekeriyyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 1/457)

723. Kurban bayramı günlerinde umre yapılabilir mi?

Haccın, ancak hac aylarında yapılabilmesine karşılık umre için belirlenmiş herhangi bir zaman yoktur. Arefe ve bayram günleri (teşrik tekbirlerinin getirildiği 5 gün) dışında her zaman umre yapılabilir. Arefe günü sabahından bayramın 4. günü güneş batıncaya kadarki süre içinde ise umre yapmak tahrîmen mekruhtur. Çünkü bu günler, hac menâsikinin yapıldığı günlerdir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/227)

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre hac yapmaya niyetli olmayanlar, teşrik günleri dâhil yılın her gününde umre yapabilirler. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/147-148; Karâfî, *ez-Zahîre*, 3/374)

Mâlikî mezhebine göre hac yapmaya niyetli olanlar, bayramın 4. günü güneş batıncaya kadar; Şâfiî mezhebine göre ise vedâ tavafı dışında haccın bütün menâsiki tamamlanmadıkça umre yapamazlar. (Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslamî*, 3/21-25)

HACDA VEKÂLET VE VASİYET

724. Vekâlet yoluyla haccın geçerli olmasının şartları nelerdir?

Haccın vücup/yükümlülük şartlarını taşıdığı halde bizzat haccı eda etme imkânı olmayan kişinin yerine vekil göndermesi gerekir. (bk. Zeylaî, *Tebyîn*, 2/3-4) Hayatta iken vekil göndermemiş bu tür kişiler, kendi adlarına

hac yaptırılmasını vasiyet etmelidirler. Vasiyet etmeden ölmüşlerse varisleri onlar adına hac yapabilir/yaptırabilir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/212)

Vekâlet yoluyla haccın geçerli olması için bulunması gereken şartlar şunlardır:

a) Adına haccedilecek (vekil gönderen) kişiye hac farz olmuş olmalıdır.

b) Adına haccedilecek kişi, üzerine hac farz olduktan sonra vefat etmiş veya bizzat haccetmekten devamlı bir şekilde âciz olmalıdır.

c) Vekil, Müslüman, akıl sağlığı yerinde ve ergenlik çağına ulaşmış olmalıdır.

d) Vekilin hac masrafı, gönderen tarafından karşılanmalıdır.

e) Vekil için hac masrafları haricinde bir ücret şart koşulmamalıdır.

f) Adına haccedilen kişi, kendisi için haccetmesini vekilden istemiş olmalıdır. İzin veya vasiyeti olmadan bir kimse adına başkası tarafından yapılan hac ile o kimse üzerindeki hac sorumluluğu düşmez. Ancak mirasçının, mûrisi adına yaptığı hac bu hükmün dışındadır. Ölmüş bulunan mûrisin vasiyeti bulunmasa bile vârisin onun adına yaptığı hac geçerlidir.

g) Vekil, haccı bizzat kendisi yapmalıdır.

h) Vekil, ihrama girerken sadece gönderen adına niyet etmelidir.

i) Vekil, gönderenin istediği haccı yapmalıdır.

j) Vekil, gönderen adına yapılacak menâsiki tamamlamadıkça kendi adına umre yapmamalıdır. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/212-215; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/600)

k) Vekil, müvekkilin yaşadığı yerden yola çıkmalıdır. Eğer kişi, hac yolculuğu esnasında ölürse ve vasiyet de etmişse İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre vekil, müvekkilin vefat ettiği yerden de gönderilebilir. Ancak yerine haccedilmesini vasiyet eden kişinin miras bıraktığı malının üçte biri, yaşadığı yerden giderek hac yapmaya yetmiyorsa istihsânen terekenin üçte birinin yettiği yerden hac yaptırılır. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/170-172)

725. Hacca gitmemiş bir kimse, başkasının yerine vekil (bedel) olarak hacca gidebilir mi?

Daha önce hac yapmamış bir kişi, vekil (bedel) olarak hacca gidebilir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.), ölen yakınları veya yaşlı büyükleri yerine hac yapıp yapamayacaklarını soran kişilere onların yerine hac yapabileceklerini belirtmesi ve vekil olarak gidecek kimsenin daha önce hac yapmış olması şartından bahsetmemesi, bu hükmü desteklemektedir. (Buhârî, Hac, 1 [1513]; Cezâü's-sayd, 22 [1852]; Eymân, 30 [6699]; Müslim, Hac, 407 [1334]) Bununla birlikte hacca vekil olarak gönderilecek kimsenin, tecrübe edinmiş olması açısından daha önce hac yapmış bir kimse olmasını tercih etmek daha uygundur.

Şâfiîlere göre ise daha önce hacca gitmemiş birisinin vekil olarak hacca gitmesi caiz değildir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/213)

726. Bir kimse aynı yıl içinde hem kendisi için asaleten hem de başkası için vekâleten hac yapabilir mi?

Bir sene içerisinde sadece bir hac yapılabilir ve bir hac, iki kişi adına geçerli olmaz. Dolayısıyla bir kimsenin aynı yıl kendi adına asaleten, başkası adına da vekâleten hac yapması geçerli değildir. Başkasından vekâlet alan kişi, kendisi için de hacca niyet ettiğinde, müvekkilinin emrinden çıktığı için vekâlet geçersiz hâle gelmiştir; kendisi için hac yapmış olur. Bu durumda müvekkilinden aldığı parayı iade etmesi gerekir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/213-214)

727. Hacca görevli gidip masrafları ilgili kurum tarafından karşılanan görevli, aynı zamanda başkası adına vekâleten hac yapabilir mi?

Hac, hem bedenî hem de malî bir ibadettir. Vekil (bedel) tarafından yapılan hac ile vekil gönderen kişinin üzerine farz olan hac borcunun ödenmiş sayılabilmesi için vekilin hac masraflarının, kendisini vekil gönderen kişi tarafından karşılanması gerekir. Eğer bir kimse birisini hac yapması için vekil tayin etse fakat vekil masraflarını kendi parasından karşılasa bu hac, vekâlet verenin değil masrafını karşılayan vekilin kendisinin olur; başkasının üzerindeki farz hac yerine gelmiş olmaz. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/213) Ayrıca vekil olarak hacca giden kimsenin, vekil gönderenden hac masrafları dışında bir ücret almasının caiz olmadığı, hac masrafları

için aldığı parayı hac boyunca harcadıktan sonra geri kalan miktarı kendisini gönderene iade etmesi gerektiği hususu, fıkıh kaynaklarında açıkça belirtilmektedir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/600)

Bu itibarla hac masrafı ve harcırahı, Diyanet İşleri Başkanlığı ya da herhangi bir şirket tarafından karşılanmak suretiyle hacca görevli giden bir kimsenin, başkaları adına hac yapması caiz değildir. Ancak görevli kimse, farz haccı edâ etmeden ölmüş olan veya vekâlet vermesi şartıyla hacca gidememe özrü süreklilik arz eden anne, babası gibi yakınlarının yerine ücret almaksızın hac yapabilir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/213; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/599)

728. Vekâleten hac yaptırmak yerine hac parasını tasadduk etmekle hac sorumluluğu düşer mi?

Üzerine hac farz olduktan sonra hac ibadetini yapamayacak derecede sağlığı bozulan veya aşırı yaşlılık nedeniyle kendisi hacca gidemeyecek durumda olan kimseler, kendi yerine haccetmesi için masraflarını karşılayarak vekil göndermelidirler. Bu kişiler, vekil göndermek yerine hac parasını fakirlere sadaka olarak vermekle veya bir hayır kurumuna yardım yapmakla hac yükümlülüğünü yerine getirmiş sayılmazlar. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/178)

729. Hacca gönderilirken, vekilin, gönderen kişinin yaşadığı yerden gitmesi şart mıdır? Mekke veya Medine'de yaşayan birine vekâlet verilebilir mi?

Vekil olarak hacca giden kimsenin, müvekkilin yaşadığı yerden gitmesi gerekir. Dolayısıyla vekil gönderen kişi, yer belirlemeden vekâlet vermiş veya vasiyet etmiş ise vekilin onun yaşadığı yerden hacca gitmesi gerekir. Eğer kişi, hac yolculuğu esnasında ölürse ve vasiyet de etmişse İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre vekil, müvekkilin vefat ettiği yerden de gönderilebilir. Ancak yerine haccedilmesini vasiyet eden kişinin miras bıraktığı malının üçte biri, yaşadığı yerden giderek hac yapmaya yetmiyorsa istihsânen terekenin üçte birinin yettiği yerden hac yaptırılır. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/170-172) Mekke veya Medine'den vekil tutulması konusu da bu çerçevede değerlendirilmelidir.

730. Bedel hac için gelen kimse hangi hacca niyet etmelidir?

Vekil, gönderen kişinin (müvekkilin) belirlediği hacca niyet etmelidir. Müvekkil, hac çeşitlerinden birini belirtmeksizin sadece "hac yapmasını" söylemiş ise vekil ifrad haccına niyet etmelidir; "Dilediğini yap." diyerek serbest bırakmış ise dilediğine niyet edebilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/597-600)

731. Arafat'tan önce komada olup ölmek üzere olan hacı adayı için bulunduğu yerden vekil tayin edilebilir mi?

İyileşme ve komadan çıkma ümidi kalmamış hastalar adına vârisleri bulunduğu yerden vekil tayin edebilir.

732. Temettu' haccı yapmak üzere vekil olan kimse, umreyi kendisi için yaparsa ne gerekir?

Vekil olarak gönderilen kişi, önce müvekkilin verdiği görevi yapmalı, gönderenin şartlarına muhalefet etmemelidir. Muhalefet etmesi hâlinde haccına devam eder ve dönüşte aldığı parayı iade eder; haccı da kendi adına yapmış olur. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/212-215) Temettu' haccı, umre ile haccın birlikte yapıldığı bir ibadet olduğuna göre vekil umreyi kendi adına yaparsa artık bu haccı kendisi için yapmış olur; müvekkilin parasını iade etmesi gerekir. Ancak vekil olan kişi, hac menâsikini tamamladıktan sonra ilave masrafları kendisi karşılaması şartıyla dilerse kendi adına umre yapabilir.

733. Vekâleten yapılan hac veya umre ibadetinde vekilin ihlalleri sebebiyle ödenmesi gereken cezaları kim öder?

Hanefî ve Şâfiî mezhebine göre vekil, hac veya umre vazifelerini edâ esnasında dem (koyun veya keçi kesmek), bedene (deve veya sığır kesmek) veya sadaka gerektiren bir yasağı ihlal ederse söz konusu cezaların bedelini kendisi öder. Zira ceza gerektiren yasakları bizzat kendisi ihlal etmiştir, bunun müvekkille (yerine haccedilen) bir ilgisi yoktur.

Diğer taraftan ihsâr (ihrama girildikten sonra irade dışı gerçekleşen bir engel dolayısıyla umrede tavafı veya hacda Arafat vakfesinin yapılamaması) nedeniyle kesilecek olan kurban, adına haccedilecek kişinin (müvekkilin) malından karşılanır. Zira ihsârda vekilin herhangi bir

kusur ya da ihmali yoktur. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/215; Aynî, *el-Binâye*, 4/476; Zekeriyyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 1/456; Uceylî, *Hâşiyetü'l-cemel*, 2/393-394)

734. Bir kimse, yerine haccedilmesini vasiyet ederse ne yapılır?

Yerine hac yapılmasını vasiyet eden kişinin, cenaze masrafı ve varsa borçları çıkarıldıktan sonra kalan malının üçte biri hacca bedel göndermeye yeterli ise vasiyetin yerine getirilmesi gerekir. Eğer vasiyetin yerine getirilmesi kalan malın üçte birini aşıyorsa aşan kısım vârislerin rızasına bağlıdır. Vârislerin tamamının rızası var ise vasiyet yerine getirilir. Vârislerin tamamının rızası yok ise eksik kısım dileyen vârisler tarafından tamamlanarak vasiyet yerine getirilebilir. (bk. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/605-610)

Kalan malın üçte biri vasiyet eden kişinin bulunduğu yerden bedel göndermeye yetmiyorsa ve eksik vârisler tarafından da tamamlanmıyorsa bu miktarın yettiği yerden bedel gönderilir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/172) Vasiyet, bedel gönderilerek yerine getirilemiyorsa vasiyet edilen mal mirasçılara paylaştırılmayıp ölen kişi adına tasadduk edilir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 27/146, 4/157; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/260; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/666)

735. Hac ibadeti üzerine farz olan bir kimse, bu vazifesini yapmadan vefat ederse, vârisleri bu durumda ne yapmalıdırlar?

Zengin olup da hacca gidemeden ölen bir kimse, bıraktığı maldan kendi yerine hac yapılmasını vasiyet etse ve terekenin (ölenin bıraktığı mal) üçte biri bunun için yeterli ise vârisleri tarafından bu vasiyet yerine getirilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/605-606, 609, 610) Zira Hz. Peygamber (s.a.s.), haccetmeyi adayıp da haccedemeden ölen kadının yerine haccetmek isteyen kızına izin vermiştir. (Buhârî, Cezâü's-sayd, 22 [1852]) Böyle bir vasiyette bulunmamışsa vârislerinden herhangi birisi kendi malından onun adına hac yapabilir. Bu durumda ölenin hac borcunun düşmesi umulur. (Semerkandî, *Tuhfe*, 1/426; Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/213)

736. Kur'ada adı çıkan kimse, başkası adına vekâleten hac yapabilir mi?

Hac ibadeti, sağlık, malî imkân ve yol emniyeti yönünden haccetme imkânına sahip, hür, akıl sağlığı yerinde ve bulûğ çağına erişmiş

Müslümanlara farzdır. Bu şartları taşıyanların, imkân bulduklarında geciktirmeden bu farzı yerine getirmeleri gerekir.

Kur'ada adı çıkan kimsenin, kendisi için resmî işlem yaptırıp başkası adına vekâleten hac yapması doğru değildir. Zira bu, gerçekliğe aykırıdır ve insanları yanıltmadır. Oysa Müslümanın her hâl ve şartta dürüstlükten ayrılmaması, toplumu yanıltıcı tutum ve tavırlardan uzak durması gerekir. Dolayısıyla bu tür yollara tevessül edilmemeli ve kur'ada adı çıkan kimse, kendi adına hacca gitmelidir.

737. Vekil olarak hacca giden kişi, kendi adına udhiyye kurbanı kesmeli midir?

Mekke dışından hacca gelen kimseler, ister kendi adlarına isterlerse vekil olarak hac yapıyor olsunlar udhiyye kurbanı dediğimiz kurban bayramına mahsus kurbanı kesmekle mükellef değildirler. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 5/63) Ancak nâfile olarak udhiyye kurbanı kesmek isteyen hacılar, bu kurbanı Mekke'de kesebileceği gibi memleketlerinde de kestirebilirler.

İHSÂR VE FEVÂT

738. İhrama girdikten sonra hacda Arafat vakfesini veya umrede tavafı iradesi dışındaki bir engelden dolayı yapamayan (muhsar) kimseye ne gerekir?

Muhsar, ihrama girdikten sonra iradesi dışında gerçekleşen bir engel dolayısıyla hacda Arafat vakfesini veya umrede tavafı yapamayan kimsedir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/590; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/255) Bu durumdaki kişi, Hanefîlere göre hac veya umre yapamayacağına kanaat getirdikten sonra kurbanını keser ve ihramdan çıkmış olur. Henüz ihsâr hedyi kesilmeden ihramdan çıkılması veya ihram yasaklarının ihlal edilmesi durumunda ceza gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/175; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/592) Şâfiîlere göre ise kurban kesmenin yanında ihramdan çıkmaya niyet edilmesi ve saç tıraşı olunması gerekir. (Zekeriyyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 1/52; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/316)

Ayrıca Hanefîlere göre ihsâr sebebiyle yapılamayan hac veya umre, daha sonra kazâ edilmelidir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/176) Hac için ihrama

girenler, bir hac ve bir umre; kırân haccı için ihrama girenler, bir hac ve iki umre; umre için ihrama girenler sadece bir umre kazâ ederler. (Serahsî, *el-Mebsût*, 4/109) Şâfiîlere göre ise hangi ibadet için ihrama girilmişse yalnızca onun kazâsı gerekir. Ancak nâfile hac veya umrenin kazâ edilmesi gerekmez. (Mâverdî, *el-Hâvi*, 4/352; Kalyûbî, *Hâşiye*, 2/189)

739. Muhsar olan kimse, ihsâr kurbanını ne zaman ve nerede keser?

Muhsar, ihrama girdikten sonra iradesi dışında gerçekleşen bir engel dolayısıyla umrede tavafı veya hacda Arafat vakfesini yapamayan kimsedir. Bu durumdaki kişi, o sene hac yapamayacağına kanaat getirdikten sonra hemen kurbanını keser ve ihramdan çıkar. Hanefîlere göre bu durumda ihramdan çıkmak için kurbanın kesilmesi yeterli iken Şâfiîlere göre kurbanın kesilmesi yanında, kişinin ihramdan çıkmaya niyet etmesi ve saç tıraşı olması gerekir.

İmam Ebû Hanîfe ve İmam Şâfiî'ye göre ihsâr kurbanı, bayramdan önce de kesilebilir. Hanefîlere göre ihsâr kurbanının Harem bölgesinde kesilmesi zorunluyken Şâfiîlere göre muhsar kalınan yerde de kesilebilir. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr,* 3/129-130; Aynî, *el-Binâye*, 4/447-450; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc,* 2/316)

740. Hac için ihrama girdiği hâlde Arafat'a çıkmayan kimsenin (fevât) ne yapması gerekir?

Hac için ihrama girdikten sonra arefe günü zeval vaktinden bayramın birinci günü fecr-i sâdık arasında Arafat'ta vakfe yapmayan kimse, o sene haccı kaçırmış (fevât) olur. Zira vakfe, haccın rüknüdür. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/177; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/527) Bu durumdaki kimse, umre (tavaf, sa'y ve saç tıraşı) yaparak ihramdan çıkar. Ancak kırân haccı için ihrama girip umre yapmadan fevât durumu oluşursa önce umrenin tavaf ve sa'yi yapılır; daha sonra ikinci defa tavaf ve sa'y yapılıp saç tıraş edilerek ihramdan çıkılır. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/220-221; İbn Nüceym, *el-Bahr*, 2/377; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/256)

Bu durumda temettu' veya kırân haccına niyet edilmiş olsa bile şükür kurbanı kesmek gerekmez. Bununla birlikte kaçırılan haccın sonraki yıllarda kazâ edilmesi gerekir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/220-221; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/177)

HAC VE UMREDE KADINLARA ÖZGÜ HÂLLER

741. Bir kadın, âdetli veya lohusa olduğu için ihrama girmeden mikâtı geçip Mekke'ye girerse ne yapmalıdır?

Hanefî mezhebine göre ne maksatla olursa olsun, Şâfiî mezhebine göre ise hac veya umre yapmak amacıyla Harem bölgesine girmek isteyen kişinin, mikât yerinden ihramlı geçmesi gerekir. Hac veya umreye giderken sebebi ne olursa olsun ihrama girmeksizin mikât sınırından geçen kişi, henüz hac veya umre vazifelerinden birine başlamadan önce geri dönüp âfâkîler için olan bir mikât mahallinden ihrama girerek tekrar içeri girerse bir ceza gerekmez. Geri dönmezse bulunduğu yerden ihrama girer ve bu davranışı sebebiyle ceza olarak bir dem; küçükbaş hayvan kurban eder. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/164-165; Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/10-15)

Âdetli veya lohusa olmak, ihrama girmeye engel değildir. Dolayısıyla bu hâlde olan bir kadının mikât sınırlarını geçmeden, ihram namazı kılmaksızın niyet ve telbiye getirmek suretiyle ihrama girmesi gerekir. Âdetli bir kadın, tavaf dışındaki bütün hac vazifelerinde diğer hacıların bağlı olduğu hükümlere tâbidir. (Buhârî, Hayız, 1 [294]; Müslim, Hac, 119-120 [1211])

742. Temettu' haccına niyet eden bir kadın, özel hâli sebebiyle umresini yapamazsa doğrudan Arafat'a çıkabilir mi?

Hanefî mezhebine göre temettu' haccı yapmak üzere umre ihramına girdikten sonra âdet gördüğü için umre tavafını yapamayan ve Arafat'a çıkma zamanına kadar temizlenemeyen kadın, saçını kesmeden umresini kalben iptal eder ve yeni bir niyet ve telbiye (ihrama girenlerin lebbeyk şeklinde başlayan zikir cümlelerini söylemesi) ile hac için ihrama girerek Arafat'a çıkar. Bu şekilde hareket eden kadın, ifrad haccı yapmış olduğu için şükür kurbanı kesmesi gerekmez. İptal ettiği umreyi haccını tamamladıktan sonra kazâ eder. Bundan dolayı da ceza olarak bir dem; küçükbaş hayvan kurban edilmesi gerekir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/160-161)

Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Vedâ haccında Hz. Âişe (r.anhâ) Mekke'ye vardıktan sonra umreyi yapmadan âdet olmuştu. Hac zamanına kadar da temizlenemeyeceği için Hz. Peygamber (s.a.s.) ona, umre ihramını iptal

etmesini ve Arafat'a çıkılacağında hac için ihrama girmesini söyledi. Hz. Âişe'ye (r.anhâ) hacdan sonra yapamadığı umreyi kazâ ettirip bir de kurban kestirdi. (Buhârî, Hayız, 1, 15 [294, 316]; Müslim, Hac, 111-120 [1211])

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre bu durumdaki bir kadın, umresini iptal etmez, kırân haccına niyet eder ve vakfesini yapmak üzere Arafat'a gider. Arafat dönüşünde hac ve umre niyetiyle bir tavaf ve bir sa'y yapar. Ayrıca kırân haccı için kurban keser. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/170-171)

743. Menopoza geçiş ve menopoz dönemindeki kadından gelen kanamalar, hac veya umre görevlerinin yerine getirilmesine engel olur mu?

Uzmanların belirttiğine göre menopoz sürecine giren kadın, kesintisiz bir yıl âdet görmez ise menopoza girmiş demektir. Buna göre henüz menopoza girmemiş bir kadın, hac ve umre sırasında kanama gördüğünde âdet hükümlerine göre amel eder. Menopoza girmiş bir kadından gelen ise özür kanı olarak kabul edilmektedir. Bu durumda olan kadının, bir kadın doğum uzmanına muayene olup kanamasının âdet kanı mı yoksa özür kanı mı olduğunu tespit ettirmesi uygun olacaktır.

744. Kadınların hac veya umrede âdet hâllerini geciktiren veya öne alan ilaç kullanmaları durumunda ibadetleri geçerli midir?

İslamî gelenekte kadınların hac, umre vb. ibadetleri herkesle birlikte zamanında yerine getirme düşüncesiyle âdet görmeyi engelleyici bir yola başvurma şeklinde yapageldikleri bir uygulama bilinmemektedir.

Âdet geciktirici olarak kullanılan ilaçlar, çoğu zaman âdet düzensizliklerini de beraberinde getirebilir. Bu itibarla kadınların, âdet düzenlerini değiştiren ilaç kullanma cihetine gitmeksizin organizasyonun alacağı tedbirler çerçevesinde hac veya umreyi tamamlamaları daha uygun olur. Bununla birlikte âdetin ilaçla geciktirilmesi durumunda yapılan ibadetler geçerlidir.

745. Âdet geciktirici hap kullandığı hâlde yine de leke gören bir kadın namaz, oruç ve tavaf gibi ibadetleri yapabilir mi?

Âdet görme çağındaki kadınlardan gelen kanamalar kan renginde olmayıp bulanık olsa bile tercih edilen görüşe göre ister âdet günlerinin başında

ister sonunda olsun âdet kanından sayılır. Kadınların âdet günleri, Hanefî mezhebine göre en az üç, en çok on gündür. İki âdet arasındaki temizlik süresi ise en az on beş gündür. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/34; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/29)

Âdet geciktirici ilaçlar, her zaman etkili olmayabilir. Dolayısıyla ilaç kullanılmasına rağmen âdet görmek mümkündür. Buna göre bir kadın, âdet geciktirici ilaç kullandığı hâlde bu ilaç tesirsiz kalmış ve bir önceki âdetinin bitiminden itibaren on beş gün geçtikten sonra âdet kanı renginde bir kanama gelmiş ve bu kanama en az üç gün devam etmişse âdetli sayılır. Bu durumda namaz kılınamaz, oruç tutulamaz ve umre veya ziyaret tavafı yapılamaz. Ancak söz konusu kanama on günden fazla devam etmişse mûtat olan âdetinden sonrası istihâze (özür) sayılacağından kılmadığı namazlarını ve tutamadığı oruçlarını kazâ eder, şayet tavaf yapmışsa bu tavafı geçerli olur.

Diğer yandan uzmanların ifadesine göre bu tarz ilaçların yan etkisi olarak bazen âdet dönemi dışında âdet kanaması niteliğinde olmayan lekeler görülebilmektedir. Bu durumda söz konusu lekelenmeler, fıkhen istihâze (özür) hükmünde kabul edilip buna göre hareket edilir. Özür kanı gören bir kadın ise namazını kılar, orucunu tutar.

Şu kadar var ki kadınların âdet görmesi, sağlıklı olduklarını gösteren doğal bir durumdur. Dolayısıyla herhangi bir zaruret olmadıkça ibadet gerekçesiyle de olsa bu doğallığa müdahale edilmemelidir.

746. Âdetli olarak Arafat'a çıkan bir kadın, Arafat ve Müzdelife vakfelerinden sonra şeytan taşlayıp ihramdan çıkabilir mi?

Arafat ve Müzdelife'de vakfe yapmak, şeytan taşlamak ve ihramdan çıkmak için hadesten tahâret şartı aranmaz. Buna göre âdetli olarak Arafat'a çıkan bir kadın Arafat ve Müzdelife vakfelerinden sonra şeytan taşlayıp saçını keserek ihramdan çıkabilir.

747. Âdetli bir kadın, haccın tavaf ve sa'yini yapmadan saçlarını kısaltıp ihramdan çıkabilir mi?

Hacda bayramın birinci günü ihramdan çıkma aşamasına gelen kadın, âdetli de olsa saçlarını kısaltarak ihramdan çıkar. Âdetli kadının henüz haccın tavaf ve sa'yini yapmamış olması, bu hükmü değiştirmez ve bu durumda bir şey de gerekmez.

748. Normal âdeti bittiği hâlde âdetin âzami süresi bitmeden hac veya umre vazifesini yapıp saçını keserek ihramdan çıkan bir kadın, daha sonra leke görürse ne yapması gerekir?

Hanefî mezhebine göre normal (mûtat) âdet süresi geçmesine rağmen görülen lekeler, âdetin âzami süresi olan on gün içerisinde kalırsa âdetten sayılır. Dolayısıyla âdetinin bittiği kanaatiyle hac veya umre vazifelerini yapan kadının, âdetin âzami süresi olan on gün içerisinde leke görmesi hâlinde tavafın vaciplerinden olan temizlik şartına uymamış olduğu anlaşılır. Bu durumda ziyaret tavafı yapılmış ise ceza olarak bedene; büyükbaş hayvan, umre tavafı yapılmış ise dem; küçükbaş hayvan kurban edilir. Ancak temizlendikten sonra tavaf iade edilirse cezalar düşer. Eğer söz konusu lekeler âdetin âzami süresi olan on günden sonra da devam ederse bu takdirde normal âdet süresinden sonra gelen kanama/lekeler, istihâze (özür) sayılır. İstihâze hâlinde yapıldığı anlaşılan tavaf geçerli olur.

Bazı Mâlikî fakihler ise mûtat âdet kanaması kesildiği kanaatiyle gusül alındıktan sonra gelen birkaç damla kan/lekenin sadece namaz abdestini bozacağı görüşündedir. (Karâfî, *ez-Zahîre*, 1/381-382; Mevvâk, *et-Tâc*, 1/540) Yine Hanbelî fakihlerin bir kısmına göre lekelerin âdetten sayılabilmesi için âdet kanamasına bitişik olması gerekir. (İbn Müflih, *el-Mübdi'*, 1/254) Nitekim bu tür kanama/lekelerin âdetten sayılmayacağına dair Hz. Âişe (r.anhâ) ve Hz. Ali'den (r.a.) birtakım rivayetler de bulunmaktadır. (bk. Ebû Dâvûd, Tahâret, 115 [307]; İbn Mâce, Tahâret, 127 [647]; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 1/302 [1161]) İhtiyaç hâlinde bu görüşlerle de amel edilebilir.

749. Umre veya ziyaret tavafını yaptıktan sonra âdet olan kadın, bu hâliyle sa'y yaparsa ne gerekir?

Sa'yi abdestli olarak yapmak sünnettir. (Mekkî, *İrşâdü's-sârî*, 255; İmrânî, *el-Beyân*, 4/308) Tavaf, abdestli olarak edâ edildikten sonra sa'yin abdestsiz, cünüp veya âdetliyken yapılması durumunda sa'y geçerli olur. Buna göre umre veya ziyaret tavafını tamamladıktan sonra âdet kanaması başlayan kadın, âdetli olarak sa'yini yapabilir, kendisine herhangi bir ceza da gerekmez. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/135; Karâfî, *ez-Zahîre*, 3/252; Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/74; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/355)

750. Âdetli ya da lohusa iken umrenin tavaf ve sa'yini yapıp saçını keserek ihramdan çıkan kadının ne yapması gerekir?

Hadesten tahâret, tavafın vâcibi olduğu için (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/129) âdet ya da lohusa iken umrenin tavaf ve sa'yini yapıp saçını keserek ihramdan çıkan kadının bir dem; küçükbaş kurban etmesi gerekir.

Şâfiî mezhebine göre ise hadesten tahâret, tavafın geçerlilik şartıdır. Bu nedenle âdetli olarak yapılan tavaf ve sa'y geçerli olmaz. Dolayısıyla bu durumdaki kadının temizlendikten sonra tavaf ve sa'yi yeniden yapması gerekir. Ayrıca ihramdan çıkma vakti gelmeden saçını kestiği için ceza olarak bir dem; küçükbaş hayvan kurban etmesi veya üç gün oruç tutması ya da altı fakire sadaka vermesi gerekir.

751. Bir kadın, umrenin sa'yini yapmadan saçını kısaltırsa kendisine ne gerekir?

Hanefî mezhebine göre umre yapmak üzere niyet edip ihrama giren bir kadın, umre tavafını tamamladıktan sonra sa'y yapmadan ihramdan çıkmak amacıyla saçını kısaltırsa ihramdan çıkmış olur. Bu kişinin yine de umrenin sa'yini yapması gerekir. Ancak vacip olan sa'yi saç tıraşından sonraya bıraktığı için kendisine dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/163; Haddâd, *el-Cevhera*, 1/172; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 2/473, 553)

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre ise sa'y, umrenin rükünlerindendir. Dolayısıyla sa'y yapmadan saç kısaltmakla ihramdan çıkılmış olmaz; ihram yasağı işlenmiş olur. Bu kişi, umre sa'yini yapar ve saçını kısaltarak ihramdan çıkar. Ayrıca ihramdan çıkma vakti gelmeden önce saçını kısalttığı için kendisine ceza gerekir. Ceza konusunda ise dem, üç gün oruç veya altı fakire sadaka verme seçeneklerinden birini tercih eder. (bk. Mâverdî, *el-Hâvi,* 4/156; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc,* 2/297, 312 İbn Rüşd, *Bidâye*, 2/110, 129-130)

752. Âdeti bitmeden Mekke'den ayrılmak zorunda kalan kadın, bu hâliyle ziyaret veya umre tavafını yapabilir mi?

Âdetliyken ihrama giren veya ihrama girdikten sonra âdet görmeye başlayan kadınlar, tavaf dışında haccın bütün vazifelerini yerine getirebilirler. Ancak tavaf edemezler. Çünkü Resûlullah (s.a.s.),Hz. Âişe (r.anhâ), *"Bu, Allah Teâlâ'nın, Hz. Âdem'in kızları üzerine yazdığı bir şeydir (senin*

elinde olan bir şey değildir). Hacıların, hacla ilgili yaptıklarını sen de yap. Ancak (âdet gördüğün sürece) Kâbe'yi tavaf etme." (Buhârî, Hayız, 1, 7 [294, 305]; Müslim, Hac, 119-120 [1211]) buyurmuştur.

Henüz ziyaret veya umre tavafını yapmadan âdet gören bir kadının öncelikle yapması gereken, temizleninceye kadar Mekke'de kalıp temizlendikten sonra tavafını yapmasıdır. Bu durumda ziyaret tavafını bayram günlerinden sonraya tehir etmesi bir ceza gerektirmez.

Âdeti bitene kadar Mekke'de kalma imkânı olmayan kadınlar ise Hanefî mezhebine göre tavafta tahâret farz olmayıp vacip olduğu için âdetli olarak ziyaret veya umre tavafını yapar, ancak ceza olarak ziyaret tavafı için bir büyükbaş hayvan (bedene); umre tavafı için bir küçükbaş hayvan (dem) kurban ederler. İmkân bulunca bu tavaf iade edilirse ceza da düşer. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/129; İbn Nüceym, *el-Bahr*, 3/24)

Şâfiî mezhebine göre bir kadının âdetli iken yapacağı tavaf hiçbir şekilde geçerli değildir. Bu durumdaki bir kadının, tavafını temizlendikten sonra yerine getirmesi gerekir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/14, 17)

Mâlikî ve Hanbelî mezhebine ait bazı kaynaklarda belirtildiğine göre âdetli kadının temizleninceye kadar Mekke'de kalma imkânı yoksa âdet sırasındaki kanamanın kesilip kanın gelmediği temizlik zamanını gözler; bu ara zamanda guslederek tavafını yapar. Bundan dolayı da herhangi bir ceza gerekmez. (Nefrâvî, *el-Fevâkihü'd-devânî*, 1/119-120; İlîş, *Minehü'l-celîl*, 1/170-171; Desûkî, *Hâşiye*, 1/170-171; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/226, 257, 260) Ahmed b. Hanbel'e nispet edilen bir görüşe göre âdet döneminin sonuna kadar Mekke'de kalma imkânı olmayan bir kadının âdetli olarak yaptığı tavaf geçerli olur ve zaruret meydana geldiği için ceza gerekmez. (İbn Teymiyye, *el-Fetâva'l-kübrâ*, 1/465) İhtiyaca göre bu görüşlerden biri ile amel edilebilir.

753. Kafilesi Mekke'den ayrılacak olan bir kadının âdet hâli sebebiyle vedâ tavafı yapamaması durumunda ceza gerekir mi?

Âdet veya lohusa hâlindeki kadınların vedâ tavafı yapmaları vacip değildir. Vedâ tavafı yapmadan Mekke'den ayrılabilirler. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/156) Bu durumda olduğu için vedâ tavafını yapamayan bir kadına hiçbir şey gerekmez.

754. Tekerlekli sandalyeyle tavaf etmek durumunda olan birine yardım etmek için metâfa (tavafın yapıldığı yer) giren âdetli bir kadına ceza gerekir mi?

İslam âlimlerinin büyük çoğunluğuna göre kadınların âdet veya lohusalık hâllerinde camiye girmeleri caiz değildir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/13; Mevvâk, *et-Tâc*, 1/552; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/279) Metâf (tavafın yapıldığı yer), Mescid-i Harâm'ın içinde olduğundan âdetli bir kadının buraya girmemesi gerekir. Bununla birlikte âdetli bir kadın herhangi bir tavafa niyet etmeden tekerlekli sandalyeyle tavaf etmek durumunda olan birine yardım etmek için metâfa girerse bir ceza gerekmez. Ancak farz, vacip veya nâfile bir tavafa niyet ederse yaptığı tavaf çeşidine göre ceza gerekir. Âdetten temizlendikten sonra bu tavafı iade etmesi durumunda ise ceza düşer.

755. Bir kadın ihramlı iken elbise değiştirebilir mi?

Hac veya umre için ihrama giren kadınların, elbiselerini çıkarmalarında veya değiştirmelerinde herhangi bir sakınca yoktur.

756. Kadınlar ihramdan çıkmak için saçlarının ne kadarını kesmelidirler?

İhramlı bir kadının ihramdan çıkmak için saçının en az dörtte birinin uçlarından parmak boğumu kadar kesmesi yeterlidir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/141)

Şâfiî mezhebine göre bir kadın, üç telden az olmayacak şekilde saçlarından bir kısmını kesmekle ihramdan çıkmış olur.

757. Özür sahibi kimse veya istihâze olan kadın, tavafını nasıl yapar?

Sürekli burun kanaması, idrarını tutamama, sürekli kusma, yellenme, yaranın sürekli kanaması ve akması, kadınların istihâze durumları gibi abdesti bozan ve süreklilik taşıyan bedenî rahatsızlıklara özür, böyle bir özrü olan kimselere de özür sahibi denir. Bir kimsenin ibadet konusunda özür sahibi sayılabilmesi için özrünün, bir namaz vakti içinde abdest alıp namaz kılacak kadar bile kesilmemesi ve her namaz vaktinde en az bir defa tekrarlaması gerekir. Özür hâli, sebebin tam bir namaz vakti süresince kesilmesiyle ortadan kalkar.

Namaz hususunda özür sahibi sayılan kimse ile istihâze olan kadın, tavafta da özür sahibi kabul edilir.

Hanefî mezhebine göre özür sahibi kimse ve istihâze olan kadın, her namaz vakti için abdest alır ve vaktin çıkışına kadar tavafını bu hâliyle yapmaya devam eder. Bu kimseler, tavaf esnasında vaktin çıkması hâlinde abdestini yeniler ve tavafına kaldığı yerden devam ederler. Ayrıca bu özre binaen elbisenin kirlenmesi, tavafa zarar vermez. Özür sahibi kimse veya istihâze olan kadın, özrü dışında abdesti bozan farklı bir durum meydana gelmedikçe vakit içinde aldığı abdestle dilediği kadar farz, vacip, sünnet, kazâ, cuma ve bayram namazı kılabilir, Kâbe'yi tavaf edebilir ve Mushaf'a dokunabilir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/28-29, 44; İbn Âbidîn, *Redd'ül-muhtâr*, 1/298, 305-306; Mekkî, *İrşâdü's-sârî*, 236-237)

Şâfiî mezhebine göre özür sahibi kimse veya istihâze olan kadının yapacağı her farz tavaf için ayrı ayrı abdest alması gerekir. Bu abdest ile dilediği kadar nâfile tavaf yapabilir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/281-282; Râfiî, *el-'Azîz*, 1/298-299, 326)

Mâlikî mezhebine göre ise özür sahibi veya istihâze olan kadının abdesti, vaktin girmesi veya çıkması ile değil, özrün dışında abdesti bozan bir hâlin meydana gelmesi ile bozulur. (İbn Rüşd, *Bidâye*, 1/41; Desûkî, *Hâşiye*, 1/116-117) Özürlü kişi, abdestini yenilemede ciddi zorluklarla karşı karşıya kalırsa Mâlikî mezhebinin bu görüşüyle amel edebilir.

758. Evli bir kadın, kocasının iznini almadan veya yanında mahremi olmadan hac veya umreye gidebilir mi?

Dinimizde farz olan ibadetler, gerekli şartları taşıyan kadın-erkek herkesin yapması gereken bireysel ibadetlerdir. Bu ibadetleri yapması için eşlerin birbirlerine engel olması caiz değildir. Bununla birlikte Hanefî ve Hanbelî mezheplerine göre haccın farz olması için gidip gelinceye kadar yeterli maddî imkânın yanı sıra kadının yanında bir mahreminin de bulunması gerekir. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 2/419; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/230) Şâfiîlere göre üç veya daha fazla güvenilir kadın, yanlarında eş veya mahremleri olmasa da hacca gidebilir. Mâlikî mezhebine göre ise bir kadın, güvenilir bir grup içerisinde olması hâlinde tek başına hacca gidebilir. Ancak kadınlardan oluşan bir grup içinde olması tavsiye edilir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/216; Desûkî, *Hâşiye*, 2/9-10)

Bu itibarla Hanefî mezhebine göre evli bir kadının kendisiyle birlikte gideceği bir mahremi yoksa hacca gitmesi uygun değildir. Ancak kocasının iznini ve rızasını alan bir kadın, güvenilir bir hac organizasyonuyla Şâfiî ve Mâlikî mezheplerini taklit edip mahremsiz olarak hacca gidebilir. Haccın gerekli şartlarını taşıyıp yanında bir mahremi olan kadının farz olan hacca gitmesine eşi engel olamaz. Buna hakkı yoktur. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/231) Umre farz olmadığı için yanında mahremi olsa bile kocasının izni olmadan bir kadın umreye gidemez.

HAC VE UMREDE SEFERÎLİK

759. Umreye gidenler seferîlik hükümleri açısından Mekke ve Medine'de namazlarını nasıl kılarlar?

Asıl vatanından geçici olarak doksan kilometre veya daha uzak bir mesafeye gitmek üzere yola çıkan kimse, gideceği yerde Hanefî mezhebine göre on beş gün veya daha fazla; diğer mezheplere göre giriş ve çıkış günleri hariç dört gün veya daha fazla kalmaya niyet ederse mukîm; bu sürelerden daha az kalmaya niyet ederse seferî olur.

Bu itibarla umreye gidenler, Mekke'de veya Medine'de on beş günden daha az kalacaklarsa Hanefîlere göre seferî sayıldıklarından, dört rek'atlı farz namazlarını iki rek'at olarak kılarlar. Ancak cemaatle kılmaları durumunda mukîm olan imama uyduklarında namazlarını tam olarak edâ ederler. Mekke'de veya Medine'de on beş gün veya daha fazla kalacaklarsa namazlarını tam olarak kılarlar.

760. Mekke'ye dışarıdan gelenlerin Arafat vakfesinden önce veya sonra Mekke'de bulundukları süre içinde seferîlik durumları nedir?

Mekke'de, Arafat vakfesi öncesinde Hanefî mezhebine göre on beş gün veya daha fazla, Şâfiî mezhebine göre giriş ve çıkış günleri hariç dört gün veya daha fazla kalacak olan kimse, mukîm sayılır; hem Mekke'de hem de Arafat'ta namazlarını tam kılar. Hac öncesi Mekke'de bu sürelerden daha az kalacak olan ise seferî sayılır ve dört rek'atlı namazları iki rek'at olarak kılar. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/98; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/519)

Buna göre Arafat öncesi Mekke'de mukîm olan kişi; Arafat ve Müzdelife'de de mukîmdir. Bu kişi Mekke'ye döndükten sonra burada kaç gün kalırsa kalsın mukîm olmaya devam eder. Arafat öncesi Mekke'de seferî olan kişi, Arafat ve Müzdelife'de de seferîdir. Bu kişi Arafat'tan döndükten sonra Mekke'de on beş gün veya daha fazla kalacaksa mukîm, on beş günden az kalacaksa seferî olur. (Hasen Şâh, *Gunyetü'n-nâsik*, 73; bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 1/237; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/126)

Cemaatle kılınan namazlarda imam mukîm ise cemaat misafir de olsa imama uyarak namazını tam olarak kılar. Arafat, Müzdelife ve Mina'da da hüküm aynıdır.

HAC VE UMRE İLE İLGİLİ DİĞER MESELELER

761. Vedâ haccı ve vedâ hutbesi nedir?

Vedâ haccı, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Medine'ye hicretinin 10. yılında (632) yapmış olduğu ilk ve son haccıdır. Hz. Peygamber (s.a.s.), yüz bini aşan sahâbîye bu hac sırasında yaptığı konuşma ile vedâ etmiş, İslam'ın temel ibadetlerinden biri olan hac ibadetinin yapılış şeklini öğretmiştir. Hac sırasında Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ashâbına yaptığı tarihî konuşmasına "Vedâ hutbesi" denir. Temel hak ve hürriyetler açısından, çok önemli olan bu hutbe, hadis kitaplarında bölümler hâlinde nakledilmiştir. (Buhârî, Hac, 132 [1739-1742]; Müslim, Hac, 147 [1218]) İslam tarihi kaynakları, hadis kaynaklarından bu rivayetleri tek metin şeklinde aktarırlar. (İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/601-604)

Hz. Peygamber (s.a.s.), İslam'ın özeti olarak sunduğu vedâ hutbesiyle câhiliye devrine ait bütün kötü âdet ve gelenekleri yıkmıştır. Temel hak ve hürriyetlerle ilgili hükümleri bildirmiştir. Bütün insanların Hz. Âdem'in (a.s.) çocukları olduğunu ifade ederek insan haklarına işarette bulunmuştur. Irk, renk ve sınıf üstünlüğünü reddederek tüm insanlığa rehber olacak örnek bir eşitlik anlayışını tarihe kaydetmiştir. Zinanın ve aile hayatına zarar verecek her şeyin yasaklandığını haber vermiştir. Aile hayatında erkek ve kadının birbirlerine karşı hak ve vazifelerinin bulunduğunu, kadınlara iyilik ve şefkatle muamele edilmesi gerektiğini açıklamıştır. Ekonomik ve sosyal hayatı felce uğratan faizin haram

kılındığını, her türlü kan davasının kaldırıldığını ilan etmiştir. Vasiyet, borç ve kefalet, takvim düzeni hakkındaki hükümlerle birlikte nesebin öz babadan başkasına nispet edilmesinin kötülüğünü ifade etmiştir. Herkesin can, mal ve haysiyetinin her türlü tecavüzden korunduğunu, her türlü haksızlığın yasaklandığını ve cezaların şahsî olduğunu belirtmiştir. Kısaca önemli dinî kuralları, temel hak ve görevleri, duygusal, etkili ve veciz bir şekilde orada bulunan insanlara öğütleyerek, kendilerine emanet olarak bıraktığı Kur'ân ve Sünnet'e sarıldıkları müddetçe sapıklığa düşmeyeceklerini müjdelemiştir. En sonunda orada hazır bulunanların, dinlediklerini başkalarına aktarmalarını istemiştir. (İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/602-604)

762. Hacc-ı ekber ve hacc-ı asğar ne demektir?

"Hacc-ı ekber" ifadesi Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Hacc-ı ekber gününde, Allah ve Resûlü'nden bütün insanlara bir bildiridir."* (et-Tevbe, 9/3) şeklinde geçmektedir. Bu âyetteki hacc-ı ekberin hangi anlamda olduğu konusunda farklı görüşler vardır. (*Kur'ân Yolu*, 2/724) Genel kabul gören görüşe göre hac mevsimi dışında Kâbe'ye yapılan ziyarete (umreye) hacc-ı asğar; hac mevsiminde yapılan ziyarete de hacc-ı ekber denir. Bayramın birinci gününe de "hacc-ı ekber" denilir. (Zeylaî, *Tebyîn*, 2/33) Hz. Ali (r.a.), *"Resûlullah'a (s.a.s.) 'el-haccü'l-ekber hangi gündür?' diye sordum; 'Bayramın ilk günüdür.' buyurdular."* demiştir. (Tirmizî, Tefsîrü'l-Kur'ân, 10 [3088])

Halk arasında ve bazı kaynaklarda arefe günü veya kurban bayramının birinci gününün cumaya rastladığı dönemde yapılan hacca, "hacc-ı ekber" denildiğine dair bir anlayış vardır. Ancak bunun güçlü bir dayanağı yoktur.

763. Hacca giderken helallik almanın dinî hükmü nedir?

Dinimiz, kul haklarına çok önem vermiş ve inananların bu haklara karşı duyarlı ve saygılı olmalarını emretmiştir. Ayrıca kul hakkı ihlalinde, hakkı ihlal edilen kişi affetmedikçe hiç kimse tarafından affedilemeyeceği de belirtilmiştir. Vedâ hutbesinde Resûlullah (s.a.s.), *"Ey insanlar! … Sizin canlarınız, mallarınız, ırz ve namuslarınız, bu beldeniz içinde, bu ayınızda, bu gününüzün haramlığı gibi rabbinize kavuşuncaya kadar birbirinize haramdır (dokunulmazdır)…"* (Buhârî, Hac, 132 [1739,

1741]) buyurmuştur. Resûlullah (s.a.s.) ayrıca şöyle buyurmuştur: *"Kimin yanında kardeşine ait bir hak varsa, o haksızlıktan dolayı hak sahibiyle helalleşsin. Gerçek şu ki (kıyamette) asla dinar ve dirhem (altın ve gümüş) yoktur. Kardeşinin hakkı için kendi sevaplarından alınmadan evvel, (dünyada) onunla helalleşsin. (Âhirette) zalimin (o hakkı karşılayacak) sevapları bulunmazsa kardeşinin günahlarından alınır da o zalimin üzerine atılır."* (Buhârî, Rikāk, 48 [6534]; Mezâlim, 10 [2449])

Bu ve benzeri gerekçeler nedeniyle hacca giden kişinin yolculuğa çıkmadan önce çevresindekilerle ve hukuku olan kimselerle helalleşmesi, haccın âdâbından sayılmıştır. Ancak helalleşme, haccın sıhhatinin şartlarından olmadığı için helalleşmeden hacca giden kişinin haccı geçerlidir.

764. Birden çok umre veya nâfile tavaf yapmak hac ibadeti yerine geçer mi?

Hac, belli zaman ve mekânlarda haccetme niyeti ile edâ edilmesi gereken farz bir ibadettir. Hac ibadetinin geçerli olabilmesi için kendisine mahsus şart ve rükünlerin yerine getirilmesi gerekir. Umre ve tavaf yaparak bu şart ve rükünler yerine getirilmiş olmaz. Bu itibarla sayısı ne kadar çok olursa olsun yapılacak umre ve nâfile tavaflar, hac ibadeti yerine geçmez.

765. Hac yapan kimsenin bütün günahlarının affedileceğine dair rivayetler sahih midir?

Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Kim Allah için hacceder de (Allah'ın rızasına uymayan) kötü söz ve davranışlardan ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, annesinden doğduğu günkü gibi (günahlarından arınmış olarak hacdan) döner."* (Buhârî, Hac, 4 [1521]; Müslim, Hac, 438 [1350]) buyurmaktadır. Bu hadis, muteber hadis kaynaklarında yer almaktadır. Bu ve benzeri hadisleri gerçek anlamında anlamak mümkün olduğu gibi hac ibadetinin önem ve faziletini vurgulamak ve bu vecibeyi ifaya teşvik olarak değerlendirmek de mümkündür. Bir başka hadiste; *"Hacılar ve umre yapanlar Allah'ın (evinin) ziyaretçileridir. Kendisine dua ederlerse dualarına icabet eder, O'ndan bağışlanma dilerlerse onları bağışlar."* (İbn Mâce, Menâsik, 5 [2892]) buyrulmaktadır. Benzer ifadeler başka ibadetlerle ilgili olarak da kullanılmıştır. Mesela *"Beş vakit namaz, cumadan cumaya*

(kılınan cuma namazı), Ramazan'dan Ramazan'a (tutulan Ramazan orucu), büyük günahlardan uzak kalındığı sürece, arada işlenen küçük günahların bağışlanmasına vesiledir." (Müslim, Tahâret, 16 [233]); *"Her kim Ramazan'ı (farz olduğuna) inanarak ve ecrini de umarak oruçla geçirirse daha önce işlediği günahları bağışlanır."* (Buhârî, Îmân, 28 [38]; Savm, 6 [1901]; Fazlü leyleti'l-Kadr, 1 [2014]; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 175 [760]) buyrulmuştur.

Bu hadislerden anlaşılması gereken; -namaz, oruç, zekât gibi farzları terk etmek; içki, kumar, zina, hırsızlık, adam öldürme gibi haramları işlemek anlamına gelen büyük günahlardan uzak kalındığı sürece- küçük günahların belirtilen iyi ameller vesilesiyle affedileceğidir.

Kişilerin namaz, oruç, zekât borçlarını kazâ etmeden, kul haklarını ödemeden veya helalleşmeden bir hac yapmakla tamamen günahsız olacağını düşünmek, çok da doğru görünmemektedir. Ayrıca büyük günahlar ancak tövbe ve istiğfarla bağışlanabilir.

766. Kurban bayramının Suudi Arabistan'da Türkiye'den önce veya sonra başlaması hâlinde yapılan hac ibadeti geçerli olur mu?

Kur'ân-ı Kerîm'de güneş ve ayın bir hesaba göre hareket ettiği, (er-Rahmân, 55/5) bunların diğer fonksiyonlarının yanında aynı zamanda birer hesap ölçüsü de kılındığı, (el-En'âm, 6/96) yılların sayısını ve hesabı bilmemiz için aya menziller tayin edildiği. (Yûnus, 10/5) gökler ve yer yaratıldığı zaman on iki ay meydana gelecek şekilde bir nizam konduğu, (et-Tevbe, 9/36) ayın yeryüzünden hilal şeklinde başlayıp kademe kademe farklı şekillerde görülmesinin insanlar ve hac için vakit ölçüleri olduğu (el-Bakara, 2/189) belirtilmektedir.

Fakihlerin çoğunluğuna göre kamerî aylar, ayın güneş battıktan sonra yeryüzünün herhangi bir yerinden hilal hâlinde çıplak gözle görülmesi veya görülebilecek durumda olmasıyla başlar. Günümüzde ayın hilal hâlinde nerede ve ne zaman görülebileceği, hatasız olarak hesapla tespit edilebilmektedir. Yurdumuzda ve İslam ülkelerinin çoğunda hesaplamalar, hilalin dünyanın neresinde olursa olsun görüleceği dikkate alınarak yapılmakta ve takvimler bu hesaplamalara göre düzenlenmekte; bayramlar da buna göre belirlenmektedir. Bazı İslam ülkeleri ise kamerî aybaşlarının tespitinde, ayın hilal şeklinde gökyüzünde görülebilecek hâlde bulunması zamanını değil kavuşum anını (ayın her dolanmasında

bir kez güneş, ay ve dünyanın aynı doğrultuya gelmesini/içtimayı) esas almaktadırlar. Ayrıca kimi ülkeler, ihtilâf-ı metâli'a itibar etmekte yani hilalin dünyanın herhangi bir yerinde görülmesini veya görülebilirliğini değil kendi ülkelerinde görülebilirliğini dikkate almaktadırlar.

İslam âleminde zaman zaman bizden bir gün önce veya bir gün sonra bayram yapan ülkelerin bulunması bu sebepledir. Bu tür içtihat farklılığından doğan farklı uygulamalar, kimsenin ibadetine zarar vermez. Bu nedenle de Suudi Arabistan'da bulunanlar, o günlerde bu ülkenin uygulamalarına göre hareket ederler. Dolayısıyla söz konusu ülkenin hesabına göre yapılan hac ibadeti geçerlidir.

767. Kur'a sistemi dışında hacca gidebilmek için farklı yöntemlere başvurmak caiz midir?

Hac; belli zamanlarda, belli mekânlarda ve belli şekillerde yerine getirilen bir ibadettir. Bu ibadetin kabul edilmesinin şartları, hacca gidecek kişinin Müslüman, ergenlik çağına ulaşmış ve akıl sağlığının yerinde olması, hac mevsiminde Mekke'de bulunmasıdır. Bu şartları yerine getiren kimsenin hac ibadeti fıkhî ölçüler dâhilinde şeklen geçerli olur. Ancak kur'a yöntemiyle hacca gidemeyenlerin, gereğini yapmayacakları hâlde değişik meslek vizeleri almaları yalan beyan anlamına geleceğinden dinen caiz değildir. Allah'ın emrine uyarak hac ibadetini yerine getirmek ile yine O'nun koyduğu yalan söyleme yasağını çiğnemek, İslam ahlâkıyla bağdaşmayan açık bir çelişkidir. Ancak şoför veya kasap olarak gidenler, mesleklerini icra ederken hac yapabilirler.

768. Mekke ve Medine'de cuma namazı vaktinde ezanın hemen ardından hutbeye başlandığında cumanın ilk sünneti veya nâfile namaz kılınır mı?

Cuma namazı vakti girdikten sonra imam hutbeye çıkmadan önce nâfile namaz kılmak sünnettir. Ancak hutbe okunurken nâfile namaza başlamak caiz değildir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/84; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/84; Nevevî, *Mecmû'*, 4/550; Saîdî, *Hâşiyetü'l-adevî*, 1/381; Nefrâvî, *el-Fevâkihü'd-devânî*, 1/266; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/237, 240-241)

Bu nedenle hacıların Mekke ve Medine'de cuma günü hatip minbere çıktığı andan itibaren cumanın ilk sünneti veya nâfile namaz kılmakla

meşgul olmayıp hutbeyi dinlemeleri gerekir. Bu durumda edâ edemedikleri ilk sünneti cumanın farzından sonra kılabilirler.

769. Mekke ve Medine'nin kutsallığına inanarak oralardan toprak veya taş getirmenin bir sakıncası var mıdır?

Mescid-i Harâm, Meş'ar-i Harâm, Arafat başta olmak üzere Mekke, hac ile ilgili rükün ve şartların ifa edildiği yerler olması bakımından Müslümanların gönlünde belli bir kutsallığa sahiptir. Bu kutsallık, o bölgelerin taşına, toprağına, bitkisine ve hayvanına değil bizzat mekânların kendisine aittir. Dolayısıyla Hicaz'dan teberrük amacıyla toprak veya taş getirmenin herhangi bir dayanağı yoktur. (Serahsî, *el-Mebsût*, 30/161) İslam âlimlerinin büyük çoğunluğu, bunu doğru bulmamış ve bunun mekruh olduğunu söylemişlerdir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/454-455)

MEDİNE ZİYARETİ

770. Mescid-i Nebevî'de kırk vakit namaz kılmanın hükmü nedir?

Hac ve umre ziyareti için Medine-i Münevvere'de kalınan süre içinde beş vakit namazın Mescid-i Nebevî'de kılınmasına özen gösterilir. Hz. Peygamber (s.a.s.), Mescid-i Nebevî'de kılınacak bir namazın, Mescid-i Harâm hariç diğer mescitlerde kılınan bin namazdan daha faziletli olduğunu bildirmiştir. (Buhârî, Fazlü's-salât, 1 [1190]; Müslim, Hac, 505-506 [1394]) Halk arasında Medine'de sekiz gün kalıp kırk vakit namaz kılmanın gerekli olduğu kanaati yaygın hâle gelmiştir. Bu kanaatin dayanağı, sıhhati tartışmalı olmakla birlikte Hz. Peygamber'den (s.a.s.) rivayet edilen şu hadistir: *"Kim benim şu mescidimde, bir tek vakti geçirmeksizin kırk vakit namaz kılarsa kendisi için cehennemden berat ve azaptan kurtuluş yazılır. O kişi, nifaktan da uzak olur."* (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/155 [12605])

Hadis âlimleri, gerek senet gerekse metin açısından bu rivayetin sıhhatinin tartışmalı olduğunu ifade etmişlerdir. (bk. Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-za'îfe*, 1/540-541 [364]; Rifâ'î, *el-Ehâdîsü'l-vâride fi fezâili'l-Medîne,* 435-436) Fıkıh eserlerinde de hacı adaylarının Mescid-i Nebevî'de kırk vakit namazı ihmal etmemeleriyle ilgili vurgulu hükümler yer almamıştır. Bu bağlamda kırk vakit namaz konusuyla ilgili şu hadisin metin itibarıyla daha sahih

olduğu bilinmektedir: *"Kim ilk tekbire yetişmek kaydıyla kırk gün cemaatle namaz kılarsa o kimse için iki şeyden beraat gerçekleşir: Cehennem ateşinden ve nifaktan."* (Tirmizî, Salât, 64 [241])

Buna göre Medine'de kalış zamanı yeterli olan kişilerin, sayı hesabı yapmaksızın Hz. Peygamber'in (s.a.s.) mescidinde, onun Ravzası'nın yanında cemaatle namaz kılmaya devam etmeleri yerinde bir davranış olacaktır. Fakat organizasyon açısından daha kısa süre kalmak zorunluluğu doğarsa bu da anlayışla karşılanmalı ve kırk vakit kılamamanın bir eksiklik olacağı zannedilmemelidir. Zira Mescid-i Nebevî'de kırk vakit namaz kılmak, haccın ne farzı ne vâcibi ne de sünnetidir. Dolayısıyla haccın tamamlanmasının bu namazlara bağlanmaması gerekir.

771. Peygamberimizin (s.a.s.) kabr-i saâdetini ziyaret etmek ve Ravza-i Mutahhara'da namaz kılmak haccın menâsikinden midir?

Hac ve umre için kutsal topraklara giden Müslümanların Medine-i Münevvere günlerinde Allah Resûlü'nün (s.a.s.) kabr-i saâdetini ziyaret etmesi ve Mescid-i Nebevî'de namaz kılması, Peygamber sevgisini ve ona bağlılığı kuvvetlendirmenin önemli bir vasıtasıdır. Bu itibarla Medine-i Münevvere'de kalınan süre içinde beş vakit namazın Mescid-i Nebevî'de kılınmasına özen gösterilir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Evimle minberimin arası, cennet bahçelerinden bir bahçedir ve minberim havzımın üzerindedir."* (Buhârî, Fadlu's-salâti fî Mescidi Mekke ve'l-Medîne, 5 [1196]; Müslim, Hac, 502 [1391]; Ayrıca bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/534 [10921]; 6/289 [2651]; Nesâî, Mesâcid, 7 [696]) buyurmuş ve Mescid-i Nebevî'de kılınacak bir namazın Mescid-i Harâm hariç diğer mescitlerde kılınan bin namazdan daha faziletli olduğunu bildirmiştir. (Buhârî, Fazlü's-salât, 1 [1190]; Müslim, Hac, 505-506 [1394]) Bu fazilet, Mescid-i Nebevî'nin sadece Ravza-i Mutahhara kısmına has olmayıp mescidin tamamına şamildir. Nitekim Hulefâ-yi Râşidîn döneminden beri Mescid-i Nebevî, defalarca genişletilmiş ve müminler asırlardır bu genişletilen yerlerde aynı ihtimamla namaz kılmaya devam edegelmişlerdir.

Kabir ziyareti ve özellikle Peygamberimizin (s.a.s.) kabrini ziyaret konusunda birçok hadis bulunmaktadır. (Mâlik, Tahâret, 2 [28], Müslim, Cenâiz, 102 [974]; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 5/403 [10273-10274]; *Şu'abü'l-îmân*, 6/46 [3855]; Dârekutnî, *es-Sünen*, 3/333 [2693]; 6/474 [2727]) Bu rivayetleri değerlendiren İslam âlimleri,

Resûlullah'ın (s.a.s.) kabr-i saâdetini ziyaret etmenin en faziletli menduplardan olduğunu ifade etmişlerdir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/175)

Buna göre Medine'de bulunan kimseler, mümkünse Peygamberimizin (s.a.s.) Ravzası'nda, imkân olmaması hâlinde Mescid-i Nebevî'nin herhangi bir yerinde namaz kılarlar ve Peygamberimizin (s.a.s.) kabr-i saâdetini ziyaret ederler. Fakat bilinmelidir ki Ravza-i Mutahhara'da namaz kılmak ve Allah Resûlü'nün (s.a.s.) kabrini ziyaret etmek, haccın veya umrenin farzı, vâcibi veya sünnetlerinden biri değildir. Dolayısıyla haccın veya umrenin tamam olması Mescid-i Nebevî'de namaz kılmaya veya Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kabr-i saâdetini ziyaret etmeye bağlanamaz. Bu itibarla bunları yapmadan Medine'den ayrılmak durumunda kalanların, hac veya umre ibadetlerinde herhangi bir eksiklik olmaz.

FETVALAR

FETVALAR
KURBAN

KURBAN

KURBANIN MAHİYETİ VE HÜKMÜ

772. Kurban ibadetinin mahiyeti ve hükmü nedir?

Sözlükte yaklaşmak, Allah'a (c.c.) yakınlaşmaya vesile olan şey anlamlarına gelen kurban, dinî bir terim olarak, Allah'a yaklaşmak ve O'nun rızasına ermek için ibadet maksadıyla, belirli şartları taşıyan hayvanı usûlüne uygun olarak kesmeyi ve bu amaçla kesilen hayvanı ifade eder. Kurban Bayramı'nda kesilen kurbana "udhiye", hacda kesilen kurbana ise "hedy" denir.

Akıl sağlığı yerinde, hür, mukîm ve dinî ölçülere göre zengin sayılan mümin, İlâhî rızayı kazanmak gayesiyle kurbanını kesmekle hem Cenâb-ı Hakka yaklaşmakta, hem de maddî durumlarının yetersiz olması sebebiyle kurban kesemeyenlere yardımda bulunmaktadır. Bu ibadetin ruhunda Hakk'a yakınlık ve halka fedakârlıkta bulunma anlayışı vardır. Kurban, bir Müslümanın bütün varlığını, gerektiğinde Allah yolunda feda etmeye hazır olduğunun bir nişanesidir.

Mezheplerin çoğuna göre udhiye kurbanı kesmek sünnettir. (İbn Rüşd, *Bidâye*, 2/191) Hanefî mezhebinde ise tercih edilen görüş, kurbanın vâcip olduğudur. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/355) Kurban, -fıkhî hükmü ne olursa olsun- Müslüman toplumların belirli simgesi ve şiarı sayılan ibadetlerden biri olarak asırlardan beri özellikle milletimizin dinî hayatında önemli bir yer tutmaktadır.

773. Kurbanın dinî dayanağı nedir?

Kurban, Kur'ân-ı Kerîm, Sünnet ve icmâ ile sabit bir ibadet olup hicretin ikinci yılında meşru kılınmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmaktadır: *"Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine belli günlerde (onları kurban ederken) Allah'ın adını ansınlar. Artık onlardan siz de yiyin, yoksula fakire de yedirin."* (el-Hac, 22/28), *"Her ümmet için Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği hayvanlar üzerine ismini ansınlar diye kurban kesmeyi meşru kıldık."* (el-Hac, 22/34)

Sahih hadis kaynaklarında yer alan rivâyetlerde, Hz. Peygamber (s.a.s.), Kurban Bayramında Allah katında en sevimli ibadetin kurban kesmek olduğunu, kurbanın kesilir kesilmez Allah katında makbul olacağını ve kurban edilen hayvanın boynuzu, tırnağı da dâhil olmak üzere her şeyinin kişinin hayır hanesine yazılacağını ifade etmiştir. (Tirmizî, Edâhî, 1 [1493]; İbn Mâce, Edâhî, 3 [3126]) Nitekim kendisi de kurbanın meşru kılınmasından itibaren vefat edinceye kadar her yıl kurban kesmiştir. (bk. Tirmizî, Edâhî, 11 [1506-1507]; Buhârî, Hac, 117, 119 [1712, 1714]; Müslim, Edâhî, 17 [1966])

Ayrıca hicretin ikinci yılından günümüze kadarki süreçte Müslümanların kurban kesmeleri, bu konuda görüş birliği olduğunu da göstermektedir.

774. Kimler kurban kesmekle yükümlüdür?

Kurban kesmek, akıl sağlığı yerinde, bulûğa ermiş, temel ihtiyaçları ve borçlarından başka nisap miktarı mala sahip olup seferi olmayan her Müslümanın yerine getirmekle yükümlü olduğu malî bir ibadettir. Bu malın artıcı (nâmî) olup olmadığına ve üzerinden bir yıl geçip geçmediğine bakılmaz. Buna göre yukarıda zikredilen şartları taşıyıp, temel ihtiyaçlarından ve borcundan başka yirmi dört ayardan 80, 18 gr. altın veya değerinde para ya da eşyaya sahip olan kimselerin kurban kesmesi gerekir.

775. Günümüzde kurban ibadetiyle yükümlü olmak için gümüşün nisabını ölçü almak uygun mudur?

Aşırı derecede değer kaybeden gümüşün günümüz şartlarında nisap konusunda ölçü olma niteliğini yitirdiği bir gerçektir. Nisap miktarında gümüş ölçü alındığı takdirde zekât alabilecek durumdaki kimseler, zekât yükümlüsü hâline geleceklerdir. Bu itibarla zekât ve kurban gibi ibadetlerin sorumluluğunu belirlerken altının ölçü alınması daha uygundur.

Bu bakımdan kurban kesmeyi vâcip kılan zenginliğin dinî ölçüsü, ister artıcı (nâmi) olsun isterse olmasın kişinin borçları ve temel ihtiyaçları dışında yirmi dört ayardan 80, 18 gr. (yirmi miskal) altına ya da bunun değerinde para veya mala sahip olmasıdır. Bu miktar mala sahip olmayan kişi kurban kesmek zorunda değildir.

776. Ailede zengin olan karı-kocadan her birinin ayrı ayrı kurban kesmesi gerekir mi? Evde aile reisinin kurban kesmesi ile zengin olan öteki aile fertlerinden kurban vecibesi düşer mi?

İbadetlerde yükümlülük ve bu yükümlülüğün bir neticesi olan ceza ve mükâfat bireyseldir. İslam'a göre aile fertleri arasında mal ayrılığı esası vardır. Yani ailenin her bir ferdinin kendisine ait malı olabilir. Bu itibarla aile fertlerinden karı, koca ve yetişkin çocuklardan kimin borcu ve temel ihtiyaçları dışında yirmi dört ayardan 80. 18 gr. (yirmi miskal) altını veya bu miktar altın değerinde parası veya nâmî (artıcı) olmasa bile nisaba ulaşan fazla malı ve eşyası varsa, o kimse zengin sayılır. Aile fertlerinden bu şartları taşıyanlar, fıtır sadakası vermekle mükellef oldukları gibi Kurban Bayramı'nda da Hanefîlere göre kurban kesmekle yükümlüdürler. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/312-316)

Şâfiî mezhebine göre ise aile için bir kurban kesmek sünnet-i kifâyedir. Dolayısıyla aileden birisinin kurban kesmesi ile hepsi için sünnet yerine gelmiş olur. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/384; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 6/123) Bu görüş asgarî derecede nisâba sahip olan aileler için daha uygundur.

777. Yolcunun kurban kesmesi gerekir mi?

Yolcu (seferî), kurban kesmekle mükellef değildir. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 5/292) Ancak kesmesi hâlinde sevabını kazanır. Kişi, kurbanını ikâmet ettiği yerde kesebileceği gibi bayram dolayısıyla veya başka bir sebeple gitmiş olduğu yerde de kesebilir. Seferî olması, kurban kesmesine ve kestiği kurbanın makbul olmasına engel değildir.

Seferi iken kurban kesenler; bayram günleri içinde memleketlerine dönerlerse, yeniden kurban kesmeleri gerekmez. Kurban Bayramı'nın başında mukîm iken kurban kesmeden bayram günlerinde sefere çıkana da kurban vâcip olmaz. Sefer hâlinde iken kurban kesmeyip de bayram günlerinde memleketlerine dönenlerin ise kurban kesmeleri gerekir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 5/63; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/312-316)

Başta Şâfiî mezhebi olmak üzere kurbanın sünnet olduğu görüşünde olanlara göre seferîlik durumunda da aynı hüküm geçerlidir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/383)

778. Kurban kesim vakti ne zaman başlar ve biter?

Kurban kesim vakti, bayram namazı kılınan yerlerde bayram namazı kılındıktan sonra; bayram namazı kılınmayan yerlerde ise fecirden (sabah namazı vakti girdikten) sonra başlar. Hanefîlere göre bayramın 3. günü akşamına kadar devam eder. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/357) Bu süre içinde gece ve gündüz kurban kesilebilir. Ancak kurbanların gündüz kesilmesi daha uygundur. Şâfiîlere göre ise bayramın 4. günü gün batana kadar kurban kesilebilir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 6/129-130; İbn Rüşd, *Bidâye*, 2/199)

779. Kurban keserken nelere dikkat edilmelidir?

Kurban keserken aşağıdaki hususlara dikkat edilmelidir:

a) Usûlüne göre bir kesim yapmış olmak için hayvanın yemek ve nefes borularıyla, iki atardamarından en az birinin kesilmesi gerekir. Bu şekilde yapılan bir kesim sırasında, kanın akıp boşalmasını beklemeden hayvanın omuriliğinin hemen kesilmesi mekruhtur. Bu konuda etlik kesim ile kurbanlık kesim arasında bir fark yoktur.

b) Hayvanın canı çıkmadan başının gövdesinden ayrılmamasına ve derisinin yüzülmesi gibi diğer işlemlere başlanmamasına özen gösterilmelidir.

c) Kurban edilecek hayvana acı çektirilmemeli ve eziyet edilmemelidir. Bu nedenle hayvanlar ehil kişiler tarafından kesilmeli ve boğazlama işlemi süratli bir şekilde yerine getirilmelidir.

d) Çevre temizliği için gerekli tedbirler alınmalıdır.

e) Hayvanların bir diğerinin kesimini görecek şekilde yan yana bulundurulmamalarına azami özen gösterilmelidir.

780. Kurban keserken Allah'ın isminin anılmasının, besmele çekilmesinin hükmü nedir? Kesim sırasında hangi dualar okunabilir?

İster kurban niyetiyle olsun ister başka bir amaçla olsun hayvan kesilirken besmele çekilmesi gerekir. Hayvanın kesimi esnasında besmele kasten terk edilirse, o hayvanın eti Hanefîlere göre yenmez. Ancak kasıtsız ve unutularak besmele çekilmezse, bu hayvanın eti yenir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 5/46-47; İbn Nüceym, *el-Bahr*, 8/190-191) Şâfiîlere göre besmele çekilmese de kesilen hayvanın eti yenir. (Mâverdî, *el-Hâvî*, 15/95)

Kurban kesilirken "Bismillahi Allahü ekber" denilir ve şu âyetler okunabilir:

قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ.

"De ki: Şüphesiz benim namazım, ibadetim/kurbanım, hayatım ve ölümüm hepsi âlemlerin rabbi Allah içindir. O'nun ortağı yoktur. Bana sadece bu emredildi ve ben Müslümanların ilkiyim." (el-En'âm, 6/162-163)

إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ.

"Ben, hakka yönelen birisi olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm. Ben, Allah'a ortak koşanlardan değilim." (el-En'âm, 6/79)

781. Kurbanlık hayvanı elektrik veya narkozla bayıltarak kesmek caiz midir?

Dinimiz, tüm canlılara iyi davranılmasını emretmiştir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), kesim esnasında hayvana eziyet edilmemesini istemiştir. (bk. Müslim, Sayd, 57 [1955])

Kurbanın bilinen klasik yöntemle kesilmesi asıldır. Bununla beraber kurbana fazla eziyet vermemek (ölüm acısını azaltmak) maksadıyla, kesim esnasında hayvanın elektrik şoku, narkoz veya benzeri bir yöntemle bayıltılarak kesilmesi caizdir. Ancak hayvanın bayıltıldıktan sonra ölmeden boğazından kesilmesi gerekir. Hayvan henüz kesilmeden, şok etkisiyle ölürse, kurban olmayacağı gibi eti de yenmez. (DİYK 2010/22 Tarih ve Sayılı Karar) Zira kurbanlık veya etlik hayvanın yenilmesinin caiz olabilmesi için kesim esnasında hayvanın canlı olması gerekir.

782. Kurban kestikten sonra namaz kılmak gerekir mi?

Esas olarak kurban namazı diye bir namaz yoktur. Bu namazın dinî bir gereklilik olduğu inancı veya kanaati yanlıştır. Ancak kişi nâfile namaz kılınması mekruh olmayan bir vakitte, sebepli veya sebepsiz dilediği kadar nâfile namaz kılabilir. Kurban kesen kişi de böyle bir ibadeti

yapma imkânına kavuştuğu için Allah'ın verdiği nimete şükür olarak iki rek'at nâfile namaz kılabilir.

783. Kurban eti nasıl değerlendirilmelidir?

Kurban etinin üçe taksim edilip, bir bölümünün kurban kesemeyen yoksullara dağıtılması, bir bölümünün akraba, tanıdık ve komşularla paylaşılması, bir kısmının da evde yenmesi tavsiye edilmiştir. Bununla birlikte Hanefî mezhebine göre kurban etinin tamamı da evde bırakılabilir. (Kâsânî, *Bedâ'i'*, 5/80-81) Ancak durumu iyi olan Müslümanların, toplumda muhtaçların arttığı bir dönemde kurban etlerinin çoğunu hatta tamamını dağıtmaları daha uygun olur.

Şâfiî mezhebine göre ise kurban etinden az da olsa fakirlere verilmesi gerekir. (bk. Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/413)

784. Kurban derisi nasıl değerlendirilmelidir?

Kurbanın derisi kurban sahibi tarafından kullanılabileceği gibi bir fakire veya hayır kurumuna da verilebilir. Hz. Peygamber (s.a.s.), veda haccında Hz. Ali'ye, kurban olarak kesilen develerinin başında durmasını ve bunların derileri ile sırtlarındaki çullarını sadaka olarak vermesini, kasap ücreti olarak bunlardan bir şey vermemesini emretmiştir. (Buhârî, Hac, 120-121 [1716-1717]; Müslim, Hac, 348-349 [1317]) Buna göre kurban derilerinin para karşılığında satılması, kurbanın kesimi veya bakımı için ücret olarak verilmesi caiz değildir. Derinin satılması hâlinde bedelinin yoksullara verilmesi gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/360)

Bu itibarla kurbanın derisi, bir yoksula veya hayır kurumuna bağışlanabileceği gibi evde namazlık, kalbur ve benzeri ev eşyası yapılarak da kullanılabilir. (Kâsânî, *Bedâ'i'*, 5/81; Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/360)

785. Bir hayvanın yenilmeyecek yerleri nerelerdir? Bu organların ne yapılması gerekir?

Etlerinin yenmesi helal olan hayvanların, -ister kurban olarak ister başka bir amaçla kesilmiş olsun- kanları, ödleri, bezeleri, idrar torbaları, cinsel organları ve husyelerini (yumurtalarını) yemek tahrîmen mekruhtur. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 8/553; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 6/445) Zira bir hadisi şerifte Hz. Peygamber'in (s.a.s.), eti yenen hayvanların cinsel organlarının,

husyelerinin (yumurtalarının), dübürlerinin (anüslerinin), bezelerinin, öd keselerinin, mesanelerinin yenilmesini uygun görmediği bildirilmektedir. (Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 10/12 [19700])

Mâlikî ve Şâfiî mezheplerinde eti yenen hayvanların yumurtalarını (husye) yemek caizdir. (İlîş, *Minehu'l-celîl,* 5/8-9; Zekeriyyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 4/256)

Kurbanın veya başka bir amaçla kesilen bir hayvanın yenilmeyen kısımlarını toprağa gömmek, sağlık ve çevreyi temiz tutma açısından öncelikli olmakla beraber çevreyi kirletmemek kaydıyla, kedi ve köpek gibi hayvanlara da verilebilir.

786. Kurban kesen kasaba ücret vermek caiz midir? Kurban etinin bir kısmı veya derisi kesim ücreti olarak verilebilir mi?

Hayvanın kesim ameliyesi/işlemi ibadet değildir. Bu yüzden kurban kesen kasabın ücret alması caizdir. Ancak kesim işini yapan kişiye ücret olarak kurbanın derisi veya etinin bir kısmı verilemez. Çünkü verildiği takdirde, kurban ibadetini yerine getirmek için gerekli maddî külfetin bir kısmı bizzat ibadetin kendisi üzerinden karşılanmış olur. Hz. Ali'nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: *"Resûlullah (s.a.s.), develer kesilirken başında durmamı, derilerini ve sırtlarındaki çullarını yoksullara paylaştırmamı emretti ve onlardan herhangi bir şeyi kasap ücreti olarak vermeyi bana yasakladı ve 'kasap ücretini biz kendimiz veririz' buyurdu."* (Müslim, Hac, 348-349 [1317]; bk. Buhârî, Hac, 120-121 [1716-1717])

787. Kurbanın eti, derisi ve bağırsakları gibi kısımlarının kurban sahibi tarafından satılması caiz midir?

Kurbanın eti, -kısmen veya tamamen- sahibi ve ev halkı tarafından tüketilebileceği gibi ister zengin, ister yoksul olsun başka kimselere de hediye ve sadaka olarak verilebilir. (Ebû Dâvûd, Edâhî, 10 [2812])

Ancak kurbanın et, sakatat, deri, yün ve süt gibi unsurlarının kurban sahibi tarafından satılması caiz değildir. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 8/203) Zira Hz. Ali'nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: *"Resûlullah (s.a.s.), develer kesilirken başında durmamı, derilerini ve sırtlarındaki çullarını yoksullara paylaştırmamı emretti ve onlardan herhangi bir şeyi kasap ücreti olarak vermeyi bana yasakladı ve 'kasap ücretini biz kendimiz veririz' buyurdu."* (Müslim, Hac, 348-349 [1317]; bk. Buhârî, Hac, 120-121 [1716-1717]) Ayrıca Hz. Peygamber

(s.a.s.), *"Kim kurbanın derisini satarsa, kurban kesmemiş gibidir."* (Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 9/496 [19233]) buyurmuştur. Bu sebeple kurbanın derisi ya da etinin satılması hâlinde alınan bedelin sadaka olarak verilmesi gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/360)

788. Kişi beslediği ve kurban olarak kesmeyi kararlaştırdığı bir hayvanın sütünden veya gücünden yararlanabilir mi?

Bir kimse, kendi evinde besleyip büyüttüğü bir hayvanı, kurban olarak keseceğine karar verse; bu hayvanın gücünden veya dişi ise sütünden yararlanabilir. (Aynî, *el-Binâye*, 12/57) Fakat kurban olarak alınan bir hayvanın kesim öncesinde sütünden ve yününden yararlanmak uygun değildir. Çünkü bu durumda hayvan satın alınmasından itibaren kurbanlık olarak belirlenmiş olmaktadır. Şayet böyle bir hayvandan yararlanılmışsa, yararlanma bedeli sadaka olarak verilmelidir. (e*l-Fetâva'l-Hindiyye*, 5/300-301; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/329)

789. Kurban kesmek yerine sadaka vermekle bu ibadet yerine getirilmiş olur mu?

İbadetlerin şekil, şart ve rükünleri olduğu gibi hikmetleri, amaçları ve teşri gerekçeleri de vardır. İbadetlerdeki bu özelliklerin birbirinden ayrı düşünülmesi mümkün değildir. Diğer taraftan ibadetler ancak emredildikleri şekliyle yerine getirilir. Her ibadetin bir yapılış şekli vardır. Kurban ibadeti de ancak kurban olacak hayvanın usûlüne uygun olarak kesilmesiyle yerine getirilebilir. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 5/291) Bedelini infak etmek suretiyle, kurban ibadeti yerine getirilmiş olmaz. Zira hayvanın kesilmesi bu ibadetin rüknüdür. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), kurban meşru kılındıktan sonra her yıl bizzat kurban kesmek sureti ile bu ibadeti yerine getirmiştir. (bk. Tirmizî, Edâhî, 11 [1506-1507]; Buhârî, Hac, 117, 119 [1712, 1714]; Müslim, Edâhî, 17 [1966])

Hz. Peygamber (s.a.s.), Kurban Bayramı'nda Allah katında en sevimli ibadetin kurban kesmek olduğunu, kurbanın kesilir kesilmez Allah katında makbul olacağını ve kurban edilen hayvanın her bir parçasının kişinin hayır hanesine kaydedileceğini ifade etmiştir. (Tirmizî, Edâhî, 1 [1493]; İbn Mâce, Edâhî, 3 [3126])

Allah Teâlâ'nın rızasını kazanmak niyetiyle, karşılıksız olarak fakir ve muhtaçlara yardım etmek, iyilik ve ihsanda bulunmak da Müslümanın önemli vazifelerinden biridir. Zaruret derecesinde ihtiyaç içerisinde bulunan kimseye yardım etmek dinimizde farz kabul edilmiştir. Ancak bu iki ibadetin birbirinin alternatifi olarak sunulması doğru değildir. Bu sebeple kesme olmadan hayvanı, sadaka olarak bir kişiye vermek kurban yerine geçmez. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/320) Aynı şekilde kurban bedelini de yoksullara ya da yardım kuruluşlarına vermek suretiyle, kurban ibadeti ifa edilmiş olmaz.

790. Akîka, adak, udhiye ve nâfile kurbanlar için aynı büyükbaş hayvana ortak olunabilir mi?

Ortak kesilen kurbanlarda, hissedarlardan her birinin kurbanlarını aynı maksat için kesmiş olmaları gerekmez. Ortakların her birinin ibadet niyetiyle katılmış olması kaydıyla bir kısmı udhiye, diğer bir kısmı ise adak, akîka veya nâfile kurbanı olarak niyet edebilirler. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 5/71-72)

791. Dişi ya da erkek hayvandan hangisinin kurban edilmesi daha faziletlidir?

Deve, sığır gibi büyükbaş hayvanlarla, koyun, keçi gibi küçükbaş hayvanların belirli şartları taşımaları durumunda, erkek olsun dişi olsun kurban olarak kesilebilecekleri hususu Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hadis ve uygulamaları ile sabittir. Kurban edilecek hayvanın cinsiyeti, kurban ibadetinin fazileti açısından bir ölçü değildir. Ancak sığırın dişisinin kurban edilmesinin faziletli olduğu görüşünü ileri süren bazı fakihler olmuştur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/322) Bu görüşü o fakihlerin yaşadıkları toplum ve dönemin şartlarına göre değerlendirmek daha isabetli olur. Tarıma dayalı bir toplumda erkek sığırın gücünden daha fazla yararlanılma imkânının bulunması göz önünde tutularak böyle bir görüş ortaya atılmış olabilir. Ancak bu görüşler, dinin değişmez bir esası gibi kabul edilmemelidir. Bunlar, toplum menfaati göz önünde bulundurularak ortaya konulmuş görüşlerdir.

Günümüzde aynı esastan hareketle dişi sığırların kurban edilmesinin hayvan üretimine zarar vermesi hâlinde erkek sığırların tercih edilmesi

uygun olur. Ayrıca kurbanlık hayvanın erkek veya dişi olması, kurbanın geçerlilik şartları arasında yer almamaktadır.

792. Kurban Bayramı günü kurban kesilmeden önce bir şey yememenin dinî dayanağı var mıdır?

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Zilhiccenin ilk dokuz gününü oruçla geçirdiği rivâyet edildiği için (Ebû Dâvûd, Savm, 61 [2437]; Nesâî, Sıyâm, 70 [2372]) Zilhiccenin ilk dokuz gününün, yani Kurban Bayramı'ndan önceki dokuz günün oruçlu geçirilmesi müstehaptır. Zilhicce ayının 10. günü Kurban Bayramı'nın ilk günüdür. Kurban Bayramı'nda da oruç tutulmaz. (Buhârî, Savm, 66-67 [1990-1993]; Müslim, Sıyâm, 138-143 [1137-1140])

Ancak imsaktan itibaren bir şey yemeyip o günün ilk yemeğini kurban etinden yemek müstehaptır. Fakat bu, kendi evinde kurban kesebilen insanlar içindir. Zamanımızda çiftliklerde kurban kestiren bazı Müslümanlara, akşama kadar sıra ancak gelmekte, hatta kesim ertesi güne kalmaktadır. Bu durumda söz konusu insanların aç kalıp oruçlu imiş gibi durmaları uygun değildir.

793. Kesilen kurbanın kanından alna sürülmesi dinimizde var mıdır?

Kesilen kurbanın kanının alna sürülmesinin dinle hiçbir ilgisi yoktur. Güvenilir kaynakların hiçbirinde böyle bir bilgi mevcut değildir. Halkımız arasında yaygın olan bu uygulamanın başka kültürlerden geldiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla terk edilmesi gerekir.

KURBAN ÇEŞİTLERİ

794. Akîka kurbanı nedir?

Yeni doğan çocuk için şükür amacıyla kesilen kurbana, "akîka" adı verilir. Akîka kurbanı kesmek sünnettir. İbn Abbas'tan (r.a.) rivâyet edildiğine göre Resûlullah (s.a.s.) Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin için akîka kurbanı kesmiş (Ebû Dâvûd, Edâhî, 21 [2841]; Nesâî, Akîka, 3 [4219]), bir hadisinde de şöyle buyurmuştur: *"Her çocuk (doğumunun) yedinci gününde kendisi için kesilecek akîka kurbanı karşılığında bir rehine gibidir. Akîka kurbanı*

kesildikten sonra çocuğun başı tıraş edilir ve ona isim verilir." (Ebû Dâvûd, Edâhî, 20-21 [2837-2838]; Tirmizî, Edâhî, 21 [1522])]

Bu açıdan akîka kurbanı, çocuğun doğduğu günden bulûğ çağına kadar kesilebilirse de doğumunun yedinci günü kesilmesi daha faziletlidir. Aynı günde çocuğa isim verilmesi ve saçı ağırlığında altın veya değeri miktarınca sadaka verilmesi müstehaptır. (İbn Rüşd, *Bidâye*, 3/14-16)

795. Şükür kurbanı ne demektir?

Herhangi bir vesileyle Allah'a (c.c.) şükretmek için kesilen kurbana şükür kurbanı denir. Bir kimse arzu ettiği bir amaca ulaşması veya bir nimete nail olması sebebiyle şükür kurbanı kesebilir. Böyle bir nimeti elde eden kişinin, adakta bulunmadığı sürece, kurban kesmesi zorunlu değildir. Şükür kurbanı adak hükümlerine tâbi değildir. Dolayısıyla şükür kurbanının etinden, kesen kişi dâhil herkes istifade edebilir.

796. Ölü kurbanı diye bir kurban çeşidi var mıdır?

Dinimizde ölü kurbanı veya kabir kurbanı diye bir kurban çeşidi yoktur. Ancak sevabı ölüye bağışlanmak üzere kurban kesilebilir. Ayrıca kurban borcu olup, hayatta iken vasiyet eden kişinin bıraktığı miras yeterli ise mirasçıları tarafından vasiyetinin yerine getirilmesi gerekir. Tâbiînden olan Haneş'ten rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: *"Ben Ali'yi (r.a.) iki koçu (birden) kurban ederken gördüm de kendisine; 'Bu da nedir?' diye sordum. 'Resûlullah (s.a.s.) (sağlığında) kendi yerine bir kurban kesmemi vasiyet etti. İşte ben de onun yerine kurban kesiyorum.' cevabını verdi."* (Ebû Dâvûd, Edâhî, 2 [2790]; Tirmizî, Edâhî, 3 [1495])

Bu rivâyette Hz. Ali, kurbanı kesme gerekçesi olarak Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kendisine bunu vasiyet etmesini göstermiştir. Dolayısıyla bu hadis, eğer vasiyeti yoksa ölü adına kurban kesileceğine delâlet etmez. Buna göre vasiyeti yoksa ölen kimseler için mirasçılarının kurban kesmeleri gerekmez. Ancak bir kimse, sevabını ölmüş bulunan anne veya babasına yahut diğer yakınlarına bağışlamak üzere, çeşitli hayır kurumlarına, fakir ve muhtaç kişilere bağışta bulunabileceği gibi kurban da kesebilir.

Ölenin kendisi için kurban kesilmesine dair vasiyeti yoksa kesen kimse, bu kurban etini fakirlere yedirebileceği gibi kendisi ve zenginler

de yiyebilir. Ancak ölen kişinin vasiyeti varsa, tamamen fakirlere yedirilmesi veya dağıtılması gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/326)

797. Kişiler bir araya gelerek Hz. Peygamber (s.a.s.) adına kurban kesebilirler mi?

Dinimizde böyle bir uygulama yoktur. Bunun, yapılması gereken bir ibadet gibi görülmesi caiz değildir. Çünkü Allah'ın (c.c.) emretmediği ve Resûlü'nünden (s.a.s.) de nakledilmeyen bir uygulamayı ibadet gibi telakki etmek ve ona dinîlik vasfı vermek bidattir. Her bidat da Hz. Peygamber'in (s.a.s.) nitelemesiyle dalalettir. (Müslim, Cum'a, 43 [867])

Hz. Ali'den rivâyet edilen *"Resûlullah (s.a.s.) (sağlığında) kendi yerine bir kurban kesmemi vasiyet etti. İşte ben de onun yerine kurban kesiyorum."* (Ebû Dâvûd, Edâhî, 2 [2790]; Tirmizî, Edâhî, 3 [1495]) şeklindeki haber, bu uygulamaya delil olamaz. Çünkü Hz. Ali, kurbanı kesme gerekçesi olarak Hz. Peygamber'in kendisine bunu vasiyet etmesini göstermiştir. Dolayısıyla bu hadis, eğer vasiyeti yoksa ölü adına kurban kesileceğine delâlet etmez.

KURBAN KESEN İLE İLGİLİ KONULAR

798. Hz. Peygamber (s.a.s.) bizzat kurban kesmiş midir?

Kurban ibadeti hicri ikinci yılda meşru kılınmıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) de bu yıldan itibaren vefat edinceye kadar her yıl kurban kestiği bilinmektedir. (Tirmizî, Edâhî, 11 [1506-1507]; bk. Buhârî, Hac, 117, 119 [1712, 1714]; Müslim, Edâhî, 17 [1966])

Hz. Peygamber (s.a.s.), Veda Haccı'nda yüz deve kurban etmiştir. Hz. Ali, *"Peygamber (s.a.s.) yüz deve kurban etti. Etlerini dağıtmamı emretti, ben de dağıttım."* (Buhârî, Hac, 122 [1718]) demiştir. Hz. Enes'ten (r.a.) Hz. Peygamber'in (s.a.s.) siyah-beyaz benekli iki koçu besmele ve tekbir ile bizzat kestiği rivâyet edilmektedir. (Buhârî, Edâhî, 9 [5558]; Müslim, Edâhî, 17-18 [1966])

799. Abdestsiz olarak kurban kesilebilir mi?

Kurban ibadeti, gerekli şartları taşıyan bir hayvanı, kurban niyetiyle kesmekle gerçekleşir. Kurban ibadetinin geçerli olması için kesenin

abdestli olması şartı yoktur. Bununla birlikte kurban Allah'a yakınlaşma aracı olduğu için bu ibadeti yerine getirirken abdestli olmak daha faziletlidir.

800. Müslüman olmayan kişinin kestiği kurbanın eti yenir mi?

Eti yenen hayvanların etlerinin helal olması için hayvanı kesecek kimsenin, akıl ve temyiz gücüne sahip, Müslüman veya Ehl-i kitaptan olması gerekir. Ehl-i kitaptan olmayan mecûsî, putperest veya ateistin kestiği hayvanın eti helal değildir, bunların kestiği hayvan da kurban olmaz. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 5/9-10, 20; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 5/285; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/328)

801. Kredi kartıyla kurban satın almak caiz midir?

Kurban kesmekle mükellef olan şahıs, kurbanlık hayvanı nakit olarak alabileceği gibi kredi kartıyla tek çekim veya vadeli olarak da alabilir. Bu bağlamda bedelin kredi kartıyla ödenmesi kurbanın sıhhatine engel teşkil etmez. Ancak kredi kartı borcunu, ödeme tarihinde ödemek ve gecikmeden kaynaklanan faizli işleme düşmemek gerekir.

Kredi kartıyla vadeli olarak kurban alırken, vadeyi bankanın uygulaması hâlinde ilave bir ücret ödenirse kesilen kurban geçerli olmakla birlikte, faizli işlem sebebiyle ayrı bir günah söz konusu olacağı için bundan sakınmak gerekir.

802. Banka kredisiyle kurban kesilebilir mi?

Kurban kesmek, âkil (akıl sağlığı yerinde), bâliğ (ergen), dinen zengin sayılacak kadar mal varlığına sahip ve mukîm olan bir Müslümanın yerine getireceği malî bir ibadettir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 7/146)

İster vâcip isterse nâfile olarak kurban kesecek kimse, kurbanını peşin satın alabileceği gibi borçlanarak da satın alabilir. Bu, kurbanın sıhhatine engel teşkil etmez. Ancak faizli borç alması durumunda faiz verme yasağını işlediği için günaha girmiş olur. (bk. el-Bakara, 2/275-279; Buhârî, Büyû', 25 [2086]; Müslim, Müsâkât, 105-106 [1597-1598]) Kendi imkânlarıyla kurban kesemeyecek olanların böyle yöntemlere başvurmaları dinen uygun değildir.

803. Taksitle kurban alınabilir mi?

Kurban ibadetinin geçerli olması için kişinin, ibadet amacıyla kendi mülkiyetinde bulunan belirli nitelikleri haiz bir hayvanı kesmesi gerekir. Mülkiyet ise hayvanı bizzat yetiştirme, hibe veya miras yolu ile olabileceği gibi satın alma yolu ile de gerçekleşebilir.

Bu itibarla taksitlendirme yolu ile satın alınan bir mal da alıcının mülkiyetine geçtiği için kurban kesmesini gerektirecek mali imkâna sahip olan kişinin bu yolla aldığı hayvanı kurban etmesinde bir sakınca yoktur.

804. Gayrimeşru yolla kazanılan parayla kurban kesilebilir mi?

İslam dini, kişilerin meşru işlerle uğraşmalarını ve geçimlerini helal yollardan sağlamalarını emreder. Gayrimeşru ve haram yollarla elde edilen kazanç ile ibadetler yerine getirilemez. Dolayısıyla bu kazanç ile kurban ibadetini yerine getirmek caiz değildir.

Malını haram yoldan kazanan kişi, eğer onun gerçek sahibini tespit edebiliyorsa bu malı ona iade etmelidir. Eğer tespit edemiyorsa bu durumda onu ihtiyaç sahiplerine vererek elinden çıkartmalıdır.

805. Bir kimsenin, oğlunun veya bir başkasının bağışladığı para ile kurban alıp kesmesi durumunda bu, kurban sayılır mı?

Oğlu veya başkası tarafından kendisine bağış yapılan kimse bu paranın sahibidir. Bağışlanan bu parayı dilediği gibi harcayabilir. İster başka ihtiyaçları için sarf eder, isterse kurbanlık alıp kesebilir. Kesilen bu hayvan, kurban yerine geçer.

806. Bir özür sebebiyle vaktinde kesilemeyen kurbanların fakir ve zengin için hükmü nedir?

Kurban kesme niyetiyle hayvan almış, fakat Kurban Bayramı günlerinde kurbanı kesememiş fakir kimse, bu hayvanı canlı olarak tasadduk eder. Bayram günlerinde kurban kesemeyen zengin kimsenin ise kurbanlık satın alıp almadığı dikkate alınmaksızın bir kurbanlık hayvanın kıymetini yoksullara sadaka olarak vermesi gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/358)

807. Kurbanın satıldıktan sonra satıcının elinde emaneten dururken ölmesi veya başka bir sebeple kesilememesi durumunda ne yapılmalıdır?

Satım işlemi tamamlandıktan sonra, malın teslim alınma imkânı verilmesine rağmen müşteri o anda teslim almayıp satıcının yanında kalmasını isterse söz konusu malı gerçekte kabzetmiş ve ardından satıcıya emanet bırakmış sayılır. Bu kural gereğince satın alınıp da korunmak veya beslenmek üzere Kurban Bayramı'na kadar satıcının yanında bırakılan kurbanlık hayvan onun yanında emanet hükmündedir.

Emanet malın telef olması hâlinde emaneti elinde tutanda kasıt, kusur veya ihmal bulunmadığı sürece sorumlu olmaz. Dolayısıyla, satıcı emanet malı, korunması gerektiği şekilde korur da buna rağmen mal telef olursa onu tazmin etmesi gerekmez; mal müşterinin malı olarak telef olur. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/211) Bu durumda, kurbanlık hayvanın daha önce ücreti ödenmemişse, alıcının ödemesi gerekir. Ölen hayvanı satın alan kişi zenginse, yenisini alıp kesmek zorundadır. Yoksulsa yeniden hayvan alıp kesmesi gerekmez. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/359)

Kurbanlık hayvanı elinde emanet olarak bulunduran kimse, onu gerektiği şekilde korumaz veya ihmalkâr davranır ve bu yüzden hayvan telef olursa hayvanın değerini tazmin etmesi gerekir. Bu durumda da hayvan sahibi zenginse yenisini alıp keser. Yoksulsa kesmesine gerek yoktur. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/359)

Bununla birlikte satımı yapılan hayvanın müşteri tarafından Kurban Bayramı günlerinde teslim alınması tarzında yapılan bir satım akdinde, teslim-tesellüm akit anında gerçekleşmediğinden teslime kadar geçen zamanda meydana gelecek zarar, satıcıya ait olur. Zira teslim, müşteri hayvanı kurban etmek üzere götürmeye geldiği zaman gerçekleşmektedir. Teslim öncesi hayvanın helâk olması hâlinde ise zarar satıcıya aittir. (*Mecelle*, md. 293)

Buna göre alıcının yanında nakliye aracı ve yardımcı götürmeden hayvanı satın almış olması ve bayram gününe kadar hayvanın satıcının yanında kalması hususunda tarafların anlaşmış olmaları, satın alınan bir hayvanın satıcıya emanet bırakılmasından çok, hayvanın bayrama kadar satıcı tarafından bakılması şartıyla satışı mahiyetindedir. Bu durumda teslim gerçekleşmeden hayvan öldüğü takdirde zarar satıcıya ait olur. Ancak alıcı hayvanın yularını tutup teslim aldığını beyan eder ve ondan sonra da satıcıya emanet bıraktığını söylerse, hayvan emanet hükümlerine tâbi olur.

808. Satın alınan kurbanlığın ölmesi durumunda ne yapılmalıdır?

Satın alınan kurbanlığın kesilmeden önce ölmesi hâlinde satın alan kişinin maddî durumuna göre farklı hüküm uygulanır. Şayet kişi varlıklı ise başka bir hayvanı kurban olarak keser. Çünkü kendisine vâcip olan kurbanı kesmiş değildir. Fakat yoksulsa yenisini almasına gerek yoktur. Çünkü yoksula kurban vâcip değildir, satın almakla, satın aldığı hayvanı kesmeyi kendisine vâcip kılmıştır. Aldığı hayvan ölünce, vücûbiyet düşer ve yenisini almak gerekmez. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/359; Kâsânî, *Bedâ'i*, 5/66)

809. İhmal sebebi ile kurban kesmeyen kimse ne yapmalıdır?

Kurban kesme şartlarını taşıdığı hâlde unutma, ihmal vb. sebeplerle kurban kesmeyen kimsenin, Hanefîlere göre o yıla mahsuben, bir kurban bedelini fakirlere vermesi (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/315-316; Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/358), ayrıca tevbe ve istiğfar etmesi gerekir.

810. Kurban kesmek üzere vekil kılınan kişinin kurbanı kesmediği öğrenilirse ne yapılması gerekir?

Kurban kesmekle mükellef olan bir kimse bir şahsa para verip "*Bununla kurbanlık hayvan al ve benim adıma kes.*" dese; ancak parayı alan şahıs kurbanlık almayıp parayı harcasa; parayı veren kişi de bu durumu kurban kesim günlerinde öğrenirse yeni bir kurbanlık alıp kesmesi gerekir. Parayı alan kişi de aldığı parayı tazmin eder. Eğer kişi bu durumu kurban kesim günleri geçtikten sonra öğrenirse, kendisinin kurban yükümlülüğü düşmez. Bu durumda kurban bedelini fakirlere vermesi gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/320)

811. İki büyükbaş hayvanın yediden fazla kişi tarafından hisseleri belirlenmeksizin kurban edilmesi ve kesildikten sonra etlerin karışık bir şekilde bölünerek hissedarlara dağıtılması hâlinde yapılan bu işlem caiz olur mu?

Kurban kesecek ortakların her birinin, hayvanın en az yedide birine sahip olması gerekir. Bu itibarla bir büyükbaş hayvana hissedar olan kişiler, kendileri adına kesilen kurbandan hisselerini belirlemelidirler.

Buna göre iki büyükbaş hayvan, yediden fazla kişi tarafından hisseleri belirlenmeksizin kurban olarak kesilir de etleri karışık bir şekilde mesela

dokuz eşit parçaya bölünerek hissedarlara dağıtılırsa, bu kurban caiz olmaz. Ancak iki büyükbaş hayvanı kurban eden ortakların sayısının yedi veya daha az kişi olmaları durumunda bu işlem caiz olur. Zira ortakların herbiri her iki hayvanda en az bir hisse kesmiş olur.

812. Kurbanlık olarak satın alınan hayvana, daha sonra başkaları ortak edilebilir mi?

Kurban kesmek isteyen kişiler, büyükbaş hayvanlara yedi kişiye kadar ortak olabilirler. Böyle bir hayvan, yedi kişiye kadar ortak olarak satın alınabileceği gibi alındıktan sonra veya elde bulunan büyükbaş hayvana yedi kişiyi geçmemek kaydıyla başkaları da ortak edilebilir. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 8/198) Ancak ortak olunan büyükbaş hayvanın her bir hissesinin, yedide birden az olmaması gerekir. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 5/304)

813. Kurbanlık olarak alınan büyükbaş hayvana birden fazla hisse ile ortak olan birinin, kendisine ait hisselere sonradan bir başkasını dâhil etmesi caiz midir?

Kurbanlık olarak alınan büyükbaş hayvana ortak olanlardan birinin, sonradan bir başkasını kendi hisselerine ortak edebilmesi için iki veya daha fazla hisseye sahip olması gerekir. Bu durumda kendi hisselerinden birini bir başkasına devredebilir. Eğer bu kişi, iki veya daha fazla hisseye sahip değilse bir başkasını kendi hissesine ortak alamaz. Zira kurbanın geçerli olması için her bir hissedarın, kurbanın en az yedide birine sahip olması gerekir. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 5/304-305)

814. Vekâlet yoluyla kurban kesilebilir mi? Kişinin bulunduğu şehir veya ülke dışında vekâletle kurban kestirmesinin hükmü nedir?

Kişi, kurbanını bizzat kesebileceği gibi vekâlet yoluyla başkasına da kestirebilir. Zira kurban, hac ve zekât gibi mal ile yapılan bir ibadettir; mal ile yapılan ibadetlerde ise vekâlet caizdir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 5/67; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 5/21; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 8/132) Nitekim Hz. Ali'nin (r.a.) şöyle dediği rivâyet edilmiştir: *"Resûlullah (s.a.s.), (kendisi adına) develer kesilirken başında durmamı, derilerini ve sırtlarındaki çullarını paylaştırmamı emretti ve onlardan herhangi bir şeyi kasap ücreti olarak vermeyi bana*

yasakladı ve 'kasap ücretini biz kendimiz veririz' buyurdu." (Müslim, Hac, 348-349 [1317]; bk. Buhârî, Hac, 120-122 [1716-1718])

Vekâlet, sözlü veya yazılı olarak ya da telefon, internet, faks ve benzeri iletişim araçları vasıtasıyla verilebilir. Vekil tayin edilen kişi veya kurum aldığı vekâleti gereği gibi yerine getirmelidir.

Kurbanın yurt içinde başka bir ilde ya da yurt dışında kesilmesinde sakınca bulunmamaktadır. Kurban fiyatlarının kesilen ülkeye göre az veya çok olması bu durumu değiştirmez.

Ancak yaşadığı yerde muhtaç ve fakirler varsa kişinin, kurbanını orada kesip dağıtması daha uygun olur. Çünkü kişinin yaşadığı yerdeki fakirlerin ve komşuların onun üzerinde hakları vardır.

815. Vekâletle kurban organizasyonlarında uyulması gereken esas ve şartlar nelerdir?

Kurban ibadetinde esas olan, kişinin kurbanını kendisinin kesmesidir. Bununla beraber malî bir ibadet olduğu için vekâlet yoluyla da kestirilebilir. Günümüzde vekâletle kurban kesimi genellikle iki şekilde uygulanmaktadır:

Birincisi: Kurban kesmek isteyen kişinin ilgili kuruluşa kurbanlık alımı ve kesimi için umumi vekâlet vermesi, söz konusu kuruluşun da müvekkili adına taahhüt ettiği bu hayvanı alıp muayyen günlerde kesmesi şeklinde gerçekleşmektedir.

İkincisi: İlgili kuruluşun, kurban kesmek isteyen kimselere belirli bir bedel karşılığında kurbanlık hayvanı ya da hisseleri satması ve kesim günü geldiğinde de müşteriden vekâlet alarak onun adına kesmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Bu uygulamada, önce satım akdi yapılmakta, daha sonra da kesim için vekâlet alınmaktadır. Elde edilen etler de bazen kurbanı kestirene bazen de onun rızasıyla yoksullara ve hayır kurumlarına verilmektedir.

Her iki durumda da aşağıdaki şartlara riâyet edildiği takdirde yapılan bu uygulamalar dinen caizdir:

1. Birinci uygulama esas alındığında kurban için ilgili organizasyona başvuran müşteriden, kurbanın alım-satım ve kesimi için umumi vekâlet alınması gerekir. İkinci uygulamada ise belirsizliğin oluşmaması için

satıma konu olan hayvan müşteriye gösterilmeli ya da cinsi ve yaşı ile birlikte küpe numarası da belirtilmelidir.

2. Satıma konu edilen hayvan, kurbanlık hayvanda aranan şartları taşımalıdır.

3. Kurbanlık hayvana ortak olanların tamamının niyeti, ibadet olmalıdır.

4. Baştan umumi vekâletin alınmadığı uygulamada, hisse satıldıktan sonra veya satım akdi esnasında ilgili kuruluşun, müşterisinden hayvanı kurban etme vekâleti alması gerekir. Vekâlet, sözlü veya yazılı olarak verilebileceği gibi telefon, internet, faks ve benzeri iletişim araçları ile de verilebilir.

5. Hayvanı kesen kişi, kurban niyetiyle ve müvekkili adına kesmelidir.

6. Kurbanlıklar, mutlaka kurban kesim günleri içerisinde kesilmelidir.

7. Hayvan kesim ücretleri; kesilen kurbanlık hayvanların etleri, derileri veya sakatatından karşılanmamalıdır.

8. Her bir hissedar, kurban edilecek bir büyükbaş hayvanın en az yedide bir hissesine kaydedilerek belirlenmelidir. Kurban kesen kuruluşların hissedarlarını belirlemeden hayvanları topluca kesmeleri caiz değildir. Bundan dolayı her hayvanın hissedarları belirlendikten sonra kasaba vekâlet verilmelidir. Her bir hissedarın isminin kesim sırasında tek tek zikredilmesi zorunlu olmasa da şüpheden uzak olması açısından tavsiye edilmektedir.

9. Kurban edilecek hayvanın henüz kesimi yapılmadan önce hissedarların belirlenmesi gerekir. Buna göre önceden belirlenen hissedarlar adına kesilen bir hayvana kesimden sonra başkası ortak olamaz. Mesela altı kişi adına kesilen bir büyükbaş hayvana, kesimden sonra yedinci kişi dâhil edilemez.

10. Büyükbaş hayvan kesildikten sonra vekâlet veren yedi kişi için etleri eşit hisselere ayrılarak hazırlanmalı, isteğe göre sakatatı da eklenmeli ve vekâlet veren kişiye/kişilere teslim edilmelidir. Küçükbaş hayvan da bir kişi için kesilmeli ve sahibine teslim edilmelidir.

11. Hisseleri belirlendikten sonra kesilen kurbanlıklardan elde edilen etlerin karıştırılmaması ve her hissedara kendisi adına kesilen hayvanın etlerinden verilmesi gerekir. Çünkü bu hisseler, vekâlet verenlerin

mülkiyetinde olduğundan yapılacak her türlü tasarruf onların izni ve onayına bağlıdır.

12. İlgili kuruluşlar, vekâletlerini aldıkları kişiler adına kesecekleri kurbanlıkların etlerinin tamamını hissedarlara ya da sahibinin rızasıyla ihtiyaç sahiplerine ulaştırmalıdır. Bunların bir kısmını et olarak satmamalı veya belirlenen kilogram üzerindeki et miktarlarını bir araya getirerek yeni bir hisse oluşturmamalıdır.

13. Hayvanın deri ve sakatatı hisse sahibine/sahiplerine ait olduğundan, bunların ya kendisine ya da kendisinin izniyle dinen bağışlanması caiz olan şahıs veya hayır kurumlarına ulaştırılması gerekir.

14. Kurban ibadetinin, et satın alımını çağrıştırmaması için belli kiloda et miktarının kurban sahiplerine verilmesi taahhüt edilmemeli, bunun yerine tahmini bir kilo aralığı belirlenerek çıkan et ne ise o teslim edilmelidir.

816. Kurban kesim işlemi yapan kuruluşların, bir kurbanın aynı miktardaki hisselerini farklı fiyata satmaları, kesilen kurbana zarar verir mi?

Bir kimsenin/kuruluşun mülkiyetindeki bir malın eşit hisselerini, her biri farklı fiyatlar üzerinden olmak üzere satması caizdir. Bu hüküm, büyükbaş kurbanlık hayvanlar için de geçerlidir. Bu itibarla söz konusu kuruluşların, bazı müşterilerine aynı büyükbaş hayvanın hisselerini farklı fiyatlarla satması kesilen kurbana zarar vermez.

817. Kurbanlık hayvanın satış usûlleri nelerdir? Kilogram birim fiyatı üzerinden kurban alım-satımının hükmü nedir?

Kurban ibadeti; akıl sağlığı yerinde, bulûğa ermiş, nisap miktarı mala sahip ve mukîm olan her Müslümanın yerine getireceği mâlî bir ibadettir. Kurban ibadetinin geçerli olması için; kişinin, kendi mülkü olan ve gerekli şartları haiz bir hayvanı kesmesi veya kestirmesi gerekir.

Günümüzde kurbanlık alım-satımı genellikle şu üç şekilde gerçekleştirilmektedir.

Götürü (kabala) usûlü ile kurban alım-satımı: Bu satışta, satıcı ve müşteri muayyen olan bir hayvan üzerinde pazarlık yapmakta ve

belirledikleri bir fiyat üzerinde anlaşmaktadırlar. Kurbanlık hayvanda geçmişten günümüze uygulanagelen yaygın yöntem budur.

Hayvanın canlı olarak tartılarak fiyatının belirlenmesi yoluyla alım-satım: Bu satış işleminde kurbanlık hayvanın fiyatı, canlı hâldeki kilosu dikkate alınarak belirlenmektedir. Bu şekilde de kurbanlık alım-satımı yapmak mümkündür.

Hayvanın karkas etinin kilogram birim fiyatının belirlenmesi ve toplam fiyatının, kesildikten sonra tartılarak elde edilecek rakam olduğu hususunda tarafların anlaşması yoluyla alım-satım. Kurbanlık hayvan bu yöntemle de alınıp satılabilir. Ancak bu şekildeki satın alınan kurbanın geçerli olabilmesi ve ibadetin et alım-satımına dönüşmemesi için aşağıda belirtilen şartlara riâyet edilmesi gerekir:

a) Karkas etin kilogram birim fiyatının belirlenmiş olması,

b) Alış-veriş esnasında satışa konu olan hayvanın belirlenmiş olması,

c) Belirlenen hayvan üzerinde satış işleminin tamamlanmış olması,

d) Hayvanın, sadece kurban niyetiyle kesilmesi. Yani herhangi bir organının (et, deri, sakatat vb.) satıcıda kalmasının şart koşulmaması veya kesim veya organizasyon ücretine sayılmaması gerekir.

e) Şayet kurban günlerinden önce alıcı, hayvanı yukarıda belirtilen usûllerden biri ile alacağını vadetmiş ve alım-satım tamamlanmamışsa, kurban kesiminden önce satım akdinin tamamlanması-kesinleştirilmesi gerekir.

818. Vekâletle Kurban organizasyonu yapan kuruluşların kurban etlerini satması caiz midir?

Kurban, Allah'a yaklaşmak ve O'nun rızasına ermek için ibadet maksadıyla, belirli şartları taşıyan hayvanı usûlüne uygun olarak kesmektir. Kurbanlık hayvanı veya bedelini bir hayır kurumuna veya yoksul kişilere bağışlamakla bu vecibe yerine getirilmiş olmaz. Ancak kurbanın sahih olması için kişinin keseceği kurbanı bizzat satın alması, kendisinin kesmesi veya kesilirken yanında bulunması şart değildir. Bu işlemler vekâlet yoluyla da yaptırılabilir. Vekâlet, sözlü veya yazılı olarak verilebildiği gibi telefon, internet ve benzeri iletişim araçları vasıtasıyla da verilebilir.

Vekil tayin edilen kişi veya kurum, üstlendiği vekâleti gereği gibi yerine getirmekle yükümlüdür.

Kurban ibadetinin hikmetlerinden biri, toplumun bütün kesimlerinin bayrama iştirak etmelerinin sağlanmasıdır. Kurban etlerinin başta ihtiyaç sahipleri olmak üzere aile efradı, dostlar ve komşular ile paylaşılmasının istenmesi bu amaca yöneliktir. Bu kapsamda kurban etlerinin bir an önce ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması da esastır. Kurban etlerinin satılıp başka amaçlar doğrultusunda kullanılması bu hikmetlere aykırılık teşkil eder. Bu nedenle bazı kişi ve kuruluşlar tarafından kesim öncesi henüz organize aşamasında kurban etlerinin satımının planlanması doğru değildir.

Dolayısıyla, vekâletle kurban kesen kuruluşların kapasitelerini dikkate alarak kesip dağıtabilecekleri sayıda kurban vekâleti almaları, kesim işlemini mutlaka gerçekleştirmeleri ve buradan elde edilen etleri satışa konu etmeden öncelikle muhtaçlara dağıtmaları gerekir.

Bununla birlikte kurban etlerinin ihtiyaç sahiplerine dağıtılması yönünde gerekli çaba gösterildiği hâlde farklı nedenlerle fakirlere ulaştırılma imkânı sağlanamamış ve elde kalan etlerin telef olma ihtimali ortaya çıkmışsa satılarak bedeli, kurban sahiplerinin niyetleri doğrultusunda muhtaçlara ulaştırılabilir. Bu şekilde elde edilen gelir, hiçbir şekilde organizasyon ve kesim masrafları için mahsup edilemez.

819. Vekâleten kurban kesen hayır kurumları dağıtamadıkları ve telef olma ihtimali olan etleri daha sonra mislini almak üzere kasaplara verebilirler mi?

Kişi veya hayır kurumları, dağıtamadıkları ve telef olma ihtimali olan kurban etlerini, eksik veya fazla olmamak ve verdiği ile aynı cinsten olmak kaydıyla ihtiyaç olduğu zaman geri almak üzere kasaplara ve benzeri yerlere verebilirler.

KURBANLIK HAYVANLA İLGİLİ KUSURLAR

820. Kurban edilecek hayvanlar hangi nitelikleri taşımalıdır?

Kurban edilecek hayvanın, sağlıklı, organları tam ve besili olması, hem ibadet açısından hem de sağlık bakımından önem arz eder. Bu

nedenle, kötürüm derecesinde hasta, zayıf ve düşkün, kesileceği yere gidemeyecek derecede topal, bir veya iki gözü kör, boynuzlarının biri veya ikisi kökünden kırık, dili, kuyruğu, kulakları ve memelerinin yarısı kesik, dişlerinin tamamı veya çoğu dökük hayvanlardan kurban olmaz. Ancak hayvanın doğuştan boynuzsuz olması, şaşı, hafif topal, hafif hasta, bir kulağı delik veya yırtılmış olması, memelerinin yarıdan daha azının olmaması, kurban edilmesine engel değildir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 5/75-76) Buna göre hayvanın değerini düşürücü nitelikteki kusurlar kurbana engeldir.

Şâfiî mezhebinde, genel olarak yukarıda sayılan kusurlardan birinin bulunması, bir hayvanın kurban olmasına engel teşkil ettiği gibi uyuz olan hayvanlar ile yem yemesini engelleyecek derecede dişlerinin bir kısmı dökülmüş olan hayvanların da kurban edilmesi caiz değildir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/399-404)

821. Kurbanlık hayvanların yaşlarında aranacak olan asgari sınır nedir?

Kurbanlık hayvanların yaş sınırı, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünneti ile tespit ve tayin edilmiştir. (Müslim, Edâhî, 13, 15-16 [1963, 1965]) Buna göre kamerî yıl esasına uygun olarak, devede beş; sığır ve mandada iki; koyun ve keçide ise bir yaşını doldurma şartı aranır. Bunun yanında, altı ayını tamamlayan koyun, bir yaşını doldurmuş gibi gösterişli olması hâlinde kurban edilebilir. Koyunlardaki bu istisna bizzat Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından yapılmıştır. (Müslim, Edâhî, 13 [1963])

Bunun yanında deve, sığır ve keçinin, koyuna kıyaslanarak besili olması hâlinde söz konusu yaşları doldurmadan kurban olabileceği söylenemez. Nitekim bir yaşına varmamış ama yetişkin olan oğlağını kurban etmek isteyen bir kimseye Hz. Peygamber (s.a.s.), "***Sen onu kurban et! Fakat senden başkası için yeterli olmaz.***" (Buhârî, Edâhî, 8 [5556-5557]) buyurmuştur.

822. Sığırların iki yaşına gelmeden kurban edilmesi caiz olur mu?

Kurbanlık hayvanların yaş sınırı, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünneti ile tespit ve tayin edilmiştir. (Müslim, Edâhî, 13, 15-16 [1963, 1965]) Buna göre kamerî yıl esasına uygun olarak, devede beş; sığır ve mandada iki; koyun ve keçide ise bir yaşını doldurma şartı aranır. Bunun yanında, altı ayını

tamamlayan koyun, bir yaşını doldurmuş gibi gösterişli olması hâlinde kurban edilebilir. Koyunlardaki bu istisna bizzat Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından şöyle buyrularak yapılmıştır: "*Yıllanmış (kurbanlık yaşını tamamlamış) hayvanlardan kurban kesin. Eğer bulmakta zorluk çekerseniz bir ceze'a (altı ayını doldurmuş gösterişli kuzu) kesin*." (Müslim, Edâhî, 13 [1963])

Bu istisnanın hadiste ifade edildiği şekilde sadece koyunlara mahsus olduğu konusunda İslam âlimlerinin büyük çoğunluğu görüş birliği içindedirler. Evzâî gibi bazı âlimler ise bu hükmün keçi, sığır ve deve cinsi için de söz konusu olduğunu belirtmiştir. (Nevevî, *Şerhu Müslim*, 13/117-118 [1963])

Günümüzde Evzâî'nin görüşüne uygun olarak bu hükmün başka hayvanlar için de geçerli olabileceğini savunanlar olsa da bu görüşün kuvvetli bir delili yoktur. Çünkü kurban kesmek bir ibadettir. İbadetlerde ise akıl/ictihad değil, nakil/nas esastır. Hakkında açık delil bulunan meselelerde akıl yürütmek söz konusu değildir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 5/69; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/322) Nitekim bir yaşına varmamış ama yetişkin olan oğlağını kurban etmek isteyen bir kimseye Hz. Peygamber (s.a.s.), "*Sen onu kurban et! Fakat senden başkası için yeterli olmaz*." (Buhârî, Edâhî, 8 [5556-5557]) buyurmuştur. Bu itibarla gelişmiş olmakla birlikte şart koşulan yaşı doldurmayan hayvanların, koyun örneğine kıyas edilerek kurban edilebileceği şeklindeki bir yaklaşım isabetli görülmemektedir.

823. İki yaşını bitirmeyen ancak kapak atmış olan sığır cinsi büyükbaş hayvanların kurban edilmeleri caiz midir?

Sığır cinsi büyükbaş hayvanların kurban edilebilmesi için en az iki kamerî yaşlarını bitirmeleri gerekir. (Müslim, Edâhî, 13, 15-16 [1963, 1965]; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 5/18) Buna göre iki yaşını bitirdikleri kesin olarak bilinen sığır cinsi büyükbaş hayvanların dişlerinin kapak atmaması, bu hayvanların kurban olmalarına engel olmaz. Yine dişleri kapak attığı hâlde henüz iki kamerî yaşını doldurmamış olan büyükbaş hayvanlar da kurban olarak kesilemezler.

Ancak doğumu kesin olarak bilinmeyen sığır cinsi büyükbaş hayvanlar için kapak atma denilen iki ön dişin çıkması, o hayvanın kurban edilebilmesi için bir ölçü olarak kabul edilebilir.

824. Kulağı kesik veya delinmiş hayvanlar kurban olur mu?

Bir hayvanın kurban edilebilmesi için o hayvanda insanlar arasında kusur sayılan ayıplardan birinin bulunmaması gerekir. Hz. Peygamber (s.a.s.), kurbanlıkların göz ve kulaklarının sağlam olmasına dikkat edilmesini istemiştir. (Ebû Dâvûd, Edâhî, 6 [2802-2803]) Buna göre kulağının yarıdan fazlası kesik olan hayvan, kurban olmaya elverişli değildir. Hayvanın bir kulağının delik veya yırtılmış olması durumunda; eğer delikler ve yırtıklar kulağın yarıdan fazlasını teşkil ediyorsa, böyle bir hayvan kurban edilemez. Bu ölçüye varmayan kesikler, delikler ve yırtıklar ise hayvanın kurban olmasına engel değildir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/358; İbn Âbidîn, *Redd'l-muhtâr*, 6/323-324)

825. Kuyruksuz veya kuyruğu kesik koyunlar kurban edilebilir mi?

Doğuştan kuyruksuz olan veya besili olması için küçük yaşta kuyrukları boğulmak suretiyle düşürülen koyunların kurban edilmelerinde bir sakınca yoktur. Ancak bir kazâ ile değerini azaltacak şekilde kuyruğunun tamamı veya yarısından çoğu kopan hayvanın kurban edilmesi caiz değildir. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 9/514-515)

826. Kısırlaştırılmış hayvanlar kurban edilebilir mi?

Çeşitli amaçlarla kısırlaştırılmış veya hadım hâle getirilmiş hayvanlar, kurban olarak kesilebilir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 5/80) Bu durum kurban açısından herhangi bir eksiklik oluşturmaz.

827. Memeleri kusurlu olan hayvan kurban edilebilir mi?

Hayvandan beklenen bir menfaati tümüyle yok eden kusurlar, onun kurban olmasına engeldir. Buna göre ister doğuştan ister sonradan memelerinin yarısı olmayan hayvan kurban olmaz. Aynı şekilde bir hastalığa dayalı olarak memelerinin yarısının sütü kesilen hayvan da kurban olmaz. Fakat bir hastalığa bağlı olmaksızın sütü kesilen hayvanın kurban edilmesinde bir sakınca yoktur. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 5/298-299; İbn Âbidîn, *Redd'l-muhtâr*, 6/325-326)

828. Doğuştan boynuzu olmayan veya boynuzları kırık olan ya da doğumdan sonra boynuzları elektrikle köreltilen hayvanlar kurban olarak kesilebilir mi?

Kurbana engel olan ayıplar, hayvanın emsali arasında kıymetini azaltan kusurlardır. Zararsız şekilde ve daha iyi gelişmesi maksadıyla boynuzlarını özel olarak yapılan ameliyelerle köreltmek, hayvanların kıymetini düşüren ayıplardan değildir.

Bu itibarla doğuştan boynuzsuz hayvanların kurban olarak kesilmesi caiz olduğu gibi (Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/359), küçükken yapılan müdahale ile boynuzlan kesilerek, elektrik veya kimyasal yolla boynuzu yakılarak ya da benzeri işlemlere tâbi tutularak boynuzsuzlaştırılan hayvanların kurban olarak kesilmesinde de bir sakınca yoktur.

829. Kesimden önce kusuru tespit edilemeyen bir hayvanın, kurban edildikten sonra hasta olduğunun anlaşılması ve etinin yenilmeyeceğine dair uzmanlarca karar verilmesi hâlinde kurban dinen geçerli midir?

Satın alınırken kurbana engel bir kusuru olan hayvan kurban olarak kesilemez. Hayvan kusursuz olarak satın alındıktan sonra alıcının elinde iken kurban olmaya engel bir kusuru ortaya çıkarsa bu durumda kişi zenginse yeni bir hayvan alıp keser. Yoksulsa yeni bir hayvan alıp kesmesine gerek yoktur. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/359; Kâsânî, *Bedâ'i*, 5/76)

Kurbanlık hayvanın hasta olduğu, kesildikten sonra ortaya çıkmış ve sağlık sebebiyle etinin imha edilmesi gerekmiş ise bu durumda kurban ibadeti yerine getirilmiş olur. Bununla birlikte kurban kesiminden sonra satıcıya rücu edilip kurban bedelinin geri alınması hâlinde alınan bedel tasadduk edilir. Şayet kurban bedeli satıcıdan geri alınamamışsa, kişinin yeniden bir kurban kesmesi gerekmez.

830. Kurbanlık hayvanların gebeliğinin önlenmesi veya sonlandırılması ya da iğdiş edilmesi caiz midir?

Kurbanlık veya etlik olarak beslenen hayvanların gebe kalmalarının önlenmesi veya iğdiş edilmeleri hayvan için kurbanlık olması açısından ayıp sayılmıyorsa ve insanların yararına bir menfaati gerçekleştirmeye yönelik ise bunda bir sakınca yoktur.

Ancak kurbanlık olarak ayrılan hayvanların mevcut gebeliklerinin sonlandırılması fıtrata müdahaledir. Bu itibarla; mevcut gebeliklerinin sonlandırılması dinen uygun görülemez.

831. Gebe hayvanın kurban edilmesi caiz midir? Kurbanlık hayvanın kurban edilmeden önce doğurması durumunda ne yapılmalıdır?

Gebe hayvanların kurban olarak da etlik olarak da kesilmesi uygun değildir. Ancak kesilmesi durumunda da kurban ibadeti yerine gelmiş olur. Kurban edilmek üzere belirlenen gebe bir hayvan kurban edilmeden yavrulayacak olursa yavrunun kendisi ya da değeri fakirlere sadaka olarak verilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/322-323)

Kurbanlık olarak belirlenen hayvanın kesilmeden önce gebe olduğu anlaşılırsa bu hayvan kurban edilmeyip yerine aynı değerde başka bir hayvanın kesilmesi daha uygun olur.

832. Sun'î tohumlama yoluyla üretilen hayvanların kurban olarak kesilmesinde bir sakınca var mıdır?

Hayvan neslini ıslah etmek ve verimini artırmak amacıyla bir hayvana kendi cinsi olan başka bir hayvandan sun'î tohumlama yapılmasında dinen bir sakınca olmadığı gibi bu yolla üretilen bir hayvanın kurban edilmesinde de sakınca yoktur.

FETVALAR

FETVALAR

ADAK VE YEMİN

ADAK VE YEMİN

ADAK

833. Adak nedir, dindeki yeri nedir?

Arapça'da nezir (nezr) diye ifade edilen adak, fıkıh dilinde, "bir kimsenin dinen yükümlü olmadığı hâlde ibadet cinsinden bir şeyi kendisi için vâcip kılmasını" ifade eder. Diğer bir deyişle adak, "kişinin sorumlu olmadığı hâlde farz veya vâcip cinsinden bir ibadeti yapacağına dair Allah Teâlâ'ya söz vererek o ibadeti kendisine borç kılmasıdır." (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 4/76-77)

Kur'ân-ı Kerîm'de, verilen sözde durulması, ahde ve akitlere bağlı kalınması (el-Mâide, 5/1; el-İsrâ, 17/34), Allah'a verilen sözün tutulması (en-Nahl, 16/91) emredilir ve yapılan adakların yerine getirilmesi istenir. Ayrıca kişinin yaptığı adağa uygun davranması iyi kulların vasıfları arasında sayılır. (el-İnsân, 76/7) Hadislerde de Hz. Peygamber (s.a.s.), Allah'a itaat kabilinden adakların yerine getirilmesini emretmiş, Allah'a isyan veya mâsiyet kabilinden olan konularda adakta bulunulmamasını, şayet yapılmışsa buna uyulmamasını istemiştir. (Buhârî, Eymân, 28, 31 [6696, 6700]; Müslim, Nezir, 8 [1641]) Dolayısıyla adağın yerine getirilmesi Kitap, Sünnet, icma ve akıl deliliyle sabittir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 5/90)

Âlimler, hiçbir dünyevî menfaat ummadan sırf Allah'ın rızasını kazanmak, Ona şükretmek için adak adanmasında bir sakınca bulunmadığı görüşündedirler. Kişinin Allah'ın takdirinin değişmesine vesile olması dileğiyle, dünyevî amaçlarla belli şartlara bağlı olarak adakta bulunması ise doğru karşılanmamıştır. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.s.) "*Adak, (Allah'ın takdir buyurmuş olduğu) hiçbir olayı geri çevirmez. Sadece cimrinin malını eksiltmiş olur.*" (Buhârî, Eymân, 26 [6693]; Müslim, Nezir, 2 [1639]); "*Adak bir şeyi ne ileri alır ne de geri bırakır…*" (Buhârî, Eymân, 26 [6692]; Müslim, Nezir, 3 [1639]) anlamındaki hadislerinden, şarta bağlı adakta bulunmayı hoş karşılamadığı anlaşılmaktadır.

Bazı âlimler yukarıdaki hadislere dayanarak nasıl olursa olsun adak adamanın mekruh olduğu görüşündedirler. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/450; İbn

Kudâme, *el-Muğnî,* 10/3) Bununla birlikte, Allah'a isyan ve mâsiyeti içermediği sürece, hangi grupta yer alırsa alsın, adakta bulunulduğunda adağın yerine getirilmesi dinen vâcip görülmüştür. (Kâsânî, *Bedâ'i,* 5/82)

834. Adakla ilgili şartlar nelerdir?

Yapılan bir adağın geçerli olabilmesi için hem adakta bulunan kimseyle hem de adağın konusu ile ilgili birtakım şartlar vardır.

Adağın geçerli olabilmesi için adakta bulunan kimsenin Müslüman, akıl sağlığı yerinde ve bulûğa (ergenlik çağına) ermiş bir kimse olması gerekir. (Kâsânî, *Bedâ'i,* 5/81-82)

Adağın geçerliliği için adak konusunda aranan şartlar ise şunlardır:

a) Adanan şeyin cinsinden bir farz veya vâcip ibadetin bulunması gerekir. Mesela namaz kılmayı, oruç tutmayı, sadaka vermeyi, kurban kesmeyi konu alan adaklar geçerlidir. Hasta ziyareti veya mevlid okutma, adak konusu olmaz. Türbelerde şeker ve helva dağıtma, mum yakma, horoz kesme, bez bağlama, gibi halk arasında görülen adak âdetlerinin İslam'da yeri yoktur.

b) Adanan şey bizzat hedeflenen (maksut) ibadet cinsinden olmalı, başka bir ibadete vesile olan bir ibadet olmamalıdır. Mesela abdest almayı, ezân ve kâmet okumayı, mescide girmeyi konu alan adak geçerli olmaz.

c) Adanan husus, adayan şahsın o anda veya daha sonra yapması gereken farz veya vâcip bir ibadet olmamalıdır. Örneğin kişinin kılmakla mükellef olduğu namaz, tutmakla mükellef olduğu Ramazan orucu adak konusu olmaz.

d) Adanan şeyin meydana gelmesi ve yapılması maddeten ve dinen mümkün ve meşru olmalı, adak mal ise adayan şahsın mülkiyetinde bulunmalıdır. Bir kimsenin sahip olmadığı muayyen bir malı adaması geçersizdir. Sahip olduğundan fazlasını adaması hâlinde ise sadece sahip olduğu kadarı hakkında geçerlidir. Ancak bir kimsenin ileride sahip olması kuvvetle muhtemel bir malla ilgili adağı geçerli sayılır. Mesela ileride miras yoluyla sahip olacağı malın adanması böyledir. Adak, başkasının mülkiyetinde bulunan bir malla ilgili olmamalıdır.

e) Adanan fiil Allah'a isyanı, bidat, günah ve mâsiyeti içermemelidir. Böyle olması hâlinde adak geçersiz olur.

"Bir daha içki içmeyeceğim, içersem bir ay oruç tutayım." şeklinde gerçekleşmemesini istediği bir şarta bağlı olarak adakta bulunan kimse, bu şartın gerçekleşmesi durumunda dilerse adadığı şeyi yerine getirir, dilerse yemin keffâreti öder. Hanefîler bu durumda yemin keffâreti ödemenin daha isabetli bir davranış olacağı görüşündedir. Çünkü bu ahitleşme, sözü kuvvetlendirme anlamı taşıdığından yemin sayılmaktadır. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/738-739)

835. Güç yetirilemeyecek bir şey adamak geçerli olur mu?

Adağın geçerli olması için adanan şeyin yerine getirilmesi fiilen ve dinen mümkün ve meşru olmalıdır. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 5/82-92; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/208) Bu itibarla bir kişinin, başkasına ait olan bir malı veya hiçbir zaman güç yetirilemeyecek bir şeyi adaması geçersizdir. Sahip olduğundan fazlasını adaması hâlinde ise sadece sahip olduğu kadarı hakkında geçerli olur. Adakta bulunan kişinin, adağını kendi malıyla yerine getirmesi gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/737, 741-742) Kendi malı yok ise tövbe etmeli, mal edindiğinde de adağını yerine getirmelidir.

Bedenî ibadetler konusunda ise oruç tutmayı adayıp da hastalık veya yaşlılık gibi mazeretleri sebebiyle adaklarını yerine getiremeyecek olan kişilerin, her bir oruç için bir fidye vermeleri gerekir. Aynı şekilde ömür boyu oruç tutmayı adayan kişi, sağlığı el verdiği ölçüde adağını yerine getirmeli, bunun mümkün olmaması hâlinde ise her gün için bir fidye vermelidir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 5/91; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 4/77-78; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/209) Eğer namaz adanmışsa; îmâ ile de olsa adanan namaz kılınmalıdır. Buna da güç yetirilememesi hâlinde tövbe edilmelidir. Böyle bir kişi, daha sonra bu ibadetleri yapmaya gücü yeterse, adağını yerine getirmelidir.

836. Adak kurbanı kesmenin hükmü nedir? Etinden kimler yiyemez?

Kurban adayan kişinin kurban kesmesi vâciptir. Eğer kişi bu adağı, bir şartın gerçekleşmesine bağlamışsa bu şart gerçekleşince kesmesi gerekir. Adak kurbanının etinden adak sahibi, eşi, usûl ve fürûu (neslinden geldiği ana, baba, dede ve nineleri ile kendi neslinden gelen çocukları ve torunları) yiyemeyeceği gibi bunların dışında kalıp zengin olanlar da yiyemez. (Zeylaî, *Tebyîn*, 6/8; Bilmen, *İlmihâl,* 304-305) Eğer kendisi veya bu

sayılanlardan biri yerse, yenilen etin bedelinin yoksullara verilmesi gerekir. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 8/199-203)

837. Adak kurbanı düğün vb. toplantılarda ikram edilebilir mi?

Adak kurbanının etinden, adağı yapan kişinin yemesi caiz olmadığı gibi; bu kişinin eşi, usûl ve fürûu (yani annesi, babası, nineleri, dedeleri, çocukları, torunları) ve dinen zengin sayılan kimseler de yiyemezler. (Zeylaî, *Tebyîn*, 6/8) Adak kurbanının etini bu sayılanlar dışında kalan ve dinen fakir olan kimseler yiyebilirler.

Düğün vb. toplantılarda fakirlerin yanı sıra zenginler de bulunabileceğinden, adak kurbanının bu gibi yerlerde ikram edilmesi caiz olmaz. Eğer böyle bir durumda, adakta bulunan kişinin kendisi, usûl veya fürûundan birisi ya da zengin biri yemiş bulunursa, yenilen miktarın bedeli fakirlere tasadduk edilmelidir. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 8/199-203)

838. Adak kurbanında bulunması gereken nitelikler nelerdir?

Kurbanlık hayvanda aranan nitelikler, adak kurbanında da aranır. Kurbanlık hayvanda aranan şartlar ise şunlardır:

a) Belirli yaşları tamamlamaları gerekir. Buna göre 5 yaşını dolduran deve, 2 yaşını dolduran sığır ve manda, 1 yaşını dolduran koyun ve keçi kurban edilebilir. Bu yaşa gelmiş kurbanlık hayvanın dişini değiştirip değiştirmediğine (kapak atmak) bakılmaz. Bunun yanında, 6 ayını tamamlayan koyun, bir yaşını doldurmuş gibi gösterişli olması hâlinde kurban edilebilir. (Müslim, Edâhî, 13 [1963])

b) Ayıplardan uzak, sağlıklı, azaları tam ve besili olması gerekir. Bu nedenle, kötürüm derecesinde hasta, zayıf ve düşkün, bir veya iki gözü kör, boynuzları kökünden kırık, kuyruğu ve kulaklarının yarıdan fazlası kesik, memesi kesik, dişlerinin tamamı veya çoğu dökük hayvanlardan kurban olmaz. Ancak hayvanın doğuştan boynuzsuz olması, yemini bulmasına engel olmayacak derecede şaşı, kurban edileceği yere gitmesine engel olmayacak ölçüde topal, hafif hasta, bir kulağı delik veya yırtılmış olması, kurban edilmesine engel teşkil etmez. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 5/74-76)

839. Adak kurbanı ne zaman kesilmelidir?

Bir şarta bağlı olarak kurban kesmeyi adayan kişi, şart gerçekleşmesi hâlinde adağını ilk fırsatta yerine getirmelidir. Şarta bağlı olmayan adaklar ise herhangi bir vakitte yerine getirilebilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/735-738; 6/332-333) Ancak uygun olanı, ilk fırsatta yerine getirilmesidir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 5/93-94)

Eğer udhiye yani kurban bayramı günlerinde kesilmesi gereken kurban adanmışsa bunun kurban bayramı günlerinde; hedy yani harem bölgesinde kesilecek bir kurban adanmışsa bunun da harem bölgesinde kesilmesi gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/333) Bunların dışındaki adak kurbanlarının herhangi bir yer ve zamanda kesilmesi caizdir. Dolayısıyla adak kurbanlarının mutlaka kurban bayramı günlerinde kesilmesi şart değildir. Bu yöndeki kanaatler, dinî bir temele dayanmamaktadır.

840. Kurban kesmeyi adayan bir kimse bu adaktan vazgeçebilir mi?

Kur'ân'da değişik yerlerde; verilen sözde durulması, ahde ve akitlere bağlı kalınması (el-Mâide, 5/1; el-İsrâ, 17/34), Allah'a verilen sözün tutulması (en-Nahl, 16/91) emredilir ve yapılan adakların yerine getirilmesi istenir. Ayrıca kişinin yaptığı adağa uygun davranması iyi kulların vasıfları arasında sayılır. (el-İnsân, 76/7)

Hz. Peygamber (s.a.s.) de Allah'a itaat kabilinden adakların yerine getirilmesini emretmiş, Allah'a isyan veya masiyet kabilinden olan konularda adakta bulunulmamasını, şayet bulunulmuşsa buna uyulmamasını istemiştir. (Buhârî, Eymân, 28, 31 [6696, 6700]; Müslim, Nezir, 8 [1641])

Bu itibarla kişinin gerçekleşmesini istediği bir şey için kurban adağında bulunması hâlinde o şeyin gerçekleşmesine bağlı olarak adağını yerine getirmesi gerekir. Yapılan bir adaktan vazgeçilmesi adak yükümlülüğünü ortadan kaldırmaz. Ancak adak maddî imkânı gerektiren türden ise kişi bu adağı maddî imkânı müsait olduğunda yerine getirir.

841. Bir koç kurban etmeyi adayan kişi mutlaka koç mu kesmelidir? Bir büyükbaş hayvana ortak olabilir mi?

Bir koç kesmeyi adayan kimse koç kesebileceği gibi koyun veya keçi de kesebilir. Çünkü bunlar aynı cinsten (davar) kabul edilmektedir. Aynı şekilde bu kişinin ibadet niyetiyle kesilecek olan bir sığıra hissedar

olarak girerek adağını yerine getirmesi de mümkündür. Çünkü amaç kurban kesmektir. Bu şekilde de amaç yerine gelmiş olur. Ancak sığır kesmeyi adayan kişinin, koyun kesmesi ile adağı yerine gelmiş olmaz. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/224)

Cins belirlemeksizin "bir kurban keseceğim" diye adakta bulunan bir kimse ister koyun, isterse de sığırdan bir hisseye girerek dilediği cinsten bir kurbanlık hayvan kesebilir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/224)

842. Rüyada kurban kesmeyi adayan kişi, bu adağını yerine getirmeli midir?

Peygamberlerin dışındaki insanların gördükleri rüyalar, kesin bir hüküm ifade etmediği gibi bu rüyaların bağlayıcılığı da yoktur. Bu itibarla rüyada kurban kesmeyi adayan kişinin, bu adağını yerine getirmesi gerekmez.

843. "Çocuğum sağ-salim doğarsa bir kurban keseceğim" diye adakta bulunan kimsenin ikiz çocuğu olursa, kaç kurban kesmelidir?

"Çocuğum sağ-salim doğarsa kurban keseceğim" şeklindeki adak mutlak/herhangi bir şartla kayıtlanmamış bir adaktır. Çünkü bu ifadede hem "çocuk" hem de "kurban" kelimeleri kayıtsız olarak kullanılmıştır. Bu itibarla bu kimse, doğan çocuk sayısına bakmaksızın dilediği türden bir kurban kesmekle adağını yerine getirmiş olur.

844. İki veya daha fazla kişi tek bir konu hakkında kurban adasalar hepsinin de ayrı ayrı kurban kesmesi gerekir mi?

İki kişi aynı konu hakkında birbirinden habersiz olarak kurban kesmeyi adarsa, adakta bulunan kişilerden her birinin ayrı ayrı adaklarını yerine getirmeleri gerekir. Zira her biri bağımsız birer kişiliğe sahiptir; birinin yapmasıyla diğerinin zimmetinden adak düşmez.

İki veya daha fazla kişi bir araya gelerek bir tek konu hakkında "Ortaklaşa bir küçükbaş hayvan kurban edelim." diye adakta bulunsalar; adakları geçerli, ortaklık şartı ise geçersiz olur. Bu durumda, ortak bir kurban kesmeyi adamakla her biri ayrı ayrı birer kurban adamış olurlar. Zira kurban denince akla en az küçükbaş bir hayvan gelir. Bir küçükbaş

hayvan ise ancak bir kişi tarafından kurban edilebilir; iki veya daha fazla kişi tarafından kurban edilmesi geçerli olmaz.

845. Belirli bir hayır kurumuna veya fakire yardım yapmayı adayan kimse, başka bir hayır kurumuna veya fakire yardım yaparsa adağı yerine gelmiş olur mu?

Adağın yerine getirileceği kişi, yer ve cihet konusundaki şartlar bağlayıcı değildir. Bu itibarla muayyen bir hayır kurumuna veya fakire yardım yapmayı adayan kimse başka bir hayır kurumuna veya başka bir fakire yardımda bulunduğunda adağı yerine gelmiş olur. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 5/86,93; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/740; Alâüddîn, *el-Hediyyetü'l-'Alâiyye*, 127)

846. Türbelere adakta bulunulabilir mi?

İbadetler Allah için yapılır. Adak da ibadet anlamı taşıdığından sadece Allah için yapılması gerekir. Bu sebeple türbe veya ölüler için adakta bulunmak caiz değildir. Dolayısıyla bu yönde yapılacak bir adak geçersiz olur.

847. Bir yıl veya daha fazla süreyle oruç tutmayı adamanın hükmü nedir?

Bir yıl veya daha fazla süreyle oruç tutmayı adayan kişinin bu adağını yerine getirmesi gerekir. Ancak oruç tutmanın haram olduğu Kurban bayramının dört günü ile Ramazan bayramının ilk gününde, kadınlar da özel hâllerine rastlayan günlerde oruç tutmazlar; bu oruçları daha sonra kazâ ederler. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 2/318)

Bir sene oruç tutmayı adayan kimse, peş peşe tutma şartı koştuğunda Ramazan dâhil olacağından o zaman ayrıca Ramazan orucu kadar kazâ etmesi gerekmez. Zira Ramazan, adağa göre daha öncelikli bir vazifedir. 'Oruç tutacağım' ifadesi Ramazanı öncelikle kapsamış olur. Ancak bir yıllık oruçta peş peşe olması şartı getirmemişse Ramazanda tuttuğu farz oruçlar sayısınca Ramazan dışında ayrıca oruç tutması gerekir. (Zeylaî, *Tebyîn*, 1/346)

Oruç tutmayı adadıktan sonra oruca gücü yetmez hâle gelen birisi, bunun yerine her gün için bir fidye verir. Buna da gücü yetmezse Allah'tan af diler. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 5/91)

848. Birden çok oruç tutmayı adayan kimsenin bu oruçları peş peşe tutması şart mıdır?

Adak, kişinin farz veya vâcip cinsinden bir ibadeti yapacağına dair Allah'a söz vererek o ibadeti kendisine borç kılması demektir. Bu nedenle şartlarına uygun olarak yapılan adağın yerine getirilmesi vâciptir.

Buna göre mesela, otuz gün oruç tutmayı adayan kişinin bu sayıda oruç tutması vâciptir. Eğer tutacağı oruçları peş peşe tutmaya niyetlenmiş ve öylece adakta bulunmuş ise bu oruçları peş peşe tutması gerekir. Ancak böyle bir niyeti yoksa dilediği gibi tutabilir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 3/94)

849. Zaman veya mekân belirleyerek yapılan adaklarda, bu belirleme bağlayıcı mıdır? Belirlenmiş bir adak başka bir ibadet türü ile yerine getirilebilir mi?

Herhangi bir şart ve zamana bağlanmayan (mutlak) adaklar, adama anından itibaren gerekli hâle gelir ve ilk fırsatta yerine getirilmesi uygun olur. Bir şarta bağlanan adakların da o şartın gerçekleşmesi hâlinde yerine getirilmesi gerekir. "Şu işim olursa üç gün oruç tutacağım." gibi bir şarta bağlanan adak, şart gerçekleşmeden yerine getirilirse geçersizdir; yapılan ibadet nâfile sayılır. Şart gerçekleştikten sonra yeniden eda edilmelidir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/741)

Yerine getirilmesi şarta değil de gelecek bir zamana bağlanan adaklar zaman kaydına itibar edilmeksizin önceden de yerine getirilebilir. Zira vakti gelmese de adak zimmette vâcip olarak sabit olduğu için önceden yapılması, vakti gelince yapılması yerine geçer. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 5/93)

İmam Muhammed ile Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre sadaka gibi mâlî ibadetlerde bu hüküm doğru olmakla birlikte, namaz, oruç gibi bedenî ibadetler konusunda zaman şartına bağlanmış olan adak, vakti gelmeden yerine getirilmekle zimmetten düşmez. Çünkü bu tür ibadetlerin belli bir vakte tahsisi mümkündür. Dolayısıyla vakit kaydı bağlayıcı olur. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/479)

Vakit belirlenmeyen adaklarda ise kişi bu adağını dilediği zaman yerine getirebilir; yerine getirmeden ölürse sorumlu olur. Kişi ne zaman öleceğini bilmediğinden bu adağını ilk fırsatta gerçekleştirmelidir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 5/94) Adak bir tür ibadet olduğundan ve ibadetlerde de ihtiyat esas olduğundan, vakte bağlı adaklarda, vakte riâyet edilmesi daha uygun olur.

Adaklarda mekân şartı bağlayıcı değildir. Bir yerle kayıtlanarak yapılan adak başka bir yerde de yerine getirilebilir. Zira adaktan maksat Allah'a yaklaşma isteğidir. Mekânın ise herhangi bir işin ibadet olup olmamasında bir etkisi yoktur. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 5/93)

Bazı İslam âlimleri ise ibadetlerin çeşitlerine göre farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bu konudaki görüşler değerlendirildiğinde, sadakalarda mekânla ilgili belirlemelere, namazda ise sadece Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Aksâ'nın belirlenmesine riâyet edilmesi daha ihtiyatlı olur. Bunun dışındaki yer belirlemeleri ise bağlayıcı değildir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/467-468; Buhûtî, *Keşşâf*, 6/283-284)

Adanan şey kendi cinsi ile yerine getirilmelidir. Mesela şu kadar nâfile namaz kılayım diye adakta bulunan bir kimse bunun yerine o sayıda oruç tutsa adağını yerine getirmiş olmaz. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 5/92) Ancak adadığı bir ibadetin halefi (onun yerine geçecek başka bir ibadet) bulunur da kişi o ibadeti yapmaktan âciz olursa, o ibadetin halefini yerine getirir. Mesela oruç tutmayı adayan yaşlı biri, bunu yapamazsa fidye öder.

Sadaka vermeyi adayan kimse ise adadığı şeyin kıymetini ödese adak yerine gelmiş olur. Mesela elbise yahut bir hayvanı tasadduk etmeyi adayan kimse bunların kendisini ya da kıymetini verebilir. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 8/504)

Sadaka türünden adaklarda sadakanın ciheti/verileceği kimse ile verilecek paranın tayin edilmiş olması bağlayıcı değildir. "Elimdeki şu parayı şu kimseye vereceğim." diye adakta bulunan kimse, aynı miktardaki başka parayı başka bir fakire verse, adak yerine gelmiş olur. (*el-Fetâvaî-Hindiyye*, 2/65-66; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/740-741)

850. Lokma döktürüp dağıtacağım, yemek yedireceğim gibi sözler adak sayılır mı?

Bir adağın geçerli olabilmesi için adağın konusu ile ilgili birtakım şartlar vardır. Sadaka olacak şekilde yapılan adaklar bütün müctehidlere göre adak şartını sağlar. Bu itibarla fakirlere yemek yedirmek sadaka türünden sayıldığı için adağın diğer şartlarını da taşıması hâlinde yerine getirilmesi gerekir. Buna göre "*Adağım olsun ki fakirlere yemek yedireceğim/lokma döktürüp dağıtacağım.*" gibi ifadeler adak olduğu gibi "*Şu işim olursa fakirlere yemek yedireceğim/lokma döktürüp dağıtacağım.*"

şeklinde şartlı olarak zikredilen ifadeler de adaktır ve bunların yerine getirilmesi vâciptir. Ancak adak kastı olmadan ve zengin fakir ayrımı yapmadan *"Lokma döktürüp dağıtacağım."*, *"Yemek yedireceğim."* gibi sözler adak kapsamında değildir. Bununla beraber verilen bu tür sözlerin yerine getirilmesi de güzel bir davranıştır.

YEMİN VE KEFFÂRETİ

851. Yemin ne demektir, dinî hükmü nedir?

Yemin, bir kimsenin Allah'ın ismini veya bir sıfatını zikrederek sözünü kuvvetlendirmesi demektir. Mesela "Vallahi (Allah'a yemin ederim ki) şu işi yapmam", "Billahi (Allah'a yemin ederim ki) şu yere gitmeyeceğim" şeklindeki beyanlar böyledir.

Yemin etmek aslında mübah bir davranış olmakla birlikte, gereksiz yere yemin etmek ve onu alışkanlık hâline getirmek doğru değildir.

Yerine getirilmesi mümkün ve mübah olan bir şeyi, ileride yapacağına veya yapmayacağına yemin eden kişi, bu yeminini yerine getirmelidir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/702-703)

Kur'ân-ı Kerîm'de, verilen sözün yerine getirilmesi hakkında *"Yeminlerinizi koruyunuz (yerine getiriniz)"* (el-Mâide, 5/89), *"Allah adına yaptığınız ahitleri yerine getirin. Allah'ı kefil tutarak kuvvetlendirdikten sonra yeminlerinizi bozmayın. Şüphesiz ki Allah, yaptıklarınızı bilir."* (en-Nahl, 16/91) buyrulur. Bu itibarla bir Müslümanın yemin etmemesi, yemin etmişse bu, verdiği söze Allah'ı şahit tutmak demek olduğundan mutlaka yeminine bağlı kalması gerekir.

852. Kaç çeşit yemin vardır?

Üç çeşit yemin vardır. Bunlar; yemîn-i lağv, yemîn-i ğamûs ve yemîn-i mün'akidedir:

a) Yanlışlıkla yapılan yemin (yemîn-i lağv); bir şeyin doğru olduğu zannedilerek veya ağız alışkanlığıyla yapılan yemindir. Kişinin birini görmediği hâlde gördüğünü zannederek "Vallahi gördüm." demesi veya yemin kastı olmaksızın yemin sözlerini söylemesi, yemîn-i lağv olarak kabul edilmiştir. Bu şekilde yapılan yeminden dolayı keffâret gerekmez.

Kur'ân-ı Kerîm'de, kasıtsız olarak ağızdan çıkıveren yeminlerden dolayı kişinin sorumlu tutulmayacağı bildirilmiştir. (el-Bakara, 2/225; el-Mâide, 5/89) Bununla birlikte, ağız alışkanlığıyla konuşurken sıkça yemin edenlerin, bu alışkanlıklarından vazgeçmek için çalışmaları gerekir.

b) Yalan yere yemin (yemîn-i ğamûs); bu tür yemin, bilerek yalan yere yapılan yemindir. Bir kimsenin olmamış bir şey için bilerek olmuş diye veya olmuş bir şey için bilerek olmadı diye yemin etmesi böyledir. Bu en büyük günahlardan biridir. (Buhârî, Eymân, 16 [6675]; Müslim, İman, 220 [138]) Böyle bir yemin Hanefîlere göre keffâretle telafi edilemez. Bu şekilde yemin eden kişinin, bilerek ve Allah'ın adını anarak yalan yere yemin ettiği için pişman olarak, bir daha böyle bir hataya düşmemek üzere Allah'tan af dilemesi gerekir. Yalan yere yaptığı yemin sebebiyle başkasının hakkının zayi olmasına sebep olan kimse, bu zararı tazmin edip zarar verdiği kimselerden helallik istemelidir.

c) Geçerli yemin (yemîn-i mün'akide); imkân dâhilinde olan bir şeyi yapmak veya yapmamak üzere yapılan yemindir. Bir kimsenin şu işi yapacağım veya yapmayacağım diye yemin etmesi böyledir. Bu yeminin Allah'ın isimlerinden biriyle veya O'nun sıfatlarıyla ya da örfen Allah'ın isimlerine veya sıfatlarına atıfta bulunan sözlerle yapılmış olması gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/708-712) Bu tür yeminini bozan kişi yemin keffâreti öder. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/317-318)

853. Ağız alışkanlığı ile yerli yersiz edilen yeminin hükmü nedir?

Gereksiz yere yemin etmek ve çok yemin etmeyi alışkanlık hâline getirmek doğru değildir. Kur'ân-ı Kerîm'de, çok yemin etmenin Yüce Allah'ın hoşuna gitmeyen işlerden biri olduğuna işaret edilerek, *"Yemin edip duran kimseye boyun eğme!"* (el-Kalem, 68/10) buyrulmuştur.

Dil alışkanlığıyla söylenen, başka bir deyişle, herhangi bir işin yapılması veya yapılmaması yönünde bir içeriğe sahip olmayan "vallahi", "billahi" şeklindeki sözler hükümsüz (lağv) yemin sayıldığı gibi yalan söyleme kastı olmaksızın, geçmiş veya şimdiki zamandaki bir husus üzerine doğru olduğunu zannederek yapılan yemin de "lağv yemini" sayılır. Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Allah, kasıtsız olarak ağzınızdan çıkıveren yeminlerinizden (lağv yemininden) dolayı sizi sorumlu tutmaz."* (el-Mâide, 5/89) buyrularak bu tür yeminden dolayı keffâret gerekmediği bildirilmiştir.

Ancak ağız alışkanlığıyla ikide bir yemin edenlerin bu kötü âdeti en kısa sürede bırakmaları gerekir.

Hiçbir kasıt olmasa bile gelecekteki bir iş hakkındaki her türlü yemin, mün'akid yemin kapsamındadır ve yeminin gereği yerine getirilmediğinde keffâret gerekir. Yani bu tür yeminler kasıtsız söylense bile yemin-i lağv sayılmaz. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/317)

854. Örfen yemin kabul edilen sözler dinen de yemin kabul edilir mi?

Yemin, bir şeyi yapmak veya yapmamak üzere bir kimsenin Allah'ın isimlerinden veya sıfatlarından birini zikrederek sözünü kuvvetlendirmesidir. "Vallahi, Billahi, (Allah'a yemin ederim ki…)" şeklindeki ifadeler böyledir.

Allah'ın isimleriyle yapılan yeminler dinen geçerlidir. (Mollâ Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm,* 2/40; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 2/52) Allah'ın isimleri zikredilmeden kullanılan "Yemin ederim." vb. ifadeler de "Allah adına yemin ederim." anlamına geldiğinden aynı hükme tabidir. (Şeyhîzâde, *Mecmau'l-enhur,* 1/545; Mollâ Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm,* 2/40)

Allah'ın sıfatlarıyla yapılan yeminler ise örf haline geldiği takdirde geçerli kabul edilmiştir. (Şeyhîzâde, *Mecmau'l-enhur,* 1/543-544; Mollâ Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm,* 2/40) Kur'ân üzerine yapılan yeminler de örfen Allah'ın kelâm sıfatıyla yapılan yemin kapsamındadır. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr,* 5/69; Sirâcuddîn İbn Nüceym, *en-Nehru'l-fâik*, 3/55; Şeyhîzâde, *Mecmau'l-enhur,* 1/544) Bu nedenle Allah'ın isim ve sıfatlarında olduğu gibi Kur'ân üzerine yemin eden kişinin de yeminine sadık kalması, bozduğu takdirde ise kefaretini vermesi gerekir.

Allah'tan başka varlıklar üzerine yapılan yeminler dinen yemin sayılmadığından kefaret gerektirmez. Bu hususta örfe itibar olunmaz. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 4/51) Dolayısıyla kişinin babası ve çocuğu üzerine yaptığı yemin de geçersizdir. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.) Allah'tan başkası üzerine yemin etmeyi yasaklamış (Buhârî, Eymân, 4 [6646]) ve şöyle buyurmuştur: ***"Her kim yemin edecekse Allah adıyla yemin etsin ya da sussun/yemin etmesin."***. (Buhârî, Şehâdât, 26 [2679])

Toplumda yaygın olarak kullanılan "Şu işi yaparsam çocuklarımın ölüsünü göreyim, Allah canımı alsın, ölümü gör." gibi ifadeler ise

beddua içerikli cümleler olup yemin sayılmaz ve kefaret gerektirmez. (bk. Kâsânî, *Bedâ'i,* 3/9; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr,* 5/78; İbn Nüceym, *el-Bahr,* 4/311-312; Meydânî, *el-Lübâb,* 4/7) Ayrıca beddua etmek dinimizde hoş görülmediğinden bu tür ifadeleri kullanmaktan uzak durulmalıdır.

855. Yemin keffâreti nasıl yerine getirilir?

Her ne şekilde olursa olsun geçerli (mün'akide) olan yemini bozan kimselerin yemin keffâreti ödemeleri gerekir. Yemin keffâreti sırasıyla; on fakire birer fitre (fıtır sadakası) miktarı veya bir fakire on ayrı günde her gün birer fitre miktarı para vermek veya on yoksulu sabah akşam doyurmak ya da giydirmektir. Buna gücü yetmeyenlerin ise ara vermeden üç gün oruç tutmaları gerekir. Bu keffâret ve sıralama Kur'ân-ı Kerîm'de belirtilmiştir. (el-Mâide, 5/89)

856. Yemin keffâretini yerine getirmekten aciz olan kimse ne yapmalıdır?

Yemin keffâretini yerine getiremeyenler, keffâreti ertelerler ve imkân buldukları ilk anda bu keffâreti eda ederler. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 5/112) Ancak keffâretini yerine getirmeden ölen kişi; vasiyet etmişse keffâret geriye kalan malından ödenir. Vasiyet etmemişse vârisleri onun bu keffâretini kendiliklerinden ödeyebilirler. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 5/96)

857. Bozulan her bir yemin için ayrı ayrı mı yoksa hepsi için bir keffâret mi ödenmelidir?

Birden çok yemin edip sonra da bozmanın çeşitli şekilleri vardır:

a) İster peş peşe isterse farklı zamanlarda, birden çok yemin edilerek, her bir yeminde diğerinden farklı bir işin yapılması veya yapılmamasından söz edilmesi durumunda, fıkıh bilginlerinin çoğunluğuna göre her bir yeminin ihlalinden dolayı ayrı ayrı keffâret gerekir. Mesela "Vallahi şu kimsenin evine girmeyeceğim", "Vallahi onunla konuşmayacağım" şeklinde söylenen sözlerin her biri ayrı birer yemindir. Yemin bozulup söz konusu kişinin evine girilmesiyle bir keffâret, o kişiyle konuşmakla ayrı bir keffâret gerekir.

İmam Muhammed'e nispet edilen bir keffâretin yeterli olacağı şeklindeki bir görüş bazı fıkıh kitaplarında ve ilmihallerde yer almışsa da bu

görüş, başta erken dönem kaynakları olmak üzere diğer Hanefî kaynaklarında yer almayan ve sıhhatinde bazı kuşkular bulunan bir nakildir. Din İşleri Yüksek Kurulu da böyle bir yeminin bozulması durumunda her bir yemin için ayrı keffâret ödeneceği yönünde karar vermiştir. (DİYK 1952/267 Tarih ve Sayılı Karar)

b) Bir yemin cümlesinde, Allah'ın adı yemin için bir defa zikredilmekle beraber, yapılması veya yapılmaması söz konusu edilen işler sayıca birden fazla olursa, bunların hepsi birden ihlal edilse bile bir keffâret yeterlidir. Mesela "Vallahi şunu yemeyeceğim, şunu içmeyeceğim" diyen kimse, hem yiyerek hem de içerek verdiği söze aykırı davranırsa, sadece bir keffâret gerekir.

c) Bir yemin cümlesinin tamamı birden fazla mesela, "Vallahi şu işi yapmayacağım", "Vallahi şu işi yapmayacağım" şeklinde tekrar edilir ve sonra da bu yemin bozulursa; Hanefî mezhebinde kabul gören görüşe göre ne kadar tekrar edildiyse o kadar sayıda keffâret gerekir. Böyle bir yemin tekrarının aynı zaman ve ortamda veya farklı zaman ve ortamlarda yapılması hükmü değiştirmez. Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinde kabul gören görüşlere ve bazı Hanefîlere göre ise bir keffâret yeterlidir.

d) Bir yemin cümlesinde, yemin konusu olan iş bir defa zikredilmekle beraber, Allah'ın isminin tekrar edilmesi veya O'nun birden fazla isminin kullanılması hâlinde başta İmam Muhammed olmak üzere fıkıh bilginlerinin çoğunluğuna göre bu tek bir yemin sayılır ve bozulması durumunda bir keffâret yeterlidir. (bk. Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/589-590; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/514; Kâsânî, *Bedâ'i*, 3/9-10)

858. Yemin keffâreti ödeyen bir kimse, aynı konuda tekrar yemin eder ve yeminini yine bozarsa, bunun için de yeni bir keffâret ödemeli midir?

Geçmişte ödenmiş ve zimmetten düşmüş bir keffâret, gelecekte yapılacak hataları örtmez. Bu sebeple geçmişte bozulan bir yeminden dolayı keffâret ödendikten sonra tekrar yemin edilir ve bu yemin de bozulursa, tekrar yemin keffâreti ödenmesi gerekir. Ancak bir konuda yemin edip yeminini bozan kişi keffâret ödemeden aynı konuda tekrar yemin etse ve bu yemini de bozsa hepsi için tek keffâret öder.

859. Dinî bir emri yerine getirmemeye veya bir haramı işlemeye yemin eden kişi ne yapmalıdır?

Farz veya vâcip olan bir şeyi yapmamaya ya da haram ve günah olan bir şeyi yapmaya yemin etmek, Müslüman'a yakışan bir davranış değildir. Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de, *"İyilik etmemek, takvaya sarılmamak, insanlar arasını ıslah etmemek yolundaki yeminlerinize Allah'ı siper yapmayın. Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."* (el-Bakara, 2/224) buyurmaktadır.

Bununla birlikte, bu tür bir yemin edildiğinde, yemini yerine getirmeyip bozmak ve ardından yemin keffâreti vermek gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/320) Konuyla ilgili bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.s.) , "*Bir kimse bir şey için yemin eder, sonra da ondan hayırlısını görürse yeminini bozsun ve keffâret ödesin*." (Müslim, Eymân, 11-17 [1650]; bk. Buhârî, Eymân, 1 [6622]) buyurmuştur.

860. Eşinin evine gitmeyeceğine yemin eden bir kadının ne yapması gerekir?

Nikâh akdinin kadın ve erkeğe yüklediği birtakım hak ve sorumluluklar vardır. Bir kadının eşinin evine gitmesi nikâh akdinin doğurduğu temel sonuçlardan biridir. Dolayısıyla eşinin evine gitmemeye yemin eden bir kadın, meşru bir mazeret olmadıkça eşinin evine gider ve yemin keffâreti öder.

861. "Sana sütümü helal etmem, hakkımı helal etmem" şeklinde söylenen sözler yemin sayılır mı?

Bir anne veya babanın, isyankâr bir çocuğuna karşı "sana sütümü/hakkımı helal etmem" ve benzeri sözleri yemin hükmünde değildir. Ebeveynlerin çocuklarına haksız yere manevî baskı kurmaları ve onların şahsiyetlerine saygı göstermemeleri doğru değildir. Esasen bu tür sözler hiçbir hüküm de ifade etmez.

Öte yandan çocukların, anne ve babaya karşı dinî görevlerinden biri de meşru işlerde onlara karşı isyan etmemek ve daima saygı göstermektir. Nitekim *"(rabbin), anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara 'öf' bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve*

güzel söz söyle!" (el-İsrâ, 17/23) mealindeki âyet, anne babaya iyi davranmanın önemine işaret etmektedir.

862. Bir kimse "şöyle yaparsam Allah'ı inkâr etmiş olayım!", "kâfir olayım!" veya "dinden çıkmış olayım!" derse bunun hükmü nedir?

Yemin kastıyla, "Şöyle yaparsam Allah'ı yok sayayım" veya "kâfir olayım" vb. bir söz söyleyen kişi, yemin etmiş olur. Dediğini yapması durumunda yemin keffâreti gerekir. Ancak bu sözleri söyleyen şahıs, dediğini yaptığı takdirde kâfir olacağına inanır ve buna rağmen o işi yaparsa dinden çıkmış olur. Çünkü sözünde durmamakla küfre razı olmuş demektir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/319) Bu durumda tövbe istiğfar etmesi, iman ve nikâhı yenilemesi gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/714-718)

863. "Şart olsun" sözünü kullanmanın hükmü nedir?

Daha çok bir şeyin yapılması veya yapılmaması ya da sözün kuvvet kazanması gibi amaçlarla söylenen şart olsun sözünün hükmü, kullanıldığı yerin örfüne ve bu sözü söyleyen kişinin niyetine göre değişir. Bu ifade bazı yörelerde yemin, bazı yörelerde "talâk" yani "karım boş olsun" anlamında kullanılmaktadır.

Buna göre "şart olsun" sözüyle boşama kastedilmişse bir talâk meydana gelmiş olur. Bu sözle yemin kastedilmişse, bundan dolayı boşama meydana gelmez. Şartın bağlandığı eylem meydana gelince yemin bozulmuş olacağından yemin keffâreti ödenmesi gerekir. (İbn Teymiyye, *el-Fetâva'l-kübrâ*, 3/245-247; Bilmen, *Kâmus*, 2/244)

864. Bir kişi, içinden yemin etse veya bir şey adasa; bu durumda yemin ve adak hükümleri oluşur mu?

İslam dininin esaslarına göre sadece düşünmek ve niyet etmekle sorumluluk altına girilmez. Sorumluluğun oluşabilmesi için irade beyanı şarttır.

Bu itibarla yemin ve adağın da geçerli olabilmesi için dille telaffuz edilmeleri gerekir. Telaffuz etmeden sadece içinden geçirmekle yemin ve adak hükümleri oluşmaz. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 3/5; 5/81-82; Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/451; Dimyâtî, *Hâşiye*, 2/412)

FETVALAR

FETVALAR

DUA, TÖVBE VE ZİKİR

DUA, TÖVBE VE ZİKİR

DUA

865. Duanın önemi nedir ve dua nasıl yapılmalıdır?

Sözlük anlamı ile dua "çağırmak, seslenmek, istemek, yardım talep etmek" demektir. Dinî bir terim olarak ise insanın bütün benliğiyle Allah'a yönelerek maddî ve manevî isteklerini O'na arz etmesidir. Temeli, insanın Allah'a hâlini arz etmesi ve O'na niyazda bulunması olduğuna göre dua, Allah ile kul arasında bir irtibattır.

Duada daima tâzim (Allah'ı yüceltme) ve bu tâzimle birlikte istekte bulunma anlamı vardır. Dua aynı zamanda zikir ve ibadettir. Böylece duada biri zikir ve saygı, diğeri de dilek olmak üzere iki unsur hep yan yana bulunur. Bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Dua, ibadetin özüdür."* (Tirmizî, De'avât, 2 [3371]) buyurmuştur. Aynı sebeple en önemli ibadet olan namaz (salât), dua kelimesiyle ifade edilmiştir. (el-En'âm, 6/52; el-Kehf, 18/28) Diğer bir âyette de; *"De ki; duanız (kulluğunuz) olmasa rabbim size ne diye değer versin."* (el-Furkân, 25/77) buyrulmak suretiyle insanın ancak Allah'a olan bu yönelişiyle değer kazanabileceği belirtilmiştir. Duanın sadece Allah'a yöneltilmesi; Allah'tan başkasına, putlara veya kendilerine üstün nitelikler izafe edilen başka yaratıklara dua ve ibadet edilmemesi Kur'ân'da ısrarla vurgulanmıştır. (eş-Şuarâ, 26/213; el-Kasas, 28/88)

866. Duaların kabul olması için ön şartlar var mıdır?

Duanın kabul edilmesi için şu hususlara riâyet edilmesi gerekir:

a) Duadan önce tövbe ve istiğfar edilmelidir. Günah işleyen, haramlardan uzak durmayan bir kulun duası kabul edilmeye layık değildir. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in (s.a.s.) şu hadisi çok dikkat çekicidir: *"Allah yolunda seferler yapmış, üstü başı tozlanmış bir adam ellerini semaya kaldırarak, 'Yâ rabbi, Yâ rabbi' diye yalvarıyor. Oysa yediği haram, içtiği haram, giydiği haram, gıdası haramdır. Böyle birisinin duası nasıl kabul olur?"* (Müslim, Zekât, 65 [1015])

b) Duaya Allah'a hamd, Peygambere salât-ü selâm ile başlanmalı; yine salât-ü selâm ve Allah'a hamd ile bitirilmelidir. Fedâle b. Ubeyd'den (r.a.) rivâyete göre o, şöyle demiştir: "Resûlullah (s.a.s.), (mescidde) oturmakta iken bir adam geldi, namaz kıldı, sonra şöyle dua etti: Allah'ım beni bağışla, bana acı. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.), *'Ey namaz kılan, acele ettin, namaz kılıp oturduğun vakit Allah'a layık olduğu şekilde hamd et, sonra bana salât ve selâm et, sonra da yapacağın duayı yap.'* Bundan sonra başka biri namaz kıldı. Namazdan sonra Allah'a hamd etti ve Peygambere salât ve selâm getirdi. Başka bir şey yapmadı. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.), o kimseye: *'Ey namaz kılan kimse! Dua et, duan kabul edilsin.' dedi."* (Tirmizî, De'avât, 65 [3476]; Nesâî, Sehiv, 48 [1284])

c) Dua içten, tevazu ile ve yalvararak yapılmalıdır. Bir âyette şöyle buyrulmaktadır: *"rabbinize alçak gönüllülükle yalvararak ve için için dua edin. Çünkü O, haddi aşanları sevmez."* (el-A'râf, 7/55) Bir hadis-i şerifte ise şöyle buyrulmaktadır: *"Allah'a kabul edileceğini gerçekten inanarak dua ediniz. Bilin ki Allah, ciddiyetten uzak ve umursamaz bir kalp ile yapılan duaları kabul etmez."* (Tirmîzî, Deavât, 66 [3479])

d) Israrla dua edilmelidir. Bir mümin, ettiği duanın kabul edilmesi hususunda aceleci olmamalıdır. Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır: *"Sizden herhangi biriniz 'dua ettim de kabul olunmadı' diyerek acele etmediği sürece duası kabul olunur."* (Buhârî, De'avât, 22 [6340]; Müslim, Zikir, 90-92 [2735])

e) Umut ve korku içinde dua edilmelidir. Kur'ân'da şöyle buyrulmaktadır: *"Onlar gerçekten hayır işlerinde yarışırlar, (rahmetimizi) umarak ve (azabımızdan) korkarak bize dua ederlerdi. Onlar bize derin saygı duyan kimselerdi."* (el-Enbiyâ, 21/90)

f) Dua her zaman yapılabilirse de bazı vakitlerde yapılması daha makbul görülmüştür. Bu vakitlerden biri de seher vaktidir. Allah Teâlâ, geceleri dua, ibadet ve istiğfar ile meşgul olanları Kur'ân-ı Kerîm'de övmekte ve şöyle buyurmaktadır: *"Onlar, geceleri az uyurlardı. Seher vakitlerinde bağışlanma dilerlerdi."* (ez-Zâriyât, 51/17-18) Hz. Peygamber'e (s.a.s.), *'Ey Allah'ın Resûlü, hangi dua daha makbuldür?'* diye sorulunca, *'Gece yarısı ve farz namazlardan sonra yapılan duadır.'* cevabını vermiştir." (Tirmizî, De'avât, 79 [3499])

867. Kur'ân-ı Kerim'de geçen dua âyetlerinin muhtevası nedir?

Kur'ân-ı Kerim'de dua ile ilgili âyetler geniş bir yer tutar. İki yüz kadar âyet doğrudan dua ile ilgilidir. Ayrıca tesbîh, hamd, şükür, istiâne (Allah'tan yardım dileme), istiâze (kötü ve şerli olan her şeyden Allah'a sığınma), tazarru (kendi eksikliğini bilerek Allah'a yalvarma), tövbe ve istiğfar gibi kulun Allah'a yönelişini ve isteklerini ifade eden çok sayıda âyet de dua ile alakalıdır. Dua ile ilgili âyetlerin bir kısmında insanların Allah'a dua etmeleri emredilmiş, duanın usûl, âdâb ve tesirleri üzerinde durulmuştur. (en-Nisâ, 4/32; el-A'râf, 7/29, 55, 180; Yûsuf, 12/86; el-Mü'min, 40/60) Örneğin Allah Teâlâ; *"Kullarım sana, beni sorduğunda (söyle onlara): 'Ben çok yakınım. Bana dua ettiği vakit dua edenin dileğine karşılık veririm.'…"* (el-Bakara, 2/186) buyurarak insanların dua ile kendisine yönelmelerini istemiştir.

Bazı sûre ve âyetler dua metinleri mahiyetindedir. Fâtiha sûresi buna güzel bir örnektir: *"Rahmeti sonsuz, merhameti tükenmez olan Allah'ın adıyla. Bütün övgüler, âlemlerin Rabbi olan Allah'a yaraşır. O, sonsuz merhametiyle lütuf ve ihsanda bulunan, rahmetiyle her şeyi kuşatandır. Hesap gününün tek hâkimidir. (Rabbimiz) yalnız Sana kulluk eder ve yalnız Senden yardım dileriz. Bizi doğru yola ulaştır. (Hidâyete erdirerek) nimet verdiğin kimselerin yoluna; gazaba uğrayanların, ya da sapıtanların yoluna değil."* (el-Fâtiha, 1/1-7) Bakara sûresinin 201. âyeti, dua olarak en çok okunan âyetlerdendir: *"…Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, âhirette de iyilik ver; bizi cehennem azabından koru."* Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) dua ederken sıkça bu âyeti okumuş (Buhârî, De'avât, 55 [6389]; Müslim, Zikir, 26 [2690]) ve okunmasını tavsiye etmiştir. (Müslim, Zikir, 23 [2688])

Peygamberimiz (s.a.s.), ümmet-i Muhammed'in her bir ferdini kuşatıcı mahiyetteki Bakara sûresinin sonundaki şu duaların her gece okunmasını tavsiye etmiş ve okuyan kişiye (sevap olarak veya kötülerin şerrinden muhafaza etmesi bakımından) yeteceğini ifade buyurmuştur (Buhârî, el-Meğâzî, 12 [4008]; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 255 [807]): *"…Rabbimiz! Unutur ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma! Rabbimiz! Bize, bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme! Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme! Bizi affet, bizi bağışla, bize acı! Sen bizim Mevlâmızsın! Kâfirler toplumuna karşı bize yardım eyle!"* (el-Bakara, 2/286)

Âl-i İmrân sûresindeki; *"Rabbimiz! Bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi eğriltme. Bize tarafından rahmet bağışla..."* (Âl-i İmrân, 3/8), *"…Rabbimiz! İman ettik; bizim günahlarımızı bağışla, bizi ateş azabından koru!"* (Âl-i İmrân, 3/16), *"Rabbimiz! İndirdiğine inandık ve Peygamber'e uyduk. Şimdi bizi (birliğini ve peygamberlerini tasdik eden) şahitlerden yaz..."* (Âl-i İmrân, 3/53) âyetleri, mü'minlere istikâmet üzere olmayı, bağışlanma dilemeyi ve hidâyete ulaşma yollarını öğreten dua âyetlerindendir. Yine Âl-i İmrân sûresinin 191-194. âyet-i kerîmelerinde; inananların her hâlükârda Allah Teâlâ'yı andıkları, göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde tefekkür ettikleri belirtilmekte ve ardından yaptıkları dualarında; cehennem azabından Allah'a sığındıkları, günahların bağışlanıp kötülüklerinin örtülmesini, vefat ederken iyilerle birlikte canlarının teslim edilmesini, âhirette vadettiği nimetlere ulaştırmasını ve hesap gününde kişiyi rezil rüsva etmemesini niyazda bulundukları ifade edilmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'de her hususta Allah'a niyaz eden ve yakaran peygamberlerin duaları da bulunmaktadır. Bu bağlamda Hz. Âdem (a.s.) ve eşi Hz. Havva'nın cennetten çıkarıldıktan sonra bağışlanmaları için yaptıkları *"…Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz."* (el-A'râf, 7/23) şeklindeki duayı, müminler tevbe istiğfar ederken daima zikrederler.

Hz. İbrâhim'in (a.s.) duaları Kur'ân-ı Kerim'de bir hayli yer tutar. Bunların başında; *"Rabbim! Bana sâlihlerden olacak bir evlat ihsan et!"* (es-Sâffât, 37/100), *"Rabbimiz! Bizi sana boyun eğenlerden kıl, neslimizden de sana itaat eden bir ümmet çıkar, bize ibadet usûllerimizi göster, tevbemizi kabul et; zira tevbeleri çokça kabul eden, çok merhametli olan ancak sensin."* (el-Bakara, 2/128) duaları gelir. Yine Hz. İbrâhim'in (a.s.) rabbine iltica ederek çocuklarının ve zürriyetinin tevhid üzere olmaları, ibadet ve taat üzere yaşamaları için yaptığı dualar bizler için örnek mahiyettedir: *"Rabbim! Beni ve soyumdan gelecekleri namazı devamlı kılanlardan eyle; ey Rabbimiz! Duamı kabul et!"* (İbrahîm, 14/40), *"Rabbim! Bana hikmet ver ve beni iyiler arasına kat. Bana, sonra gelecekler içinde, iyilikle anılmak nasip eyle! Beni, Naîm cennetinin vârislerinden kıl… (İnsanların) diriltilecekleri gün beni mahcup etme. O gün ne mal fayda verir ne de evlât. Ancak Allah'a kalb-i selîm ile gelenler o günde fayda bulur."* (eş-Şuarâ, 26/83-89)

Toplumu ifsat etmek isteyenlere karşı Hz. Lût (a.s.) şöyle dua etmiştir: *"Rabbim! Beni ve ailemi, onların yapageldikleri kötü şeylerden kurtar."* (eş-Şuarâ, 26/169), *"...Rabbim! Şu fesatçılar güruhuna karşı bana yardım eyle."* (el-Ankebût, 29/30) Hz. Yûsuf (a.s.) da kendisine tuzak kuranlara karşı şöyle dua etmiştir: *"...Ey Rabbim! Zindan bana, bunların benden istediklerinden daha iyidir! Eğer onların hilelerini benden çevirmezsen, onlara meyleder ve cahillerden olurum!"* (Yûsuf, 12/33), *"Rabbim! Mülkten bana (nasibimi) verdin ve bana (rüyada görülen) olayların yorumunu da öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Sen dünyada da âhirette de benim sahibimsin. Müslüman olarak canımı al ve beni sâlihler arasına kat!"* (Yûsuf, 12/101) Hz. Şuayb'ın (a.s.) kavminin hadsizliklerine karşı yaptığı; *"…Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında adaletle hükmet! Sen hükmedenlerin en hayırlısısın."* (el-A'râf, 7/89), *"… Başarmam ancak Allah'ın yardımı iledir. Yalnız O'na dayandım ve yalnız O'na döneceğim."* (Hûd, 11/88) şeklindeki niyazları, iltica ve tevekküle örnek teşkil eden dualardandır.

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Mûsâ'nın (a.s.) yaptığı birçok duayı görmekteyiz: *"… Rabbim! Doğrusu kendime zulmettim. Beni bağışla…"* (el-Kasas, 28/16) *"…Rabbim! Beni zalimler güruhundan kurtar."* (el-Kasas, 28/21) O, kavminin yaptığı hatalardan dolayı Allah'a şöyle yalvarmıştır: *"…Rabbim, beni ve kardeşimi bağışla, bizi rahmetine kabul et. Zira sen merhametlilerin en merhametlisisin!"* (el-A'râf, 7/151), *"…Rabbim!... İçimizden birtakım beyinsizlerin işlediği (günah) yüzünden hepimizi helâk mi edeceksin?… Sen bizim sahibimizsin, bizi bağışla ve bize acı! Sen bağışlayanların en iyisisin! Bize, bu dünyada da iyilik yaz âhirette de. Şüphesiz biz sana döndük..."* (el-A'râf, 7/155-156) Firavuna dini tebliğ etmekle görevlendirilen Hz. Mûsâ'nın (a.s.) kendisine verilen görevin hakkıyla başarıya ulaşması için yaptığı şu niyazlar; özellikle kısa, canlı, ahenkli ve etkili cümleleriyle Kur'ân'daki dua örneklerindendir: *"…Rabbim! Yüreğime genişlik ver. İşimi bana kolaylaştır. Dilimden (şu) bağı çöz ki sözümü anlasınlar. Bana ailemden bir de vezir (yardımcı) ver, kardeşim Harun'u. Onun sayesinde arkamı kuvvetlendir. Ve onu işime ortak kıl. Böylece seni bol bol tesbih edelim. Ve çok çok analım seni. Şüphesiz sen bizi görmektesin."* (Tâhâ, 20/25-35)

Hz. Süleyman'ın (a.s.) yaptığı şu dua, yaratıcıya nasıl hamd ve şükredileceği hususunda örnektir: *"…Ey Rabbim! Beni, bana ve ana-babama verdiğin nimetlere şükretmeye ve hoşnut olacağın iyi işler yapmaya*

muvaffak kıl. Rahmetinle, beni iyi kulların arasına kat." (en-Neml, 27/19) Hz. Eyyûb (a.s.) de rabbine şöyle niyaz eder: *"…Başıma bu dert geldi. Sen, merhametlilerin en merhametlisisin."* Bunun üzerine Yüce Allah onun duasını kabul ederek dert ve sıkıntılarını gidermiştir. (el-Enbiyâ, 21/83-84) Yine denize atılan ve bir balık tarafından yutulan Hz. Yûnus'un (a.s.), karanlıklar içinde; *"…(Rabbim!) Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zalimlerden oldum!"* (el-Enbiyâ, 21/87) şeklinde yaptığı dua, bütün müminlerin dilinde tevbe ve istiğfâr duası olmuştur.

Kur'ân-ı Kerim'de Peygamberimize (s.a.s.) ve müminlere yapmaları öğütlenen bazı dualar da zikredilmektedir: *"… De ki! Allah bana yeter. O'ndan başka ilâh yoktur. Ben sadece O'na güvenip dayanırım. O yüce Arş'ın sahibidir."* (et-Tevbe, 9/129), *"…Rabbim! Aramızda gerçekle hükmet, anlattıklarınıza karşı ancak Rahman olan Rabbimizden yardım istenir."* (el-Enbiyâ, 21/112), *"… Rabbim! Eğer onlara yöneltilen tehdidi (dünyevî sıkıntıyı ve uhrevî azabı) mutlaka bana göstereceksen, bu durumda beni zalimler topluluğunun içinde bulundurma Rabbim!"* (el-Mü'minûn, 23/93-94), *"…Rabbim! Şeytanların kışkırtmalarından sana sığınırım! Onların yanımda bulunmalarından da sana sığınırım!"* (el-Mü'minûn, 23/97-98), *"…Bağışla ve merhamet et Rabbim! Sen merhametlilerin en iyisisin."* (el-Mü'minûn, 23/118), *"…Rabbim! Gireceğim yere dürüstlükle girmemi sağla; çıkacağım yerden de dürüstlükle çıkmamı sağla. Bana tarafından, hakkıyla yardım eden bir kuvvet ver."* (el-İsrâ, 17/80), *"…Rabbim, benim ilmimi artır."* (Tâhâ, 20/114)

Kur'ân'daki dua örneklerinde, insanların sadece kendileri için dua etmemeleri; anne-babalarına, eşlerine, çocuklarına, diğer yakınlarına ve bütün müminlere de dua etmeleri istenir: *"Rabbim! Küçüklüğümde onlar (annem-babam) beni nasıl yetiştirmişlerse, şimdi de sen onlara (öyle) rahmet et!..."* (el-İsrâ, 17/24), *"…Rabbimiz! Bize gözümüzü aydınlatacak eşler ve zürriyetler bağışla ve bizi takvâ sahiplerine önder kıl!"* (el-Furkân, 25/74), *"…Rabbimiz! Bizi ve bizden önce gelip geçmiş imanlı kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma! Rabbimiz! Şüphesiz ki sen çok şefkatli, çok merhametlisin!"* (el-Haşr, 59/10) Hz. Nuh ve Hz. İbrâhim de kendilerinin, ana-babalarının, etraflarındaki müminlerin ve kadın-erkek tüm inananların bağışlanması için dua etmişlerdir. (Nûh, 71/28; İbrâhim, 14/41)

İnsan dua ederken elbette kendisi için iyi olduğunu düşündüğü şeyleri ister. Ancak Kur'ân Kerîm, insanın bazen hayır istediğini düşünerek şer olacak şeyi istediğine de dikkat çeker: *"İnsan, hayır için dua ettiğini düşünerek (bazen) şerri ister. Zira insan pek acelecidir!"* (el-İsrâ, 17/11) Nitekim Bakara sûresi 216. âyette; *"…Bazen hoşlanmadığınız (kötü gördüğünüz) bir şey sizin için hayır olabilir. Arzu ettiğiniz bir şey de sizin için şerli olabilir. Allah her şeyi bilir, siz ise bilmezsiniz."* buyrulmaktadır. Hz. Nuh (a.s.) da duasında bu durumu dile getirmiştir: *"…Rabbim! Senden hakkında bilgim olmayan şeyi istemekten sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve esirgemezsen, ziyana uğrayanlardan olurum!"* (Hûd, 11/47)

Aynı zamanda inananlar için bir öğüt, hidâyet, rahmet ve şifa kaynağı olan Kur'ân Kerîm'de, kulların maddî ve manevî hastalık, sıkıntı vb. durumlarda Yüce Allah'a sığınması öğütlenmektedir. (et-Tevbe, 9/14; Yûnus, 10/57; el-İsrâ, 17/82; el-Enbiyâ, 21/83-84; eş-Şu'arâ, 26/80; Fussılet, 41/44) Bununla birlikte Kur'ân-ı Kerîm, insanın darlıkta olsun genişlikte olsun daima dua etmesini ister. Sadece başı dara düştüğünde dua etmesini yeterli görmez. Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurmaktadır; *"İnsana bir zarar geldiği zaman, yan yatarak, oturarak veya ayakta durarak (o zararın giderilmesi için) bize dua eder; fakat biz ondan sıkıntısını kaldırınca, sanki kendisine dokunan bir sıkıntıdan ötürü bize dua etmemiş gibi geçip gider..."* (Yûnus, 10/12)

Bir şeyin olmasını isteyen kişi hem elinden geleni yapacak hem de dua edecektir. Nitekim Kur'ân'da Müminlere, iman etmelerinden sonra ısrarla sâlih amel işlemelerinin emredilmesi, sözlü ve fiili duanın birbirinden ayrılmaması gerektiğini göstermektedir: *"İman edip sâlih amel işleyenlere, zemininden ırmaklar akan cennetler verileceğini müjdele…"* (el-Bakara, 2/25) Bu itibarla akıl ve irade sahibi insan, ancak ortaya koyduğu en temel eylemlerden birisi olan kulluk ve dua ile Allah katında bir kıymete erişebilir: *"(Resûlüm!) De ki: (Kulluk ve) yalvarmanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin?"* (el-Furkân, 25/77)

Kur'ân-ı Kerim'de yer alan duaların sadece dünya hayatıyla sınırlı olmadığı, âhiret âleminde de devam edeceği anlaşılmaktadır. Cennetliklerin, âhirette kavuşacakları nimetlerden dolayı Allah'a samimi bir kalple yapacakları dualarda büyük bir mutluluğun ve huzurun izleri görünmektedir: *"Onların oradaki duası: «Allah'ım! Seni noksan sıfatlardan*

tenzih ederiz!» (sözleridir). Orada birbirleriyle karşılaştıkça söyledikleri ise «selâm» dır. Onların dualarının sonu da şudur: Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur." (Yûnus, 10/10)

Sonuç itibarıyla Kur'ân-ı Kerîm'de, kulun; her hâlde Allah'a hamd-u senâ etmesi, O'na niyaz edip günahından afv ve mağfiret dilemesi, darlıkta ve genişlikte, hastalıkta ve sıkıntılı durumlarda O'ndan yardım istemesi, dünya ve âhiret saâdeti için Allah'a yalvarması istenmektedir. Yine insanın; sadece kendisi için değil de anne-babası, eşi, çocukları, akrabaları ve bütün müminler ve onların tevhid üzere kulluk edip, taatten ayrılmamaları için dua etmesi de öğütlenmektedir. Yapılan bu yakarışlar karşısında Yüce Allah'ın, kulunun her an yanında olduğu ve ona cevap verdiği, dualarını kabul edip sıkıntılarını giderdiği de Kur'ân-ı Kerim'de bildirilmektedir. Hz. Âdem'den (a.s.) Peygamberimiz'e (s.a.s.) kadar bütün peygamberlerin her fırsatta Allah'a niyazda bulunup ona iltica ederken yaptıkları yakarışlar, bizler için en güzel dua örneklerini teşkil eder.

868. Her zaman dua edilebilir mi, dua için belirlenmiş özel vakitler var mıdır?

İslam dinine göre dua için mutlaka uyulması gereken özel bir zaman ve mekân tahsis edilmiş değildir. Her yerde her zaman dua edilebilir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Akşama ulaştığınızda ve sabaha kavuştuğunuzda, gündüzün sonunda ve öğle vaktine eriştiğinizde, Allah'ı tesbîh edin (namaz kılın). Göklerde ve yerde hamd O'na mahsustur."* (er-Rum, 30/17-18) buyrularak, ibadet ve duanın gün içine yayılmasının önemi vurgulanmıştır. Bununla birlikte Kur'ân ve hadislerden anlaşıldığına göre gece seher vaktinde yapılan dualar daha makbuldür. (Tirmizî, Deavât, 79 [3499]) Âl-i İmrân sûresi 16-17. âyetlerde cennetlikler şöyle müjdelenir: "*(Onlar) 'rabbimiz, biz iman ettik. Bizim günahlarımızı bağışla. Bizi ateş azabından koru' diyenler; sabredenler, doğru olanlar, huzurunda gönülden boyun büküp divan duranlar, Allah yolunda harcayanlar ve seherlerde (Allah'tan) bağışlanma dileyenlerdir*." Bir başka âyette de şöyle buyrulmuştur: *"Onlar, geceleri az uyurlardı. Seher vakitlerinde bağışlanma dilerlerdi."* (ez-Zâriyât, 51/17-18)

Hadis-i şeriflerde duaların kabul edileceği bazı vakitler belirtilmiştir: Ramazan geceleri, Arafat vakfesi, Berât ve Kadîr geceleri, cuma

günleri, gece vakitleri, ezân okunduğu ve kâmet getirildiği vakitler ve farz namazların sonrası bunların bir kısmıdır. (Buhârî, Cum`a, 37 [935]; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 166 [757]; Cum`a, 13-15 [852]; Ebû Dâvûd, Salât, 35 [521]; Tirmizî, Deavât, 79, 122 [3499, 3585]; 85 [3513]; İbn Mâce, Sıyâm, 48 [1752]; İkâmetü's-salavât, 191 [1388-1390])

869. Yatarak dua etmekte bir sakınca var mıdır?

Ayakta, otururak veya yatarak Allah'ı anmakta, dua edilmesinde bir sakınca yoktur. Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Onlar ayakta iken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar."* (Âl-i İmrân, 3/191) buyrulmaktadır. Berâ b. Âzib'den (r.a.) rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) yatağına uzandığında, sağ tarafı üzerine yatar ve şöyle dua ederdi:

اللَّهُمَّ أَسْلَمْتُ نَفْسِى إِلَيْكَ، وَفَوَّضْتُ أَمْرِى إِلَيْكَ، وَوَجَّهْتُ وَجْهِى إِلَيْكَ، وَأَلْجَأْتُ ظَهْرِى إِلَيْكَ رَغْبَةً وَرَهْبَةً إِلَيْكَ، لاَ مَلْجَا وَلاَ مَنْجَا مِنْكَ إِلَّا إِلَيْكَ، آمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِى أَنْزَلْتَ، وَبِنَبِيِّكَ الَّذِى أَرْسَلْتَ.

"Allah'ım! Kendimi sana teslim ettim. İşimi sana ısmarladım. *Yüzümü sana çevirdim. Rızanı isteyerek, azabından korkarak sırtımı sana dayadım, sana sığındım. Sana karşı yine senden başka sığınak yoktur. İndirdiğin Kitab'a ve gönderdiğin Peygambere inandım."* (Buhârî, Vudû', 75 [247] Müslim, Zikir, 56-58 [2710]) Aynı sahabi, Resûlullah'ın (s.a.s.) kendisine; *"Yatağına gireceğin zaman namaz abdesti gibi abdest al, sonra sağ yanın üzerine yat ve bu duayı oku ve bu duanın sözleri yatmadan önceki son sözün olsun."* (Buhârî, Vudû', 75 [247]; Müslim, Zikir, 56 [2710]) buyurduğunu nakletmiştir.

870. Duada ellerin durumu nasıl olmalıdır? Duadan sonra elleri yüze sürmenin dayanağı var mıdır?

Dua sırasında avuçlar yukarıya gelecek şekilde elleri açık tutmak, istek ve niyazın anlamına uygun bir hâldir. Ellerin yukarıya, göğe doğru kaldırılması Allah'ın gökte, belli bir mekânda oluşundan değil, göklerin yücelik ve azameti temsil etmesi sebebiyledir. Resûl-i Ekrem (s.a.s.), dua

ederken bazen koltuklarının beyazlığı görünecek kadar ellerini kaldırırdı. (Buhârî, De'avât, 23 [6341])

Hz. Peygamber (s.a.s.) buyuruyor ki; *"Allah'a avuçlarınızı yukarıya getirerek dua edin, ellerinizin tersini değil. Duayı bitirdiğiniz zaman da ellerinizi yüzünüze sürün."* (İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 119 [1181]; Duâ, 13 [3866]) Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.s.), bela ve musibetler sırasında dua ederken avuçları yere bakacak şekilde dua ettiği (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/56 [16613]; Azîmâbâdî, *'Avnü'l-ma'bûd*, 4/251 [1486]), yine Resûlullah'ın (s.a.s.) ellerini kaldırmadan da dua ettiği rivâyet edilmiştir. (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/181 [12890])

Dua sırasında normal olarak omuz hizasına kadar kaldırılan ellerin (Buhârî, De'avât, 23 [6341]; Ebû Dâvûd, Tefrî'u ebvâvi'l-vitr, 23 [1489]) arası normal aralıkta tutulur. *"Hz. Peygamber (s.a.s.), dua sırasında ellerini bir araya getirdi."* (bk. Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 14 [5017]) şeklindeki rivâyet, *"ellerini bir hizada tuttu; biri aşağıda, biri yukarıda değildi."* (Tahtâvî, *Hâşiye*, 317-318) şeklinde yorumlanmıştır. Bununla birlikte ellerin birleştirilmesi de mümkündür. Önemli olan husus, bu konuda taassup göstermemektir.

Namazlardan sonra veya başka zamanlarda dua ederken elleri yüze sürmek, duada el kaldırıldığında sünnettir. (İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 119 [1181]; Duâ, 13 [3866]) El kaldırmadan dua edildiği zaman, ellerin yüze sürülmesi gerekmez.

871. Duaların sonunda söylenen "âmin" sözü ne anlama gelir; bunun dinî dayanağı nedir?

Âmin, "kabul buyur" demektir. Dualardan sonra "âmin" deme uygulaması sünnetle sabittir. Hz. Peygamber (s.a.s.), *"İmam 'âmin' dediği vakit siz de 'âmin' deyiniz. Zira kimin 'âmin' demesi meleklerin 'âmin' demesine denk gelirse, o kişinin geçmiş günahları affolunur."* (Buhârî, Ezân, 111-113 [780-782]; Müslim, Salât, 72 [410]) buyurmuştur.

Namazda Fâtiha sûresi okunduktan sonra âmin demek de sünnettir. (İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 14 [853-855])

872. Dua ve zikir sesli mi, yoksa sessiz mi yapılmalıdır?

Duanın, alçak sesle, hüzünlü ve tazarru (yalvararak) ile yapılması adaptandır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Rabbinize yalvararak ve için*

için dua edin…" (el-A'râf, 7/55) buyrulmaktadır. Ancak içtenlikle ve samimi olduğu sürece, sesli olarak dua edilebilirse de sessiz olması daha uygundur. Hz. Peygamber (s.a.s.), bir yolculuk esnasında sesli olarak tekbir ve tehlil getirmeye başlayan bir grup sahabiye, *"Ey insanlar! Kendinize merhamet edin; siz ne duymayana dua ediyorsunuz ne de uzakta olan birisine. Muhakkak siz, işiten, yakın olan bir zata dua ediyorsunuz ki O sizinle beraberdir."* (Müslim, Zikir, 44 [2704]; bk. Buhârî, Cihâd 132 [2992]; Megâzî 39 [4205]) buyurmuşlardır.

873. Dua ederken 'Allah'ım! Peygamberimizin hürmetine dualarımızı kabul eyle' demek caiz midir?

Kulun, aczini itiraf ederek sevgi ve tazim duyguları içinde lütuf ve yardım dilemesini ifade eden dua, ibadet edilecek ve yardım istenilecek yegâne varlık olan yüce Allah'a yapılır. İslam'da yalnızca Allah'a ibadet edilir ve yalnızca O'ndan yardım istenir. (el-Fâtiha, 1/5) Peygamberler de dâhil olmak üzere hiçbir kimseye dua edilerek kendilerinden bir şey istenmez. Bununla birlikte dua esnasında Hz. Peygamber'i (s.a.s.) ismen zikretmek ile ilgili olarak şu rivâyet hadis kitaplarımızda yer almaktadır. Osman b. Huneyf'ten (r.a.) rivâyet edildiğine göre gözleri görmeyen bir adam, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) gelerek gözlerinin tekrar görebilmesi için kendisinden dua istemiş, Hz. Peygamber (s.a.s.) ise: "*İstersen dua edeyim, istersen de sabret. Zira sabretmen senin için daha hayırlıdır.*" buyurmuştur. Adam: "*Dua et!*" Deyince; Resûlullah (s.a.s.), onun gereği gibi abdest almasını ve şu duayı yapmasını emretmiştir:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ وَأَتَوَجَّهُ إِلَيْكَ بِنَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ نَبِيِّ الرَّحْمَةِ إِنِّي تَوَجَّهْتُ بِكَ إِلَى رَبِّي فِي حَاجَتِي هَذِهِ لِتُقْضَى لِي اللَّهُمَّ فَشَفِّعْهُ فِيَّ

"*Allahım! Peygamberin; rahmet peygamberi Muhammed ile senden istiyor ve sana yöneliyorum. Şu hâcetimin yerine getirilmesinde (gözlerimin açılmasında) ben seninle (Peygamber ile) rabbime yöneldim. Allahım, O'nu benim hakkımda şefaatçi kıl (onun hürmetine duamı kabul buyur!*" (Tirmizî, Deavât, 118 [3578]; İbn Mâce, İkâmetü's-salât, 189 [1385]; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/138 [17279]) Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde ayrıca "*Adam*

(Hz. Peygamber'in söylediğini) yaptı ve şifa buldu." (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/138 [17280]) ifadesi mevcuttur.

İlgili hadislerden hareketle, içlerinde İmam Mâlik, Ahmed b. Hanbel başta olmak üzere Hanefî ve Şâfiî fakihlerin de bulunduğu âlimlerin çoğunluğu Hz. Peygamber (s.a.s.) hürmetine duada bulunulmasını caiz görmüşlerdir. (bk. İbnü'l-Hümâm, *el-Feth*, 3/181; Nevevî, *el-Mecmû*, 8/274; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/478-479; Kâdî İyâz, *eş-Şifâ*, 2/40; Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 10/25; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 2/284; Buhûtî, *Keşşâfü'l-Kınâ'*, 2/68; Merdâvî, *el-İnsâf*, 2/456; İbn Müflih, *el-Furû*, 3/229, Yâfi'î, *et-Teberrük bi's-sâlihîn*, 38)

Bununla birlikte İbn Teymiyye gibi bazı âlimler ise Hz. Peygamber (s.a.s.) ile tevessülde bulunmayı hayatta iken O'nun duasını almak ve şefaatini istemek şeklinde anlayıp; vefatından sonra kendisi ile tevessülde bulunulmasını caiz görmemişlerdir. (İbn Teymiyye, *el-Kâide celile fi't-tevessül ve'l-vesile*, 35, 85)

Sonuç olarak dua ederken "Allah'ım! Peygamberimizin (s.a.s.) hürmetine dualarımızı kabul eyle" şeklindeki bir ifadenin kullanılması âlimler tarafından meşru görülmüştür. Bununla birlikte duaları kabul edenin sadece Yüce Allah olduğu ilkesi hiçbir zaman ihlal edilmemeli, tevhit inancına zarar verecek düşünce ve uygulamalardan uzak durulmalıdır.

874. Fiilî dua ne demektir?

Allah, kâinatta meydana gelecek tüm olayları belli sebeplere bağlamıştır. Hem dünyada hem de içinde yaşanılan evrendeki her şey Allah'ın koyduğu sebep-sonuç (kanun ve kural) ilişkilerine göre şekillenir. Arzu ettiği bir şeyin olmasını isteyen kişi, onun sebeplerini de yerine getirmek zorundadır. Örneğin çocuk sahibi olmak isteyen kişinin evlenmesi, sınavda başarılı olmak isteyen öğrencinin derslerine çalışması fiilî dua sayılır.

Kişi, Allah'tan istediği şeyin gerçekleşmesi için Allah'ın kendisine öğrettiği sebepleri ve kanunları elinden geldiği kadar yerine getirip tamamlar, sonucunu da Allah'tan bekler. ***"İnsan için ancak çalışmasının karşılığı vardır."*** (en-Necm, 53/39) mealindeki âyette insanların çalışmaları ile alacakları sonuç arasındaki ilişkiye dikkat çekilmiş ve bu çalışmanın fiilî bir dua manasına geldiğine işaret edilmiştir. Hayvanı hasta olan ve

iyileşmesi için sadece dua eden birisine söylenen "Duana biraz da katran ilacı ekle" sözü, fiilî dua için güzel bir örnektir.

Bir işin gerçekleşmesi için dua edip oturan insanın yapmış olduğu hareket ne kadar yanlış ise tüm çalışmaları yapıp gerekli tedbirleri aldıktan, yani fiilî duasını tamamladıktan sonra "Bu işi ben tamamladım." diyerek sözlü dua etmeyenin yapmış olduğu davranış da o derece yanlıştır.

875. Ezân duasının dinî hükmü nedir ve nasıl yapılır?

Ezândan sonra, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) salavât getirmek sünnet; vesile duasını yapmak menduptur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/397-398)

Bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Ezân*ı işittiğiniz zaman, onun dediğini tekrarlayın. Sonra bana salât getirin. Çünkü gerçekten kim bana bir defa salât getirirse, Allah onu on rahmet ile anar. Sonra da benim için Allah'tan vesile isteyin. Çünkü vesile ***cennette bir makamdır ki ancak Allah'ın kullarından bir kula layık görülmüştür, umarım ki o kul ben olayım. Artık kim benim için Allah'tan vesile isterse, şefaatim ona helal olur."*** (Müslim, Salât, 11 [384])

Konu ile ilgili olarak Buhârî'de yer alan rivâyet şöyledir: *"Her kim ezân*ı işittiğinde ardından;

اللَّهُمَّ رَبَّ هذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامةِ والصَّلاةِ القَائِمَةِ آتِ مُحَمَّدا الوَسِيلَةَ والفَضِيلَةَ

وابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمودًا الَّذِى وَعَدْتَه.

Ey bu tam davetin ve kılınmak üzere olan bu namazın rabbi olan Allah'ım! Muhammed'e vesileyi, fazileti ihsan et. Bir de kendisine vadettiğin Makam-ı Mahmûd'u verip oraya ulaştır' derse, kıyamet gününde benim şefaatim ona helal olur." (Buhârî, Ezân, 8 [614]) Bazı kaynaklarda, duanın sonuna "***sen va'dinden dönmezsin.***" ifadesi eklenmiştir. (Beyhakî, es-*Sünenü'l-kübrâ*, 1/603-604 [1933]) Ezân bittiğinde onu duyanlar bu hadiste ifade edildiği şekilde dua ederler.

Ayrıca *"Ezân ile kâmet arasında dua reddolunmaz."* (Ebû Dâvûd, Salât, 35 [521]; Tirmizî, Salât, 44 [212]) hadisi gereği, vesile duasının ardından başka dualar da yapılabilir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 3/118)

876. Ezân duasını camilerde açıktan okumakta bir sakınca var mıdır?

İbadet ve zikirlerde aslolan tevkîfîliktir. Yani Kur'ân ve Sünnet'te nasıl belirtilmişse o şekilde uygulanmasıdır. Ezân duasında da sünnet olan, kişinin sesini yükseltmeden dua etmesidir. Ancak insanların öğrenmesi için camilerde bazen açıktan okunmaktadır. Bu şekilde insanların öğrenmesi için Hz. Peygamber'den nakledilen duaları açıktan okumakta bir sakınca yoktur. Fakat öğrenme gerçekleştikten sonra açıktan okumaya devam etmek uygun olmaz. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 5/318)

877. Ezân ile kâmet arasında yapılan duanın kabul olacağına dair rivâyet var mıdır?

Duaların her zaman kabul görme umudu varsa da bazı özel vakitlerde yapılacak duaların kabul görüp reddedilmeyeceğine ilişkin hadis-i şerifler vardır. Ezân okunurken, ezânla kâmet arasında ve kâmet getirildiğinde yapılacak dualar da bu kabildendir. Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Ezân okunduğunda sema kapıları açılır ve yapılan dualar kabul olur. Kâmet getirildiğinde dua reddedilmez."* (İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6/31 [29248]) Başka bir rivâyette Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Ezânla kâmet arasında yapılan dua reddedilmez."* buyurdu. Bunun üzerine sahâbe, "Ey Allah'ın elçisi! Ne dua edelim?" diye sordular. Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Allah'tan dünya ve âhirette afiyet/sağlık dileyiniz."* (Tirmizî, De'avât, 129 [3594]) buyurdu.

878. "İsm-i a'zam" duası diye bir dua var mıdır?

"İsm-i a'zam", Allah'ın en yüce ismi demektir. Hadislerde Allah'ın ism-i a'zamı olarak birden çok isim zikredilmiştir. Bu isimlerin başında lafza-i celal (Allah); sonra "Rahmân, Rahîm, Mennân, Ehad, Samed, Hayy, Kayyûm, Bedî'u's-semâvâti ve'l-ard, Zû'l-celâli ve'l-ikram, lâ ilâhe illallah, lâ ilâhe illâ ente" isim ve zikirleri gelmektedir. (Tirmizî, Deavât, 65 [3478]; Dârimî, *es-Sünen*, Fezâilü'l-Kur'ân, 14 [3389]; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 258 [810]) Bu rivâyetlerde de görüleceği üzere ism-i a'zam, Yüce Allah'ın isimlerinden birisidir; özel bir dua adı değildir. Dolayısıyla böyle bir dua yoktur. Ancak Resûlullah ism-i a'zam anılarak yapılan duaların Allah katında makbul olacağını bildirmiştir. Bunlardan bir rivâyet şöyledir:

"Hz. Peygamber (s.a.s.), bir gün camiye girdi. Bir sahabi namaz kılıyordu. Bu sahabi namazdan sonra şöyle diyerek dua etmeye başladı:

اَللّٰهُمَّ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ الْمَنَّانُ بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ذَا الْجَلاَلِ وَالْإِكْرَامِ.

"Allah'ım! Senden başka ilah yoktur. (Sen), Mennân'sın (Çok nimet verensin), gökleri ve yeri yokken vâr edensin, celâl ve ikram sahibisin. (Sen'den talepte bulunuyorum)" Bu duayı işiten Peygamber (s.a.s.), '*O'nun Allah'a ne ile dua ettiğini biliyor musunuz? Allah'ın ism-i a'zam'ı ile dua etti ki onunla dua edildiğinde, Allah kabul eder ve onunla istendiğinde verir.*' buyurdu." (Tirmizî, De'avât, 100 [3544]; Nesâî, Sehiv, 58 [1300])

879. Salât-ü selâm nedir? Hz. Peygamber'e nasıl ve hangi lafızlarla salât-ü selâm getirilir?

Salât ve selâm kelimelerinden oluşan "salât-ü selâm" terkibi, Hz. Peygamber (s.a.s.) için okunan ve Allah'ın rahmet ve selâmının onun üzerine olması dileğini ifade eden dualara denir. Salavât, salât kelimesinin çoğuludur. Kur'ân'da, *"Allah ve melekleri şüphesiz Peygamber'e salât ediyorlar. (O hâlde) Ey iman edenler, siz de ona salât edin ve tam bir teslimiyetle selâm verin."* (el-Ahzâb, 33/56) buyrulmaktadır.

Hz. Peygamber'e (s.a.s.) Allah Teâlâ'nın salât etmesi, rahmet etmesi; meleklerin salât etmesi, şanının yüceltilmesini dilemeleri; müminlerin salât etmesi ise dua etmeleri anlamını ifade eder.

Kur'ân-ı Kerîm'in, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) salât-ü selâm getirmeyi emreden bu âyetine binaen, geçmiş dönemlerde tanzim edilmiş pek çok salât-ü selâm örnekleri vardır. Hz. Peygamber'e (s.a.s.) en kısa şekilde, "Allahümme salli alâ Muhammed" veya "Sallallahü aleyhi ve sellem" ya da "Allahümme salli alâ Seyyidinâ Muhammedin ve alâ âlihî ve sahbihî ve bârik ve sellim" diye salât-ü selâm getirilir.

Bu hususta birçok hadis de rivâyet olunmuştur. Nitekim İbn Ebî Leyla şöyle demiştir: "Ka'b b. Ucra ile bir defasında karşılaştım, bana şöyle dedi: Sana Hz. Peygamber'den işittiğim bir hediye vereyim mi? Hz. Peygamber bizim yanımıza geldi. Biz ona 'Ya Resûlallah! Bizler sana nasıl selâm okuyacağımızı öğrendik. Fakat sana nasıl salât okuyacağız?' diye sorduk. Resûlullah (s.a.s.) bize şöyle buyurdu:

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيد، اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ.

"Allah'ım! Muhammed'e ve Muhammed'in ailesine, İbrahim ve onun ailesi üzerine salât ettiğin gibi salât et! Şüphe yok ki, sen çokça hamdedilen ve şanı yüce olansın. Allah'ım! Muhammed'e ve Muhammed'in ailesine, İbrahim ve ailesine bereket ihsan ettiğin gibi bereket ihsan eyle! Şüphesiz ki sen çokça hamdedilen ve şanı yüce olansın." (Buhârî, Ehâdîsü'l-Enbiyâ, 10 [3370]; De'avât, 32 [6357]; Müslim, Salât, 65-66 [405-406])

Salât-ü selâm getirmek için belirli bir vakit ve sayı yoktur. Kişi dilediği zaman ve istediği miktarda salât-ü selâm getirebilir. Salât-ü selâm için besmele çekme zorunluluğu da yoktur.

880. Salât-ı münciye, salât-ı tefrîciye dualarının dinî dayanağı var mıdır?

"Salât-ı münciye", "Salât-ı tefrîciye" duaları, Hz. Peygamber'den (s.a.s.) nakledilen dualardan değildir. Bunlar, Kur'ân-ı Kerîm'in, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) salât-ü selâm getirmeyi emreden âyetine istinaden Asr-ı saâdetten çok sonraları tanzim edilmiş salât-ü selâm türü dualardır.

Dualar Allah'a arz edilmeden önce, Allah'a hamd-ü senâ edilmeli, Peygamberi'ne de salât-ü selâm getirilmelidir. Resûlullah (s.a.s.), dua eden bir adamın, dua sırasında Allah'a hamd-ü senâ etmediğini ve kendisine salât-ü selâm okumadığını işitmiş ve "*Bu kimse acele etti*." buyurmuş, sonra adamı çağırıp; *"Biriniz dua ederken, Allah Teâlâ'ya hamd-ü senâ ederek başlasın, sonra O'nun Peygamberi'ne salât okusun, sonra da dilediğini istesin."* (Ebû Dâvûd, Tefrî'u ebvâbi'l-vitr, 23 [1481]; Tirmizî, De'avât, 64 [3477]) buyurmuştur.

Salavât, Hz. Peygamber (s.a.s.) için okunan ve Allah'ın rahmet ve selâmının onun üzerine olması dileğini ifade eden dualara denir. Salavât duaları genellikle "Allahümme salli..." lafızlarıyla başlar. Söz konusu duaların da bu lafızlarla başladığı ve bu dualarda Hz. Peygamber'e (s.a.s.)

salât-ü selâm getirerek dünyevî ve uhrevi birtakım hacetlerin arz edildiği bilinmektedir.

Buna göre belli sayılarda okumanın dinî bir gereklilik olduğu inancına kapılmaksızın ve namazların arkasından okunması zorunluluk hâline getirilmeksizin bu salavât/dualar her zaman okunabilir.

881. Nazardan nasıl korunulur, nazar duası var mıdır?

Nazarın mahiyeti ve nasıl olduğu kesin olarak bilinmemekle beraber, bazı kimselerin bakışlarıyla olumsuz etkiler meydana getirebildikleri dinen de kabul edilmektedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de, *"İnkâr edenler Kur'ân'ı dinlediklerinde, neredeyse seni gözleriyle yıkıp devireceklerdi."* (el-Kalem, 68/51-52) buyrulmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Göz değmesi (nazar) haktır."* (Buhârî, Tıb, 36 [5740]; Müslim, Selâm, 41 [2187]) buyurmuş; yüzünde sarılık gördüğü biri için; *"Bunun için dua edin, çünkü kendisinde nazar var."* (Buhârî, Tıb, 35 [5739]; Müslim, Selâm, 59 [2197]) demiştir.

Resûlullah'ın (s.a.s.) nazar değmesine karşı Muavvizeteyn (Felak ve Nâs) sûrelerini okuduğu; ashâbına da bunları okumalarını tavsiye ettiği rivâyet edilmektedir. (Tirmizî, Tıb, 16 [2058]; Nesâî, İsti'âze, 37 [5494])

Bunların yanında büyüye ve nazara karşı birden çok dua okunabilir. Hz. Peygamber (s.a.s.) torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i nazar ve benzeri olumsuzluklardan korumak için onlara şu duayı okurdu:

أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ، مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ وَهَامَّةٍ، وَمِنْ كُلِّ عَيْنٍ لاَمَّةٍ.

"Her türlü şeytan ve zehirli hayvanlardan ve bütün kem gözlerden Allah'ın eksiksiz kelimelerine sığınırım." (Buhârî, Ehâdîsü'l-enbiyâ, 10 [3371])

Yine Resûl-i Ekrem (s.a.s.), *"Kim hoşuna giden bir şey görür de; 'Mâşâallah lâ kuvvete illâ billâh' (Allah'ın dilediği olur. Ondan başka kuvvet ve kudret sahibi yoktur) derse, ona hiçbir şey zarar vermez."* (Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 6/212-213 [4060]) buyurmuştur.

882. Yağmur duası nedir? Nasıl yapılır?

Kuraklık dönemlerinde yağmur yağması için yapılan duaya yağmur duası (istiskâ) denir. Yağmur duası yapılacağında, üç gün peş peşe cemaatle birlikte yerleşim yeri dışına çıkıp dua etmek müstehaptır. Duadan önce

fakirlere sadaka verilmesi, herkesin günahlarından tövbe ve istiğfar etmesi, küs olanların barışması uygun olur. Yağmur duasına giderken mütevazı ve boynu bükük bir durumda olmak, ihtiyarları ve çocukları, yavrularıyla birlikte hayvanları da götürmek müstehaptır. (Zeylaî, *Tebyîn*, 1/231)

Yağmur duasında kıbleye dönülür, imam ayakta iken ellerini yukarıya kaldırarak dua eder; cemaat de oturduğu yerde ellerini kaldırarak "âmin" der. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/154)

İmam Ebû Hanîfe'ye göre yağmur duasında kılınacak sünnet bir namaz yoktur. Ancak cemaatin ayrı ayrı namaz kılması caizdir. İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre bayram namazı gibi iki rek'at cemaatle namaz kılmak menduptur. Yağmur duasında, ezân okunmaz, kâmet getirilmez, zevâid tekbirleri alınmaz. Namazdan sonra hutbe okunur. Hutbe bitince imam insanlara arkasını döner, hep beraber kıbleye yönelerek dua ve istiğfar ederek yağmur talep ederler. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/282-284)

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde ise yağmur duasında bayram namazı gibi zevâid tekbirleri getirilerek cemaatle kılınan iki rek'atlık bir namaz ve hutbe vardır. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 5/74; Cezîrî, *el-Mezâhibü'l-erbe'a*, 1/325)

883. Çocuğu dünyaya gelen bir kimse ne yapmalı ve nasıl dua etmelidir?

Hz. Peygamber (s.a.s.), yeni doğan çocuğun sağ kulağına ezân okunmasını, sol kulağına da kâmet getirilmesini tavsiye etmiş ve bizzat kendisi, torunu Hz. Hasan'ın sağ kulağına ezân okumuş, sol kulağına da kâmet getirmiştir. (Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 11/105-107 [8252-8255]) Dolayısıyla, çocuk dünyaya geldiğinde sağ kulağına ezân, sol kulağına kâmet okunarak isminin verilmesi sünnettir. Bunu babası veya aile büyüklerinden başka birisi de yapabilir.

884. Kenzü'l-arş isminde me'sûr (rivâyet edilen) bir dua var mıdır?

'Kenzü'l-arş' ismiyle bazı kitaplarda yer alan dua, birçok âyet ve hadisten devşirilerek edebî bir metne dönüştürülmüş ve "Cebrâil'in kanadına yazılı isminin hatırı için" gibi sahih kaynaklarda karşılığı ve yeri olmayan ifadelerle süslenmiştir. Bu duayı okuyan kimsenin, kıyamet gününde yüzünün ayın on dördü gibi parlayacağına; hasta ise iyileşeceğine; cinden ve şeytanın şerrinden, sancı ve hastalıklardan emin olacağına ve

kayıp ise ailesine sağ salim kavuşacağına inanılmaktadır. Okunan bu dua metnini, arzu edilen söz konusu hususları temin eden özel bir dua olarak nitelemek doğru değildir. Zira sahih kaynaklarda böyle bir bilgi yer almamaktadır. Öte yandan genel olarak dua, arzu edilene ulaşmanın aracı ise de "Kim ömründe bir kere bu duayı okursa istediğini elde eder." şeklinde özelleştirilen bir dua metni ve böyle bir anlayış İslamî açıdan kabul edilebilir bir yaklaşım değildir. Bununla birlikte dua olarak okunmasında sakınca yoktur.

885. Karınca duası diye bir dua var mıdır?

Halk arasında Hz. Süleyman (a.s.) döneminde yaşanan kuraklık sırasında bir karıncanın yağmur yağması amacıyla yaptığı dua olduğuna inanılan ve bu sebeple "karınca duası" denilen dua, güvenilir hadis kaynaklarında yer almamaktadır. Halk arasında yaygın olan bu duanın içeriği, esmâ-i hüsna'nın bir bölümü, Allah Teâlâ'ya yönelik bazı hitaplar ve bereket talebinden ibarettir. İçeriğinde dine aykırı bir ifade bulunmayan söz konusu duayı okumakta sakınca olmamakla birlikte bu duanın Hz. Peygamber'den (s.a.s.) rivâyet edilen bir hadis olarak anlaşılması ve kazanç temin etmek maksadı ile okunması veya kullanılması dinen caiz değildir.

886. Çevirgel/döngel duası diye bir dua var mıdır?

Dinî kaynaklarda insan hayatında duanın önemine çeşitli vesilelerle vurgu yapılmış (Tirmizî, De'avât, 1 [3370]; İbn Mâce, Duâ, 1 [3829]), inananlara nasıl dua yapılacağı hususunda örnekler de sunulmuştur. (el-A'râf, 7/55) Gerek Kur'ân-ı Kerîm'deki dua örnekleri ve gerekse Hz. Peygamber'den (s.a.s.) nakledilen bu konudaki hadisler arasında çevirgel/döngel duası diye bir dua yoktur.

887. Cinlerin insanlara zararı olur mu? Bunların zararını engellemek için hangi dualar okunur?

Cinlerin varlığı haktır. Ancak mahiyetleri konusunda fazla bir şey bilinmemektedir. Cinler, duyu organlarıyla algılanamayan varlıklar olduğu için onlar hakkındaki tek bilgi kaynağı vahiydir. Kur'ân-ı Kerîm ve sahih hadisler, cinlerden bahsetmektedir. Allah'ın kudreti karşısında

hiçbir varlığın gücü yoktur. (el-Bakara, 2/102) Allah'a sığınan bir kimseye O dilemedikçe hiçbir şey zarar veremez. (el-Cin, 72/13) Fakat Allah'a sığınma yerine cinlere boyun eğen kimseleri cinlerin vesvese vermek suretiyle etkileyebileceklerine, *"Doğrusu insanlardan bazı kimseler, cinlerden bazılarına sığınırlardı da, cinler onların taşkınlıklarını artırırlardı."* (el-Cin, 72/6) mealindeki âyet işaret etmektedir.

Cinler de insanlar gibi Allah'a kulluk görevi olan, ancak yaratılışları gereği insanlardan farklı yapıdaki varlıklardır. Cinler, Allah'ın izni olmadıkça kimseye zarar veremezler. Onlar gaybı bilmezler. İnsandan farklı yönleri, hızlı hareket kabiliyetleri ve kendilerini görmediğimiz hâlde bizi görebilmeleridir. Allah Teâlâ, Felak ve Nâs sûrelerinde, *"karanlığı çöktüğünde gecenin"*, *"düğümlere üfleyenlerin"* ve *"cin ve insanlardan insanların kalbine vesvese veren sinsi vesvesecilerin şerrinden"* Allah'a sığınılmasını istemiştir. Hz. Peygamber de (s.a.s.) hayatı boyunca her şeyin şerrinden Allah'a sığınarak sürekli Felak ve Nâs sûrelerini ve Âyetü'l-Kürsî'yi okumuştur. (Buhârî, Vekâlet, 10 [2311]; Fezâilü'l-Kur'ân, 10, 14 [5010, 5016-5017])

888. Safer ayının uğursuz ve musibet ayı olduğu söylentisi doğru mudur? Bu aya özel ibadet ya da dua var mıdır?

Safer,.kamerî/hicrî takvimin Muharrem ayından sonra gelen ikinci ayıdır. Safer ayının uğursuz olduğu ve bu ayda bela ve musibetlerin çokça meydana geldiği şeklinde ki anlayış Cahiliye dönemine ait olup (Ebû Dâvûd, Tıb, 24 [3914-3915]; bk. Buhârî, Tıb, 25 [5717]; Müslim, Selâm, 101-103 [2220]) dinimizde yeri yoktur. Dolayısıyla böyle bir anlayış hurafedir. Bu ayın diğer aylardan hiçbir farkı yoktur. Hz. Peygamber (s.a.s.), böyle bir anlayışı reddetmiş ve *"Safer ayında uğursuzluk yoktur"* buyurmuştur. (Buhârî, Tıb, 19 [5707]) Safer ayına has özel bir dua veya ibadet şekli de yoktur. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yaptığı günlük ibadet ve dualar, bu ayda da yapılır.

889. Vesvese sebebiyle zihne gelen kötü sözlerden dolayı insan günahkâr olur mu? Bunlardan kurtulmak için bir dua var mıdır?

Fısıltı, söz, fiskos, kuruntu, işkil demek olan vesvese yaygın olarak; kötü bir işin yapılması, iyi bir işin terk edilmesi veya geciktirilmesi ya da eksik yapılması için şeytanın insanı kışkırtması, aklını çelmesi ve akla kötü düşünceleri getirmesi anlamında kullanılır.

Kur'ân'da vesveseci şeytanın şerrinden Allah'a sığınılması emredilmiş (en-Nâs, 114/1-6); hadis kaynaklarımızda, müminlere vesvese ile hareket etmemeleri tavsiye edilmiş, vesvesenin dinî-hukukî bir hüküm doğurmayacağı bildirilmiş ve vesvese ile hareket edenin, örneğin; "acaba eşimi boşadım mı boşamadım mı; eşimi boşamış olabilir miyim?" diye kuruntu yapan birisinin talakının (boşamasının) geçerli sayılmayacağı bilgisi yer almıştır. (bk. Buhârî, Talâk, 11 [5269]; Müslim, Îmân, 201-205 [127-129])

Şeytanın insanı küfre sürükleme yollarından birisi de onu şüphe ve tereddüde sürükleyebilecek sorulardır. Kalpten geçen bu sorular, hiç şüphesiz şeytanın vesvesesi ile meydana gelmektedir. Bu istifhamların, desise olarak en şiddetli olanını, bizzat Allah Resûlü (s.a.s.) bize şöyle haber vermiştir: *"Şeytan sizden birinize gelerek 'filan ve filan şeyi kim yarattı?' der. O kişi 'Allah yarattı' deyince peki, 'Allah'ı kim yarattı?' der. İş bu dereceye varınca o kimse hemen Allah'a sığınsın ve o düşünceden uzaklaşsın!"* "*Sizden herhangi birinize şeytan gelir ve 'Şunu böyle kim yarattı? (Şunu) böyle kim yarattı?' en sonunda, 'rabbini kim yarattı?' diye sorar(ak sürekli vesvese verir). İşbu raddeye gelince o kişi derhâl (şeytandan) Allah'a sığınsın ve (vesvesesine) hemen son versin!"* (Buhârî, Bed'ü'l-halk, 11 [3276]; Müslim, Îmân, 214 [134]) Bazı rivâyetlerde *"Allah'a iman ettim, desin!"* (Müslim, Îmân, 212 [134]) ilavesi de vardır.

Bu itibarla kuruntulu kişilerin, içlerinden bir sesin fısıldadığını söyledikleri küfür vb. ifadeleri, vesvese kapsamında olup sahiplerinin imanlarına ve dinlerine zarar vermez. Zira Allah Teâlâ, kullarını güçleri ile orantılı olarak sorumlu tutmuştur. Yükümlülük güç oranındadır. "Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ashâb-ı kiramdan bazıları gelerek şöyle demişlerdi: *'Kimimizin aklından bir kısım vesveseler geçiyor, normalde bunu söylemenin günah olacağı kanaatindeyiz.'* Hz. Peygamber (s.a.s.) *'Gerçekten böyle bir korku duyuyor musunuz?'* diye sormuş, oradakiler de *'Evet!'* deyince, 'İşte bu (korku) imandandır (akla gelen *vesvese de zarar vermez).*" (Müslim, Îmân, 209 [132]) buyurmuştur. Konu ile ilgili başka bir hadis-i şerif de şöyledir: *"Allah Teâlâ, içlerinden geçen fena şeylerle amel etmedikçe veya onu konuşmadıkça, o şey yüzünden ümmetimi hesaba çekmeyecektir."* (Buhârî, Talâk, 11 [5269]; Eymân, 15 [6664]; Müslim, Îmân, 201-202 [127])

Kısaca, içinde bulunulan durumdan kurtulmak için bu tür vesvese-lere itibar edilmemelidir. Zira vesvese, üzerinde durdukça yoğunlaşır.

890. Dua-kader ilişkisi nedir, duanın eceli değiştirdiği, belaları uzaklaştırdığı sözü ne anlama gelmektedir?

Duanın sonuç doğuracak bir sebep olarak görülmesi, konunun kaderle ilişkisini akla getirmektedir. Tabiat olayları, sünnetullah denilen ilâhî kanunlara uygun olarak meydana gelmektedir. Başka bir deyişle tabiatta ortaya çıkan her olayın mutlaka bir sebebi vardır. İnsanın fiilleri de aynı şekilde bir sebep-sonuç ilişkisi içinde cereyan etmektedir. Sebebi ve o sebebe bağlı olarak ortaya çıkan sonucu yaratan Allah'tır. (el-En'âm, 6/17; Yûnus, 10/107)

Dua takdirin bir parçasıdır. Hadislerde duanın belaları def edeceğine (Tirmizî, Kader, 6 [2139]; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 5/184-185 [3279-3280]) işaret edilse de ezelde bağlı olarak takdir edilmiş şeyler yine dua ile meydana gelecektir. Allah, ezelî ilmiyle kulun yapacağı duayı bildiği için kaderini ona göre şekillendirmektedir. Dolayısıyla dua, diğer sebepler gibi bir sebeptir. Başka bir ifadeyle dua sonucunda bir değişikliğin olmasını Allah dilemişse bu değişiklik, tabiî sebep-sonuç ilişkisi içinde hayır veya şer olarak ortaya çıkmaktadır. Dua, kulluğun gereğidir. Yoksa dua, Allah'ın meydana geleceğini ezelde takdir ettiği şeyin gerçekleşmesini önlemesi, takdir etmediği şeyin meydana gelmesini sağlaması için yapılan bir amel değildir. Ayrıca duadan maksat, Allah'ın bilmediği şeyi ona hatırlatma anlamını asla taşımaz. Dua, kişinin kulluğunu göstermesi, aczini ve ihtiyacını Allah'a arz etmesidir.

891. Duada tevessül ne demektir? Duada vesilenin dinî dayanağı var mıdır?

Tevessül, Allah'a yaklaşmak veya bir dileğin kabul edilmesini ya da bir musibetin defedilmesini sağlamak amacıyla dua esnasında Allah'ın güzel isimlerinden veya yüce sıfatlarından birini, işlediği güzel bir ameli veya yaşamakta olan sâlih bir insanın duasını vasıta kılmak demektir. Vesile kelimesi Kur'ân'da iki yerde geçmektedir. (el-Mâide, 5/35; el-İsrâ, 17/57) Mâide sûresindeki âyette müminlerin Allah'a yaklaşmak için "vesîle" aramaları istenmektedir. Âyette geçen vesileden maksat da Allah'a boyun eğip O'nun hoşnutluğunu kazandıracak güzel ameller işleyerek O'na yaklaşmaktır.

Güzel amellerin "vesîle" kılınması (Buhârî, İcâre, 12 [2272]; Müslim, Zikir, 100 [2743]) ve yaşamakta olan sâlih bir kişinin duasıyla tevessül caiz kabul edilmiştir. (Buhârî, Cum'a, 34-35 [932-933]; İstiskâ', 3 [1010]; Müslim, İstiskâ', 8-10 [897]) Bunun dışında Allah'tan başkasından isteme şeklindeki dinimizin onaylamadığı tavırlar içerisine girmek ise caiz değildir. Zira dua sadece Allah'a yapılır, istekler O'na arz edilir.

892. Gayrimüslimlere dua etmek, rahmet okumak, istiğfar etmek caiz midir?

Gayrimüslimlere rahmet okumak ve istiğfar etmek, onların yaşarken inkâr ettikleri Yüce Allah'tan onlar adına af dilemek anlamına gelir. İslam inancına göre herkes Yüce Allah'a ve dinine inanmakla mükellef olduğu için kişinin kendi ameli esas kabul edilmiştir. Bir kimse hayattayken iman etmeyip küfür üzere öldükten sonra başkalarının onun için yapacağı dualar geçersiz olur ve ona herhangi bir faydası dokunmaz.

Nitekim birçok âyet-i kerîmede inkâr üzere ölen kâfirler için af dilense bile affedilmeyecekleri belirtilmiş (en-Nisâ, 4/18, 48; et-Tevbe, 9/80) ve onlara istiğfar edilmesi yasaklanmıştır. Diğer taraftan Resûlullah (s.a.s.), amcası Ebû Tâlib ölüm döşeğinde iken ona 'La ilahe illallah' kelimesini telkin etmiş, iman etmemesi üzerine, *"Allah'a yemin ederim ki senin için af ve mağfiret dilemek bana yasaklanmadığı müddetçe, senin için muhakkak Allah'tan mağfiret dileyeceğim."* (Buhârî, Cenâiz, 80 [1360]; Müslim, Îmân, 39 [24]) buyurmuştur. Bu olay üzerine *"Cehennem ehli oldukları açıkça kendilerine belli olduktan sonra, –yakınları da olsalar– Allah'a ortak koşanlar için af dilemek, ne Peygambere ne de müminlere yaraşır."* (et-Tevbe, 9/113) âyeti inmiştir.

Başka bir rivâyette ise Hz. Peygamber'in (s.a.s.), münafıkların başı sayılan Abdullah b. Übey b. Selûl'ün cenaze namazını kıldığı, akabinde ona rahmet dileyeceğini ifade ettikten sonra *"Asla onlardan ölen birinin namazını kılma ve kabrinin başında durma. Çünkü onlar Allah'ı ve Resûlünü inkâr ettiler ve fasık olarak öldüler."* (et-Tevbe, 9/84) mealindeki âyetin nâzil olduğu belirtilmektedir. (Buhârî, Cenâiz, 84 [1366]; Müslim, Fezâilü's-sahâbe, 25 [2400])

İlgili âyet ve hadislerden hareketle Müslüman bir kimsenin, gayrimüslim olarak ölen bir kimseye istiğfar etmemesi ve rahmet dilememesi

gerektiği, böyle bir cenazeyle karşılaştığında da nezaketle taziye dileğinde bulunması ve kalanlara sabrı tavsiye edip teselli vermesinin uygun olacağı anlaşılmaktadır.

TÖVBE

893. Tövbenin dindeki yeri nedir, nasıl tövbe edilir?

Sözlükte pişmanlık ve dönmek anlamına gelen tövbe, dinî bir kavram olarak, kulun işlediği kötülük ve günahlara pişman olup, onları terk ederek Allah'a yönelmesi, emirlerine uymak ve yasaklarından kaçınmak suretiyle Allah'a sığınarak bağışlanmasını dilemesi demektir. Yüce Allah, bağışlanacak müminlerin vasıflarını sıralarken şöyle buyurmaktadır: *"Ve onlar bir kötülük yaptıkları, ya da nefislerine zulmettikleri zaman, Allah'ı hatırlayarak hemen günahlarının bağışlanmasını dilerler. Günahları da Allah'tan başka kim bağışlayabilir? Ve onlar, yaptıklarında bile bile ısrar etmezler."* (Âl-i İmrân, 3/135) Günahlardan dolayı tövbe etmek farzdır. Tövbe, kulluğun Hz. Âdem'le başlayan bir göstergesidir. Günahkâr kimse vakit geçirmeden tövbeye yönelmelidir. Bu hususta Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmaktadır: *"Allah katında (makbul) tövbe, ancak bilmeyerek günah işleyip sonra hemen tövbe edenlerin tövbesidir. İşte Allah bunların tövbelerini kabul buyurur. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Yoksa (makbul) tövbe, kötülükleri (günahları) yapıp yapıp da kendisine ölüm gelip çatınca, 'İşte ben şimdi tövbe ettim' diyen kimseler ile kâfir olarak ölenlerinki değildir. Bunlar için âhirette elem dolu bir azap hazırlamışızdır."* (en-Nisâ, 4/17-18) Hz. Peygamber (s.a.s.) de; *"Günahlarından samimi olarak tövbe eden kimse hiç günah işlememiş gibidir."* (İbn Mâce, Zühd, 30 [4250]) buyurmuştur.

İslam âlimleri bu ve benzeri âyetler ve hadislerden hareketle tövbenin geçerli olması için gerekli şartları belirlemişlerdir. Buna göre bir tövbenin makbul olabilmesi için; işlenen günahı terk etmek, günah işlediğine pişman olmak, günahı bir daha işlememeye azmedip söz vermek, eğer işlenen günah kul haklarıyla ilgili ise bu durumda, hak sahibi ile helalleşmek ve Allah'tan af dilemek gerekir. Kul hakkından kurtulmak, ihlal

edilen hakkı, sahibine veya vârislerine iade etmekle ya da onlardan affını istemekle olur.

894. Tövbe ederken hangi dualar okunmalıdır?

Tövbe edecek kimsenin iki rek'at namaz kılması, akabinde Allah'a hamd, Resûlüne (s.a.s.) salât ve selâm getirdikten sonra tövbe ve istiğfar etmesi ve salavât ve hamd ile bitirmesi tövbenin âdâbındandır.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.), bağışlanması için yaptığı pek çok duadan ikisi şudur:

اللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا وَلاَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ فَاغْفِرْ لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ وَارْحَمْنِي إِنَّكَ أَنْتَ الغَفُورُ الرَّحِيمُ.

"Allah'ım! Ben kendime çok zulmettim. Günahları bağışlayacak ise yalnız sensin. Öyleyse tükenmez lütfunla beni bağışla, bana merhamet et. Çünkü affı sonsuz, merhameti nihâyetsiz olan yalnız sensin." (Buhârî, Ezân 149 [834]; Müslim, Zikir, 48 [2705])

رَبِّ اغْفِرْ لِي خَطِيئَتِي وَجَهْلِي وَإِسْرَافِي فِي أَمْرِي كُلِّهِ وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي خَطَايَايَ وَعَمْدِي وَجَهْلِي وَهَزْلِي وَكُلُّ ذَلِكَ عِنْدِي. اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ أَنْتَ المُقَدِّمُ وَأَنْتَ المُؤَخِّرُ وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ.

"Ey rabbim! Günahlarımı, bilmeden ve haddimi aşarak işlediğim kusurlarımı, benden daha iyi bildiğin bütün suçlarımı bağışla!

Allah'ım! Bilerek, bilmeyerek ve umursamadan yaptığım yanlışları! Bütün bu kusurların bende bulunduğunu itiraf ederim.

Allah'ım! Şimdiye kadar yaptığım, bundan sonra yapacağım, gizlediğim ve açığa vurduğum günahlarımı affeyle! Öne geçiren de sen, geride bırakan da sensin ve Senin gücün her şeye yeter." (Buhârî, De'avât, 60 [6398]; Müslim, Zikir, 70 [2719])

895. İstiğfar duası nedir?

İstiğfar, işlenen günahlardan ve hatalardan dolayı Allah'tan af ve mağfiret niyaz etmek demektir. Kur'ân-ı Kerîm'de işledikleri kötülüklerden pişman olup tövbe-istiğfarda bulunanlar övülmektedir. (Âl-i İmrân, 3/135) Kaynaklarda içeriği bakımından "istiğfar" anlamı taşıyan pek çok dua vardır. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) "Seyyidü'l-istiğfâr" (İstiğfârın en güzeli) diye nitelediği dua şöyledir:

اَللّٰهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ، خَلَقْتَنِي وَأَنَا عَبْدُكَ، وَأَنَا عَلَى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ، أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ، أَبُوءُ لَكَ بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ، وَأَبُوءُ لَكَ بِذَنْبِي فَاغْفِرْ لِي، فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ.

"Allah'ım! Sen benim rabbimsin! Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Beni sen yarattın. Ben senin kulunum; gücüm yettiği kadarıyla senin ahdin ve va'din üzere bulunuyorum. Yaptığım fenalıkların şerrinden sana sığınırım. Üzerimde olan nimetlerini itiraf ederim; günahımı da itiraf ederim. Beni bağışla; çünkü senden başka hiçbir kimse günahları bağışlamaz." (Buhârî, De'avât, 2, 16 [6306, 6323])

Aslında kişinin rabbine yönelerek içinden geldiği gibi dile getirdiği her türlü bağışlanma duası zaten bir istiğfardır.

ZİKİR

896. Yetmiş bin kelime-i tevhid okumanın dinî dayanağı var mıdır?

Kelime-i tevhid sözlük anlamı ile "Allah'ı birleme cümlesi" demektir. "Lâ ilahe illallah" sözünden ibarettir ve "Allah'tan başka ilah yoktur." anlamına gelir. Bu cümlenin ifade ettiği mana İslam'ın temel ilkesini oluşturur. Hz. Peygamber (s.a.s.), ***"Kıyamet gününde benim şefaatim sayesinde en mutlu olacak insan, kalbinden içtenlikle, Lâ ilâhe illallah diyendir."*** (Buhârî, İlim, 33 [99]; Rikâk, 51 [6570]) buyurmuştur.

Zikir, hatırlamak ve hatırlatmak demektir. Kelime-i tevhidi zikir olarak okumak, okuyana ve dinleyenlere Allah'ı hatırlatacağı için sevap kazandıran bir ameldir, zikirlerin en güzelidir. Resûlullah (s.a.s.), ***"En faziletli***

zikir 'Lâ ilahe illallah'; en faziletli dua da 'Elhamdülillah' demektir." (Tirmizî, De'avât, 9 [3383]; İbn Mâce, Edeb, 55 [3800]) buyurmuştur.

Bunun yanında günde yüz defa "Lâ ilâhe illallah" diyenin çeşitli şekillerde mükâfatlandırılacağı yönünde hadisler bulunmaktadır. (Tirmizî, De'avât, 37 [3430]; İbn Mâce, Edeb, 54 [3794]) Sahih hadislerde belirtilenler dışında dua veya zikirlerin belli sayılarda yapılması gerektiğine inanıp bunu iddia etmek doğru değildir.

897. 4444 gibi belli sayıda zikir çekme uygulamasının dinî bir dayanağı var mıdır?

Duaların kabulü için samimiyet önemli olup, belirli sayılarda okunması şart değildir. (el-Mü'min, 40/65; Tirmizî, De'avât, 66 [3479]) Salât-ı tefrîciyenin ya da herhangi bir duanın 4444 defa veya belli zamanlarda okunması şart olmadığı gibi okunduğunda muhakkak kabul olunacağını ifade eden herhangi bir âyet ve hadis de bulunmamaktadır. Kişinin, bir isteğinin yerine gelmesini Allah'tan isteyeceği vakit, iki rek'at namaz kılması (Tirmizî, Vitir, 17 [479]; İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 189 [1384]), Allah'a hamd edip Hz. Peygamber'e (s.a.s.) salât-ü selâmda bulunması (Ebû Dâvûd, Tefri'u ebvâbi'l-vitr, 23 [1481]; Tirmizî, De'avât, 65 [3476-3477]), duadan önce tövbe-istiğfar etmesi tavsiye edilir.

898. Mevlid-i şerif okumanın dinî hükmü nedir?

Sözlükte "doğum yeri ve zamanı" anlamına gelen mevlid kelimesi, İslam kültür ve geleneğinde özellikle Hz. Peygamber'in (s.a.s.) doğumunu ve bu vesileyle onun hakkında yazılan medih ve naat türü manzum eserleri ifade eder. Tarihten günümüze İslam toplumlarında başta Hz. Peygamber'in (s.a.s.) doğum yıldönümü olmak üzere, mübarek kabul edilen gün ve gecelerin yanı sıra, doğum, ölüm ve düğün gibi çeşitli vesilelerle Mevlid-i şerif okunması âdet hâline gelmiştir. Böylece hayatın bu önemli safhalarında insanların gönlünde Allah (c.c.) ve Peygamber (s.a.s.) sevgisinin daha canlı hâle gelmesi amaçlanmış ve bu vakitlerin bereketli zaman dilimlerine dönüşmesi arzulanmıştır. Hz. Peygamber (s.a.s.) henüz hayatta iken, başta Kâ'b b. Züheyr'in Kasîde-i Bürde'si olmak üzere, ona olan sevgi ve bağlılığı dile getiren şiirler yazılmış, Resûl-i Ekrem Efendimiz (s.a.s.) de bunu hoşnutlukla karşılayarak sahiplerini hediyelerle taltif

etmiştir. Müslümanların Hz. Peygamber'e (s.a.s.) karşı olan sevgisi onun vefatından sonra da farklı edebi eserlerde sürekli olarak dile getirilmiş ve bu konuda günümüze ulaşan büyük bir literatür oluşmuştur.

Mevlid merasimleri XI. yüzyıldan itibaren Türklerin yaşadığı bütün bölgelerde kabul görmüş ve günümüze kadar kuvvetli bir gelenek hâlinde devam etmiştir. Bu çerçevede Kur'ân-ı Kerîm tilaveti yanında, Süleyman Çelebi'nin Türk edebiyatının da şaheserlerinden kabul edilen Vesîletü'n-Necât adlı eseri öne çıkmıştır. Mevlid-i şerif merasimleri öteden beri genellikle Kur'ân-ı Kerîm tilaveti ve "Vesîletu'n-Necât" adlı eserin Allah Teâlâ'yı anarak başlayıp Peygamber Efendimizin doğumu, miracı, vasıfları, ahlâkı ve vefatını anlatan bölümlerin okunması, salavât getirilmesi ve dualarla sona eren bir uygulama şeklinde devam edegelmiştir.

Sonuç olarak Allah Teâlâ'yı anmayı, Allah'a (c.c.) ve Peygamber'e (s.a.s.) olan sevgiyi dile getirmeyi, bu sevgiyi kalben ve hissen yaşamayı ifade eden Mevlid-i şerif, Müslümanların gönlündeki Allah ve Peygamber sevgisini pekiştirdiği gibi insanların kaynaşmasına, manevî bir ortam oluşmasına ve dinî duyguların canlı tutulmasına vesile olmaktadır. Bir Müslümanın kalben Allah ve Peygamber sevgisini yaşaması, Allah'ı anmanın en güzel yollarından biridir. Bu itibarla dinî bir zorunluluk olarak görülmediği, anlam ve amacına uygun bir şekilde icra edildiği müddetçe mevlid okunmasının dinî-manevî duygular ve sosyal hayat açısından faydalı olduğu ve bu yönüyle sâlih ameller içerisinde değerlendirilebileceği söylenebilir.

FETVALAR

FETVALAR
KUR'ÂN-I KERÎM

KUR'ÂN-I KERÎM

899. Kur'ân-ı Kerîm'de kaç âyet bulunmaktadır?

Kur'ân sûrelerini oluşturan başı ve sonu belli olan harf, kelime, cümle veya cümlelere âyet denilmektedir. Hz. Peygamber'den (s.a.s.) günümüze kadar yazılan bütün Kur'ân-ı Kerîmler aynı olup hiçbir değişikliğe uğramadan gelmiştir. Bununla birlikte Kur'ân-ı Kerîm'de, hicrî ilk asrın ikinci yarısına kadar nokta, hareke ve vakıf (durak) işaretleri bulunmamaktaydı. Daha sonraki süreçte ise Hz. Peygamber'den nakledilen okuyuş esas alınarak harflere noktalama ve harekeleme yapılmış; âyet sonlarına vakıf işaretleri ve âyet numaraları konulmuştur.

Sûre başlarındaki besmelenin sûreye dâhil bir âyet olup olmaması, "hurûf-ı mukattaa"nın müstakil bir âyet sayılıp sayılmaması ve az sayıdaki bazı âyetlerin başlangıç ve bitiş yerleri hakkında farklı görüşlerin bulunması sebebiyle Kur'ân-ı Kerîm'deki toplam âyet sayısı konusunda 6204, 6214, 6219, 6225, 6236 gibi kısmi görüş farklılıkları olmuştur. Ayrıca hakkında müşahhas bir tespit olmamakla birlikte yaklaşık olarak verilmiş bulunan 6666 sayısı söylem olarak yaygınlık kazanmıştır. Ancak asırlardan beri yazılan Mushaflardaki hâliyle toplam âyet sayısı, 6236'dır. Görüldüğü gibi âyet sayılarının farklı tespiti, yukarıdaki gerekçelerden kaynaklanmakta olup Kur'ân metninde fazlalık veya eksiklik olduğu anlamına gelmemektedir.

900. Âyet ve sûrelerin tertibi nasıl yapılmıştır?

Hz. Peygamber (s.a.s.) inen âyetlerin, hangi sûrenin neresine konulacağını vahiy kâtiplerine bildirdiğinden dolayı (Ebû Dâvûd, Salât, 124 [786]; Tirmizî, Tefsîru'l Kur'ân, 10 [3086]) Kur'ân'daki âyetlerin tertibinin vahye dayalı (tevkîfî) olduğu hususunda ittifak edilmiştir. (Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/353; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/394; Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, 1/412) Âyetler, Medine döneminin son yıllarında Hz. Peygamber (s.a.s.) ile Cebrâil (a.s.) arasında Kur'ân'ın baştan sona karşılıklı olarak tilavetinde (mukâbele/arza) ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kıldırdığı namazlarda bu tertip ile okunmuş ve sahâbe tarafından da aynı şekilde ezberlenmiştir. Daha sonra Kur'ân-ı Kerîm bu tertip ile

Hz. Ebû Bekir'in halifeliği zamanında bir araya getirilmiş ve Hz. Osman (r.a.) döneminde de çoğaltılmıştır. (Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/331)

Sûrelerin tertibi konusunda genel kabul, sûre tertibinin de tevkîfî olduğu şeklindedir. Hz. Peygamber'in Ramazan ayında Kur'ân-ı Kerîm'i Cebrâil ile karşılıklı tilavette bulunduğu (mukâbele/arza), son ramazanda da bu mukâbelenin iki defa tekrar edildiği (Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 7 [4998]), bu karşılıklı okumalara Zeyd b. Sabit'in şahit olduğu rivâyet edilmektedir. (Beğavî, *Şerhü's-sünne*, 4/525) Kur'ân'ın, Hz. Ebû Bekir döneminde toplanması (cem'i) ve Hz. Osman (r.a.) zamanında çoğaltılması (istinsah) ile görevli komisyonların başkanlığına Zeyd b. Sâbit'in getirilmesinde onun bu yetkinliğinin etkili olduğu söylenebilir. Sahabe döneminde yapılan bu cem' ve istinsah faaliyetlerinde Kur'ân, elimizdeki mevcut tertibi üzere yazılmış ve çoğaltılmıştır. Bu iki faaliyet neticesinde ortaya çıkan mushafın tertibine sahâbe döneminde hiçbir itiraz vaki olmamış ve sahâbe bu tertip üzerinde icma etmiştir. Sahabe döneminden günümüze kadar Kur'ân hep aynı tertip üzere yazılmış olup farklı tertipler görülmemiştir.

901. Okunan Kur'ân-ı Kerîm'i dinlemenin hükmü nedir? İnsanların başka işlerle meşgul olduğu bir ortamda açıktan/sesli Kur'ân-ı Kerîm okunabilir mi?

Kur'ân-ı Kerîm'i okumak ibadet olduğu gibi onu dinlemek de farz-ı kifâye olarak kabul edilen bir ibadettir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/545) Çünkü Yüce Allah, ***"Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve sessiz durun ki rahmete nail olasınız."*** (el-A'râf, 7/204) buyurmaktadır. Kur'ân okuyacak kişinin, gönlünü ve zihnini ilâhî kelâma verebilmesi için uygun bir ortamı seçmesi doğru olur.

İnsanların başka işlerle meşgul olduğu bir ortamda onları işlerinden alıkoymaksızın Kur'ân-ı Kerîm'in açıktan/sesli okunması mümkündür. Herhangi bir mazeret sebebiyle dinleyemeyenler de sorumlu olmazlar. İnsanların işine engel olma ihtimali olan veya Kur›ân-ı Kerîm'in saygınlığıyla bağdaşmayacak ortamlarda ise kişinin, Kur›ân'ı kendisinin duyabileceği şekilde okuması gerekir.

902. Sesli olarak okunan Kur'ân-ı Kerîm'i dinlemek zorunlu mudur; böyle bir durumda namaz kılınabilir mi?

Kur'ân okunduğu zaman Müslümanın onu dinlemesi gerekir. Çünkü *"Kur'ân okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin."* (el-A'râf, 7/204) buyrulmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm okunurken Müslümanların konuşmayı bırakıp onu dinlemeleri istenmekle birlikte bunun farz olup olmadığı, farz olması durumunda da bu hükmün mutlak olup olmadığı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazı âlimlerin görüşüne göre Kur'ân okunduğunda onu dinlemek her zaman farzdır. Bazılarına göre yukarıdaki âyet, farziyet değil tavsiye (nedb) anlamı taşımaktadır. Bazı âlimlere göre ise âyet, sadece namazda okunan Kur'ân'ı dinlemekle ilgilidir; namaz dışında Kur'ân okunurken onu dinlemek ise müstehaptır. (Ebüssuûd, *İrşâd*, 3/310)

Hanefî mezhebinde ise namaz dışında Kur'ân okunurken onu dinlemenin hükmü hakkında iki görüş vardır. Birine göre bu dinleme farz-ı ayn, diğerine göre ise farz-ı kifâyedir. Farz-ı kifâye olduğunu söyleyenlere göre Kur'ân okunan yerde onu dinleyen birileri varsa diğerlerinden sorumluluk düşer. Ayrıca mezhepteki her iki görüşe göre de Kur'ân okunurken, bir mazeret sebebiyle onu dinleyemeyenler sorumlu olmazlar. Özellikle, çarşı ve iş yeri gibi mekânlarda insanlar kendi işleriyle uğraşırken birileri onların yanında Kur'ân okuyorsa, dinlemeyenlerin değil, okuyanın günahkâr olacağı ifade edilmiştir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/546)

Buna göre başkalarının dinlemesine mâni olmadan camide veya başka bir mekânda sesli olarak Kur'ân okunurken bir kenarda namaz kılmakta sakınca yoktur.

903. Abdestsiz olan bir kimse ezberden Kur'ân-ı Kerîm okuyabilir mi?

Kur'ân-ı Kerîm'in, ezberden abdestsiz okunabileceği konusunda âlimler arasında ihtilaf yoktur. Bununla birlikte Kur'ân, Allah'ın kelâmı olduğu için ezberden okunduğunda abdestli olunması tavsiye olunur. (Nevevî, *el-Mecmu'*, 2/69)

904. Kur'ân okumanın mekruh olduğu zamanlar var mıdır?

Kur'ân okumak bir ibadettir. Kur'ân okumanın yasaklandığı bir vakit, âyet ve hadislerde geçmediğinden dolayı, mutlak olarak herhangi bir vakitte Kur'ân okumanın yasak olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak kaynaklarda Kur'ân okumanın mekruh olduğu bazı özel durumlardan bahsedilmiştir. Bunlar;

a) Namaz kılarken kıyamın dışındaki durumlarda,

b) Cemaatle kılınan namazlarda imama uyulması hâlinde

c) Minberde okunan hutbeyi dinlerken,

d) Uykulu olup, Kur'ân okumakta zorlanılması durumunda. (Müslim, Salât, 207 [479]; Salâtü'l-müsâfirîn, 223 [787]; bk. Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/56)

Hadislerde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sabah namazını kıldıktan sonra güneş doğuncaya kadar oturduğu yerden kalkmadığı (Müslim, Mesâcid, 286-287 [670]), bazı rivâyetlerde bu oturuş esnasında Allah'ı zikrettiği rivâyet edilmiştir. (Taberânî, *el-Mu'cemü's-sağîr*, 2/293 [1189]) Buna binaen sabah namazından sonra Kur'ân okumak da dâhil olmak üzere zikir ile meşgul olmak mekruh değil, aksine müstehaptır.

905. Kur'ân-ı Kerîm'i yavaş veya hızlı okumanın ölçüsü ne olmalıdır?

Kur'ân-ı Kerîm'in tilâveti başlı başına bir ibadettir. Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîm'in tertîl üzere okunmasını istemiştir. (el-Furkân, 25/32; el-Müzzemmil, 73/4) Tertîl ise Kur'ân'ı, anlamını düşünerek, yavaş yavaş, harflerin mahreçlerine ve tecvid kurallarına dikkat ederek okumak anlamına gelir. Bu bağlamda Kırâat âlimleri Kur'ân-ı Kerîm'in, tilavetteki hız bakımından üç şekilde okunabileceğini ifade etmişlerdir. Okuyuştaki hızı ilgilendiren bu üç şekil ve özellikleri şunlardır:

a) Tahkîk: Kur'ân tilâvetinde her harfin hakkını vermek, medleri gereği kadar (mertebelerine uygun bir şekilde) uzatmak, tutulması gereken yerleri tutarak; hareke, ihfâ, iklâb, ğunne vb. tecvid kurallarına riâyet ederek Kur'ân'ı okumaktır. Kıraatın en yavaş icra edildiği okuyuş şekli olan bu tarzda; medd-i tabiî bir elif, medd-i lîn üç elif, diğer medler ise dört elif uzatılarak okunur. Namazlardan sonra okunan aşr-ı şerifler genellikle bu usûlle okunur.

b) Hadr: Kur'ân-ı Kerîm'i tecvid kurallarına uymak şartıyla en hızlı okuyuştur. Bu okuyuşta; medd-i tabiî, medd-i munfasıl, medd-i ârız ve medd-i lîn bir elif (medd-i lînde sükûnü lâzım olan yerler iki elif), medd-i muttasıl iki elif ve medd-i lâzım iki-üç elif uzatılarak okunur. Teravih namazlarında genellikle bu usûl uygulanır.

c) Tedvîr: Bu usûl, tahkîk ile hadr arasında orta yollu bir okuyuş şeklidir. Tedvîr ile okuyuşta; medd-i tabiî bir elif, medd-i lîn iki elif, medd-i muttasıl, medd-i munfasıl, medd-i ârız üç elif; medd-i lâzım ise dört elif miktarı uzatılarak okunur. (bk. Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, 176-178; Gülle, *Tecvid*, 451-454) Hatim ve mukâbelede genellikle bu usûl uygulanır.

Bütün okuyuş usûllerinde ihfa, iklab ve ğunneli idğamlar, bir harfin okunuşundan çok, iki harfin okunuşundan az yani bir elif miktarına yakın tutularak okunur. (bk. Gülle, *Tecvid*, 318, 327, 336, 343-344)

Bu üç tilavet tarzının dışında bir de caiz olmayan okuma şekli vardır ki buna "hezreme" veya "tahlît" denir. Hadr'dan daha hızlı olan bu okuyuşta, harfler mahrecinden kayar, sıfatlarını kaybeder, harfler ve heceler birbirine karışır. (Çetin, "Tilavet" *DİA,* 41/157; Pakdil, *Ta'lim,* 35-36)

Sonuç olarak okuyucu, sahih olan bu üç tarzdan herhangi birine göre okuyabilir; hatta bir usûlle okurken diğer okuyuş usûlüne de geçebilir.

906. Arapçada ötreli harfin ü veya u seslerinden hangisiyle okunması gerekir?

Kur'ân-ı Kerîm Arapça indirilmiş olup Arap alfabesiyle yazılmıştır. Arap alfabesinin hepsi sessiz harflerden oluşmaktadır. Harfin seslendirilmesini ise altına veya üstüne konan harekeler/işaretler göstermektedir. Bunlar; üstün (fetha), esre (kesra) ve ötredir (damme). Ötre; kalın okunan harfleri "u" sesiyle, ince okunan harfleri ise "u" ile "ü" arası bir sesle okutur. (Pakdil, *Ta'lim*, 108; Kaya, *Elif-bâ*, 19)

Burada önemli olan, özellikle Kur'ân-ı Kerîm'in kırâatinde hangi harfin nasıl telaffuz edileceğini Kur'ân okumayı iyi bilen (fem-i muhsin) birinin ağzından dinleyerek öğrenmektir.

907. Kur'ân-ı Kerîm'i Latin harfleriyle okumak doğru mudur ve bu şekilde hatim yapılabilir mi?

Kur'ân-ı Kerîm, Allah tarafından Arapça olarak indirilmiş ilâhî kitaptır. (bk. Yûsuf, 12/2; Tâhâ, 20/113) Her dilde olduğu gibi Arapçada da harflerin kendine özgü mahreçleri (çıkış yerleri) ve sıfatları (fonetik özellikleri) vardır. Ayrıca Arapçada yer alan bazı harflerin, Latin alfabesinde ses karşılığı bulunmamaktadır. Dolayısıyla Kur'ân'ın hatasız okunması ve harflerinin doğru telaffuz edilmesi için Arapça alfabe ile yazılmış olan Mushaf'tan okunması gerekir. Kur'ân-ı Kerîm'in harflerinin ve kelimelerinin, Latin harfleri üzerinden okunmasına yönelik transkripsiyon işaretleri ("z= ذ" , "z = ض", "h = خ", "t = ط" gibi) kullanılsa bile bu durum hem okumayı güçleştirecek hem de harflerin yanlış telaffuz edilmesini tamamen engelleyemeyecektir. Harflerin yanlış telaffuz edilmesi ise mananın bozulmasına yol açabilir. Bu nedenle Kur'ân'ı, Latin harfleriyle okumak doğru olmayacağı gibi bu şekilde hatim yapılmış da olmaz.

Bir Müslümanın, namazı sahih olacak kadar Kur'ân'dan ezberinin olması gereklidir. Ayrıca namazın dışında da Kur'ân-ı Kerîm tilaveti bir ibadet olduğu için orijinal diliyle okunması esastır. Bu sebeple Kur'ân'ı Arapça lafzından okuyamayan kişilerin, Kur'ân tilavetinde uzman olan hocalardan eğitim almaya gayret etmeleri önemlidir.

908. Kur'ân'ı makamlı okumanın hükmü nedir?

Kur'ân okumak âyet ve hadislerde üzerinde hassasiyetle durulan ibadetlerdendir. Kur'ân'ı okumak (el-Kehf, 18/27), âyetleri üzerinde düşünmek (Sâd, 38/29) ve öğütlerine sımsıkı tutunmak (Âl-i İmrân, 3/103) yine Kur'ân'ın emridir. Âyet-i kerîmelerde Kur'ân'ın "tertîl" üzere okunması istenmiştir. (el- Furkân, 25/32; el-Müzzemmil, 73/4) Bu nedenle İslam âlimleri Kur'ân'ın tecvide riâyet ederek tane tane okunmasının gerekli olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca bu okuyuş, Kur'ân'ı anlama amacı için en uygun okuma biçimidir. (Süyûtî, *el-İtkân*, 2/638, 674) Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hadislerinde Kur'ân'ı güzel sesle ve teğanni boyutuna ulaşmayan nağmelerle, ilâhî kelâmın vakarına uygun şekilde okumak teşvik edilmiştir. (Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 19 [5023-5024]; Tevhîd, 32, 52 [7482, 7544]; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 232-234 [792-793]) Nitekim bir hadis-i şerifte, *"Kur'ân'ı seslerinizle süsleyiniz."* (Ebû Dâvûd, Tefrî'u ebvâbi'l-vitr, 20 [1468]; İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 176 [1342]) buyrulmuştur.

Dolayısıyla tilâvet esnasında tecvid kurallarına riâyet edilerek makam yapılmasında dinen bir mahzur yoktur.

909. Radyo, televizyon ve internet gibi araçlardan Kur'ân-ı Kerîm dinlemek kişiye sevap kazandırır mı?

Radyo, televizyon, internet ve diğer teknolojik araç ve platformlardan Kur'ân-ı Kerîm dinlemek kişiye sevap kazandırır.

910. Televizyon, radyo veya başka bir cihazdan mukâbele dinlemekle hatim yapılmış olur mu?

Kur'ân hatmi, Kur'ân'ın başından sonuna kadar Arapça olarak okunmasıdır. Dolayısıyla bir kimsenin hatim yapmış olması için Kur'ân'ı bizzat tilavet etmesi gerekir. Televizyon, radyo veya başka bir cihazdan okunan mukâbeleyi takip etmek veya dinlemek de sevaptır.

911. Meal okumak hatim yerine geçer mi?

Kur'ân-ı Kerîm, Allah katından hem lafız hem de mana olarak indirilmiş olan ilâhî kelâmın adıdır. Bu itibarla Arapça olarak indirilmiş olan Kur'ân'ın (Yûsuf, 12/2; Tâhâ, 20/113) manasını aktarmak üzere herhangi bir dilde yazılmış olan hiçbir meal, bizâtihi Kur'ân hükmünde değildir. Çünkü tilaveti de ibadet olan, Kur'ân-ı Kerîm'in bizâtihi kendisidir. Bu doğrultuda hatim, Kur'ân'ın mealinden okunması değil, Kur'ân'ın tamamının, Arapça metni üzerinden Fâtiha sûresinden başlanarak Nâs sûresine kadar okunmasıdır. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm'in meal ve tefsirlerinin okunması suretiyle hatim yapılmış olmaz. Bununla birlikte bir Müslümanın, Yüce Allah'ın öğütleri ve buyruklarını öğrenmek maksadıyla Kur'ân-ı Kerîm'in mealini ve tefsirlerini okuması, Kur'ân'ın inzâl sebebine muvafık (en-Nisâ, 4/82; Muhammed, 47/24) ve sevaba vesile olacak bir durumdur. Bu vesileyle Kur'ân'ın hem Arapça lafzını hem de manasını aktaran meal ve tefsir türü eserleri okumaya gayret etmek de önemlidir.

912. Cüz dağıtılarak hatim yapılması mümkün müdür? Dağıtılan cüzlerin bir kısmının hatim duasından sonra okunmuş olması hâlinde hatim geçerli midir?

Kur'ân'ın okunması/tilaveti, sevap kazanılan bir ibadettir. Hz. Peygamber (s.a.s.), Kur'ân okuyup onunla amel edenlerin gıpta edilecek kimseler olduğunu, okunan Kur'ân'ın her harfine karşılık on sevap verileceğini, okuyanlar için Kur'ân'ın dünyada huzur kaynağı, âhirette de şefaatçi olacağını bildirmiştir. (Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 17 [5020], 20 [5025]; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 243 [797], 266 [815], 268 [816]; Tirmizî, Kıraat, 12 [2945]; Fezâilü'l-Kur'ân, 16 [2910]; Ebû Dâvûd, Fezâilü'l-Kur'ân, 1 [1452-1456]) Bu ve benzeri tavsiyeleri ve teşvikleri sebebiyle sahâbe-i kiram, Kur'ân okuma ve onunla meşgul olmaya son derece önem vermiştir. Ayrıca Peygamber Efendimizin, Kur'ân'ı başından sonuna kadar tertip üzerine okuyarak hatim indirmeyi Allah'ın (c.c.) en çok sevdiği işlerden biri olarak nitelendirmesi (Dârimî, Fezâilü'l-Kur'ân, 33 [3476]; Tirmizî, Kıraat, 13 [2948]),her yıl ramazan ayında kendisinin Cebrâil (a.s.) ile karşılıklı olarak hatim yapması (arza) (Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 7 [4997-4998]) ve normal zamanlarda da ferdi olarak hatim yapması (Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 5/188) sahâbe arasında hatim geleneği oluşmasına dayanak olmuştur. (Ebû Dâvûd, Salât, 347) Böylece hatim, asırlar boyunca ümmetin önem verdiği bir gelenek hâlini almıştır.

Hatim, Kur'ân-ı Kerîm'in Arapça metninin başından sonuna kadar yüzünden veya ezbere okunmasıdır. Aslolan, Kur'ân hatmini her ferdin kendisinin yapmasıdır. Hz. Peygamber (s.a.s.) ve sahâbe de böyle yapmıştır. Sonraki dönemlerde hem daha kolay hem de teşvik edici olması nedeniyle, birden çok kişi arasında cüz dağıtılarak gerçekleştirilen hatim uygulaması ortaya çıkmıştır. Cüz dağıtma usûlü ile yapılan hatimde herkes tek başına hatim yapmış olmayıp (*Behcetü'l-fetâvâ,* 571), okuyanlardan her biri okuduğu kadar sevap alır. Yapılan hatmin sonunda üç defa İhlâs sûresinin okunması ve toplu hatim duası yapılması caiz görüldüğü gibi (bk. *Fetâvâ-yı Kâdîhân*, 1/80) herkesin okuduğu kısmın sevabını diğerlerine ve vefat etmiş olan müminlere bağışlaması da caizdir. Dağıtılan cüzler hatim duasından önce okunmaya gayret edilmelidir. Herhangi bir nedenle okunamamışsa cüzler hatim duasından sonra da okunabilir.

913. Şifa niyetiyle Kur'ân okumak ve okutmak caiz midir?

Kişinin bedensel ve ruhsal rahatsızlıklardan ya da manevî sıkıntılardan kurtulması için tıbbi tedavi yöntemlerine başvurması esastır. Bunun yanında kişinin şifa için Allah Teâlâ'ya dua etmesi de uygun olur. Bir âyet-i kerîmede Kur'ân'ın müminler için şifa ve rahmet olduğu ifade edilmektedir. (el-İsrâ, 17/82) Dolayısıyla âyet-i kerîmeler ve hadis-i şeriflerde yer alan dualar şifa niyetiyle okunabilir. Rivâyetlerde sahâbenin şifa için Fâtiha sûresini okuduğu ve Resûlullah'ın da bunu onayladığı yer almaktadır. (Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 9 [5007]; Müslim, Selâm, 65-66 [2201])

Aslolan, Kur'ân'ı ve diğer duaları kişinin kendisinin okumasıdır. Bunun yanında kişi mümin kardeşinden de şifa için kendisine okumasını isteyebilir. Kur'ân-ı Kerîm'in tamamı şifa vesilesidir. Bunu belli âyetlerle sınırlamak doğru değildir.

914. Allah'ın izniyle şifa bulmak veya kötülüklerden korunmak amacıyla yapılan "rukye" caiz midir?

Rukye, hastalık ve kötülüklerden korunmak veya kurtulmak amacıyla Kur'ân veya dua okuyup üfleme anlamında bir terimdir. (İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, 2/254; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "rky" md.)

Bazı İslam âlimleri rukyenin caiz olmadığı görüşünde ise de mezhep imamlarının da içinde bulunduğu âlimlerin çoğunluğu, konu ile ilgili bazı hadisleri delil göstererek, şirke ve istismara götürmemek şartıyla fayda ve zararın rukyeden değil de Allah'tan olduğuna inanılarak yapılan rukyede bir sakınca bulunmadığını belirtmişlerdir. (İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 10/206-208 [5741, 5743]; İbnü'l-Kayyım, *et-Tıbbü'n-nebevî*, 136-144; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 5/356)

Şöyle ki Hz. Peygamber (s.a.s.), hem kendisine hem ziyaret ettiği bazı hastalara okuyup üflemiş, bazen de Hz. Âişe (r.a.) ona okuyup üflemiş ve eliyle mesh etmiştir. (Buhârî, Merdâ, 20 [5675]; Tıb, 32, 39 [5735, 5748]; Müslim, Selâm, 46-51 [2191-2192]) Hz. Peygamber (s.a.s.), torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in şeytandan, zehirli haşerattan, kem gözlerden korunmaları için dua etmiş (Buhârî, Ehâdîsü'l-enbiyâ, 10 [3371]), nazara, yılan ve akrep sokmasına karşı rukye yapılmasına izin vermiştir. (Buhârî, Tıb, 33-37 [5736-5741]; Müslim, Selâm, 55-60 [2195-2198]) Yine Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hastalar için,

اَللّٰهُمَّ رَبَّ النَّاسِ مُذْهِبَ البَأْسِ اِشْفِ أَنْتَ الشَّافِي لاَ شَافِيَ إِلَّا أَنْتَ شِفَاءً لَا يُغَادِرُ سَقَمًا.

"*Ey İnsanların rabbi olan ve sıkıntıları gideren Allah'ım! Şifa ver, şifa veren Sensin. Senden başka şifa veren yoktur. (Bu hastaya) öyle bir şifa ver ki (hasta üzerinde) hiçbir hastalık (izi) bırakmasın.*" (Buhârî, Tıb, 38 [5742-5743]) diye dua ettiği bilinmektedir. Konuyla ilgili rivâyetler değerlendirildiğinde, Allah'ın izniyle şifa bulmak veya kötülüklerden korunmak amacıyla yapılan rukyelerin caiz, bunun dışında kalanların haram olduğu anlaşılmaktadır. (Elmalılı, *Hak Dini*, 9/6388)

915. Kur'ân okuma karşılığında ücret almak caiz midir?

Kur'ân-ı Kerîm okumak bir ibadettir. İbadet, dünyevî bir menfaat için değil, sadece Allah rızası için yapılır. Bu sebeple, Kur'ân-ı Kerîm'in para karşılığında okunması ve okunan Kur'ân karşılığında para verilmesi dinen caiz değildir. Böyle bir okumadan dolayı sevap da yoktur. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 2/60; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/56) Bu sebeple bir kimsenin geçmişlerinin ruhuna bağışlamak üzere ücretle Kur'ân-ı Kerîm okutması, hatim indirtmesi yerine, bizzat kendisinin bildiği sûreleri okuması doğru olur.

Bununla birlikte pazarlık yapılmadan ve paradan söz edilmeden, Allah rızası için Kur'ân okumuş veya hatim indirmiş olan bir kimseye hediye olarak münasip bir bağışta (teberru) bulunmakta dinen sakınca yoktur. Ancak bir yörede okunan Kur'ân-ı Kerîm için para verilmesi örf hâline gelmiş ve her iki taraf da bu durumu biliyorsa, verilen para hediye değil ücrettir. Bu nedenle bu parayı almak helal olmaz.

916. Muska, dinî kitap ve üzerinde Allah yazısı olan takılarla tuvalet vb. yerlere girmek caiz midir?

Tuvalete girerken kişinin üzerinde Allah adının yazılı olduğu kâğıt, kitap veya Mushaf bulunması mekruhtur. (Şürünbülâlî, *Merâkı'l-felâh*, 27) Zira Hz. Peygamber (s.a.s.), yüzüğünün üzerinde "Muhammedün Resûlullah" ibaresi yazılı olduğu için tuvalete girmeden önce yüzüğünü çıkarırdı. (Ebû Dâvûd, Tahâret, 10 [19]; Tirmizî, Libâs, 17 [1746])

Ancak bu yazılar açıkta değilse, örneğin cepte bulunuyorsa veya bir şeye sarılı ise bunlarla tuvalete girmek mekruh olmamakla birlikte imkân dâhilinde bundan da sakınmak daha uygun olur. (Tahtâvî, *Hâşiye*, 54)

917. Secde âyetlerinin mealini okuyan kişinin tilavet secdesi yapması gerekir mi?

Secde âyetlerinin Arapça lafzını okuyan veya dinleyen kimsenin, tilavet secdesi yapması Hanefî mezhebine göre vâcip, diğer mezheplere göre ise sünnettir. Kur'ân-ı Kerîm'in meal ve tefsirleri, bizâtihi Kur'ân hükmünde olmamakla birlikte secde âyetinin mealini okuyan kimsenin de ihtiyaten tilavet secdesi yapması gerekir. (bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 2/5; Bilmen, *İlmihâl,* 181)

918. Cep telefonu ve bilgisayar gibi cihazlardan Kur'ân okurken abdestli olmak gerekir mi?

Bilgisayar, tablet ve cep telefonu gibi elektronik cihazlarda yer alan Kur'ân metinleri ve kayıtları, bizâtihi Mushaf hükmünde değildir. Bu nedenle içinde Kur'ân yüklü olan bu tür cihazlara abdestsiz olarak dokunulabilir ve bu şekilde Kur'ân-ı Kerîm okunabilir. Ancak Kur'ân-ı Kerîm'i abdestli olarak okumak daha faziletli olduğu için elektronik cihazlardan Kur'ân okurken de abdestli olunması tavsiye edilir.

919. Yatarak Kur'ân okuma ve dinlemede sakınca var mıdır?

Allah'ın (c.c.) kelâmı olan Kur'ân-ı Kerîm'i okurken veya dinlerken saygılı olmak gerekir. Bu nedenle edebe riâyet ederek ve saygısızlık olmayacak şekilde ayakta, oturarak, yan üstü yatarak veya uzanarak Kur'ân-ı Kerîm okunmasında ve dinlenmesinde bir sakınca yoktur. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de *"Onlar ayakta iken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar"* (Âl-i İmrân, 3/191) buyrulmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yan üstü uzanmış hâlde Kur'ân okuduğu, Hz. Âişe (r.a.) validemizden rivâyet edilmiştir. (Buhârî, Hayz, 3 [297]; Ebû Dâvûd, Tahâret, 100 [260]; İbn Mâce Tahâret, 120 [634])

920. Kur'ân-ı Kerîm tilavetini, telefon zil sesi olarak ayarlamak caiz midir?

Kur'ân-ı Kerîm, hidâyet rehberi olarak insanlara doğru yolu göstermek üzere indirilmiş ilâhî bir kitaptır. (bk. el-Bakara, 2/2; el-İsrâ, 17/9) Bu itibarla Yüce Allah'ın kelâmı olan Kur'ân'ı okumak, anlamaya çalışmak ve ona karşı saygılı olmak gerekir. Söz konusu amaçlar doğrultusunda cep telefonu vb. elektronik cihazlarda Kur'ân metninin ve tilavetinin yüklü olmasında dinen bir sakınca yoktur. Kur'ân tilavetinin, telefon zil sesi olarak kullanılması ise her ne kadar dinî duygular sebebiyle olduğu düşünülse de Kur'ân'a gösterilmesi gereken saygıyla bağdaşmadığından uygun değildir.

921. Eski ve yıpranmış olan Mushaf, meal ve tefsir kitapları ne yapılmalıdır?

Kur'ân-ı Kerîm, ilâhî kelâm olduğu için ona karşı hürmetsizlik anlamına gelecek her türlü tutum ve davranıştan kaçınılması gerekir. Bu itibarla eski ve yıpranmış olan Mushafların, lafza-ı celâlin (Allah lafzının) veya âyetlerin yazılı olduğu kitapların ve sayfaların imhasında da saygısızlık olarak değerlendirilebilecek davranışlardan uzak durulmalıdır.

Hanefî ve Hanbelî âlimler eskimiş, yıpranmış veya okunamayacak hâlde olan Mushafları ya da Allah lafzının ve Kur'ân âyetlerinin yazılı olduğu kâğıtları ve kitapları toprağa gömmek gerektiğini belirtmişlerdir. (Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, 30; İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 12/599; Buhûtî, *Keşşâf*, 1/137) Diğer bazı âlimler ise istifade imkânı kalmamış olan Mushafların, Hz. Osman'ın uygulamalarından hareketle Kur'ân'ın hürmetine uygun bir şekilde yakılabileceği görüşündedirler. (Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 3 [4987]; Beyhakî, *Şu'abü'l-İmân,* 3/154; Zerkeşî, *el-Burhân*, 2/106; Süyûtî, *el-İtkân*, 2258)

Bu yöntemlerin yanı sıra günümüzde Mushaflar, Kur'ân-ı Kerîm'in saygınlığına halel gelmeyecek şekilde geri dönüşüme gönderilebilir. Bu itibarla Diyanet İşleri Başkanlığının uygun göreceği bir usûlle geri dönüşümde değerlendirilmek üzere Mushaflar, cami görevlilerine veya müftülüklere teslim edilebilir.

922. Satır arası/satır altı yöntemle Kur'ân-ı Kerîm meali yazımı ve basımı caiz midir?

Satır arası Kur'ân tercümesi, her bir Arapça kelimeyi, altına veya üstüne farklı ya da aynı renklerle başka dilde yazılmış bir kelimeyle karşılama (kelimesi kelimesine) şeklinde oluşturulmuş meal yazım türüdür. Bu meal yazımında her bir kelimenin anlamı, kelimenin hemen altına/üstüne verildiğinden, türü gereği hedef dilin söz dizim (sentaks) kurallarına uygun cümle yapısı ortaya çıkmamaktadır.

Satır arası meal yazımı ilk defa X. Yüzyılda Sâmânoğulları döneminde gerçekleşmiştir. Bundan yaklaşık bir asır sonra yazılan Türkçe tercüme de bu tarzda yapılmıştır. Beylikler döneminden itibaren satır arası meal yazımı artarak devam etmiştir.

Bu tür meal yazımının caiz olup olmama durumu, Mushaf'ın içerisine Mushaf'tan olmayan bir şeyin yazılıp yazılamayacağının cevâzı çerçevesinde ele alınmıştır. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefatından sonra Kur'ân-ı Kerîm'e nokta ve hareke konulması hakkında âlimler tarafından farklı görüşler ortaya konulmuştur. Bu bağlamda İmam Mâlik'e dayandırılan bir görüşte onun, eğitim amacıyla Mushaf'a hareke ve nokta gibi bazı işaretlerin konulmasına cevaz verdiği nakledilmiştir. (Dânî, *el-Beyân*, 129-130) İmam Gazzâlî de Mushaf'ta nokta ya da yazıların üzerine işaret koymayı veya bazı işaretler ilave etmeyi, Mushaf'ı güzelleştireceği, daha açık hale getireceği, okuyucuları hata ve yanlışlardan koruyabileceği gibi gerekçelerle caiz görmüştür. (Gazzâlî, *İhyâ*, 1/276) Arapçaya tam anlamıyla vâkıf olamayan Müslümanların, Kur'ân-ı Kerîm'i doğru ve rahat okuyabilmeleri için Mushaf'ta harfleri noktalama ve harekeleme işlemi yapılmıştır. Bu noktalama ve harekelemelerin, Mushaf'a ilave olmadığı kanaati hâkim olmuş ve Mushaflar bu şekilde basılmıştır. Satır arası meal yazımında Arapça metnin altına veya üstüne çevirisinin konulması da Arapça metnin orijinaline bir halel getirmediği gibi Mushaf'a yapılan bir ilave de sayılmayacaktır.

Tarihi gelişim sürecinde satır arası meallerdeki temel amaç, Kur'ân Arapçasını öğrenmek ve öğretmek ya da kelime ve terkiplerin manasının anlaşılmasını sağlamak olmuştur. Bu sebeple söz konusu mealler, âyetleri mana bütünlüğü içerisinde değil de kelime kelime tercüme ettiğinden Türkçe söz dizimine uygun cümleler kurulamamakta dolayısıyla bu tarz

meallerde Türkçenin ifade gücü tam olarak yansıtılamamaktadır. Bu da âyetin anlamının bütüncül olarak kavranması açısından bir anlama sorunu oluşturabilmektedir. Kur'ân'ı anlama noktasında bu tür meallerden istifade etmek isteyen bir okuyucunun, toplu manayı anlayacak şekilde bir kaynaktan da istifade etmesi uygun olur.

Sonuç olarak yetkin kişiler tarafından yapılan satır arası mealin basımında ve Kur'ân Arapçasına vukûfiyet kazanmak için bu tür mealden istifade edilmesinde bir sakınca yoktur. Bununla birlikte bu tarz meal çalışmalarında, sadece kelime meali vermekle yetinilmeyip sayfa kenarında ya da satır altında Türkçe söz dizimine uygun cümlelerle toplu mealin verilmesi daha faydalı olacaktır.

923. Latin harfleriyle yazılan Mushafların basımı caiz midir?

Kur'ân-ı Kerîm okumak bir ibadet olduğu için orijinal diliyle yazılması ve okunması gerektiğinden gerek tek başına Latin harfleriyle gerekse Arap alfabesinin yanına Latin harfleriyle yazılan Mushafların basım ve yayımı uygun değildir.

924. İçinde Kur'ân yüklü olan elektronik cihazlarla tuvalete girilebilir mi?

Bilgisayar, tablet ve cep telefonu gibi elektronik cihazlarda yüklü bulunan Kur'ân kayıtları ve Kur'ân programları, bizâtihi Mushaf hükmünde değildir. Dolayısıyla bu tür cihazlara Kur'ân-ı Kerîm programlarının yüklenmesinde ve bu cihazların çanta veya cepte taşınmasında herhangi bir sakınca yoktur. Ayrıca söz konusu programların kapalı olması şartıyla bu tür cihazlarla tuvalet vb. yerlere girilmesinde de herhangi bir sakınca bulunmamaktadır.

925. İşitme engellilerin Kur'ân-ı Kerim'i öğrenme konusundaki sorumluluğu nedir?

Namaz kılabilecek kadar Kur'ân-ı Kerim okumayı öğrenmek her Müslümana farzdır. Bu nedenle bütün mü'minler, imkânları dâhilinde Kur'ân'ı usulüne uygun bir şekilde okumaya ve ezberlemeye büyük gayret göstermelidir.

Dinimizde sorumluluk ve yükümlülük, kişinin gücüne göre takdir edildiği için (el-Bakara, 2/286) Kur'ân'ı öğrenme ve ezberleme noktasında işitme engellinin sorumluluğu, kendi imkânı ölçüsündedir. Dolayısıyla işitme engellilerin, namazda iftitâh tekbirini ve kıraati içlerinden okumaları yeterli olup dillerini hareket ettirmeleri gerekmez. (*el-Fetâva'l-Hindiyye,* 1/69; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 1/481)

926. Görme engellilerin Kur'ân-ı Kerim'i öğrenme konusundaki sorumluluğu nedir?

Namaz kılabilecek kadar Kur'ân-ı Kerim okumayı öğrenmek, her Müslümana farzdır. Bu nedenle bütün mü'minler, imkânları dâhilinde Kur'ân'ı usulüne uygun bir şekilde okumaya ve ezberlemeye büyük gayret göstermektedir.

Dinimizde sorumluluk ve yükümlülük, kişinin gücüne göre takdir edildiği için Kur'ân'ı öğrenme ve ezberleme noktasında görme engellinin sorumluluğu, kendi imkânı ölçüsündedir. Bununla birlikte tarihten günümüze hayatını Kur'ân'a adayan hafızların varlığı düşünüldüğünde, görme engellilerin namaz kılacak kadar Kur'ân'ı öğrenme hususunda elinden gelen gayreti göstermesinin zorunlu olduğu açıktır.

927. Görme engellilerin Kabartma yazıyla (Braille Alfabesi) yazılmış Kur'ân-ı Kerim'i okumaları hatim sayılır mı?

Kur'ân-ı Kerim, Allah kelâmıdır. Asr-ı saâdetten beri Müslümanlar Kur'ân-ı Kerim'i okumaya, anlamaya ve onunla amel etmeye büyük özen göstermişlerdir. Kur'ân-ı Kerim'in baştan sona bir tertip üzere okunması anlamına gelen "hatim" de bunun bir sonucudur. Nitekim Peygamber Efendimiz de Kur'ân-ı Kerim'i tertip üzere okuyarak hatim indirmeyi Allah'ın en çok sevdiği işlerden biri olarak ifade etmiştir. (Tirmizi, Kıraat, 13 [2948]; Dârimi, Fezâilü'l-Kur'ân, 33 [3476])

Görme engellilerin tilâvet esaslarına riayet etmek kaydıyla kabartma yazı aracılığıyla Kur'ân-ı Kerim'i okumaları ve hatmetmeleri mümkündür. Bu şekilde hatim yapan kişilerin Kur'ân tilavetinde uzman olan hocalardan eğitim almaya gayret etmeleri ve okuyuşlarını onlara dinletmeleri hataya düşmemeleri açısından önemlidir.

928. Kolu olmayan veya kullanamayan bireylerin Kur'ân-ı Kerim'e ayaklarıyla temas etmeleri ve sayfaları değiştirmeleri dinen uygun mudur?

Allah kelâmı olan Kur'ân-ı Kerim'e saygı göstermek mü'min olmanın bir gereğidir. Bu itibarla saygısızlık kastıyla Mushaf'a ayakla dokunmak büyük günahlardan kabul edilmiştir. Ancak kollarını kullanamayan bedensel engelli bir kişi, zarurete binaen Kur'ân-ı Kerim'e ayaklarıyla dokunabilir ve sayfalarını değiştirebilir.

FETVALAR

FETVALAR

AİLE HAYATI

AİLE HAYATI

EVLİLİK ÖNCESİ

929. Evlenme teklifi yapılan bir kadına bir başkasının teklifte bulunması caiz midir?

Kendisine evlenme teklifi yapılan bir kadına henüz karar aşamasında iken bir başkasının teklifte bulunması mekruh kabul edilmektedir. Nitekim konu ile ilgili Hz. Peygamber (s.a.s.) *"Sizden biri sakın Müslüman kardeşinin dünür gittiği birine talip olmasın"* (Müslim, Nikâh, 50 [1412]; bk. Buhârî, Nikâh, 45 [5142]) buyurmuştur. Aksi yönde bir davranış taraflar arasında husumete sebep olabileceğinden istenmeyen neticelere yol açabilir. Kadının teklife olumsuz cevap vermesi hâlinde ise bir başkası ona evlilik teklifinde bulunabilir. (bk. Şâfiî, *el-Ümm*, 5/42; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/143-147; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/533-534)

930. Nişanlıların rahat görüşebilmek için dinî nikâh kıymaları uygun mudur?

Evlenmeyi diğer akitlerden ayıran özelliklerden biri bu akitten önce genellikle bir nişanlanma döneminin geçirilmesidir. Taraflar bu süreç içinde birbirlerini daha iyi tanımakta, karşılıklı hediyeler alınıp verilmektedir.

Bu dönemde nişanlıların mahremiyet ölçülerini gözetmek kaydıyla birbirlerini daha yakından tanımak amacıyla görüşüp konuşmalarında bir sakınca yoktur. Fakat nişanlıların dost hayatı yaşamaları, dedikoduya mahal verecek şekilde baş başa kalmaları ve benzeri İslam'ın onaylamadığı davranışlardan uzak durmaları gerekir. (Tirmizî, Fiten, 7 [2165])

Günümüzde gençler, gerek velilerinden izinsiz olarak gerekse velilerin bilgisi dâhilinde nişanlılık döneminde güya dinî hassasiyetleri gözetmek amacıyla halk arasında "dinî nikâh" olarak bilinen merasimi yapmakta ve sonuçta hiç de arzu edilmeyen üzücü hadiseler meydana gelmektedir. Bu tür olayların yaşanmaması için yapılan nikâh akitlerinin mutlaka kayıt altına alınıp hukukî güvenceye kavuşturulması, yani resmî

olması gerekir. Çünkü dindar olduğunu söyleyen gençler veya aileleri, resmî tescilin olmadığı durumlarda çok kere, aralarında akdedildiği ifade edilen akitlerin gereğini yerine getirmemekte, taraflardan biri ve genellikle kız tarafı mağdur duruma düşmektedir. Böylece, dinimizin nikâh akdinden gözettiği ulvi gaye gerçekleşmek şöyle dursun, insanlar din adına birbirlerine zulmeder hâle gelmektedirler.

Nikâh kıyıldığında dinen evlilik hayatı başlar ve karı-koca arasında mehir, nafaka, miras gibi birtakım haklar ve sorumluluklar tahakkuk eder. Günümüzde bu haklar, evlilik resmen tescil ettirilmeksizin korunamadığından, evlenecek kişilerin "resmî nikâh" kıyılmadan halk arasında "dinî nikâh" ya da "imam nikâhı" olarak bilinen geleneksel merasimi yapmaları uygun değildir.

931. Nişan sırasında kıyılan nikâh, nişanın bozulmasıyla sona erer mi?

Evlilik ciddi bir müessesedir. Evlenmek isteyen kimselerin öncelikle resmî muamele yaptırmaları, sonra halk arasında "dinî nikâh" olarak bilinen merasimi yapmaları uygun olur. Bununla birlikte, evlenmek üzere nişanlanan kimselerin şartlarına uygun olarak yaptıkları nikâh akdi de dinen geçerlidir. Bu durumdaki bir kadın, nikâhlandığı kimsenin dinen eşi olduğundan, kocası kendisini boşamadıkça bir başka erkekle evlenemez.

Daha sonra kız fiilen bir araya gelmekten vazgeçer; fakat erkek onu boşamazsa, dinen nikâh devam eder. Bu durumda yapılacak şey, bir şekilde erkeğin boşamasını sağlamak, bu yapılamadığı takdirde, hakemler aracılığıyla aralarını tefrik etmektir. Böyle bir durumda erkeğin, sırf kadına zarar vermek amacıyla kadını boşamamakta ısrar etmesi dinen doğru değildir. (el-Bakara, 2/231)

Dolayısıyla söz konusu olayda öncelikle sözü dinlenir, ilim ve fazilet sahibi bir kişi, karı-koca arasını ıslaha çalışmalı; bu mümkün olmazsa boşamamakta direnen kocaya bu tutumunun hiçbir yarar sağlamadığını, böyle bir nikâha son vermesi gerektiğini, nikâhın karşı tarafa zarar vermek amacıyla kullanılamayacağını, bunun İslam'ın ruhuna aykırı olduğunu anlatarak erkeğin boşamasını sağlamaya çalışmalıdır.

Buna rağmen erkek boşamamakta ısrar ederse, kadın ve erkeğin aileleri bu konuda bir sonuca varmak üzere birer hakem seçerler. Ailelerden biri direnir, hakem seçmezse karşı taraf onun yerine âdil ve tarafsız bir hakem seçebilir. Seçilen hakemler öncelikle arabuluculuk yaparlar. Lüzum ve zaruret bulunduğunda kocanın rızası olmasa bile ayrılmalarına karar verebilirler. Böylece taraflar arasında nikâh bağı sona ermiş olur.

EVLİLİK (NİKÂH)

932. Evlenmenin dinî hükmü nedir?

İslam, evliliği ve evlilik yoluyla neslin devamını emretmiştir. Nitekim âlimlerimiz neslin devamını, İslam'ın gerçekleştirmeyi hedeflediği beş temel zarurî esastan biri olarak görmüşlerdir. Zira Kur'ân-ı Kerîm'de evli olmayanların evlendirilmesi emredilmiş, fakir olsalar bile Allah'ın onları kendi lütfundan rızıklandıracağı bildirilmiş; (en-Nûr, 24/32) evlilik hükümleri detaylı bir şekilde anlatılmış (en-Nisâ, 4/3, 23) ve insana kendi türünden huzur bulacağı eşlerin yaratılması da Allah'ın varlığının ve hikmet sahibi oluşunun delili olarak gösterilmiştir. (er-Rûm, 30/21)

Hz. Peygamber (s.a.s.) Müslümanları evlenmeye teşvik ederek; "*Ey gençler! Sizden evlenmeye güç yetirenler evlensin.*" (Buhârî, Nikâh, 2-3 [5065-5066]; Müslim, Nikâh, 1 [1400]) ve "*Nikâh benim sünnetimdir. Benim sünnetimden yüz çeviren benden değildir. Evleniniz. Çünkü ben diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla iftihar ederim.*" (İbn Mâce, Nikâh, 1 [1846]; bk. Buhârî, Nikâh, 1 [5063]; Müslim, Nikâh, 5 [1401]; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 6/173 [10391]) buyurmaktadır.

Bu itibarla evlilik, meşru bir mazeret olmadıkça terk edilmemesi gereken bir sünnet olarak görülmüştür. (bk. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 3/7) Bununla birlikte evlenmediği takdirde günaha girme ihtimali yüksek olan kimsenin evlenmesi vâciptir. Bir kimsenin davranışlarına yansıyan kişilik bozuklukları sebebiyle evleneceği eşine zulmetmesinden endişe edilmesi hâlinde ise evlenmesi mekruhtur. (Mevsılî, *el-İhtiyâr,* 3/82)

933. Kendileriyle evlenilmesi haram olan kadınlar kimlerdir?

İslam dininde evlenilmesi haram olan kadınlar âyet ve hadislerde belirtilmiş ve bunların dışındakilerle evlenmenin helal olduğu açıkça ifade edilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm, kendisiyle evlenilmesi haram olan kadınlardan bahsederken öncelikle Câhiliye döneminde bir nikâh türü olan üvey anneyle evlenme âdetine şu âyetiyle yasak getirmiştir: *"Geçmişte olanlar hariç, artık babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin. Çünkü bu bir hayâsızlık, öfke ve nefret gerektiren bir iştir. Bu ne kötü bir yoldur."* (en-Nisâ, 4/22) Bir sonraki âyette nesep ve süt hısımlığıyla sıhrî hısımlıktan dolayı evlenilmesi haram olan kadınlar sıralanmıştır: *"Size şunlarla evlenmek haram kılındı: Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren sütanneleriniz, sütkız kardeşleriniz, eşlerinizin anneleri, kendileriyle zifafa girdiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız, -eğer anneleri ile zifafa girmemişseniz onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur- öz oğullarınızın eşleri, iki kız kardeşi (nikâh altında) bir araya getirmeniz. Ancak geçenler (önceden yapılan bu tür evlilikler) başka. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."* (en-Nisâ, 4/23) Daha sonra evli kadınlarla evlenmenin de haram olduğu ifade edilmiştir: *"…Evli kadınlar (da size) haram kılındı. (Bunlar) üzerinize Allah'ın emri olarak yazılmıştır."* (en-Nisâ, 4/24) Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de iddet bekleyen kadının başka biriyle evlenemeyeceği, (el-Bakara, 2/235) tek kadınla evlilik esas olmakla birlikte şartlarına uyarak birden fazla kadınla evlenmek isteyen erkek için bu sayının dörtle sınırlı olduğu ve aynı anda dörtten fazla kadınla evli olunamayacağı bildirilmiştir. (en-Nisâ, 4/3) Bunun yanında kadın olsun erkek olsun müşriklerle evlenmek yasaklanmış; (el-Mümtehine, 60/10) ancak Müslüman erkeklerin, Ehl-i kitaptan iffetli kadınlarla evlenmelerine izin verilmiştir. (el-Mâide, 5/5)

Nisâ sûresi 23. âyette geçen *"İki kız kardeşi (nikâh altında) bir araya getirmeniz de size haram kılındı."* ifadesi, *"Bir kadın, halası veya teyzesi ile aynı anda (bir erkeğin nikâhı altında) bulunamaz"* (Buhârî, Nikâh, 27 [5109-5110]; Müslim, Nikâh, 37-38 [1408]) hadisiyle; aynı âyette geçen *"Sizi emziren sütanneleriniz, sütkız kardeşleriniz size haram kılındı"* ifadesi de *"Nesep sebebiyle haram olanlar süt emme sebebiyle de haram olur."*

(Buhârî, Nikâh, 117 [5239]; Müslim, Radâ', 2 [1444]) hadisiyle açıklanmış ve böylece âyetin delâlet ettiği hükümlerin kapsamı genişletilmiştir.

934. Kişi hangi akrabaları ile evlenemez?

İslam dininde evlenilmesi caiz olmayan hısımlar âyet ve hadislerde sayılmış ve bunların dışında kalanlarla evlenmenin helal olduğu açıkça ifade edilmiştir. Kendileriyle evlenilmesi haram olan kadınlar şunlardır: Anne, anne veya baba tarafından olan büyük anneler, kız, oğlan ve kızın çocukları yani torunlar, kız kardeş, kız ve erkek kardeşin kızları, hala, teyze, eşin annesi, kendisiyle zifafa girilen eşin başka kocasından olan kızı, oğlun eşi, evlilikleri devam ettiği sürece eşin kız kardeşi ile teyzesi ve halası (eşinden ayrılmadan bunlarla evlenemez), puta, ateşe, yıldıza tapanlar, sütanne, sütkız kardeş, süt hala, süt teyze, başkalarının nikâhında bulunan ve iddet bekleyen kadınlar. (bk. el-Bakara, 2/235; en-Nisâ, 4/23-24; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 3/84-86) Bunların dışında kalanlarla, başka bir evlenme engeli de yoksa evlenilmesi caizdir. Nisâ sûresinde evlenilmesi yasak olanlar sayıldıktan sonra; ***"Bunların dışında kalanlarla ise evlenmek size helal kılınmıştır."*** (en-Nisâ, 4/24) buyrulmuştur.

Yukarıda sayılanların dışındaki akrabalarla evliliği yasaklayan bir delil bulunmamaktadır. Bazı kitaplarda nakledilen ***"Yakın akrabalarla evlenmeyin; çünkü çocuk zayıf doğar."*** (İbn Hacer, *et-Telhîsü'l-habîr*, 3/308-309 [1481]) şeklindeki hadis güvenilir kaynaklarda yer almamaktadır. Bu konuda zikredilen ***"Zayıf çocuklar dünyaya getirmektesiniz. Bu yüzden yabancı kadınlarla evlenin."*** sözü Hz. Peygamber'e (s.a.s.) değil Hz. Ömer'e aittir. (İbn Hacer, *et-Telhîsü'l-habîr*, 3/308-309 [1481]) Hz. Peygamber (s.a.s.) halasının kızı Zeynep binti Cahş ile evlendiği gibi (el-Ahzâb, 33/36-38), kendi kızı Hz. Fâtıma'yı da amcasının oğlu Hz. Ali ile evlendirmiştir.

935. Müslüman erkek gayrimüslim bir kadınla evlenebilir mi?

Dinî değer ve hayatın muhafazası, geliştirilip devam ettirilmesi ve gelecek nesillere aktarılması gibi önemli sosyal fonksiyonlar icra eden aile kurumuna hukukî meşruiyet kazandıran evlenme akdinin sınır ve şartları Kur'ân-ı Kerîm'de ve Sünnet'te tafsilatlı bir şekilde yer almış, kimlerle evlenilip kimlerle evlenilemeyeceği detaylı olarak açıklanmıştır. Bu bağlamda dinimizde Müslüman bir erkeğin Ehl-i kitap (Yahudi ve

Hristiyan) kadınlarla evlenebileceği; Ehl-i kitap dışındaki gayrimüslim (ateist, deist, budist vb.) kadınlarla ise evlenemeyeceği belirtilmiştir. (el-Bakara, 2/221; el-Mâide, 5/5) Şu kadar var ki eş seçiminde Müslüman hanımların tercih edilmesi aile huzuru, neslin korunması ve toplumsal uyum açısından daha uygundur.

936. Müslüman kadın gayrimüslim bir erkekle evlenebilir mi?

Müslüman bir kadının müşrik ve dinsiz erkeklerle evlenemeyeceği Kur'ân-ı Kerîm'de açık bir şekilde vurgulanmıştır: *"... İman etmedikleri sürece, Allah'a ortak koşan erkeklerle, kadınlarınızı evlendirmeyin. Allah'a ortak koşan hür bir erkek hoşunuza gitse de iman eden bir köle ondan daha hayırlıdır."* (el-Bakara, 2/221)

Müslüman kadınların Ehl-i kitap erkeklerle evlenmesi konusunda ise İslam âlimleri, Mekke'den Medine'ye hicret edip gelen kadınlar hakkında nâzil olan Mümtehine sûresinin 10. âyetinden hareketle, Müslüman bir kadının, gayrimüslim bir erkekle evlenemeyeceğini ifade etmişlerdir. (Cessâs, *Aḥkâmü'l-Kur'ân*, 5/328-331; Kurtubî, *el-Câmi'*, 18/63-64)

Günümüze kadar İslam bilginleri arasında Müslüman kadınların gayrimüslim erkeklerle evlenemeyecekleri konusunda herhangi bir görüş ayrılığı olmamış, aksine bu konuda icmâ oluşmuştur.

937. Nikâhın tescili şart mıdır?

Dinî kurallara uygun olarak yapılan bir nikâh akdi geçerlidir. Ancak evliliğin bir düzene sokulması ve evlenecek olanların gerekli şartları taşıyıp taşımadığının denetlenmesi bakımından, Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminden bu yana nikâhlarda aile büyüklerinin hazır olması, bir hutbe irâd edilmesi/dua yapılması ve bu arada bir düğün yemeği (velîme) verilmesi müstehap görülmüştür.

Tescil gibi bir şekil şartı, ilgili naslarda yoksa da; vadeli borç ve hakların yazıyla tespitini ve şahit bulundurulmasını bildiren âyetin (el-Bakara, 2/282) delâleti, bir akit olması hasebiyle nikâhın da tescil edilmesinin uygun olacağını göstermektedir. Bu tescil, tarafların ve çocukların haklarının korunması açısından önemli olduğu için ihmal edilmemelidir.

938. Resmî nikâh kıydıran kimse ayrıca dinî nikâh kıydırmalı mıdır?

İslam'a göre nikâh, evlenme ehliyetine sahip ve aralarında evlenmelerine dinî açıdan bir engel bulunmayan kadın ile erkeğin (veya vekillerinin) şahitler huzurunda "seni nikâhladım, seninle nikâhlandım, seni eş olarak kabul ettim, seninle evlendim." gibi yoruma ve inkâra imkân vermeyecek sözlerle, birbirleriyle evlenmeleri konusunda karşılıklı rızalarını ifade etmelerinden (îcap ve kabul) ibarettir. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 3/82-83) Bu nikâh akdinin gizli değil, evlenecek olanların kendi aileleri ve yakın çevrelerinin bilgisi dâhilinde icra edilmesi gerekir. Bütün şartların yerine getirilmesi neticesinde icra edilen bu şekildeki bir resmî nikâh, dinen de muteberdir. Nikâh dairelerinde kıyılan resmî nikâhlarda nikâh memurunun "evlenmeyi kabul ediyor musun?" şeklindeki sözün tarafların "evet" veya "kabul ediyorum" şeklinde verdikleri cevaplar bu akdin dinen geçersiz olmasını gerektirmez. Çünkü yapılan nikâh akdinin kesin olduğu hem resmî tescille hem de ortam karinesi ile sabittir.

Evlenecek kişiler resmî nikâhtan sonra, isterlerse evlerinde veya münasip bir yerde istedikleri kişilere Kur'ân-ı Kerîm'den bir bölüm okutup dua ettirip nikâh kıydırabilirler. Kurulan yuvanın mutluluklar getirmesi, sâlih ve sağlıklı nesillere vesile olması için dua edilmesi elbette iyidir. Bu aynı zamanda örfümüze de uygundur. Ancak günümüzde resmî nikâh olmadan dinî nikâh yapılması kadının ve çocukların haklarının korunması açısından uygun değildir. Nitekim Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesinde de şehrin kadısına kayıt yaptırılması şart koşulmuş ve nikâhın tescili üzerinde ısrarla durulmuştur.

939. Nikâhta şahitliğin hükmü nedir?

Nikâh akdinin geçerli olmasının şartlarından biri de nikâhın şahitler huzurunda akdedilmesidir. En az iki şahit bulunmadan kıyılan nikâh akdi geçerli değildir. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.); "*…iki âdil şahit olmadıkça kıyılan nikâh (geçerli) olmaz.*" (İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 9/386 [4075]; bk. Tirmizî, Nikâh, 15 [1104]) buyurarak nikâhtaki en önemli şartlardan birinin şahitlik olduğunu belirtmiştir. Nikâh akdinde şahitlerin; erkeğin şahidi ve kadının şahidi şeklinde bir ayrıma tâbi tutulması şart değildir.

Hanefî âlimleri dışındaki müctehidler, şahitlerin ikisinin de erkek olmasını şart koşmuş, Hanefîler ise bir erkek ve iki kadının şahitliğini yeterli görmüşlerdir. Nikâhta şahitliğin şart koşulması aleniliği sağlamak ve yapılan evliliğe şaibe karışmasını önlemek içindir. Ayrıca şahitlerin Müslüman ve tam ehliyetli (temyiz gücüne sahip, âkil baliğ) olması gerekir. Şu kadar var ki evlenilecek kadın Ehl-i kitaptan biri ise şahitler de Ehl-i kitaptan olabilir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/185-186)

940. Gizli nikâhın hükmü nedir?

Tarafların şahitler huzurunda irade beyanında bulunmalarına rağmen ailelerinden ve yakın çevrelerinden gizleyerek yaptıkları akit, gizli nikâh olarak adlandırılır. Böyle bir akit, nikâhta bulunması gereken aleniyet niteliğini taşımadığından dinin nikâh ile ilgili genel ilkelerine aykırıdır. Sadece iki şahidin bildiği bir nikâh akdinin alenî olduğu söylenemeyeceğinden tarafların ailelerinin ve yakın akrabalarının muttali olmadığı bir akit gizli nikâh olmaktan çıkmaz. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) ***"Bu nikâhı ilan edip duyurun..."*** (Tirmizî, Nikâh, 6 [1089]; İbn Mâce, Nikâh, 20 [1895]); ***"Haram olan (ilişki) ile helal olanı (evlilik) ayıran şey, def çalmak ve duyurmaktır."*** (Tirmizî, Nikâh, 6 [1088]; Nesâî, Nikâh, 72 [3369-3370]) buyurarak alenîliğin gerekliliğine işaret etmektedir. Hz. Ebû Bekir de gizlenmesi şartıyla yapılan nikâh akdini geçersiz saymıştır. (Sahnûn, *el-Müdevvene*, 2/129)

941. Tehdit altında yapılan nikâh geçerli midir?

Nikâh, evlenmelerinde dinî açıdan bir engel bulunmayan kadın ile erkeğin veya vekillerinin şahitler huzurunda, birbirleriyle evlenmeleri konusunda karşılıklı rızalarını ifade etmeleriyle (icap ve kabulle) meydana gelen bir akittir. Bu sebeple tarafların ömür boyu birlikte yaşamaya ve hayatın iyi-kötü yanlarını birlikte omuzlamaya hür iradeleri ile karar vermeleri gerekir. Dolayısıyla evlenecek kişilerin rızalarının bulunması zorunludur. Nitekim fıkha istinaden hazırlanmış olan Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi zorla ve tehdit altında yapılan nikâhı geçersiz saymıştır. (HAK, md. 57) Din İşleri Yüksek Kurulu da bu görüşü benimsemektedir.

942. Mehir ne demektir? Çeşitleri nelerdir?

Evlilik akdinin doğurduğu bir yükümlülük olarak erkeğin eşine vermesi gereken para ya da mala mehir denir. Kur'ân-ı Kerîm'de, evlenen erkeğin kadına mehir vermek zorunda olduğu ve bunu zorla geri almasının caiz olmadığı konusunda âyetler bulunmaktadır. (el-Bakara, 2/237; en-Nisâ, 4/4, 20, 24, 25; el-Mâide, 5/5) Hanefîlere göre mehir, nikâhın sonuçlarından biridir. Bu nedenle nikâh esnasında belirlenmemiş olsa, hatta nikâh esnasında verilmeyeceği şart koşulsa bile evlenen kadın mehre hak kazanır.

Mehir nikâh anında belirlenip belirlenmemesine göre ikiye ayrılır. Mehrin miktarı nikâh anında belirlenmişse buna "mehr-i müsemmâ/belirlenmiş mehir" denir. Nikâh esnasında mehrin miktarının belirlenmemesi veya belirlenen mehrin bir sebeple geçersiz sayılması hâlinde evlenen kadın "mehr-i misil/emsal mehir" hak eder. Bu durumda mehrin miktarı akrabaları arasında kendi konumuna denk olan kadınların aldığı mehrin miktarıdır.

Mehir, ödenme zamanına göre "peşin mehir/mehr-i muaccel" ve "vadeli mehir/mehr-i müeccel" olmak üzere ikiye ayrılır: Mehr-i muaccel, peşin olarak ödenen mehirdir. Kadın mehr-i muacceli almadan kocanın evine gitmeme hakkına sahiptir. Mehr-i müeccel ise ödenmesi sonraya bırakılan mehirdir. Bu mehrin ödenmesi için herhangi bir zaman belirlenmişse, bu tarih geldiğinde belirlenen mehrin kadına ödenmesi gerekir. Şayet bir vakit belirlenmemişse, nikâhın sona ermesiyle mehir muacceliyet kazanır ve ödenmesi gerekir. Başka bir deyişle, boşanma hâlinde kocanın bu mehri ödemesi gerekir; ölüm hâlinde de bırakmış olduğu mirastan ödenir.

Mehir olarak maddî veya malî değeri olan her türlü menfaat tespit edilebilir. Mehrin en az miktarı Hanefîlere göre on dirhem (o dönemlerde yaklaşık iki koyun bedeli), Mâlikîlere göre ise üç dirhem gümüştür.

Şâfiî ve Hanbelî hukukçulara göre ise mehrin alt veya üst sınırı yoktur. Mehrin üst sınırının olmadığı konusunda Hanefî ve Mâlikîler de diğer iki mezhep gibi düşünmektedir. Hz. Ömer kendi halifeliği döneminde evlilikleri kolaylaştırmak için mehre üst sınır getirmek istemiş, fakat bir kadının *"…Onlara kantarla vermiş olsanız da hiçbir şeyi geri almayın..."* (en-Nisâ, 4/20) âyetini delil getirmesi karşısında bu düşüncesinden vazgeçmiştir.

943. Kadın hangi durumlarda mehir alamaz?

Nikâh akdi yapıldıktan sonra eşler arasında cinsel birleşme veya sahih halvet (cinsel ilişkide bulunmalarına herhangi bir engel olmayan bir ortamda baş başa kalmaları) gerçekleşirse; erkek, kadına mehrinin tamamını vermekle yükümlüdür. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 3/331)

Evlenme akdi sahih olur, fakat ilişki veya sahih halvetten önce kadının sebep olmasıyla ayrılık vaki olur veya kadın mehri karşılığında eşinden ayrılma yoluna giderse (muhâlea) mehir hakkı düşer. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/188-189; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/388; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/303-304)

944. Mehrini eşine bağışlayan kadın daha sonra bu bağışından dönebilir mi?

Mehrini aldıktan sonra eşine bağışlayan kadın bunu teslim etmeden önce bağışından dönebilir; zira teslim gerçekleşmediği için hibe akdi tamamlanmamış; yani bağış gerçekleşmemiştir. Ancak hibe edilen mehrin teslimi gerçekleşirse kadının bu hibeden vazgeçme hakkı yoktur. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 3/48, 52) Şayet kadın mehrini almamış ve kocasının zimmetinde borç olarak bulunuyorsa bu mehrini bağışlar ve koca da kabul ederse artık geri dönemez. Çünkü borç kocanın zimmetinde olduğu için hibe akdiyle kabz (teslim alma) tamamlanmış olur.

Şu da bilinmelidir ki mehrin veya başka bir malın hibesinden maksat, eşler arasında bağlılığı ve kaynaşmayı güçlendirmektir. Hibeden dönmek ise bu bağlılığı ve kaynaşmayı koparmak anlamına gelir; eşler arasında sevgisizliğe ve soğukluğa sebep olur.

945. Mehri ödenmeden ölen kadının mehrinin hükmü nedir?

Mehir kadının nikâh ile kazandığı bir haktır. (en-Nisâ, 4/4, 24) Kadın hayatta iken kocası bu hakkını vermemişse ölümünden sonra mirasçılarına vermek zorundadır. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 3/102) Dolayısıyla kadın ölünce henüz almadığı mehri de dâhil olmak üzere kendisine ait mal varlığı, teçhiz ve tekfin işlemi yapılıp, borçları ödendikten ve vasiyeti şartlarına uygun olarak yerine getirildikten sonra, mirasçılarına intikal eder. Koca da diğer mirasçılar gibi hissesi oranında karısının mirasından pay alır.

946. Kadın mehir olarak mal olmayan bir şey isteyebilir mi?

İslam'da satışı veya kullanılması mübah olan her şey mehir olarak verilebilir. Taşınır ve taşınmaz mallar, ziynet eşyası, standart (mislî) olan şeyler ve hatta taşınır veya taşınmaz bir maldan yararlanma hakkı da bunlar arasındadır. (Kâsânî, *Bedâ'i,* 2/279)

Mal olarak ekonomik karşılığı olmayan ve sadece dinen taat olan (sevap kazanmaya vesile olan amel) bir şeyin mehir olarak verilip verilemeyeceği, Kur'ân-ı Kerîm'i veya dinî hükümleri öğretmenin mehir sayılıp sayılmayacağı fakihler arasında tartışılmıştır. Hanefîler mehrin maddî değeri olması ilkesinden hareketle bunu caiz görmezken; (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 3/339) diğer bazı mezhepler Kur'ân ve fıkıh öğretimi gibi işlerin mehir olabileceğini söylemişlerdir. (Şevkânî, *es-Seylü'l-cerrâr,* 2/277; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslamî*, 9/6767-6768)

Kadının evleneceği erkekten mehir olarak kendisini hacca götürmesini istemesi konusunda da aynı ihtilaflar geçerlidir. Ancak hacca götürme maddî bir külfet gerektirdiği ve burada amaç erkeğin kadına hizmeti değil, hac masraflarını karşılaması olduğu için bunun caiz olduğu görüşü tercih edilmelidir.

Diğer taraftan evlenecek kadının mehir olarak muhatabının "namaz kılmasını, oruç tutmasını, sigara ve alkol gibi kötü alışkanlıkları terk etmesini istemesi" -ki bunlar zaten kişinin yerine getirmesi gerekli görevler olduğu için- mehir olmaz.

947. İki bayram arasında evlenmek caiz midir?

Ülkemizin bazı yörelerinde, Ramazan ile Kurban Bayramları kast edilerek "İki bayram arasında düğün yapılmaz ve nikâh kıyılmaz." denilmektedir. Bu sözün dinî yönden hiçbir dayanağı bulunmamaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s.) ile Hz. Âişe (r.a.) iki bayram arasında yer alan Şevval ayında evlenmişlerdir. (Müslim, Nikâh, 73 [1423]) Şartlar ve imkânlar müsait olduğu zaman senenin bütün günlerinde ve günün her saatinde düğün yapılabilir, nikâh kıyılabilir. Yani nikâh için belli bir zaman ve vakit yoktur. Bu sebeple iki bayram arasında düğün yapmakta ve nikâh kıydırmakta dinimiz açısından hiçbir sakınca bulunmamaktadır.

948. Kayıp olup da hayatta olup olmadığı bilinmeyen bir kişinin eşi başkasıyla evlenebilir mi?

Kaybolup da kendisinden haber alınamayan, yeri ve hayatta olup olmadığı bilinmeyen kişiye "mefkûd" denilir.

Fakihler, mefkûdün eşinin boşanma hakkı konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Hanefîler "hükmen ölüm kararı" için "akranlarının vefatına kadar veya ortalama olarak yaşayabileceği azami süre beklemek gerekeceği" görüşünü benimsemişler; ayrıca bu durumu, eşinin müracaatı üzerine mahkeme tarafından "evlilik bağına son verilmesine imkân sağlayan bir gerekçe" saymamışlardır. (Serahsî, *el-Mebsût*, 11/35-36) Hanbelî mezhebinde, "mefkûd/kayıp" kişinin ortalama olarak yaşayabileceği süre dolunca; (Haraşî, *Şerhu Muhtasar*, 4/149-151) Şâfiî mezhebindeki yaygın görüşe göre de "daha fazla yaşamayacağına kanaat getirildiğinde" ölü sayılmasına mahkeme tarafından karar verilir. (Şâfiî, *el-Ümm*, 5/255-256; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/48)

Mâlikîlere göre ise mefkûd/kayıp kişinin eşinin müracaatı üzerine hâkim gerekli araştırmayı yapar. Bilgi edinilmesinden ümit kesilmesi hâlinde "dört yıl" beklenir; bu süre bitince hâkim ayırma kararı verir ve kadın vefat iddetini bekledikten sonra başkasıyla evlenebilir. (Sahnûn, *el-Müdevvene*, 2/29; Haraşî, *Şerhu Muhtasar*, 4/149; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslamî*, 6/4873) 1917 tarihli Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi de konuyu bu görüşe göre düzenlemiştir. (HAK, md. 126, 127) Bu içtihat maslahata daha uygundur.

949. Baba çocuğunu evlendirmekle yükümlü müdür?

İslam âlimleri erkek çocukların nafakalarının, çalışıp kendi rızıklarını kazanacakları zamana kadar babalarına ait olduğunda görüş birliğine varmışlar, ancak babanın evladını evlendirmek zorunda olup olmadığı konusunda farklı görüşler serdetmişlerdir. Hanefî ve Şâfiî âlimleri babanın, çocuğunu evlendirmesinin vâcip olmadığını söylerken, Hanbelî âlimleri, 'çocuğun nafakası babasına aitse, babası onu evlendirmek zorundadır' demişlerdir. (Mâverdî, *el-Hâvi*, 9/183-184; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/217)

Meseleye dinen vâcip olup olmama noktasından bakınca durum böyle olmakla beraber, maddî imkânı iyi olan bir babanın kendi parası ile evlenme imkânı bulamayan evladını evlendirmesinin güzel bir davranış olacağında şüphe yoktur. Nitekim bazı rivâyetlerde bir evladın baba

üzerindeki hakkı; kendisine güzel bir isim koyması, evlenme zamanı geldiğinde evlendirmesi ve okuma-yazma öğretmesidir, şeklinde zikredilmiştir. (bk. Süyûtî, *el-Câmi'u's-sağîr*, 150, 228 [2489, 3743]; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 11/137 [8299]; Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 2/538 [4815/2489]; 3/394 [6480/3743]) Yüce Allah; *"Ey İman edenler, kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden koruyun."* (et-Tahrîm, 66/6) buyurmaktadır. Buna göre imkânı olan bir babanın, evlenmeye ihtiyaç duyan evladını evlendirerek onun günaha girmesine mâni olması, yukarıdaki âyetin babaya yüklediği sorumluluklar arasında sayılmalıdır.

950. Otuz iki farzı bilmeyen bir kişinin nikâhı geçersiz olur mu?

İslam'a göre nikâh, evlenme ehliyetine sahip ve evlenmelerinde dinî açıdan bir engel bulunmayan kadın ile erkeğin (veya vekillerinin) şahitlerin huzurunda, birbirleriyle evlenmeleri konusunda karşılıklı rızalarını ortaya koymalarından ibaret bir akittir. İslam'ın belirlediği rükün ve şartlar gözetilerek akdedilen nikâh geçerlidir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 3/82)

Otuz iki farz tabiri, imanın ve İslam'ın şartları ile guslün, abdestin, namazın ve teyemmümün farzlarını ifade etmektedir. Dinin temel emirlerine ait detayların öğretimini kolaylaştırmak için formüle edilmiştir. Her Müslümanın dinini doğru bir şekilde yaşayabilmesi için kendisine lazım olan bilgileri öğrenmesi gerekir. Bununla birlikte otuz iki farzı bilmek, nikâhın sahih olması için gerekli olan şartlardan olmadığından bunları bilemeyenlerin de nikâhı geçerlidir.

951. Âdetli iken nikâh kıydırılabilir mi?

Nikâh akdi esnasında hükmî kirlilik sayılan; hayız, cünüplük ve abdestsizlikten temiz olmak nikâhın geçerli olması için şart değildir. Bu nedenle âdetliyken kıyılan nikâh geçerlidir.

952. Ehl-i kitaptan olan kadının nikâhı nasıl kıyılır? Şahitlerin Ehl-i kitaptan olmaları caiz midir?

Ehl-i kitaptan olan bir kadınla yapılan nikâh akdi, şekil, hüküm ve icra itibarıyla aynen Müslüman kadınla yapılan nikâh akdi gibidir. İki tarafın da Müslüman olduğu nikâhtan farklı olarak bu akitte şahitlerin Ehl-i kitaptan olmaları Hanefî mezhebine göre caizdir. Ehl-i kitaptan

olan kadına nikâh kıyılırken, evlenme hükümleri açısından başka bir farklılık söz konusu değildir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 5/33)

953. Cuma geceleri bazı camilerde yapılan nikâh tazelemenin hükmü nedir?

Dinî hükümlere göre bir kadının boş olması veya nikâhının düşmesi için; fesih, boşama yetkisi kendisinde bulunan kocanın veya mahkemenin onu boşaması, karşılıklı rıza ile boşanma, "liân", "îlâ" veya eşlerden birinin dinden çıkmayı gerektiren bir sözü söylemesi gibi evlilik birliğini sona erdiren durumlardan birinin meydana gelmesi gerekir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 3/121-172) Böyle bir durum olmadığı sürece, şartlarına uygun yapılan nikâh, ömür boyu geçerli olduğundan nikâh tazelemek gerekli olmayıp cuma gecelerinde bazı camilerde topluca yapılan bu tür uygulamaların dinî bir dayanağı da yoktur.

954. Mazeretsiz olarak cuma namazına üst üste üç defa gitmeyenin nikâhı düşer mi?

Cuma namazı, akıllı, ergenlik çağına erişmiş, sağlıklı, hür ve misafir olmayan Müslüman erkeklere farz kılınmıştır. Kadınlar, hürriyeti kısıtlı olanlar, yolcular ve cemaate gelemeyecek kadar mazereti olanlar cuma namazı kılmakla yükümlü değildirler.

Cuma namazını terk edenlere yönelik tehditkâr ifadeler taşıyan hadisler, cumanın önemini vurgulamak ve mazeretsiz terk edenlerin cezayı hak edeceklerini bildirmek amacını taşırlar. Bu hadislerden bir kısmında Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Birtakım insanlar ya cuma namazını terk etmeyi bırakırlar yahut da Allah onların kalplerini mühürler, artık gafillerden olurlar*." (Müslim, Cum'a, 40 [865]); "*Her kim önemsemediği için üç cumayı terk ederse, Allah onun kalbini mühürler*." (Ebû Dâvûd, Salât, 209 [1052]; İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 93 [1125])

Buna göre özürsüz olarak cuma namazını terk eden bir Müslüman büyük günah işlemiş olur. Fakat farziyetini inkâr etmedikçe ve hafife almadıkça; cumayı üç kez terk etmekle nikâhı düşmez.

955. Hz. Peygamber'in çok evliliği nasıl izah edilmektedir?

Çok evlilik konusunda Hz. Peygamber'in (s.a.s.) özel bir durumu olduğu şüphesizdir. O'nun hayatının sonlarına doğru dokuz hanımını bir nikâh altında toplamış olması, bazıları tarafından dünyevî zevklere düşkünlükle yorumlanmak istenmiştir. Oysa onun evliliklerine bakıldığında durumun böyle olmadığı görülür. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) yirmi beş yaşında iken ilk evliliğini, kendisinden yaşça hayli büyük ve dul bir kadın olan Hz. Hatice (r.a.) ile yapmış ve bu evlilik yaklaşık yirmi beş yıl sürmüştür. Kendisine yapılan onca teklife rağmen hayatının bu zinde döneminde başka bir kadınla evlenmemiştir.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) çok evlenmesinin başlıca sebepleri şunlardır:

a) Onun getirdiği din şüphesiz erkekler kadar kadınları da ilgilendiriyordu. Kadınlara yönelik tebliğlerde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hanımları da eğitim ve öğretim görevini îfâ ediyorlardı. Hz. Hatice'nin Peygamberliğin ilk döneminde, Hz. Peygamber'e yardım ve destek konusunda göstermiş olduğu büyük fedakârlıklar herkesçe bilinmektedir. Hz. Peygamber'den (s.a.s.) sonra uzun seneler yaşamış olan Hz. Âişe de hadis rivâyetinde, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ahlâkı ve özel hayatı konusunda ve kadınlara ait özel durumlara ilişkin hükümlerde Müslümanlara adeta öğretmenlik yapmıştır. Diğer eşlerinden her biri de kendi çevrelerinde ve değişik şekillerde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünnetinin öğretilmesine katkıda bulunmuşlardır.

b) Hz. Peygamber'in (s.a.s.) eşlerinin hemen her biriyle ilgili özel evlenme sebepleri de bulunmaktadır. Bunlar arasında Hz. Sevde, Zeynep ve Hind ile evlenmesinde olduğu gibi kocasının ölümü üzerine dul ve desteksiz kalan ve İslam'a bağlılıkta sebat eden mümin kadınları himayesine alma, onları ödüllendirme; önceden evlatlığı olan Hz. Zeyd'in boşadığı Hz. Zeynep ile evlenmesinde olduğu gibi evlatlığı öz evlat olarak görme şeklindeki yanlış anlayışları değiştirmede fiilen öncülük etme; Hz. Hafsa, Ümmü Habibe ve Safiyye ile evlenmesinde olduğu gibi ashâbın ileri gelenleriyle, köklü Arap kabileleriyle ve komşu halklarla akrabalık kurarak İslam toplumunun bütünleşmesini sağlama gibi amaç ve sebepler sayılabilir.

956. "Müt'a nikâhı" ne demektir, hükmü nedir?

Aralarında dinî açıdan evlenme engeli bulunmayan bir erkekle bir kadının, erkeğin vereceği bir bedel karşılığında belirli bir süre karı-koca hayatı yaşamak üzere anlaşmalarına "müt'a nikâhı" denmektedir.

İslam öncesi dönemde müt'a, zaman zaman başvurulan bir uygulama olarak mevcuttu. Hz. Peygamber (s.a.s.) de tedrîcîlik (belli bir sürece yayarak hukukî düzenleme yapma) ilkesi gereği ilk dönemlerde bu uygulamaya engel olmamıştı. Ancak aile ve toplumun dokusuna zarar verebilecek olan bu uygulama biçimi bilahare yasaklanmıştır. (Tirmizî, Nikâh, 29 [1121-1122])

Abdullah b. Abbas, Mü'minûn sûresinin 5-7. âyetlerinin nâzil olmasıyla müt'anın yasaklandığını ifade etmiştir. (Tirmizî, Nikâh, 29 [1122]) Hz. Ali de (r.a.), Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Hayber gazvesi sırasında, müt'ayı yasakladığını bildirmiştir. (Buhârî, Megâzî, 38 [4216]; Nikâh, 32 [5115]; Müslim, Nikâh, 29-32 [1407])

Söz konusu âyete ve ilgili rivâyetlere dayanarak, tarih boyunca Ehl-i sünnet âlimleri müt'a nikâhı uygulamasının haram kılındığı konusunda ittifak etmişler ve bu konuda görüş birliği (icmâ) hâsıl olmuştur. (bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 9/173)

Esas itibarıyla İslam dininde nikâhın ve ailenin fert ve toplum açısından ifade ettiği amaç ve anlam dikkate alındığında, Ehl-i sünnet bilginleri tarafından benimsenen bu görüşün çağımız değerleri açısından da gayet tutarlı ve isabetli olduğu görülür.

957. Düğünde eğlenmenin hükmü nedir?

İslam dini, gerek inanç ve ibadet esasları, gerekse sosyal hayat ve ahlâk ilkeleri itibarıyla fert ve toplum olarak insanın yaratılışına uygundur. Fıtrat dini olan İslam'ın, insanın fıtrat gereği olan ihtiyaç ve arzularının karşılanmasına önem vereceği açıktır. Bu itibarla insanın maddî/bedensel ihtiyaç ve isteklerinin karşılanmasını mübah gördüğü gibi ruhi-manevî, bedîî- estetik ihtiyaç ve arzularının karşılanmasını da aynı şekilde mübah görmüştür.

Burada düğünlerde müzikli eğlence yapmanın sakıncalı olup olmadığı akla gelmektedir. Kur'ân ve Sünnet'te müzik dinlemenin haram olduğunu ve müzik dinleyenlerin günahkâr olacağını ispata yetecek yeterli

açık delil bulunmadığı görülmektedir. Nitekim Resûlullah (s.a.s.), nikâhın duyurulması için def çalınmasını öğütlemiştir. (Tirmizî, Nikâh, 6 [1089]; İbn Mâce, Nikâh, 20 [1895]) Yine bir bayram günü Hz. Âişe'nin yanında def çalıp türkü söyleyen iki kız çocuğunu yadırgayanları "***Bırakın bugün bayramdır***." diyerek uyarmıştır. (Buhârî, 'Îdeyn, 25 [987]; Müslim, Salâtü'l-'îdeyn, 17 [892])

Hz. Âişe (r.a.) anlatıyor: "Benim yanımda iki kız çocuğu, Buas savaşı ile ilgili hamâsî ezgiler söylerken Resûlullah (s.a.s.) çıkageldi. Gidip yatağın üzerine yan üstü uzandı ve yüzünü de aksi istikamete çevirdi, derken babam Ebû Bekir (r.a.) içeri girdi. Beni azarladı ve 'Resûlullah'ın hane-i saâdetlerinde şeytan çalgısı ha!' dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.), ona yönelip *'Bırak onları (söylesinler!)'* buyurdu. Onlar sohbete dalıp, bizden dikkatlerini çekince, ben çocuklara göz işareti yaptım, kalkıp gittiler." (Buhârî, 'Îdeyn, 2 [949]; Müslim, Salâtü'l-'îdeyn, 19 [892]) Diğer bir rivâyette Hz. Âişe (r.a.) der ki: "Bir bayram günüydü. Habeşliler, mescitte kılıç-kalkan oyunu oynuyorlardı. Ben mi Resûlullah'tan (s.a.s.) talep etmiştim yoksa o mu dedi, bilemiyorum;

- *Seyretmek ister misin?* Buyurdular. Ben de;

- Tabii! Dedim. Kalktı, beni arkasına aldı, yanağım yanağına yakın hâlde durduk.

- *Ey Erfideoğulları göreyim sizi (oynayın)!* Diyordu. Ben usanıncaya kadar böyle devam ettik. (Usandığımı fark edince),

- *Yeter mi?* buyurdular. Ben,

- Evet! Dedim. Bunun üzerine;

- *Öyleyse git!* dediler." (Buhârî, 'Îdeyn, 2 [950]; Müslim, Salâtü'l-'îdeyn, 19 [892])

Âmir b. Sa'd (r.a.) anlatıyor: "Bir düğün sırasında Karaza İbn Ka'b ve Ebû Mes'ûd el-Ensârî'nin yanına girdim, bazı kız çocukları şarkı söylüyorlardı. Ben dayanamayıp, 'Sizler, Resûlullah'ın (s.a.s.) Bedir ashâbından olun da yanınızda şu iş yapılsın, olacak şey değil!' dedim. Bunun üzerine onlar, 'Otur, dilersen bizimle dinle, dilersen git, Bize düğünde eğlenme ruhsatı verildi!' dediler." (Nesâî, Nikâh, 80 [3383])

Bütün bunları göz önünde bulunduran âlimler, düğünlerde ve bayramlarda insanların haram sözler söylemeden ve haram işler işlemeden def çalıp, türkü söyleyip oynayabileceklerini ve eğlenebileceklerini söylemişlerdir. (bk. Kettânî, *et-Terâtîbü'l-idâriyye*, 2/79-80) Ancak haram olan bir şeyi

tasvir etmek, haramları güzel göstermek, cinsel duyguları tahrik etmek ve mahremiyet kurallarına riâyet etmemek gibi davranışlar caiz değildir.

SÜT EMZİRME (RADÂ')

958. Süt haramlığının delili nedir? Süt akrabalığının oluşma şartları nelerdir?

Kur'ân-ı Kerîm'de, sütanneler ve sütkardeşlerle evlenmek yasaklanmıştır. (en-Nisâ, 4/23) Hz. Peygamber de (s.a.s.) *"Nesep yoluyla evlenilmeleri haram olanlar, süt yoluyla da haramdır."* (Buhârî, Şehâdât, 7 [2645]; Müslim, Radâ', 12 [1447]) buyurmuştur.

Fıkıh bilginlerinin çoğunluğuna göre çocuğun ilk iki yaş içerisinde emdiği süt, az olsun çok olsun süt hısımlığının meydana gelmesi için yeterlidir. Buna göre iki yaş içerisinde aynı kadından bir defa da olsa süt emen kız ve erkeğin birbirleriyle evlenmeleri caiz değildir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 5/137; Kâsânî, *Bedâ'i,* 4/8)

Şâfiî ve Hanbelîler ise süt hısımlığının oluşabilmesi için ilk iki yaş içinde ve bebeğin doyup da kendiliğinden bırakması sûreti ile ayrı ayrı beş kez emmesinin şart olduğunu söylemektedir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/171; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/130-131)

959. Anne sütünün başka bebeklere verilmesinde dikkat edilecek hususlar nelerdir?

Çocuğun emzirilmesiyle ilgili temel hükümler Kur'ân ve Sünnet'te belirlenmiştir. (el-Bakara, 2/233; en-Nisâ, 4/23; et-Talâk, 65/6; Buhârî, Şehâdât, 7 [2645]; Nikâh, 27 [5110]; Müslim, Rada', 9 [1445], 12 [1447]) Bu çerçevede İslam âlimleri, süt akrabalığının belirli yakınlar arasında mahremiyet oluşturduğu hususunda ittifak etmekle birlikte bazı detay hükümlerde farklı kanaatler serdetmişlerdir.

Fakihlerin çoğunluğuna göre ilk iki yaş içerisinde annesinden başka bir kadının sütünü emen çocuk o kadının süt çocuğu olur. (Kâsânî, *Bedâ'i,* 4/7; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/178; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/127-128) Böyle bir çocuk mahremiyet bakımından o kadının öz çocuğu gibidir.

Hanefî ve Mâlikîlere göre çocuğun süt emme yaşı içerisinde emdiği süt, az olsun çok olsun süt hısımlığı meydana getirir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 5/134; Kâsânî, *Bedâ'i,* 4/7; Sahnûn, *el-Müdevvene,* 2/295; Nemerî, *el-Kâfî*, 2/539-540) Şafiî ve Hanbelîler ise süt hısımlığının oluşabilmesi için süt çağındaki bebeğin doyup kendiliğinden bırakması sureti ile ayrı ayrı beş kez emmesinin şart olduğunu söylemektedirler. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/130-131; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/171, 173)

Süt akrabalığının oluşması için sütün çocuğa doğrudan emzirilmesi ile biberon ve benzeri araçlarla içirilmesi arasında fark yoktur. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 4/9; Haraşî, *Şerhu Muhtasar*, 4/177; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/136; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/173) Bu bağlamda farklı kadınlara ait sütlerin biberon vb. araçlarla karıştırılması durumunda süt veren kadınlarla bu sütleri içen çocuklar arasında süt hısımlığı oluşmuş olur. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 3/119-120; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/344-345; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 5/125-126; İlîş, *Minehu'l-celîl*, 4/374)

Bebeklerin, annelerinden başka kadınlar tarafından emzirilmesinde ve sütlerin şartlarına uygun bir şekilde saklanarak daha sonra bebeklere verilmesinde dinen bir sakınca yoktur. Ancak süt akrabalığında herhangi bir karışıklığa meydan vermemek ve dinen haram sayılan bir evliliğe yol açmamak için her türlü tedbirin alınması ve bu tedbirlerin hassasiyetle uygulanması gerekir. Bu itibarla emzirme veya saklama yoluyla sütlerin başka bebeklere verilmesi konusunda şu hususlara dikkat edilmelidir:

1. Meşru bir mazeret olmadıkça annelerin çocuklarını emzirmekten kaçınmamaları esastır. (el-Bakara, 2/233) Kendi annesinin sütü ile yeterli bir şekilde beslenme imkânı bulunan bebeklere ise başka kadınların sütü verilmemelidir. (bk. İbn Nüceym, *el-Bahr*, 3/238)

2. Süt veren kadın ile süt verilen bebek arasındaki süt bağı yazıyla kayıt altına alınmalı; tarafların kimlik bilgileri açıkça mutlaka kaydedilmelidir. Sütanneye kimi/kimleri emzirdiğine dair kayıtların; süt emenlere de (velilerine) kimden süt emdikleri ve aynı sütanneden başka kimlerin süt emdiği bilgisi/belgesi verilmelidir. (bk. Mevsılî, *İhtiyâr*, 3/120; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/212; İbn Nüceym, *el-Bahr*, 3/238)

3. Bir çocuğu sadece bir sütanne emzirmeli ve zorunluluk oluşmadıkça sütanne sayısının artırılmamasına özen gösterilmelidir.

4. Evliliğe engel teşkil eden süt akrabalığı dairesinin genişlememesi, süt akrabalığı konusunda bir karışıklığın oluşmaması ve konuyla ilgili

bilginin belirgin olması için birden fazla anneye ait sütler karıştırılmamalıdır.

5. Çocuğun sütanneye verilmesi durumunda emzirme karşılığında bir ücret talep edilirse bu ücret baba tarafından ödenir. (el-Bakara, 2/233; et-Talâk, 65/6) Ancak bir kadının sütünün biberon vb. bir kaba sağılarak satılması caiz değildir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/46; İbn Nüceym, *el-Bahr*, 6/87)

960. Çocuğun süt gelmeyen memeyi emmesiyle süt akrabalığı oluşur mu?

Süt akrabalığının oluşması için emziren kadının sütünün bebeğin midesine ulaşması gerekir. Dolayısıyla süt gelmeyen memeyi emmekle süt akrabalığı oluşmaz. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 3/120)

961. Bir kadının kendi çocukları dışında farklı doğumlarda emzirdikleri arasında sütkardeşliği olur mu?

İster aynı doğumda ister başka doğumlarda olsun, bir kadından süt emen bütün çocuklar birbirleriyle sütkardeşi olurlar. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/343) Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de kendisinden süt emilen kadınlar "sütanne", aynı kadından süt emen çocuklar da "sütkardeş" olarak isimlendirilmiş ve bunlar arasında süt akrabalığının meydana geleceği bildirilmiştir. (en-Nisâ, 4/23; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 3/52-63)

962. "Süt bankası"ndan alınan sütle süt hısımlığı oluşur mu? Süt bankasındaki sütlerin karışmış olması hükmü etkiler mi?

Süt akrabalığı, bebeğin memeden sütü emmesiyle oluştuğu gibi kadından alınan sütün içirilmesiyle de oluşur. Dolayısıyla süt bankasından temin edilen sütün emme yaşındaki çocuklara verilmesiyle süt akrabalığı oluşur. Bu nedenle süt akrabalığında herhangi bir karışıklığa meydan vermemek ve dinen haram sayılan bir evliliğe sebep olmamak için süt verenlerle süt emenlerin kimliklerinin kayda alınması ve bu konuda titizlik gösterilmesi şarttır. Süt bankasına farklı kadınlar tarafından verilen sütlerin karıştırılmış olması bu hükmü değiştirmez. Bu durumda süt veren kadınların tamamıyla bu sütleri içen çocuklar arasında süt hısımlığı oluşmuş olur. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/343-344)

963. Bir kadının sütünün inek, koyun veya keçi sütü ile karıştırılıp bir çocuğa içirilmesiyle süt hısımlığı gerçekleşmiş olur mu?

İnek sütü vb. bir sıvı ile karıştırılan insan sütü ile süt hısımlığının oluşabilmesi için insan sütünün diğer sıvıdan daha fazla olması gerekir. Buna bağlı olarak inek sütü ile karıştırılmış insan sütüne bakılır; şayet insan sütü daha fazla ise bu sütü içirmekle süt hısımlığı meydana gelmiş olur ve evlilik mahremiyeti oluşur, aksi hâlde mahremiyet oluşmaz. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/218)

964. Göze veya kulağa damlatılan sütten dolayı süt akrabalığı meydana gelir mi?

Süt hısımlığının oluşması için sütün bebeğin midesine ulaşması gerekir. Bunun sebebi, emilen sütün çocuğun beslenmesi ve büyümesindeki katkısıdır. Göze veya kulağa damlatılan sütün beslenme ve büyümede etkisi yoktur. Dolayısıyla bu organlara damlatılan süt sebebiyle süt akrabalığı meydana gelmez. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 3/120; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/173; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/344)

965. Süt sebebiyle oluşan mahremiyette ölçü nedir?

Aralarında süt hısımlığı bulunan kimseler birbirlerinin mahremidirler yani bunların birbirleriyle evlenmeleri ebediyen haramdır. Süt akrabalığı ile nesep akrabalığı arasında mahremiyet açısından bir fark yoktur. Dolayısıyla bakma, dokunma, bir arada bulunma, beraber seyahat etme vb. konularda nesep akrabası için söz konusu olan kurallar süt akrabası için de aynen geçerlidir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 4/155)

966. Doğum dışında kendiliğinden veya ilaç yoluyla gelen süt, mahremiyet oluşturur mu?

Kadınlarda süt; doğum yoluyla oluşabildiği gibi kendiliğinden veya süt salgılayan oksitosin hormonunun bazı ilaçlarla ve destek yöntemlerle uyarılması yoluyla da gelebilmektedir. Bebeğin ilk iki yaş içerisinde annesi dışında bir kadının sütünü emmesiyle, süt hısımlığı oluşur. (el-Bakara, 2/233) Bu noktada sütün hangi sebebe bağlı olarak geldiğinin önemi yoktur. Dolayısıyla hangi sebeple gelirse gelsin, bir kadının sütünü, süt

çağındaki bir çocuğun emmesi hâlinde, bu çocukla, emziren kadın ve belli derecedeki yakınları arasında süt hısımlığı oluşur.

Doğum dışında bir yolla süt gelmesi durumunda, sütün oluşumunda etkisi bulunmadığından kadının kocası sütbaba olmaz; emen çocuğun üvey babası olur. Buna bağlı olarak süt çocukla üvey baba arasında tesettür vb. konularda mahrem akrabalara ilişkin ölçü ve hükümler geçerli hale gelir. Bu hükümlerin geçerlilik kazanması, eşler arasında cinsel ilişki yaşanmış olmasına bağlıdır. Ayrıca bu durumda süt hısımlığına ilişkin hükümler koca ile sınırlı olup; onun başka eşinden çocuklarını ve diğer akrabalarını kapsamaz. (bk. Mevsılî, *el-İhtiyâr,* 3/118-119; Kâsânî, *Bedâ'i,* 4/11; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/343- 344; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc,* 5/139-142; Kalyûbî, *Hâşiyetu Kalyûbî,* 4/68; İbn Rüşd el-Cedd, *el-Beyân ve't-tahsîl,* 5/164-165)

967. Bir kimse sütbabasının diğer hanımından olan çocuğuyla evlenebilir mi?

Kur'ân-ı Kerîm'de, sütanneler ve sütkardeşlerle evlenmek yasaklanmıştır. (en-Nisâ, 4/23) Hz. Peygamber de (s.a.s.) ***"Nesep bakımından haram olan süt bakımından da haramdır."*** (Buhârî, Şehâdât, 7 [2645]; Müslim, Radâ', 12 [1447]) buyurmuştur. Bu yüzden kişi, kendi baba bir kardeşiyle evlenemeyeceği gibi sütbabasının diğer hanımından olan çocuğu da baba bir sütkardeşi olduğundan, onunla da evlenemez. (Serahsî, *el-Mebsût*, 5/133)

968. Bir kimse kardeşinin sütkardeşiyle evlenebilir mi?

Süt akrabalığı, emziren ve emen arasındaki süt emme fiilinden doğduğu için sütanne ve bazı akrabaları ile; süt emenin kendisi ve öz çocukları ile sınırlı kalmakta, bunların dışındaki akrabalar arasında evlenme engeli meydana gelmemektedir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 3/4; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 3/118) Bu yüzden kişi, kardeşinin sütkardeşiyle evlenebilir.

969. Sütkardeş oldukları evlendikten sonra anlaşılan çiftlerin durumu ne olacaktır?

Süt emme ve emzirmenin evlilik engeli sayılabilmesi için emme olayının kesin olarak sabit olması gerekir. Fıkıh bilginlerinin çoğunluğuna göre çocuğun ilk iki yaş içerisinde emdiği süt, az olsun çok olsun süt hısımlığının meydana gelmesi için yeterlidir. Buna göre iki yaş içerisinde

aynı kadından bir defa da olsa süt emen kız ve erkeğin birbirleriyle evlenmeleri caiz değildir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 5/137; Kâsânî, *Bedâ'i,* 4/8) Şâfiî ve Hanbelîler ise süt hısımlığının oluşabilmesi için ilk iki yaş içinde ve bebeğin doyup da kendiliğinden bırakması sûreti ile ayrı ayrı beş kez emmesinin şart olduğunu söylemektedir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/171; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/130-131)

Kocanın, eşiyle sütkardeş olduğunu ikrar edip, ikrarında ısrar etmesi ya da âdil iki erkek veya bir erkek ve iki kadının şahitliği ile sütkardeş oldukları sabit olan evli çiftlerin araları ayrılır. Bu durumda, çiftler arasında cinsel yakınlık olmuş ise kadın, belirlenen mehir ile mehr-i misilden en az olanı hak eder. Cinsel yakınlaşma olmamış ise kadın, mehir olarak bir şey alamaz. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/380-381)

Şâfiî mezhebine göre süt akrabalığının varlığı, erişkin iki erkek, bir erkek iki kadın veya dört kadının şahitliğiyle ispat edilebilir. Yine bu mezhebin kuvvetli görüşüne göre süt emmeye şahitlik etmek, mahremiyetin sabit olması için yeterli değildir. Şahitlerin; süt emme vaktini, emme sayısını ve sütün, emen çocuğun midesine ulaştığını söylemeleri gerekir. (Şâfiî, *el-Ümm*, 5/36; Nevevî, *el-Mecmû'*, 20/260)

Buna göre evlendikten sonra sütkardeş oldukları ihtimali beliren çiftler, Şâfiî mezhebinde ileri sürülen şartlar gerçekleşmemişse bu mezhebin görüşü doğrultusunda evlilik hayatına devam edebilirler.

970. Ücretle sütanne tutmak caiz midir?

Çocuğun bakım ve büyümesinde emzirmenin önemli bir yeri vardır. Bu bakımdan emzirme, İslam hukukunda çocuğa karşı yerine getirilmesi gereken önemli bir hak olarak görülmüştür. Allah Teâlâ *"Emzirmeyi tamamlamak isteyen için analar çocuklarını tam iki yıl emzirirler. Onların normal ölçülerde yiyecek ve giyeceklerini sağlamak da babanın borcudur. Hiç kimse gücünü aşan bir şeyle yükümlü kılınamaz. Ne ana çocuğu yüzünden zarara uğratılsın ne de babası çocuğundan dolayı zarar görsün."* (el-Bakara 2/233) buyurmuş ve emzirmeyi bir vazife olarak annelere yüklemiştir. Ancak aile isterse çocuğu sütanneye de verebilir. Annenin çocuğu bizzat emzirmesinin sağladığı yararlar dikkate alındığında meşru mazeret olmadıkça annelerin emzirmeden kaçınmamaları gerekir.

Çocuğun sütanneye verilmesi durumunda emzirme karşılığında bir ücret talep edilirse, bu ücret baba tarafından ödenir. (el-Bakara, 2/233; et-Talâk, 65/6)

971. Bir kimsenin sütannesine karşı ne gibi görevleri vardır?

İslam ahlâkının temel prensiplerinden biri de vefadır. Bir Müslümanın anne ve babasından sonra vefa göstermesi gereken şahıslardan biri de sütannesidir.

Kendisi de sütanneler tarafından emzirilmiş olan Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu şahıslara karşı sergilediği tavır, Müslümanlar için örnek bir duruş arz etmektedir. Hz. Peygamber , ilk sütannesi olan amcası Ebû Leheb'in kölesi Süveybe'ye karşı hep vefalı olmuş, kendisini emzirdiğini her fırsatta söylemiştir. (Buhârî, Nikâh, 20 [5101]; Müslim, Radâ', 15-16 [1449]) Peygamberimiz (s.a.s.), yanında çocukluğunun yaklaşık üç yılını geçirdiği sütannesi Halime'yi de hayırla yâd etmiş, ona ve ailesine karşı hep vefa duygusu içinde olmuştur. (Ebû Dâvûd, Edeb, 128 [5144-5145])

972. Gayrimüslim kadının, bir Müslümanın çocuğunu emzirmesinde sakınca var mıdır?

Kur'ân'da kendileri ile evlenilmesi yasak olan kadınlar zikredilirken "sütanneler" mutlak olarak gelmiş, emziren için herhangi bir din kaydı konulmamıştır. Bununla beraber bazı âlimler, süt emzirdikleri çocuklara haram gıdalardan yedirip içirecekleri endişesiyle gayrimüslim sütanne edinmeyi hoş görmemişlerdir. (Sahnûn, *el-Müdevvene*, 2/303)

BOŞANMA (TALÂK)

973. Boşama yetkisinin eşe veya başkasına devredilmesi mümkün müdür?

İslam'da boşama yetkisi prensip olarak kocaya verilmiştir. Boşama yetkisini elinde bulunduran kocanın, bu yetkisini, nikâh akdi sırasında veya evlilik süresi içinde karısına veya bir başkasına devretmesi mümkündür. Buna "tefvîz-i talâk" denir. Tefvîz, nikâh akdi esnasında yapılabileceği gibi evliliğin devam ettiği bir zamanda da yapılabilir. Nikâh akdi esnasında tefvîz yapılacaksa bu, kadının o sırada bu hakka kendisinin

de sahip olmasını şart koşmasıyla olur. Kadın bu hakka nikâh kıyılırken mesela "boşama yetkisi elimde bulunup, dilediğim zaman kendimi boşayabilme şartıyla evleniyorum" demesi ve erkeğin de bunu kabul etmesiyle sahip olur. Bu şekliyle boşama yetkisini alan kadın dilediği zaman boşanabilir. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/387-390; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/242, 314-324, 329)

Tefvîz-i talâk, evlilik devam ederken de olabilir. Erkek, eşine, "Sen muhayyersin. Beni veya boşanmayı tercih edebilirsin. İstersen kendini boşayabilirsin, evliliğe devam konusunda karar senin." gibi sözler ile boşama hakkını verebilir. Kadın bu tür sözlerle kendisine verilen boşama yetkisini aynı mecliste kullanmazsa hakkını kaybeder. Ancak boşama yetkisi "kendini her ne zaman istersen boşayabilirsin" gibi umumi bir ifade ile verilirse, kadın bu hakkı sözün söylendiği meclisle sınırlı olmadan istediği zaman kullanabilir. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 4/76-79) Kadın, ister nikâh esnasında isterse evlilik devam ederken elde ettiği boşanma yetkisini kullanmak zorunda değildir. Kadın kocasının verdiği bu yetkiyi baştan kabul etmeyeceği gibi sonradan kendi rızasıyla da iade edebilir. Bu yetkiyi kocasına iade eden kadın tefvîz yoluyla elde etmiş olduğu boşanma hakkını yitirmiş olur. (Bilmen, *Kâmus*, 2/259)

974. Boşanma esnasında şahit bulundurmak gerekir mi?

Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Boşanan kadınlar iddetlerinin sonuna varınca, onları güzelce tutun yahut onlardan güzelce ayrılın. İçinizden iki âdil kimseyi şahit tutun. Şahitliği Allah için dosdoğru yapın. İşte bununla Allah'a ve âhiret gününe inanan kimselere öğüt verilmektedir. Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona bir çıkış yolu açar."* (et-Talâk, 65/2) buyrulmaktadır.

Bu âyetteki şahit tutma emrinin boşamaya mı yoksa ric'î talâkla boşadıktan sonra dönmeye mi yönelik olduğu konusunda farklı görüşler vardır. Hanefîlere göre her ikisinde de şahit bulundurmak menduptur. Dolayısıyla boşama esnasında şahit tutma, boşama işleminin geçerlilik şartı değildir. Bununla birlikte fakihler bu buyruğun, hakların zayi olmaması ve ihtilafların önlenmesi gibi amaçlar taşıdığı noktasında birleşmektedirler.

975. 'Boşarım' demekle boşanma meydana gelir mi?

Boşama, yetkili kişi veya kurumun kesin kararı ve bu kararın yoruma yer bırakmayacak şekilde açık sözlerle ifade edilmesiyle olur.

Türkçede geniş zaman için kullanılan "Boşarım" sözü bu nitelikte olmayıp boşama tehdidi anlamına gelir. Dolayısıyla bu sözle boşama meydana gelmez.

Boşama, kişinin eşine söylediği "Boşsun", "Boş ol", "Boşadım" veya "Karım boştur" gibi boşama iradesini ortaya koyan "şimdiki veya geçmiş zamanlı" ifadelerle ya da mahkemenin kararıyla gerçekleşir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/225; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/385, 397)

976. Bir defada iki veya üç talakla boşamanın hükmü nedir?

İslam'a göre evli çiftler arasında üç bağ vardır. Buna göre koca, eşini en fazla iki defa boşamışsa onunla evliliğini sürdürebilir. Üçüncü kez boşamakla aralarındaki evlilik bağı tamamıyla ortadan kalkmış olur.

İçlerinde Hanefî ve Şâfiîlerin de bulunduğu fukahâ çoğunluğuna göre aynı anda verilen "üç boşama", "üç talâk" olarak geçerli olup, bu takdirde koca, eşini tamamen boşamış olur. (Şâfiî, *el-Ümm*, 5/199; Sahnûn, *el-Müdevvene*, 2/3; Kudûrî, *el-Muhtasar*, 154; İbn Rüşd, *Bidâye*, 3/84)

Ashap ve tâbiînden bu boşamayı üç sayanlar olduğu gibi tek sayanlar da vardır. Böyle bir boşamanın tek talâk olacağı görüşünü savunanlar, İbn Abbas'ın rivâyet ettiği "Hz. Peygamber (s.a.s.) devrinde, Hz. Ebû Bekir'in devrinde ve Hz. Ömer'in hilâfetinin ilk iki senesinde üç talâk bir talâk sayılırdı" haberini (Müslim, Talâk, 15 [1472]) ve yine İbn Abbas'ın rivâyet ettiği, "Rükâne, karısını bir mecliste üç talâk ile boşamıştı ve bunun için çok üzülüyordu. Hz. Peygamber (s.a.s.) ona, *"Onu nasıl boşadın?"* diye sordu. Rükâne *"üç talâk ile boşadım"* dedi. Resûlullah (s.a.s.) ona, *"Tek mecliste mi?"* dedi. O da *"evet"* cevabını verdi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.) *"O bir talâktır. İstersen ona dönebilirsin"* buyurdu anlamındaki hadisini delil getirmişlerdir. (bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/265 [2387]; Ebû Dâvûd, Talâk, 10, 14 [2196, 2206, 2208]; Tirmizî, Talâk, 2 [1177])

Din İşleri Yüksek Kurulunun benimsediği görüşe göre aynı anda veya ric'at olmadıkça yapılan boşamalar tek boşama sayılır. Bu durumda boşama ric'î (yeni bir nikâh akdi yapmaya gerek kalmaksızın kocaya tek taraflı olarak evliliği sürdürme hakkı veren boşama) ise taraflar, iddet

içinde yeni bir nikâha gerek olmaksızın, boşama bâin (geri dönüşü ancak yeni bir nikâh akdi yapmakla mümkün olan boşama) ise veya iddet bitmiş ise tarafların rızaları ile yeni bir nikâh kıyarak evliliklerini sürdürebilirler.

977. Boşama anlamına gelebilecek kinayeli sözlerle boşanma meydana gelir mi?

İslam hukukuna göre boşama için kullanılan sözler iki türlüdür. Bunlardan birisi boşamadan başka bir anlama gelmesi mümkün olmayan, sadece boşama için kullanılan "Seni boşadım, boşsun, boş ol." gibi sözlerdir. Bunlara sarih/açık sözler denir. Diğeri de boşama anlamına gelebileceği gibi başka anlamlara da gelebilen sözlerdir. Bu tür ifadelere de kinayeli sözler denir.

"Git babanın evine.", "Defol git.", "Sen benim karım değilsin.", "Ben senin kocan değilim." gibi ifadeler, boşamada kullanılan kinayeli sözlerdendir. Bu tür sözlerin boşanmada etkili olabilmesi için erkeğin bu sözleri boşama kastıyla söylemiş olması gerekir. Bu vb. kinayeli sözlerle boşamaya niyet edildiği takdirde bir bâin (kocaya tek taraflı olarak evliliği sürdürme hakkı vermeyip yeni bir nikâh akdi gerektiren) talâk meydana gelir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/225) Şâfiîlere göre ise böyle kinayeli sözlerle yapılan boşamalar ric'î (kocaya tek taraflı olarak evliliği sürdürme hakkı veren boşama) sayılır. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/335, 461; Zekeriyyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/257)

978. Kadının, "ben ayrılmak istiyorum." deyip erkeğin de "peki" demesiyle boşama meydana gelir mi?

Boşama kişinin kesin kararına ve bu kararın yoruma açık olmayacak şekilde ifadesiyle gerçekleşir. "Boşanalım, ayrılalım, ben ayrılmak istiyorum" gibi sözler temenniden ibarettir. Kadının bu tür temennilerine erkek "peki" diyerek olumlu mukâbelede bulunsa bu sözlerle boşama meydana gelmez. Şu kadar var ki olur olmaz şeylerden dolayı boşama konusunun gündeme getirilmesi doğru bir davranış değildir.

979. Boşamada kullanılan sözler dille söylenmeden zihinden geçirilmekle boşama gerçekleşir mi?

Boşama, bu yetkiye sahip olan kişinin boşama için kullanılan sözlerden birisini kullanmasıyla gerçekleşir. Boşamanın meydana gelmesi için içteki niyetin söz olarak dışarıya vurulması lazımdır. Hz. Peygamber'den (s.a.s.) nakledilen bir hadiste, "*Allah, söze ve tasarrufa dökmedikçe ümmetimi içinden geçirdiklerinden dolayı sorumlu tutmayacaktır.*" (Buhârî, 'Itk, 6 [2528]; Eymân, 15 [6664]; Müslim, Îmân, 201-202 [127]) buyurulmuştur. Buna göre sadece içten geçirilerek veya söylemeksizin sadece talâka niyet etmekle boşama meydana gelmez.

980. Boşamadığı hâlde yalan beyanda bulunarak eşini boşadığını söylemenin hükmü nedir?

Gerçekte eşini boşamadığı hâlde kendisine sorulduğunda yalan beyanda bulunarak eşini boşadığını söyleyen kimse eşini boşamış olmaz. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 3/264; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/238) Bu kişi yalan beyanı nedeniyle günahkâr olur, tövbe ve istiğfarda bulunması gerekir.

Nikâh ve boşama gibi konularda, söz söylerken oldukça dikkatli olunmalı ve Hz. Peygamber'den (s.a.s.) nakledilen; "*Üç şeyin ciddisi de ciddi, şakası da ciddidir; nikâh, talâk (boşama) ve talâktan sonra eşine dönme*" (Ebû Dâvûd, Talâk, 9 [2194]; Tirmizî, Talâk, 9 [1184]) hadisi unutulmamalıdır.

981. Niyeti boşama olmadığı hâlde eşe karşı tehdit unsuru olarak boşama sözlerini kullanma hâlinde boşanma gerçekleşir mi?

Boşama konusunun yerli yersiz gündeme getirilmesi doğru değildir. Bu durum ciddi sonuçlar doğuracağından Hz. Peygamber (s.a.s.) bu konuda dikkatli davranmayı tavsiye etmektedir. (Ebû Dâvûd, Talâk, 9 [2194]; Tirmizî, Talâk, 9 [1184]) Kişinin tehdit için karısına "seni boşarım", "seni boşayacağım" gibi ifadeleri söylemesiyle boşama meydana gelmez. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 3/101) Zira bu tür sözler geleceğe dönük tehditten ibarettir.

982. Bir erkek hanımına "Sen benim anam bacımsın" derse, bu boşama olur mu?

Hanımına, "sen benim anam bacımsın" diyen kişi bu ifadesiyle boşamayı kastetmişse eşi kendisinden bir bâin talâkla boş olur. Ancak

aralarında daha önce iki kez boşanma gerçekleşmemiş ise -eşler isterlerse- yeni bir nikâhla bir araya gelebilirler. Bu durumda evlilikleri, daha önce bir ayrılık vuku bulmamış ise iki nikâh bağı ile devam eder. Eğer kişi bu sözleriyle zıhâr yapmayı kastetmiş ise bu durumda zıhâr keffâreti ödemesi gerekir.

Diğer taraftan kişi hanımına, sevgi ve saygısını göstermek maksadıyla "anamsın, bacımsın" derse, mekruh olmakla birlikte, bundan dolayı herhangi bir keffâret gerekmez. Herhangi bir kastı olmaksızın sırf ağız alışkanlığıyla böyle şeyler söylenmesi durumunda ise bir şey gerekmez. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 3/162-163; Cezîrî, *el-Mezâhibü'l-erba'a*, 4/438)

983. Zifaf olmadan boşamanın hükmü nedir?

Nikâh kıyıldıktan sonra henüz zifafa girilmeden yapılan boşama geçerlidir. Bu durumda bir bâin talâk meydana gelir. Kadının yeni bir evlilik için iddet beklemesi gerekmez. Erkek, boşadığı kadınla tekrar evlenmek isterse, ancak yeni bir nikâhla evlenebilir.

Zifaf veya halvet-i sahîha olmadan yapılan boşamalarda mehir önceden belirlenmişse kocanın, mehrin yarısını kadına vermesi gerekir. Mehir belirlenmemişse kocanın, bütçesine ve toplumun örfüne uygun bir hediye (müt'a) vermesi gerekir.

Boşanan çiftler arasında zifaf veya halvet-i sahîha olmuş ve mehir de önceden belirlenmiş ise mehrin tamamının verilmesi gerekir. Şayet mehir önceden belirlenmemiş ise mehr-i misil verilmelidir. Mehr-i mislin miktarı kadının baba tarafından akrabaları arasında kendi konumuna denk kadınların aldığı mehir miktarıdır. Bu durumda kadın yeni bir evlilik için iddet beklemelidir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr,* 3/102-103, 131, 172-173)

984. Bir kimse henüz zifafa girmeden önce karısına peş peşe üç kere "seni boşadım/boş ol" veya tek seferde "üç talakla boşsun/boşadım" derse bu durumda kaç boşama meydana gelir?

Bir kimse henüz zifafa girmediği karısına peş peşe üç kere "seni boşadım/boş ol" veya "üç talâkla boşsun/boşadım" derse bu durumda, Din İşleri Yüksek Kurulunun benimsediği içtihada göre eşini bir bâin talâkla yani geri dönüşü ancak yeni bir nikâh akdi yapmakla mümkün olacak şekilde boşamış olur. (bk. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/284; İbn Rüşd, *Bidâye*, 3/84)

Söz konusu boşama üçüncü boşama değilse, eşler istemeleri durumunda iddet bitimini beklemeleri gerekmeksizin yeni bir nikâhla evliliklerini sürdürebilirler.

985. Öfkeli iken yapılan boşama geçerli midir?

Aile, İslam'ın önem verdiği toplumsal kurumların başında gelmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in evlenmeyi teşvik eden âyetlerinin yanında (en-Nûr, 24/32; el-Bakara 2/187; er-Rûm 30/21) Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kurulmuş bir aile yuvasının meşru bir gerekçe olmaksızın bozulmasını yeren hadis-i şerifleri de (Müslim, Radâ', 65 [1468]; Ebû Dâvûd, Talâk, 1 [2175], 3 [2177, 2178]; İbn Mâce, Talâk, 1 [2017, 2018]) dikkate alındığında ailenin oluşturulması kadar devamının sağlanmasının da dinimizce önemsendiği açıkça görülmektedir.

Bu bağlamda aile içinde meydana gelen tartışmalar büyütülmemeli ve aile yuvası öfkeye kurban edilmemelidir. Hz. Peygamber (s.a.s.) öfkeli kimsenin kendisine hâkim olmasını; olumsuz sonuç doğuracak tasarruflardan kaçınmasını, abdest alma ve bulunduğu ortamdan ayrılma gibi sakinleştirici yöntemleri uyguladıktan sonra akl-ı selim ile karar vermesini tavsiye etmiştir. (Buhârî, Edeb, 76 [6114], "Ahkâm", 13 [7158]; Müslim "Birr", 107, 108 [2609], Akzıye, 16 [1717]; Nesâî, Kudât, 18 [5406]; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 4/226 [18014]; 5/152 [21386])

Öfke hâlinde yapılan boşama konusunda fakihler öfkenin derecesine göre üç farklı görüş beyan etmişlerdir. Buna göre:

a) Eda ehliyetine sahip, aklı ve şuuru yerinde, ne söylediğinin farkında olan kişinin öfkeyle söylediği talâk sözü ittifakla geçerlidir.

b) Öfke hâlinde akıl ve şuurunu tamamen kaybeden, ne dediğini bilmeyen cinnet hâlindeki kişinin talâkı ittifakla geçersizdir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/244)

c) Ne dediğini bilse bile itidâlini kaybedecek ve sağlıklı düşünemeyecek şekilde öfkelenen kişinin yaptığı boşama da geçersizdir. (İbn Kayyim, *İ'lâm,* 5/455-456; *Zâdü'l-me'âd*, 5/195-196) Din İşleri Yüksek Kurulu, bazı âlimlerin benimsediği bu görüşü tercih etmektedir.

986. Sarhoş iken yapılan boşama geçerli midir?

Evlilik, sorumluluğu gerektiren ciddi bir müessesedir. Evlilikle ilgili hususların ve özellikle boşanma konusunun hafife alınmaması gerekir.

Hz. Peygamber (s.a.s.) bir hadislerinde şöyle buyurmuştur: *"Üç şeyin ciddisi de ciddi, şakası da ciddidir; nikâh, talâk (boşama) ve talâktan dönme."* (Ebû Dâvûd, Talâk, 9 [2194]; Tirmizî, Talâk, 9 [1184])

Hanefî ve Şâfiîlere göre helal bir maddeyi kullanmaktan dolayı sarhoş olan kimsenin boşaması geçerli değilken haram maddeler ile sarhoş olanın boşaması muteberdir. (Şâfiî, *el-Ümm*, 5/304; Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/396; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/378-379) Buna karşılık içlerinde Hanefîlerden Tahâvî ve Kerhî, Şâfiîlerden Müzenî'nin de bulunduğu diğer bir grup müctehide göre ise ne konuştuğunu ve ne yaptığını bilemeyecek, faydalıyı zararlıdan ayıramayacak derecede sarhoş olan bir kimsenin söz ve tasarrufları hukuken geçerli değildir. Dolayısıyla bu durumdaki bir kişinin hanımını boşaması da geçersizdir. (İbn Rüşd, *Bidâye*, 3/102; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 3/489; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/379-380; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 6/280-281 [2864])

1917 tarihli Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi de sarhoşun talâkının geçerli olmayacağı görüşünü kanunlaştırmıştır. (HAK, md. 104) Din İşleri Yüksek Kurulu da bu görüşü benimsemektedir.

987. Baskı ve tehdit (ikrah) altında boşama geçerli midir?

Baskı ve tehdit (ikrah) altında boşama Hanefî mezhebine göre geçerli (Serahsî, *el-Mebsût*, 6/176) diğer mezheplere göre ise geçersizdir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/382, Mâverdî, *el-Hâvî*, 10/227) Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesinde de baskı ve tehdit altında kalan kimsenin boşamasının geçerli olmadığı görüşü benimsenmiştir. (HAK, md. 57, 105) Günümüzde de fetva bu görüşe göre verilmektedir.

988. Âdet döneminde olan kadını boşamak geçerli midir?

Âdet döneminde olan kadını boşamak Kur'ân ve Sünnet'in öngördüğü boşama usûlüne aykırıdır. Bu tür boşamalar bid'î talak olarak isimlendirilir. Bu nedenle bazı âlimler bu tür boşamanın geçersiz olacağını söylemişlerdir. (İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 33/81 vd.)

İçerisinde dört fıkıh mezhebinin de bulunduğu İslam âlimlerinin çoğunluğuna göre ise âdet döneminde eşini boşayan kimse usûlüne uygun davranmadığı için günahkâr olmakla birlikte bu şekildeki boşamalar geçerlidir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 6/16, 57; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/366; İbn Rüşd, *Bidâye*, 3/87) Din İşleri Yüksek Kurulu da bu görüşü benimsemektedir.

989. Şizofreni hastasının boşaması geçerli midir? Kadın böyle bir eşten boşanabilir mi?

Boşama, aklı başında bulunan bir kişinin kesin kararıyla ve bu kararın yoruma açık olmayacak şekilde ifadesiyle gerçekleşir. Bu durumda olmayan boşamalar geçerli değildir. Olayları tam olarak algılayamayan, kendi hayal dünyasında yaşayan, tasarruflarının ne anlama geldiği ve ne tür sonuçlar doğuracağının bilincinde olmayan şizofreni hastasının boşaması geçerli değildir. Böyle bir hastanın eşi mahkemeye başvurarak boşanma talebinde bulunabilir. Mahkeme yoluyla boşanan, dinen de boşanmış sayılır. (Serahsî, *el-Mebsût*, 5/97; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr,* 4/305-306; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/184-185, 190)

990. Resmî nikâhı bulunmayan evli bir kadın nasıl boşanabilir?

Tarafların hukukunu korumak için nikâhın tescili önemlidir. Bununla birlikte halk arasında dinî nikâh olarak bilinen bir merasimle de bazen evlilikler söz konusu olabilmektedir. Bu şekilde kurulan aile birliğinin herhangi bir sebeple sürdürülememesi hâlinde ayrılmak da gündeme gelebilmektedir. Böyle bir durumda en doğrusu tarafların ortak iradeleriyle sonuca gitmeleridir. Bu bağlamda erkeğin, sırf kadına zarar vermek amacıyla kadını boşamamakta ısrar etmesi dinen doğru değildir. (el-Bakara, 2/231) Evliliğin sonlandırılması hususunda eşlerin ortak karar verememesi ve erkeğin boşamamakta ısrar etmesi hâlinde resmî nikâh bulunmadığı için mahkemeye de başvurulamayacağına göre kadın ve erkeğin aileleri bu konuda bir sonuca varmak üzere birer hakem seçerler. (en-Nisâ, 4/35)

Ailelerden biri hakem seçmeye yanaşmazsa sorumluluk sahibi yakınları âdil ve tarafsız bir hakem seçebilirler. Hakemlerin yetkisi konusunda âlimler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. İmam Ebû Hanîfe ve İmam Şâfiî'ye göre hakemlerin görevi arabuluculuk olup tarafların iradesi dışında bir çözüme gidemezler. (bk. Şâfiî, *el-Ümm*, 5/124-125; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 3/154; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/429)

İmam Mâlik'in görüşüne göre ise hakemler duruma göre evliliğin devamına ya da sona erdirilmesine hükmedebilirler. (Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 3/152; İbn Rüşd, *Bidâye*, 3/117) Hukûk-ı Âile Kararnâmesi de bu ictihadı kanunlaştırmıştır. (HAK, md. 130)

Buna göre söz konusu durumda erkek boşamaya yanaşmazsa kadının ayrılması hakemler aracılığıyla gerçekleşebilir.

991. Erkek evliliğin gereklerini yerine getirmiyorsa kadın boşanma talebinde bulunabilir mi?

İslam dini, aile kurumuna ve onun korunmasına büyük önem verir. Ancak eşler arası geçimsizlik, ileri dereceye ulaşır ve evlilik çekilmez hâle gelirse, boşanma bir çıkar yol olmakla birlikte en son başvurulması gereken bir çaredir. Kur'ân-ı Kerîm'de de boşanmadan önce evliliğin devam ettirilmesi için fedakârlıkta bulunulması, hoşnutsuzluk veya soğukluk hâlinde bile tarafların meselelerini konuşarak halletmeleri öğütlenmiş; aralarındaki anlaşmazlık daha ileri safhaya gittiğinde, kadının ve erkeğin ailelerinden seçilen hakemler vasıtasıyla eşler arasındaki anlaşmazlığın giderilmesi yolu tavsiye edilmiştir. (en-Nisâ, 4/34-35) Bununla birlikte bütün anlaşma yolları kapanmış ve evlilik hayatının sürdürülmesi imkânsız hâle gelmişse, boşanma en makul yol olarak meşrû görülmüştür.

Evli bir kadın, eşinin evlilikten doğan görev ve yükümlülükleri yerine getirmemesi veya kendisine karşı kötü muamelede bulunması hâlinde mahkemeye başvurarak evliliğin sona erdirilmesini isteyebilir. Mahkeme, tarafları dinledikten sonra eşlerin ayrılmaları yönünde karar verecek olursa, mahkemenin bu kararıyla dinî hükümlere göre bir bâin talâk meydana gelmiş olur.

992. Geçimsizlik, kadın için bir boşanma sebebi sayılır mı?

Eşlerin birbirinden nefret etmesi, haksız davranışları, evliliğin gereği olan hukuka riâyet etmemeleri, kocanın hanımına şiddet uygulaması veya onu haram bir fiili işlemeye zorlaması gibi kötü muamele ve geçimsizlik (nüşûz ve şikâk) hâllerinde ilk aşamada ne yapılması gerektiğini Kur'ân-ı Kerîm şöyle açıklamaktadır: *"... Eğer kan ile kocanın aralarının açılmasından endişelenirseniz o zaman kendilerine erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar barıştırmak isterlerse Allah, aralarındaki dargınlık yerine uyuşma lütfeder..."* (en-Nisâ, 4/35)

Âyet-i kerîme, eşler arasında baş gösteren geçimsizlik hâllerinde hakemler aracılığıyla arayı bulmayı emrederek evliliğin devamından yana

gayret sarf edilmesini önermektedir. Buna rağmen ara bulunamaz, kötü muamele ve geçimsizlik devam edecek olursa Mâlikîler, hem zarar gören kadının hâkime müracaatla tefrîk talebinde bulunabileceğini hem de ıslah için görev alan hakemlerin, karı-kocanın vekâlet vermesine gerek kalmadan bedelli ya da bedelsiz tefrîk haklarının bulunduğunu söylemişlerdir. (İbn Rüşd, *Bidâye*, 3/117) Hanefî ve Şâfiîler ise hakemlerin boşama yetkisinin ancak koca tarafından kendilerine boşama vekâleti verilmesi hâlinde söz konusu olabileceğini belirtmişlerdir. (bk. Şâfiî, *el-Ümm*, 5/124-125; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 3/154; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/429)

1917 tarihli Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi, Mâlikî mezhebinin ictihadını benimsemiş ve konuyla ilgili olarak şu düzenlemeyi yapmıştır: *"Eşler arasında geçimsizlik çıkıp da mahkemeye müracaat edildiğinde mahkeme, her iki taraftan birer hakem tayin eder. Hakemler eşlerin arasını düzeltemezse ve kusur da kocada bulunursa hâkim, karı-kocayı ayırır. Kusur kadında ise mehir miktarı üzerinden bedelli boşamaya (muhâlea) hükmeder. Hakemler kararda birleşemeyecek olursa yeni bir hakem heyeti seçilir. Hakemlerin vereceği kararlar kesindir ve onların değerlendirmelerine göre hâkimin vereceği tefrîk hükmü bir bâin talâk sayılır."* (HAK, md. 130)

993. Bir kimsenin, çocuğu olmayacağını bildiği hâlde bunu evleneceği kimseden gizlemesi diğer eş için boşanma sebebi sayılır mı?

Bir kadın veya erkeğin yapılan tetkikler sonucu çocuğunun olmayacağı ortaya çıkmışsa bu gerçeği evleneceği kişiden gizlemesi doğru olmaz. Evliliğin esas amaçlarından biri nesil sahibi olmak olduğundan, eşlerin bu gerekçeyle mahkemeye boşanma davası açması caizdir.

994. Çocuk sahibi olamamak boşanma sebebi sayılır mı?

Dinimiz insan ve toplumun huzurlu bir hayat yaşamasına vesile olan aileye ve ailenin devamına önem vermiştir. Evlilikteki amaçlardan biri de nesli devam ettirmektir. Mümkün olan her yol denendikten sonra çocuk sahibi olunamıyorsa, Allah'a teslim olmak gerekir. Kur'ân-ı Kerîm'de hiçbir şeyin Allah'ın hükümranlığından bağımsız olmadığı belirtilmekte, çocuk sahibi olmanın veya olamamanın bir övgü veya yergi konusu olmaması gerektiğine işaret edilmektedir. (eş-Şûrâ, 42/49-50) İnsan nihaî

olarak kendisi için neyin iyi neyin kötü olduğunu bilemeyeceğinden, istediği şeyi kendi hayatı ve mutluluğu için vazgeçilmez görmemesi, ilâhî takdire rıza göstermesi gerekir. (el-Bakara, 2/216) Kişinin gücü ve iradesi dışındaki bir isteğinin gerçekleşmemesi uğruna hayatını karartmak yerine sahip olduğu nimet ve imkânları başkalarıyla paylaşarak çeşitli yollarla bu mutluluğu yaşamayı ve bunun ecrini Allah'tan beklemeyi tercih etmesi, hem daha makul hem dünya hem âhiret saâdeti için daha elverişli bir yoldur. Nikâhın bir amacı da neslin devamını sağlamak olduğundan, İslam bilginleri bu maksada erişmeye mâni olan böyle bir durumda, kadın ve erkek için boşanmayı caiz görmüşlerse de (Serahsî, *el-Mebsût*, 5/95-96) mümin insanların ahlâken bunu rıza ile karşılayıp boşanma sebebi yapmamaları eşe karşı vicdani bir gerekliliktir.

995. Dinen gerçekleşen boşamadan sonra mahkemede verilen boşanma kararı yeni bir talâk sayılır mı?

Dinen gerçekleşen bir boşamadan sonra bunun hukuken de tescili için başvurulan mahkemenin verdiği karar, önceki boşamanın teyit ve tescilidir; ayrı bir boşama sayılmaz. Fakat başka bir nedenle yapılan müracaat sonucunda mahkemece verilen boşanma kararı yeni ve ayrı bir boşama anlamına gelir. Dinen geçerli bir talâka bağlı olan iddet bittikten sonra mahkemenin vereceği boşanma kararı ise o sırada eşler arasında evliliğe ilişkin herhangi bir bağ kalmamış olduğundan, önceki boşamanın tescilinden ibarettir.

996. Kişinin eşini boşadığını değişik zaman ve mekânlarda başkalarına söylemesi ayrı bir boşama sayılır mı?

Kişinin eşini boşadığını başkalarına ifade etmesi ayrı bir boşama anlamına gelmez. Bu, önceki boşamayı haber vermek demektir.

997. Dinden çıkmayı gerektiren sözleri (elfâz-ı küfrü) söylemenin nikâha etkisi nedir?

İnançsızlık ya da dinî değerlere hakaret etmek amacıyla değil de sırf ağız alışkanlığıyla dinden çıkmayı gerektiren sözlerin söylenmesi büyük günah olmakla birlikte tercih edilen görüşe göre bilgisizce söylenen bu sözlerle dinden çıkılmayacağı için nikâh da bozulmaz. Çünkü burada

maksat dinî değerlere hakaret etmek veya bu değerleri hafife almak değildir. Şu kadar var ki bu tür söz ve davranışlarda bulunan kişinin tövbe ve istiğfarda bulunması ve tekrar böyle bir hataya düşmemeye gayret etmesi gerekir.

Dinin kesin esaslarından birisinin bilerek inkâr edilmesi veya hafife ya da alaya alınması ise kişinin dinden çıkmasına sebep olur. Mesela Allah'a, Peygambere ve dinen mukaddes olan değerlere küfreden, namazı ve orucu inkâr eden kişi İslam dininden çıkmış olur. Hanefî mezhebine göre eşlerden birinin dinden çıkmasıyla, evlilik kendiliğinden sona erer. Tövbe ederek İslam'a dönse bile yeni bir nikâh akdi olmaksızın evlilik hayatını devam ettiremez. Şâfiî mezhebine göre dinden çıkan kimse tövbe eder de iddet müddeti içinde İslam'a dönerse yeni bir nikâh akdine gerek kalmaksızın evlilik hayatını devam ettirebilir. (Şâfiî, *el-Ümm*, 1/297; Şeyhîzâde, *Mecme'u'l-enhur*, 1/546)

998. Dil alışkanlığıyla Allah, Kur'ân ve din gibi kutsal değerlere küfretmek nikâha zarar verir mi?

İnançsızlık sebebiyle ya da dinî değerlere hakaret etmek amacıyla olmasa bile sırf ağız alışkanlığıyla dinden çıkmayı gerektiren sözleri söylemek büyük bir günahtır. Bununla birlikte bilinçli olmadan söylenen bu sözlerle dinden çıkılmayacağı için nikâh da bozulmaz. Çünkü burada maksat dinî değerlere hakaret etmek veya bu değerleri hafife almak değildir. Şu kadar var ki bu tür söz ve davranışlarda bulunan kişinin tevbe ve istiğfarda bulunması ve tekrar böyle bir hataya düşmemeye gayret etmesi gerekir. (bk. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/230)

999. Birbirleriyle uzun süre görüşmeyen eşlerin nikâhları zarar görür mü?

Nikâh, ya boşanmak ya akdin feshi veya ölümle sona erer. Bunlardan biri olmadıkça eşlerin uzun süre ayrı kalmaları nikâhlarına herhangi bir zarar vermez. Bununla birlikte eşlerin aile hukukunun gerekliliklerine riâyet etmeleri ve yuvanın yıkılmaması için ellerinden gelen gayreti göstermeleri gerekir.

1000. Maddî çıkar elde etmek için boşanmak caiz midir?

Aile ve evlilik ciddi bir müessesedir. Bir kimsenin dünyevî bazı kazançlar elde etmek için nikâhı suistimal etmesi doğru bir davranış değildir. Mesela bir kişinin, yurt dışında çalışabilmek için oturum izni almak maksadıyla bulunduğu yerin vatandaşlarından birisi ile formalite evliliği yapması veya vefat eden babasının emekli maaşından yararlanmak üzere eşinden mahkeme kararıyla boşanması nikâhın suistimal edilmesinin örneklerindendir.

Yanlış ve yalan beyanlarla elde edilen kazanç, haksız bir kazançtır. Haksız yollarla elde edilen kazanç ise haramdır.

Bu gibi durumlarda mahkeme yoluyla boşanan eşler, dinî hükümlere göre bir bâin talâkla boşanmış olurlar. (es-Saîdî, *Hâşiyetü'l-adevî*, 2/41) Evliliklerini devam ettirmek istemeleri hâlinde daha önce aralarında boşama olmamış ise yeni bir nikâh kıymak suretiyle aile hayatlarına iki nikâh bağıyla devam edebilirler.

1001. Mahkeme kararıyla boşanan eşler, dinen de boşanmış olurlar mı?

Mahkeme yoluyla boşanan eşler, dinî hükümlere göre bir bâin talâkla boşanmış olurlar. Zira hâkimin boşaması bâin talâk kabul edilmektedir. (bk. Kâsânî, *Bedâ'i'*, 2/326; Sâidî, *Hâşiyetü'l-'adevî,* 2/41, 93; Haraşî, *el-Muhtasar Halil,* 4/16; İbn Kudâme, *el-Muğni,* 7/563-564; Nevevî, *el-Mecmû',* 17/333) Buna göre mahkeme yoluyla boşanan bir kadının -eğer başka bir erkekle evlenmek niyeti varsa- önce iddetini tamamlaması gerekir. (Şeyhîzâde, *Mecme'u'l-enhur*, 1/464)

İddetini tamamlayan bu kadın dilerse bir başkası ile evlenebilir. Eski eşinin istemesi durumunda ise iddetini tamamlamasa dahi yeniden nikâh kıyılması suretiyle boşandığı eşiyle aile kurabilir. Bu evlilik tarafların en fazla iki defa boşanması durumunda gerçekleşebilir.

1002. Mahkeme sonuçlanmadan önce boşanma davasından vazgeçilirse evliliği sürdürmenin bir sakıncası olur mu?

Boşanmanın meydana gelmesi için erkeğin şartlarına uygun olarak boşanmayı ifade edecek bir sözü telaffuz etmiş olması gerekir. Bir kimse karısını boşadığına dair bir söz sarf etmeden, boşama niyeti ile mahkemeye başvursa ve mahkeme sürerken yine boşanmayı ifade edecek bir

söz kullanmadan boşanmaktan vazgeçerse ve bunu mahkemeye bildirirse dinî açıdan boşanma meydana gelmez. Buna göre bu durumda olan eşlerin evlilik hayatlarına devam etmelerinde bir sakınca bulunmamaktadır. (Kâsânî, *Bedâ'i,* 3/98)

1003. Boşanma davalarında dinen boşanma hangi aşamada gerçekleşir?

Evliliğin sonlandırılması, kocanın şartlarına uygun boşama beyanında bulunmasıyla gerçekleşebileceği gibi boşanma davası açılması üzerine mahkemenin boşamaya hükmetmesiyle de gerçekleşebilir. (bk. Kâsânî, *Bedâ'i,* 2/326; Sâidî, *Hâşiyetü'l-'adevî,* 2/41, 93; Haraşî, *el-Muhtasar Halil,* 4/16; İbn Kudâme, *el-Muğni,* 7/563-564; Ebü'l-Ferec İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr,* 8/55; Nevevî, *el-Mecmû',* 17/333) Şayet koca, boşama beyanında bulunmuşsa beyan anından itibaren evlilik dinen sona erer ve iddet vb. hükümler işlemeye başlar. Ancak talak söz konusu olmadan mahkemede boşanma davası açılmışsa bu durumda evlilik, mahkemenin boşama kararının kesinleşmesiyle sona erer. Buna göre mahkemenin boşama kararına süresi içerisinde itiraz edilmemesi durumunda, itiraz süresinin dolmasıyla; itirazda bulunulması hâlinde ise hukukî süreçlerin tamamlanıp boşama kararının kesinleşmesiyle evlilik sona ermiş olur. Bu durumda boşanmaya dair iddet, nafaka vb. hükümler yargı kararının kesinleştiği tarihten itibaren başlar. Öte yandan boşanma davası açan eşin, dava sonuçlanmadan boşanma talebinden vazgeçmesi ve bunu mahkemeye bildirmesi durumunda dava düşer; eşlerin evlilik hayatı devam eder.

1004. Dinen evliliği sona ermiş bir kadın, resmen boşanmadan başka bir erkekle evlenebilir mi?

Evli bir kadının başka bir erkekle evliliği haram olduğu gibi nikâhının sona ermesi hâlinde iddet süresini tamamlamadan başka bir erkekle evlenmesi de haramdır. Bu tür durumlarda yapılan nikâh geçersizdir. (İbn Nüceym, *el-Bahr,* 3/98; *el-Fetâva'l-Hindiyye,* 1/280) Günümüzde boşanma davalarının zaman zaman birkaç yıl sürdüğü bilinmektedir. Bu süreçte evlilik bazen dinen sona ermiş olabilmektedir. Böyle bir durumda mahkemenin karar süreci hızlandırılmalı ve resmî boşanma bir an evvel gerçekleştirilmelidir. Zira muhtemel olumsuzluklara karşı tarafların şahsiyetlerinin ve

haklarının korunması, toplumsal düzen ve ahlâkın muhafazası açısından resmî olarak da boşanmanın sağlanması fevkalade önemlidir. Dinen evlilik sona erdiği halde karşı tarafa zarar vermek amacıyla boşanma davasında mahkeme sürecini uzatacak her türlü tutum ve davranış, kul hakkı ihlali olup büyük bir vebaldir. Netice itibarıyla evliliği dinen sona ermiş ve iddet süresini tamamlamış bir kadının, resmî boşanma gerçekleşmeden başka bir erkekle evlilik yapması, yersiz ve haksız ithamlara, dedikodulara, hak ihlallerine, toplumsal düzen ve ahlâkın bozulmasına sebep olacağından caiz değildir.

1005. İddet ne demektir? İddet süreleri ne kadardır?

"Saymak, miktar, adet" anlamlarına gelen iddet, bir fıkıh kavramı olarak, herhangi bir sebeple evliliğin sona ermesi hâlinde kadının yeni bir evlilik yapabilmek için beklemek zorunda olduğu süreyi ifade eder. İddetin, kadının hamile olup olmadığının anlaşılarak nesebin karışmasını önleme, taraflara düşünme ve tekrar bir araya gelme fırsatı verme, kadın için yeni hayata ruhen hazırlanma, evlilik bağını bir anda yok etmeme gibi hikmetleri bulunmaktadır.

Evlilik, boşanma veya fesih yoluyla sona ermişse ve kadın da hamile değil ise âdet gören kadın üç hayız süresi iddet bekler. *"Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli (hayız veya temizlik müddeti) beklerler."* (el-Bakara, 2/228)

Herhangi bir sebeple âdet görmeyenler ise üç ay süreyle iddet beklerler. *"Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlarla, henüz âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır."* (et-Talâk, 65/4)

Evlilik erkeğin ölümü ile sona ermiş ve kadın da hamile değilse, iddet süresi dört ay on gündür. *"İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendi kendilerine dört ay on gün (iddet) beklerler."* (el-Bakara, 2/234)

Evlilik ne şekilde sona ererse ersin, hamile olan kadının iddeti, doğum yapıncaya kadardır; doğum yapmasıyla iddeti sona erer. *"Hamile olanların bekleme süresi ise doğum yapmalarıyla sona erer."* (et-Talâk, 65/4)

İddet beklemenin başlangıcı, tarafların fiilen birbirlerinden ayrı kaldıkları an değil, boşamanın veya ölümün gerçekleştiği andır.

İddet beklemekte olan bir kadının başka biri ile nikâhlanmasının haram olmasının hikmeti, kendisinde hâlâ eski evliliğinin etkilerinin

bulunabilmesi, eski kocasının haklarının korunması ve neslin birbirine karışma ihtimalinin bulunmasıdır.

1006. Bâin talakla boşanıp iddet beklemekte olan bir kadını yeniden boşamak geçerli midir?

Hanefîlere göre bâin talakla boşanmış bir kadına iddeti içerisinde koca tarafından başka boşama lafızları kullanılırsa ikinci ve üçüncü boşamalar da meydana gelir. (Zeylaî, *Tebyîn*, 2/219) Çünkü iddet içinde bulundukça kadının başka bir erkekle evlenmesinin helal olmaması, nafaka ve mesken gibi aralarındaki bağların devam etmesi nedeniyle kadının boşamaya konu olması devam eder. (Bilmen, *Kâmus*, 2/201)

Cumhûra göre ise bu durumdaki eşe kullanılan 'boşama' lafzının bir geçerliliği yoktur. 'Bâin talak' ile aralarındaki zevciyet bağı sona erdiği için kadın boşamaya mahal/konu olmaz. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/331; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslamî*, 9/6889) Din İşleri Yüksek Kurulu'nca benimsenen görüş de budur.

1007. Bir veya iki talakla boşanmış olan bir kadın iddet süresinin sona ermesinden sonra başka bir erkekle evlenebilir mi?

Boşanmış bir kadın, iddetini tamamladıktan sonra bir başkasıyla evlenebilir. Bu durumdaki kadının başka bir erkekle evlenebilmesi için eski kocasının talak haklarının tamamını bitirmiş olması zorunlu değildir.

1008. Boşanan eşler birbirleriyle yeniden evlenebilir mi?

Eşler arasında boşa(n)ma dinen üç kere ile sınırlandırılmıştır. Birinci ve ikinci boşa(n)ma sonrasında eşlerin yeniden bir araya gelme imkânı vardır. (el-Bakara, 2/229) Kişi ric'i talak ile boşadığı eşine, iddet süresi içinde nikâha gerek kalmadan, iddet süresi bitmiş ise yeni bir nikâh akdi ile dönebilir. Bâin talakta ise iddet içinde bile olsa yeni bir akitle aile tekrar kurulabilir. Üçüncü boşa(n)madan sonra ise kesin ayrılık gerçekleşir. Bu ayrılıktan sonra kadın, başka bir erkek ile hileli olmayan bir evlilik yapmadıkça ve bu evlilik boşama ya da ölüm ile sona ermedikçe ilk eşi ile tekrar bir araya gelmesi mümkün değildir. (el-Bakara, 2/230)

1009. Bâin talâkla boşanan kadın başka bir erkekle evlenebilir mi?

Bâin talâkla yani kocaya tek taraflı olarak evliliği sürdürme hakkı vermeyen boşama şekliyle boşanan bir kadın, bu, üçüncü ve son boşama değilse ister iddet içinde ister iddet bittikten sonra olsun yeni bir nikâhla boşayan eşi ile evlenebileceği gibi (İbn Rüşd, *Bidâye*, 3/106, 107) iddetini tamamladıktan sonra başka bir erkekle de evlenebilir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/275; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/401, 471)

1010. Şarta bağlı boşamanın hükmü nedir?

Boşamanın meydana gelmesini "şayet, ise zaman" gibi şart edatlarından birini kullanarak bir işin olup olmamasına bağlamaya ta'liku't-talâk denir. Bu şart kocanın kendi fiiline bağlanabileceği gibi eşinin veya bir başka şahsın fiiline ya da bir olayın vukuuna da bağlanabilir. Mesela "Şunu yaparsam/yapmazsam eşim boş olsun", "Şunu yaparsan/yapmazsan boş ol", "Falanca şöyle yaparsa/yapmazsa boşsun" yahut "Şöyle yaparsan/yapmazsan eşim boş olsun" gibi boşamanın eşlerden birinin veya üçüncü bir kişinin fiiline bağlandığı hâllerin tamamı ta'liku't-talâk olarak değerlendirilir.

Fıkıh âlimlerinin çoğunluğuna göre şarta bağlanmış olan boşama, bu şartın yerine gelmesiyle gerçekleşir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/244; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/504, 514-515; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/451, 461-462) Bazı âlimlere göre ise bu şartlı ifadeler, kullanan kişinin maksadına göre farklı sonuçlar doğurur. Din İşleri Yüksek Kurulu da bu görüşü benimsemektedir.

Buna göre şarta bağlanan ifade;

a) Eşi ile arasındaki nikâh bağını sona erdirmek niyeti ile söylenirse boşama olarak değerlendirilir.

b) Boşama kastı ve niyeti olmaksızın söze kuvvet kazandırmak, bir işi teşvik etmek ya da bir işe engel olmak amacı ile söylenirse yemin olarak değerlendirilir. Bu durumda şart gerçekleştiğinde erkeğin yemin keffâreti vermesi gerekir. (İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 33/46, 127-128)

Ayrıca tehdit ve baskı (ikrah) altında kişinin rızası olmadan yapılan şartlı boşamalar ile "filan işi yaparsam/yapmazsam evleneceğim bütün kadınlar boş olsun" cümlesinde olduğu gibi ileride yapılabilecek nikâh akitlerinin başlar başlamaz boşanma ile sonuçlanmasını ileri süren şartlar hiçbir hüküm ifade etmez.

NAFAKA VE TAZMİNAT

1011. Boşanan kadının malî hakları nelerdir?

Boşanan kadın, eğer halvet-i sahiha veya zifaf gerçekleşmişse hakkı olan mehrin tamamını alır. Ayrıca erkek eşini, onun talebi olmaksızın boşamışsa, müt'a adı verilen gönül alıcı bir hediyenin verilmesi, Şâfiî mezhebine göre vâcip, Hanefî mezhebine göre müstehap görülmüştür. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/111; Zekeriyyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/219-220)

Şayet nikâh esnasında veya sonrasında belirlenmiş bir mehir yoksa kadın, başta kız kardeşleri olmak üzere kendisine babası tarafından olan akrabalarından eğitim, güzellik, sosyal statü itibarıyla denk sayılacak bir kadının aldığı kadar bir mehri hak eder. Buna mehr-i misil denir. Ayrıca erkeğin, boşadığı kadının bekleyeceği iddet süresince, ona nafaka ve mesken temin etmesi gerekir. (et-Talâk, 65/1, 6)

Şayet bir kadın henüz kocası ile cinsel birliktelik yaşamadan veya halvet-i sahîha meydana gelmeden boşanmışsa, belirlenen mehrin yarısını; (el-Bakara, 2/237) mehir belirlenmemişse fıkıh ıstılahında "müt'a" denilen hediyeyi hak eder. (el-Bakara, 2/236) Kur'ân ve Sünnet'te müt'anın ne kadar olduğu belirlenmemiş, bu konuda erkeğin sahip olduğu maddî imkânlar ve örf esas alınmıştır. (el-Bakara, 2/236; Muvatta', Talâk, 46) Ancak fakihler, ilgili naslardan ve uygulamalardan yola çıkarak, müt'anın mehr-i mislin yarısını geçmemesi gerektiğini belirtmişlerdir. (İbn Mâze, *el-Muhît*, 3/112) Bu sebeple mahkemenin mehr-i mislin yarısını aşan veya fâhiş kabul edilebilecek bir tazminatı belirlemesi hâlinde kadının mezkûr miktardan fazlasını alması haksız kazanç sayılacağından fazla miktarı tekrar eski eşine iade etmesi gerekir. Ancak taraflar kendi aralarında anlaşarak, muayyen bir miktar belirlemişlerse, bu durumda müt'anın mehr-i mislin yarısından fazla olmasında bir sakınca olmadığı da söylenmiştir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/110, 111; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/365)

1012. Düğünlerde verilen hediyeler boşanma durumunda kime kalır?

Düğünlerde, evlenen erkek ve kadının birbirlerine ve bunların anne, baba, nine, kardeş, amca, dayı, hala, teyze gibi mahrem akrabalarının

gelin veya damada vermiş oldukları hediyeler hibe hükmünde olup tek taraflı olarak bunlardan dönmeleri caiz değildir. Ancak bunların dışındakiler, tahrîmen mekruh olmakla birlikte verdikleri hediyeyi geri isteyebilirler. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 4/385-387)

Hediyeler eşlerden hangisine verilmiş ise ona ait olur. Kimin adına getirildiği bilinmemesi hâlinde mümkünse getirenlerden sorulur ve onların sözüne göre hareket edilir. Bunun mümkün olmaması hâlinde bulunulan yerin örf ve âdeti esas alınır. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 4/382-383)

Damadın veya ana babasının geline taktıkları takılar örfen mehirden sayılıyorsa mehirdir. Eşlerin boşanmaları hâlinde mehir hükümleri geçerli olur.

1013. Boşanma davası uzun süre sonuçlanmayan kadının aldığı nafaka helal midir?

İslam'a göre evlilik devam ettikçe ve boşama hâlinde iddet süresince erkek, eşinin nafakasını temin etmekle sorumludur. (el-Bakara, 2/233; en-Nisâ, 4/34; et-Talâk, 65/7; Buhârî, Nafakât, 1-3 [5351-5358]; Kâsânî, *Bedâ'i,* 4/15-16) Dinen boşama olmadan mahkemeye boşanma davası açılmış ve kadın da evi terk etmemişse mahkeme devam ettiği sürece eşler evli hükmünde olduğundan, dava süresince de kadının nafakasını temin etme yükümlülüğü kocasına aittir. Bu yükümlülük mahkeme boşadıktan sonra başlayan iddet süresi bitinceye kadar devam eder. Ancak dinen boşanma gerçekleşmişse süreç devam etse bile İslam hukukuna göre kocanın eşine yönelik nafaka borcu iddetin bitimiyle sona erer.

1014. Boşanmadan sonra çocukların bakım hakkı kime aittir?

Çocuğun doğumdan itibaren beslenmesini, bakım ve temizliğini belli bir süreye kadar en iyi bir biçimde annesi yerine getireceğinden bakım hakkı öncelikle anneye tanınmıştır. Annenin şefkat, merhamet ve bu işlere dönük fıtrî becerisinin bulunması da bunu gerektirmektedir. (İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, 10/143; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/283; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/237; Şirbînî, *Muğni'l-muḥtâc*, 5/192-193)

Bir kadın Hz. Peygamber'e (s.a.s.) gelerek, *"Ey Allah'ın Elçisi! Şu benim oğlumdur. Karnım ona yuva, göğsüm pınar, kucağım da sıcak bir kundak oldu. Şimdi ise babası beni boşadı ve çocuğu benden çekip almak istiyor."*

diye şikâyette bulununca Resûl-i Ekrem; "***Başkası ile evlenmediğin sürece onun üzerinde önce sen hak sahibisin***." (Ebû Dâvûd, Talâk, 35 [2276]) buyurmuştur.

Hz. Ebû Bekir (r.a.) de eşinden ayrılan bir babaya; ***"Annesinin okşaması, kucağına alması ve kokusu, çocuk açısından senin yanında kalmasından daha hayırlıdır. Sonra çocuk büyüyünce seçimini yapar."*** (Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 7/154 [12601]) demiştir.

Çocuğun bakım ve terbiyesi sorumluluğu kendisine verilen kişinin akıllı, ergin, bu işi yapabilecek güçte ve çocuğu hayat, sağlık ve ahlâkî bakımlarından koruma konusunda güvenilir olması gerekir.

Hem kadın hem erkekte aranan bu ortak nitelikler yanında sadece kadında ve sadece erkekte aranan başka şartlar da vardır. Erkeğin Müslüman olması, bakacağı çocuk kız ise ona mahrem olması; kadının çocuğa yabancı yani mahrem olmayan biriyle evli olmaması bu tür özel şartlardandır. (Sahnûn, *el-Müdevvene*, 2/258 vd.; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/192-193; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 6/388-393 vd.; Bilmen, *Kâmus*, 2/432)

Çocuğun bakımı ve yetiştirilmesinin süresi (hidâne) çocuğun buna olan ihtiyacı ile orantılıdır. Hanefî fakihler bu süreyi çocuğun kendi başına yemek yiyip giyinebileceği yaşa ulaşmasını, Şafiîler ise temyiz çağını ölçü alarak belirlemişlerdir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/566; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/198) Dolayısıyla bu süre erkek çocukta yedi-dokuz; kız çocukta dokuz-on bir yaşlarında sona erer. Mâlikîlere göre bu müddet, erkek çocukta ergenlik çağına, kız çocukta ise evlenmesine kadar uzamaktadır. (Sahnûn, *el-Müdevvene*, 2/258-259)

Süre sona erince çocuğun bakım sorumluluğu, fakihlerin çoğunluğuna göre babaya intikal ederken; Şâfiî ve Hanbelîler kararın çocuk tarafından verileceğini, anne-babasından hangisini seçerse onun yanında kalacağını söylemişlerdir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/239; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/198) Hz. Peygamber'in (s.a.s.), anne-babası boşanmış bir erkek çocuğu, onlardan hangisini seçeceği konusunda muhayyer bırakması (Ebû Dâvûd, Talâk, 35 [2276-2277]; Tirmizî, Ahkâm, 21 [1357]) ve Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) yukarıda naklettiğimiz sözü, bu son görüşü teyit etmektedir.

1015. Boşanmadan sonra çocukların nafakası kime aittir?

Çocukların ve annelerinin nafakalarını/temel ihtiyaçlarını karşılama görevi, babaya aittir. (el-Bakara, 2/233; et-Talâk, 65/6) Nafaka borcu, yükümlünün ekonomik gücüne göre tespit edilir. (et-Talâk, 65/7) Baba, çocuğun nafakasını temin edemeyecek kadar fakirse babanın kardeşi veya anne bunu temin edebilecek maddî güce sahipse baba, gücü yettiğinde ödemek üzere, onlara borçlanarak nafakayı karşılar. Kız çocuklar büyük de olsa küçük çocuklar gibi olup evleninceye kadar nafakaları babaya, evlendikten sonra kocaya aittir. Erkek çocuklar ise çalışıp kazanır hâle gelinceye kadar baba nafakalarını temin eder, çalışıp kazanabilecek hâle gelince nafaka sorumluluğu sona erer. Ancak çocuk büyük de olsa nafakasını kazanamayacak bir özre sahip olduğunda, nafakası yine babaya aittir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 5/208)

1016. Bir erkek evli olmayan kız kardeşine bakmakla yükümlü müdür?

Yüce Allah, akrabaya yardım ve iyiliği emretmektedir. Kur'ân'da, *"Akrabaya, yoksula ve yolda kalmış yolcuya haklarını ver."* (el-İsrâ, 17/26); *"Ana babaya, akrabaya iyilik edin."* (en-Nisâ, 4/36) buyrulmuştur. Allah Resûlü de (s.a.s.) hadislerinde Müslümanın yakından uzağa doğru akrabasına karşı olan sorumluluğunu ifade etmiştir: *"Ey Allah'ın Resûlü! Kime iyilik edeyim?"* diye soran sahabiye Peygamber Efendimiz (s.a.s.), "*Annene, babana, kız kardeşine, erkek kardeşine ve sözü geçen bu kimselerden sonra gelen yakınlarına iyilik et. Bu yapılması gereken bir vazifedir. Bunlar ilişkileri devam ettirilmesi gereken yakınlardır."* (Ebû Dâvûd, Edeb, 128 [5140]) buyurmuştur. Bu sebeple kişi, kan bağıyla bağlı olup kendileri ile evlenmesinin caiz olmadığı hısımlarına, yakınlık sırasına göre muhtaç olduklarında nafaka ödemekle yükümlüdür. (Serahsî, *el-Mebsût*, 5/208) Buna göre erkeğin muhtaç durumda olan kız kardeşine bakması gerekir.

1017. Kadına iddet sonrası için mahkemenin takdir ettiği nafaka, mehir borcuna mahsup edilebilir mi?

Mehir, erkeğin evlenirken eşine verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği para veya maldır. (Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslamî*, 9/6758) İslam aile hukukunda

mehir; kadına nikâha bağlı olarak tanınmış şer'i bir haktır. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 3/101; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr,* 3/324-325)

Erkek zifaf ya da halvet-i sahihadan sonra kendisiyle nikâh akdi yaptığı eşine aralarında belirledikleri mehrin (mehr-i müsemma) tamamını, mehir belirlenmemiş ise de kadının kendi konumuna uygun başka kadınlara verilen bir miktarı (mehr-i misil) ödemekle yükümlü olur. (Mevsılı, *el-İhtiyâr,* 3/102, 108; Merğînânî, *el-Hidâye,* 1/199, 205; Kâsânî, *Bedâ'i,* 2/291; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid,* 3/48) Kadın mehrin tamamını peşin olarak (mehr-i muaccel) isteyebileceği gibi bir kısmını ya da tamamını daha sonra almak üzere (mehr-i müeccel) erteleyebilir. (Kâsânî, *Bedâ'i,* 2/289; İbn Kudame, *el-Muğnî,* 7/222; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid,* 3/48)

Mehir borcu ödenmedikçe veya kadın tarafından gönül hoşluğuyla bağışlanmadıkça erkeğin zimmetinden düşmez. (bk. Kâsânî, *Bedâ'i,* 2/295) Boşanma veya vefat durumunda, ödenmemiş mehir borcu peşine dönüşür ve hemen ödenmesi gerekir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 7/222; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslamî,* 9/6787) Ancak taraflar anlaşırlarsa mehir borcu farklı bir ödeme planı ile de ödenebilir. Bu bağlamda mahkeme kararı ile gerçekleşen boşamalarda kadın lehine takdir edilen ve iddet süresini aşan nafaka ödemeleri mehir borcuna mahsup edilebilir.

1018. Nişanın bozulması sonucu maddî ve manevî tazminat talep edilebilir mi?

İslam fıkhında nişan, akit olarak değil vaat olarak değerlendirilmektedir. (HAK, md. 1; Bilmen, *Kâmûs,* 212) Taraflar nişanlılık döneminde vaadinden vazgeçerek nişanı bozabilmektedirler. Nişanın haklı bir gerekçeyle bozulması durumunda karşı tarafa herhangi bir tazminat hakkı doğmaz. Bununla birlikte taraflardan biri haklı bir gerekçe olmaksızın nişanı bozar veya bozulmasına sebep olursa, diğer taraf mutadın dışında uğradığı maddî zararlarının tazminini talep edebilir. (Mecelle, md. 20, 31; Ebu Zehra, *el- Aḥvâlu'ş-Şahsiyye*, 37; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslamî,* 9/6512) Örneğin evliliğe yönelik olarak ev kiralama, eşya alma, salon kiralama, gelinlik diktirme, karşı tarafın isteği ile işten ayrılma gibi durumlar böyledir.

Nişanın bozulmasıyla tarafların farklı seviyelerde üzüntü duyması ve yıpranması, ayrılık sürecinin doğal bir sonucudur. Bu sebeple nişanın tek taraflı olarak sonlandırılması, manevî tazminat talebi için yeterli

bir gerekçe değildir. (Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslamî*, 9/6509) Ancak taraflardan biri, diğer taraf ve ailesinin kişilik haklarını ihlal eden, haysiyet ve onurlarını zedeleyen bir davranışta bulunmuşsa, mağdur olan tarafa manevî tazminat talep hakkı doğar. Bu hak, İslam'ın, zararın giderilmesi bağlamında ortaya koyduğu ana ilkelere dayanmaktadır. (bk. Ebu Zehra, *el-Ahvâlu'ş-Şahsiyye*, 37; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslamî*, 9/6512)

Öte yandan yalan beyanda bulunmak, hakikatleri çarpıtmak ve olmayanı olmuş gibi göstermek suretiyle tazminat talebinde bulunmak caiz değildir.

KORUYUCU AİLE

1019. Koruyucu aile olmanın hükmü nedir?

İslam'ın ilk yıllarında eski geleneğin devamı olarak bir süre muhafaza edilen evlatlık kurumu, Medine döneminde nâzil olan *"Allah, evlatlıklarınızı öz çocuklarınız (gibi) kılmamıştır."* (el-Ahzâb, 33/4) mealindeki âyetle kaldırılmış, ardından gelen âyette de evlatlıkların evlat edinenlere değil asıl babalarına nispet edilmesi emredilmiştir. Buna göre dinimizde kimsesiz çocukların bakım ve gözetilmesi tavsiye edilmiş olmakla birlikte 'hukukî sonuçlar doğuran bir evlatlık müessesesi' kabul edilmiş değildir. Bunun tabiî bir sonucu olarak evlatlığın nesebi, evlat edinene bağlanmaz, aralarında mahremiyet meydana gelmez ve mirasçılık ilişkisi doğmaz. Bununla birlikte evlatlık kurumu zaman zaman 'koruyucu aile' tarzında varlığını sürdürmüştür.

İslam'ın evlatlık müessesesini kaldırması, yetim, öksüz ve kimsesiz çocuklarla ilgilenilmeyeceği anlamına gelmez. Çünkü İslam'a göre himayeye muhtaç çocuklara bakmak, onları beslemek, büyütmek büyük sevaptır ve bir insanlık ödevidir.

Hz. Peygamber (s.a.s.), işaret ve orta parmağını göstererek *"Ben ve yetimi himaye eden kimse cennette şöylece beraber bulunacağız."* (Buhârî, Edeb, 24 [6005]; Müslim, Zühd, 42 [2983]) buyurmuştur.

Bu itibarla sevgiye, şefkate ve korumaya muhtaç kimsesiz çocuklar, kendilerine yardım eli uzatılarak, ailelerin yanında veya çocuk yuvalarında himaye edilmeli; eğitilip, sanat ve meslek sahibi yapılarak topluma

kazandırılmalıdır. Fakat bunu yapmak için hiçbir kimsenin, çocuğun kendi soy kütüğü ile ilişkisini kesmeye, ona öz ana babasını unutturmaya hakkı olmadığı gibi onu kanuni mirasçıları arasına katması ve aile içi tesettür ve mahremiyet bakımından kendisine öz evlat gibi davranması da doğru değildir. Bunun yerine İslam'ın tavsiyesi; onu koruma altına almak, bakmak, büyütmek, maddî ve manevî ihtiyaçlarını karşılamak, hukuk ve helal-haram kuralları bakımından ona öz çocuk gibi değil, bir din kardeşi gibi muamele etmektir.

1020. Koruyucu aile kapsamında himayeye alınan çocuklar için devletin ödediği paranın alınmasında dinen bir sakınca var mıdır?

Koruyucu aile programı uygulaması kapsamında himayeye alınan çocuklar için devletin ödeyeceği paranın çocuğa harcanması veya onun adına saklanması hâlinde koruyucu aile tarafından alınmasında dinî açıdan bir sakınca yoktur. Bununla birlikte, himaye eden ailenin fakir olması durumunda çocuk için verilen paradan makul şekilde istifade etmesi de caizdir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Yetimleri deneyin. Evlenme çağına (bulâğa) erdiklerinde, eğer reşîd olduklarını görürseniz, mallarını kendilerine verin. Büyüyecekler (ve mallarını geri alacaklar) diye israf ederek ve aceleye getirerek mallarını yemeyin. (Velilerden) kim zengin ise (yetim malından yemeğe) tenezzül etmesin. Kim de fakir ise aklın ve dinin gereklerine uygun bir biçimde (hizmetinin karşılığı kadar) yesin. Mallarını kendilerine geri verdiğiniz zaman da yanlarında şahit bulundurun. Hesap görücü olarak Allah yeter."* (en-Nisâ, 4/6) buyrulmuştur.

Öte yandan dinimizde çocuğun anne-baba ile olan nesep bağının koparılması onun duygu dünyasını yıkmak ve onu ruhen öldürmek sayılabileceğinden dolayı doğru bulunmamıştır. (bk. el-Ahzâb, 33/4-5; Buhârî, Megâzî, 57 [4326]; Müslim, Îmân, 114-115 [63]) Bu yüzden çocuk, Allah'ın emaneti olarak görülmeli, bu emanete hakkıyla riâyet için çaba ve gayret gösterilmeli, maddî sıkıntılar sebebiyle evlatlık verilip gerçek anne-baba şefkatinden mahrum bırakılmamalıdır.

1021. Kişi, bakımını üstlendiği (evlat edindiği) çocuğa bütün malını bağışlayabilir mi?

İslam dininde hukukî anlamda evlat edinme yoktur. (el-Ahzâb, 33/4-5) Ancak bir kimse korunmaya muhtaç çocukları himayesine alıp onlara bakabilir, bu dinimizin teşvik ettiği bir durumdur. Bu çocukların nesepleri belli ise çocuklar babalarına nispet edilirler. Bir çocuğu himayesine alan kişi, dilediği takdirde malını himayesine aldığı çocuklar da dâhil olmak üzere dilediği kişilere bağışlayabilir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 3/48) Ancak bu gibi durumlarda vârisleri mirastan mahrum etmek suretiyle onların husumetine sebep olmaktan kaçınılması tavsiye edilir.

FETVALAR

FETVALAR

VASİYET, MİRAS VE VAKIF

VASİYET, MİRAS VE VAKIF

VASİYET

1022. Vasiyet ve hükmü nedir?

Vasiyet; ölümden sonraya bağlı olmak üzere bağış (teberru) yoluyla bir malı bir şahsa temlik etmek, bırakmaktır. Bir kişi, mal ve haklarının en fazla üçte biri üzerinde ölüme bağlı tasarrufta bulunabilir, geriye kalan üçte iki vârisler namına korunmuş hissedir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.), malının yarısını vasiyet etmek isteyen bir sahabiye üçte birini vasiyet etmesini söylemiş, hatta bunun bile çok olacağını beyan etmiştir. (Buhârî, Vesâyâ, 3 [2743]; Müslim, Vasıyyet, 10 [1629]) Malın üçte birinden azının vasiyet edilmesi müstehaptır. Vârisler fakir ise vasiyet etmemek daha faziletlidir. Terekenin üçte birinden daha fazla olan veya vârislerden herhangi biri lehine yapılacak vasiyet ise diğer vârislerin iznine bağlı olarak geçerlidir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 5/63) Zira vârise vasiyet caiz değildir. Hz. Peygamber (s.a.s.) bir hadislerinde; "*Allah Teâlâ her hak sahibine hakkını vermiştir. Bu sebeple, vârise (vârislerden biri lehine) vasiyet yoktur.*" (Ebû Dâvûd, Vesâyâ, 6 [2870]; Tirmizî, Vesâyâ, 5 [2120]) buyurmuşlardır. Bu genel hükümlere bağlı olarak:

Kul hakkı olan borçların ve Allah hakkı kapsamında ele alınan oruç fidyesi, zekât, keffâret gibi malî yükümlülüklerin ödenmesini vasiyet etmek vâciptir. Mirastan pay alamayan fakir akrabalara vasiyette bulunmak müstehaptır. Yabancılardan ve akrabalardan zengin olanlara vasiyette bulunmak mubahtır.

Mâsiyet ve günah ile meşgul olan kişiye vasiyet ise mekruhtur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/648)

1023. İnsanın hayatta iken, çocukları arasında ayrım yaparak birine veya bazılarına mal varlığının tamamını veya bir kısmını bağışlaması caiz midir?

Esasen kişinin sağlığında kendi malında istediği şekilde tasarruf etme hakkı vardır. Fıkhî açıdan kişi, malının bir kısmını veya tamamını

yabancı birisine verebileceği gibi çocuklarından birisine veya bazılarına da verebilir/hibe edebilir. Bu tasarrufun hükmü konusunda İslam âlimleri arasında farklı görüşler vardır. Konu hakkındaki farklı içtihatlar, ilgili hadisin farklı yorumlanmasına dayanır.

Malının bir kısmını oğlu Nu'mân b. Beşîr'e veren ve buna Peygamber Efendimiz'i (s.a.s.) şahit tutmak isteyen Beşîr b. Sa'd'a, Efendimiz (s.a.s.) diğer çocuklarına da mal verip vermediğini sormuş, vermediğini öğrenince ona şahit olmamış, hadisin farklı rivâyetlerine göre *"başkasını şahit tut"* (Müslim, Hibât, 17 [1623]), *"onu geri al"* (Buhârî, Hibe, 12 [2586]; Müslim, Hibât, 9 [1623]); *"çocuklarınız arasında âdil davranın"* (Buhârî, Hibe, 13 [2587]; Müslim, Hibât, 13 [1623]); *"zulmüne beni şahit tutma"* (Buhârî, Şehâdât, 9 [2650]; Müslim, Hibât, 16 [1623]) gibi ifadelerle Beşîr'in bu tutumunu onaylamadığını göstermiştir.

Hanefî, Şâfiî ve Mâlikîlerdeki güçlü görüşe göre ebeveynin hayatta iken çocuklarına mal vermesi (hibe/bağış) durumunda ayrım yapması mekruhtur. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 6/127; İbn Nüceym, *el-Bahr*, 7/288; Haraşî, *Şerhu Muhtasar*, 7/82; Zekeriyyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 2/483) Ahmet b. Hanbel'e, bazı Mâlikîlere ve Hanefîlerden İmam Ebû Yûsuf'tan gelen bir rivâyete göre ise ayrım yapması haramdır. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/51-52; İbn Cüzey, *el-Kavânîn*, 241)

Anne ve baba, çocuklarına mal bağışladıklarında, aralarında ayırım yapmadan eşit davranmalıdır. Zira çocuklar arasında ayırım yapmak, onların hem ana babalarına hem de birbirlerine karşı buğzetmelerine, aralarına soğukluk hatta düşmanlık girmesine sebep olabilir.

Bununla birlikte çocuklardan biri veya bir kısmının tedavi edilemeyen veya aşırı masraf gerektiren bir hastalığa yakalanması, engelli olması, büyük bir borç yükü altında bulunması, ailesinin kalabalık olup geçim sıkıntısı çekmesi, ilmî faaliyetlerde bulunup da ihtiyaç içinde olması, ebeveyninin bakımını üstlenmesi gibi sebeplerle kendilerine fazla mal verilebilir/hibe edilebilir. (Şeyhîzâde, *Mecme'u'l-enhur*, 2/610)

1024. Anne veya baba, diğerlerini mahrum edip sadece bir çocuğuna bağışta bulunmuşsa, çocuk bundan sorumlu olur mu, ne yapması gerekir?

Kişi, mülkiyetinde bulunan mal üzerinde dilediği gibi tasarruf hakkına sahip olduğundan, çocuklarından birine bağışta bulunurken

diğerlerinin onayını almak zorunda değildir. Bununla birlikte, anne babanın çocuklarına karşı başlıca görevlerinden biri de aralarında herhangi bir ayrım yapmaksızın onlara eşit muamelede bulunmaktır. Böyle bir davranış, onların görevi olduğu kadar çocuğun da hakkıdır. Çocukların kız-erkek, büyük-küçük olması sonucu değiştirmez. Anne veya babanın mallarının tamamını veya bir kısmını kız olsun erkek olsun çocuklarından bazılarına vererek aralarında ayrım yapması dinen uygun değildir.

Şayet anne veya baba haksız bir şekilde mallarını bir çocuğuna devredip diğerlerini mahrum bırakırsa, bir an önce bu haksızlık giderilmeli ve adalet sağlanmalıdır. Bu yapılmadan ebeveynin vefat etmesi durumunda malın devredildiği çocuğun kendisine devredilen mallardan mirastaki şer'î payları miktarınca diğer varislere vermelidir.

1025. Çocukları olan bir kişi, malını torunlarına vasiyet edebilir mi?

Bir kimsenin çocukları varsa torunları ona mirasçı olamaz. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 5/94-95) Kişi, malının üçte bire kadar olan miktarını mirasçısı olmayan herkese vasiyet edebilir. (Buhârî, Vesâyâ, 3 [2743]; Müslim, Vasıyyet, 10 [1629]) Bu bağlamda kişinin kendisine vâris olma ihtimali bulunmayan torunlarına vasiyette bulunmasına engel bir durum yoktur. Hatta bu torunların dedeyle bağlantısı olan anne veya babası daha önce ölmüşse, dedenin onlara vasiyette bulunması bazı âlimlere göre vâcip bazılarına göre müstehaptır. (bk. İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 8/353-355; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/137-138) Günümüzde bu durumdaki vasiyetin vâcip olduğu görüşü daha çok benimsenmektedir. (Ebû Zehre, *Şerhu Kânûni'l-vasıyye*, 198-200)

1026. Akrabalık ilişkilerini kesecek bir vasiyet uygulanabilir mi?

Dinimiz, yakınları arayıp sormayı, uzakta olanları imkân nispetinde ziyaret etmeyi, muhtaç olanlara yardımda bulunmayı emreder. (Buhârî, Edeb, 10-11 [5982-5984]; Müslim, Îmân, 12-14 [13]) Bu itibarla mesela "Ben öldükten sonra amcanı ziyaret etmeyeceksin" gibi akrabalık ilişkilerini kesecek bir vasiyet geçersiz olup bu tür vasiyetlere uymak caiz değildir.

1027. Eşinin kabrine defnedilmeyi vasiyet eden kişinin bu vasiyetini yerine getirmek gerekir mi?

Normal şartlarda bir kabre, yalnız bir cenaze defnedilir. Önce defnedilmiş olan cenaze, tamamen çürüyüp toprak hâline gelmedikçe, bir zaruret olmaksızın kabrin açılması ve bu kabre ikinci bir cenazenin defni caiz değildir. Cenaze çürüyüp toprak hâline geldikten sonra ise aynı kabre başka bir cenaze defnedilebilir. Bu cenazelerin karı-koca veya akraba olup olmaması şart değildir. Daha önce konulan cesedin çürüdüğü zannıyla açılan kabirde eğer çürümemiş bazı kemikler vb. şeyler bulunuyorsa bu takdirde bunlar bir kenara çekilip araya topraktan bir set yapmak suretiyle ikinci cenaze defnedilebilir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 1/96-97)

Ayrıca herhangi bir yere gömülmesini vasiyet eden bir kimsenin vasiyetine uyulması gerekmez. Fakat uyulmasında da bir sakınca yoktur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/222; 6/666)

1028. Ruhuna hatim okunması için vasiyette bulunan bir kimsenin vasiyetini yerine getirmek zorunlu mudur?

Kur'ân okumak bir ibadettir. Allah'a yakınlık için yapılan ibadetin sevabı yapan kişiye ait olur. Bunun için başkasından ücret almak caiz olmaz. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.) bir hadisinde, *"Kur'ân okuyun; fakat Kur'ân'ı menfaat aracı yapmayın."* (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 3/428 [15574, 15568]) buyurmuştur.

Ruhuna hatim okunması için vasiyet eden bir kimsenin, vasiyetini yerine getirmek için ücretle hatim okutmak caiz olmadığı gibi; ücretsiz olsa bile yerine getirme mecburiyeti olmadığı için böyle bir vasiyet bağlayıcı değildir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/690)

1029. Belli bir hayra harcanmak üzere vasiyet edilen paranın/malın başka bir yere kullanılması caiz midir?

Hac, oruç fidyesi, zekât, sadaka-i fıtır, keffâret gibi Allah'a ait borçlar hakkında yapılan vasiyetlerin vârisler tarafından yerine getirilmesi gerekir. Bu amaçla bırakılmış mal başka bir yere harcanamaz.

Vasiyet, dinen meşrû olmayan şeyler için yapılmışsa bu vasiyet geçerli olmaz. (Kâsânî, *Bedâ'i,* 7/341; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/68) Gayri meşrû işler için

vasiyet edilmiş mallar diğer mallarla birlikte mirasçılara dağıtılır veya mirasçılar isterlerse, bu malı hayır yollarına sarf ederler.

Muayyen bir hayır için vasiyet edilen mal, vasiyet edilen yere harcanmalıdır. Ancak malı belirlenen yere harcamak mümkün olmazsa söz konusu mal vasiyete en uygun yere sarf edilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l -muhtâr*, 6/666; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslamî*, 10/7499)

1030. Kişinin, bütün mallarını eşine vasiyet etmesi caiz midir?

Vasiyet, ölümden sonraya bağlı olmak üzere bağış (teberru) yoluyla bir malı bir şahsa temlik etmek, bırakmaktır. Tanımından da anlaşılacağı üzere, vasiyet ölüme bağlı bir tasarruftur. Bir kişi, mal ve haklarının üçte biri üzerinde ölüme bağlı tasarrufta bulunabilir, geriye kalan üçte ikisi vârisler namına korunmuş hissedir. (Buhârî, Vesâyâ, 3) Bir kişi, malının üçte birden fazlasını vasiyet etmiş olursa, bu vasiyetin geçerli olması vârislerin kabulüne bağlıdır. Kabul ederlerse vasiyet yerine getirilir, etmezlerse terekenin üçte birine tekabül eden kısmı ifa edilir, üçte birden fazlası vârislerin hakkı olarak kalır. Aynı şekilde ölen kişinin, vârislerden herhangi birine yapacağı mal vasiyeti, diğer vârislerin izni olmadıkça geçerli değildir. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Allah Teâlâ, her hak sahibine hakkını vermiştir. Bu sebeple, vârise (vârislerden biri lehine) vasiyet yoktur."* (Tirmizî, Vesâyâ, 5; Ebû Dâvûd, Vesâyâ, 6) buyurmuştur.

Buna göre kişinin eşine yaptığı vasiyet bağlamında iki durum söz konusudur:

a) Başka mirasçısı olan eşlerin birbirleri lehine yaptıkları vasiyet, diğer vârislerin iznine bağlıdır.

b) Başka mirasçısı olmayan eşlerin birbirleri lehine yaptıkları vasiyet geçerlidir. Bu durumda erkek, yarı hisseyi miras hakkıyla, kalanı vasiyetle; kadın ise dörtte birini mirasla, kalanı da vasiyetle elde eder. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 6/117; Bilmen, *Kâmus*, 5/127, Bilmen, İlmihâl, 444)

1031. Kişinin malı üzerindeki tasarruflarına ailesinin karışma hakkı var mıdır?

Tasarruf ehliyetine sahip olan bir kimse hayatta iken sahip olduğu malları üzerinde sefâhet derecesine varmadıkça istediği gibi tasarrufta bulunabilir; satabilir, hibe edebilir, üçte birini geçmeyecek şekilde

vasiyet edebilir. Eşi ve çocuklarının buna müdahalede bulunma hakkı yoktur. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 3/48) Bununla birlikte çocuklarının muhtaç duruma düşmemesi için tasarruflarında tedbirli olması da Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından tavsiye edilmiştir: "*Vârislerini zenginler olarak bırakman, halka ihtiyaçları için el açan fakirler olarak bırakmandan, daha hayırlıdır*." (Buhârî, Vesâyâ, 2 [2742]; Ferâiz, 6 [6733]; Müslim, Vasıyyet, 5 [1628])

MİRAS

1032. İslam miras hükümlerine uymamanın sorumluluğu var mıdır?

Müslümanın, Yüce Allah'ın koymuş olduğu hükümlere uyması gerekir; aksi takdirde manen sorumlu olur. Mirasla ilgili hükümler de bunlardan biridir. Dolayısıyla, vârislerin haklarına düşene rıza göstermeleri ve diğerlerinin haklarına tecavüz etmemeleri gerekir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de mirasla ilgili hükümler bildirildikten sonra devamla şöyle buyrulur: *"İşte bu (hükümler) Allah'ın koyduğu sınırlardır. Kim Allah'a ve Peygamberine itaat ederse, Allah onu, içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetlere koyar."* (en-Nisâ, 4/13) Şu kadar var ki vârisler, miras ile ilgili âyetleri inkâr etmemek ve miras hükümlerini adaletsiz bulmamak kaydıyla mirası kendi aralarında rızaya dayalı olarak diledikleri gibi paylaşma hakkına da sahiptirler. Bu durumda, Allah'ın mirasla ilgili olarak koymuş olduğu hükümlere muhalif davranmış olmazlar.

1033. Ölenin geride bıraktığı mallar (tereke) hangi işlemlerden sonra mirasçılarına intikal eder?

Ölenin geride bıraktığı mallar (tereke) ile ilgili yapılacak işlemler sırası ile şöyledir:

a) Techiz ve tekfin masrafları karşılanır.

b) Borçları ödenir.

c) Terekenin üçte birini aşmamak kaydıyla vasiyeti yerine getirilir.

d) Yukarıdaki işlemler tamamlandıktan sonra kalan mallar mirasçılara taksim edilir. (bk. Buhârî, Kefalet, 5 [2298]; Vesâyâ, 2 [2742]; Ferâiz, 6 [6733]; Müslim, Vasıyyet, 5 [1628]; Ferâiz, 14 [1619]; Ayrıca bk. Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 5/85)

1034. Mirası paylaşmayı geciktirmek sakıncalı mıdır?

Ölenin geride bıraktığı mal ve haklar, gerekli işlemlerden sonra derhâl mirasçılarına intikal edeceğinden (en-Nisâ, 4/11-12; Buhârî, Vesâyâ, 3 [2743]; Müslim, Vasıyyet, 10 [1629]), mirasın mirasçılar arasında hemen bölüşülmesi veya bölüşünceye kadar gelirlerinin hak sahipleri arasında hisselerine göre taksim edilmesi gerekir. Aksi takdirde diğer hak sahiplerinin haklarına tecavüz edilmiş olur. Çünkü hisse sahiplerinin, mirasın kendi hisselerine düşen kısmında her türlü tasarrufta bulunma ve gelirini alma hakları vardır.

1035. Ölen kimsenin anne-babasının mirastaki payı nedir?

Anne, ölen çocuğuna her durumda mirasçı olur. (en-Nisâ, 4/11; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 5/94) Ancak ne kadar miras alacağı diğer mirasçıların paylarıyla birlikte hesaplandığında ortaya çıkar. Nitekim âyette; *"Ölenin çocuğu varsa, geriye bıraktığı maldan, ana babasından her birinin altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da (yalnız) ana babası ona vâris oluyorsa, anasına üçte bir düşer. Eğer kardeşleri varsa anasının hissesi altıda birdir. (Bu paylaştırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ya da borcundan sonradır."* (en-Nisâ, 4/11) buyrulmuştur.

İslam miras hukukuna göre annenin mirasta üç hâli vardır:

a) Anne, ölenin oğlu, kızı, bunların oğlu ve kızı; hangi taraftan olursa olsun ölenin birden fazla kardeşiyle bulunursa altıda bir alır.

b) Bunlar bulunmazsa anne, üçte bir alır.

c) Bir tarafta baba, öbür tarafta koca veya karı ile beraber bulunursa karı ya da koca, hisselerini aldıktan sonra kalanın üçte birini alır.

Babanın da üç durumu vardır:

a) Baba, ölenin oğlu veya oğlunun oğlu ile birlikte bulunduğunda altıda bir alır.

b) Ölenin kızı veya oğlunun kızı yahut oğlunun... oğlunun kızı ile birlikte bulunduğunda altıda bir ve ilave olarak payları Kur'ân-ı Kerîm'de belirtilenlerden (ashâb-ı ferâiz) artanı alır.

c) Bu iki grup mirasçı bulunmadığında asabe olur. Başka mirasçı yoksa terekenin tamamını, varsa bunlardan artanı alır.

1036. Kadının mirastaki durumu nedir?

İslam, koyduğu malî hükümlerde genel olarak külfet-nimet dengesini gözetmiştir. Miras hukuku da buna dâhildir. Evlilik esnasında erkeğe, evleneceği kadına mehir vermesi emredilmiş, evlilikten önce kadının nafakası baba ve kardeşlerine, evlilik süresince de kocasına yüklenmiştir. Bu ve benzeri yönlerden bakılınca kadınların miras konusunda haksızlığa uğratılmadıkları anlaşılır. Kadının mirastan alacağı pay, vefat eden kimseye olan akrabalık derecesine göre değişir:

a) Vefat eden kimsenin kızı olarak kadın: Erkek kardeşleri ile beraber bulunduğunda kardeşinin aldığı payın yarısını, erkek kardeşi yoksa ve kız tek ise mirasın yarısını alır. Kızlar birden fazla olduklarında ise mirasın üçte ikisini alırlar. (en-Nisâ, 4/11) Üçte ikisini aralarında eşit olarak paylaşırlar.

b) Vefat edenin oğlundan torunu olarak kadın: Vefat edenin çocukları yoksa tek olması hâlinde oğlundan olan kız torun mirasın yarısını alır. Birden fazla olmaları hâlinde ise mirasın üçte ikisini alırlar. Erkek kardeşleri ile beraber bulunduğunda mirası ikili birli paylaşırlar. Vefat edenin bir öz kızı ile bulunduğunda mirasın altıda birini alan kız torun, vefat edenin oğlu ile bulunduğunda ise mirastan pay alamaz.

c) Vefat edenin anne-baba bir kız kardeşi olarak kadın: İlk üç hâli vefat edenin kızı gibidir. Vefat edenin kızı veya kızlarıyla beraber olunca kız/kızlar hissesini aldıktan sonra kız kardeş kalanı alır. (Buhârî, Ferâiz, 12 [6741-6742]) Vefat edenin babası veya oğlu ile bir arada olunca bunlar mirastan bir şey alamazlar. (en-Nisâ, 4/176)

d) Vefat edenin baba bir kız kardeşi olarak kadın: Baba bir kız kardeşler anne baba bir kız kardeşler bulunmadığında mirasta onların aldıklarını alırlar.

e) Vefat edenin anne bir kız kardeşi olarak kadın: Bu durumda anne bir kız kardeş bir tane olunca altıda bir, erkek veya kız birden fazla olunca üçte birde ortak olur (en-Nisâ, 4/12); vefat edenin, çocukları, babası ve dedesi ile bulununca mirastan pay alamazlar.

f) Vefat edenin annesi olarak kadın: Vefat eden kimsenin çocukları veya birden fazla kardeşi varsa altıda bir, vefat edenin çocukları veya birden fazla kardeşi yoksa üçte bir; eşlerden birisi ve vefat edenin babası ile bulunduğunda eşin hissesi verildikten sonra kalanın üçte birini

alır. (en-Nisâ, 4/11) Eğer ölenin eşi ve dedesi ile birlikte bulunursa mirasın tamamının üçte birini alır.

g) Vefat edenin ninesi olarak kadın: Vefat edenin annesi bulunmadığı zaman altıda bir alır. (Dârekutnî, *es-Sünen*, 5/160-161 [4134-4135]; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 10/273 [19079]) Ölenin babası olduğunda babaanne, annesinin bulunması hâlinde hiçbir nine mirastan pay alamaz.

h) Eş olarak kadın: Vefat eden kimsenin çocukları varsa sekizde bir, çocukları yoksa dörtte bir pay alır. (en-Nisâ, 4/12; Cürcânî, *Şerhu's-sirâciyye*, 34)

1037. Ölen kimsenin çocukları ve karısı varsa kardeşine miras düşer mi?

Ölenin birinci derecedeki yakınları varken ikinci derecedeki yakınları mirasçı olamazlar. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 5/96) Şöyle ki; *"Allah'ın kitabına göre yakın akrabalar birbirlerine (vâris olmaya) daha uygundur."* (el-Enfâl, 8/75) mealindeki âyet, usûl veya fürû olma bakımından aynı çizgi üzerindeki yakın akrabanın, uzağını mirastan mahrum edeceğini göstermektedir. Ancak ölenin erkek evladı, oğlunun oğlu veya babası yoksa erkek kardeşi asabe olarak mirasta pay sahibi olur. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 5/93)

1038. Dede yetimi (babası dedesinden önce vefat eden çocuk) dedesinin ölümü üzerine ona mirasçı olur mu?

Halk arasında kullanılan "dede yetimi" terimi, İslam miras hukukuna göre ölenin erkek çocuklarıyla birlikte kendisinden önce ölmüş diğer çocuklarının oğlu veya kızını yani ölenin torununu ifade için kullanılır. İslam miras hukukunda *"yakın olan akrabanın uzak akrabayı hacbetmesi (engellemesi)"* kaidesine dayalı olarak ölenin çocukları varken torunları mirasçı olamazlar. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 5/94-95; Cürcânî, *Şerhu's-sirâciyye*, 85-86)

Ancak bazı İslam hukukçuları dedeleri hayatta iken babaları vefat etmiş çocukların mağdur edilmemesi gerektiği üzerinde durarak bu durumdaki toruna dedenin vasiyetini gerekli görmüşlerdir. Buna göre dede, vefat etmiş evladının mirastaki payı kadar miktarı veya tüm malın üçte birini geçmeyecek bir miktarı torunları için vasiyet etmelidir. Dâvûd ez-Zâhirî, Mesrûk, Katâde, Tâvûs ve Taberî'den nakledildiğine göre mirasçı olmayan yakın akrabaya vasiyet vâciptir. (İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 8/353-355; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/137-138)

Son dönem âlimlerinden bazıları, miras âyetlerinden önce gelen ve fakihlerin büyük bir kısmı tarafından mensuh kabul edilen, *"Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya meşrû bir tarzda vasiyette bulunması -Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir hak olarak- size farz kılındı."* (el-Bakara, 2/180) âyetinden yola çıkarak bu vasiyeti vâcip bir vasiyet olarak kabul etmişlerdir. Bu âlimler, dedenin böyle bir vasiyet yapmadan ölmesi hâlinde vasiyet etmiş gibi kabul edileceğini söylemişlerdir. (Ebû Zehre, *Şerhu Kânûni'l-vasıyye*, 198-200) Kur'ân-ı Kerîm vârislere, miras dağıtılırken vâris olmayan kimselere bile miras malından bir şeyler vermelerini tavsiye etmektedir. (en-Nisâ, 4/8) Bu sebeple dede yetimlerinin miras dağıtılırken gözetilmesi Kur'ân'ın bu tavsiyesine uygun düşmektedir.

1039. Taşınmaz mallar miras kaldığında kız ve erkek evlat bunları eşit olarak mı paylaşırlar?

İslam miras hukukunda mülkiyeti, mûrise (miras bırakan kişiye) ait malların tamamında, erkek ile kız evlatlar mirası ikili birli paylaşırlar. (en-Nisâ, 4/11) Bu konuda miras olarak kalan malın taşınır olması ile taşınmaz olması arasında fark yoktur. Mülkiyeti mûrise ait olmayıp devlete ait olan topraklarda devletin, kamunun maslahatına uygun bir şekilde tasarruf etme yetkisi vardır. Bu kapsamda Osmanlı Devleti'nde çıkartılan "Arazi ve İntikal Kanunu"nda mülkiyeti devlete ait olan (mirî) arazilerde tasarruf hakkının vefat edenin erkek ve kız çocukları arasında eşit olarak paylaştırılması kanunlaştırılmıştır. (Bilmen, *Kâmus*, 5/399) Cumhuriyet'ten sonra vatandaşın elindeki topraklar özel mülke dönüştüğünden artık bu topraklar kişinin kendi mülkü olmuştur. Dolayısıyla bunlarda da İslam miras hukuku hükümleri geçerli olur.

1040. Vârislerden biri diğeri lehine mirastan feragat edebilir mi?

Kişi dilerse diğer vârislerin tamamı ya da herhangi biri lehine kendi miras payından feragat edebilir. Ancak mirasçılardan belirli bir kısmı lehine feragat edecekse, önce feragat edenin payının ayrılıp bu payın, lehine feragat ettiği mirasçılara verilmesi gerekir. Fakat mirasçıların tamamı lehine feragatta bulunacaksa böyle bir işleme gerek yoktur. Bunu sözlü olarak bildirebileceği gibi yazılı olarak beyan etmesi de isabetli olur.

1041. Kişi kendi miras payını başkasına verebilir mi?

Bir kimse kendisine miras olarak intikal eden hakkını kısmen ya da tamamen diğer mirasçılardan birine veya bir yabancıya hibe edebilir. Çünkü bu mal onun hakkıdır. Ayrıca mirasçılar, karşılıklı rıza ile malı diledikleri şekilde taksim edebilirler. Maddî veya manevî herhangi bir baskı olmaksızın, haklarından kısmen veya tamamen diğer mirasçılar lehine feragat edebilirler. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 5/126)

1042. Mirasçılar mirastan mahrum edilebilir mi?

Kişi, mirasçısını mirasından mahrum etme hak ve yetkisine sahip değildir. Ancak vârisin mûrisini öldürmesi, farklı dinlerden olmaları gibi mirasçılığa engel hâller bulunması durumunda mirasçı mirastan mahrum kalır. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 5/115-116)

Çocuklar anne-babanın gönlünü incitecek, sevgi ve gönül bağını koparacak davranışlarda bulunmuşlar veya görevlerini yapmamışlarsa, dinen sorumlu olurlar. Onların bu hataları mirastan mahrum bırakılmalarına dinen sebep teşkil etmez. Bu itibarla anne-babanın hangi sebeple olursa olsun çocuklarını mirastan mahrum etmek için evlatlıktan reddetme yetkisi bulunmadığı gibi mirastan mahrum bırakmak için vasiyette bulunması da caiz değildir. Ailede anne-baba kendi sorumluluklarını, çocuklar da kendi sorumluluklarını bilerek ailevî yaşantılarını bir Müslüman'a yakışır şekilde düzenleyip sürdürmek mecburiyetindedirler.

1043. Başkasına evlatlık olarak verilen kişinin öz babasından miras hakkı var mıdır?

Dinimizde, başkasının nesebine kaydedilip aslî nesebinin zayi edildiği ve bu bağlamda birtakım hukukî sonuçlar doğuran evlatlık müessesesi kabul edilmemiştir. (el-Ahzâb, 33/4-5; Buhârî, Megâzî, 57 [4326]; Müslim, Îmân, 114-115 [63]) Bununla beraber kimsesiz çocukların evlatlık adı altında ve hiçbir hukukî sonuç doğurmaksızın hayırsever kimseler tarafından bakılıp büyütülmesi de mümkündür. Evlat edinenle evlatlık arasında tek veya çift taraflı bir mirasçılık ilişkisi yoktur. Aralarında mirasçılık söz konusu olmadığından, evlat edinenler hayatta iken diledikleri kadar malı evlatlık olarak büyütülen çocuğa hibe edebilecekleri gibi mallarının üçte birini vasiyet yoluyla da bırakabilirler. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 3/48)

Başkası tarafından evlat edinilen kişi, gerçek babasının nesebinden çıkmış olmadığından ona mirasçı olur.

1044. Haram kazançlarla alınan mallar kişinin ölümünden sonra mirasçılara helal olur mu?

Bir kimsenin geriye bıraktığı mirasın tamamı; gasp, hırsızlık gibi meşrû olmayan yollarla elde edilen mallardan oluşuyorsa, sahiplerinin bilinmesi hâlinde kendilerine, kendileri sağ değilse mirasçılarına, sahiplerinin bilinmemesi hâlinde ise fakirlere veya hayır kurumlarına verilmelidir. Çünkü İslam'a göre haram yolla elde edilen malın sahibine verilmesi, bu mümkün değilse yoksullara verilmesi gerekir.

Haram yollarla kazanılan para ve mallara gelince; mirasçıların fakir olmaları durumunda söz konusu mirastan yararlanmaları caiz ise de fakir olmayan mirasçıların yararlanmaları caiz değildir. Bu tür para ve malların, fakirlere veya hayır kurumlarına verilmesi gerekir.

Bir kimsenin geriye bıraktığı miras; tümüyle haram kazanca dayanmayıp helal ile haram karışık vaziyette bulunur ve bunların birbirlerinden ayırt edilmeleri de mümkün olmazsa, mirasçıların bu tür malları paylaşmaları caizdir.

Şu kadar var ki maddî durumu elverişli olanların bu tür para ve malları almak yerine, fakirlere veya hayır kurumlarına vermeleri takvaya uygun bir davranış olur. (Alâüddîn, *el-Hediyyetü'l-Ala'iyye*, 207)

1045. Emekli maaşı miras malı sayılır mı?

Tereke, ölünün geride bıraktığı mallardır. (bk. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/759) Dolayısıyla mal kapsamında olmayan hak ve menfaatler tereke dışı kabul edilmiştir. Kişinin görevi ile ilgili şahsa bağlı hakkı olan maaşı miras kapsamında değerlendirilmez. Emekli maaşı alma hakkı kanunen kime tanınmışsa bu onun hakkıdır. Bu konuda yürürlükteki mevzuat hükümlerine göre hareket etmek gerekir.

1046. Anne veya baba hayatta iken malını mirasçıları arasında bölüştürmüşse, vefat ettikten sonra vârisler bu taksime uymak zorunda mıdır?

Kişi hayattayken malı üzerinde istediği gibi tasarrufta bulunma hakkına sahiptir; malını satabilir, bağışlayabilir, vakfedebilir ya da tasaddukta bulunabilir. Bu itibarla bir kişi ölmeden önce bütün mallarını veya bir kısmını hibe etmiş ve hibe edilen kişi bunu kabul edip teslim almış ise bu mallar, bağışlanan kişinin olur; artık bu mallarda miras hükümleri uygulanmaz. Şayet ebeveyn taksim yapmış fakat malları ilgililere teslim etmeden kendi yaptığı taksime göre bölüşülmesini vasiyet etmişse, bu vasiyete uyma zorunluluğu yoktur. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 5/63)

Mirasçılar malları öncelikle miras hükümlerine göre bölüşmelidirler. Ancak rızaları olması durumunda anne-babalarının vasiyetine göre de bölüşebilirler. Eğer vasiyete göre paylaşmayı kabul etmeyen varis varsa, o kişiler miras hükümlerine göre payını aldıktan sonra geri kalanlar vasiyet hükümlerine göre paylaşım yaparlar.

1047. Yeğenini evlat edinen ve resmiyette tek vâris olarak onu bırakan kimsenin vefatından sonra ölenin kardeşleri dinen bu maldan hak alabilirler mi?

Dinimizde hukukî birtakım sonuçlar doğuran bir evlatlık müessesesi yoktur. Kur'ân-ı Kerîm'e göre evlatlıklar öz çocuk gibi olmayıp (el-Ahzâb, 33/4) evlatlık olarak büyütülen çocukla, evlat edinenler arasında birbirlerine mirasçı olma hakkı da söz konusu değildir. (Kurtubî, *el-Câmi'*, 14/119) Dolayısıyla bu durumdaki bir kimse öldüğünde onun dinen gerçek mirasçıları kardeşleridir. Ancak taraflar birbirlerine hibe ve mal varlığının üçte birinden fazla olmamak şartıyla vasiyet yolu ile mal bırakabilirler. (Buhârî, Vesâyâ, 3 [2743]; Müslim, Vasıyyet, 10 [1629])

1048. Nikâhlandıktan sonra zifaf gerçekleşmeden ölen kişiye eşi mirasçı olur mu?

Nikâh, mirasa hak kazanma sebeplerinden biridir. (en-Nisâ, 4/12; bk. Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 5/86) Bu itibarla eşlerden birisinin ölümü hâlinde diğeri ona mirasçı olur. Zifafın ya da halvetin bunda bir etkisi yoktur.

1049. Trafik kazasıyla mûrisinin ölümüne sebep olan kimse ona vâris olabilir mi?

Bir an önce mirasa konabilmek için mûrisin öldürülmesi ihtimalini ortadan kaldırmak maksadıyla kâtil mirastan mahrum edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Katil mirasçı olmaz.*" (Ebû Dâvûd, Diyât, 19 [4564]; Tirmizî, Ferâiz, 17 [2109]; İbn Mâce, Ferâiz, 8 [2735])

Ancak öldürmenin hangi çeşidinin mirastan mahrum kılacağı hususunda ictihad farklılıkları vardır. Hanefîlere göre kısas veya keffâret lazım gelen -kasten veya kasta benzer öldürme, hataen ve hata hükmünde öldürmeler- mirasçı olmaya engeldir; ölüme sebebiyet vermek bu kapsamda değerlendirilmemiştir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 5/116) Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre doğrudan doğruya öldürme veya ölüme sebebiyet verme mirasa engeldir. Mâlikî mezhebine göre ise öldürme kasten olursa mirasçı olmaya engeldir. Ancak kasıtsız (hataen) öldürme mirasçı olmaya engel değildir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/364 vd.; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/45; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslamî*, 10/7715-7717)

Dolayısıyla Mâlikî mezhebine göre herhangi bir kasıt olmaksızın, trafik kazası ve benzeri yollarla hataen ölüme sebep olan kişi mirastan mahrum edilmez. Günümüz şartlarında bu görüş tercih edilebilir.

1050. Müslüman gayrimüslime mirasçı olabilir mi? Din ayrılığı mirasa engel midir?

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) "*Müslüman bir kimse kâfire, kâfir de Müslüman'a mirasçı olamaz.*" (Buhârî, Ferâiz, 26 [6764]; Müslim, Ferâiz, 1 [1614]) ve "*Farklı din mensupları birbirlerine mirasçı olamazlar.*" (Ebû Dâvûd, Ferâiz, 10 [2911]; Tirmizî, Ferâiz, 16 [2108]) şeklindeki hadislerine dayanan fakihlerin çoğunluğu, din farkının mirasa engel olacağını söylemiştir. Bu hadisleri başka bilgilerle birlikte değerlendiren Muaz b. Cebel, Muâviye b. Ebî Süfyân gibi sahabîlerle sonraki bazı müctehidler, gayrimüslimin Müslüman akrabasına mirasçı olamayacağını ama Müslümanın gayrimüslim birisine mirasçı olabileceğini kabul etmişlerdir. (bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 12/50 [6763]; Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd*, 8/87-88 [2911-2913]; Mardînî, *er-Rehâbiyye*, 34) Günümüzde de tercih edilen bu görüşe göre Müslüman, gayrimüslim yakınından kalan mirası alabilir.

1051. Evli bir kadın, kendisine ailesinden kalan mirası kocasına danışmadan istediği gibi kullanabilir mi?

Kadın kendi mal varlığında istediği gibi tasarrufta bulunma hakkına sahiptir. Bu itibarla evli bile olsa bir kadın malını/parasını dilediği gibi harcayabilir, hayır hizmetlerinde kullanabilir veya eşine hibe edebilir. Kadının malî durumu iyi olsa bile ailenin giderlerinin karşılanmasında eşine yardımcı olma zorunluluğu yoktur. Şu kadar var ki aile içi huzursuzluğa sebebiyet vermemek için eşlerin her konuda birbirlerine danışmaları uygun olur.

1052. Küçük yaşta iken babası vefat eden çocuğa mirastaki payı ne zaman teslim edilir?

Vefat eden kimsenin vârisleri hangi yaşta olurlarsa olsunlar İslam miras hukukunda öngörülen miktarda payları verilir. Küçük yaşta olanlar reşîd oluncaya kadar mallarını velileri-vasîleri (kanunî temsilcileri) koruma altına alırlar.

Kur'ân-ı Kerîm bu konuda; *"Yetimlere mallarını verin. Temizi pis olanla (helali haramla) değişmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin. Çünkü bu büyük bir günahtır."* (en-Nisâ, 4/2) ve *"Yetimleri deneyin. Ergenlik çağına erdiklerinde, eğer reşîd olduklarını görürseniz, mallarını kendilerine verin. Büyüyecekler (ve mallarını geri alacaklar) diye israf ederek ve aceleye getirerek mallarını yemeyin..."* (en-Nisâ, 4/6) buyrulmaktadır.

1053. Kişinin mal varlığında ölümünden sonra meydana gelen artış mirasa dâhil midir?

Kişinin ölümünden sonra mal varlığında meydana gelen tüm artışlar mirasa dâhildir. Bu artışın sağlanmasına mirasçılardan biri veya birkaçı fiilen çalışarak katkı sağlamışlarsa, karşılığında kendilerine ayrıca ecr-i misil/emsal ücret ödenir.

1054. Eşi ölüp tekrar evlenen bir kimse, önceki eşi zamanında elde ettiği mallardan sonraki eşini mahrum edebilir mi?

Nikâhlı eşlerin birbirlerinin evlilikten önce veya sonra kazanılan tüm mallarına mirasçı olma hakkı vardır. İslam hukukuna göre hiç kimse

mirasçısını mirasından mahrum etme yetkisine sahip değildir. Ancak kişi hayattayken malı üzerinde istediği gibi tasarruf hakkına sahiptir: Satabilir, çocuklarına veya başkalarına bağışlayabilir, vakfedebilir. Ancak çocuklarını başkalarına muhtaç bırakacak tasarrufta bulunması uygun olmaz.

Bu itibarla eşlerin önceki evliliklerinden miras olarak kalan mallarını ölümlerinden sonra birbirlerine mahrum etme hakları yoktur. Ölmeden önce ise diledikleri gibi tasarruf yetkileri bulunmaktadır.

1055. Baba çocuklarının bir kısmını evlendirdikten sonra vefat ederse bekâr kalan çocukları, mirastaki hisselerine ek olarak terekeden evlenme masraflarını karşılama hakkına sahip olurlar mı?

İslam âlimleri babanın evladını evlendirmek zorunda olup olmadığı konusunda farklı görüşler serdetmişlerdir. Hanefî ve Şâfiî âlimleri babanın, çocuğunu evlendirmesinin vâcip olmadığını söylerken, Hanbelî âlimleri, çocuğun nafakası babasına aitse babası onu evlendirmek zorundadır, demişlerdir. (Mâverdî, *el-Hâvî*, 9/184; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/216)

Bununla birlikte maddî imkânı iyi olan bir babanın kendi parası ile evlenme imkânı bulamayan evladını evlendirmesinin güzel bir davranış olacağında şüphe yoktur. Nitekim bazı rivâyetlerde bir evladın baba üzerindeki hakkı; kendisine güzel bir isim koyması, evlenme zamanı geldiğinde evlendirmesi ve okuma-yazma öğretmesidir, şeklinde zikredilmiştir. (bk. Süyûtî, *el-Câmi'u's-sağîr*, 150, 228 [2489, 3743]; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 11/137 [8299]; Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 2/538 [4815/2489]; 3/394 [6480/3743])

Babanın bıraktığı mirasta kardeşler ortaktır. Bekâr kardeşlerin düğün masraflarının mirastan karşılanması dinen zorunlu değilse de miras paylaşılmadan önce bekârların evlenme masraflarının ayrılması, daha sonra da kalan miktarın miras hukukuna göre taksimi, ahlâken daha uygundur.

1056. Üvey annelerinin nüfusuna kayıtlı çocuklar ona mirasçı olabilirler mi?

Üvey evlatlar, resmiyette nüfus kütüğüne kayıtlı oldukları üvey annelerinin çocuğu görünmelerine rağmen gerçekte onun çocuğu değildirler. Bu durumda, İslam miras hukukuna göre onun bıraktığı mala mirasçı

olamazlar. Ancak asıl vârisler isterlerse başkalarına olduğu gibi üvey kardeşlerine de kendi haklarından bir şeyler verebilirler. Nitekim Nisâ sûresinde; *"Miras taksiminde (kendilerine pay düşmeyen) akrabalar, yetimler ve fakirler hazır bulunurlarsa, onlara da maldan bir şeyler verin ve onlara (gönüllerini alacak) güzel sözler söyleyin."* (en-Nisâ, 4/8) buyrulmaktadır.

1057. Bir kadın, "Vefatımdan sonra kocam evlenirse malıma vâris olmasın!" diye vasiyette bulunabilir mi?

Eşler, birbirlerinin vârisleridir. (en-Nisâ, 4/12) Din ayrılığı, öldürme gibi mirasçılığa engel bir durum olmadıkça hiç kimse vârislerini bundan mahrum edemez. Dolayısıyla bir kadının, vefatından sonra kocasının evlenmesi durumunda malına mirasçı olmamasını vasiyet etmesi geçerli değildir. Böyle bir vasiyete de uyulmaz.

1058. Babadan kalan mal taksim edilirken bu malın kazanılmasında ya da korunmasında emeği olan evlada taksimde ayrıcalık tanınabilir mi?

Aile içinde malların kazanılması sırasında, daha sonra ortaya çıkabilecek tartışmaların önünü almak açısından, kişilerin katkı ve çalışmalarının açık ve somut bir biçimde belirlenmesine özen gösterilmelidir. Bu tedbirin alınmaması ya da katkıların birbirinden ayrıştırılamayacak nitelikte olması hâlinde aile içinde müşterek çabayla kazanılan mallar, yapılabiliyorsa kişilerin harcadıkları mesai, aldıkları risk ve kullandıkları temsil yetkisine dayanarak hakkaniyetli bir biçimde ayrılır. Bu konuda resmî vesika ve kayıtlar yanında aileyi yakından tanıyanların bilgi ve tanıklıklarına müracaat edilir.

Tarafların katkılarının somut bir biçimde ayrıştırılmaması veya daha sonra ayrıştırılamaması hâlinde anne-baba ve çocukların beraber yaşadığı geniş ailelerde elde edilen kazanç ve sahip olunan mallar aile reisi olan babaya aittir. Bu kazançta çocuklardan bazılarının katkısının bulunup bazılarının bulunmaması sonucu değiştirmez. Dolayısıyla babanın vefatı hâlinde miras olarak bıraktığı malları, mirasçının bu kazançta payının olup olmadığına bakılmaksızın aralarında mirastaki haklarına göre bölüştürülür.

Hukukî hüküm bu olmakla birlikte malların kazanılması veya korunmasında katkısı olan kardeşlerin gayretlerinin diğer mirasçılar tarafından dikkate alınması ve buna göre bir davranış sergilenmesi uygun olur.

1059. Ölen kişi mallarını eşiyle beraber çalışıp kazanmış ise bu durumda hayatta kalan eşin hakkı nedir?

Aile içinde malların kazanılması sırasında, daha sonra ortaya çıkabilecek tartışmaların önünü almak açısından, kişilerin katkı ve çalışmalarının açık ve somut bir biçimde belirlenmesine özen gösterilmelidir. Bu tedbirin alınmaması ya da katkıların birbirinden ayrıştırılamayacak nitelikte olması hâlinde nikâhtan sonra müşterek çabayla kazanılan mallar, yapılabiliyorsa kişilerin harcadıkları mesai, aldıkları risk ve kullandıkları temsil yetkisine dayanarak hakkaniyetli bir biçimde ayrılır. Bu konuda resmî vesika ve kayıtlar yanında aileyi yakından tanıyanların bilgi ve tanıklıklarına müracaat edilir. Bu yapılamıyor ve kazançtaki emek ve risk eşit oranlarda gözüküyorsa, mallar eşit olarak ayrılabilir. Yapılan işin asıl sorumlusunun koca olduğu durumlarda ise ailede elde edilen kazanç ve sahip olunan mallar, aile reisi olan kocaya ait sayılır. Kadının emek ve katkısı, aile birlikteliğinin bir gereği olarak destek ve bağış (teberru) kapsamında değerlendirilir.

Kul hakkını ilgilendiren diğer alanlarda olduğu gibi burada da takva bilinci, âhiret kaygısı, adalet ve hakkaniyetten ayrılmama, diğerkâmlık ve doğruluk gibi dinî umdeler her zaman hatırlanmalı ve buna göre davranmaya gayret edilmelidir.

1060. Borçlu olarak ölen kimsenin borcu nasıl ödenir?

Borçlar, Allah'a karşı ve kullara karşı olmak üzere iki kısma ayrılır. Bir kimse zekât, oruç, hac, adak, keffâret gibi ibadetlerden doğan ve Allah hakkına taalluk eden borçlarını hayattayken ödemekle mükelleftir. Bu mükellefiyeti yerine getiremeyen kişinin vefat etmeden söz konusu borçların ödenmesi için vasiyette bulunması gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/124; Kâsânî, *Bedâ'i'*, 7/330-331) Mezkûr borçların ödenmesi için vasiyette bulunulması durumunda Hanefî mezhebine göre vârislerin bu vasiyeti terekenin üçte birinden yerine getirmeleri zorunludur. Vasiyet edilmemesi hâlinde

ise zorunlu olmamakla birlikte vârislerin bu borçları mirastan ödemeleri tavsiye edilir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 8/153; Zeylaî, *Tebyîn*, 6/230)

Hz. Peygamber (s.a.s.) kullara ait borçların ödenmesinin önemi üzerinde de durmuştur. (Nesâî, Büyû', 98 [4684-4685]) Allah Resulü (s.a.s.), kişinin borçlu olarak Allah'ın karşısına çıkmasını günah olarak nitelemiş (Ebû Dâvûd, Büyû', 9 [3341]); ölen kişinin ruhunun, zimmetindeki borç ödeninceye kadar bağlı kalacağını bildirmiş (Tirmizî, Cenâiz, 76 [1078-1079]; İbn Mâce, Sadakât, 12 [2413]); ölenin borçlarının mümkünse cenaze namazından önce; değilse daha sonra malından ödenmesini emretmiştir. (Buhârî, Kefalet, 5 [2298]; Müslim, Ferâiz, 14 [1619]; bk. Kâdî İyâz, *İkmâlü'l-Mu'lim*, 5/339-341) Zira dinimizde kul haklarına riâyet edilmesi emredilmiş; hak ihlalinde bulunan kişinin, hak sahibi affetmedikçe hiç kimse tarafından affedilemeyeceği belirtilmiştir. Dolayısıyla üzerinde kullara ait borçlarla ölen kişinin, teçhiz ve tekfinden sonra bıraktığı maldan borçları ödenir. Kur'ân'da borçların vârislerin payına olan önceliği *"Bu (paylaştırma ölenin) yapacağı vasiyetten ya da borcundan sonradır."* (en-Nisâ, 4/11) âyetiyle belirtilmiştir. Tereke, borçların tamamını ödemeye yetmiyorsa, borçlar oranında alacaklılara bölüştürülür. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 5/85)

VAKIF

1061. Bir vakfa ait olup resmî tescili bulunmayan gayrimenkuller hakkında dinen ne yapılması gerekir?

Bir malın vakıf olduğuna dair vakfiyenin bulunması veya resmî kayıt şart değildir. Güvenilir kişilerden müteşekkil şahitlerin şehâdeti ile de bir yerin vakıf olduğu dinen sabit olur. Ancak vakıf malının başkasının eline geçip zayi olmaması için ilgili mercilerce kayıt altına alınması ihmal edilmemelidir. Vakıf olduğu sabit olan bir yerin vakıf amacı dışında kullanılması, hibe edilmesi veya usûlüne uygun bir istibdâl işlemi (vakıf taşınmazın, aynı değerde veya daha değerli bir başka taşınmazla takası) dışında başkalarına satılması caiz değildir. Vakıf malını bedelsiz olarak zimmete geçirme konusunda vebal açısından şahıs veya kamu kuruluşu arasında dinen herhangi bir fark yoktur. Buna göre vakıf malını vakıf olmaktan çıkaran kişiler veya kurum ve kuruluş yetkilileri, bu konuda

taksir ve ihmali olanlar veya buna göz yumanlar dinî yönden sorumludurlar. Kaldı ki istibdâl şartlarına uymayan tasarruflar sonucunda herhangi bir vakıf malının vakıf olma özelliğini yitirmesi söz konusu değildir.

Bu bağlamda camilere veya halkın hizmetine tahsisli olarak vakfedilen fakat zamanında resmî tescili yapılmadığından dolayı, sonradan çıkarılan yasalarla kamu/belediye mülkiyetine geçirilen taşınmazların vakıf niteliği sona ermez. Bu sebeple söz konusu taşınmazlar, vakfedildikleri cihete tekrar tahsis edilmelidir. Bunun için gerekli işlemleri yapmak hem kamunun hem de ilgili taşınmazın vakıf olduğunu bilen kimselerin görevidir.

Girişimlere rağmen vakıf niteliği tekrar kazanılamaz ve o gayrimenkul, çeşitli yollarla özel ya da tüzel kişilerin mülkiyetine geçerse bu durumda o taşınmazı vakıf olmaktan çıkaran kişiler dinen sorumlu olurlar. Bu durumda vakıf malına, satın alma veya miras yoluyla sahip olan kişiler, imkânları nispetinde o malı aslî kimliğine kavuşturmaya çalışmalıdırlar.

1062. Kişinin mallarını tümüyle vakfetmesi caiz midir?

Kişi, sağlığında malları üzerinde dilediği gibi tasarrufta bulunma hakkına sahiptir. Mallarını yoksullara veya hayır kurumlarına bağışlayabilir. Vakfın sahih olması için vakfeden kişinin akıllı ve ergenlik çağına erişmiş olması ve vakfın ebedî olması gerekir.

Hz. Peygamber (s.a.s.), Fedek ve Hayber arazilerindeki hisselerini Müslümanların yararına vakfetmiştir. (Buhârî, Vesâyâ, 1 [2739]; Ferâiz, 3 [6725]; Müslim, Cihâd, 52-54 [1759])

İbn Ömer'den rivâyet edildiğine göre Hz. Ömer'in payına Hayber'den bir arazi isabet etmiş, Hz. Ömer de (r.a.) Hz. Peygamber'e (s.a.s.), *"Ya Resûlallah, Hayber'den elime öyle bir toprak parçası geçti ki şimdiye kadar bundan daha değerli bir mala sahip olmamıştım. Bana neyi tavsiye buyursunuz?"* demişti. Hz. Peygamber de (s.a.s.); "*İstersen aslını (kendine) bırakır, menfaatini tasadduk edersin*." buyurdu. Bunun üzerine Hz. Ömer, satılmamak, hibe edilmemek, mirasçılara intikal etmemek üzere; fakirler, akraba, köleler, misafirler ve yolcular için tasadduk etti. Onu idare edenin mülküne bir şey geçirmeksizin, normal ölçüler içinde

yemesi ve yedirmesinin serbest olduğunu belirtti. (Buhârî, Şurût, 19 [2737]; Vesâyâ, 22, 28-29 [2764, 2772-2773]; Müslim, Vasıyyet, 15 [1632]) Hz. Osman (r.a.) da Medine'deki Rûme kuyusunu satın alıp bütün Müslümanların yararına tahsis etmiştir. (Tirmizî, Menâkıb, 19 [3699, 3703]; Nesâî, Cihâd, 44 [3182]) Ancak kişi malını vakfederken, mirasçıların mağdur olmamasına dikkat etmesi uygun olur.

1063. Bir kimse hayatta iken mülkünü bir hayır kurumuna bağışlasa, ölümünden sonra çocukları bu bağışı iptal ettirebilirler mi?

Karşılık şart koşulmaksızın bir malın hayatta iken başkasına temlik edilmesine "hibe" denir. Hibe iki taraflı bir akit olup, tarafların irade beyanı ile kurulur; hibe edilen malın teslim-tesellümü ile tamamlanır.

Hibenin geçerli olması için bağışlama anında akit konusu malın mevcut olması, malum ve belirli bulunması, bağışlayana ait olması ve tarafların rızalarının bulunması şarttır. (İbn Rüşd, *Bidâye*, 4/112; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/222)

Usûlüne uygun olarak yapılan ve teslimi tamamlanan hibe akdinden dönmek kural olarak caiz değildir. Hz. Peygamber (s.a.s.) bunu kınamıştır. (Buhârî, Hibe, 14 [2589]; Müslim, Hibât, 5-8 [1622]) Ancak Hanefîler hibeyi kabul eden kişinin rızası veya hâkim kararı ile hibeden dönülebileceğini kabul etmişlerdir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/227)

Buna göre bir kimse hayatta iken yapmış olduğu hibeden geri dönme hakkına sahiptir. Ama onun ölümünden sonra çocuklarının bu hibeyi iptal etme hakları yoktur.

1064. Önceden mezarlık olan bir alana cami veya başka bina yapılabilir mi?

Mezarlık olarak vakfedilen bir yerin, bu hizmette kullanılması mümkün olduğu sürece başka bir hizmete tahsisi uygun değildir.

Uzun müddet cenaze defnedilmese bile, bu yerin kabristan olarak muhafaza edilmesi münasip olur. Zorunlu bir durum olmadıkça böyle bir kabristanı satmak, üzerine bina yapmak ya da benzer tasarruflarda bulunmak için ölü kemiklerini başka bir mezarlığa nakletmek doğru bir davranış değildir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/58; 6/428) Ancak başka bir alternatifin olmadığı ya da kamu menfaatinin gerektirdiği durumlarda,

mezarlık başka bir yere nakledilerek yeri, cami vb. amaçlar için kullanılabilir.

1065. Camideki eski halıları veya diğer kullanılmayan eşyayı satarak caminin ihtiyaçları için kullanmak caiz midir?

Amacına hizmet etme imkânı kalmayan bir vakfın aynı amaca hizmet etmek üzere değiştirilmesi veya satılması caizdir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/376) Camilere ait olup da kullanılmayan halı, kilim vb. eşyanın çürümeye terk edilmesi uygun olmaz. Dolayısıyla antika değeri olmayanlarının, usûlüne uygun bir şekilde ihtiyacı olan başka bir cami veya mescide verilmesi; ihtiyacı olan başka bir cami veya mescidin bulunmaması hâlinde ise ilgili mevzuat çerçevesinde satılıp parasının demirbaş olacak şekilde caminin diğer ihtiyaçlarına harcanmasında dinen bir sakınca yoktur.

FETVALAR

FETVALAR

HELALLER VE HARAMLAR

HELALLER VE HARAMLAR

SOSYAL HAYAT

1066. Selâmlaşmanın İslam dinindeki yeri ve hükmü nedir?

Selâmlaşma, Müslümanlardan birinin diğerine "Selâm sizin üzerinize olsun, Allah sizi her türlü kazâ ve beladan korusun" anlamına gelen "selâmün aleyküm/es-selâmü aleyküm" diyerek hayır duada bulunması; diğerinin de "ve aleyküm selâm/aleykümü's-selâm" diyerek aynı duayla karşılık vermesidir. Nitekim Allah Teâlâ, ***"Size bir selâm verildiğinde ya daha güzeli ile ya da dengi ile karşılık verin"*** (en-Nisâ, 4/86) buyurarak verilen selâma güzel şekilde karşılık vermeyi emretmiştir. Hz. Peygamber de (s.a.s.) selâma güzel lafızlar eklemenin sevabı artırdığına dikkat çekmiş, "es-Selâmü aleyküm" sözüne, "ve rahmetullâh ve berekâtüh" (Allah'ın rahmeti ve bereketi) gibi sözcükler eklemek suretiyle ayrıca sevap kazanılacağını bildirmiştir. (Ebû Dâvûd, Edeb, 143, [5195-5196])

Dinimiz Müslümanları kardeş ilan etmiş, kardeşlik bilincinin yerleşip devam etmesi için de onlara bazı görevler yüklemiştir. Bu görevlerden biri de selâmlaşmaktır. Nitekim Resûlullah (s.a.s.) selâmlaşmayı Müslümanın Müslüman üzerindeki hakları arasında saymıştır. (Müslim, Selâm, 5, [2162])

İslam âlimleri selâm vermenin sünnet, almanın farz olduğunu ve selâm verenin alana göre daha fazla sevap kazanacağını belirtmiştir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 4/164) Allah Resûlü (s.a.s.) iki Müslümanın karşılaştığında söze önce selâmla başlamalarını öğütlemiş; küçüğün büyüğe, bir vasıta üzerinde gidenin yürüyene, yürüyenin veya ayakta olanın oturana, sayı bakımından az olan topluluğun çok olana selâm vermesinin uygun olacağını bildirerek selâmlaşma âdâbını öğretmiştir. Bunun yanında topluluk içerisinden bir kişinin selâm vermesini ya da verilen selâmı bir kişinin almasını yeterli görmüş ve bir topluluktan ayrılırken de selâmla ayrılmanın güzel olduğunu ifade etmiştir. (Buhârî, İsti'zân, 4, [6231]; Müslim, Selâm, 1, [2160]; Ebû Dâvûd, Edeb, 150, [5208], 152, [5210]) Şayet topluluktan hiç

kimse verilen selâmı almazsa bu durumda toplulukta bulunan herkes günahkâr olur. (İbn Âbidînzâde, *el-Hediyyetü'l-'Alâ'iyye*, 232; Nevevî, *el-Mecmû'*, 4/594)

1067. Kul hakkının önemi nedir ve ihlali durumunda nasıl ödenir?

İslam'ın üzerinde hassasiyetle durduğu temel kavramlardan birisi hak kavramıdır. İslam, bütün canlılara ait hakları tespit ve tarif edip sınırlarını belirledikten sonra her bir hak sahibine hakkının verilmesini emretmiş; hak ihlali anlamına gelecek her türlü davranışı da yasaklamıştır. Bu hakların başında kul hakkı gelmektedir. Nitekim Allah Teâlâ insanoğlunu en güzel biçimde yaratmış ve mükerrem kılmıştır. (el-İsrâ 17/70; et-Tîn 95/4) Bundan dolayı İslam'da ırkı, rengi, cinsiyeti, dili, dini, konumu ne olursa olsun insanların hakları dikkate alınmış ve gözetilmiştir. Resûlullah (s.a.s.) veda hutbesinde; *"Ey insanlar! Sizin canlarınız, mallarınız ırz ve namuslarınız, rabbinize kavuşuncaya kadar dokunulmazdır."* (Buharî, Hac, 132 [1739, 1741]) buyurmuş; kul haklarını ihlal eden kişinin âhirette hüsrana uğrayacağını haber vermiştir. (bk. *Müslim, Birr, 59 [2581])* Dolayısıyla İslam'da kul haklarına riâyet, İslam'ı anlama ve özümseme göstergelerinden olup dünya ve âhiret saâdetine ulaştıran temel vesilelerden birisidir.

Kul hakkı ihlali durumunda; haksızlığın gecikmeden giderilmesi, hak sahibi ile helalleşilmesi ve bu günahtan tövbe istiğfar edilmesi gerekir. Zira Peygamber Efendimiz (s.a.s.) bu konuda şöyle buyurmaktadır: *"Kim din kardeşinin şeref, onur ve haysiyetine veya malına yönelik bir haksızlık yapmışsa altın ve gümüşün fayda vermeyeceği kıyamet günü gelmeden önce o kimseyle helalleşsin. Aksi takdirde yaptığı zulüm miktarınca sevaplarından alınarak hak sahibine verilir.* Şayet *sevabı yoksa hakkına girdiği kişinin günahlarından alınarak kendisine yüklenir."* (Buhârî, Mezâlim, 10 [2449])

Mallarla ilgili kul hakkı ihlali durumunda; mevcutsa söz konusu malın kendisi, yoksa bedeli hak sahibine verilmelidir. Hak sahibinin hayatta olmaması hâlinde ise mirasçılarına teslim edilmelidir. Malın sahibi bilinmiyor veya kendisine ulaşmak mümkün olmuyorsa söz konusu mal veya bedeli hak sahibi adına fakirlere ya da hayır kurumlarına verilmelidir. Ayrıca yapılan bu hatadan dolayı samimi bir şekilde tövbe edip Allah'tan af ve mağfiret dilenmelidir.

Hak ihlali; hakaret etme, küfür, yalan, gıybet, iftira, alay, istihza, rencide etme gibi insanın onur ve haysiyetine yönelikse bu durumda yapılması gereken, ortaya çıkan zarar ve mağduriyeti gidermek ve hak sahibiyle helalleşmektir. Buna imkân bulunmadığı durumlarda ise samimi bir tövbeden sonra hak sahibine hayır dua edilmeli, onun namına hayır hasenat yapılarak bu vebalden kurtulmaya çalışılmalıdır. Bu şekilde bir yol izlemenin manevî içerikli kul haklarına keffâret olabileceği bazı âlimler tarafından dile getirilmiştir. (İbn Teymiyye, *el-Fetâvâ'l-kübrâ*, 1/113)

1068. Kadın şahsi ihtiyacını karşılamak için kocasının parasını rızası olmadan alabilir mi?

İslam dini, kocaya vermiş olduğu hak ve yetkilerin yanında, birtakım görev ve sorumluluklar da yüklemiştir. Bunlardan birisi de kocanın eşinin temel ihtiyaçlarını makul ve normal ölçülerde karşılama ve giderme görevidir. (el-Bakara, 2/233; en-Nisâ, 4/34; et-Talâk, 65/6) Bu, evlilik akdinden doğan bir sorumluluk olup, kadının zengin veya fakir olması, Müslüman veya gayrimüslim olması sonucu değiştirmez.

Ebû Süfyan'ın karısı Hind, Resûlullah'ın (s.a.s.) huzuruna gelerek, "Ey Allah'ın Resûlü! Ebû Süfyân cimri bir adamdır, ne bana ne de çocuklarına yeterli harcamada bulunuyor. O görmeden malından alabilir miyim?" diye sorduğunda Allah Resûlü (s.a.s.); "***Maruf ölçüler içerisinde kendine ve çocuklarına yetecek kadarını alabilirsin***." (Nesâî, Âdâbü'l-Kudât, 31 [5420]; bk. Buhârî, Büyû', 95 [2211]; Müslim, Akzıye, 7-9 [1714]) buyurmuştur. Buna göre koca, eşinin normal şahsi ihtiyaçlarını karşılamayı ihmal ederse, kadın onun malından ihtiyacı kadarını alabilir.

1069. Kız ve erkek çocukların odaları kaç yaşından sonra ayrılmalıdır?

İslam, çocukların fıtrat özellikleri çerçevesinde ve biyolojik cinsiyetlerine uygun olarak sağlıklı gelişimleri için onların mahremiyet eğitimine büyük önem vermiştir. Bu bağlamda çocukların belli bir yaşa geldiklerinde yataklarının ve odalarının ayrılması, mahremiyet bilinci kazanmaları ve cinsiyetlerine uygun olarak yetişkinlik dönemine geçişlerinin sağlanması bakımından önemlidir. Hadislerde çocukların yataklarının ayrılması ile ilgili yedi ve on yaşları üzerinde durulmaktadır. (bk. Ebû

Dâvûd, Salât, 26 [495]; Bezzâr, *el-Müsned,* 9/329 [3885]; Dârekutnî, *Sünen,* 1/429 [886]; Hâkim, Müstedrek, 1/317 [721]) Bu hadisi şerifler, çocukların cinsiyetlerine ve biyolojik gelişim özelliklerine bağlı olarak yedi-on yaş arasında yataklarının ayrılması ve mahremiyet alanlarına riayet edilmesi gerektiğini göstermektedir. Ebeveynin çocuklarına karşı başta gelen sorumluluklarından biri, her bakımdan sağlıklı gelişimleri için gerekli tedbirleri almak, mahremiyet bilinci kazandırmak ve onları dinî hayata hazırlamaktır; belli bir yaşa geldiklerinde yataklarının ayrılması da bu kapsamdadır. Sonuç olarak çocukların cinsiyetleri ve gelişim süreçleri göz önünde bulundurularak yataklarının 7-10 yaş aralığında ayrılması gerekir. (bk. Tahtâvî, *Hâşiye,* 174; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 6/382; Zekeriyyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib,* 3/113-114; Karâfî, *ez-Zahîra,* 2/407, 13/316; İbn Müflih, *el-Âdâbü'ş-şer'iyye,* 3/538) Öte yandan ailelerin, sosyo-ekonomik şartları doğrultusunda kız ve erkek çocukların odalarını da ayırmaları uygun olur.

1070. Kadının anne-baba ve akraba ziyaretlerine kocanın sınırlama yetkisi var mıdır?

İslam dini, aile bağlarının korunmasına ve akrabalık ilişkilerinin sürdürülmesine büyük önem vermektedir. Kur›an ve sünnet bu konu üzerinde özellikle durmuş, anne-babaya ve akrabaya iyilik yapılması ve akrabalık bağlarının gözetilmesini emretmiştir. (el-İsrâ, 17/23; en-Nisâ, 4/1, 36; Müslim, Îmân, 36 [137]) Üstelik akraba ziyaretleri insanın ruhsal, duygusal ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayan önemli bir rol üstlenmektedir. Dolayısıyla insanın yakınlarını gözetmesi ve ziyaret etmesi sadece dinî bir emir olarak değil, insanın fıtratından kaynaklanan doğal bir ihtiyaç olarak da görülmelidir. Evlilik birliği içinde erkek ve kadının karşılıklı hak ve yükümlülükleri olduğu gibi anne-baba ve akrabalarına karşı da hak ve sorumlulukları vardır. Bu hak ve sorumluluklar evlendikten sonra da devam etmekte; yeni bir aile kurulurken mevcut aile bağlarının da korunması beklenmektedir. Dolayısıyla evli bir kadının anne-babasını ve akrabalarını ziyaret etmesi hem görevi hem de hakkıdır. Bu itibarla koca eşinin anne-babasına karşı görevlerini yapmasını engellememelidir. Bununla birlikte kadının anne-babasını ziyaret etme sıklığı ihtiyaca, toplumun örf ve âdetine göre değişkenlik gösterebilir. Bu bağlamda evli kadının anne-babasını ziyaretiyle alakalı kocasından her seferinde

izin alması gerektiğini söyleyen fakihler olduğu gibi belli aralıklarla ziyaret için izin almasına gerek olmadığını ifade edenler de bulunmaktadır. Ziyaretler öncesi eşi bilgilendirmek aile bağlarını kuvvetlendirme açısından daha iyidir. Ayrıca genel kanaate göre hastalık, cenaze vb. özel durumlarda koca, eşine herhangi bir kısıtlama getiremez. (Mevsılî, *el-İhtiyâr,* 4/8; İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-Kadîr,* 4/398; Sahnûn, *el- Müdevvene,* 4/73; Şîrâzî, *el-Mühezzeb,* 2/480-481; Mevvâk, *et-Tâc,* 5/548; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 7/295; *el-Kâfî,* 3/82-83) Anne-baba dışındaki akrabalara yönelik ziyaretlerin süresi ile ilgili bazı âlimler mahrem ve namahrem ayrımı yapıp ziyaret sürelerini buna göre belirlerken, bazıları da böyle bir ayrıma gitmemiştir. (Aynî, *el-Binâye,* 5/682-683) Bu ziyaretler, kadının evdeki sorumluluklarını ihmal etmesine sebebiyet vermemelidir. Ayrıca akraba ziyaretlerinde gerekli durumlarda mahremiyet ve örtünme kurallarına dikkat edilmelidir. Sonuç olarak İslam'da kadının anne-baba ve akraba ziyareti hususu karşılıklı hak ve sorumluluklar ihlal edilmemek şartıyla belli bir süreye bağlanmamıştır. Aile birlikteliğinin ve huzurunun korunması için yaşanılan bölgenin örfü de dikkate alınarak koca, eşinin anne babasını ve akrabalarını belli aralıklarla ziyaretine engel olmamalı ve eşler bu konuda karşılıklı anlayış ve hoşgörü ile hareket etmelidir.

1071. Müslüman kadınların gayrimüslim kadınlara karşı tesettürü nasıl olmalıdır?

Müslüman kadının, Müslüman kadına karşı örtmesi gereken yerlerinin (avret mahalli), diz kapağı ile göbek arası olduğunda mezhepler ittifak etmişler, Müslüman olmayan kadınlara karşı avret mahallinin sınırları hususunda ise farklı görüşler benimsemişlerdir. Hanbeli mezhebine göre Müslüman olsun veya olmasın bütün kadınlara karşı Müslüman kadının avreti, diz kapağı ile göbek arası iken (İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 1/413; 7/105, 106); diğer üç mezhebe göre yabancı erkeklere karşı olan avret mahalli ile aynıdır. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 6/371; İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-tahsîl,* 18/548; Karâfî, *ez-Zahîre*, 13/268; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc,* 4/213)

Kur'ân ve Sünnette konuyla alakalı açık bir delil bulunmamaktadır. Bu meseleyle ilgili mezhep görüşleri, bazı nasların farklı yorumlanması ile sahâbe ve tâbiîn müçtehitlerinden nakledilen içtihat ve uygulama farklılıklarına dayanmaktadır.

Dolayısıyla Müslüman kadınların gayrimüslim kadınlarla aynı ortamda bulunmaları durumunda Hanbelî mezhebinin görüşüyle amel etmeleri mümkündür.

Bununla birlikte Müslüman kadınların her ortamda kimliklerini muhafaza etmeleri; iffet ve mahremiyetin ihlal edilme ihtimali olan durumlarda tesettür ölçüleri konusunda ihtiyatlı ve dikkatli olmaları gerekir.

1072. Ölen yakınının maaşını alabilmek için resmen boşanan ama evliliğini dinî nikâhla devam ettirenlerin aldıkları bu maaşlar helal midir?

Nikâh, aile birliği oluşturacak kimselerin Allah'ın emri gereği gerçekleştirdikleri bir sözleşmedir. Böylesine önemli bir sözleşmenin birtakım maddî kaygılarla sona erdirilmesi her şeyden önce doğru değildir. Kaldı ki sevgili Peygamberimiz normal şartlar altında gerçekleşen boşama için bile *"Allah'ın en hoşlanmadığı helal şey evliliği sona erdirmektir"* (Ebû Dâvûd, Talâk, 3 [2178]; İbn Mâce, Talâk, 1 [2018]) buyurmuştur.

Bir yakını dolayısıyla kanun gereği dul hanımlara ödenen parayı almak üzere resmen boşanıp gerçekte birlikte yaşamaya devam etmek, hile niteliğinde olduğundan haramdır. Bu tür hileli yollarla elde edilecek gelirler kamu malını zimmetine geçirmek anlamına gelir. Bu nedenle hileli boşanma yolu ile alınan maaş helal olmaz.

1073. Sakal bırakmanın ve kesmenin dinî hükmü nedir?

Hz. Peygamber (s.a.s.) sakal bırakmayı fıtrata uygun davranışlar arasında saymıştır. (bk. Müslim, Tahâret, 56 [261]; Buhârî, Libâs, 64-65 [5892-5893]) Nitekim kendisi de sakal bırakıp güzelce bakımını yapmış (Tirmizî, *eş-Şemâil*, 50 [33]), sakalını eninden ve boyundan kısaltmış (Tirmizî, Edeb, 17 [2762]), ashâbına da gerekli bakımı yapmalarını tavsiye etmiştir. (Muvatta', Şa'r, 7) Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünnetine tâbi olma hususundaki titizliğiyle bilinen sahâbeden Abdullah b. Ömer de sakalının bir tutamdan fazlasını kesmiştir. (Buhârî, Libâs, 64 [5892]) Bu ve benzeri rivâyetlerden hareketle bazı âlimlerimiz, sakalın bir tutamdan fazlasını kesmenin müstehap olduğunu söylemişlerdir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/417-418, 550; 6/407; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 5/358; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 10/350) Ayrıca Hz. Ömer'in (r.a.) de sakalını

uzatanlara bir tutamdan fazlasını kesmelerini tavsiye ettiği riv***âyet*** edilmektedir. (Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 22/46-47)

Konu hakkındaki hadisler ile sahâbe uygulamalarını dikkate alan İslam âlimleri sakal bırakmanın, yerine getirilmesi istenen doğal (fıtrî) bir fiil ve yapılması tavsiye edilen bir sünnet olduğunda ittifak ederken sakalı tamamen kesmenin hükmü konusunda ise farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bazı âlimler bunun haram olduğunu söylerken (Desûkî, *Hâşiye*, 1/90, 422-423) bazıları tahrîmen mekruh, diğer bazıları ise tenzîhen mekruh olduğunu söylemişlerdir. (bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 10/350; Dimyâtî, *Hâşiye*, 2/386; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslamî*, 1/462)

Genel olarak benimsenen *"bir şeyin haram olması için onunla ilgili yasaklayıcı delilin sübût ve delâlet açılarından kati yani ihtimale kapalı olması gerektiği*" yönündeki usûl kuralı, sakalı tamamen kesmenin mekruh olduğunu söyleyen görüşün daha isabetli olduğu sonucunu vermektedir.

Buna göre Hz. Peygamber'e (s.a.s.) uymak maksadıyla sakal bırakan ve sakalının sünnete uygun bir şekilde bakımını yapan kişinin bu amelinden dolayı sevap alacağını, ancak herhangi bir sebeple buna imkân bulamadıkları için sakalını tıraş edenlerin ise sünnete aykırı düşmekle birlikte bundan dolayı günaha girmeyeceğini söylemek mümkündür.

1074. Yetkili makamlarda bulunanların hediye kabul etmeleri caiz midir?

Karşılıklı olarak hediyeleşmek insanlar arasında sevgi ve saygının oluşmasına katkı sağlar. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Hediyeleşin ki aranızdaki sevgi artsın."* (Muvatta', Hüsnü'l-huluk, 16) buyurmuştur. Ancak yetkili makamlarda bulunan kişilerin, bu göreve gelmeden önce aralarında hediyeleşme âdeti olmayan kişilerden her ne ad altında olursa olsun; hediye ve bağış kabul etmeleri caiz değildir. Zira bu durum, rüşvet olarak değerlendirilebilir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/103; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 2/86)

Hz. Peygamber (s.a.s.), idari makamlarda bulunanlara verilen hediyelerle ilgili olarak; "*Yetkililerin aldığı hediyeler, ganimetten aşırmak (kamu malını zimmetine geçirmek) gibidir*." (Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 10/233 [20474]) buyurmuştur. Yine Resûlullah (s.a.s.), zekât toplamakla görevlendirdiği memurunun hediye aldığını işittiğinde; "*Benim gönderdiğim bir görevliye*

ne oluyor ki: 'Bu zekât malıdır; bu da bana hediye edilmiştir.' demektedir! Bu kişi babasının (yahut anasının) evinde oturup kalsa, acaba kendisine hediye verilir miydi? Allah'a yemin ederim ki sizden biriniz o zekât malından bir şey alırsa kıyamet gününe o malı boynunda taşıyarak gelecektir." (Müslim, İmâre, 26 [1832]; bk. Buhârî, Eymân, 3 [6636]) buyurarak, kişinin yetkili bir makamda bulunmasından dolayı hediye almasının caiz olmadığını ifade etmiştir.

1075. Kadınların ve erkeklerin saçlarını boyamaları caiz midir?

Kişinin temiz, bakımlı ve düzgün görünümlü olması, dinimizin tavsiye ettiği hususlardandır. Saç, sakal ve bıyık bakımı bu bağlamda değerlendirilmelidir. Saçı temizlemek, yıkamak, koku sürmek, taramak ve boyamak, Hz. Peygamber'in teşvik ettiği hususlardandır. (Buhârî, Ehâdîsü'l-enbiyâ, 50 [3462]; Libâs, 67 [5899]; Müslim, Libâs, 80 [2103]) Buna göre başkalarını yanıltma kastı olmaksızın saç, sakal ve bıyık boyanabilir. (Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 5/353-361 [1752-1753])

Erkeğin saçını, siyah dışındaki kına rengi gibi renklere boyaması caiz ise de siyah renge boyaması mekruh görülmüştür. Mekke'nin fethi günü, Hz. Ebû Bekir'in yaşlı babası Ebû Kuhâfe'nin saçlarının beyazlaştığını gören Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Bu beyaz saçın rengini değiştiriniz ve siyahtan sakınınız*." (Müslim, Libâs, 79 [2102])

Ancak saçı beyazlaşan kimse genç olursa, siyaha boyamasında da bir sakınca görülmemiştir. Çünkü bu durumda siyaha boyanan saç tabiî hâline dönüşmüş olacaktır. Nitekim Sa'd b. Ebî Vakkâs, Ukbe b. Âmir, Hasan, Hüseyin ve Cerîr gibi sahabîlerin bunu uyguladıkları nakledilmektedir. (Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 1/154-155 [143])

Kadınlar için ise bir sınırlama yoktur. Bu konuda dikkat edilmesi gereken husus, kadının saçını ve vücudunun diğer mahrem yerlerini yabancı erkeklere göstermemesidir.

Boya, saç üzerinde kimyasal bir tabaka oluşturup suyun temasına engel olmadıkça guslü ve namaz abdestini engelleyici bir unsur değildir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/154)

1076. Define aramak ve bulunduğunda sahiplenmek caiz midir?

Günümüzde define arama işlemleri "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu" ile diğer ilgili mevzuata göre yürütülmektedir. Bu mevzuata aykırı şekilde define aramak kamusal ve bireysel haklara tecavüz anlamına geldiğinden caiz değildir.

1077. Buluntu eşya (lukata) ile ilgili hükümler nelerdir?

Başkalarının rızası olmadan mallarını ellerinden almak caiz olmadığı gibi kaybettikleri mal ya da eşyayı alıp sahiplenmek de caiz değildir.

Bir kimse bir yerde bir miktar para veya eşya bulsa onu sahibine vermek üzere alabilir. Ancak kendine mal edinmek üzere alması başkasının malını gasp etmek hükmündedir.

Bulunduğu yerde bırakıldığı takdirde telef olmasından korkulan bir şeyi sahibine vermek üzere almak vâcip; telef olmayacak şeyleri almak ise mubahtır. Bir kimse bulduğu bir şeyi alırken, onu sahibine teslim etmek üzere aldığına çevresindekileri şahit tutar. Bulunan eşyanın sahibi çıkar ve onun kendisine ait olduğunu ispat ederse eşyayı ona teslim eder. (Kâsânî, *Bedâ'i,* 6/200-201)

Buluntu eşya, onu sahibine vermek üzere alanın yanında emanet durumundadır. Bir kusuru olmaksızın bu mal kaybolsa veya telef olsa, sahibi çıktığında bedelini ona ödemekle yükümlü olmaz. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 5/162, 163)

Buluntu eşyayı elinde bulunduran kimse bunu malın değerine göre uygun görülen bir süre ilan eder ve bekler. Sahibi çıkmazsa o malı yoksul kimselere sahibi adına tasadduk eder; kendisi muhtaç ise ondan istifade edebilir. Ancak daha sonra sahibinin çıkması hâlinde bedelini öder. Sahibinin aramayacağı düşük değerli şeyler ise beklemeye gerek kalmaksızın ihtiyaç sahiplerine verilebilir; bulanın ihtiyacı varsa o da kullanabilir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 11/2-3)

1078. Spor müsabakaları üzerinden bahis oynamak caiz midir?

Nasıl sonuçlanacağı önceden belli olmayan bir işin öngörülen sonucu üzerinde bahse girmek ve isabet edilip edilememesine göre bahsi kazanmak ya da kaybetmek kumardır. Bu iş hangi yöntemle ve hangi ad

ile yapılırsa yapılsın kumar olarak değerlendirilir. Kumar, haksız kazanç yöntemlerinden biri olup İslam'da kesinlikle yasaklanmıştır.

Bu itibarla spor müsabakaları üzerinden taraflardan birine menfaat sağlayan bahis oynamak, Kur'ân-ı Kerîm'in yasakladığı kumar kapsamına girmektedir ve caiz değildir.

1079. Piyango, toto, loto, iddia vb. şans oyunları oynamanın dinî hükmü nedir?

Taraflardan birisinin kazanıp diğerinin kaybetmesi esasına dayalı olan bütün şans oyunları kumar olduğundan haramdır. Zira bu tür oyunlarda bir taraf kaybederken diğer taraf haksız kazanç elde etmektedir. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 8/554-555) Buna göre şans faktörüne dayalı olan piyango, toto, loto, iddia, müşterek bahis, ganyan gibi tertip ve oyunlar da kumardır ve haramdır.

Bu tür oyunların hasılatından bazı kuruluş ve hayır kurumlarının yararlanması, onları meşru hâle getirmez ve haramlık hükmünü değiştirmez. Müslümanların bu tür meşru olmayan kazanç yollarından uzak durması gerekir. Bu yollardan birisiyle kazanç elde edilmesi hâlinde bir an önce tövbe edilmeli ve elde edilen kazanç, sevap beklenmeyerek yoksullara verilmelidir.

1080. Vakıf veya derneklere gelir elde etmek için düzenlenen etkinliklerde çekiliş yoluyla hediye dağıtmanın hükmü nedir?

İslam yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmiş, Allah yolunda infaka önem vermiştir. (el-Bakara, 2/148, 197; Âl-i İmrân, 3/92, 134; el-Mâide, 5/2; Buhârî, Tefsîr, Hûd 2 [4684]; Müslim, Zekât, 36 [993]) Bu çerçevede hizmet veren vakıf, dernek vb. hayır kuruluşları, hizmetlerinin sürekliliğini sağlamak için bağış dışında farklı gelir elde etme yöntemlerine de başvurmaktadır. Bunlardan birisi de kuruluş yararına kermes, fuar vb. etkinlikler düzenlemektir. Bu etkinliklerde zaman zaman katılanların bir kısmına çekilişle hediye verilmektedir.

Dinimiz her hususta olduğu gibi yardımlaşma ve dayanışma için yapılan etkinliklerin de amaç, kaynak ve yöntem itibarıyla meşru olmasını emreder. Maksat vakıf veya derneğe gelir sağlamak olsa bile başta kumar olmak üzere dinî ilke ve hükümlere aykırı uygulamalar caiz değildir.

Fuar vb. etkinlik alanına girmek ve alanda sunulan hizmetlerden yararlanmak için bilet satılarak katılanların bir kısmına çekilişle hediye dağıtılmasında sakınca yoktur. Zira bu durumda bilet parası, çekiliş için değil, düzenlenen etkinlik için alınmaktadır. Ancak çekiliş yoluyla hediye verme dikkate alınarak fazladan bir ücret ilave edilmesi veya bilet ücretinin herhangi bir hizmet karşılığı olmadan sırf çekilişe katılmak için alınması durumunda yapılan uygulama kumar kapsamına girer ve caiz olmaz.

Müslümanların yardım organizasyonlarında meşru olmayan yöntemlerden uzak durmaları, bağış ve gelirlerini meşru yollardan sağlamaları gerekir. Zira Allah katında bir şeyin hayır niteliği kazanması hem kaynağının hem de yönteminin helal ve meşru olmasına bağlıdır.

1081. Satranç oynamak caiz midir?

Fıtrat dini olan İslam, insan tabiatına uygun esaslar koymuş; maddî ve manevî gereksinimleri çerçevesinde eğlenme ihtiyacını da dikkate almıştır. Bu bağlamda spor, oyun veya eğlence gibi meselelerde İslam'da asıl olan mubah olmaktır.

Zekâ, taktik ve strateji oyunu olan satranç hakkında İslam âlimleri bir takım gerekçelerle farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Âlimlerin bir kısmı satrancı kumarla ilişkilendirip caiz olmadığını söylerken (bk. Kâsânî, *Bedâ'i*, 5/127; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 10/151; Bâcî, *el-Münteka,* 7/278), diğer bir kısmı ise dinen sakıncalı unsurlar barındırmaması ve fesada vesile edilmemesi şartıyla caiz olduğu görüşünü benimsemişlerdir. (bk. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr,* 6/394-395; İbn Nüceym, *el-Bahr* , 7/91; Zekeriyyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib,* 4/343; Mâverdî, *el-Ḥâvi,* 17/178-179; İbnü'l-Hâcib, *Câmi u'l-ümmehât*, 566; İbn Abdülber, *et-Temhîd,* 13/181) Bu bağlamda satranç oynamakla ilgili kaynaklarda yer alan rivayetler ise satrancın mutlak anlamda caiz olmadığına hükmedilecek kuvvette değildir. (Dârekutnî, *'İlelü'l-hadîs,* 2/504 [906]; İbnü'l-Cevzî, *el- İlelü'l-mütenâhiye'*, 2/783 [1304-1305] Münzirî, *et-Terğîb ve't-terhîb,* 4/24 [4638]; Zeylaî, *Nasbü'r-râye,* 4/274-275)

Netice itibariyle satranç oynamak caizdir. Ancak bu oyun kumara aracı kılınmamalı, dinî ve dünyevî yükümlülükler ihmal edilmemeli, taraflar arasında kin ve nefrete yol açacak tutumlardan uzak durulmalıdır.

1082. Dijital oyunlar oynamanın dinî hükmü nedir?

Dijital oyunlar teknolojik gelişmelerle birlikte ivme kazanmış, son dönemlerde hızla dünya geneline yayılmış; binlerce kişinin çalıştığı, milyonlarca insanın etkileşime girdiği ve kitleleri etkisi altına alan büyük bir endüstriye dönüşmüştür. Dijital oyunlar, mahiyetine ve işlevine göre farklılaşmaktadır. Aksiyon, dövüş, spor gibi eğlence oyunları yanında deneyim kazanmak, eğitim ve sağlık gibi farklı alanlara hizmet eden oyunlar da geliştirilmiştir.

Dijital oyunlar, doğru ve etkin kullanılması hâlinde duygusal, fiziksel, psiko-sosyal açılardan müspet etkiler oluştururken uygun olmayan oyun seçim ve süreleri ile fiziksel-ruhsal deformasyon ve bağımlılık başta olmak üzere çok yönlü olumsuzluklara da sebep olabilmektedir. Öte yandan dijital oyunlar propaganda aracı olarak da kullanılmakta; oyun karakterleri ve reklamlar aracılığıyla genellikle de örtülü mesajlarla İslam karşıtlığı ve nefret söylemi işlenmekte; ırkçılık, cinsellik, şiddet, korku ve baskı gibi unsurlarla dinî ve ahlâkî değerler dejenere edilmektedir.

Dijital oyunların hükmü, mahiyetine ve etkisine göre farklılık gösterir. Prensip olarak dinî ve ahlâkî açıdan mahzur barındırmayan eğlence, eğitim, strateji, tasarım, bilgi, dikkat, teknik, motor becerisi vb. yönlerden kişiyi geliştiren dijital oyunları oynamak mubahtır. İslam inanç esasları ve temel hükümleriyle alay eden, İslam'ın kutsallarını, değerlerini ve Müslüman kimliğini tahkir eden, şirk ve inkârı (küfür) yücelten, batıl dinleri ve inançları öven; kumara alet edilen, amacı veya muhtevası eşcinsellik ve müstehcenlik gibi haram hususlar olan oyunları oynamak haramdır. Ayrıca kişinin ruh sağlığını, psikolojisini ve davranışlarını olumsuz yönde etkileyen; suç, ırkçılık, zorbalık vb. kötü alışkanlıklara götürme ihtimali yüksek olan oyunları oynamak harama yakın mekruhtur.

Bunun yanında dijital oyun platformları içerisinde yer alan yazılı veya sözlü sohbet bölümlerinde kişilik haklarına ve mahremiyet ilkelerine riayet edilmeli, bu oyunlar bağımlılığa ve vakit israfına yol açmamalı; namaz, oruç vb. dinî yükümlülüklerle beraber kişinin eğitim, iş/görev ve aile içi ilişkiler gibi alanlardaki sorumluluklarında da ihmale sebebiyet vermemelidir.

1083. Sosyal medyada dikkat edilmesi gereken hususlar nelerdir?

Sosyal medya terimi, bireylerin bire bir, bire çok ve çoktan çoğa iletişim kurmasını sağlayan teknolojiler, platformlar ve hizmetleri ifade eder. (İletişim Başkanlığı, SMKK, 28) Hayatın bir gerçeği olan ve iletişimi son derece güçlendirip çeşitlendiren sosyal medya platformlarının olumlu tarafları yanında kullanılma amacına göre bazı olumsuz tarafları da bulunmaktadır. Gelişen teknolojik imkânlar, dinin emir ve yasakları çerçevesinde en iyi şekilde değerlendirilmelidir.

Gerçek hayatta olduğu gibi sanal mecralarda da birtakım hak ve sorumluluklar söz konusudur. Bu bağlamda sosyal medya platformları kullanılırken aşağıdaki hususlara riayet edilmesi gerekir:

1. İslam inanç esaslarını ve değerlerini inkâr eden, alaya alan; Allah'a ortak koşma, batıl dinleri övme ve onaylama, bu dinlere ait sembolleri şirin gösterme gibi tevhit inancına aykırı olan paylaşımlar yapmamak, bu gibi paylaşımlar yapan hesapları takip etmemek ve bu hesaplara üye olmamak,

2. Faiz, içki, kumar, yalan, zina, müstehcenlik, eşcinsellik gibi haram unsurlar barındıran veya teşvik eden paylaşımlar yapmamak, bu tür paylaşımlar üzerinden kazanç elde etmemek, bu gibi paylaşımlar yapan hesapları takip etmemek ve bu hesaplara üye olmamak,

3. Dinen haram kılınmış olan sihir, büyü, falcılık vb. iddialarla insanları kandırmaya çalışan hesaplardan uzak durmak,

4. Dinî ve millî değerlere açıkça hakaret eden, toplumun mukaddesatını hedef alan ve rencide eden, suç unsuru barındıran paylaşımları ilgili mercilere şikâyet etmek ve yasal sınırlar içerisinde gerekli tepkiyi göstermek,

5. Tesettür kurallarına ve kadın-erkek ilişkilerindeki İslamî ölçüye riayet etmek,

6. Konuşma ve yazışmalarda edep ve ahlâk kurallarına uygun dil kullanmak,

7. Bilgi, beden, mesken ve aile mahremiyetini ihlal etmemek,

8. Dinimizce yasaklananı gösteriş, riya, iftira, gıybet ve tecessüs gibi fiillerden uzak durmak,

9. Sahte hesaplar açmak suretiyle veya birtakım teknolojik hileler aracılığıyla insanları aldatmamak,

10. Maddî çıkar elde etmek, toplum üzerinde nüfuz sağlamak ve takipçi sayısını artırmak gibi amaçlarla dinî ve millî değer ve kavramları istismar etmemek,

11. Beğeni, takip, yorum ve mesajlaşma gibi tüm işlemlerin sorumluluk doğurduğu bilincinde olmak,

12. Bilgi içerikli paylaşımlarda bilginin doğru ve güvenilir olduğundan emin olmak,

13. Kul, kamu ve telif haklarına riayet etmek,

14. İbadetleri ve diğer sorumlulukları aksatacak şekilde sosyal medyada zaman harcamamak.

Netice itibarıyla Müslüman, kulluk vazifesinde sanal ve gerçek gibi bir ayrım olmadığının idrakinde olmalı ve yapıp ettikleri gibi beğenip paylaştıklarından da sorumlu olduğunu unutmamalıdır.

1084. Yarışmalarda elde edilecek ödülleri almak caiz midir?

İki veya daha fazla kişinin aralarında doğrudan veya dolaylı olarak anlaşma suretiyle bir tarafın kazanacağı, diğer tarafın kaybedeceği şansa dayalı her türlü oyun, kumar kapsamında olup haramdır.

Kendi aralarında yarışacak kimselerden kazananın, üçüncü kişi tarafından vaat edilen ödülü alması ile kaybedenin bir zarara girmemesi esasına dayalı meşrû içerikli yarışmalara katılmak ve buradan kazanılacak ödülleri almak ise caizdir. (Kâsânî, *Bedâ'i,* 6/206; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 5/324)

Ancak bu nitelikleri taşıyan bir yarışmaya katılabilmek için normal ulaşım ücreti dışında kontör göndermek vb. ilave ücret ödemek ya da bir ödeme taahhüdünde bulunmak, çekilişe katılmak için piyango bileti satın almak niteliğinde olduğundan yarışma bir tür kumara dönüşür.

1085. Market ve mağazalarda alışveriş karşılığında verilen çekiliş kuponlarına çıkan hediyeler helal midir?

Taraflardan birinin kazanıp diğerinin kaybettiği bütün şans oyunları kumardır. Sadece kazananın kârlı çıktığı, kaybedenin ise zarara uğramadığı uygulamalar ise kumar niteliğinde değildir. Buna göre marketlerde ve mağazalarda iş yeri sahiplerinin alışveriş yapan müşterilerine verdikleri çekiliş kuponuna hediye çıkması durumunda, müşterilerin çıkan hediyeleri almalarında bir sakınca yoktur. (Kâsânî, *Bedâ'i,* 6/206) Çünkü

müşterilerden birinin kazanması hâlinde diğerleri bir şey kaybetmemektedir.

Ancak çekilişe katılmak için ayrıca bir ücret ödenmesi hâlinde yatırılan para üzerinden şans yolu ile kazanç elde etme durumu söz konusu olacağından yapılan çekiliş işlemi kumar olur.

1086. İslam'ın müziğe bakışı nasıldır?

İslam dini, müzik konusunda ayrıntılı ve özel hüküm koymak yerine genel ilke ve amaçları belirlemekle yetinmiştir. Buna göre İslam'ın ilke ve esaslarına aykırı, günaha sevk eden, haramı teşvik eden müzikleri yapmak ve dinlemek günahtır. Dinimizin temel inanç, amel ve ahlâk ilkelerine aykırı olmayan, haramların işlenmesine sebep olmayan müzik türlerini dinlemekte ise dinen bir sakınca yoktur.

Kur'ân ve Sünnet'te müzikle meşgul olmanın, müzik dinlemenin mutlak anlamda günah olduğunu gösteren deliller bulunmamaktadır. Aksine, Resûlullah'ın (s.a.s.), ilke olarak müziğin caiz olduğuna işaret sayılabilecek nitelikte ifadelerinin bulunduğu bilinmektedir. Nitekim o, nikâhın duyurulması için def çalınmasını öğütlemiştir. (Tirmizî, Nikâh, 6 [1089]; İbn Mâce, Nikâh, 20 [1895]) Yine bir bayram günü Hz. Âişe'nin yanında def çalıp türkü söyleyen iki câriyeye çıkışmak isteyenlere *"Bırakın bugün bayramdır."* diye uyarıda bulunmuştur. (Buhârî, 'İdeyn, 25 [987]; Müslim, Salâtü'l-'îdeyn, 17 [892])

Müzik yapmanın ve dinlemenin hükmünün ne olduğu konusu İslam bilginleri tarafından çokça tartışılmış, lehte ve aleyhte çok şey söylenmiştir. Tarafların ileri sürülen görüşleri, gerekçeleri ile birlikte değerlendirildiğinde müziğin mutlak anlamda yasaklanmadığı, aksine ilke olarak mübah kılındığı sonucuna ulaşılır. (bk. Zeylaî, *Tebyîn*, 4/222)

1087. Bakıma muhtaç erkeğin bakımını yapan bir kadının bu erkeğe dokunmasının veya avret yerlerine bakmasının hükmü nedir?

Bir kadın, -zaruret bulunmadıkça- eşi dışındaki herhangi bir erkeğin avret sayılan yerlerine bakamaz ve dokunamaz. Ayrıca eşi ve mahremleri dışındaki erkeklerin avret sayılmayan yerlerine de dokunamaz.

Buna göre bakıma muhtaç durumdaki bir erkeğin bakımının, öncelikle eşi, sonra hemcinsi olan yakınları veya diğer erkek bakıcılar

tarafından yapılması gerekir. Tüm bu kişiler arasında yaşlı veya hastanın bakımını yapacak kimse bulunamadığı takdirde, öncelikle mahremi olan bir kadın, bulunamaması hâlinde başka bir kadın tarafından bakılması zaruret hâline gelmiş olur. Böyle bir durumda söz konusu kadının bakıma muhtaç erkeğe zaruret miktarınca dokunmasında veya avret yerlerine bakmasında dinen bir sakınca olmaz. (bk. Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/369)

1088. Hayvanların kısırlaştırılması caiz midir?

İnsanlar gibi tüm hayvanların da üreme ve çoğalma hakları vardır. Hayvanların yeme içme ihtiyaçlarının teminini engellemek uygun olmadığı gibi üreme özelliklerini ortadan kaldırmak da uygun değildir. Gerekli ve meşrû bir sebep bulunmadıkça hayvanların kısırlaştırılması da caiz değildir.

Ancak gerekli ve meşrû sebeplerle; toplum menfaati gereği evde beslenen hayvanların gebe kalmalarını engelleyici ilaç ve benzeri şeylerin kullanılmasında ve ekolojik dengeyi bozmamak şartıyla kedi, köpek vb. başıboş hayvanların kısırlaştırılarak çoğalmalarının kontrol altına alınmasında dinen bir sakınca yoktur. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 5/357)

İş gücünden, nesil ıslahından ve et verimliliğinden ziyadesiyle istifade edilebilmesini temin etmek amacıyla dana ve teke gibi bazı hayvanların kısırlaştırılması da caiz görülmüştür. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/380; İbn Mâze, *el-Muhît*, 5/375, 376)

1089. Herhangi bir sebeple kovandaki fazla ana arıların veya bunların larvalarının itlaf edilmesi caiz midir?

Yüce Allah, şifa kaynağı olarak balı insanların istifadesine sunmuştur. Bu hususa Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle işaret edilmektedir: *"rabbin, bal arısına şöyle ilham etti: 'Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan (kovanlardan) kendine evler edin. Sonra meyvelerin hepsinden ye de rabbinin sana kolaylaştırdığı (yaylım) yollarına gir.' Onların karınlarından çeşitli renklerde bal çıkar. Onda insanlar için şifa vardır. Şüphesiz bunda düşünen bir (toplum) için bir ibret vardır."* (en-Nahl, 16/68-69)

Ekolojik dengeyi bozmamak kaydıyla, arıların istenmeyen ölçüde oğul vermemesi, verilen oğulların zayıf olmaması, fazla bal almak ve ana

arıların birbirlerine zarar vermemesi için fazla ana arıların veya larvalarının itlafında bir sakınca yoktur.

1090. Hasta olan ve tedavisi yapılamayan kedi, köpek gibi hayvanların veteriner tarafından uyutulması caiz midir?

Yüce Allah, diğer yeryüzü nimetleri gibi hayvanları da insanların hizmetine vermiş ve onlardan çeşitli şekillerde faydalanmayı helal kılmıştır. (en-Nahl, 16/5, 6, 80) Bununla birlikte dinimiz bir canlı olarak hayvanlara karşı da şefkatli ve merhametli olmayı emretmiştir. (Buhârî, Müsâkât, 10 [2365]; Müslim, Selâm, 151 [2242]) İnsanın, hizmetine verilen canlılara karşı merhamet ölçüleri ile muamele etmesi yanında onların sağlık ve temizliklerine de azami özen göstermesi gerekir. Bu sebeple hastalanan hayvanların imkân ölçüsünde tedavi edilmeleri gerekmektedir. Zira bu hem merhametin hem de sağlıkla ilgili tedbirlerin zorunlu bir sonucudur. Ancak ölümcül bir hastalığa yakalanmış, tedavi ederek iyileşme imkânı da olmayan ve şiddetli acılarla baş başa kalmış bir hayvanın veteriner gözetiminde uyutulmasında bir sakınca yoktur.

1091. Sol elle yemek yemekte bir sakınca var mıdır?

Yeme-içmeyle ilgili genel ilkeleri belirleyen Hz. Peygamber (s.a.s.), sol elle yeme-içmeyi hoş karşılamamıştır. Nitekim o, bu konu üzerinde önemle durmuş; şeytanların sol elle yiyip içtiklerini haber vererek ümmetini uyarmış ve çocuklara sağ elle yemek yemeyi öğretmiştir. (Buhârî, Et'ime, 2 [5376]; Müslim, Eşribe, 105-109 [2020-2022])

Hz. Peygamber'in sağ elle yeme ve içme konusundaki tavsiye ve irşadlarına uymak her Müslümanın vazifesidir. Bu nedenle anne ve babaların çocuklarına diğer yemek âdâbıyla birlikte sağ elle yeme ve içmeyi de öğretmeleri gerekir. Fizikî bir engel sebebiyle sağ eliyle yiyemeyen kimselerin sol elle yeme içmesinde ise bir sakınca yoktur. (Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 8/183)

1092. Demir, bakır, çelik vb. takıların kullanılması caiz midir?

İslam dininde takı kullanımına belirli ölçü ve kurallar dâhilinde izin verilmiştir. Buna göre kadınların mahremiyet ve tesettür ölçülerine riayet etmek kaydıyla altın ve gümüş ile akik, yakut gibi kıymetli taşlardan

yapılmış yüzük ve zînet eşyalarını takmaları; erkeklerin ise gümüş ile akik, yakut gibi kıymetli taşlardan yapılan yüzükleri kullanmaları caizdir. (Mevsılî, *İhtiyâr*, 4/159; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/360; Nevevî, *Mecmû*,4/464-466; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ*, 2/236-237)

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) demir, bakır, çelik vb. madenlerden imal edilen takı ve zînet eşyalarının kullanımını hoş görmediğine dair rivayetler mevcuttur. (Ebû Dâvûd, Hatem, 4 [4223]; Nesâî, Zînet, 46 [5195]; Tirmîzî, Libas, 43 [1785]) Bu rivayetlere binaen Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde tercih edilen görüşe göre demir, bakır vb. madenlerden yapılan takıları takmak mekruhtur. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 5/133; Mevsılî, *İhtiyâr*, 4/159; Desûkî, *Hâşiye*,1/63; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ*, 2/236-237) Şafiîler ise Hz. Peygamber'in, maddi imkânı olmayan birine, mehir olarak vermesi için *"Haydi git, araştır ve demir bir yüzük de olsa bul getir."* (Buhârî, Nikâh, 32 [5121]) şeklindeki beyanı vb. delillerden hareketle, zikredilen madenlerden üretilen takıları takmayı mubah görmüşlerdir. (Nevevî, *Mecmû*, 4/465; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/586-587)

Konuyla alakalı rivayetlerin farklılık göstermesi, doğrudan yasaklayıcı bir nas bulunmaması, Müslümanlar arasında söz konusu takıları kullanmanın yaygınlık kazanmış (umûmü'l-belvâ) olması ve bunun yadırganmaması sebebiyle demir, bakır, çelik vb. takıların kullanılmasının caiz olmadığı söylenemez. Ancak diğer ziynetlerde olduğu gibi bu nevi takıların da diğer dinlerin simgelerini içermemesi, israf ve gösterişten uzak olması ve sağlığa zararlı olmaması gerekir. Ayrıca bu hususta fıtratın muhafazasına özen gösterilmeli, karşı cinse benzememe prensibine de hassasiyetle dikkat edilmelidir.

1093. Mezarlıktaki ağaç, ot vb. bitkileri kesmek caiz midir?

Mezarlıkta bulunan yaş ot ve ağaçları, bakım amaçlı olmadıkça yolmak ve kesmek mekruhtur. Zira buradaki yaş bitkiler kendilerine has bir şekilde Allah'ı zikretmektedirler. Bu zikir sebebiyle orada yatan müminlere, Allah Teâlâ'nın rahmet edip azaplarını hafifletmesi umulur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), bir kabristanda bulunan iki kabir sahibinin azap içinde olduğunu anlamış, yanında bulunanlardan taze bir hurma dalı isteyerek, ikiye bölmüş ve her birini bir kabrin başına dikmiştir. *"Ey Allah'ın Resûlü, niçin böyle yaptın?"* diye sorulunca, "*Umulur ki bunlar*

yaş kaldıkları sürece (azapları) hafifler." (Buhârî, Vudû', 56 [218]; Müslim, Tahâret, 111 [292]) buyurmuştur.

Mezarlıkta zayi olacağından endişe edilen kuru ot ve ağaçların kesilip satılmasında bir sakınca yoktur. Bu satıştan elde edilen paranın kamu yararına kullanılması gerekir. Ayrıca mezarlıkta bulunan ağaçların meyveleri de yenilebilir. (*el-Fetâva'l-Hindiyye* 1/166-167; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/245)

HELAL ÜRÜN VE HİZMET

1094. Eti yenilip yenilmeyen hayvanların tespiti neye göre yapılmıştır?

İslam, insanı maddî ve manevî her türlü zarardan korumak için birtakım kurallar koymuş ve insana zarar verebilecek pis ve iğrenç olan her şeyi (habâis) yasaklamış; temiz, güzel ve faydalı olanı da (tayyibât) helal kılmıştır. (el-Bakara, 2/168; el-A'râf, 7/157)

Kur'ân ve Sünnet'te etleri yenilmeyen hayvanlarla ilgili bir liste verme yönüne gidilmemiş, domuz gibi ismi belirtilenler yanında bazı hayvanlar için de belli ilke ve ölçüler konulmakla yetinilmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünneti, Kur'ân-ı Kerîm'deki yasaklamaları teyit eden ifadelerin yanı sıra, "necis ve iğrenç" yiyeceklerin özelliklerine ilişkin detaylı açıklamaları da içermektedir. Mesela Hz. Peygamber (s.a.s.), yırtıcı hayvanların (parçalayıcı uzun ve sivri dişleri olan hayvanlar) ve yırtıcı kuşların (pençesi ile avını parçalayan kuşlar) etlerinin yenmeyeceğini özellikle belirtmiştir. Bununla birlikte Resûlullah'tan (s.a.s.), bazı hayvanların etlerinin yenilmesine dair hükümleri ihtiva eden başka hadisler de rivâyet edilmiştir. (Müslim, Sayd, 15,16 [1933-1934] ; Ebû Dâvûd, Et'ime, 32 [3802]) Ayrıca sağlığa zararlı maddelerin tüketilmemesi, İslam'ın genel ilkelerinden kabul edilmiştir.

İslam âlimleri, belirtilen amaç ve ilkeler ışığında ictihad ederek hangi hayvanların etinin helal veya haram olduğunu tek tek ya da gruplandırarak belirlemeye çalışmışlardır. Bu belirlemelerde, bazı hadislerin sıhhati konusundaki farklı değerlendirmelerin ve yorumların yanı sıra insan tabiatının, örfün, mahallî alışkanlıkların ve söz konusu ilkeleri somut

olaylara uygulamadaki değerlendirme farklılıklarının etkili olduğu bir gerçektir.

1095. Kara hayvanlarından eti yenilip yenilmeyenler hangileridir?

Etlerinin yenmesinin helal olduğu hususunda görüş birliği bulunan hayvanlar şunlardır:

a) Sığır, manda, koyun, keçi, deve, tavşan, tavuk, kaz, ördek, hindi türünden evcil hayvanlar,

b) Geyik, ceylan, dağ keçisi, yabanî sığır ve zebra gibi otçul yabani hayvanlar,

c) Güvercin, serçe, bıldırcın, sığırcık, balıkçıl gibi yırtıcı olmayan kuşlar.

Bu hayvanların etlerinin helal olduğunda fakihler görüş birliğindedir. Bu sayılanların bir kısmının helalliği Kur'ân'da tasrih edilmiş, diğerleri de Kur'ân'ın "yiyiniz" dediği iyi ve temiz şeyler (bk. el-Mâide, 5/1; el-Hac, 22/28, 30) "mübah" kapsamında görülmüştür.

Etlerinin yenmesinin haram olduğunda görüş birliği bulunan hayvanlar ise şunlardır:

a) Domuzun haram olduğu, Kur'ân'ın açık hükmüyle sabittir. (el-Mâide, 5/3) Kur'ân'da ismi anılarak yasaklanan tek hayvan domuzdur. İslam âlimleri, En'âm sûresinin 145. âyetinde domuzla ilgili olarak geçen "rics" ifadesi ile A'râf sûresi 157. âyetindeki "... onlara pis ve murdar olan şeyleri haram kılar." ifadelerini birlikte değerlendirmişler ve domuzun her şeyinin haram olduğunda ittifak etmişlerdir. (İbn Âbidîn, Reddü'l-muhtâr, 6/133)

b) Allah'tan başkası adına kesilen hayvanların etlerinin haram olduğu da yine Kur'ân'ın hükmüne dayanır: *"...Allah'tan başkasının adı anılarak kesilen hayvanı haram kılmıştır."* (el-Bakara, 2/173), Bu ilke, İslam'ın tevhid akidesine verdiği önemin ve şirke karşı aldığı kesin tavrın bir göstergesidir.

c) Dinî usûllere uygun olarak kesilmemiş veya kendiliğinden ölmüş olan hayvanın etinin haram olduğu da yine Kur'ân'ın açık hükmüne dayanır: *"Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanı haram kıldı."* (el-Bakara, 2/173); *"Ölmüş hayvan, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan; (henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz hariç olmak üzere boğulmuş, darbe sonucu ölmüş,*

yüksekten düşerek ölmüş, boynuzlanarak ölmüş ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar ile fal oklarıyle kısmet aramanız size haram kılındı." (el-Mâide, 5/3)

Yukarıda zikri geçenler dışında kurt, aslan, kaplan gibi köpek dişleriyle veya doğan, şahin, kartal gibi pençesiyle avlanan hayvanların; ayrıca sinek, örümcek, akrep gibi haşeratın yenilmesi İslam âlimleri tarafından caiz görülmemiştir.

1096. At eti helal midir?

Kur'ân ve Sünnet'te at eti yemenin hükmü hakkında açık bir delil bulunmamaktadır. Hanefî mezhebinde İmam Ebû Hanîfe'den rivâyet edilip tercih edilen görüş ile Mâlikîlerden gelen bir görüşe göre at etinin yenilmesi tenzihen (helale yakın) mekruhtur. İmam Ebû Yûsuf ile İmam Muhammed'e, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleriyle Mâlikîlerden gelen diğer bir rivâyete göre ise at etinin yenilmesi mübahtır. (Serahsî, *el-Mebsût*, 11/233; Nevevî, *el-Mecmû'*, 9/4; İbn Rüşd, *Bidâye*, 3/22)

At eti yemenin mekruh, hatta haram olduğunu söyleyen âlimler de olmuştur. (Karâfî, *ez-Zahire*, 4/101) Şüphesiz mekruh ya da haram olduğu görüşünde, o dönemlerde atın gerek askeri gerekse sivil hizmetlerde yoğun bir şekilde kullanılan bir hayvan olması etkili olmuştur. Günümüzde atın etkinlik alanı eski dönemlere göre çok daralmış olsa da at etinin yenilmesi konusundaki mesafeli tutum özellikle Anadolu coğrafyasında devam etmektedir.

1097. Yengeç, ıstakoz, karides, kalamar ve midye gibi deniz ürünleri yenir mi?

İslam dini ilke olarak insana maddî veya manevî yönden zararlı olan şeyleri yasaklamış, faydalı olanları da helal kılmıştır. Bu bağlamda, yiyecek ve içeceklerin prensip olarak helal olduğu belirtilirken az bir kısmının yasaklanması, genel olarak insanın beden ve ruh sağlığının korunması amacına matuftur. Bu hususta Kur'ân-ı Kerîm'de, genel hükmü ifade edecek şekilde insanlar şöyle uyarılmaktadır: *"Ey insanlar! Yeryüzünde bulunan helal ve temiz olan şeylerden yiyin ve şeytanın işlerini/adımlarını takip etmeyin…"* (el-Bakara, 2/168), *"Ey iman edenler! Gerçekten sadece Allah'a kulluk ediyorsanız size verdiğimiz temiz [ve*

helal] rızıklardan yiyin için ve Allah'a şükredin." (el-Bakara, 2/172), *"Sana kendilerine neyin helal kılındığını soruyorlar. De ki: temiz olanlar (tayyibat) size helal kılınmıştır..."* (el-Mâide, 5/4) Bu âyet-i kerîmeler, insanın yiyeceklerinin, kendi nezahet ve mükerrem bir varlık olma durumuna uygun olarak temiz ve nezih yiyecekler olabileceğini bildirmektedir.

Yeryüzündeki nimetleri insanoğlunun istifadesine sunan Yüce Allah, eti haram kılınan hayvanlar ile ilgili şöyle buyurmuştur: *"Allah size murdar eti (leş), kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilmiş olanı haram kıldı…"* (el-Bakara, 2/173) Bunun yanında En'âm sûresinin 145. âyet-i kerîmesinde de aynı şeyler, niteliklerine atıfta bulunularak sayılmıştır. Bunların yanında Kur'ân-ı Kerîm'de deniz avlarının helal kılındığı ayrıca ifade edilmiştir: *"Size ve yolculara geçimlik olmak üzere deniz avı ve yiyeceği helal kılındı…"* (el-Mâide, 5/96)

Yukarıdaki açıklamaların yanında Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) helal ve haramları açıklama veya hüküm koyma hususundaki görevi ile ilgili olarak şöyle bir ifade kullanmıştır: *"…Peygamber onlara iyiliği emreder ve onları kötülükten sakındırır; yine onlara temiz olan şeyleri helal, pis olan şeyleri de haram kılar…"* (el-A'râf, 7/157) Nitekim Hz. Peygamber, yenmesi helal ve haram olan hayvanlar ile ilgili açıklamalar yapmıştır. Bir rivâyette şunlar ifade edilmektedir: *"Resûlullah (s.a.s.) azı dişi bulunan yırtıcı hayvanların ve pençesiyle avlanan yırtıcı kuşların etlerinin yenmesini yasaklamıştır."* (Müslim, Sayd, 15-16 [1933-1934]; Ebû Dâvûd, Et'ime, 32 [3803]) Bunun yanında Hz. Peygamber'in, pis ve iğrenç olmaları nedeniyle bazı hayvanların yenmesini yasakladığı da bilinmektedir. (Ebû Dâvûd, Et'ime, 33 [3808]) Deniz ürünleri ile ilgili olarak ise Hz. Peygamber; *"Denizin suyu temiz, ölüsü helaldir."* buyurmuştur. (Ebû Dâvûd, Tahâret, 39 [83])

İslam âlimleri, Kur'ân ve hadislerde belirtilen hüküm ve ilkeler ışığında hangi hayvanların etinin helal veya haram olduğunu belirlemeye çalışmışlardır. Kara ve deniz hayvanları hakkında gerek Kur›ân-ı Kerîm gerekse hadis-i şeriflerde -bazıları dışında- bütün türler isim olarak zikredilmediğinden, bu hususta farklı hükümler ortaya çıkmıştır.

Bu bağlamda, bütün âlimlere göre balık türleri helaldir. Balık dışındaki deniz ürünleri, habis/pis görüldüğü için Hanefî âlimler tarafından helal kabul edilmemiştir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 5/35) Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî âlimleri

ise el-Mâide sûresinin 96. âyetindeki "deniz avı" ifadesinin kapsamlı oluşu ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.), ***"Denizin suyu temiz, ölüsü helaldir."*** ifadesine dayanarak, deniz ürünlerinin yenilmesi hususunda oldukça geniş bir yaklaşım ortaya koymuşlardır. Mâlikî ve Hanbelî âlimlere göre deniz hayvanları prensip olarak helaldir. Ancak timsah gibi yırtıcı hayvanlar helal değildir. (Karâfî, *ez-Zahîre*, 4/96) Şâfiî mezhebinde ise aslen suda yaşadığı hâlde karada da yaşayabilen kurbağa, yengeç, kaplumbağa ve su yılanı gibi hayvanlar habis ve zararlı oldukları için helal değildir. Bunların dışında kalan midye, kalamar, ıstakoz, karides gibi deniz ürünlerinin yenmesi ise helaldir. (Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc,* 8/113,150-152)

Görüldüğü gibi Kur'ân ve Sünnet'te yenilmeyecek olan hayvanlar ile ilgili bir liste verilme yönüne gidilmemiş, domuz gibi ismi belirtilerek yasaklananların yanında diğer hayvanlar için ilke ve ölçüler konulmakla yetinilmiştir. Bu nedenle yenmesinin haram olduğu hususunda ittifak edilen hayvanlar oldukça sınırlıdır. Ayrıca sağlığa zararlı maddelerin tüketilmemesi İslam'ın genel ilkelerinden kabul edilmiştir. Bunun dışında, hakkında açık hüküm bulunmayan ürünlerin hükmü hususunda âlimler, yukarıda da belirtildiği gibi ihtilaf etmişlerdir. Aslında bu tür ihtilaflar meselelerin daha iyi anlaşılmasına katkı sunduğu gibi mükellefler için uygulamada kolaylık da sağlamaktadır. Yukarıda verilen bilgiler çerçevesinde yengeç, ıstakoz, karides, kalamar ve midye gibi ürünlerin üretimi ve tüketimi İslam âlimlerinin bir kısmına göre helaldir.

1098. Tavuk vb. kanatlıların yolum yöntemlerinin, etin helal olup olmamasına etkisi nedir?

Tavuk vb. kanatlılarda, kesim sonrası tüketime hazır hale getirilme aşamasında kuru ve sulu olmak üzere iki türlü yolum yöntemi uygulanmaktadır.

Kuru yolum yöntemi buharsız ve buharlı olmak üzere iki çeşittir. Buharsız yöntem, kesim sonrası doğrudan elle yolum uygulamasıdır. Buharlı yöntem ise kanatlı hayvanların buhar püskürten makineden geçirilerek tüy diplerinin yumuşatılmasıyla gerçekleştirilen işlemdir. Kuru yolumun her iki şeklinde de ete necaset sirayet etmemektedir. Bu itibarla usulüne uygun kesim sonrası kuru yolum yöntemlerinin uygulandığı kanatlı hayvanların etinin yenilmesi caizdir.

Sulu yolum yöntemi ise sıcak su püskürtme veya sıcak suya batırma işlemi olmak üzere iki şekilde uygulanmaktadır. Sıcak su püskürtmek suretiyle yapılan yolum işleminde, ete sirayet eden herhangi bir necaset söz konusu değildir. Dolayısıyla bu yöntemin uygulandığı kanatlı hayvanların etinin yenilmesinde bir sakınca yoktur.

Sıcak suya batırma suretiyle yapılan yolum işleminde ise usulüne uygun kesim sonrası iç organları çıkarılan, kanı süzülen ve üzerinde ete sirayet edebilecek pislik bulunmayan kanatlıların, sıcak suda kısa bir süre bekletildikten sonra tüylerinin yolunması hâlinde etlerinin yenilmesi caizdir. Ancak iç organları çıkarılmamış, kanı süzülmemiş ve üzerinde ete sirayet edebilecek pislikler temizlenmemiş kanatlıların ortalama 50-55 derece üzeri sıcak suda bekletilmesi, necasetin ete sirayet etmesine sebep olabilmektedir. Bu itibarla söz konusu bu yöntemin uygulandığı kanatlı hayvanların etlerine necaset sirayet ettiği tespit edilirse bu etlerin yenilmesi helal olmaz.

1099. Kesilen tavukların içleri temizlenmeden sıcak suya sokularak yolum yapılması hâlinde etlerinin yenilmesi caiz midir?

Usûlüne göre kesilmiş olan tavukların kanı süzüldükten ve varsa üzerlerine bulaşabilen diğer pislikler iyice temizlendikten sonra kaynama derecesine ulaşmayan sıcak suda bir süre bekletilip müteakiben tüylerinin yolunmasında dinî açıdan bir sakınca bulunmamaktadır. (İbnü'l- Hümâm, *Feth*, 1/210-211) Ancak bağırsakları çıkarılmadan kaynar suya atılmış olan tavuk ve emsali hayvanların içindeki pislikler ete sirâyet ederse temiz olmaktan çıkar.

Günümüzdeki kesim fabrikalarında uygulandığı gibi banttan geçen kesilmiş hayvanlara temiz sıcak su püskürtülerek sulu yolum yapılması durumunda söz konusu sakınca ortadan kalktığı için yenmesinde bir mahzur bulunmamaktadır.

1100. Bir hayvanın etinin helal olabilmesi için kesim nasıl olmalıdır?

Eti yenen kara hayvanlarının etlerinin helal olması için usûlüne uygun olarak kesilmesi gerekir. Usûlüne uygun kesim, Hanefîlere göre besmele çekilerek, hayvanın nefes ve yemek boruları ile iki şah damarının

veya bu damarlardan birisinin kesilmesi şeklinde yapılır. Besmelenin kasten terk edilmesi hâlinde kesilen hayvanın eti Hanefîlere göre haram olur. Ama unutarak terk edilirse helaldir. Şâfiîler besmelenin kasten terk edilmesi hâlinde de etin yenilebileceği görüşündedirler. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/410)

Sığır, manda, koyun ve keçi cinsinden hayvanlar yatırılıp çenelerinin hemen altından boğazlanmak suretiyle (zebh), deve ise göğsünün hemen üzerinden kesilir (nahr) ve hayvanın kanının iyice akması için bir süre beklenilir. Kesimden önce bıçak ve benzeri kesici aletlerin hayvanın gözünden uzak bir yerde bilenmeleri sünnettir. Hayvanlardan biri, diğerinin gözü önünde kesilmemelidir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 5/41)

Kesilecek hayvanları kıbleye döndürerek kesmek sünnettir. Hayvanın canı çıkmadan boynunu kırmak, derisini yüzmek, bir uzvunu koparmak veya tüyünü yolmak gibi hayvanın acısını arttıracak işlerden kaçınılmalıdır. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 8/194)

Kanatlı hayvanların, kesim esnasında canlı olması ve kesim makinesini çalıştıran kişinin besmele çekmesi kaydıyla; düşük voltajlı elektrik şokuna tâbi tutularak serî bir şekilde kesilmesi caizdir.

1101. Hayvan kesecek kimselerde bulunması gereken şartlar nelerdir?

Hayvanı kesecek kimsenin, akıl ve temyiz gücüne sahip, Müslüman veya Ehl-i kitap olması gerekir. Putperest, ateşperest, ateist ve mürtedlerin kestikleri hayvanların eti yenmez.

Ehl-i kitap olduğu bilinen kimse kesim yaparken Allah'tan başkasının adını anmamalıdır. Zira âyette Allah'tan başkası adına kesilmemesi şartı getirilmiştir. (el-Bakara, 2/173)

Kesim yapan kimsenin ergenlik çağına gelmiş olması şart değildir. Mümeyyiz olan kişinin kestiği de helaldir.

Hayvanı kesen kimsenin kadın veya erkek olması fark etmediği gibi temiz, cünüp veya hayızlı olması arasında da bir fark yoktur; hepsinin kestiği yenir. (Zeylaî, *Tebyîn*, 5/287; Nevevî, *el-Mecmû'*, 9/77; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/404)

1102. Ehl-i kitabın yemeklerini ve kestiği hayvanların etini yemek caiz midir?

Ehl-i kitabın (Yahudi ve Hristiyan'ın), usûlüne uygun olarak kestiği hayvanın eti ve pişirdiği yemek yenilir. Bu konuda Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulur: *"Bugün size temiz ve hoş şeyler helal kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helal, sizin yiyecekleriniz de onlara helaldir."* (el-Mâide, 5/5)

Usûlüne uygun olarak kesim, hayvanın yemek ve nefes boruları ile iki şah damarının veya bu damarlardan birisinin kesilmesi şeklinde yapılır. Ehl-i kitaptan olan kimsenin, hayvanı keserken Hz. Mesîh'in veya Hz. Üzeyir'in adını andığı kesin olarak bilinirse o takdirde kestikleri helal olmaz. Çünkü Allah'tan başkası adına kesilen hayvanlar yenilmez. (el-Mâide, 5/3)

FETVALAR

FETVALAR

TIP VE SAĞLIK

TIP VE SAĞLIK

1103. Organ nakli ve bağışı caiz midir?

Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet'te, organ ve doku nakli konusunda sarih bir hüküm bulunmamaktadır. İlk müctehid ve fakihler de kendi devirlerinde böyle bir mesele söz konusu olmadığı için bu konunun hükmüne temas etmemişlerdir. Ancak dinimizde, Kitap ve Sünnet'in delâletlerinden çıkarılmış genel hükümler ve kaideler de vardır. Kitap ve Sünnet'te açık hükmü bulunmayan ve her devirde karşılaşılan yeni meselelerin hükümleri, fakihler tarafından içtihatla belirlenmiştir. Organ ve doku nakli konusundaki hükmün tayininde de aynı yola başvurulması uygun olacaktır.

Bilindiği üzere, insan mükerrem bir varlıktır. Yaratıklar içinde Allah onu mümtaz kılmıştır. Bu itibarla tedavi ihtiyacı söz konusu değilken ölü ve diri kimselerden alınan parça ve organlardan faydalanılması, insanın saygınlık ve kerâmetine aykırı olduğu için caiz görülmemiştir. (bk. Buhârî, Libâs, 83-87 [5935-5947]; Müslim, Libâs, 115-116 [2122]; Kâsânî, *Bedâ'i*, 5/125; Buhûtî, *Keşşâfu'l-Kınâ'*, 1/57; İbn Nüceym, *el-Bahr*, 1/105-106, 113; 6/87-88) Ancak zaruret durumunda, zaruretin mahiyet ve miktarına göre bu hüküm değişmektedir. (*Mecelle*, md. 22) Nitekim İslam âlimleri, karnında canlı hâlde bulunan çocuğun kurtarılması için ölen anne üzerinde cerrahî müdahaleyi caiz görmüşlerdir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 5/130; Nevevî, *el-Mecmû'*, 3/138; 5/302; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 5/360) Aynı şekilde başka yoldan tedavisi mümkün olmayan hastalıklar da zaruret kapsamındadır.

Günümüzde kan, doku ve organ nakli, tedavi yolları arasına girmiş bulunmaktadır. O hâlde, bazı şartlara uyulmak kaydıyla, hayatı veya hayati bir uzvu kurtarmak için başka çare olmadığında kan, doku ve organ nakli yolu ile de tedavinin caiz olması gerekir. *"Her kim bir hayatı kurtarırsa bütün insanları kurtarmış gibi olur."* (el-Mâide, 5/32) âyeti de buna ışık tutmaktadır.

Bu bağlamda, aşağıdaki hususlara dikkat edilmek kaydıyla organ nakli caiz olur. Buna göre:

a) Zaruret hâlinin bulunması, yani hastanın hayatını veya hayatî bir uzvunu kurtarmak için bundan başka çaresi olmadığının, meslekî ehliyet ve dürüstlüğüne güvenilen doktorlar tarafından tespit edilmesi,

b) Hastalığın bu yoldan tedavi edilebileceğine zann-ı galibinin bulunması,

c) Organ veya dokusu alınan kişinin, bu işlemin yapıldığı esnada ölmüş olması; eğer organ canlı bir insandan alınacaksa, bu organın, alınan kişide (donör) temel bir hayatî fonksiyonu devre dışı bırakmaması,

d) Toplumun huzur ve düzeninin bozulmaması bakımından, organ veya dokusu alınacak kişinin sağlığında (ölmeden önce) buna izin vermiş olması veya hayatta iken aksine bir beyanı olmamak şartıyla yakınlarının rızasının sağlanması,

e) Tedavisi yapılacak hastanın bu nakle razı olması,

f) Alınacak organ veya doku karşılığında hiçbir şekilde ücret alınmaması,

g) Üreme hücre ve organlarından (sperm, yumurta, yumurtalık vb.) olmaması,

h) Devlet kontrolü altında yapılması gerekir.

1104. Ötanazi caiz midir?

Tıbbi verilere göre yaşama ümidi kalmamış veya şiddetli acılar hisseden bir insanın hayatına bir başkası eliyle son verdirmesi demek olan ötanazi, talepte bulunan kişi açısından intihar, bunu uygulayan açısından cinâyettir. İslam dinine göre kişinin kendi canına kıyması (intihar) haramdır.

Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Ey iman edenler!... Kendinizi öldürmeyin Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir. Kim düşmanlık ve haksızlık ile bunu (haram yemeyi veya öldürmeyi) yaparsa (bilsin ki) onu ateşe atacağız; bu ise Allah'a çok kolaydır."* (en-Nisâ, 4/29-30), *"…Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymayın. Allah, bunları size düşünesiniz diye söylemektedir."* (el-En'âm, 6/151) buyrulmuştur. Peygamberimiz (s.a.s.), acı ve sıkıntılardan dolayı ölümün temenni edilmemesini istemiştir. (Buhârî, Merdâ, 19 [5671]; Müslim, Zikir, 10 [2680]) Temennisi bile yasak olan bir işi gerçekleştirmek elbette büyük bir cürüm olur. Bu deliller de gösteriyor ki Allah'ın emanet ettiği cana kıymak caiz değildir. (Tahtâvî, *Hâşiye*, 602-603)

Çünkü bu, hem Allah'ın koyduğu sınırları çiğnemek hem de O'nun takdirine karşı isyan anlamına gelir.

Çekilen dertler ve acılar, müminin günahları için keffârettir. Üstelik bugün, yaşamından ümit kesilen hasta için hızla gelişen tıpta yeni bir tedavi imkânının ortaya çıkması, ihtimal dışı değildir.

1105. Kullanılması veya yenilmesi haram bir maddenin ya da bunlardan imal edilen ilaçların tedavide kullanılması caiz midir?

Bir hastalığın tedavisi için helal olan başka maddelerden elde edilmiş bir ilaç henüz üretilmemiş ya da üretilen bu ilaca ulaşma imkânı yok ise haram olan bir maddenin veya bundan üretilen bir ilacın, meslekî ehliyet ve dürüstlüğüne güvenilen uzman bir doktor tarafından tavsiye edilmesi hâlinde kullanılmasında dinen bir sakınca yoktur. Çünkü *"Zaruretler yasakları mübah kılar."* (*Mecelle,* md. 21) Zaruret ortadan kalkar ve başka helal maddelerden yapılan ilaçlar bulunursa, o zaman helal olanları kullanmak gerekir. Çünkü *"Zaruretler kendi miktarlarınca takdir olunur."* (*Mecelle,* md. 22)

1106. Domuz kalp kapağının insan kalbine takılması caiz midir?

Hayati öneme sahip bir tedavinin helal olan nesnelerle yapılabilme imkânı bulunmadığı hâllerde (zaruret gereği), tedavide haram olan nesnelerden de yararlanılabilir.

Bu itibarla kalp kapakçığının değişmesi zorunlu olan bir hastanın tedavisinde, helal yollarla bir alternatif bulunmaması ya da bulunan diğer çözümlerin verimli ve sağlıklı olmaması hâlinde domuzdan elde edilen kalp kapakçığının kullanılması da caiz olur.

1107. Tüp bebek yöntemi ile çocuk sahibi olmak caiz midir?

İster kadın ister erkekteki bir kusur sebebiyle tabiî ilişkiyle gebeliğin gerçekleşmesi mümkün olmadığı takdirde, Din İşleri Yüksek Kurulunun 20.05.1992 tarihli kararına göre:

a) Döllendirilecek yumurta ve spermin her ikisinin de nikâhlı eşlere ait olması, yani bunlardan herhangi birisinin yabancıya ait olmaması,

b) Döllenmiş olan yumurtanın, başka bir kadının rahminde değil de yumurtanın sahibi olan eşin rahminde gelişmesi,

c) Bu işlemin, gerek anne-babanın gerek doğacak çocuğun maddî, ruhî ve aklî sağlığı üzerinde olumsuz bir etkisinin olmayacağı tıbben sabit olmak şartıyla tüp bebek yöntemine başvurmakta bir sakınca yoktur.

Başka bir kadının yumurtasının alınması veya kocası dışında yabancı bir erkeğin sperminin kullanılması ile bir kadının gebeliğinin sağlanması ise caiz değildir.

1108. Doğal gebelikte yumurta çatlatma iğnesi yaptırmak caiz midir?

Uzmanlardan alınan bilgiye göre yetişkinlik çağından menopoz sürecine kadar bir kadının yumurtalıklarından her ay genellikle bir yumurta hücresi büyür, gelişir ve döllenmeye elverişli hâle gelince fallop tüplerine salınarak rahme doğru hareket eder. Bu işleme yumurtlama (ovülasyon) adı verilir. Tabiî süreç bu şekilde olmakla beraber yumurtanın olgunlaşmaması durumunda tedavi amaçlı olarak veya çoğul gebelik elde etme maksadıyla yumurta çatlatma iğnesi uygulanabilmektedir.

Yumurtalıklarda yumurta hücrelerinin kendiliğinden yeterli büyüklüğe ve olgunluğa erişemediği durumlarda doğal düzeyde yumurta üretmek ve olgunlaştırmak için çeşitli tedavi yollarına müracaat edilebilir. Dolayısıyla bu doğrultuda yumurta çatlatma iğnesi yapılması caizdir. Ancak yumurta hücresinin kendiliğinden oluştuğu, olgunlaştığı ve doğal yollarla gebe kalma imkânı olan kişilerde çoğul gebeliğin oluşabilmesi için daha fazla yumurta hücresi elde etmek maksadıyla yumurta çatlatma iğnesi yaptırmak tedavi olarak değerlendirilemeyeceğinden ve fıtrata müdahale olacağından caiz değildir.

1109. Doğum kontrolünün dinî hükmü nedir?

Sağlığa zararlı olmamak şartıyla deri altına hormon düzenleyici yerleştirmek (implant), kondom kullanmak, azil (geri çekilmek) gibi yöntemlerle hamileliğin önlenmesinde dinen bir sakınca yoktur. Bununla birlikte annenin hayatı söz konusu olmadıkça hamilelik gerçekleştikten sonra, hangi aşamada olursa olsun, kürtaj ve benzeri yöntemlerle çocuğun alınması caiz değildir. Çünkü hamileliğin başlaması ile doğacak çocuğun hayat hakkı gerçekleşmiş olur. Maddî ya da sosyal endişelerle ceninin hayatiyetini bir şekilde sona erdirmek hayat hakkına tecavüzdür.

Allah Teâlâ, *"Fakirlik endişesi ile çocuklarınızı öldürmeyin. Sizi de onları da biz rızıklandırırız."* (el-En'âm, 6/151) buyurmuştur.

1110. Gebeliği engellemek için vazektomi, kordon bağlatma vb. yöntemlerin uygulanması caiz midir?

Çocuk doğurma, çocuk sayısının sınırlandırılması, iki gebelik arasındaki sürenin ayarlanması gibi konularda, karı-kocanın ortak isteğine göre meşru çarelere başvurulması caizdir. Devamlı kısırlığa yol açan vazektomi, kordon bağlatma gibi yöntemlere başvurulması yani kadın veya erkeğin geri dönüşü olmayacak şekilde kısırlaştırılması ise fıtrata müdahale olarak değerlendirildiğinden sağlık açısından kesin bir zorunluluk olmadığı müddetçe caiz değildir.

1111. Kürtaj yaptırmak caiz midir?

İnsan hayatının korunması, İslam dininin beş temel ilke ve amacından biridir. Zira en şerefli varlık olan insanoğlu saygındır ve dokunulmazdır. İnsanın yaşama hakkı, erkek spermi ile kadın yumurtasının birleştiği ve döllenmenin başladığı andan itibaren Allah tarafından verilmiş temel bir hak olup, artık bu safhadan itibaren anne baba da dâhil hiçbir kimsenin bu hakka müdahale etmesine izin verilmemiştir. Buna göre annenin hayatının korunması gibi haklı ve kesin bir zaruret olmaksızın gebeliğe son vermek caiz değildir.

1112. Çoğul gebeliklerde ceninlerden bir ya da birkaçının hayatının sonlandırılması caiz midir?

Hayatın korunması, İslam'ın korunmasını emrettiği beş temel değerden biridir. Yaşama hakkı, yumurta ve sperm hücrelerinin döllenmesiyle başlar. Bu aşamadan itibaren, annenin hayatının korunması dışında bir gerekçeyle gebeliğe son vermek caiz değildir. Ancak çoğul gebeliklerde ceninlerden yaşama perspektifi bulunmayana müdahale edilmediği takdirde diğerlerinin de kesin olarak öleceği durumlarda hasta olan cenine müdahale ile sağlıklı olanların hayatı korunabilir. Ceninlerden hepsinin sağlıklı olup birini diğerine tercih imkânı olmayan durumlarda ise bir canın yaşatılması için bir başka canın öldürülmesi dinen kabul edilemez.

1113. Henüz sütten kesilmemiş bebeği olan bir kadın yeniden hamile olursa bebeği emzirmeye devam edebilir mi?

Bebek emziren bir kadının hamile kalması durumunda emzirmeye devam edip etmemesine dair dinî bir emir veya yasak bulunmamaktadır. Dolayısıyla konunun hükmünde, annenin sağlığı ve bebeğin anne sütüne olan ihtiyacı belirleyicidir. Buna göre tıbben bir sakınca olmadıkça hamile bir kadının çocuğunu emzirmeye devam etmesinde dinen bir mahzur yoktur.

1114. Dövme yaptırmak caiz midir?

Vücuda iğneler batırılıp açılan deliklere boyalı maddeler konularak yapılan dövme, eski çağlardan beri yapılan bir câhiliye âdeti olup sağlık açısından zararlı olduğu gibi dinen de yasaklanmıştır. Nitekim dikkat çekmek, daha güzel görünmek amacıyla yaratılıştan gelen özelliklerin değiştirilmesi, İslam dininde fıtratı bozma kabul edilerek yasaklanmıştır. (en-Nisâ, 4/119)

Hz. Peygamber (s.a.s.), vücuda dövme yapmak, dişleri incelterek seyrekleştirmek gibi ameliyeleri; yaratılışı değiştirmek, fıtratı bozmak kapsamında değerlendirmiş ve bunu yapanların ve yaptıranların Allah'ın rahmetinden uzak olacağını bildirmiştir. (Buhârî, Libâs, 83-87 [5935-5948]; Müslim, Libâs, 120 [2125]) Dolayısıyla dövme yaptırmak caiz değildir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/70)

1115. Botoks yaptırmak caiz midir?

İslam'da, yaratılıştan getirilen özellikleri (fıtrat) değiştirmeye yönelik tasarruf ve müdahaleler yasaklanmıştır. (en-Nisâ, 4/119; er-Rûm, 30/30) Hz. Peygamber (s.a.s.), güzelleşmek maksadıyla vücuda dövme yapmak, dişleri incelterek seyrekleştirmek gibi işlemleri, yaratılışı değiştirmek kapsamında değerlendirmiş ve bunu yapanların Allah'ın rahmetinden uzak olacağını ifade etmiştir. (Buhârî, Libâs, 83-87 [5935-5948]; Müslim, Libâs, 115-120 [2122-2125]) Bununla birlikte vücudun herhangi bir organında diğer insanlar tarafından yadırganan, insanın psikolojik olarak etkilenmesine sebep olabilecek bir anormallik veya fazlalık bulunması durumunda bunun ameliyatla düzeltilmesi, fıtratı bozmak değil bir tedavi işlemi olarak değerlendirilir. (Ebû Dâvûd, Hâtem, 7 [4232]; Tirmizî, Libâs, 31 [1770])

Yüzdeki kırışıklıkları gidermek için botulinum denilen zehirli (toksin) bir maddeden elde edilen sıvının, kırışıklıkların bulunduğu yere iğne ile az miktarda zerk edilmesini ifade eden "botoks" da genel amacı itibarı ile estetik müdahale niteliğindedir. Bu sebeple beden ya da ruh sağlığı açısından gerekli olmadıkça uygulanması caiz değildir.

1116. Kaş uygulaması (kaş kontürü) yaptırmanın dinî hükmü nedir?

Kaş uygulaması (kaş kontürü, microblading), uzun süre kalıcı bir makyaj olup bir nevi dövme işlemidir. İslam'da yaratılıştan getirilen özellikleri (fıtrat) değiştirmeye yönelik tasarruf ve müdahaleler yasaklanmıştır. (en-Nisâ, 4/119; er-Rûm, 30/30) Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), güzelleşmek maksadıyla vücuda dövme yapmak, dişleri incelterek seyrekleştirmek gibi işlemleri, yaratılışı değiştirmek kapsamında değerlendirmiş ve bunu yapanların Allah'ın rahmetinden uzak olacağını ifade etmiştir. (Buhârî, Libâs, 83-87 [5933-5948]; Müslim, Libâs, 120 [2125]) Bu tür delillerden hareketle İslam âlimleri tedavi gibi zarurî durumlar dışında dövme yapmayı ve yaptırmayı caiz görmemişlerdir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr,* 4/164; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc,* 1/406) Bu itibarla herhangi bir zaruret olmadan sadece daha güzel görünmek gibi estetik kaygılarla kaş uygulaması yaptırmak caiz değildir. Ancak kişinin kaşlarının tamamen veya kısmen dökülmesi ya da toplum geneli tarafından yadırganacak bir halde olması durumunda bir tedavi işlemi olarak kaş uygulaması yapılabilir.

Tedavi amaçlı yapılan kaş uygulamasında su deriye ulaşmasa bile gusül ve abdest geçerlidir. Ancak söz konusu işlem estetik amaçla yapılmış ve suyun deriye temasına engel oluyorsa imkânlar ölçüsünde yapılan işlemin giderilmesi gerekir. Aksi halde gusül ve abdest geçerli olmaz.

1117. Saç ektirmek ve peruk kullanmak caiz midir?

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) saç eklemeyi ve ekletmeyi yasakladığı yönündeki rivâyetler, sahih kaynaklarımızda yer almaktadır. (Buhârî, Libâs, 83-85 [5935-5942]; Müslim, Libâs, 115-119 [2122-2124]) Konuyla ilgili hadisleri değerlendiren İslam âlimleri, bir kimsenin, saçına başkasının saçını eklemesini veya başkasının saçından imal edilen peruğu takmasını caiz görmemişlerdir. Çünkü bu gibi işlemlerde saygın olan insanın bir parçası

kullanılmaktadır ki; bu, zorunlu hâller dışında caiz değildir. Ancak insan saçı dışında ipek, iplik, yün ve benzeri maddelerden yapılmış peruğun takılmasını, fakihlerin çoğunluğu caiz görmektedir. (Kâsânî, *Bedâ'i'*, 5/125-126; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/70; İbn Nüceym, *el-Bahr*, 6/88)

Günümüzde cerrahi bir operasyon olarak yapılan saç ekimi uygulaması ise kişinin kendi saçının alınıp saç kaybına uğrayan bölgeye nakledilmesi şeklinde olduğundan söz konusu yasak kapsamında değildir.

1118. Diş tedavisinde altın kullanmak caiz midir?

Ağız sağlığı, vücut sağlığının bir parçasıdır. Vücut sağlığı gibi diş sağlığına da dikkat etmek gerekir. Hz. Peygamber (s.a.s.) de diş temizliği ve sağlığına son derece önem vermiş; *"Ümmetime -veya insanlara- zor gelmeyeceğini bilseydim her namazdan önce misvâk kullanmalarını emrederdim."* (Buhârî, Cum'a, 8 [887]; Müslim, Tahâret, 42 [252]); *"Misvâk ağzı temizler, rabbi razı eder."* (Buhârî, Savm, 27 [Bab Başlığı]); Nesâî, Tahâret, 5 [5]); *"...Cebrâil misvâk üzerinde o kadar çok durdu ki farz olacak diye korktum..."* (İbn Mâce, Tahâret, 7 [289]) buyurmuştur.

Diş kaplama, doldurma ve protez, tedavi amaçlı başvurulan tıbbi yöntemlerdir. Bu işlemler yapılırken tedavi neyi gerektiriyorsa onun uygulanması dinen sakıncalı değildir. Ancak dinin yasak kılmadığı bir madde ile tedavisi mümkünse yasak kıldığı bir maddenin kullanılması caiz değildir. Dinimiz, zaruret olmadıkça altının erkekler tarafından kullanılmasını yasaklamıştır. Buna bağlı olarak İmam Ebû Hanîfe, çıkan dişlerin tekrar yerine bağlanması durumunda kullanılacak telde gümüşü yeterli bulup, altın kullanmayı caiz görmemiştir. Diğer Hanefî imamları İmam Muhammed ve İmam Ebû Yûsuf ise zaruretten dolayı diş tedavisinde altının da kullanılabileceğini belirtmişlerdir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/362) Bu müctehidler bir savaşta burnunu kaybeden Arfece'nin (r.a.) gümüşten bir burun taktığını, bunun koku yapması üzerine Hz. Peygamber'e (s.a.s.) müracaatla altından burun yaptırmak istediğini ve kendisine bu hususta izin verildiğini (Ebû Dâvûd, Hâtem, 7 [4232]; Tirmizî, Libâs, 31 [1770]) delil olarak ileri sürmüşlerdir. Bundan anlaşılıyor ki tıbbi bir zaruret varsa diş kaplamada altının kullanılmasında sakınca yoktur. Zaruret yoksa başka madde kullanılması dinî kurallara daha uygundur.

1119. Tedavi olan bir hastanın avret mahallini açmasında bir sakınca var mıdır?

Tedavi ihtiyacı gibi zaruri durumlarda, -gerektiğinde- hastanın bedeninin mahrem yerlerine, tedavi işlemini yapan kimselerin bakması ve dokunması caizdir.

Mahrem yerlerini, açmak durumunda olan hastaların, imkânlar ölçüsünde öncelikle hemcinsi olan sağlık personelini tercih etmeleri gerekir. Buna imkân bulunmaması hâlinde ise bu konuda cinsiyet farkı dikkate alınmaz. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 5/124; Zeylaî, *Tebyîn*, 6/17) Çünkü *"Zaruretler, yasakları mübah kılar."* (*Mecelle,* md. 21) Bununla birlikte tedavi eden doktorun da harama bakma izninin zarurete mebni olduğunu unutmaması gerekir. Bunun için de teşhis ve tedavi amacıyla bakılması gereken sınır aşılmamalıdır. Zira *"Zaruretler kendi miktarlarınca takdir olunurlar."* (*Mecelle,* md. 22)

1120. Erkek doktora jinekolojik muayene olmak caiz midir?

Asıl olan, kadın hastaları kadın doktorların erkek hastaları da erkek doktorların muayene etmesidir. Ancak bu ilkenin gözetilmesinin mümkün olmaması ve aynı cinsiyetten alanında uzman doktor bulunmaması durumunda karşı cinsiyetten bir doktora muayene olunabilir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 5/124; Zeylaî, *Tebyîn*, 6/17)

1121. Toplum sağlığını tehdit eden salgın hastalıklara karşı aşı yaptırmamak kul ve kamu hakkı ihlali olarak değerlendirilebilir mi?

Dinimiz, insan hayatının korunmasını esas almış ve buna zarar verecek unsurların ortadan kaldırılmasını emretmiştir. Sağlığın korunması için önleyici tedbirlere başvurulması ve hastalandıktan sonra tedavi olunmasının gerekliliği de bu esas üzerine bina edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Tedavi olun ey Allah'ın kulları!"* buyurarak (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/278 [18478]; Tirmîzi, Tıb, 2 [2038]; İbn Mâce, Tıb, 1 [3436]) tedavinin önemine dikkat çekmiştir. Sağlıklı yaşamak ve hastalıklara zemin hazırlamamak için önleyici tedbirlere başvurulması ve hastalanınca tedavi olunması da bu kapsamdadır.

Dolayısıyla hastalık risklerine karşı dikkatli olunması ve özellikle bulaşıcı hastalıklara karşı gereken tedbirlerin alınması dinimizin bir

emridir. Nitekim Allah Resûlü (s.a.s.), bu bağlamda *"Bir yerde salgın hastalık çıktığını duyarsanız oraya girmeyin, bulunduğunuz yerde salgın hastalık varsa o bölgeden de ayrılmayın."* buyurarak (Buhârî, Tıb, 30 [5728]; Müslim, Selâm, 92-96 [2218]) karantina uygulamasına dikkat çekmiştir. Bir diğer hadis-i şerifinde de *"Bulaşıcı hastalık taşıyanın taşımayanla aynı ortamda bulunmasını engelleyiniz."* (Buhârî, Tıb, 53 [5771]) buyurarak salgın hastalığa karşı tedbirli ve ihtiyatlı bir yol takip edilmesini vurgulamıştır. Hz. Peygamber (s.a.s.), bulaşıcı hastalığı olan bir kişinin biatını ona dokunmadan alarak bu konudaki hassasiyetini fiilen de göstermiştir. (Müslim, Selâm, 126 [2231])

Bu itibarla bilimsel usûllere uygun olarak üretilen, alanında uzman hekimlerce salgın hastalıklara karşı koruyucu olduğu belirtilen aşıların kullanımı dinen de uygundur. Buna göre toplum sağlığını tehlikeye atacağı konusunda galip zan bulunan durumlarda gerekli tedbirlere uymamak, kul ve kamu hakkı ihlali olur.

1122. Erkek çocukları sünnet ettirmenin hükmü nedir?

Erkeklerin sünnet olması (hıtân), İslam'ın şiarlarından biridir. Hz. Peygamber (s.a.s.) sünnet olmayı fıtrat gereği yapılan işler arasında zikretmiştir. (Buhârî, Libâs, 63, 64 [5889, 5891]; İstiʾzân, 51 [6297]; Müslim, Tahâre, 49 [257]; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/229 [7139]) İslam âlimlerinin çoğunluğu, sünnet olmanın vâcip olduğunu söylerken Hanefîler bunun meşru bir mazeret olmadıkça terk edilmemesi gereken bir sünnet-i müekkede olduğunu vurgulamışlardır. Bu nedenle erkek çocukları sünnet ettirmek terk edilmemelidir. (Kudûrî, *Tecrîd*, 12/6120 vd.; Serahsî, *el-Mebsût*, 10/156; Mâverdî, *el-Hâvi*, 13/430-432; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/115; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, 4/394)

1123. Küçük yaşta sünnet olamayan veya sonradan Müslüman olan yetişkin erkeklerin sünnet olması gerekli midir?

Erkeklerin sünnet olması (hıtân), İslam'ın şiarlarından biridir. Hz. Peygamber (s.a.s.), sünnet olmayı fıtrat gereği yapılan işler arasında zikretmiştir. (Buhârî, Libâs, 63, 64 [5889, 5891]; İstiʾzân, 51 [6297]; Müslim, Tahâre, 49 [257]; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/229 [7139]) İslam âlimlerinin çoğunluğu, sünnet olmanın vâcip olduğunu söylerken Hanefîler bunun meşru bir

mazeret olmadıkça terk edilmemesi gereken bir sünnet-i müekkede olduğunu vurgulamışlardır.

Bu itibarla sonradan Müslüman olan ya da küçükken sünnet olamamış bir kimsenin sünnet olması gereklidir. Ancak sünnet olmak İslam'ın şiarı olmakla birlikte İslam'a girmek için bir ön şart değildir. Bu sebeple geç yaşta sünnet olmak kişiye bedensel ve ruhsal açıdan sıkıntı verecekse ya da sağlık açısından sakıncalar doğuracaksa kişi sünnet olmayabilir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 10/156; Mâverdî, *el-Hâvi*, 13/430-432; Karâfî, *ez-Zahîre*, 13/280; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/115; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/751)

1124. Yeni doğan bebeğin sünnet ettirilmesinde dinen bir sakınca var mıdır?

Erkeklerin sünnet olması (hıtân), İslam'ın şiarlarından biridir. Hz. Peygamber (s.a.s.), sünnet olmayı fıtrat gereği yapılan işler arasında zikretmiştir. (Buhârî, Libâs, 63, 64 [5889, 5891]; İsti'zân, 51 [6297]; Müslim, Tahâre, 49 [257]; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/229 [7139]) Veli, çocuğunu doğumdan itibaren bulûğ çağına erişene kadar herhangi bir zaman diliminde sünnet ettirmelidir. Dolayısıyla çocuğa özel tıbbi bir engel bulunmadığı sürece yeni doğan bebeğin sünnet ettirilmesinde dinen bir sakınca bulunmamaktadır. (Kudûrî, *Tecrîd*, 12/6120; Aynî, *Binâye*, 9/157-158; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 4/152)

1125. Cinsiyet gelişim bozukluğu olan kişilerin, tıbbî müdahale ile tedavi edilmelerinin dinî hükmü nedir?

Cinsiyet gelişim bozukluğu olan kişiler (hünsa/interseks), yetersiz genital gelişim veya atipik/belirsiz genital görünüm nedeniyle erkek mi kadın mı olduğu tespitinde problem bulunan kimselerdir. Günümüzde bu tür kişilerin cinsiyeti tıbben belirlenebilmekte ve tıbbî müdahaleler ile düzeltilebilmektedir.

Bu tür biyolojik problem ve genetik hastalıkların, cinsiyet düzeltme operasyonu veya hormonal yöntemlerle tedavi edilmesinde dinen bir sakınca yoktur. Burada esas olan, tıbbî müdahalenin aslî/baskın olan genetik ve biyolojik cinsiyet lehine yapılmasıdır. Dolayısıyla tıbbî müdahalenin aslî/baskın olmayan cinsiyet lehine yapılması caiz değildir.

Tıbbî müdahale ile aslî/baskın genetik ve biyolojik cinsiyeti lehine tedavi edilen kimselerin, dini yükümlülüklerini ve sosyal-beşeri ilişkilerini bu cinsiyetlerine uygun olarak yerine getirmeleri gerekir.

Diğer yandan cinsiyet gelişim bozukluğu olmadığı halde çevresel vb. etkenlerle oluşan cinsel kimlik bozulmaları nedeniyle kişilerin cinsiyetlerini değiştirmeye yönelik tıbbî müdahalede bulunulması caiz değildir.

1126. Cinsiyet değiştirmek caiz midir?

İslam'a göre insan, bedeni ve ruhu olan mükerrem bir varlıktır. Allah (c.c.), insanı maddî ve manevî kabiliyetleriyle inkişaf edebilecek şekilde yaratmıştır. İslam, bildirdiği hükümlerle insanın varlık amacına uygun toplumsal bir düzen içerisinde yaşamasını ve âhirette ebedi mutluluğu kazanmasını amaçlar. Bu nedenle insan, dünyada kendisine yakışan iyi ve faydalı işler yaparak ebedi hayatına hazırlanmalıdır. Esasen insanın varoluş gayesini gerçekleştirmesi, Allah'ın kendisinde yarattığı özellikleri dikkate alarak maddi-manevi ilerleme kaydetmesine bağlıdır. İnsanın başıboş bırakılmayıp birtakım mesuliyetler yük-lendiğinin bilincinde olması gerekir. Bu sorumluluk bilinci insanı diğer canlılardan ayıran ve mükerrem bir varlık olmasını sağlayan temel vasfıdır. İnsanın varoluş amacına uygun olarak İslam; dinin, canın, neslin, aklın ve malın korunmasına yönelik hükümler koymuş ve bunlara zarar verecek hususları bertaraf etmeyi amaçlamıştır. Kişinin doğuştan getirdiği cinsiyetinin muhafazası ve karşı cinse benzememe konusundaki kurallar, bu amaçları gerçekleştirmeye matuftur. Bu itibarla aslî genetik ve biyolojik cinsiyete müdahale edilmemesi esastır.

Kişinin biyolojik ve genetik yapısında cinsiyet gelişim bozukluğu olmadığı halde birtakım çevresel vb. etkenlerle kendisini karşı cinse ait hissedip ona benzeme veya karşı cinsten olma isteği, cinsel kimlik bozukluğu (transseksüellik vb.) olarak tanımlanmaktadır. Bu tür kişilerin cinsiyet değiştirmesi ve buna yönelik bir cerrahi müdahale yaptırması caiz değildir. Bu şekilde bedene yapılan müdahale, hem doktor hem de yaptıran kişi açısından büyük günahtır. Zira bu tür kişiler genetik/biyolojik olarak tek bir cinsiyete sahiptirler. Bu tür düşünceleri sebebiyle ameliyat olan kişilerin, biyolojik ve genetik cinsiyetlerinin değişmediği tıbben bilinen bir durumdur. Dolayısıyla biyolojik cinsiyetinde bir

kusuru olmadığı halde kendini karşı cinstenmiş gibi hisseden kişiler, bu duygunun fıtrata uygun olmadığını bilmeli; bedenlerine cerrahî müdahalede bulunmak yerine biyolojik cinsiyetlerini kabullenme yolunda tedavi yöntemlerine ısrarla devam etmelidirler.

İnsan, erkek ve dişi olmak üzere iki ayrı cinsiyette yaratılmıştır. İnsan neslinin devamı da bu nizama bağlanmıştır. (en-Nisâ, 4/1) İnsanın, yaratılıştan sahip olduğu bu cinsiyeti ve fıtratı değiştirmeye çalışmasının dinen yasaklanmış olmasının en önemli nedenlerinden biri, bu nizamın muhafaza edilmesidir. Zira cinsiyet değiştirmek doğal olmadığı gibi insanın buna ihtiyacı da yoktur. Böyle bir istek çevresel veya psikolojik telkin ve algılarla oluşan sunî bir durumdur. İslam'a göre esas olan, insanın yaratılış amacına uygun bir şekilde doğal cinsiyetiyle yaşaması ve ebedî saâdeti kazanmasıdır. Bu tür cinsiyet değiştirme faaliyetleri insana maddî-manevî zarar verdiği gibi toplumun ve insan neslinin devamını tehdit ve ifsat eder.

Kur'ân-ı Kerim'de, bu şekilde fıtratı değiştirme girişimlerinin şeytanın bir telkini olduğu açıkça bildirilmiştir: *"Onları mutlaka saptıracağım, mutlaka onları kuruntulara sokacağım... Onlara emredeceğim de Allah'ın yarattığını değiştirecekler."* (en-Nisâ, 4/119) İslam'da karşı cinse benzemek ve bu özentinin/temayülün önünü açacak tutum ve fiillerde bulunmak yasaktır. Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Kadına benzemeye çalışan erkeklere ve erkeklere benzemeye çalışan kadınlara Allah lanet etsin."* buyurmuştur. (Buhârî, Libâs, 61-62 [5885-5887]; Ebû Dâvûd, Libâs, 31 [4099])

Biyolojik cinsiyetine müdahalede bulunulan kimsenin, tıbben biyolojik ve genetik cinsiyetinin değişmediği bilinen bir durum olduğundan dinî açıdan da aslî cinsiyetinin değişmediği kabul edilir. Dolayısıyla bu kişinin biyolojik ve genetik aslî cinsiyetini bastırıcı tıbbî müdahale süreçlerini de hemen sonlandırması gerekir. Böyle kişiler dinî yükümlülüklerini, sosyal ve beşerî ilişkilerini biyolojik ve genetik aslî cinsiyetleri doğrultusunda yerine getirmekle mükelleftir.

1127. Taşıyıcı annelik diye adlandırılan yöntemle çocuk sahibi olmanın dinî hükmü nedir? Bu yöntemle dünyaya gelen bir çocuğun nesep, velayet ve mahremiyet açısından durumu nedir?

Kadının yumurtası ile erkeğin spermlerinin laboratuvar ortamında döllendirilmesi ile elde edilen zigotun başka bir kadının rahmine yerleştirilmesi, rahim sahibi kadının doğum yapmasından sonra bebeği, sperm ve yumurta sahibi eşlere teslim etmesi suretinde cereyan eden taşıyıcı annelik uygulaması, dinin mahremiyet, evlilik, neslin korunması, şahsiyetin korunması, kişilerin ruh ve beden sağlığının korunması ve insanın saygınlığı ile ilgili bir takım ilkeleri ihlal etmesi sebebi ile caiz değildir.

Haram olmasına rağmen bu yöntemle dünyaya getirilen çocuğun nesebi ve velayeti, sperm ve yumurta sahibi olan evli erkek ve kadına ait olur. Öte yandan çocuk, onu rahminde taşıyıp doğuran kadına da annelik şüphesi sebebiyle mahrem olur.

FETVALAR

FETVALAR
TİCARÎ HAYAT

TİCARÎ HAYAT

ALIŞVERİŞ

1128. Ticarette kâr haddi var mıdır?

İslam'da prensip olarak alışverişler için kesin bir kâr haddi konulmamış olup kâr oranları piyasa şartlarına bırakılmıştır. Konuyla ilgili olarak Allah Resûlü (s.a.s.), fiyatların artması dolayısıyla kendisinden bu duruma müdahale etmesi istendiğinde bunu yapmamış ve fiyatların doğal piyasa şartları içerisinde arz ve talebe göre oluştuğuna dikkat çekmiştir. (Ebû Dâvûd, Büyû', 51 [3450]; Tirmizî, Büyû', 73 [1314])

Fakihler de bundan hareketle kâr haddinin eşyadan eşyaya farklılık gösterebileceğini, bu sebeple de kesin bir takdir yapılamayacağını söylemişlerdir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 5/129) Bununla birlikte onlar, piyasada suistimaller olduğu, karaborsacıların devreye girerek halkı mağdur ettikleri, özellikle halkın zaruri ihtiyaçları sayılabilecek mallarda aşırı bir şekilde sunî fiyat artışları yaşandığı durumlarda, kamu otoritesinin fiyatlara müdahale (narh) yetkisini kabul etmişlerdir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/378) Aşırı fiyatın tespitinde bilirkişilerin günün piyasa şartları içerisindeki belirlemeleri esas alınır.

1129. İslam'ın haram kıldığı şeylerin gayrimüslimlere satışı caiz midir?

Dinimizce yenilmesi, içilmesi ve kullanılması haram kılınan içki, domuz eti, akıtılmış kan, leş ve putların (el-Mâide, 5/3, 90; el-En'âm, 6/145) satışı da yasaktır. (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/326 [14535]) Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.s.), genel bir ilke olarak şöyle buyurmuştur: *"Allah Teâlâ bir topluma bir şeyin yenilmesini haram kılmışsa, ondan elde edilecek kazancı da haram kılmıştır."* (Ebû Dâvûd, Büyû' (İcâre), 66 [3488]) Buradan hareketle fukaha; Müslüman bir kimsenin haram kılınan şeyleri Müslüman veya gayrimüslim bir kişiye satmasının caiz olmadığını ifade etmişlerdir. Zira alışveriş, iki taraflı hukukî bir işlemdir. Buna göre taraflardan birisi için caiz olmayan hususun karşı taraf açısından caiz olmasıyla hüküm değişmez. Müslüman

açısından ise bir alışverişin caiz olması, alışverişe konu olan şeyden yararlanmanın helal olmasına bağlıdır. (İbn Mâze, *el-Muhît*, 6/349)

Öte yandan Hz. Peygamber (s.a.s.), ashâbına ellerinde bulunan haram olan şeylerden faydalanmak için bunları gayrimüslimlere satma gibi bir yol göstermemiş, onların itlaf edilmesini talep etmiştir. Bu bağlamda Hz. Peygamber (s.a.s.), şöyle buyurmaktadır: *"Şüphesiz Yüce Allah ve O'nun Resulü; şarap (içki), leş, domuz ve putların satışını haram kıldı."* Kendisine, *"Ya Rasulullah, ölmüş hayvanların iç yağları(nın satılması) konusunda ne dersiniz? Onlarla gemiler boyanıyor, deriler yağlanıyor, (kandillerde yakılmasıyla) insanlar aydınlanıyor"*, dediler. Resûlullah (s.a.s.), *"Hayır, haramdır."* buyurdular. (Buhârî, Büyû', 112 [2236]; Müslim, Müsâkât, 71 [1581]) Başka bir rivâyette de şöyle bir olay geçmiştir: "Bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.s.) bir tulum şarap hediye etmiş, Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Allah'ın bunu haram kıldığını biliyor musun?"* diye sorunca adam *"hayır"* cevabını vermiştir. Adam da yanındaki birine bir şeyler fısıldamış, Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Ona ne fısıldadın?"* diye sorunca adam, *"Şarabı satmasını emrettim"* demiştir. Bunu duyan Allah Resûlü (s.a.s.), *"Onun içilmesini haram kılan (Allah), satılmasını da haram kılmıştır."* buyurmuştur. Bunun üzerine adam, şarap tamamen akıp bitinceye kadar tulumun ağzını açmıştır." (Müslim, Müsâkât, 68 [1579])

Sonuç olarak dinimizce haramlığı kesin hükümlerle sabit olan şeylerin gayrimüslimlere de olsa satışı caiz değildir. Böyle bir şey caiz olsaydı Allah Resûlü (s.a.s.) Müslümanlara haram olan şeylerin kendilerince iktisadî değeri olan gayrimüslimlere satılmasına ve böylece değerlendirilmesine izin verirdi.

1130. Yapılan akitlerin kayda geçirilmesi zorunlu mudur?

Dinimiz, yapılan akitlerin hiçbir şekilde tartışmaya meydan vermeyecek şekilde net ve belirli yapılmasına itina gösterdiği gibi çıkması muhtemel anlaşmazlıkların çözümünde de elde net kanıtların bulunmasına önem vermiştir. Tarafların akit sırasında bu işlem için dinen gerekli olan şartlara riâyet etmemeleri ve öne sürdükleri şartları belgelememeleri, günümüz ticarî hayatında karşılaşılan olumsuzlukların en önemli nedenlerindendir. İslam, alışveriş ve borçlanma işlemlerinin yazılmasını tavsiye etmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de konuyla ilgili olarak; *"Ey inananlar,*

belli bir süreye kadar birbirinize borçlandığınız zaman onu yazın... Bu, Allah katında adalete daha uygun, şahitlik için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir." (el-Bakara, 2/282) buyrulması, ticarî işlemlerin kayıt altına alınmasının önemine işaret etmektedir. Bir sonraki âyette ise *"Eğer birbirinize güvenirseniz kendisine güvenilen kimse emanetini (borcunu) ödesin ve Allah'tan sakınsın."* (el-Bakara, 2/283) buyrularak diğer alanlarda olduğu gibi ticarî alanda da güven duygusunun çok önemli bir unsur olduğu ve bunun kötüye kullanılmaması gerektiği mesajı verilmektedir.

Bakara sûresinin 282. âyetindeki borçlanma durumunda senet yapılması emri, ilim adamlarının büyük çoğunluğu tarafından zorunluluk değil tavsiye olarak değerlendirilmektedir. (Kurtubî, *el-Câmi'*, 3/383) Ancak güven duygusunun, doğruluk ve dürüstlüğün olabildiğince zedelendiği günümüzde ticarî işlem ve akitlerin kayıt altına alınması, karşılaşılabilecek anlaşmazlıklarda hukukî açıdan belge niteliği taşıyabilecek vasıtaların kullanılması önem arz etmektedir. Bu bakımdan yapılan akitlerin yazılı hâle getirilmesi, dinî bir zorunluluk olmamakla beraber tarafların Kur'ân'ın tavsiyesine uyarak ticarî iş ve işlemlerini kayıt altına almaları daha uygun olur.

1131. Bir malın taksitli olarak birden fazla fiyatla satışa sunulması caiz midir?

Bir malın taksit sayısına göre farklı fiyatlarla satışa sunulması caizdir. Mesela bir mal, peşin fiyatı bin liradan, altı ay vadeli fiyatı bin beş yüz liradan, bir yıl vadeli fiyatı da iki bin liradan olmak üzere değişik fiyat seçenekleriyle satışa sunulsa müşteri de bu seçeneklerden birini tercih edip kabul etse yapılan bu alışveriş caiz olur. Zira bu uygulamada satıcı, pazarlık sırasında peşin ya da farklı vadelere göre değişik ödeme seçenekleri ile malın fiyatını belirlemekte, alıcı da bunlardan birisini tercih edip kabul etmektedir. Böylece akit esnasında malın fiyatı taraflarca kesin olarak belirlenmiş olmaktadır. Ancak alıcı seçeneklerden birisini seçip kabul etmeden, "tamam aldım" der ve bu şekilde birbirlerinden ayrılırlarsa akitte fiyat belirlenmediği için bu satış fâsid olur. (Serahsî, *el-Mebsût*, 13/7-8; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/526)

1132. Yapılan bir alım-satım akdi hiçbir sebep olmaksızın tarafların karşılıklı rızası ile feshedilebilir mi?

Dinimize göre Müslümanın verdiği sözü tutması, ahdine ve akdine sadakat göstermesi en önemli görevlerinden birisidir. Yapılan alım-satım işi sözleşme ile birlikte kesinlik kazanır ve aşağıdaki durumlar dışında tek taraflı olarak feshedilemez:

a) Taraflar, karşılıklı rızalarıyla kurdukları akdi sebepli veya sebepsiz olarak feshedebilirler. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/55) Hz. Peygamber (s.a.s.), alışverişini bozmak isteyen bir Müslümanın bu talebini kabul eden kişinin, Yüce Allah tarafından hatasının affedileceğini ve kıyamet günü sıkıntısının gideri leceğini (Ebû Dâvûd, Büyû' (İcâre), 54 [3460]; İbn Mâce, Ticârât, 26 [2199]) ifade etmiştir. Akdi karşılıklı rızayla sona erdirmenin bu şekilde gerçekleştirilebilmesi için malın akit esnasındaki şekliyle duruyor olması gerekir.

b) Alıcı veya satıcıdan birisinin ya da her ikisinin muhayyerlik (belirlenen süre içinde akdi devam ettirme veya feshetme) hakkı bulunursa, bu hakka sahip olan taraf süresi içerisinde akdi feshedebilir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/29)

c) Malda, piyasada değerini düşmesini gerektirecek bir kusur bulunması hâlinde müşteri bu kusur nedeniyle akdi feshedebilir. (Merğînânî, el-Hidâye, 3/36 vd.)

d) Bir malı görmeden satın alan kişi malı gördüğünde görme muhayyerliği hakkını kullanarak akdi feshedebilir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/34)

e) Malın tağrîr (aldatma) kasdıyla fâhiş fiyatla satılması hâlinde müşteri akdi feshedebilir. (*Mecelle,* md. 357)

Aşırı fiyatın ölçüsü, İslam âlimleri arasında tartışılmıştır. Kimileri, bilirkişinin tespit ettiği tahmini meblağların üst sınırını aşan bir fiyata satma ya da satın alma durumunu gabn-i fâhiş (aşırı aldanma) sayarken (Kâsânî, *Bedâ'i*, 6/30; İbn Nüceym, *el-Bahr*, 1/171) kimileri insanların çokça alıp sattıkları mallarda (urûzda) % 5, hayvanda % 10, taşınmaz mallarda % 20'lik ve daha üstü farkı gabn-i fâhiş olarak kabul etmişlerdir. Mecelle, bu görüşe göre düzenlenmiştir. (*Mecelle,* md. 165) Günümüzde bilirkişilerin günün piyasa şartları içerisindeki belirlemeleri esas alınmalıdır.

1133. Para peşin, mal vadeli olarak yapılan satım akdi (selem) caiz midir?

Alım-satım akitlerinde malın peşin olması asıldır. Bedeli ise tarafların anlaşmasına göre peşin de vadeli de olabilir. Ancak örfe ve ihtiyaca binaen Hz. Peygamber (s.a.s.), bazı durumlarda paranın peşin alınarak malın vadeli olarak satılmasına izin vermiştir. Bu şekilde yapılan alım-satım akdine selem veya selef denilir. Hz. Peygamber (s.a.s.), bir hadisinde, *"Bir şeyde selem yapan kişi, belirli ölçekle, belirli tartı ile ve belirli süreye kadar selem yapsın."* (Buhârî, Selem, 2; Müslim, Müsâkât, 128) buyurmuştur.

Selem akdi, aynı türden olup biri diğerine göre farklılık arz etmeyen mislî mallarda ve taraflar arasında anlaşmazlığa yol açmayacak şekilde cins, renk, yaş ve cinsiyet gibi özelliklerinin belirlenmesi kaydıyla mislî mal gibi değerlendirilebilen kıyemî mallarda yapılabilir. Bu akdin caiz olması için paranın peşin, malın cinsinin, miktarının, niteliklerinin belli olması, malın teslim tarihinin ve teslimi masraf gerektiriyorsa teslim yerinin belirtilmesi gerekir.

1134. Müşterinin, görmeden satın aldığı bir malı daha sonra gördüğünde, alışveriş akdini feshetme hakkı var mıdır?

Müşterinin, görmeden satın aldığı bir malı daha sonra gördüğünde, alışveriş akdini feshetme hakkı vardır. Bu hakka görme muhayyerliği denilir. Peygamberimiz (s.a.s.), *"Görmediği bir şeyi satın alan kimse, onu gördüğü zaman muhayyerdir."* (Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 5/439 [10425]; Darekutnî, *es-Sünen,* 3/382 [2803]) buyurmuştur.

Ancak görme muhayyerliğinin sabit olması için akde konu olan malın fesih işlemine elverişli durumda olması gerekir. Malın, buğday-arpa gibi tahıl ürünleri ve hiç kullanılmamış otomobilde olduğu gibi mislî (standart/sabit nitelikte) olması durumunda tek bir örneğinin görülmesi yeterlidir. Hayvan veya ikinci el otomobillerde olduğu gibi kıyemî (standart olmayan, değişken) mallarda ise her bir mal ya da ürün için ayrı ayrı görme muhayyerliği vardır. Görme muhayyerliği, sadece alıcı için söz konusudur. Satıcı görmediği bir malını satarsa onun için görme muhayyerliği olmaz. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/34) Çünkü malı satmadan önce onu görebilirdi. Dolayısıyla bu hakkını kaybetmiş sayılır.

1135. Taraflar belli bir süre içerisinde alım-satım akdini bozmayı şart koşabilirler mi?

Taraflardan biri veya her ikisi belli süre içinde akdi bozabilme yetkisine sahip olmayı şart koşabilir. Buna "hıyâru'ş-şart" yani şart muhayyerliği denilir. Ancak bu durum alım-satım akdi gibi karşılıklı rıza ile feshi mümkün olan lazım/bağlayıcı akitlerde söz konusu olabilir.

Alım-satımdan vazgeçmek için şart koşulabilecek süreyi İmam Ebû Hanîfe, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir hadisinde muhayyerlik süresi üç gün olarak zikredildiği için (Buhârî, Büyû', 64 [2148]; Müslim, Büyû', 24-25 [1524]) en çok üç gün olarak kabul etmektedir. İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed ise tarafların bu süreyi serbestçe belirleyebileceklerini, bu sürenin belirli olmak kaydıyla sınırlı olmadığını ifade etmişlerdir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/29) Mecelle'de insanlar arasındaki muameleler için ikinci görüş daha uygun bulunarak şöylece düzenlenmiştir: *"Satıcı veya müşteri yahut her ikisi birden belirli süre içerisinde satışı feshetmek yahut yürürlük kazandırmak konusunda muhayyer olmak üzere satım akdinde şart kılmak caizdir."* (*Mecelle,* md. 300)

1136. Satıcı malın niteliklerini gizler veya yanlış beyanda bulunursa, alışveriş akdi gerçekleştikten sonra bunun farkına varan müşteri ne yapabilir?

Alım-satım akdinde akde konu olan malın bütün niteliklerinin ve satış bedelinin alıcı ve satıcı tarafından bilinmesi ve açıklanması gerekir. Satıcının yanlış beyanı üzerine kurulan alım-satım akdinde, malda satın alış amacını ihlal eden ya da fiyatını düşüren bir eksiklik veya kusur bulunur yahut da mal normalden daha pahalı olursa müşteri dilerse satın aldığı malı konuşulan fiyat üzerinden kabul eder, dilerse malı geri vererek akdi bozar. Müşterinin malı iade etmeyip ondaki kusura karşılık fiyattan indirim talebinde bulunma hakkı yoktur. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/36-37) Ancak böyle bir durumda akdi feshederek malı geri verip yeni bir akit yaparak söz konusu malı daha düşük bir fiyattan satın alması da mümkündür.

1137. Satın alınan bir malda müşterinin yanında (mülkünde) bir kusur meydana gelir ayrıca önceden bir kusurunun da olduğu anlaşılırsa müşteri bu malı geri verebilir mi?

Satın alınan bir malda önceden mevcut olan bir kusura ilaveten müşterinin yanında (mülkünde) ikinci bir kusur oluşursa müşteri bu satış akdini bozarak kusurlu malı satıcıya iade edemez. Ancak müşteri önceki kusurdan dolayı meydana gelen zararı satıcıya tazmin ettirir. Fakat satıcı, malı sonradan meydana gelen ayıplı hâliyle kabul ederse müşteri malı geri verir ve ödediği parayı alır. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/38)

1138. Müşteri, aralarından birini satın almak amacıyla götürdüğü birkaç maldan birini seçme hakkına sahip midir?

Müşteri, alışveriş akdinde satış bedeli ve niteliği belirtilen birkaç çeşit eşyadan birisini seçme hakkına sahiptir. Bu hakka fıkıh literatüründe ta'yin/belirleme muhayyerliği denir. Buna göre müşteri, bakmak için götürmüş olduğu bu eşyalardan birini seçince alışveriş o mal üzerinden gerçekleşmiş olur. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/32)

1139. Akit yapanlardan birisi tarafından fark verilmesi kaydıyla aynı cinsten iki malın takas edilmesi caiz midir?

Tartı veya ölçü ile alınıp satılan aynı cins mallar (ribevî mallar); karşılıklı olarak mübadele edilirken bunların eşit miktarda ve peşin olarak alınıp satılması gerekir. Aksi hâlde yapılan takas faizli işlem olur. Faiz ise dinimizde haram kılınmıştır. (el-Bakara, 2/275)

Tartı veya ölçü ile alınıp satılmayan ve taneleri arasında farklılıklar bulunan diğer malların takasında ise eşitlik şartı aranmaz. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/61) Bu nedenle farklı model ya da değerlerdeki mal ve ürünler değiştirilirken değer farkından dolayı ödenen fazlalık faize girmez. Diğer bir ifadeyle aynı cins olan kıyemî malların, aradaki fiyat farkı ödenerek peşin olması şartıyla değiştirilmeleri dinen caizdir.

1140. Satıcı, belirli bir müddet ücretsiz kullanmak şartıyla evini veya aracını satabilir mi?

Hanefî fakihler, satıcı tarafından belirli bir süre ücretsiz kullanmak şartıyla ev veya araç gibi malların satımını konuya dair örf ve teamül

bulunması hâlinde istihsanen caiz görmüşlerdir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 5/169-171; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/48-49; *Mecelle*, md. 188; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm*, 1/159) Hanbelîler, böyle bir satım akdine herhangi bir kayıt koymaksızın (İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 4/73-74), Mâlikîler ise birkaç günle sınırlı olması şartıyla cevaz vermişlerdir. (Sahnûn, *el-Müdevvene*, 3/267)

Buna göre satıcının belirli bir müddet ücretsiz kullanmak şartıyla evini veya aracını satması örf ve teamül bulunması hâlinde caizdir.

1141. Henüz olgunlaşmamış sebze ve meyvenin satışı caiz midir?

İslam âlimleri, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) meyvesi olgunlaşıncaya kadar hurmanın ve aynı zamanda dânesi beyazlaşıp âfetten emin oluncaya kadar da ekinin satışını yasaklamasını (Buhârî, Zekât, 58 [1486]; Büyû', 85 [2194]; Müslim, Büyû', 49-50 [1534-1535]) gerekçe göstererek henüz olgunlaşmamış, kendisinden insan yiyeceği veya yem olarak yararlanılacak durumda olmayan sebze ve meyvelerin satışını caiz görmemişlerdir.

İnsanlar için yiyecek, hayvanlar için de yem olarak kullanılabilecek durumda olan sebze ve meyvelere gelince; bunların henüz olgunlaşmadan satışı caizdir. Zira bu durumdaki sebze ve meyveler, kendilerinden yararlanılan ve değer taşıyan bir mal olarak kabul edilir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 2/6-7)

1142. Henüz hasat edilmemiş ziraî ürünlerin bir kısmının istisna edilerek satılması caiz midir?

Olgunlaştığı hâlde henüz hasat edilmemiş ziraî ürünlerin üçte bir, yüzde yirmi gibi oransal bir kısmının istisna edilerek satılması ittifakla geçerlidir. Konuyla ilgili farklı görüşler bulunmakla birlikte bu ürünlerin, yüz kilogram veya müşahhas bir alan/bölüm gibi maktu bir kısmının istisna edilerek satılması da sahih kabul edilmiştir. Zira tek başına satışı caiz olan bir şeyin alışverişten istisna edilmesi de caizdir. (Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur,* 2/19-20; *Mecelle*, md. 219)

Bu itibarla tarladaki biçilmemiş ekin, bahçedeki hasat edilmemiş sebze, ağaçtaki toplanmamış meyve gibi ziraî ürünlerin oransal veya maktu bir kısmının istisna edilerek satılması caizdir.

1143. Yaş çayın işlenmiş kuru çay, domatesin salça ve zeytinin zeytinyağı karşılığında satılması caiz midir?

İslam hukukuna göre malların karşılıklı değişiminde satıma konu olan malların aynı cinsten olmaları hâlinde miktarlarının eşit ve mübadelenin de peşin olması gerekir. Malların farklı cinslerden olması hâlinde ise taraflar, karşılıklı rıza ile diledikleri şekilde alım-satım yapabilirler. (Müslim, Müsâkât, 80-81 [1587])

Buna göre yaş çay ile kuru çay, domates ile salça ve zeytin ile zeytinyağı incelendiğinde bunların kullanım şekilleri bakımından aralarında farklılıklar olduğu açıktır.

Öte yandan yaş çay, domates ve zeytin, belli bir başkalaşım neticesinde ve nitelikleri değişerek kuru çay, salça ve zeytinyağına dönüşmektedir.

Günümüzde yaş çayın kuru çay, domatesin salça ve zeytinin zeytinyağı karşılığında satılması, insanlar arasında yaygınlaşmış ve umûmü'l-belvâ (kaçınılması güç olan durum) hâlini almıştır. Bu gibi durumlarda insanlar arasındaki ticarî muamelelerde kolaylık sağlanması, İslam hukukunun genel kaidelerindendir. (*Mecelle,* md. 17-18) Kaldı ki hakkında nas bulunmayan konularda açık nasa aykırı olmamak kaydıyla insanların genel uygulaması (örfü) göz ardı edilemez. (*Mecelle,* md. 36-37)

Bu itibarla bedellerin karşılıklı rıza ile belirlenmesi ve malların peşin olarak alınıp verilmesi hâlinde yaş çayın kuru çay, domatesin salça ve zeytinin zeytinyağı karşılığında değiştirilmesinde/satılmasında dinen herhangi bir sakınca yoktur. Bununla birlikte söz konusu ürünlerin birbirleriyle değiştirilmesi yerine doğrudan para karşılığında alınıp satılması ihtiyat bakımından daha uygundur.

1144. Domates, patlıcan, incir gibi bir kısmı oluşmuş diğer bir kısmı ise peyderpey oluşacak olan ziraî ürünlerin tarlada toptan satışı caiz midir?

Bir kısmı oluşmuş diğer kısımları ise peyderpey oluşacak olan domates, patlıcan, incir gibi ziraî ürünlerin tarlada toptan satışı, bazı fakihler tarafından örf ve teâmül sebebiyle mevcut olmayanı mevcut olana tâbi kılınarak caiz görülmüş, Mecelle'de de bu görüş esas alınmıştır. (*Mecelle,* md. 207; bk. Mevsılî, *el-İhtiyâr,* 2/7; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/555; İbn Rüşd, *Bidâye*, 3/175)

1145. Anason, haşhaş, kenevir vb. bitkileri yetiştirmenin veya ticaretini yapmanın dinî hükmü nedir?

Anason, haşhaş, kenevir vb. bitkilerin uyuşturucu imalat etmek amacıyla yetiştirilmesi ve satılması caiz değildir. (bk. İbn Nüceym, *el-Bahr*, 5/277; el-Büceyrimî, *Tuhfetü'l-Habîb*, 11/103; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/454; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslamî*, 7/5517-5519) Fakat bu tür bitkilerin ilaç imalatı vb. mübah alanlarda kullanılmak üzere yetiştirilip satılmalarında sakınca yoktur. Söz konusu bitkilerin yetiştirilmesinde devlet tarafından getirilen sınırlayıcı düzenlemelere de riâyet etmek gerekir.

1146. Ticarî amaçla domuz yetiştirip satmak caiz midir?

Dinimiz, insanı maddî ve manevî zararlardan korumak için birtakım kurallar koymuş; bu amaçla necis, kötü ve zararlı olan şeyleri yasaklamış; temiz, güzel ve faydalı olanları da helal kılmıştır. (el-Bakara, 2/168, 173; el-A'râf, 7/157) Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı…"* (el-Bakara, 2/173; el-Mâide, 5/3; el-En'âm, 6/145; en-Nahl, 16/115) buyrularak domuzun necis olduğu ve etinin de haram kılındığı açıkça ifade edilmiştir. Her ne kadar bu âyet-i kerîmelerde, domuzun etinin haram kılındığından söz edilmiş ise de En'âm sûresinin 145. âyetinde geçen "rics" kelimesi ile el-A'râf sûresinin 157. âyetinde yer alan *"Peygamber onlara temiz şeyleri helal, pis şeyleri haram kılar."* ifadelerini birlikte değerlendiren İslam âlimleri, domuzun sadece etinin değil bütün cüzlerinin necis olduğunu ifade etmişlerdir. (Kâsânî, *Bedâ'i'*, 5/142, 305)

Hz. Peygamber (s.a.s.), içki, leş, put ve domuzun satımının Allah ve Resûlü tarafından kesinlikle yasaklandığını bildirmiştir. (Buhârî, Büyû', 112 [2236]; Müslim, Müsâkât, 71 [1581])

Konuyla ilgili bu âyet ve hadislere dayanan İslam âlimleri; domuzun Müslümanlar açısından mütekavvim (dinin mal kabul edip haram kılmadığı) bir mal olmadığını, mal olmayan bir şeyin Müslümanın mülkü olamayacağı gibi akde de konu olamayacağını, bu sebeple satışının geçersiz, ticaretinin haram olduğunu söylemişlerdir. (Kâsânî, *Bedâ'i'*, 5/142, 305; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 2/23; İbn Abdilber, *el-Kâfî*, 2/675; İbn Rüşd, *Bidâye*, 3/146) Buna göre domuzun yetiştirilmesi de satılması da haramdır. Dolayısıyla domuz üretimi veya ticaretinden elde edilen kazanç da haramdır.

1147. Sucuk ve sosis gibi ürünlerin imalatında kullanılmak üzere domuz bağırsağının alım-satımını yapmak caiz midir?

Domuzdan elde edilen her türlü ürünün yenilmesi, içilmesi, giyilmesi ve kullanılması haram olduğu gibi Müslümanlara ve gayrimüslimlere satışı da caiz değildir. (Kâsânî, *Bedâ'i,* 5/142, 305; Mevsılî, *el-İhtiyâr,* 2/52; İbn Abdilber, *el-Kâfî,* 2/675; İbn Rüşd, *Bidâye*, 3/146) Bunların satışından elde edilen kazanç da haramdır. Dolayısıyla gayrimüslimlere yönelik de olsa sucuk, sosis vb. ürünlerin imalatında kullanılmak üzere domuz bağırsağının alım-satımını yapmak caiz değildir.

1148. İcra yolu ile satışa sunulan malların satın alınması caiz midir?

Alacaklının hakkının korunması açısından borçlunun mallarının satılması gerekebilir. Peygamberimiz (s.a.s.), borcunu ödeyemeyen Muaz b. Cebel'in (r.a.) malını borcu karşılığında satmıştır. (Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 6/80 [11260]; Dârekutnî, *es-Sünen,* 5/413 [4551]) Halife Hz. Ömer (r.a.) de hac yolunda ticaret yaparken iflas eden bir kimsenin kalan mallarının, alacaklıları arasında taksim edilmesine hükmetmiştir. (Muvatta', Vasıyyet, 8)

Piyasa değerinde veya ona yakın bir fiyatla satılan hacizli malları satın almakta bir sakınca yoktur. Ancak haczedilen mal, değerinin çok altında satılır ise Hanefîlerden İbn Âbidîn, akdin fâsid olacağını (İbn Âbidîn, *Redd'ü'l-muhtâr*, 5/59), Şâfiî âlimlerden Nevevî ise geçerli olmakla birlikte bu malın satın alınmasının mekruh olacağını söylemişlerdir. (Nevevî, *Ravza*, 3/420) Zira icradaki malların değerinin çok altında satılması, borçlunun mağduriyetinden yararlanmak anlamına gelir. Bu sebeple hacizli malı satın almak isteyen kimsenin, fiyatlandırmayı mümkün mertebe borçlunun mağduriyetini azaltacak şekilde gerçekleştirmesi hakkaniyete uygun olur.

1149. Karaborsacılığın (ihtikâr) hükmü nedir ve hangi tür mallar ihtikâr kapsamına girer?

Karaborsacılık, halkın ihtiyaç duyduğu malları pahalanması gayesiyle stoklayarak piyasadan çekip piyasaya arzını geciktirmek demektir. Karaborsacılık yapan kişi, ihtiyaç duyulan mala talebi artırmak suretiyle fiyatların yapay bir şekilde yükselmesine ve malın değerinin normal piyasa seviyesinin üzerine çıkmasına sebep olur. Karaborsacılık, hem İslam'da hem de diğer dinlerde ve hukuk sistemlerinde yasaklanmıştır.

Zira bu kimse, bir taraftan stokladığı malların fiyatlarının anormal yükselmesi üzerine malı satarak haksız kazanç elde etmekte, diğer taraftan halkı ihtiyaç duyduğu maddelerden mahrum bırakarak toplumun zarar görmesine neden olmaktadır.

İslam'a göre karaborsacılık yapan kimse, Allah katında sorumludur. Resûlullah (s.a.s.), *"Kim karaborsacılık yaparsa o günahkârdır."* (Müslim, Müsâkât, 129 [1605]) buyurmuştur. Bir başka rivâyette ise karaborsacılık yapanın lanetlendiği ifade edilmiştir. (İbn Mâce, Ticârât, 6 [2153])

Genel olarak karaborsacılık yasağı, insan ve hayvanların ihtiyaç duyduğu temel gıda maddeleri üzerinden değerlendirilmiş olsa da söz konusu hükmün kapsamına ihtiyaç duyulan diğer malları da dâhil eden fakihler bulunmaktadır. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/377-378; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/166-167; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/392) Günümüzde toplumun ihtiyaç duyduğu bütün mal ve hizmetlerin de bu çerçevede değerlendirilmesi mümkündür.

Diğer taraftan üretim veya arz fazlası malların gelecekteki talepleri karşılamak için ihtiyaten depolanması karaborsacılık kapsamında değildir. Zira fakihlerin büyük çoğunluğu, bolluk ve ucuzluk zamanında halkın zarar görmeyeceği bir depolamayı caiz görmüşlerdir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/377; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/167; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/392)

Netice itibarıyla bolluk ve ucuzluk zamanında mal depolayıp ihtiyaç hâlinde makul ve rayiç fiyattan satışa sunmak caizdir. Ancak bu ürünleri stoklamak suretiyle piyasa fiyatlarının yükselmesine sebep olmak ve bu şekilde aşırı kâr elde ederek topluma zarar vermek, karaborsacılık sayılacağından caiz değildir.

1150. Demir, çimento, mazot ve un gibi mislî (standart) bir malın fiyatı belirlenmeden sadece miktarı kaydedilerek veresiye satışı (isticrâr) caiz midir?

Alım-satım sözleşmelerinde esas olan, akit esnasında malın fiyatının taraflarca açık ve net bir şekilde belirlenmiş olmasıdır. Bununla birlikte çok eski zamanlardan beri insanların, örfen belirlenmiş olan ödeme zamanındaki piyasa fiyatı üzerinden ödenmek üzere fiyat belirlenmeden alışveriş yaptıkları da bilinmektedir. Bu durumda fiyatın belirlenmemiş olmasının alışverişe etkisi İslam âlimlerince tartışılmıştır.

Hanefî kaynaklarda zorluğu (harac) gidermek amacıyla örfe dayalı olarak kişinin bir iş yerinden fiyat belirlenmeden ve bedeli ürün tüketildikten sonra ödenmek üzere peyderpey bir mal almasının (isticrâr akdi) istihsanen caiz olduğu yönünde görüşler mevcuttur. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/516) Hanbelî eserlerde de günlük alınıp tüketilen belli bir malın bedelinin, aybaşı veya yılbaşı gibi ödeme zamanlarındaki piyasa fiyatı esas alınarak toptan ödenebileceği belirtilmektedir. (İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-muvakkı'în*, 5/401-402; Merdâvî, *el-İnsâf*, 4/310)

Bu hususta gerek bazı Hanefîler gerekse Hanbelîlerin ictihadları, halkın bu yöndeki ihtiyacına, bu ihtiyaca binaen öteden beri oluşmuş bulunan örfe ve uygulamanın taraflar arasında nizaa/anlaşmazlığa götürmemesine ve bütün bunlara dayanan istihsan gibi gerekçe ve delillere dayanmaktadır.

Günümüzde de özellikle fiyatların istikrarsız olduğu dönemlerde toplumda bu yönde bir örf oluşması durumunda insanların maslahatı dikkate alınarak demir, çimento, mazot veya un gibi mislî (standart) malların fiyatları baştan belirlenmeden sadece miktarının kaydedilmesiyle yapılacak bir işlem caizdir. Bu durumda fiyatı belirlenmeden alınan malın bedeli, tarafların karşılıklı rızası ile nizaa sebep olmayacak bir şekilde, örfen aralarında belirlenen ödeme günündeki rayiç fiyat üzerinden ödenir.

KİRA

1151. Kira akdi, tek taraflı olarak feshedilebilir mi?

Kira akdi, her iki taraf için de bağlayıcı olduğundan yapıldıktan sonra taraflardan biri, geçerli bir mazereti veya diğerinin rızası olmadan tek taraflı olarak akdi feshedemez. Akdi feshedebilmek için kiracının iflas etmesi, başka bir şehre tayin edilmesi, işi bırakması iş değişikliği yapması veya kiralanan şeyin kiralama maksadına hizmet edemez hâle gelmesi gibi geçerli bir mazeretinin bulunması (bk. Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/247-248) ya da her iki tarafın da rıza ve onayı gereklidir. Şu kadar var ki mazeret belirgin olmaz ya da tartışmaya götürebilecek bir nitelik arz ederse o takdirde akit, ancak mahkeme kararı ile feshedilir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 2/62) Bu durumda mahkeme kararından sonra söz konusu akdi fesheden taraf, mâlî bakımdan yükümlü olmaz.

1152. Bir kimse kiraladığı taşınır veya taşınmaz bir malı sahibinin izni olmadan üçüncü bir şahsa kiralayabilir veya kullandırabilir mi?

Taraflar, kira sözleşmesinde yer alan şartlara uymak zorundadırlar. Buna göre kiraya veren kişi, malını kiraya verirken hangi amaçla kullanılacağını belirlemiş ve üçüncü şahıslara kiraya vermemesini şart koşmuşsa kiracının bu şarta uyması gerekir. Ancak kira sözleşmesinde ev, dükkân, depo, nakil aracı gibi taşınır veya taşınmaz malın hangi amaçla kullanılacağı açık bir şekilde belirtilmemişse kira akdi geçerli olur ve o beldenin örfü esas alınır. Şayet örf, kiracının bunu başka birisine kiraya vermesine ve dilediği gibi kullanmasına imkân tanıyorsa kiracı, kiraladığı malı bir başkasına kiraya verebileceği gibi herhangi bir ek ücret ödemeden dilediği gibi kullanmasına da izin verebilir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 2/51-52)

Günümüzde malın sadece kiracı tarafından kullanılması şeklinde bir örf oluşmuştur. Kiralanan malın başkasına devri için mal sahibinden izin alınması gerekir.

1153. Kira akdinde süre veya ücret belirlenmemişse taraflar neye göre hareket ederler?

Kira sözleşmelerinde süre ve ücretin anlaşmazlığa yol açmayacak şekilde net olarak belirlenmesi gerekir. Tarafların kira süresi ve ücretini belirlememesi hâlinde konuyla ilgili yasal mevzuat ve/veya örf dikkate alınır.

Söz konusu süre ve ücretin herhangi bir şekilde tespit edilemediği durumlarda ise kira konusu maldan faydalanılan süre kadar emsal kira ücreti terettüp eder. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 2/57; *Mecelle,* md. 462)

1154. Kira sözleşmesinde depozito vermek caiz midir?

Hanefîlere göre herhangi bir kusuru olmadığı ve mal sahibinin ileri sürdüğü şartlara aykırı davranmadığı müddetçe kiracının kiraladığı malda meydana gelecek zararı tazmin etme yükümlülüğü yoktur. Bu sebeple mal sahibinin kiracıdan rehin manasına gelebilecek bir şeyi depozit adı altında rehin olarak alması caiz değildir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 2/53-54; *Mecelle*, md. 710) Mâlikîlere göre ise kira sözleşmesinde rehin almak caizdir. (İbn Rüşd, *Bidâye*, 2/273)

Günümüzde menkul veya gayrimenkul malların kiralanmasının büyük bir sektör hâline gelmesi, konunun suistimale açık olması ve güven duygusunun zedelenmesi gibi sebeplerden dolayı Mâlikî mezhebinin görüşü istikametinde mal sahibinin depozit alması caiz görülmüştür.

1155. Bir evi belli bir süre için peşin parayla kiralayıp süresi dolmadan evden çıkan kişi, oturmadığı günlerin kirasını geri alabilir mi?

Kira akdi, her iki taraf için de bağlayıcıdır. Kira süresi dolmadan taraflardan birisinin akdi tek taraflı olarak feshetmesi caiz değildir. Dolayısıyla bir evi belli bir süre için peşin parayla kiralayan, ancak süresi dolmadan çıkan kişi, evi teslim aldıktan sonra bir süre oturmayıp boş bırakması durumunda kiranın tamamını ödemek zorunda olduğu gibi (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/231) erken çıkması durumunda da geriye kalan günlerin ödenmiş kirasını geri alamaz. Şayet kira bedeli peşin ödenmemişse kiracı anlaşılan süre içeresinde oturmadığı günlerin kirasını da ödemek zorundadır. Ancak mal sahibi burayı bir müddet sonra başkasına kiraya verirse sadece boş kaldığı sürenin ücretini önceki kiracıdan alabilir. Geri kalan kısmın kira bedeli önceki kiracı tarafından peşin ödendiyse kendisine iade edilir.

1156. Kiralanan bir tarladan kuraklık, dolu, sel vb. nedenlerle ürün alınamadığı durumlarda, tarla sahibine yine de kira ödenmesi gerekir mi?

Kiralanan bir araziden kuraklık, dolu, sel baskını, çekirge istilası gibi bir âfet sebebiyle ürün alınamazsa Şâfiî mezhebine göre kira feshedilemeyeceği gibi ücretten indirim de yapılmaz. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc,* 3/484) Hanefî mezhebinde ise suyun kesilmesi nedeniyle sulanan araziden veya değirmenden faydalanılamaması örneklerinde olduğu gibi kiralanan maldan ürün alınmasına engel tabiî bir âfet olması durumunda kiracı ücret ödemez. Çünkü yararlanma imkânı olmamıştır. (Merğînânî, *el-Hidâye,* 3/247) Arazi ekildikten sonra ekini çekirge yerse veya başka bir âfet arız olursa âfet anına kadarki sürenin kirası ödenir. Âfet anından sonra ise eğer araziyi tekrar ekerek başka bir ürün alma imkânı bulunursa kalan sürenin kirası da ödenir. Tekrar ekilip ürün alma imkânı bulunmazsa kalan sürenin kirası ödenmez. (İbn Âbidîn, *el-'Ukûdü'd-dürriyye,* 2/120)

1157. Dinen haram olan işlemler için bir gayrimenkulün kiraya verilmesi caiz midir?

Bir Müslüman, haram olan iş, mal veya hizmet üretimini kendisi yapamayacağı gibi bunları yapacak kişiye de gayrimenkulünü kiraya veremez. (bk. Şeybânî, *el-Asl,* 3/465; Serahsî, *el-Mebsût*, 16/38-39; İbn Nüceym, *el-Bahr*, 8/230; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 5/407)

Allah Teâlâ, şöyle buyurur: *"İyilik ve takvada yardımlaşın, günah ve düşmanlıkta yardımlaşmayın."* (el-Mâide, 5/2) *"Kim iyi bir işe aracılık yaparsa, onun da o işten nasibi/sevabı vardır. Kim de kötü bir işe aracılık yaparsa onun da o günahtan bir nasibi/sorumluluğu vardır."* (en-Nisâ, 4/85)

Ayrıca hadislerde de haram olan bir şeyin kullanımı, üretimi ve bu konuda başkasına yardımcı/destek olunması kesin olarak yasaklanmıştır. Resûlullah (s.a.s.), faizi yiyene, yedirene, (sözleşmesini) yazana ve şahitlik edene lanet etmiş, *'Onlar (bu günahta) eşittirler.'* buyurmuştur. (Müslim, Müsâkât, 106 [1598]) Resûlullah (s.a.s.), aynı şekilde içki konusunda da sekiz kişiye Allah tarafından lanet edildiğini belirtmiş; bunlardan birinin de taşıyıcısı olduğunu ifade etmiştir. (bk. Ebû Dâvûd, Eşribe, 2 [3674]; İbn Mâce, Eşribe, 6 [3380-3381]; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 1/316 [2899]; 2/25 [4787])

Sonuç olarak bir Müslümanın ücret mukabilinde haram iş yapması veya yaptırması caiz olmadığı gibi içinde haram iş yapacağı kesin olarak bilinen kişi ya da kurumlara gayrimenkulünü kiraya vermesi de zaruret olmadıkça caiz değildir.

BORÇ (KARZ)

1158. Standart nitelikli olmayan (kıyemî) mallar borç olarak alınıp verilebilir mi?

Mislî mal, "aynı türden olup biri diğerine göre farklılık arz etmeyen malları", kıyemî mal ise "biri diğerine göre farklılık arz eden değişik özellikteki malları" ifade eder.

Mislî (standart, nitelikli) mallar, tüketildikten sonra misliyle iade edilmesi mümkün olduğundan borç (karz) olarak alınıp verilebilir. Kıyemî malların borç verilmesi ise kıymetlerinin takdiri kişilere göre farklılık arz edeceğinden ve nizaa sebep olacağından Hanefî, Mâlikî ve Şâfiîler

tarafından ilke olarak caiz görülmemiştir. Ancak yine Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîler, kıyemî olmakla birlikte özellikleri birbirine yakın olan hayvan vb. kıyemî malların, özelliklerinin belirtilmesi şartıyla selem ve karz gibi borç akitlerine konu olmasını kabul etmektedirler. (Serahsî, *el-Mebsût,* 12/163; Kâsânî, *Bedâ'i*, 7/395; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/238; Mevvâk, *et-Tâc*, 6/528; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*; 3/17-18, 33; Desûkî, *Hâşiye*, 3/222)

Buna göre örfen ihtiyaç oluşması, taraflar arasında anlaşmazlığa yol açmayacak şekilde cins, renk, yaş ve cinsiyet gibi özelliklerinin belirlenmesi kaydıyla mislî mal gibi değerlendirilebilen mallar borç olarak verilebilir. Ancak yukarıdaki şekilde özellikleri belirlenemeyen kıyemî malları borç olarak vermek caiz olmaz.

1159. Borç ilişkilerinde takas (mahsuplaşma) caiz midir?

Takas, zimmette sabit olan borçların karşılıklı mahsuplaşma suretiyle düşürülmesini ifade eder. Karşılıklı borçlarda cins, vasıf, vade vb. niteliklerde eşitlik olması, tarafların veya üçüncü şahısların hakkının ihlâl edilmemesi ve faiz yasağı gibi şer'î bir kuralın çiğnenmemesi kaydıyla borç miktarınca takas işlemi yapmak caizdir. Buna karşılık borçlar arasında cins ve vasıf farklılığı var ise takas ancak karşılıklı rıza ile gerçekleşebilir. (bk. Kâsânî, *Bedâ'i*, 6/19; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/840; 4/250; 5/266) Örneğin aynı miktar Türk Lirası borçlarında mahsuplaşma, tarafların iradesine bağlı olmaksızın kendiliğinden gerçekleşirken altın borcu Türk Lirası ile ancak karşılıklı rızayla takas edilebilir. Bununla birlikte ilerde meydana gelebilecek tartışmaların önüne geçilmesi açısından kendiliğinden gerçekleşen mahsuplaşmadan tarafların haberdar olması uygun olur.

1160. Altının borç (karz) verilmesi caiz midir?

Altın, mislî mallardandır. Dolayısıyla altının, cumhuriyet altını gibi tane ile alınıp satılanlarının sayı ile; 22 ayar bilezik gibi tartı ile alınıp satılanlarının ise tartı ile borç (karz) verilmesi caizdir. Fakat geri ödenirken ne eksik ne fazla, alınanın tam olarak mislî verilmelidir. Bunun yanında tarafların kabul etmesi hâlinde alınan altın borcu, para olarak da ödenebilir. (bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 14/2-3; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/37-38; İbn Rüşd, *Bidâye*, 3/215)

1161. Paranın değerinde artma veya azalma olması hâlinde borç (karz) veya alışveriş sonucu oluşan borçlar nasıl ödenir?

Fakihlerin çoğunluğu, altına veya gümüşe endeksli olmayan kâğıt, madenî vb. itibarî para borçlarının misliyle ödenmesi gerektiğini belirtmiş ve bu paraların değerindeki artma veya azalmayı dikkate almamıştır. (Serahsî, *el-Mebsût*, 14/30; Sahnûn, *el-Müdevvene*, 3/52, 4/152-153; Süyûtî, *el-Hâvî*, 1/116, 117; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 4/244) Ancak Hanefî fakihlerinden İmam Ebû Yûsuf'a, Mâlikî âlimlerinden Rahûnî'ye ve Hanbelî mezhebinde aktarılan bir görüşe göre ise itibarî paraların değerinde artma veya azalma meydana gelmesi durumunda, borcun sabit olduğu tarihteki kıymet esas alınarak ödeme yapılır. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 6/219; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/533-534; Rahûnî, *Hâşiye*, 5/121; Merdâvî, *el-İnsâf*, 5/127) Ebû Yûsuf'un bu ictihadı, Hanefî mezhebinde tercih edilen görüş hâline gelmiştir. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 6/219; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/533-534)

Borca konu olan itibarî paralarda bir değer kaybı meydana gelmesi durumunda borcun sabit olduğu tarihteki değerin esas alınması hakkaniyete daha uygundur. Söz konusu değerin belirlenmesinde öncelikle tarafların karşılıklı rıza ile anlaşmaları tavsiye edilir. Bunun yanında yetkili kurumlarca açıklanan enflasyon oranları da dikkate alınabilir.

1162. Yardımlaşma sandığından borç olarak alınan para geri ödenirken bir fazlalık ödenmesi caiz midir?

Kişilerin, ihtiyaçlarını karşılamak için faizsiz olarak kısa vadeli borç (karz) alıp bunu düzenli vadelerde ödemek üzere "yardımlaşma sandığı" kurmaları caizdir. Bu sandığa üye olanların, ihtiyaç hâlinde biriken primlerinin birkaç katına kadar borç (karz) almaları ve bunu belirlenen vade içerisinde geri ödemelerinde sakınca yoktur. Ancak ödemede bulunurken alınan borç (karz) karşılığında önceden ileri sürülen her türlü fazlalık veya getiri sağlayan menfaat faiz olacağı için caiz olmaz. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 7/395)

1163. Vadeli satış veya borç (karz) akdinde borcun başka bir para birimiyle ödenmesi caiz midir?

Fakihlerin çoğunluğu, vadeli satışlar ile borç akdinde bedel olarak belirlenen para birimi yerine ödeme tarihindeki kuru esas alarak farklı

bir para biriminin -mesela borç olarak alınan altın paranın yerine gümüş paranın- ödenmesini caiz görmüşlerdir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 14/2-3; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/37-38; İbn Rüşd, *Bidâye*, 3/215) Buna göre mesela, vadeli bir satış veya borç (karz) akdine konu olan bin TL, baştan şart koşulmamak kaydıyla tarafların razı olması hâlinde ödeme günündeki kur üzerinden bir başka para birimi ile de ödenebilir.

1164. Kadınların kendi aralarında yaptıkları "gün" adı verilen toplantılarda topladıkları paraları dönüşümlü olarak almaları caiz midir?

Borç verme, İslam'da teşvik edilen bir husustur. İnsanların muhtaç olan kişilere borç vermeleri, sadaka sevabı olan bir davranıştır. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/161, 166)

Borç vermede önemli olan, borç karşılığında herhangi bir fazlalığın şart koşulmaması, borç verenin ya da alanın zarara uğratılmamasıdır. (Kâsânî, *Bedâ'i,* 7/394-396)

Kadınlar arasında tertip edilen toplantılarda her bir katılımcının toplanan meblağı dönüşümlü olarak her ay içlerinden birine vermeleri şeklindeki uygulamada bir sakınca yoktur. Çünkü bu, sonuçta bir borç verme işlemidir.

1165. Kişinin bir borca kefil olması karşılığında ücret alması caiz midir?

Kefalet, bağış (teberru) niteliğindedir. Dolayısıyla kefilin, kefalet akdine karşılık ücret almayı şart koşması caiz değildir. Zira ücret almak, teberru kavramına aykırıdır. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 7/186; Desûkî, *Hâşiye*, 3/77) Gerektiğinde asıl borçlunun borcunu ödeyeceği için kefil aynı zamanda borç veren konumundadır. Kefalete karşılık ücret alması hâlinde faizli işlemde bulunmuş olur.

Ancak günümüzdeki bazı ilim adamları, ücretsiz kefil bulunmaması hâlinde ihtiyaç sebebiyle maslahata binaen borçlunun teminat mektubunda olduğu gibi ücret karşılığı kefalet akdi yapmasının caiz olacağı kanaatindedirler. (bk. Apaydın, "Kefalet", *DİA,* 25/177)

1166. Bir borcun EFT ve havâle gibi yollarla gönderilmesi karşılığında ücret ödenmesi caiz midir?

Bir borç, EFT veya havâle gibi para transfer yollarıyla ödenir ve bu işlemden dolayı masraf oluşursa verilen hizmetin karşılığı olarak makul bir ücretin alınması caizdir. Zira havâle işlemi esnasında verilen hizmet, vekâlet akdi kapsamında değerlendirilebileceği gibi hizmet alım akdi olarak da değerlendirilebilir. Her iki akitte de ücret almak caiz görülmüştür. (bk. İbn Cüzey, *el-Kavânîn*, 216; Bilmen, *Kâmus*, 6/328)

1167. Kişinin borcunu ikinci bir şahsa devretmesi caiz midir?

Kişinin ödemekle yükümlü olduğu bir borcu ikinci bir şahsa devretmesi caizdir. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.), "*Sizden birinize bir borç havâle edilirse bunu kabul etsin*." (Buhârî, Havâlât, 1 [2287]; Müslim, Müsâkât, 33 [1564]) buyurmuşlardır. Hz. Peygamber (s.a.s.), diğer bazı hadislerinde de insanların sıkıntılarını gidermeyi teşvik etmiştir. (Buhârî, Mezâlim, 3 [2442]; Müslim, Bir, 58 [2580])

Borcun ikinci bir şahsa devredilmesi hâlinde borçlu, alacaklıya karşı sorumluluktan kurtulur. Alacaklı, alacağını havâle edilen kişiden ister. Ancak borç kendisine havâle edilen kişi iflas eder ve bu durum mahkeme kararıyla tespit edilirse yahut kişi borcun kendisine havâle edildiğini inkâr eder, alacaklı da bunu ispat edemezse veya söz konusu kişi iflas ettikten sonra ölürse bu gibi durumlarda havâle edilen kişi, borcu ödeme yükümlülüğünden kurtulur ve borç kendisinden değil asıl borçludan talep edilir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 6/18; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 3/4)

Bununla birlikte bir borcun başkasına havâle edilmesi karşılığında ücret almak caiz değildir. Zira yardımlaşma amacı taşıyan akitler karşılığında ücret almak caiz görülmemiştir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 15/116; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 7/186; Desûkî, *Hâşiye*, 3/77)

FAİZ, KREDİ, KREDİ KARTI, BORSA VE SİGORTA

1168. Kredi kartı ile yapılan alışverişlerde bankanın yaptığı hizmet karşılığında iş yeri sahiplerinden komisyon alması faiz olur mu?

Bir iş veya bir hizmet ya da mal karşılığında alınan bedel helaldir. Bankalar verdikleri kredi kartlarıyla bir hizmet sunmaktadırlar. Dolayısıyla kredi kartı ile yapılan alışverişlerde bankanın verdiği hizmet karşılığında anlaşma gereği iş yeri sahiplerinden komisyon adı altında almış olduğu ücret, faiz olarak değerlendirilemez.

1169. Ön ödemeli banka kartlarının kullanılması caiz midir?

Ön ödemeli kartlar, bankacılık/finans sektöründe faaliyet gösteren kuruluşlar tarafından sunulan bir hizmettir. Bu hizmet gereğince müşteri, ön ödemeli kartına önceden yüklediği belli oranlardaki meblağı dilediği zaman harcamalarında kullanabilmekte, karta herhangi bir ön yükleme yapmadığı takdirde ise kart kullanılamamaktadır.

Faizli işlem barındırmayan veya faizli işlemlere aracı kılınmayan ön ödemeli kartların kullanılmasında ise herhangi bir sakınca bulunmamaktadır.

Ön ödemeli kartların belli bir mevzuat çerçevesinde çıkarılıp işleme konduğu ve her kuruluşun kendi koyduğu şartlar muvacehesinde bu hizmeti sunduğu anlaşılmaktadır. Mesela (x) kuruluşu para yüklemede herhangi bir bedel istemezken (y) kuruluşu bedel isteyebilmekte veya (x) kuruluşu ilgili kartı 5 TL'ye verirken (y) kuruluşu bu kartı 10 TL'ye verebilmektedir.

Kartın ilk olarak müşteriye satımında, kullanımında ve yükleme yapıldığında kartı çıkaran kuruluş tarafından alınan bedeller, hizmet bedeli kapsamında değerlendirilmiş ücretlerdir.

1170. Kredi kartı ile altın satışı caiz midir?

Altın, gümüş, döviz, TL vb. para cinsinden olan şeylerin birbirleriyle değiştirilmesine sarf denir. Sarf akdinde bedellerin peşin olması gerekir. Aksi takdirde yani bedellerden birinin veresiye olması hâlinde yapılan

işlem faize (nesîe ribâsına) dönüşür. Buna göre altının, vade farkı uygulanmasa bile veresiye olarak satılması faiz olacağından caiz değildir. Konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber (s.a.s.), şöyle buyurmaktadır: *"Altına karşılık altın, gümüşe karşılık gümüş, buğdaya karşılık buğday, arpaya karşılık arpa, hurmaya karşılık hurma, tuza karşılık tuz; cinsi cinsine birbirine eşit ve peşin olarak satılır. Malların sınıfları değişirse peşin olmak şartıyla istediğiniz gibi satın."* (Müslim, Müsâkât, 81 [1587]; bk. Buhârî, Büyû', 74-82 [2170-2187])

Altının kredi kartıyla satışı konusunda farklı görüşler ileri sürülebilir. Kart sahibi olan kurumun (bankanın), kredi kartı ile yapılan satışın bedelini anında satıcının hesabına yatırması hâlinde yapılan alışverişin sahih olacağı, dolayısıyla burada nesîe (veresiye) ribâsının söz konusu olmayacağı söylenebilir. Altın bedelinin anında satıcının hesabına geçirilmeyip daha sonra ödenmesi durumunda yukarıda belirtilen sarf akdi şartına riâyet edilmediği ve altının para ile veresiye satışı söz konusu olduğu için caiz olmaz. Her hâlükârda altının peşin ödeme ile alım-satımının yapılmasının daha doğru olduğu, Müslüman olarak şüpheli şeylerden kaçınılması ve peşin para ile altın veya dövizin alınmasının daha isabetli ve ihtiyatlı olacağı kesindir.

1171. Kredi kartı ile yapılan taksitli alışverişlerde peşin fiyata göre bir miktar fazla ücret ödenmesi caiz midir?

Bir malı peşin olarak satmak caiz olduğu gibi vadeli ya da taksitle satmak da caizdir. Peşin veya çeşitli vadelere göre taksitlendirilerek satışa sunulan bir malın, değişik alternatifleri gözden geçirdikten sonra bunların birini tercih edip akdi onun üzerine kurmak suretiyle vadeli veya taksitli olarak satımında dinen bir sakınca yoktur.

Alışverişte önemli olan, pazarlığın bittiği sırada satış bedelinin belirlenip akdin bu bedel üzerinden kesinlik kazanmış olmasıdır. (Serahsî, *el-Mebsût*, 13/7-8) Bu şartlara uymak kaydı ile veresiye alışveriş fiyatının peşine göre daha fazla olmasında bir sakınca yoktur. Ancak akit bittikten sonra banka ya da finans kuruluşları gibi üçüncü şahıslar tarafından zimmetteki peşin borcun vadeli olarak yeniden yapılandırılması faizli işlem sayılacağından caiz değildir.

1172. Banka kredisi almaya aracılık eden kişinin komisyon alması helal olur mu?

Kişi veya firmanın bankadan alacağı faizli krediye aracılık edilmesi karşılığında komisyon adı altında ücret alınması helal olmaz. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.), faiz alan ve verenin yanı sıra yazmak, şahit olmak ve vekil olmak suretiyle faiz işlemine yardımcı olan herkesi sorumlu tutmuştur. (Müslim, Müsâkât, 106 [1598])

Eğer kredi faizsizse ve aracı olan kişi, bu işlemleri takip edip sonuçlandırmak için ücretle tutulmuşsa verdiği emeğin ve yaptığı hizmetin karşılığı olarak vekâlet/rehberlik ücreti alabilir.

1173. Bireysel emeklilik sistemi caiz midir?

Bireysel emeklilik sistemi; aylık ödemelerle belli bir zamana kadar bir kurum veya kuruluşa yatırılan paranın, daha sonra meydana gelen artışla birlikte toplu veya aylık maaş olarak geri alınması şeklinde oluşturulmuş bir uygulamadır.

Bireysel emeklilik sisteminde dinî açıdan dikkat edilmesi gereken husus, birikimlerin nerede ve nasıl değerlendirildiğidir. Zira bu sistemden elde edilecek kazancın helal olması gerekir. Kazancın helal olması, bunun kaynağının ve yönteminin dinen meşru olmasına bağlıdır. Dolayısıyla bu fonda toplanan birikimler değerlendirilirken İslam'ın haram saydığı alan ve işlemlerden uzak durulması gerekir.

Çalışanların, birikimlerinin kendi inanç ve değerlerine göre işletilmesini beklemeleri doğal haklarıdır. Bu bağlamda dinî duyarlılığa sahip çalışanlar, birikimlerinin meşru alanda değerlendirilmesini talep etmelidirler.

İsteğe bağlı olsun veya olmasın bireysel emeklilik sistemine dâhil olanlara devletin yapmış olduğu katkı alınabilir.

Şu hâlde bireysel emeklilik tasarruf ve yatırım sistemi, birikimlerin dinen helal olan alanlarda değerlendirilmesi durumunda caiz, aksi hâlde caiz değildir.

1174. Banka promosyonu caiz midir?

Bankaların, kamu veya özel sektörde çalışanlara çalıştığı kurumlar tarafından maaşlarını kendilerinden almayı tercih etmeleri karşılığında

vermiş oldukları promosyonlar, işleyiş bakımından faize tam olarak benzememekle birlikte faiz şüphesinden de tümüyle uzak değildir.

Bu itibarla temel ihtiyaçlarını karşılayacak durumda olanların bu parayı kendileri ve bakmakla yükümlü oldukları yakınları için kullanmamaları; bilakis ihtiyaç sahibi fakirlere vermeleri uygun olur.

1175. Hac ve umre ibadetlerini yerine getirirken mal ve hizmet satın alımlarını kredi kartı ile peşin yahut taksitli olarak yapmanın dinî hükmü nedir?

Hac ve umre organizasyonunda, konaklama, rehberlik, sağlık, iaşe vb. hizmetler, Diyanet İşleri Başkanlığı ve belirli şartlara sahip acenteler tarafından sunulmakta ve bunlar karşılığında bir bedel talep edilmektedir. Mal ve hizmet satın alımlarında bedel, nakden veya kredi kartı yoluyla peşin veya vadeli olarak ödenebilir. Ödemenin kredi kartıyla taksitli yapılması hâlinde müşterinin taksitlerini zamanında ödeyerek faizli işleme düşmemesi gerekir. Bunun yanında, mal veya hizmet satan tarafın, yapılan taksitlendirmeye uygun olarak alacağını zamanında ve tam olarak almak yerine erken alma karşılığında bankadan eksik tahsil etmesi caiz değildir.

1176. Sigortanın dinî hükmü nedir?

Sigorta, meydana gelen zararın yalnızca riske maruz kalanın üzerinde kalması yerine sigortalıların ödedikleri primlerden ödenen tazminat yoluyla bütün sigortalılara dağıtılmasını ve böylece felaket ve kazâların zararının hafifletilmesini gaye edinmiş karşılıklı taahhüt ve yardımlaşmaya dayanan bir sistemdir. İslam'ın, sosyal ve iktisadî hayata dair bütün düzenlemelerinin hedefi, hak ve görevlerde mutlak manada karşılıklı yardımlaşma ve kefalet esasına dayanan bir toplum meydana getirmektir. Buna göre sigorta, İslam dinindeki bu yüce hedefe aykırı değildir.

Başta ticaret olmak üzere pek çok ilişkinin globalleştiği günümüz dünyasında ticarî sigortanın bulunmaması, başlı başına bir risk teşkil eder ve Müslümanların ekonomik açıdan mağlubiyetini sonuç verir.

Buna göre

Genel olarak, sosyal sigortalar, karşılıklı sigortalar ve ticarî sigortaların caiz olduğuna,

Kâr payı esasına dayalı çalışan birikimli hayat sigortası ile bireysel emeklilik tasarruf ve yatırım sisteminin ise yatırılan primlerin dinen helal olan alanlarda değerlendirilmesi durumunda caiz olduğuna,

Konusu din tarafından yasaklanmış olan sigortanın caiz olmadığına, karar verildi. (DİYK 2005/64 Tarih ve Sayılı Karar)

GÜNCEL TİCARİ MESELELER

1177. Çek, senet vb. kıymetli evrakın bedelinde indirim yapma karşılığında, gününden önce üçüncü şahıslara kırdırarak tahsili caiz midir?

Alacaklının, elindeki çek veya senedi karşılığını erken tahsil etmek amacıyla vadesinden önce üçüncü şahıslara daha düşük bir bedelle satıp elden çıkarması (çek ve senet kırdırmak) caiz değildir. Zira bu işlemde aynı cins kaydî paranın daha düşük nakdî parayla mübadelesi söz konusudur. Bu muamele, "ribe'l-fadl" (fazlalık faizi) olarak değerlendirilmektedir. (Merğînânî, *el-Hidâye,* 3/61)

1178. Kapora caiz midir? Alışverişten vazgeçilmesi hâlinde kaporanın geri verilmesi gerekir mi?

Kapora; satım veya kiralama akdinde müşterinin, sözleşmeyi tamamlaması hâlinde toplam fiyattan düşülmesi; cayması durumunda ise mal sahibinde kalması şartıyla yapılan ön ödemedir.

Müşterinin sözleşmeden cayması hâlinde kaporanın kendisine iade edilmesi şartıyla yapılan akdin cevazında bir ihtilaf yoktur. (İbn Cüzey, *el-Kavânîn*, 171) Alıcının akitten cayması durumunda verdiği kaporanın yanması, yani satıcının mülkiyetine geçmesi şartıyla yapılan akdi fakihlerin çoğu caiz görmemişlerdir. Hanefîler, böyle bir akdi fâsid; Şâfiîler ve Mâlikîler ise batıl saymışlardır. Çünkü onlara göre bu tür bir akit fâsid bir şart ve belirsizlik içermekte ayrıca haksız kazanca sebep olmaktadır. Bu sebeple akdin sona ermesi hâlinde satıcı kaporayı müşteriye iade etmelidir. (Senhûrî, *Mesâdirü'l-hak*, 2/93-94) Öte yandan bu görüşü savunan İslam âlimleri, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kaporalı satışı yasakladığına dair bir rivâyetini (Ebû Dâvûd, Büyû' (İcâre), 69 [3502]; İbn Mâce, Ticârât, 22 [2193]) zikrederler.

(Suğdî, *en-Nütef*, 1/472-473; Derdîr, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 3/63; Zekeriyyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 2/31; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslamî*, 4/3061-3062)

Buna karşılık Abdullah b. Ömer, Zeyd b. Eslem, Mücahid ve Hasen-i Basrî gibi sahâbe ve tâbiîn âlimleriyle Hanbelîlerin çoğunluğu, kaporalı alışverişi caiz görmüşlerdir. Bu görüş sahipleri, kaporalı alışverişi yasaklayan rivâyetin zayıf olduğunu ve akitlerde mubahlığın asıl olup imkân ölçüsünde şartlara riâyetin gerektiğini, Hz. Ömer zamanında Mekke valisi Nafi' b. Abdulhâris'in, halife adına kaporalı bir işlem yapmış olduğunu (Buhârî, Husûmât, 8 [Bab Başlığı]) delil getirmişlerdir. Bazı Hanbelîler, kaporalı akitlerin kesinleşeceği belli sürenin belirlenmesini şart koşmuşlardır; bu süre içinde müşterinin cayması hâlinde kapora satıcının mülkiyetine girer, demişlerdir. (Mustafa Süyûtî, *Metâlib*, 3/77-78) Bazı muasır görüşler de bedellerden birinin veya ikisinin birden peşin olarak tesliminin gerektiği selem ve sarf gibi işlemler dışındaki kaporalı işlemler konusunda aynı görüşü benimsemiştir. (Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslamî*, 4/3061-3062)

Müslümanların naslara muhalif olmayan örf ve uygulamaları, genel olarak caiz görülmüştür. Günümüzde kaporalı alışverişler, özellikle bazı sektörlerde ticarî hayatın gereği ve esnafın örfü hâline gelmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.), helali haram, haramı da helal kılmadığı müddetçe Müslümanların şartlarına bağlı kalmalarını öğütlemiştir. (Tirmizî, Ahkâm, 17 [1352]; İbn Mâce, Ahkâm, 23 [2353]) Hanefî mezhebi de naslara muhalif olmamak kaydıyla toplumun örf ve uygulamalarında geçerliliği olan şartlara bağlanarak yapılan satım akitlerini geçerli saymıştır. (*Mecelle,* md. 188)

Akdin belirlenen sürede kesinleşmemesi hâlinde kaporanın satıcıda kalabileceği yönündeki görüşün bu ilkelere aykırı olmadığı görünmekte, aksine kaporanın müşteriye iadesini şart koşmak kapora uygulamasını anlamsız hâle getirmektedir. Bu sebeple akdin kesinleştirileceği sürenin baştan tespit edilmesi, tarafların her ikisinin de kapora uygulamasına rıza göstermesi ve işlemin selem ve sarf gibi bedellerden en az birinin peşin olması gereken bir akit olmaması şartlarıyla yapılacak kaporalı alışveriş akdi caiz olur.

1179. İnternetten program, yazılım, kitap, müzik vb. indirmek ve bunları kullanmak helal midir?

Başkasının emeğini gasp anlamına gelecek her iş, tutum ve davranış, kul hakkı sorumluluğunu gerektirir. Bu sorumluluk ise söz konusu hak sahibine iade edilmedikçe veya helallik alınmadıkça ortadan kalkmaz.

İslam, emeğe büyük değer verir, haksız kazanca karşı çıkar. Kur'ân-ı Kerîm'de, *"İnsan için ancak çalıştığı vardır."* (en-Necm, 53/39) buyrulur. Hz. Peygamber de (s.a.s.) emeğin hakkının verilmesi gerektiğini değişik hadisleriyle ifade etmişlerdir. Bunlardan birinde "*Hiçbir kimse, elinin emeği ile kazandığını yemekten daha hayırlı bir kazanç yememiştir. Allah'ın peygamberi Dâvûd (a.s.) da kendi elinin emeğini yerdi*." (Buhârî, Büyû', 15 [2072]) buyurmuşlardır.

Teknolojinin geliştiği, insan emeğinin çok değişik şekil ve ortamlarda tezahür ettiği günümüzde aynı ölçüde hak ve emek ihlalleri söz konusu olmaktadır. Bu hak ihlalleri, dijital dünyada da yaşanmaktadır. Bu tür haksız davranışlar, sadece bireylerin hakkını gasp etmiş olmamakta, aynı zamanda o alanlarda emek harcayan insanların yeni ürünler üretme konusundaki şevkini kırmakta, bu da geniş anlamda kamu hakkı ihlaline dönüşmektedir.

Bu sebeple birer emek mahsulü olarak internet ortamına geçirilmiş olan her türlü program, yazılım, kitap, müzik vb. ürünleri ilgililerin izni olmadan elde edip kullanmak caiz değildir.

1180. Başkasına ait bir markayı izinsiz kullanmak, bunun ticaretini yapmak, para kazanmak dinen caiz olur mu?

Başkasının emeğini gasp anlamına gelecek her iş, tutum ve davranış, kul hakkı sorumluluğunu gerektirir. Bu sorumluluk ise söz konusu hak sahibine iade edilmedikçe veya helallik alınmadıkça ortadan kalkmaz.

İslam, emeğe büyük önem verir, haksız kazanca karşı çıkar. Kur'ân-ı Kerîm'de, *"İnsan için ancak çalıştığı vardır."* (en-Necm, 53/39) buyrulur. Hz. Peygamber (s.a.s.) de emeğin hakkının verilmesini değişik hadisleriyle ifade etmişlerdir. Bunlardan birinde, "*Hiçbir kimse, elinin emeği ile kazandığını yemekten daha hayırlı bir kazanç yememiştir. Allah'ın Peygamberi Dâvûd (a.s.) da kendi elinin emeğini yerdi*." (Buhârî, Büyû', 15 [2072]) buyurmuşlardır.

Bu itibarla emek ve gayret sarf ederek toplum nezdinde itibar gören bir firmanın kendi markasının izinsiz olarak başkaları tarafından kullanılması kul hakkı ihlaline ve müşterilerinin aldatılmasına sebep olacağından İslam ahlâkıyla bağdaşmamaktadır. Ayrıca bu yolla haksız kazanç sağlamak da dinen caiz değildir.

1181. Leasing (Finansal kiralama) sistemi ile alışveriş caiz midir?

Leasing (finansal kiralama); makine, teçhizat, taşıt aracı ve benzeri menkul veya gayrimenkul malların; bu mallara ihtiyaç duyan müteşebbislere bir kira sözleşmesi çerçevesinde kiralanmasını, kira süresi bitiminde de önceden belirlenen fiyat karşılığında satışını esas alan orta vadeli bir finansman yöntemidir. Esasında burada yapılan işlem; malın taksitle satılıp mülkiyetinin taksitin bitimine kadar ertelenmesi ve daha sonra devredilmesinden ibarettir. Nitekim bazı muasır âlimlere göre de bu uygulama, satış ile kiranın birleşmesinden doğan yeni bir akittir. Buna göre günümüz ticaret örfünde önemli bir yeri olan ve taraflar arasında aldatma ve anlaşmazlığa neden olmayan leasing işlemi fıkhen yapılabilir.

1182. Sosyal medya platformlarından kazanç elde etmek caiz midir?

Sosyal medya platformları, bilgi ve belge paylaşımı yapma, toplantı, sohbet ve yazışma üzerinden iletişim kurma imkânı sağlamanın yanı sıra günümüzde bir kazanç unsuru hâline de gelmiş bulunmaktadır. Bir kazancın helal olabilmesi, kazanç unsuru olan mal veya hizmetlerin dinen meşru olmasına bağlıdır. Buna göre:

Bu platformlardaki yazı, belge, fotoğraf, müzik, video, reklam vb. yayınlar, dinen meşru olmayan unsurlar içermemelidir. Bu kapsamda İslam inanç esaslarını ve değerlerini inkâr eden veya alaya alan, Allah'a ortak koşma, batıl dinleri övme ve onaylama, bu dinlere ait sembolleri şirin gösterme gibi tevhit inancına aykırı olan, İslam'ın haram kıldığı faiz, içki, domuz ürünleri, kumar, yalan, zina, müstehcenlik ve cinsel sapkınlık gibi unsurlara teşvik eden her türlü içeriğin yüklenmesi, paylaşılması, tıklanması, beğenilmesi, takip edilmesi ve reklamının yapılması

meşru olmadığından bu tür yöntemler üzerinden kazanç elde etmek caiz değildir.

Bu platformlara yüklenen içerikler dinen meşru olsa bile bunların izlenmesi veya tıklanması esnasında çıkan reklamların da dinen meşru olması için gerekli tedbirler alınmalıdır.

Abone ve izlenme sayılarını yüksek göstermek için sahte hesaplar açmak veya satın almak, insanların aldatılmasına sebep olacağından, bu tür usûller kullanılarak kazanç elde edilmesi caiz değildir.

Sosyal medya platformlarında çekilişe katılmak amacıyla bağışta bulunulması ve bu yolla toplanan paradan bağışçıların bir kısmına hediye verilmesi, kumar niteliğinde olup caiz değildir.

Sosyal medya platformlarında içerik üretenlerin; suç unsuru barındıran, kul ve kamu haklarını ihlal eden, özel hâlleri ve mahrem bilgileri ortaya koyan yayınlar üzerinden kazanç elde etmesi caiz değildir.

Yukarıda zikredilen hususlara dikkat edilerek sosyal medya platformlarından kazanç elde etmek caizdir.

1183. Elektronik ürün senedi (ELÜS) alıp-satmak caiz midir?

Elektronik Ürün Senedi (ELÜS), lisanslı depolara teslim edilen saklanabilir tarım ürünleri karşılığında düzenlenen ve ürünün cins, sınıf ve kalitesi gibi detaylarını gösteren mülkiyet belgeleridir. İlgili kurum nezdinde elektronik olarak kaydı tutulan ELÜS, ticaret borsalarında alım-satıma konu olabilmektedir.

Buna göre ELÜS; dinen meşru, fiziken mevcut ve aynı vasıfta teslim edilebilir bir ürünü temsil etmesi hâlinde bu senetlerin alım-satımını yapmak caizdir. Ancak bu senetlerin organize teverruk işlemlerine konu edilmesi caiz değildir. Ayrıca iki ürünü temsil eden senetlerin birbiriyle mübadele edilmesi durumunda aynı cins mallarda peşinlik ve eşitlik, farklı cins mallarda peşinlik şartına riâyet edilmelidir. İşlemin vadeli olması hâlinde ise bedellerden en az birinin peşin olması gerekir.

ELÜS'ün, faizli işlemler dışında rehin vb. şekillerde teminat gösterilmesinde ve temsil ettiği ürünün sigortalanmasında da fıkhen bir sakınca bulunmamaktadır.

1184. Altın tahvili ve altına dayalı kira sertifikası caiz midir?

Tahvil, orta ve uzun vadede borç sağlamak amacıyla anonim şirketler, devlet ya da kamu kuruluşları tarafından çıkarılan, yatırımcıların anaparasını garanti altına almasının yanında belirli vadelerle hamiline faiz getirisi sağlayan borç senetleridir. İslam'da verilen borcun belli bir senetle teminat altına alınmasında herhangi bir sakınca yoktur. Ancak anaparanın dışında herhangi bir ücret almak ya da menfaat sağlamak faiz kapsamındadır. Buna göre altın tahvili, altına endeksli bir iç borçlanma senedi olması hasebiyle vade sonunda anaparaya ilaveten belli oranda faiz getirisi sağladığından dinen caiz değildir.

Altına dayalı kira sertifikası uygulaması ise belli miktarda altın birikimine sahip bir kimsenin, bu meblağ karşılığında bir varlığı (gayrimenkul) ya da hissesini belli süre sonra geri satabilme ya da devir hakkı saklı kalmak kaydıyla devletten satın alması ve ardından devlete kiralaması işleminden ibarettir. Dolayısıyla altın kira sertifikasına sahip olan bir kimse devletten satın alıp yine devlete kiralamış olduğu bir varlığa ait mülkiyeti temsil eden belgeye sahip olmakta ve belirlenen kira bedelini almaktadır. Üzerinde anlaşılan vadenin bitiminde ise devlet, sertifika karşılığında almış olduğu altını sertifika sahibine aynı miktarda fizikî olarak teslim etmek, hesabına yatırmak ya da o günkü değeri üzerinden nakit olarak geri vermek suretiyle malı ondan satın almaktadır.

Buna göre işleyişi yukarıda anlatıldığı gibi olmak kaydıyla, altına dayalı kira sertifikası uygulaması fıkhen caizdir.

Bu muamelenin cevazı, Hanefîler tarafından meşru görülen "bey' bi'l-istiğlâl" akdine dayanmaktadır. Bey' bi'l-istiğlâl, satıcının bedelini ödediğinde sattığı malı geri almak ve bu süre zarfında kiralayarak kullanmak üzere yapılan satışa denir. (Mecelle, md. 119) Vefâ yoluyla satış ve icâreden mürekkep bir akit olarak kabul edilen bu muamele hakkında farklı yaklaşımlar ileri sürülmüş olmakla birlikte akde konu taşınmazın satışı ve tahliye yoluyla müşteriye teslimi sonrasında müşteriden kiralanması hâlinde söz konusu muamelenin caiz olacağı bazı âlimler tarafından kabul görmüştür. (Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr,* 449; Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi,* 1/300-301; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm,* 1/781; Bilmen, *Kâmus,* 6/127-128)

1185. Ağ pazarlama ya da çok katlı pazarlama uygulamalarının hükmü nedir?

Kamuoyunda "ağ pazarlama", "doğrudan satış" veya "network marketing" adıyla bilinen uygulamanın iki farklı işleyişi bulunmaktadır. Birincisi "Piramit Satış Sistemi" denilen ve gerçekte saâdet zinciri olan uygulamadır. Bu sistemde amaç, üye toplamak olup bir mal veya hizmet satışı ya hiç bulunmamakta ya da sistemi meşrulaştırmak için göstermelik bir ürün bulunmaktadır. Sistem aşırı bilinmezlik, aldatma, haksız kazanç vb. sakıncalar sebebiyle caiz değildir.

Çok katlı ağ pazarlama sisteminin diğer bir uygulama şekli ise mal veya hizmet satımı üzerine kurulmuş olup geleneksel satış sistemlerinde bulunan aracıları ortadan kaldırarak doğrudan tüketiciye ulaşmayı hedeflemektedir. Bu sistemde her ne kadar satıma konu olan bir mal veya hizmet bulunsa da bazıları, çalışma yöntemleri açısından piramit satış sistemi ile de büyük oranda uyuşabilmektedir. Bu sebeple sistemin caiz olabilmesi için şu temel ilkeler dâhilinde işlemesi gerekmektedir:

1- Sistemde yer alanların elde ettiği kazanç, ağırlıklı olarak sisteme yeni kişiler kazandırılması ve bu sayede oluşan komisyon, prim, teşvik, ödül ve benzeri isimler altında nitelendirilen menfaatlerin dağıtılması üzerine kurulmamalıdır. Dolayısıyla sistemin, yeni kişiler kazandırmayı değil mal veya hizmetlerin satışını esas alması gerekir. Ayrıca satılan bu mal veya hizmetlerin dini açıdan meşru olması gerekir.

2- Sisteme dâhil olmak isteyenlerden işe başlamaları ya da başladıktan sonra sistemde kalabilmeleri için veya daha sonradan herhangi bir gerekçeyle karşılıksız bir ücret talep edilmemelidir. Bu meyanda organizasyonun normal hizmet giderleri dışında herhangi bir isim altında bir bedel alınmamalıdır.

3- Üyenin, firmadan mal/hizmet alabilmesi için yeni üye bulma zorunluluğu olmamalıdır.

4- Sisteme dâhil olan katılımcının bizzat kazandırdığı yeni üyeler sebebiyle bir prim alması caizdir. Ancak kazandırılan üyenin daha sonradan yaptığı satışlardan ve onun da getirdiği yeni üyeler ile onların yaptığı satışlardan herhangi bir emek veya üstlenilen risk olmaksızın prim almak ise caiz değildir.

5- Üye istediği zaman sistemden herhangi bir cezaî şarta muhatap olmadan ayrılabilmelidir. Fakat üyenin ayrılmasının, baştaki taahhütleri dolayısıyla ilgili firmanın gerçek bir zarara uğramasına sebep olması hâline münhasır olmak üzere cezaî şart koşulabilir. Bu şartları taşımayan bir ağ pazarlama ya da doğrudan satış sistemi caiz değildir.

DİĞER SÖZLEŞMELER

1186. Ödünç alınan malın iade masrafları kime aittir?

Ödünç alınan malın iade masrafları, ödünç alan kişiye aittir. Ödünç alınan malın ne şekilde geri verileceği hususunda yaygın olan örfün hükümleri geçerlidir. Bu kurallara uyulmazsa malda meydana gelecek zararın tazmini gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/220-221; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 3/58) Zira örfün belirlediği hüküm, baştan şart koşulmuş gibi geçerlidir. (*Mecelle,* md. 43-45)

1187. Yanında emanet mal bulunan kişi o maldan yararlanabilir mi?

Emanet olarak bırakılan maldan emanetçinin yanında iken doğacak menfaat mal sahibine aittir. Mesela emanet bırakılan hayvandan elde edilen süt, yün vb. şeyler, mal sahibine ait olur. Emanet alan bunlardan yararlanamaz. (*Mecelle,* md. 798) Bu nedenle emanet alan kişi, kendi kusuru ile emanet mala zarar verdiğinde bunu tazminle yükümlü olduğu gibi bu maldan elde edilen menfaate zarar verdiğinde de zararı tazmin etmekle yükümlü olur.

1188. Kendisine bir şey emanet edilen kişi emanet malı koruması karşılığında ücret talep edebilir mi?

Kendisine bir şey emanet edilen kişi, emanet malı koruması karşılığında ücret alamaz. Şayet malı koruma işini ücretle yaparsa bu akit emanet akdi olmaktan çıkar, hizmet akdine dönüşür. Bu durumda da emanet malın sahibine iade masraflarını, emanet edilen kişinin karşılaması gerekir. Mala gelebilecek zararlardan o sorumludur. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/215)

1189. Emanet bırakılan bir şey, sahibinin izni olmadan başka birisine emanet edilebilir mi?

Emanetin, bizzat kendisine emanet edilen kişi veya onun aile fertlerinden biri tarafından korunması gerekir. Dolayısıyla sahibinin izni olmadan korunması için başkalarına emanet olarak bırakılması caiz değildir. Şayet emanet edilen kişi, emaneti bir başkasına bırakır ve bu emanette de zarar meydana gelirse zararın tazmin edilmesi gerekir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/213)

Bu durumda emanet veren, zararını dilerse emanet verdiği ilk şahsa dilerse de emaneti kabul eden ikinci şahsa tazmin ettirir. İlk şahsa tazmin ettirirse bu şahıs ikinciden tazmin talebinde bulunamaz. İkinci şahsa tazmin ettirirse bu ikinci kişi birinciden tazmin talebinde bulunabilir. (Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 3/27) Ancak zarar, ikinci şahsın kasıt ve kusuru sebebiyle meydana gelmiş ve mal sahibi bu zararı ilk şahsa tazmin ettirmiş ise bu kişi ikinci şahıstan tazmin talebinde bulunabilir. (*Mecelle,* md. 790)

1190. Bir mal ya da ürünü belli bir fiyattan satmak üzere vekil kılınan kişi, bu malı daha yüksek bir fiyata satabilir mi?

Bir mal ya da ürünü belli bir fiyattan satmak üzere vekil kılınan kişi bu malı müvekkilinin hayrına olacak şekilde daha yüksek bir fiyata satıp bedeli de bütünü ile müvekkiline teslim ederse yaptığı bu işlem caiz olur. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 6/27) Fakat müvekkilin belirttiği fiyatın üstündeki miktarı kendisi alamaz. Ancak müvekkil *"Şu kadara sat; üzerinde satarsan fazlası senindir."* derse bu fazlalığı alması caiz olur. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/108)

1191. Ortaklardan birinin şirket malından (hibe ve sadaka gibi) teberruda bulunması, ödünç veya zekât vermesi caiz midir?

Ortaklar, ticarî faaliyetlerde birbirlerinin vekilidirler. Bu vekâlet, ticarî faaliyet dışındaki alanları kapsamadığı için her birinin diğeri adına bağış (teberru) yetkisi yoktur. Dolayısıyla diğer ortakların izni olmadıkça şirket malından bağış yapmaları, sadaka, borç (karz) ve diğer ortakların zekâtını vermeleri caiz değildir. Zira ortaklıktan maksat, ticarî faaliyette bulunarak şirkete gelir sağlamaktır. Söz konusu tasarruflar ise ticarî ortaklıkta aranan bu amacı gerçekleştirmez. (Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/14; Kâsânî, *Bedâ'i*, 6/71-72)

1192. İçki ve diğer haram ürünlerin satıldığı bir iş yerinde çalışmak caiz midir?

Dinimizde yasak olan şeyleri yapmak günah/haram olduğu gibi böyle şeylerin yapılmasına rıza göstermek ve yardımcı olmak da günah/haramdır. Hz. Peygamber (s.a.s.), haram bir maddeyi kullanan ile birlikte onu imal eden, taşıyan, aracılığını ve sunumunu yapan kişilerin de aynı günaha girdiğini bildirmiştir. (bk. Ebû Dâvûd, Eşribe, 2 [3674]; İbn Mâce, Eşribe, 6 [3380])

Bu itibarla bir kimsenin helalinden kazanma konusunda alternatif imkânları bulunduğu sürece dinen yasaklanan şeylerin yapıldığı iş yerlerinde çalışması caiz olmaz. Ancak bütün çabalarına rağmen geçimini sağlayacak başka iş bulamadığı durumlarda zaruret sebebiyle bu tür iş yerlerinde çalışabilir. Zaruret durumunun ortadan kalkması yani yapılması helal olan uygun bir iş veya iş yeri bulması hâlinde ise mevcut iş yerini terk etmesi gerekir.

1193. Dinen meşru olmayan yollardan elde edilen gelirler ne yapılmalıdır?

Bir Müslümanın dinen meşru olmayan kaynak, iş ve işlemlerden gelir elde etmesi haram olduğu gibi bu yollarla kazanılan mal veya parayı kullanması da haramdır. Bu tür gelirler, alkol, domuz vb. şeylerin ticaretiyle elde edilmiş olabileceği gibi kumar, rüşvet, gasp, hırsızlık veya faiz gibi yollarla da elde edilmiş olabilir. Aynı şekilde bu gelirler zimmete geçirme, görevi ihmal veya suistimal gibi kamu hakkının herhangi bir yolla ihlal edilmesi şeklinde de oluşabilir.

Elde edilen haram gelirler, şayet sahipleri biliniyorsa kendilerine, ölmüşlerse mirasçılarına verilmelidir. Eğer haram kazanç, kamu hakkı ihlali yoluyla elde edilmişse kamuya iade edilmelidir. Sahiplerine ya da mirasçılarına ulaşılamaması hâlinde ise bu gelirler gerçek sahipleri adına toplum yararına kullanılmalı veya fakirlere verilmelidir. Ayrıca bu şekilde gelir elde etmekten vazgeçilmesi ve işlenen günahtan dolayı tövbe edilmesi gerekir. (bk. Mevsılî, *el-İhtiyâr,* 4/135; Nevevî, *el-Mecmû',* 9/351; Karâfî, *ez-Zahîre,* 13/322) Öte yandan herhangi bir yolla elde edilmiş meşru olmayan gelirlerin cami ve mescitlere sarf edilmesi caiz değildir.

1194. Mahkemenin hükmettiği tazminatı almak caiz midir?

İslam'ın kesin kurallarıyla çelişmeyen ve yürürlükteki hukukî mevzuata bağlı olarak yapılan iş akdinde, taraflardan birinin haksız uygulaması üzerine açılan davada mahkemenin, kendisine sunulan gerçek delil ve doğru beyanlara dayanarak hükmettiği tazminatı almak dinen caizdir.

1195. Mahkemenin hükme bağladığı kan bedelini almak caiz midir?

Tedbirsizlik ve dikkatsizlik gibi bir hata sonucu herhangi bir kişinin ölümüne sebep olan kişi, ölenin yakınlarının talep etmesi hâlinde diyet (kan parası/tazminat) ödemekle yükümlü olur. (Ebû Dâvûd, Diyât, 16-24 [4541-4588]; Tirmizî, Diyât, 1-4 [1386-1392]); Ayrıca bk. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, 10/298-299) Dolayısıyla böyle bir olaydan dolayı mahkemenin takdir ettiği tazminatın tam diyet miktarını (yaklaşık 4250 gr altın karşılığı aşmayacak kadar kısmını) ölenin yakınlarının alması caiz ve alınan para helaldir.

1196. Kıdem tazminatı almak caiz midir?

İslam hukukuna göre işçi ve işveren arasında sözleşme serbestisi ilkesi vardır. Dolayısıyla Taraflar, hakkaniyet ve adalet başta olmak üzere dinî değerlere ve yasal mevzuata aykırı olmamak kaydıyla serbestçe bir iş sözleşmesi yapabilirler. İşçi ve işveren arasında kendi özgür iradeleriyle yapılan sözleşmeye devlet, bazı yararları hesaba katarak ilave maddeler veya çerçeve hükümler koyabilir. Sözleşmede açık bir hüküm bulunmayan hususlarda ilgili hukukî mevzuat ve genel örf esas alınır.

Buna göre günümüzdeki iş sözleşmelerinde, işçinin bir kusuru olmadan işten çıkarılması durumunda ya da emeklilik hâlinde işveren tarafından yasal bir zorunluluk olarak "kıdem tazminatı" adıyla bir ödemenin yapılacağı açıkça yazılmakta veya herkesçe bilinmektedir.

Şu hâlde ahlâk ve iyi niyet kurallarına aykırı davranışları nedeniyle değil de haksız yere işten çıkarılan işçinin, hakkaniyet sınırları içinde kıdem tazminatı alması hem sözleşmenin, hem kanunun hem de hâkim örfün onayına medâr olduğu için caizdir. Emekli olan işçinin bu adla alacağı tazminat ise yukarıdaki üç gerekçeye ek olarak aynı zamanda uzun süre çalıştığı için kendisine ödenen bir yıpranma payı olarak da değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi‘ es-San‘ânî el-Himyerî (ö. 211/826), ***el-Musannef***, thk.: Habîbürrahman el-A’zamî , 11 Cilt, Beyrut: el-Mektebü’l-İslamî, 2. Basım, 1403, (Abdürrezzâk, ***el-Musannef***).

Alâüddîn Âbidîn, Muhammed b. Muhammed Emîn b. Ömer el-Hüseynî ed-Dımaşkî (ö. 1306/1888), ***el-Hediyyetü’l-Âlâiyye li Telâmîzi’l-mekâtibi’l-ibtidâiyye***, yy., ts., (Alâüddîn, ***el-Hediyyetü’l-‘Alâiyye***).

Ali el-Kârî, Nureddîn Ebü’l-Hasan Ali b. Sultân Muhammed el- Herevî (ö. 1014/1606), ***Menâsikü’l-hac (İrşâdü’s-sârî adlı eserin içinde),*** Mekke, 2009, (Ali el-Kârî, ***Menâsikü’l-hac***).

Aliyyü’l-Kârî, Nureddîn Ebü’l-Hasan Ali b. Sultân Muhammed el- Herevî (ö. 1014/1606), ***Fethu Bâbi’l-inâye bi Şerhi’n-nükâye*** , 7 Cilt, yy., ts., (Aliyyü’l-Kârî, ***Fethu bâbi’l-‘inâye***).

Aliyyü’l-Kârî, Nureddîn Ebü’l-Hasan Ali b. Sultân Muhammed el- Herevî (ö. 1014/1606), ***Mirkâtü’l-mefâtîh Şerhu Mişkâti’l-Mesâbîh***, 9 Cilt, Beyrut: Dârü’l-Fikr, 2002/1422, (Aliyyü’l-Kârî, ***Mirkâtü’l-mefâtîh***).

Atar, Fahrettin, ***“Genel Olarak Seferîlik ve Hükümleri”, Seferîlik ve Hükümleri***, İstanbul: Ensar Yayınları, 1997, (Atar, ***Seferîlik ve Hükümleri***).

Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed (ö. 855/1451), ***el-Binâye fî Şerhi’l-Hidâye***, 13 Cilt, Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2000, (Aynî, ***el-Binâye***).

Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed (ö. 855/1451), ***Umdetü’l-Kârî şerhu Sahîhi’l-Buhârî*** , 25 Cilt, Beyrut: Dârü İhyâi’t-türâsi’l-Arabî, t.y., (Aynî, ***‘Umde***).

Azîmâbâdî, Ebü’t-Tayyib Muhammed Şemsü’l-Hak (ö. 1329/1911), ***Avnü’l-Ma’bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvûd***, 14 Cilt, Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2. Basım, 1415, (Azîmâbâdî, ***Avnü’l-Ma’bûd***).

Babanzâde Ahmed Naim (ö. 1934) - Kâmil Miras (1957), ***Sahîh-i Buhârî Muhtasan Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi***, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1975, (***Tecrîd Tercemesi***).

Bâcûrî, İbrahim b. Muhammed b. Ahmed (ö. 1277/1860), ***Hâşiye ‘alâ Şerhi İbn Kâsım el-Ğazzî***, (***Hâşiyetü’ş-Şeyh İbrâhîm el-Beycûrî ‘alâ Şerhi’l-‘Allâme İbni’l-Kâsım el-Ğazzî***) , 3 Cilt, yy., ts., (Bâcûrî, ***Hâşiye***).

Beğavî, Muhyissünne Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' (ö. 516/1122), ***Me'âlimü't-tenzîl*** , 8 Cilt, yy.: Dârü Taybe, 4. Baskı, 1417, (Beğavî, ***Me'âlimü't-tenzîl***).

Beğavî, Muhyissünne Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' (ö. 516/1122), ***Şerhü's-Sünne***, thk.: Şuayb Arnavut – Muhammed Züheyr eş-Şâvîş, 15 Cilt, Dimeşk: el-Mektebü'l-İslamî, 2. Basım, 1403/1983, (Beğâvî, ***Şerhü's-sünne***).

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyn b. Alî (ö. 458/1066), ***el-Câmî li Şuabi'l-Îmân***, thk.: Abdu'l-alî Abdu'l-Hamîd Hâmid , 14 Cilt, Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 2003, (Beyhakî, ***Şu'abü'l-îmân***).

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyn b. Alî (ö. 458/1066), ***es-Sünenü'l-kübrâ***, thk.: Muhammed Abdulkadir Ata , 11 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 2003, (Beyhakî, ***es-Sünenü'l-kübrâ***).

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyn b. Alî (ö. 458/1066), ***Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr***, thk.: Abdulmu'tî Emîn Kal'acî, 15 Cilt, Beyrut, 1. Basım, 1991, (Beyhakî, ***Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr)***

Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr el-Basrî (ö. 292/905), ***Müsnedü'l-Bezzâr el menşur bi ismi'l-Bakhri'z-zehhâr,*** thk.: Mahfûzu'r-rahmân Zeynullah-âdil b. Sa'd-Sabrî Abdu'l-hâlik, 18 Cilt, el-Medînetü'l-Münevvere: Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, 1. Basım, 1988-2009, (Bezzâr, ***el-Müsned***).

Bilmen, Ömer Nasuhi (ö. 1971), ***Büyük İslam İlmihâli***, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1986, (Bilmen, ***İlmihâl***).

Bilmen, Ömer Nasuhi, ***Hukûkı İslamiyye ve Istılâhâtı Fıkhiyye Kâmusu***, 8 Cilt, İstanbul :Bilmen Yayınevi, ts., (Bilmen, ***Kâmus***).

Buhârî, Alâüddîn Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed (ö. 730/1330), ***Keşfü'l-esrâr 'an usûli fahri'l İslam el Pezdevî*** , 4 Cilt, yy.: Dârü'l-Küttâbi'l-İslamî, ts., (Buhârî, ***Keşfü'l-esrâr***).

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870), ***el-Câmiu's-Sahih*** , thk.: Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır, 9 Cilt, Beyrut: Dârü Tavki'n-Necât, 1422/2001, (Buhârî).

Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. İdrîs (ö. 1051/1642), ***er-Ravdu'l-murbi' Şerhu Zadi'l-Müstakni'***, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, ts., (Buhûtî, ***er-Ravd***).

Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. İdrîs (ö. 1051/1642), ***Keşşâfü'l-Kınâ' an Metni'l-İknâ'*** , 6 Cilt, yy.: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts., (Buhûtî, ***Keşşâf***).

Büceyrimî, Süleymân b. Muhammed b. Ömer (ö. 1221/1806), ***el-Büceyrimî 'alâ'l-Hatîb***, (***Tuhfetü'l-Habîb 'alâ Şerhî'l-Hatîb***) , 4 Cilt, yy.: Dârü'l-Fikr, 1415/1995, (Büceyrimî, ***Tuhfe***).

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî (ö. 370/980), ***Ahkâmü'l-Kur'ân***, thk.: Muhammed Sâdık Kamhâvî, 5 Cilt, Beyrut: Dârü İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1405, (Cessâs, ***Ahkâmü'l- Kur'ân***).

Cezîrî, Abdurrahman (ö. 1360/1941), ***el-Fıkhu ale'l-mezâhibi'l-erbe'a***, 5 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2003, (Cezîrî, ***el-Mezâhibü'l-erbe'a***).

Cürcânî, Alî b. Muhammed b. Alî (ö. 816), ***et-Ta'rîfât***, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403, (Cürcânî, ***Ta'rîfât***).

Cürcânî, Ebü'l-Hasan Seyyid Şerif Ali (ö. 816/1413), ***Şerhü'l-Feraizi's-Siraciyye***, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Mısır, 1944, (Cürcânî, ***Şerhu's-sirâciyye***).

Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân (ö. 444), ***el-Beyân fî 'addi âyi'l-Kur'ân***, thk.: Gânim Kudûrî el-Hamd, Kuveyt: Merkezü'l-Mahtûtât ve't-Turâs, 1994/1414, (Dânî, ***el-Beyân***).

Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed (ö. 385/995), ***Sünenü'd-Dârekutnî***, thk.: Şuayb Arnavut vd. , 5 Cilt, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2004, (Dârekutnî, ***es-Sünen***).

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl (ö. 255/869), ***Sünenü'd-Dârimî***, 2 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Küttâbi'l-Arabî,1407, (Dârimî, ***es-Sünen***).

Derdîr, Ebü'l-Berekât Ahmed, (ö. 1201/1786), ***eş-Şerhu'l-Kebîr alâ Muhtasarı Halîl*** , 4 Cilt, yy.: Dârü'l-Fikr, ts., (Derdîr, ***eş-Şerhu'l-kebîr***).

Desûkî, Şemsuddin Muhammed Arafe (ö. 1230/1815), ***Hâşiyetü'd-Desûkî 'aleş-Şerhi'l-Kebir*** , 4 Cilt, yy.: Dârü'l-Fikr, ts., (Desûkî, ***Hâşiye***).

Dimyâtî, Ebû Bekr Osmân b. Muhammed Şattâ el-Bekrî (ö. 1310), ***Hâşiyetü İ'âneti't-Tâlibîn 'alâ Halli Elfâzi Fethi'l-Mu'în*** , 4 Cilt, yy.: Dârü'l-Fikr, 1418/1997, (Dimyâtî, ***Hâşiye***).

Din İşleri Yüksek Kurulu Kararları, (DİYK).

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889), ***Sünenü Ebî Dâvûd***, thk.: Şuayb Arnavut, 7 Cilt, yy.: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009 (***Ebû Dâvûd***).

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889), ***el-Merâsîl***, thk.: Şuayb Arnavut, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408, (Ebû Dâvûd, ***el-Merâsîl***).

Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsılî (ö. 307/919), ***Müsnedü Ebî Ya'lâ el-Mevsılî***, thk.: Hüseyin Selim Esed , 13 Cilt, Dimeşk: Dârü'l-Me'mûn li't-türâs, 1984, (Ebû Ya'lâ, ***el-Müsned***).

Ebû Yûsuf, Yakub b. İbrahim el-Ensârî (ö. 182/798), ***Kitâbü'l-Âsâr***, thk.: Ebü'l-Vefâ, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts., (Ebû Yûsuf, ***el-Âsâr***).

Ebû Zehra, Muhammed, (ö. 1974), ***Şerhu Kânûni'l-Vasiyye***, Mektebetü'l-Enclu'l-Mısriyye, Kahire 1950, (Ebû Zehra, ***Şerhu Kânûni'l-Vasiyye***).

Ebüssuûd b. Muhammed el-'Imâdî (ö. 982/1574), ***İrşâdü'l-Akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm***, 9 Cilt, Beyrut: Dârü İhyâi't-türâsi'l-Arabî, ts., (Ebüssuûd, ***İrşâd***).

Elbânî, Muhammed Nâsırüddin (ö.1999), ***Daîfü'l-Câmii's-sağîr ve ziyâdâtühü***, yy.: el-Mektebü'l-İslamî, ts., (Elbânî, ***Daîfü'l-Câmi***).

Elbânî, Muhammed Nâsırüddin (ö.1999), ***Silsiletü'l-ehâdîsi'd-daîfe ve'l-mevdûat***, 14 Cilt, Riyâd: Mektebetü'l-meârif, 1992, (Elbânî, ***ed-Da'îfe***).

el-Fetâva'l-Hindiyye, 6 Cilt, yy.: Dârü'l-Fikr, 2. Basım, 1310, (***el-Fetâva'l-Hindiyye***).

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır (ö.1942), ***Hak Dini Kur'ân Dili***, İstanbul: Eser Neşriyat, 1979, (Elmalılı, ***Hak Dini***).

Erdebîlî, Cemâlüddîn (İzzüddîn) Yûsuf b. İbrâhîm (ö. 779/1377), ***el-Envâr li-a'mâli'l-ebrâr***, thk.: Halef b. Müfdî el-Mutlak-Hüseyin Abdullah el-Ali, 3 Cilt, Dârü'z-Ziya, 1427/2006, (Erdebîlî, ***el-Envâr***).

Eş'arî, Ebü'l-Hasan Alî b. İsmâîl b. İshâk b. Ebî Mûsâ el-Eş'arî (ö. 324), ***el-İbâne an Usûli'd-Diyâne***, thk.: Hüseyin Mahmûd, Kâhire: Dârü'l-Ensâr, 1397, (Eş'arî- ***el-İbâne***).

Ezherî, Sâlih Abdussemi' (ö.1335/1917), ***Cevâhiru'l-iklîl Şerhu Muhtasan Halil***, 2 Cilt, Beyrut: el-Mektebetü's-Sekâfiyye, ts. (Ezherî, ***Cevâhir***).

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (ö. 505), ***İhyâu ulûmi'd-dîn***, 4 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts., (Gazzâlî, ***İhyâ***).

Gülle, Sıtkı, ***Açıklamalı Örnekleriyle Tecvîd İlmi***, İstanbul, 2005, (Gülle, ***Tecvîd***).

Haddâd, Ebû Bekr b. Ali b. Muhammed el-Haddâd (ö. 800/1397), ***el-Cevheratü'n-neyyira ala Muhtasari'l-Kudurî*** , 2 Cilt, yy.: el-Matbaatü'l-Hayriyye, 1322, (Haddâd, ***el-Cevhera***).

Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014), *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, thk.: Mustafa Abdulkadir Ata , 4 Cilt, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1990, (Hâkim, *el-Müstedrek*).

Halebî, İbrahîm b. Muhammed b. İbrahîm (ö. 956/1549), *Halebî Sağîr*, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1323/1905, (Halebî, *es-Sağîr*).

Halîl, İbn İshâk (ö. 776/1375), *Muhtasar-ı Halîl*, thk.: Ahmed Câd, Kâhire: Dârü'l-Hadîs, 1426/2005, (Halîl, *Muhtasar*).

Hanbelî, İbn Receb Zeynuddin Abdurrahman b. Ahmed b. Receb b. el-Hasan (ö. 795), *Fethu'l-Bârî*, Medine: Mektebetu'l-Gurebâi'l-Eseriyye, 1417/1996, (İbn Receb el-Hanbelî, *Fethu'l-bârî*).

Haraşî, Ebû Abdullah Muhammed (ö. 1101/1690), *Şerhu Muhtasari Halîl*, 8 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts., (Haraşî, *Şerhu muhtasar*).

Hasen Şâh, Muhammed (ö. 1346/19270), *Gunyetu'n-nâsik fi Buğyeti'l-menâsik*, Dehli, 1344/1925, (Hasen Şâh, *Gunyetu'n-nâsik*).

Haskefî, Muhammed Alauddin (1088/1687), *ed-Dürrü'l-muhtâr* (Reddü'l-muhtâr ile beraber), thk.: Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvaz, 12 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye , 1994, (Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr*).

Hattâb, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahmân (ö. 954/1547), *Mevâhibü'l-celîl li Şerhi Muhtasan Halîl* , 6 Cilt, yy.: Dârü'l-Fikr, 3. Basım, 1992, (Hattâb, *Mevâhib*).

Heyet, *İlmihâl,* 2 Cilt, İstanbul: TDV, ts., (*İlmihâl I: İman ve İbadetler*).

Heytemî, İbn Hacer Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî es-Sa'dî (ö. 974/1567), *Tuhfetü'l-muhtâc bi-şerhi'l-Minhâc*, 8 Cilt, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984, (Heytemî, *Tuhfe*).

Hocaeminefendizâde, Ali Haydar Efendi (ö. 1935), *Dürerü'l-hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 4 Cilt, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 3. Basım, 2018, (Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm*).

Hukuk-ı Aile Kararnamesi (1917), (HAK).

Isfahânî, Ebü'l-Kâsım el-Hüseyin b. Muhammed (ö. 502), *el-Müfredât*, thk.: Muhammed Seyyid el-Geylânî, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts., (Râğıb, *Müfredât*).

İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b Abdullah b. Muhammed (ö. 463/1071), *Kitâbü'l-kâfî fî fıkhi ehli'l-Medineti'l-Mâlikî*, thk.: Muhammed Muhammed Uheyd el-Moritânî, Mektebetü'r-Riyâd, 2. Baskı, Riyad 1980, (İbn Abdilber, *el-Kâfî*).

İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed (ö. 463/1071), ***el-İstizkâr*** ,thk.: Sâlim Muhammed Atâ – Muhammed Ali Muavvaz, 9 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000, (İbn Abdilber, ***el-İstizkâr***).

İbn Âbidîn, Muhammed b. Muhammed b. Emin b. Ömer (ö. 1252/1836), ***Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr Şerhu Tenviri'l-ebsâr***, 6 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2. Basım, 1992, (İbn Âbidîn, ***Reddü'l-muhtâr***).

İbn Âbidîn, Muhammed b. Muhammed b. Emin b. Ömer (ö. 1252/1836), ***Minhatü'l-Hâlik ale'l-Bahri'r-râik***, (el-Bahır Şerhu Kenzi'd-dekâik ile birlikte), 8 Cilt, yy.: Dârü'l-Kütübü'l-İslamî, ts., (İbn Âbidîn, ***Minha***).

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer (ö. 1252/1836), ***el-'Ukûdü'd-dürriyye fî tenkîhi'l-fetâva'l-hâmidiyye*** , 2 Cilt, yy.: Dârü'l-Ma'rife, ts., (İbn Âbidîn, ***el-'Ukûdü'd-dürriyye***).

İbn Asâkir, Ebü'l-Kasım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh ed-Dımaşkî (ö. 571/1176), ***Târîhu medîneti Dımaşk,*** thk.: Ali Şîrî, 54 Cilt, yy.: Dârü'l-Fikr, ts., (İbn Asâkir, ***Târîhu medîneti Dımaşk***).

İbn Cüzey, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed (ö. 741/1341), ***el-Kavânînu'l-fıkhiyye fi telhis-i mezhebi'l-Mâlikiyye***, yy., ts., (İbn Cüzey, ***el-Kavânîn***).

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhîm (ö. 235/849), ***el-Musannef***, thk.: Kemal Yusuf el-Hût, 7 Cilt, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409, (İbn Ebû Şeybe, ***el-Musannef***).

İbn Ebü'l-'İz, Ali b. Muhammed ed-Dimaşkî (ö. 792/1390), ***Şerhu'l-'akîdeti't-Tahâviyye***, thk.: Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî - Şuayb Arnavût, 2 Cilt, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 10. Basım, 1997, (İbn Ebü'l-'İz, ***Şerhu'l-'akîdeti't-Tahâviyye***).

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî (ö.852/1449), ***et-Telhîsü'l-habîr fî Tahrîci Ehâdîsi'r-Râfiî'l-Kebîr***, 4 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1989, (İbn Hacer, ***et-Telhîsü'l-Habîr***).

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449), ***Fethu'l-Bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî***, thk.: Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz , 13 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Marife, 1379, (İbn Hacer, ***Feth***).

İbn Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855), ***Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel***, 6 Cilt, Kâhire: Müessesetü Kurtuba, ts., (Ahmed b. Hanbel, ***el-Müsned***).

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd (ö. 456/1063), ***el-Muhallâ*** , 12 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts., (İbn Hazm, ***el-Muhallâ***).

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (ö. 354/965, ***Sahîhu İbn Hibbân bi-tertîbi İbn Balabân***, thk.: Şuayb Arnavut, 18 Cilt, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988, (İbn Hibbân, ***Sahîh***).

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm (ö. 218/833), ***es-Sîretü'n-Nebeviyye*** thk.: Mustafa es-Sekkâ - İbrâhîm el-Ebyârî - Abdulazîz Şelebî, 2 Cilt, Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa El-Bâbî el-Halebî, 1955, (İbn Hişâm, ***es-Sîre***).

İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nîsâbûrî (ö. 311/924), ***Sahîhu İbn Huzeyme***, thk.: Muhammed Mustafa el-A'zamî , 4 Cilt, Beyrut: el-Mektebü'l-İslamî, ts., (İbn Huzeyme, ***Sahîh***).

İbn Kayyım el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb (ö. 751/1350), ***İ'lâmü'l-muvakkı'în 'an rabbi'l-'âlemîn*** , 7 Cilt, yy.: Dârü İbni'l-Cevzî, 1423, (İbnü'l-Kayyım, ***İ'lâm***).

İbn Kayyım el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb (ö. 751/1350), ***er-Rûh fi'l-kelâm 'alâ ervâhi'l-emvât ve'l-ahyâ' bi'd-delâ'ili mine'l-kitâb ve's-sünne ve akvâli'l-'ulemâ',*** thk.: Muhammed Ecmel, el-Islâhî, 2 Cilt, yy.: Dâru âlemi'l-fevâid, ts., (İbn Kayyım, ***er-Rûh***).

İbn Kayyım el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb (ö. 751/1350), ***et-Tıbbü'n-Nebevî***, thk.: Abdulgânî Abdulhalık, Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts., (İbnü'l-Kayyım, ***et-Tıbbü'n-Nebevî***).

İbn Kayyım el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb (ö. 751/1350), ***Zâdü'l-meâd fî hedyi hayri'l-'ibâd***, 5 Cilt, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 27. Basım, 1994, (İbnü'l-Kayyım, ***Zâdü'l-me'âd***).

İbn Kudâme Muvaffakuddîn el-Makdisî, Ebû Muhamme d Abdullah b. Ahmed b. Muhammed (ö. 620/1223), ***el-Kâfî fî fıkhi'l-İmam Ahmed***, 4 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994, (İbn Kudâme, ***el-Kâfî***).

İbn Kudâme Muvaffakuddîn el-Makdisî, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed (ö. 620/1223), ***el-Muğnî*** , 10. Cilt, yy.: Mektebetü'l-Kâhire, 1388/1968 (İbn Kudâme, ***el-Muğnî***).

İbn Kudâme, Şemsüddin Ebü'l-Ferec Abdurrahman (ö. 682/1283), ***el-Mukni fî fıkhi İmâm Ahmed b. Hanbel***, thk.: Muhammed Arnavut – Yâsin Mahmud el-Hatîb, Cidde, 2000, (İbn Kudâme, ***el-Mukni'***).

İbn Kudâme, Şemsüddin Ebü'l-Ferec Abdurrahman (ö. 682/1283), ***eş-Şerhu'l-kebîr ala metni'l-mukni'***, yy.: Daru'l-Kitâbi'l-Arabî, ts., (İbn Kudâme, ***eş-Şerhu'l-kebîr***).

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (ö. 273/887), ***Sünen***, thk.: Şuayb Arnavut – Âdil Mürşid, yy.: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009, (İbn Mâce).

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrem b. Ali Ebü'l-Fadl Cemaluddin (ö. 711/1311), ***Lisanü'l-Arab***, 15 Cilt, Beyrut: Dârü Sâdır, 3. Basım, 1414, (İbn Manzûr, ***Lisanü'l-Arab***).

İbn Mâze, Burhâneddîn Ebü'l-Meâlî, Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz el-Buhârî (ö. 616/1219), ***el-Muhîtu'l-burhânî fi'l-fıkhi'n-Nu'mânî*** , 9 Cilt, thk.: Abdülkerîm Sâmî el-Cündî, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004, (İbn Mâze, ***el-Muhît***).

İbn Müflih, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Müflih b. Muhammed el-Makdisî er-Râmînî (ö. 763/1362), ***el-Mübdi' Şerhu'l-Mukni'***, 10 Cilt, Riyâd: Dâru âlemi'l-kütüb, 2003, (İbn Müflih, ***el-Mübdi'***).

İbn Nüceym, Zeynü'd-Din b. İbrahim b. Muhammed (ö. 970/1563), ***el-Bahır Şerh-u Kenzi'd-dekâik*** (İbn Âbidin, Minhatü'l-Hâlik şerhi ile beraber), 8 Cilt, Dârü'l-Kütübü'l-İslamî, 2. Basım, ts., (İbn Nüceym, ***el-Bahr***).

İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed (ö. 520/1126), ***el-Beyân ve't-Tahsîl***, thk.: Muhammed Haccî, 20 Cilt ,Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslamî, 1988, (İbn Rüşd, ***el-Beyân ve't-Tahsîl***).

İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî (ö. 595/1198), ***Bidâye ve nihâyetü'l-muktesıd***, 4 Cilt, Kâhire: Dârü'l-Hadîs, 2004, (İbn Rüşd, ***Bidâye***).

İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim (ö. 728/1328), ***Mecmû'u'l-fetâvâ*** , 37 Cilt, thk.: Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım, 35 Cilt, Medine: Mecmeu'l-melik Fahd, 1995, (İbn Teymiyye, ***Mecmû'u'l-fetâvâ***).

İbn Teymiyye, Takiyyuddin Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Abdulhalîm b. Teymiyye (ö. 728), ***el-Fetâvâ'l-Kübrâ***, 6 Cilt, yy.: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1408/1987, (İbn Teymiyye, ***el-Fetâva'l-kübrâ***).

İbnü'l-Cellâb, Ebü'l-Kâsım Ubeydullah b. Hüseyn b. Hasan (ö. 378/988), ***et-Tefrî'*** , 2 Cilt, thk.: Seyyid Kisrevî Hasan, 2 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2007, (İbnü'l-Cellâb, ***et-Tefrî'***).

İbnü'l-Esîr, Ebü's-Seâdât el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî (ö. 606/1210), ***en-Nihâye fi garîbi'l-hadîs ve'l-eser***, thk.: Mahmud Muhammed et-Tanâhî - Tâhir Ahmed ez-Zâvî, 5 Cilt, Beyrut: el-Mektebetu'l-İlmiyye, 1399/1979, (İbnü'l-Esîr, ***en-Nihâye***).

İbnü'l-Hümâm, Kemâlü'd-din Muhammed b. Abdu'l-Vâhid es-Sivâsî (ö. 861/1457), *Şerhu Fethi'l Kadîr ale'l-Hidaye Şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*, 10 Cilt, yy.: Dârü'l-Fikr, ts., (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*).

İbnü'l-Münzir, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm en-Nîsâbûrî (ö. 318/930), *el-İcmâ*, thk.: Fuat Abdulmun'im Ahmet, Dârü'l-Müslim, 2004, (İbnü'l-Münzir, *el-İcmâ'*).

İlîş, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Mısrî (ö. 1299-1882), *Minehu'l-celîl Şerhu Muhtasarı Halîl*, 9 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1989/1409, (İlîş, *Minehu'l-celîl*).

İmrânî, Ebü'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim b. Es'ad el-İmrânî el-Yemânî (ö. 558/1163) *el-Beyân fî mezhebi İmâm Şâfiî,* thk.: Kâsım Muhammed en-Nûrî, 13 Cilt, Cidde: Dâru'l-minhâc, 2000, (İmrânî, *el-Beyân*).

İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İSAM, (*DİA*)

İslam Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri, I. Uluslararası İslam Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi, ed. Mehmet Bayyiğit, Konya: Kombad, 1997.

Kâdî Abdülcebbâr, Ebü'l-Hasen Kâdı'l-kudât Abdülcebbâr b. Ahmed b. Abdilcebbâr el-Hemedânî (ö. 415/1025), *el-Mugnî*, yy., ts., (Kâdî Abdülcebbâr, *el-Mugnî*).

Kâdî İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Musâ b. İyâz (544), *İkmâlü'l-Mu'lim bi-Fevâidi Müslim*, thk.: Yahyâ İsmâîl, 8 Cilt, Mısır: Dârü'l-Vefâ', 1419/1998, (Kâdî İyâz, *İkmâlü'l-Mu'lim*).

Kâdîhân, Ebü'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasen b. Mansûr b. Mahmûd el-Özkendî el-Fergânî (ö. 592/1196*), Fetâvâ Kâdîhân fî Mezhebi İmâmi'l-A'zâm Ebî Hanîfe en-Nu'mân,* 3 Cilt, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-İlmiyye, 2009, *(Fetâvâ Kâdîhân)*.

Kalyûbî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ahmed b. Selâme (ö. 1069), *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 4 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1415, (Kalyûbî, *Hâşiye*).

Karaçam, İsmail, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, İstanbul, 2007, (Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri*).

Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-zekât*, Müessesetü'r-Risale, 2 Cilt, Beyrut, 1393/1973, (Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*).

Karâfî, Şihâbuddîn Ahmed b. İdrîs (ö. 684/1285), *ez-Zahîre* , 14 Cilt, thk.: Muhammed Haccî, Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslamî, 1994, (Karâfî, *ez-Zahîre*).

Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed (ö. 587/1191), ***Bedâ'i'u's-sanâ'i' fî tertîbi'ş-şerâ'i'***, 7 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2. Basım, 1986, (Kâsânî, ***Bedâ'i***).

Kaya, Davut, ***Tecvidli Kur'ân Okuma Rehberi***, Ankara, 2010, (Kaya, ***ElifBâ***).

Kettânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ca'fer (ö. 1927), ***Nazmü'l-mütenâsir mine'l-hadîsi'l-mütevâtir***, thk.: Şeref Hicâzî, Mısır: Dârü'l-Kütübi's-Selefiyye, 2. Basım, ts., (Kettânî, ***Nazmü'l-mütenâsir***).

Kettânî, Muhammed Abdulhayy, (ö. 1962), ***Nizâmü'l-hükûmeti'n-nebeviyye el-müsemmâ et-terâtîbu'l-idâriyye*** , 2 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Erkam, 2. Basım, ts., (el-Kettânî, ***et-Terâtîbu'l-idâriyye***).

Kirmânî, Şemsuddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Saîd (ö. 786), ***el-Kevâkibü'd-Derârî***, 25 Cilt, Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2. Basım, 1401, (Kirmânî, ***el-Kevâkibü'd-Derârî***).

Kudûrî, Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân (ö. 428), ***et-Tecrîd***, thk.: Muhammed Ahmed Sirâc – Ali Cum'a Muhammed, 12 Cilt, Kâhire: Dârü's-Selâm, 2. Basım, 2006, (Kudûrî, ***Tecrîd***).

Kur'ân Yolu; Türkçe Meâl ve Tefsir, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006, (***Kur'ân Yolu***).

Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed (ö. 671/1273), ***el-Câmî' li Ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-mübeyyin limâ tezammenehû mine's-sünneti ve âyi'l-Kur'ân***; thk.: Ahmet el-Berdûnî, Kâhire: Dârü'l-Kutubi'l-Mısriyye, 2. Basım, 1964, (Kurtubî, ***el-Câmi'***).

Mâlik, Ebû Abdullah Mâlik b. Enes b. Mâlik (ö. 179/795), ***Muvattaü'l-İmâm Mâlik (Yahyâ Rivâyeti)***, thk.: Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1985, (Mâlik).

Mâlik, Ebû Abdullah Mâlik b. Enes b. Mâlik (ö. 179/795), ***Muvattaü'l-İmâm Mâlik (Şeybânî Rivâyeti)***, thk.: Abdülvehhab Abdüllatif, yy.: el-Mektebetu'l-İlmiyye, 2. Basım, ts., (Mâlik, Şeybânî Rivâyeti).

Mardînî, Cemalüddin Abdullah b. Halil, ***er-Rehâbiyye fî İlmi'l-ferâiz***, Dımaşk, 1998, (Mardînî, ***Rehabiyye***).

Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî (ö. 450/1058), ***el-Hâvi***, thk.: Ali Muhammed Muavvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd, 19 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1999, (Mâverdî, ***el-Hâvî***).

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, yayına haz.: Ali Himmet Berki, İstanbul: Hikmet Yay., 1982, (Mecelle).

Mecma'u'l-Fıkhi'l-İslamî ed-Devlî, ***Karârât ve Tevsıyât***, el-Münbesik an Munazzameti't-Teâvuni'l-İslamî, yy., 2011, (Mecma'u'l-Fıkh, ***Karârât ve Tevsıyât***).

Mehmed Zihni Efendi (ö 1914), ***Ni'met-i İslam***, sad.: M. Rahmi, İstanbul: Huzur Yayın Dağıtım, ts., (Mehmed Zihni, ***Ni'met-i İslam***).

Mekkî, Hüseyin b. Muhammed Said b. Abdülğanî el-Mekkî (ö.1366/1947), ***İrşâdü's-sârî ilâ menâsiki'l-Molla Aliyyi'l-Kârî***, thk. Muhammed Talhâ Belâl, Mekke: el-Mektebetü'l-İmdâdiyye, 1. Basım, 2009, (Mekkî, ***İrşâdü's-sârî***).

Merdâvî, Alâüddin Ebü'l-Hasen Ali b. Süleyman (885/1480), ***el-İnsâf***, nşr. Muhammed Hâmid el-Fıkh, 12 Cilt, Kahire, 1955/1374, (Merdâvî, ***el-İnsâf***).

Merğînânî, Burhaneddîn Ebü'l-Hasen Ali b. Ebû Bekir (ö. 593/1197), ***el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti'l-mübtedî,*** 4 Cilt, Beyrut: Dârü ihyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts., (Merğînânî, ***el-Hidâye***).

Mevsılî, Abdullah b. Mahmud (ö. 683/1240), ***el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr***, 5 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1937/1356, (Mevsılî, ***el-İhtiyâr***).

Mevvâk, Ebû Abdullah Muhammed b. Yûsuf (ö. 897/1492), ***et-Tâc ve'l-iklîl li Muhtasan Halîl***, 8 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994, (Mevvâk, ***et-Tâc***).

Meydânî, eş-Şeyh Abdu'l-Ğaniyyi'l-Ğanîmî (ö. 1298/1881), ***el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb***, thk.: Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd, 4 Cilt, Beyrut: el-Mektebetu'l-İlmiyye, ts., (Meydânî, ***el-Lübâb***).

Meyyâre, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Meyyâre el-Fâsî (ö. 1072/1662), ***ed-Dürrü's-semîn, ve'l-mevridü'l-ma'în fî şerhi'l-Mürşidi'l-mu'în,*** Beyrut, 2000, (Meyyâre, ***ed-Dürrü's-semîn***).

Mübârekfûrî, Ebü'l-Alî Muhammed b. Abdurrahman b. Abdurrahim (ö. 1935***), Tuhfetü'l-ahvezî bi-şerhi Câmii't-Tirmizî***, 10 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts., (Mübârekfûrî, ***Tuhfe***).

Münâvî, Zeynuddin Muhammed Abdurraûf (ö. 1031), ***Feyzü'l-Kadîr Şerhu'l-Câmii's-Sağîr***, 6 Cilt, Mısır: el-Mektebetu't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, 1356, (Münâvî, ***Feyzü'l-kadîr***).

Müslim, Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî Müslim b. el-Haccâc (ö. 261/874), ***Sahîh-i Müslim, el-Kütübü's-Sitt***e (Mevsûatü'l-Hadîsi'ş-Şerîf içinde), thk.: Muhammed Fuad Abdulbâkî, 5 Cilt, Beyrut: Dârü ihyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts., (Müslim).

Müttakî, Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kâdîhân el-Hindî (ö. 975/1567), ***Kenzü'l-ummâl fi Süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl***, thk.: Bekrî Hayyânî - Safvet Sekkâ , 18 Cilt, yy.: Müessesetü'r-Risâle, 5. Basım, 1981, (Müttakî, ***Kenzü'l-ummâl***).

Nefrâvî, Ahmed b. Ganîm b. Sâlim b. Mühennâ (ö. 1126/1714), ***el-Fevâkihü'd-devânî alâ Risâleti İbn Ebî Zeyd el-Kayravânî*** , 2 Cilt, yy.: Dârü'l-Fikr, 1995, (Nefrâvî, ***el-Fevâkihü'd-devânî***).

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî (ö. 303/915), ***Kitâbü's-Süneni'l-kübrâ***, thk.: Abdulfettah Ebû Ğudde, 9 Cilt, Halep: Mektebetu'l-Matbûâti'l-İslamiyyeti, 3. Basım, 1986, (Nesâî).

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref (ö. 676/1277), ***Kitâbü'l-mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb li'ş-Şîrâzî*** , 20 Cilt, yy.: Dârü'l-Fikr, ts., (Nevevî, ***el-Mecmû'***).

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref (ö. 676/1277), ***el-Ezkâr***, Beyrut: Dârü İbn Hazm, 1425/2004, (Nevevî, ***el-Ezkâr***).

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref (ö. 676/1277), ***Ravzatü't-tâlibîn***, thk.: Züheyr eş-Şâvîş , 12 Cilt, Beyrut: el-Mektebü'l-İslamî, 3. Basım, 1412, (Nevevî, ***Ravza***).

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref (ö. 676/1277), ***Sahîhu Müslim bi-şerhi'n-Nevevî***, 18 Cilt, Beyrut: Dârü ihyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2. Basım, 1392, (Nevevî, ***Şerhu Müslim***).

Nureddin Itr, ***el-Hac ve'l-umre fi'l-fıkhi'l-İslamî***, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1984, (Nureddin Itr, ***el-Hac ve'l-umra***).

Pakdil, Ramazan, ***Ta'lim Tecvid ve Kıraat***, İstanbul: İFAV, 2013, (Pakdil, ***Ta'lim***).

Râfiî, Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm (ö. 623/1226), ***el-Âzîz fi Şerhi'l-Vecîz*** (***eş-Şerhu'l-kebîr***), nşr.: Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavvaz , 13 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/ 1997, (Râfiî, ***el-'Azîz***).

Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer (ö.606/1210), ***Mefâtîhu'l-ğayb***, Beyrut: Dârü ihyâi't-Turâsi'l-Arabî, 3. Basım, 1420, (Râzî, ***Mefâtîhu'l-ğayb***).

Remlî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed (ö. 1004/1596), ***Nihâyetü'l-muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc***, 8 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Fikr,1404, (Remlî, ***Nihâyetü'l-muhtâc***).

Remlî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed (ö. 1004/1596), ***Ğayetü'l-beyân,*** Beyrut: Dâru'l-Me'rife, ts., (Remlî, ***Ğayetü'l-beyân***).

Remlî, Şihabuddin Ahmed b. Hamza el-Ensârî (ö. 957), ***Fetâvâ'r-Remlî***, 4 Cilt, yy.: el-Mektebetu'l-İslamiyyeti, ts., (Remlî, ***Fetâvâ***).

Rifâî, Seyyid Ahmed b. Ali el-Mekkî b. Yahya (ö. 578/1182), ***el-Burhânü'l-Müeyyed***, çev. Kudsi-Zâde Kadri, İstanbul, 1313. (Rifâî, ***el-Burhânü'l-Müeyyed***).

Rufâî, Sâlih b. Hâmid, ***el-Ehâdîsü'l-vâride fi Fezâili'l-Medine***, Medine: Dârü'l-Hudayrî, 1413, (Rufâî, ***el-Ehâdîs***).

Ruheybânî, Mustafâ b. Sa'd es-Süyûtî, (ö.1243/1827), ***Metâlibu Uli'n-nuhâ fî şerhi Ğayeti'l-müntehâ***, 6 Cilt, Dımışk: el-Mektebü'l-İslamî, 2. Basım, 1994, (Ruheybânî, ***Metâlib***).

Ruhûnî, Ebû Abdullah Mehemmed (ö. 1230/1814), ***Hâşiyetü el-İmâm er-Ruhûnî alâ Şerhi'z-Zerkânî li Muhtesari Halîl***, 8 Cilt, Mısır: el-Matbaatü'l-Emiriyye Bûlâk,1306 h., (Ruhûnî, ***Hâşiye***).

Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî (ö. 240/854), ***el-Müdevvenetü'l-kübrâ***, 5 Cilt, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994, (Sahnûn, ***el-Müdevvene***).

Saîdî, Ali el-Adevî (ö. 1189/1775), ***Hâşiyetü'l-adevî ala Şerhi Kifâyeti't-Talibi'r-Rabbânî***, thk. Yusuf el-Bikâî, Beyrut: Dârü'l-fikr, 1994, (es-Saîdî, ***Hâşiyetü'l-adevî***).

San'ânî, Muammed b. İsmail el-Emir (ö. 1182/1768), ***Sübülü's-selâm el-mûsiletü ilâ Bulûgi'l-Merâm*** , 2 Cilt, yy.: Dârü'l-Hadîs, ts., (San'ânî, ***Sübülü's-selâm***).

Sâvî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. el-Halvetî (ö. 1241), ***Bulğatu's-Sâlik Li-Akrabi'l-Mesâlik***, 4 Cilt, yy.: Dârü'l-Maârif, ts., (Sâvî, ***Bulğatü's-sâlik***).

Semerkandî, Ebû Bekr Alâuddin Muhammed b. Ahmed b. Ebi Ahmed (ö. 539/1145), ***Tuhfetü'l-fukaha***, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1994, (Semerkandî, ***Tuhfe***).

Senhûrî, Abdurrezzâk (ö. 1390/1971), ***Mesâdirü'l-hak*** fi'l-fıkh'il-İslamî, 2 Cilt, Beyrut: Dâru İhyâ Türas'il-Arabî, ts., (Senhûrî, ***Mesâdirü'l-hak***).

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl (ö. 483/1090), ***el-Mebsût***, 30 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1993, (Serahsî, ***el-Mebsût***).

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl (ö. 483/1090), ***Şerhu Kitâbi's-Siyeri'l-kebîr*** , 5 Cilt, yy., 1971, (Serahsî, ***Şerhu Siyeri'l-kebîr***).

Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir (ö. 911/1505), ***el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*** , thk.: Merkezü'd-dirâsâti'l-Kur'âniyye, 7 Cilt, Medîne, ts., (Süyûtî, ***el-İtkân***).

Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekir (ö. 911), el-Hâvî li'l-Fetâvâ, 2 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2004/1424, (Süyûtî, *el-Hâvî*).

Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs (ö. 204/820), *el-Ümm*, 8 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1410/1990, (Şâfiî, *el-Ümm*).

Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî (ö. 790/1388), *el-Muvâfakât* , thk.: Ebû Ubeyde, 6 Cilt, yy.: Dârü İbni Affan, 1997, (Şâtıbî, *el-Muvâfakât*).

Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî (ö. 1250/1834), *Neylü'l-evtâr Şerhu Münteka'l-ahbâr*, 8 Cilt, Mısır: Dârü'l-Hadîs, 1413/1993, (Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*).

Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî (ö. 1250/1834), *es-Seylü'l-cerrârü'l-mütedeffik alâ hadâiki'l-Ezhâr*, yy.:Dârü İbn Hazm, ts., (Şevkânî, *es-Seylü'l-cerrâr*).

Şeybânî, Muhammed b. el-Hasan (ö. 189/804), *el-Câmiu's-sağîr* (en-Nâfiu'l-kebîr şerhiyle beraber: Abdulhay el-Leknevî), Pakistan: İdâratü'l-Kur'ân ve'l-Ulûmi'l-İslamiyye, ts., (Şeybânî, *el-Câmi'u's-sağîr*).

Şeybânî, Muhammed b. el-Hasan (ö. 189/804), *Kitâbü'l-Âsâr* , thk.: Ebü'l-Vefâ el-Afğânî, 2 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts., (Şeybânî, *Âsâr*).

Şeyhîzâde, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman (Dâmad Efendi) (ö. 1078/1677), *Mecme'u'l-enhur*, 2 Cilt, yy.: Dârü ihyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts. (Şeyhîzâde, *Mecme'u'l-enhur*).

Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî (ö. 476/1083), *el-Mühezzeb fi fıkhi'l-İmami'ş-Şâfiî* , 3 Cilt, yy.: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts., (Şîrâzî, *el-Mühezzeb*).

Şirbînî, Şemsuddîn Muhammed b. el-Hatîb (ö. 977/1569), *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc* , 6 Cilt, yy.: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415/1994, (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*).

Şürünbülâlî, Ebü'l-İhlas Hasen b. Ammâr b. Alî el-Vefâî el-Mısrî (ö. 1069/1659), *Merâkı'l-felâh bi imdâdi'l-Fettâh*, yy.: el-Mektebetu'l-Asriyye, 2005, (Şürünbülâlî, *Merâkı'l-felâh*).

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb (ö. 360/971), *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk.: Hamdî b. Abdülmecid es-Silefî , 25 Cilt, Kâhire: Mektebetü İbn Teymiye, ts., (Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*).

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb (ö. 360/971), *el-Mu'cemü'l-evsât*, thk.: Târık b. Ivazullah b. Muhammed - Abdulmuhsin b. İbrahim

el-Huseynî , 10 Cilt, Kâhire: Dârü'l-Harameyn, ts., (Taberânî, ***el-Mu'cemü'l-evsât***).

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb (ö. 360/971), ***er-Ravdu'd-dânî (el-Mu'cemu's-Sağîr)***, thk.: Muhammed Şekûr Mahmûd el-Hâc Emîr , 2 Cilt, Beyrut: el-Mektebü'l-İslamî, 1985, (Taberânî, ***el-Mu'cemü's-sağîr***).

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî (ö. 310/923), ***Câmiu'l-Beyân 'an Te'vîli âyi'l-Kur'ân***, thk.: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, yy: Dârü'l-Hicr, ts., (Taberî, ***Câmi'u'l-beyân***).

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed (ö. 321/933), ***Ahkâmu'l-Kur'ân***, thk.: Sadettin Önal, 2 Cilt, İstanbul: İSAM, 1998, (Tahâvî, ***Ahkâmu'l-Kur'ân***).

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed (ö. 321/933), ***Şerhu Me'âni'l-'âsâr***, thk.: Muhammed Zührî en-Neccâr, , 5 Cilt, Beyrut, 1994, (Tahâvî, ***Şerhu Me'âni'l-âsâr***).

Tahtâvî, Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl ed-Dûkâtî (ö. 1231/1816), ***Hâşiyetü't-Tahtâvî alâ Merâkı'l-felâh Şerhu Nûri'l-îzâh***, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997, (Tahtâvî, ***Hâşiye***).

Tehânevî, Zafer Ahmed el-Osmânî et-Tehânevî (ö. 1974), ***İ'lâü's-Sünen***, 20 Cilt, Dârü'l-fikir, Beyrut 2001, (Tehânevî, ***İ'lâü's-sünen***).

Tetâî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. İbrâhîm b. Halîl el-Ensârî el-Hazrecî (ö. 942/1535), ***Cevâhirü'd-dürer fî 'alli elfâzi'l-Muhtasar,*** thk.: Dr. Ebu'l-Hasen-Nûrî Hasen, 8 Cilt, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2014, (Tetâî, ***Cevâhirü'd-dürer***).

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (ö. 279/892), ***es-Sünen*** (el-Câmiu's-Sahih) , thk.: Beşşar Avvâd Ma'rûf, 6 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslamî, 1998, (Tirmizî).

Topaloğlu, Bekir (ö. 2016), ***Emâlî Şerhi***, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2008, (Topaloğlu, ***Emâlî Şerhi***).

Uceylî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Ömer b. Mansûr el-Uceylî el-Ezherî (ö. 1204/1790), ***Hâşiyetü'l-cemel ale'l-minhâc***, thk.: Abdürrezzak Galib Mehdi, 8 Cilt, Beyrut, 2013, (Uceylî, ***Hâşiyetü'l-cemel***).

Yenişehirli, Abdullah Efendi (ö. 1156), ***Behcetü'l-Fetâvâ maa'n-Nukûl***, İstanbul, 1289, (***Behcetü'l-fetâvâ***).

Zebîdî, Murtezâ Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk el-Hüseynî (ö. 1205), ***Tâcu'l-Arûs***, thk.: Alî Şîrî, 2 Cilt, yy.: Dârü'l-Fikr, 1424, (Zebîdî, ***Tâcu'l-Arûs***).

Zekeriyyâ el-Ensârî, Zekeriyya b. Muhammed (ö. 926/1520), ***el-Ğureru'l-behiyye fi Şerhi'l-Behceti'l-Verdiyye***, yy: Matbaatü'l-Meymeniyye, 5 Cilt, ts, (Zekeriyyâ el-Ensârî, ***el-Ğurer***).

Zekeriyyâ el-Ensârî, Zekeriyya b. Muhammed (ö. 926/1520), ***Esne'l-metâlib fi Şerhi Ravdi't-talib*** , 4 Cilt, yy: Dârü'l-Kitabi'l-İslamî, ts., (Zekeriyyâ el-Ensârî, ***Esne'l-metâlib***).

Zerkeşî, Bedruddin Ebû Abdullah Muhammed b. Bahâdır b. Abdullah (794), ***el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân***, thk.: Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlî – Cemâl Hamdi ez-Zehebî – İbrâhîm Abdurrahman el-Kürdî, 4 Cilt, yy.: Dârü'l-Ma'rife, 1410, (Zerkeşî, ***el-Burhân***).

Zerkeşî, Şemsuddin Muhammed b. Abdullah el-Mısrî (ö. 772), ***Şerhu'z-Zerkeşî Alâ Muhtasarı Hirâkî***, thk.: Abdulmun'im Halîl İbrâhîm , 3 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002/1423, (Zerkeşî, ***Şerhu'z-Zerkeşî***).

Zeydân, Abdulkerim (ö. 2013), ***el-Medhal li Dirâseti'ş-Şerîati'l-İslamiyye***, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999, (Zeydân, ***el-Medhal***).

Zeylaî, Cemâluddin Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf (ö. 762/1361), ***Nasbu'r-râye li Ehâdîsi'l-Hidâye***, 4 Cilt, Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân,1997, (Zeylaî, ***Nasbu'r-râye***).

Zeylaî, Fahreddîn Osmân b. Alî b. Mihcen (ö. 743/1343), ***Tebyîn Şerhu Kenzi'd-dekâik***, 6 Cilt, Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-İslamî, 1313, (Zeylaî, ***Tebyîn***).

Zühaylî, Vehbe, ***el-Fıkhü'l-İslamî ve Edilletüh***, 10 Cilt, Dımeşk: Dârü'l-Fikr, 4. Basım, (Zühaylî, ***el-Fıkhü'l-İslamî***).

Zürkânî, Muhammed Abdulazîm ez-Zürkânî (ö. 1367), ***Menâhilu'l-irfân fî Ulûmi'l-Kur'ân***, 2 Cilt, yy.: Matbaatu Îsâ el-Bâyi el-Halebî, 3. Basım, ts., (Zürkânî, ***Menâhilü'l-'İrfân***).